INSTITUTUL NAȚIONAL „BUCOVINA"
1992 - 2022
30
de ani

ISTORIA BUCOVINEI
PERSPECTIVE ȘI INTERPRETĂRI

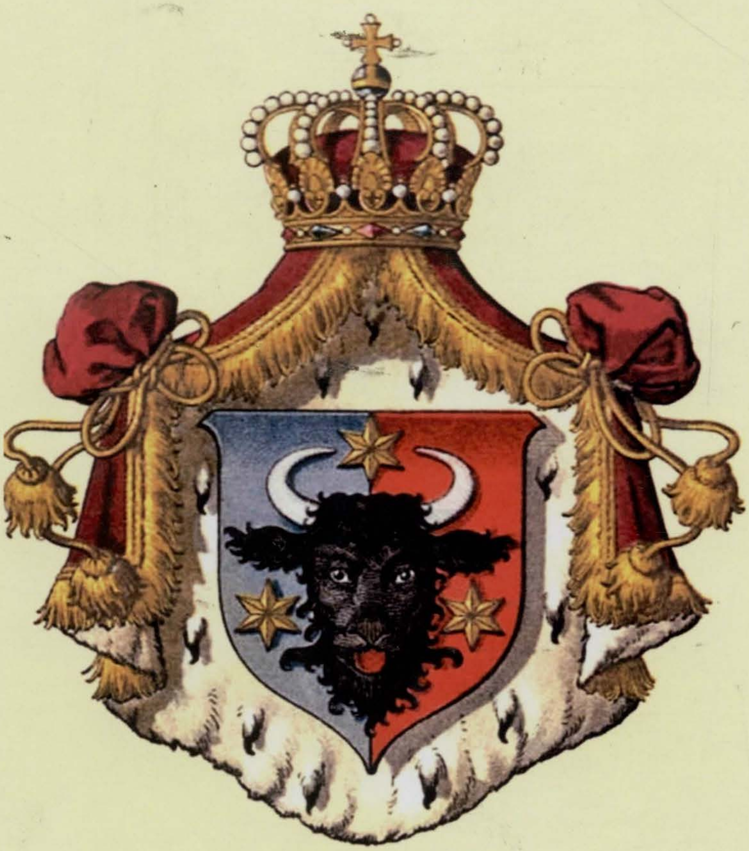

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL „BUCOVINA" – RĂDĂUȚI

ISTORIA BUCOVINEI
PERSPECTIVE ȘI INTERPRETĂRI

Volum dedicat împlinirii a 30 de ani de la înființarea Institutului „Bucovina"

Cuvânt-înainte de Marian Olaru, Ediție îngrijită de Rodica Jugrin
şi Marian Olaru, Indice de nume de Rodica Jugrin

Editura Universității „Ştefan cel Mare"

Suceava - 2022

Colecţia „Enciclopedia Bucovinei în studii şi monografii" (52)

Referenţi ştiinţifici: Prof. univ. dr. Florin PINTESCU
Lector univ. dr. Vlad GAFIŢA

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
Istoria Bucovinei : perspective şi interpretări : volum dedicat împlinirii a 30 de ani de la înfiinţarea Institutului "Bucovina" / cuv. înainte de Marian Olaru ; ed. îngrijită de Rodica Jugrin şi Marian Olaru ; indice de nume de Rodica Jugrin. - Suceava : Editura Universităţii "Ştefan cel Mare", 2022
Conţine bibliografie
ISBN 978-973-666-738-1

I. Olaru, Marian (pref.; ed.)
II. Jugrin, Rodica (ed. ; index)

94

Sponsori: POWERTRACE SRL
MARGIVET SRL
DORIN VATAMAN

Tehnoredactori: Raluca-Irina Muscă, Cristian-Alexandru Boghian, Carol-Alexandru Mohr
Coperta: Raluca-Irina Muscă

Bun de tipar: 10. 08. 2022

CUPRINS

Institutul Național „Bucovina" la marcant ceas aniversar (Acad. Victor Spinei) 7

Cuvânt-înainte (Marian Olaru) 9

Institutul Bucovina – 30 de ani de activitate (Rodica Jugrin) 11

Notă asupra ediției (Rodica Jugrin) 25

Bucovina – imagini și perspective

Austria și Principatele Române în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Politică de anexiune sau misiune civilizatoare? (Gheorghe Platon) 28

Modelul Bucovinei (Radu Grigorovici) 39

Die multikulturelle Bukowina als Vermächtnis betrachtet (Ortfried Kotzian) 51

Bucovina și complexul provinciei (Mircea A. Diaconu) 57

Eminescu și Bucovina (Dimitrie Vatamaniuc) 63

Bucovina în universul toponimiei central-europene (Vasile I. Schipor) 75

Administrație

„Jurământul Bucovinei" față de Austria în anul 1777 (Mircea Pahomi) 92

Considerații privind administrația austriacă în Bucovina în perioada prepașoptistă (Ștefan Purici) 99

Die administration der Bukowina während ihrer selbständigkeit (Otto-Friedrich Hallabrin) 109

Populație

Studiu comparativ al recensământurilor populației Bucovinei din anii 1772, 1774 și 1775 (Radu Grigorovici) 122

Procese etnodemografice în Bucovina, în timpul administrației militare (1775–1786) (Constantin Ungureanu) 162

Boieri și mazili – nobili bucovineni (Mircea Pahomi) 175

Colonizări și imigrări în Bucovina între anii 1775–1848 (Ștefan Purici) 187

Studiu critic al recensământului austriac din 1880 cu privire la populația Bucovinei (Radu Grigorovici) 199

Etnii

Evreii din Bucovina în perioada 1774–1786 (Eugen Glück) 224

Durch Volksbildung zur Volksidentität: Bildungsbestrebungen der Czernowitzer Ruthenen vor dem Hintergrund der wechselwirkungen mit den Nachbarkulturen im 19. Jahrhundert (Tetyana Kloubert) 251

Minoritatea polonă din Bucovina (Daniel Hrenciuc) 261

Societate şi economie

Consideraţii privind dezvoltarea economică a Bucovinei. Hutele Bucovinei (Ovidiu Bâtă) ... 276

Bolniţe, lazarete şi spitale. Consideraţii asupra instituţiilor medico-sanitare din Bucovina în prima jumătate a secolului al XIX-lea (Harieta Mareci-Sabol) 287

Elite

Decretul împăratului Iosif al II-lea, din 14 martie 1787, privitor la înnobilările boierilor şi mazililor din Bucovina (Arcadie Bodale) 306

Elita românilor din Bucovina anilor 1775–1862 (Mihai Iacobescu) 316

Rolul familiei Hurmuzachi în procesul de modernizare a societăţii româneşti din Bucovina secolului al XIX-lea (Ilie Luceac) 328

Der österreichische Reichsrat und die Abgeordneten aus der Bukowina von 1861 bis 1918 (Otto-Friedrich Hallabrin) 332

Mediul asociativ

Societatea pentru Cultura şi Literatura Română din Bucovina în perioada habsburgică (Mircea Irimescu) 350

Membrii Societăţii Academice „Junimea" din Cernăuţi (Anghel Popa) 361

Doamnele române din Bucovina: elitism, filantropism, militantism (1891–1918) (Harieta Mareci-Sabol) 391

Conflicte şi soluţii

Revoluţia de la 1848–1849 în Bucovina. Particularităţi. Revendicări. Consecinţe (Mihai Iacobescu) 402

Obţinerea autonomiei Bucovinei în dezbaterea elitei multietnice provinciale (1848–1861) (Mihai-Ştefan Ceauşu) 407

Români bucovineni refugiaţi în România în timpul Primului Război Mondial în documente austriece (Ligia-Maria Fodor) 417

Bucovina în Primul Război Mondial (1914–1918) (Marian Olaru) 436

Unele precizări cu privire la revenirea Bucovinei la România (Pavel Ţugui) 463

Unirea Bucovinei: idealuri şi proiecte în context intern şi internaţional (Ştefan Purici)...... 470

Cultură şi spiritualitate

Schituri şi biserici din Ţinutul Cernăuţi (Mircea Pahomi) 490

Presă şi cenzură în Monarhia Habsburgică în a doua jumătate a secolului al XIX-lea (Ştefăniţa-Mihaela Ungureanu) 502

Valorificarea culturii populare în Bucovina între 1850 şi 1900 (Elena Pascaniuc) 509

Sistemul de învățământ din Bucovina la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea (Constantin Ungureanu) 521

Bucovina de după Bucovina

Relațiile dintre societățile studențești române și germane de la Universitatea din Cernăuți ca model de înțelegere interetnică (1875–1938) (Vladimir Trebici) 542
De la Dieta Bucovinei la Parlamentul de la București (1918–1940) (Ştefan Purici) 546
Considerații privind evoluția Universității din Cernăuți în perioada interbelică (Rodica Jugrin) 558

Enciclopedia Bucovinei în studii şi monografii 576
Indice de nume 579

INSTITUTUL NAȚIONAL „BUCOVINA” LA MARCANT CEAS ANIVERSAR

ACAD. VICTOR SPINEI

Arealul nord-vestic al spațiului carpato-nistrian a avut un destin nu mai puțin învolburat comparativ cu acela al celorlalte regiuni în care comunitățile românești au fost disipate de-a lungul vremurilor. Armonia reliefului și farmecul peisagistic i-au conferit atractivitate, iar ansamblul ambiental a fost în mod fericit completat de elementul antropic la care au precumpănit statornic tenacitatea, verticalitatea și reverența pentru valorile tradiționale. Nu de puține ori teritoriile ce aveau să dobândească numele de Bucovina au fost perturbate de ingerințele unor grupări alogene interesate să le destabilizeze sau să le aservească, ceea ce le-a distorsionat armonia și cursul evolutiv firesc. Dincolo de simpla prezentare a conturului adesea nebulos al realităților revolute – flexibile sau imuabile –, responsabilitatea reprezentanților cinului istoricilor este de a le devoala, cântări și explica cu acuitate și nepărtinire.

Trecutul Bucovinei – spațiu de convergență al unor structuri etnico-demografice și culturale diverse, cu salba sa de mirifice ctitorii ecleziastice, unde s-a înfiripat statul românesc de sine stătător al Moldovei, devenit țintă a intereselor unor forțe politice cu neostoite aspirații de achiziții teritoriale – a beneficiat de prospectări docte cu propensiuni multidisciplinare din partea exponenților diverselor cercuri istoriografice, de aici rezultând studii cu temeinică armătură analitică, dar care au generat uneori și incongruențe de opinii, controverse și dezbateri animate, mai cu seamă atunci când interpretările expuse au fost înrâurite de poziționări cu eșafodaj partizanal.

Amplificarea arealului prospectărilor conduce de regulă la clarificări ale aspectelor litigioase, dar, pe de altă parte, detectează perceptibil secvențe ale trecutului mai îndepărtat sau mai apropiat rămase într-un con de umbră, ce își așteaptă deslușiri și aprofundări, spre a le conferi comprehensibilitate. Aceasta a și fost rațiunea ctitoririi în urmă cu trei decenii a Centrului de Studii „Bucovina” din Rădăuți (ridicat ulterior la rangul de Institut Național), fruct al inițiativelor unor personalități academice de vază, precum Radu Grigorovici, Vladimir Trebici, Cristofor Simionescu, Dimitrie Vatamaniuc ș.a., ale căror demersuri s-au bucurat de sufragiile unor numeroși specialiști din țară și din jumătatea nordică a Bucovinei.

Relevanța aspectelor de ordin cultural și particularitățile destinului său istoric, care conferă o anumită individualitate spațiului bucovinean, fuseseră reperate cu acuitate și în mediile intelectuale din alte centre, ceea ce s-a soldat cu crearea unor instituții de cercetări cu profil apropiat lăcașului rădăuțean la Augsburg, în Bavaria, și la Cernăuți, vechea metropolă a Bucovinei, fiecare dintre ele cu interese și perspective proprii de abordare a materialului faptic. Colaborarea apropiată cu cele două instituții, prin inițierea unor proiecte bilaterale de cercetare, organizarea periodică de manifestări științifice comune, schimburi active de publicații etc., demarate cu aplomb încă de la fondare, ar putea deveni și mai dinamică, cu profiturile de rigoare, în perspectiva unui sprijin mai consistent venit din partea forurilor tutelare.

Scrutând traseul existențial al instituției, chiar dacă în momentele aniversare precumpănește reliefarea succeselor și se escamotează neîmplinirile, nu se pot tăgădui ambiguitățile legislative legate de statutul său organizatoric, ca și incongruențele măsurilor adoptate cu mulți ani în urmă de conducerea Academiei Române, de Filiala sa din Iași și de autoritățile administrative și universitare din județul Suceava. În pofida acestor disfuncționalități, al personalului restrâns și al resurselor financiare limitate disponibile, colectivul Centrului/Institutului de la Rădăuți și-a îndeplinit cu rigoare obligațiile profesionale, aspirând la un standard ridicat al productivității. Nu și-a putut fructifica din păcate câteva din proiectele enciclopedice de anvergură, care reclamau colective mari, cu disponibilități multidisciplinare și fonduri generoase, în condițiile în care investițiile guvernamentale în sfera cercetării științifice ating de mai multe decenii o treaptă deplorabilă, care ne situează într-un palier periferic între țările din Uniunea Europeană. Osatura tematică echilibrată și riguroasă a acestor proiecte le recomandă din plin materializarea atunci când se vor profila condiții propice.

Între meritele de neignorat ale colectivului Institutului Național de la Rădăuți se cuvine a fi evidențiat nivelul ridicat al periodicului pe care îl editează în regim bianual la Editura Academiei Române, „Analele Bucovinei”, etalând un sumar de largă varietate, cu contribuții originale, bine documentate, ce vizează deopotrivă aspecte zonale şi generale, rod al travaliului specialiştilor bucovineni, dar şi de pe alte meridiane, o carte de vizită cu adevărat respectabilă. Prestigiul publicaţiei este potenţat şi de periodicitatea cadenţată a apariţiei, graţie perseverenţei impuse de cel dintâi redactor-şef al ei, Dimitrie Vatamaniuc, perpetuată cu scrupulozitate de succesorul său de astăzi, atât la editarea revistei, cât şi la direcţia Institutului, dr. Marian Olaru.

Acelaşi profil mozaicat întruneşte şi prezentul volum, care reuneşte un florilegiu de studii sintetice ale membrilor colectivului Institutului din Rădăuţi şi ale colaboratorilor săi cei mai fideli, selectate din diverse numere ale „Analelor Bucovinei”, abordând o paletă problematică complexă, ce decriptează în esenţă şi obiectivele perene ale instituţiei.

În ceea ce ne priveşte, considerăm că ar fi benefic ca Institutul să-şi dreneze mai persuasiv preocupările în direcţia colectării şi valorificării amplelor fonduri documentare inedite, disipate în special în arhivele vieneze şi din centrele din nord-vestul Ucrainei, ce oglindesc aspecte multifaţetate ale realităţilor apuse, de natură să proiecteze imagini mai puţin mediatizate ale fenomenelor şi evenimentelor specifice arealului bucovinean. Asemenea deziderate nu au însă şanse de concretizare fără o sporire consistentă a corpului de cercetare, a pregătirii riguroase a acestuia, prin stimularea dexterităţilor lingvistice (ilustrul moralist La Bruyère pretindea în secolul al XVII-lea că „limbile sunt cheile şi porţile ştiinţei”) şi specializărilor în domeniul paleografiei, diplomaticii, epigrafiei, heraldicii, numismaticii etc., concomitent cu asigurarea condiţiilor adecvate de muncă, ale cărei performanţe depind nu numai de harul şi determinarea angajaţilor.

La ceas aniversar, în freamătul tumultuos al vremurilor pe care le trăim, adresăm din partea Secţiei de Ştiinţe Istorice şi Arheologie a Academiei Române calde urări de noi împliniri pe plan ştiinţific şi un orizont temporal cât mai prelung colegilor de la Institutul Naţional „Bucovina”, asigurându-i de întreaga noastră preţuire.

CUVÂNT-ÎNAINTE

MARIAN OLARU

Centrul de Studii „Bucovina” s-a înfiinţat în adunarea solemnă a Societăţii pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina din 6 septembrie 1992. Hotărârea Guvernului României nr. 702, din 14 decembrie 1993, oficializează înfiinţarea Centrului sub denumirea de Centrul pentru Studierea Problemelor Bucovinei, funcţionând în subordinea Academiei Române, ca unitate de cercetare fundamentală şi avansată, având ca obiect de activitate elaborarea de studii privind istoria şi cultura Bucovinei. Hotărârea de Guvern nr. 743, din 24 decembrie 1993, stabileşte organigrama institutului – posturi finanţate şi compartimente. Prin Hotărârea de Guvern nr. 102/31 ianuarie 2007, instituţia obţine personalitate juridică şi funcţionează sub denumirea de Institutul „Bucovina”.

Centrul de Studii „Bucovina” era o replică românească la înfiinţarea Institutului „Bukowina” (Augsburg, 1988) şi a Centrului de Cercetări privind Bucovina de pe lângă Universitatea „Yurii Fedkovich” (Cernăuţi, 1992). Odată înfiinţate, cele trei institute trebuiau să contribuie, cu forţele pe care le aveau, la scrierea unei istorii a Bucovinei. Conferinţele ştiinţifice comune de la Augsburg, Rădăuţi şi Cernăuţi, organizate în primul deceniu de după căderea zidului Berlinului, au avut menirea de a cimenta legăturile ştiinţifice dintre cele trei institute, care porneau la drum cu obiective diferite de cercetare (aşa cum fuseseră acestea fixate de întemeietori), dar şi cu metode şi viziuni diferite de abordare a istoriei Bucovinei, în care se regăseau reverberaţiile unor experienţe traumatizante ce au afectat spaţiul est-european după cel de al Doilea Război Mondial – ocupaţii teritoriale, reconfigurarea hărţilor şi graniţelor statale, deportări, totalitarisme etc., cu influenţe grave asupra multiculturalismului provinciei şi a componenţei etnice a fostei Bucovine.

Încă din anul înfiinţării sale, Centrul de Studii „Bucovina” şi-a asumat, în colaborare cu un colectiv compus din profesori din centrele universitare importante ale ţării, cercetători, membri ai Academiei Române, elaborarea *Enciclopediei Bucovinei*, un proiect amplu şi extrem de ambiţios, întocmit în 1990 la iniţiativa Societăţii pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina. Acesta avea următoarea structură: **I.** *Istorie*; **II.** *Pământul (1. Geografie; 2. Geologie; 3. Resurse naturale)*; **III.** *Oamenii (1. Demografie generală; 2. Românii; 3. Rutenii/ucrainenii; 4. Germanii; 5. Evreii; 6. Polonezii; 7. Lipovenii; 8. Alte neamuri)*; **IV.** *Economia (1. Agricultura; 2. Creşterea animalelor; 3. Pădurile; 4. Industria şi mineritul; 5. Transporturile şi comunicaţiile; 6. Industria casnică; 7. Alte activităţi economice)*; **V.** *Cultura (1. Biserica Ortodoxă. Mitropolia. Fondul Religios Greco-Oriental. Învăţământul teologic; 2. Celelalte confesiuni; 3. Învăţământul; 4. Sănătatea publică; 5. Literatura şi presa; 6. Muzica şi teatrul; 7. Folclorul; 8. Alte arte; 9. Societăţi culturale)*; ***VI.*** *Administraţia şi viaţa politică (1. Administraţia austriacă, 1775–1918; 2. Administraţia românească, 1918–1940, 1941–1944; 3. Administraţia sovietică, 1940 –1941, 1944–1989; 4. Evoluţia împărţirii administrative a Bucovinei; 5. Partidele politice)*; **VII.** *Bucovina în lumina dreptului istoric şi internaţional (1. Anexarea din 1775; 2. Unirea Bucovinei cu România, 1918. Aspecte juridice şi diplomatice; 3. Pactul Ribbentrop-Molotov şi anexarea Bucovinei de Nord, 1940; 4. Legislaţia şi dreptul; 5. Dreptul obişnuielnic în Bucovina)*; **VIII.** *Structura socială şi etnică a Bucovinei. Probleme speciale (1. Ţăranii; 2. Răzeşii, mazilii şi boierii; 3. Colonizarea şi imigrările în perioada 1775–1918; 4. Emigrări din Bucovina până în 1914; 5. Colonizări, imigrări şi deportări, 1940–1990; 6. Schimburi interetnice: căsătorii mixte, asimilări)*; **IX.** *Sate şi oraşe (monografii)*; **X.** *Personalităţi culturale şi politice (monografii)*.

Primul volum al *Enciclopediei Bucovinei* era dedicat istoriei acestor ţinuturi până la descălecat (1359). Cum realizarea acestuia nu a fost posibilă între 1992 şi 1994 (deşi a fost alcătuit un proiect şi s-a format un colectiv cu cercetători din Bucureşti, Iaşi, Chişinău, Suceava şi Rădăuţi), conducerea Centrului de Studii „Bucovina” a luat hotărârea, în 1994, de a publica periodicul ştiinţific „Analele Bucovinei”. Cu un parcurs jalonat de articolele unor membri ai Academiei Române, precum Gheorghe Platon, Vladimir Trebici, Ştefan Ştefănescu, Radu Grigorovici, Liviu Ionesi, Dimitrie Vatamaniuc, la care s-au adăugat şi numele unor colaboratori valoroşi din ţară şi de peste hotare – Alexandrina Cernov, Grigore Bostan, Radu Economu, George Muntean, Pavel Ţugui, Mircea Grigoroviţă, Ilie Luceac, Dinu Poştarencu ş.a., publicaţia „Analele Bucovinei” a ajuns astăzi la 58 de tomuri. Cu o apariţie semestrială, periodicul ştiinţific al Institutului „Bucovina” publică studii şi articole de istoria şi cultura Bucovinei, care acoperă temele cuprinse în proiectul *Enciclopediei Bucovinei* şi însumează aproape 1400 de studii şi articole publicate de-a lungul celor 28 de ani de existenţă.

Din anul 1996, Centrul de Studii „Bucovina" fondează colecţia *Enciclopedia Bucovinei în studii şi monografii*, în cadrul căreia au apărut până acum 51 de lucrări, cu sprijinul Societăţii pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina, al Consiliului Judeţean Suceava, al Primăriei Rădăuţi sau în regie proprie.

Institutul de la Rădăuţi organizează, începând din anul 1993, sesiuni anuale proprii de referate şi comunicări ştiinţifice, cu invitaţi din ţară şi străinătate, manifestări ştiinţifice interne, dedicate unor evenimente importante din istoria Bucovinei. În primii ani de activitate, Institutul a organizat două mari conferinţe ştiinţifice internaţionale („Bucovina. 1775–1862. Aspecte politice, sociale, culturale, economice şi demografice", 1996; „Procese politice, sociale, culturale şi economice în Bucovina, 1861–1918. Aspecte edificatoare pentru o Europă unită?", 2000), ale căror lucrări au fost tipărite în limbile română, germană şi ucraineană într-un număr special al „Analelor Bucovinei" (1997) şi în cel din anul 2002.

După 1989, efortul scrierii unei istorii a Bucovinei a devenit unul important şi a intrat în preocuparea editurilor româneşti şi străine. În 1991, la Editura Humanitas a fost publicată *Istoria Bucovinei*, lucrare scrisă de Ion Nistor; în 1993, la Editura Academiei Române a fost publicată lucrarea profesorului Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I (1774–1862), *De la administraţia militară la autonomia provincială*; în acelaşi an a fost tipărită, la Editura Didactică şi Pedagogică, lucrarea lui N. Ciachir, *Din istoria Bucovinei* (1775–1944). Acestea se adăugă unui număr important de lucrări editate/reeditate, pe aceeaşi tematică, din istoriografia română şi străină, între semnatari amintindu-i pe: Nicolae Iorga, Dimitrie Onciul, Teodor Balan, Nicolai Grămadă, Isidor Ieşanu ş.a. În 1991, la Cernăuţi, la Oblastipoligraf, a fost publicată lucrarea lui Arkadi Jukovsky, *Istoria Bukovyny*, în două volume, iar în 1993, în Germania, la Editura Harassowitz, apărea lucrarea lui Emanuel Turczynsky, *Geschichte der Bukowina in der Neuzeit. Zur Sozial- und Kulturgeschichte einer mitteleuropäisch geprägten Landschaft* (Studien der Forschungsstelle Ostmitteleuropa an der Universität Dortmund – Band 14). Într-un efort de cuprindere a tuturor studiilor şi articolelor privitoare la cultura şi civilizaţia Bucovinei istorice, bucovineanul Erich Beck a publicat mai multe volume, care însumează peste 60 000 de articole bio-bibliografice, după cum urmează: *Bibliographie zur Landeskunde der Bukowina: Literatur bis zum Jahre 1965*, München, 1966 (378 p.); *Bibliographie zur Kultur und Landeskunde der Bukowina: Literatur aus den Jahren 1966–1975*, Dortmund, 1985 (534 p.); *Bibliographie zur Kultur und Landeskunde der Bukowina, 1976–1990*, Teil 1, Wiesbaden, 1999 (843 p.) şi *Bibliographie zur Kultur und Landeskunde der Bukowina, 1976–1990*, Teil 2, Wiesbaden, 2003 (632 p.). Pornind de la aceste volume, la care adăugăm numeroasele documente de arhivă – în marea lor majoritate inedite, aflate la Viena, Cernăuţi, Chişinău şi Bucureşti –, putem spune că scrierea unei istorii a Bucovinei este circumstanţiată de eforturile istoricilor nu numai din România, ci şi ale celor din spaţiul cultural european şi nord-american, unde se află urmaşii celor care au plecat din provincie de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi până în prezent.

Având în vedere realizările ştiinţifice ale colectivului de cercetători de la Institutul „Bucovina" şi faptul că, în cei 28 de ani de existenţă ai revistei „Analele Bucovinei", au fost publicate studii şi articole care acoperă în mare măsură tematica necesară alcătuirii unei istorii a Bucovinei, ne-am propus să înmănunchem aceste texte într-un volum aniversar, dedicat împlinirii a 30 de ani de la înfiinţarea instituţiei academice de la Rădăuţi. Lucrarea pe care o publicăm acum dorim să fie o etapă în realizarea unei istorii a Bucovinei, care să apără în preajma împlinirii a 250 de ani de la ocuparea părţii septentrionale a Moldovei de către a Imperiului Habsburgic.

Volumul *Istoria Bucovinei în studii şi articole* cuprinde texte care, în marea lor majoritate, au fost publicate, de-a lungul timpului, în „Analele Bucovinei", unele au fost dezbătute în sesiunile ştiinţifice organizate de Institutul „Bucovina" şi au intrat în fluxul ştiinţific internaţional, contribuind la o mai bună cunoaştere a culturii şi civilizaţiei Bucovinei istorice. Unele teme privitoare la istoria economiei, istoria bisericii, istoria unora dintre grupurile etnice, a unor societăţi studenţeşti sau culturale, istoria mentalităţilor etc., care nu se regăsesc în acest volum, rămân în sarcina cercetărilor viitoare.

INSTITUTUL „BUCOVINA” - 30 DE ANI DE ACTIVITATE

RODICA JUGRIN

Centrul de Studii „Bucovina” s-a înființat în 6 septembrie 1992, în adunarea solemnă a Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, instituție bucovineană de prestigiu fondată în 1862 și reactivată în 1990. La acest eveniment au participat personalități ale vieții culturale și științifice românești, precum și reprezentanți ai autorităților locale: acad. Radu Grigorovici (vicepreședinte al Academiei Române), acad. Vladimir Trebici, acad. Cristofor I. Simionescu (președintele Filialei Iași a Academiei Române), Emanuel Diaconescu, m.c. al Academiei Române (rectorul Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava), prof. univ. dr. Mihai Iacobescu (Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava), cercet. șt. dr. Dimitrie Vatamaniuc, conf. univ. dr. Alexandrina Cernov și conf. univ dr. Grigore C. Bostan (Universitatea din Cernăuți), Gavril Irimescu (directorul Serviciului Județean Suceava al Arhivelor Naționale), Emil Satco (directorul Bibliotecii Bucovinei „I. G. Sbiera” din Suceava), Nicolae Cârlan (Muzeul Bucovinei, Suceava), Mihai Patraș (deputat în Parlamentul Republicii Moldova), Daniel Catargiu (prefectul județului Suceava), Constantin Sofroni (președintele Consiliului Județean Suceava), Viorel Năsăudean (primarul orașului Rădăuți), Mircea Irimescu (președintele Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina), Marian Olaru (secretarul societății), Vasile Precup și Petru Bejenaru (membri în consiliul de conducere al societății), George Muntean (președintele filialei București a societății), George Galan (membru în comitetul de conducere al filialei București a societății), Serafim Fădor (Uniunea Românilor Bucovineni). Menirea acestei instituții era „de a umple un gol foarte mare, de o generație și ceva” în cercetarea istoriei Bucovinei (acad. Radu Grigorovici) și de a promova „valorile culturii și civilizației de aici, respectând adevărul prin cercetări fundamentale, concepute într-o viziune nouă, modernă”, cu sprijinul Filialei Iași a Academiei Române și a altor instituții de cercetare (acad. Cristofor Simionescu)[1].

Hotărârea Guvernului României nr. 702, din 14 decembrie 1993, privind avizarea înființării unor centre de cercetare științifică în subordinea Academiei Române, publicată în „Monitorul Oficial”, în 12 ianuarie 1994, oficializează înființarea Centrului, instituție cu personalitate juridică, sub denumirea de Centrul pentru Studierea Problemelor Bucovinei, cu sediul la Rădăuți, funcționând în subordinea Academiei Române, ca unitate de cercetare fundamentală și avansată, având ca obiect de activitate elaborarea de studii privind istoria și cultura Bucovinei (vezi Anexa 1). Hotărârea de Guvern nr. 743, din 24 decembrie 1993, publicată în „Monitorul Oficial”, în 12 ianuarie 1994, stabilește organizarea institutului pe posturi finanțate și compartimente (vezi Anexa 2). Schema de încadrare prevedea un director, șapte posturi de cercetare și două posturi administrative, însă trei posturi de cercetare și două posturi administrative au fost reținute de Filiala Iași a Academiei Române, în subordinea căreia se afla Centrul.

Precizăm că, la data înființării Centrului de Studii „Bucovina”, funcționau alte două institute care cercetau istoria și cultura Bucovinei, fiecare dintre ele cu o viziune proprie asupra provinciei: Bukowina Institut din Augsburg (1988) și Centrul Bucovinean de pe lângă Universitatea Națională „Iurii Fedkovici” din Cernăuți (1992), cu care instituția de la Rădăuți a stabilit relații de colaborare concretizate în organizarea unor reuniuni științifice internaționale. În aceste condiții, constituirea instituției rădăuțene sub egida Academiei Române era o replică românească la preocupările privitoare la Bucovina.

Pentru a asigura o bună desfășurare a activității de cercetare științifică s-a înființat, la inițiativa Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, cu sprijinul Filialei Iași a Academiei Române și al Consiliului Județean Suceava, Complexul Academic „Bucovina”[2]. Acad. Cristofor I. Simionescu preciza, în Memoriul Biroului Filialei Iași a Academiei Române, adresat instituțiilor statului, că „răspunderea care revine Academiei Române în a dinamiza activitatea cultural-științifică în această zonă a țării implică funcționarea unei case de creație și organizarea unor manifestări cu participare internațională, ca și prezența cvasipermanentă a unor savanți români și străini la Centrul pentru Studierea Problemelor Bucovinei și, respectiv, acțiuni de cercetare concertată a unităților din teritoriu"[3]. Complexul academic cuprindea și alte două unități, Casa de Creație și Ateneul „Mihai Eminescu" din Gălănești, generoase din punct de vedere al spațiului și situate într-o zonă cu potențial turistic, unde se puteau organiza manifestări științifice de anvergură. Pentru a asigura funcționalitatea acestor unități în vederea dezvoltării unor programe științifice și culturale, în 15 februarie 1997 s-a încheiat Acordul între Academia Română – Filiala Iași și Universitatea „Ștefan cel Mare" din Suceava privind colaborarea în domeniile culturii, învățământului și cercetării științifice. Cele două instituții se angajau să se informeze reciproc asupra manifestărilor științifice pe care aveau să le realizeze; să sprijine realizarea unor reuniuni științifice comune ale cercetătorilor și universitarilor; să facă schimburi de publicații, de rezultate ale cercetării științifice și de documentare; să contribuie împreună la conservarea și valorificarea fondului de carte existent la Ateneul „Mihai Eminescu" din Gălănești; să facă schimburi reciproce de specialiști pentru realizarea unui program comun de învățământ și cercetare; să organizeze manifestări științifice, cursuri de vară, cursuri de scurtă durată, conferințe publice; să organizeze manifestări cu participare internațională și să colaboreze în vederea sprijinirii elevilor și a studenților pentru efectuarea unor aplicații practice și cercetări științifice[4].

---

[1] Apud Vasile I. Schipor, *Bucovina istorică. Studii și documente* (în continuare se va cita: Vasile I. Schipor, *Bucovina istorică...*), București, Editura Academiei Române, 2007, p. 51; Marian Olaru, „Istoricul unui proiect cultural și științific. 15 ani de la înființarea Centrului pentru Studierea Problemelor Bucovinei”, în „Analele Bucovinei”, anul XIX, nr. 2 (39), 2012, p. 457; D. Vatamaniuc, *Bucovina între Occident și Orient. Studii și documente*, București, Editura Academiei Române, 2006, p. 25.

[2] Mircea Irimescu, „Complexul Academic «Bucovina»”, în „Analele Bucovinei”, anul I, nr. 2, 1994, p. 531.

Din cauza managementul defectuos și a lipsei de resurse financiare și de înțelegere a Filialei Iași a Academiei Române acest proiect al organizării Complexului Academic „Bucovina" nu a fost dus la bun sfârșit: Ateneul „Mihai Eminescu" din Gălănești a trecut în administrarea Universității „Ștefan cel Mare" din Suceava, iar Casa de Creație a rămas în subordinea Filialei Iași a Academiei Române. Centrul de Studii „Bucovina", unitate distinctă în cadrul Complexului Academic Bucovina, a funcționat în subordinea Filialei Iași a Academiei Române, cu 8 posturi, având în componență următoarele secții: istorie; istorie literară, etnografie și folclor; geografie–geologie–resurse; biologie–ecologie–turism; lingvistică; studii economice complexe; istoria artelor și mentalităților. Director al instituției a fost desemnat, prin concurs, cercet. șt. dr. Dimitrie Vatamaniuc, cunoscut eminescolog, originar din Sucevița, care a fost și președintele consiliului științific, din care mai făceau parte: Vasile Precup (secretar științific onorific), acad. Vladimir Trebici, Emil Diaconescu, acad. Gheorghe Platon, Mircea Irimescu, Constantin Popescu, Ștefan Gorovei, Alexandru Țenchea, Radu Economu[5].

Față de celelalte institute academice, Centrul de Studii „Bucovina" se situa pe o poziție aparte în cadrul Filialei Iași a Academiei Române: avea în componență mai multe sectoare de activitate, diferite ca profil și își avea sediul într-un orășel de provincie, departe de centrele științifice și marile biblioteci din țară. Schimbarea conducerii Filialei Iași, încheierea mandatului de secretar științific al acad. Gheorghe Platon, „unul dintre simpatizanții Bucovinei, mentor răbdător și sprijinitor al cercetătorilor rădăuțeni" și cel de președinte al acad. Cristofor I. Simionescu, „partenerul loial al echipei de academicieni și universitari bucovineni, care a susținut ideea înființării și dezvoltării Centrului de Studii «Bucovina» la Rădăuți"[6], au influențat și evoluția instituției rădăuțene.

Anul 2007 a adus schimbări importante în ceea ce privește statutul Centrului de Studii „Bucovina"[7]. Ca urmare a unor inițiative provenite din medii științifice sucevene, care doreau, încă de la înfiinţarea acestei instituţii, mutarea centrului în municipiul reşedinţă de judeţ, deoarece acesta găzduia importante instituţii de cultură şi avea „o resursă umană cu potenţial ştiinţific confirmat" (Marian Olaru), acad. Eugen Simion, preşedintele Academiei Române, a răspuns demersurilor de transformare a Centrului de Studii „Bucovina" în Institutul „Bucovina" şi mutarea acestuia la Suceava. A existat şi o altă propunere de reorganizare, care avea în vedere unirea instituţiei rădăuţene cu Complexul Muzeal „Mihai Eminescu" din Ipoteşti, însă aceasta nu s-a finalizat pentru că: cele două instituţii desfăşurau activităţi diferite şi aveau subordonări diferite – Academia Română şi Ministerul Culturii şi Cultelor; numărul mare de muzeografi, specialişti în conservare şi personalul auxiliar de la instituţia muzeală din Ipoteşti; distanţa mare dintre cele două unităţi; riscul dispariţiei numelui Bucovina din titulatura noii instituţii, care fi trebuit să se numească Complexul Academic al Moldovei de Sus. În *Nota de fundamentare* a Hotărârii de Guvern nr. 102/31 ianuarie 2007, semnată de ministrul Culturii, Adrian Iorgulescu, se precizează că „Academia Română, instituţie de interes public naţional, cel mai înalt for de consacrare ştiinţifică şi culturală a ţării, având ca obiectiv principal cercetarea fundamentală şi avansată în domenii importante, solicită reorganizarea Centrului pentru Studierea Problemelor Bucovinei în Institut. Prin aceasta se creează un cadru adecvat realizării şi actualizării obiectivelor activităţii sale de interes naţional, precum şi demersurilor de cooperare promovate de Academia de Ştiinţe a Austriei din Viena, colaborării cu Academia de Ştiinţe din Ucraina, în beneficiul cercetării ştiinţifice româneşti privind istoria şi cultura Bucovinei [...]. Unitate a sistemului de cercetare fundamentală, Centrul pentru Studierea Problemelor Bucovinei a fost înfiinţat prin Hotărârea Guvernului nr. 743/1993 ca instituţie publică, cu personalitate juridică, în subordinea Academiei Române, pentru elaborarea studiilor româneşti contemporane de interes naţional asupra istoriei zonei de nord a ţării. Pentru aceasta, are în componenţă sectoare de activitate diferite ca profil, cum sunt: istorie, istorie literară, etnografie şi folclor, geografie–geologie–resurse; biologie–ecologie–turism; lingvistică; studii economice complexe; istoria artelor şi mentalităţilor, toate acestea gândite din perspectiva unei culturi instituţionale a dezvoltării. Bucovina a fost considerată un model de convieţuire interetnică, iar cercetarea interdisciplinară înţeleasă din perspectiva diverselor limbi şi civilizaţii creează pentru viitorul Institut posibilitatea promovării unei noi deschideri. În acest context, preşedintele Academiei de Ştiinţe a Austriei şi-a manifestat dorinţa de a iniţia şi dezvolta cercetarea transfrontalieră în colaborare cu Institutul «Bucovina» pe teme ştiinţifice, comune, de mare interes şi pentru cercetarea istorică românească. Cu privire la dimensiunea proiectului este edificator că, pentru coordonarea acestuia, a fost propus prof. M. Metzeltin, membru al Academiei de Ştiinţe Austriece şi membru de onoare al Academiei Române. Acţiunile de cooperare, pe teme de interes istoric comun, cu Bukowina Institut din Augsburg, colaborarea cu structuri academice din Austria, Ucraina şi alte state, necesită permanentizarea unor relaţii la acelaşi nivel care, potrivit art. 3 alin 5 din Legea nr. 752/2001 privind organizarea şi funcţionarea Academiei Române, cu modificările şi completările ulterioare, pot fi stabilite direct numai de o unitate cu statut de institut de cercetare al Academiei Române, ceea ce, în prezent, actualul Centru nu poate realiza. Şi pe plan intern, realizarea temelor de cercetare specifice zonei istorice impune amplificarea, în aceleaşi condiţii, a activităţii de colaborare ştiinţifică cu Universitatea «Ştefan cel Mare» din Suceava şi cu alte structuri universitare. Având în vedere importanţa şi unicitatea obiectului de activitate pentru ştiinţa naţională, extinderea domeniilor de studiu, realizările ştiinţifice importante, nevoia de sporire a nivelului de relaţii şi a gradului de reprezentativitate, prin prezenta hotărâre se prevede ca Centrul pentru Studierea Problemelor Bucovinei să se reorganizeze în Institutul «Bucovina», cu sediul în Suceava, str. Universităţii nr. 13, judeţul Suceava, fără suplimentare de posturi. Faţă de cele prezentate, prin prezentul act normativ se prevede înfiinţarea Institutului «Bucovina», prin reorganizarea Centrului pentru Studierea Problemelor

---

[3] Apud Vasile I. Schipor, *op. cit.*, p. 52.

[4] *Ibidem*, pp. 52–53; Marian Olaru, *op. cit.*, p. 460.

[5] D. Vatamaniuc, *op. cit.*, p. 25.

[6] Marian Olaru, *op. cit.*, p. 460.

[7] Acestea au survenit și ca urmare a demersurilor directorului instituției, Marian Olaru și a secretarului științific, Vasile I. Schipor, care au prezentat Prezidiului Academiei Române, prin referatul nr. 120/9 august 2005, strategia proprie de dezvoltare durabilă, solicitând aprobarea pentru: – transformarea Centrului în Institut, cu personalitate juridică; – păstrarea obiectului de activitate prevăzut prin H.G. nr. 743/24 decembrie 1994; – continuarea activității de cercetare în subordinea Academiei Române; – păstrarea autonomiei academice în funcționarea institutului, precum și în activitatea de cercetare științifică; – întărirea instituției, în vederea creșterii contribuției sale în lumea științifică regională și internațională, prin angajarea cu prioritate a tinerilor, care să aibă activitatea de bază în instituție; – susținerea financiară a activității de creștere durabilă, prin aprobarea unor sume minime, indispensabile pentru realizarea programelor și proiectelor de cercetare aprobate, la standarde ale competiției științifice contemporane; – consolidarea colaborării cu românii din regiunea Cernăuți și, în mod deosebit, cu Catedra de Filologie Clasică a Universității de Stat „I. Fedkovici"; – lărgirea ariei de colaborare, pe bază de parteneriat, prin atragerea de noi colaboratori interesați: institute ale Academiei Române, universități din România, institute din Austria, Germania, Israel, S.U.A. care au ca domeniu de activitate Bucovina, ca „model cultural european"; – sprijinirea cercetătorilor bucovineni pentru obținerea de stagii de documentare la Viena, München, Cernăuți, în vederea realizării proiectelor proprii de cercetare și pentru acomodarea lor cu realitățile și exigențele cercetării europene de astăzi și de

---

perspectivă; – întărirea activităţii de colaborare între bibliotecile proprii de cercetare ale institutelor Academiei Române din cadrul Filialei Iaşi, precum şi din ţară (schimb şi împrumut interbibliotecar, proiecte şi activităţi comune); – dotarea instituţiei cu aparatură şi mijloace moderne, performante, de cercetare; – eficientizarea activităţii proprii prin generalizarea experienţei academice avansate (cercetarea ştiinţifică sistematică în echipă, apropierea de exigenţele managementului de proiect, stimularea creativităţii, a iniţiativei şi a responsabilităţii individuale integrate, îmbunătăţirea capacităţilor şi instrumentelor de autoevaluare şi evaluare continuă).

Bucovinei. Consiliul Legislativ a avizat favorabil proiectul de hotărâre, prin avizul nr. 12, din 5 ianuarie 2007"[8].

Însă reorganizarea instituţiei rădăuţene nu a urmat direcţia stabilită de acad. Eugen Simion (Hotărârea de Guvern nr. 102/31 ianuarie 2007 a fost redactată fără a respecta termenii avizului ministrului Culturii), iniţiatorul proiectului de transformare a centrului într-un „institut european, cu un program vast (de la studiul juridic şi administrativ, până la cercetările de antropologie culturală), coordonat de două academii şi cu cercetători din mai multe ţări [...], o premieră în această parte europeană"[9]. Proiectul de reorganizare a Centrului de Studii „Bucovina" şi mutarea acestuia la Suceava a fost susţinut şi de unii dintre cercetătorii rădăuţeni, însă „schimbarea de optică [...] a survenit în momentul în care autorităţile municipale şi judeţene din Suceava manifestau aceeaşi «grijă» faţă de amintitul proiect ca şi cele din Rădăuţi. Fiecare şi-ar fi dorit instituţia amintită doar ca pe un accesoriu de recuzită şi fără obligaţii"[10].

Aşadar, prin Hotărârea de Guvern nr. 102/31 ianuarie 2007 (vezi Anexa 3), publicată în „Monitorul Oficial", în 9 februarie 2007, instituţia obţine personalitate juridică şi funcţionează sub denumirea de Institutul „Bucovina", „unitate de cercetare fundamentală şi de cercetări avansate", aflată în subordonarea directă a Academiei Române, având ca obiect de activitate „elaborarea de studii şi cercetări asupra istoriei şi culturii Bucovinei, prin secţiile proprii de istorie, literatură, folclor şi ştiinţele naturii, precum şi prin dezvoltarea parteneriatului şi colaborării interne şi internaţionale"; număr maxim de posturi – 10, inclusiv directorul; sediul social: Suceava; sediul de cercetare: Rădăuţi. Institutul îşi desfăşoară activitatea într-un imobil administrat de Colegiul Naţional „Eudoxiu Hurmuzachi", pe bază de contract de închiriere[11].

Compartimentul de cercetare ştiinţifică al Institutului „Bucovina" cuprinde 8 norme, după cum urmează:1) istorie: doi cercetători cu normă întreagă şi activitatea de bază în instituţie şi doi cercetători cu jumătate de normă, angajaţi prin cumul pe durată nedeterminată; 2) istorie literară, etnografie şi folclor: doi cercetători cu normă întreagă şi activitate de bază în instituţie; 3) ştiinţele naturii: un cercetător cu normă întreagă şi activitatea de bază în instituţie. În organigrama Institutului se mai află: o normă de contabil-şef; o normă de bibliotecar. Din colectivul instituţiei fac parte: dr. Marian Olaru – director; dr. Rodica Jugrin – secretar ştiinţific; dr. Ştefăniţa-Mihaela Ungureanu, dr. Harieta Mareci-Sabol, drd. Elena Pascaniuc, dr. Ştefan Purici, dr. Ovidiu Bâtă, dr. Carol-Alexandru Mohr, dr. Cristian-Alexandru Boghian, Liliana-Carmen Cusiac (contabil-şef) şi Raluca-Irina Muscă (bibliotecar şi cu atribuţii de secretariat). Alături de aceştia, de-a lungul timpului şi-au desfăşurat activitatea în institut: Vasile I. Schipor (secretar ştiinţific în perioada 1995–2018 şi secretar de redacţie al periodicului „Analele Bucovinei" între anii 1994 şi 2018), Dragoş Cusiac, Georgeta Istrătoaie, Iulia Brânză, Sorin Trelea, Liliana Arancuteanu, Mariana Pâslaru. Dintre cercetătorii asociaţi îi amintim pe: Alexandrina Cernov, m.o. al Academiei Române, Vasile Tărâţeanu, m.o. al Academiei Române, Eugen Patraş şi Petru Bejenaru.

Având ca obiect de activitate „aprofundarea şi extinderea cercetărilor ştiinţifice consacrate Bucovinei", instituţia şi-a propus, încă de la înfiinţare, aşa cum sublinia directorul acesteia, Dimitrie Vatamaniuc, realizarea următoarelor obiective: 1) Să retipărească lucrările fundamentale privitoare la Bucovina, îndeosebi germane, publicate în cursul anilor; 2) Să constituie un fond documentar, prin colectarea monografiilor despre localităţi, documente diferite şi chiar arhive în păstrarea unor familii; 3) Să inventarieze şi să valorifice colecţiile de artă şi tehnică populară, numismatică; 4) Să constituie o arhivă de folclor prin înregistrări în teren[12]. Proiectele multianuale de cercetare ştiinţifică derulate în cadrul institutului se desfăşoară în cadrul a două programe: *Documenta Bucovinae Historica* şi *Bucovina şi bucovinenii în istorie.* Aceste proiecte sunt axate pe următoarele direcţii tematice principale: 1) Politică şi emancipare naţională în Bucovina (1775–1918); 2) Caracteristicile procesului de reintegrare a provinciei în spaţiul etno-cultural românesc; 3) Procesul de comunizare a Bucovinei. Consecinţe economice, social-politice şi populaţionale; 4) Bucovinenii şi exilul creator; 5)

---

[8] Marian Olaru, *op. cit.*, p. 462.

[9] Eugen Simion, „Institutul «Bucovina». Eşecul unui proiect de anvergură", în „Ziua", anul XIII, 9–10 iunie 2007, p. 6.

[10] Marian Olaru, *op. cit.*, p. 463.

[11] Solicitările conducerii instituţiei, adresate Academiei Române şi autorităţilor locale, de a obţine un sediu propriu pentru Institutul „Bucovina" nu au primit un răspuns pozitiv.

[12] D. Vatamaniuc, *op. cit.*, p. 26.

Evoluția și particularitățile fenomenului literar din Bucovina istorică; 6) Problematica presei din Bucovina istorică de la începuturi până în prezent; 7) Familii vechi din Bucovina. Memorie și conștiință genealogică; 8) Caracteristicile etno-folclorice ale zonei Rădăuților; 9) Rezervațiile naturale din spațiul bucovinean; 10) Istoricul cercetărilor geologice și al exploatării resurselor din Bucovina.

Încă din anul înființării sale, Centrul de Studii „Bucovina" și-a asumat, în colaborare cu un colectiv compus din profesori din centrele universitare importante ale țării, cercetători, membri ai Academiei Române, elaborarea *Enciclopediei Bucovinei*, organizată în zece volume, un proiect amplu, întocmit în 1990 la inițiativa Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina. Acad. Vladimir Trebici și-a asumat răspunderea de a întocmi proiectul acestei lucrări de importanță națională, argumentul principal fiind acela că „Bucovina face obiectul diferitelor cărți, monografii, broșuri de propagandă, toate editate și difuzate în străinătate, în care cel mai adesea adevărul istoric este falsificat. Este timpul ca românii să elaboreze o lucrare științifică importantă, care să înfățișeze obiectiv Bucovina sub toate aspectele"[13]. Prezentarea publică a proiectului și organizarea colectivelor de lucru pentru editarea unei *Enciclopedii a Bucovinei* au avut loc în cadrul unei consfătuiri organizate de către Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina la Suceava, în 23 martie 1991[14].

Proiectul *Enciclopediei Bucovinei* a fost alcătuit cu următoarea structură, organizată în zece capitole: I. **Istoria**; II. **Pământul** (1. Geografie; 2. Geologie; 3. Resurse naturale); III. **Oamenii** (1. Demografie generală; 2. Românii; 3. Ucrainenii (rutenii); 4. Germanii; 5. Evreii; 6. Polonezii; 7. Rușii lipoveni; 8. Alte neamuri); IV. **Economia** (1. Agricultura; 2. Creșterea animalelor; 3. Pădurile; 4. Industria și mineritul; 5. Transporturile și comunicațiile; 6. Industria casnică; 7. Alte activități economice); V. **Cultura** (1. Biserica ortodoxă: Mitropolia; Fondul religios ortodox; Învățământul teologic; 2. Celelalte confesiuni; 3. Învățământul; 4. Sănătatea publică; 5. Literatura și presa; 6. Muzica și teatrul; 7. Folclorul; 8. Alte arte; 9. Societăți culturale); VI. **Administrația și viața politică** (1. Administrația austriacă (1775–1918); 2. Administrația românească (1918–1940); (1941–1944); 3. Administrația sovietică (1940–1990); 4. Evoluția împărții administrative a Bucovinei; 5. Partide politice); VII. **Bucovina în lumina dreptului istoric și internațional** (1. Anexarea din 1775; 2. Unirea Bucovinei cu România (1918). Aspecte juridice și diplomatice; 3. Pactul Ribbentrop-Molotov și anexarea Bucovinei de Nord (1940); 4. Legislația și dreptul; 5. Dreptul „obișnuielnic" în Bucovina); VIII. **Structura socială și etnică a Bucovinei** (1. Țăranii; 2. Răzeșii, mazilii și boierii; 3. Colonizarea și imigrările în perioada 1775–1918; 4. Emigrări din Bucovina (până în 1914); 5. Colonizări, imigrări și deportări (1940–1990); 6. Schimburi interetnice: căsătorii mixte, asimilări); IX. **Sate și orașe (monografii)**; X. **Personalități culturale și politice (monografii).** Pentru realizarea acestui amplu proiect științific a fost alcătuit un colectiv format din 65 de consultanți și autori cu contribuții importante privitoare la istoria Bucovinei[15], care dețineau documente, manuscrise, genealogii, monografii de sate, amintiri istorice. Coordonarea activității de elaborare și editare a *Enciclopediei Bucovinei* urma să fie asigurată de către un comitet și un secretariat central, iar pentru fiecare domeniu se propunea un corp de consultanți științifici. În opinia acad. Vladimir Trebici, „cea mai mare urgență trebuie să fie elaborarea unei lucrări de circa 100–120 pagini, cu ilustrații, hărți în limba română și câteva limbi de circulație internațională, în condiții grafice ireproșabile"[16], editată de către Fundația Culturală Română și difuzată în străinătate. Motive obiective, legate de dimensiunile colectivului ce ar fi trebuit implicat și coordonat în proiect, la care se adăugau constrângeri, mai ales de natură economică, au împiedicat materializarea acestuia.

În aceste condiții, Centrul de Studii „Bucovina" a preluat acest obiectiv de cercetare. Pentru realizarea primului volum al *Enciclopediei Bucovinei*, *Istoria până la descălecat (1359)*, s-a întocmit un proiect și s-a format colectivul, din care făceau parte cercetători de la București, Iași, Chișinău, Suceava și Rădăuți. Din păcate, nici acest proiect nu a putut fi dus la bun sfârșit, din cauza absenței unei structuri materiale corespunzătoare (la acea dată funcționau doi cercetători și un director cu jumătate de normă), chiar dacă au existat numeroase demersuri venite din partea Centrului în perioada

---

[13] Idem, „Centrul de Studii «Bucovina» la un deceniu de activitate", în „Analele Bucovinei", anul IX, nr. 2, 2002, p. 326.

[14] Procesul-verbal încheiat cu această ocazie este publicat de Vasile I. Schipor, „Românii din Bucovina în reconstrucția societății civile", în „Analele Bucovinei", anul XII, nr. 1, 2005, pp. 192–198; D. Vatamaniuc, *op. cit.*, pp. 30–34.

[15] Lista acestora este publicată de D. Vatamaniuc, *op. cit.*, pp. 32–34.

[16] Apud Marian Olaru, *op. cit.*, p. 464.

1992–1994 pentru materializarea acestuia. În aceste condiții, conducerea Academiei Române a hotărât editarea unei publicații semestriale care, prin structură, pe de o parte, să abordeze domeniile de cercetare propuse în proiectul *Enciclopediei* și în care să se publice, cu prioritate, lucrări cu caracter monografic, iar pe de altă parte să răspundă exigențelor publicisticii științifice academice[17].

Revista „Analele Bucovinei" se tipărește la București, la Editura Academiei Române, are o apariție semestrială și un număr variabil de pagini: primul tom are 234 pagini, din anul 2000 periodicul apare cu peste 300 de pagini, câteva numere apar cu peste 400 de pagini (cele din 2006, 2007 și 2008), iar din 2009 numărul de pagini este de 350 pentru fiecare tom. Din colegiul de redacție al celui dintâi număr fac parte academicienii: Radu Grigorovici, Ștefan Ștefănescu, Vladimir Trebici, Gheorghe Platon, Liviu Ionesi, alături de Radu Economu și Marian Olaru. Redactor-șef: Dimitrie Vatamaniuc, secretar de redacție: Vasile I. Schipor. Primul număr al revistei se deschide cu un *Argument*, semnat de acad. Gheorghe Platon, care subliniază importanța proiectului patronat de Academia Română: „«Analele Bucovinei» – al cărui prim număr este acesta – pe linia prestigioaselor publicații care au precedat-o, își propune să fie un instrument pentru împlinirea nobilelor obiective ale promovării și răspândirii culturii naționale; să reprezinte o alternativă românească autorizată în dialogul, demult deschis, privind istoria și cultura Bucovinei. Se va înscrie în acest dialog cu prestigiul instituției care o patronează și cu autoritatea numelor care vor semna în paginile sale"[18]. În editorialul semnat de Mihai-Ștefan Ceaușu, publicat la 16 ani de la apariția revistei, sunt apreciate eforturile acesteia de a se impune în lumea științifică românească și internațională și sunt schițate câteva posibilele direcții de cercetare a istoriei Bucovinei: evoluții etno-demografice care au influențat societatea din Bucovina, începând de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și până în secolul al XX-lea (prin cercetarea recensămintelor populației sau a documentelor de stare civilă); destinul marilor familii boierești bucovinene (Capri, Flondor, Hurmuzaki, Mustață, Petrino, Stârcea sau Vasilco), în strânsă legătură cu o altă temă importantă, cea privitoare la elita bucovineană; problema modernizării instituționale, politice, social-economice și culturale a societății bucovinene; cercetarea presei din Bucovina, ca formă a modernității și, mai ales, menirea sa în formarea opiniei publice bucovinene.

Astăzi, din colegiul de redacție al „Analelor Bucovinei" fac parte: acad. Victor Spinei; Dorin Ieșan, m.c al Academiei Române; Alexandrina Cernov, membru de onoare al Academiei Române, Helena Krasowska, Ortfried Kotzian, Mihai Iacobescu, Mihai-Ștefan Ceaușu, Ștefan Purici, Mircea A. Diaconu; redactor-șef: Marian Olaru; secretar de redacție: Ștefănița-Mihaela Ungureanu. Până în 2017 revista are următoarea structură: *Editorial*; *Evocări*; *Viața politică, culturală, literară și artistică*; *Istorie, demografie, toponimie, onomastică, statistică*; *Folclor. Etnografie. Arhitectură*; *Științele naturii*; *Opinii*; *Documentar*; *Cărți. Reviste*; *Cronică*; *Aniversări*; *In memoriam*; *Note despre autori*. Din anul 2018 materialele sunt publicate în cadrul următoarelor secțiuni: *Editorial*; *Evocări*; *Aniversări*; *In memoriam*; *Bucovina – cultură și civilizație*; *Opinii*; *Documentar*; *Cărți. Reviste*; *Cronică*; *Note despre autori*. Începând cu nr. 1/2022 este introdusă secțiunea *Cultură și civilizație europeană*, redenumită *Interferențe europene și universale* (nr. 2/2022). Pe prima copertă a fiecărui număr sunt reproduceri după monumentele istorice din Bucovina.

Câteva numere ale periodicului sunt omagiale, fiind dedicate unor personalități culturale: Gheorghe Løvendal (nr. 2/1997), Ciprian Porumbescu (nr. 1/2003), Ștefan cel Mare (nr. 1/2004). Tomul XVIII (nr. 1/2011) este închinat academicianului Radu Grigorovici (1911–2008), director fondator al Institutului „Bucovina", la centenarul nașterii sale. Tomul XXII (nr. 2/2015) este închinat lui Dimitrie Vatamaniuc, membru de onoare al Academiei Române, la împlinirea a 95 de ani de la naștere, iar tomul XXVII (nr. 1/2020) este închinat centenarului nașterii sale. Cele două numere publicate în 2016 sunt aniversare, fiind consacrate împlinirii a 150 de ani de la înființarea Societății Literare Române, devenită Societatea Academică Română, iar cele două numere din 2017 sunt dedicate împlinirii a 25 de ani de viață academică la Rădăuți. Două numere ale „Analelor Bucovinei" sunt speciale (nr. 3/1997 și nr. 1/2010), reunind documentele conferințelor științifice organizate în 1996 și 2009. La împlinirea a 10, respectiv 20 de ani de la înființarea instituției, publicația apare cu un număr special, retrospectiv.

Periodicul publică studii, articole, documentare, cronici, recenzii, cu o tematică diversă privitoare la istoria Bucovinei, semnate de academicieni, profesori universitari, cercetători, profesori, învățători, muzeografi, arhiviști, preoți din Bucovina și din țară, din Ucraina, Basarabia, Polonia, Occident (revista poate fi consultată accesând link-ul www.analelebucovinei.ro). De-a lungul celor 29 de ani de apariție neîntreruptă, periodicul „Analele Bucovinei" s-a impus în viața științifică națională și internațională, punând în circulație subiecte mai puțin cunoscute sau controversate privitoare la istoria provinciei și propunând noi direcții de cercetare a acesteia. Revista este indexată CEEOL (din 2018) și BDD (din anul 2022) și a primit *Premiul pentru periodice științifice*, acordat de Fundația Culturală a Bucovinei în anii 2005, 2006, 2014, 2016. În anul 2004, Primăria Municipiului Rădăuți a acordat *Diploma de onoare* colectivului redacțional al publicației „Analele Bucovinei", „la împlinirea a 10 ani de existență, timp în care a contribuit la răspândirea culturii naționale, propunând o alternativă românească autorizată în dialogul referitor la istoria și cultura Bucovinei". De asemenea, întreaga activitate a institutului a fost răsplătită prin acordarea unor diplome și distincții: *Diplomă* conferită de Consiliul Județean Suceava, „cu ocazia împlinirii a 400 de ani de la prima unire a Țărilor Române sub Mihai Voievod Viteazul" (2000), *Diplomă* acordată de Ministerul Culturii și Cultelor, Prefectura Județului Suceava, Consiliul Județean Suceava, Direcția pentru Cultură, Culte și Patrimoniul Cultural Național Suceava, cu ocazia împlinirii a 85 de ani de la unirea Bucovinei cu România (2003), *Diplomă pentru merite deosebite*, pentru participarea la dezvoltarea parteneriatului de cooperare între județul Suceava și regiunea Schwaben, acordată de Consiliul Județean Suceava și Consiliul Regional Schwaben (2014) și *Distincția „Meritul Bucovinei"*, conferită de Consiliul Județean Suceava, „în semn de apreciere pentru întreaga activitate, în anul aniversării Centenarului Marii Uniri" (2018).

---

[17] Vasile I. Schipor, „Publicațiile Institutului «Bucovina»", în „Analele Bucovinei", anul XIX, nr. 2, 2012, p. 430.

[18] Gheorghe Platon, „Argument", în „Analele Bucovinei", anul I, nr. 1, 1994, pp. 5–6.

În anul 1996, Centrul de Studii „Bucovina" a fondat Colecția „Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii", hotărând să publice lucrări de referință din domeniul istoriei și culturii Bucovinei, având în vedere prevederile din capitolele IX și X ale proiectului *Enciclopediei Bucovinei* întocmit în 1990 la inițiativa Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, care propunea întocmirea unor monografii pentru sate și orașe și pentru personalitățile culturale și politice. Seria lucrărilor a fost deschisă cu o lucrare de toponimie minoră privind localitățile din Bucovina, după care au fost editate primele recensăminte privind Bucovina, într-o ediție bilingvă, germano-română. În cadrul proiectului național prioritar de tipărire a unor lucrări fundamentale (1996–1998), cu sprijinul Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, al Consiliului Județean Suceava și al Primăriei Rădăuți ori în regie proprie au apărut până acum 51 de lucrări, iar două sunt în curs de apariție (lista lucrărilor este publicată la sfârșitul acestei cărți). Este vorba despre sinteze, monografii, colecții de documente, ediții noi ale unor contribuții valoroase privind Bucovina istorică. Începând cu anul 2015 s-au deschis seriile *Documente, Studii monografice* și *Instrumente de lucru*.

Lucrărilor apărute în colecția „Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii" li se adaugă și cărțile tipărite sub egida Institutului „Bucovina" sau elaborate de cercetătorii săi: Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I, *1774–1862. De la administrația militară la autonomia provincială*, București, Editura Academiei Române, 1993; Dragoș Cusiac (cercetător științific la Centrul de Studii „Bucovina în perioada 1995–1998), *Zona etnografică Siret*, Suceava, Grupul editorial „Ion Grămadă", 2002; Sorin Trelea, *Avifauna Depresiunii Rădăuți*, Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 2002; Vasile Adăscăliței, *Românitatea de Sus. Repere etnologice*, ediție îngrijită, prefață de Vasile I. Schipor, postfață de Victor Iosif, Rădăuți, Editura Septentrion, 2004; Mihai Horodnic, *Izvorul primăverii*, ediție îngrijită, prefață de Luca Bejenaru, notă asupra ediției, aprecieri critice, cronologie, bibliografie și anexe de Vasile I. Schipor, indice de nume de Elena Pascaniuc, Rădăuți, Editura Septentrion, 2004.

„Privită în mod diacronic, colecția «Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii» se adaugă la indicii de calitate ai activității de cercetare științifică întreprinsă la Rădăuți. Totodată, constatăm extraordinara paletă de cercetare și de exprimare științifică aflată în studiile publicate, faptul că lucrările cuprinse în colecție sunt realizate, în marea lor majoritate, fără rabat de la calitatea scriiturii științifice și a aparatului critic abordat. Dacă ar fi să apreciem, în câteva cuvinte, lucrările cuprinse în colecție, putem să spunem că acestea sunt, în cele mai multe cazuri, lucrări fundamentale pentru cercetarea științifică pe tematica dată. Aceasta pentru că în colecție sunt cuprinse lucrări de: toponimie, descrieri geografice, studii de istorie a provinciei, de istorie locală sau a instituțiilor din Bucovina, mișcări politice, culturale și naționale, partide politice, personalități ale culturii din Bucovina, monografii ale satelor etc."[19].

---

[19] Marian Olaru, *op. cit.*, p. 467.

Începând cu anul 1993, Centrul de Studii „Bucovina" a organizat sesiuni anuale proprii de referate şi comunicări ştiinţifice. Acestea au fost organizate, la început, în cadrul manifestărilor „Zilele academice ieşene" şi s-au constituit în „adevărate evenimente culturale, pledoarii consecvente în favoarea comunicării despovărate de stereotipuri şi clişee, animate de spiritul academic al cercetării ştiinţifice prin care trecutul şi prezentul pot influenţa istoria viitorului"[20]. La aceste sesiuni naţionale şi internaţionale au participat cercetătorii rădăuţeni şi oamenii de cultură din ţară şi străinătate, alături de cei care au fost mentorii institutului şi colaboratori: Dimitrie Vatamaniuc, m.o. al Academiei Române, acad. Radu Grigorovici, acad. Vladimir Trebici, acad. Gheorghe Platon, acad. Liviu Ionesi, acad. Cornelia Bodea, acad. Constantin Toma, Grigore C. Bostan, Alexandrina Cernov – membrii de onoare al Academiei Române, profesorii universitari Mihai Iacobescu, Nicolae Pomohaci, Pavel Ţugui, Maria Platon, Ion Popescu-Sireteanu, Mircea A. Diaconu, Florin Bucescu, Ion Iordache, cercetătorii Vasile Gheţău, Radu Economu, Georghe Munteanu, Mircea Grigoroviţă, Mircea Pahomi, Mihai-Ştefan Ceauşu, Liviu Papuc, Emil Satco, profesorii Vasile Precop, Petru Bejinariu ş.a. Dintre colaboratorii recenţi îi amintim pe: Ligia-Maria Fodor, Constantin Ungureanu, Ion Lihaciu, Gheorghe Onişoru, Radu-Florian Bruja, Ion Filipciuc, Justinian-Remus Cojocar, Florin Pintescu, Vlad Gafiţa, Ion Cernat, Alis Niculică, Bogdan-Petru Niculică, Marin Gherman, Simona-Teodora Adamovici, Elena Pintilei, Gabriel Chiraş, Ilie Molea, Elena Lungoci, Alexandru-Ovidiu Vintilă, Magdalena Pokrzyńska, Karina Stempel-Gancarczyk, Ewa Kocój, Dinu Poştarencu, Serhii Hakman, Volodymyr Fisanov, Serhii Troian, Oleksandr Dobrzanskyj, Nataliya Nechayeva-Yuriychuk, Călin-Cezar Ciorteanu, Maria Epatov, Kurt Scharr, Alexander Weidle ş.a.

Tematica sesiunilor anuale este legată de temele de cercetare ale institutului, precum şi de evenimentele culturale importante din anul respectiv (vezi Anexa 4). Majoritatea comunicărilor prezentate la aceste reuniuni ştiinţifice au fost publicate în periodicul instituţiei, „Analele Bucovinei". Aici s-au tipărit şi cronici ale sesiunilor anuale de comunicări ştiinţifice, apărute şi în presa cotidiană din provincie sau în periodice din străinătate.

Centrul de Studii „Bucovina" a organizat trei mari conferinţe ştiinţifice internaţionale, importante din punctul de vedere al stabilirii unui parteneriat ştiinţific cu institutele similare de la Augsburg şi Cernăuţi, în care problemele Bucovinei să fie tratate pe perioade istorice. Prima dintre acestea, desfăşurată în 1996 la Rădăuţi (29 mai – 3 iunie) şi Bucureşti (5 iunie), s-a intitulat „Bucovina 1775–1862. Aspecte politice, sociale, culturale, economice şi demografice". La eveniment au participat, alături de cercetătorii rădăuţeni, colaboratorii institutului: acad. Vladimir Trebici, acad. Gheorghe Platon, acad. Radu Grigorovici, Dimitrie Vatamaniuc, membru de onoare al Academiei Române, prof. univ. dr. Mihai Iacobescu. Din partea institutele partenere de la Cernăuţi şi de la Augsburg au participat: Oleg Panciuk, Ortfried Kotzian, Hugo Weczerka, Vladimir Iliescu, Horst Fassel, Jurii Makar, Mihail Saiko, Ihor Jaloba ş.a. Reuniunea ştiinţifică internaţională s-a încheiat cu adoptarea unui document comun, intitulat *Declaraţia participanţilor la Conferinţa internaţională „Bucovina 1775–1862. Aspecte politice, sociale, culturale şi demografice", ţinută la Rădăuţi între 31 mai – 3 iunie 1996*[21]. În seria colaborărilor dintre institutele care se ocupau de problematica Bucovinei istorice, acest document era al doilea de acest tip, după *Comunicatul comun* adoptat la reuniunea ştiinţifică a celor trei institute, organizată de Bukowina Institut la Cernăuţi, în perioada 30 septembrie – 4 octombrie 1993[22]. Declaraţia din 1996 sublinia importanţa colaborării dintre cele trei institute şi necesitatea realizării unor întruniri periodice a cercetătorilor, la un interval de doi ani, la Cernăuţi, Rădăuţi şi Augsburg, „în vederea apropierii punctelor de vedere şi realizarea unor publicaţii comune"[23]. Cea de-a doua conferinţă internaţională, organizată la Rădăuţi între 20 şi 22 septembrie 2000, s-a intitulat „Procese politice, sociale, culturale şi economice în Bucovina, 1861–1918. Aspecte edificatoare pentru o Europă unită?". La această conferinţă au participat, alături de cercetătorii rădăuţeni, academicieni, profesori universitari, personalităţi culturale: acad. Radu Grigorovici, acad. Gheorghe Platon, Dimitrie Vatamaniuc, membru de onoare al Academiei Române, prof. univ. dr. Mihai Iacobescu, precum şi invitaţi din străinătate (Ucraina, Elveţia, Germania, S.U.A.): Oleg Panciuk, Wassyl Botushanskyi, Serhij Popyk, Oleksandr Dobrzanskyj, Manfred Rehbinder, Ortfried Kotzian, Rainer Roth. Lucrările acestei reuniuni ştiinţifice au fost apreciate ca fiind „o oază în care se discută europenismul din perspectiva trecutului, a prezentului şi a viitorului" (acad. Gheorghe Platon), formulându-se concluzia că „trebuie să învăţăm [...] prezentarea cu exactitate şi obiectivitate a faptului istoric, refuzul manipulării istoriei respingerea intoleranţei şi extremismului, soluţii adecvate în construirea unei Europe unite, capabile să prevină şi să gestioneze conflictele"[24]. Cea de a treia conferinţă internaţională a celor trei institute şi-a desfăşurat lucrările la Rădăuţi, între 20 şi 21 septembrie 2002, şi a avut ca temă *Bucovina istorică, 1945–1989. Memoria culturală şi procesul de comunizare*, directorii celor trei institute stabilind ca perioada 1918–1945 să fie tratată la o reuniune viitoare (*Bucovina 1918–1945. Viaţa politică, economică, culturală şi schimbările teritoriale*)[25]. Lucrările primelor două reuniuni au fost publicate în limbile română, germană şi ucraineană (numărul special al „Analelor Bucovinei" din 2007 şi volumul din 2002). „Manifestând deschidere faţă de dialogul intercultural, cu preocupare permanentă pentru îmbunătăţirea activităţii de cercetare şi colaborare", cele trei institute „Bucovina" au desfăşurat o activitate importantă privind cercetarea problematicii Bucovinei istorice, dovadă fiind reuniunile ştiinţifice tripartite organizate la Cernăuţi (septembrie – octombrie 1993, aprilie 1996, septembrie 1999), Augsburg (mai 1995, iulie 1998), Rădăuţi (mai 1994, mai – iunie 1996, septembrie 2000) şi Bucureşti (5 iunie 1996), declaraţiile comune adoptate la Cernăuţi (1993) şi Rădăuţi (1996) şi tipărirea lucrărilor conferinţelor organizate cu acest prilej[26].

---

[20] Vasile I. Schipor, *Bucovina istorică...*, p. 57.

[21] Pentru textul acesteia vezi D. Vatamaniuc, *op. cit.*, pp. 37–38.

[22] Textul acesteia este publicat de Vasile I. Schipor, *Bucovina istorică...*, pp. 64–65.

[23] Marian Olaru, *op. cit.*, p. 469.

Încă de la fondarea sa, Centrul de Studii „Bucovina" a fost preocupat de stabilirea unor legături de cooperare ştiinţifică cu personalităţi ale vieţii ştiinţifice sau instituţii din ţară şi străinătate. Amintim aici de colaborările cu Horst Fassel (Institutul de Geografie pentru Estul Europei, Tübingen), Rudolf Wagner, autor al unei istorii a Bucovinei, Erich Beck, autorul *Bibliografiei Bucovinei*, apărută în mai multe volume, Kazimerz Feleszko (Institutul de Filologie al Universităţii din Varşovia), Helmuth Frisch (Universitatea din Bochum) ş.a. A înfiinţat la Rădăuţi o filială a Asociaţiei „Uniunea pentru Europa din România" (condusă de Dimitrie Vatamaniuc), a colaborat cu Institutul de Geografie pentru Estul Europei de la Tübingen şi cu Biblioteca Naţională din Viena (cercetători de la Rădăuţi au participat la cursuri de informare şi documentare în biblioteconomie)[27]. Institutul „Bucovina" a participat la câteva proiecte interne şi internaţionale. Alături de Bukowina-Institut (Germania) şi Comitetul pentru Probleme ale Tineretului şi Sportului (Ucraina), participă la parteneriatul tripartit Schwaben – Cernăuţi – Suceava, în cadrul programului Das PHARE-programm „Partnerschaft und institutioneller Auf- und Ausbau", Partnerschaftserklärung/Project „Eurodreieck Schwaben–Czernowitz–Suczawa". Acest proiect de parteneriat regional între Regiunea Schwaben, Bucovina de Nord şi Bucovina de Sud (Triunghiul european Schwaben–Cernăuţi–Suceava) a fost conceput ca un proiect de „legătură între popoare pentru tinerii între 17 şi 25 de ani", cu scopul întăririi relaţiilor culturale, economice şi politice dintre cele trei regiuni şi s-a desfăşurat în trei etape: Germania (Augsburg, 1995), Ucraina (regiunea Cernăuţi, 1996) şi România (judeţul Suceava, 1997). Acesta a reunit tineri din Germania, Ucraina şi România, în scopul facilitării procesului de cunoaştere reciprocă, prin schimbul de valori culturale, realizat pe parcursul a trei ani de zile. Conceput şi organizat ca un program pentru tineret, proiectul a urmărit crearea unei imagini corecte asupra realităţilor din cele trei ţări din perspectiva integrării europene. De asemenea, cercetători ai Institutului „Bucovina" au participat la câteva proiecte colective de cercetare: Grantul Academiei Române nr. 6/1999, *Dicţionarul literaturii române din Bucovina* (responsabil dr. Dimitrie Vatamaniuc, cercet. şt. dr. Vasile I. Schipor); Grantul CNCSIS nr. 1290/2005, *Românii din afara graniţelor ţării în contextul integrării euro-atlantice şi europene a României. Cazul comunităţilor româneşti din Ucraina (1945–2007)* (responsabil conf. univ. dr. Ştefan Purici, cercet. şt. dr. Vasile I. Schipor). Institutul „Bucovina" a fost membru al consorţiului de proiect: *PORT Cultural: PORTofoliu de instrumente inovative pentru dezvoltarea durabilă a comunităţilor rurale cu potenţial turistic, prin valorificarea elementelor de patrimoniu şi identitate culturală (PORT Cultural)*, PCCDI 1 / PNCDI III, număr proiect: 56PCCDI din 03/04/2018. Proiectul este finanţat de UEFISCDI; perioadă de derulare: 2018–

---

[24] Vasile I. Schipor, *op. cit.*, p. 75.

[25] D. Vatamaniuc, „Centrul de Studii «Bucovina» la un deceniu de activitate", în „Analele Bucovinei", anul IX, nr. 2, 2002, p. 318.

[26] Vasile I. Schipor, *Bucovina de lângă noi. Viaţa ştiinţifică, literară şi artistică la început de mileniu* (în continuare se va cita: Vasile I. Schipor, *Bucovina de lângă noi*...), vol. II, Iaşi, Editura Tipo Moldova, 2019, pp. 420–421.

[27] D. Vatamaniuc, *op. cit.*, p. 320.

2021 (acest proiect s-a finalizat cu publicarea albumului *Case tradiționale din Bucovina*, Suceava, Editura Universității „Ștefan cel Mare", 2020).

În privința relațiilor de cooperare științifică cu alte instituții, Institutul „Bucovina" a participat, de-a lungul timpului, la realizarea proiectelor: 1) *Valorizarea patrimoniului cultural comun* – proiect de colaborare științifică internațională cu Bukowina-Institut din Augsburg – Germania (1993); 2) *Bucovina în dialogul intercultural central-european* – proiect realizat în colaborare cu universitățile din Suceava, Cernăuți și Chișinău (2002); 3) *Valorificarea patrimoniului arhivistic al Bucovinei* – proiect realizat în colaborare cu Direcția Județeană Suceava a Arhivelor Naționale Istorice Centrale, Arhivele Statului din Regiunea Cernăuți (Ucraina) și Arhivele Statului din Viena (Austria). De asemenea, instituția a stabilit acorduri de colaborare cu: Direcția Județeană Suceava a Arhivelor Naționale, Institutul de Istorie „A. D. Xenopol" din Iași, Universitatea „Ștefan cel Mare" din Suceava – Facultatea de Istorie și Geografie, Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Republicii Moldova, Muzeul de Istorie și Cultură a Evreilor Bucovinei din Cernăuți.

După înființarea Centrului de Studii „Bucovina" au existat preocupări de formare a unei biblioteci proprii de cercetare științifică. Aceasta ia ființă, *de facto*, în 25 octombrie 1996, prin transferarea Fondului documentar german al Liceului Teoretic „Eudoxiu Hurmuzachi", aprobată de Ministerul Învățământului în 12 mai 1995. Acest fond constituie vechea bibliotecă a colegiului, inaugurată în anul 1876, prin donația lui Ernst Rudolf Neubauer, care pune bazele bibliotecii profesorilor (Lehrerbibliothek) din cadrul Gimnaziului Superior de Stat din Rădăuți, prin donarea a 250 de cărți și periodice. După deschiderea claselor românești paralele, prin donația lui Leonida Bodnărescu s-au pus bazele bibliotecii Secției româno-germane (1910). După modelul bibliotecii germane, pe lângă biblioteca profesorilor, care în anul 1914 era formată dintr-un fond de 728 de unități de bibliotecă, funcționa și biblioteca elevilor, cu un fond de 505 unități de bibliotecă și, în plus, o bibliotecă a elevilor săraci. Potrivit *Procesului-verbal de predare-primire*, nr. 83/25 octombrie 1996, Fondul documentar german al Liceului Teoretic „Eudoxiu Hurmuzachi" transferat la Centrul de Studii „Bucovina" cuprinde 8 146 de unități de bibliotecă: cărți de interes științific, cărți vechi și rare, cărți cu dedicație, enciclopedii, dicționare, periodice românești și germane. Menționăm două dintre lucrările rare ale acestei valoroase biblioteci academice: *Lyrische Antologie* (*Antologie lirică*), ediție îngrijită de Friedrich Matthisson, vol. I–XX, 1804–1808 (din colecția lipsește volumul XIV, iar volumul XVII se află în dublet); Franz Herbich, *Flora der Bukowina*, Leipzig, Editura „F. Volckmar", 1859. Autorul, botanist și medic militar, prezintă 484 de specii ale florei din Bucovina, localitățile din Bucovina unde au fost observate plantele, precum și lunile de recoltare pentru ierborizarea acestora. Fondul general de carte și periodice al Institutului „Bucovina" se îmbogățește și prin transfer, schimb interbibliotecar, donații și achiziție. De-a lungul anilor, în organizarea acestuia s-au constituit mai multe fonduri documentare: „Eudoxiu Hurmuzachi", „Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina", „Doctor Claudius von Teutul", „Dragoș Luchian", „Dr. Valerian Găină", „Prof. Eugen Pohonțu – Dr. Radu Gheorghe", „Johann Reinhold Irimi", „Dr. Epifanie E. Cozărescu", „Voitec-Dordea", „Dr. Ortfried Kotzian", „Prof. Elisabeta Bejenaru", „Prof. Brândușa Paulencu-Cepuc" ș.a. De-a lungul timpului se constituie, prin donație, un alt fond valoros, de interes pentru cercetarea științifică privind Bucovina: *Fondul de manuscrise*. Un fond aparte în cadrul acestei biblioteci de cercetare s-a constituit în anul 2003. Din depozitul de la Ateneul „Mihai Eminescu" din Gălănești al Bibliotecii Filialei Iași a Academiei Române, au fost transferate 15 colecții de periodice și 682 de cărți, toate referitoare la perioada comunistă. În cadrul bibliotecii Institutului „Bucovina" a fost alcătuit și un fond documentar cuprinzând copii digitalizate după lucrări fundamentale: colecții de documente, dicționare și periodice de interes pentru cercetarea științifică, instrumente de lucru în cercetarea curentă – toate acestea constituie biblioteca virtuală a Institutului „Bucovina". Fondul de carte al bibliotecii Institutului „Bucovina" al Academiei Române cuprinde peste 15 900 de unități (cărți și periodice)[28]. Lista titlurilor fondului de carte al bibliotecii poate fi accesată online pe site-ul institutului, www.institutulbucovina.ro, la secțiunea Biblioteca.

---

[28] Vasile I. Schipor, „*Destinul unei biblioteci din Bucovina*", în „Analele Bucovinei", anul VI, nr. 1 (12), 1999, pp. 39–46; Ștefănița-Mihaela Ungureanu, „*Evoluția învățământului la Rădăuți. Manuale școlare în biblioteca Gimnaziului de Stat cezaro-crăiesc*", în „Analele Bucovinei", anul IX, nr. 1, 2002, pp. 41–48; Vasile I. Schipor, „*Biblioteca Centrului de Studii «Bucovina». Destinul unei biblioteci din Țara de Sus a Moldovei*", în volumul *Bucovina istorică. Studii și documente*, București, Editura Academiei Române, 2007, pp. 139–154.

Evoluția și orientarea centrului academic de la Rădăuți spre „o cultură a dezvoltării durabile" (Vasile I. Schipor) și transformarea acestuia într-o instituție de prestigiu în rândul institutelor Academiei Române nu ar fi fost posibilă fără sprijinul mentorilor, al directorilor fondatori și implicarea colectivului în realizarea obiectivelor științifice propuse. Amintim în acest context contribuția acad. Radu Grigorovici (1911–2008) care, în calitate de vicepreședinte al Academiei Române, sprijină inițiativa Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina de înființare a unui centru academic la Rădăuți, participând, de-a lungul unui deceniu, la viața științifică a provinciei. Rezultatele cercetărilor științifice consacrate problemelor Bucovinei sunt diseminate în cadrul manifestărilor științifice interne și internaționale, prin publicare în periodice („Analele Bucovinei", „«Glasul Bucovinei». Revistă trimestrială de istorie și cultură", „«Septentrion». Foaia Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina") sau în presa cotidiană și tipărirea lor în volume, realizate în ediții critice, în limbile română și germană. Lucrările academicianului Radu Grigorovici, „născut, format și afirmat ca om de știință în capitala provinciei, pe când Bucovina era întreagă și netăgăduit românească" (Mihai Iacobescu), „ilustrează un model de cercetare științifică multidisciplinară, adevărat reper pentru cercetătorii de astăzi și din generațiile care ne vor urma" (Vasile I. Schipor). Dimitrie Vatamaniuc (1920–2018), reputat eminescolog, membru de onoare al Academiei Române (2001), directorul instituției în perioada 1992–2007 și cercetător onorific al acesteia din 2007, redactorul-șef al publicației „Analele Bucovinei" (1994–2018) a contribuit la renașterea activității de cercetare științifică, fiind un model de „cărturar dedicat modelului paideic de formare a unor generații noi de cercetători" (Vasile I. Schipor). În calitate de secretar științific (1995–2018) și secretar de redacție al periodicului „Analele Bucovinei" (1994–2018), Vasile I. Schipor, „figură emblematică" a instituției (acad. Radu Grigorovici), „cu o devoțiune rară pentru Bucovina" (Constantin Hrehor), căreia i-a dedicat valoroase lucrări (volume de autor, studii, articole, documentare, recenzii, cronici), a contribuit la procesul de modernizare instituțională și stimularea cercetării științifice competitive. În spiritul ideilor programatice susținute de predecesori săi, actualul director al institutului, Marian Olaru, promovează o politică a cercetării științifice bazată pe rigoare și respectarea adevărului istoric, prin implementarea unor noi direcții de investigare a trecutului Bucovinei, cu accent pe valorificarea documentelor de arhivă din țară și străinătate și implicarea instituției în proiecte de nivel național și internațional.

Urmând direcțiile de activitate stabilite la fondarea sa, Institutul „Bucovina" al Academiei Române s-a impus, de-a lungul celor 30 de ani de activitate, în viața științifică academică prin cercetarea sistematică a problematicii Bucovinei istorice, ale cărei rezultate sunt valorificate în publicația „Analele Bucovinei", în lucrările apărute în colecția „Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii" sau la reuniunile științifice interne și internaționale.

Anexa 1

Hotărârea nr. 702/14 decembrie 1993 privind avizarea înființării unor centre de cercetare științifică în subordinea Academiei Române[29]

În temeiul art. 10, alin. 2 din Decretul-lege nr. 4/1990 privind organizarea și funcționarea Academiei Române, Guvernul României hotărăște:

Art. 1. Se avizează înființarea următoarelor centre de cercetare științifică, în subordinea Academiei Române, ca instituții publice cu personalitate juridică, finanțate de la bugetul de stat, având structura organizatorică prevăzută în Anexa nr. 1:

– Centrul pentru Cercetări Avansate în Învățarea Automată, Prelucrarea Limbajului Natural și Modelare Conceptuală, cu sediul în București, casa Academiei, str. 13 Septembrie nr. 13, sectorul 5, având ca obiect de activitate cercetări fundamentale și avansate în domeniul ingineriei artificiale (ingineria cunoștințelor aplicate la elaborarea de sisteme expert cu posibilitatea de învățare automată, de înțelegere și redare a limbajului natural);

– Centrul pentru Studierea Problemelor Bucovinei, cu sediul în orașul Rădăuți, str. Bogdan Vodă nr. 12, județul Suceava, având ca obiect de activitate elaborarea studiilor românești contemporane, de interes național, asupra istoriei și culturii Bucovinei.

---

[29] https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/3682 (10 mai 2022).

Art. 2. Centrele prevăzute la art. 1 funcţionează în subordinea Academiei Române ca unităţi de cercetare fundamentală şi de cercetări avansate, potrivit prevederilor legale, iar numărul necesar de posturi se asigură prin redistribuire, potrivit anexei nr. 2.

Art. 3. Anexele nr. 1 şi 2 fac parte integrantă din prezenta hotărâre

Anexa 2

Hotărârea nr. 743/14 decembrie 1993 privind avizarea înfiinţării unor centre de cercetare ştiinţifică în subordinea Academiei Române [organizarea institutului pe posturi finanţate şi compartimente][30]

Anexa 1

[...] 2. Centrul pentru Studierea Problemelor Bucovinei
- Director: 1 post
- Compartiment cercetare: 7 posturi
- Compartiment administraţie: 2 posturi

Total: 10 posturi.

Salarizarea personalului se va face în baza Hotărârii Guvernului nr. 281/1993, cu modificările şi completările ulterioare.

Anexa 2

Unităţi la care se diminuează numărul de posturi aprobat în vederea funcţionării centrelor

[...] b) La Centrul pentru Studierea Problemelor Bucovinei numărul de 10 posturi se asigură astfel:
- 1 post de la Institutul de Finanţe-Preţuri şi Probleme Valutare;
- 1 post de la Institutul de Economie Mondială;
- 1 post de la Institutul de Cercetare a Relaţiilor Interramuri şi a Structurilor Industriale;
- 2 posturi de la Institutul de Virusologie „Şt. Nicolau";
- 3 posturi de la Institutul de Chimie Macromoleculară „Petru Poni" Iaşi;
- 1 post de la Institutul de Chimie-Fizică.

Anexa 3

Hotărârea nr. 102/31 ianuarie 2007 privind înfiinţarea Institutului „Bucovina" prin reorganizarea Centrului pentru Studierea Problemelor Bucovinei[31]

În temeiul art. 108 din Constituţia României, republicată, al art. 3 alin. (4) şi al art. 8 alin. (1) lit. j) din Legea nr. 752/2001 privind organizarea şi funcţionarea Academiei Române, cu modificările şi completările ulterioare,Guvernul României adoptă prezenta hotărâre.

Articolul 1

1) Se înfiinţează Institutul „Bucovina", instituţie publică cu personalitate juridică, în subordinea Academiei Române, prin reorganizarea Centrului pentru Studierea Problemelor Bucovinei, care se desfiinţează.

2) Institutul „Bucovina", denumit în continuare Institutul, are autonomie financiară şi managerială şi este finanţat din venituri proprii şi subvenţii acordate de la bugetul de stat prin bugetul Academiei Române.

3) Institutul are sediul în municipiul Suceava, Str. Universităţii nr. 13, judeţul Suceava.

Articolul 2

---

[30] https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/3682 (10 mai 2022).

[31] https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/79402 (10 mai 2022).

1) Institutul, unitate de cercetare fundamentală şi de cercetări avansate, are ca obiect de activitate elaborarea de studii şi cercetări asupra istoriei şi culturii Bucovinei, prin secţiile proprii de istorie, literatură, folclor şi ştiinţele naturii, precum şi prin dezvoltarea parteneriatului şi colaborării interne şi internaţionale.

2) În realizarea obiectului de activitate prevăzut la alin. 1, Institutul tipăreşte „Analele Bucovinei" şi „Enciclopedia Bucovinei", editează opera scriitorilor bucovineni, alte publicaţii de profil, organizează manifestări ştiinţifice, sesiuni de comunicări, seminarii, conferinţe etc., precum şi expoziţii de carte, periodice, fotografii şi documente.

3) Activitatea principală a Institutului este „cercetarea şi dezvoltarea în ştiinţe sociale şi umaniste" (cod CAEN 7320).

Articolul 3

1) Institutul îşi organizează activitatea în cadrul aceluiaşi număr de posturi existent la Centrul pentru Studierea Problemelor Bucovinei, păstrând structura organizatorică a acestuia, astfel cum rezultă din anexa care face parte integrantă din prezenta hotărâre.

2) Angajarea şi salarizarea personalului Institutului se realizează în condiţiile prevăzute de art. 21 din Legea nr. 752/2001 privind organizarea şi funcţionarea Academiei Române, cu modificările şi completările ulterioare.

3) Personalul existent la Centrul pentru Studierea Problemelor Bucovinei, cu toate drepturile şi obligaţiile sale, este preluat de către Institut pe bază de protocol, în condiţiile legii, în termen de 30 de zile de la data intrării în vigoare a prezentei hotărâri.

4) Modul de conducere, organizare şi funcţionare a Institutului se stabileşte prin hotărâre a Guvernului, la propunerea Adunării generale a Academiei Române.

Articolul 4. Patrimoniul Institutului se preia pe bază de protocol de predare-preluare de la Centrul pentru Studierea Problemelor Bucovinei, în termen de 30 de zile de la data intrării în vigoare a prezentei hotărâri.

Articolul 5. La data intrării în vigoare a prezentei hotărâri, dispoziţiile art. 1 liniuţa a doua şi pct. 2 din anexa nr. 1 la Hotărârea Guvernului nr. 743/1993 privind avizarea înfiinţării unor centre de cercetare ştiinţifică în subordinea Academiei Române, cu modificările ulterioare, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 5 din 12 ianuarie 1994, se abrogă.

Anexa

Structura organizatorică a Institutului „Bucovina".

Numărul maxim de posturi = 10, inclusiv directorul.

Anexa 4

Sesiunile anuale ale Institutului „Bucovina" (1993 – 2021)

Bucovina. Concept geopolitic, istoric şi semnificaţii (Rădăuţi, 9–10 octombrie 1993);

Aspecte ale culturii române din Bucovina, 1775–1918 (Rădăuţi, 15–16 octombrie 1994);

Viaţa culturală din Bucovina, 1918–1940 (Rădăuţi, 7 octombrie 1995);

Valori ale civilizaţiei româneşti în perioada interbelică (Rădăuţi, 12–13 octombrie 1996);

Istorie şi valori (I) (Rădăuţi, 10–11 octombrie 1997);

Istorie şi valori (II) (Rădăuţi, 11 octombrie 1998);

Generaţia Revoluţiei Române de la 1848 şi spiritul revoluţionar din Bucovina. (Rădăuţi, 8 octombrie 1999);

Eminescu şi Bucovina (Rădăuţi, 10 noiembrie 2000);

Viaţa culturală şi ştiinţifică în Bucovina postbelică. Fenomene, direcţii, tendinţe. (Rădăuţi, 5–6 octombrie 2001);

Bucovina istorică. Memoria culturală şi procesul de comunizare, 1945–1989. (Rădăuţi, 20–21 septembrie 2002);

Strategia de dezvoltare durabilă a Centrului pentru Studierea Problemelor Bucovinei (Rădăuţi 25 septembrie 2003);

Simbolistica naţional-comunistă din România. Cazul Bucovinei istorice (Rădăuţi, 25 septembrie 2004);

Bucovina la intersecţia civilizaţiilor. 230 de ani de la încorporarea nord-vestului Moldovei în Imperiul Austriac (Rădăuţi, 12–13 octombrie 2005);

Frontiere şi identităţi în spaţiul românesc în epocile modernă şi contemporană (Rădăuţi, 9–10 septembrie 2006);

Elitele şi rezistenţa anticomunistă din Bucovina, 1945–1989 (Rădăuţi, 22–23 noiembrie 2007);

Bucovina – reconstrucţia unui model cultural. Oameni, instituţii, înfăptuiri (Vatra Dornei, 11 decembrie 2008);

Identitate şi multiculturalitate în Bucovina istorică. Convergenţe culturale (Rădăuţi, 1–3 octombrie 2009);

Bucovina în imaginarul individual şi colectiv. Tinerii din Bucovina de altădată şi lumea în care au trăit (Rădăuţi, 18–19 noiembrie 2010);

Bucovina şi bucovinenii în secolul al XIX-lea. Tradiţionalism şi modernitate (conferinţă ştiinţifică internaţională închinată centenarului naşterii academicianului Radu Grigorovici, Rădăuţi, 10–11 noiembrie 2011);

Bucovina şi bucovinenii în secolul al XIX-lea. Tradiţionalism şi modernitate (Rădăuţi, 26–27 octombrie 2012);

Bucovina şi bucovinenii în secolul al XX-lea. Tradiţionalism şi modernitate (Rădăuţi, 24–25 octombrie 2013);

Bucovina şi bucovinenii în secolul al XX-lea. Dilemele istoriei. (Rădăuţi – Suceviţa, 6–7 octombrie 2014);

Bucovina şi bucovinenii în secolul al XX-lea. Dilemele istoriei. (Rădăuţi, 6–7 noiembrie 2015);

Bucovina şi bucovinenii în secolul al XX-lea. Istorie, politică şi destin. (Rădăuţi – Suceviţa, 10–11 noiembrie 2016);

Bucovina şi bucovinenii în istorie (conferinţă ştiinţifică internaţională consacrată împlinirii a 25 de ani de la înfiinţarea Institutului „Bucovina" al Academiei Române, Rădăuţi – Cernăuţi, 29–30 septembrie 2017);

Bucovina şi bucovinenii. Un secol de la Marea Unire (Rădăuţi – Cernăuţi, 28–29 septembrie 2018);

Bucovina – identitate şi transformare. Patrimoniu construit şi peisaj cultural (Suceava – Rădăuţi, 3–5 octombrie 2019);

Bucovina – identitate şi transformare (conferinţa ştiinţifică internaţională închinată centenarului naşterii academicianului Dimitrie Vatamaniuc, Rădăuţi, 15–16 octombrie 2020);

Bucovina şi bucovinenii în istorie. 150 de ani de la Serbarea de la Putna (Rădăuţi, 7–8 octombrie 2021).

NOTĂ ASUPRA EDIŢIEI

Lucrarea *Istoria Bucovinei. Perspective şi interpretări* se înscrie în colecţia „Enciclopedia Bucovinei în studii şi monografii", colecţie fondată în anul 1996 sub patronajul Academiei Române. Este a 52-a lucrare din această colecţie, fiind elaborată sub egida Institutului „Bucovina" din Rădăuţi, cu sprijinul colegilor Raluca-Irina Muscă, Cristian-Alexandru Boghian şi Carol-Alexandru Mohr.

Volumul reuneşte 39 de studii şi articole publicate, de-a lungul timpului, în revista institutului, „Analele Bucovinei", care acoperă câteva teme importante privitoare la cultura şi civilizaţia Bucovinei istorice. Materialele au fost structurate tematic astfel: *Bucovina – imagini şi perspective*; *Administraţia*; *Populaţia*; *Etnii*; *Societate şi economie*; *Elite*; *Mediu asociativ*; *Conflicte şi soluţii*; *Cultură şi spiritualitate*; *Bucovina de după Bucovina*.

În pregătirea pentru tipar a lucrării am respectat normele ortografice şi de punctuaţie stabilite de Academia Română.

Rodica Jugrin

BUCOVINA – IMAGINI ȘI PERSPECTIVE

AUSTRIA ŞI PRINCIPATELE ROMÂNE ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA. POLITICĂ DE ANEXIUNE SAU MISIUNE CIVILIZATOARE?[32]

GHEORGHE PLATON

> „Qui nous dit que lo peuple valaque, placé entre la Rusie qui veut le perdre, et la Porte qui ne peut le sauver il ne se jetterra pas dans les bras de l'Autriche, qui certes, ne lui refuserait pas les conditions at les garanlies d'indépendcnce qn'elle accorde aux peuples soulnis a son empire" (Nicolae Bălcescu).

> „Les Italians disent: quand meme contre l'Autriche; nous en disons autant pour la Russie. Aussi si nous étions obligés de choisir entre deux maux, contre la Russie et l'Autriche nous preféférions cette dernière, car elle est plus civilisée. De meme qu'entre la Turquie, parceque non seulement elle est incapable de menacer notre nationalité, mais sous l'influence de la France et de l'Angleterre, comme elle le sera dorénavant, elle ne pourra pas mettre des entraves à la civilisation des Principautés" (I. C. Brătianu).

Austria and the Romanian Principalities in the First Half of the Nineteenth Century. Politics of Annexation or Civilizing Mission?

(*Summary*)*

The study has as main object the presentation and evaluation of some perceptions of the epoch in question – the first half of the nineteenth century – regarding the place of the Austrian alternative in the strategy of the Romanians' national political struggle and the place that should have been given to the Monarchy in the context in which the Russian threat and pan-Slavism represented an important concern of the European political world. Pursuing its own political objectives in the Principalities, Austria seconded Russia. This policy had nothing in common with a so-called civilizing mission, capable of contributing to the economic, social and cultural prosperity of the lands inhabited by Romanians. The Romanian Principalities represented a field of dispute, which the two rivals faced, not to raise their level of civilization, which would have been part of the logic of the time; they worked together to keep them in the situation they were in, preparing them for a possible future annexation. Naturally, the politics of both powers has not been deprived of certain positive consequences, which history has recorded, appreciating them. But these – as far as Austria is concerned, in particular – were far less important than the negative factors, which marked, put their seal on our history. This is precisely what we set out to suggest in our approach.

Keywords: Austria, Romanian Principalities, politics, annexation, civilising mission.

Când, în secolul al XVII-lea, Grigore Ureche îşi scria *Letopiseţul*, nu greşea atunci când asocia evoluţia istoriei Moldovei, în special a teritoriului românesc în general, de aşezarea în spaţiul geografic – în „calea răotăţilor". Situarea geografică a spaţiului românesc într-o importantă zonă de convergenţă, a imprimat istoriei sale particularităţi care au marcat-o şi au definit-o, totodată. Valabilă pentru segmentele istoriei antice şi medievale, observaţia explică, într-o accepţiune mai limpede nominalizată, realitatea epocii moderne, în cursul căreia istoria românească a evoluat – egal ameninţată din „toate azimuturile" – între Scylla crucii şi Charibda semilunii. Sintagma, enunţată de observatorii politici la început, a fost însuşită, după aceea de cercetătorii perioadei moderne ai istoriei noastre[33].

Studiul nostru are drept obiect principal prezentarea şi evaluarea unor percepţii ale epocii în discuţie – prima jumătate a secolului al XIX-lea – cu privire la locul alternativei austriece în strategia luptei politice naţionale a românilor, la locul care ar fi trebuit să-i revină Monarhiei în contextul în care ameninţarea rusă şi panslavismul reprezentau o importantă preocupare a lumii politice europene.

---

[32] „Analele Bucovinei", anul IV, nr. 3, 1997, pp. 567–582.

* Traducere: Ştefăniţa-Mihaela Ungureanu.

[33] Gh. Platon, „Principatele române între Scylla crucii şi Charibda semilunii. Soluţii politice ale «problemei româneşti» la sfârşitul Revoluţiei de la 1848", în „Academia Română. Memoriile Secţiei de Ştiinţe Istorice şi Arheologice", seria a IV-a, tomul LXVIII, 1993, pp. 89–119.

Din imensul material documentar existent, am selectat câteva piese şi aprecieri pe care le-am considerat drept reprezentative în sensul care ne interesează.

Prima piesă la care am făcut apel este un important memoriu, publicat de acad. Cornelia Bodea[34], elaborat de Moise Nicoară în 1842–1843 şi destinat, se pare, cancelariilor europene. Născut la Gyula, în Ungaria, cunoscând intimităţile politice ale Imperiului Habsburgic, Moise Nicoară este primul român ortodox din cuprinsul Monarhiei care avea studii academice complete. El a trăit, o vreme îndelungată, la Bucureşti, Iaşi şi Constantinopol, fiind la curent cu realităţile naţionale româneşti de pe întreg spaţiul etnic. În consecinţă, a fost, poate, unul dintre cei mai autorizaţi purtători ai mesajului naţional şi a opţiunilor politice ale românilor.

Românii, apreciază Moise Nicoară, alcătuiesc singura barieră compactă între populaţiile ruse şi slavii din imperiile turc şi austriac. Această importantă poziţie strategică trebuie să reţină atenţia puterilor europene. Românii din Ungaria, din Banat, Transilvania şi Bucovina – depăşindu-i numeric pe cei din Principate –, atât în timpul regalităţii maghiare, cât şi sub dominaţia Monarhiei Habsburgice, au fost supuşi unei sistematice politici de opresiune şi distrugere naţională, împinsă până la o „barbarie dezonorantă”[35]. În Banat, notează el, populaţia românească a fost strămutată din aşezările sale şi înlocuită cu coloniştii germani. La fel ca şi acelora stabiliţi în Transilvania, acestor colonişti li s-a înlesnit să alcătuiască „o linie neîntreruptă” în toate direcţiile, până la frontierele Principatelor. Colonizărilor cu populaţie germană li s-au adăugat colonizările sârbeşti şi o politică eclesiastică ostilă, exercitată, în egală măsură, de biserica sârbă şi de cea unită[36]. Interesată în menţinerea blocului etnic românesc, capabil să separe masa slavă, Europa trebuie să aibă în vedere, în egală măsură, intenţiile expansioniste ale Austriei. Prin anexarea celor două Principate, Monarhia urmăreşte să formeze un bloc compact german, de la Marea Baltică până la frontierele Imperiului Otoman; să unească extremităţile imperiului, de la colţul Veneţiei, la Bosfor şi la Dunăre. În realizarea acestor obiective, superioritatea pe care o deţin germanii este prea evidentă pentru a nu trezi reacţia corespunzătoare. Pentru a evita realizarea practică a unui asemenea obiectiv strategic, păstrarea blocului naţional românesc prezintă o importanţă de prim ordin, atrage atenţia omul politic român.

Pornind de la aceste consideraţii generale şi subliniind consecinţele asupra echilibrului european care ar decurge din ignorarea sau neglijarea identităţii românilor şi a obiectivelor lor naţionale, Moise Nicoară oferă informaţii de natură să reţină atenţia şi interesul asupra realităţilor economice, sociale, politice şi strategice ale spaţiului locuit de români. Informaţiile şi argumentele înfăţişate le completează pe cele existente în numeroase alte documente ale vremii, scrise de români sau de străini, cunoscute deja cercurilor politice interesate.

Revoluţia de la 1848 a modificat datele problemei. Construcţiile strategice şi motivaţiile lor, elaborate de oameni politici – acelea care-i priveau pe români, cel puţin – au fost verificate în cursul desfăşurării evenimentelor de atitudinea manifestată de cele trei imperii limitrofe faţă de efortul românilor de a-şi afirma identitatea şi a convinge asupra importanţei europene ce ar reprezenta-o unirea celor două Principate. De asemenea, revoluţia din Imperiul Habsburgic a arătat limpede slăbiciunea acestui mozaic etnic (devenit naţional), care nu mai putea fi menţinut decât prin mijlocirea forţei. Europa, însă, nu era pregătită să facă faţă consecinţelor care ar fi putut să decurgă din dezmembrarea acestuia. Necesitatea păstrării statu-quo-ului a deschis calea intervenţiei armate a Rusiei în Principate şi în Transilvania, reliefând adevăratele dimensiuni ale „primejdiei ruse”[37], dar şi valoarea strategică a celor două Principate. Intervenţia militară a îngăduit o mai limpede percepţie a problematicii naţionale româneşti. Manifestul ţarist din 19/31 iulie 1848, care pregătea şi motiva intervenţia, a dat expresie, în maniera cea mai limpede cu putinţă, consecinţelor strategice şi politice ale constituirii unui stat naţional românesc[38].

---

[34] Cornelia Bodea, „Moise Nicoară, 1784–1861. Motivaţia unui mit”, în „Academia Română. Memoriile Secţiei de Ştiinţe Istorice şi Arheologice”, seria a IV-a, tomul XIX, 1994, pp. 91–130. Monografia consacrată ilustrului patriot şi om politic se intitulează *Moise Nicoară (1784–1861) şi rolul său în lupta pentru emancipare naţională şi religioasă a românilor din Banat şi Crişana*, Arad, 1943.

[35] *Ibidem*, p. 116.

[36] „Voilà donc ou la Scylla ou Caribda, voilà le jougement du lion qui, après avoir rendu sa sentence et mise à une exécution conforme à son avantage (plaisir) remis les partis (dupés) au loup et puis celui-ci au renarde pour partager plus complètment la proie”. Cf. *Ibidem*, p. 118.

[37] Vezi Mihai D. Sturdza, „Bibliographie d'un réquisitoire. La Russie vue par la presse parisienne, juillet 1848 – juillet 1859”, în „Calriers de monde russe et sovietique”, vol. IX, MCMLXVIII, 3ᵉ–4ᵉ cahier.

Revoluţia europeană – cea din ţările germane, mai cu seamă – a marcat primatul Prusiei în acţiunea de unificare a spaţiului german şi pierderea poziţiilor deţinute de Austria în cadrul Confederaţiei. Interesul german pentru Principatele române a cunoscut un considerabil reviriment. Presa, în special, prin numărul important de articole şi prin problematica abordată, îi conferă o vie expresie[39]. În cazul Austriei, interesul economic este dublat de cel politic şi strategic[40].

Nevoia de a explica propriile poziţii în perspectiva postrevoluţionară, i-a obligat pe oamenii politici români să analizeze poziţia naţională şi să confere problemei româneşti soluţii care să nu contravină intereselor europene, ci să vină în întâmpinarea acestora.

Până la 1848, politica Austriei faţă de Principate a dat expresie preceptelor promovate de Metternich şi puse în practică de oamenii de stat şi de afaceri. În acord cu acestea, trebuia, cu orice preţ, să fie împiedicată anexarea de către Rusia a Moldovei şi a Ţării Româneşti, precum şi constituirea unui stat naţional românesc, care ar fi avut drept consecinţă, mai curând sau mai târziu, pierderea provinciilor româneşti aflate în stăpânirea Imperiului Habsburgic. În egală măsură, politica austriacă urmărea favorizarea activităţii economice în Balcani şi în Principate, colonizarea şi controlul politic în Principate, prin intermediul numeroşilor supuşi austrieci existenţi aici. Favorizând obiectivele strategice ale Monarhiei, această politică urmărea să pregătească, totodată, condiţiile unei viitoare, eventuale, anexiuni[41].

Transformarea Austriei în monarhie constituţională, în prima parte a anului 1848, a avut darul să creeze iluzia unei transformări imediate şi durabile în favoarea naţionalităţilor, a îngăduit unora dintre români să spere în apropiata realizare a unităţii şi în eliminarea primejdiei ruse. Moldovenii au nutrit asemenea iluzii după înfrângerea mişcării în faza sa din martie. Anumite speranţe într-o evoluţie cu un asemenea deznodământ au continuat să persiste chiar şi în primele luni ale anului 1849[42]. În strategia politică naţională a românilor, soluţia austriacă, în variatele sale aspecte, a reprezentat, aşa cum s-a notat mai sus, răul cel mai mic, în raport cu anexiunea Principatelor la Rusia. Puţini dintre români îşi făceau iluzia că, chiar şi în haina constituţională, Austria ar putea reprezenta un sprijin în realizarea opţiunilor lor naţionale. Interesele sale nu erau compatibile cu un asemenea sprijin. Observatorii străini[43] sau oamenii politici români aveau suficientă experienţă, confirmată de desfăşurarea evenimentelor revoluţionare, pentru a înţelege că, în privinţa celor două Principate româneşti, poziţiile Austriei şi ale Rusiei nu se deosebeau.

Nicolae Bălcescu, de pildă, explicând raţiunile pentru care, la 1848, românii nu s-au putut pronunţa în favoarea unităţii integrale şi manifestându-şi speranţa că revoluţia viitoare va împlini opţiunile lor naţionale, se declara împotriva constituirii a două Românii: una austriacă şi alta turcă, alcătuite din provinciile aflate sub stăpânirea sau autoritatea politică a celor două imperii. În condiţiile în care, aprecia el, unirea celor două Principate reprezintă „un fapt câştigat pentru toată lumea”, cele două mari grupuri se vor uni prin forţa lucrurilor. „România noastră va exista, deci ... este orb cine n-o vede", exclama convins istoricul, într-o scrisoare adresată lui Al. G. Golescu. „Ea poate exista – își exprima el în continuare gândul – în profitul sau al Turciei sau al Austriei, după cum una sau alta se vor grăbi să o favorizeze. Ea poate exista fără amândouă şi împotriva lor dacă se opun"[44]. Scriindu-i lui Ghica şi scoţând în relief rolul Transilvaniei în conturarea importanţei europene a „problemei româneşti", istoricul se pronunţă, încă o dată, împotriva liniei politice promovată de acesta. „Nu trebuie, aprecia el, să declarăm că voim două Românii: una austriacă şi alta turcă. Greşeala ta – îl dojeneşte el pe I. Ghica – este că-i crezi pe diplomaţi proşti de tot (că n-ar sesiza opţiunile politice româneşti în favoarea unităţii integrale). [...] Apoi ruşii şi austriecii ne-au dovedit-o încă mai de mult, arătând că ţintirea noastră este a întemeia Regatul Daciei. Un partid politic trebuie să-şi aibă steagul său şi să-l apere «ouvertement et franchement». Mijloacele de lucrare nu mai cer secretul"[45]. Istoricul considera războiul dintre unguri şi români drept „barbar". „Nebunia ungurilor", aprecia el, care a provocat dezbinarea dintre români, slavi şi maghiari, neputinţa de a realiza o confederaţie bazată pe egalitatea naţionalităţilor, capabilă să reziste Rusiei, i-a silit pe români să caute sprijin în Imperiul Habsburgic, „care făgăduise această egalitate"[46]. În condiţiile în care puterile europene sprijină Turcia, acest „trup putred şi gangrenat al Europei"[47], când Austria este vasală a Rusiei, nu există vreo şansă ca, prin voinţa Turciei, Principatele să poată obţine un regim asemănător celui al Belgiei, acela al unui stat liber, sub garanţia puterilor[48]. În accepţiunea istoricului, salvarea românilor putea să fie doar opera revoluţiei europene sau consecinţa unui război victorios împotriva Rusiei.

---

[38] *Anul 1848 în Principatele Române. Acte şi documente publicate cu ajutorul Comitetului pentru rădicarea monumentului lui Ioan C. Brătianu*, tomul II, *1848 iunie 21 – 1848 iulie 27*, Bucureşti, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1902, p. 612. Tendinţa românilor de a-şi realiza unitatea politică ameninţă cu dezmembrarea Imperiului Otoman şi pune în primejdie interesele vitale ale Rusiei şi ale Austriei, care deţin teritorii locuite de o importantă populaţiei românească.

[39] Gh. Platon, „Revoluţia de la 1848 în viziunea presei europene”, în „Analele ştiinţice ale Universităţii «Al. I. Cuza» Iaşi”, seria a III-a, Istorie, tomul XXXII, 1986. Pentru ziarul german „Augsburger Allgemeine Zeitung”, a se vedea Carla Braun von Stumm, „Der Widerhall der Vereinigung der Donau Fürsentümer in der deutschen Publizistik”, în „Acta Historica”, tomul LX, 1972, pp. 7–80.

[40] Şt. Pascu, „Contribuţii la cunoaşterea mişcării revoluţionare de la 1848 din Moldova”, în „Studia Universitatis «Babeş-Bolyai»”, seria a IV-a, fascicola 2, Historia, tomul III, nr. 8, 1958.

[41] Leonid Boicu, *Austria şi Principatele Române în vremea războiului Crimeii 1853–1856* (în continuare se va cita: Leonid Boicu, *Austria şi Principatele Române*), Bucureşti, Editura Academiei Române, 1972, pp. 38, 42, 67.

[42] Apostol Stan, *Revoluţia română de la 1848. Solidaritate şi unitate naţională*, Bucureşti, Editura Politică, 1987.

[43] Astfel, Mihal Czaykowski, scriindu-i lui I. Ghica, în 26 iulie/6 august 1849, referindu-se la obiectivele comune urmărite de cele două puteri în privinţa dezmembrării Imperiului Otoman şi de rezistenţa întâmpinată în Serbia, notează că ele s-au aruncat împreună asupra Principatelor: „tous les deux travaillent donc aujourd'hui de concert, elles s'inquitent de l'avenir d'une lutte possible entre elles; elles savent que le vol commis le brigandage consommé est le meilleurs lien entre les voleurs et les brigands. La Pologne est devant eux pour attester la verité de det axiome défini de leur politique”. Apud Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitate naţională, 1834–1849*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1967, p. 258.

Spre deosebire de N. Bălcescu, analizând cu mai multă luciditate, poate, realităţile europene de după Revoluţia din anul 1848, I. Ghica, scontând, practic, nu pe Turcia, ci pe interesele europene în raport cu menţinerea Imperiului Otoman, aprecia că românii nu-şi pot dezvolta naţionalitatea decât „sub steagul turcesc"[49]. Omul politic român nutrea iluzia că, dată fiind rivalitatea existentă între ele, Turcia şi Austria vor merge atât de departe încât vor „măguli marile speranţe naţionale ale românilor". În aceste condiţii, Austria, va intra şi ea în arenă. „Odată ce ideea unei naţionalităţi române compacte va fi generală şi formulată, între Austria şi Turcia se va stabili definitiv o concurenţă, fiecare dorind a-i atrage şi absorbi pe românii celeilalte"[50]. Aprecierile lui I. Ghica sunt interesante; dând expresie alternativelor româneşti privind unitatea (singurele imaginabile în contextul politic ce a urmat revoluţiei), ele reliefează, totodată, atitudinea şi reacţia puterilor interesate în realizarea unor combinaţii politice de natură să corespundă interesului naţional românesc. Constituirea unităţii româneşti sub egida Austriei, notează el, ar avea drept consecinţă colonizarea masivă a celor două Principate[51]; fenomenul „ar opri dezvoltarea noastră naţională şi ar transfera la români toate problemele sociale care agită Europa occidentală". În schimb, unitatea realizată sub egida Turciei nu ar aduce niciun prejudiciu românilor, dimpotrivă. Turcia nu trimite colonişti, nu-şi impune limba, nu posedă o civilizaţie superioară celei româneşti. Dezvoltarea românilor ar fi lăsată pe seama geniului naţional[52].

Într-o altă scrisoare către N. Bălcescu, I. Ghica se referă la demersurile întreprinse de domnitorul Grigore Alexandru Ghica în vederea realizării unirii Principatelor sub egida Austriei, cu acordul lui Schwarzenberg. Omul politic austriac, notează I. Ghica, s-a arătat receptiv la soluţia unirii Principatelor sub un principe austriac sau la soluţia schimbului acestora cu posesiunile italiene ale Austriei. Transformate într-o Belgie, apreciază în continuare omul politic român, Principatele ar putea avea, apoi, soarta Cracoviei (adică, vor fi anexate la Imperiu). I. Ghica semnalează sosirea la Bucureşti a unui emisar, Spinder, cu misiunea de a trata problema coloniştilor germani[53]. „Trebuie să ştim a profita de nădejdile Austriei”, apreciază el, pentru a putea contracara tendinţele Rusiei, fără însă „a cădea în ghiarele” sale. Într-o asemenea eventualitate, „ne năbuşesc germanii”. „Dacă românii sunt destinaţi a se absorbi unii într-alţii, precum şi cred – notează el, reliefând încă o dată punctul de vedere expus în scrisoarea adresată lui Gr. Alexandrescu –, apoi mai bine ca Principatele, cu suzeranitatea Porţii, să absoarbă pe românii Austriei şi Rusiei, decât să ne absoarbă ei pe noi”. Scăpată de lupte cu Rusia în Principate, Turcia ar reînnoi capitulaţiile, pe care se va sprijini în raporturile cu românii[54].

---

[44] N. Bălcescu. *Opere*, vol. IV, *Corespondenţă, scrisori, memorii, adrese, documente, note şi materiale*, ediţie critică de G. Zane şi Elena G. Zane, ediţia a III-a, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1990, pp. 206–207, 244–246 (Bălcescu către A. G. Golescu – 4 martie 1850 şi către I. Ghica – 16 octombrie 1850).

[45] *Ibidem*, pp. 252–253.

[46] *Ibidem*, pp. 93–95 (Bălcescu către Al. G. Golescu şi I. Ghica – 10/22 noiembrie şi 16/28 decembrie 1850).

[47] *Ibidem*, p. 106 (Bălcescu către Al. G. Golescu - 15 februarie 1849).

[48] *Ibidem*, p. 194 (Bălcescu către I. Ghica – 4 ianuarie 1850).

[49] *Ibidem*, p. 267 (Bălcescu către I. Ghica – 26 mai 1851).

[50] Ion Ghica, *Opere*, vol. IV, ediţie îngrijită, studiu introductiv, note şi comentarii, glosar şi bibliografie de Ion Roman, Bucureşti, Editura Minerva, 1985, pp. 542-543.

[51] În legătură cu intenţiile de colonizare germană, Dionisie Pop Marţian notează că, după 1848, în Austria şi în statele germane acţionau 52 de comitete de colonizare, deservite de patru jurnale, problematica fiind tratată în peste 150 de cărţi. Propaganda în acest sens era mult anterioară anului 1848. Cf. D. P. Marţian, *Colonişti germani in România*, ediţia a II-a, Bucureşti, 1971, pp. 4–5. Apud L. Boicu, *op. cit.*, pp. 42–67.

[52] Ion Ghica, *op. cit.*, pp. 542–543 (I. Ghica către Gr. Alexandrescu – 20 iulie 1850).

În accepţiunea lor finală, românească, soluţiile imaginate de cei doi oameni politici de la 1848, Nicolae Bălcescu şi Ion Ghica, erau identice[55]. N. Bălcescu, însă, potrivnic ideii constituirii a două Românii (una austriacă şi alta turcă), nu a inclus soluţia propusă de I. Ghica în paginile „României viitoare”, pronunţându-se cu fermitate în favoarea „unei propagande curat româneşti”, naţionale şi a unei soluţii care să se sprijine nu pe diplomaţie sau pe voinţa uneia sau alteia dintre puteri, ci pe voinţa şi pe forţa naţiunii[56].

Soluţiile formulate de oamenii politici români (i-am citat aici doar pe cei doi, mai importanţi şi reprezentativi) nu exprimă vederi opuse faţă de problemele libertăţii şi unităţii, ci doar opinii deosebite cu privire la modalităţile de realizare practică a aceloraşi opţiuni politice naţionale. Varietatea soluţiilor reprezenta expresia contextului internaţional complicat în care urmau să fie împlinite unele dintre opţiuni. În egală măsură, eforturile româneşti trebuiau să răspundă numeroaselor proiecte de partaj, în cuprinsul cărora Principatele trebuiau să servească drept obiect de compensaţie[57].

Ar putea fi amintite şi alte soluţii, imaginate de oameni politici români, în care Austria apare drept o alternativă[58]. Astfel, primit cu deferenţă de Dobllhof (şeful de cabinet al ministrului de Război austriac), Al. G. Golescu, emisarul guvernului provizoriu muntean – care solicita recunoaşterea legitimităţii mişcării româneşti – este întâmpinat cu răceală de titularul Latour. Acesta i-a replicat că guvernul austriac recunoaşte dreptul Rusiei de a intra în Moldova şi în Ţara Românească. Spre deosebire de I. Ghica – acesta lega soarta românilor de menţinerea suzeranităţii otomane, condiţie obligatorie pentru menţinerea interesului european şi pentru dezvoltarea în sens naţional –, Al. G. Golescu formula părerea, importantă din punctul de vedere care ne interesează, potrivit căreia „chestiunea românismului în Austria este o chestiune de viaţă sau de moarte. Dacă românismul va renaşte în Austria, aprecia el, nu mai poate pieri în Principate”, chiar dacă ar „rămâne muscalii pentru totdeauna în ţară”. Austria, continua el, apreciind la fel de greşit politica Monarhiei, „având aceleaşi interese cu noi, nu ne poate persecuta”. În consecinţă, „trebuie să facem pasuri ca să dobândim favoarea Austriei pentru românii din Transilvania şi din Banat. Trebuie să dobândim acest favor ca sa asigurăm fiinţa naţională a Principatelor. Turcii trebuie să înţeleagă că, prin un asemenea cuib de libertate, facem cu neputinţă periciunea [pieirea] naţionalităţii româneşti în Principate". Esenţialul era ca Turcia să poată fi convinsă de lealitatea românilor, ceea ce era cu mult mai greu de obţinut[59].

---

[53] Acesta a venit din partea Austriei pentru a trata problema legată de oferta Prusiei, de a oferi un milion de colonişti germani care să fie stabiliţi în Ungaria şi Transilvania. Prusia se angaja să nu aibă nicio pretenţie asupra lor. Cf. *Ibidem*, pp. 651–652 (I. Ghica către Gr. Alexandrescu – 4 august 1850).

[54] *Ibidem*, pp. 656–657 (în acelaşi sens şi scrisoarea din 14 august 1850).

[55] *Ibidem*, pp. 671, 672, 803–804 (I. Ghica către N. Bălcescu – 7 septembrie, 24 septembrie 1850). Scriindu-i lui Mathurin Joseph Cor, în 14 septembrie 1852, I. Ghica îi spune că, în cazul unui război care s-ar produce ca urmare a proclamării imperiului în Franţa, să nu uite „că între Mare, Tisa, Dunăre şi Nistru suntem opt milioane de români, care vorbim aceeaşi limbă, avem aceleaşi obiceiuri, acelaşi port şi aceeaşi religie, fără a pune în socoteală două milioane şi jumătate de locuitori în Tesalia. Este un Occident excelent pe care providenţa l-a svârlit între slavi pentru a-i separa”. Părăsită de Occident şi împinsă în braţele Rusiei, s-a creat astfel „o aparenţă de drept în favoarea acesteia”. În Principate, „există aversiune şi desconsiderare faţă de germani. Sunt consideraţi dresori de câini şi fabricanţi de jucării, în vreme ce pentru tot ce e francez oamenii au respect, admiraţie şi afecţiune instinctivă. De o jumătate de secol toată speranţa noastră e în Franţa. Ideea românismului sau formarea unui stat român, compus din toate regiunile româneşti din Austria şi Turcia, precum şi din Basarabia, de la Tisa şi Nistru până la Marea Neagră [...], a depăşit de mult incinta şcolilor. E răspândită mai ales în Transilvania”. Respingând ideile care ar reaprinde lupta între naţionalităţi, I. Ghica notează că românii din Austria şi Turcia „au o tendinţă de a se absorbi unii pe ceilalţi şi s-ar lăsa de bună voie cuceriţi de fraţii lor de neam [...], ca în timpul lui Mihai Viteazul. Un ducat moldo-valah ar deveni un nod în jurul căruia, daca ar fi garantat contra Rusiei, s-ar grupa succesiv, mai târziu, toate celelalte parcele de ţară de acelaşi sânge” (Cf. Idem, *Opere*, vol. V, Bucureşti, 1988, pp. 112, 119–123, document din 1853). În 30 ianuarie 1854, acelaşi I. Ghica, referindu-se la opţiunea comună a românilor – dar şi la varietatea soluţiilor politice pentru a o aduce la îndeplinire –, îi scria în lui C. A. Rosseti: „Mişcaţi de un sentiment înalt, mergem pe aceeaşi cale, dar fiecare pe deosebite poteci”. Apud Paul Barbu, „Pregătiri pentru o colaborare militară cu Poarta împotriva Rusiei ţariste şi declanşarea unei noi revoluţii în anii 1853–1854”, în „Arhivele Olteniei”, s.n., nr. 7, 1992, p. 43.

[56] N. Bălcescu, *op. cit.*, pp. 254, 244–246.

[57] *Anul 1848 în Principatele Române. Acte şi documente publicate cu ajutorul Comitetului pentru rădicarea monumentului lui Ioan C. Brătianu*, tomul IV, *1848 august 31 – 1848 octomvrie 3*, Bucureşti, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1903, pp. 29 şi urm.

[58] Idem, tomul III, *1848 iulie 28 – 1848 august 30*, Bucureşti, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1902, pp. 150–153 (scrisoarea din august 1848).

Din această succintă trecere în revistă, se desprinde dramatismul demersurilor politice româneşti în contextul complicat, creat de interesele opuse manifestate de cele trei imperii cu privire la soluţionarea „problemei româneşti", în condiţiile în care puterile liberale nu manifestau un interes direct în susţinerea opţiunilor naţionale ale românilor. În 1848, când statu-quo-ul stabilit de Congresul de la Viena ameninţa să se prăbuşească, manifestarea consensului existent cu privire la respectarea reciprocă a intereselor şi la menţinerea păcii[60], a avut drept consecinţă imediată intervenţia militară a Turciei şi a Rusiei în Principate şi a celei din urmă în Transilvania. Pentru români, dar şi pentru Europa, consecinţele au fost dezastruoase.

Din această perioadă, în care politica europeană evolua încă sub semnul rânduielilor stabilite la Viena (legitimismul şi statu-quo-ul teritorial) datează numeroase alte proiecte de partaj ale Imperiului Otoman[61] sau de modificare a statutului teritorial al zonei în care se afla spaţiul românesc. Ele sunt cunoscute şi, oricum, mai puţin importante pentru demersul întreprins de noi. Problema naţionalităţilor s-a impus pe plan european împotriva Rusiei, dar, mai cu seama, împotriva Austriei, adversara principală a stabilirii echilibrului european pe baze noi, naţionale. Atacul deschis împotriva Austriei, pornit din noua perspectivă naţională, a început din 1852, odată cu instaurarea imperiului în Franţa. El este precedat de numeroase alte luări de poziţie privitoare la rolul civilizator pe care Austria – silită să renunţe la expansiunea în occident, în Italia şi în Confederaţia germană – ar trebui sa-l joace în sud-estul Europei.

O astfel de analiză, în care noua perspectivă a politicii austriece este raportată direct la cazul românesc, este întreprinsă de Fabre, consul al Franţei la Iaşi, la sfârşitul anului 1848. La curent cu situaţia din Imperiul Otoman şi cu problemele naţionalităţilor, cu un important stagiu la Belgrad, bine informat cu privire la problema românească – ale cărei linii esenţiale le cunoştea prin intermediul lui N. Bălcescu şi Al. G. Golescu, se pare –, diplomatul francez a redactat un întins memoriu, în care expune problema românească, propunând importante soluţii politice[62]. După o serie de pertinente observaţii asupra Principatelor, a istoriei şi a situaţiei lor economice, sociale şi politice, asupra poziţiei strategice, cu privire la trăsăturile problemei naţionale şi la esenţa panslavismului, la protectoratul Rusiei şi la politica acesteia, la ineficienţa suzeranităţii Turciei în cele două Principate şi la lipsa de asistenţă politică a ţărilor occidentale, Fabre formulează unele aprecieri interesante cu privire la noul rol politic pe care ar trebui să şi-l asume Austria.

Pentru a putea rezista presiunilor politice şi militare ale Rusiei, Turcia trebuie să se arate favorabilă progresului celor două Principate româneşti; trebuie să recunoască şi să respecte autonomia acestora şi naţionalitatea românilor, să manifeste simpatie şi să sprijine mişcarea care are drept obiectiv unitatea naţională. Pe acest teren, Turcia trebuie să se afle mereu în ofensivă. Situată la confluenţa dintre Occident şi Orient, în imediata apropiere a celor două rivale, Austriei îi revine un important rol politic. Când, la 1848, Monarhia şi-a recucerit poziţiile în Italia, ca urmare a înfrângerii Sardiniei, Rusia a invadat Principatele şi a zdrobit Ungaria, „împingând" Austria spre Occident. După victoria de la Austerlitz, Talleyrand îl sfătuia pe Napoleon I să o orienteze spre răsărit, în direcţia Principatelor, care deţin gurile Dunării. Această schimbare a orientării strategice, care ar fi avut drept consecinţă pierderea poziţiilor austriece în Italia, ar fi împins Rusia spre Orient, unde, prin forţa lucrurilor, ar fi intrat în conflict cu Anglia. Din această situaţie, Franţa ar trage foloase, care nu se mai cer să fie subliniate, apreciază diplomatul. Important ar fi ca, apreciindu-şi adevăratul interes, Austria să se angajeze pe această cale.

---

[59] „Politica celor din Turcia [a românilor] este să se aibă bine cu sultanul, ca să scape de slavonism. Toată măiestria noastră este să arătăm turcilor că, cu cât vor sprijini mai mult dezvoltarea noastră naţională, cu atât vor fi mai siguri să ne aibă cu dânşii, căci numai dorinţa de a păstra naţionalitatea noastră şi neputinţa de a o dobândi cu turcii ne va face să ne aruncăm în mâinile Austriei, încolo este mare antipatie între români şi germani şi când va fi Turcia o putere tare şi liberală, mai bine ar alerga românii din Austria la Constantinopol decât noi la Viena. Când vom fi mai dezvoltaţi şi puternici, mai lesne ar veni Transilvania la noi decât noi să mergem a ne uni de Austria prin Transilvania". Cf. Idem, tomul V, *1848 octomvrie 4 – 1848 decemvrie 31*, Bucureşti, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl", 1904, pp. 658–663 (scrisoare către I. Ghica – 17 decembrie 1848).

[60] Maurice Ferro, *Kissinger et Brzezinski. Destinées et pensées parallèles*, Paris, 1978, pp. 19, 22 şi urm.

[61] A se vedea şi T. G. Djuvara, *Cent projets de partage de la Turquie, 1821–1913*, Paris, 1914; Leonid Boicu, *Geneza „chestiunii române" ca problemă internaţională* (în continuare se va cita: Leonid Boicu, *Geneza „chestiunii române"*), Iaşi, Editura Junimea, 1975.

[62] Memoriul a fost publicat de noi în anexa studiului „Principatele române între Scylla crucii şi Charibda semilunii. Soluţii politice ale «problemei româneşti» la sfârşitul Revoluţiei de la 1848", în „Academia Română. Memoriile Secţiei de Ştiinţe Istorice şi Arheologice", seria a IV-a, tomul LXVIII, 1993, pp. 89–119.

În condiţiile în care, după Revoluţia de la 1848, unitatea Germaniei, realizată sub egida Prusiei, a devenit un lucru cert, Austria (pentru a supravieţui) trebuie să abdice de la veleităţile şi rolul său de putere germană (occidentală). Ea nu-şi va putea exercita misiunea civilizatoare decât asupra unor popoare sau naţiuni care se află în perioada de început a dezvoltării lor moderne. Monarhia are datoria, în noile împrejurări, să acţioneze în sensul constituirii unei confederaţii alcătuită din popoarele din estul şi din sudul Europei, pentru a putea sfâşia pânza de păianjen pe care a ţesut-o panslavismul. Pierzându-şi influenţa în Germania şi poziţiile strategice şi politice în Italia, poate găsi compensaţii în Orient, smulgând gurile Dunării din mâinile Rusiei. Dacă nu foloseşte împrejurările favorabile oferite de momentul actual, consideră Fabre, Austria va pierde pentru totdeauna o şansă, marcată, parcă, de providenţă.

Substituindu-se Ungariei, Austria va trebui să-i menajeze şi să-i stimuleze pe români, acordându-le forme de organizare liberale, asemănătoare cu ale celorlalte naţionalităţi ale imperiului. Austria va câştiga ascendent şi popularitate în Principate, contracarând influenţa Rusiei, în eventualitatea în care va interveni în favoarea unei reglementări echitabile a relaţiilor dintre cultivatori şi proprietari, făcând apel la bunăvoinţa acestora din urmă. Românii trebuie să constate mereu grija manifestată de Monarhie în raport cu probleme care-i interesează. În acest sens, agenţilor austrieci de la Bucureşti şi de la Iaşi (aceştia trebuie să fie „distinşi şi oneşti") le revine un rol important, urmând să acţioneze în favoarea partidului naţional. Pentru a sprijini acest obiectiv, la Braşov şi la Cernăuţi, urmează sa fie editate ziare în limba română, care să fie expresia dorinţelor de progres şi unitate din cele două Principate. Răspândirea largă a acestor publicaţii ar avea un important rol în anihilarea influenţei ruse.

În sfârşit, un alt mijloc prin care Austria ar putea să acţioneze pozitiv asupra Principatelor ar fi acordarea libertăţilor instituţionalizate în favoarea românilor din Transilvania, Banat şi Bucovina. În felul acesta, românii vor fi feriţi de „absorbţia" rusă, iar „aripa dreaptă românească, ultima linie de bătaie a Europei împotriva Rusiei", va fi salvată. Franţa va putea să-şi aroge rolul de a veghea ca acţiunea să nu se abată de la obiectivele sale fundamentale.

Din nefericire, aceste soluţii[63], imaginate şi de alţi oameni politici, nu puteau fi aplicate în practică. Austria nu o putea face fără riscul de a se sinucide politic. Românii erau mai realişti în acest sens. Criza orientală, izbucnită în 1853, a însemnat, practic, începutul sfârşitului Imperiului Austriac. Soluţia dualistă a fost o încercare disperata în vederea unei imposibile salvări.

Începutul crizei orientale, în anul 1853, a situat problema naţionalităţilor, a luptei naţionale şi a constituirii statelor naţionale pe primul plan. Firesc, Austria era vizată şi, pe drept, se simţea mai ameninţată, poate, chiar decât Turcia şi decât Rusia. Războiul Crimeii, expectativa adoptată de Monarhie, intenţia de a o implica în conflict, ambiguitatea politicii sale şi, apoi, ocuparea Principatelor, în urma evacuării acestora de către trupele ţariste[64], au oferit diplomaţiei şi opiniei publice prilejul de a analiza „problema orientală" sub variatele sale aspecte şi implicaţii. Materialul care dă expresie acestei analize este imens, aparţinând tuturor genurilor. În legătură cu noua aşezare a echilibrului european şi cu problematica naţională, în preajma Congresului de la Paris este discutată atât politica orientală a Austriei, cât şi soarta viitoare a Principatelor Române[65]. Ne vom referi la câteva dintre aceste materiale, apărute în preajma marelui forum internaţional. Ele provin din sursă românească sau franceză, din partea adversarilor Monarhiei, aşadar. Nu sunt mai puţin importante, însă, pentru reliefarea poziţiei austriece faţă de evenimentele în curs de desfăşurare. Politica Monarhiei faţă de Principate este înfăţişată cu complexele sale motivaţii de ordin intern şi extern. Prin aceasta, materialele în discuţie, unele din ele, cel puţin, au o importantă valoare documentară.

---

[63] În concluzie, diplomatul îşi rezumă propunerile în următorii termeni: „Le Panslavisme menace de substituier l`autorité du Tzar à celle du Sultan et de l'Empereur sur les populations slaves de leurs de couronnes. Son action est génée par des races étrangérs enclavées et qu'il cherche à detruire ou à absorber. Il cherche à absorber la race roumaine, feudataire de l'Empire turc. Il a réussi à se rendre, d`un façon détournée, maître de gouvernement Roumain. Mais il a excité les défiances d`un parti patriote qui s`appuierait volontiers sur la Turquie, pour la résistence, si la Turquie le soutenait. La Turquie étant trop faible pour le proteger et prévenir l'absorbtion, il est necessaire d'appeler l'Autriche. L'intérêt de l'Autriche est vital. Il faut qu`elle soutienne l'élément national, empêche l'absorbtion et relève et fortifie cette barrière entre le Panslavisme". Cf. Leonid Boicu, *op. cit.*, p. 115.

[64] Scriindu-i lui David Urquhart, în 30 martie 1852, I. Ghica consemna că Lavrin, consul al Austriei la Bucureşti, ar fi spus că guvernul său, dispus să facă Turciei concesii în Banat şi în Serbia, „nu poate lăsa Principatele Rusiei fără a se sinucide". Apud Leonid Boicu, *Austria şi Principatele Române*, p. 67.

În continuare, ne vom referi la trei documente; acestea, fără să se particularizeze în mod deosebit, pot servi drept reper pentru maniera în care este apreciată poziţia Austriei faţă de „problema orientală" în general, faţă de cea a Principatelor Române, în special.

Prima piesă este un document semnat de I. C. Brătianu, intitulat *Mémoire sur l'Empire d'Autriche dans la question d'Orient*[66]. În Imperiul Habsburgic, apreciază autorul, dezvoltarea istorică s-a realizat în favoarea naţionalităţilor. Departe de a putea să germanizeze întregul imperiu, Monarhia, ea însăşi, riscă să fie „degermanizată". Din aceste motive, paradoxal, Austria se situează pe poziţia de adversară a Germaniei, a intereselor fundamentale ale acesteia, care converg către unitate. Revoluţia de la 1848 a reliefat iminenţa dezmembrării. După ce, cu sprijinul ungurilor, austriecii au supus Boemia, au înăbuşit mişcarea românilor şi au paralizat Galiţia, oprind mişcarea slavilor din sud şi zdrobind Italia, împăratul s-a declarat în favoarea slavilor şi a românilor şi împotriva ungurilor. În ultimă instanţă, a acceptat ajutorul armatelor ţariste, deoarece ungurii trebuiau înfrânţi de alte forţe, nu de cele existente în Imperiu. O eventuală victorie a slavilor şi a românilor ar fi reprezentat un şi mai mare pericol pentru Casa de Habsburg.

După anul 1848, Imperiul nu mai putea fi menţinut prin intermediul vechilor metode, fără să menajeze vreuna dintre naţionalităţi, Monarhia a trecut, prin toate mijloacele, la o politică de germanizare, sprijinindu-se pe baionetele Rusiei. Înfăţişând, în esenţa lor, planurile iniţiate de Bach şi Bruck, rezultatele obţinute pe calea modernizării infrastructurii şi a oraşelor, autorul insistă asupra colonizării. Intenţia de a aduce un număr de 60 000 de colonişti în Ţara Românească trebuia să servească obiectivului de a deschide „un adevărat Mississipi" în Europa şi de a extinde graniţele Germaniei de la Rin, la Marea Neagră şi Adriatica. Prin aceasta, Austria urmărea să constituie Marea Germanie sub egida sa şi să-şi recâştige simpatiile pierdute. Superioritatea populaţiei germane şi ascendentul pe care-l posedă Germania asupra comerţului şi a industriei, notează autorul, ar putea să aibă efecte incalculabile pe plan general, în eventualitatea în care un asemenea plan ar putea fi realizat.

Autorul broşurii apreciază că planul de invazie a posesiunilor europene ale Turciei a fost conceput împreună, de Austria şi de Rusia. Ocuparea Transilvaniei de către armatele ruse şi înfrângerea revoluţiilor maghiară şi română trebuia să îngăduie Monarhiei să ocupe provinciile turceşti din nord-vest şi, în felul acesta, să opună Franţei o puternică linie de bătaie. Austria a jucat un rol dublu: ocupând Principatele, după retragerea armatelor ruse, practic, ea a închis drumul pe care armatele aliate ar fi putut să pătrundă în inima Rusiei. Dacă aceste armate ar fi avut o bază de operaţii în Moldova şi în Ţara Românească, ar fi beneficiat de un război al naţionalităţilor şi s-ar fi bucurat de toate avantajele care ar fi decurs dintr-o asemenea situaţie (inclusiv dintr-o armată alcătuită din slavi şi din români). În asemenea împrejurări, Rusia nu ar mai fi putut pretinde că luptă pentru eliberarea creştinilor ortodocşi. Ocupând Principatele, Austria a pus Rusia la adăpost, lăsându-i pe aliaţi să-şi epuizeze forţele împotriva fortăreţelor de la Kronstadt şi Sevastopol. Opiniei publice germane i s-a comunicat că, ocupând Principatele şi eliberând Dunărea, Austria favorizează interesele germane.

De multă vreme, Austria nu mai poate întreprinde războaie de cucerire. Lăsând Rusiei sarcina de a distruge şi a slăbi statele vecine, însuşindu-şi o parte din pradă, sporindu-şi teritoriile pe seama şi prin efortul Rusiei, Austria consideră că atunci când imperiul ţarilor va deveni o ameninţare pentru Europa, ea însăşi se va afla în primul eşalon al lumii civilizate. Austria ştie bine, notează în continuare autorul, că nu are a se teme de nimic, atâta vreme cât reprezintă civilizaţia în faţa barbariei, interesele europene faţă de interesele străine, duşmane. În asemenea condiţii, Rusia nu reprezintă un pericol; dimpotrivă, îi este utilă, chiar. „Poziţia lor reciprocă faţă de Europa este aceea că, una este indispensabilă celeilalte: Austria adăposteşte Rusia împotriva Europei, iar Rusia, la rândul ei, serveşte Austriei drept rezervă împotriva Europei".

---

[65] Lordul John Russel, într-o scrisoare adresată lui Bulwer, ambasadorul englez la Constantinopol, în 4 septembrie 1859, nota că „Les Principautés sont un problème ardu, chaque fois que la question est posée". Apud R. V. Bossy, *L'Autriche et les Principautés-Unies*, Bucarest, 1938, p. 3.

[66] *Acte şi documente relative la istoria renascerei României*, publicate de Dimitrie A. Sturdza, Ghenadie Petrescu, vol. II, Bucureşti, 1889, pp. 856–885.

În faţa naţionalităţilor, însă, atât Austria, cât şi Rusia se găsesc într-o situaţie asemănătoare, fiind mereu unite. Monarhia nu va acţiona împotriva Rusiei decât atunci când Franţa va înceta să mai fie ceea ce este sau când, germanizând imperiul, va deveni arbitra acestuia. Aşteptând, ea ştie că, în ziua în care Rusia va înceta să mai reprezinte o forţă, ea însăşi va dispărea de pe harta Europei. Naţiunile care o alcătuiesc vor scutura, cu uşurinţă, jugul Casei de Habsburg. Europa le va ajuta atunci când nu va mai avea nevoie de acest „pretins dig împotriva invaziei moscovite". În încheierea studiului său, I. C. Brătianu îşi exprima convingerea că germanii nu-şi vor asuma rolul de instrumente ale Casei de Habsburg. Poporul german ştie că influenţa sa va fi mai puternică şi mai benefică într-o Europă alcătuită din popoare libere, decât într-o Europă supusă Monarhiei austriece.

Trecând peste alte observaţii cu privire la importanţa „problemei româneşti" care a continuat să fie „cheia de boltă a Orientului", asupra rolului ce-i revine Franţei în sprijinirea naţionalităţilor, trebuie să admitem că, chiar în condiţiile în care aserţiunile omului politic român nu pot fi admise şi verificate practic, observaţiile sale prezintă o netăgăduită valoare pentru înţelegerea poziţiei Austriei în evenimentele aflate în curs de desfăşurare.

A doua piesă asupra căreia ne propunem să stăruim este documentul, publicat în broşură, semnat de publicistul francez Paul Bataillard, în preajma Congresului de Pace de la Paris – *Primul punct al chestiunii Orientului. Principatele Moldovei şi Valahiei înaintea Congresului (1856)*[67]. Spre deosebire de I. C. Brătianu, care se referea, în mod special, la politica orientală a Austriei, publicistul francez îşi axează expunerea asupra Principatelor care, aşa cum aprecia el, constituie „cheia Turciei din Europa – punctul central al întregii strategii militare şi diplomatice a Rusiei"[68]. Observaţiile pe care le face cu privire la Austria, deşi îngroşate unele dintre ele, reliefează, totuşi, rolul negativ al Monarhiei, într-o vreme în care spiritul naţionalităţilor căpătase o atât de mare forţă.

Paul Bataillard, asemenea multor comentatori, apreciază că destinul Austriei este şi rămâne indisolubil legat de cel al Rusiei. Legătura între cele două puteri se va menţine, aprecia el, până în momentul în care una dintre ele va căpăta asupra celeilalte o superioritate decisivă. În ultima vreme, continuă el, Austria şi-a sporit ascendentul în lumea germană, în legătură cu interesul manifestat de aceasta pentru expansiunea la Dunărea de Jos. Monarhia nu a putut lăsa să-i scape o asemenea ocazie. „Conglomerat de naţiuni deosebite", posedând în interiorul graniţelor sale o treime din întreaga populaţiei românească, ea are interesul să menţină cele două Principate în starea de înapoiere şi dezorganizare în care se află pentru a-şi putea legitima amestecul şi a lăsa Turcia descoperită, cu scopul de a-şi pregăti expansiunea şi a împiedica crearea unui Piemont românesc, capabil să-i absoarbă pe românii din cadrul Monarhiei. Aceste interese austriece sunt antieuropene, în esenţa lor, în condiţiile în care naţiunile europene urmăresc obiective opuse în cele două Principate. Publicistul schiţează un interesant portret moral al Austriei politice: „Acasă sau în afară, în Confederaţie sau în concertul european, Austria nu stăpâneşte decât prin divizare, nu se măreşte decât prin dezordine. Politica sa nu urmează o linie dreaptă; profită, în mod egal, de toate alternativele contrarii, lăsând problemele să se amestece, să se angajeze conflictele, pentru a interveni, apoi, şi a solicita preţul acordat concursului faţă de unii, compensaţii pentru interesele sale lezate, faţă de alţii, garantarea echilibrului european, faţă de toţi, pentru a-şi lua partea de pradă şi a se retrage, după aceea, cu câştigul războiului, dintr-o luptă ale cărei pericole nu le-a împărtăşit. În acest fel, ea întruneşte sufragiile Confederaţiei şi ale Europei însăşi, care o proclamă cea mai abilă şi mai înţeleaptă dintre naţiuni"[69].

Chiar fără să împărtăşim întru totul vederile publicistului francez, trebuie să fim de acord că aprecierile de mai sus au surprins, cu exactitate, maniera de a proceda a Austriei în timpul crizei orientale, începută odată cu războiul Crimeii. În lumina caracterizării de mai sus, autorul desprinde complicitatea Austriei cu Rusia. „Acum, notează el, Monarhia este cea care a preluat rolul activ; pentru a juca mai bine ea va continua opera Rusiei, sub pretextul de a salva interesele europene împotriva acesteia".

---

[67] Idem, vol. III, pp. 372–426.

[68] *Ibidem*, p. 378.

[69] *Ibidem*, p. 380.

Ambele puteri – Rusia şi Austria – ştiu că nu pot să existe şi să se mărească decât una prin alta. Problema este care dintre ele o va depăşi pe cealaltă, în momentul mişcării finale. Atâta vreme cât nu a sosit momentul decisiv, ele se înţeleg perfect. Rusia a pierdut teren în Turcia, Austria şi-a propus să-l recâştige în Principate. Intenţiile sale sunt limpezi. Dacă Moldova şi Ţara Românească sunt lăsate în situaţia anterioară, în care forţele naţionale nu se puteau dezvolta, fiind întreţinut conflictul românilor cu Poarta, protectoratul acestora îi este asigurat, revenindu-i sarcina să restabilească ordinea[70].

Chiar dacă intenţiile nu au fost exact surprinse, trebuie să admitem că aprecierile formulate de Paul Bataillard sunt în acord cu poziţia generală a Austriei în raport cu „problema românească". Exprimându-şi opiniile cu privire la viitoarea organizare a Principatelor, la unirea şi independenţa acestora, publicistul consideră că acestea aspiră să fie şi trebuie ajutate să devină o Elveţie a Orientului.

Analiza întreprinsă de Paul Bataillard nu este un simplu eseu politologic. Sprijinită pe o profundă cunoaştere a realităţii, ea este un document care dă expresie politicii franceze în preajma întrunirii înaltului forum european. Ideile ambelor documente, scrise de I. C. Brătianu şi de P. Bataillard, le regăsim în multe alte documente oficioase franceze, care abordează problema Principatelor în spiritul principiului naţionalităţilor.

Un asemenea document este cel intitulat *Reorganizarea Principatelor Dunărene*, publicat la Paris, în 1856. În cuprinsul său, strategia politică austriacă este definită în termeni similari: „L'Autriche est de sa nature assez envahissante. Elle se trouve mélée à toutes les grandes affaires. Elle a des intérêts engagés de tous les côtés. Ses hommes d'État cherchent donc à mettre la main partout. Ils le font avec tendresse et de discretion que d'abord on ne le sent pas, et puis ils ne la retirent plus. C'est le triomphe de la politique. Ils excellent a tirer part d'une situation désespérée, à changer les périls en bonnes fortunes, à faire beaucoup sans qu'on s'aperçoive de rien, à ne rien faire en semblant agir. Quand le monde est fatigué, ils interviennent avec des troupes fraîches et des arguments nouveaux pour jeter dans les plateaux de la balance du l'épée de Brennus ou une note diplomatique qui lui font invariablement pencher du côté, où les intérêts généraux de l'Europe ont le bon esprit de se trouver d'accord avec leurs intérêts particuliers"[71].

Redactat pe un ton în care ameninţarea nu este câtuşi de puţin voalată, documentul scoate în relief caracterul grav al ocupaţiei militare a Principatelor, stabilind – în spiritul celor amintite mai sus – legătura existentă între politica Austriei în Italia şi cea din Moldova şi Ţara Românească. „Le résultat que la guerre d'Orient pourrait amener – se notează în încheierea actului menţionat – le plus bizare, à coup sur si non le plus inattendus, serait de voir un gouvernement qui a asisté l'arme au bras à une lutte terrible, engagé pout le salut de la Turquie et l'équilibre de l'Europe, faire tourner au service exclusif de ses intérêts particuliers les sacrifices faits par autres".

Aşa cum s-a putut constata din cele notate mai sus, nu ne-am propus să alcătuim un inventar al materialelor din care să se desprindă poziţia Austriei faţă de „problema orientală" în general şi de Principate, în special. O asemenea întreprindere nu ar fi fost posibilă şi nici utilă în sensul în care ne-a interesat. Am selectat doar câteva consideraţii, pe care le-am apreciat drept reprezentative, pentru a reliefa poziţia Austriei faţă de Principatele Române şi a motivaţiei acesteia.

Politica de expansiune a Austriei a fost limpede manifestată în tot cursul secolului al XVIII-lea. Acapararea temporară a Olteniei şi, apoi, a Bucovinei exprimă, fără echivoc, această politică. Când anexiunea directă nu a mai fost posibilă din partea niciuneia dintre cele două puteri care-şi supravegheau mişcările în zonă, amândouă au trecut la o politica de aşteptare, pentru câştigarea de noi poziţii de plecare, mai avantajoase. Echilibrul european, statuat de Congresul de la Viena, şi mişcarea naţionalităţilor au conferit noi dimensiuni „problemei orientale" şi, implicit, celei româneşti. Aceste dimensiuni aveau să se profileze în cursul Revoluţiei de la 1848. Anexiunile teritoriale directe au fost înlocuite cu o nouă politică. Atitudinea Austriei faţă de Principate nu poate fi apreciată izolat, ci numai în contextul general determinat de acţiunea în zonă a celor trei imperii limitrofe şi al mişcărilor naţionale europene.

---

[70] „Austria şi Rusia, continuă publicistul, contează una pe alta pentru a se face urâte în Principate şi, împreună, contează pe Turcia, pentru a îndeplini acolo, cu mai puţină clarviziune, acelaşi rol; ele ştiu bine că aceea dintre dânsele care ocupă această ţară, dacă nu rămâne acolo, deschide drumul celeilalte. Fiecare, la rândul ei, speră să-şi asigure dominaţia, ocupând-o. Cea care este înlăturată pentru moment, ştie că-i va veni rândul. Cine poate astăzi să dea asigurări, dacă lucrurile se petrec aşa cum înţelege Austria, că Rusia nu va avea – mai târziu – cea mai buna şansă? Austriecii au izbutit, deja, în Principate, să procedeze în aşa fel încât să fie regretaţi ruşii". Cf. *Ibidem*, p. 416.

[71] *Ibidem*, pp. 118–119.

Cât despre misiunea sa civilizatoare, Austria nu a făcut nimic pentru a-şi valorifica ascendentul ce-l deţinea asupra Rusiei în această privinţa. Opiniile lui Fabre, de pildă, sau acele ale unor oameni politici români, cu privire la rolul ce ar fi trebuit să-i revină Austriei în Principate, nu se potriveau câtuşi de puţin cu obiectivele urmărite de Monarhie, ameninţată cu disoluţia. Marea masă a românilor din Transilvania, din Bucovina şi din Banat nu a putut să se bucure decât într-o măsură redusă de binefacerile civilizaţiei a cărei purtătoare era Monarhia Habsburgică. Ei nu fost constrânşi să accepte consecinţele grave produse de colonizările masive efectuate în Banat şi în Bucovina şi ale politicii de germanizare. În ceea ce priveşte Principatele, politica austriacă, departe de a contracara acţiunea nefastă a Rusiei – opunându-se doar anexiunii directe –, a urmărit întărirea propriei sale influenţe, anihilarea dezvoltării lor economice şi oprirea comunicării dintre cele două blocuri naţionale româneşti de pe ambele versante ale Carpaţilor. Din nefericire, faptele istorice se judecă după efectele pe care le-au produs, nu după ceea ce ar fi putut să fie. Austria nu a avut în sud-estul Europei rolul la care o îndreptăţea civilizaţia a cărei purtătoare era şi, mai cu seamă, nu s-a putut face campioana mişcărilor naţionale. Dată fiind componenţa etnică a Imperiului, ea nu-şi putea asuma un asemenea rol.

Dupa prăbuşirea iosefinismului ale cărui consecinţe au fost contrarii celor urmărite de Curtea de la Viena, sub presiunea mişcărilor naţionale, Monarhia a fost constrânsă, mereu, să desfăşoare în interior şi în afară o politică de echilibru, pentru a-şi menţine cuceririle, influenţa în Confederaţia germană şi coeziunea în propriile provincii. Un echilibru care a fost mereu instabil, care s-a prăbuşit în 1848. Dualismul, acest anacronism al epocii contemporane, a fost o încercare, o ultimă încercare de a ridica un zid în faţa mişcărilor naţionale dezlănţuite.

Urmărindu-şi realizarea propriilor sale obiective politice în Principate, Austria a secondat Rusia. Politica aceasta nu a avut nimic comun cu o aşa-zisă misiune civilizatoare, de natură să contribuie la prosperitatea economică, socială şi culturală a ţinuturilor locuite de români. Principatele Române au reprezentat un câmp de dispută, pe care cele două rivale s-au înfruntat, nu pentru a le ridica nivelul de civilizaţie, care s-ar fi înscris în logica vremii; au colaborat pentru a le menţine în situaţia în care se aflau, pregătindu-le pentru o viitoare eventuală anexiune. Fireşte, politica ambelor puteri nu a fost lipsită şi de anumite consecinţe pozitive, pe care istoria le-a înregistrat, apreciindu-le. Acestea însă – în ceea ce priveşte Austria, mai cu seamă – au fost cu mult mai puţin importante decât factorii negativi, care au marcat, şi-au pus pecetea asupra istoriei noastre. Este, tocmai, ceea ce ne-am propus să sugerăm în cuprinsul demersului nostru.

MODELUL BUCOVINEI[72]

Acad. RADU GRIGOROVICI

The “Bukowina” Model

(*Summary*)[*]

It is known that the frequent repetition of an idea leads to its uncritical acceptance as an axiom. Physicists find this process suspicious. They are always looking for new evidence or exceptions or even blatant contradictions with axioms. They are inclined to scepticism. The author aims to answer the following questions: 1) How did the creation of Bukovina come about and how, despite its small territorial extent – ca. 10 000 km^2 – were then interethnic relations born within it, as a model for the entire Europe? (2) Has there indeed been a continuous evolution towards ensuring harmonic cohabitation between its many nationalities – or, as we would say today, ethnicities – and who has been the bearer of this idea? 3) What was the end result of those efforts (under which the famous Bukovinian political compromise of 1910, known as Ausgleich, is usually understood)? An enduring model for the wide future integration of a new Europe, or rather, a way of returning to obsolete forms of state, or the realization of nostalgic dreams?

Keywords: Bukovina, cohabitation model, Ausgleich.

Se ştie că repetarea frecventă a unei idei duce la acceptarea ei necritică drept axiomă. Fizicienilor acest procedeu li se pare suspect. Ei caută mereu noi dovezi sau excepţii sau chiar contradicţii flagrante cu axiomele. Ei sunt înclinaţi către scepticism. Textul care urmează reflectă această atitudine prin următoarele trei întrebări:

Întrebarea întâi: Cum s-a ajuns la crearea Bucovinei şi cum de, în ciuda întinderii ei teritoriale atât de reduse – circa. 10.000 de km^2 –, s-au născut apoi în interiorul ei relaţii interetnice, model pentru întreg spaţiul european?

Întrebarea a doua: A existat într-adevăr o evoluţie continuă în direcţia asigurării unei convieţuiri armonice între numeroasele ei naţionalităţi – sau, cum am zice astăzi, etnii – şi cine a fost purtătorul acestei idei?

Întrebarea a treia: Care a fost rezultatul final al eforturilor respective (sub care se înţelege de obicei renumitul Ausgleich bucovinean din 1910)? Un model trainic pentru larga integrare viitoare a unei Europe noi sau, mai degrabă, un mod de a reveni la forme de stat desuete sau realizarea unor visuri nostalgice.

Vreau să răspund la aceste întrebări, presupunând că evenimentele istorice sunt suficient de cunoscute cititorilor.

Ad. 1: După încheierea distrugătorului război ruso-turc (1762–1774) şi după încorporarea în 1772 a Galiţiei în Imperiul Austriac, Iosif al II-lea a urmărit formarea unei legături teritoriale între regiunea recent anexată şi Marele Ducat al Transilvaniei. Mituind masiv vizirii turci şi pe comandantul suprem al trupelor ruse în retragere, el a obţinut în 1775, prin tratatul de pace de la Kaciuk-Kainargi, colţul nord-vestic al Moldovei. Conform capitulaţiilor acesteia cu Înalta Poartă, în secolul al XVI-lea, care determinau şi obligaţiile protectorului, acesta era dator să apere integritatea teritoriului Moldovei; dar atunci când domnitorul ei, fanariotul Grigore Ghica, a protestat împotriva cedării acestui fragment de ţară către Austria, el a fost pur şi simplu asasinat din ordinul sultanului. Faptul că n-a protestat din patriotism românesc, ci din interes personal, cum obiectează istoricii germani faţă de interpretarea idealizată a unor istorici români, este cu totul irelevant; cert este că cedarea era o încălcare a unei înţelegeri internaţionale, rămasă, cel puţin în principiu, până în 1877. Acest capăt de ţară a fost botezat Bucovina (adică ţara fagilor) şi era locuit în acel timp predominant de moldoveni (adică români) şi de un număr greu de precizat de huţani şi ruteni (adică ucraineni) imigraţi din Galiţia, stabiliţi doar în vestul şi nord-vestul teritoriului, ultimii nefiind decât arareori proprietari de pământ[73]. Aproximativ două treimi din sol aparţinea mănăstirilor moldoveneşti, restul aparţinând boierilor, nobilimii rurale (mazililor) şi ţăranilor liberi (răzeşilor). Populaţia se cifra la doar circa 70 000 de locuitori. Războiul, epidemiile şi emigrările decimaseră populaţia (în Germania, după războiul de 30 de ani, populaţia scăzuse la o treime).

---

[72] „Analele Bucovinei”, anul III, nr. 2, 1996, pp. 281–298.

[*] Traducere: Ştefăniţa-Mihaela Ungureanu.

Cu 135 de ani mai târziu, în conformitate cu rezultatele oficiale ale ultimului recensământ austriac din 1910, în Bucovina trăiau circa 800 000 de locuitori, dintre care 34% erau români, 38% – ruteni şi huţani, 9% – germani, 12% – evrei, 4,5% – polonezi; restul de circa 2,5% consta din maghiari, armeni, ruşi, cehi şi slovaci, care aparţineau aproape în totalitate următoarelor religii şi confesiuni: circa 548 000 de creştini greco-orientali (ortodocşi), 125 000 de romano-catolici şi greco-catolici (uniţi), 20 000 de evanghelici, 3 000 de lipoveni şi 102 000 de israeliţi.

O creştere cu un factor de 13 a populaţiei în acest răstimp nu putuse avea loc pe cale naturală, biologică. Ea a fost, pe de o parte, urmarea unei colonizări dirijate şi costisitoare de ţărani, muncitori, funcţionari şi personal didactic de naţionalitate germană; pe de altă parte, a unei imigrări a numeroşi iobagi ruteni fugiţi de exploatarea inumană de pe moşiile galiţiene ale nobilimii poloneze[74] – vezi povestirile ţărăneşti ale lui Reymont. Românii s-au refugiat din Transilvania din cauza lipsei lor de drepturi şi a politicii maghiare de deznaţionalizare. Imigrarea şi emigrarea în şi din Moldova alternau, căci, pe de o pare, românii erau atraşi spre Bucovina de condiţiile reglementate din Austria, dar se temeau de serviciul militar de care se dezvăţaseră de mult în Moldova. Polonezii căutau să-şi valorifice avantajele confesiunii romano-catolice de care aparţineau, în timp ce evreii, bucurându-se de o toleranţă neaşteptată, puneau aproape integral mâna în oraşe, ca meseriaşi şi mai ales ca negustori, pe comerţ, fiind favorizaţi şi de recunoaşterea idişului lor drept limbă germană. La ţară, însă, provocau multe nenorociri ca arendaşi, cârciumari şi cămătari. Abia după Congresul de la Berlin (1878), Bucovina devenea pentru ei mai mult o ţară de trecere spre România, până atunci greu accesibilă[75].

Rezistenţa iniţială a autorităţilor militare împotriva acestor răsturnări demografice profunde se prăbuşea atunci când, la 12 ani după ocupare, administraţia civilă a ceea ce devenise circumscripţia (Kreis) Bucovina, a fost deplasată la Lemberg şi situaţia s-a înrăutăţit apreciabil[76]. Astfel lua naştere în Bucovina un Babilon etnic, creat artificial de guvernul central austriac, care ridica probleme de convieţuire ce ar fi putut fi evitate printr-o politică clarvăzătoare şi care contrabalansau succesele obţinute prin alte măsuri pozitive.

Cu aceasta am răspuns la prima mea întrebare.

Ad. 2: Cu privire la a doua întrebare, trebuie constatat, în primul rând, că tensiunile etnice din Bucovina, în loc să scadă, au crescut mai degrabă cu timpul. Aceasta a fost o urmare firească a creşterii rapide a densităţii populaţiei şi a caracterului etnic pestriţ al imigranţilor. La aceasta a contribuit în mod esenţial administrarea de aproape 90 de ani de la Lemberg, unde nu exista nicio înţelegere pentru problemele interne ale Bucovinei; în special interesele catolico-poloneze se reflectau în numeroase măsuri nepopulare ca, de pildă, subordonarea tuturor aşa-numitelor şcoli moldoveneşti supravegherii din partea autorităţilor ecleziastice catolice din Lemberg, atunci când în localitatea respectivă exista o singură biserică catolică, şi introducerea limbii de predare poloneze în locul celei române în învăţământ.

Atitudinea din ce în ce mai naţionalistă a numeroaselor popoare ale Austriei în cursul secolului al XIX-lea a jucat un rol important în desfăşurarea Revoluţiei din martie 1848, dar a luat forme blânde caracteristice în Bucovina. Alegerea neobişnuită a opt ţărani români, huţuli şi ruteni şi a numai unui singur intelectual german ca deputaţi în Constituanta de la Kremsier dezvăluia deja tensiuni şi conflicte de interese între multiplele grupări etnice din Bucovina. Spre deosebire de Transilvania, Revoluţia din 1848 decursese paşnic şi dusese în final, abia în 1862, la desprinderea reală de Galiţia şi, câţiva ani mai târziu, la dualismul austro-ungar, precum şi la atribuirea Transilvaniei Coroanei ungare.

---

[73] L. G. Dimitriev (editor), *Moldova în epoca feudalismului*, vol. VII, *Recensămintele populaţiei Moldovei din anii 1772–1773 şi din 1774*, partea I, Chişinău, Editura Ştiinţa, 1975, pp. 370–458.

[74] Emanuel Turczynski, *Geschichte der Bukowina in der Neuzeit* (*Istoria Bucovinei în epoca modernă*), Wiesbaden, Editura Harrassowitz, 1993, pp. 28–29.

[75] Radu Grigorovici, „Studiu critic al recensământului austriac din 1880 cu privire la populaţia Bucovinei III. Bucovina, teritoriu de trecere a evreilor galiţieni spre România între 1880 şi 1900", în „Analele Bucovinei", anul II, nr. 2, 1995, pp. 339–356.

[76] Ioan Budai-Deleanu, *Kurzgefasste Bemerkungen über Bukowina* (*Scurte observaţii despre Bucovina*), text reprodus în limba germană de Ion Nistor, *Românii şi rutenii în Bucovina*, Bucureşti, 1915, pp. 160–200 şi de Adolf Ambruster, *Vom Moldauwappen zum Doppeladler*, Band II, Augsburg Hofmann-Verlag, 1993, pp. 254–277; tradus în limba română de G. Bogdan-Duică, publicat în „Gazeta Bucovinei" din 1894 şi comentat de Mihai Iacobescu, „Bucovina în viziunea lui Ion Budai-Deleanu", în „«Suceava». Anuarul Muzeului Bucovinei", anul XX, 1993, pp. 195–217.

Până la izbucnirea Primului Război Mondial, guvernele mondiale de la Viena se schimbau într-un ritm mereu crescător, ajungând la sfârşitul războiului la ritmul ameţitor de trei guverne pe an, cu care ocazii se modifica puternic şi concepţia politică. Conservatori şi progresişti, centralişti şi federalişti au produs o cârpăceală de măsuri contradictorii, pentru a potoli crizele interetnice ce se iveau mereu. În Bucovina s-a reuşit să se facă posibil accesul tuturor naţionalităţilor la viaţa politică şi, după ce se introdusese votul egal şi universal, a urmat des amintitul Ausgleich din 1910, prin care numărul deputaţilor din Sfatul Ţării (Landtag) şi din Parlamentul Central (Reichsrat) de la Viena a fost făcut să corespundă aproximativ contribuţiilor diferitelor etnii de la populaţia totală. Aceasta a dezavantajat pe germanii şi românii favorizaţi până atunci prin tradiţie şi i-a avantajat pe ucraineni şi pe evrei.

În contrast cu această consecinţă, cel puţin în principiu, pozitivă, fluctuaţiile exagerate şi frecvente în politica guvernului central de la Viena şi unii factori condiţionaţi religios şi ideologic au produs o puternică scindare politică a grupărilor naţionale.

La români existau de obicei trei sau patru partide, care se aliau sau se combăteau, după împrejurări. Cei mai mulţi erau credincioşi împăratului şi vedeau în Casa de Habsburg o garanţie e păcii permanente. Dar toţi îşi concepeau idealul în unirea tuturor românilor într-un stat naţional sub scutul unei dinastii europene. Naşterea şi evoluţia rapidă a României într-un regat independent sub Casa de Hohenzollern a complicat apreciabil situaţia. Ca alternativă, Casa Hohenzollern avea, faţă de Casa Habsburg, avantajul de a-i putea îngloba fără dificultăţi interne pe românii care pătimeau sub odiosul regim maghiar, de a se bucura de sprijinul Prusiei şi de a domni peste o ţară tânără, în plină ascensiune, dar trebuind, pe de altă parte, să se bazeze împotriva turcilor, din punct de vedere militar, pe Rusia hapsână şi nedemnă de încredere, dar să se şi simtă ameninţată de ea. În acelaşi timp, monarhia bicefală făcea impresia unei structuri din ce în ce mai fragile şi, din această cauză, crearea sub Habsburgi a unei federaţii de ţări croite după criterii etnice şi nu istorice, promovată de moştenitorul tronului, Franz Ferdinand, şi teoretizată de consilierul său, românul bănăţean Aurel C. Popovici, era urmărită doar cu un interes sceptic. Această soluţie avea drept premisă atât stabilitatea Imperiului Austriac, cât şi divizarea nedorită de nimeni a Bucovinei. Defăimaţi până astăzi de către istorici nostalgici austro-germani erau aşa-numiţii „dacoromâni”, care urmăreau unirea marii majorităţi a românilor împrăştiaţi în diferite ţări cu România. Idealul lor s-a împlinit odată cu crearea României Mari. Între cele două războaie mondiale aceşti foşti visători erau consideraţi de aceşti istorici (în special de către Erich Prokopowitsch[77]) drept covinovaţi de prăbuşirea Imperiului Austriac. Recent, aceeaşi temă este reluată într-o formă mai atenuată şi mai rafinată de către Emanuel Turczynski[78].

Şi ucrainenii erau divizaţi politic. Unii se considerau drept veritabilii ruşi de la Kiev şi îi considerau pe moscoviţi drept uzurpatori, asupritori şi arhiduşmani; alţii erau orientaţi spre apus, adică pro-austrieci, şi mai existau naţionaliştii ucraineni care, asemenea dacoromânilor, visau o Ucraină Mare, din care să facă parte toată Bucovina.

Într-adevăr, din acest punct de vedere se poate vorbi despre un ataşament sincer pro apusean al unei părţi a bucovinenilor. Dar nu cunosc decât o grupare mică de intelectuali care gândeau europeneşte. Aceştia erau concentraţi în jurul marelui proprietar, baronul Kapri, de origine armeană, un aderent înfocat al marii mişcări paneuropene a contelui Coudenhove-Kalergi.

Adevăraţii sprijinitori ai relaţiilor interetnice paşnice din Bucovina erau ţăranii şi meseriaşii mai puţin cultivaţi. Aceasta o dovedeşte cel mai bine faptul că în 1788, adică la numai 13 ani după ocupare, s-a putut renunţa în Bucovina la republicarea legii de toleranţă, „căci acolo populaţia era liberă de orice fel de intoleranţă”, cum raportează Em. Turczynski[79]. Nevoile lor erau simple, trăiau în general distanţaţi de alte grupări naţionale şi nu veneau în conflict cu obiceiurile lor. Deosebirile marcante, lingvistice, religioase, juridice şi condiţionate de tradiţie, împiedicau în mare măsură, deşi nu total, căsătoriile mixte şi asimilarea reciprocă. Regimul austriac birocratic şi juridic relativ riguros favoriza, de asemenea, în mod esenţial, aceste tendinţe preexistente. Urmări în sens contrar a avut apartenenţa comună a tuturor românilor şi a majorităţii ucrainenilor la biserica greco-orientală, precum şi uşurinţa cu care românii îşi însuşeau chiar şi acolo limba ucraineană, unde erau cu mult majoritari, cum constata romanistul Gustav Weigand în anul 1904[80], precum şi alţi martori ai acestui proces. Aceasta a dus la o asimilare aproape totală a românilor de către ucraineni în nordul şi nord-vestul Bucovinei, acolo unde aceasta se învecinează cu Galiţia. Din motive lingvistice şi politice a avut loc şi o asimilare neglijabilă a evreilor din mediul urban de către germani. Acestea sunt domeniile în care s-au acumulat tensiuni marcate, la care vom reveni.

---

[77] Erich Prokopowitsch, *Die rumänische Nationalbewegung in der Bucowina und der Dako-Romanismus* (*Mişcarea naţională românească în Bucovina şi dacoromânismul*), Graz-Köln, Verlag H. Böhlaus, 1965.

[78] Emanuel Turczynski, *op. cit.*

[79] *Ibidem*, p. 7.

Şi alte împrejurări au contribuit la toleranţa şi atitudinea paşnică a populaţiei bucovinene în condiţiile dificile existente. Una dintre ele a fost dominaţia bisericii greco-orientale. Ea fusese întotdeauna o instituţie subordonată statului, căci în concepţia ei domnitorul îşi datorează poziţia sa înaltă graţiei lui Dumnezeu. Ea n-a cunoscut inchiziţie, autodafeuri şi războaie religioase. Bisericile şi mănăstirile fuseseră în acele vremuri turburi din această regiune singurele instituţii stabile şi paşnice pe care se putea conta atât la ţară, cât şi la curte.

A doua împrejurare a fost absenţa oricăror procese războinice pe teritoriul Bucovinei până în 1914. Români şi ucraineni bucovineni căzuseră ca soldaţi pentru Austria în bătălia de la Solferino, poate şi la Königgrätz şi în luptele din Bosnia, dar pe solul Bucovinei domnea liniştea. Dar şi de la preluarea suzeranităţii de către Înalta Poartă, ţăranii moldoveni se dezvăţaseră de serviciul militar.

În mod paradoxal, Imperiul Otoman şi Imperiul Austriac au contribuit, deci, involuntar la comportamentul paşnic al populaţiei bucovinene, în timp ce toleranţa iosefină a răspândit sămânţa a numeroase situaţii conflictuale, deoarece era împerecheată cu o doză de machiavelism[81].

Consider că astfel am răspuns la a doua întrebare.

Ad. 3: Oare Ausgleich-ul din 1910 nu a fost totuşi o soluţie pentru evitarea unor conflicte interetnice, care ar merita să fie imitată? Răspunsul este unul singur: n-o vom şti niciodată cu siguranţă, căci el a fost pus la încercare numai timp de patru ani, iar acesta este un interval de timp extrem de scurt faţă de constanta de timp a evenimentelor istorice. Putem să ne permitem totuşi să facem unele comentarii.

Între 1900 şi 1910 românii înregistraseră o creştere de 3%, adică atinseseră 34,4% din populaţie, ajungând din nou la starea din 1875, după ce parcurseseră în 1900 un minim de 31,4%. Rutenii şi huţulii scăzuseră în acelaşi interval de timp cu 2,4%, adică reprezentau 38,4% din populaţie, după ce atinseseră în 1880 un maxim de 42,2%. Acest proces, extrem de rar comentat, îşi găseşte explicaţia cea mai plauzibilă în crearea, concomitent cu separarea Bucovinei de Galiţia, a României învecinate, care evolua rapid după un model vest-european şi dobândise, în abia 18 ani după naştere, rangul unui regat independent sub domnia unui membru al Casei de Hohenzollern. Ea a dus la accentuarea naţionalismului românesc şi a declanşat în amestecul atât de intim de popoare existent o hotărâre mai puternică cu privire la apartenenţa la un anumit grup etnic sau altul. Germanii şi evreii par să fi scăzut uşor, adică cu 0,7%, respectiv 0,3% .

Această răsturnare a sensului în care evoluase până înainte de 1900 raportul ucraineni/români şi apariţia alternativei de realipire a Bucovinei la România, precum şi de respingere crescândă a indentificării evreilor cu germanii, au exercitat, fireşte, presiuni puternice de a găsi o metodă de atenuare a conflictelor interetnice. Prin intermediul Ausgleich-ului, acestea au fost transformate în conflicte intraetnice şi deplasate pe plan electoral. În felul acesta, guvernul central austriac s-a dovedit într-adevăr extrem de abil, dar nu foarte înţelept.

În aceste împrejurări, Ausgleich-ul nu poate fi privit decât ca o atenuare a unor condiţii înăsprite şi nu ca o soluţionare durabilă a aşa-numitei chestiuni a naţionalităţilor. Sprijinitorii acestei soluţii iluzorii erau unii idealişti sinceri, dar naivi, birocraţii şi politicienii ataşaţi îndoielnic regimului, căci prăbuşirea Austriei Mari plutea în aer.

Cuzele principale ale creării şi eşecului Ausgleich-ului trebuie căutate, pe de o parte în istoria Imperiului Austriac, pe de altă parte în evenimentele particulare ale Primului Război Mondial.

Prin victoriile sale asupra turcilor de la sfârşitul secolului al XVI-lea, Austria devenise dintr-o marcă de răsărit a Germaniei o mare putere şi o formaţie statală multinaţională, chinuită din ce în ce mai puternic de naţionalismul şi idealul de libertate aţâţate de Revoluţia Franceză. Victoria asupra lui

---

[80] *Ibidem*, p. 218.

[81] Radu Grigorovici, „Die österreichische Politik gegenüber der Bukovina und ihre oft unerwarteten Folgen" („Politica austriacă faţă de Bucovina şi urmările ei adeseori neaşteptate"), în „Analele Bucovinei", anul II, nr. 1, 1995, pp. 5–13.

Napoleon şi reinstalarea absolutismului au dus până la urmă, în 1848, la revoluţia din martie, la noi oscilaţii între liberalism şi absolutism şi, în sfârşit, la fatalul dualism. Războaiele pierdute au dus la slăbirea autorităţii centrale, la crize în diferite ţări ale Coroanei, potolite doar în aparenţă, contradictoriu şi fragmentar, fără a le rezolva, într-un cuvânt, la acea politică de stat caracterizată ca „absolutism atenuat prin nepăsare" (Absolutismus gemildert durch Schlamperei), care a slăbit atât de mult coeziunea internă a Monarhiei Habsburgice Austro-Ungare, încât declanşarea necugetată a Primului Război Mondial a făcut inevitabilă dezmembrarea ei definitivă. Îmi pot aminti foarte bine cum auzeam mereu, în copilărie, că în popor exista convingerea că aşteptata moarte a împăratului Franz Joseph va însemna sfârşitul monarhiei.

Izbucnirea războiului a găsit Bucovina apărată aproape exclusiv de jandarmeria de sub comanda colonelului Eduard Fischer. În ciuda eforturilor sale, denumite de câţiva istorici nostalgici supravieţuitori „o apărare eroică", ruşii au ocupat de trei ori aproape tot ducatul pentru intervale de timp de lungă durată, zdruncinând astfel încrederea populaţiei în capacitatea Austriei de a proteja eficient ţara. Mania lui Fischer de a vedea în fiecare român, dar mai ales în fiecare ucrainean un trădător de ţară potenţial sau chiar real şi a-i executa pe mulţi dintre ei, după o procedură sumară, prin spânzurătoare, n-a contribuit nicidecum la o atitudine mai „patriotică" a populaţiei. Evenimentele, chiar şi cele mai turbulente petrecute în răstimp de 140 de ani au decurs mereu paşnic şi acest mod de a proceda forma cheia de boltă a încrederii în casa imperială a Habsburgilor.

Sfârşitul Primului Război Mondial a adus cu sine prăbuşirea politică şi militară definitivă a două mari puteri slăbite anterior: împărăţia Austriei Mari şi Imperiul Otoman. Alte două mari puteri apropiate, Imperiul German şi Ţaratul Rusiei s-au prăbuşit de asemenea, dar din păcate nu definitiv. Astfel, în spaţiul geografic care ne interesează aici rămăsese o singură armată, îmbrăcată, ce-i drept, în zdrenţe – cum nu uită să menţioneze niciodată istoricii nostalgici austro-germani – dar gata de luptă, experimentată, bine înarmată şi disciplinată, aceea a României. Tânăr şi prost sfătuit, urmaşul lui Franz Joseph I, împăratul Karl I, propune o mare Austrie federală, fără a aminti cel puţin pe românii care trăiau în monarhia bicefală. Astfel a pierdut simpatia lor, în măsura în care mai exista, căci îi expunea în continuare în Transilvania privării de drepturi şi deznaţionalizării din partea Regatului Ungariei şi-i preda în Bucovina unei Mari Ucraine ipotetice, sub domnia unui arhiduce austriac. Neamintirea românilor în proclamaţia lui Karl I a fost pentru aceştia expresia unei atitudini duşmănoase, în care până atunci mulţi nu voiseră să creadă şi care a contrabalansat toate avantajele incontestabile pe care ocuparea austriacă a nordului Moldovei le-a adus acestei regiuni. Acest apel i-a polarizat practic pe toţi românii spre o reunire integrală a Bucovinei cu România.

Bucovina, care se declarase între timp independentă, a chemat în ajutor armata română, care i-a alungat fără lupte demn de a fi luate în seamă pe voluntarii ucraineni. O convenţie la care au luat parte, în afara reprezentanţilor românilor, şi reprezentanţi ai germanilor şi polonezilor şi un număr restrâns de ucraineni – evreii nu au participat, pare-se de teama unor represalii antisemite tradiţionale din partea ucrainenilor – hotărî replierea Bucovinei la România. Fie spus în treacăt, armata română în zdrenţe şi-a dovedit importanţa rolului ei în sud-estul Europei, ocupând în august 1919 Budapesta şi alungând guvernul comunist al lui Béla Kuhn.

Până şi un luptător atât de convins în favoarea unui compromis evident lipsit de şanse cu rutenii, ca Aurel Onciul, a trebuit să admită în 1919 că prin realizarea României Mari s-a împlinit idealul secular al unităţii naţionale româneşti[82].

Dovada cea mai convingătoare că administraţia şi jurisdicţia austriacă nu au reuşit să „niveleze" (ausgleichen) tensiunile dintre cele mai însemnate etnii ale Bucovinei este încercarea neizbutită a deputaţilor români şi ucraineni din Parlamentul vienez de a iniţia tentative în octombrie 1918. Cu atât mai puţin a reuşit în această direcţie preşedintele ţării, von Etzdorf, a cărui neputinţă şi dezorientare rezultă din următoarea scrisoare adresată, în 5 noiembrie 1918, de secretarul biroului prezidenţial al guvernului Ţării tatălui meu, Gheorghe Grigorovici: „Mult stimate domnule deputat! Domnul preşedinte al ţării ar vrea foarte mult să vorbească cu Domnia voastră şi vă roagă să veniţi astăzi la orele 6 seara în biroul său. Stimate domnule deputat, vă rog să nu-l refuzaţi şi veniţi până sus, poate se mai poate ieşi din această situaţie îngrozitoare. Domnul preşedinte al ţării ar vrea într-adevăr foarte mult să se întreţină îndelung cu Domnia Voastră. Cu expresia deosebitei mele stime (ss) Grigorovitza".

---

[82] Aurel Onciul, *Organizaţia României Mari*, Cernăuţi, 1920.

Dacă Ausgleich-ul bucovinean ar fi fost mai mult decât o cârpăceală, tratativele s-ar fi putut iniția, cum s-a întâmplat în problema Banatului, unde nu numai că s-a putut evita un conflict armat sârbo-român, sperat din multe părți, dar relațiile interetnice româno-sârbo-germane nu ar fi rămas până astăzi netulburate. De aceea aş recomanda mai degrabă ca această regiune să fie aleasă ca model pentru o viitoare Uniune Europeană cuprinzătoare.

Cu aceasta se încheie răspunsul la întrebarea a 3-a şi este timpul de a trage din cele trei răspunsuri concluziile esențiale.

Bucovina austriacă de la începutul secolului al XX-lea nu poate servi drept model pentru edificarea unei Uniuni Europene (UE). Minuscula formație multinațională a Bucovinei a fost rezultatul efemer al unui procedeu nepermis din punct de vedere juridic şi moral, aplicat față de Principatul Moldova de către un monarh care gândea ca un iluminist şi proceda ca un aderent al lui Machiavelli[83], Iosif al II-lea. Caracterul multinațional l-a căpătat Bucovina voit prin colonizarea organizată, recomandată de Machiavelli, cu locuitori germani şi prin imigrarea iresponsabilă şi necontrolată a unor elemente străine, de care nu au fost afectate județele limitrofe ale Moldovei, cu excepția imigrației evreieşti, după Congresul de la Berlin. Caracterul tolerant şi paşnic al relațiilor interetnice se datorează acțiunii comune a îndepărtării de teritoriul provinciei a oricărei activități războinice, modernizării sistemului educațional, dominației supernaționale a bogatei Biserici Ortodoxe, tolerantă şi subordonată statului, procentajului ridicat al populației rurale de toate etniile, tolerante prin tradiție şi care ştiau că vor suferi cel mai mult timp de conflicte violente, precum şi, parțial, legislației austriece cu caracter iluminist.

Prin imigrarea masivă, organizată sau neîngrădită, a unor etnii foarte variate şi prin obligativitatea învățării limbii germane, Bucovina fusese transformată într-un soi de „Elveție est-europeană", în care limba şi cultura germană să garanteze apartenența ei la Monarhia Habsburgică şi să demonstreze în acest fel viabilitatea unor mari puteri constituite din țări multinaționale. Cei care îşi făcuseră iluzia că Bucovina, asemenea Statelor Unite ale Americii, va deveni un creuzet în care se vor contopi naționalitățile conlocuitoare, n-au ținut seama de creşterea rapidă a naționalismului în toată Europa, şi astfel naşterea acelui nou *homunculus* numit *homo bucovinensis*, detaşat de naționalitatea sa şi credincios împăratului, n-a mai avut loc. Populația, divizată în mai multe grupuri etnice, credincioase, cu unele excepții, culturilor, limbilor, obiceiurilor şi confesiunilor lor, rămăsese, văzută din afară, paşnică şi lipsită de conflicte interne violente, dar nu şi de tensiuni interne şi externe, şi Bucovina reveni întreagă la România, încărcată cu ele.

În ciuda evenimentelor militare şi a noii apartenențe statale, populația Bucovinei continuase să crească, deşi mai încet, adică în cursul celor 20 de ani, între 1910 şi 1930, cu circa 59 000 de locuitori (între 1900 şi 1910 creşterea fusese de circa 65 000). În acelaşi răstimp de 20 de ani, procentajul populației vorbitoare de limbă română a crescut de la 34,4% la 41,1%, adică 6,7%; în cei 10 ani dintre 1900 şi 1910 creşterea a fost de 3%, deci cu ceva mai puțin de jumătate, în ciuda noii forme de guvernare centralizate româneşti-naționaliste în decursul ultimilor 12 ani. Populația vorbitoare de limbă ucraineană a scăzut în decursul aceloraşi 20 de ani cu 5,9%. În timpul celor 10 ani precedenți, sub stăpânire austriacă, scăderea fusese de 2,4%, adică iarăşi cu mai puțin de jumătate. Numărul de germani este mai greu de stabilit exact, deoarece la recensământul din 1930 numai o mică parte dintre evrei au declarat, drept limbă maternă, germana; după propriile lor indicații, procentajul germanilor a crescut uşor, modificările demografice s-au petrecut deci asemănător cu cele din timpul stăpânirii austriece. După criteriul declarației personale, românii reprezentau acum 44,5% din populația Bucovinei, cam cât în 1861, după criteriul limbii materne, puțină vreme înainte de recunoaşterea ei ca țară a Coroanei, cu rang de ducat.

Revenirea Bucovinei la o Românie Mare, ce cuprindea şi Moldova din 1775, provocase de fapt o singură schimbare esențială. Toate grupările etnice, cu excepția românilor, raportate la totalitatea statului structurat centralist, deveniseră minorități neînsemnate. Românii jucau acum, cu justificarea numerică şi istorică, acelaşi rol dominant pe care-l jucaseră timp de aproape un secol şi jumătate germanii, numeric inferiori, dar superiori din punct de vedere tehnic şi organizatoric. Pentru minorități dezavantajele rezultate se făceau cu timpul tot mai simțite şi au provocat la vechii austrieci – Alt-Österreicher, cum îşi spun acum – reacții nostalgice uşor de înțeles, dar nu cu totul justificate, care mai persistă cu forță neostoită la supraviețuitorii acelor timpuri. Dar la acest aspect şi la factorii culturali voi mai reveni. Altfel, mai ales relațiile interetnice în mediul rustic, neatinse de toate aceste evenimente, și chiar și conflictele ivite în orașe degenerau arareori în violență.

---

[83] Radu Grigorovici, *op. cit.*, pp. 5–13.

În general, tranziția austro-română a avut loc în mod continuu și pașnic, deși, firește, s-au înregistrat unele nemulțumiri, mai ales din partea ucrainenilor și germanilor, chiar și printre români.

Abia apropierea celui de-al Doilea Război Mondial a produs tulburări și în Bucovina. Tensiuni etno-politice, ignorate până atunci, s-au făcut simțite. Ura față de străini, în special un antisemitism condiționat, religios și economic, dar nu rasial, a ieșit la suprafață. „Căpitanul" Gărzii de Fier, al Mișcării legionare, un tânăr charismatic de sorginte polono-română, era originar din Bucovina și a găsit nu numai în țară, ci și în Bucovina numeroși aderenți printre intelectualii tineri, înclinați spre mistică și critică socială. Violențele care se încetățeniseră în țară nu au pătruns în Bucovina. Rasismul pornit din Germania prinse rădăcini în relațiile germano-evreiești, deși cu greu. Aceste tendințe împinseră pe mulți tineri evrei, chiar și din familii bine situate, în brațele Partidului Comunist, controlat de Uniunea Sovietică. Politicienii ucraineni oscilau între ura împotriva românilor și a rușilor și nostalgia după unele succese pasagere. Țăranii de toate naționalitățile asistau la evenimente cu oarecare uimire.

După numai 21 de ani de apartenență la România, bucovinenii au devenit martori oculari ai primelor consecințe ale celui de-al Doilea Război Mondial izbucnit în urma uneltirilor lui Hitler și Stalin: prăbușirea și a patra împărțire a Poloniei. Când Stalin a încălcat, prin ultimatul adresat României în 26 iunie 1940, acordul secret al tratatului Molotov-Ribbentrop, Hitler i-a „chemat în patrie" (heim ins Reich) pe germanii din amândouă părțile limitei de demarcație dintre nordul sovietic și sudul rămas românesc al Bucovinei, denumindu-i „un fragment neviabil". Cu această ocazie s-au manifestat pentru penultima oară acele relații prietenești interetnice dintre bucovineni, descrise drept unice: cei circa 75 000 de germani bucovineni s-au transformat în 95 000 de strămutați (Umisedler); cei 20 000 de fugari supranumerari erau ucraineni și români din nordul sovietic al provinciei, care s-au reîntors mai târziu în România. Printre ei se găsea chiar și un evreu. Toate acestea s-au realizat datorită comisiei de repatriere germano-sovietice, în care reprezentantul germanilor bucovineni era un profesor, care funcționase până atunci la Universitatea românească din Cernăuți. Ultimul act analog a fost salvarea de la deportarea în Transnistria a evreilor din Cernăuți de către primarul român al orașului.

Prăbușirea Poloniei, ai căror martori au devenit bucovinenii, nu prezicea nimic bun. Ocuparea fără menajamente a nordului Bucovinei de către armata sovietică, retragerea organizată a populației germane și din sudul Bucovinei, rămas românesc, deportările în masă din nord ale românilor, ucrainenilor și evreilor trădători, naționaliști, capitaliști exploatatori ai poporului sau, pur și simplu, arbitrare, cărora le căzuseră victime dintre cei ce aclamaseră armata sovietică, au dat peste cap orice ordine rațională în simpatii și antipatii. Rezolvarea era clară de la bun început pentru poloni și, un an mai târziu, și pentru numeroși români: fuga. Camuflați ca germani, majoritatea orășenilor, ca și mulți ucraineni au emigrat pseudo legal din Germania, cum am arătat mai sus.

Pe cale ilegală fuga se făcea, cu riscul vieții, în grupuri mici, peste granița cu România, încă imperfect păzită sau, deschis și demonstrativ, la lumina zilei, în lungi șiruri de căruțe, peste aceeași graniță, când participanții, împreună cu familiile lor, au fost măcelărite mișelește la Fântâna Albă de trupele de securitate sovietice. Celor deportați în Siberia, separat bărbați de femei, le reușea uneori să revină după decenii în patria lor și să lase moștenire pentru viitor câte un document zguduitor și totuși omenește echilibrat, ca povestirea unei țărănci dintr-un sat românesc de dincolo de Prut, aflat la numai câțiva kilometri de Cernăuți[84]. Se pare că există deja o traducere germană a cărții Aniței Nandriș, dar niciun editor german nu este dispus s-o tipărească*. Cartea nu conține niciun cuvânt dușmănos; ea povestește numai despre suferințe, curaj și statornicie, cu un talent literar pe care nimeni nu l-ar fi bănuit la o țărancă, care a absolvit doar trei clase elementare. Cartea a fost premiată *post mortem* de Academia Română.

O linie trasă cu un creion bont de mâna lui Molotov a pus brusc capăt raiului idealizat al legendarei „Elveții răsăritene", unde unii ziceau că lupul și mielul pășteau pașnic unul lângă altul.

---

[84] Anița Nadriș-Cudla, *20 de ani în Siberia. Destin bucovinean*, București, Editura Humanitas, 1991.

* Lucrarea a fost tradusă în anul 2011 și a apărut la Augsburg (n. ed.).

Astăzi Bucovina este un teritoriu despărţit cu forţa în două părţi, în care trăiesc practic doar două naţionalităţi. Germanii s-au expatriat „cu bagaje de refugiu" (mit Fluchtgepäck)[85] din faţa războiului ce urma să vină, părăsind „patria de ieri" (Heimat von gestern)[86] pentru „acasă, în Reich", patria lor de altădată. Dintre ucrainenii din nordul Bucovinei, mulţi şi-au găsit cu sila o nouă patrie în întinderile Rusiei. Ucrainenii de astăzi, în parte imigranţi din răsărit, văd în români pe duşmanii lor cei mai primejdioşi, iar grupul etnic român rămas în nordul Bucovinei luptă pentru supravieţuirea sa naţională. Românii din sud încearcă să menţină cu oarecare succes buna administraţie tradiţională şi legăturile lor cu conaţionalii din nord, sunt toleranţi faţă de ucrainenii care trăiesc printre ei, dar visează nostalgic la reunirea Bucovinei istorice. Evreii, amarnic dezamăgiţi de regimul comunist sovietic, au emigrat în majoritate din toată România în Israel sau aiurea. Polonezii s-au reîntors în patria lor renăscută. Astfel, modelul viitoarei UE s-a spulberat.

Dacă, în ciuda tuturor deosebirilor de opinii şi de situaţii, germanii din apusul Europei, ucrainenii din vestul Europei slave şi românii din sud-estul Europei se simt îndemnaţi să se întâlnească unii cu alţii şi să schimbe idei, trebuie să admitem că în aceste întâlniri se reflectă o dorinţă comună: aceea ca toată Bucovina să facă din nou parte din Europa. Pentru germani lucrul este oarecum firesc; în parte, din nostalgie; în parte, dintr-un interes deosebit pentru jumătatea ei nordică, în care nu prea locuiseră, cu excepţia Cernăuţiului, interes pe care aş vrea să-l pot descifra; în parte, datorită rolului lor de promotori ai unei extinse UE, care vor să-şi cunoască micropredecesorii. Românii, care formează o insulă romanică într-un ocean slav, legaţi de apus printr-o punte ugro-finică, au tins dintotdeauna în această direcţie. Ucrainenii apuseni, care au petrecut cam tot atâta timp ca supuşi ai Austriei ca şi românii bucovineni, cunosc avantajele şi dezavantajele unei astfel de situaţii politice şi atitudinea lor se deosebeşte fundamental de aceea a locuitorilor Ucrainei centrale şi răsăritene, care se bazează pe o relaţie complicată de dragoste şi ură faţă de ruşii mari, această contradicţie formând de secole o piedică în calea creării unui stat ucrainean cuprinzător. Românilor le reuşise formarea unui astfel de stat, iar România modernă îşi luase drept model Franţa apuseană, centralistă şi naţional unitară. Acesta mi se pare a fi caracterul întâlnirilor noastre bi- şi tripartite de la Rădăuţi.

Deşi ne-am lămurit că din punctul de vedere al realizării unor relaţii inter-etnice ideale Bucovina reprezintă o experienţă neizbutită, cercetarea obiectivă a istoriei Bucovinei ar putea fi de folos pentru optimizarea condiţiilor de încorporare a unor state noi în UE. Din analiza rezultatelor se va putea învăţa ce fel de măsuri şi procedee trebuie evitate, dar şi ce fel de lucruri este bine să fie făcute.

Cu greu s-ar putea găsi un bucovinean de oricare naţionalitate care să nege că regimul austriac a adus Bucovinei anumite avantaje, care se simt şi astăzi şi la care am făcut şi eu aluzie aici şi cu alte ocazii[87]. Dar cele mai multe dintre înnoirile realizate odinioară au devenit astăzi fireşti, deşi pe atunci erau considerate, şi erau chiar extrem de progresiste, ca, de exemplu, sistemul judiciar şi şcolar, reţeaua de comunicaţii, modernă pentru acea epocă, sistemul de impunere şi cadastrul, votul general şi egal pentru Parlamentul central (Reichsrat) şi Sfatul Ţării (Landtag) etc. A lua astăzi aceste înnoiri drept model pentru UE este un nonsens.

Cea mai importantă măsură pozitivă şi mereu valabilă este menţinerea permanentă a păcii. Trăim în Europa, indiferent dacă ne place sau nu, adică într-o lume în care în situaţii tulburi sentimentele naţionaliste mai câştigă, uneori chiar şi în mai mare măsură decât în trecut, supremaţia. Cu cât mai deosebite sunt etniile care vin în atingere şi cu cât mai intim este amestecul, cu atât mai primejdioasă este situaţia, căci cu atât mai mare este suprafaţa de contact şi cu atât mai puţin evidente devin tensiunile acumulate. În timpuri liniştite, relaţiile de vecinătate personale sunt de obicei calme şi perturbările se propagă cu greu la depărtări mai mari. În vremuri neliniştite, ele pot duce, totuşi, la explozii neaşteptat de violente. Acesta este cazul Ulsterului şi al Iugoslaviei şi ameninţă relaţiile algeriano-franceze şi turco-germane în cadrul UE.

Popoare bine delimitate şi aproximativ echivalente se pot separa relativ uşor unul de altul, cum au făcut-o norvegienii şi suedezii, cehii şi slovacii, olandezii şi belgienii. Cu bunăvoinţă şi dorinţă de pace, oameni de stat înțelepți au putut contribui esențial – în ciuda „amintirilor inutile și a certurilor zadarnice”, pentru a folosi cuvintele lui Goethe[88] – de exemplu la înțelegerea dintre Franța și Germania, Italia și Austria, România și Bulgaria.

---

[85] Irma Bornemann, Rudolf Wagner (editori), *Mit Fluchtgepäck die Heimat verlassen...* (*Am părăsit patria cu bagaje de refugiu...*), Stuttgart, München, 1990.

[86] Erwin Massier, Josef Talsky, B. C. Grigorowicz, *Bukowina, Heimat von gestern* (*Bucovina, patria de ieri*), Karlsruhe, 1956.

[87] Radu Grigorovici, „Bucovina, fereastră către vest a Moldovei", în „Analele Bucovinei", anul I, nr. 1, 1994, pp. 7–13.

Mai problematice sunt insulele etnice, lingvistice și culturale. Autonomia totală duce la certuri permanente cu majoritatea etnică și la izolarea politică, culturală și profesională a insulei. Cum ar putea, de pildă, un secui care nu stăpânește limba română să apere eficace interesele conaționalilor săi în Parlamentul central sau să practice medicina în afara enclavei? În prezent, secuii fac și una și alta excelent. De aceea locuitorii unei astfel de enclave sunt nevoiți să-și însușească două culturi, ca și orice elvețian de altfel.

Nu voi reveni nici asupra evenimentelor care au avut loc în Bucovina în trecut și pe care le-am analizat răspunzând la cele trei întrebări inițiale. Vreau doar să atrag atenția asupra faptului că multe dintre ele trebuie considerate drept semnale de avertizare negative în legătură cu dezvoltarea și extinderea UE.

În continuare mă voi referi la alte aspecte stingheritoare în legătură cu integrarea țărilor din răsăritul Europei în uniunea proiectată și dominată de țările apusene și care se găsesc în sfera culturală.

În timpul celui de-al Doilea Război Mondial mi-a fost dat să aud mereu de la camarazi germani că noi, românii, am fost supuși turci și că vorbim o limbă slavă. În cursul unei vizite recente la un muzeu de artă de la Stuttgart, am aflat că renumitul sculptor Brâncuși a fost francez. În 1775, Bucovina a fost caracterizată drept o *terra deserta*, ceea ce n-am auzit niciodată spunându-se despre Germania după războiul de 30 de ani, după ce rămăsese doar cu o treime din populație. Pe comandantul trupelor de ocupație austriece, generalul Gabriel Spléný, om foarte perspicace de altfel, nu l-a șocat că Austria ocupa primele două capitale ale Moldovei, Siret și Suceava, și n-a remarcat bisericile pictate în exterior ale unor mânăstiri bucovinene, ce reprezintă monumente de artă unice ale unei culturi naționale de înalt nivel. Iar către sfârșitul secolului al XIX-lea istoricul și etnograful Raimund Kaindl își scrijelește numele pe frescele bisericii mânăstirii Sucevița. Arta populară a românilor și ucrainenilor a fost admirată și chiar îndrăgită sincer de intelectuali germani veniți din afara țării abia atunci când romantismul o adusese la modă.

Ca dovadă că această subevaluare a istoriei culturale a românilor continuă și în prezent în istoriografia germană, mă voi folosi de recenta *Istorie a Bucovinei în epoca modernă* – a existat oare o Bucovină în Evul Mediu? – de Emanuel Turczynski[89], care mai are subtitlul *Contribuție la istoria socială și culturală a unei regiuni care poartă pecetea Europei centrale* (*Zur Sozial – und Kulturgeschichte einer mitteleuropäisch geprägten Landschaft*).

Faptul că la numai 120 de ani după Luther, mitropolitul Moldovei, Dosoftei, a creat prin traducerea mai multor cărți bisericești din slavona neînțeleasă de popor o limbă românească literară unitară și a răspândit-o în toate regiunile locuite de români prin tipărituri ale unor opere poetice, ale unor povestiri populare și ale unor compendii juridice, rămâne neamintit în această carte, altfel bogat documentată. Sau despre profund cultivatul principe moldovean Dimitrie Cantemir, fugar din 1711 în Rusia, care petrecuse numeroși ani ca ostatec în Țarigrad și le crease turcilor prima scriere muzicală, în care s-au păstrat compoziții proprii, populare până în ziua de astăzi, care a scris în limba latină prima istorie a *Creșterii și decăderii Imperiului Otoman*[90], publicată în mai multe traduceri, fiind ales membru corespondent al Academiei berlineze, de asemenea nu se amintește. A sa *Descriptio Moldaviae* se găsește într-adevăr pe lista surselor folosite, dar nu este citată nicăieri în text. Nici despre *Cronicul originii romano-moldovlahilor*, despre cele două romane și despre lucrările sale filosofice redactate în limba română, nu aflăm nimic.

După Turczynski nu exista în a doua jumătate a secolului al XIX-lea în Moldova nicio viață culturală, în timp ce în Bucovina „existau mai multe culturi, sau, mai exact spus, culturile populare ale românilor, ucrainenilor și evreilor, pe de o parte și înalta cultură germană [deutsche Hochkultur], pe de alta”. În acest context dedică prințului poeziei românești, Mihai Eminescu, un rând și jumătate, iar scriitorului evreu de limbă germană Emil Franzos, care considera Bucovina ca făcând parte din Semi-Asia, 20 de rânduri.

---

[88] Johann Wolfgang Goethe, *Zahme Xenien*, VI, *Den Vereinigten Staaten*.

[89] Emanuel Turczynski, *op. cit.*

[90] Dimitrie Cantemir, *Incrementa atque decrementa Aulae Othomanicae*; traduceri: Paris, 1733; Londra, 1735; Hambrug, 1755.

În legătură cu inaugurarea în 1875 a Universităţii cernăuţene de limbă germană, Turczynski aminteşte că prima propunere concretă de a transforma liceul latin din Cernăuţi într-o şcoală superioară cu limba de predare „romanică" a fost făcută de „un deputat român" din Constituanta de la 1848. Că era vorba de un ţăran român din Voitinel, un sat de lângă Rădăuţi, ştiutor de limbă germană, pe nume Mihai Bodnar, se trece sub tăcere. Dacă o idee similară, dar mai puţin concretă, provine simultan de la un poet german, prieten al românilor, Viktor Umlauff von Frankwell, îi aflăm numele. Universitatea „Franz Joseph" a fost inaugurată 26 de ani mai târziu, când, conform lui Turzynski „condiţiile pentru un astfel de proiect se schimbaseră radical, adică uzul limbii germane se răspândise larg".

Nu se aminteşte, însă, că între timp la Iaşi, în capitala Moldovei, la numai un an de la crearea României, „Academia Domnească", ce exista din 1830, accesibilă numai fiilor de boieri, unde se preda în parte în limbi străine, fusese transformată în 1860 într-o universitate liber accesibilă cu limba de predare română.

Tot atât de puţin se află din această sursă că teatrul orăşenesc german din Cernăuţi, inaugurat la 1906, în care aveau loc numai reprezentaţii în limba germană, avea un precursor mai încăpător la Iaşi. În anul 1896 se inaugurase acolo Teatrul Naţional, de asemenea proiectat de arhitecţii austrieci Fellner şi Helmer – de altfel ca şi cel de la Augsburg –, unde aveau loc spectacole nu numai în limba română.

Neamintite şi neidentificate drept ale unor români rămân şi multe nume ale unor români bucovineni proeminenţi, formaţi de obicei în şcoli superioare germane şi austriece. Astfel muzicologul Eusebiu Mandicevschi (în ortografia austro-poloneză Eusebius Mandyczewski), fiul unui preot român, născut la Cernăuţi, este amintit în text cu acest nume derutant, dar caracterizat doar drept compozitor. Dar faptul că pe baza titlului său de doctor în muzicologie de la Leipzig, a fost chemat, pe rând, ca profesor de teoria instrumentelor, de istoria muzicii, de contrapunct şi de compoziţie la Conservatorul din Viena, că a editat operele complete ale lui Schubert şi Haydn, ca şi ariile instrumentale ale lui J. S. Bach, că a fost arhivarul renumitei Societăţi a prietenilor muzicii din Viena şi a îndeplinit numeroase funcţii oficiale, fiind ales cetăţean de onoare al Vienei, nu este menţionat. Îl găsim, însă, în renumitul *Lexicon muzical* al lui Riemann, ca şi în *Noul Lexicon muzical* al lui Alfred Eistein din 1926. În acesta din urmă este numit „unul dintre cei mai fini cunoscători ai literaturii clasice vechi şi propriu zise, apreciat fiind ca atare mai ales de Brahms".

În zadar cauţi în indicele de nume şi în textul lui Turczynski numele lui Dimitrie Onciul, fiu de preot, născut în satul Straja. El apare numai în introducerea editorului Johannes Hoffmann şi în indicele de literatură secundară a cărţii, ca autor al unei contribuţii din 1887 la o *Istorie a Bucovinei*, elaborată pentru liceu între 1888 şi 1903 de Raimund Kaindl. De fapt i se datorează o contribuţie mai importantă la volumul *Bucovina* al lucrării *Monarhia austro-ungară în cuvinte şi imagini*, apărută şi la Viena în 1889. Format la Viena în Institutul pentru Cercetarea Istoriei Austriei condus de profesorul Ottokar Lorenz, el se întoarce la Cernăuţi ca profesor la Şcoala Normală, se stabileşte, după un conflict cu un inspector şcolar, la Bucureşti, ca profesor universitar, influenţează în mod decisiv, prin metoda sa strictă de lucru şi prin concepţia sa deterministă despre evenimentele istorice, cercetarea istorică cu colorit mai romantic şi devine preşedintele Academiei Române.

Găsim în schimb numele fizicianului Wojciech Rubinowicz, care parcurge o carieră foarte asemănătoare. Aici aflăm locul său de naştere, Sadagura, şi o scurtă prezentare a carierei sale academice (profesor la Universitatea din Varşovia şi membru şi preşedinte al Academiei poloneze de ştiinţe) şi citim o scurtă eulogie despre Universitatea din Cernăuţi, unde şi-a început cariera.

Nici faptul că Paul Celan a studiat la Cernăuţi la Şcoala Medie Reală, finanţată iniţial de Fondul Religionar Ortodox, că a scris la început în limba română şi că şi-a însuşit la Bucureşti de la poeţii simbolişti un nou limbaj poetic, care l-a influenţat în mod determinant, nu se aminteşte.

Despre rolul ecumenic al facultăţii teologice cernăuţene se spune câte ceva, dar nu se ilustrează prin exemple convingătoare. Însăşi existenţa unei facultăţi greco-orientale de limbă germană era o curiozitate. Că facultatea nu era finanţată de la bugetul de stat, ci de Fondul Religionar Greco-Oriental, se trece sub tăcere. În general, din toate prezentările instituţiilor create şi administrate de stat nu se poate deduce cine contribuise la realizarea şi funcţionarea lor, chiar atunci când de ele profita numai populaţia care vorbea sau înţelegea limba literară germană, ca, de pildă, teatrul orăşenesc german. La urma urmei, această populaţie reprezenta în Bucovina mult mai puţin de 20%, cât este astăzi populaţia românească în regiunea Cernăuţi.

Că Fondul Religionar a contribuit din belşug chiar la finanţarea campaniei Austriei în Bosnia-Herţegovina se ştie, dar nu se aminteşte. Faptul contrazicea flagrant statutele înfiinţării sale.

Când Adolf Armbruster îi reproşează istoricului bucovinean Ion Nistor că a dat cărţii sale, *Istoria Bucovinei*, apărută postum, acest titlu, căci tratează de fapt istoria românilor bucovineni, pot fi, condiţionat, de acord; atunci însă acest reproş este, *mutatis mutandis,* cu atât mai valabil pentru cartea lui Em. Turczynski. Că se referă la Bucovina în epoca modernă este trivial, căci Bucovina a fost o creaţie a Imperiului Austriac din secolul al XVIII-lea, în timp ce epoca modernă începe, în mod convenţional, la 1600. Că nu este istoria unui popor (Volksgeschichte), cum scrie autorul, este iarăşi evident. Nicio istorie din lume nu menţionează un „popor bucovinean"; pentru aceasta populaţiei, Bucovinei îi lipseau elementele comune de limbă, credinţă şi organizare statală, care să o diferenţieze de vecinii săi. Or, ea nu se deosebea în 1775 prin niciunul dintre aceste elemente de bază de Moldova, iar mai târziu a devenit un teritoriu cu un caracter statal definit (Kronland), dar cu o populaţie pestriţă, neunitară din toate punctele de vedere: limbă, credinţă, tradiţii, trecut istoric şi teritoriu de baştină, cu excepţia limbii de stat germane. În ceea ce priveşte afirmaţia autorului, că ar fi în acelaşi timp vorba de o istorie a poporului germano-austriac reprezentat de cei 80 000 de germani a căror patrie era Bucovina – niciunul dintre cei 18 preşedinţi ai Ţării nu era născut în Bucovina sau, cel puţin, cetăţean al ei –, se poate constata că este mai degrabă o eulogie nostalgică, insuficient de bine camuflată pentru cunoscătorii realităţii, a răposatei Monarhii Austriece, decât o istorie a apariţiei acestei populaţii şi a dispariţiei ei de pe teritoriul Bucovinei şi a urmelor lăsate de această prezenţă, dar nicidecum o istorie a Bucovinei.

Am insistat asupra anumitor opinii recente, fiindcă ele conţin un avertisment care mi se pare important. Se ştie şi s-a dovedit că majoritatea covârşitoare a locuitorilor României actuale speră că vor fi primiţi cât mai curând în UE*. Deocamdată au scăpat de marea putere, Uniunea Sovietică. Dar sceptici cum sunt şi cu experienţa istorică pe care o au, ei se tem să nu fie înglobaţi din nou într-o mare putere demodată, fără a avea de fapt altă alegere valabilă. Ei ar vrea, pur şi simplu, să se poată încrede în UE.

Dar se ivesc stafii vechi. Dezmembrarea, potenţial fatală pentru Serbia, duşmanul ereditar al Austriei, a Iugoslaviei într-un război intern de sfârtecare reciprocă; ipoteza mereu reiterată a unei instabilităţi a României din cauza persecuţiilor la care sunt supuşi maghiarii şi ţiganii, care să se încheie cu integrarea Transilvaniei, fără România, în Europa; afirmaţia că singura regiune răsăriteană în care existaseră condiţii ideale de înţelegere între popoare fusese Bucovina, dar că aceste condiţii nu mai există, din vina altora, şi că meritul fusese acela al înţeleptei politici sistematice şi reuşite de conciliere a guvernului central austriac înaintea Primului Război Mondial, toate acestea trezesc reminiscenţe familiare. Care a fost realitatea, m-am străduit să demonstrez mai înainte.

Promotorul acestor tendinţe se demască într-un volum omagial din 1991, în onoarea istoricului bucovinean Rudolf Wagner, care împlinea atunci 80 de ani (omagiatul nu are niciun amestec în cele ce urmează). Unul dintre gratulanţi este membrul Parlamentului european, Otto von Habsburg. În mesajul său de felicitare se pot citi următoarele: „Istoria Bucovinei [...] este în orice caz cea mai bună dovadă de cum s-au putut unifica diferite popoare, cum să fie puse pe o linie comună, şi toate acestea într-o atmosferă de libertate. După amara izgonire [nu cumva din partea românilor şi ucrainenilor!] aţi făcut totul, pentru a-i ţine împreună pe cetăţenii dvs. în speranţa unui viitor mai bun. Acum, când sărbătoriţi a optzecea aniversare, vreau să-mi exprim dorinţa să mai ajungeţi să vedeţi Buchenlandul liberat [de cine?]. Multora această dorinţă li se va părea pur şi simplu nepotrivită [de pildă mie!], cred însă ferm că această libertate va să vină. Am trăit în timpul din urmă atâtea lucruri frumoase, încât nu există niciun motiv pentru a nu privi în viitor cu optimism". Între timp, domnul von Habsburg a reuşit să treacă prin surprindere prin Parlamentul european o rezoluţie urgentă împotriva României, cauzată de politica ei faţă de minorităţi, care periclitează, după părerea unora ca el, pacea. De atunci ţiganii au atacat şi au prădat complet un tren internaţional în Bulgaria; în România aşa ceva nu s-a întâmplat încă. Între secui şi români încă n-a izbucnit un război civil, în Iugoslavia, da; iar Carpaţii formează şi astăzi şira spinării a României şi nicidecum graniţa dintre Europa şi Semi-Asia sau între România apuseană habsburgică şi România răsăriteană sovietică.

În timp ce vechii austrieci, ucrainenii şi românii cinstiţi îşi dezvăluie mai mult sau mai puţin deschis opiniile lor opuse şi se înfruntă în dispute scrise sau orale, anumiţi epigoni ai celor dintâi se folosesc de un camuflaj primejdios: ei stau aparent în slujba integrării statelor Europei de Răsărit şi a înţelegerii reciproce a popoarelor lor, prescriind o reţetă doar aparent eficace, şi anume aceea a monarhiei multinaţionale habsburgice germano-austriece.

---

* România a devenit stat membru al Uniunii Europene în ianuarie 2007 (n. ed.).

Dar UE trebuie să privească către un viitor nou şi ar trebui să se ferească de a alege drept model un trecut falimentar. Acesta conţine o sămânţă, din care răsar structuri şi atitudini învechite, destinate la rândul lor unei dispariţii de obicei brutale. Cred că această avertizare ar trebui luată în serios.

Astăzi românii nu-şi doresc nimic mai mult decât integrarea lor într-o Uniune Europeană, care să nu reia metodele şi greşelile trecutului.

DIE MULTIKULTURELLE BUKOWINA ALS VERMÄCHTNIS BETRACHTET[91]

ORTFRIED KOTZIAN

The Multicultural Bukovina Seen as a Legacy

(*Summary*)[*]

In the following article, Dr Ortfried Kotzian evokes four personalities, whose activity and scientific concerns centred on historical Bukovina.

The first is Prof. Dr Taras Kijak (born 23. 03. 1944 – deceased on 10. 01. 2018 in Chernivtsi). He was the head of the foreign language department of the "Yurij Fedkovicz" University in Chernivtsi. He was a founding member of the Bukovina Research Centre in Chernivtsi, striving to awaken among the students the interest in the history and culture of the northern area of the former Bukovina, now located between the borders of the Ukrainian state. Professor Taras Kijak specifically encouraged the translation into Ukrainian of German history works and of the Bukovinian German-language writers promoted in the West. He also sought direct contact with the Germans who lived in Chernivtsi, together with whom he set up the German-Austrian Culture Association, based in the former German House. Taras Kijak established strong links with the Bukovina Institute in Augsburg/Germany, facilitating the knowledge and exchange of ideas between Ukrainian and German students.

The author then presents the one who was a founding member of the Bukovina Study Centre in Rădăuţi, the academician Dimitrie Vatamaniuc (born on September 25, 1920 – died on July 4, 2018, in Bucharest). Famous researcher and editor of the works of the national poet Mihai Eminescu, Prof. D. Vatamaniuc was a fervent supporter of the history and culture of the southern part of Bukovina, today between Romania's borders. He initiated the periodical of the institute, the "Annals of Bukovina" and contributed to each number with valuable editorials and articles. He supported the partnership between the three Bukovina Institutes, one of the principles that have always guided him being mutual respect, in spite of the different opinions regarding the history of Bukovina.

The article continues with the presentation of the well-known historian and professor Dr Kurt Rein (born on 03.06.1932 in Frătăuţii Vechi – deceased on 23. 08. 2018 at Baldham bei München). He was of Bukovinian origin, he loved his native country, and his scientific concerns focused on Bukovina and the history and culture of the Bukovinian Germans. He was concerned with fundamental research, especially German language and dialects.

Prof. Dr Theo Stammen (born on 11.07.1933 at Wankum / Niederrhein – deceased on 04. 10. 2018 in Munich) is evoked in the last part of the article. The author notes a special fact: Prof. Stammen, as deputy director of the Bukovina Institute in Augsburg, has been involved in his work without having been born, travelled or ever spent time in Bukovina. Being a professor (head of the Department of Political Science) at the University of Augsburg, he supported the passage of the Institute under its authority. Among the major projects he has coordinated, the author mentions the one titled *History of the Parliament and Parties of Bukovina* between 1861 and 1940, conducted in collaboration with Dipl. Sc. Pol. Otto-Friedrich Hallabrin.

The author's conclusion is that what particularly connected all those presented above was that they considered Bukovina to be a legacy for the generations of today and for those that will come.

Keywords: Bukovina, multiculturality, legacy, Taras Kijak, Dimitrie Vatamaniuc, Kurt Rein, Theo Stammen.

Im Jahr 2018 hielt der Tod mit den Professoren Taras Kijak, Dimitrie Vatamaniuc, Kurt Rein und Theo Stammen unter den Bukowiner Persönlichkeiten „reiche Ernte“

In einem Ende Oktober dieses Jahres im „Ost-Journal“ erschienenen Beitrag zum Thema „Czernowitz: Eine multikulturelle Stadt früher und heute“ wird der Leiter des Internationalen Büros der Universität Czernowitz Serhij Lukanjuk gefragt, was für ihn als Ukrainer „Heimat in dieser Stadt mit diesem multikulturellen Erbe bedeutet“. Lukanjuk antwortet: „Heimat ist für mich dort, wo Toleranz und Verständigung zwischen den Menschen herrschen“. Der Hochschuldozent hat eine Weisheit mit wenigen Worten ausgedrückt, die eine Grundlage für die Gründung und die Bedeutung der Bukowina-Institute in Augsburg/Deutschland, zernowitz/Ukraine und Radautz/Rumänien darstellte. Die Gründergeneration dieser drei wissenschaftlichen Institute hat im Jahre 2018 herbe

---

[91] „Analele Bucovinei", anul XXVI, nr. 1 (52), 2019, pp. 19–27.

[*] Traducere: Ştefăniţa-Mihaela Ungureanu.

Verluste hinnehmen müssen. Alle drei Institutionen in den drei europäischen Ländern waren betroffen. Ich möchte daher an diese großen Persönlichkeiten der Bukowina, aber auch für die Bukowina über den Tag hinaus, erinnern. Das Bukowina-Institut Augsburg war lange Zeit über meine berufliche Tätigkeit von 1988 bis 2002 hinaus Teil meines Lebens, meiner wissenschaftlichen Forschungen, aber auch meiner Kontakte und Begegnungen mit Menschen in der ganzen Welt, die irgendetwas mit der Bukowina zu tun haben oder hatten. Ich habe in dieser Zeit die europäische Region Bukowina mit ihrer Kultur, ihren Menschen und ihren historischen Entwicklungen schätzen gelernt.

Prof. Dr. Taras Kijak (geb. am 23.03.1944 in Vynnyky bei Lemberg – gest. am 10.01.2018 in Czernowitz)

Prof. Kijak besuchte das Bukowina-Institut Augsburg erstmals im Frühjahr 1991 im Vorfeld des Bundestreffens der Landsmannschaft der Buchenlanddeutschen in Ulm. Der Lehrstuhlinhaber für Fremdsprachen an der Universität Czernowitz war eine imposante Persönlichkeit, welche den Versuch unternahm, die deutsche Klientel für den neu geschaffenen unabhängigen Staat Ukraine und auch für seine Heimatregion Bukowina einzunehmen. Sein exakt gesprochenes Deutsch, das so gar nicht an das Czernowitzer Deutsch, sondern eher in der Klangfärbung an eine Ausbildung in der DDR erinnerte, überraschte auch die Bukowiner Landsleute, die sich mittlerweile an die Dialektfärbungen ihrer neuen Heimat in der Bundesrepublik angepasst hatten. Mit seinem schwarzen Haar, dem Spitzbart und den dunklen Augen hinterließ er den Eindruck des Osteuropäers, in dem Tatarenblut nicht zu verleugnen war. Prof. Kijaks Interesse an Fragen der Geschichte, aber auch der Politik, der Verwaltung waren geprägt von großem Wissen und intensivem Bemühen, die Veränderungen in seinem Land mitzubestimmen und zu beeinflussen. All dies geschah mit dem Ziel, 1991 an der Universität Czernowitz unter der Leitung der Professoren Taras Kijak und Oleg Pantschuk ein Bukowina-Zentrum zu schaffen. Damit sollte das Gebiet Czernowitz seine Identität als Region Bukowina zurückerhalten, was während der Sowjetzeit höchstens noch auf folkloristischer Ebene geduldet wurde. Die beiden aktiven Gründerväter des Bukowina-Zentrums in Czernowitz Kijak und Pantschuk waren die einzigen Professoren der Universität Czernowitz gewesen, welche zu keiner Zeit der Kommunistischen Partei angehörten. Beide waren zudem in der Umbruchzeit in der demokratischen Bewegung „RUCH“, was so viel bedeutet wie „Aufbruch“, tätig.

Das Zentrum Czernowitz entwickelte eine durchaus erfolgreiche Arbeit, vor allem auf dem Gebiet der Nachwuchsförderung unter den Studenten, dem Wecken von Interesse für Bukowiner Themen, der Übersetzungstätigkeit historischer deutscher Quellen ins Ukrainische und der Bearbeitung der im Westen berühmt gewordenen Bukowiner Schriftsteller. Prof. Kijak suchte auch den direkten Kontakt zu den wenigen im Czernowitzer Gebiet lebenden Deutschen, mit denen er den „Verein für deutsch-österreichische Kultur“ gründete, der im ehemaligen Deutschen Haus in der Herrengasse residieren durfte. Die eher segensreiche Mitwirkung der „kulturdeutschen“ Ukrainer in dem Verein war allerdings nur von kurzer Dauer, da sich der Verein als deutsche Minderheitenorganisation „Wiedergeburt“ verstanden wissen wollte und freiwillig auf die Mitglieder der ukrainischen Mehrheitsbevölkerung verzichtete. Damit verließen auch viele Germanistikstudenten den deutsch-österreichischen Verein.

Für Prof. Dr. Taras Kijak war die unabhängige, demokratisch konstituierte Ukraine eine persönliche Herausforderung. Dafür wollte er sich einsetzen und dafür suchte er im internationalen Vergleich Vorbilder, neue Sichtweisen und Bewertungen. Darüber hinaus vergaß er im menschlichen Miteinander nie die Grundlage gemeinsamen Handelns. Es war in diesen Umbruchjahren zwingend notwendig geworden, Vertrauen aufzubauen zwischen den Ländern, den Bukowina-Instituten und den darin handelnden Personen. So kam es zu einem intensiven Austausch, zu einem Reiseverkehr der zwischen Schwaben und der Bukowina stattfand und der auch die Familien mit einbezog. So besuchte sein ältester Sohn Andrij mit einem Freund unsere Familie in Augsburg. Zum Abschied kochten die beiden Varenike, jene ukrainischen Teigtaschen, welche mit unterschiedlicher Füllung ein Nationalgericht darstellten.

Überhaupt das Essen: Es stand jeweils im Mittelpunkt, wenn uns Taras zu „seinen“ Huzulen in die Karpaten führte. Für ihn war das unverfälschte ukrainische Kultur: die Speisen, welche nach huzulischer Art mit viel Wodka kredenzt wurden, die Balladen, welche aus dem Stegreif gesungen, Geschichten aus dem Leben erzählten, die Tänze, welche als Singtänze die bunten, wundervoll bestickten Trachten noch wundervoller werden ließen und die unermüdliche Zwei-Mann-Kapelle, welche in immer sich wiederholenden Phrasen zur Begleitung all der Aktivitäten aufspielte. Unvergessen wird die gespielte, gesungene, getanzte huzulische Hochzeit bleiben, welche den gesamten Reiz der Volkskultur vor uns ausbreitete und mit unglaublicher Einfühlsamkeit (Empathie) auch die angereisten deutschen Besucher mit in das Geschehen einbezog. All dies spielte sich in Piedsacharitschy ab, weit hinter Wischnitz, dem huzulischen Zentrum unmittelbar am Czeremosch-Fluss in der Bukowina.

Wenige Jahre später wurde es in der Kooperation zwischen Prof. Taras Kijak und den Mitarbeitern des Bukowina-Instituts Augsburg ruhiger. Taras war in die Politik gegangen – eigentlich für ihn ein logischer Schritt. Die Stadt Czernowitz hatte ihn in das Parlament, die Oberste Rada in Kiew gewählt. Kijak war mehr in Kiew und weniger in Czernowitz. Die politische Tätigkeit, die im Laufe der Zeit als die Euphorie der Unabhängigkeit verflogen war, immer schwieriger wurde, hat sein Leben bis zum Ende bestimmt. Wie sein Biograph und Schüler Dr. Sergij Osatschuk schreibt, kehrte er in Kiew zwar in die Wissenschaft zurück, indem er einen Ruf an die Kiewer Schewtschenko-Universität annahm, aber nicht mehr in seine Heimatstadt Czernowitz. Dies blieb seinen sterblichen Überresten vorbehalten, die am städtischen Friedhof in Czernowitz, der früher einmal Zentralfriedhof hieß, beigesetzt wurden.

Prof. Dr. Dimitrie Vatamaniuc (geb. am 25. 09. 1920 in Suczewitza/Bukowina – gest. am 04. 07. 2018 in Bukarest/Rumänien)

Prof. Dr. Dimitrie Vatamaniuc, der „Vater“ des Radautzer Bukowina-Instituts, war – um es vorweg zu sagen – nicht nur ein angesehenes Mitglied der Rumänischen Akademie der Wissenschaften in Bukarest und Jassy/Iaşi, sondern auch der bedeutendste Forscher im Zusammenhang mit dem rumänischen Nationaldichter Mihai Eminescu. Wenn man seine besonderen Leistungen hervorheben wollte, brauchte man nur die Hände auszubreiten, um damit zu zeigen, dass Prof. Vatamaniuc mehr als einen Meter Eminescu als Herausgeber betreut und auf den Weg gebracht hat. Die Eminescu-Gesamtausgabe der Rumänischen Akademie war sein Werk.

War die Gründung und Initiierung des Radautzer Bukowina-Instituts eine Energieleistung, die er mit mehr als 70 Jahren anpackte und 1992 in die Tat umsetzte, vor allem seinem patriotischen rumänischen Geist geschuldet, so konnte er damals nicht ahnen, dass quasi gleichzeitig Bukowina-Institute in Deutschland und der Ukraine entstanden waren, denen die internationale Zusammenarbeit als eine besonders wichtige Aufgabe erschien. Prof. Vatamaniuc stellte sich der Herausforderung und beauftragte seine Mitarbeiter dabei zu sein und die rumänische Position zu vertreten. Dies führte in den ersten Jahren der gemeinsamen Konferenzen der drei Bukowina-Institute in Augsburg, Czernowitz und Radautz zu heftigen Auseinandersetzungen über historische Abschnitte, Darstellungen und Auffassungen zur Geschichte der Bukowina, die schließlich in Radautz mittels schwäbischem Bier zwar nicht zu einer einheitlichen Meinung, aber immerhin zu einem menschlichen Miteinander der streitenden Professoren und Historiker führte. In diesen Auseinandersetzungen meldete sich Prof. Vatamaniuc meist ausgleichend zu Wort und verstand es, zusammen mit Prof. Dr. Oleg Pantschuk aus Czernowitz, der ein „altösterreichisches Bukowiner Sprachenwunder“ war und genauso flüssig in Rumänisch wie Deutsch oder Ukrainisch neben einer Anzahl westlicher Sprachen parlierte, die Wogen zu glätten. Wenn es aus rumänischer Sicht etwas zu sagen gab, dann schrieb Prof. Vatamaniuc in der Hauszeitschrift des Radautzer Bukowina-Instituts „Annalele Bucovinei“ einen Leitartikel, der auch für die rumänische und einheimische Bukowiner Polit-Szene bestimmt war.

Bei einer der ersten Studientagungen in Augsburg wurde für die Teilnehmer aus dem In- und Ausland auch eine Exkursion in das schwäbische Allgäu angesetzt, um den Teilnehmern das besondere Weltkulturerbe Schloss Neuschwan-stein bei Füssen bekannt zu machen. Wenn alljährlich Tausende von Japanern dieses Kleinod des bayerischen Königs Ludwig II. besuchten, dann sollten auch die Freunde aus den beiden Teilen der Bukowina in den Genuss einer Besichtigung kommen. Nach dem offiziellen Programm führte ich Prof. Vatamaniuc und seine Mitarbeiter zu dem berühmten Postkartenblick in Richtung Alpsee mit dem Bergpanorama der Alpen dahinter. Lange verweilte der Professor fast andächtig bei dieser Aussicht. Als er sich umdrehte, sagte er zu mir: „Es gibt auch anderswo auf der Welt wunderschöne Naturschauspiele, nicht nur in der Bukowina“. Mit diesem Satz hatte er die spätere Partnerregion der Bukowina, den Bezirk Schwaben, besonders geehrt und lieb gewonnen. Diese Freundschaft hat er bei jeder Begegnung neu bekundet und gepflegt.

Ein weiteres Erlebnis wird unvergessen bleiben. Bei einer Studienreise einer Gruppe bayerischer Gymnasiallehrer in Radautz kehrten wir im Pfarrsaal der katholischen Kirche ein, wo uns Eduard Mohr, der Vorsitzende des Vereins der Buchenlanddeutschen, mit Kaffee und Kuchen empfing. Wir wollten den Deutschlehrern die Bedeutung des rumänischen Nationaldichters und seine Rolle als Übersetzer ins Deutsche nahebringen. Prof. Vatamaniuc stellte Eminescu vor, der den meisten bayerischen Lehrkräften völlig unbekannt war – von einem siebenbürgischen Kollegen einmal abgesehen – und wir experimentierten mit dem Eminescu-Gedicht „Die Meereswelle“ in Rumänisch und Deutsch. Dabei sollten die Pädagogen erkennen, dass Eminescu, der am deutschen Staatsgymnasium in Czernowitz zur Schule gegangen war, mit der Sprachmelodie in Rumänisch und Deutsch in gleicher Weise das Wogen der Welle nachahmte. Für jeden, der sich auf diese literarische Besonderheit einließ, ein großer Nachmittag. Für manch andere waren Kuchen und Zuika eindrucksvoller. Prof. Vatamaniuc äußerte sich dazu sehr zurückhaltend.

Nun ist seine Stimme für immer verloschen. Wir werden die Rezitation von Eminescus Gedichten aus seinem Munde vermissen. Aber noch viel stärker werden seine von Altersweisheit geprägten Aussagen zur Wichtigkeit der Beziehungen zwischen den Bukowina-Instituten fehlen. Schön wäre es, wenn sein Wohnhaus in Suczewitza – wie es sein Wunsch war – in sein Museum verwandelt würde. Er hätte es wahrlich verdient.

Prof. Dr. Kurt Rein (geb. am 03. 06. 1932 in Deutsch-Alt-Fratautz/Bukowina – gest. am 23. 08. 2018 in Baldham bei München)

Kurt Rein war ein Phänomen. Er glaubte immer seine Bukowiner Herkunft besonders betonen zu müssen, weil sonst – wie er meinte – die buchenländische Identität von den Anwesenden oder Gremienmitgliedern nicht hinreichend gewürdigt werden würde. Dem war aber ganz und gar nicht so. Jeder wusste um Reins Geburtsort Deutsch-Alt-Fratautz, nicht unweit von Radautz gelegen. Und jedem war klar, dass trotz Umsiedlung während des Krieges und den nachfolgenden Wirren einer neuen Heimatsuche seine Liebe zur Herkunftsheimat Bukowina über allem stand. So waren sein Engagement für die Heimatortsgemeinschaft von Fratautz, die Raimund-Friedrich-Kaindl-Gesellschaft als wissenschaftliche Organisation der Buchenlanddeutschen, für das 1988 gegründete Bukowina-Institut Augsburg oder die Landsmannschaft der Buchenlanddeutschen (Bukowina) ein aus seiner Biografie erwachsener logischer Vorgang. Kurt Rein gehörte als Professor der Ludwig-Maximilian-Universität München zum ersten Dreier-Vorstand des im Haus des Bezirks Schwaben am 27. Juli 1988 gegründeten Bukowina-Instituts Augsburg neben Prof. Dr. Johannes Hampel und Prof. Dr. Pankraz Fried, beide Universität Augsburg. Er verteidigte bis weit in das neue Jahrtausend hinein seine Position in diesem Gremium als „Edel-Bukowiner“, wie er zu sagen pflegte, umgeben von lauter Ehren- oder eingebildeten Bukowinern, um sie nicht als Nicht-Bukowiner bezeichnen zu müssen. Da Kurt Rein immer ein wenig die Meinung kolportierte, man müsse in einer bestimmten Region geboren sein, um etwas von ihr zu verstehen, waren die Meinungsverschiedenheiten mit den nicht in der Bukowina gebürtigen oder herstammenden Mitgliedern oder Mitarbeitern des Bukowina-Instituts vorprogrammiert. Überhaupt arbeitete am Bukowina-Institut nur eine abstammungsmäßige Bukowinerin Frau Karin von Webenau, welche über ein Jahrzehnt das Sekretariat verwaltete.

Kurt Rein hatte ein großes Herz. Man konnte sich mit ihm trefflich streiten, aber beim nächsten Zusammentreffen war jeglicher Zwist vergessen. In den wissenschaftlichen Projektfeldern besetzte Prof. Rein immer wieder besondere Positionen. In den ersten Jahren des Bestehens des Bukowina-Institutes war es das Thema „Auswanderung der Buchenlanddeutschen nach Nord- und Südamerika“. Zur Realisierung des Forschungsprojektes nahm Prof. Rein Kontakt zu den Mitgliedern der „Bucovina Society of the Americas“ auf, die in Hays/ Kansas gegründet worden war. Für alle organisatorisch Tätigen am Institut waren Reins Forschungsprojekte nicht immer einfach zu bewältigen. Da ging es darum, genealogische Forschung den Geldgebern in Bund, Land oder Bezirk zu vermitteln, Fristen einzuhalten und Vorschriften zu akzeptieren. Alle diese Anforderungen waren Prof. Reins Sache nicht. Organisatorisches kam seinem wissenschaftlichen Anspruch viel zu häufig in die Quere. Er konnte und wollte dafür kein Verständnis aufbringen.

Der wissenschaftliche Anspruch und der akademische Comment lagen ihm sehr am Herzen. Ihm sollten seine Mitarbeiterinnen und Mitarbeiter Genüge tun. Er glaubte an die „Reinheit der Wissenschaft“ und sah eine politische Beziehung für das Bukowina-Institut eher als hinderlich an, obwohl er diese – auch in finanzieller Hinsicht – notwendigen Lebenslinien immer mittrug. Daneben war ihm die Grundlagenforschung, insbesondere was die Bukowinadeutschen Dialekte anging, von besonderer Wichtigkeit. Kurt Rein sammelte Sprachproben nicht nur in der Bukowina selbst, sondern auch in Kanada, den USA und in Israel beim „Weltverband der Bukowiner Juden“. Dass er seinen Traum der Herausgabe einer Compact Disc mit den Sprachproben realisierte, ist ein großartiges Abschiedsgeschenk nicht nur an seine Bukowiner Landsleute, sondern auch an alle an der Bukowina Interessierten. Prof. Dr. Kurt Rein hat Nachhaltiges über die Deutschen des Buchenlandes geschaffen und der Nachwelt ein lange nachwirkendes Kulturgut erhalten.

Prof Dr. Theo Stammen (geb. am 11. 07. 1933 in Wankum/Niederrhein – gest. am 04. 10. 2018 in München)

Kann man für die Bukowina tätig sein, ohne sie jemals bereist zu haben oder dort aufgewachsen zu sein bzw. einen Teil seines Lebens in diesem südosteuropäischen Landstrich verbracht zu haben? – Man kann. Prof. Dr. Theo Stammen, langjähriger stellvertretender Vorsitzender des Bukowina-Instituts Augsburg von 1999 bis 2010, hat sich in dieser Funktion vom Hintergrund aus wirkend bleibende Verdienste erworben. Er bereitete die Anbindung des Instituts – so wie es die Gründungssatzung 1988 vorgesehen hatte – an die Universität Augsburg in geduldiger und zäher Arbeit vor. Das Bayerische Staatsministerium für Wissenschaft, Forschung und Kunst bestätigte den Status eines An-Instituts der Universität Augsburg am 18.02.2003. Theo Stammen gehörte dort zum „Urgestein“, seine Berufung nach Augsburg erfolgte in den Gründerjahren der Universität. Der Lehrstuhl für Politische Wissenschaften in Augsburg war sein Lebenswerk und wurde durch seine Kompetenz intensiv geprägt, so dass es einer Ehre gleichkommt, sich seinen Schüler nennen zu dürfen. Stammens Einsatz und Interesse an der Bukowina entsprang wohl seiner engen Freundschaft zur Professur für Politische Bildung, welche von Prof. Dr. Johannes Hampel, dem Gründungsvorsitzenden des Bukowina-Instituts Augsburg vertreten wurde. Für Prof. Stammen waren die wissenschaftlichen Potentiale, welche im Bukowina-Institut existierten, bedeutsam. Sie könnten der Universität Augsburg in mehrerlei Hinsicht zur Ehre gereichen, argumentierte er. Stammen erkannte, es gab nicht nur einen gesetzlichen (nach § 96 BVFG), sondern auch einen politischen Auftrag für das Bukowina-Institut. Dazu gehörten die gesamteuropäische Zielsetzung, die Zusammenarbeit mit den Menschen in der Bukowina in Rumänien und der Ukraine sowie die Erforschung der Region Bukowina und die Erklärung ihres Schicksals und das ihrer Bewohner in den Jahrhunderten der Neuzeit. Das deutsche Bukowina-Institut hatte somit einen politischen, stark europäisch geprägten Auftrag, einen kulturellen, der sich mit den interethnischen Formen des Zusammenlebens befasste und einen wissenschaftlichen, welcher die Ursachen für die verschiedenen Entwicklungsphänomene ergründen sollte. All dies kam der Intention von Prof. Theo Stammen entgegen. 1994 trat er dem Bukowina-Institut als Mitglied bei, zu einer Zeit also, als es für Universitätsangehörige noch durchaus unüblich war, der „Vertriebenen-Einrichtung“ anzugehören.

Stammen pflegte einen hohen wissenschaftlichen Anspruch. In den achtziger und neunziger Jahren des vergangenen Jahrhunderts, als ich ihn als akademischen Lehrer in meinem Magisterstudium und als Promotionsstudent erleben durfte, war ich zutiefst beeindruckt von seiner methodischen Klarheit, mit der er seine Schwerpunktthemen anging und von seinen Studenten einforderte. Stammen hatte die vergleichende Parteienforschung in der Weimarer Republik und der Bundesrepublik Deutschland zu einem Schwerpunkt gemacht. Völlig neu war dabei die Analyse historischer Wahlergebnisse im Kontext geschichtlicher Entwicklungen. Ebenso ließ er im europäischen Vergleich Parteienforschung durchführen. Zu all diesen Themenbereichen erschienen mehrbändige Studienbücher bei der Bayerischen Landeszentrale für politische Bildung, deren Gültigkeit weit über den aktuellen Bezug hinausging. Stammen war auch der Pate des großen Forschungsprojektes des Bukowina-Instituts Augsburg, das federführend von Dipl. sc. pol. Otto-Friedrich Hallabrin geleitet, sich mit „Parlaments- und Parteiengeschichte der Bukowina“ zwischen 1861 und 1940 befasste. Im Jahre 2001 wurde das vom Bundesministerium des Innern geförderte Projekt abgeschlossen.

Zeitweilig glaubte man Prof. Stammen als „stark theorielastig“ oder „akademisch abgehoben“ beschreiben zu können. Dies traf kaum zu, denn der Professor maß seine Erkenntnisse immer auch an der Praxis bzw. der Realität. Es war die durchgängig von ihm verlangte stringente Methodik, welche für Plausibilität und Nachhaltigkeit der wissenschaftlichen Aussagen bürgte. Die Bukowina war für ihn ein spannendes Forschungsfeld, weil sich in ihr eine politische Welt und ein politisches Leben zeigte, das so grundverschieden von den nationalstaatlich orientierten Demokratien des Westens funktionierte. Der literaturverliebte Goethe-Interpret, das zweite Standbein seiner wissenschaftlichen Karriere, begegnete der Literaturlandschaft „Bukowina“ mit großer Aufmerksamkeit und Zuneigung. Im Institut und der Literatur begegnete er einer europäischen Region, in der sich für den dortigen Großraum eher überraschend, europäische Kulturgeschichte widerspiegelte. So war es nur folgerichtig, dass er sich im Institut für Europäische Kulturgeschichte der Universität Augsburg intensiv engagierte.

Theo Stammen war tatsächlich „dem Leben und den Menschen in Freundlichkeit zugetan“, wie es auf seiner Sterbeanzeige zu lesen ist. Seine Wirkungsstätte war Zeit seines Lebens die Universität, welche er in ihrer ganzen Universalität verstand. Deshalb war er offen für alles, ohne jegliche ideologische Scheuklappen. Er hatte diese Konzentration seines Lebens auf das Akademische auch selbst akzeptiert und angenommen. Ich werde nie vergessen, wie er bei einer Hochschulwoche in Brixen, in der Nikolaus-Cusanus-Akademie erklärte, nun habe sein 43. Semester begonnen... und er erläuterte seinen Weg von der Schule zum Studium, zur Arbeit als studentische und wissenschaftliche Hilfskraft, zum Mittelbau-Mitglied, also zur Assistenzzeit und schließlich zum Professor, dessen Lebensmittelpunkt im Jahre 1973 bis zur Emeritierung 2010 Augsburg wurde. Dabei blieb er der Hochschule für Politik in München Zeit seines Lebens immer verbunden. In München war er auch privat zu hause. Seine Ehefrau Irene Stammen-Lamberty hat diese Welt nur drei Tage nach ihm für immer verlassen.

Theo Stammen war für mich persönlich ein großer Lehrer. Ich habe mit ihm nicht nur die Sorgen und das Wohlergehen um das Bukowina-Institut geteilt. Er gehörte neben den Professoren Hermann Oblinger und Johannes Hampel zu den drei akademischen Vorbildern, welche mich zur Promotion geführt haben, für meine Interessen und Vorlieben auf wissenschaftlichem Gebiet immer Verständnis aufbrachten und mir jenes interessante und spannende Berufsleben ermöglichten, für das ich Ihnen außerordentlich dankbar bin.

BUCOVINA ŞI COMPLEXUL PROVINCIEI[92]

MIRCEA A. DIACONU

Bukovina and the Complex of Provincial Life

(*Summary*)*

In his study, the author proposes a new examination of the political and cultural state of interwar Bukovina, an examination that starts from the opinions expressed in the press of the time about the "political history" of this province. The political evolution of historical Bukovina allowed the emergence of the "Iconar" (a literary magazine) movement as a cultural phenomenon and there are aspects that can reveal the deeper reasons of the Bukovinian spiritual specificity. Historical Bukovina had almost no privileged status between the wars, which today, creating myths, we are tempted to accredit it. The intergenerational struggles, the violent political movements, the fear of not synchronizing with the realities of the country and the fear of losing identity, all these – placed in the context of discredited political confrontations – offer a picture closer to the truth of the time.

Keywords: Bukovina, province, provincial life, cultural phenomena, myth.

Evoluţia politică a Bucovinei istorice a permis apariţia iconarismului ca fenomen cultural şi există aspecte care pot dezvălui motivele mai adânci ale specificului spiritual bucovinean. Fără a ne propune să facem o „istorie politică" a Bucovinei din perioada interbelică, recurgem aici la conturarea şi ilustrarea ei, prin intermediul opiniilor formulate diacronic în presa momentului. În felul acesta nu avem, fireşte, acces la o imagine reală şi obiectivă asupra reliefului politic al momentului către care tinde istoricul. În schimb – şi este chiar ceea ce ne interesează – avem o imagine reală a reflectării, poate exagerată, poate falsificatoare, a acestui relief în conştiinţa publică. Şi nu a conştiinţei publice în sine, ci a modului în care contururile ei erau dirijate. De aceea, ceea ce ar părea exces de citate se constituie în dovada certă a impactului şi efectelor avute de componenta politico-istorică asupra fiinţei interioare a bucovineanului. Pe de altă parte, trimiterile, poate prea dese la surse inaccesibile, ţin locul unor volume care nu se vor realiza, probabil, niciodată. Trimiterile există nu totdeauna din nevoia argumentării, ci din aceea a suplinirii unui gol istoric în cunoaşterea culturii din spaţiul bucovinean şi din nevoia înţelegerii exacte a reprezentativităţii faptelor discutate. Metoda citării, chiar când citatele sunt prea ample, e preferabilă discutării pur teoretice, cu atât mai mult cu cât astfel de texte nu-şi vor găsi niciodată locul într-un volum. Precum Z. Ornea, putem spune că „cititorul îşi poate face, astfel, o imagine despre fenomenul (spiritual, ideologic şi politic) comentat [...], consultând de-a dreptul textele supuse judecăţii"[93], chiar dacă, precum s-a întâmplat, pe nedrept, cu autorul amintit, am putea fi acuzaţi că reactivăm o mişcare defunctă. Nu facem altceva decât să-i radiografiem profilul, amploarea şi profunditatea. Şi nu ale unei mişcări politice, ci ale unui spaţiu cultural, cu consecinţele sale literare.

În 1925, la destui ani după unirea din 1918, I. Simionescu constata fapte dezamăgitoare pentru românitatea din Bucovina. Chiar dacă „Cernăuţii au menirea să devină, cu orice jertfă de bani şi energii, cetatea românismului în partea nordică a ţării" – şi reproşul unei astfel de observaţii e evident – „atmosfera străină a vieţii oraşului continuă a te înăbuşi, ca şi înainte de 1918. Se poate să mă înşel, aş dori să fiu înşelat, dar n-am găsit aproape nicio schimbare între Cernăuţiul de altă dată şi cel de azi. Nimic, aproape nimic, nu spune călătorului că oraşul a revenit la patria-i de demult, că jalea despărţitii prin cordonul blestemat a produs reacţiunea energiei de a şterge, cât mai repede, urmele samavolniciei săvârşite asupra neamului nostru. Nu e vorba de a înlătura ceea ce mai bine de un veac de stăpânire, a învederea tuturor revenirea la starea de lucruri de dinainte de 1775. Stăpâni sunt tot cei de ieri, în toate. Tăbliţele străzilor au rămas tot cele vechi cu Universitätsstrasse în mijloc, mare de o şchioapă, vizibilă de la distanţă şi numai sus, în litere mici, str. Universităţii [...]. Până şi afişele lipite pe tablele negre sunt ca pe vremea veche, dacă nu, ostentativ, mai exagerate. Inima ţi se frânge de durere – continuă geograful –, simţind cum minorităţile profită de slăbiciunea administraţiei româneşti, căci ar fi prea trist de presupus un pact cu ele. Numai aşa se explică îndrăzneala conducătorului unei naţionalităţi de a fi spus într-o adunare oficială, de față fiind reprezentanții autorității, că el consideră România numai ca mandatara aliaților, în stăpânirea proprie a Bucovinei”[94]. Cuvinte la fel de grele descriau situația orașului Siret.

---

[92] „Analele Bucovinei", anul V, nr. 1, pp. 31–41.

* Traducere: Ştefăniţa-Mihaela Ungureanu.

[93] Z. Ornea, *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească*, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1995, p. 20.

Dacă aceasta este imaginea unui specialist, indiscutabil corectă, altfel arată ea în memoriile lui E. Ar. Zaharia. Intrată deja în istorie și în legendă, epoca aceasta îi apărea scriitorului, în 1938, una paradisiacă, a exuberanței naționaliste. Ce-i drept, el se referă, în primul rând, la „Bucovina de Sud” și la Rădăuți, în mod special, aici feciorii de țărani în costume naționale, plini de energie, „ca niște străvechi, dar tineri candidați la voievodat sau măcar la cnezate de plai”[95], invadând străzile orașului. „Acești albi heruvimi de crin ai satelor – continuă savuros metaforic E. Ar. Zaharia – au injectat unui oraș aproape hidos străin, cantitatea cea mai însemnată de otravă sfântă și de pur elan românesc”[96], doar din punct de vedere economic, românii fiind încă la urmă. Ce favorizează o astfel de imagine este, fără îndoială, entuziasmul tinereții și al speranței care stăpânea spiritele, imediat după unire.

Procesul de „românizare” începuse sub astfel de auspicii, chiar dacă, așa cum constata Ion I. Nistor, mulți se îndoiau de trăinicia unirii, și nu numai ucrainienii care așteptau ajutor de la Viena, ci și românii „care nu se sfiau să ceară ridicarea unui «cordon sanitar» la Burdujeni contra înrâurinței binefăcătoare a României libere [...]. Era sământa neîncrederii, pe care oficialitatea habsburgică, timp de un veac și jumătate, o sădise în sufletele chinuite ale supușilor ei față de tot ce era românesc”[97]. Împotriva unor astfel de fapte, trecute de obicei sub tăcere, în 1922 opera de unificare administrativă era, se pare, terminată, din moment ce, spre sfârșitul anului, Comisia regională de unificare, creată special, era desființată. Și nu e lipsit de importanță faptul că, la Universitatea cernăuțeană, care avea să focalizeze inteligența locului, corpul profesoral va fi după septembrie 1919 aproape exclusiv românesc, căci cu excepția a doar patru profesori (Penecke. Netolitzky, Herzog și Siegel)[98], toți ceilalți au luat drumul pribegiei, într-un exod dramatic, refuzând să depună jurământul față de România. Profesori aduși din Ardeal, din Basarabia, din Vechiul Regat sau chiar din Macedonia, dar și tineri bucovineni – rector era, în 1920, chiar Ion I. Nistor – au suplinit aceste plecări, românizând învățământul, scoțându-l de sub deliberata tendință de germanizare. Romulus Cândea mărturisea că „nicăieri n-a fost așa de generală și atât de sinceră dorința de a contopi acest colțișor de pământ moldovenesc în marea românismului”[99].

Alte fapte puteau, de asemenea să întrețină și să cultive orgoliul bucovinenilor, și măcar unul, despre viața religioasă, trebuie amintit. Pe lângă faptul că mitropolitul bucovinean Vladimir Repta prezida primul Senat al României – și era aceasta o favoare rară –, biserica bucovineană, a cărei mitropolie luase ființă în 1873, după proclamarea Dualismului, își păstra după 1918 acest statut. Pentru că mitropolia rămăsese însă fără episcopie, ea ar fi trebuit să revină la vechile legături cu Mitropolia Iașilor, dar asta ar fi însemnat o degradare și poate ar fi stârnit alte reacții antiunioniste. Centrul menajează cu matură înțelepciune orgoliile locului și de aceea i s-a dat mitropoliei bucovinene ca „sufragană”, cum zice Ion I. Nistor[100], Episcopia Hotinului. În 1929, la zece ani după unire, când „Calendarul «Glasul Bucovinei»” dedică mai multe articole acestui eveniment[101], Ion I. Nistor observa cu satisfacție că azi, „după zece ani de muncă stăruitoare, putem constata cu adâncă mulțumire sufletească că toți cetățenii acestei provincii, fără deosebire de rasă și credință, aderă din convingere la statul român”[102]. Această opinie a istoricului este mai degrabă expresia dorinței, dacă nu cumva a poziției sale oficiale de ministru și rector, care-l obliga la echilibru și temperanță. Mai mult decât atât, chiar „armonia, prilejuită de entuziasmul unirii, începu să dispară pe-ncetul dintre românii bucovineni"[103] şi asta imediat după marele eveniment, cauza constituind-o nu atât deosebirile de ideologie – căci ideologiile nu vor fi incompatibile în Bucovina nici mai târziu –, cât micile nemulţumiri personale, orgoliile rănite, invidiile.

---

[94] I. Smicnescu, *Orașe din România*, București, Editura Cartea Românească, [1925], pp. 74–75.

[95] E. Ar. Zaharia, *Antologie rădăuțeană*, Cernăuți, Colecția Societăților Scriitorilor Bucovineni, 1943, p. 7.

[96] *Ibidem*

[97] I. Nistor, „Zece ani de la unire”, în „Calendarul «Glasul Bucovinei» pe anul 1929”, X, pp. 61–71.

[98] Vezi R Cândea, „Învățământul superior”, în „Calendarul «Glasul Bucovinei» pe anul 1929”, X, pp. 61–71.

[99] *Ibidem*

[100] Art. cit., în loc. cit.

[101] Cuprinsul numărului e următorul: Ion I. Nistor, *Zece ani de la Unire*; dr. V. Ieșan, *Zece ani de la unirea Bucovinei cu patria mumă pe terenul bisericesc*; dr. Aurel Morariu, *Cooperația în Bucovina Românească*; R. Cândea, *Învățământul superior*; V. Grecu, *Școala secundară în Bucovina românească*; Em. Iliuț, *Învățământul primar și normal-primar în Bucovina după Unire*; D. Marmeliuc, *Viața politică și presa românilor bucovineni după Unire*; Gavril Rotică, *În slujba gândului și sufletului românesc.*

[102] Art. cit., în loc. cit.

„Atacurile" vin din două direcţii diferite. În interior, elementul etnic românesc un este deloc atât de docil, pe cât lăsa istoricul să se înţeleagă. În exterior, Bucovina pare să fie tratată tot mai mult cu suficienţă, cu superioritate, cu ignoranţă. Triumfalismul lui Ion I. Nistor, care, într-un anume fel, confiscase unirea, îşi arată curând, însă, şubrezenia. Doar peste un an, tot în „Calendarul «Glasul Bucovinei»", Gavril Rotică deplângea faptul că, cu prilejul celei de-a zecea aniversări a unirii, Bucovina a fost ignorată, „oropsită şi înjosită ca Cenuşăreasa din poveste". „Nu se preţuieşte o provincie – spune poetul jignit – numai după întinderea suprafeţei şi numărul locuitorilor. Valorile morale, pe care istoria le descoperă în pământul şi în sufletul unei provincii, îşi au ele importanţa când e vorba de a fixa rangul acelei provincii!"[104].

Faptul că, dacă s-a petrecut cu adevărat, nu e accidental şi ţine de tribulaţiile politice ale momentului. Aluzia la Transilvania, care ar fi avut parte de un alt tratament ne face să credem că este vorba de opoziţia dintre Partidul Naţional Ţărănesc (care se formase în 1926, prin fuzionarea Partidului Ţărănesc cu cel al naţionalilor ardeleni) şi Partidul Naţional Liberal, căci la acesta din urmă aderaseră în cea mai mare parte bucovinenii. În fapt, Partidul Democrat al Unirii, condus de Ion I. Nistor, fuzionează cu liberalii conduşi de Gh. Tătărăscu, aflându-se, în al doilea deceniu al perioadei interbelice, la remorca lui Carol al II-lea. De aceea şi furia unora dintre tinerii bucovineni la adresa lui Nistor, a liberalilor în genere, şi îndreptarea lor către mişcările de extremă dreaptă.

De altfel, pentru a arăta implicaţiile politice ale acestor fapte, e suficient să spunem că în 1930, în 16 mai, ziarul „Glasul Bucovinei", oficiosul liberarilor, este confiscat din ordinul guvernului, iar în 22 septembrie, redacţia lui este percheziţionată de procuror, de administraţia financiară şi de zeci de agenţi poliţieneşti. Nu întâmplător, în 7 noiembrie, Ion I. Nistor ţinea o conferinţă cu tema „Acţiunile guvernului naţional-ţărănist faţă de minorităţile din Bucovina", în care acuză guvernul de ignorarea problemei naţionale şi de îngăduinţa faţă de minorităţi. Asta nu-i împiedică pe liberalii bucovineni să afirme, propagandistic, înainte de alegerile din august 1933, că „noi, la alcătuirea listei, nu ne-am abătut de la principiul nostru de a colabora în viaţa publică cu toate minorităţile conlocuitoare [...]. Am luat pe listă reprezentanţi ai minorităţiloe ucrainiene, evreieşti şi poloneze"[105].

Să nu uităm că în anul în care Gavril Rotică observa această marginalizare a Bucovinei este anul constituirii noii generaţii, care se va aşeza sub semnul revoltei. Şi cuvintele lui vor fi urmate în curând de ecouri mult mai sonore. În 1931, Ion I. Nistor inaugurează ciclul de conferinţe publice de la Universitate, cu o temă despre regionalism. Fără să ştim care a fost conţinutul ei, se poate bănui, pe fondul acestor dezbinări politice, că ea reprezenta cel puţin un rechizitoriu la adresa puterii momentului, dacă nu şi o, de altfel, insignifiantă, revanşă polemică. În anul următor, conflictele capătă o amploare imposibil de ocolit, fapt ce ne face să nu avem deloc încredere în idilismul cu care momentul unirii şi anii de după aceea au fost, în general, trataţi. După ce, în 13 august 1932, se deschide guvernarea naţional-ţărănistă, condusă de Vaida-Voevod, din Bucovina se fac auzite cu tot mai multă vigoare strigăte de revoltă şi nemulţumire. Dar nu strict la adresa guvernului, cu implicaţiile sale politice, ci cu trimitere la relaţia dintre centru şi margine, dintre capitală şi provincie.

O astfel de polemică, rămasă fără obiect după ajungerea liberalilor, în 1934, la putere, a lăsat amprente adânci asupra tinerei generaţii, care, nemulţumită de situarea liberalilor în defensivă, se îndreaptă spre legionarism. Aşa se şi explică, credem, anumite similarităţi între liberalii de dinaintea ajungerii lor la guvernare şi legionarii din spaţiul bucovinean, similarităţi în modul de a gândi problema naţională. Pe scurt, nişte conflicte între partide au devenit conflicte între provincia unită cu ţara 1918 şi patria-mamă.

De altfel, încă de la sfârşitul anului 1931, mai exact în 14 noiembrie, parlamentarii şi delegaţii judeţeni ai Partidului Naţional Liberal hotărăsc redactarea unui memoriu pe care îl adresează guvernului şi în care deplâng situaţia acestei provincii. „Cea dintâi dintre provinciile alipite, care a proclamat unirea necondiţionată cu patria mamă", nu mai este reprezentată în guvern şi are în fruntea celor cinci judeţe români, care nu sunt bucovineni. Populaţia, desconsiderată, se simte – se pune în memoriu – jignită în drepturile şi interesele ei. Înainte de a se expune problemele politice, culturale, economice, de administraţie publică etc., se precizează că „ceea ce prin sforţări mari s-a clădit în primii ani după unire, astăzi a ajuns să se clatine şi este pe cale de a se prăbuşi, dacă nu se vor lua măsuri grabnice de îndreptare". Să fie tonul acesta „apocaliptic" numai expresia unor confruntări de partid mascate sau chiar una a realităţilor ameninţăroate? Faptul în sine aproape că nu are importanţă. Cert este că astfel de cuvinte lăsau urme adânci în conştiinţa publică bucovineană, care avea de ce să se simtă părăsită, dar şi posesoarea unui românism pe care-l credea mai autentic. Tot memoriul poate fi rezumat la următoarea frază: „În vremurile acestea cumplite, când, într-o provincie de hotar ca Bucovina, autoritatea de stat nu este destul de activă, când siguranţa publică este serios primejduită, când pe chestiunea suferinţelor sociale, mai accentuate aci decât în alte părţi, curentele extremiste, alimentate de dincolo de Nistru, câştigă mereu teren, nu consideraţiuni strâmte de partid, ci interese superioare de stat ne-au îndemnat să redactăm acest memoriu"[106]. Simţindu-se cea mai nedreptăţită provincie, în condiţiile gravei crize economice dintre decenii, Bucovina crede că devine un fel de colonie a Ardealului. Noul guvern Vaida, care includea un ministru al Basarabiei, pe Pan Halipa, şi unul al Transilvaniei, pe Haţieganu, provoca în „Glasul Bucovinei", ca primă reacţie, următoarele cuvine: „Numai Bucovina, ca singură provincie, n-are absolut niciun ministru reprezentant, nici măcar ca subsecretar de stat. Motivele sunt două: desconsiderarea sistematică a Bucovinei de către guvernul ardelenesc Vaida şi lipsa unei personalităţi proeminente la naţional-ţărăniştii din Bucovina"[107]. Imediat după eveniment, editorialele cotidianului anunţă tot felul de zvonuri şi pericole. Unul, nesemnat, din 11 noiembrie 1932, se intitulează simptomatic „Evacuarea Bucovinei de aşezămintele ei publice şi culturale". După ce mai multe şcoli fuseseră desfiinţate, erau ameninţate cu desfiinţarea bugetară Conservatorul şi Teatrul Naţional, mai multe judecătorii de ocol, iar Universitatea risca să fie mutată la Craiova. „Nepăsarea vinovată a guvernului faţă de problemele bucovinene se reoglindeşte în ceea ce se petrece în jurul Teatrului Naţional, unde stagiunea nici până astăzi nu a putut fi deschisă din cauza tulburărilor studenţeşti şi insuficienţei celor ce conduc teatrul"[108].

---

[103] D. Marmeliuc, art. cit., în loc. cit.

[104] „Oropsirea Bucovinei", în „Calendarul «Glasul Bucovinei» pe anul 1930", XI, p. 82.

[105] „Candidaţii noştri la Cernăuţi", în „Glasul Bucovinei", anul XV, nr. 3825, 7 iulie 1932, p. 1.

Nu întâmplător, aceasta este epoca în care noua generaţie de scriitori bucovineni îşi defineşte profilul. Şi nu întâmplător, tocmai spre sfârşitul acestei luni, cotidianul desemnează întâia şezătoare a „Junimii Literare", care are sensul unei sărbători a unirii. Comemorarea „e anticipată de vecernia literară a tineretului. Una cum nu s-a mai ţinut de la război până ieri seară în făgoasa Arboroasă"[109], la care au participat Traian Chelariu, Iulian Vesper, Ion Roşca, Gh. Antonovici, Mircea Streniul, Ghedeon Coca, Barbu Sluşanschi, Aurel Putneanu, Ilie Grămadă, Vasile Posteucă, George Drumur, George Nimigean, Nicolae Roşca, adică toţi cei care, foarte tineri fiind, îşi încercau deja forţele pe tărâmul literaturii[110].

Între timp, sub guvernarea lui Tătărescu, Ion I. Nistor, iniţiatorul din umbră al unor astfel de întruniri şi apărătorul tinerei generaţii, devine ministru de stat. De pe această poziţie era şi firesc să acuze, de câte ori avea prilejul, naţionalismul contemporan de agresivitate. Editorialele de acum, nesemnate, dar scrise de tineri, se numesc „Naţionalism constructiv", „Ce înseamnă naţionalism", „Politică şi cultură", şi în ele se militează pentru atenuarea exagerărilor naţionaliste şi pentru subordonarea principiului politic celui cultural. Prin mai, în acelaşi an, tot T. C. Grossu (adică Iulian Vesper), scrie despre „Cazuri şi accidente naţionaliste", dar şi despre „Principalii vinovaţi". Dacă până acum nu se pusese prea clar problema unei confruntări între generaţii, pe acest fond politic, autorul, devenit în curând director de minister, nu putea să ignore situaţia specială a elementului românesc din Bucovina faţă de evrei şi nemţi. Cum vina nu mai putea fi dată pe naţional-ţărănişti, ea se îndreaptă spre „bătrânii" care au realizat, în fapt, unirea. Generaţia dinainte de război, considerând procesul naţionalist încheiat o dată cu unirea Bucovinei, a fost preocupată foarte vag de politică. Rezultatul: a educat o generaţie fără axa centrală naţionalistă, imperativ categoric pentru Bucovina"[111]. Oricum, Ion I. Nistor este cel care încearcă, acum, să dea tinerei generaţii măcar impresia că ea există din plin. Dar, o parte a ei se simte atrasă de entuziasmul violent al nemulţumirii pe care, într-o primă fază, chiar liberalismul îl cultivase şi pe care acum şi-l asumă mişcările extreme de dreapta. Şi asta cu atât mai mult cu cât Traian Brăileanu – profesor celebru al Universităţii cernăuţene – este unul dintre primii ei membri.

---

[106] „Memoriul Bucovinei", în „Calendarul «Glasul Bucovinei» pe anul 1932", XII, p. 39.

[107] „Noul guvern Vaida. Numai Bucovina fără ministru", în „Glasul Bucovinei", anul XV, 13 august 1932, p. 1.

[108] „ Glasul Bucovinei", 11 noiembrie 1932, p. 1.

[109] E. Ar. Zaharia, „Aperitive literare", în „Glasul Bucovinei", 30 noiembrie 1932, p. 2.

[110] Apud George Drumur, „Entuziasta sărbătorire a revistei «Junimea Literară»", în „Glasul Bucovinei", 20 mai 1934, p. 2.

[111] „Principalii vinovaţi", în „Glasul Bucovinei", 20 mai 1934, p. 2.

Se pare că motivele autentice pentru nemulţumiri existau. În „Freamătul", de exemplu, revistă care apărea la Siret, se spune: „Azi, deşi au trecut cincisprezece ani de la Unire, nu poate fi încă vorba de o viaţă adevărat românească în acest oraş"[112] şi, în acelaşi număr, altcineva precizează: „Auzi astăzi, după 16 ani de la Unire, la Siret, aşa de puţin grai şi afli aşa de puţin suflet românesc, încât ţi se strânge inima de durere. La fel şi Cernăuţii, oraş ale cărui începuturi se pierd în negura vremilor străbune, apare astăzi aşa de înstrăinat încât, trăind în mijlocul său, te poţi crede în orice altă ţară, numai în România nu"[113].

În acest context, este cu totul firească preocuparea tinerei generaţii care, după cum spunea Traian Chelariu, se găsea între 1918 şi 1919 la începutul studiilor secundare[114], pentru „imperativele vremii", pentru „făgaşul istoriei", pentru o recuperare energică a identităţii româneşti, împotriva elementului alogen din Bucovina, dar şi împotriva capitalei care părea să fie expresia străinismului. Acestea nu erau motive peste care să se poată trece uşor, căci atmosfera de Sturm und Drang nu poate fi ruptă de conjunctura în care românii din Bucovina trăiseră impactul unirii, cu toate consecinţele ei, nu toate faste. Indiferent de ce s-a întâmplat ulterior, fapte care au confirmat nemulţumirile din această perioadă, indiferent de felul în care scriitorii bucovineni au încercat să se impună, aceşti ani, de la cumpăna celor două decenii, sunt anii formativi. Şi dacă ar fi să facem un portret robot al scriitorului bucovinean din aceste timpuri, am spune că trăsătura lui definitorie ar fi conflictul interior dintre credinţa că se află în poesia celor mai adânci date ale fiinţei naţionale, care îi cultivă un complex de superioritate, şi constatarea că nu poate ocoli capcanele unei expresii încă fără tradiţie şi că este marginalizat cu deliberare. Pe de altă parte, când celelalte etnii din Cernăuţi aveau ramuri culturare prospere, românii se simt, în continuare, lipsiţi de vigoare şi sub pericolul iminent al pierderii identităţii. În felul acesta, complexul de superioritate se transformă în mărturisire de sine narcisiacă, iar „timiditatea" literară ia forma violenţei agresive faţă de ceilalţi. Tânăra generaţie de scriitori bucovineni, chiar cei care, ca Iulian Vesper sau Traian Chelariu, au refuzat asumarea ultimelor consecinţe ale unui astfel de „portret", nu poate fi definită în afara acestei situaţii care stă la temelia mişcării iconariste.

De aceea s-a şi ajuns la credinţe precum cea a lui Liviu Rusu, care, departe de a fi izolată, exprima tumultul unei voci comune a provinciei: „Există în cultura românească o problemă a Bucovinei, cel puţin o punem noi, cei din partea asta a ţării, atunci când ne frământă viziunea unui destin românesc"[115]. Căci, trebuie spus, când a crezut că centrul se pierde în detalii moderniste – şi ignorarea provinciei era consecinţa unui astfel de fapt, căci modernismul se identifica cu iudaismul, cu tehnicismul, cu subiectivitatea etc. –, atunci bucovinenii veneau cu un mod fiinţial recuperator, pe care credeau că îl pot oferi ca model întregii ţări. Lucrurile reies cu destulă claritate din cuvintele aceluiaşi Liviu Rusu, spuse în continuarea celor de mai sus: „În configuraţia ţinuturilor româneşti, Bucovina a reuşit de mult să fie o unitate distinctă. Acestei unităţi spirituale trebuie să-i recunoaştem anumite caracteristici. În Bucovina cultura românească s-a născut din reacţiunea naţională împotriva cotropirii şi nu din spirit de imitaţie [...]. Dar hotărâtoare este o atmosferă de nord, care imprimă artei noastre populare şi culte un sentiment spaţial înalt – gotic aproape"[116].

De o astfel de opinie s-a „contaminat" mentalitatea generală a bucovineanului care nu ar nega „marginalitatea" Bucovinei dacă nu ar şti că ea este, de fapt, reală. Dr. Ilie Corfus, într-un articol consacrat împlinirii a două decenii de la unire, mărturisea că „Bucovina anului 1938 nu e o regiune de umplutură în Regatul României. Ea este panteonul naţional", continuă el, înşiruind toate motivele care ar susţine o astfel de afirmaţie. Iar spre sfârşit foloseşte exact tonul iconarilor, deşi articolul era publicat în „Junimea Literară": „Dar nu numai atât, Bucovina este, pentru entitatea românească de pretutindeni, o stare de conştiinţă naţională, etică şi morală, o tendinţă de înălţare permanenă"[117]. În acelaşi sens, sub autoritatea cuvintelor apologetice despre Bucovina ale lui Alecsandri („vesela grădină"), Eminescu („diamant din stema lui Ştefan") sau Iorga („cunună a Moldovei" sau „o ţară dumnezeiască") şi sub drama apropiatei răpiri a Bucovinei de către sovietici, Dumitru Marmeliuc, fost primar al Cernăuţilor, ajuns profesor la Universitatea din Bucureşti, susţinea că „Bucovina este pentru români ceea ce Sfântul Mormânt înseamnă pentru pelerinii creştini sau Mecca pentru cei mahomedani"[118].

---

[112] N. Iţcuş, „Între ieri şi azi", în „Freamătul", anul II, nr. 3–5, 1934, pp. 3–7.

[113] Constantin Nati, „Meleaguri străbune", în „Freamătul", anul II, nr. 3–5, 1934, pp. 3–7.

[114] Apud „Pagini de antologie din poesia bucovineană", în „Freamătul", anul V, nr. 1–4, 1937, pp. 3–19.

[115] „Pentru un fenomen cultural al Bucovinei", în „Iconar", anul II, nr. 10, 1937, p. 4.

[116] *Ibidem*.

[117] „Unirea Bucovinei", în „Iconar", anul XXVII, nr. 1–12, 1938, pp. 25–35.

Pericolul venea însă nu numai dinspre „modernismul europenizant". Cu bună intuiţie – de negăsit la politicienii vremii şi nici la ceilalţi scriitori bucovineni, afectaţi aproape fără excepţie de problema evreiască –, Dragoş Vitencu spunea în 1934: „Rezumând, vom susţine cu durere în suflet că din multe puncte de vedere, rezultatele acestui fel de politică ne-au făcut să fim în Bucovina românească mai slabi decât am fost în cea austriacă. După unire, se aştepta de la stat ceea ce slabele puteri ale iniţiativei particulare făceau înainte. Dar politicienii noştri n-au înţeles acest lucru (onoare puţinelor excepţii!) pentru că ar fi compromis în faţa ţăranilor pe căţeluşii ucrainomani, deveniţi oamenii lor de casă. Aşa am ajuns astăzi, în locuri unde există şcoala românească, statul românesc să întreţie pe cea ruteană, obligând pe copiii răzeşilor să înveţe limba cotropitorilor. Am ajuns ca în sate ce se considerau pe vremuri ca insule de românism (Ivancăuţii, Carapciu pe Ceremuş, Cuciurul Mic) să nu pulseze decât suflet străin, am ajuns ca recensământul locuitorilor să ni-l facă cum ştiu ei, am ajuns ca revizori venetici să ne persecute învăţătorii"[119]. Şi exemplele nu sfârşesc aici. Cu toată tendinţa noastră spre europenism, problema fiind parcă de o acută actualitate, se constată de către istorie o tristă confirmare a temerilor lui Dragoş Vitencu, despre care nu putem spune, chiar dacă aparţinea tinerei generaţii, că ar milita, într-un fel sau altul, în extrema dreaptă vremii. Fireşte, pe de altă parte, că situarea analitică a lui Dragoş Vitencu nu are tangenţe cu ceea ce am numit complexul provinciei, relevând o problemă ce depăşeşte conjuncturalul.

În schimb, complexul acesta al provinciei, atât de stimulativ pentru dezbaterile şi freamătul locului, depăşeşte, se pare, contextul bucovinean. Într-un articol ce nu poate fi ignorat, scris în aceeaşi perioadă, Mircea Eliade făcea elogiul Transilvaniei cam în termenii în care bucovinenii promulgau superioritatea Bucovinei: „Sunt atât de exasperat de deşteptăciunea bucureştenilor, de şmecheria muntenească, de melancolia moldovenească, încât ador naivitatea, cuminţenia şi puritatea românilor «de dincolo». Cred că stilul lor de viaţă sufletească salvează în bună parte superficialitate şi scepticismul de doi bani al regăţenilor. Transilvania a fost secole de-a rândul centrul idealului românismului. Acum, după unire, ar fi putut ajunge centru de regenerare şi dinamizare al unei Românii întregi şi responsabile. Niciodată nu vom uita stupiditatea politicianismului român dintre anii 1919–1930, care a trimis în provinciile alipite toată zgura mahalalei şi toate lăturile partidelor. Nicio pedeapsă nu va fi prea crudă pentru acei criminali conştienţi ai politicei româneşti, care au îngăduit să treacă 18 ani de la unire, fără să cimenteze definitiv apropierea sufletească de aceşti fraţi mai curaţi şi mai înţelepţi. Ar fi trebuit ca astăzi, în 1936, să nu existe liceu ardelenesc fără profesori excelenţi din Regat, şi să nu existe sat de graniţă fără cazarmă şi bibliotecă"[120]. În acest context, nu e lipsit de importanţă să ştim că Mircea Eliade însuşi scrisese cu puţină vreme înainte un articol intitulat „Românismul şi complexul de inferioritate"[121].

Una peste alta, Bucovina istorică n-a avut între războaie aproape deloc statutul privilegiat de care astăzi, creând mituri, suntem tentaţi să o acredităm. Luptele între generaţii, mişcările politice violente, teama nesincronizării cu realităţile din ţară şi spaima pierderii identităţii, toate acestea – aşezate în contextul discreditatelor confruntări politice – oferă o imagine mai apropiată de adevărul vremii. Oricum, mişcarea literară „Iconar" poate fi mai bine înţeleasă şi explicată, cu toate excesele ei ideologice, prin cunoaşterea acestor fapte.

---

[118] *Bucovina în cultura neamului*, extras din „Revista cursurilor şi conferinţelor universitare", Bucureşti, 1994, p. 3.

[119] *Când dai nas lui Ivan... Mic tratat despre ucrainomanie*, Cernăuţi, Editura Societăţii Mazililor şi Răzeşilor Bucovineni, 1934, pp. 71–72.

[120] „Elogiul Transilvaniei", în „Vremea", anul IX, nr. 465, 29 noiembrie 1936, p. 3.

[121] „Vremea", anul VIII, nr. 386, 5 mai 1935, p. 3.

EMINESCU ŞI BUCOVINA[122]

D. VATAMANIUC

Eminescu and Bukovina

(*Summary*)*

Bukovina is the Romanian province present both in the biography of the great Romanian poet Mihai Eminescu through his ascendants and the time spent by him here and in his writing, from the first verses of the school years in Chernivtsi to the last articles from his activity as a journalist in Bucharest. In the article "Eminescu and Bukovina", D. Vatamaniuc examines the poet's relations with this Romanian province. Eminescu's paternal ancestors from Călineştii lui Cuparencu (Suceava County), his studies in Chernivtsi, his admiration for Aron Pumnul, his professor, and the first literary works from the Chernivtsi period will be discussed. The study attaches great importance to the way in which Bukovina is reflected in Eminescu's manuscripts and newspaper articles.

Keywords: Bukovina, Mihai Eminsecu, literary work, journalism.

Bucovina este provincia românească prezentă deopotrivă în biografia lui Eminescu prin ascendenţii săi şi timpul petrecut de el aici şi în scrisul său, de la primele versuri din anii şcolarităţii cernăuţene şi până la ultimele articole din perioada gazetăriei bucureştene[123].

Eminescu se ocupa în manuscrisul 2263, un caiet cu însemnări preponderent istorice privind Transilvania, de situaţia românilor din Imperiul austro-ungar şi considera că existau condiţii favorabile ca ei să-şi recâştige drepturile uzurpate de Curtea din Viena şi guvernele de la Budapesta[124]. Pleda pentru organizarea unei Societăţi „Matei Basarab", care să reprezinte o forţă politică şi făcea elogiul muncii, singura în măsură să asigure progresul societăţii româneşti. Eminescu făcea în acest context şi o declaraţie cu privire la originea sa bucovineană. „Eu sunt născut în Bucovina, tatăl meu e bucovinean"[125]. Registrele de stare civilă arată, însă, că poetul s-a născut la Botoşani, mai curând la Ipoteşti, în casa părintească. Ascendenţii săi trăiau, când face aceste însemnări, în Bucovina, în Călineştii lui Cuparencu, comună situată aproape de şoseaua Suceava – Siret – Cernăuţi.

Istoricii literari au irosit multă energie în căutarea originii familiei în afara spaţiului geografic al comunităţii noastre naţionale. Originea familiei lui Eminescu a fost prezentată rând pe rând în funcţie de aprehensiunile cercetătorilor; nordică: suedeză; nord-slavă: poloneză, ruteană; sud-slavă: bulgară, sârbă; orientală: persană, armeană, turcă, ori mai apropiată prin limbă şi cultură: aromână, albaneză. Discuţiilor îndelungate în jurul ipotezei originii străine a familiei poetului li se pune capăt prin demonstrarea pe bază de documente a originii transilvane a străbunilor lui Eminescu, care trec în Bucovina încă din secolul al XVIII-lea, ca urmare a obligaţiilor iobăgeşti, persecuţiilor religioase şi angaralelor militare. Din Bucovina, o ramură a familiei, cea a tatălui său, se extinde în Moldova, cu descendenţi, prin Matei, fratele poetului, până în zilele noastre. Demonstrarea originii transilvănene a familiei poetului, cum am întreprins-o noi cu mulţi ani în urmă, pune capăt speculaţiilor privind căutarea ascendenţilor poetului în afara spaţiului geografic românesc[126]. Orientarea investigaţiilor în această direcţie a constituit, la acea dată, o mare surpriză, dar acest punct de vedere este împărtăşit, mai târziu, şi de alţi cercetători[127]. Important rămâne faptul că se pune capăt speculaţiilor cu privire la originea străină a familiei poetului şi se încheie definitiv un capitol din istoria noastră literară.

---

[122] „Analele Bucovinei", anul II, nr. 1, pp. 23–37.

* Traducere: Ştefăniţa-Mihaela Ungureanu.

[123] „«Glasul Bucovinei». Revistă trimestrială de istorie şi cultură", anul I, nr. 2, 1994, pp. 44–49.

[124] M. Eminescu, *Opere XIII. Publicistică. 1882-1883, 1888-1889*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1985, pp. 379–381.

[125] *Ibidem*, p. 381.

[126] D. Vatamaniuc, „Blajul, vatra străbunilor lui Eminescu", în „Manuscriptum", anul VII, nr. 1, 1976, pp. 127–138; „Eminescu pe drumul străbunilor", anul VIII, nr. 1, 1977, pp. 37–42; „Din nou despre ascendenţa transilvană a lui Eminescu. O familie cu numele Eminescu în părţile Blajului", în „Tribuna", anul XXIII, nr. 3, 13 ianuarie 1979, p. 5; „Eminescu pe drumurile străbunilor săi", în „Vatra", nr. 3, martie 1981, p. 2; *Eminescu – contribuţii documentare*, Galaţi, Editura Porto-Franco, Muzeul Literaturii Române, 1993, pp. 16–28.

[127] Ion Roşu, *Legendă şi adevăr în biografia lui M. Eminescu. Originile*, Bucureşti, Cartea Românească, 1989, pp. 83–91.

Vasile Eminovici, bunicul poetului, şi Ioana, bunica sa, întemeiază în Călineştii lui Cuparencu o familie numeroasă, care se stinge, însă, în linie bărbătească la începutul secolului al XX-lea. Poetul nu-şi cunoaşte ascendenţii mai îndepărtaţi şi este unul dintre scriitorii noştri în scrisul căruia nu întâlnim evocări ale bunicilor. Aceştia încetează din viaţă cu şase ani înainte de naşterea sa, în epidemia de febră tifoidă din 1844. Dintre membrii familiei, care trăiesc în provincia anexată de Austria în 1775, Eminescu întreţine legături strânse cu Aglaia, sora sa, căsătorită cu Ioan Drogli, profesor la Şcoala Normală din Cernăuţi şi inspector şcolar în Bucovina[128].

Exegeţii lui Eminescu acordă mare atenţie prezenţei sale ca elev la National Hauptschule, şcoala primară din Cernăuţi, unde face clasele a III-a şi a IV-a între 1858 şi 1860, şi la Ober-Gymnasium, liceul german, unde frecventează două clase între 1860 şi 1863. Radu I. Sbiera publică certificatele şcolare[129], T. V. Ştefanelli evocă timpul petrecut împreună cu Eminescu la liceul german[130], iar Aurel Vasiliu întreprinde un studiu amplu în legătură cu biblioteca „gimnaziştilor” adăpostită în casa lui Aron Pumnul, frecventată şi de Eminescu, înainte de plecarea la studii la Viena, în 1869[131]. Nu s-au găsit documente cu privire la locul unde frecventează clasele I şi a II-a primară, poate tot la un institut particular în Cernăuţi, şi sunt destule nelămuriri şi în legătură cu popasurile poetului înainte de plecarea la studii la Viena, în 1869. Contribuţia cea mai neaşteptată din ultimii ani în legătură cu epoca şcolarităţii cernăuţene a lui Eminescu o constituie demonstrarea că nu a urmat cursurile lui Aron Pumnul de limba si literatura română de la liceul cernăuţean. Profesorul este în concediu de boală în toţi aceşti ani şi îl suplinesc la curs Mihail Călinescu şi I. G. Sbiera, succesorul lui Aron Pumnul la catedra de limba şi literatura română de la liceul cernăuţean[132].

Bucovina este patria începuturilor literare ale lui Eminescu, cum de altfel, ştie toată lumea. Poetul debutează cu elegia „La mormântul lui Aron Pumnul”, închinată profesorului cernăuţean încetat din viaţă în 12/24 ianuarie 1866 şi publicată în broşura *Lăcrimioarele învăţăceilor gimnasiaşti*, scoasă din iniţiativa lui I. G. Sbiera şi tipărită la Cernăuţi, în ianuarie 1866. Poeziile din broşură, două şi în germană, arată în ce măsură profesorul era venerat de învăţăceii săi. Eminescu nu era, însă, după câte se pare, la cea dintâi poezie a sa. „De-aş avea”, care se publică în „Familia”, în 25 februarie/9 martie 1866, este datată de poet: septembrie 1865. Epocii şcolarităţii cernăuţene îi aparţine şi oda „La Bucovina”, publicată în „Familia”, în 14/26 august 1866, scrisă la Blaj, îndată după plecarea din Cernăuţi în aprilie 1866. „N-oi uita vreodată, dulce Bucovină,/Geniu-ţi romantic, munţii în lumină,/Văile în flori,/Râuri resăltând printre stânce nante/Apele lucinde-n dalbe diamante/Peste câmpii-n zori.//Astfel totdeauna când gândesc la tine/Sufletul mi-apasă nouri de suspine/Bucovina mea”. Eminescu cântă Bucovina ca provincie a sa şi implicit şi a străbunilor săi.

Prozele lui Eminescu şi proiectele sale dramatice, rămase în manuscrise, cuprind descrieri ale oraşului Suceava, personaje de domnitori, precum şi demnitari în slujba domniei, care se ridică din rândul populaţiei româneşti din această provincie. În „Iconostas” şi „Fragmentarium”, proză rămasă în manuscrisul 2255, Eminescu descrie Suceava, într-o noapte cu lună, cu „şiruri de case sărace”, cu interioare cu „lucruri vechi”. Suceava, capitala de atunci a Moldovei, face ca poetul să plaseze aici acţiunea din multe dintre proiectele sale dramatice. Un „Dodecameron dramatic”, din manuscrisul 2275, se deschide cu Dragoş Vodă, căruia îi urmează Neamul Muşatin, cu Alexandru cel Bun, în lunga domnie în Suceava, cetatea de scaun a Moldovei. În manuscrisul 2254, Eminescu descrie sala tronului: „Suceava. O sală frumoasă, gotică, fereşti înguste. În stânga spectatorului, în prosceniu, tronurile Domnului şi a Doamnei; în dreapta în semicerc stau boierii”. Bucovina este descrisă în manuscrisul 2275 prin deschiderea largă spre Moldova şi Basarabia, precum şi spre Carpaţi. „Sub cerul plin de nouri la răsărit vezi şăsuri în zare lungă încât abia le măsuri/Colo spre miazănoapte stau munţii cu stejărişti/Şi stâncile de piatră şi dealuri lungi cu rarişti". Acţiunea unor piese ca „Cel din urmă Muşatin", din manuscrisul 2254, este situată la ţară, într-un sat bucovinean. „O casă, de ţară. O vatră mare cu cuptorul plin de cenuşe. Alături un pat lung acoperit cu un lăicer – în partea stângă un munte de perini puse pe o ladă cu culori vie". Alături de domnitori, Eminescu introduce în proiectele sale dramatice, ca personaje, şi oamenii locului. Mai cunoscuţi sunt Luca Arbore, hatmanul, şi Jurgea, staroste de Suceava, cunoscuţi şi din istoria noastră naţională[133].

---

[128] D. Vatamaniuc, *op. cit.*, p. 25.

[129] Radu I. Sbiera, „Amintiri despre Eminescu”, în „Almanach literar pe anul 1903”, 1903, pp. 90–97; articolul este publicat şi în volumul *Amintiri despre Eminescu*, Cernăuţi, Societatea Tipografică Bucovineană, Editura Librăriei „H. Pardini”, 1903; *Amintiri despre Eminescu, cu 4 tabele – note şcolare*, prefaţă, note şi bibliografie de Pavel Ţugui, Craiova, Tipografia Universităţii, 1983, pp. 12–19.

[130] T. V. Stefanelli, *Amintiri despre Eminescu*, cu o ilustraţie, facsimile şi anexe, Bucureşti, Institutul de arte grafice „C. Sfetea”, 1914, pp. 17–47, 166–173; *Eminescu şi Bucovina*, Cernăuţi, Editura „Mitropolitul Silvestru”, 1943, pp. 11–33, 108–115; *Amintiri despre Eminescu*, ediţie îngrijită, prefaţă, bibliografie şi indice de Constantin Mohanu, Iaşi, Editura Junimea, 1983, pp. 57–80, 174–181.

[131] Aurel Vasiliu, „Bucovina în viaţa şi opera lui Mihai Eminescu”, în vol. *Eminescu şi Bucovina*, Cernăuţi, Editura „Mitropolitul Silvestru”, 1943, pp. 203–481.

[132] D. Vatamaniuc, „I. G. Sbiera şi Eminescu”, în „Memoriile Secţiei de Ştiinţe Filologice, Literatură şi Arte”, seria IV, tomul VIII, 1986, pp. 169–176; *Eminescu – contribuţii documentare*, pp. 28–86.

Eminescu îşi face intrarea în gazetărie, fapt de asemenea semnificativ, ca un intelectual ce se considera ca aparţinând acestei provincii şi îndreptăţit să ia apărarea instituţiilor culturale ale românilor bucovineni. Poetul îşi inaugurează activitatea gazetărească cu articolul „O scriere critică", pe care îl publică în „Albina" (Pesta), foaia lui V. Babeş, în ianuarie 1760[134]. Ia atitudine împotriva broşurii lui D. Petrino, *Puţine cuvinte despre coruperea limbei române în Bucovina,* tipărită la Cernăuţi, în 1869. Poetul bucovinean atacă „Foaia Societăţii pentru Literatura şi Cultura română în Bucovina", Fundaţiunea pumnuleană, catedra de limba şi literatura romана, precum şi sistemul ortografic al lui Aron Pumnul, care se folosea de Societatea pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina şi „Foaia Societăţii", organul său de presă. Aron Pumnul este caracterizat „personificarea unui principiu, sufletul – nemuritor neapărat – care a dat consistenţă şi conştiinţă naţională maselor şi a făcut din ele o naţiune". Poetul ia apărarea instituţiilor culturale din Bucovina supuse de Curtea din Viena unei acţiuni sistematice de îngrădire a activităţii lor. Merită să reţină atenţia şi faptul că Eminescu nu ia apărarea sistemului ortografic al lui Aron Pumnul şi a discipolilor săi şi atrage atenţia că acesta era provizoriu. „Aduc aminte publicului – scrie Eminescu – că ţipătul ce-l face criticul cum că Societatea, în contra unificării limbei şi ortografiei, se paraliză de sine prin declararea de mult făcută de acea societate că ortografia şi sistema urmată de ea sunt provizorie până ce se va statua printr-un organ competinte sistema şi ortografia ce va avea a le urma tot românul ca obligatorie". Eminescu era bine informat asupra dezbaterilor care se purtau în această chestiune[135]. Discuţiile din presă se reflectă şi în manuscrisele eminesciene. Poetul întocmeşte în manuscrisul 2257, 53–55, „Studii asupra pronunţiei", cu observaţii şi asupra pronunţiei bucovinenilor, care îşi păstrează şi astăzi actualitatea[136].

Eminescu se angajează, cu toată capacitatea sa intelectuală, în apărarea fiinţei naţionale a poporului român. Problema principală care stă permanent în atenţia sa priveşte situaţia provinciilor româneşti de sub stăpâniri străine. Poetul consacră un prim studiu situaţiei din Bucovina, căruia îi urmează cele privind Transilvania şi Basarabia. În studiul „Bukovinskaia Zariia", elaborat în timpul studiilor universitare şi păstrat în manuscrisul 2257, polemizează cu ziarul ucrainean cu acest titlu, care apare la Cernăuţi, în 1870[137]. Eminescu salută apariţia acestui ziar ca un eveniment important în viaţa culturală a populaţiei ucrainene din spaţiul geografic românesc. Românii bucovineni, arată Eminescu, erau gata să formeze cu această populaţie conlocuitoare un front comun de luptă împotriva pangermanismului promovat de Curtea din Viena, care întreţinea, prin politica de stat, discordia dintre popoare, pentru a le putea ţine mai uşor sub ascultarea sa. Orientarea politică a ziarului ucrainean venea în sprijinul pangermanismului şi prelua din presa străină calomniile la adresa românilor. Eminescu respinge teza ziarului ucrainean potrivit căreia românii din Bucovina erau o populaţie conlocuitoare: „Ei sunt ceva mai mult. Sunt posesorii de drept ai acestei ţări [provincii] – ceea ce sunt cehii în Boemia, polonii în Galiţia, ungurii în Ungaria veră [adevărată], germanii în Viena". Articolul rămâne în manuscrise, însă n-ar fi exclus ca el să se fi publicat în presa vieneză.

Serbarea de la Putna, programată pentru 1870, însă care se ţine în august 1871, era chemată să demonstreze că românii nu capitulaseră în faţa stăpânirii pajurei cu două capete. Eminescu cere, în articolul „Să facem un congres", publicat în „Federaţiunea" (Pesta), în 5/17 aprilie 1870, să se convoace o adunare a românilor transilvăneni, care să exprime voinţa lor şi să transforme discuţia cu privire la revendicările lor într-o dezbatere europeană[138]. Problema unei serbări la mormântul lui Ştefan cel Mare, care să se transforme într-o manifestaţie naţională, se discuta de mai multă vreme. Iraclie Porumbescu propune încă în 1856 să se săvârşească la Putna o „celebraţie solenelă" în mai sau în iulie 1857[139]. Meritul organizării ei revine studenţilor bucovineni de la Universitatea din Viena şi ei o programează pentru august 1870, dar se amână, din cauza izbucnirii războiului franco-german, pentru august 1871. Există în legătură cu serbarea de la Putna o bogată bibliografie, în care se prezintă pregătirea şi desfăşurarea ei[140]. De aici rezultă că Eminescu nu este iniţiatorul ei, însă are merite în pregătirea ei, ca membru în comitetul de acţiune şi prin susţinerea acestei manifestaţii în presa vremii[141]. „Exteriorul acestei festivităţi – scrie Eminescu în «Convorbiri literare» – are să fie de un caracter istoric şi religios, interiorul ei – dacă Junimea va fi dispusă pentru aceasta – are să cuprindă germenii unei dezvoltări organice, pe care spiritele bune o voiesc din toată inima". Meritul principal al lui Eminescu constă în organizarea congresului studenţesc de la Putna, a cărui importanţă nu este îndeajuns subliniată în istoriografia noastră literară. Aici, la congresul de la Putna, din 1871, se pune în discuţie problema luptei pentru unitatea culturală. Mijloacele modeste de care dispuneau nu le îngăduie să-şi facă cunoscut, de îndată, acest program pe tărâmul luptei naţionale. Se înfiinţează însă la Sibiu, în 1884, cotidianul „Tribuna", care duce lupta pentru unitatea culturală şi implicit şi pentru cea politică sub lozinca „Soarele pentru toţi românii la Bucureşti răsare", care va conduce şi la unirea politică din 1918.

---

[133] M. Eminescu, *Opere VII. Proza literară,* Bucureşti, Editura Academiei Române, 1977, p. 239; *Opere VIII. Teatru original şi tradus. Traducerile de proză literară. Dicţionarul de rime,* Bucureşti, Editura Academiei Române, 1988, pp. 118, 126, 192, 302.

[134] „Albina", anul V, nr. 3, 7/19 ianuarie 1870, pp. 2–3; nr. 1, 9/21 ianuarie 1870, pp. 1–3; M. Eminescu, *Opere IX. Publicistica, 1870–1877,* Bucureşti, Editura Academiei Române, 1980, pp. 79–87; D. Petrino, *Puţine cuvinte despre coruperea limbei române în Bucovina,* Cernăuţi, Tiparul lui Bucoviecki şi comp., 1869, 26 p.

[135] D. Vatamaniuc, *Publicistica lui Eminescu, 1870–1877,* Iaşi, Editura Junimea, 1985, pp. 21–22; Pavel Ţugui, „Filologia bucovineană şi ortografia românească (1864–1869)", în „Analele Bucovinei", anul I, nr. 1, 1994, pp. 99–111.

[136] M. Eminescu, *Opere IX. Publicistica,* pp. 450– 453.

[137] Idem, *Opere X. Publicistica, 1877–1880,* Bucureşti, Editura Academiei Române, 1989, pp. 670–676.

Curtea din Viena introduce în Bucovina, odată cu ocuparea ei, administraţia militară şi cea dintâi preocupare a ei o constituie evaluarea averii bisericii, a locuitorilor şi a bogăţiilor naturale. Biserica şi proprietarii mari sau mici sunt chemaţi în faţa Comisiei Imperiale Aulice pentru delimitarea proprietăţilor, să prezinte titlurile de proprietate. Bucovinenii sunt puşi într-o situaţie neaşteptată şi se adresează Divanului din Iaşi în 1782, cu o serie de întrebări pe care Eminescu le transcrie în manuscrisul 2307, 28–35, două documente din 1782, importante deopotrivă pentru vechimea lor şi problemele puse în discuţie[142]. Se indică aici hotarele din vechime ale Moldovei, regimul proprietăţii şi modalităţile de stăpânire şi transmitere a ei.

Proprietarii din Bucovina se prezintă în faţa comisiilor austriece, aşa cum se arată în aceste documente, numai cu hrisoave domneşti şi martori. Averea cea mai mare o deţinea în Bucovina Biserica Ortodoxă română. Comisia Imperială Aulică pentru delimitarea proprietăţilor îşi desfăşoară lucrările în 1781–1782 şi în 1 martie 1783 toate moşiile episcopiei Rădăuţiului trec în proprietatea statului[143]. Se desfiinţează mănăstirile, rămânând numai trei: Putna, Suceviţa şi Dragomirna; de asemenea se desfiinţează schiturile şi din averile bisericii se formează un singur fond, Fondul religionar, în seama căruia intră bisericile parohiale cu slujitorii lor şi instituţiile de învăţământ. Un istoric al Fondului religionar întreprinde Aron Pumnul, pe care îl publică în 1865[144]. Asistăm la o situaţie paradoxală. În instituţiile de învăţământ, susţinute din acest fond, nu se preda în limba română, ci în cea germană. Averea cea mai mare a bisericii din Bucovina, pădurile, este administrată de străini şi tot ei o exploatează. Desfiinţarea mânăstirilor şi a schiturilor are consecinţe dintre cele mai grave. Slujbele religioase se oficiau aici în limba română şi prin desfiinţarea lor se vine în sprijinul politicii de ucrainizare. Se întâlnesc comune în Bucovina, astăzi complet ucrainizate, în care slujba religioasă continuă să se facă în limba română. Eminescu invocă documentele din 1782 în mai multe rânduri, când se ocupă cu regimul proprietății în țara noastră înainte de introducerea legislației asupra ei[145]. Poetul intervine cu creion roșu în textul documentelor, pe care le transcrie în manuscrise, când marchează părțile care îi puteau servi în campania de presă în chestiunea proprietății în țara noastră.

---

[138] „Federaţiunea", anul III, nr. 33, 5/17 aprilie 1870, p. 127; M. Eminescu, *Opere IX. Publicistica*, pp. 88–90

[139] Iraclie Porumbescu, „Monastirea Putna, 12 noiembrie 1856", în „Calendar pentru români pe anul 1857", anul XIV, 1857, pp. 64– 84, 15–84; Aurel Vasiliu, „Iraclie Porumbescu, iniţiator al serbării de la Putna", în „Bucovina literară", anul III, nr. 46, 18 aprilie 1943, p. 3.

[140] T. V. Ştefanelli, *op. cit.*, pp. 124–139; Teodor Bălan, *Serbarea de la Putna, 1871*, Cernăuţi, Tipografia „Mitropolitul Silvestru", 1932; D. Vatamaniuc, *Ioan Slavici şi lumea prin care a trecut*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1968, pp. 103–120; *Publicistica lui Eminescu*, pp. 58–74.

[141] M. Eminescu, *Opere IX. Publicistica*, pp. 97–98. Poetul publică în „Convorbiri literare", în 15 septembrie 1870, articolul „Notiţă asupra proiectatei întruniri la mormântul lui Ştefan cel Mare" şi în „Românul", în 15 august 1871, scrisoarea „Domnului Dumitru Brătianu", pe care o semnează şi Pamfil Dan, colegul său.

[142] Idem, *Opere XIII. Publicistica*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1985, pp. 419–423. Documentele se păstrează în manuscrisul academic 87 şi le reproducem în Anexă.

[143] Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I (1774–1862), *De la administraţia militară la autonomia provincială*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1993, pp. 191–191.

[144] Aron Pumnul, *Privire repede peste trei sute treisprezece din proprietăţile aşa numitele Moşiile mânăstireşti, din care s-a format măreţul Fund religionar al Bisericei drept credincioase răsăritene din Bucovina făcută după adeverinţe autentice sau urice*, Cernăuţi, în tipografia şi cu editura d-lui Rudolf Eckhardt, 1865.

Curtea din Viena trece la întocmirea de legi restrictive de îndată ce comasează averile Bisericii Ortodoxe române și verifică titlurile de proprietate. Această evidență îi permite să întemeieze, ca o primă măsură, colonii germane după un plan bine stabilit pentru ceea ce se urmărea în plan politic. Eminescu se ocupă de situația bisericii și a școlilor românești din Bucovina într-un studiu, „Se vorbește că în consiliul ...", pe care îl publică în „Curierul de Iași", în noiembrie 1876[146]. Poetul își scoate informațiile din broșura *Prima Adunare poporale în cauza autonomiei bisericii drept credincioase din Bucovina*, tipărită la Cernăuți, în 1870[147]. Studiul se ocupă și de situația din Transilvania și se reproduce un articol, „Generalul Türr despre cestiunea orientală", publicat în „Telegraful român" din Sibiu, în octombrie–noiembrie 1876.

Eminescu supune unui examen amănunțit „rescriptele" Curții din Viena pentru Bucovina și demonstrează că ele erau îndreptate împotriva Bisericii Ortodoxe bucovinene și a școlilor românești. Se reproduce din cuvântarea lui Grigore Iliuț din Crasna, care pledează pentru apărarea școlilor românești. „Școalele noastre sătești – arată primarul din Crasna –, susținute parte de parohieni, parte din fondul nostru religionar, seamănă a ni se înstrăina cu totul. În multe ținuturi din țară sunt puși priveghetori de școale și de altă lege și de altă limbă. Aceștia dispun acum și de școalele noastre bisericești". După analiza legislației austriece pentru Bucovina, Eminescu trage concluzia că Biserica Ortodoxă era supusă unui „regim excepțional", numirile de învățământ se făceau la Viena, deși școlile erau susținute de români, arhiereii se numeau și ei la Viena, împotriva canoanelor Bisericii Ortodoxe. Curtea din Viena aplica românilor din Bucovina un regim colonial și Eminescu protestează împotriva acestei politici. „Românii nu sunt nicăieri coloniști – scrie Eminescu – , venituri, oamenii nimănui, ci pretutindenea unde locuiesc sunt autohtoni, populație nepomenit de veche, mai veche decât toți conlocuitorii lor". „Nimeni n-are să ne învețe ce-am fost sau ce-am trebui să fim; voim să fim ceea ce suntem – români". „Pe pământurile noastre strămoșești, pe care nimeni nu le stăpânește *de jure belli*, avem dreptul să cerem să ni se respecte limba și biserica".

Austria se susținea, arată Eminescu în studiul „Influeța austriacă asupra românilor din Principate", publicat în „Convorbiri literare", în august 1876, prin discordia dintre popoarele sale[148]. Pentru a le ține sub stăpânirea sa și veșnic în discordie, se folosea de un „element internațional", fără patrie și fără naționalitate. Acest element cosmopolit era reprezentat de preotul catolic, fără familie, fără patrie și care se ducea acolo unde îl trimitea ecclesia. Al doilea element era reprezentat de funcționarul austriac sau „beamterul austriecesc", cum îi spune Eminescu, și el fără patrie și fără nicio legătură cu populația autohtonă. Curtea din Viena înregistrează un eșec prin politica de menținere a unității imperiului peste individualitatea națională a popoarelor de sub stăpânirea sa.

Eminescu examinează pe bază de documente și procesul de sărăcire a populației din Bucovina. În studiul „Cestiunea izraelită", publicat în „Timpul", în mai–iunie 1879, se ocupă și de uzura în Bucovina și demonstrează, cu date statistice, practicile cămătarilor, prin care ruinează populația și îndeosebi țărănimea[149]. Poetul insistă și asupra demoralizării populației prin specularea unor slăbiciuni ale sale. Aici stă și explicația exodului populației românești spre America și înlocuirea ei prin imigrări ucrainene din Galiția. Eminescu se documentează din lucrarea lui Julius Platter, *Der Wurcher in der Bukowina*, tipărită la Jena, în 1878[150].

---

[145] M. Eminescu, *Opere XIII. Publicistica*, p. 548. Invocă documentele în articolul „Se vorbește în Consiliul", publicat în „Curierul de Iași", în noiembrie 1876 (*Opere IX. Publicistica*, pp. 255–256), în editorialele „Erodot al „Românului" și „Proiectul de lege", publicate în „Timpul", în 25 ianuarie/6 februarie 1881 (*Opere XII. Publicistica*, pp. 43–46) și 6 martie 1882 (*Opere XIII. Publicistica*, pp. 73–74), în timpul dezbaterilor privind reforma Legii tocmelilor agricole.

[146] Idem, *Opere XI. Publicistica*, pp. 251–265.

[147] *Prima Adunare poporală în cauza autonomiei bisericii drept credincioase din Bucovina, ținută în Cernăuți, într-a 11/23 iunie 1870*, Cernăuți, tipărit la Rudolf Eckhardt, 1870.

[148] M. Eminescu, *Opere IX. Publicistica*, pp. 163–173.

[149] Idem, *Opere X. Publicistica*, București, Editura Academiei Române, 1989, pp. 239–256.

[150] Julius Platter, *Der Wurcher in der Bukowina*, Jena, Verlag von Gustav Fischer, 1878. Poetul propune ca această lucrare să se tipărească și în românește, ceea ce nu se întâmplă.

Eminescu se ocupă şi de înfiinţarea a două insituţii de învăţământ din Bucovina: Liceul din Suceava şi Universitatea din Cernăuţi[151]. Spera ca, prin introducerea limbii române ca limbă de predare la Liceul din Suceava, acesta să devină cea mai importantă instituţie de învăţământ din Bucovina în pregătirea tinerelor generaţii în spirit naţional. Poetul insistă şi asupra bunei pregătiri ştiinţifice a cadrelor didactice, unii, colegi ai săi la Universitatea din Viena. Universitatea din Cernăuţi se înfiinţa cu scopul accelerării procesului de gemanizare a provinciei. Poetul înşiră numele profesorilor nou numiţi. De aici se vede că ei erau, în general, profesori de gimnaziu din cuprinsul imperiului, fără activitate ştiinţifică. Poetul insistă şi asupra faptului că profesorii români de la Facultatea de Teologie îşi ţineau cursurile tot în germană. Făcea excepţie, la Universitatea din Cernăuţi, numai I. G. Sbiera, care îşi ţinea cursurile în limba română, însă care era penalizat, fiind multă vreme numai suplinitor. Profesorii de la Universitatea din Cernăuţi nu se remarcă printr-o activitate de un înalt nivel ştiinţific. Excepţie fac profesorii de la Facultatea de Teologie, care ridică învăţământul teologic la nivel european.

Eminescu elogiază una dintre figurile reprezentative ale clerului din Bucovina pentru merite deosebite pe tărâm religios şi cultural. Poetul ia cunoştinţă de numirea lui Silvestru Morariu ca mitropolit al Bucovinei, dintr-o corespondenţă, „Czernowitz, 12. März (Erzbischof Morariu Andriewicz)", publicată în „Neue freie Presse" din Viena, în 6/18 martie 1880[152]. Reproduce şi o prezentare a personalităţii noului mitropolit din ziarul ‚Der Osten", pe care o publică în „Timpul", în 19 martie 1880[153]. Poetul îi consacră o prezentare în „Timpul" în 8 martie 1880[154], atât pe baza informaţiilor din presa germană, cât şi a unor împrejuări personale. Silvestru Morariu (1818–1895), originar din Mitoc, comună de lângă Suceava, se numără printre sprijinitorii organizării Serbării de la Putna, iar Vasile Morariu, fiul său, face parte, împreună cu Eminescu, din comitetul de conducere al festivităţilor de la Putna din 1871. Silvestru Morariu se remarcă îndeosebi ca autor de manuale pentru învăţământul primar din Bucovina. Dintr-o însemnare din manuscrisul 2258, 179, din epoca studiilor universitare de la Viena, se desprinde că Eminescu se gândea să-i retipărească manualele pentru „şcolile poporale" (primare). Noul mitropolit al Bucovinei era „unul din bărbaţii cei mai de caracter – scrie Eminescu – şi mai învăţaţi dintre românii din Austro-Ungaria, căruia şcoala populară şi Biserica Ortodoxă îi datoresc foarte mult. Meritul pedagogic de căpetenie al noului mitropolit este că într-adevăr cel dintâi a scris cărţi pentru învăţământul primar în limba română după un sistem bine definit, conform cu experienţele pedagogice ale timpului său"[155]. Exemplul mitropolitului bucovinean putea servi – şi Eminescu nu se înşela – ca îndemn pentru românii de pretutindeni. „Muncind cu dezinteresare – atrage atenţia poetul – pentru ridicarea poporului lor din neştiinţă şi sărăcie, aceşti bărbaţi se ridică încet în văzul lumii prin merite reale, prin muncă, prin iubire de adevăr".

Măsurile represive împotriva Societăţii „Arboroasa" a studenţilor români de la Universitatea din Cernăuţi sunt prezentate de Eminescu în două articole pe care le publică în „Timpul", în noiembrie 1877[156]. Ziarul vienez „Neue freie Presse" publică o corespondenţă, „Czernowitz, 28. November", în 20 noiembrie/2 decembrie 1877, în care arată că mai mulţi studenţi din Societatea „Arboroasa" au fost arestaţi pentru activitate politică[157]. Sunt întemniţaţi Ciprian Porumbescu, Zaharia Voronca, Constantin Morariu, Orest Popescu şi Eugen Sireteanu Sunt acuzaţi pentru trimiterea unei telegrame Primăriei din Iaşi, cu prilejul comemorării morţii lui Grigore Ghica, care se opune anexării nordului Moldovei de Imperiului Habsburgic, în 1775. Telegrama prezenta Bucovina ca „partea detruncheată a vechiei Moldove". Eminescu priveşte cu rezerve infomaţiile din ziarul vienez, ca să revină asupra acestei chestiuni într-un nou articol în care preia informaţiile din „Curierul. Foaia intereselor generale", din Iaşi. „Va veni vremea – şi poate nu e tocmai departe – scrie Eminescu în «Timpul» în 18 noiembrie 1877 – în care cercurile influente din Viena se vor încredinţa că este în interesul monarhiei ca românii din Bucovina să fie lăsaţi în seama liberei lor dezvoltări". Studenţii sunt supuşi unui regim sever de detenţie, anchetaţi în condiţii inumane şi calomniaţi de asistenţă în timpul procesului. Completul de judecată îi găseşte nevinovaţi şi pronunţă un verdict de achitare[158]. Ciprian Porumbescu contractează în temniţă o boală care îl va răpune în plină activitate creatoare. Politica inchizitorială a Curţii din Viena frânge zborul uneia dintre cele mai mari speranţe ale muzicii româneşti.

---

[151] M. Eminescu, *Opere IX. Publicistica*, pp. 111–112, 160–61, 216–217.

[152] „Neue freie Presse", nr. 5587, 6/18 martie 1880, p. 4.

[153] M. Eminescu, *Opere XI. Publicistica*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1981, pp. 85–86. Nu am văzut ziarul german.

[154] *Ibidem*, p. 69.

[155] *Ibidem*, p. 69.

[156] M. Eminescu, *Opere X. Publicistica*, pp. 3–5, 11–12.

[157] „Neue freie Presse", nr. 4767, 20 noiembrie – 2 decembrie 1877, p. 4.

Curtea din Viena considera că se impunea să marcheze împlinirea unui secol de la anexarea Bucovinei la Austria prin mari festivităţi menite să demonstreze că provincia devenise „germană". Programează inaugurarea Universităţii din Cernăuţi în timpul festivităţilor şi hotărăşte să asiste şi împăratul. Festivităţile se ţin la începutul lui octombrie 1875 şi la ele nu asistă şi împăratul din motive politice.

Comisia documentelor istorice îi însărcinează pe M. Kogălniceanu şi I. Slavici să pregătească o broşură cu extrase din documentele transcrise de E. Hurmuzachi din arhivele din Viena şi din care să se vadă împrejurările şi mijloacele folosite de diplomaţia austriacă pentru anexarea nordului Moldovei în 1775. Broşura *Răpirea Bucovinei după documente autentice,* întocmită de Slavici şi cu o prefaţă de M. Kogălniceanu, se tipăreşte în aprilie 1875şi i se dă şi o versiune în limba franceză, *Rapt de la Bukovine d' après documents authentiques.* Broşura se deschide cu un motto, extras dintr-o scrisoare a lui Kaunitz, din 7 februarie 1775: „Prin Bucovina – ţine să precizeze cancelarul austriac – luăm în mâinile noastre cheia Moldovei". Politica expansionistă a Austriei este denunţată fără echivoc. „Lucrarea sa de cotropire cea mai favorită – se arată în broşură –, care nu o expunea la niciun război, la nicio greutate internaţională, pe care o urmă în timp şi de război şi de pace, şi să o spunem – *o urmează şi astăzi* – era strămutarea hotarelor prin înaintarea pajurilor imperiale"[159].

Eminescu participă la evenimentele din 1875 şi se angajează în acţiuni politice dintre cele mai primejdioase. Poetul îşi asumă sarcina să treacă peste graniţă, în Bucovina, broşura *Răpirea Bucovinei* şi să o distribuie la Cernăuţi. T. V. Stefanelli evocă în amintirile sale şi acest episod din activitatea politică a poetului[160]. Tribunalul din Cernăuţi dă o ordonanţă prin care interzice punerea în circulaţie a broşurii şi cere confiscarea ei. Ministerul de Interne al Imperiului Austro-Ungar cere informaţii guvernatorului Bucovinei cu privire la broşură, întrucât fusese semnalată şi la Paris. Documentele din broşură constituiau, fără îndoială, una din cele mai severe condamnări ale politicii anexioniste austriece.

Municipalitatea din Iaşi organizează o serbare comemorativă pentru Grigore Alexandru Ghica Voievod, asasinat de turci, pentru împotrivirea la anexarea nordului Moldovei la Imperiul Habsburgic. Festivitatea se ţine în septembrie 1876. Eminescu consacră acestor evenimente istorice şi comemorării lor o amplă prezentare, „Periodul al doilea", pe care o publică în „Curierul de Iaşi", în 1 şi 3 octombrie 1876[161]. Domnitorul moldovean este înfăţişat monarh luminat, asemeni lui Ludovic al XIV-lea, Friederic al II-lea, Ecaterina a II-a, Maria Tereza şi Iosif al II-lea. Politica lui Grigore Ghica este caracterizată după documentele din broşura *Răpirea Bucovinei.* Sfârşitul tragic al domnitorului este explicat prin intrigile Curţii din Viena şi dezbinările interne. „Popor românesc – scrie Eminescu –, mari învăţături îţi dă ţie această întâmplare! Dacă fiii tăi ar fi fost uniţi totdeauna, atunci şi pământul tău strămoşesc rămânea unul şi nedespărţit. Dar veacuri de dezbinare neîntreruptă te-au dus la slăbiciune, te-au adus să-ţi vezi ruşinea cu ochii. Nu merge la mormintele domnilor tăi cu sămânţa dezbinării în inimă".

Municipalitatea ieşeană aşează un bust al lui Grigore Ghica în Beilic, pe locul unde se petrec întâmplările tragice din 1777. Eminescu consacră şi cu acest prilej o evocare, „La anul 1774", publicată în „Curierul de Iaşi", în 30 septembrie 1877[162]. Poetul face portretul lui Ştefan cel Mare şi descrie bogăţiile şi frumuseţile peisajului bucovinean. „Sunt munţi cu pomi şi cu alţi copaci roditori – scrie Eminescu în graiul bătrânesc – , printre cari curg apele cele limpezi, care dintr-o parte şi din alta de pe vârfurile munţilor se pogoară la vale cu un sunet prea frumos pe aceste laturi, făcându-le asemenea unei mândre grădini. Prin nisipul pâraielor ce se încep din munţi se găseşte praf de aur, prin codrii sunt cerbi, ciute, căprioare, bivoli sălbatici şi, în munţi, despre apus, o fiară pe care moldovenii o numesc zimbru".

---

[158] Teodor Bălan, *Procesul „Arboroasei", 1875–1878,* Cernăuţi, Tiparul „Glasul Bucovinei", 1937.

[159] *Răpirea Bucovinei după documente autentice,* Bucureşti, Stabil. Litho-Typogr. Socec, Sander & Co, 1875, p. VI. Sublinierea în text.

[160] T. V. Stefanelli, *op. cit.,* pp. 97–101, 160–163.

[161] M. Eminescu, *Opere X. Publicistica,* pp. 217–220.

[162] Idem, *Opere IX. Publicistica,* pp. 429–431.

Eminescu arată ce-a devenit Bucovina după o sută de ani de administraţie austriacă: „Mlaştina de scurgerea tuturor elementelor sale corupte, loc de adunătură a celor ce nu mai puteau trăi într-alte părţi, Vavilonul babilonicei împărăţii”. Poetul condamnă, din nou, politica anexionistă a Imperiului Habsburgic. „Vânzarea Bucovinei – scrie Eminescu – va fi o vecinică pată pentru împărăţia vecină, de-a pururea o durere pentru noi. Dar nu vom lăsa să se închidă această rană. Cu a noastre mâini o vom deschide de-a pururea, cu a noastre mâini vom zugrăvi icoana Moldovei de pe acea vreme şi şirurile vechi, câte ne-au rămas, le vom împrospăta în aducere aminte”.

Eminescu aparţine Bucovinei prin străbunii săi, anii şcolarităţii la Cernăuţi şi începuturile sale literare. Bucovina are în Eminescu, pe de altă parte, cel mai consecvent şi strălucit apărător al identităţii sale naţionale, ameninţată grav şi în secolul nostru.

ANEXĂ

Întrebările din partea Bucovinei şi răspunsurile din partea boierilor la 1782[163]

19 ponturi de întrebări din partea Bucovinei, cum se arată mai gios pe număr
Întrebări din partea Bucovinei
Răspunsurile din partea Divanului Moldaviei[164]

1. (Î) Târgurile cele trei, ce sunt în Bucovina şi piste tot pe moşiile stăpânitoriului ţărei, după cum mai întâi au fost hotărâte, de se vor găsi în vreun izvod şi sunt hotarnâci asupra lor?

1. (R) În vremile vechi ale stăpânirii Moldaviei au fost condici, întru care se afla înscris nu numai pricinile oraşelor, ci şi hotarăle lor cum şi alte pricini a[le] ţării, care din vremelnice întâmplări şi prăzi şi din robii ce sunt ştiute de toate megieşile ţării Moldaviei, toate acele condici s-au prăpădit şi nu se află, fără numai din testamenturile şi hrisoavele ce au dat luminaţii Domni din locul domnesc danii, ce s-a putea înţelege, după cum vor fi scriind-o, cum şi din hotărârile cari mai pe urmă din poruncă domnească s-au făcut, după vreme, după ştiinţa stăpânirii.

2. (Î) Moşiile ce se stăpânesc din vremile vechi şi moşiile ce le au dăruit Domnii de-au fost obicei să se arăte prin scrisori şi semnele hotarălor şi de se poate găsi în arhiva Ieşului hotarnici şi scrisori de acest feliu?

2. (R) Tot locul ţării Moldaviei dintru început loc domnesc au fost şi, la locurile unde s-au socotit ca să fie târguri, le-au numit şi le-au făcut târguri cu loc împregiur îndestul spre îndestularea orăşenilor şi în condicile vechi ce s-au pomenit mai sus ori fi fost şi semnele hotarălor, măcar că şi din locurile târgurilor, încă şi târguri întregi mai pe urmă, stăpânitorii Domni au dat danie cui au vrut cu ispisoace gospod de stăpânire, cum şi toate moşiile ce se stăpânesc din vremile vechi şi mai pe urmă de luminaţii Domni sunt date danii cu hrisoave domneşti după slujba şi cinstea fieştecăruia, pe cât au vroit Domnul şi la unele din testamenturile Domnilor au fost arătate şi semnele hotarălor, iar nu la toate; iar la condicele cele vechi, care s-au prăpădit, după cum mai sus s-au pomenit, or fi fost pre larg înscris atât pricinile cât şi semnele hotarălor tuturor moşiilor, însă din întâmplările tulburărilor multe ispisoace vechi şi mai nouă s-au prăpădit şi pe urmă după încredinţate dovezi şi vrednici mărturii de stăpânire au rămas temeinică stăpânire fieştecăruia, iar arhiva Moldaviei de hotarnici, de scrisori şi de alte pricini nu se află din vremelnice întâmplări, precum mai sus s-au arătat.

3. (Î) Veniturile podurilor şi alte venituri ce au fost domneşti, de le au stăpânit Domnii însuşi sau cu scrisori le-au dat altora?

3. (R) Veniturile podurilor şi alte venituri de moşii, ce au fost domneşti, în câtă vreme au fost domneşti s-au strâns şi veniturile lor pe sama domnească de cei rânduiţi de Domni pristavi, iar după ce dintr-acele moşii cu poduri şi cu alte venituri li-au dat luminaţii Domni dintru început şi pân-acum danie cui au vrut, au luat acei cu daniile şi veniturile podurilor şi alte venituri şi se stăpânesc şi pân-acum de acei cari le au.

---

[163] Manuscrisul 2307, 28r–32r.

[164] Pe o pagină sunt scrise întrebările, pe-a doua, paralel cu ele, răspunsurile.

4. (Î) Un stăpân de moşii ce nu are copii sau moştenitori, de are putere a face cu moşiile sale ce-i va fi voia, adică de au putut lua pe un străin ca să-l facă moştenitoriu pe moşiile lui fără voia Domnului ţării şi când vreunul fără moştenitor moare şi pe altul n-au făcut moştenitoriu pe moşiile sale şi nici diată n-au făcut, cui se cade să rămâie moşiile acele?

4. (R) Cel [ce] nu are copii sau alţi moştenitori este volnic a face moştenitoriu pe moşiile sale şi pe un străin, fără de a lua voie şi de [la] Domnul ţării. Iar când va muri fără moştenitori, adică de nu va avea rude şi nici pe altul străin n-a apucat a-l face moştenitoriu pe moşiile lui, nici diată nu va face, atuncea moşiile şi toată averea lui rămân stăpânitoriului ţării.

5. (Î) Când face vreunul diată, ce trebuinţă este să mai facă şi de poate fieştecare stăpân de moşii să facă diată sau are osebire unul de altul?

5. (R) Fiiştecare om slobod şi neoprit de pravilă poate să facă diată pe averea sa, care diată este datoriu să o încredinţeze spre dovadă, cum că este chiar a lui, ori cu însuşi a lui iscălitură şi cu vrednici de credinţă marturi ori şi numai cu însuşi a lui iscălitură fiind adeverită şi fără prepus; însă cel mai puţin păzind a tria parte din averea sa pentru moştenitoriu după pravilă.

6. (Î) De face cineva vreo împărţală moştenitorilor săi, în viaţa sa, şi au făcut vreunul dintre dânşii strimbătate, de rămâne acea împărţeală în puterea ei, adică: părintele ce stăpâneşte o moşie, care se cade să rămâie în moştenire atât părţii bărbăteşti cât şi femeieşii, şi el sau au depărtat pe fată sau au dat feciorului, sau pe fecior l-au depărtat şi au dat fetei?

6. (R) Poate fiiştecine în viaţa sa să facă împărţală lucrurilor lui moştenitorilor lui, după a lui însă voinţă şi altă nu se caută nici se socoteşte, fără numai dacă pe vreunul dintre aceşti moştenitori l-au făcut desăvârşit moştenitoriu ori i-au lăsat atâta parte care nu are nicio analoghie cu părţile celorlalţi, or de au dat numai din cele mişcătoare şi nu şi din cele nemişcătoare şi nu va arăta pricina în scris, atuncea împărţala este fără tăria sa.

7. (Î) Un stăpân de moşia părinţască de poate să vânză moşia sa de istov şi copiii lui făcându-se de vârstă şi cunoscând că acea vânzare s-au făcut cu păgubirea lor şi măcar de nu şi este arătat în zapisul de vânzare ce-au fost făcut părintele lor, ca să poată copiii lui răscumpăra – au putere copiii să răscumpere, au ba?

7. (R) Un stăpân poate să vânză moşia sa cea părinţească de istov şi de-i vor fi copiii lui fără de vârstă şi sub stăpânirea tatălui lor şi în zapisul de vânzare nu va fi scris ca să poată răscumpăra copiii, după ce vor veni la vârstă, nu pot să răscumpere.

8. (Î) Un stăpân de moşie, căzând la datorie sau având altă triebuinţă şi voieşte să vânză moşia sa de istov, de este dator prin ştirea giudecăţii să facă ştire neamului său şi răzăşilor ş-a cere de la neam sau răzăşi de voiesc să dea preţul moşiei, şi vânzând moşia de tot după vremi moştenitorii lui să dea acel preţ ce au dat neamul lui sau răzăşii sau străinii părintelui lor şi să răscumpere moşia şi pân-la câtă vreme pot să aibă volnică răscumpărare?

8. (R) Cel ce va cădea la datorie sau pentru altă trebuinţă va vrea să vânză moşia sa are datorie să întrebe mai întâi pe fiii săi, însă de vor fi de vârstă, şi pe neamuri şi pe răzăşi şi, când nu vor vrea aciia să o cumpere, atunci poate să o vânză şi la străini. Iar când nu va înştiinţa pe fiii, de vor fi de vârstă sau neamurile sau răzăşii, după ce vor afla de vânzare au voie pân-în patru luni după pravilă şi pân-în şase luni să tragă şi să răscumpere. Iar de nu vor afla de vânzare nici or şti nemică şi pân-la zece ani au voie să tragă giudecată şi să răscumpere, însă încredinţându-se giudecătoriul că n-au aflat mai înainte şi sorocul acest de zece ani este la cei ce nu vor fi înstrăinaţi din pământul lor; iar când moşia se va vinde pentru dătorii din porunca dreptăţii la mezat, atunci n-are dătorie să întrebe nici pe fii nici pe neamuri, nici pe răzăşi, nici pot să mai răscumpere, fiind vânzare cu publicaţie.

9. (Î) Când o moşie au pus oareşicine zălog cu soroc, cu această hotărâre că nu va plăti banii la sorocul arătat, să rămâie moşia de istov neputând să mai răscumpere; de rămâne acest fel de interesat contract în puterea sa sau zapisele ce se fac între cumpărătoriul şi vânzătoriul şi nu se fac înaintea giudecăţii, de rămân în puterea lor au ba?

9. (R) Moşia sau orice lucru nemişcător ce va pune zălog cu hotărât soroc, ca neplătind banii să rămâie de istov de nu va da stăpânul al doilea zapis cu desăvârşită vânzare sau acel ce ţine zălogul de nu va avea cartea giudeţului, întru care se arată că s-au dat acel zălog de istov, atunci zapisul cel de zălojitură nu are nicio tărie şi oricând ori acel ce au pus zălogul, ori moştenitoriul şi neamurile lui pot să dea banii şi să ia zălogul, iar zapisele ce se fac între cumpărătoii şi între vânzători, de nu vor fi făcute nici înaintea giudecăţii de oareşcare pricini şi vor fi încredinţate cu iscălituri a oamenilor vrednici de credinţă – au tăria lor.

NB: Aici lipsesc două foi din original – adică nemijlocit urmează întrebările 10, 11, 12, 13, fără răspuns în paralel, întrebările 14, 15, 16 şi 17 lipsesc cu totul, asemenea răspunsurile 14, 15, 16. iar de la 17 e numai o parte; apoi lipsesc întrebările 18 şi 19, dar răspunsurile sunt. Deci urmează întrebările 10, 11, 12, 13 şi răspunsurile 17 (o parte), 18 şi 19.

10. (Î) Când din întâmplare nu poate cineva să arate dovezi şi scrisoare pe moşia ce o stăpâneşte, dar stăpâneşte moşia sa cu odihnă, până la câţi ani poate să slujască stăpânirea lui spre dovadă că este dreaptă a lui?

11. (Î) Când unul au stăpânit moşia sa cu odihnă peste suma anilor hotărâţi şi după vremi vine altul cu bune scrisori asupra acelei moşii, cine după obiceiul pământului rămâne stăpânitoriu; cel ce au stăpânit atâţi ani sau cel ce poate cu scrisori dovedi că ar fi moşia a lui?

12. (Î) De este vreme prescripţiei, adică pân-la patruzeci ani sau mai mult au mai puţin, atât la boieri sau la mănăstiri sau mazili ruptaşi totdeuna sau au vreo deosebire, fiindcă osebit este cunoscut că în vremile tulburărilor, scrisorile boierilor au căzut în mâinile mazililor şi a mazililor în mâinile boierilor şi acum mulţi ca aceştia, cari fără dreptate ţin scrisorile, cu cari se folosesc atât cu vânaturie, cât si cu slobozirea ce s-ar cădea să aibă cel adevărat stăpân?

13. (Î) Şi fiind cunoscut că în vremile tulburărilor mulţi mazili ruptaşi s-au făcut stăpâni pe moşii, cu unii ca aceştia după obiceiul pământului ce se cade să se facă?

NB: Aicea lipsesc două foi! Urmează răspunsurile, o parte din 17, iar 18 şi 19 întregi.

[...] luminate cărţi ce s-au dat de opştie au rămas locul al lor şi rămân şi vânzarile de la unul la altul iarăşi temeinice şi stăpânitoare şi atât vânzătoriul cât şi cumpărătoriul nu rămân îndatoriţi cu vreo dare stăpânului ţării pentru loc, iar la cheltuielele târgurilor, cari vor fi prin ştirea rânduitului dregător, au să răspundă numai târgoveţii birnici ţării, iar boierii cu prerogativa lor sunt apăraţi de toate şi în tot locul, şi cel ce au fost mai înainte de ţăran şi pe urmă s-au făcut târgovăţ nu are să plătească, nimărui nimică pentru aceea fără numai birul lui după cislă fiindcă târgoveţul ţăran birnic nu are deosebire de ceilalţi ţărani afară de bresle.

18. (R) Armenii şi jâdovii n-au avut după dreptate voie a cumpăra moşii la ţară, de veci nici au, iar casă i dugheni în târguri au putut şi pot cumpăra, însă armenii numai pot cumpăra şi vii.

19. (R) Dumbrăvile şi rediurile sunt a[le] stăpânului locului şi nime fără învoiala stăpânului moşiei nu este volnic a lua lemne sau nuiele sau a darma; iar codrii şi pădurile sunt slobode şi are voie fieştecine a tăia şi a lua orice fel de lemne, neoprit de nime şi fără de plată, însă numai locuitorii ţării aceştia, iar cei de prin locurile megieşilor sunt opriţi după firmanul împărătesc, însă [de] or fi sate pe supt codrii şi păduri alţii străini nu sunt volnici a tăia lemne pentru trebuinţa lor impregiurul acelor sate, iar mai înuntru pot să taie şi să ia.

Din luminata poroncă prea Înalţat Domnului nostru Măria Sa Constantin Dimitriu Moruz Voevod s-au făcut răspunsurile la întrebările Bocovinei pentru toate pre larg, după cum se arată mai sus.

Let 1782 fevr. 19.

Iscăliţi boierii Divanului

Ioan Cantacuzino vel Logofăt, Nicolai Rósăt vel Vornic, Lascarachi Rósăt vel Vornic, Ştefan Sturza vel Vornic, Gheorghe Sturza vel Vornic, Scarlatachi Sturza Hatman.

Alte şepte ponturi de întrebări din partea Bucovinei,
cum se arată mai gios pe număr[165]

Întrebările din partea Bucovinei
Răspunsurile din partea Divanului Moldaviei

1. (Î) Se vorbeşte că mai înainte din vremi hotarăle Câmpulungului rusesc au mers mai mult spre hotarăle Galiţiei spre cuturi ş-acei stăpâni de acolo pe-ncet, pe-ncet în puterea lor s-au lăţit?

1. (R) Hotarul Câmpulungului rusesc mai înainte vreme după ştiinţă au fost hotar Cirimuşul Negru, şi din întâmplările tulburărilor, nefiind căzuta purtare de grijă despre Moldova, găsind prilej

---

[165] Manuscrisul 2307, 33r–35r.

leşii, s-au întins şi s-au lăţit cu stăpânirea până la Cirimuşul Alb, ş-acei stăpâni leşi de acolo cu învechirea stăpânirii au rămas stăpâni în puterea lor. Iar în arhiva ţării leşeşti trebuie să se afle înscris hotarăle vechi până unde au fost şi de-acolo s-a putea îndrepta.

2. (Î) Poate că acest ocol a Câmpulungului rusesc mai înainte au fost loc domnesc şi când l-au luat alţii în stăpânirea lor?

2. (R) Ocolul Câmpulungului rusesc din început au fost loc domnesc precum şi tot pământul Moldaviei şi pe urmă Domnul ce au stăpânit după vremi au dat danie, după cum s-au arătat mai pre larg la al 2-lea pont la copia cu 19 ponturi.

3. (Î) Atât mazilii cei vechi cât şi lăcuitorii ai că hotarăle Moldaviei mai înainte se stăpânea până la Sarafineşti de către Horodinca şi pârâul Sarafineţlui până în Nistru, iar acum cei din Galiţia au luat o bucată mare de loc. De nu este vreo dovadă sau cu ce au luat moşii acea bucată de loc?

3. (R) Hotarăle Moldavie mai înainte după ştiină au fost până la Sarafineşti de cătră Horodinca şi pârâul Sarafineţului până în Nistru şi din întâmplările tulburărilor s-au lăţit leşii cu stăpânirea după cum s-au arătat mai sus la pontul întâi.

4. (Î) De au fost slobod sau de este şi acum obicei ca moşiile să se împărţască la răzăşi în bucăţele mici şi de-au avut fieştecare putere pe părticica sa a face crâşme, velniţi, mori, prin care se aduce mari stricăciune locuitorilor?

4. (R) Moşiile răzăşeşti s-au împărţit şi se împart şi acum în părticele mici pe câţi răzăşi sunt şi se cuvine fieştecăruia partea sa şi pe părticica sa este volnic a face fieştecare crâcimă, fiindcă nu aduc stricăciune, cum şi mori pot să facă, de nu va îneca una pe alta; iar, când va îneca una pe alta, atunce nu pot să facă fieştecine moară pe părticica sa, ci numai câte mori vor încăpea pe toată moşia, ca să nu aducă înecătură una alteia, intrând la acele mori părtaşi toţi răzăşii câţi or fi, fieştecare după anlogia părticicăi sale, prinzând şi la cheltuială asemenea.

5. (Î) Cum se orânduiesc mazilii i ruptaşii la Moldova să dea birul lor; pe părticelele de moşie ce au sau pe averea lor, şi ce privileghii au aceştia şi ce sunt datori atât stăpânitoriului ţării sau cât răspublicui să slujască?

5. (R) Dajdia mazililor i a ruptaşilor nu se socoteşte după părţile de moşie ce au, ci se aşază după putinţă, însă mai cu uşurare decum plătesc ceilalţi birnici, fiindcă se află în slujbe împărăteşti şi domneşti fără plată, făcând slujba lor tot aici în ţară. Privilegia ruptaşior este fiind aleşi din ţărani cu birul lor deosebit şi la destină au deosebire până la 30 bucăţi să plătească boiereşti, iar ispravnicilor sunt supuşi la toate şi la greşelele lor au voie ispravnicii să-i şi pedepsească. Iar privileghia mazililor este, fiind aleşi şi mai socotiţi decât ruptaşii şi la desetină pe câte bucate vor avea drepte a lor să plătească boiereşti şi ispravnicii n-au volnicie să rânduiască mazilii la vreo slujbă fără carte domnească de poruncă în scris ca să rânduiască şi din mazili cum şi la greşalele lor n-au volnicie ispravnicii a-i pedepsi, fără numai îi trimit la Divan cu faptele lor în scris şi de la Divan li se hotărăşte pedeapsa lor.

6. (Î) Ce sunt acei ce se numesc aici şleahtic ?

6. (R) În pământul Moldovei nimene nu s-au numit nici nu se numesc cu nume de şleahtici, iar unii ce sunt de neamuri vechi, cari strămoşii şi moşii lor au stătut boieri după vremi, care se cheamă neamuri, şi aeştia sunt deosebiţi şi mai cinstiţi din mazili, având încredinţate dovezi de la Divan şi de la Domni de alegerea neamului lor şi privileghia acestora este să nu plătească dajdie desetină să plătească boiereştei, la unele din poronci şi la slujbe, care sunt mai mari se rânduiesc cu deosebite cărţi domneşti scrise către însuşi ei, iar nu cătră ispravnici.

7. (Î) Ce orânduială au argaţii, de poate fieştecare boieriu sau mazili să ţie argaţi câţi îi va fi voie şi aceştia, de au vite, arături şi fânaţe, prin care fac şi deosebită gospodărie, de sunt slobozi de bir şi de alte orânduieli?

7. (R) Atât boierii şi mazlii pot să ţie argaţi cât li-a fi de trebuinţa cu tocmală şi birul argaţilor, fiind însuraţi, plătesc după cislă la satul unde este legat cu birul, iar fiind holtei şi şezând în casa stăpânului, nu se supără cu birul; iar boierii au deosebit şi liude scutelnici daţi de la Domnie pentru

slujba casălor după stepina boierii fieştecăruia, cari scutelnici nu se supără nici la o rânduială ce ar fi pe ţară.

Din luminată porunca prea Înălţat Domnului nostru Măria Sa Constantin Dimitriu Moruz Voevod s-au făcut răspunsurile la întrebările Bucovinei pentru toate pre larg, după cum se arată mai sus.

Iscăliţi boierii Divanului Let 1782 fevr. 19
Ioan Cantacuzino vel Logofăt, Ştefan Sturza vel Vornic, Nicolai Rósăt vel Vornic, Gheorghe Sturza vel Vornic, Lascarachi Rósăt vel Vornic, Scarlatachi Sturza Hatman.

BUCOVINA ÎN UNIVERSUL TOPONIMIEI CENTRAL-EUROPENE[166]

VASILE I. SCHIPOR

Bukovina in the Area of Central European Toponymics

(Summary)[*]

The study "Bukovina in the Area of Central European Toponymics" deals with the mentioned topic from a diakronic perspective for the first time in our special literature and focuses on the geographical area of the former Bukovina, as well as on the Romanian one. The author presents the toponym "Bukovina" with all its derived and compound forms, which can also be found in an extended geographical area, beyond the borders of contemporary Romania, i. e. in Carpathian Ukraine, Slovakia, the Czech Republic, Poland and Germany. By understanding the toponyms as "witnesses of history", the author is convinced that the entire area deserves more thorough research. The rich toponymic material contained mainly in the older cartographic documents and the extension of the research to Ruthenia, Eastern and Western Galicia and parts of Russia could bring new and interesting concepts and information in the future that could help to better understand and interpret the historical events.

Keywords: Bukovina, Ruthenia, Galicia, Russia, Central Europe, toponymics.

Termenul Bucovina este menţionat, pentru prima dată, într-un document de cancelarie emis în 30 martie 1392, în care are valoare de apelativ. Dăm textul uricului păstrat de la Petru I Muşat, domn al Moldovei în perioada 1375–1391, considerat cel mai vechi document emis în Moldova, integral şi nu fragmentar, aşa cum a fost folosit de către diferiţi cercetători până acum: „Marele singur stăpânitor, din mila lui Dumnezeu Domn, Io Roman voievod stăpânitor al Ţării Moldovei, de la munte până la mare. Am dat cu fiii mei, Alexandru şi Bogdan, slugii noastre, Ionaş Viteazul, pentru credincioasă slujbă, trei sate pe Siret, uricul lui cu tot venitul în veac, şi copiilor lui şi nepoţilor lui şi strănepoţilor lui cu tot dreptul. Numele satelor Ciordăceuţi şi Vladimirăuţi şi Bucurăuţi. Iar hotarul lor: din jos de Măreşăuţi, valul care este de-a latul câmpului până la Siret, apoi cealaltă parte a Siretului, la capătul de jos al poienii, o movilă şi de acolo drept peste luncă la fântână o movilă şi, de acolo, drept la *bucovină*, o movilă şi, de acolo, pe marginea *bucovinei* în sus, până la hotarul Şerbescului la tei, o movilă, de acolo către topliţă, aici o movilă, şi, de acolo, către Siret, movila de mijloc şi, de acolo, peste Siret, în sus, până la *bucovina cea mare*, pe unde iese drumul de la Dobrinăuţi, la capătul câmpului şi, de acolo, pe marginea *bucovinei*, pe deal, la vale, până la val. Acesta îi este tot hotarul locului. Iar la aceasta credinţa mea şi credinţa fiilor mei, credinţa jupânului Iuga, credinţa jupânului Stetco cu fraţii lui, credinţa Bratului Netedul, credinţa lui Stanislav, credinţa panului Drăguş Viteazul, credinţa lui Stavrici, credinţa panului Vlad, a panului Ghidea, a panului Grozea, credinţa panului Costea, credinţa lui Oris, credinţa tuturor boierilor moldoveni. Iar pentru tăria acestuia şi pentru pomenire, am poruncit să se atârne pecetea noastră cea mare, ca să nu fie clintit, acesta, niciodată în veac. S-a scris cartea în anul şase mii nouă sute deplin, luna martie în 30 zile, în cetatea noastră, a lui Roman voievod"[167]. Redactat în limba slavonă, documentul se păstrează la Arhivele Statului din Bucureşti.

Apelativul *bucovina*, cu formele sale *bucovină, bucovinei, bucovina cea mare*, are în acest document, care nu priveşte spaţiul Bucovinei istorice, sensul de „pădure de fag", „făget". În textul slavon, nu şi în traducerea românească din *Documenta Romaniae Historica*, apelativul apare o dată scris cu iniţială majusculă, Bucovina („la Bucovină"), ca un toponim.

Toponimul *Bucovina* pare a fi întrebuinţat în epocă mai întâi de către slavi şi, în special, de către polonezi. În tratatul de împărţire a Moldovei, încheiat între Ungaria şi Polonia, în 1412, sunt menţionaţi „codrii cei mari şi mici, numiţi *Bucovina*", situaţi între Nistru şi Prut: „Silvae maiores et minores, Bucovina dictae"[168]. Din timpul domniei lui Ştefan cel Mare există mai multe acte de cancelarie în care sunt menţionate câteva bucovine („păduri de fag", „făgete") în ţinuturile Roman, Cârligătura, Iaşi, Fălciu. Format de la tema slavă veche buk-, „fag", apelativul *bucovina* este un vechi derivat slav, înregistrat de 25 de ori în documentele vechi româneşti, fapt ce „presupune că era cunoscut şi de grămăticii din cancelaria Moldovei", care-l foloseau în documentele scrise în limba slavonă[169]. Originea sa ucraineană, pe care o invocă unii cercetători astăzi, este discutabilă[170], tot aşa cum negarea coloraturii poloneze (şi nu numai) ar trebui amendată[171].

---

[166] Comunicare susţinută în cadrul Simpozionului ştiinţific internaţional „Bucovina. File de istorie", ediţia a XIII-a, secţiunea Istorie modernă şi contemporană, organizat de Muzeul Bucovinei, Facultatea de Istorie şi Geografie a Universităţii „Ştefan cel Mare" şi Direcţia pentru Cultură şi Patrimoniu Naţional Suceava, Suceava, 23–25 noiembrie 2012. „Analele Bucovinei", anul XXIII, nr. 1 (46), 2016, pp. 131–153. Republicat, ca studiu introductiv, cu câteva precizări la unele note de subsol şi cu o notă suplimentară, la sfârşitul corpului de referinţe, în lucrarea *Bucovina de lângă noi. Viaţa ştiinţifică, literară şi artistică la început de mileniu*, vol. II, Iaşi, TipoMoldova, Colecţia „«Opera omnia». Cartea de istorie", 2019, pp. 5–33.

[*] Traducere: Ştefăniţa-Mihaela Ungureanu.

[167] Mihai Costăchescu, *Documentele moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, vol. I, Iaşi, 1931, pp. 7–8; *Documenta Romaniae Historica*, A. *Moldova*, vol. I, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1975, p. 3.

Într-o scrisoarea autografă, din 6 octombrie 1685, redactată în limba polonă, adresată lui Stanisław Szczuka, paharnicul coroanei polone, Miron Costin scrie între altele: „Stând aici, unde clemenţa măriei-sale regelui, domnul meu milostiv, m-a adăpostit cu copiii mei, la Daszow, am primit veste de la Sniatin că milostivirile-lor domnii hatmani au sosit cu oastea la satul denumit Boian, la o milă de *Bucovina* şi la trei mile de Pereryta, dincolo de care a ajuns în câmp hanul cu ordiile, iar seraschierul, după ce a pornit de la Ţuţora, se afla cu trei popasuri în urma hanului. [...] Toate aceste locuri măria-sa regele le cunoaşte foarte bine, precum şi pădurile de fagi, acelea de dincolo de Zuceca, deoarece pe acolo a condus oastea împotriva lui Husein-paşa"[172]. Valoarea de toponim a termenului este limpede, dar argumentul invocat de către istoricul contemporan nu este, întru totul, convingător: „Această pădure era în ţinutul care s-a numit în tot Evul Mediu Cernăuţi şi niciodată Bucovina"[173].

În *Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae* (1714), Dimitrie Cantemir menţionează toponimul *Bucovina* în capitolul VI, *De campis sylvisque Moldaviae*, din *Pars prima – Geographica*, având sensul de „pădure", acesta amintind vag de evenimentul istoric petrecut în ziua de 26 octombrie 1497 şi fiind folosit de către polonezi, în timp ce românii moldoveni – precizează Dimitrie Cantemir – folosesc toponimul *Dumbrăvile Roşii*: „Prae ceteris omnibus duo querceta Moldavis fuere celebrata, Cotnariense, et Kiegecziense. Cotnariensi, prope urbem eiusdem nominis, non natura, sed humana industria dedit originem. Campus erat amplissimus et ubique patens Stephani M. temporibus. In hoc cum Poloni magno cum exercitu castra metassent, adortus eos Stephanus M. profligavit, castris exutos in fugam vertit, plures caecidit, captivos eosque maxima ex parte nobiles plus quam XX milia coëgit. Pro his cum magnum lytrum Poloniae rex polliceretur, noluit assentire Stephanus, quod non pecuniam quaereret, sed tale sibi erigere cuperet trophaeum, quod ipsius posterioribus etiam seculis praedicaret victorias. Hunc in finem Polonis omnibus aratro iunctis totum illum campum, longum duobus, latum uno milliari, in quo commissum erat proelium, ligone subegit, praeparatisque hunc in finem glandibus consevit, quae iam in sylvas satis amplas et elegantes excreverunt. Moldavi eas hodie *Dumbrevile Roszii*, i. e. querceta rubra vocant, quod Polonico sanguine fuerint rigati. Poloni vero easdem *Bucovina* dixerunt, nec sine lacrymis unquam illius loci faciunt mentionem"[174]. Dimitrie Cantemir înregistrează ştirea referitoare la „Bucovina" din tradiţia locală de la Cotnari, unde ar fi existat o Dumbravă Roşie.

---

[168] Apud Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I (1774–1862), *De la administraţia militară la autonomia provincială*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1993, p. 114; Gheorghe C. Moldoveanu, *Bucovina: onomastică şi istorie*, conferinţă susţinută, sub patronajul Academiei Române, în ciclul „Limba română şi relaţiile ei cu istoria şi cultura românilor", Bucureşti, Editura Academiei Române, 2002, p. 9.

[169] Gheorghe C. Moldoveanu, *op. cit.*, p. 9.

[170] *Ibidem*, p. 8.

[171] Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 113.

[172] Confer Miron Costin, *Opere*, II, ediţie critică îngrijită de P. P. Panaitescu, seria „Scriitori români", Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1965, pp. 138–139. Istoricul Mihai Iacobescu scrie însă despre „secretarul regelui Poloniei", preluând greşelile şi omisiunile Elenei Linz, care publică documentul, aflat la Archiw akt dawnych din Varşovia, împreună cu o altă scrisoare, în revista „Studii", anul XI, nr. 5, 1958, pp. 79–88. Vezi Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 114.

[173] Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 114.

[174] „Două păduri de stejari au fost vestite mai mult ca toate celelalte: a Cotnarilor şi a Tigheciului. Cea de la Cotnari, aproape de târgul cu acelaşi nume, a fost creată nu de natură, ci de mâna omului. Pe vremea lui Ştefan cel Mare acolo era un câmp foarte mare care se întindea în toate părţile. Cum polonii cu o mare armată îşi făcuseră aici tabără, Ştefan cel Mare, atacându-i, i-a zdrobit, i-a pus pe fugă, luându-le tabăra, pe mulţi i-a tăiat şi a luat mai mult de douăzeci de mii de captivi, în cea mai mare parte nobili. În schimbul lor regele Poloniei a promis o mare sumă, dar Ştefan n-a vrut să primească, pentru că nu bani căuta el, ci voia să-şi ridice un trofeu care să vestească şi secolelor viitoare victoriile lui. În acest scop, punând pe toţi polonii la jug, a arat întreg acel câmp, lung de două mile şi lat de o milă, în care dăduse bătălia, şi l-a semănat cu ghindă pe care o avea pregătită într-acest scop, din care s-au înălţat aceste păduri atât de mari şi de frumoase. Moldovenii le zic astăzi *Dumbrăvile Roşii*, fiindcă au fost udate cu sânge polon. Polonii însă le-au numit *Bucovina* şi niciodată nu amintesc despre ele fără să lăcrămeze". Vezi Dimitrie Cantemir, *Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae... Descrierea Moldovei*, traducere după originalul latin de Gh. Guţu, introducere de Maria Holban, comentariu istoric de N. Stoicescu, studiu cartografic de Vintilă Mihăilescu, indice de Ioana Constantinescu, cu o notă asupra ediţiei de D. M. Pippidi, Bucureşti,

Recensămintele populaţiei Moldovei din anii 1772–1773 şi 1774 nu consemnează toponimul Bucovina. Întâlnim aici numai toponimul *Bâcovăţ*, cu forma de genitiv, *Bâcovăţului*, denumind un ocol în ţinutul Orhei-Lăpuşna[175]. La „Indice de nume", autorii trec şi formele *Bucovăţ, Bucovăţului*, fapt ce ilustrează un caz clasic de contaminare semantică. Numele ocolului, aşa cum este trecut în aceste recensăminte, provine de la numele râului Bâc (Bîc), cu o lungime de 155 km, situat în partea centrală a Republicii Moldova (Basarabiei), afluent pe dreapta al Nistrului, pe valea căruia astăzi se află oraşele Chişinău, Călăraşi, Străşeni, Bucovăţ şi Vatra. Numele acestui râu provine de la slavul bîk, unde are sensul „bou", „buhai" (în lb. rusă бык, în ucr. бык), nu de la etimonul slav buk, cu sensul de „fag". Potrivit unei legende locale, numele râului provine de la boul unui om de aici, care s-ar fi înecat, în vremuri imemoriale, în lacrimile unei fete de uriaş[176].

În lucrarea sa, *Beschreibung des Bukowiner Districts* [Descrierea districtului bucovinean], definitivată în 15 septembrie 1775, generalul Gabriel Splény von Miháldy utilizează frecvent toponimul *Bucovina*, pentru a denumi partea de nord-vest a Principatului Moldovei proaspăt achiziţionată de Casa de Habsburg şi devenită un „district": „Acest district, compus din părţile mai sus-amintite ale Principatului Moldova şi acum cunoscut sub numele Bucovina, măsoară după o linie mergând de la miazănoapte la miazăzi, şi anume de la vărsarea pârâului Podhorje în Nistru până la Baia 18 mile şi de aici până la graniţa cu Transilvania (dacă această distanţă n-ar trebui socotită ca făcând parte din lăţimea districtului) 13 mile, deci în total 31 de mile şi, după linii perpendiculare pe Pocuţia, pe Maramureş şi pe Transilvania, are lăţimile diferite de 5, 7, 9 şi 12 mile"[177]. Pe lângă acesta, tot aici mai apare un toponim, oarecum neclar, insuficient evoluat din stadiul de apelativ: *Codrul bucovinean* („Bukowiner Wald"), în „descrierea specială" a graniţei „recent ocupatului district": „Graniţa nouă începe în faţa vărsării pârâului Podhorje în Nistru şi se îndreaptă de aici fără marcări naturale deosebite peste mici dealuri şi văi până la vârful pleşuv al muntelui de deasupra satului Rocşani, o porţiune care va trebui asigurată cu timpul cu un şanţ şi, în vederea apropiatei fortăreţe Hotin, cu mai multe fortificaţii. De la vârful muntelui de deasupra satului Rocşani, graniţa parcurge pe cât posibil linia culmilor aşa-numitului *Codru bucovinean* până în regiunea satului Colincăuţi şi până la izvorul de acolo al pârâului Rachitna"[178]. Şi un alt context de aici, ilustrează sensul toponimului: „Munţii înalţi ca şi câmpia sunt acoperiţi deci adeseori cu păduri; numai regiunea dintre Prut şi Nistru

---

Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1973, pp. 110, 111. La *Indice de nume*, este menţionat aici toponimul *Bucovina* cu sensul „nume dat de poloni pădurii de stejar de la Cotnari". Complementar pentru această problemă, vezi şi wikisource.org/wiki/Descriptio_Moldaviae. Aici se află textul în limba latină, textul original al lucrării elaborate de principele cărturar enciclopedist român la solicitarea Academiei din Berlin, al cărei membru de onoare era. O tradiţie locală valorifică, de altfel, şi Grigore Ureche în letopiseţul său: „Albriht craiul leşesc văzând atâta pradă şi stricăciune ce i-au făcut Ştefan vodă în ţara lui, nu vru să lase, ci de iznoavă strânsă oaste şi întră în ţară şi începu a prăda şi a strica ţara până la târg la Botăşani. Ştefan vodă, daca prinse de veste, îşi strânse de sârg oştile şi, cu cine avea cu ai săi, i-au ieşit înainte acei oşti leşeşti şi i-au dat război la târg la Botăşani. Şi cu vrerea lui Dumnezeu pierdură leşii războiul şi fu izbânda la Ştefan vodă şi multă oaste leşască au perit şi pe mulţi i-au prins în robie şi multe cazne le făciia moldovenii leşilor. Că au pus Ştefan vodă de au arat cu leşii pe o culme de deal la Botăşani şi au simănat ghindă şi s-au făcut dumbravă mare, de este până astăzi copaci mari. Ci de această poveste nimica nu scrie cronicariul leşesc, iară la letopiseţul nostru acest moldovenesc scrie de acest război al lui Ştefan vodă ce au avut cu leşii la Botăşani, precum s-au pomenit mai sus". Vezi Grigore Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, text stabilit de P. P. Panaitescu, prefaţă şi note de Gh. Pop, Bucureşti, Editura Tineretului, colecţia „Lyceum", 1967, p. 86. Şi Ion Neculce valorifică tradiţia locală, vorbind de mai multe „dumbrăvi pentru pomenire" în legenda a VIII-a din *O samă de cuvinte*, fără a menţiona însă toponimul *Bucovina*: „Ştefan-vodă cel Bun şi cu fiiul său Bogdan-vodă de multe ori au avut războaie cu leşii. Şi multe robii au făcut în Ţara Leşască, cât au pus pe leşi în plug de-au şi arat cu dânşii, de au sămănat ghindă, de au făcut dumbrăvi pentru pomenire, ca să nu să mai acolisască de Moldova: Dumbrava Roşie la Botăşeni şi Dumbrava Roşie la Cotnari şi Dumbrava Roşie mai gios de Roman. Şi leşii încă nu tăgăduiesc, că scrie şi în cronica, în letopisăţul lor. Numai mă mier de Miron logofătul cum au acoperit acest lucru de nu l-au scris. Şi aşè vorbăsc oamenii, că, când au fost arând cu dânşii, cu leşii, i-au fost împungând cu strămurările, ca pre boi, să tragă. Iar ei să ruga să nu-i împungă, ce să-i bată cu biciuşcile, iar când îi bătè cu biciuşcile, ei să ruga să-i împungă". Vezi Ion Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei şi O samă de cuvinte*, ediţie îngrijită, cu glosar, indice şi o introducere de Iorgu Iordan, seria „Clasicii români", Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1955, p. 109.

[175] Vezi P. G. Dimitriev, P. V. Sovetov (editori), *Moldova în epoca feudalismului. Recensămintele populaţiei Moldovei din anii 1772–1773 şi 1774*, ediţie, cuvânt introductiv şi comentarii de P. G. Dimitriev, volumul VII, partea a 2-a, Chişinău, Editura Ştiinţa, 1975, p. 428.

[176] Conf. ro.wikipedia.org/wiki/Râul_Bîc (2 iulie 2012).

[177] Confer *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice şi demografice*, ediţie bilingvă îngrijită, cu introduceri, postfeţe, note şi comentarii de acad. Radu Grigorovici, prefaţă de D. Vatamaniuc, Bucureşti, Editura Academiei Române, Colecţia „Enciclopedia Bucovinei în studii şi monografii" (2), 1998, pp. 32, 33.

[178] *Ibidem*, pp. 36, 37. Trimiterile noastre se fac atât la textul german, cât şi la cel românesc al ediţiei din 2008.

trebuie exceptată, unde pe o arie de 16 mile pătrate nu există lemn aproape deloc, în afară de şi mai sus numitul Codru al Bucovinei"[179]. În nota 4 la acest memoriu al generalului Gabriel Splény von Miháldy, academicianul Radu Grigorovici, editorul său din anul 1998, face trimitere la sensul toponimului în izvoarele poloneze: „Izvoarele istorice poloneze numesc «Codrul Bucovinei» când întregul lanţ al înălţimilor Carpaţilor Orientali acoperite cu păduri de fag, care se întind din Transilvania până la Nistru, când numai cele dintre Prut şi Nistru. Splény a urmat evident concepţia din urmă, poate şi fiindcă pe harta întocmită de maiorul Mieg numai lanţul de înălţimi dintre Prevorodec pe Nistru şi Jucica pe Prut poartă această denumire"[180].

În *Tabelul localităţilor din Bucovina*, „district imperial regal", întocmit din ordinul generalului Gabriel Splény von Miháldy, în 1775, dar publicat pentru prima oară abia în 1893, nu există un toponim Bucovina în rândul celor 290 de localităţi, cu 62 de atenanţe consemnate aici[181]. În *Descrierea Bucovinei, Extrait de l'ouvrage de M. le général de Splény et d'un rapport de M. de Jenisch* [Extras din lucrarea dlui general baron de Splény şi dintr-un raport al dlui M. de Jenisch], redactat în limba franceză şi publicat la Leipzig, în 1790, toponimul Bucovina are, în primul rând, „sensul de teritoriu al Moldovei", revenit în 1775 Casei de Austria: „Porţiunea din Moldova care a revenit statelor Casei de Austria sub denumirea generală de Bucovina, formează o lizieră care se învecinează cu frontierele Transilvaniei şi a cărei arie este evaluată la 194 de mile pătrate germane de către generalul de Splény şi la 180 de dl de Jenisch"[182]. În nota 5 la descrierea sa, M. de Jenisch explică sensul toponimului *Bucovina*: „Numele de Bucovina este de fapt destinat unei păduri situate în acest teritoriu şi s-a extins în prezent la toată porţiunea austriacă a Moldovei. Cantemir povesteşte despre originea acestui nume una din acele anecdote prin care vanităţii oricărei naţiuni îi place să se glorifice în dauna vecinilor săi. Principele Ştefan cel Mare, spune el, după ce a câştigat o mare victorie asupra polonezilor şi a făcut peste 20 000 de prizonieri ai acestei naţiuni, în cea mai mare parte nobili, a refuzat orice răscumpărare şi şi-a propus să eternizeze amintirea acestei victorii a sale şi a ruşinii lor; i-a înhămat deci pe toţi la pluguri şi i-a pus să are câmpul de bătaie larg de o leghe şi lung de două; apoi a pus să se semene ghindă, care a dat naştere unei păduri întinse. În amintirea cestei origini, moldovenii o numesc *Dumbrava Roşie* sau *Pădurea stejarilor roşii*, iar polonezii îi spun *Bucovina* şi nu vorbesc de ea decât vărsând lacrimi"[183].

Şi în *Descrierea Bucovinei şi a stării ei lăuntrice*, memoriul lui Vasile Balş, din 1780, toponimul Bucovina este frecvent folosit şi are acelaşi sens ca la Splény: „district", „district imperial regal", fostă parte a Principatului Moldova. Nu este lipsit de importanţă să mai adăugăm faptul că toponimul *Bucovina* apare folosit frecvent, cu acelaşi sens, şi în altă descriere cunoscută: *Kurzgefaßte Bemerkungen über die Bukowina* (Scurte observaţii asupra Bucovinei), descriere întocmită de Ioan Budai-Deleanu, în 1813[184].

Un călător străin, medicul francez Balthasar Hacquet (1740–1815), este autorul unor populare *Descrieri de călătorie prin Carpaţi*, întreprinse în perioada 1788–1809. Într-un prim volum, *Neueste physikalisch-politische Reisen in den Jahren 1788 und 1789 durch die Dacischen und Sarmatischen oder Nördlichen Karpathen* (Recentele călătorii fizico-politice ale lui Hacquet în anii 1788 şi 1789 prin Carpaţii Dacici şi Sarmatici sau Carpaţii Nordici), Partea întâi, publicate la Nürnberg, în 1790, el foloseşte toponimul Bucovina cu sensul de „regiune", „provincie", „parte (unitate) administrativ-teritorială".

---

[179] *Ibidem*, pp. 32, 33, 34, 35.

[180] *Ibidem*, p. 207.

[181] *Ibidem*, pp. 236–272. Nici în lucrarea dr. Daniel Werenka, *Topographie der Bukowina zur Zeit ihrer Erwerbung durch Oesterreich (1774–1785)*. Nach Acten aus folgenden Archiven: K.u.K. Kriegministerium, dessen Kartenarchiv, K.u.K. Ministerium für Cultus und Unterricht, Czernowitz, 1895, 272 S. + 1 Karte, nu există un toponim Bucovina în rândul localităţilor consemnate, lucrare ce ilustrează situaţia populaţiei pentru perioada 1774–1784, valorificând vechi documente moldoveneşti, documentele recensămintelor din 1774, recensămintele austriece din 28 octombrie 1776, Consignaţiunile din 10 august 1777, efectuate sub coordonarea lui Splény ş.a. Aici, toponimul Bukowina (Bucovina) este menţionat de nouă ori, însă de fiecare dată cu sensul de „district", unitate administrativ-teritorială, ţinut.

[182] *Ibidem*, pp. 282, 283.

[183] *Ibidem*, pp. 312, 313, 314, 315. Trimiterile noastre se fac atât la textul francez, cât şi la cel românesc al ediţiei din 2008.

[184] Textul descrierii lui Ioan Budai-Deleanu, în traducerea lui George Bogdan-Duică, din 1894, în ediţia din 1998, îngrijită de academicianul Radu Grigorovici, cu text bilingv german-român, cu note şi comentarii, pp. 373–433.

Pentru acest explorator, „prieten al neamului nostru”, potrivit aprecierii academicianului Radu Grigorovici, Bucovina este „Moldova imperială”: „[Cernăuţi], această capitală a Bucovinei este aşezată în imediata apropiere a râului Prut, pe malul înalt dinspre sud”[185]; „[La Humor], de pe înălţimile acestui munte am avut la apusul soarelui o vedere splendidă asupra şesului Bucovinei”[186]. În alte câteva contexte, toponimul Bucovina are sensul „Ţara de Sus a Moldovei”: „Dacă te îndrepţi de la acest munte [Suliţa-Lucina] către nord, spre Cernagora, unde izvorăşte Ceremuşul Negru, ajungi din nou la o graniţă triplă şi anume a Moldovei de Sus sau Bucovina, Maramureş sau Ungaria şi Galiţia sau Pocuţia”[187]; „[Ceremuş], râul foarte iute, a cărui trecere este adeseori primejdioasă, formează graniţa dintre Moldova de Sus sau Bucovina şi Pocuţia”[188].

Potrivit taxonomiei stabilite de academicianul Iorgu Iordan, toponimul Bucovina din toate cazurile de mai sus, face parte din categoria numelor topografice[189].

În spaţiul românesc, toponimul Bucovina[190] cunoaşte o răspândire mai ales în partea de nord-vest a Moldovei istorice. În afara acestui spaţiu geografic al oicumenei româneşti, Iorgu Iordan consemnează doar un singur toponim Bucovina, în ţinutul Huşi[191].

În lucrarea *Tezaurul toponimic al României. Moldova*, sunt menţionate doar trei toponime derivate de la Bucovina: *Bucovăţul*, fost sat în partea de nord a satului Păltinoasa, din judeţul Suceava; sat în comuna Pârteştii de Jos, menţionat într-un document din 1896, sat înglobat în localitatea Capul Codrului (1898), unde mai apare în 1907 şi 1908; sat înglobat în satul Păltinoasa (1919, 1931, 1939, 1954, 1959), menţionat în 1900 cu numele de *Bukowetz*; *Bucovinenii*, fost sat pe teritoriul satului Ionăşeni, judeţul Botoşani (din 1950, regiunea Suceava); sat în comuna Vârful Câmpului (1926, 1929, 1932, 1939, 1943, 1952, 1954, 1956, 1968); *Bucovineşti*, fost sat în partea de nord-vest a satului Argel, judeţul/regiunea Suceava (1956, 1965, 1968)[192].

În lucrarea sa *Toponimia minoră a Bucovinei*, Nicolai Grămadă (1892–1961) realizează „cel mai bogat inventar de până la 1945 al toponimelor bucovinene”[193]. Aici el consemnează toponimul şi formele sale derivate (Bucovăţ, Bucovinca, Bucovenca, Bucoveica, Bucovata, Bucovineşti, Bucovenista) de pe teritoriul Bucovinei istorice, denumind cătune, părţi de sate şi de hotar, munţi, dealuri, păduri, poieni, ţarini, islazuri, fânaţe, pâraie, fântâni, drumuri: *Bucovina*, ţarină şi pădure, situată în hotarul satului Cuciuru Mare, la 1783; *Bucovina*, pădure, în hotarul satului Verbăuţi (1783) şi în hotarul satului Cosmin (1785); *Bucovina*, pârâu aflat la hotarul localităţii Mareniceni, cătun al Putilei (1787); *Bucovina*, cătun şi părţi de hotar în Gura Putilei; *Bucovina*, pădure în hotarul satului Dihtineţ (1801); *Bucovina*, pădure în hotarul satului Slobozia Comareştilor (1822); *Bucovina*, poiană, pădure şi deal în hotarul satului Ostra (secolele XIX–XX), *Bucovina*, parte de hotar la Molodia (1785); *Sub Bucovină*, parte de hotar şi poiană în localitatea Voloca pe Ceremuş (1788); *Bucov*, munte la Banila Moldovenească (1756) şi la Lucavăţ (1785); *Bucova*, cătun la Dracineţ (1939); *Bucovata*, loc la Lenţeşti, pe malul drept al Prutului (1660 şi 1759), ţarină la Lenţeştii de Jos (1939); *Bucovăţ*, munte la Dihtineţ (secolul al XIX-lea); *Drumul Bucovăţului*, Păltinoasa (1939); *Pârâul Bucovăţ*, Mănăstirea Humorului (1699)[194]; *Obârşia Bucovăţului*, deal, Mănăstirea Humorului şi Gura Humorului (1783); *Bucoviţa*, laz în hotarul satului Putila (1785); *Bukovinka*, nume de loc în Clocucica de Jos şi Horecea, lângă Cernăuţi (1783); *Bucovinca*, pădure în Stebne şi în Toräceni (secolul al XIX-lea), nume de pădure, cătun şi fântână în Şipotele Sucevei, cătun şi fântână la Dracineţ (1939); *Bucovenca*, fântână şi ţarină în hotarul satului Dracineţ (secolul al XIX-lea), ţarină în hotarul satului Sălăşeni (secolul al XIX-lea); *Bucoveica*, ţarină pe raza satului Izvoarele Sucevei (1939); *Bucovineşti*, pârâu în satul Şipote pe Siret (1785), nume de pârâu şi deal în Seletin (1939), pârâu în hotarul satului Berhomet pe Siret (1785), poiană în Brodina (1922), poiană în hotarul satului Ciumârna (secolul al XIX-lea), un fânaţ şi un munte în hotarul satului Ruşii Moldoviţei (1939), o poiană în hotarul satului Vatra Moldoviţei (1939); *Bucovenista*, pădure în apropierea satului Ruşii Moldoviţei (1785)[195].

---

[185] [Balthasar Hacquet], *Bucovina în prima descriere fizico-politică. Călătorie în Carpaţii Dacici (1788–1789)*, ediţie bilingvă îngrijită, cu introduceri, postfeţe, note şi comentarii de acad. Radu Grigorovici, prefaţă de D. Vatamaniuc, Rădăuţi, Editura Septentrion, Colecţia „Enciclopedia Bucovinei în studii şi monografii” (7), 2002, pp. 30–31.

[186] *Ibidem*, pp. 52–53.

[187] *Ibidem*, pp. 96–97.

[188] *Ibidem*, pp. 100–101.

[189] Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1963, p. 17. Iată clasificarea toponimelor stabilită în această lucrare fundamentală: „În ce priveşte modul cum au luat naştere toponimicele româneşti, putem constata mai multe grupe: 1) nume care descriu poziţia, aspectul sau vreo altă particularitate a locului; 2) nume care au ca punct de plecare diverse fapte din viaţa socială a poporului nostru; 3) nume care păstrează amintiri despre evenimente şi întâmplări din trecut; 4) nume care trădează o anumită atitudine sau trăsătură psihică a celor ce le-au dat. Vom avea, prin urmare, patru capitole, după cele patru categorii de toponimice la care se referă: 1) topografice; 2) sociale; 3) istorice; 4) psihologice” (p. 17).

[190] Ca apelativ, termenul *bucovina* este rareori înregistrat în lucrările noastre lexicografice. *Dicţionarul explicativ al limbii române*, ediţia a II-a, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1996, nu-l menţionează. Aici sunt înregistrate doar formele *bucovinean, -ă*; *bucovineni, -e*; *bucovineancă, bucovinence* (p. 116). Nu-l înregistrează nici Alexandru Ciorănescu în *Dicţionarul etimologic al limbii române*, ediţie îngrijită şi traducere din limba spaniolă de Tudora Şandru-Mehedinţi şi Magdalena Popescu-Marin, Bucureşti, Editura Saeculum I. O., 2002. Citându-l pe August Scriban (1872–1950), autorul lucrării *Dicţionarul limbii româneşti (Etimologii, înţelesuri, exemple, citaţiuni, arhaisme, neologisme, provincialisme)*, Iaşi, Editura Presa Bună, 1939, *Dex online* precizează: *bucovină*, f. pl *-e*, vsl. *Bukovina*. Făget (dexonline.ro/definitie/Bucovina). În schimb, ca toponim, *Bucovina* este înregistrat şi explicat, uneori în articole ample, mai ales de către dicţionarele enciclopedice. Prezintă interes pentru tema în discuţie felul cum explică unele dintre acestea toponimul: „Bucovina. Ţinutul Moldovei de Nord. Nume întâlnit de la finele sec. 14, însemnând «pădure de fag»” (Lucian Predescu, *Enciclopedia României „Cugetarea”. Material românesc. Oameni şi înfăptuiri*, ediţie anastatică, Bucureşti, Editura Saeculum I.O. – Editura Vestala, 1999, p. 133 (retipărirea ediţiei din 1940); „Bucovina, provincie istorică românească, parte integrantă a Moldovei”, numele ei „provine de la apelativul slavon care înseamnă «pădure de fagi»” (*Dicţionar enciclopedic*, vol. I (A–C), Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1993, pp. 273–274); „Bucovina, prov. istorică românească, parte integrantă a Moldovei, situată în NE Carpaţilor Orientali, locuită în antic. de geto-daci. Denumirea de *B.* provine de la apelativul slavon «pădure de fagi»...” (vezi pentru aceasta *Dex online*, dexonline.ro/definitie/Bucovina).

[191] Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 66.

[192] Dragoş Moldovan (coordonator), *op. cit.*, partea I, 1991, p. 160.

[193] Gheorghe C. Moldoveanu, *op. cit.*, p. 8.

Pentru felul cum au fost traduse unele toponime la întocmirea hărţilor de către militarii austrieci, dăm un exemplu grăitor: *Bukowina Kostinska* (Pădurea lui Costin, Pădurea de fagi a lui Costin), la Costeşti, pe Valea Ceremuşului (1783)[196].

Echivalentul german al toponimului Bucovina este consemnat în lucrarea lui Nicolai Grămadă cu formele: *Buchenhein*, numele mai nou al localităţii Poiana Micului, cum apare în inscripţia peceţii (Gemeinde Buchenhein), *Buchenhain*, varianta pentru numele aceleiaşi localităţi, *Buchenwald*, pădure, Gura-Humorului (Wickenhauser, în traducerea unei hotărnicii din 1491). Din această categorie semantică face parte şi toponimul *Buchenthal*, „Valea Fagilor", predicatul nobiliar de la titlul de cavaler, pe care îl primeşte la începutul secolului al XIX-lea familia Dobrowolski din Bucovina, înrudită cu familia Flondor, toponim care intră în structura unui nume propriu compus şi trece, astfel, în altă ramură a onomasticii, antroponimia[197].

Ion Popescu-Sireteanu, editorul lucrării menţionate mai sus, precizează că aceste toponimice „coboară de la nord spre sud, rărindu-se treptat şi apoi dispărând"[198]. „Dacă urmărim toponimice derivate de la *fag* – adaugă lingvistul ieşean, originar din Bucovina –, constatăm că şi acestea coboară de la nord la sud, dar răspândirea lor în sud este foarte mare comparativ cu partea de nord a Bucovinei, unde aproape că nu apar, fiind înlocuite"[199]. Exemplele invocate aici de către Ion Popescu-Sireteanu sunt, între altele: *Dealul Fagilor*, ţarină în Broscăuţii Noi (1939), *Făgeţel*, ţarină în Cupca (secolul al XIX-lea), *Dealul Făgeţel, Pârâul Făgeţel* (1783), *Câmpul Făgeţelu* (1786) şi ţarina *Faghiţel* (1939) în hotarul satului Bădeuţi; *Făgeţel*, deal şi ţarină în Milişăuţi (1939), *Făget*, nume topic în braniştea Mănăstirii Putna (1782), *Vadul Făguleţului*, în hotarul satului Berchişeşti (1473), *Pădurea Fagului*, la Solca (1955), *Făgetul Popii*, nume topic în hotarul satului Mănăstirea Humorului (1939), *Preluca*

---

[194] Pârâul Bucovăţ, afluent pe stânga al râului Moldova, la Păltinoasa, lângă Gura Humorului. Tot aici, astăzi, un toponim nou: Balastiera Bucovăţ, exploatare de balast.

[195] Ion Popescu-Sireteanu, *Nicolai Grămadă şi toponimia minoră a Bucovinei*, în volumul Nicolai Grămadă, *op. cit.*, pp. 21–22.

[196] Vezi a Nicolai Grămadă, *op. cit.*, p. 240.

[197] Constantin cavaler de Buchenthal (1842, Dobronăuţi – 1903, Dobronăuţi), îşi face studiile la Cernăuţi, şi Tarnopol, pe care le continuă apoi la Institutul Terezianum din Viena şi la Graz, unde urmează dreptul. La Conservatorul din Viena face studii muzicale, fiind îndrumat de profesorul Iosif Dax. Constantin cavaler de Buchenthal compune mai multe opere muzicale pentru pian, între care: *Resunete din Bucovina, Horă, Marş românesc, Patru hore, Două hore, Hora lui Goian, Hora Seracin, Sunete din Carpaţi, Polca Emila, Vals Amaryllis, Suferinţa, Erinnerung an Berhomet*, vals (op 8), *Waldmeister*, vals (op 9), *Căluşerul*, dans popular (op 10), *Hora Elisavetei* (op 12), *Hora junimei* (op 14), *Hora Junimei române vieneze* (op 23), *Valurile Dornei*, horă. Vezi Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 133; Emil Satco, *Enciclopedia Bucovinei*, vol. I, Iaşi–Suceava, Editura Princeps–Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera", 2004, p. 161.

[198] *Ibiden*, p. 22.

[199] *Ibiden*, p. 23.

Făgetului, Slătioara (1784), *Prislopul cu Fagi*, Câmpulung Moldovenesc (1778), *Făgeţelul Mic*, Poiana Stampei (secolul al XIX-lea), *Ţarina Fagului*, ţarină, Poiana Micului (1839)[200].

„Dar aria de răspândire a acestor toponime – scrie lingvistul Gheorghe C. Moldoveanu – nu corespunde cu spaţiul bucovinean în totalitatea lui, ci formează un teritoriu restrâns, o insulă alungită, care începe din fostul district Vijniţa, situat în treimea nordică a Bucovinei, şi se întinde până la Gura Humorului"[201]. Complementar şi cu trimitere mai ales la originea toponimului Bucovina, (re)aducem în discuţie şi observaţia lui Iorgu G. Toma (1871–1935): „Ţara noastră nu s-a numit totdeauna aşa, cum se numeşte ea azi. Pe vremea când se ţinea de Principatul Moldovii, se numea Arboroasa. Încă pe vremea ace[e]a se obişnuise poporaţiunea ruteană din părţile învecinate ale Galiţiei a-i zice coastei muntoase, acoperită cu întinse păduri de fag, dintre Vijniţă şi Ceremuş, Bucovina, ce[e]a ce însamnă «pădure de fag» şi această numire slavă a fost adoptată, după încorporare, pentru tot teritoriul Moldovii ocupat de Austria prin generalul Gabriel baron Splény la 1 octo[m]br[i]e 1774, un veşnic memento pentru noi, că slavul, care ni-a împrumutat, nepoftit, numele, ni va lua mai târziu, cu sila, drept dobândă, ţara"[202]. Şi aprecierea istoricului Ion I. Nistor merită a fi reţinută, ea făcând parte dintr-o descriere antologică a provinciei: „Ţara de Sus a Moldovei, străjuită de codrii ei de fag – *bucovine* – silvae faginales – contra invaziilor din Polonia, în care răsună peste veacuri vuietul de la bătălia din pădurea Şipeniţului şi din Codrul Cosminului, este partea cea mai bine cultivată a statului moldovenesc care îşi găsise leagănul pe aceste frumoase şi binecuvântate meleaguri. [...] Bucovina constituie un adevărat sobor de mânăstiri, ce se grămădesc una lângă alta, venind fiecare din câte o domnie glorioasă sau cucernică, cântând la fiecare slujbă, la fiecare sărbătoare din clopotele turnate cu veacuri în urmă, ca o pomenire, pentru străbunul ce a înălţat zidurile, pentru părinţii, rudele şi tovarăşii de arme şi de judeţ, pentru neamul, marele neam nenorocit, întru mărirea căruia a scânteiat sabia sau s-a înălţat rugăciunea acestor strămoşi"[203].

După lucrarea lui Nicolai Grămadă, *Toponimia minoră a Bucovinei*, frecvenţa toponimului Bucovina şi a derivatelor sale în spaţiul provinciei noastre este, de asemenea, interesantă: Bucov (inclusiv formele flexionare de genitiv): 18; Bucovina (inclusiv formele flexionare de genitiv): 109; Bucova: 6; Bucovăţ: 30; Bucoviţa: 1; Bucovata: 8; Bucoveciorul: 2; Bucoveica: 2; Bucovinca: 9; Bucovenca: 4; Bucoveneşte: 2; Bucoviesta: 1; Bucovinesta: 1; Bucovinestie: 2; Bucovineşti: 8. Pentru echivalentul german al toponimului statistica este următoarea: Buchenhein – 2, Buchenhain – 1, Buchenwalde – 1.

Toponimul *Bucovina* nu este atestat în spaţiul românesc dincolo de hotarele provinciei istorice cu acest nume. Câteva derivate se găsesc însă răspândite aici pe un areal mai larg.

Bucov este denumirea unei localităţi şi a unei comune din judeţul Prahova, cu 10 500 de locuitori. În Evul Mediu a fost târg şi scaun (reşedinţă) a(l) judeţului Secueni (până la 1848). În apropierea acestei târg, la 20 octombrie 1600, oştile lui Zamoiski şi Simion Movilă îl înving pe Mihai Viteazul[204]. Tot în Prahova, termenul intră în denumirea unui loc: Parcul Bucov (Grădina Botanică Bucov). *Bucov-Adunaţi* este o comună rurală, inclusă, în prima parte a secolului al XX-lea, în plasa Slăveşti, din partea de nord a judeţului Teleorman. Are în componenţă şi un sat, *Bucov*. Satul Bucov de aici, numit şi *Bucovu*, *Bucovu-Adunaţi*, apare în documente abia după 1750. În 1855 satul Bucov apare pe o hartă militară austriacă. În 1870 are un număr de 510 familii, cu 1 543 de suflete. După 1944, satul este inclus în comuna Râca din judeţul Argeş. Are 271 de locuitori în 1966, iar în 1970 numără

---

[200] *Ibidem*, pp. 23–24, 562, passim. Observaţia cercetătorului referitoare la explicarea termenului „bucovină" trebuie reţinută: „Merită să fie studiat şi un alt aspect, care ar putea contribui la explicarea introducerii termenului *bucovină*, în locul celui de *făget*, cu derivatele sale predominând în sudul Bucovinei. Stăpânirea austriacă înfiinţează în Bucovina, încă în 1793, ateliere de sticlărie („hutele") care se deplasează în activitatea lor de la nord spre sud, pe măsură ce epuizează pădurile de fag, cu lemnul cărora topesc amestecurile pentru producerea sticlei. Ultimul stabiliment de această natură, instalat în Voivodeasa, lângă Rădăuţi, îşi sistează activitatea în 1888. Astfel se salvează şi pădurile de fag din sudul Bucovinei" (p. 24).

[201] Gheorghe C. Moldoveanu, *op. cit.*, p. 8.

[202] Iorgu G. Toma, *Şcoala Română, societate culturală în Suceavă. Monografie ilustrată, scoasă din incidentul jubileului de 25 de ani al Societăţii*, Suceava, Editura şi tipografia Societăţii „Şcoala Română", 1908, p. 7.

[203] Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, ediţie şi studiu bio-bibliografic de Stelian Neagoe, colecţia „Historia magistra vitae", Bucureşti, Editura Humanitas, 1991, pp. 7–8.

[204] Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 33.

740 de locuitori. În preajma satului Bucov se află pârâul Bucov, afluent al Teleormanului, şi Valea Bucovului. Interesant este faptul că un loc din împrejurimile sale poartă numele *La Fagi*[205].

În Muntenia şi Basarabia, toponimul este cunoscut şi ca nume de familie (pseudonim)[206].

În spaţiul românesc, toponimul *Bucova* este mai rar întâlnit. În judeţul Caraş-Severin, denumeşte o localitate aflată în componenţa comunei Băuţar. Satul este aşezat într-o zonă pitorească, între păduri şi poieni, în apropierea Porţilor de Fier ale Transilvaniei, la 7 km de staţia de cale ferată Bouţari. Menţionat documentar pentru prima dată în 1459, are 1 100 de locuitori, la recensământul din 1992, aceştia fiind români de confesiune greco-catolică. Tot aici sunt răspândite alte câteva toponime de interes pentru noi: *Bucoviţa*, afluent pe stânga al Bistrei, Valea Bucovei, Pădurea Bucova şi composesoratul Bucova. În judeţul Ilfov, *Bucoveni* este o comună rurală, reşedinţă a plasei Buftea-Bucoveni, cu 3 704 locuitori în preajma anului 1929[207]. *Bucoveni-Buftea*, satul din componenţa acestei comune, s-a numit în trecut Flămânzeni. Astăzi este cartier al oraşului Buftea.

Mai frecvent este toponimul *Bucovăţ*. Bucovăţ este numele unui oraş din raionul Străşeni, situat în centrul Republicii Moldova, pe malul râului Bâc, la 26 km nord de Chişinău. Atestat documentar, pentru prima dată, într-un document din 25 aprilie 1420. Aici şi alte două toponime: râul Bucovăţ, Valea Bucovăţului[208]. Bucovăţ este sat şi comună în judeţul Dolj, pe Valea Jiului. Comuna rurală Bucovăţ, numită şi Bucovăţu, se află în 1929 în plasa Balta-Verde a judeţului Dolj şi are 3 557 locuitori. În acelaşi judeţ: Mănăstirea Bucovăţ (sec. XVI), Mănăstirea Bucovăţul Nou (sec. XIX), Rezervaţia Paleontologică Bucovăţ (Băileşti), Pădurea Bucovăţ şi Strada Bucovăţ din municipiul Craiova. Bucovăţ este numele unui sat din comuna Dumbrava, judeţul Timiş, situat la 11 km sud de Făget. Prima atestare documentară este din 1440. În 1514, aici existau două localităţi: Bucovăţul de Jos şi Bucovăţul de Sus. Înainte de 1948 a făcut parte din plasa Făget, judeţul Severin. A fost tot timpul locuit de români ortodocşi. Satul are 582 de locuitori la recensământul din 2002[209]. Tot aici, Bucovăţ, sat şi comună, situate la 10 km est de municipiul Timişoara. În 1723 satul, atestat documentar din secolul al XVII-lea, se numea Bucova[210].

---

[205] *Minerva. Enciclopedie română*, Cluj, Editura Comitetului de redacţie al enciclopediei „Minerva", 1929, p. 231; Ion Ionescu, *O localitate în Câmpia Găvanu-Burdea: Râca*, studiu monografic istorico-socio-lingvistic, Râca, f. ed., 2003, pp. 40–43.

[206] Radu Bucov, unul dintre pseudonimele lui Mihail Dragomirescu (1868, Plătăreşti-Călăraşi – 1942, Bucureşti), profesor universitar, estetician şi critic literar român. Studii la Gimnaziul „Gheorghe Lazăr" şi la Liceul „Sf. Sava" din Bucureşti. Licenţiat al Facultăţii de Litere şi Filosofie a Universităţii din Bucureşti (1892). Student al lui Titu Maiorescu, participă la întemeierea Ligii culturale (1890). Redactor la „Convorbiri literare" (1895–1906). Carieră universitară la Universitatea din Bucureşti, în perioada (1895–1938), unde înfiinţează Institutul de Literatură (1922). Membru al Academiei Române (1928). Debut în „Convorbiri literare" cu un poem în proză (1893). Fondator al unor reviste proprii: „Convorbiri" (1907), „Convorbiri critice" (1908–1910), „Falanga" (1910, 1926–1929). Continuându-l pe Titu Maiorescu pe linia autonomismului estetic, Mihail Dragomirescu este creatorul, la noi, al primului sistem estetic închegat şi original. Într-o perioadă de criză a determinismului şi istorismului epocii, el pledează pentru opera literară ca un tot organic şi pentru „metoda ştiinţifică de cercetare" a acesteia. Cu estetica integrală, Mihail Dragomirescu aduce o contribuţie decisivă la specificarea obiectului estetic, ridicând, împreună cu Paul Zarifopol, junimismul maiorescian la cea mai înaltă cotă a autonomismului estetic. Autor al volumelor: *Critica „ştiinţifică" şi Eminescu* (1895), *Teoria elementară a poesiei* (1902 (ediţia a II-a, revăzută şi completată în 1927); *Critica dramatică* (1904); *Dramaturgia română* (1905); *Teoria poeziei cu aplicare la literatura română* (1906, cu o ediţie refăcută în 1927); *De la misticism la raţionalism* (1924); *Ştiinţa literaturii* (1926); *Vademecum la cursul de estetică literară şi literatura română*, ediţia a II-a (1927); *Critica*, I–II (1927–1928); *La Science de la Litterature*, I–IV (Paris, 1928–1938); *Dialoguri filosofice. Integralismul* (1929); *Sămănătorism, poporanism, criticism* (1934) (Confer Constantin Ciopraga, „Mihail Dragomirescu", în Eugen Simion (coord. gen.), *Dicţionarul general al literaturii române*, vol. II (C–D), Bucureşti, Editura „Univers Enciclopedic", 2004, pp. 735–738). Emilian Bucov (1909, Chilia Nouă – 1984, Chişinău), poet, prozator, dramaturg şi traducător român. Face studii filologice la Bucureşti (1936). Din 1940, se stabileşte la Moscova, unde contribuie, prin producţia sa editorială, la răspândirea sloganurilor bolşevice antiromâneşti. „Insurgent gălăgios", scriitorul anunţă „apusul Parnasului" şi respinge „poezia burgheză", cultivând programatic o poezie cu tematică proletară, proslăvind puterea sovietică în maniera epocii: „Ni-i Moscova soare, iar Kievul frate". Admirator al lui Vladimir Maiakovski, pe care îl traduce în limba română şi îl popularizează asiduu. Autor de versuri militante (*Scara fără trepte*, 1976), pe subiecte civice sau romantice (*Discursul soarelui*, 1937; *Ţara mea*, 1947), dedicate meleagurilor natale (*Te văd, Moldovă!*), poeme (*Timpuri şi oameni*, 1961; *Pomul vieţii*, 1974; *Tinereţe în flăcări*, 1982), romane (*Magistrala*, 1969), literatură pentru copii. Traduceri din M. Gorki, Vl. Maiakovski, S. Esenin, I. Ilf şi E. Petrov. Conf. Dan Mănucă, „Emilian Bucov", în Eugen Simion (coord. gen.), *op. cit.*, vol. I (A–B), 2004, pp. 675–676; www.crispedia.ro/Emilian_Bucov (23 iulie 2012).

[207] *Minerva. Enciclopedie română*, p. 231. Vezi şi I. Aurel Candrea, Gh. Adamescu, *Dicţionarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească"*, Bucureşti, Editura Cartea Românească S.A., [1926–1931], p. 1545.

[208] Vezi şi ro.wikipedia.org/wiki/Bucovăţ (23 iulie 2012).

[209] enciclopediaromaniei.ro/.../Bucovăţ Dumbrava...lmCache (15 octombrie 2012).

Bucovicior este o localitate în componenţa comunei Vela din judeţul Dolj, pe Valea Desnăţuiului. Înainte de 1948 a fost comună rurală în plasa Vella, judeţul Dolj[211].

În partea de sud a Muramureşului istoric, câteva hărţi străine, mai vechi, consemnează: *Bukowanka*, o pădure la est de râul Vişeu, la nord de vârful Vivodinu[l] (1065 m) şi la sud de Tomnatecul (1158 m), în partea de sud a pârâului Frumuşica, la nord-est de Ruszkova. Tot aici, *Bukowinka* este o pădure, aflată la izvoarele pârâului Lutoasa, la o altitudine de peste 1 000 m, la nord de Pietrosul (1 854 m) şi la vest de vârful Kristina (1 656 m)[212].

În spaţiul slav de apus, toponimul Bucovina cunoaşte o răspândire largă, acoperind câteva ţări.

În Republica Polonă (Polonia), toponimul *Bukowina* este întâlnit în şapte voievodate, unde denumeşte mai multe localităţi.

În voievodatul Lublin, din estul Poloniei, *Bukowina* este un sat din comuna (gmina) Biszcza, districtul (powiat) Bilgoraj, situat la aproximativ 5 km sud-est de Biszcza, la 20 km sud de Bilgoraj şi la 97 km sud de capitala regională Lublin. Satul are o populaţie de 1 063 de locuitori. În voievodatul Lublin, Bukowina este şi un sat din comuna Tomaszow Lubelski, districtul Tomaszow Lubelski.

În voievodatul Subcarpatic, din sud-estul Poloniei, *Bukowina* este un sat din comuna Laszki, districtul Jarosław. Se află la aproximativ 6 km nord-est de Laszki, la 20 km est de Jarosław şi la 68 km est de capitala regională Rzeszów. Satul Bukowina de aici are o populaţie de 210 locuitori. În voievodatul Subcarpatic, un sat *Bukowina* se află în comuna Ulanów, din districtul Nisko. Acesta se află la aproximativ 9 km sud-est de Ulanów, la 18 km sud-est de Nisko şi la 50 km nord-est de capitala regională Rzeszów.

În voievodatul Łódź, din centrul Poloniei, *Bukowina* este o localitate în comuna Gorzkowice, din districtul Piotrkow. Aceasta se află la aproximativ 2 km nord de Gorzkowice, la 20 km sud de Piotrkow Trybunalski şi la 62 km sud de capitala regională Łódź. Tot în voievodatul Łódź, *Bukowina* este un sat din comuna Błaszki, în districtul Sieradz, aflată la aproximativ 3 km sud-vest de Błaszki, la 24 km vest de Sieradz şi 75 de km vest de capitala regională Łódź.

În voievodatul Polonia Mică, din sudul Poloniei, *Bukowina* este un sat din comuna Biecz, în districtul Gorlice. Acesta se află la aproximativ 10 km vest de Biecz, la 11 km nord de Gorlice şi la 93 km est de capitala regională Cracovia. *Bukowina-Osiedle* este un sat din componenţa comunei Raba Wyżna, districtul Nowotarski (Nowy Targ), cu o populaţie de 210 locuitori, situat la aproximativ 7 km sud-vest de Raba Wyżna, la 14 km nord-vest de de Nowy Targ şi la 61 km sud de capitala regională Cracovia. În 1566 se numea *Bukowianka*, din 1567 este cunoscut sub numele actual, *Bukowina*. Bukowina-Osiedle se numără printre cele mai vechi sate din regiunea Orawa. *Bukowina Podszkle* este sat în comuna Czarny Dunajec, districtul Nowy Targ, situat la aproximativ 10 km nord-vest Czarny Dunajec, la 18 km vest de Nowy Targ şi la 62 km sud de capitala regională Cracovia. Satul are 810 locuitori în 2006. Până în 1918 a făcut parte din Imperiul Austro-Ungar. În perioada 1939–1945 s-a aflat în componenţa Slovaciei sub numele *Podškle*. În perioada 1975–1998 a fost în voievodatul Nowy Sącz. *Bukowina Tatrzańska* este un sat aflat în componenţa comunei cu acelaşi nume din districtul Tatra, la 14 km nord-est de Zakopane şi la 80 km sud de capitala regională Cracovia. Atestat documentar pentru prima dată în 1630. Situat în Munţii Tatra, la o altitudine de 860 m, în apropierea graniţei cu Slovacia şi a punctului de trecere a frontierei Łysa Polana, satul are în prezent o populaţie de 2 700 de locuitori (în 1881 avea 1 107 locuitori). Din 1975 până în 1998 satul a aparţinut Voievodatului Nowy Sącz. Localitatea se bucură de renume în lumea turismului, beneficiind de o infrastructură modernă. Pe timp de iarnă, Bukowina Tatrzańska devine un centru sportiv pentru schiori, la dispoziţia cărora stau mai multe hoteluri şi peste douăzeci de linii de teleferic.

Bukowina din Tatra poloneză este numele uneia dintre cele 65 de municipalităţi ale ţării. *Municipalitatea Bukowina* este compusă din opt localităţi, având 12 400 de locuitori şi o suprafaţă de 131,84 km^2: Białka Tatrzańska, Brzegi, Grøn, Leśnica, Bukowina Tatranska, Czarna Góra, Rzepiska, Jurgów. În Bucovina Tatranska sunt multe pensiuni construite din lemn („Villa Koliba"), în stilul Witkiewicz, care amintesc de epoca în care se afirmă „Zakopane-Stil", după 1904, ca formă a

---

[210] Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 33.

[211] I. Aurel Candrea, Gh. Adamescu, *op. cit.*, p. 1545.

[212] Confer *Spezialkarte der österreichisch-ungarischen Monarchie*: 12, XXX, Máramaros-Sziget, 1877; 13, XXXI, Bogdán, 1876; 14, XXXI, Ruszpolyána, 1880.

Jugendstil[213]. În apropierea municipalităţii Bucovina se află renumita staţiune montană Zakopane, Aici se află cea mai mare clădire din lemn construită în Polonia, numită Casa Poporului, care, în spiritul unei vechi tradiţii a zonei, are un important rol cultural. Tot aici se organizează două evenimente majore, la nivel naţional. În luna februarie, se desfăşoară Carnavalul de Munte („Karnawal Góralski”), iar în august are loc o mare sărbătoare folclorică, Sabałowe Bajania. Tot aici se află o Şcoala a Meşteşugurilor Dispărute, unde se poate învăţa cum se fac vechi instrumente muzicale, picturi pe sticlă etc. În 1996, Bucovina Tatranska este inclusă în Carnavalul mondial „Cities Fundation”, fiind singura localitate din Polonia căreia i se recunoaşte acest drept. Aproape o treime din comuna Bucovina Tatranska este ocupată de Parcul Naţional Bucovina Tatra. În Białka Tatrzańska se organizează campionatele poloneze de canotaj. Baza turistică foarte bine dezvoltată a municipalităţii şi pitorescul regiunii, Rezervaţia naturală „Białka Breakthrough” oferă pentru turismul polonez şi cel european oportunităţi diverse (puncte de belvedere renumite, ciclism, drumeţii montane, sporturi de iarnă). Aici se desfăşoară renumitul „Ajun alb”, cuprinzând practicarea schiului în noaptea de Anul Nou.

În voievodatul Silezia Inferioară, din sud-vestul Poloniei, *Bukowina* este un sat din comuna Długołęka, districtul Wrocław. Înainte de 1945 a fost în componenţa Germaniei. Satul se află la aproximativ 6 km nord-vest de Długołęka şi la 12 km nord-est de capitala regională Wrocław. Are o populaţie de 220 de locuitori. În acelaşi voievodat, Silezia Inferioară, *Bukowina Kłodzka* este o localitate în componenţa comunei Kudowa-Zdrój, din districtul Kłodzki. În apropiere de graniţa cu Cehia, localitatea se află la o altitudine de 750 m, la poalele Masivului Skalniak (915 m) din Munţii Stołowe ai Sudeţilor Centrali. Aici se află Spitalul de Hematologie pentru Copii „Orlik”. Tot aici, în 1922, s-a înfiinţat Institutul Protestant „Martin Urban” pentru misionariat în Europa Centrală. În 1937, în locul denumirii Bukowine, localitatea a primit denumirea germană de *Tannhübel* („Dealul cu Brazi”). De la 7 mai 1946, localitatea se numeşte Bukowina Kłodzka. *Bukowina Sycowska* este un sat în comuna Międzybórz, din districtul Oleśnica. Situat la 7 km vest de Międzybórz, la 25 km nord-est de Oleśnica şi la 48 km nord-est de capitala regională Wrocław. Are 676 de locuitori. Până în 1945 s-a aflat în componenţa Germaniei, având numele Bukowine şi Buchenhain[214].

În voievodatul Lebus (Lubusz), din vestul Poloniei, *Bukowina* este un sat din comuna Trzebiel, districtul Żary, aproape de graniţa cu Germania. Acesta se află la aproximativ 4 km vest de Trzebiel, la 26 km vest de Żary şi la 62 km sud-vest de Zielona Góra. Înainte de 1945, a fost în componenţa Germaniei. Satul Bukowina de aici are o populaţie de 50 de locuitori. *Bukowina Bobrzańska* este un sat din comuna Żagań, powiatul Żagań, situat la aproximativ 8 km est de Żagań şi la 39 km sud de Zielona Góra. Până în 1945, s-a aflat în componenţa Germaniei.

În voievodatul Pomerania, situat în nordul Poloniei, se află un sat *Bukowina*, în componenţa comunei Cewice, din districtul Lebork. Acesta se află la aproximativ 8 km est de Cewice, la 16 km sud-est de Lebork, şi la 52 km vest de Gdansk, capitala regională. Satul Bukowina din Pomerania poloneză de astăzi are o populaţie de 541 de locuitori.

---

[213] Pentru un tablou al mişcării artistice europene de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, vezi şi: de.wikipedia.org/wiki/Stanisław_Witkiewicz;de.wikipedia.org/wiki/Jugendstil;ro.wikipedia.org/wiki/Art_Nouveau; en.wikipedia.org/wiki/Art_Nouveau (16 octombrie 2012).

[214] Istoria satului Bukowine de aici este veche şi bogată, meritând a fi rezumată. Numele lui provine de la pădurile de fag din împrejurimi şi este menţionat, pentru prima dată, într-un document din 28 aprilie 1283. De-a lungul secolelor satul are mai mulţi proprietari. Ducele Heinrich al IV-lea îl oferă lui Glauche, la schimb pentru Überschaar. În 1407, în Bukowine, se află un castel de vânătoare. În 1755 satul ajunge în proprietatea familiei von Weger. În 1796, căpitanul de cavalerie von Weger, descoperind un izvor de apă minerală, dispune captarea acestuia, construirea unei fântâni deasupra lui şi ridicarea tuturor construcţiilor necesare pentru băi şi tratament. Apa de izvor de aici conţine carbonat de fier, vitriol şi alaun, având efect terapeutic pentru debilitate nervoasă, febră, crampe, gută, reumatism, cloroză, ipohondrie şi isterie, precum şi în cazul paraliziilor dureroase. Complexul balnear din Bukowine funcţionează până la izbucnirea Primului Război Mondial. Proprietatea rămâne în posesia familiei Wagner până în 1888. În 1903, proprietarul său este Friedrich conte de Strachwitz, iar în 1945 familia von Loesch, originară din Bukowine. Ilustrate de epocă, unele dintre acestea, frumoase litografii color multiview, provenind de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, ne înfăţişează imaginea unui complex balnear înfloritor, frecventat de o lume elegantă, plină de viaţă. Bukowine devine reşedinţă a unui district oficial, păstrându-şi acest statut mai bine de o sută de ani. În 1910, se construieşte linia de cale ferată Großgraben–Ostrowo, iar Bukowine este şi staţie de cale ferată. În 1911, în complexul balnear Bukowine se construieşte o clădire nouă. În 1913 Bukowine cuprinde un sat şi o moşie domnească (domeniu senioral), are baie publică şi punct forestier la fiecare 1 km. Situat la 13,5 km de districtul Groß Wartenberg, Bukowine deţine un oficiu poştal, un birou de stare civilă, tribunal în Festenberg, la 9,5 km distanţă, şcoală evanghelică (înălţată în 1764) şi o şcoală catolică, frecventată de copii şi tineri din Königswille, Wegersdorf şi Annental (înfiinţată în 1856), biserică romano-catolică în Neumittelwalde. Bukowine are în 1913 o populaţie stabilă de 274 locuitori. Confer www.gross-wartenberg. de/ wikigw/index.php/Bukowine (17 octombrie 2012).

În Polonia toponimul *Bukowina* mai denumeşte un râu din voievodatul Pomerania. Râul Bukowina (Buckowin) de aici izvorăşte la vest de Sierakowice, curge în direcţia est-vest, pornind de la Pojezierze Kaszubski (Elveţia Caşubiană) până la Lupow (Łupawa). Având lungimea de 28,6 km, râul Bukowina trece prin lacurile Jezioro Trzono (Trzonosee), Jezioro Kamienicki (Buckowiner See) şi Jezioro Święte (Swantesee), înainte de a ajunge la Kozin (Kosemühl), locul unde se varsă în Łupawa. În cursul său, râul Bukowina străbate aşezările Załakowo (Sallakowo, Salkau), Skrzeszewo (Schrödersfelde), Siemirowice (Schimmerwitz) şi Oskowo (Wutzkow), aflate în perimetrul comunelor Sierakowice (Sierakowitz), Cewice (Zewitz) şi Czarna Dąbrówka (Schwarz Damerkow) din trei districte: Kartuzy (Karthaus), Lębork (Lauenburg Pommern) şi Bytów (*Bütow*) – înainte de 1945 părţi ale provinciei Prusia de Vest din regiunea Pomerania. În cadrul Uniunii Europene, râul Bukowina are statutul de Zonă specială protejată „Natura 2000” a Văii Lupow/„Dolina Łupawa” (Lupowtal). Cursul cuprins între Jezioro Kamienicki şi punctul său de vărsare, continuat apoi pe râul Lupow, reprezintă o zonă atractivă pentru amatorii de canoe.

Tot în Polonia toponimul *Bukowina* denumeşte şi câţiva munţi în Beskid Żywiecki, Gór Leluchowskich şi Góry Kamienne[215].

În Republica Federală Germania (Germania), sunt menţionate alte câteva toponime echivalente semantic cu Bukowina. *Buchenhain* este un sat în comuna Boitzenburger Land, districtul Uckermark, din landul Brandenburg, având 103 locuitori în 2006. Buchenhain este un sat şi în comuna Baierbrünn, din districtul München, regiunea Oberbayern din landul Bavaria. *Buchenwald* este un sat în Turingia, la nord-vest de Weimar, în centrul Germaniei. Aici, în Pădurea Buchenwald din Ettersberg, a funcţionat, în perioada iulie 1937–aprilie 1954, marele lagăr de concentrare Buchenwald, de care se leagă un experiment reprobabil din istoria umanităţii. *Buchenthal* este un sat în comuna Altdorf din districtul Landeshut, landul Bayern. În acelaşi land, din sud-estul Germaniei, se află şi satul Buchenthal, din comuna Soyen, districtul Rosenheim.

În Republica Slovacă (Slovacia), toponimul *Bukovina* denumeşte mai multe localităţi. În regiunea Žilina, situată în nordul Slovaciei, *Bukovina* (Liptovský Mikuláš) este un sat şi municipalitate (obec) în districtul Liptovský Mikuláš. Atestat documentar, pentru prima dată, în 1297, satul, aşezat la o altitudine de 590 m, are o suprafaţă de 1 906 km² şi o populaţie de 130 de locuitori. *Bukovina* (Terchová) este o localitate turistică, situată în municipalitatea Terchová, din districtul Žilina, la nord de oraşul Žilina. În regiunea Trenčin, din vestul Slovaciei, *Bukovina* (Timoradza) este un sat în municipalitatea Timoradza, atestată documentar în 1355 şi având o suprafaţă de 1 049 ha, cu 507 locuitori, aflată în componenţa districtului Bánovce nad Bebravou. În regiunea Banská Bystrica, din centrul Slovaciei, *Bukovina* (Hliník nad Hronom) este un sat în municipalitatea Hliník nad Hronom, din districtul Žiar nad Hronom, la 127 km est de Bratislava, atestată documentar în 1075, având o suprafaţă de 11 322 km² şi 2 974 de locuitori, la 31 decembrie 2011. *Bukovina* (Bzenica) este un sat în municipalitatea Bzenica, din districtul Žiar nad Hronom, menţionat documentar în 1326. *Bukovina* (Kosihovce) este un sat în municipalitatea Kosihovce din districtul Vel'ký Krtiš din sudul Slovaciei, aflat la circa 156 km de Bratislava şi circa 61 km de Banská Bystrica. *Bukovina*, este un sat în districtul Poltár, situat la 80 km de Banská Bystrica[216]. *Bukovina* (Nová Baňa) este un sat în municipalitatea Nová Baňa, în regiunea Banská Bystrica din Slovacia Centrală, situat la 5,3 km de Nová Baňa[217].

Şi în Republica Cehă (Cehia), toponimul *Bukovina* denumeşte mai multe localităţi. În regiunea Pardubice (Pardubický kraj), din partea de nord-est, *Bukovina nad Labem* este un sat în districtul (okres) Pardubice, situat la 9 km nord de Pardubice şi la 10 km sud de Hradce Králové. În 2006, are 207 locuitori. Tot în această regiune, *Bukovina u Přelouče* este un sat în districtul Pardubice, la vest de Pardubice. Are circa 70 de locuitori. *Bukovina* (Borová) este un sat în comuna Borová, districtul Svitavý, situat în partea de sud a regiunii Pardubice.

În Jihomoravský kraj, din partea de sud-est, *Bukovina u Brna* (Großbukowin, Bucovina Mare) este un sat şi o comună/municipalitate (obec) în districtul Blansko, situată la 17 km nord-est de Brno.

---

[215] Pentru mai multe date şi informaţii, vezi, între altele, şi: en.wikipedia.org/wiki/Bukowina Im Cache; http://www.stat.gov.pl/broker/access/prefile/listPreFiles.jspa. Vezi şi *Bad Bukowine bei Polnisch-Wartenberg in Niederschlesien*, Verlag „A. Ludwig”, 1867; J. Potocki, *Góry Stołowe. Przewodnik turystyczny*, Jelenia Góra, Wyd. „Plan”, 2005; Praca zbiorowa, Mapa turystyczna: *Góry Stołowe*, Skala 1:30 000, Jelenia Góra, Wyd. „Plan”, 2007. Confer ro.wikipedia.org/wiki/Polonia (17 octombrie 2012).

[216] de.wikipedia.org/wiki/Bukovina (22 octombrie 2012).

[217] ro.wikipedia.org/wiki/Slovacia (22 octombrie 2012).

Atestată documentar, pentru prima oară, în 1283. În 1668, consemnată sub numele Wubec Welka Bukovina, iar în 1850 – Velka Bukovina/Groß Bukovina. În districtul Blansko se află din 1948. Are 348 de locuitori la 1 ianuarie 2012.

În Liberecký kraj, *Bukovina u Čisté* este un sat şi o comună în districtul Semily, situată la 40 km vest de Liberec, la 59 km de Pardubice şi la 97 km de Praga, capitala ţării. Atestată documentar în 1386. În 1543 este consemnată sub numele Bukovinka, în 1850 – Bukovina Čistecká, iar din 1886 – Bukovina u Čisté. La 1 ianuarie 2012 are 203 locuitori. Are circa 70 de locuitori. *Bukovina* (Bukovina u Turnova) este un sat din comuna Turnov, districtul Semily, având 120 de case şi 107 locuitori în 2001. *Bukovina* (Mirová pod Kozákovem) este un sat în comuna Mirová pod Kozákovem, districtul Semily din Liberecký kraj, în nordul Cehiei, având 94 de case şi 173 de locuitori în 2001.

În Středočesky kraj, *Horní Bukovina* (Oberbukowin, Bucovina de Sus) este localitate şi comună în districtul Mladá Boleslav, în partea de nord a regiunii, situată la 5 km de oraşul Mnihovo Hradiště, cu 240 de locuitori la 1 ianuarie 2012. Localitatea, cu o biserică din secolul al XIV-lea, are o istorie bogată.

În Ústecký kraj, *Velká Bukovina* (Großbocken, Ţapul Mare) este un sat şi o municipalitate/comună (obec), situată la 14 km de Děčin, în districtul Děčin, în partea de nord a Cehiei. Atestată documentar încă din 1385, cu o bogată istorie, are 467 de locuitori la 1 ianuarie 2012.

În Plzeňský kraj, *Bukovina* (Kralovice) este un sat din comuna Kralovice, districtul Plzeň-sever, în vestul Cehiei, având 24 de case şi 60 de locuitori. Atestat documentar în 1186, în preajma unei mănăstiri benedictine, localitatea are o bogată istorie.

În regiunea Hradec Králové, *Malá Bukovina* (Klein Bukovina, Bukovina u Chvalkovic) este un sat din comuna Chvalkovice, districtul Náchod, din nordul Cehiei, având 22 de locuitori în 2001. *Bukovina* (Vitězná) este un sat în comuna Vitězná, districtul Trutnov din această regiune, cu 13 case şi 37 de locuitori în 2001. *Bukovina* (Černilov) este un sat în comuna Černilov, districtul Hradec Králové din Královéhradecký kraj, situat la 2,5 km vest de Černilov, în Ostböhmen. Are 69 de case şi 167 de locuitori în 2001. Satul este numit şi *Bukovina u Hradce Králové*. *Bucovina u Pecký* este un sat în comuna Pecka din districtul Jičin, cu o suprafaţă de 3,56 km², situat la 4,5 km de Pecký, cu 42 de case şi 35 de locuitori în 2001[218].

În Republica Cehă (Cehia), toponimul are câteva forme de bază şi următoarea frecvenţă: Bukovina – 7, Bukov – 1, Buková – 1, Bukovany – 3, Bukovec – 6, Bukovice – 7, Bukovka – 1[219].

Dintre acestea, 11 denumesc municipalităţi, având însemne heraldice proprii (steag şi stemă), acestea reprezentând de cele mai multe ori fagul şi frunza de fag: *Bukovina nad Labem*, municipalitate în districtul Pardubice, din regiunea Pardubice, are steag propriu adoptat în 7 octombrie 2003. *Bukovina u Čisté*, municipalitate în districtul Semily, din regiunea Liberec, are steag propriu adoptat la 18 iunie 2003 şi stemă de la 5 aprilie 2004. *Bukov*, municipalitate în districtul Zdar nad Sazavou, din regiunea Vysocina, are steag propriu din 14 martie 2002 şi stemă adoptată în 3 octombrie 2002. *Buková*, municipalitate în districtul Olomouc, din regiunea Olomouc, are steag propriu adoptat în 25 noiembrie 2003 şi stemă începând cu data de 6 aprilie 2004. *Bukovany*, municipalitate în districtul Sokolov, din regiunea Karlovy Vary, are steag propriu din 21 iunie 1999 şi stemă de la 10 octombrie 2004. *Bukovany*, municipalitate în districtul Hodonim, din regiunea Moravia de Sud, are steag propriu adoptat în 27 februarie 2004 şi stemă adoptată în 10 iulie 2005. *Bukovany*, municipalitate în districtul Olomouc, regiunea Olomouc, are steag propriu adoptat la data de 19 februarie 1998 şi stemă de la 15 februarie 2004. *Bukovec*, municipalitate în districtul Frýdek-Mistek, din regiunea Moravo-Silezia, are steag propriu din 4 iunie 1998 şi stemă adoptată la 16 ianuarie 2004. *Bukovice*, municipalitate în districtul Náchod, din regiunea Hradek Kralove, are steag propriu adoptat în 9 decembrie 2002 şi stemă proprie de la 16 noiembrie 2003. *Bukovice*, municipalitate în districtul Brno-venkov, din regiunea Moravia de Sud, are steag propriu din 25 martie 2005 şi stemă din 15 mai 2008. *Bukovka*, municipalitate în districtul Pardubice, regiunea Pardubice, are steag propriu din 18 martie 2003 iar stemă proprie din 14 aprilie 2004[220].

---

[218] *Ibidem.*

[219] Confer www.indexmundi.com/z/?...bukovina...czech_re. Aici se dau şi câteva informaţii de bază: coordonatele (latitudinea, longitudinea), precum şi altitudinea la care se află locul respectiv. Totodată aici este disponibilă şi harta digitală, cu imagini din satelit, pentru fiecare loc denumit de toponimul respectiv.

[220] Confer www.fahnenversand.de/fotw/flags/cz-dc-vb.html. Tot aici şi desenele heraldice aferente.

În Slovacia şi Cehia, pe lângă aşezări umane, sate şi comune (municipalităţi), toponimul Bucovina mai denumeşte câteva vârfuri de deal şi piscuri de munţi: Bukovina (657 m), vârf în Slavkova pod Hostýnem, districtul Kroměříž din Moravia; Bukovina (385 m), vârf nu de departe de Moravský Bránic, în districtul Brno-venkov; Bukovina, vârf în Cehia în Lužické hory, la Chřibské; Bukovina (583,4 m), vârf în Bílých Karpatech din Slovacia; Bukovina (382,2 m), vârf în Slovacia, în Bodvianská pahorkatina; Bukovina (456,1 m), vârf în Slovacia, în Cerová vrchovina; Bukovina (638,1 m), vârf în Slovacia, la Javorníky; Bukovina (561,2 m), vârf în Slovacia, în Kremnické vrchy; Bukovina (524,9 m), vârf în Slovacia, în Krupinská planina; Bukovina (1 049,6 m), pisc în Slovacia, în Oravské Beskydy; Bukovina (1 293,7 m), pisc în Slovacia, în Poľana; Bukovina (1 176 m), pisc în Slovacia, în Spišská Magura, la Jezersko; Bukovina (1 010 m), pisc în Slovacia (Spišská Magura, Reľov); Bukovina (543 m), pisc în Slovacia (Turčianská kotlina, Necpaly); Bukovina (538,2 m), pisc în Slovacia (Turčianská kotlina, Sučany).

În acest spaţiu, toponimul Bukovina mai denumeşte: un arboret în districtul Semily din regiunea Liberec, în Cehia; un monument al naturii în Malých Karpaty (Prírodná), din Slovacia; un loc cu vestigii istorice, Hrad Bukovina, datând din anul 1325, situat în comuna Hostim, districtul Znojmo, Jihomoravský kraj, din sudul Cehiei. *Bukovina* este numele unui festival folcloric care se desfăşoară în Slovacia, la Sečovská Polianka, localitate în districtul Vranov nad Topl'ou, situată în sudul regiunii Prešov, având 22 109 km^2 şi o populaţie de 2 675 de locuitori (31 decembrie 2011).

În Slovacia, *Bukovina* este un afluent, la Turca, al pârâului Bôrovského, un afluent, tot la Turca, al pârâului Dedinského şi un afluent al pârâului Kráľovského, la Torysy[221].

În Ucraina de Vest, în regiunile Ivano-Frankivsk şi Transcarpatia, există mai multe toponime Bukowina şi derivate de la acesta. Mai multe hărţi militare, din perioada 1875–1916, le consemnează, spre deosebire de hărţile ucrainene care au schimbat numele topice, după 1945, alterând vechile realităţi din teren. Regiunea Ivano-Frankivsk, aflată în componenţa Imperiului Austro-Ungar până în 1918, a aparţinut Poloniei în perioada 1918–1945 şi s-a numit Stanisław. Aici se află: *Bukowina*, pădure, situată la altitudinea de 483 m, la sud de localitatea Paryszcze, la est de pârâul Worona, în apropiere de Huta, unde a funcţionat o fabrică de sticlă (Glashütte) şi la nord de Majdan Górny. *Bukowiński Mlyn* este un loc, cu moară, pe valea râului Bystrzyca Nadwórna, pe dreapta acestuia, lângă linia de cale ferată Stanisław–Tysmieniczany. *Bukowiec* este un pârău, afluent pe stânga al râului Bystrzyca Nadwórna, dar şi o pădure la sud de vârful Sitnéj (1 236 m) şi la nord-vest de Klausura Sitnéj. *Bukovica* este un platou la vest de râul Prut şi la est de pârâul Zielonica, situat la altitudinea de 1 065–1 227 m. *Bukowna* este o pădure pe stânga Prutului Superior, la cotul acestuia de la Mikuliczyn şi Ogrody. Între izvoarele Prutului şi râul Ilcia, se află doi munţi: *Mała Bukowieła* (965 m) şi *Bukowieła* (1 159 m). Tot aici: *Bukowien*, o localitate şi o pădure. La sud de Stryj şi la vest de Stanisław, nu departe de Huta Stara, în districtul Dolina, se află *Bukowinka*, o pădure, aflată pe un platou larg, la altitudinea de 893–936 m, la vest de Suchodoł, între râurile Czeczwa şi Lemko. La vest de Kolomea, lângă Sopówa, pe dreapta pârâului Luczka, în apropierea liniei ferate Kolomea–Delatyn, se află *Bukowiec*, un platou şi un vârf (358 m). În districtul Turka, în regiunea Nistrului Superior, se află *Bukowinka*, localitate la sud-est de Turka şi de râul Stryj, vârfurile muntoase *Bukowska* (1 001 m), la est de Turka, *Bukowez* (1 112 m) şi *Bukowinec* (1 262 m) la răsărit de râul Opor.

În regiunea Transcarpatia, aflată în componenţa Imperiului Austro-Ungar până în 1918, iar în perioada 1918–1945 în componenţa Cehoslovaciei, *Bukowetz* este o localitate pe valea pârâului Lotorytsia, afluent pe dreapta al râului Vicha şi o altă localitate, mai jos, la sud de Volosianka, pe valea pârâului Rika, afluent pe dreapta al Tisei.

La vest de Ceremuş (Pocuţia), între Prut, Kosów, râul Pistyńka şi pârâul Cuculin, la nord-est de Pistyń şi la est de Mykietyńce, se află *Bukowina*, un platou împădurit, de formă alungită, pe direcţia nord-sud, la o altitudine de 468–340 m. În apropiere, la nord-vest de pârâul Cuculin şi la răsărit de localitatea Tracz, în 1916, se află *Folwark Bukowieński* [Ferma Bucovineană/Domeniul Bucovinean], alături de o altă proprietate, probabil, tot bucovineană, Folwark Romaşkan (care nu apar însă şi pe harta din 1877). La sud de localitatea Trójka, aici se mai află o dumbravă, *Bukowiec*, la altitudinea de

---

[221] sk.wikipedia.org/wiki/Bukovina; cs.wikipedia.org/wiki/Bukovina (23 octombrie 2012).

300 m, iar la vest de Jaworów, la izvoarele râului Riczka, se află un vârf, *Riczki Bukowiec* (1 061 m)[222].

În Polonia, Germania, Slovacia, Cehia, Ucraina (partea de vest), variantele toponimului sunt asemănătoare, în general, cu cele din Bucovina istorică. Şi modul de formare al unor compuse este asemănător: Bukowina, Bukowine, Bukovina, Buckowin, Bukovka, Bukowna, Buchenhain, Buchenwald, Buchenthal, Buková, Bukovany, Bukovec, Bukowetz, Bucovica, Bukovice, Bukowiec, Bukowiela, Bukowien, Bukovinka, Bukowianka, Bučina, Buková Hora, Hrad Bukovina, Bukovina nad Labem, Bukovina u Čisté, Bukovina u Přelouče, Bucovina u Pecký, Bukovina u Brna, Bukovina u Chvalkovic, Bukovina u Turnova, Horní Bukovina, Velká Bukovina, Dolní Bukovina, Malá Bukovina, Bukowina Tatranská, Bukowina Bobrzańska, Bukowina Sycowska, Bukowina Kłodzka, Bukowina Podszkle, Bukowina Osiedle, Buckowiner See, Groß Bukovina, Klein Bukovina, Oberbukowin, Bukowiński Mlyn, Mała Bukowieła. Unele dintre acestea (Bukowine, Buckowin, Buchenhain, Groß Bukovina, Klein Bukovina, Oberbukowin) provin din spaţiul germanic, trecut în componenţa Poloniei, în 1945, având aceeaşi semnificaţie şi acelaşi mod de formare ca toponimul de origine slavă.

Şi pentru acest spaţiu geografic, rămâne valabilă observaţia îndreptăţită a lui Filip Ţopa: „În toponimie, Bucovina nu are o însemnătate etnică, ci e un atribut care indică, pur şi simplu, felul locului"[223].

Pentru împlinirea/desăvârşirea bucuriei care ne-a însoţit în excursul întreprins, pe acest fir, în universul toponimiei central-europene, amintim câteva dintre observaţiile geografului bucovinean George C. Nimigean (1909–1987), formulate într-un studiu publicat la Cernăuţi, în 1943: „Vorbind despre Bucovina, vedem că ea este continuarea aceluiaşi pământ românesc, cu aceleaşi forme sculptate de agenţii naturii, cu aceeaşi populaţie, care, deşi a fost copleşită în unele părţi de străini, păstrează amintirea de ţărani liberi, răzeşii, până la Nistru şi Ceremuş, iar coincidenţa câtorva fapte petrecute în aceste părţi scoate în adevărata lumină acea continuitate istorică ce leagă pe om de pământ. În această privinţă se constată că, începând cu acei locuitori din epoca neolitică, de la care au rămas destule urme pe întreg spaţiul locuit astăzi de poporul român, şi dacii, continuatorii aceleiaşi rase neolitice, după cum dovedesc cercetările antropologice, precum şi îngrămădirea carpilor, o ramură a dacilor, în această regiune în luptele lor cu romanii, stăpânirea romană, apoi descălecatul politic al lui Dragoş şi Bogdan, existenţa unei vechi familii vo[i]evodale româneşti în regiunea Şipeniţului, ridicarea atâtor biserici şi mânăstiri, până astăzi, neamul românesc are o puternică legătură cu pământul pe care-l locuieşte şi a fost puternic şi numeros atât în trecut cât şi în prezent. Bucovina este deci pământ românesc şi vatră a poporului daco-roman cu aceeaşi continuitate istorică şi politică"[224].

Diversitatea problemelor abordate: forme şi aspect geografic, urme preistorice ale vieţuirii în spaţiul carpato-nistreano-pontic, continuitatea istorică şi politică pe întreg spaţiul etnic românesc, „interpretarea antropogeografică" a Bucovinei (suprafaţă, ocupaţii, economie, demografie, aşezări umane, locuinţa tradiţională, obiceiuri şi credinţe, arta românească), analiza faptelor în interdependenţa lor se constituie într-un model de cercetare încă actual.

---

[222] Vezi igrek.amzp.pl. Pentru regiunile Ivano-Frankivsk şi Transcarpatia, din Ucraina de Vest, vezi şi *Spezialkarte der österreichisch-ungarischen Monarchie*, menţionate la nota 29.

[223] Filip Ţopa, *Derivaţia numelui „Bucovina"*, în *Povestea Bucovinei*, vol. I, manuscris, tipărit parţial în „«Glasul Bucovinei». Revistă trimestrială de istorie şi cultură", anul XIX, nr. 2 (74), 2012, p. 121.

[224] G. Nimigeanu, „Consideraţiuni antropogeografice asupra Bucovinei", în „Revista Bucovinei", anul II, nr. 10, octombrie 1943, pp. 473–488. Retipărit în „«Ţara Fagilor». Almanah cultural-literar al românilor nord-bucovineni" (VI), din care cităm aici, Cernăuţi – Târgu-Mureş, Societatea Culturală „Arboroasa", 1997, p. 8. Complementar, pentru o problematică învecinată, facem trimitere şi la studiul nostru „Bucovina istorică. Aspecte istoriografice în lumina unor izvoare folclorice", publicat în volumul *Bucovina istorică. Studii şi documente*, cuvânt-înainte de D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2007, pp. 157–163: „Întreaga toponimie (hidronime şi oiconime) din folclorul cercetat poartă amprenta conştiinţei unităţii spaţiului românesc: Dunăre, Nistru, Olt, Prut, Suceava; Baia Mare, Braşov, Buzău, Cernăuţi, Dorohoi, Fălticeni, Galaţi, Iaşi, Timişoara. Este încă o dovadă că orizontul spiritual comun a fost consolidat permanent prin legături economice complementare cu Ţara. Transcriem mai jos câteva exemple ilustrative: «Frunză verde pelinită,/Vin la neica-n grădiniţă,/Vin la neica la izvoare/Să culegem lăcrimioare:/Tu să-mi pui în pălărie,/Eu la cheutoare ţie./Peste Prut în vadul rău/Face-s-ar un pod mereu/Să treacă şi bun şi rău,/Să trec eu cu puiul meu»; «Foaie verde trei masline,/Amară-i inima-n mine/Ca-ntr-un copil de trei zile./Copilu plânge şi-nceată,/Inima mea niciodată!/Copilu încetă de-a plânge,/Inima-n mine s-aprinde/Şi n-are cine să mi-o stângă,/Nici Prutul cu apa sa/Nici Nistru nici Dunărea/Nu mi-o poate stâmpăra,/De friptă ce-i săleaca»; «Saleacu doruţul meu,/Cum trece el prin Bacău!/Dorul meu, unde se duce,/Are punte peste munte,/Dară mi-o spus nişte ungureni/C-a fost ieri la Folticeni,/Şi mi-o spus nişte arnăuţi/Că-o dormit la Cernăuţi,/Şi mi-o spus nişte cucoane/C-o trecut dorul prin poame,/Şi mi-o spus nişte neveste/C-o trecut dor şi mai ieste./Şi mi-o mai spus nişte fete/ Că l-o văzut prin pomete,/Şi mi-o spus nişte copile/C-o trecut dor, şi mai vine»". Cântecele invocate sunt reproduse din culegerea coordonată de Matthias Friedwagner şi Alexandru Voevidca, *Rumänische Volkslieder aus der Bukowina. Liebenslieder*, publicată în 1940, în Germania, la Würzburg (pp. 46–47, 251, 404).

Tabloul toponimelor Bucovina (Bukowina, Bukovina), al variantelor şi compuselor acestora, realizat de noi, mai sus, este în realitate – suntem convinşi de acest lucru – mai larg şi mai bogat.

Înţelegând toponimele ca „martori ai istoriei"[225], noi credem că aprofundarea cercetării pe teritoriul la care ne-am referit, prin studierea bogatului material toponimic pe care îl conservă mai ales documentele cartografice mai vechi, precum şi extinderea investigaţiei asupra spaţiului neacoperit încă în totalitate (Ruthenia, Galiţia de Răsărit şi Galiţia Occidentală, Malorusia), ar putea aduce în viitor date şi informaţii noi, interesante, pentru o mai bună înţelegere şi interpretare a faptelor istorice[226].

---

[225] Confer Ilie Dan, *Toponimie şi continuitate în Moldova de nord*, p. 164. Lucrarea „pune în faţa cercetătorului, fie el istoric, arheolog, folclorist, etnograf, dialectolog sau toponomast, probleme dificile, adesea controversate, aspecte neîntâlnite în alte regiuni ale ţării şi, implicit, dificultăţi deosebite solicitând erudiţie, echilibru şi spirit analitic profund". „Poate nicăieri ca în această zonă – precizează profesorul universitar ieşean Ilie Dan, originar din Bucovina – toponimia nu reflectă mai fidel «mozaicul» etno-lingvistic, expresie a unei împrejurări social-istorice şi a unei «forma mentis» specifice" (*Ibidem*, p. 11, 12).

[226] Un apreciat istoric contemporan, Constantin Rezachevici, publică un studiu temeinic, „Ce este Bucovina istorică? Origine, nume, evoluţie", în volumul *Historyczne i kulturowe aspekty relacji polsko-rumuńskicg. Aspecte istorice şi culturale ale relaţiilor polono-române*, Suceava, Editura Muşatinii, 2016, pp. 75–92, urmărind „să lămurească", „în spirit ştiinţific, pe firul izvoarelor documentare, deci al adevărului istoric, fără amestec politic sau etnic de orice parte", o problemă frecvent abordată în ultimele decenii, mai cu seamă în cadrul reuniunilor ştiinţifice organizate în Bucovina: „Socot că a venit vremea să lămurim ce a însemnat, cum a apărut şi a evoluat Bucovina istorică" (p. 75). Pentru aceeaşi problematică, dar din perspectiva unui toponim sinonim, facem trimitere şi la studiul nostru „Plonina (Połonina) – un vechi toponim ignorat în lucrările noastre de specialitate", publicat în vol. Karina Stempel Gancarczyk, Elżbieta Wieruszewska-Calistru (sub redacţia), *Historia i dzień dzisiejszy relacji polsko-rumuńskich. Istoria şi prezentul relaţiilor polono-române*, Suceava, Związek Polaków w Rumunii. Uniunea Polonezilor din România, 2017, pp. 430–443.

ADMINISTRAȚIA

„JURĂMÂNTUL BUCOVINEI” FAȚĂ DE AUSTRIA ÎN ANUL 1777[227]

MIRCEA PAHOMI

“The Oath of Bukovina” before Austria in 1777

(Summary)*

The author presents in the following article some aspects concerning the annexation of Bukovina. He presents the lists of delegates who were in Chemivtsi at the time to take the oath before the Austrian Royal House. They pointed out that the Romanian community from the annexed part of Bukovina was able to assert itself by means of their attitude.

Keywords: Bukovina, Austria, oath, annexation, Romanian population.

Împărăteasă Maria Tereza a Austriei se pare că a avut unele căinţe platonice în problema ocupării nordului Moldovei. În 4 februarie 1775, aceasta scria: „În afacerile moldoveneşti n-avem deloc dreptate [...]. Mărturisesc că nu ştiu cum o sa ieşim din ele; va fi greu să o facem cu cinste”, lăsând evenimentele să fie derulate în continuare. În schimb, fiul ei, coregentul Iosif al II-lea, era deplin satisfăcut de raptul teritorial realizat, recompensând pe principalii subalterni, Thugut şi Kaunitza, care au acţionat şi rezolvat răpirea părţii de nord-vest a Moldovei.

În 21 iulie 1774 a fost încheiat tratatul de pace ruso-turc, care prevedea cesiunea unei părţi din Moldova (viitoarea Bucovină), urmat de mai multe convenţii în anul 1775, ultima datând din 2 iulie 1776, încheiată la Balamutca pe Nistru, mai sus de Hotin, care a definitivat hotarul teritoriului răpit de Austria. Tratatul îngloba oraşele Siret, Suceava, Cemăuţi, mănăstirile cu necropolele domneşti de la Rădăuţi, Putna, Suceviţa, 226 de sate şi 32 de cătune, ocoalele domneşti ale Câmpulungului moldovenesc şi rusesc, însumând în total o suprafaţă de 10 441 km^2 şi 71 750 de locuitori[228].

În *Manifestul* dat în septembrie 1774 de către generalul Gabriel Spléný von Miháldy, guvernatorul militar al Bucovinei răpite, acesta declară: „Înştiinţare facem cătră toţi de obşte, că de acum înainte cu mila şi agiutorul preaputernicului Dumnăzău, această bucată de loc a Moldovii, pe unde s-au pus hotar şi semne împărăteşti pajuri, este supt stăpânirea împărăţielor sale împărătească şi crăiască apostolească Măriea Tereziea şi împărăţiea Iosăf săcund. Şi de acum înainte, ori poruncă de la Poarta Otomanicească, ori de la Divan [Moldova], nimi să nu cutează a o asculta, ce toate poruncile vor veni de la Măria sa ghenăral baron Splin[y] şi a oamenilor Mariei sale, acele cu toţi să le asculte, iar cini din norod orice fel de obraz ar fi şi nu să va supune la această înştiinţare şi poroncă va fi de mare prămăjdie. Osăbit de aceasta să fie cu toţi nădăjduiţi şi încredinţaţi că la toate vor fi supt bună ocrotire şi apărare, spre buna odihnă şi dreptate a lor, cum şi parte bărbătească vor şi că [!] toată cinstea şi credinţa lor. Şi cetindu-se aceste ponturi, între auzul tuturor, să lipească la uşa băsăricei”[229].

Poarta Otomană a încălcat vechile capitulaţii, încheiate cu domnitorii Moldovei, prin care se prevedea că Turcia nu avea dreptul de a înstrăina teritoriul ţării, nu putea dobândi proprietăţi rurale şi nici să ridice geamii – moschei. Administraţia, şcoala şi biserica erau respectate de către otomani, care erau astfel puse sub ocrotire şi apărare. Moldovenii – români din Ţara de Sus – s-au aşteptat ca toate acestea să fie respectate şi de către austrieci, dar nu a fost să fie aşa[230].

Rezolvând prin fraudă acapararea teritoriului de la Poarta Otomană, definitivând hotarele pe care le-au marcat prin pajure împărăteşti, Consiliul Aulic de Război din Viena a hotărât, în 23 iunie 1777, să fie adusă la cunoştinţa locuitorilor din ţinutul înstrăinat de la Moldova, că la 1/12 octombrie 1777, vor trebui să depună jurământul de credinţă, numit şi omagiu adus dinastiei împărăteşti a

---

[227] „Analele Bucovinei”, anul VIII, nr. 2, 2001, pp. 319–329.

* Traducere: Ştefăniţa-Mihaela Ungureanu.

[228] Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I (1774–1862), *De la administraţia militară la autonomia provincială*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1993, pp. 80–82.

[229] „«Ion Neculce». Buletinul Muzeului Municipal Iaşi”, fascicola 5, 1925, pp. 224–225.

[230] Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, ediţie şi studiu biobibliografic de Stelian Neagoe, Bucureşti, Editura Humanitas, 1991, p. 12.

Austriei. Conducerea şi organizarea acestei vaste acţiuni, precum şi a festivităţilor ce urmau să aibă loc, au fost încredinţate contelui Siskowis, comandantul suprem al Galiţiei, precum şi generalul maior Gabriel Splény von Mihály, guvernatorul militar al Bucovinei.

Teritoriul Moldovei austriece, numit ulterior Bucovina, a fost împărţit în 27 de sectoare, fiecare cuprinzând câte opt – zece localităţi, de care răspundeau comisii speciale, având câte un ofiţer în calitate de comisar, însoţit de ostaşi călări, un mazil sau cleric român, în calitate de translator. Aceştia trebuiau să cunoască limba germană şi română, ei urmând să citească textul jurământului şi să asigure legătura cu organele locale. Fiecare comisie a primit câte un exemplar din circulara dată de către Dosoftei Herescul, episcop de Rădăuţi (devenit ulterior episcop al Bucovinei), care era adresată preoţilor şi protopopilor, ei trebuind să susţină depunerea jurământului. Vornicii (primarii) localităţilor, împreună cu vatamanii lor, au avut sarcina de a aduce la biserică pe toţi locuitorii satului, precum şi pe cei care erau aşezaţi cu casele departe şi răzleţiţi faţă de ceilalţi.

Pregătirile din Cernăuţi, ca loc de desfăşurare a depunerii jurământului de către delegaţii aleşi, au fost făcute prin grija generalului Gabriel Splény, asigurând conace, amenajarea locului de depunere a jurământului, mâncare, băutură, fân, ovăz pentru cai ş.a. Au fost trimişi ofiţeri în Galiţia, până la Iaroslav, Brody, Lwów, ca să cumpere veselă (farfurii, tacâmuri, cuţite), pahare, vinuri, covoare, lămpi, mobilă, candelabre, lumânări şi să angajeze croitori, bucătari, muzicanţi, dulgheri, bodnari (dogari), măsari (chelneri) ş.a.[231].

Pentru depunerea jurământului, autorităţile austriece au asigurat formularele cu textul tipărit în limba română de către Episcopia Blajului din Transilvania, care şi ea era supusă Austriei. Profesorul Ion Nandriş a publicat textul jurământului după exemplarul satului Mahala – Cernăuţi, aflat în Arhivele din Viena, intitulat *Jurământul de credinţă către Maria Terezia şi Iosif al II-lea.* Exemplarul satului Mahala era semnat de către vornic, preot, patru fruntaşi şi trei membri ai comisiei, şi avea următorul text: „Noi făgăduim şi giurăm giurământul trupesc Dumnezeului atotţiitoriului, că noi aici prealuminatei şi preaînălţatei cneghinei doamnei, doamnei Maria Theresa, cu mila lui Dumnezu împărăteasa a Râmului, văduvă crăiască de la Ţara Ungurească, Buhemia, Croaţia, Slovania, Galiţia şi Lodomeria, archicneghina Austriei, cneghina de la Burgundia, mare doamnă de la Ardeal, cneghina Milante, Mantoua, Parma iproci iproci, grafuia de la Habsburgu, Flandria, Tirol iproci, cneghina de la Lotpraghia şi bară [baroană?], mare cneghină de la Estonia iproci, iproci; că ai noştri acum prin milostivă stăpânitoare şi a cei preaînaltă cneghina ţării, prea, prealuminat şi preaînălţatul şi preamulteputincios crajul şi domnul Iozef al doilea alesul, împărat al Râmului, Ghermaniei şi al Ierusalimului craiu iproci iproci, domnul împreună cu ea, stăpânitoriu primit şi întărit este. Aşişdere şi acestuia ţăgoreştiu [!] şi crăieştii mărire ca unui moştean şi celora că în urma lui scaunului vor fi moştenitoriu. Asemene adevărat giurământ cu toată credinţa giurăm. Aşişdere adeverim acestora amândoi cesariu crai apostoliceşti împăraţi, şi la aceşti crăieşti moştenitori şi pre scaune şezători, ca de-apururе cu credincioasa ascultare, cu toată voire şi supuşi acestora preaînalţi a fi. Ca cele mai de folos cu toată vârtutea a le împlini, tot răul şi vicleşugul a-l lepăda şi la toate faptele noastre să ne arătăm după cum se cade a fi unor drepţi credincioşi podani. Aşa să ne ajiute Dumnezeu şi Sfânta Evanghelie şi preacurata a Sa Maică Maria şi toţi sfinţii. S-au dat în satul Mahala şi s-au tipărit în Tipografia Episcopiei Blajului din Ardeal”[232].

În 26 septembrie 1777, textul jurământului a fost predat mănăstirilor, une a fost citit de către egumen (stareţ), în faţa întregului sobor, după care a fost semnat de către toţi călugării, alegându-se doi delegaţi călugări care, împreună cu egumenul, au trebuit să fie pe data de 10 octombrie la Cernăuţi. Maicile călugăriţe trimiteau, ca delegat din partea lor, pe un vechil.

În 27 septembrie 1777 au fost trimişi în sate şi târguri 27 de ofiţeri recrutaţi astfel: doi din regimentul aflat în garnizoană, cinci din regimentul de pedestraşi (infanterie) Nugeut, patru din regimentul Hadik, şase din regimentul de husari (cavalerie) Esterhazy ş.a. Târgoveţii, ţăranii şi evreii jurau în localităţile de domiciliu. Vornicii, împreună cu doi delegaţi din fiecare localitate, erau trimişi la Cernăuţi. Oraşele trimiteau doi delegaţi; evreii trimiteau tot doi delegaţi, aleşi de către cahal (comunitate); protopopii, însoţiţi de către doi preoţi din decanatul lor, se prezentau la Cernăuţi. În fiecare localitate, populaţia era adunată în curtea bisericii, prin tragerea clopotelor sau prin curierii trimişi de către vornici la cei care locuiau mai departe. Mazilii au depus jurământul anterior, apoi ei citeau acest text în faţa sătenilor, care-l rosteau cuvânt cu cuvânt, având mâna dreaptă cu trei degete ridicate în sus, apoi treceau fiecare şi semnau listele cu persoanele ce au depus jurământul. Cei care nu ştiau să scrie, îşi puneau o cruciuliţă, peste care-şi apăsau degetul arătător, iar vornicii le treceau numele.

---

[231] Ion Grămadă, *Din Bucovina de altă dată. Schiţe istorice*, Bucureşti, Editura „Casa Şcoalelor”, 1926, pp. 5–41.

[232] Ion Nandriş, *Satul nostru Mahala din Bucovina*, ediţie îngrijită şi prefaţată de Gh. Nandriş, Sibiu, Casa de Presă şi Editură „Tribuna”, 2001, p. 19.

Depunerea jurământului a decurs în linişte, fără întâmplări deosebite, în afară de satul Uideşti, aflat pe malul stâng al râului Suceava, care-i despărţea de Moldova. Sătenii s-au adunat în curtea bisericii, dar popa Andrei, nevoind să intre în biserică, a fost dus pe sus de către un husar mai voinic. El a stat lângă altar, cu mâinile împreunate ca la rugăciune. Populaţia a intrat în biserică, iar tălmaciul a început citirea jurământului, repetat cuvânt cu cuvânt de către săteni, având mâna dreaptă ridicată în sus. În acel timp, preotul, care se apleca tot mai jos, refuzând depunerea jurământului, intră în altar, ia *Sfânta Scriptură*, pe care a trebuit să jure ca preot, pentru întâia şi cea din urmă oară. Populaţia a vrut să iasă din biserică, dar a fost oprită de către husari. Ofiţerul porunci ca sătenii să nu-l bage în seamă pe popa Andrei şi să jure singuri, fără el, urmând să fie tras la răspundere pentru gestul său. „Oamenii au jurat foarte necuviincios şi în silă”. Preotul a fost întrebat de către ofiţer asupra purtării sale necuviincioase, el răspunzând că lui nu-i place din textul jurământului cuvântul „podanic” (supus, vasal) şi se teme că poporul nu va ţine jurământul şi că va fugi din ţară. Chemat să răspundă în faţa dichiului de Suceava, care era vicarul (locţiitorul) mitropolitului din Iaşi, popa Andrei nu s-a supus şi, a doua zi, împreună cu mai mulţi udişteni, a trecut graniţa prin râul Suceava şi Moldova. Toată această întâmplare a fost relatată în 4 octombrie 1777 (stil vechi), într-un raport al sublocotenentului Dorfmeister.

În mod simbolic, jurământul a fost semnat în capitala provinciei de către 29 de boieri, 11 preoţi, 103 mazili, 109 ruptaşi (contribuabili) şi alte persoane, târgoveţi şi ţărani. La sfârşitul ceremoniei, 36 de tunuri au salutat evenimentul cu salvele lor de obuze. După cum scrie Ion Grămadă, Cernăuţiul era mai mult un sat, tăiat în două de către uliţa evreiască, cu bordeie din lut, plin de noroi şi afectat de inundaţii.

Desfăşurarea festivităţilor a impus luarea unor măsuri speciale de amenajare a locului ales pentru depunerea jurământului, în cartierul Muntenimea de Sus, lângă Biserica Sf. Treime, ctitoria fraţilor episcopi Dosoftei şi Ilie Herescul, staroste de Cernăuţi. Din acel loc începea şi şanţul de apărare al oraşului, ce cobora spre Prut, nivelat în decursul timpului. Terenul, cu dimensiunile de 36 x 18 stânjeni (1 stânjen = 1,96 – 2,29 m), a fost nivelat şi nisipit, făcându-se şi amenajările necesare. Acesta a devenit, după mulţi ani, terenul de sport al Şcolii Normale de Băieţi, după ce biserica a fost mutată la Clocucica. A fost ridicat un arc de triumf, lung şi lat de câte 6 m, susţinut de patru stâlpi cu capitele dorice, având deasupra un balcon cu vase pline de flori şi pajure împărăteşti. În dreapta şi în stânga arcului se înălţau două piramide, cu o înălţime de cinci stânjeni fiecare, în vârful cărora se aflau vulturi cu aripile desfăcute. În firidele celor patru stâlpi dorici se aflau statuile „Dreptăţii” şi „Bunătăţii”, care arătau cu degetele numele împăratului Iosif al II-lea şi al mamei sale, împărăteasa Maria Tereza, ale căror portrete erau pictate deasupra statuilor. „Dreptatea” era înfăţişată pe înţelesul moldovenilor, ca o mamă ce ocroteşte un copil moldovean.

Pentru cazul că ar fi fost vreme rea, în jurul bisericii s-a ridicat o galerie, care avea lângă pereţi scaune. Piaţa pentru serbare era înconjurată de bănci şi brazi înalţi de şapte stânjeni. Trei stâlpi de câte cinci – şapte stânjeni, cojiţi şi unşi cu grăsime, aveau în vârful lor panglici, brâie moldoveneşti şi năframe cu bani legaţi la colţuri, pe care, după mai multe încercări, muntenii au izbutit să le ia. Pentru mulţime, s-au făcut patru schele înalte, având fiecare câte un poloboc de câte 150 de vedre de vin, boi fripţi în frigare, dar care s-au alterat din cauza vremii umede. Având în vedere că poporul nu ştia carte, pe aceste schele s-au pus tablouri pictate reprezentând: – la poarta unei mănăstiri, un călugăr înconjurat de copii, îi învaţă pe aceştia să scrie şi să citească; o învăţătoare deprinde fete ca să brodeze şi să deseneze, scene ce reprezentau ridicarea poporului prin şcoală; – scenă ce reprezenta lucrarea pământului, pluguri şi grape trase de boi şi cu secerători în lan, la recoltare; – animale, vaci, cai şi o stână, reprezentând ocupaţia locuitorilor; – breslele şi meşteşugurile, rotari, covali cu foiul şi barosul, o fabrică de sticlă; – negoţul cu marinari şi o corabie pe un râu; –gospodărie ţărănească bogată, cu activităţi specifice şi produsele casnice pe care le realiza; – scene din viaţa boierilor.

Pentru cazarea oaspeţilor deosebiţi s-au pus la dispoziţie 20 de case mai bune din Cernăuţi şi din Sadagura, iar unii delegaţi au fost adăpostiţi la Mănăstirea Horecea. Oaspeţii soseau din toate părţile, boieri în caleşti, însoţiţi de tarafuri de lăutari, care începeau să cânte îndată ce intrau în

Cernăuţi. Ţăranii de la munte erau călări pe cai, având cu ei şi buciume. Oaspeţii şi delegaţii se înscriau la Cancelaria ţării, li se repartiza conacul, masa şi numărul la masă. S-au adunat ca oaspeţi moldovenii: 28 de boieri din Cordun, doi boieri din Moldova, 88 de mazili din ţară şi 10 din Moldova, 109 ruptaşi, 146 de şleahtici (boiernaşi sărăciţi) din Bucovina, nouă membri ai clerului înalt, mulţime de preoţi de la sate. Oaspeţi mai de seamă au fost 800 de moldoveni şi străini. Mulţi boieri şi mazili au lipsit, în special cei care s-au stabilit în Moldova. Boieroaicele Maria Balş şi Ruxandra Ştirbăţ au fost reprezentate prin vechilii lor.

Terenul destinat desfăşurării evenimentelor a fost flancat pe toate laturile cu ofiţeri şi trupă, iar târgul era permanent patrulat de către grupe de călăreţi şi de pedestraşi. Garnizoana din Cernăuţi a fost întărită cu 400 de militari. Fiecare casă din oraş a fost asigurată contra incendiilor de către proprietarii lor, printr-o bute mare plină cu apă, două cofe, o cange şi scări. Din oraşul Stanislau (Galiţia) a fost adusă o tulumbă şi alte unelte pentru stingerea focului, care, împreună cu alte unelte specifice, au fost încredinţate sublocotenentului Schmiedebauer. Acesta răspundea şi de asigurarea liniştii, de aducerea banilor, împărţirea pâinii, a vinului, cărnii ş.a. Au fost aleşi patru maeştri de ceremonii, doi nemţi şi doi moldoveni.

În 11 octombrie 1777, ora 8,30, la reşedinţa guvernatorului Spléný, mazilul Mihalache Calmuţchi, care a fost numit crainic, călare, având în faţă un toboşar călare, în spate doi moldoveni maeştri de ceremonii, şase gornişti, un vagmistru şi 12 husari, toţi în haine de gală, au constituit cortegiul ce anunţa programul desfăşurării festivităţilor. Aceştia au străbătut oraşul, anunţând că a doua zi se va face depunerea jurământului.

În 2 octombrie 1777 (stil vechi), la ora 6 dimineaţa, a fost oficiată o slujbă a clerului catolic, în locuinţa guvernatorului. Delegaţii numiţi pentru prestarea jurământului s-au aşezat pe naţii şi pe stări sociale, în sala cea mare a locuinţei guvernatorului, ce fusese în prealabil prelungită şi aranjată special în afara casei. Episcopul de Rădăuţi, Dositei Herescul, a oficiat slujba ortodoxă în limba română şi a ţinut un scurt discurs, iar fratele său, Ilie Herescul, medelnicer şi staroste de Cernăuţi, a citit textul jurământului, repetat de către delegaţi, după care a strigat de trei ori „Să trăiască!". Evenimentul a fost marcat prin 36 de salve de tun, după care au fost semnate listele jucătorilor. Din balcon s-au aruncat în mulţime bani noi galiţieni de câte 15 creiţari, în total 760 de coroane. Valentin Marşal, starostele măcelarilor, a împărţit 40 de oi fripte, gâşte, raţe, iar două persoane au aruncat 1 500 de pâini, fără a se produce vreun incident. În cântecele muzicilor a început ospăţul; mâncarea a fost bună şi din belşug, după care a început jocul (hora). Pentru pregătirea hranei ce a fost asigurată oaspeţilor şi delegaţilor au fost zidite opt bucătării mici, precum şi una mare, pentru „prostime", în care se puteau frige concomitent şi trei boi. Şi în seara zilei de 12 octombrie (stil nou) a fost asigurată mâncarea, s-a chefuit, s-a organizat un bal pentru oficialităţi, toate desfăşurându-se în cadrul unui mare joc de artificii.

Cele 800 de persoane, oaspeţi şi delegaţi, au fost păzite de către 1 697 de militari, ce au asigurat liniştea necesară bunei desfăşurări a întregului program. În data de 13 octombrie (stil nou), toţi aceşti militari de pază au primit mâncare mai buna (carne, vin şi pâine), iar în 14 octombrie, oraşul Cernăuţi a fost părăsit de oaspeţi.

Costul total al praznicului la mormântul ţării înstrăinate s-a ridicat la suma totală de 20 312 coroane şi 20 de creiţari.

În urma unor ample investigaţii în arhivele austriece, câmpulungeanul Ion Grămadă a întocmit o documentată lucrare, din care au fost preluate şi majoritatea datelor din prezentul articol[233]. Menţionăm că în timpul Primului Război Mondial, Ion Grămadă a trecut în România, unde a luptat ca ofiţer şi a murit în luptele de la Cireşoaia, pe valea râului Trotuş.

În ziua de 1 octombrie 1777 (stil vechi), clopotele tuturor bisericilor din Moldova, ca şi cele ale mănăstirilor, au sunat a jale adâncă. La Iaşi, în capitala ţării, era ucis, în aceeaşi noapte, din porunca sultanului şi prin complicitatea habsburgilor, domnul ţării, Grigore al III-lea Ghica, care s-a opus cu toate forţele la detrunchierea Moldovei. Memoria acestui mare patriot român a fost păstrată de statul român unificat în perioada interbelică, Piaţa Austriei din Cernăuţi devenind Piaţa „Ghica-Vodă". Localitatea Orăşeni, împreună cu ultima gară românească de la hotarul cu Polonia, au fost botezate cu numele de „Grigore Ghica-Vodă", nume ce nu a plăcut bolşevicilor, care l-au şters din nomenclatura localităţilor, înlocuindu-l cu altul. Un contemporan cu evenimentele răşluirii Bucovinei a însemnat pe un *Minei*: „Să se ştie când au tăiat turcii pe Măria Sa Grigore Ghica voievod în Iaşi, cu vicleşug, prin un spurcat de turc capugiu, la casele din Beilic, la văleatul 1777, octombrie 1, duminecă spre luni”[234].

---

[233] Ion Grămadă, *op. cit.*, pp. 5–41.

Locuitorii Moldovei care aveau proprietăţi în teritoriul anexat de Austria, au optat astfel: din 36 de boieri, 33 au refuzat să devină supuşi ai Coroanei de Habsburg, iar din 16 mazili ce locuiau în Bucovina, cinci s-au eschivat să depună jurământul, astfel că la scurt timp au părăsit teritoriul „alipit” de către Austria. Dintre familiile marilor boieri, în 1799 mai rămăseseră în Bucovina doar cea a lui Vasile Balş, care s-a încadrat în administraţia austriacă. Pentru păstrarea intactă a Bisericii Ortodoxe, s-au înregistrat 21 de petiţii cu revendicări esenţiale, dar majoritatea dintre acestea nu au fost rezolvate mulţumitor[235].

După descrierea sumară a modului de desfăşurare a „omagiului” adus noii stăpâniri austriece, cu ceremoniile ce au avut loc, ne vom referi şi la participarea populaţiei băştinaşe la acest eveniment, având în vedere că se continuă tot mai insistent contestarea dreptului românilor asupra Bucovinei, unde românii sunt consideraţi venetici. În urma acţiunilor maloruşilor (ucraineni, ruteni), în special după al doilea congres panslav de la Moscova din 1887, s-a ajuns la situaţia de a se nega etnicitatea românilor bucovineni, scriindu-se în ziarul „Ruska Pravda”, în anul 1888, că „românii sunt în Bucovina venetici”, afirmaţii tot mai vehiculate de către ucrainenii actuali. Pentru combaterea acestor neadevăruri istorice, prezentăm lista nominală a personalului prezent la Cernăuţi, cu ocazia depunerii jurământului de credinţă. Delegaţii prezenţi au fost înalte feţe bisericeşti, boieri, mazili, ruptaşi, boiernaşi, răzeşi, a căror listă a fost publicată în 1902 de către dr. Johann Polek din Cernăuţi, după datele preluate din arhivele austriece din Viena, editate apoi în limba română de către preotul Dimitrie Ţopa, în 1928, precum şi de către dr. Ştefan Bucevschi în 1992 şi 1993. Unele dintre cifrele prezentate diferă la cei doi autori, există unele reţineri privind încadrarea delegaţilor în stările sociale, care însă nu denaturează realitatea stării de fapt a românilor băştinaşi în acest colţ de ţară românească. În data de 12 octombrie 1777, s-au prezentat personal următorii clerici, boieri, mazili, ruptaşi şi boiernaşi bucovineni:

– nouă înalte feţe bisericeşti: Dositei Herescul (episcop de Rădăuţi), Iacob al VI-lea Putneanul (a fost mitropolit al Moldovei între 1750 şi 1760), arhimandriţii Iosif Vartolomei şi Calistru, protopopii Ştefan, Iftimie, Ioan Telusco şi Teodosie, unul reprezentant prin vechil;

– 26 de boieri aflaţi în slujba activă a ţării Moldovei: vornicul Anghelache, Balş Vasile, Balş Maria, Costin Ion, Calmuţchi Ion (senior), Calmuţchi Ion (junior), Cârste Ilie, Codrescu Ienachi, Flondor Teodor, Flondor Ion, Flondor Vasile, Flondor Ilie, Gafencu Nicolae, Gafencu Dumitraş, Giurgiuvan Mihalachi, Herescul Teodor, Herescul Ilie, Herescul Vasile, Imbault Leon, Logoteti Iacob, Mitiescul Ioan, Strişca Ioniţă, Strişca Vasile, Ştirbăţ Ruxandra, Petre Nagici, Simion Turcul. În afară de boierii Imbault şi Logoteti, care erau naturalizaţi în Moldova, restul erau români;

– 93 de mazili de neam boieresc, care nu mai serveau la curtea domnească, dar puteau primi diferite însărcinări numai direct din partea domnului ţării, fiind scutiţi de dări către visterie. Au fost ca delegaţi pentru depunerea jurământului următorii mazili, care s-au deplasat la Cernăuţi: Arapul Constantin, Antiochi Căpitan, Archip Luca, Archip Filip, Boldescu Simion, Bojescul Vasile, Botuşe Andrei, Calmuţchi Teodor, Calmuţchi Vasile, Cerniovschi Mihalachi, Ciolpan Iordache, Ciolpan Constantin, Costriş Georgi, Cracalia Gavril, Cracalia Mihalachi, Cuparencu Mihalachi, Cuparencu Ion, Cuparencu Vasile, Drăghinici Ion, Drăghinici Dumitraş, Grecul Paraschiv, Giurgiuvan Ştefan, Goian Ion, Goian Mihalachi, Goian Gheorghe, Goian Ilie, Goian Dumitraş, Gore Ioniţă, Gore Costachi, Galer Lupul, Grigorcea Nicolai, Holban Damian, Holubei Teodor, Ilschi Alexandru, Ieremiţă Vasile, Lepădat Constantin, Lenţă Georgi, Mănescu Teodor, Morţun Sandul, Morţun Vasile, Morţun Teodor, Morţun Petre, Morţun Nicolae, Marcu Vasile, Morţun Constantin, Mitescul Teodor, Moşan Gheorghe, Moţoc Ioniţă, Moţoc Mihalachi, Păunel Teodor, Potlog Manole, Pârvul Constantin, Paladi Vasile, Pârjilă Costachi, Perjul Iordachi, Perjul Gheorghe, Păunel Sandul, Pitaru Teodor, Stroescul Mihalachi, Stroescu Panaite, Stroescul Constantin, Stârcea Ilie, Şcheianu Ştefan, Semaca Vasile, Şcheianu Mihalachi, Şcheianu Dumitraş, Samson Vasile, Şelpan Iordachi, Sorocean Ursachi, Sava Ion, Tăutul S. Ion, Tăutul Nicolae, Tăutul Andrei, Tăutul I. Ion, Tăutul Dumitraş, Tăutul Simeon, Tăutu Andrei, Tomusei Gheorghi, Tomusei Iordachi, Teliman Antiochi, Vătav Nicolai, Volcinschi S.

---

[234] Ion Nandriş, *op. cit.*, p. 19.

[235] Ştefan Purici, *Mişcarea naţională românească în Bucovina între anii 1775–1861*, Suceava, Editura „Hurmuzachi”, 1998, p. 44.

Ion, Volcinschi Gligoraş, Volcinschi I. Ion, Volcinschi Constantin, Vlad Ilie, Vlad Ion, Vlad Vasile, Vlaicu Mihai, Vergulici Gheorghi, Vasilcu Alexandru, Volcinschi Antiochi, Zota Ion. Din cei 93 de mazili nominalizaţi mai sus pe baza documentelor aflate în arhivele austriece din Viena, niciunul nu este străin de neamul românesc. Familia mazililor Ilschi, de neam polonez, era de două generaţii naturalizată în Moldova şi se afla în slujba domniei.

– 116 ruptaşi (răzeşi), care erau coproprietari de moşii, pe care le aveau moştenire de la înaintaşii lor. Lista acestora a fost publicată în 1928 de către preotul Dimitrie Ţopa[236], după care o prezentăm şi noi: Brânzan Gavril, Buţură Gheorghe, Buţură Iuon, Buţură Iordache, Balasinovici Dumitraş, Bănar Gavril, Buţură Vasile, Bâcu Danilă, Botuşe Manoli, Botuşe Vasile, Brahoaie Ioniţă, Costriş (Costraş) Miron, Costriş Iuoniţă, Costriş Alexandru, Cocea Vasile, Cocorean Gavril, Cocorean Costaş, Coşan Teodor, Cazac Iuon, Draghinda Miron, Draghinda Gavril, Draghinda Mihalachi, Cazac Gligoraş, Cozma Ioan, Daviduc Andrei, Dâmbrovan Gheorghe, Daşchievici Simion, Daşchievici Andrei, Drăguş Iuon, Frunză Iuon, Frunză Andronachi, Frunză Manoli, Grecul Lazăr, Grecul Vasile, Grecul Constantin, Grecul Mihalachi, Grecul Vasile, Ghiţescu Iordachi, Grigorce Nicolae, Gheorghian Vasile, Guşă Constantin, Gurgan Constantin, Grirosu (Grierosu) Serghi, Galer Sandul, Ghienge (Ghenge) Dumitraş, Goian Mihalachi, Holubei Toader, Holubei Apostol, Holubei Vasile, Holubei Ursul, Ionaş Constantin, Isar Gheorghe, Isăcescu Mihai, Lenţa Nicolai, Laşinschi Timofei, Mătăsar Gheorghe, Mihailiuc Gavril, Mihailiuc Iuon, Marcu Iuon, Morţun Toader, Margină Tănasă, Mâţă Iuoniţă, Malinescu Ştefan, Malinescu Gheorghe, Nepot Teliman, Onciul Nicolae, Onciul Gavril, Onciul Ilie, Onciul Pentelei, Onciul Ioan, Popescu Vasile, Popovici Antioh, Popovici Anton, Preda Vasile a lui Damian, Paladi Constantin, Reus Toader, Reus Gligoraş, Reus Ilie, Râpta Constantin, Râpta Iuon, Râpta Tanasi, Râpta Petru, Rotopan (Rotompan?) Dumitraş, Sahin Constantin, Săvescu Ştefan, Stângaci Gligoraş, Stângaci Dumitraş, Stângaci Andrei, Stângaci Mihaiu, Ştirbu Gheorghe, Sărindar Ştefan, Ştefanocivi Iuon, Stângaci Vasile, Samircius Vasile, Tăutul Alexandru, Tăutul Grigoraş, Tăutul Tanase, Tăutul Gligoraş, Tăutul Vasile, Tăutul Toader, Tăutul Toma, Tabără Iuoniţă, Tabără Dumitraş, Tabără Manoli, Tomorug Niculae, Ţărână Costaşcu, Ţiganiuc Gheorghe, Ţiganiuc Andrei, Ţopa Dumitraş, Vlaicu Ilie, Vlaicu Constantin, Volcinschi Ştefan, Vlad Dumitraş, Vlad Iuon-Velicica, Zota Ştefan, Zavialeţ Gligoraş.

– 146 de şleahtici (capi de familii, delegaţi aleşi de către obşte), după denumirea polonă, termen neutilizat însă în Moldova; ei corespunzând răzeşilor liberi, dispuneau de o avere imobiliară proprie, pe care o utilizau după dorinţă, din care-şi asigurau necesităţile familiei. Moşiile răzeşilor s-au împărţit permanent în loturi tot mai mici între urmaşi, pe bază de moştenire sau de cumpărare. Lista şleahticilor delegaţi la depunerea jurământului la Cernăuţi, deci pe întreaga Bucovină istorică, a fost publicată în româneşte de către Dimitrie Ţopa în 1928, după care o prezentăm în continuare: Braha Lupul, Boşneag Toader, Brânzan Grigoraş, Brânzan Ioniţă, Brânzan Luca, Bahrin Nicolae, Bahrin Agapi, Bahrin Patraş, Bocşan Andronachi, Barnovschi Ion, Barvinciuc Ion, Barvinciuc Alexandru, Baţarină Andrei, Barnovschi Toma, Bahrin Grigoraş, Bohatereţ Costaş, Bohatereţ Iuon, Buţura Vasile, Buţura Ursul, Botaş Vasile, Balan Ion, Balan Iliaş, Braha Andronachi, Cigal Vasile, Cigal Gligori, Cernăhuz Ion, Cernăuţean Vasile, Ciohodar Nicuţă, Catană Vasile, Carage Dumitraş, Cojocar Ştefan, Cantemir Ştefan, Costreş Iuon, Coşan Teodor, Coştiuca Mihai, Cocea Vasile, Criţan Vasile, Cârste Vasile, Căzac Dănilă, Calmuţchi Ioan, Costiniuc Vasile, Coman Vasile, Dombrovschi Mihalachi, Diacon Iuon, Dubeţ Vasile, Făliş Iuoniţă, Fraţian Iuon, Goraş Andrei, Goraş Gligoraş, Golescu Vasilică, Gore Mateiu, Ghiţescu Grigoraş, Ghienghe Toader, Ghienghe Vasile, Golescu Iordachi, Gligorce Gligoraş, Hotinician Petru, Hoidragu Gavril, Ianoş Iliaş, Ianoş Constantin, Iancu Ilie, Istrati Gheorghe, Juravschi Iacob, Juravschi Iliaş, Lastiuca Ştefan, Lenţa Ştefan, Lupulencu Alexă, Lupulencu Iuon, Lincuţă Iuon, Miroş Ioan, Mintici Sandul, Mintici Andrei, Mintici Teodor, Muntean Teodor, Muntean Iordachi, Muntean Constantin, Muntean Ioan, Muntean Chiriac, Muntean Nicolai, Muntean Mihalachi, Muntean Tănase, Moscal Gavril, Mihovan Manoli, Mihovan Toder, Malai Todor, Malai Sandul, Miroş Gheorghe, Marianciuc Ioan, Mintici Axente, Marianciuc Ioan, Mintici Axente, Nalevaico Toder, Negoiţă Iuon, Nogotini (?) Alexandru, Nuţul Grigori, Orză Tănase, Onciul Grigoraş, Onciul Vasile, Petraş Sandul, Pitar Todor, Popescu Gheorghe, Popescu Dumitraş, Panu Miron, Popovici Iuon, Popovici Vasile, Popic Ursul, Păuş Vasile, Prodan Nicolai, Prodan Ştefan, Păţarină Gligoraş, Păţarină Vasile, Priscornic Toder, Perjul Iuon, Păuş Lupaşcu, Pantazi Constantin, Pantazi

---

[236] Dimitrie Ţopa dă un total de 116 ruptaşi, iar Ştefan Bucevschi – 109 ruptaşi.

Dumitru, Rozmariţă Iuon, Roman Alexandru, Roschip Iuon, Râpta Gavril, Râpta Dumitraş, Râpta Toader, Stamati Dumitru, Strileţchi Iuon, Simolinschi Gheorghe, Sastal Atanasie, Săvescu Ştefan, Sorocean Ostafi, Săul Iuon, Săul Toder, Săpun Vasile, Sandulachi Vasile, Tonouţă Constantin, Tonouţă Andrei, Tăutul Toder, Ţintă Gheorghe, Ţopa Iuon, Ţopa Gligoraş, Ţopa Vasile, Ursachi Iuon, Ursulean Gavril, Ungurean Iuon, Ungurean Tanase, Verenca Iuon, Vereş (Verdiş) Iuon, Zota Iuon, Zota Iftini[237].

Numele delegaţilor prezenţi la Cernăuţi pentru depunerea „omagiului" ne prezintă participarea populaţiei băştinaşe, adusă de către oficialităţi la acest eveniment politic, constituind în acelaşi timp o puternică afirmare a românităţii teritoriului detrunchiat din trupul Moldovei.

---

[237] Johann Polek, „Die Huldigung der Bukowina am 17 Oktober 1777" („Omagiul Bucovinei la 17 octombrie 1777"), în „Jahrbuch des Bukowinaer Landesmuseum", Czernowitz, 1902; Ştefan Bucevschi, „Un remember necesar", în „«Septentrion». Foaia Societăţii pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina", nr. 6–7, 1992–1993, pp. 12–13; Dimitrie Ţopa, *Românismul în regiunea dintre Prut şi Nistru din fosta Bucovină. Epoca 1775–1780*, Bucureşti, Editura „Casa Şcoalelor", 1928, p. 21–28.

CONSIDERAŢII PRIVIND ADMINISTRAŢIA AUSTRIACĂ ÎN BUCOVINA ÎN PERIOADA PREPAŞOPTISTĂ[238]

ŞTEFAN PURICI

Considerations on the Administrative Development of Bukovina in the Period before the Revolution of 1848

(*Summary*)*

The author describes the administrative structure of the north-western area of Moldavia before its incorporation into Austria (1774), as well as the means by which the Habsburg administration in Bukovina was imposed. The article analyses the process of building the new rule and its implications in the process of developing the population in the province in the run-up to the Revolution of 1848.

Keywords: Bukovina, Austrian administration, population, Revolution of 1848.

Pentru istoriografia românească, anul 2004 va reprezenta un moment important de afirmare datorită organizării manifestărilor naţionale consacrate cinstirii memoriei celebrului voievod şi domn al Moldovei, Ştefan cel Mare (1457–1504), de la trecerea în eternitate a căruia se va împlini o jumătate de secol. Tot în acest an se vor împlini şi 230 de ani de la momentul în care trupele habsburgice au ocupat partea de nord a Moldovei, instituind o administraţie militară (1774–1786) şi, ulterior, una civilă (după 1786). Dacă Ştefan cel Mare a continuat opera ctitoricească a bunicului său, Alexandru cel Bun (1400–1432), contribuind la definitivarea structurilor politico-administrative moldovene în conformitate cu tradiţiile bizantine şi cu anumite influenţe germane şi slave, stăpânirea habsburgică a procedat la înlocuirea treptată (în circa două decenii) a formelor moldoveneşti de administraţie, justiţie şi organizare socială cu norme, legi şi alcătuiri de inspiraţie central şi vest-europeană. În consecinţă, partea de nord-vest a Moldovei a fost ruptă din cadrele sistemului moldo-otoman de guvernare şi inclusă, pentru aproape un secol şi jumătate, în tiparele politico-birocratice de sorginte vieneză şi nu numai. Ce modificări s-au produs, ce impact asupra comunităţii locale a avut această mutaţie, care au fost implicaţiile pozitive şi efectele negative ale transformărilor politico-administrative iniţiate şi realizate de către austrieci, vom încerca să analizăm în rândurile de mai jos.

De-a lungul întregii sale istorii, omenirea a căutat şi este într-o continuă căutare a celor mai potrivite mijloace pentru realizarea intereselor şi obiectivelor sale. Dacă actuala formă democratică de organizare a societăţii s-a perfecţionat şi şlefuit pe parcursul a peste 200 de ani şi, totuşi, nu reuşeşte să se apropie de modelul dorit al unei organizări lipsite de inechitate şi de tensiuni de cele mai diverse, cu atât mai mult tipurile mai vechi de guvernare şi de administrare au fost caracterizate de abuzuri şi deficienţe, de lipsă de respect faţă de mulţi dintre membrii societăţii, de aplicarea unei justiţii interesate sau de ignorarea oricăror legi şi norme. Încă din antichitate, din momentul apariţiei unui anumit grad de organizare comunitară, pentru menţinerea calmului social, atingerea unor obiective concrete în plan politic, economic, financiar sau militar de către categoriile guvernante, chiar şi pentru înlăturarea deficienţelor în funcţionarea structurilor sociale şi statale, s-a resimţit necesitatea existenţei şi exercitării unor atribuţii autoritare de către anumite structuri sau persoane (dregători, funcţionari ş.a.), adică a administraţiei – un fel de curea de transmisie între voinţa guvernatoare şi restul comunităţii.

Termenul „administraţie" provine din cuvântul latin *administratio* – conducere. Dicţionarele politice contemporane[239] abordează această noţiune din trei perspective: a) perioadă de timp; b) ştiinţă; c) complex de acţiuni şi instituţii. Astfel, administraţia este receptată ca: 1) Perioadă de timp în care o persoană executivă îşi exercită mandatul (preşedinte, primar ş.a.); 2) Ştiinţa şi arta conducerii afacerilor publice sau private într-un mod eficient; 3) Ansamblu de activităţi care permite menţinerea ordinii publice şi satisfacerea unor nevoi de ordin general (servicii publice etc.); 4) Acţiune de aplicare a politicilor unui anumit guvern; 5) Ansamblu al instituţiilor ce asigură îndeplinirea funcţiilor statului în baza prevederilor constituţionale (organizarea teritoriului, relaţiile dintre instituţiile centrale şi cele locale etc.); 6) Aparat de stat a cărui organizare este dependentă de regimul politic existent într-o ţară, dar care în acelaşi timp se separă de politic pentru a exercita propriile sale funcţii: aplicarea legilor, păstrarea ordinii publice, prestarea de servicii pentru populaţie (stare civilă, notariat, taxe), realizarea legăturilor directe ale puterii publice cu cetăţenii[240].

---

[238] „Analele Bucovinei", anul XI, nr. 2, 2004, pp. 377–391.

* Traducere: Ştefăniţa-Mihaela Ungureanu.

[239] Sergiu Tămaş, *Dicţionar politic. Instituţiile democraţiei şi cultura civică*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1993, p. 12.

Însă această viziune contemporană a rolului administraţiei în societate nu corespunde întru totul realităţilor din veacul al XVIII-lea şi chiar celor din veacul al XIX-lea. În acea perioadă, administraţia reprezenta o totalitate de instituţii ce aplicau voinţa dinastică şi se îngrijeau de o evoluţie controlată a parametrilor sociali, economici, culturali, politici şi spirituali ai societăţii, cu scopul asigurării colectării garantate a dărilor, impozitelor şi taxelor de la populaţia contribuabilă, păstrării calmului social şi interetnic, exploatării cât mai intensive a resurselor naturale şi umane, creşterii continue a potenţialului politico-militar şi economic al statului etc.

La sfârşitul secolului al XVIII-lea, în fruntea majorităţii covârşitoare a statelor europene se aflau regi sau împăraţi. Mulţi dintre aceştia deţineau, teoretic, o putere nelimitată în interiorul ţărilor lor. Încă în secolele XVI–XVII monarhii europeni dobândiseră o mare influenţă asupra societăţii, graţie modernizării sistemului de guvernare. Măsurile progresiste, la care au apelat conducătorii statelor respective, au cuprins acţiuni orientate spre subordonarea nobilimii intereselor monarhiei, instituirea controlului monarhului asupra instituţiilor bisericeşti, propagarea teoriei referitoare la „caracterul divin" al formei monarhice de guvernare, consolidarea birocraţiei centralizate şi dezvoltarea armatei regulate[241].

În Austria, particularităţile administraţiei imperiale au contribuit la sporirea autorităţii Habsburgilor pe plan intern. De-a lungul secolelor, dregătorii austrieci au învăţat să oscileze între respectarea privilegiilor aristocraţiei şi aplicarea obligaţiilor de către ţăranii iobagi. Totodată, cu scopul majorării veniturilor în visteria statului, Curtea de la Viena a stimulat, prin mijloace politice, materiale, financiare şi religioase, creşterea numărului locuitorilor/contribuabililor şi a introdus un sistem fiscal destul de corect şi eficace. Treptat, sub impactul ideologiei iluministe, în multe state europene, inclusiv în Austria, puterea absolutistă a îmbrăcat haina „absolutismului luminat". În fapt, această mutaţie la nivelul treptei sociale superioare a semnificat coexistenţa (şi chiar întărirea) formei monarhice de guvernare cu ideile democratice (ale libertăţii, egalităţii, echităţii etc.). Criza „Vechiului Regim" i-a determinat pe împăraţii austrieci Maria Theresia (1740–1780) şi Iosif al II-lea (1780–1790) să accepte şi să promoveze un şir de reforme şi inovaţii. Însă, toate aşa-numitele reforme iosefine din anii '80 ai secolului al XVIII-lea au fost revocate, cu câteva excepţii, de însuşi împăratul austriac în perioada premergătoare morţii sale.

Revoluţia Franceză, căderea monarhiei, războaiele revoluţionare şi cele napoleoniene au avut implicaţii profunde în viaţa politică a Austriei. Politica internă a devenit mult mai dură: s-a accentuat presiunea poliţienească asupra liber-cugetătorilor, instituţiile de învăţământ, presa, asociaţiile etc. au fost supuse unei supravegheri strânse din partea autorităţilor locale şi centrale[242]. În timpul domniilor împăraţilor Francisc I (1804–1835) şi Ferdinand I (1835–1848), prinţul Klemens von Metternich-Winneburg, ministru de Externe, ulterior cancelar, a devenit *de facto* şef al Imperiului Habsburgic. Obiectivul său fundamental a constat în conservarea, prin orice mijloace, a absolutismului şi a însăşi Austriei multietnice. Pentru epoca în care a guvernat Metternich, specifice au fost menţinerea unei forme monarhice autoritare de conducere a ţării, aplicarea unor măsuri de înăbuşire a manifestărilor naţional-politice ale numeroaselor popoare încadrate imperiului, ignorarea reformelor social-economice de amploare. Pe de altă parte, însă, „Vormärz" (cele două decenii premergătoare Revoluţiei de la 1848) a intrat în istoria Austriei ca anii în care au avut loc afirmarea accelerată a raporturilor de tip burghez, trezirea vieţii spirituale a societăţii austriece, conştientizarea necesităţii transformărilor democratice, geneza procesului de emancipare naţională a popoarelor negermane ale imperiului.

Evident, administraţia centrală şi cea locală au avut un rol decisiv atât în timpurile tumultuoase ale reformelor, cât şi în perioada instituirii şi acţiunii conservatismului. Succesele clasei birocratice au depins de calităţile profesionale şi morale ale funcţionarilor, gradul de evoluţie a bazei legislative a statului, nivelul conştiinţei politice şi civice a supuşilor, structura economică, socială şi naţională a regiunilor, diverse circumstanţe internaţionale etc.

---

[240] *Ibidem.*

[241] John R. Barber, *Istoria Europei moderne*, Bucureşti, Editura Lider, [1998], p. 83.

[242] Erich Zöllner, *Istoria Austriei de la începuturi până în prezent*, ed. VIII-a, vol. I, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1997, p. 408.

Una dintre problemele complexe pe care a trebuit să le soluţioneze Curtea de la Viena era legată de administrarea teritoriilor recent cucerite sau achiziţionate. La sfârşitul verii anului 1774, partea de nord-vest a Moldovei a fost ocupată de trupele austriece, după ce armata rusă, care participase la războiul ruso-turc din anii 1768–1774, evacuase spaţiul respectiv. Ulterior, în secolul naţionalităţilor, când în centrul dezbaterilor opiniei publice europene a ajuns chestiunea organizării statale pe principii etno-teritoriale şi s-a constatat încorporarea unor fragmente etnice străine în cuprinsul unor imperii eterogene, susţinătorii ordinii existente au încercat să justifice existenţa statelor multinaţionale prin intermediul asumării unei „misiuni civilizatoare" de către casele şi naţiunile domnitoare. Chiar dacă nivelul de cultură şi cel al evoluţiei economice, sociale şi politice a popoarelor din estul Europei era inferior gradului de dezvoltare a statelor central şi vest-europene, afirmaţiile unor cercetători privitoare la Bucovina ca teritoriu pustiu[243] sau la caracterul „barbar" al populaţiei sale erau, în mare parte, lipsite de temei. Rudolf Henke, în lucrarea *Rumänien, Lande und Leute – 1877* (*Românii, ţara şi oamenii – 1877*), comentând imaginea negativă pe care istoricul austriac Franz Joseph Sulzer şi-o formase pe baza impresiilor culese de la ocupanţii ruşi, dintre 1769 şi 1774, ai Principatelor Române, observa: „Sulzer, căpitan austriac şi informatorii lui ruşi sunt, însă, înşi care au văzut poporul român doar într-o situaţie umilitoare şi prin prisma unor ochelari naţionali, iar dacă ţinem seama de faptul că învingătorii i-au considerat întotdeauna pe învinşi ca fiind mai prejos decât ei este uşor de înţeles că această situaţie a putut genera false aprecieri şi păreri"[244]. Încă la începutul secolului al XIX-lea, contele F. Karaczay, călător austriac, menţiona că „această ţărişoară avea odinioară un excelent grad de cultură şi este cel mai frumos cerc administrativ al Galiţiei"[245]. Primul episcop al Bucovinei, Dositei Herescu, într-o scrisoare adresată preşedintelui Consiliului Aulic de Război, arăta că, în vremea când acest teritoriu a fost parte integrantă a Moldovei, poporul s-a bucurat de „un trai bun", având „case şi pământuri bune"[246]. Inginerul topograf austriac Johann Budinszky, care a efectuat în Bucovina un studiu geo-demografic în primii ani după încorporare, specifica faptul că „ţara este formată din grădini şi ogoare precum şi din livezi îngrijite"[247]. Însă nu trebuie să ignorăm acel adevăr potrivit căruia austriecii, care se aflau într-un incontestabil avânt reformist, au găsit aici o economie slab dezvoltată, un nivel scăzut de cultură în rândul populaţiei şi o administraţie, în mare măsură, rudimentară, de tip medieval.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, Moldova era împărţită în ţinuturi şi ocoale (plase). Spre exemplu, în ajunul intrării trupelor habsburgice în viitoarea Bucovină, acest teritoriu cuprindea[248] ţinuturile Cernăuţi (cu ocoalele Târgului, Prutului de Jos, Nistrului, Ceremuşului), Câmpulung Rusesc (cu ocoalele Câmpulung şi Putila), Câmpulung-Moldovenesc şi Suceava (cu ocoalele Vicov, de Mijloc, Siretul de Sus, Berhomet). Ţinuturile Moldovei erau administrate de dregători (pârcălabi, în interiorul ţării, şi staroşti, în ţinuturile de graniţă), desemnaţi de către principele de la Iaşi[249]. Astfel, ţinutul Suceava era condus de doi pârcălabi, în timp ce ţinutul Cernăuţi, aflat la hotar cu Polonia, de doi staroşti. În mâinile şefului ţinutului se concentrau concomitent funcţii administrative, judecătoreşti şi fiscale[250], ispravnicii fiind priviţi ca „despoţi în jurisdicţia lor"[251]. Ispravnicul avea în subordine pe marele căpitan de ţinut (comandant al slujitorilor). În activităţile sale cotidiene el era ajutat de trei logofeţi (secretari). Ocoalele erau conduse de namesnici (ocolaşi) care se subordonau ierarhic ispravnicului. Dările, taxele şi impozitele de la contribuabilii ţinutului/ocolului erau colectate de câte doi zlotaşi. Oraşele şi târgurile erau conduse de un şoltuz şi 12 pârgari, aleşi anual de obştea locală (meseriaşi, negustori, mazili, slujitori). Comunităţile armene din Suceava şi Siret îşi alegeau câte un şoltuz, respectiv namesnic, şi 12 pârgari, în cele două urbe funcţionând câte doi şoltuzi şi 24 de pârgari[252]. În acelaşi timp, pentru administrarea oraşelor şi târgurilor, domnul desemna proprii săi dregători (vornici de târg), care aveau în subordine un şir de slujbaşi domneşti cu atribuţii diferite (armaşi de târg, căpitani de târg)[253]. Satele erau conduse de vornici (în localităţile boiereşti şi mănăstireşti) sau vatamani (în satele libere), ultimii având menirea de a repartiza, în acord cu obştea, cuantumul contribuţiilor, a strânge banii şi a-i înmâna zlotaşului. Vornicii şi vatamanii aveau menirea de a apăra interesele sătenilor împotriva abuzurilor, a asigura ordinea publică, a supraveghea orice tranzacţie imobiliară, a soluţiona chestiunile litigioase cele mai simple şi micile certuri dintre săteni etc.[254].

---

[243] *Die Österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild*, Band XX, *Bukowina*, Wien: Kronprinzenausgabe, 1899, pp. 2–5; Erich Zöllner, *op. cit.*, p. 390.

[244] Apud K. Heitmann, *Imaginea românilor în spaţiul lingvistic german 1775–1918. Un studiu imagologic*, în româneşte şi introducere de D. Hîncu, Bucureşti, Editura Univers, 1995, p. 83.

[245] F. (Graf von) Karaczay, *Beyträge zur europäischen Länderkunde. Die Moldau, Wallachey, Bessarabien und Bukowina*, Wien, 1818, p. 85.

[246] Serviciul Arhive Naţionale Istorice Centrale (în continuare se va cita: S.A.N.I.C.), Fond *Consiliul Aulic de Război* (în continuare se va cita: Fond *C.A.R.*), pach. XXII, d. 21.

[247] H. J. Bidermann, *Die Bukowina unter österreichischen Verwaltung, 1775–1785*, Lemberg, 1876, p. 24.

[248] Constantin Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece (1774–1918). Aspecte etnodemografice şi confesionale*, Chişinău, Editura Civitas, 2003, pp. 29–37.

[249] *Istoria Românilor*, vol. VI, *Românii între Europa clasică şi Europa Luminilor (1711–1821)*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2002, p. 318.

[250] *Istoria Românilor*, vol. V, *O epocă de înnoiri în spirit european (1601–1711/1716)*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2003, p. 664.

[251] *Istoria Românilor*, vol. VI, p. 322.

Aparatul administrativ la nivelul ţinutului era compus din circa 100 de slujitori. Spre exemplu, starostele de Cernăuţi avea sub ascultarea sa 40 de bârani (slujbaşi pedeştri, cu atribuţii judiciar-fiscale), conduşi de un căpitan, 30 de umblători (slujbaşi călare, cu atribuţii militare şi miliţieneşti), în frunte cu un vătaf, şi 10 arnăuţi (slujbaşi călare, cu atribuţii de pază şi protecţie a dregătorilor domneşti, precum şi de curieri), coordonaţi de un ceauş[255].

Majoritatea funcţiilor purta un caracter de obligaţii onorifice, deţinătorii lor bucurându-se de anumite scutiri sau înlesniri fiscale şi, din cauza faptului că „întregul personal administrativ menţionat, începând cu starostele, cu singura excepţie a arnăuţilor, nu primea de la principe niciun fel de leafă, ne putem închipui uşor cum îşi îndeplinea serviciul şi cum trebuie să fi asuprit poporul”[256], consemna, în 1775, primul guvernator militar al Bucovinei, generalul Gabriel Splény von Mihäldy (1775–1778). Pentru funcţionari, în special pentru ispravnic, zlotaş sau vornic, colectarea dărilor devenea adeseori ocazia potrivită pentru a se îmbogăţi. Pe de altă parte, suzeranitatea otomană, numeroasele războaie ce s-au purtat pe teritoriul Moldovei, nesiguranţa socială şi politică au condus la relativa dezorganizare a problemelor administrative şi social-economice ale ţării, în special în ţinuturile de graniţă.

Dată fiind această stare de fapt, printre problemele importante, pe care trebuia să le rezolve noua stăpânire, s-au numărat cele legate de reglementarea situaţiei în domeniul proprietăţii funciare şi imobiliare, justiţiei, fiscalităţii, administraţiei, relaţiilor social-economice, agriculturii, învăţământului, căilor de comunicaţie etc. Transformările urmau să creeze premise pentru integrarea totală şi deplină a provinciei în cadrul imperiului, precum şi pentru exploatarea intensivă a resurselor sale naturale şi umane. Austriecii aveau deja o bogată experienţă de administrare a teritoriilor locuite de populaţii negermane şi cunoşteau faptul că, într-o primă etapă, trebuie acordată o atenţie deosebită tradiţiilor locale, intereselor politice şi economice ale diverselor categorii sociale din noile ţinuturi. Evaluând situaţia economică a provinciei şi condiţiile sociale diferite de cele din Europa Centrală, generalul Splény întreba retoric: „Oare cât timp va fi necesar pentru a realiza aici numai fundaţiile principale ale unei bune guvernări?”[257].

Bucovina a avut şansa de a cunoaşte şi a se racorda la structuri administrative moderne, introduse de scurtă vreme în Austria, provincia beneficiind sau suferind de pe urma schimbărilor, simultan cu celelalte ţări habsburgice. Încă din anul 1749, în perioada domniei Mariei Theresia (1740–1780), în cadrul Cancelariei Austriece şi Boemiene a fost creat *Directorium in publicis et cameralibus*, un oficiu suprem pentru administraţia politică şi fiscală a ţărilor Coroanei (cu excepţia Ungariei)[258]. Totodată, sub impactul ideologiei iluministe, care includea între principiile organizării sociale moderne pe cel al separației puterilor în stat, justiția a fost separată de administrație, prin înființarea organismului numit Oberste Justizstelle[259] (Serviciul Justițiar Suprem). În anul 1760, s-a procedat la separarea finanțelor de administrația politică, toate organele fiscale fiind subordonate Camerei Aulice de Conturi, în timp ce problemele politice au rămas de competența Cancelariei Aulice Reunite Boemiano-Austriece[260]. Reformarea a continuat prin înființarea, în anul 1761, a unui Staatsrat (Consiliu de Stat), sub influența și coordonarea căruia au fost plasate toate celelalte oficii centrale (Cancelaria Aulică Reunită, Cancelaria de Stat, Serviciul Judiciar Suprem, Camera Aulică, Camera Aulică de Conturi, Consiliul Aulic de Război)[261]. Înnoirile au atins și nivelurile administrative inferioare. La nivelul provinciilor au fost create guvernăminte care gestionau, prin instituții specializate, problemele de justiție, finanțe, comerț și impozite. Țările Coroanei erau împărțite în districte sau cercuri, în fruntea cărora se aflau administrațiile cercuale (Kreisämter)[262]. Această structurare a organismelor decizionale la nivel central și local a rezistat, cu mici modificări, până la Revoluția din 1848–1849 și în aceste norme administrative a fost obligat să evolueze și ținutul bucovinean.

---

[252] Idem, vol. V, p. 665.

[253] Idem, vol. VI, p. 325.

[254] Idem, vol. V, p. 668; vol. VI, p. 336.

[255] Teodor Balan, „Administraţia şi justiţia în Bucovina sub generalii Splény şi Enzenberg, 1774–1786”, în „Junimea literară”, nr. 7-8, 1908, pp. 159–161.

[256] „General Splény's Beschreibung der Bukowina / Descrierea districtului bucovinean de general Gabriel Splény von Mihäldy (1775)” (în continuare se va cita: *General Splény's Beschreibung der Bukowina*), în vol. *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice şi demografice*, ediţie bilingvă îngrijită, cu introduceri, postfeţe, note şi comentarii de acad. Radu Grigorovici, prefaţă de D. Vatamaniuc, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1998, p. 73; Габрієль фон Сплені, *Опис Буковини = Beschreibung der Bukowina* / Пер. з нім., передмова і коментар О. Д. Огуя, М. М. Сайка, Чернівці: Рута, 1995, p. 37.

[257] *General Splény's Beschreibung der Bukowina*, p. 146.

[258] Erich Zöllner, *op. cit.*, p. 386.

După ocuparea Bucovinei de către trupele imperiale, începând cu 1 septembrie 1774 provincia a fost subordonată Consiliului Aulic de Război din Viena și Comandamentului militar din Lemberg, constituind o unitate administrativă autonomă distinctă în componența Austriei[263]. Conducerea noului ținut a fost încredințată unei administrații militare, în frunte cu un guvernator, în persoana comandantului trupelor austriece în zonă, care concentra în mâinile sale atribuții administrative, economice, militare și judecătorești. Orașul Cernăuți a fost desemnat drept capitală a districtului bucovinean.

De la 1 noiembrie 1786, în Bucovina a fost introdusă administrația cercuală civilă (Kreisamt), ținutul fiind încorporat Regatului Galiției și Lodomeriei și constituind, până la 1849, al 19-lea cerc administrativ al acestei „țări a Coroanei”. În consecință, pe linie juridico-administrativă, problemele bucovinene erau de competența Guberniului Galiției și Curții de Apel din Lemberg, subordonate, la rândul lor, Cancelariei Aulice Reunite Boemiano-Austriece și, respectiv, Curții Supreme de Justiție din Viena[264].

În timpul domniei împăratului Leopold al II-lea (1790–1792), elitele bucovinene au obținut promulgarea patentei imperiale din 7 iulie 1790, publicată în 29 septembrie 1790, motivată de faptul că „unirea săvârșită în anul 1786 numai cu scopul de a simplifica administrația publică nu mai poate dăinui”, deoarece experiența a arătat că „după origine, grai, moravuri, datini și confesiune” locuitorii Bucovinei se deosebesc de cei din Galiția și că, deci, „nu se poate aștepta o împreunare și contopire adevărată” a celor două provincii[265]. Împăratul dispunea ca Bucovina să fie separată de Galiția în așa fel ca, în viitor, ea să nu mai fie considerată parte a regatului Galiției și Lodomeriei, iar nobilimea bucovineană să nu mai fie încadrată în structurile nobiliare galițiene. Rezoluția lui Leopold al II-lea specifica faptul ca administrația de stat și aulică să rămână în continuare, din considerente de precauție, într-o împreunare cu Galiția, fapt ce promitea Bucovinei „siguranță și bună primire”[266]. Chiar dacă starea de dependență față de Guberniul de la Lemberg a devenit mult mai laxă[267], o conducere administrativă provincială la Cernăuți n-a fost constituită.

Cu scopul aplicării acestei rezoluții confuze și constituirii unor structuri bucovinene, diferite de cele galițiene, în anul 1792 a fost creată „Tabula Țării” (Landtafel), iar în 1804, prin unirea judecătoriei civile cu tribunalul penal, a fost organizat un „Forum nobilium” bucovinean (Bukowiner Standt- und Landrecht), căruia i-a fost anexată „Tabula Țării”. Această stare de semidependență de Guberniul de la Lemberg a durat până în anul 1817, când, prin hotărârea împăratului Francisc I, din 13 aprilie, s-a dispus ca Bucovina să fie considerată parte integrantă a Galiției, iar nobilimea bucovineană să fie reintegrată în stările galițiene[268], lucru ce a rămas valabil până către mijlocul anilor ’50 ai secolului al XIX-lea.

---

[259] Mihai-Ștefan Ceaușu, *Bucovina habsburgică de la anexare la Congresul de la Viena. Iosefinism și postiosefinism (1774–1815)* (în continuare se va cita: Mihai-Ștefan Ceaușu, *Bucovina habsburgică...*), Iași, Fundația Academică „A. D. Xenopol”, 1998, p. 19.

[260] Erich Zöllner, *op. cit.*, p. 387.

[261] Mihai-Ștefan Ceaușu, *op. cit.*, p. 21.

[262] A. J. P. Taylor, *Monarhia Habsburgică, 1809–1918. O istorie a Imperiului Austriac și a Austro-Ungariei*, traducerea: Cornelia Bucur, București, Editura Allfa, 2000, pp. 16–17.

[263] Veniamin Ciobanu, *La granița a trei imperii*, Iași, Editura Junimea, 1975; Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei (1774–1862). De la administrația militară la autonomia provincială*, București, Editura Academiei Române, 1993, pp. 114–116; *Буковина: історичний нарис* (în continuare se va cita: *Буковина: історичний нарис*), Чернівці: Зелена Буковина, 1998, p. 69.

[264] Mihai-Ștefan Ceaușu, *op. cit.*, p. 91.

[265] Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți, Fond *1026*, inv. 2, d. 95a, f. 6–7v.

[266] Ștefan Purici, *Mișcarea națională românească în Bucovina între anii 1775–1861* (în continuare se va cita: Ștefan Purici, *Mișcarea națională românească...*), Suceava, Editura „Hurmuzachi”, 1998, p. 132.

[267] Mihai-Ștefan Ceaușu, *op. cit.*, p. 169.

Limba oficială a provinciei în perioada analizată (1774–1847) a fost cea germană, în special pentru corespondența cu autoritățile de la Lemberg şi Viena. În paralel cu limba statului, până la începutul secolului al XIX-lea, în chestiunile interne ale ținutului s-a utilizat şi limba română. În pofida faptului că, în anul 1799, administrația bucovineană, condusă chiar de un român (boierul Vasile Balş), a adoptat hotărârea privind utilizarea exclusivă a limbii germane şi refuzul de a examina acte (plângeri, rapoarte, contracte etc.) redactate în limba română[269], ultima s-a folosit până la 1848 inclusiv[270], atât în publicațiile particulare, în corespondența oficială a Bisericii Ortodoxe, cât şi de către autorități pentru a publica diverse legi, codul civil şi cel penal, apeluri către populație etc.[271]. Primul document oficial scris în limba ucraineană a epocii datează din anul 1809[272], când guvernul austriac s-a adresat bucovinenilor după sprijin în războiul contra lui Napoleon[273], însă ucraineana a fost recunoscută „limbă a țării” tocmai după 1848.

Organizarea teritorial-administrativă a zonei a rămas cea veche până la 1779, când provincia a fost împărțită – în locul celor patru ținuturi – în cinci directorate, cu centrele în Cernăuți, Suceava, Siret, Câmpulung Moldovenesc şi Câmpulung Rusesc[274]. În fruntea acestora au fost desemnați directori, foşti reprezentanți ai administrației moldoveneşti, care aveau atribuții administrative şi judiciare.

În urma reorganizării din anul 1783, Bucovina a fost structurată pe patru directorate: Cernăuți, Vijnița, Siret şi Suceava. Directorii districtuali – numiți de această dată din rândul ofițerilor imperiali – au rămas doar cu prerogative administrative, justiția fiind încredințată Tribunalului militar superior din Cernăuți, înființat în acelaşi an. Acestei instanțe i-au fost subordonate auditoriatele districtuale, înființate în Cernăuți, Siret şi Suceava[275]. După încorporarea Bucovinei la Galiția, în anul 1786, administrația militară a fost înlocuită cu una civilă (Kreisamt), iar în fruntea districtelor au fost numiți funcționari civili, cu titlul de comisari districtuali. În 1794, directoratele au fost botezate județe, iar zona Câmpulungului Rusesc a fost separată administrativ într-un ocol. Fiecare județ era compus din 12 ocoale cu câte 10 comune[276].

Primul guvernator militar al Bucovinei a fost generalul Gabriel Spléný von Miháldy (până la 6 aprilie 1778), căruia i-a succedat generalul Karl von Enzenberg (până la 31 octombrie 1786). Cei doi comandați militari s-au dovedit a fi buni şi competenți conducători, care şi-au folosit dexteritatea şi cunoştințele pentru atingerea obiectivelor politice şi economice ale Curții de la Viena. Pe parcursul următorilor 62 de ani (1786–1848), când Bucovina a fost componentă a Regatului Galiției şi Lodomeriei, în fruntea administrației civile s-au aflat mai mulți căpitani cercuali (Kreishauptmann): Joseph von Beck (1786–1791), Vasile von Balş (1792–1803), von Schreiber (1803–1805), von Mitscha (1805–1807), Johann von Platzer (1807–1817), Anton von Stutterheim (1817–1823), Johann von Maltzek (1823–1833), Franz von Kratter (1833–1838), Kasimir von Milbacher (1838–1840) şi Gheorghe Isăcescu (1840–1849).

---

[268] Ştefan Purici, „Problema autonomiei Bucovinei între anii 1775 şi 1861”, în „Codrul Cosminului”, s.n., Analele Ştiințifice de Istorie ale Universității „Ştefan cel Mare” Suceava, nr. 2, 1996, pp. 234–235.

[269] Idem, „Statutul limbii române în Bucovina între anii 1775–1861”, în „«Glasul Bucovinei». Revistă trimestrială de istorie şi cultură”, anul I, nr. 4, 1994, p. 5.

[270] Robert A. Kann, David V. Zdeněk, *The Peoples of the Eastern Habsburg Lands, 1526–1918*, Seattle and London: University of Washington Press, 1984, pp. 275, 288–289.

[271] Cf. Gheorghe C. Moldoveanu, *Limba română în Bucovina. Statutul socio-cultural şi politic*, Iaşi, Editura A92, 1998, pp. 19–52.

[272] Daniel Werenka, *Die Kriegsruf an die Bukowina im Jahre 1809. Nach Akten (Mit zwei Beilagen)*, Czernowitz, 1903.

[273] Корній Лук’янюк, Олекса Романець, „Важлива історична пам’ятка”, în „Буковинський журнал”, nr. 3–4, 1993, pp. 143–148.

[274] Emil Satco, Ioan Pînzar, *Prefectura. Repere istorice locale*, Iaşi, Editura Junimea, 1995, p. 32.

[275] Mihai-Ştefan Ceauşu, *op. cit.*, p. 98.

[276] *Буковина: історичний нарис*, p. 70.

Structura administraţiei militare din Bucovina era destul de simplă: guvernatorul, consilierul său, auditorul (judecător militar), secretarul şi registratorul. Funcţia de consilier era deţinută de un ofiţer bun cunoscător al legilor şi obiceiurilor populaţiei indigene. Totodată, printre obligaţiile sale se numărau cele referitoare la soluţionarea neînţelegerilor cu turcii şi purtarea corespondenţei cu principele de la Iaşi. Auditorul era responsabil pentru actul de justiţie atât pentru militari, cât şi pentru populaţia civilă. Secretarul şi registratorul i se subordonau nemijlocit[277].

După alipirea Bucovinei la Galiţia, în anul 1786, în fruntea administraţiei civile se afla un căpitan cercual, în timp ce districtele/judeţele erau conduse de comisari. Administraţia Bucovinei era compusă din secretar, un protocolist, doi cancelişti cercuali, un practicant, un inginer, un casier, un controlor, un scriitor la casierie, un chirurg, un medic, o moaşă şi şase dragoni[278].

O anumită perioadă de timp, noile autorităţi au utilizat cu succes vechea structură politico-administrativă moldovenească, fiind extrem de atentă faţă de elita politică şi economică locală. Această atitudine era o consecinţă a bogatei experienţe administrative a funcţionarilor habsburgici şi a ordinului strict al împăratului Iosif al II-lea privind menţinerea *statu-quo*-ului din epoca moldavă şi evitarea, prin toate mijloacele, a tot ceea ce „ar semăna cu o nouă formă de guvernare, de a păstra tot ceea ce a fost bun înainte, obiceiurile şi religia locuitorilor ţinutului”[279]. Mai mult, în funcţiile de directori ai ţinuturilor Cernăuţi, Suceava şi Câmpulung au fost numiţi, în anul 1777, reprezentanţi ai nobilimii româneşti locale[280]. Comandamentul militar al Galiţiei, în persoana feldmareşalului W. Schröder, a propus înlocuirea lui Sigowsky, auditorul districtului Bucovina, cu Dorbath, auditorul Regimentului 2 de grăniceri din Transilvania, deoarece acesta din urmă cunoaşte „limba moldovenească şi obiceiurile ţării”[281]. Atunci când s-a ridicat problema găsirii unui succesor pentru generalul Spleny, autorităţile de la Viena l-au desemnat pe generalul Karl von Enzenberg, potrivit raportului contelui Hadik adresat coregentului Iosif al II-lea, „tocmai pentru calităţile sale de bun cunoscător al serviciului şi al naţiunii române, calităţi dovedite în timpul cât a fost comandant al Regimentului 2 valah” din Transilvania[282]. În septembrie 1780, în funcţia de director al cancelariei administraţiei militare a Bucovinei a fost numit boierul bucovinean Vasile Balş, un sincer iosefinist[283].

Una dintre măsurile centrale, adoptate în direcţia afirmării noii puteri în rândul populaţiei din teritoriul recent achiziţionat, a constat în prestarea jurământului de loialitate faţă de dinastia Habsburgică. Conducându-se după alte principii privitoare la cetăţenie şi proprietate decât cele de astăzi, guvernul vienez a pretins boierilor şi clerului din Moldova, care deţineau terenuri sau alte proprietăţi imobiliare în Bucovina, să jure credinţă Curţii de Habsburg[284]. Ceremonia oficială, în cadrul căreia reprezentanţii populaţiei bucovinene au confirmat fidelitatea lor faţă de Coroana austriacă, a avut loc în oraşul Cernăuţi, în 12 octombrie 1774, după ce, timp de două săptămâni, militarii imperiali au colindat toate satele, organizând prestarea jurământului în mediul rural. La Cernăuţi, autorităţile militare au confirmat garanţiile stipulate de Iosif al II-lea, în 1774, privind menţinerea obiceiurilor şi privilegiilor de care se bucura populaţia în cadrul Ţării Moldovei. Reconfirmarea *statu-quo*-ului a fost receptată de către bucovineni drept obligaţie oficială a stăpânirii habsburgice de a respecta autonomia internă a acestui teritoriu[285]. Însă administraţia austriacă privea jurământul dintr-o perspectivă diferită. Încheierea acordurilor austro-otomane, din anii 1775–1776[286], şi ceremonia oficioasă, din octombrie 1777, acordau legitimitate internă şi internaţională dominaţiei habsburgice în Bucovina, deschizând calea adoptării unor măsuri hotărâte în vederea integrării totale a provinciei în structurile politico-economice şi social-culturale ale imperiului.

---

[277] Mihai-Ştefan Ceauşu, „Instituirea administraţiei habsburgice în Bucovina”, în „«Suceava». Anuarul Muzeului Bucovinei”, anul XX, 1993, p. 129.

[278] Idem, *Bucovina habsburgică*..., pp. 91–92.

[279] S.A.N.I.C., Fond *C.A.R.*, pach. I, d. 42, f. 1v.

[280] Erich Prokopowitsch, *Die rumänische Nationalbewegung in der Bukowina und der Dako-Romanismus* (în continuare se va cita: Erich Prokopowitsch, *Die rumänische Nationalbewegung in der Bukowina*...), Graz-Köln: Böhlaus, 1965, p. 37.

[281] S.A.N.I.C., Fond *C.A.R.*, pach. III, d. 55. f. 1v.

[282] *Ibidem*, pach. X, d. 78, f. 2.

[283] Rolul boierului Vasile Balş în aplicarea reformelor habsburgice, precum şi biografia sa sunt prezentate în studiul lui Mihai-Ştefan Ceauşu, „Vasile Balş, un iosefinist bucovinean”, în „«Suceava». Anuarul Muzeului Bucovinei”, anul XVII-XVIII-XIX, 1990–1991–1992, pp. 407–418.

[284] Idem, *Bucovina habsburgică*..., p. 73.

[285] Ştefan Purici, *Mişcarea naţională românească* ..., p. 48.

[286] Eudoxiu Hurmuzachi, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. VII, Bucureşti, 1876, pp. 157–161, 485–488.

În opinia generalului Splény, în vederea reorganizării vieţii publice a ţinutului trebuia „să se cureţe mai întâi oraşele de gunoiul mai mult decât secular, să se niveleze şi să se facă circulabile uliţele, să se desfiinţeze cocioabele ţărăneşti, acoperite cu paie şi foarte expuse la foc. Să se repare casele şubrede, dându-le un aspect onorabil şi ordonat, să se introducă un serviciu de pompieri şi paznici de noapte, să se controleze măsurile şi greutăţile, să se instituie târguri săptămânale şi anuale sub conducerea unui jude de târg, să se desfiinţeze beţiile de duminică şi în zilele de sărbători, să se împartă locuitorii în clase şi, respectiv, după bresle etc."[287]. Generalul Karl von Enzenberg a propus, pentru a stimula ridicarea de edificii rezistente la incendii în capitala ţinutului, vânzarea cărămizii la un preţ redus şi utilizarea meşterilor militari la construcţia hornurilor şi căminurilor în casele cernăuţenilor[288]. Cu acelaşi scop, administraţia a scutit proprietarii clădirilor de piatră de plata impozitelor pentru o perioadă de 30 de ani şi de plata rentei funciare urbane, pentru 10 ani. Cu sprijinul autorităţilor locale, până la 1848, în Cernăuţi au fost construite diverse edificii militare, administrative şi publice: cazarma, închisoarea, primăria, gimnaziul german, şcoala ortodoxă, biserici, spitalul militar şi cel civil ş.a.[289]. În anul 1830, în capitala ţinutului a fost întemeiată grădina publică, asemănătoare cu „Volksgarten" din Viena, iar din anul 1841 urbea se putea lăuda cu teatrul stabil[290]. Constantin Vârnav, locuitor al Moldovei, autorul notiţelor *Călătoria me de la Liov la Cernăuţi şi Liteni în anul 1860*, efectuând în anii 1820 şi 1860 două călătorii la Lvov, a rămas impresionat de progresul realizat într-un timp relativ scurt: „Ce deosebire am găsit între Cernăuţiul de astăzi şi acel de la 1820. Uliţi drepte, largi. Toate şoseluite, în loc de strâmbe, înguste, pe care te înfundai până la genunchi în glod. [...] Şi pe aceste uliţele, case bune la linie, cu un rând şi cu două rânduri, în loc de nişte case păcătoase în mijlocul ogrăzii, fără zăplaz şi alăturea cu o livadă fără gard"[291].

Administraţia austriacă a depus eforturi susţinute pentru dezvoltarea căilor şi mijloacelor de comunicaţie în Bucovina, creând astfel condiţii mai bune pentru extinderea activităţilor comercial-economice şi valorificarea resurselor provinciei. Această politică era determinată de necesitatea asigurării unor largi posibilităţi de manevrare pentru armatele austriece în cazul unei ameninţări externe, obţinerii în cel mai scurt timp a rentabilităţii maxim posibile a teritoriului anexat, încadrării lui cât mai puternice în sistemul economic al imperiului[292]. În anii 1774–1778, în ţinut au fost construite 70 de poduri, iar în anii 1778–1779 şi 1783 au fost construite două drumuri ce au legat Bucovina de Transilvania[293]. Construirea sau îmbunătăţirea căilor de comunicaţie s-a desfăşurat pe parcursul întregii perioade austriece, având ca rezultat articularea unei vaste reţele de drumuri de stat, judeţene şi comunale.

Întărirea treptată a administraţiei habsburgice şi modernizarea relaţiilor sociale au fost însoţite de restrângerea privilegiilor de clasă ale nobilimii şi clerului românesc. Favorizarea imigrărilor şi începutul colonizării Bucovinei[294], introducerea unor noi impozite şi obligaţii publice[295], revizuirea diverselor decizii judecătoreşti din perioada moldovenească[296], modificările în organizarea administraţiei şi justiţiei în mediul rural[297] şi alte schimbări ale ordinii tradiţionale au provocat nemulţumirea boierilor şi mazililor bucovineni. La sfârşitul anilor '70 ai secolului al XVIII-lea, aceştia din urmă revendicau dreptul lor de a participa, prin intermediul a trei reprezentanţi, la lucrările administrației Bucovinei într-o triplă calitate: de proprietari, de reprezentanți ai populației autohtone și de persoane cointeresate în progresul provinciei[298]. Tensiunea în raporturile dintre administrația militară și mazilii cernăuțeni, care, în anul 1780, constituiseră așa-numitul „consiliu aristocratic", s-a perpetuat de-a lungul a câțiva ani, determinând guvernul de la Viena să tempereze provizoriu ritmul reformelor[299]. Spre exemplu, proiectul de încorporare a Bucovinei la Galiția fusese propus încă din 1779, însă opoziția elitei locale și unele calcule strategice ale Vienei au determinat amânarea deciziei pentru o anumită perioadă[300].

---

[287] *General Splény's Beschreibung der Bukowina*, pp. 118–120.

[288] S.A.N.I.C., Fond *C.A.R.*, pach. III, d. 47.

[289] Hugo Weczerka, „Die städtebauliche Entwicklung von Czernowitz 1775–1900", în „Analele Bucovinei", anul IV, nr. 3, 1997, pp. 657–660.

[290] Ştefan Purici, *op. cit.*, p. 95.

[291] Constantin Vârnav, *Călătoria me de la Liov la Cernăuţi şi Liteni în anul 1860*, mss., Biblioteca Academiei Române, Fond *Manuscrise româneşti*, nr. 4651, f. 137.

[292] I. B. Жалоба, Ф. С. Яценюк, „Шляхи сполучення Буковини (кінець XVIII – перша половина XIX ст.)", în „Analele Bucovinei", anul IV, nr. 3, 1997pp. 727–728.

[293] *Ibidem*, p. 728.

[294] Ştefan Purici, „Colonizări şi imigrări în Bucovina între anii 1775–1848", în „Analele Bucovinei", anul II, nr. 2, 1995, pp. 357–373; Constantin Ungureanu, „Procese etno-demografice în Bucovina în timpul administraţiei militare (1775–1786)", în „Analele Bucovinei", anul V, nr. 1, 1998, pp. 101–121.

[295] Mihai-Ştefan Ceauşu, *op. cit.*, p. 77.

[296] S.A.N.I.C., Fond *C.A.R.*, pach. II, d. 20, f. 1v.

[297] *Буковина: історичний нарис*, p. 91; Mihai-Ştefan Ceauşu, „Aspecte juridice ale instituirii administraţiei habsburgice în Bucovina", în „Anuarul Institutului de Istorie «A. D. Xenopol» Iaşi", anul XXX, 1993, p. 400.

Pe de altă parte, nivelul profesional și comportamentul unor funcționari austrieci subminau puternic eforturile autorităților habsburgice în direcția cuceririi simpatiei și încrederii populației locale față de noile structuri administrative. Spre exemplu, în anul 1780, F. Poppini, șeful comisiei de anchetă privind acuzațiile de corupție ale funcționarilor din administrația cernăuțeană, raporta guvernului că pe adresa comisiei zilnic soseau plângeri din cauza faptului că locuitorii refuzau să se adreseze Administrației militare a Bucovinei și Comandamentului general al Galiției, considerându-le drept organisme de la care nu se puteau aștepta la justiție[301]. În cazurile în care bucovinenii încercau să apeleze la structurile superioare ale puterii pentru a-și apăra drepturile, ei riscau să fie supuși persecuțiilor și pedepselor corporale din partea boierilor și funcționarilor[302].

Indignarea legată de birocrația și corupția funcționarilor austrieci locali se manifesta chiar și în rândul populației germane din Bucovina. Spre exemplu, în anii 1807–1811, citadinii cernăuțeni s-au organizat în așa numitul „Partey und Frakziongeister" (partid și spirit de fracțiune), condus de Lebius, directorul poștei, protestând împotriva abuzurilor comise de Joseph Hampel, primarul orașului (1802–1811). În cele din urmă, solidaritatea orășenilor și receptivitatea autorităților centrale au determinat victoria cernăuțenilor[303].

Înlăturarea din funcțiile administrative superioare a funcționarilor români începând cu anul 1783[304] și înlocuirea birocraților austrieci discreditați n-au dat rezultate imediate. Spre exemplu, în anul 1803, Ioan Budai-Deleanu, consilier al Curții de Apel din Lemberg, în raportul său intitulat *Kurzgefasste Bemerkungen über Bukowina* (*Scurte observații asupra Bucovinei*) sublinia slaba pregătire profesională și nivelul moral scăzut al funcționarilor bucovineni: „Dar, durere! Bucovina pare a avea soarta de-a vedea în fruntea sa tot ce-i incapabil, imoral și egoist în monarhia întreagă. Acești domni nu se cugetă a conduce Bucovina, conform intențiunilor guvernului, la bine sau la civilizație; ei se cugetă numai la îngrășarea pungii lor și după ce, prin firea lor egoistă, necrescută și senzuală, au sfârșit și puținul bun rămas locuitorilor și s-au îmbogățit, caută avansamente; și batjocoresc apoi încontinuu pe acest popor sărman, care a fost temeiul fericirii lor vremelnice, numindu-l: barbari, semioameni, otaliți etc."[305].

O nouă inspecție efectuată în Bucovina în anul următor de către August von Reichmann, consilier aulic, a depistat nereguli la cel mai înalt nivel: „De altfel, căpitanul cercual [von Schreiber – n. n.] se poartă rău și față de națiune, nu-și dă nici cea mai mică osteneală de a-i învăța limba și, prin această inamiciție, a îndepărtat de la sine toate sufletele"[306].

Urmărind, pe de o parte, cucerirea loialității elitelor românești locale, facilitarea aplicării transformărilor planificate, sporirea eficacității administrației și recunoscând, pe de alta, anumite drepturi ale populației autohtone, în două cazuri guvernul austriac a numit în funcția de căpitan cercual – cea mai înaltă din Bucovina în acea perioadă – pe boierul Vasile Balș[307] (1792–1803) și pe marele proprietar Gheorghe Isăcescu[308] (1840–1849). În multe alte situaţii autorităţile vieneze au insistat asupra faptului ca în posturile superioare ale administraţiei cercuale să fie desemnate persoane care cunoşteau limba română. Spre exemplu, în anul 1833, în funcţia de căpitan cercual a fost numit consilierul aulic Franz von Kratter (1833–1838) datorită faptului că el, cunoscând foarte bine limbile latină, franceză şi italiană, şi-ar fi putut însuşi foarte uşor şi limba română[309]. Faptul că, în realitate, Imperiul Habsburgic n-a fost o „închisoare a popoarelor" nici chiar în epoca reacţiunii, se poate observa şi din sărbătoririle organizate în anul 1804 cu ocazia sfinţirii corporaţiilor unite (germane, româneşti şi armeneşti) ale meseriaşilor din Suceava. Fiecare comunitate a marcat pe rând acest eveniment în limba maternă, în biserica sa naţională, având-u-i pe reprezentanţii celorlalte etnii în calitate de invitaţi. Întreaga ceremonie s-a desfăşurat într-o armonie deplină şi cu sprijinul administraţiei locale, în frunte cu comisarul judeţean von Scheine[310].

---

[298] Mihai-Ștefan Ceaușu, *Bucovina habsburgică* ..., p. 77.

[299] Ștefan Purici, *Mișcarea națională românească* ..., pp. 117–119.

[300] Mihai Iacobescu, *op. cit.*, pp. 120–121.

[301] S.A.N.I.C., Fond *C.A.R.*, pach. V, d. 1, f. 1–6.

[302] Idem, Fond *Colecția de microfilme, Austria*, rola 117, c. 1023–1025.

[303] Erich Prokopowitsch, „Das Deutschtum der Bukowina in der Landes- und Staatspolitik", în vol. *Buchenland. Hundertfünfzig Jahre Deutschtum in der Bukowina*, Herausgegeben von Franz Lang, München: Verlag des Südostdeutschen Kulturwerks, 1961, pp. 89–92.

[304] S.A.N.I.C., Fond *C.A.R.*, pach. XIII, d. 50, f. 1.

[305] Ioan Budai-Deleanu, „Kurzgefasste Bemerkungen über Bukowina", în vol. *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*, ediție bilingvă îngrijită, cu introduceri, postfețe, note și comentarii de acad. Radu Grigorovici, prefață de D. Vatamaniuc, București, Editura Academiei Române, 1998, p. 404.

[306] Erich Prokopowitsch, *Die rumänische Nationalbewegung in der Bukowina* ..., p. 39.

[307] Idem, „Die Wiener „«Geheime Assoziation» und der Bukowiner Bojar Basillius von Balsch", în „Südost-Forschungen", Band XX, 1961, pp. 277–278.

Pe lângă aspectele prezentate mai sus, administraţia Bucovinei a fost preocupată de gestionarea problemelor religioase, fiscale sau juridice, de ameliorarea situaţiei în cele mai diverse domenii: social, economic, transporturi, militar, educaţie, menţinerea ordinii publice etc.[311], chestiuni pe care nu le putem dezbate în cadrul unui singur articol. Spre regret, nici în prezent nu avem un studiu ştiinţific în care să fie analizate succesele şi eşecurile administraţiei habsburgice în Bucovina pe parcursul a aproape un secol şi jumătate (1774–1918). Totuşi, nu putem să nu observăm că, pe lângă multe implicaţii negative menţionate şi în rândurile de mai sus, instituirea administraţiei austriece în partea de nord-vest a Moldovei (Bucovina) a contribuit la includerea provinciei în sistemul relaţiilor economice, politice şi culturale central-europene, modernizarea raporturilor sociale, imprimând anumite sensibilităţi în mentalitatea şi caracterul localnicilor, sensibilităţi ce pot fi şi astăzi remarcate în cercurile bucovinenilor.

---

[308] Emanuel Turczynski, „Exogene und endogene Faktoren der Konsensbildung in der Bukowina", în „Südostdeutsche Archiv", XXXVIII-XXXIX, 1995–1996, p. 99.

[309] Ştefan Purici, *op. cit.*, p. 68.

[310] *Suceava. File de istorie. Documente privitoare la istoria oraşului, 1388–1918*, Bucureşti, 1989, vol. I, pp. 566–567.

[311] Vezi Eugen Simiginowicz, *Handbuch der Gemeindeverwaltung für das Herzogthum Bukowina zum Gebrauche der Gemeindevertretungsmitglieder und der Gemeindesecretäre*, T. I–II, Czernowitz, 1900.

DIE ADMINISTRATION DER BUKOWINA WÄHREND IHRER SELBSTÄNDIGKEIT[312]

OTTO-FRIEDRICH HALLABRIN

Bukovina's Administration during Its Autonomy

(*Summary*)[*]

This article follows the emergence, development and consolidation of the Austrian administration in Bukovina, from the second half of the nineteenth century to the beginning of the XXth century. After the annulment of the Constitution of March 4, 1849 and the establishment of the neoabsolutist regime, the Austrian authorities initiated an extensive action to reorganize the administration. In Bukovina, the principles of this approach with strong centralist and absolutist tendencies, although intensely criticized, were the basis of the state organization, especially in the legal and communal fields, until 1860, some of them being maintained later. During this period, the administrative measures aimed at dividing the territory into districts (1850, 1854), reorganizing the activity in the financial field (establishment of centers for the collection of taxes and fees, later of the Financial Directorate), in the legal field (establishment of the Cernăuţi Court, subordinated to the one in Lemberg, in 1855) etc. The administrative separation of Bukovina from Galicia, an extremely important moment in the history of the province, meant the elevation of Bukovina to the rank of crown country and the introduction of new administrative structures, with positive influences on other fields, such as economic, educational or demographic. Another important moment is the year 1868, when, also from an administrative point of view, the political power separates from the legal one. The study ends with the presentation of the administrative organization of Bukovina (political, school, legal, financial, commercial, transport, mining, agriculture and defense authorities) based on the official data published in 1909, for the reference year 1907. In the table are listed, on various fields (area, population, electoral districts, localities, universities, gymnasiums, schools, health units, post offices, income tax etc.) comparative figures for the Kingdom of Galicia and Lodomeria, as well as for all the other crown countries together, in order to highlight the contribution and place of Bukovina within the administrative structure of the Austrian Empire.

Keywords: Bukovina, Austrian administration, autonomy, state organization, authorities.

Die erste Maßnahme nach der Verkündung der Autonomie der Bukowina durch die Reichsverfassung vom 4. März 1849 war die Einrichtung einer provisorischen Landesregierung in Czernowitz. Der bisherige Kreishauptmann Isseczeskul wurde in den Ruhestand versetzt und Eduard von Bach, der Bruder des Innenministers in Wien, zum neuen Präsidenten der provisorischen Landesregierung ernannt[313].

In einem Schreiben vom 19. April 1849 beauftragte Innenminister Bach den Präsidenten der provisorischen Landesregierung mit der Bildung einer Kommission mit der Aufgabe, Vorschläge für eine Landesverfassung und eine Wahlordnung für die Bukowina zu erarbeiten, wie im § 77 der Reichsverfassung vom 4. März 1849 für alle Kronländer vorgesehen[314]. Die Arbeitsgruppe, deren Vorsitzender der provisorische Landespräsident von Bach war, und der Vertreter aller Stände und Nationalitäten des Landes angehörten, reichte die ausgearbeiteten Vorlagen bereits Anfang Juni in Wien ein[315]. Die Gesetzesentwürfe für die Verfassung und Wahlordnung wurden in der Zeitung „Bucovina" veröffentlicht[316]. Der aus 57 Artikeln bestehende Verfassungsentwurf sah ein unabhängiges Kronland Bukowina innerhalb der Habsburger Monarchie mit der Hauptstadt in Czernowitz und einen eigenen Landtag vor. Der Landtag sollte aus 48 gewählten Mitgliedern aus allen Ständen bestehen und eigene Kompetenzen in der Verwaltung des Landes erhalten. Der Verfassungsentwurf aus der Bukowina wurde im Laufe des Jahres 1850 im Wiener Innenministerium geprüft und nach einigen Änderungen (so z. B. wurde die Mitgliederzahl von 48 auf 24 reduziert) genehmigt[317]. Obwohl vom Kaiser mit dem Patent vom 29. Juli 1850 sanktioniert[318], wurden die Bestimmungen dieser Landesordnung für die Bukowina nie geltendes Recht[319].

---

[312] „Analele Bucovinei", anul XIX, nr. 1 (38), 2012, pp. 83–99.

[*] Traducere: Ştefăniţa-Mihaela Ungureanu.

[313] Raimund Friedrich Kaindl, *Geschichte der Bukowina*, Dritter Abschnitt. (Seit 1774), Czernowitz 1898, S. 27.

[314] Eduard Bernatzik (Hg.), *Die österreichischen Verfassungsgesetze mit Erläuterungen*, Wien, 1911, S. 158.

[315] Mihai-Ştefan Ceauşu, „Modernizarea instituţional-politică a Bucovinei: Instituirea dietei provinciale 1848–1861", in: „Xenopoliana. Buletinul Fundaţiei Academice «A. D. Xenopol»", VI/1-2, 1998, S. 157.

[316] „«Bucovina». Gazetă românească pentru politică, religie şi literatură", Jahrgang 1849, Nr. 29 und 31.

Nicht nur im Fall der Bukowina ließ die Verwirklichung der in der Verfassung vom 4. März vorgesehenen Organe in den Jahren 1849 bis 1851 auf sich warten. Als einzige Einrichtung wurde der Reichsrat als beratendes Organ ins Leben gerufen, der mit dem Kaiserlichen Patent vom 13. April 1851 ein eigenes Statut erhielt[320]. Seine Beratungen waren nicht öffentlich. Ein gesetzgebendes Organ im parlamentarischen Sinne war der Reichsrat nicht. Er hatte kein Initiativrecht in der Gesetzgebung.

Warum die Realisierung der Bestimmungen der „Märzverfassung" für den Kaiser und seine Regierung nicht so im Vordergrund standen, zeigte sich am Ende des Jahres 1851. Mit dem Kaiserlichen Patent vom 31. Dezember 1851, dem sogenannten „Silvesterpatent" wurde die Verfassung vom 4. März 1849 außer Kraft gesetzt[321]. Damit waren fast alle Errungenschaften der Revolution von 1848/49 wieder aufgehoben. In Österreich wurde dadurch erneut die absolute Monarchie eingeführt. Es begann die Zeit, die von der Geschichtsschreibung als „Neoabsolutismus" bezeichnet wird.

Die einzige der in der „Märzverfassung" vorgesehenen parlamentarischen Institution, die nach ihrer Aufhebung beibehalten wurde, war der Reichsrat. Er wurde durch die Bestimmungen des Kaiserlichen Patents vom 5. März 1860 „verstärkt" und erhielt eine neue Geschäftsordnung. Neben den Erzherzogen des Kaiserlichen Hauses, hohen Würdenträgern und Militärs, wurden 38 Vertreter aus den Ländern als Mitglieder ernannt, darunter einer aus der Bukowina[322]. Der Vertreter des Herzogtums Bukowina im „verstärkten" Reichsrat war der rumänische Großgrundbesitzer Nikolaus von Petrino[323].

Obwohl sehr kurz gefasst, enthielt das kaiserliche „Silvesterpatent" von 1851 in seinem letzten Absatz wichtige Bestimmungen über die weitere Administration des Kaiserstaates. Darin heißt es: „Wir erklären jedoch durch gegenwärtiges Patent ausdrücklich, dass wir jede in den eingangs erwähnten Kronländern gesetzlich anerkannte Kirche und Religionsgesellschaft in dem Rechte der gemeinsamen öffentlichen Religionsübung, dann in der selbständigen Verwaltung ihrer Angelegenheiten, ferner im Besitz und Genusse der für ihre Kultus-, Unterrichts-, und Wohltätigkeitszwecken bestimmten Anstalten, Stiftungen und Fonds erhalten und schützen wollen, wobei dieselben den allgemeinen Staatsgesetzen unterworfen bleiben"[324]. Aus dem Text geht deutlich hervor, dass die „Eingangs erwähnten Kronländern" die „selbständige Verwaltung ihrer Angelegenheiten" erhalten bleibt. Nachdem im ersten Abschnitt des „Silvesterpatentes" das Herzogthum Bukowina als Kronland, für das das neue Gesetz Gültigkeit hat, aufgezählt wird, bedeutete dies, dass die Bukowina ihre Selbständigkeit durch die Außerkraftsetzung der Reichsverfassung vom 4. März 1849 nicht verloren hatte[325].

Aufgrund der Bestimmungen des „Silvesterpatents" unternahm das von Alexander von Bach geführte Innenministerium eine umfangreiche Reorganisation der Verwaltung in allen Ländern des neu gebildeten Einheitsstaates vor, die stark zentralistische und absolutistische Tendenzen aufwies. Trotz aller, durchaus berechtigter Kritik an den Regierungsmaßnahmen während der neoabsolutistischen Zeit in Österreich zwischen 1852 und 1860[326], muss gesagt werden, dass viele der damals geschaffenen Grundlagen der staatlichen Organisation, insbesondere auf dem Gebiet der Gerichts-, und Gemeindeorganisation, nach 1861 beibehalten wurden.

---

[317] Mihai-Ştefan Ceauşu, „Modernizarea instituţional-politică a Bucovinei: Instituirea dietei provinciale1848–1849", a. a. O., S. 160.

[318] „Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Österreich" (RGBl), Jahrgang 1850, Nr. 387.

[319] Siehe dazu C. Ernst Hellbing, „Die Landesverwaltung in Cisleithanien", in: Adam Wandruszka, Peter Urbanitsch (Hg.), *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*, Band II, *Verwaltung und Rechtswesen*, Wien, 1975, S. 213.

[320] „Reichsgesetzblatt für das Kaiserreich Österreich" (RGBl), Jahrgang 1851, Nr. 92.

[321] „Reichsgesetzblatt für das Kaiserreich Österreich" (RGBl), Jahrgang 1852, Nr. 3.

[322] Eduard Bernatzik (Hg.), *Die österreichischen Verfassungsgesetze*, a. a. O., S. 217–218.

[323] Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I, *De la administraţia militară la autonomia provincială (1774–1862)*, Bucureşti, 1993, S. 395.

[324] Eduard Bernatzik (Hg.), *Die österreichischen Verfassungsgesetze*, a. a. O., S. 210.

[325] Ebenda, S. 209.

[326] Siehe dazu Karl Ucakar, *Demokratie und Wahlrecht in Österreich. Zur Entwicklung von politischer Partizipation und staatlicher Legitimationspolitik*, Wien, 1985, S. 110–112.

Die Trennung der Bukowina von Galizien nach ihrer Verkündung in der Reichsverfassung vom 4. März 1849 und die Einrichtung einer selbständigen Landesregierung erfolgte schrittweise bis zum Jahr 1854. Mit der Verordnung des Innenministeriums vom 8. Oktober 1850 wurde die Bukowina verwaltungstechnisch in sechs Kreise eingeteilt, die jeweils von einem Kreiskommissar geleitet wurden und dem Präsidenten der provisorischen Landesregierung unterstanden, dessen Kompetenzen erheblich erweitert wurden[327]. Seit Juli 1849 war Adalbert von Henniger als Nachfolger von Eduard von Bach der neue Präsident der provisorischen Landesregierung in Czernowitz[328].

Erster selbstständiger Landespräsident der Bukowina wurde Franz Freiherr von Schmück. Nach seiner provisorischen Ernennung am 6. März 1853 als Nachfolger von Hennigers, war er seit dem 29. Mai 1854 offiziell der erste Präsident einer selbständigen Landesregierung in der Bukowina[329]. Als oberster Chef der Verwaltung und ranghöchster Beamter des Landes wurde der Landespräsident nicht gewählt, sondern ernannt.

Franz von Schmück blieb bis November 1857 Präsident der Landesregierung. Ihm folgten Karl Graf Rothkirch-Panthen (Februar 1858 bis Mai 1860), Jakob Ritter von Mikuli (September 1860 bis März 1861 als Leiter der Kreisverwaltung), Wenzel von Martina (März 1861 bis Mai 1862), Rudolf Graf Amadei (Mai 1862 bis Oktober 1865), Franz Myrbach von Rheinfeld (Oktober 1865 bis Oktober 1870), Felix Freiherr von Pino-Friedenthal (Oktober 1870 bis Juli 1874), Hieronymus Freiherr von Alesani (Oktober 1874 bis Februar 1887), Felix Freiherr von Pino-Friedenthal (Februar 1887 bis August 1890), Anton Graf Pace (Januar 1891 bis Mai 1892), Franz Freiherr von Kraus (Mai 1892 bis Juni 1894), Leopold Graf Goes (November 1894 bis Dezember 1897), Friedrich Freiherr Bourgignon von Bamberg (Dezember 1897 bis Februar 1903), Prinz Konrad Hohenlohe-Schillingfürst (Februar 1903 bis Oktober 1904), Dr. Oktavian Regner Ritter von Bleyleben (Oktober 1904 bis Dezember 1911), Dr. Rudolf Graf von Meran (Januar 1912 bis April 1917) und Dr. Josef Graf von Etzdorf (April 1917 bis Oktober 1918)[330].

Mit der Ernennung von Franz von Schmück zum Präsidenten der selbständigen Landesregierung, wurde nach dem 29. Mai 1854 in der Bukowina eine umfangreiche administrative Neuorganisation des Landes vorgenommen. Das Gebiet des Kronlandes wurde in 15 Bezirksämter eingeteilt[331]. Ihnen gleichgestellt war der Magistrat der Stadt Czernowitz. Die neu geschaffenen Ämter waren für die politische Verwaltung und für die Rechtspflege zuständig. Gleichzeitig mit der Neueinteilung des Landes in neun Verwaltungsbezirke im Jahr 1868, die sich jetzt statt Bezirksämter „Bezirkshauptmannschaften" nannten, wurde die Trennung der Justiz von der politischen Verwaltung in der Bukowina wieder eingeführt[332]. Nach mehreren durchgeführten Reformen, war die Bukowina in den letzten Jahren ihrer Zugehörigkeit zu Österreich verwaltungsmäßig in 11 Bezirkshauptmannschaften gegliedert: Czernowitz-Land, Gurahumora, Kimpolung, Kotzman, Radautz, Sereth, Storozynetz, Suczawa, Waschkoutz, Wischnitz und Zastawna. Dazu kam noch die Landeshauptstadt Czernowitz mit einem besonderen Status[333].

Gleichzeitig mit der administrativen Neuordnung des Landes setzten nach 1850 auch die Reorganisation anderer gesellschaftlichen Bereiche und die Neugründung zahlreiche Institutionen ein. Auf dem Gebiet der Finanzverwaltung wurden bereits im Jahr 1850 insgesamt 15 Steuerämter gegründet, die einer neu eingerichteten Steuerdirektion in Czernowitz unterstanden. Ab 1863 nannte sich die oberste Steuerbehörde des Landes „Finanzdirektion“ und unterstand unmittelbar dem Finanzministerium in Wien[334].

---

[327] Olexandr Dobrshanski, „Der Aufbau der provinzialischen Verwaltungsorgane des Herzogtums Bukowina in den 50-er und 60-er Jahre des XIX. Jahrhunderts", in: „Analele Bucovinei", IV. Jahrgang, Nr. 3/1997, S. 789.

[328] Raimund Friedrich Kaindl, *Geschichte von Czernowitz von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart*, Czernowitz, 1908, S. 96.

[329] Ebenda.

[330] Siehe dazu: Rudolf Wagner, *Vom Moldauwappen zum Doppeladler*, Augsburg 1991, S. 41; Raimund Friedrich Kaindl, *Geschichte der Bukowina*, Dritter Abschnitt, a. a. O., S. 28; ders.: *Geschichte von Czernowitz von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart*, a. a. O., S. 98.

[331] Siehe dazu: *Die Bukowina. Eine allgemeine Heimatkunde verfasst anlässlich des 50-jährigen glorreichen Regierungsjubiläums seiner kaiserlichen und königlichen Majestät*, hrsg. durch die k.k. Gendarmerie des Landes-Gendarmerie-Commandos, Nr. 43, a. a. O., S. 325.

[332] H. J. Biedermann, *Die Bukowina unter österreichischer Verwaltung 1775–1875*, Lemberg, 1876, S. 43.

[333] *Hof- und Staats-Handbuch der österreichisch-ungarischen Monarchie für das Jahr 1909, XXXV. Jahrgang. Nach amtlichen Quellen zusammengestellt*, Wien, 1909, S. 940–942.

Auch die Justizverwaltung der Bukowina wurde gründlich reformiert. An Stelle des Stadt- und Landrechts trat 1855 ein Landesgericht in Czernowitz, dem auch die Handelsgerichtsbarkeit, die Führung der Bukowiner Landtafel und der Grundbücher anvertraut wurden und das dem Oberlandesgericht in Lemberg unterstellt war. In den übrigen Bezirken wurde die Gerichtsbarkeit durch die Bezirksämter ausgeübt. In Czernowitz, Radautz, Suczawa und Storozynetz wurden vier Untersuchungsgerichte eingerichtet.

In Folge der Wiederherstellung der Gewaltenteilung im Jahr 1868 wurde die politische Verwaltung von der Rechtspflege auf allen Ebenen getrennt. Nach der Gründung der Bezirkshauptmannschaften erfolgte die Einrichtung selbständiger Bezirksgerichte. Der Wunsch nach einem eigenen Oberlandesgericht in der Bukowina blieb unerfüllt. Das Landgericht in Czernowitz bestand weiter und blieb Lemberg unterstellt. In Suczawa wurde 1885 an Stelle des Bezirksgerichts ein Kreisgericht für den südlichen Teil der Bukowina eingerichtet[335].

Die administrative Trennung der Bukowina von Galizien war ein Wendepunkt in der Geschichte des Landes. Die Erhebung zu einem selbständigen Kronland und die Einführung neuer Verwaltungsstrukturen hatten auch auf andere Gesellschaftsbereiche positiven Einfluss, insbesondere auf die Entwicklung der Wirtschaft[336] und des Schul- und Bildungswesens[337]. Höhepunkt dieses Entwicklungsprozesses war die Gründung der Universität in Czernowitz im Jahre 1875[338]. Er führte gleichzeitig zu einem starken Zuwachs der Bevölkerung in der Bukowina. In nur 30 Jahren, von 1850 bis 1880, wuchs die Einwohnerzahl der Bukowina von 380.826 auf 571.964 Personen an[339].

Um die administrative Organisation der selbständigen Bukowina deutlich zu machen, wird hier die Verwaltungsstruktur des Landes nach den offiziellen Angaben für das Jahr 1909 dargestellt[340]. Die im Hof- und Staatshandbuch der österreichisch-ungarischen Monarchie für das Jahr 1909 enthaltenen Zahlen reflektieren den Stand des Jahres 1907. Für ein besseres Verständnis, werden anschließend für einzelne Bereiche Vergleichszahlen für das Königreich Galizien-Lodomerien bzw. für die gesamten Kronländer angegeben. Dadurch werden auch der Anteil und die Stellung der Bukowina innerhalb Österreichs deutlich.

Die öffentliche Verwaltung in Österreich teilte sich grundsätzlich in drei große Bereiche: Staats-, Landes- und Gemeindeverwaltung.

Bei der Darstellung der organisatorischen Gesamtstruktur des Landesadministration in der Bukowina muss zwischen folgenden Bereichen unterschieden werden: der Landesvertretung, der Landesverwaltung und der Kirchenverwaltung.

Die Landesvertretung bestand aus dem Landeshauptmann und seinem Stellvertreter, dem Landesausschuss und dem Landtag. Zum Zuständigkeitsbereich der Landesvertretung zählten folgende

---

[334] Raimund Friedrich Kaindl, *Geschichte von Czernowitz von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart*, a. a. O., S. 99.

[335] Ebenda, S. 100.

[336] Zur wirtschaftlichen Entwicklung der Bukowina siehe die Beiträge von Erich Beck, Christian Wendling und Erich Prokopowicz in: Franz Lang (Hg.), *Buchenland. Hundertfünfzig Jahre Deutschtum in der Bukowina*, München, 1961, S. 163–217, mit weiterführenden Literaturangaben und Rudolf Wagner, *Vom Halbmond zum Doppeladler*, Augsburg, 1996, S. 41–49.

[337] Für die Entwicklung des Schul- und Bildungswesen nach 1849 siehe: Emanuel Turczynski, *Geschichte der Bukowina in der Neuzeit. Zur Sozial- und Kulturgeschichte einer mitteleuropäischen Landschaft*, Wiesbaden, 1993, S. 139–153; Rudolf Wagner, *Das multinationale österreichische Schulwesen in der Bukowina*, 2 Bde., München, 1985–1986; Hannelore Burger, „Mehrsprachigkeit und Unterrichtswesen in der Bukowina 1869–1918“, in: Ilona Slawinski/Joseph P.Strelka (Hg.), *Die Bukowina. Vergangenheit und Gegenwart*, Bern, 1995; Galina Czeban/Elmar Lechner (Hg.), „Retrospektiven in Sachen Bildung“, Reihe 5 (Historico-Paedagogica Europaea), *Deutschsprachige Quellen zur Geschichte des Bildungswesens der Bukowina um 1900*, Klagenfurt, 1997; Mircea Grigoroviţă, *Din istoria culturii în Bucovina (1775–1944)*, Bucureşti, 1994; Ortfried Kotzian, *Das Schulwesen der Deutschen in Rumänien im Spannungsfeld zwischen Volksgruppe und Staat*, Augsburg, 1984, S. 204–217.

[338] Rudolf Wagner, *Alma Mater Francisco Josefina. Die deutschsprachige Nationalitäten-Universität in Czernowitz. Festschrift zum 100. Jahrestag ihrer Eröffnung 1875*, München, 1975.

[339] Erich Beck, „Das Buchenlanddeutschtum in Zahlen“, in: Franz Lang (Hg.), *Buchenland. Hundertfünfzig Jahre Deutschtum in der Bukowina*, a. a. O., S. 74.

[340] Für die Daten siehe: *Hof- und Staats-Handbuch der österreichisch-ungarischen Monarchie für das Jahr 1909*, a. a. O., S. 938 ff. und: *Handbuch der Gemeindeverwaltung für das Herzogthum Bukowina*, hrsg. vom Landesausschuss des Herzogthum Bukowina, bearbeitet von Eugen Simiginowicz, Czernowitz, 1900.

Einrichtungen: Landesbauamt, Landesbuchhaltung, Landesgefällamt, Landeskasse, Statistisches Landesamt, Kulturtechnisches Landesamt und die Landesanstalten. Zu diesen gehörten: die Bukowinische Landesbank, die öffentlichen allgemeinen Krankenanstalten in Czernowitz, die Landesirrenanstalt, die Kaiser Franz Joseph-Jubiläumsstiftung für unheilbare Geisteskranke, die Landesgehöranstalt und Hebammenlehranstalt, die landwirtschaftliche Landesmittelschule in Czernowitz, die Landesackerbauchschulen in Radautz und Kotzman, die Landeskorbflechtschule in Storozynetz, die Landeslehrwerkstätte für Weberei und die drei Krankenhäuser in Kimpolung, Radautz und Suczawa.

Die Struktur der Landesverwaltung hatte im Jahre 1907 folgende Gliederung: I. Politische Behörden; II. Unterrichtsanstalten; III. Justizbehörden; IV. Finanzbehörden; V. Behörden für Handel und Verkehr; VI. Bergbehörden und Behörden für Landeskultur; VII. Landwehrbehörden.

Politische Behörden

Der Bereich der politischen Behörden in der Bukowina bestand aus der k. k. Landesregierung, der k. k. Polizeidirektion und den politischen Bezirksbehörden.

An der Spitze der Landesregierung stand der Landespräsident. Im Hof- und Staats-Handbuch 1909 wird Dr. Oktavian Regner Ritter von Bleyleben als Landespräsident der Bukowina genannt. Sein Stellvertreter war Johann Fekete de Belafalva. Ihnen unterstanden in der Regierungskanzlei sechs Landesregierungsräte, vier Landesregierungssekretäre, vier Bezirksoberkommissäre und sechs Bezirkskommissäre. Ebenfalls dem Landespräsidenten direkt unterstellt waren der Landeskulturinspektor, der Landessanitätsreferent, der Landesforstinspektor, der Landesveterinärreferent, der Oberbaurat, die Prüfungskommission für Gewerbe und Kraftfahrzeugen, die Propinationsfondsdirektion, die Ärztekammer und das Rechnungsdepartement. Eine besondere Stellung innerhalb der Landesverwaltung hatte der k. k. Landesschulrat, dessen Vorsitzender immer der Landespräsident war[341].

Die Polizeidirektion in Czernowitz wurde von einem Polizeidirektor geleitet, dem zwei Polizeioberkommissäre und drei Polizeikommissäre unterstanden. Leiter der Staatspolizei im Jahre 1907 war Konstantin Tarangul[342].

1907 war die Bukowina verwaltungsmäßig in folgende elf Bezirkshauptmannschaften eingeteilt[343]: 1. Bezirk Czernowitz, Leiter der Bezirkshauptmannschaft (nicht im Range eines Bezirkshauptmannes) Karl Felix Krzesniowski; 2. Gurahumora, Bezirkshauptmann Gustav Wagner Freiherr von Wehrborn; 3. Kimpolung, Bezirkshauptmann Johann Kapuscinski; 4. Kotzman, Bezirkshauptmann Maximilian Krahl; 5. Radautz, Bezirkshauptmann Dr. Robert Prokopowicz; 6. Sereth, Bezirkshauptmann Johann Bohosiewicz; 7. Storozynetz, Leiter der Bezirkshauptmannschaft im Range eines Bezirkshauptmannes Dr. Robert Korn; 8. Suczawa, Bezirkshauptmann Dr. Ernst Tarangul; 9. Waschkoutz, Leiter der Bezirkshauptmannschaft Michael Romaszkan; 10. Wischnitz, Leiter der Bezirkshauptmannschaft Dr. Leo Jech; 11. Zastawna, Bezirkshauptmann Dr. Karl Rosin.

Einen besonderen Status unter den politischen Bezirksbehörden hatte die Landeshauptstadt Czernowitz. Sie bestand aus dem Gemeinderat, dem Magistrat sowie den städtischen Hilfsämtern und Anstalten.

Der Gemeinderat war die gewählte Vertretung der Landeshauptstadt. Er setzte sich aus dem Bürgermeister, seinen zwei Stellvertretern und 47 Gemeinderäten zusammen. Im Jahre 1907 war Felix Freiherr von Fürth Bürgermeister in Czernowitz. Seine Stellvertreter waren Dr. Salo Weisselberger und Nikolaus Balmosch[344]. Unter den Gemeinderäten finden wir bekannte Persönlichkeiten aus der Bukowina, wie Universitätsprofessor Dr. Arthur Skedl, Reichsrats- und Landtagsabgeordneter, Rechtsanwalt Dr. Benno Straucher, Abgeordneter im Wiener Reichsrat und im Bukowiner Landtag, Bankdirektor Wilhelm Tittinger, Gymnasialprofessor Karl Wolf, Reichstags- und Landtagsabgeordneter Teofil Simionovici, Universitätsprofessor Dr. Raimund Friedrich Kaindl, den Präsidenten der Advokatenkammer Heinrich Kiesler, Dr. Florea Lupu Landtagsabgeordneter und Präsident der Bukowiner Landesbank, den Arzt Dr. Stanislaus Kwiatkowski oder Nikolaus Ritter von Wassilko, Reichsrats- und Landtagsabgeordneter. Der Czernowitzer Gemeinderat war aber nicht ausschließlich eine Vertretung prominenter Bukowiner Familien und Interessenverbände. Ihm gehörten 1907 auch Baupolier Sebastian Holicki, Landwirt Christian Hack, Lokalbahninspektor Emanuel Krasa, Zahntechniker Elias Kampelmacher oder der Postbeamte und spätere Postamtsdirektor Alexander Mahr an[345].

---

[341] *Hof- und Staats-Handbuch der österreichisch-ungarischen Monarchie für das Jahr 1909*, a. a. O., S. 940–941.

[342] Ebenda, S. 942.

[343] Ebenda.

[344] Ebenda, S. 942.

Die eigentliche Verwaltung der Stadt war der Magistrat. An seiner Spitze standen der Bürgermeister und seine zwei Stellvertreter. Ihnen unterstanden vier hauptamtliche Stadträte, ein Magistratsdirektor, fünf Magistratsräte, drei Magistratssektretäre und vier Magistratskommissäre. Zu der Magistratsverwaltung gehörte noch ein Steuerreferat, die Polizeiinspektion, vier amtliche Stadtärzte und ein Tierarzt.

Den dritten Bereich der Verwaltung der Landeshauptstadt bildeten die städtischen Hilfsämter und Anstalten. Dazu zählten das städtische Baudepartement, das Rechnungsdepartement, die Feuerwehr, die Stadtgärtnerei und der Stadtförster[346].

Zu den politischen Behörden mit eigenem Zuständigkeitsbereich in der Bukowina gehörten die k. k. Grenzpolizeikommissariate in Itzkany (Bahnhof) und Nowoselitza.

Die Kommunalverwaltung in der Bukowina umfasste in dieser Zeit nach der Jahrhundertwende zehn Städte, drei Märkte, 336 Ortsgemeinden und 197 Gutsgebiete[347].

Unterrichtsanstalten

Die höchste Unterrichtsanstalt in der Bukowina war die Franz Josephs-Universität in Czernowitz, die aus drei Fakultäten bestand: griechisch-orientalische Theologie, Rechts- und Staatswissenschaften sowie Philosophie. Zu den staatlichen Behörden des Unterrichtswesens zählten auch die Prüfungskommission für Studierende der griechisch-orientalischen Theologie und die Staatsprüfungskommission für rechts- und staatswissenschaftliche Studien, die ihren Sitz im Universitätsgebäude hatten.

In den zwölf Schulbezirken der Bukowina gab es 1907 sechs staatliche Gymnasien (zwei in Czernowitz und je eines in den Städten Kotzman, Radautz, Sereth und Suczawa), ein nichtstaatliches Gymnasium, eine nichtstaatliche Realschule (die griechisch-orientalische Oberrealschule in Czernowitz), zwei Lehrer- und Lehrerinnenbildungsanstalten, drei Schulen für Land- und Forstwirtschaft, zwei Handelslehranstalten, eine Hebammenlehranstalt, 478 allgemeine Volks- und Bürgerschulen (darunter 22 nichtstaatliche) und 92 sonstige Lehr- und Erziehungsanstalten. Für die berufliche Bildung waren die gewerbliche Fortbildungsschule in Czernowitz und weitere zwölf gewerbliche Schulen zuständig.

Die Aufsicht über die Schulen übte die Bezirksschulbehörde aus, die in jedem Schulbezirk durch einen Schulinspektor vertreten war[348].

Justizbehörden

Die Justizbehörden in der Bukowina unterstanden dem Oberlandesgericht für Galizien und der Bukowina in Lemberg. Dem Oberlandesgericht untergeordnet waren das Landesgericht in Czernowitz, das Kreisgericht in Suczawa und die Bezirksgerichte[349].

Dem Präsidenten des Landesgerichts Czernowitz, Kajetan Klar, unterstanden im Jahr 1907 ein Vizepräsident, zwei Oberlandesgerichtsräte, 35 Landesgerichtsräte, elf Bezirksrichter und fünf Richter. Zum Geschäftsbereich des Landesgerichts gehörte auch das Gewerbegericht Czernowitz, das damals von Dr. Eugen Hacman geleitet wurde und an dem zwei Bezirksrichter tätig waren. Leiter der Staatsanwaltschaft Czernowitz war 1907 Wladimir Michalski. Ihm waren ein Staatsanwalt und zwei Staatsanwaltssubstituten untergeordnet.

---

[345] Ebenda.

[346] Ebenda.

[347] Ebenda, S. 938.

[348] Ebenda, S. 943–944. Für eine ausführliche Darstellung der Unterrichtsanstalten siehe: Rudolf Wagner, *Das multinationale österreichische Schulwesen in der Bukowina*, a. a. O.

[349] Für die Organisation der Justiz in der Bukowina siehe: *Hof- und Staats-Handbuch der österreichisch-ungarischen Monarchie für das Jahr 1909*, a. a. O., S. 897–898.

Am Kreisgericht Suczawa waren in dieser Zeit neben dem Präsidenten und seinem Stellvertreter ein Oberlandesgerichtsrat, 14 Gerichtsräte, vier Bezirksrichter und ein Richter tätig. Dazu kamen der Leiter der Staatsanwaltschaft Suczawa und zwei Substituten.

Die Staatsanwaltschaften in Czernowitz und in Suczawa waren der Oberstaatsanwaltschaft in Lemberg untergeordnet.

Für die Bezirksgerichtsbarkeit waren 1907 in der Bukowina insgesamt 16 Bezirksgerichte tätig. Sie wurden von einem Bezirksrichter geleitet, der die Bezeichnung „Bezirksgerichtsvorstand" trug. An einem Bezirksgericht waren, je nach Größe des Gerichtsbezirks, zwischen zwei und neun Richter tätig.

Im Sprengel des Landesgerichts Czernowitz befanden sich 1907 folgende Bezirksgerichte: Bojan, Vorstand Siegmund Jabilkomski; Kotzman, Vorstand Elias Semaka (Reichratsabgeordneter); Putilla, Vorstand Eugen Maximilian Feuer; Sadagora, Vorstand Julian Curkowski; Sereth, Vorstand Anton Mallek; Stanestie, Vorstand Konstantin Teliman; Storozynetz, Vorstand Alexander Popovici; Waschkoutz, Vorstand Gydimin Lisiniecki; Wischnitz, Vorstand Franz Gaschler; Zastawna, Vorstand Ferdinand Syrzistie.

Die zum Sprengel des Kreisgerichtes Suczawa gehörenden Bezirksgerichte hatten ihren Sitz in: Dorna-Watra, Vorstand Traian Sbiera; Gurahumora, Vorstand Georg Skinteutza; Kimpolung, Vorstand Dr. Romulus Reut; Radautz, Vorstand Anton Schessan; Seletin, Vorstand Kasimir Kamienecki; Solka, Vorstand Dr. Georg Tarnawski.

Neben dem Landesgericht Czernowitz, dem Kreisgericht Suczawa und den Bezirksgerichten waren für die Rechtsprechung in der Bukowina noch das bereits erwähnte Gewerbegericht sowie das Schiedsgericht der Frucht- und Produktenbörse und das Gefällsgericht für Galizien und die Bukowina mit einer Gerichtsfiliale in Czernowitz tätig.

Im Zusammenhang mit dem Justizwesen der Bukowina im Jahr 1907 müssen noch genannt werden: die „Vereinigten Advokaten-Kammer" in Czernowitz (Präsident Heinrich Kiesler, Rechtsanwalt in Czernowitz), die „K. K. Notariats-Kammer für die Bukowina" (Präsident Karl Mawcielinski, Notar in Sereth) und die zwei Notar-Kollegien in der Bukowina aus den Sprengeln des Landegerichts Czernowitz und des Kreisgerichts Suczawa.

Finanzbehörden

Die oberste Finanzbehörde des Landes war die „K. K. Finanz-Direktion" in Czernowitz, deren Präsident in der Regel der Landespräsident war. Geleitet wurde die Behörde von einem Finanzdirektor, dem 1907 vier Oberfinanzräte, vier Finanzräte, drei Finanzsekretäre, zwei Finanzoberkommissare und fünf Finanzkommissare unterstanden[350]. In den Zuständigkeitsbereich der Finanzdirektion gehörten folgende Ämter: je ein Gebührenbemessungsamt in Czernowitz und Suczawa, drei Finanzinspektorate (in Czernowitz, Radautz und Suczawa), das Landeszahlamt, die Steueradministration und das Kontrollamt in Czernowitz, vier Hauptzoll- und sechs Nebenzollämter, die Finanzwache und die Evidenzhaltung des Grundsteuerkatasters. Die vier Hauptsteuer- und die 15 Steuerämter, die auf das gesamte Gebiet der Bukowina verteilt waren, unterstanden direkt der Finanzdirektion Czernowitz. Zu den Finanzbehörden muss auch die Finanzprokuratur in Czernowitz gerechnet werden. Sie wurde 1907 von Dr. August Lorber geleitet[351]. Eine besondere Stellung unter den Finanzbehörden des Landes hatten das Salzverschleißamt in Kaczyka, das Tabakverschleißamt in Czernowitz und das Lottoamt für Galizien und die Bukowina in Lemberg, das in Czernowitz eine Vertretung hatte.

Behörden für Handel und Verkehr

Zu diesem Bereich zählten die Post- und Telegraphendirektion für die Bukowina in Czernowitz mit 155 Postämtern (davon 104 mit Telegraphendienst), zehn Telefonnetze, 14 Telefonzentralen mit 532 Abonnentenstationen, 18 Telefonsprechstellen und 44 Eisenbahn-Telegraphenstationen[352].

Die Staatsbahnbetriebsleitung in Czernowitz war für fünf Bahnbetriebsämter in der Bukowina zuständig und unterstand der Staatsbahndirektion in Stanislau in Galizien.

---

[350] Ebenda, S. 947- 949.

[351] Ebenda, S. 940.

[352] Ebenda, S. 938.

Zum Bereich der Ämter für Handel und Verkehr gehörten noch das Eichinspektorat in Czernowitz mit sieben Eichämtern, und die Handels- und Gewerbekammer in Czernowitz. Präsident dieser einflussreichen Institution in der Bukowina war seit 1886 Friedrich Langenhan, kaiserlicher Rat und Großunternehmer[353].

Bergbehörden und Behörden für Landeskultur

Die k. k. Bergverwaltung in Jakobeny unterstand der k. k. Berg-Hauptmannschaft in Wien für Niederösterreich, Oberösterreich, Salzburg, Mähren, Schlesien und die Bukowina. Zu den Behörden für Landeskultur in der Bukowina gehörten 1907 die Direktion der Güter des Bukowinaer griechisch-orientalischen Religionsfonds in Czernowitz (dessen Präsident der Landespräsident war), das Rentamt, der Landeskulturrat für die Bukowina, vier Forstbezirke mit insgesamt 27 Forst- und Domänenverwaltungen, die forsttechnische Abteilung für Wildbachverbauung für Galizien und die Bukowina in Sambor, das Staatsgestüt in Radautz und das Staatshengstdepot in Oberwikow[354].

Landwehrbehörden

Die 86. Landwehr-Infanterie-Brigade Czernowitz unterstand dem k. k. Landwehr-Kommando in Lemberg. Dem Landes-Gendarmerie-Kommando in Czernowitz unterstanden fünf Gendarmerie-Abteilungs-Kommanden, elf Bezirksgendarmerie-Kommanden und 128 Gendarmerieposten. Kommandant des Landes-Gendarmerie-Kommando Nr. 13 für die Bukowina in Czernowitz war 1907 Oberstleutnant Franz Pokorny[355].

Einen besonderen Bereich in der Verwaltungsstruktur der Bukowina bildeten die kirchlichen Behörden. Von den vielen Religionsgemeinschaften des Landes hatte nur die orthodoxe Kirche eine selbständige Verwaltung in der Bukowina. Czernowitz war seit 1873 Sitz des Metropoliten der „Griechisch-orientalischen Metropolie der Bukowina und von Dalmatien".

Das Bukowiner Erzbistum bestand aus der Erzbischöflichen Residenz, dem Bukowiner erzbischöflichen Konsistorium, dem Erzbischöflichen Diözesan-Seminar in Czernowitz und dem Klerus[356]. An der Spitze des Erzbistums stand der Erzbischof. 1907 war Dr. Wladimir von Repta Erzbischof von Czernowitz und Metropolit der Bukowina und von Dalmatien, von amtswegen zugleich Mitglied des Herrenhauses des Reichsrates.

Vorstand des Konsistoriums war der Erzbischof. Er wurde von vier Konsistorialräten unterstützt, von denen einer, der Archimandrit, Direktor der Konsistorialkanzlei war. Zum Verwaltungsbereich des erzbischöflichen Konsistoriums gehörte auch die orthodoxe Kathedrale in Czernowitz.

Der orthodoxe Klerus in der Bukowina setzte sich zusammen aus dem Regular-Klerus, zu dem die Mönchsklöster Dragomirna, Putna, Suczewitza und die Klosterespositur der alten Metropolitankirche in Suczawa gehörten, und dem Kurat-Klerus, der aus zwölf Protopresbyteriaten bestand. Insgesamt gab es im Jahre 1907 in der Bukowina 276 orthodoxe Pfarreien.

Die römisch-katholische Kirche in der Bukowina war in zwei Dekanate mit 31 Pfarreien und vier Klöstern gegliedert und unterstand verwaltungsmäßig der Erzdiözese Lemberg[357]. Zur katholischen Glaubensgemeinschaft in der Bukowina zählten noch 18 griechisch-katholische Pfarreien in zwei Dekanaten und zwei armenisch-katholische Pfarreien.

---

[353] Ebenda, S. 950.

[354] Ebenda, S. 951.

[355] Ebenda, S. 952.

[356] Ebenda, S. 952.

[357] Siehe dazu Josef Lehner, „Die katholische Kirche in der Bukowina", in: Fritz Lang (Hg.): *Hundertfünfzig Jahre Deutschtum in der Bukowina*, a. a. O., S. 235–256; Norbert Gaschler, „Die römisch-katholische Pfarrei Kimpolung in der Bukowina", in: „«Kaindl-Archiv». Zeitschrift des Bukowina-Instituts für den Kulturaustausch mit den Völkern Mittel- und Osteuropas", Nr. 33–34/1998, S. 31–68; ders.: „Chronik der römisch-katholischen Pfarrei Sereth", in: „«Kaindl-Archiv». Zeitschrift des Bukowina-Instituts für den Kulturaustausch mit den Völkern Mittel- und Osteuropas", Nr. 29/1997, S. 6–19.

Die evangelische Kirche (Augsburger und Helvetisches Bekenntnis) gehörte mit ihren im Jahre 1907 acht Pfarreien organisatorisch zum Seniorat der Galizisch-Bukowiner Superindentur Biala und unterstand bis nach dem Ende des Ersten Weltkrieges dem Evangelischen Oberkirchenrat in Wien[358].

Die mosaische Glaubensgemeinschaft in der Bukowina bestand aus 15 Kultusgemeinden. Nach der Aufhebung des Landesrabbinats im Jahre 1878 war der Oberrabbiner in Czernowitz Oberhaupt der jüdischen Kultusgemeinden in der Bukowina[359].

Zu den organisierten Kirchengemeinden in der Bukowina im Jahre 1907 zählten auch die Lippowaner mit drei Gemeinden, einem Kloster und dem Bischofsitz (mit Bischofskirche) in Fontana Alba, sowie eine Kirchengemeinde armenisch-orientalischen Glaubens.

Um die Stellung der Bukowina innerhalb Österreichs und unter den Kronländern (am Beispiel Galizien) zu verdeutlichen, werden hier einige Vergleichszahlen gegenübergestellt[360]:

	Bukowina	**Galizien**	**Kronländer insg. (österr. Reichshälfte)**
Fläche	1 044 160 ha	7 849 622 ha	30 000 759 ha
Davon: Ackerfläche	288 184 ha	3 799 879 ha	10 624 852 ha
Wald	451 230 ha	2 021 230 ha	9 777 934 ha
Bevölkerung (1907)	791 820	7 908 504	27 995 896
Bevölkerungsdichte	70 Einw./qkm	90 Einw./qkm	93 Einw./qkm
Bezirkshauptmannschaften	11	79	366
Reichsratswahlbezirke	14	70	480
Landtagswahlbezirke	16	94	63
Ortsgemeinden	336	6 242	23 291
Städte	10	98	772
Märkte	3	197	1 352
Universitäten	1	2	8
Gymnasien	7	51	232
Volksschulen	478	5 060	22 290
Sanitätsbezirksstationen	11	54	364
Postämter	155	980	6 681
Telefonabonnenten	532	3 283	54 880
Vorgeschriebene Personaleinkommensteuer (in Kronen)	814 906	5 141 145	65 346 945
Summe der Steuersätze der allgemeinen Erwerbssteuer	410 743	2 418 242	36 959 298
Grundsteuer	690 278	7 876 378	53 759 231
Gebäudesteuer	1 124 862	9 669 470	97 197 361

---

[358] Ekkehart Lebouton, „Kleine evangelische Kirchengeschichte der Bukowina“, in: Rudolf Wagner, *Vom Halbmond zum Doppeladler*, a. a. O., S. 133–168; Edgar Müller, *Die evangelischen Gemeinden in der Bukowina. Aufbau und Ende*. Sonderdruck aus dem „Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Österreich”, 88. Jahrgang, Wien, 1972.

[359] N. M. Gelber, „Geschichte der Juden in der Bukowina“, Teil III, „Selbständiges Kronland 1849–1914“, in: Hugo Gold (Hg.), *Geschichte der Juden in der Bukowina*, Band I, Tel-Aviv, 1958, S. 49.

[360] *Vergleichszahlen aus Hof- und Staats-Handbuch der österreichisch-ungarischen Monarchie für das Jahr 1909*, a. a. O., S. 335–336, 857, 938.

Personalsteuer	1 410 064	10 984 160	163 065 907
Landesausgaben nach Voranschlag	6 040 255	46 271 533	279 582 167

Die administrative Unabhängigkeit der Bukowina als selbständiges Kronland innerhalb der österreichischen Reichshälfte der Habsburger Monarchie war nach ihrer Verkündigung durch die Reichsverfassung vom 4. März 1849 bis zum Ende ihrer Zugehörigkeit zum Kaiserstaat ein einziges Mal in Gefahr. Die militärische Niederlage Österreichs im Krieg gegen Italien im Sommer des Jahres 1859 hatte nicht nur den Verlust der Lombardei als Teil des Habsburger Reiches zur Folge, sondern auch eine außerordentliche Finanznot des Staates verursacht, verbunden mit einem deutlichen Vertrauensschwund breiter Bevölkerungsschichten in das neoabsolutistische Regime. Deshalb versuchte die neue Regierung unter Ministerpräsident Johann Bernhard Graf von Rechberg, seit August 1859 im Amt, durch eine vorsichtige Rückkehr zu konstitutionellen Einrichtungen die innere Stabilität des Reiches wieder herzustellen. In diesem Zusammenhang wurde bereits die Einberufung des „verstärkten“ Reichsrats für den 31. Mai 1860 erwähnt. Gleichzeitig versuchte die Regierung durch organisatorische Maßnahmen die zerrütteten Staatsfinanzen zu sanieren. Auf Vorschlag des neuen Innenministers Graf Agenor Goluchowski, wurde mit dem Patent vom 22. April 1861 die Landesregierung der Bukowina aufgelöst und das Land verwaltungsmäßig erneut mit Galizien vereinigt[361]. Der Präsident der Landesregierung Graf Rothkirch-Panthen wurde abberufen, sein Nachfolger Jakob von Mikuli war neuer Leiter der Kreisverwaltung.

Graf Goluchowski zeigte sich bereits während der Autonomiebewegung in der Bukowina in den Jahren 1848 und 1849 als kein Befürworter einer selbständigen Verwaltung des Landes. In seiner Funktion als Gouverneur von Galizien bewirkte er 1851 die Amtsenthebung und Versetzung des Landgerichtspräsidenten Johann Karl Umlauff von Frankwell, eine der bedeutendsten und in allen Kreisen geschätzten Persönlichkeiten in der Bukowina. Neben dem Studiendirektor und Reichstagsabgeordneten Anton Kral, zählte Umlauff von Frankwell zu den prominentesten Befürwortern der Autonomie der Bukowina unter den Deutschen im Land. Sein Eintreten für die administrative Trennung des Landes von Galizien im Jahre 1849 muss dem damaligen Gouverneur von Galizien nicht gefallen haben[362].

Die verwaltungsmäßige Wiedervereinigung der Bukowina mit Galizien rief erneut den Widerstand breiter Kreise der Bevölkerung des Landes hervor. In der Sitzung vom 14. September 1860 wurde die Angelegenheit auch im verstärkten Reichsrat behandelt. Der Vertreter der Bukowina im Reichsrat, Nikolaus von Petrino, zählte allerdings nicht zu den Vorkämpfern für die Erhaltung der Selbständigkeit des Landes[363]. Nach einer viermonatigen Beratung erstellte der verstärkte Reichsrat am 27. September 1860 ein Gutachten[364], in dem, neben anderen, auch verfassungsrechtliche Fragen erörtert wurden und das zur Grundlage des kaiserlichen Diploms vom 20. Oktober 1860 wurde[365].

Das als Staatsgrundgesetz verkündete „Oktoberdiplom“ enthielt keine Bestimmung über eine verwaltungsmäßige Neuorganisation des Reiches. Die Verfassungsurkunde sollte für alle Länder gültig sein, also auch für Ungarn. Der vorgesehene Reichsrat sollte aus 100 Mitgliedern bestehen, die von den Landtagen vorgeschlagen und vom Kaiser bestätigt werden. Die Verteilung der Reichsratsmitglieder auf die Länder sollte ein „Reichsratsstatut“ festlegen, das nie zustande kam. Von den vorgesehenen „Landesstatute“ wurden nur vier erlassen (für die Steiermark, Kärnten, Salzburg und Tirol), die allerdings nicht in Kraft traten. Die Durchführung der im Oktoberdiplom vorgesehenen Bestimmungen scheiterte hauptsächlich an den Ungarn, die auf die Verwirklichung ihres eigenen Staatsrechtes bestanden und ein gemeinsames Zentralparlament ablehnten[366]. Die mit dem Oktoberdiplom eng verbundene Regierung Rechberg-Goluchowski wurde Anfang Dezember 1860 entlassen und durch ein von Anton Ritter von Schmerling geführtes Kabinett ersetzt[367]. Der neue Ministerpräsident gab der Verfassungsentwicklung eine andere Richtung vor. Er plädierte für die Rückkehr zu konstitutionellen Einrichtungen. Gleichzeitig sollten der Reichsvertretung und den Landesvertretungen eine stärkere Rolle eingeräumt werden[368].

---

[361] „Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Österreich“ (RGBl), Jahrgang 1860, Nr. 107.

[362] Emanuel Turczynski, *Geschichte der Bukowina in der Neuzeit*, a. a. O., S. 127.

[363] Ştefan Purici, *Mişcarea naţională românească în Bucovina între anii 1775–1861*, Suceava, 1998, S. 229.

[364] Gustav Kolmer, *Parlament und Verfassung in Österreich*, Band I, Wien-Leipzig, 1902, S. 38.

[365] „Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Österreich“ (RGBl), Jahrgang 1860, Nr. 226.

[366] Hans Kelsen, *Österreichisches Staatsrecht. Ein Grundriss, entwicklungspolitisch dargestellt*, Tübingen, 1923, S. 11–14; Ernst Mischler/Josef Ulbirch, *Österreichisches Staatswörterbuch*, Band III, Wien, 1905, S. 756– 770; Ernst C. Hellbling, „Die Landesverwaltung in Cisleithanien“, in: Adam Wandruszka/Peter Urbanitsch (Hg.), *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*, Band II, *Verwaltung und Rechtswesen*, a. a. O., S. 209–210.

Nachdem die Bukowina durch das Oktoberdiplom ihre administrative Selbständigkeit nicht wiedererlangte, verstärkten sich die Aktivitäten der Anhänger der Autonomiebewegung im Land. Für sie kam der Regierungswechsel in Wien zum richtigen Zeitpunkt. Eudoxius Hormuzaki kannte Anton von Schmerling aus gemeinsamen Studienzeiten in Wien[369]. Auf seine Empfehlung wurde Hormuzaki 1854 Mitglied einer Kommission, die die Aufgabe hatte, Schulbücher in rumänischer Sprache auszuarbeiten. Gleichzeitig erstellte Eudoxius Hormuzaki in Schmerlings Auftrag ein Lexikon über die juristische Terminologie in rumänischer Sprache[370].

In einer vom 24. Dezember 1860 datierten Petition an den Kaiser und seine Regierung mit der Überschrift „Emancipationsruf der Bukowina“, das von 250 Vertretern des Landes „aus allen Classen, Nationen, Ständen und Confessionen“ unterzeichnet wurde, forderten die politischen Führungskräfte der Bukowina erneut eine eigene Landesregierung[371]. Gleichzeitig versuchte Eudoxius Hormuzaki durch einen am 30. Dezember 1860 in der Wiener Zeitung „Die Presse“ erschienen Artikel die Forderungen aus der Bukowina zu erläutern. Darin bekundete er auch öffentlich seine Genugtuung über den erfolgten Regierungswechsel[372].

Der „Emancipationsruf“ aus der Bukowina blieb nicht unbeantwortet. Bereits Mitte Januar 1861 forderte das Wiener Innenministerium den Leiter der Kreisverwaltung in Czernowitz, Jakob von Mikuli, auf, Vorschläge für eine eigene Landesvertretung zu unterbreiten[373]. Die von einer Kommission ausgearbeiteten Vorschläge (ihr gehörten u.a. an Bischof Hacman, Handelskammerpräsident von Alth, die Großgrundbesitzer Wassilko, Petrino, Mustatza und Kapri) wurden Anfang Februar in Wien vorgelegt. Sie sahen einen aus 33 Mitgliedern aus allen Ständen und Nationen zusammengesetzten Landtag vor, dem auch der griechisch-orthodoxe Bischof und der römisch-katholische Prälat angehören sollten[374].

Am 26. Februar 1861 verkündete Kaiser Franz Josef „die Verfassung Unseres Reiches“, durch das die „staatsrechtlichen Verhältnisse Unseres Reiches festgestellt, und insbesondere die Vertretung Unserer Völker gegliedert ist“[375]. Im dritten Teil dieses Gesetzes, dem sogenannten „Februarpatent“, wird die Bukowina als selbständiges Herzogtum der cisleithanischen Reichshälfte genannt, für das die Bestimmungen des Gesetzes Gültigkeit haben. Dadurch hat das Land seine Autonomie wieder erlangt.

Im Teil VI des Verordnungstextes des Februarpatentes verkündete der Kaiser folgendes: „Wir [...] wollen und werden unter dem Schutze des Allmächtigen diese hiermit feierlich verkündeten und angelobten Normen nicht nur unverbrüchlich befolgen und halten, sonder verpflichten auch Unsere Nachfolger in der Regierung sie unverbrüchlich zu befolgen, zu halten, und dies auch bei ihrer Thronbesteigung in dem darüber zu erlassenden Manifeste anzugeloben. Wir erklären hiermit auch den festen Entschluss, sie mit all Unserer kaiserlichen Macht gegen jeden Angriff zu schirmen und darauf zu sehen, dass sie von jedermann befolgt und gehalten werden“[376].

In Bezug auf die Selbständigkeit der Bukowina hat das österreichische Kaiserhaus diese Verpflichtung erfüllt. Bis zur Auflösung der Monarchie nach dem Ersten Weltkrieg blieb die

---

[367] Erich Zöllner, *Geschichte Österreichs. Von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Wien-München, 1974, S. 423.

[368] Karl Ucakar, *Demokratie und Wahlrecht in Österreich*, a. a. O., S. 118.

[369] Petru Rusşindilar, *Hurmuzăcheştii în viaţa culturală şi politică a Bucovinei*, Iaşi, 1995, S. 132.

[370] Ion G. Sbiera, *O pagină din istoria Bucovinei din 1848–1850 dinpreună cu nişte notiţe despre familia Hurmuzachi*, Cernăuţi, 1899, S. 32.

[371] Emanuel Turczynski, *Geschichte der Bukowina in der Neuzeit*, a. a. O., S. 135.

[372] Ştefan Purici, *Mişcarea naţională românească în Bucovina între anii 1775–1861*, a. a. O., S. 231–232; Teodor Balan, *Lupta pentru tricolor. Un capitol din istoria politică a Bucovinei*, Bucureşti, 2008.

[373] Mihai-Ştefan Ceauşu, *Modernizarea instituţional-politică a Bucovinei: Instituirea dietei provinciale (1848–1861)*, a. a. O., S. 161; ders.: *Parlamentarism, partide şi elită politică in Bucovina Habsburgică (1848–1918). Contribuţii la istoria parlamentarismului in spaţiul central-est european*, Iaşi, 2004.

[374] Ebenda, S. 162

[375] „Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Österreich“ (RGBl), Jahrgang 1861, Nr. 20.

[376] Edmund Bernatzik (Hg.), *Die österreichischen Verfassungsgesetze*, a. a. O., S. 258.

Bukowina ein autonomes Kronland innerhalb der österreichischen Reichshälfte. Mit dem Patent vom 9. Dezember 1862 verlieh der Kaiser dem Herzogtum Bukowina auch ein eigenes Wappen[377].

---

[377] „Reichsgesetzblatt für das Kaiserreich Österreich“ (RGBl), Jahrgang 1862, Nr. 89.

POPULAȚIA

STUDIU COMPARATIV AL RECENSĂMÂNTURILOR POPULAȚIEI BUCOVINEI DIN ANII 1772, 1774 ȘI 1775[378]

Acad. RADU GRIGOROVICI

Comparative Study of the Censuses of the Population of Bukovina in the Years 1772, 1774 and 1775

(*Summary*)*

In the first part of the study there are exposed the history, characteristics and main data offered by the three censuses conducted in 1772 and 1774, on the one hand, by the Moldavian authorities during the occupation and at the request of the Russian army, and on the other hand by the officers of the Austrian occupation army of Bukovina. The second chapter is dedicated to exposing the purpose of the study, as well as how to organize the data in order to use them in the analyses aimed at achieving this goal. After a general introduction, the objective and working methods are presented and the results of the examination of the available data concerning the Chernivtsi region of Moldavia are presented and critically processed. It turned out that the understanding of the events triggered by the invasion of the Austrian troops was only possible on the basis of contemporary maps of the area in question. Such maps, drawn with little accuracy, were created on the basis of the data contained in the protocols of the censuses. Furthermore are analysed the strategically important area Hotin, the Suceava area and the two smaller, semi-autonomous areas Câmpulung Rusesc and Câmpulung Moldovenesc. Although the data available to the author are scarce, he succeeds in describing the local and interstate migrations caused by the military occupation, the reform of the taxation system and the transition from a pastoral to an agrarian economy. Finally, the author concludes that the two censuses of 1774 and 1775, although inspired and carried out by two great powers that pursued similar goals with opposing interests, truthfully reflect the reality of the time.

Keywords: Bukovina, Austrian army, Moldavian authorities, Hotin, Suceava, Câmpulung Rusesc Câmpulung Moldovenesc, census, population, migration.

1. Introducere

Este, desigur, o întâmplare că între 1772 și 1775, ani decisivi pentru crearea și însușirea de către Austria sau, mai bine spus, de către Imperiul Habsburgic, a Bucovinei, au avut loc, succesiv, nu mai puțin de trei recensământuri ale populației de pe teritoriul acesteia.

Cel dintâi a fost organizat de către Divanul Moldovei, din ordinul feldmareșalului conte (graf) P. A. Rumianțev, comandantul trupelor rusești, transmis administratorului militar al Moldovei, generalul A. V. Rimskii-Korsakov în 18 februarie 1772. Fiind redactat în limba română, informația verbală a trebuit să fie tradusă în rusește, pentru a putea fi folosită de comandantul rusesc. Sunt menționate uneori numele traducătorilor – în cazul ocoalelor Bucovinei, aceștia sunt polcovnicul Dmitrie Pepon și căpitanul Iurie –, precum și acelea ale unor boieri moldoveni care au semnat pentru autentificare, ca vornicul Mihalache Stârcea, starostele paharnic Imbo, starostele Ilie Herescul, al doilea vistiernic Ștefan Hurmuzachi. Sunt enumerate localitățile cu denumirile lor românești, sunt nominalizați stăpânii acestor localități și anume mănăstirile sau episcopiile, boierii, uneori și nobilii mai mărunți, ca mazilii și șleahtiții; moșiile răzeșești sunt caracterizate drept „stăpânite de feluriți proprietari". Se indică numărul caselor locuite și a celor pustii (în marea majoritate a cazurilor, dar nu întotdeauna, este vorba în primul caz de numărul capilor de familie prezenți), numărul moldovenilor și țiganilor supuși unui boier, al clerului (popi, diaconi și dascăli), al moldovenilor liberi și al țiganilor domnești, al grecilor, armenilor, sârbilor și jidovilor (ultimii doi împreună, dar privind, în cazul Bucovinei, doar pe cei din urmă). În rubrica „Mazili și ruptași cu numele lor" sunt înregistrați și șliahtiții, ruptașii și așa-numitele neamuri (postelnici, polcovnicei, vel căpitani). Majoritatea covârșitoare a populației o constituiau „moldovenii liberi", singurii care plăteau biruri obștești, impuse de domnie și repartizate pe familii în fiecare localitate de către obștiile înseși[379]. Cei cuprinși în rubrica mazililor și ruptașilor nu făceau parte din acest sistem obștesc, zis și al „cislelor", ci își negociau impunerea cu fiscul şi-şi achitau impozitele individual şi la termene fixe. Şliahtiţii erau posesori ai unui titlu nobiliar polonez acordat cu dărnicie de către armata rusă de ocupaţie celor ce i-au servit interesele; titlul n-a fost recunoscut mai târziu ca titlu de nobleţe de către autorităţile moldoveneşti, dar asimilat cu cel de mazil de cele austriece „din neştiinţă", cum spunea generalul von Enzenberg, al doilea guvernator militar al Bucovinei după generalul Splény. Cât priveşte pe ruptaşi, aceştia erau, după Radu Rosetti, „în cea mai mare parte oameni străini sau bejenari readuşi în ţară, aşezaţi cu ruptă sau ruptoare făcută cu vistieria: atâta pe cap pe fiecare an"[380]. Şi dintre „moldovenii liberi", unii erau scutiţi parţial sau integral de biruri şi alte îndatoriri obşteşti. Era vorba de slujbaşii judiciari şi militari (arnăuţi, bărani, îmblători, călăraşi, panţâri şi comandanţii acestora) ai starostiilor şi isprăvniciilor, precum şi de slugile, argaţii şi breslaşii autorităţilor administrative, uneori şi ai poştei, ai marilor şi micilor nobili, ai mănăstirilor, episcopiei Rădăuţilor, mitropoliei de la Iaşi, dar mai ales, adeseori în număr excesiv de mare, de categoria scutelnicilor autorizaţi cu salvgardarea divanului, dar şi a „luminăţiei sale feldmareşalului (sau grafului)". Ultima categorie de membri ai obştei scutită parţial sau integral de contribuţie avea caracter de protecţie socială: erau femeile văduve în ţinutul Cernăuţiului, iar în ţinutul Sucevei erau femeile sărace şi nevolnicii. Aceste exceptări erau enumerate şi motivate în amănunt, în cazul scutelnicilor chiar cu data, numărul şi autoritatea emitentă a salvgardării.

---

[378] „Analele Bucovinei", anul V, nr. 2, 1998, pp. 293–312; anul VI, nr. 1, 1999, pp. 47–82.

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

[379] Vezi Gabriel Splény von Mihaldy, „Descrierea districtului Bucovina" (I), în „Analele Bucovinei", anul IV, nr. 2, 1997, p. 495.

Ceea ce a supravieţuit din documentele acestui recensământ, încheiat la sfârşitul anului 1772 şi începutul anului 1773, este numai o fracţiune a variantelor ruseşti referitoare la 20 din cele 22 de ţinuturi ale Moldovei şi nimic din documentul moldovenesc original. Aici ne vor interesa datele privitoare la: 1) Ţinutul Câmpulungul cernăuţean, cu ocoalele Câmpulungului rusesc (cinci localităţi) şi al Putilei (patru localităţi); 2) Ţinutul Cernăuţiului, cu Ocoalele Târgului (27 de localităţi), al Prutului (33 de localităţi), al Nistrului (31 de localităţi) şi Ceremuşului (23 de localităţi); 3) Ţinutul Hotinului, Ocolul de Sus (nouă localităţi); 4) Ţinutul Sucevei, 21 de localităţi din Ocolul Berhometelor; 5) Ţinutul Botoşaniului, patru sate din Ocolul Siretului şi Ocolul de Jos. Vom dispune, deci, de un număr de 158 de localităţi, preponderent din nordul Bucovinei, faţă de totalul de 290 recenzate în 1775, de care ne vom ocupa mai jos.

Din cauza dispariţiei, apariţiei, contopirii sau scindării unor comune şi a modificării atenanţelor lor, identitatea şi numărul localităţilor din cele trei recensăminturi au necesitat unele adaptări şi eliminări câteodată îndoielnice, dar care nu influenţează câtuşi de puţin concluziile trase din aceste date.

Din aceste 158 de localităţi, un număr important a fost ocupat numai vremelnic de trupele austriece, şi anume: 13 din ocolul Târgului din Ţinutul Cernăuţiului; toate cele nouă din Ocolul de Sus al Ţinutului Hotinului; cinci din Ocolul Berhometelor şi patru din Ocolul de Mijloc al Ţinutului Sucevei şi 32 din ocoalele Siretului şi din Ocolul de Jos al Ţinutului Sucevei şi cel al Botoşaniului. Aceste 63 de localităţi au fost retrocedate Moldovei după încheierea anevoioaselor şi îndelungatelor tratative austro-turce pentru stabilirea graniţei definitive moldo-austriece, asupra căreia s-a convenit prin Tratatul de la Balamutca abia la 2 iulie 1776. Această retrocedare a afectat, deci, o fracţiune semnificativă din numărul total al localităţilor din estul şi sud-estul Bucovinei, o regiune a cărei ocupaţie de către armata austriacă reprezenta o primejdie evidentă pentru cetatea turcească destul de izolată a Hotinului.

În analiza noastră vom ţine seama de toate cele 158 de localităţi, pentru a da datelor demografice mediate o pondere statistică mai mare, ele făcând, la urma urmei, la data recenzării lor, toate parte din acelaşi stat al Moldovei, aflat sub suzeranitate turcească, domnie fanariotă şi ocupaţie militară rusească, spre sfârşitul ostilităţilor ruso-turce desfăşurate în acest colţ nord-vestic al ţării.

Al doilea recensământ este, de fapt, o repetare a celui dintâi, care se pare că nu l-a satisfăcut pe cel ce-l comandase. De altfel, rubricile sale dezvăluie foarte clar ce-l interesa în primul rând pe feldmareşal: numărul birnicilor. Acesta rezultă pentru fiecare localitate din „toată suma caselor", din care se scad numărul caselor pustii, precum şi „rufeturile". Acest din urmă termen este explicat în dicţionare prin „breslaşi" sau „meseriaşi", dar el cuprinde în acest recensământ o gamă largă de categorii sociale cărora li se acordă fie în grupuri restrânse, fie individual, cu aprobarea unor autorităţi de altfel foarte diverse, această calitate. Există şi abateri de la regula de mai sus, dar ele sunt foarte rare şi nesemnificative, chiar pe plan local. Găsim printre rufeturi: boierii, mazilii şi sliahtiţii, în calitatea lor de „nobili"; clerul mirean şi slugile lor; militarii şi slujbaşii starostiilor şi ispravniciilor, precum şi slugile nobilimii, ale starostilor şi ispravnicilor (vizitii, bărbieri, croitori, dărvari, apari şi alţii), vornicii şi vatamanii satelor; unii breslaşi mai deosebiţi şi calfele lor. Mai întâlnim printre rufeturi pe ruptaşi, pe ţiganii boiereşti şi mănăstireşti şi, în general, pe cei ce plăteau birurile în afara sistemului de impunere obştesc, precum marchitanii, ţiganii nomazi, jidovii, armenii şi alţii. Excepţie făceau, ca şi la recensământul din 1772, văduvele, femeile sărace, nevolnicii, bejenarii şi, temporar, „liuzii" din slobozii. În listele nominale ale beneficiarilor acestui ajutor social întâlnim, pe lângă simplul lor prenume, menţiuni ca „preuteasă", „maziliţă săracă", „panţâri care şi-au depăşit anii de slujbă" sau „jidaucă".

---

[380] Radu Rosetti, *Pământul, sătenii şi stăpânii în Moldova*, tomul I, *De la origini până la 1834*, Bucureşti, 1907, p. 388.

Categoria cea mai numeroasă de nebirnici erau scutelnicii. Calitatea de scutelnic era acordată în principiu de divan printr-o „salvgardare" cu număr şi dată, iar scutelnicii individuali sau colectivi – putea fi un sat întreg – se găseau pe o listă oficială (vedomostie), scutelnicii lucrând în folosul unui notabil (boier, mazil, ruptaş, breslaş), care obţinuse această favoare la Iaşi, privând astfel statul, adică pe domn, de o contribuţie deviată spre acea notabilitate. După Radu Rosetti[381], în 1833 numărul scutelnicilor din Moldova se ridicase la 25 917, alţi 1 917 aşteptând să fie acceptaţi, iar paguba pentru vistierie se ridicase la 700 000 de lei. Instituţia scutelniciei şi amploarea ei reflectă clar lupta dintre divanul boieresc şi domnul fanariot, victima fiind moldoveanul birnic.

Din acest al doilea recensământ, încheiat în intervalul documentat dintre 26 mai şi 5 iulie 1774, deci la un an şi jumătate după cel dintâi, au supravieţuit datele numerice şi textele redactate în limba română cu grafie chirilică (varianta moldovenească) privind 19 din cele 22 de ţinuturi ale Moldovei, dar nu identice cu cele conservate din recensământul precedent. Din acesta lipsesc cu totul ţinuturile Câmpulungului Sucevei (moldovenesc), al Bacăului şi al Putnei; în recensământul din 1774 nu s-au păstrat ţinuturile Câmpulungului Cernăuţiului (rusesc), al Codrilor şi al Tecuciului. În schimb, datele oferite cu privire la Bucovina sunt în parte mult mai bogate pentru anul 1774. Aici figurează ţinutul Câmpulungului Cernăuţiului cu nouă localităţi, Ocoalele Târgului, al Prutului de Jos, al Nistrului şi al Ceremuşului, ale Ţinutului Cernăuţiului, cu aceleaşi localităţi ca în 1772 adică, respectiv, 27, 33, 31 şi 23 la număr; Ţinutul Suceava, cu Ocolul Berhometelor, de astă dată complet, cu 37 de localităţi, al Vicovelor cu 35 de localităţi, al Mijlocului cu 22 de localităţi; Ţinutul Hotinului, Ocolul de Sus cu nouă localităţi; ţinuturile Sucevei şi al Botoşanilor, cu Ocoalele Siretului ale amândurora (46 de localităţi) şi, în sfârşit, din nou, Ţinutul Sucevei, cu ocolul Câmpulungului Moldovenesc (13 localităţi). Din totalul de 284 de localităţi acoperite de acest recensământ, numai 212 au rămas efectiv în Bucovina.

Cea mai importantă deosebire dintre cele două recensăminturi succesive este faptul că între datele furnizate de cel de-al doilea pentru tot ţinutul Cernăuţiului (cu excepţia Câmpulungului Rusesc), al Ţinutului Hotinului, al Ocolului Câmpulungului Moldovenesc – Suceava şi al Ocolului Siretului, al Ţinutului Botoşaniului erau cuprinse prenumele şi, când se putea, numele de familie, porecla, meseria sau etnia fiecărui recenzat. Este regretabil că din tot restul Ţinutului Sucevei există numai „Extracte", ce conţin aproape numai date numerice. Cele două recensăminturi amintite până acum au fost publicate *in extenso* în cadrul seriei întitulate *Moldova în epoca feudalismului*, de către Institutul de Istorie al Academiei de Ştiinţe a R.S.S. Moldoveneşti, la Editura „Ştiinţa" din Chişinău, în anul 1975. Datele sunt cuprinse în volumul VII al seriei, având două părţi de câte 600 şi 527 de pagini, sub titlul *Recensămintele populaţiei Moldovei din anii 1772 – 1773 şi 1774*. Volumele sunt alcătuite de P. G. Dimitriev, care scrie şi cuvântul introductiv şi comentariile, iar redacţia este asigurată de P. V. Sovietov. Ediţia este bilingvă, română-rusă; se promite şi un glosar-indice moldavo-rus, care lipseşte, însă.

Al treilea recensământ se datorează unei echipe de ofiţeri austrieci din armata de ocupaţie de sub comanda generalului Gabriel von Spléný, după ce fuseseră instruiţi pe teren de el însuşi, în acest scop. Rezultatele obţinute sunt, după propria caracterizare a generalului, sumare. Localităţile sunt grupate pe ţinuturile şi ocoalele Moldovei. Ele sunt numerotate într-o ordine care se aseamănă şi ea în mare măsură cu aceea din recensămintele moldoveneşti. Denumirile satelor sunt deformate până la desfigurare totală, putându-se decela de multe ori chiar naţionalitatea ofiţerului recenzent. Dacă satul Buda devine Poda, este vorba de un german, care diferenţiază cu greu sunetele P şi B; dacă satul

---

[381] *Ibidem*, p. 389.

Şcheia devine Skée, este probabil vorba de un francez; dacă Hârtopul devine Herdopol, se putea ca recenzatul să fi fost grec; dacă Suha şi Mălinii devin Zuchomalia trebuie să fi fost italian, iar dacă Corocăieştii devin Körökajest, era cu siguranţă ungur. Pentru identificarea localităţilor cuprinse în listele acestui recensământ, ne-au fost de folos identificările realizate după diferite izvoare de Rodica Marchidan şi publicate în partea a doua a lucrării *Bucovina în primele descrieri*[382].

Localităţile cuprinse în aceste tabele cuprind toate cele aflate în toamna lui 1775 sub ocupaţie militară austriacă; cele restituite până la urmă Moldovei (respectiv Imperiului Otoman) au fost prevăzute de către editorul iniţial al manuscrisului generalului Spleny, custodele bibliotecii Universităţii cernăuţene, Johann Polek (1893), cu un asterisc, ca şi în sus-amintita ediţie bilingvă. Dintre categoriile sociale sunt înregistrate separat pentru fiecare sat şi „atenanţele" sale: „notabilităţile" (boieri, mazili, şliahtiţi – încorporând în ultima categorie toată nobilimea măruntă, cum explică însuşi generalul); apoi popii (de fapt numai preoţii – nu şi diaconii şi dascălii) şi ţăranii; în sfârşit, slujbaşii judiciari (îmblători, bărani, arnăuţi şi cărăraşi). Categoriile înregistrate numai global sunt: negustorii, armenii, evreii şi ţiganii nomazi. De fapt, numerele din tabelele de date nu reprezintă nici la Splény indivizi, ci capi de familie. Rezultatele numerice, Tabelulte pe ocoale, erau de fapt o anexă a *Descrierii Bucovinei* a generalului Splény. Ele au fost publicate, din motive tehnice, de acelaşi Johann Polek separat de lucrarea de bază, în „Jahrbuch des Bukowiner Landesmuseums" (1894, pp. 27–44), fiind însoţite de o scurtă introducere şi un registru alfabetic al localităţilor rămase definitiv în interiorul Bucovinei. Ele constituie partea a II-a a cărţii *Bucovina în primele descrieri*, însoţite de comentarii şi de un indice bilingv germano-român şi român-german. În plus, tabelele numerice pe ocoale sunt completate cu un extras ce cuprinde datele însumate pe 12 coloane şi pe toată Bucovina, precum şi datele globale, privitoare la negustori, armeni, evrei şi ţiganii nomazi, nepermiţând, prin urmare, desluşirea repartiţiei acestor locuitori pe localităţi sau cel puţin pe ocoale, ceea ce nici n-ar fi avut sens în cazul ţiganilor nomazi. O tabelă finală separată enumeră cele 36 de mănăstiri, schituri şi sihăstrii din teritoriu, împreună cu numărul călugărilor şi călugăriţelor ce se găseau în ele. Astfel de date nu se găsesc în recensământurile moldoveneşti; deci nu găsim date comparabile.

Trebuie menţionat că acest ultim recensământ este realizat conştiincios, lipsit de erori numerice sau de tipar, dar, din cauza absenţei unor texte explicative şi a mai multor rubrici cu caracter social şi etnic la nivelul localităţilor, furnizează mai puţine informaţii demografice mai subtile decât recensământurile moldoveneşti, care abundă, în schimb, în erori numerice şi geografice, precum şi în confuzii pe plan definitoriu şi organizatoric.

2. Scopul şi tehnica studiului

Existenţa a trei recensământuri, a căror întocmire se petrece între decembrie 1772, iunie 1774 şi august 1775, încălecând deci trecerea confuză, dar paşnică a teritoriului viitoarei Bucovine şi a unor teritorii învecinate de sub ocupaţia militară rusă sub ocupaţia – în parte doar temporară – a armatei imperiale habsburgice, în timp ce administraţia moldovenească mai funcţiona, era o situaţie rar întâlnită de a întreprinde un studiu demografic comparativ. Tentaţia era mare, deşi autorul nu se poate lăuda că ar fi prevăzut în ce vor consta rezultatele studiului. Lucru tentant i s-a părut circumstanţa că datele mergeau – cel puţin în mare parte – până la nivelul local, uneori chiar individual, ceea ce dă frâu mai liber intuiţiei şi procedeelor matematice de prelucrare a datelor.

Baza numerică principală pentru analiza la nivel de ţară, ţinut, ocol şi categorii de localităţi (oraşe, târguri, sate) este formată de un grup de tabele întocmite de autor anume în acest scop.

---

[382] *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice şi demografice* (în continuare se va cita: BPD), ediţie bilingvă îngrijită, cu introduceri, postfeţe, note şi comentarii de acad. Radu Grigorovici, prefaţă de D. Vatamaniuc, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1998, pp. 267–278.

Tabel nr. 1

Ţinutul Cernăuţi – Ocolul Târgului

Felul locali-tăţilor		Numărul	Anul	Case			Cler		Ţăranii			Notabili				Văduve	Jidovi	Armeni	Ţigani	Slugi scutelnici
				Total	Pustii	Locuite	Nr.	%	Liberi birnici	Supuşi	%	Boieri	Mazili	Ruptaşi	Slujbaşi militari					
Târgul Cernăuţi şi Roşişa	a	2	72	421	1	420	15	3,6	112	-	26,6	-	3	7	154	32	65	24	2	6
			74	537	-	537	13	2,4	133	-	42,1	-	4	9	153	30	93	7	4	87
			75	324	-	324	12	5,4	161	-	71,9	2	9	-	140	-	-	-	-	-
Sate rămase în Bucovina	b	12	72	877	12	865	18	2,1	641	-	74,1	-	8	1	5	66	5	-	3	107
			74	799	-	799	23	2,9	487	-	61,0	-	6	5	96	28	18	-	-	133
			75	803	-	803	16	2,0	768	-	95,6	-	9	-	10	-	-	-	-	-
Sate ocupate temporar	c	13	72	636	97	539	25	4,6	419	-	77,7	-	19	1	51	23	12	-	7	-
			74	693	112	581	25	3,6	277	-	36,5	-	17	7	154	64	19	-	-	13
			75	423	-	423	15	2,9	383	-	73,2	1	24	-	-	-	-	-	-	-
Total Ocol	d	27	72	1934	110	1824	58	3,2	1172	-	64,3	-	30	9	210	121	82	24	12	113
			74	2029	112	1917	61	3,0	897	-	44,2	-	27	21	403	122	130	7	4	233
			75	1550	-	1550	43	2,8	1312	-	84,6	3	42		150	-	-	-	-	-

Tabel nr. 2

Ţinutul Cernăuţi – Ocolul Prutului

Sate rămase în Bucovina		23	72	1801	47	1754	70	4,0	1261	3	72,1	-	43	8	244	32	31	-	6	74
			74	2275	258	2017	79	3,5	1506	-	66,2	1	42	22	57	183	48	-	16	49
			75	2546	-	2548	52	2,0	2428	-	95,4	1	47	-	18	-	-	-	-	-

Tabel nr. 3

Ţinutul Cernăuţi – Ocolul Nistrului

Sate rămase în Bucovina		31	72	1793	-	1793	80	4,5	1528	-	85,2	-	33	6	40	44	42	-	4	11

			74	1779	153	1626	90	5,1	1231	-	69,2	-	27	12	55	73	53	-	5	78
			75	1890	-	1890	55	2,9	1767	-	93,5	-	49	-	19	-	-	-	-	-

Tabel nr. 4
Ținutul Cernăuți – Ocolul Ceremușului

Târgul Vijniței	a	1	72	120	2	118	4	3,3	40	-	33,3	-	-	-	10	-	64	-	-	-
			74	153	-	153	7	4,6	166	-	43,1	-	-	-	-	9	71	-	-	-
			75	65	-	65	3	4,6	62	-	95,4	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sate rămase în Bucovina	b	22	72	1270	39	1231	49	3,9	620	239	67,6	-	75	22	105	16	46	-	22	23
			74	1196	-	1196	53	4,4	606	-	50,7	-	66	36	126	76	45	-	16	154
			75	1466	-	1466	33	2,3	1298	-	88,5	2	104	-	29	-	-	-	-	-
Total Ocol	c	23	72	1390	41	1349	53	3,9	660	239	51,8	-	75	22	115	16	110	-	22	23
			74	1349	-	1349	60	4,4	672	-	49,8	-	66	36	126	85	116	-	16	154
			75	1531	-	1531	36	2,4	1360	-	88,8	2	104	-	29	-	-	-	-	-

Tabel nr. 5
Ținutul Cernăuțiului

Total Ținut	I	14	72	6918	198	6720	261	3,8	4621	239	72,8	-1	81	45	611	213	265	24	44	236
			74	7432	523	6909	290	3,9	4375	-	58,9	11	62	91	641	463	347	7	41	514
			75	7517	-	7517	186	2,5	6867	-	93,6	62	42	-	216	-	-	-	-	-

Întocmirea acestor tabele n-a fost deloc simplă.

1) În primul rând, identitatea unei localități date era adeseori dubioasă, ea fiind menționată într-un recensământ, dar absentă în altul; în general era vorba de localități de dimensiuni foarte reduse. Cauza unor astfel de inadvertențe putea fi o contopire, o sciziune, înființarea sau disolvarea unei slobozii, o schimbare de denumire, o omisiune, o eroare de apartenență la un ocol anume etc.

2) În particular, în recensământul din 1775, unele localități mai importante au una până la opt „atenanțe”, sate învecinate mai mici, ale căror date au fost contopite cu cele ale localității dominante.

În recensământurile moldoveneşti ele apar adeseori ca unităţi separate. Mai mult, în ţinutul Câmpulungului rusesc (zis şi al Cernăuţiului), greu accesibil, situat pe văile Ceremuşului Alb şi a afluentului său Putila, recensământul moldovenesc din 1772 înregistrează două ocoale. Unul, al Câmpulungului, cu cinci sate, printre care „Vatra" (centrul politic al ocolului), cu 170 de familii (nu am putut-o identifica pe nicio hartă a regiunii, nici măcar pe cea mai veche hartă a Bucovinei, întocmită de topografii austrieci în 1775), iar localitatea următoare ca importanţă, Câmpulungul, cu 85 de familii, o regăsim chiar şi pe harta aceasta sub numele ucrainean echivalent de Dolhopole, numele de Câmpulung găsindu-se numai în documente. Cele patru sate identificabile pe hărţi se găsesc toate pe Ceremuş. Din Ocolul Putilei fac parte patru sate, care pot fi identificate pe hărţi cu oarecare siguranţă, două dintre ele găsindu-se şi ele pe Ceremuş. Deci cele două ocoale s-ar suprapune parţial. În recensământul austriac din 1775 apar doar trei localităţi, cu câte opt, opt şi cinci atenanţe respectiv, distribuite cu totul fantezist în teren. Acum Dolhopole a dispărut, Câmpulungul Rusesc a reînviat, iar printre atenanţele sale se găseşte, pe de o parte Gura Putilei situată pe Ceremuş şi, pe celălalt versant, al Carpaţilor păduroşi, pe valea Siretului superior, satul Nisipitul, astăzi pe teritoriul României, capul liniei ferate Dărmăneşti – Rădăuţi – Putna. Pentru a putea compara rezultatele celor două recensăminturi a trebuit să fie făcute unele ajustări mai degrabă arbitrare; iar absenţa celor mai multe sate huţăneşti de pe valea Putilei de pe harta austriacă din 1775 arată că atât topografii, cât şi probabil recenzenţii austrieci n-au prea călcat pe acolo. Dimpotrivă, moldovenii dau o serie de detalii despre stăpânii pământului din regiune, care au putut fi documentate[383]. Astfel de nepotriviri, dar mult mai puţin grave, s-au mai constatat pe alocuri, dar ele fiind foarte puţine la număr, au putut fi înlăturate cu relativă uşurinţă şi au implicat întotdeauna un număr foarte mic de familii. De altfel, rezolvările date unor astfel de cazuri nu pot influenţa apreciabil concluziile trase din analiza datelor din tabelele prezentate.

3) Cu privire la recensământul din 1772 am mai menţionat că în materialul care s-a păstrat avem de-a face cu o traducere în limba rusă a originalului românesc. Încercarea de transcriere corectă a denumirilor localităţilor şi a numelor proprii – în special ale boierilor, mazililor şi ruptaşilor – se ciocneşte de inexistenţa în grafia chirilică rusă a unui echivalent a sunetului *ă*, care este redat în varianta moldovenească cu litera э (citeşte *ă*), în timp ce translatorii recensământului îl folosesc pe *a*, de exemplu Tautul pentru Tăutul. Uneori terminaţii uşor rusificabile duc la deformări în acest sens, de exemplu: Cernovka pentru Cernauka; Toporauţî pentru Toporăuţi, dar şi Godanest' pentru Godineştii, Ternauca pentru Târnauca; de asemenea, permanent, Vasilii pentru Vasile sau Il'a pentru Ilie, dar şi Sandul, Ioan, Toader, Ştefan. Este păstrat, practic, peste tot articolul definit masculin la localităţi (Boianul, Vatra Câmpulungului) şi la nume proprii (Lupul Braha, Vasilii Braescul).

Traducerea textelor explicative n-a prezentat dificultăţi majore, în ciuda unor cuvinte ieşite din uz. De altfel, în astfel de cazuri găsim adeseori în textul rusesc cuvinte româneşti nemodificate. Astfel, când este vorba de opt slujbaşi judiciari şi de 39 de grăniceri-vameşi călare, denumiţi în Moldova umblători şi călăraşi, îi găsim denumiţi în textul rusesc „8 umblatorov i 39 kalareşei" şi pe cei dintâi numai câteodată „rassâlstiki", adică curieri.

Atunci când vom fi în situaţia de a cita numele unei localităţi date, vom folosi în general denumirea ce i s-a dat în recensământul moldovenesc din 1774 sau, la nevoie, cea din recensământul din 1772, redată în forma românească echivalentă, de obicei foarte apropiată.

Cu aceasta credem că am epuizat acele observaţii tehnice, care vor fi necesare cititorului pentru înţelegerea întocmirii tabelelor de date, anexate prezentului studiu, precum şi pentru folosirea ca bază de date pentru comentariile şi interpretările care urmează.

3. *Ţinutul Cernăuţiului*

Discutarea datelor demografice se face, de obicei, pe unităţi teritoriale şi administrative relativ mari: districte, regiuni, provincii, ţări. În acest fel se evită fluctuaţii statistice excesive, se estompează efectele structurilor etnice, geografice, politice cu caracter microregional şi se elimină practic particularităţile punctuale, adeseori interesante din punct de vedere istoric sau social.

În cele ce urmează vom folosi, ca unitate geografică şi administrativă, ocolul. Îl vom subîmpărţi, când va fi cazul, în subgrupe de localităţi, care au în comun o anumită caracteristică structurală (de exemplu oraşe şi târguri), durata ocupaţiei militare austriece (temporară sau definitivă), intervenţia armatei ruse (prin acordarea de scutiri de bir).

---

[383] Vezi Em. Grigoroviţă, *Dicţionarul geografic al Bucovinei*, 1908, p. 86.

Datele demografice furnizate de cele trei sau, la nevoie, a doar două recensăminturi sunt desfăşurate pe orizontală pe categorii sociale şi economice, iar pe verticală după trecerea timpului. Se trece apoi la însumarea şi medierea datelor pe ocoale, pe ţinuturi şi pe toată ţara Bucovinei. Cea mai complexă bază de date se referă la ţinutul Cernăuţiului, cu patru din ocoalele sale (vezi Tabelele nr.1–5):

– Ocolul Târgului (Cernăuţi), care cuprinde oraşul ce avea să devină capitala ţării şi suburbia sa, Roşişa (Tabel nr. 1a); 12 sate situate în preajma oraşului, la sud de Prut, care vor rămâne în interiorul Bucovinei (Tabel nr. 1b); 13 sate ocupate de trupele austriece după februarie 1775, retrocedate Moldovei abia după Tratatul de la Balamutca din 2 iulie 1776, deci aflate încă sub ocupaţie austriacă în august 1775, când s-a executat recensământul ordonat de Splény (Tabel nr. 1c). Datele însumate, respectiv mediate, pentru întregul ocol se găsesc în Tabelul nr. 1d.

– Ocolul Prutului de Jos cuprinde 23 de sate (Tabel nr. 2), aflate în teritoriul mărginit la apus prin pârâul Turcului de Galiţia, la răsărit prin pârâul Răchitna de Ocolul de Sus al ţinutului moldovenesc al Hotinului, iar spre miazăzi de Prut. Localităţile din acest ocol, care vor deveni sub regimul austriac capitală de judeţ, respectiv capitale de district judiciar, sunt satele Coţmani, respectiv Sadagura şi Boianul. Toată aria ocolului va face parte din Bucovina după fixarea definitivă a graniţelor ei.

– Ocolul Nistrului, care cuprinde 31 de sate (Tabel nr. 3), ocupă toată partea de nord a Bucovinei. El se învecinează la apus, ca şi ocolul Prutului, cu Galiţia, dar fără graniţă naturală; la răsărit este separat de Ocolul de Sus al ţinutului Hotinului prin pârâul Onut. Acesta se varsă în râul Nistru, care limitează ocolul ce-i poartă numele spre miazănoapte de Galiţia răsăriteană. Spre sud se învecinează cu Ocolul Prutului de Jos. Satul Zastavna va deveni până la urmă capitală de judeţ.

– Ocolul Ceremuşului se găseşte în marele arc al Bucovinei, care pătrunde în Galiţia datorită traiectului curbat al cursului inferior al Ceremuşului, începând de la Răstoace şi până la vărsarea sa în Prut, la Piedicăuţi. Acest ocol cuprinde una dintre marile bucovine, păduri ce au dat ţării numele de Bucovina şi munţilor cel de Carpaţii Păduroşi. Două localităţi din acest ocol, Vijniţa şi Văşcăuţi pe Ceremuş, aveau să devină capitale de judeţ. El cuprindea 23 de sate (vezi Tabelele nr. 4a, b şi c).

Formal, mai făcea parte din ţinutul Cernăuţi ţinutul sau ocolul Câmpulungului Rusesc; dar el va forma, ca şi Ocolul Câmpulungului Moldovenesc, obiectul altei discuţii, datorită statutului său autonom şi a izolării sale.

Să analizăm mai întâi evoluţia în timp a populaţiei satelor rămase în final în cuprinsul Bucovinei în cele patru ocoale ale ţinutului. Dacă admitem că numărul de case locuite, obţinute prin scăderea caselor pustii din totalul caselor, reprezintă numărul familiilor din sat, constatăm o uniformitate surprinzătoare în tot ţinutul, în bun acord cu rezultatele medii, calculate pentru întregul ţinut, incluzând capitala şi satele ocupate numai vremelnic de armata austriacă, deşi, cum vom vedea, comportarea populaţiei acestora din urmă este foarte diferită (vezi Tabelul nr. 5). Într-adevăr, raporturile dintre populaţiile totale recenzate în anii 1774 şi 1772, respectiv în anii 1775 şi 1774, variază atât de puţin de la ocol la ocol, încât mediile lor pe toate ocoalele sunt afectate de o abatere standard de numai 8%, aceste raporturi având valorile 0,99 ± 8% şi 1,14 ± 8%. Deci, în medie, populaţia satelor în această parte a Ţinutului Cernăuţi, care a intrat definitiv în componenţa Bucovinei, a scăzut cu doar 1% în cele 18 luni dintre decembrie 1772 şi iunie 1774, dar a crescut cu 14% în intervalul de 14 luni dintre iunie 1774 şi august 1775, mult peste sporul natural. Oricât s-ar fi normalizat condiţiile de viaţă în al doilea răstimp datorită încetării războiului, acest lucru nu se poate explica decât printr-un aflux de populaţie din exterior.

Dacă calculăm, însă, raporturile populaţiilor determinate în cele trei recensăminturi în satele vremelnic ocupate de trupele austriece cuprinse în Ocolul Târgului, constatăm o deosebire marcată faţă de cele rămase definitiv în Bucovina. În timp ce raportul dintre anii 1774 şi 1772 este egal cu 1,07, care se încadrează în limitele de eroare ale valorilor acestui raport pentru toate satele din categoria celor din urmă, anul 1775 marchează o scădere spectaculoasă, astfel că raportul dintre anii 1775 şi 1774 scade de la 0,99 la 0,73.

Faptul că în recensământul din 1775 evreii nu apar în tabelele pe localităţi şi ocoale, ci numai global, nu poate modifica sensibil acest raport, proporţia lor la sate menţinându-se în acea epocă, ca şi mai târziu, sub 4% şi era în orice caz în creştere. În schimb, atrage atenţia faptul că în cazul particular discutat aici, în decembrie 1772, respectiv în iunie 1774, se înregistrează 15,3%, respectiv 16,2% case „pustii”, adică nelocuite, în timp ce în recensământul din august 1775, acestea nu sunt înregistrate deloc. De altfel şi în satele Ţinutului Cernăuţi rămase în componenţa Bucovinei austriece, proporţia caselor pustii în 1772 variază între 1,4% şi 3,1%, în timp ce în 1774 creşte la 8,6% şi 11,3% în ocoalele Prutului şi Nistrului, dar este nulă în cele ale Târgului şi Ceremuşului.

În acest context, trebuie remarcate şi variaţiile suferite între decembrie 1772 şi iunie 1774 de numărul văduvelor, care nu erau impozitate decât foarte puţin sau deloc în Moldova acelei vremi. În medie, pe întreg Ţinutul Cernăuţiului numărul familiilor de locuitori a crescut de la 6 717 la 6 925, adică cu abia 3%, în timp ce cel al văduvelor crescuse de la 213 la 463, adică cu 117%, deci de peste două ori. Atrage, de asemenea, atenţia faptul că în Târgul Cernăuţiului, devenit sediu al comandantului armatei de ocupaţie şi în satele înconjurătoare din acest ocol, populaţia a crescut în intervalul dintre primele două recensăminturi de la 1 298 la 1 338 de familii, adică cu 3,1%, în timp ce cel al văduvelor a scăzut de la 98 la 58, deci la 60%. În schimb, în satele numai temporar ocupate, între februarie 1775 şi 2 iulie 1776, lipsa unei stări de relativă ordine impusă de armata austriacă a dus la o scădere relativă a numărului de bărbaţi şi la o creştere compensatorie din punct de vedere statistic al femeilor singure; într-adevăr, în aceste sate populaţia a crescut uşor de la 539 la 581 de familii, adică cu 7,8%, în timp ce numărul văduvelor a crescut de la 23 la 64, deci cu 41 de persoane, adică de 2,8 ori.

Cele de mai sus arată că utilizarea exclusivă a rezultatelor globale, cu neglijarea celor progresiv mai amănunţite a datelor statistice, duce la pierderi importante de informaţie de valoare istorică şi socială.

Alte informaţii furnizate de Tabelele nr.1 –5 se referă la clerul mirean. Datele numerice reprezintă suma popilor, sub care recenzenţii înţeleg, de cele mai multe ori, tot clerul mirean, independent de pregătire, adică preoţii, diaconii şi dascălii. Ei reprezintă, în decembrie 1772, 3,8% din numărul total al caselor din ţinut, iar în iunie 1774, 3,9%; deci numărul lor relativ creşte nesemnificativ în aceste 18 luni. În aparenţă, în anul 1775 se înregistrează o scădere importantă a raportului dintre cler şi populaţia virtuală la 2,5 la suta de familii, adică cu 36%, sugerând vreo persecutare a ortodoxiei de către ocupant. De fapt, în recensământul din 1774, în componenţa rufeturilor, clerul este divizat chiar nominal (doar prin prenume) în aproape toate localităţile, în popi, diaconi şi dascăli. Din cei 290 de membri ai clerului, numai 166, adică 57% din cler, adică 2,2 la suta de familii virtuale, sunt popi sau diaconi, şi este foarte probabil ca din ordinul generalului Spleny numai cei din aceste două categorii să fi fost înregistraţi sub denumirea de „popi”. În acest caz, scăderea numărului relativ de clerici se transformă într-o creştere uşoară de 14%, ceea ce corespunde cu recomandarea clar exprimată de Spleny în *Descrierea Bucovinei*, II, cap. 4 şi III, cap. 6, §1, de a ridica nivelul material, cultural şi moral al preoţimii ortodoxe, spre deosebire de călugări.

Altă problemă este aceea a imigrării şi emigrării în şi din Bucovina. Aici, la analiza Ţinutului Cernăuţi, ne vom mărgini la câteva aspecte particulare, revenind la problema globală după ce vom analiza şi datele referitoare îndeosebi la ţinuturile Suceava şi Botoşani, precum şi la ocoalele Câmpulungului Rusesc şi Moldovenesc. Se remarcă, în primul rând, că populaţia totală a rămas numeric practic neschimbată în răstimpul de 18 luni dintre decembrie 1772 şi iunie 1774, după cum am arătat mai sus. Aceste date creează impresia înşelătoare de stabilitate şi acalmie; de fapt, putem constata uşor că în cursul acestor 18 luni, numărul caselor pustii a crescut cu 325, în timp ce acela al caselor locuite a crescut doar cu 189; totodată, numărul văduvelor a crescut cu 252, iar cel al gospodăriilor familiale evreieşti cu 82, adică cu 31%. Cu alte cuvinte, s-au destrămat 252 de familii vechi şi au apărut 272 de gospodării familiale noi, dintre care 82 evreieşti. Iată realitatea adevărată din spatele celei cifrice globale, virtuale.

Cauza dispariţiei semnificative a capilor de familie ar putea fi ciuma, pe care o invocă generalul Spleny în *Descrierea Bucovinei*, II, cap. 5, §5 drept cauză a împuţinării populaţiei, deşi selectivitatea după sex a mortalităţii de pe urma acestei boli nu ştiu să fie documentată. Mai degrabă, cauza într-adevăr selectivă după sex ar putea fi înrolarea relativ frecventă a bărbaţilor ca voluntari în armata rusă, fenomen bine cunoscut şi invocat atât de Spleny în alt context (vezi *Descrierea Bucovinei*, I, cap. 4), cât şi de von Jenisch, în observaţiile sale la această scriere.

Dacă admitem că datele de mai sus sunt cel puţin parţial corelate, să analizăm mai amănunţit situaţia din cele patru ocoale şi cele două târguri ale ţinutului Cernăuţi. Pentru a uşura discuţia care urmează, am întocmit pe baza datelor din Tabelele nr. 1–5 următorul Tabel nr. 6, în care aceste date sunt regrupate într-o prezentare mai potrivită scopului urmărit.

Tabel nr. 6

A. Târguri din ce în ce mai departe de Galiția	Case locuite		Variația populației		Case pustii		Variația lor	Văduve		Variația lor	Case evreiești		Pop. evr. în %	Variația ei (numeric)
	1772	1774	1774-1772 + —		1772	1774	1774-1772	1772	1774	1774–1772	1772	1774	1774	1774–1772
1. Vijnița	118	153	+35	–	2	–	-2	–	9	+9	64	71	46,4	+7
2. Cernăuți	420	537	+117	–	1	–	-1	32	30	-2	65	93	15,4	+28
B. Sate din Ocoalele														
1. Ceremuș	1231	1196	–	-35	39	–	-39	16	76	+60	46	45	3,8	-1
2. Nistru	1793	1626	–	-167	–	153	+153	44	73	+29	42	53	3,3	+11
3. Prut	1754	2017	+263	-	47	258	+211	32	183	+153	31	48	2,4	+17
4. Târgul	865	799	–	-66	12	–	-12	66	28	-38	5	18	2,2	+13
5. Partea temporar ocupată	539	581	+42	97	97	112	+15	23	64	+41	12	19	1,2	+7
Sume și diferențe	6720	6909	+457-268 = + 189		198	523	+325	213	463	+252	265	347	5,0	+82

În primul rând, constatăm că creșterea între 1772 și 1774 de 189 de familii, adică de 2,8% pe întregul ținut, se realizează astfel: în târgurile Cernăuți și Vijnița se constată creșteri de 117, respectiv 35 de familii, iar în satele vremelnic ocupate din Ocolul Târgului și cel al Prutului creșterile sunt de 42, respectiv de 263 de familii, deci în total de 457 de familii. Există, însă, alte trei ocoale (ale Târgului, Nistrului și Ceremușului), ale căror sate definitiv ocupate prezintă scăderi de 66, 167 și 35 de familii, adică în total de 268 de familii. Diferența 457 – 268 = 189 dă naștere creșterii enunțate mai sus.

În al doilea rând, este clar că pustiirea a 325 de case și adausul de 82 de familii evreiești infiltrate dinspre nord-vest, nord și nord-est în decursul celor 18 luni ar trebui să dea naștere la o scădere de populație de 243 de familii; de fapt, în acest răstimp a avut loc o creștere de 189 de familii. Se naște astfel un deficit de 432 de familii, adică de 6,4% din populația din decembrie 1772, care nu putea fi completat decât prin imigrație și nicidecum prin spor natural.

Era, deci, firesc ca țăranii din Galiția învecinată să fie tentați să se așeze atunci și în viitorul apropiat în ținutul Cernăuțiului Moldovei, unde îi așteptau 523 de case pustii, pământul aferent lor și 463 de vădane; era firesc ca acești imigranți, pentru că nu avem o documentație precisă, să fie ucraineni (sau, cum preferau să le spună oficialitatea austriacă, ruteni, așa cum în prezent oficialitatea ucraineană actuală a Regiunii Cernăuți preferă să numească o parte din populația de limbă și naționalitate română – moldoveni).

Nu există în spatele instalării acestei imigrații nicio conspirație, ci pur și simplu legea de difuzie din fizică. Această lege prevede că într-un ansamblu de densitate neuniformă de numeroase particule mobile, acestea se vor mișca de la sine, din regiunile de densitate mai mare spre cele cu densitate mai mică. Am putut demonstra aplicabilitatea acestei legi în cazul migrării evreilor spre și prin Bucovina între anii 1880 și 1900[384]. Difuzia continuă într-un spațiu închis până ce densitatea particulelor devine peste tot aceeași. Dacă în acel spațiu există centre de atracție, particulele se aglomerează în ele până la densități mai mari decât în restul spațiului. Mișcarea încetează când, în unitatea de timp, sosesc în fiecare centru, datorită atracției, tot atâtea particule, câte pleacă din centru datorită difuziei. Se spune că centrul s-a saturat. În cazul particular al numeroșilor evrei galițieni, nordul Moldovei a exercitat o atracție puternică, nu din cauza caselor pustii, a pământului lipsit de stăpân și a vădanelor. Centrele de atracție erau târgurile și orașele în curs de formare, ce puteau adăposti densități mari de meseriași și de negustori, care se găseau în număr redus în târgurile existente și nu se puteau opune prin bresle organizate și printr-un comerț eficient imigrației. Într-adevăr, în 1775, recensământul evaluează numărul de negustori din Bucovina la 45, adică un negustor la 380 de familii, iar rudimente de bresle se găsesc numai la Suceava.

După premisele de mai sus este de așteptat ca, proporția medie a evreilor față de populația ținutului fiind de numai 5%, să găsim în cele două târguri procentaje superioare acestei valori și aceasta cu atât mai mult, cu cât târgul se află mai aproape de granița cu Galiția, iar în restul țării, la sate, proporția lor să fie situată, firește, sub valoarea medie şi să scadă sistematic cu cât ne depărtăm de această graniță. Într-adevăr datele din Tabelul nr. 6 confirmă această predicție. În timp ce în târguri multiplicarea familiilor evreieşti arăta încă de pe atunci un început de saturație (vezi Vijnița, în care creşterea populației evreieşti între 1772 şi 1774 se cifrează la abia şapte familii), variația populației băştinaşe rurale este dominată de efectele urbanizării progresive: această populație se împuținează în Ocolul Ceremuşului exact cu cât creşte populația Vijniței; în schimb, în sate proporția familiilor evreieşti creşte în 18 luni de la 1,2 familii per sat la 2,7 familii per sat, adică de 2,25 ori.

---

[384] Radu Grigorovici, „Studiul critic al recensământului austriac din 1880 cu privire la populația Bucovinei. III. Bucovina, teritoriu de trecere a evreilor galițieni spre România între 1880 și 1900”, în „Analele Bucovinei”, anul II, nr. 2, 1995, pp. 339–356.

Un important aspect al interpretării comparate a celor trei recensăminturi din anii 1772–1775 este acela al scopului urmărit de cei ce le-au comandat şi le-au efectuat. În privința recensământului din 1772, ştim că a fost comandat de feldmareşalul P. A. Rumianțev, comandantul armatei ruse, într-o fază încă nedecisă a războiului ruso-turc din anii 1768–1774. Asupra țelurilor urmărite de el prin această acțiune, cercetătorul P. G. Dmitriev de la Institutul de Istorie al Academiei de Ştiințe a Republicii Socialiste Sovietice Moldoveneşti din Chişinău, în introducerea sa la partea I a *Recensămintelor populației Moldovei din anii 1772–1773 şi 1774* (Chişinău, 1975, p. 9), ne oferă următoarea explicație, pe care o reproducem aici în întregime şi textual: „. [...] recensămintele au fost efectuate din porunca mareşalului, care dorea, mai întâi de toate, să ştie pe ce resurse materiale şi umane se poate baza comandantul rus în lupta împotriva Imperiului Otoman. În al doilea rând, mareşalul Rumianțev voia să întărească spatele frontului rus prin înlăturarea celor mai strigătoare abuzuri ale dregătorilor localnici, care apropiind o parte din prestațiile *predestinate* [s.n] armatei ruse, reduceau resursele ei materiale şi, afară de acestea, provocau nemulțumiri în rândul țăranilor”. Nu voi comenta aici ceea ce se poate citi printre rândurile acestui text. Acelaşi autor, care se pricepe să îmbine atât de abil țelurile militare ale mareşalului cu simțul său pentru problemele sociale ale țărănimii, nu reuşeşte să explice ordinul aceluiaşi comandant de a repeta în vara anului 1774 precedentul recensământ, atunci când soarta războiului era practic decisă. El invocă vag, „unele neajunsuri găsite de comandamentul rus”. De altfel, se pare că rezultatele acestui recensământ n-au mai fost traduse în limba rusă.

În cazul recensământului efectuat de ofițeri austrieci în vara anului 1775, la inițiativa şi sub controlul comandantului lor, generalul Gabriel von Spleny, nici scopul lui nu era pur informativ. Rezultatele lui formau o anexă la a sa *Descriere a Bucovinei*, înaintată prin Consiliul Aulic de Război Curții Imperiale de la Viena. Datele urmau să contribuie la susținerea tezei generalului că Bucovina este o provincie potențial bogată, dar ineficient exploatată. El însuşi era convins că vina o poartă subpopularea şi neglijarea agriculturii şi comerțului din cauza administrației inculte, abuzive şi contradictorii din Moldova. În calitatea sa de guvernator militar al noii provincii, Spleny propunea să procure, printr-un sistem simplificat şi just de impunere țărănimii, breslaşilor şi negustorilor, venituri cât mai mari suveranului său, înlăturând corupția organelor administrative salarizate necorespunzător, care raportau la Iaşi date demografice false, şi desființând privilegiile create multor categorii sociale din afara nobilimii autentice (boieri şi mazili), dar şi abolind sistemul numeroaselor scutiri de biruri de care abuzau din plin, cu şi fără aprobare de la Iaşi, mănăstirile, boierii, mica nobilime şi chiar breslaşii mai răsăriți şi ruptaşii. Am enumerat aici numai acele măsuri ale căror efecte reies din tabelele noastre. Nu ştim dacă Spleny avea cunoştință de recensământurile moldoveneşti anterioare. Lucrul este cu putință, având în vedere că superiorul său, feldmareşalul baron von Barco, care era din 1772 ofițerul austriac de legătură cu mareşalul Rumianțev la Iaşi, a trecut în decembrie 1774 prin Cernăuți şi l-a vizitat pe acesta la Mohilev, la mijlocul lui ianuarie 1775.

Din tabelele noastre centralizatoare pe ocoale şi ținuturi rezultă că pentru recensământul din 1775 nu mai găsim date decât pentru denumirile localităților, numărul total al familiilor, notabilități (cu excepția ruptaşilor), cler (popi), țărani (birnici obşteşti) şi slujbaşi (judiciari şi militari). Negustorii, armenii, evreii şi țiganii nomazi, apar numai în datele globale pe toată Bucovina. Se simte spiritul simplificator şi practic al guvernului militar.

Ne vom concentra acum atenția asupra țăranilor, sursa principală de venituri ale statului respectiv, ale suveranului, în concepția lui Spleny. Vom considera că datele numerice din rubrica „țărani liberi” a recensământului din 1772, cele din rubrica „țărani birnici” a recensământului din 1774 şi din rubrica „țărani” din recensământul din 1775 pot fi comparate între ele cel puțin din punctul de vedere adoptat acum. Constatăm că între 1774 şi 1775, populația totală a ținutului Cernăuți a crescut de la 6 909 la 7 517, adică cu 608 familii, deci cu 8,8%. Din totalul de familii din 1774, 4 375, adică

63,3%, erau familii de ţărani birnici, în timp ce din cele 7 517 familii din 1775, 6 867, adică 91,4%, erau ţărăneşti, deci impozabile. Un examen al Tabelelor nr. 1–4 arată că în fiecare din ele, chiar şi atunci când populaţia din anul 1775 scăzuse faţă de cea din 1774, cea a ţăranilor birnici crescuse în 1775; ca exemplu am cita cele 13 sate din ocolul Târgului, vremelnic ocupate de austrieci, în care numărul familiilor scăzuse puternic între 1774 şi 1775, şi anume de la 581 la 423, dar numărul familiilor ţărăneşti crescuse de la 277 la 383 (vezi Tabelul nr. 1 – c). Acest câştig de aproximativ 2 500 de familii contribuabile noi pentru întregul ţinut al Cernăuţiului s-a realizat pe de-o parte prin creşterea populaţiei cu 608 familii, fireşte nu toţi ţărani, pe de altă parte prin reducerea cu 425 a slujbaşilor şi militarilor, prin anularea scutirii la contribuţia obştească a 514 scutelnici şi slugi, a 40 de ţigani aşezaţi, a 104 dascăli şi 463 de văduve, care însumaseră 2 154 de familii de la sate, scutite într-un fel sau altul de contribuţiile obşteşti de orice fel. Din punct de vedere social, cazul văduvelor este într-adevăr dureros. Ne mai lipsesc deci circa 350 de familii, pentru a acoperi totalul celor 2 500 de familii, necesare pentru a explica sporul de birnici realizat de administraţia austriacă.

Aceste consideraţii ne-au dat ideea de a profita de asemănările dintre criteriile de recenzare din 1774 şi 1775, pentru a obţine o evaluare a mişcărilor de populaţie ce au avut loc în răstimpul dintre iunie 1774 şi august 1775 în Ţinutul Cernăuţi, dar şi în alte ţinuturi, ocoale şi chiar localităţi din Bucovina, interval de timp în care s-a petrecut intrarea trupelor austriece în nord-vestul Moldovei (septembrie 1774) şi, apoi, depăşirea vremelnică a graniţelor definitive ale Bucovinei austriece (februarie 1775).

Să descriem întâi procedeul folosit. Vom face următoarele ipoteze şi simplificări: 1) Vom neglija creşterea naturală oricum mai mică în cursul unui singur an, dar şi micşorată de evenimentele militare, faţă de mişcările populaţiei, care se vor dovedi într-adevăr importante; de altfel nu se înregistrau decât capi de familie şi în nici un caz nou născuţi; 2) Vom ţine seama de faptul că în 1774, dar nu şi în 1775, se înregistrau la nivel local casele pustii şi familiile armeneşti, evreieşti, greceşti şi turceşti, care erau scăzute din „numărul total al caselor"; 3) Vom ţine seama de scăderile sau creşterile numărului de clerici, notabili, slujbaşi şi militari publici şi de dispariţia din recensământul din 1775 a categoriilor: văduve, ţigani aşezaţi, scutelnici şi slugi; 4) Vom neglija ţiganii nomazi înregistraţi numai sporadic şi în niciun caz drept casnici în 1774 şi numai global în 1775; 5) Vom însuma toate aceste „rufeturi", presupunând că cei dispăruţi din rubricile de nebirnici ale recensământuluni din 1774 sunt înregistraţi în 1775 ca ţărani birnici în acord cu concepţiile expuse de generalul Spléný în *Descrierea Bucovinei* şi le vom adăuga la numărul de ţărani birnici din 1774; 6) Dacă la această sumă, adunată la rufeturile recunoscute de Spléný – adică popi, boieri, mazili, slujbaşi şi militari publici – se obţine un rezultat mai mare decât numărul de capi de familie înregistrat în 1775, înseamnă ca surplusul a plecat din unitatea teritorială luată în considerare (ţinut, ocol, târg sau sat); dacă este mai mic, a avut loc o imigraţie în acea unitate.

Tabelul nr. 7 redă rezultatele pentru târgurile şi ocoalele ţinutului Cernăuţi.

Tabel nr. 7

Unitatea teritorială	Mişcarea populaţiei de tip rural (1774–1775)	
	imigranţi	emigranţi
Târgul Cernăuţi	–	-109
Târgul Vijniţa	–	-17
Ocolul Târgului		
Sate rămase în Bucovina	–	-18
Sate ocupate temporar	–	-134
Ocolul Prutului	591	–
Ocolul Nistrului	319	–
Ocolul Ceremuşului	335	–
Sume	1245 - 278	
Diferenţa	= 967	

Se observă că: 1) Numărul efectiv de 967 de imigranţi, obţinut prin procedeul nostru, egalează aproape exact numărul de 608 + 350 = 958 de familii, necesar pentru a justifica populaţia de tip rural a Ţinutului Cernăuţi, înregistrată în 1775; 2) Fiind vorba de târguri în curs de urbanizare încă dinaintea anilor 1772–1775, ţăranii părăsesc târgurile şi evreii se înmulţesc până la a le domina. Astfel, în Vijniţa, evreii reprezentau, în 1774, 46,4% din populaţie; chiar dacă admitem că numărul evreilor n-ar fi crescut deloc până la 1775, proporţia lor ar reprezenta 52,2%. Nu este de mirare că, în 1900, evreii reprezintă 91,1% din populaţia oraşului Vijniţa, dar doar 35,0%, respectiv 15,9% în localităţile învecinate Vijenca şi Vilaucea (2,6% în 1772, 6,6% în 1774). La Cernăuţi, procesul a fost similar: în 1772 – 22,3% evrei, în 1774 – 23,7% şi în 1775 – 38,6%; în 1900, în oraşul propriu-zis – 41,4%, în suburbii – 9,9%.

Înainte de a încheia comentariile cu privire la ţinutul Cernăuţi, mai sunt necesare câteva cuvinte despre localitatea Sadagura, situată la şapte km nord-est de Cernăuţi. În timpul războiului ruso-turc, generalul rus Gartenberg, zis şi Sadagorski, baron baltic, înfiinţează o monetărie cu metalurgi germani, protestanţi, din regiunea sa de baştină. Terenul fiind anterior nefolosit, se naşte aici o localitate, pe care Splény intenţiona s-o transforme după război în oraş industrial şi comercial; dar realizarea nu i s-a aprobat[385].

Sadagura nu apare deloc în lista de localităţi a recensământului moldovenesc din 1772. În cel din 1774 ea apare abia la sfârşitul listelor tuturor localităţilor Ţinutului Cernăuţi sub forma următoarei note, pe care o reproducem textual: „Osăbit de satul Sandogora [aşa e în original – corect Sadagura] a lui baron, care sânt aproapi la 1 000 de oameni şi nu ne-au lăsat să o scrim, după cum am înştiinţat divanul, şi nici un răspunsu n-am luat în ce chip să urmezi". În acelaşi an, satul învecinat Rohozna, pe al cărui teritoriu luase naştere Sadagura, număra printre locuitorii săi nouă familii evreieşti, o proporţie de 19%, neobişnuit de mare în acea epocă, când în această regiune găseai în medie o singură familie evreiască în fiecare sat. În 1775, Sadagura are 180 de familii, plus un număr necunoscut de evrei. În 1880, evreii formau 80,4% din populaţie în Sadagura şi 36,9% în satul învecinat Rohozna, aproape tot atât de mare; dar Sadagura ajunsese capitală de district judiciar. Apare acum şi fenomenul de saturaţie şi migrarea evreilor spre România[386]. Deşi proporţia populaţiei evreieşti scade în anii 1900 şi 1910 la 76,2%, respectiv 74,3%, însăşi populaţia târgului scade din 1880 la 1910, de la 4 836 la 4 592 de locuitori, şi asta în ciuda faptului că orăşelul devenise un centru religios de mare faimă.

Poate că mai merită să menţionăm că dintre cele 111 sate ale Ţinutului Cernăuţi, 50 erau boiereşti, 24 ale Episcopiei de la Rădăuţi şi ale mănăstirilor şi 37 erau sate răzăşeşti. Din păcate, acest tip de informaţie nu ne va sta la dispoziţie în cazul Ţinutului Suceava, ceea ce zădărniceşte o analiză a influenţei tipului de proprietar al pământului asupra datelor demografice.

Cele desprinse mai sus din comparaţia datelor recensământurilor succesive din timpul ocupării Bucovinei de către armatele habsburgice completează imaginea pe care căutăm să ne-o facem despre începuturile trecerii bruşte a unui teritoriu românesc aflat sub stăpânirea coruptă turco-greco-boierească şi cu o economie dominantă de tip pastoral, cu grave fisuri interioare şi obiceiuri orientale, sub o altă stăpânire, străină ca neam şi mentalitate, dar mai înaintată, datorită faptului că a trecut mai de timpuriu de la economia pastorală la una agrară şi spre o societate cu caracter imperialist occidental, influenţată de iluminism şi spirit de ordine. Orice asemănare cu prezentul nu este, deci, întâmplătoare.

***

În prima parte a studiului de faţă am expus în primul capitol (*Introducere*) istoria, caracteristicile şi datele principale oferite de cele trei recensăminturi efectuate, pe de-o parte, în anii 1772 şi 1774 de către autorităţile moldoveneşti în timpul ocupaţiei şi la cererea armatei ruseşti şi, pe de altă parte, de ofiţerii armatei de ocupaţie austriece a Bucovinei. Acestea erau recensământurile ce urmau să fie comparate. Capitolul al doilea era dedicat expunerii scopului prezentului studiu, precum şi a modului de organizare a datelor în vederea folosirii lor în analizele ce urmăresc atingerea acestui scop.

Al treilea capitol execută aceste analize în limitele celor patru ocoale (al Târgului, al Prutului de Jos, al Nistrului şi al Ceremuşului) ale ţinutului Cernăuţi al Moldovei. Acesta a constituit apoi partea de nord a Bucovinei. Pentru acest ţinut datele demografice sunt lipsite de goluri şi de incertitudini importante.

În ceea ce va urma, numerotarea capitolelor, a tabelelor şi a planşelor se va face în continuarea primei părţi a studiului.

---

[385] Pentru detalii vezi F. A. Wickenhauser, *Die Deutschen Siedlungen in der Bukowina*, I, Cernăuţi, 1885, pp. 57 şi urm.

[386] Vezi Radu Grigorovici, *op. cit.*, pp. 339–356.

În încercarea de a continua acelaşi mod de analiză comparativă pentru celelalte ţinuturi şi ocoale ale Moldovei afectate de conturarea graniţelor Bucovinei austriece, ne-am ciocnit de o serie de dificultăţi, dintre care cea care s-a dovedit cel mai greu de înlăturat a fost stabilirea, chiar relativ puţin precisă, a împărţirii administrative a teritoriului moldovenesc, definitiv sau vremelnic ocupat de trupele austriece înainte şi în timpul fixării finale a graniţelor noii provincii a Imperiului Habsburgic prin Tratatul de la Balamutca, încheiat în 2 iulie 1776.

Graniţele finale ale Bucovinei şi împărţirea ei administrativă în cursul anilor regimului austriac sunt bine cunoscute şi documentate cartografic. Noi ne vom folosi aici de copia autorizată a hărţii în culori întocmite puţin înaintea izbucnirii Primului Război Mondial de cunoscuta editură cartografică vieneză G. Freytag & Berndt und Artaria. Reprodusă la scara 1:400 000, ea este ataşată volumului *Bukowina, Heimat von Gestern*, publicat în primă ediţie la Karlsruhe, în toamna anului 1956. Pe această bază am întocmit o hartă schematică a graniţelor şi împărţirii administrative a Bucovinei dinainte de 1918, apărută anterior în „Analele Bucovinei" (anul III, nr. 1, 1996, p. 85) şi reprodusă, uşor modificată, aici (Planşa 1).

Mai dificilă a fost stabilirea, chiar aproximativă, a limitelor ţinuturilor şi ocoalelor moldoveneşti în anul 1774. Harta lui Dimitre Cantemir din *Descrierea Moldovei* (1737), de altfel foarte amănunţită, conturează ce-i drept ţinuturile, dar nu şi ocoalele ţării, cum reiese şi din fragmentul reprodus în *Atlasul istorico-geografic al României*[387]. În acest fragment se regăsesc, între altele, părţi importante din ţinuturile (districtele) Cernăuţiului, Sucevei, Hotinului, Dorohoiului şi Hârlăului, care ne vor interesa în cele ce urmează. Sunt, de asemenea, înscrise numeroase localităţi cu denumirile lor româneşti, folosind, fireşte, scrierea latină şi o ortografie polonizantă (de exemplu s – sz, i final – y), adeseori inconsecventă. Am constatat cu regret că hărţile Bucovinei ridicate în 1774 de reputatul topograf al armatei austriece, maiorul von Mieg, nu indică nicio limită administrativă, nici veche, nici nouă.

Am fost, prin urmare, obligaţi să ne folosim la întocmirea hărţilor noastre, anexate prezentului studiu, de gruparea localităţilor pe ţinuturi şi ocoale indicate de recensământurile moldoveneşti din 1772 şi 1774. Cum identificarea acestora cu cele ce figurează în recensământul austriac din 1775 s-a făcut anterior[388], combinarea celor trei surse de informaţie ne-a permis trasarea aproximativă a limitelor dintre vechile ţinuturi şi ocoale, atât în interiorul Bucovinei austriece în graniţele ei finale (Planşa 2), cât şi în regiunile învecinate din Moldova, graniţele cu Galiţia, Maramureşul şi Transilvania fiind anexate anterior intervalului de timp considerat aici. Acest procedeu duce fireşte la imprecizii inerente transformării unor date punctuale de informaţii cu caracter continuu.

Harta din Planşa 2 conturează limitele ţinuturilor şi ocoalelor moldoveneşti pe teritoriul ajuns să definească definitiv provincia austriacă Bucovina între 1776 şi 1918. Ea permite compararea lor cu ultima împărţire administrativă realizată în cadrul regimului habsburgic în districte politice (ţinuturi) şi judiciare (ocoale). Se remarcă îndeosebi că împărţirea administrativă moldovenească reflectă mai ales structura hidro şi orografică a teritoriului, care determina şi liniile de comunicaţie din ţară, atât între localităţile rurale, cât mai ales între acestea şi puţinele centre urbane, administrativ-judiciare existente în cele două ţinuturi, Cernăuţi şi Suceava, având câte cinci, respectiv şase ocoale fiecare.

Împărţirea mult mai fragmentată a Bucovinei austriece a ajuns în 1918 la 11 ţinuturi politice (politische Bezirke) şi 17 ocoale judiciare (Gerichtsbezirke). Accentuarea acestui caracter în cursul celor 143 de ani de ocupaţie reflectă în mod bătător la ochi numeroasele şi esenţialele transformări suferite de populaţie, atât ca densitate, cât şi pe plan etnic, social şi structural în acest răstimp. Îndesirea şi modernizarea reţelei de comunicaţii (drumuri, şosele, poştă, căi ferate), separarea puterii judecătoreşti de cea administrativă, trecerea de la o economie predominant pastorală la una agricolă, împestriţarea etnică a ţării şi urbanizarea progresivă au impus alte criterii de optimizare a structurii administrative pentru guvernare, apărare militară şi economie, decât natura intactă.

---

[387] *Atlasul istorico-geografic al României*, Bucureşti, Edititura Academiei Române, 1996, harta 17, p. 80.

[388] *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice şi demografice* (în continuare se va cita: BPD), ediţie bilingvă îngrijită, cu introduceri, postfeţe, note şi comentarii de acad. Radu Grigorovici, prefaţă de D. Vatamaniuc, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1998.

Altă complicație majoră întâlnită în compararea celor trei recensăminturi o constituie faptul că, în intervalul de timp considerat de noi, au existat trei granițe moldo-bucovinene diferite. Cea dintâi a existat între vara anului 1774 și februarie 1775. Despre ea știm că a fost convenită neoficial între austrieci și turci și a format documentul pe baza căruia s-au desfășurat dificilele tratative austro-turce de fixare a graniței definitive moldo-austriece. Aceasta nu ne este cunoscută în prezent în forma ei originală. Există câteva aluzii sumare la traseul ei în texte privind dificultățile ivite la aceste tratative[389], dar cu totul insuficiente pentru a-l putea reconstitui cât de cât. A doua graniță era a unei Bucovine vremelnice, pe care o vom numi „lărgită". A dăinuit din februarie 1795, când a fost instalată printr-o înaintare a trupelor generalului Spleny, autorizată de Comandamentul superior de la Lemberg, dar nu și de Înalta Poartă. În acest caz granița este relativ exact conturată, având în vedere că, în descrierea ei amănunțită[390], generalul Spleny folosește, în afară de denumiri de localități, repere geografice ușor identificabile de hărți ca vârfuri de munte, râuri, pâraie, mlaștini etc. Această graniță a existat *de facto* între februarie 1775 și iulie 1776, când a început retragerea trupelor austriece pe granița convenită până la urmă. A treia graniță este cea finală, pe care o găsim cu o precizie mai mult decât suficientă pe harta mai sus amintită a lui G. Freytag.

Cele trei hărți parțiale (Planșele 3 și 4) ale regiunilor de graniță estice și sudice ale Bucovinei au fost întocmite la aceeași scară de 1:400 000 după harta lui G. Freytag. Granița finală urmează traseul ușor netezit indicat de această hartă; pentru granița temporară ne-am folosit de scrierea amănunțită făcut de generalul Spleny. În ariile vremelnic ocupate de trupele sale am înscris majoritatea numelor localităților însemnate cu un asterisc de editorul J. Polek în listele de localități recenzate în 1775 de generalul Spleny[391] ca semn că ele au fost restituite Imperiului Otoman și care figurează și în recensământurile moldovenești. Aceste surse și hărțile corespunzătoare indică până unde intenționa să-și întindă, prin corupție și forță militară, stăpânirea Imperiului Habsburgic în dauna Moldovei, respectiv a Imperiului Otoman și chiar a Rusiei, dar în folosul personal al sultanului, al familie și al camarilei sale, precum și a comandantului armatei ruse. Singurul protestatar, principele fanariot al Moldovei, Grigore Ghica, a avut un destin tragic. Ridicat în slavă cu naivitate ca patriot național de români și hulit până azi ca materialist josnic, care nu poate suporta cu seninătate o pierdere, de către austrieci, a fost măcelărit de trimișii sultanului pentru că a apărat imperiul împotriva voinței domnitorului său.

Trebuie recunoscut că atât granița finală răsăriteană, cât și cea sudică a Bucovinei cu Moldova – foarte probabil și cea inițială –, era zdrențuită și prevăzută cu intrânduri dispuse strategic în favoarea turcilor. După cum vom vedea mai jos în amănunt, unul dintre scopurile urmărite prin înaintarea peste granița convenită cu turcii a armatei lui Spleny a fost de a scurta granița, pentru a elimina sau a atenua, cel puțin, aceste intrânduri, ușurând astfel apărarea Bucovinei împotriva unui atac, în special dinspre răsărit. În particular Siretul ar fi devenit o graniță naturală continuă și un obstacol, din păcate nu prea greu de învins, iar râul Suceava ar fi devenit, pentru sudul Bucovinei, o a doua linie de apărare continuă.

În același timp, îndepărtarea spre răsărit și spre miazăzi a graniței dintre Bucovina și Moldova ar fi reprezentat un câștig însemnat de teritoriu fertil și de populație: 2 240 de familii de țărani față de un total de circa 15 000 în 1775 și fără a ține seama de membrii altor categorii sociale.

Să analizăm acum mai în amănunt hărțile mai sus amintite, care ilustrează intuitiv unele conflicte de interese strategice și economice ce existau între statele implicate în trasarea noii granițe.

Dacă începem cu partea din Ocolul de Sus al Ținutului Hotin ocupat de austrieci (Planșa 3, Harta 3), înțelegem ușor de ce aceștia erau atât de insistenți să alipească porțiunea ocupată de ei Ocolului Nistrului al Ținutului Cernăuți înglobat în Bucovina și de ce turcii au fost absolut inflexibili și au obținut evacuarea totală a acestei porțiuni din Ocolul de Sus al Hotinului. Primii suprimau în acest fel, cel puțin în parte, un intrând periculos al teritoriului Moldovei de sub suzeranitate turcească, îndreptat împotriva punctului de confluență a Pârâului Negru cu Nistrul, unde se întâlnea granița răsăriteană a Bucovinei cu cea sudică a extremității estice a Galiției, și puneau accesul la vârful acestui intrând la adăpostul unu masiv de dealuri. Noua graniță crea în plus la nord-vest de cetatea turcească Hotin un intrând austriac adânc, în apropierea vârfului căruia se găsea pe Nistru, la o distanță de circa

---

[389] Vezi BPD, cap. I, „Descrierea Districtului bucovinean", pp. 9–230, anexa.

[390] *Ibidem*, pp. 34–38; Gabriel Spleny von Mihaldy, „Descrierea districtului Bucovina" (I), în „Analele Bucovinei", anul IV, nr. 2, 1997, pp. 463–466.

[391] BPD, cap. II, „Tabelul localităților din Bucovina", pp. 231–278.

10 km, această cetate. Cetatea şi raiaua ei erau cam izolate, aflându-se la o distanţă de circa 35 km la nord de cea mai apropiată bază turcească, Soroca, şi fiind ameninţată serios de Rusia prin puternica fortăreaţă a Cameniţei Podoliei, aflată la abia 20 km distanţă dincolo de Nistru. Al doilea intrând al graniţei cu Moldova era îndreptat cu vârful spre Cernăuţi (vezi partea inferioară a Hărţii nr. 3). El era mărginit la nord de o porţiune a Prutului dintre Mamornița şi Noua Seliță şi la vest de afluentul acestuia, Mamornița. Mai spre sud, o porţiune de graniță nenaturală continuă apoi de-a lungul pârâului Molnița, până la vărsarea sa în Siret la Talpa parcurgând o linie aproape dreaptă orientată est-sud-est. Limita răsăriteană a acestui intrând, ocupat de armata austriacă în februarie 1775, unea satul Pilipăuţi de lângă Prut, trecând la răsărit de Târnauca, cu satele Culiceni şi Tureatca şi intra în Molnița la vărsarea în aceasta a pârâului Tureatca. Intrândul cuprindea nu mai puţin de 14 sate şi ar fi format o bună apărare a Cernăuţiului în cazul unui atac turcesc dinspre Moldova.

Al doilea intrând al graniţei cu Moldova era îndreptat cu vârful spre Cernăuţi (vezi partea inferioară a Hărţii 3). El era mărginit la nord de o porţiune a Prutului dintre Mamornița şi Noua Seliță şi la vest de afluentul acestuia, Mamornița. Mai spre sud, o porţiune de graniță nenaturală continuă apoi de-a lungul pârâului Molnița, până la vărsarea sa în Siret la Talpa, parcurgând o linie aproape dreaptă orientată est–sud–est. Limita răsăriteană a acestui intrând, ocupat de armata austriacă în februarie 1775, unea satul Pilipăuţi de lângă Prut, trecând la răsărit de Târnauca, cu satele Culiceni şi Tureatca şi intra în Molnița la vărsarea în aceasta a pârâului Tureatca. Intrândul cuprindea nu mai puţin de 14 sate şi ar fi format o bună apărare a Cernăuţiului în cazul unui atac turcesc dinspre Moldova.

Al treilea intrând îngust, dar lung de vreo 13 km, ţintea din aceeaşi direcţie de-a dreptul târgului Siret (vezi partea superioară a Planşei 4, Harta 4). Dar trupele austriece nu s-au mulţumit să ocupe doar intrândul, ci au înaintat până la râul Siret de la vărsarea în el a Molniţei până aproape de vărsarea Şomuzului Mare, depăşindu-l chiar pe ici pe colo, de exemplu la Mândreşti şi Corni. Între Talpa (sat aflat pe malul opus al râului) şi Fântânelele se formase un culoar de vreo 8 km lăţime, care făcuse parte din Ocolul Siretului de Sus al Ţinutului Sucevei şi în parte chiar din Ţinutul Botoşani. Culoarul se lărgeşte apoi până la o lăţime de 12 km între Iţcanii Noi şi Mănăstioara, formând un ultim intrând larg al Moldovei îndreptat împotriva oraşului Suceava, rămas la dor 2–3 km de graniţă şi cuprinzând, între alte localităţi, Burdujenii. Teritoriul acestui intrând făcuse parte din Ocolul Mijlocului, prin care trece cursul râului Suceava. Acesta se apropie treptat de râul Siret, în care Suceava se varsă în dreptul Litenilor. Între Iţcani şi Chilişeni, Suceava marchează ultima porţiune din graniţa răsăriteană finală a Bucovinei cu Moldova, care devine din nou naturală.

Ultima „rectificare” a graniţei de sud a Bucovinei începe cu o cotitură bruscă spre vest a noii frontiere în apropierea vărsării Şomuzului Mare în Siret, puţin mai la nord de Dolhasca (Harta 4). Ea urmează apoi cursul acestei ape şi al afluentului ei, pârâul Lămăşeni, lăsând la sud Fălticenii, coboară apoi prin teren deschis şi nămolos astfel, ca să cuprindă în terenul ocupat fosta localitate minieră Baia. Imediat ce noua frontieră atinge apa Moldovei, ea urcă de-a lungul cursului ei până la „căderea” în ea a Suhei Mari, pe valea căreia urcă până la izvorul ei de lângă vârful muntelui Muncelul (1 508 m înălţime) (vezi Planşa 4, Harta 5). Frontiera coboară apoi spre nord pe malul drept al pârâului Negrileasa până „în preajma Stulpicanilor”; aici trece pe malul opus, urmând apoi cursul afluentului Slătioara până pe vârful Rarăului (1 653 m) şi coboară apoi pe pârâul Asma la vechea graniţă, de care nu se mai desparte până la întâlnirea cu graniţa moldo-transilvană de pe Neagra secuiască.

Acest parcurs închide intrândul Moldovei în graniţa probabil iniţială şi în orice caz în cea finală a Bucovinei din dreptul Fălticenilor, precum şi pe cel din dreptul satului Găineşti, lărgindu-l în schimb pe cel cu extremitatea pe vârful Rarăului, jertfind chiar o parte notabilă din terenurile din jurul Ostrei de la sud de Stulpicani şi din rezervaţia ecologică Slătioara de astăzi, aflate totuşi până la urmă în interiorul Bucovinei. Explicaţia acestei bizarerii se datoreşte poate faptului că Splény considera terenul atât de impracticabil, încât o încercare de atac prin el nu putea constitui o ameninţare serioasă pentru integritatea Bucovinei.

Critica severă exprimată de generalul Splény în *Descrierea districtului bucovinean*[392] cu privire la dificultatea de a apăra frontiera moldo-austriacă, negociată iniţial la Istambul cu turcii de baronul Thugut, mai priceput la corupere, decât în probleme militare, inclusese şi alte considerente mai generale decât detaliile parcursului graniţei. Printre aceste considerente, pericolul cel mai grav convocat este apropierea amenințătoare a graniței inițiale de șoseaua imperială proiectată pentru a face, prin Bucovina, legătura între Galiția și Transilvania fie peste pasul Tihuța, fie peste trecătoarea Rodnei. Or acest inconvenient nu putea fi înlăturat, după părerea sa, decât printr-o împingere spre est și sud a graniței cu Moldova, la care Austria a trebuit să renunțe din motive care depășesc obiectul studiului de față.

---

[392] BPD, pp. 38–42.

Acum putem purcede mai bine înarmați la continuarea analizei comparative a celor trei recensăminturi din anii 1772, 1774 și 1775, care încadrează achiziția „Moldovei austriece” de către Imperiul Habsburgic de la Imperiul Otoman prin amputarea „Moldovei turcești”.

5. *Ținutul Hotinului*

Să analizăm acum mai întâi Ocolul de Sus al Ținutului Hotinului, care apare în recensământurile moldovenești din 1772 și 1774 ca având în compoziția sa și raiaua sa turcească, adică orașul Hotin de lângă cetate și împrejurimile sale. Din acest ocol, doar nouă sate au fost ocupate temporar de armata austriacă și toate au fost restituite, după tratative aprige, Moldovei, respectiv Imperiului Otoman. Vom vedea ceva mai departe de ce, cu toate insistențele conducătorului delegației austriece la tratative, mareșalul Barco, delegatul turc Mehmet Tunir Agai n-a cedat nicio palmă de pământ din teritoriul cotropit de austrieci. El a profitat de faptul că o hartă a propunerilor inițiale a Austriei ajunsese în mâinile sale nu prin trădare, ci din cauza unei lipse de coordonare birocratică.

În legătură cu analiza noastră demografică să accentuăm că, în acest caz, dispunem, ca și pentru Ținutul Cernăuți, de date furnizate de toate trei recensământurile. De altfel, din cele cinci ocoale ale Ținutului Cernăuți, ocoalele Prutului de Jos și cel al Nistrului, precum și o foarte mică porțiune din Ocolul Târgului se învecinau cu Ocolul de Sus al Hotinului, granița fiind în bună parte naturală (pâraiele Răchitna și Onut) (vezi Harta 3).

Tabel nr. 8

Ținutul Hotin – Ocolul de Sus

Felul localităților	Numărul	Anul	Case			Cler		Țărani liberi		Notabili				Văduve	Jidovi	Armeni	Țigani	Slugi scutelnici
			Total	Pustii	Locuite	Nr.	%	Bimici	%	Boieri	Mazili	Ruptași	Slujbași militari					
Sate ocupate temporar	9	72	450	14	436	8	1,8	519	119,0		2	1	3	-	9	-	2	8
		74	464	-	464	11	2,4	421	90,7						11			30
		75	491	-	491	11	2,2	480	97,8		-	-		-		-	-	-

Tabel nr. 9

Ținutul Suceava – Ocolul Berhometelor

a) Sate rămase in Bucovina	21	72	887	95	792	35	3,9	566	71,5		05	32	31	83	10	-	11	9
		74	657	-	657	30	4,6	409	62,3		03	26	24	80	-	-	9	66
		75	732	-	732	27	3,7	651	88,9		30	-	24	-	-	-	-	-
b) Sate rămase in Bucovina	12	72	-	-	V	-	-	-			-	-	-	-	-	-	-	-
		74	410	-	410	16	3,8	295	75,7	-	11	4	-	41	•	-	1	41

		75	372	-	372	17	4,2	347	93,3	-	8	-	-	-	-	-	-	-
c) Sate ocupate temporar	4	72	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		74	174	-	174	6	3,4	147	84,5	-	-	-	-	17	-	-	3	1
		75	150	-	150	5	3,3	140	93,3	-	5	-	-	-	-	-	-	-

Tabel nr. 10
Ţinutul Suceava – Ocolul Vicovelor

a) Sate rămase în Bucovina	30	72	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		74	1162	-	1162	47	4,0	663	57,1	-	8	5	-	70	•	-	148	214
		75	1238	-	1238	51	4,1	1177	95,1	1	9	-	-	-	-	-	-	-
c) Sate scutite de „graf"	5	72	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		74	640	-	640	25	3,9	-	-	-	-	-	-	34	-	-	34	547
		75	473	-	473	19	4,0	454	96,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Tabel nr. 11
Ţinutul Suceava – Ocolul Mijlociu

a) Oraşul Suceava	1	72	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		74	365	-	365	7	1,9	-	-	-	-	-	4	14	105	55*	39	64**
		75	76	-	76	12	16,0	50	65,8	-	14	-	-	-	-	-	-	-
b) Sate rămase în Bucovina	18	72	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		74	928	-	928	46	5,0	244	26,3	-	-	-	48	91	-	1*	74	423
		75	797	-	797	40	5,0	723	90,7	3	-	-	32	-	-	-	-	-
c) Sate ocupate temporar	3	72	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		74	379	-	379	18	4,7	100	26,4	-	-	-	1	54	-	-	53	153
		75	250	-	250	9	3,5	240	96,0	1	-	-	-	-	-	-	-	-

Tabel nr. 12
Ţinutul Suceava şi Botoşani – Ocoalele Siretului de Sus şi al Siretului

b) Sate rămase în Bucovina	14	72	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

		74	499	10	489	15	3,0	92	18,8	-	5	-	147	40	2	-	19	169
		75	414	-	414	14	3,4	385	93,0	-	2	-	13	-	-	-	-	-
c) Sate ocupate temporar	31	72	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		74	1619	60	1559	70	4,3	505	32,4	-	15	2	39	162	7	•	152	597
		75	1007	-	1007	62	6,2	926	92,0	-	7	-	-	-	-	-	-	-

Tabel nr. 13

Ținutul Suceava și 4 sate din ținutul Botoșani

Total Ținut	136	72	-	-	-	-	-	-	-	-	-		-	-	-	-	-	-
		74	6833	70	6763	282	4,1	2420	35,5	-	56	3	263	61	11	55*	527	223
		75	5509	-	5509	255	4,6	5118	92,9	15	75	7	69	3	4	•	-	7

* străini sau alte etnii

** târgoveți ce fac cheltuieli pentru oraș

Datele din Tabelul nr. 8 arată că, probabil, în lipsa unor instrucțiuni precise, recensământul din 1774, spre deosebire de cel din 1772, nu oferă date cu privire la notabilitățile, slujbașii, țiganii, văduvele și nevolnicii din teritoriu, menționând numai scutelnicii, care, cum vom vedea, îl interesau în mod deosebit pe „graful" Rumianțev. Evreii și marchitanii sunt cuprinși în liste separate, cu indicarea locului în care s-au așezat.

Mai aflăm din recensământul din anul 1772 că trei din cele nouă sate nu au „stăpân al pământului". Se poate să fi fost vorba de sate răzășești, deși în cadrul datelor pentru Ținutul Cernăuți acestea erau caracterizate prin sintagma „feluriți proprietari"; formularea „fără stăpân" ar putea fi și urmarea haosului creat de starea de război mai accentuată din regiune, din cauza apropierii cetății și raialei Hotinului și a cetății rusești a Cameniței Poloniei învecinate.

Calculul de tipul care ne-a dus, pentru Ținutul Cernăuți, la deslușirea mișcărilor de populație în intervalul 1774–1775, ne indică pentru Ocolul de Sus al Ținutului Hotinului o imigrare globală relativ modestă de 27 de familii față de o populație totală, în 1774, de 464 de familii (+5,8%). Dar, o privire pe Harta 3 arată că opt dintre cele nouă sate se găsesc relativ aproape de malul drept al Nistrului; cinci dintre acestea sunt mai depărtate, celelalte trei mai apropiate de Hotin. Al noulea sat, Colincăuții, este situat cu circa 30 km mai la sud, pe valea Răchitnei. Datele punctuale arată că în cele cinci sate de lângă Nistru, dar depărate de Hotin, au imigrat 115 familii, adăugând populației de 283 de familii a acestor sate din anul 1774, un plus de 40,6%; însă din cele trei sate de lângă Nistru, dar apropiate de Hotin, eu emigrat în aceleași 14 luni 11 familii, reducând populația inițială de 87 de familii cu 12,6%. O mișcare mult mai amplă se petrece la Colincăuți: din cele 94 de familii ale satului emigrează 77, incluzând pe cei trei popi și pe unul dintre cei doi evrei ai satului, cei plecați reprezentând 81,9% din populația inițială din 1774. Din aceste date punctuale rezultă numărul global modest și în felul său corect de 115-11-77 = +27 de imigranți, care dă totuși o imagine puternic deformată a realității.

Analizând datele globale, am putea trage concluzia că intrarea în ocol a trupelor austriece a pus în mișcare doar 27 de familii din afara regiunii ocupate, care s-au așezat liniștit în cuprinsul ei, sporindu-i populația de 464 de familii cu alte 27, adică cu abia 5,8%. De fapt, acest eveniment a pus în mișcare în sensuri opuse 203 familii, echivalentul a 43,8% din populația regiunii. Putem presupune că imigranții proveneau de peste Nistru, din estul Galiției încă poloneze, și că unii dintre locuitorii din vecinătatea raialei turcești preferau s-o părăsească. Aceste mișcări sunt confirmate de datele aceluiași recensământ pentru Ținutul Soroca, care înregistrează în Ocolul Nistrului de sus 36 de bejenari din Ținutul Hotin și în restul ținutului, 463 de bejenari proveniți aproape exclusiv din „Țara Leșească”. Astfel se demonstrează iarăși cât de important este să se acorde atenția cuvenită detaliilor punctuale.

6. *Ținutul Sucevei*

Dacă încercăm acum să trecem în același mod la analiza celuilalt mare ținut al Moldovei din care s-a alcătuit Bucovina, și anume Ținutul Sucevei, întâmpinăm o dificultate majoră: din recensământul din 1772 n-a rămas decât un mic fragment referitor la 21 de sate din Ocolul Berhometelor, față de restul de 16 localități din același ocol și față de 137 din tot ținutul. Că nu putem considera media variațiilor demografice cu timpul din primele 21 de localități drept reprezentative nici măcar pentru întregul ocol din care fac parte, darămite pentru întregul ținut, o dovedește faptul că între anii 1774 și 1775 populația crește în primele 21 de sate cu 11%, dar scade în restul de 12 sate, rămase și ele în cuprinsul Bucovinei, cu 9,3%, întreaga parte din ocol rămasă în Bucovina prezentând global o creștere de abia 3,5% (vezi Tabelul nr. 7 – a și b).

Așa stând lucrurile, vom restrânge compararea celor întâmplate în Ținutul Cernăuți, din nordul Bucovinei, cu ceea ce s-a petrecut în același timp în Ținutul Sucevei la recensământurile din anii 1774 și 1775, distanțate în timp doar cu 14 luni. Ne vom folosi în acest scop de tabelele de date 9–12 pentru cele patru ocoale propriu-zise ale Ținutului Suceava, completate cu patru sate din Ținutul Botoșani. Datele globale pentru întreg ansamblul le prezentăm în Tabelul nr. 13, analoagă Tabelului nr. 5 referitor la întreg Ținutul Cernăuți. Drept unități teritoriale punctuale vom folosi iarăși târgurile, ocoalele ținutului și grupuri de sate din ținuturile Sucevei și Botoșanilor ocupate temporar de armata austriacă.

Mișcările de populație din aceste teritorii între anii 1774 și 1775 le prezentăm, în analogie cu Tabelul nr. 7, privitor la Ținutul Cernăuți, în Tabelul nr. 14. Din Tabelul nr. 14 se desprind regularități, care sunt un fel de extrapolări ale celor semnalate într-un context similar în Tabelul nr. 7.

Tabel nr. 14
Ținutul Suceava – Mișcarea efectivă a populației de tip rural (1774–1775)

Unitatea teritorială	Imigranți		Emigranți	
	Număr	%	Număr	%
Orașul Suceava	–	–	-59	16,2
Ocolul Berhometelor				
33 sate rămase în Bucovina	+37	3,5	–	–
4 sate ocupate temporar				
Ocolul Vicovelor				
30 sate rămase în Bucovina				
5 sate scutite de „graf”	–	–	-167	26,1
Ocolul Mijlociu				
18 sate rămase în Bucovina	–	–	-131	14,1
3 sate ocupate temporar	–	–	-129	34,0
Ocolul Siretului de Sus				
14 sate rămase în Bucovina	–	–	-75	15,3
31 de sate ocupate temporar	–	–	-552	35,4
Suma 25%	+113	5,1%	-1137	–
Diferența 15,1%	–	–	-1024	–

1. Târgurile sunt părăsite de elementele rurale, băştinaşe. În cazul oraşului Suceava putem preciza că, din cei 135 de locuitori băştinaşi ai oraşului, în anul 1774 au emigrat 59, adică 43,7%. Acumularea negustorilor şi meseriaşilor, care satisfăceau necesităţile specifice ale populaţiei urbane, nu este discernabilă decât în parte în comparaţia noastră între recensământurile din 1774 şi 1775, întrucât, în acesta din urmă, elementele fie alogene, fie mobile care le constituiau (evrei, armeni, marchitani, ţigani nomazi) erau recenzaţi numai global, pe toată Bucovina.

2. În Ţinutul Sucevei imigraţia predomină sau este notabilă numai în Ocolul Berhometelor şi într-o parte a Ocolului Vicovelor, care se învecinează cu ocoalele moldoveneşti ale Ceremuşului şi Câmpulungului rusesc, care erau, la rândul lor în hotar cu Galiţia (vezi Harta 2). În schimb, în Ocoalele Mijlocului şi al Siretului de Sus (şi vom cuprinde în acesta, din dorinţa de a nu complica inutil lucrurile, şi cele patru sate din Ţinutul Botoşani, ocupate şi ele temporar de trupele austriece – vezi Harta 4) predomină puternic emigraţia în practic toate localităţile. Emigraţia a cuprins circa 15% din populaţia rurală a acelor sate din Ocoalele Mijlocului şi Siretului de Sus, care au rămas până la urmă în Bucovina, dar atinge procentaje de 34%–35% în satele temporar ocupate. Deci a doua fază a ocupaţiei austriece a înspăimântat populaţia românească mult mai puternic decât prima.

Caracterul practic invariabil al tendinţei de părăsire a teritoriului ocupat evidenţiată de majoritatea zdrobitoare a populaţiei acestor două ocoale dovedeşte că era vorba de o emigraţie globală şi nu de mişcări interne, care dau inevitabil naştere unor imigrări compensatorii în alte localităţi, mai ales în ocoalele mari. Putem exemplifica un astfel de eveniment, declanşat şi el de mişcările trupelor austriece în sudul Bucovinei, dar în partea muntoasă a Ocolului Siretului de Sus rămasă până la urmă în interiorul provinciei.

La vreo cinci km distanţă de drumul ce făcea legătura dintre Gura Humorului şi Baia de-a lungul malului stâng al Râului Moldova, se găseşte în câmp deschis, aproape de graniţa definitivă dintre Bucovina şi Moldova, satul Corlata. La vreo doi – trei km, pe drum neted şi deschis se află satul Drăgoieşti, unde 47 din cei 52 de capi de familie erau înarmaţi, în calitatea lor de „panţiri isprăvniceşti”. Pe malul opus al Moldovei, situat pe afluentul ei, Valea Seacă, se găseşte, ascuns în munte, satul de crescători de vite cu acelaşi nume.

Cele trei sate învecinate menţionate atrag atenţia prin faptul că satul Drăgoieşti are cea mai joasă cotă de emigrare dintre cele 14 sate din Ocolul Siretului de Sus rămase în interiorul Bucovinei (vezi Harta 4) şi anume trei familii emigrate din cele 52 ale satului în 1774. Bine apărată prin puteri proprii, din ea n-au plecat decât doi din cei trei popi, a dispărut o femeie săracă, iar cealaltă, împreună cu cei 47 de panţiri, au fost recenzaţi în 1775 ca 48 de familii de ţărani. Trecerea prin regiune a trupelor austriece nu a perturbat sensibil compoziţia satului.

Celelalte două sate vecine atrag atenţia analistului prin faptul că, deşi cuprind cam acelaşi număr de case (39 în Corlata, faţă de 41 în Valea Seacă), la Corlata s-au petrecut 15 plecări, iar la Valea Seacă tot atâtea intrări. Acestea reprezintă în schimb o populaţie ce se ridică la -38,5%, respectiv la +36,5% din populaţiile iniţiale. (Din toată regiunea, numai satul Ilişeşti manifestă o emigrare relativă ceva mai puternică, de 40,8%). Toate acestea sugerează că o fracţiune importantă din familiile satului Corlata, lipsite de apărare, s-a refugiat la munte, la Valea Seacă. Astfel, câteva date demografice punctuale dezvăluie reacţii tipic româneşti, generate de ivirea unor trupe străine, considerate drept o ameninţare. Mai trebuie accentuat că atât emigraţia, cât şi imigraţia în celelalte 11 sate din aceeaşi categorie este relativ restrânsă: 28 de emigrări şi 13 imigrări, manifestând aceeaşi tendinţă spre migrarea internă.

Este interesant de urmărit ce se petrece în cele 31 de sate ale aceluiaşi ocol al Siretului – fie el al Sucevei, fie al Botoşanilor – ocupate numai vremelnic de trupele austriece între februarie 1775 şi iulie 1776. În acest caz pare promiţător să se analizeze separat cele 15 sate din dreptul frontierei estice a Bucovinei şi cele 16 sate din dreptul frontierei ei sudice.

Din prima categorie, care cuprindea 833 de familii, au emigrat, până în toamna anului 1775 şi au imigrat 35 de familii. Putem atribui deci braţul nordic al Ocolului Siretului de Sus şi celor patru sate adiacente din Ţinutul Botoşanilor (vezi Harta 4) o emigrare efectivă spre Moldova a unui număr de 436 de familii. Aceasta este o proporţie impresionantă, de 52%, pentru o populaţie rurală de şes. Într-adevăr, populaţia practic integral rurală şi de şes a regiunii luate în considerare a scăzut şi ea de la 833 la 381 de familii, adică cu 54%. În schimb, populaţia definită de Splény drept „ţărani” a crescut de la 211 birnici la 338 de familii ţărăneşti, deci cu 60%, sporul provenind din rezervorul important de nebirnici constituit din 360 de scutelnici şi 125 de ţigani casnici.

Nu ne putem reține de la a remarca pe baza acestor numere o scădere de populație de 338 de familii care să provină din ieșirea din teritoriu a majorității celor 360 de scutelnici, în timp ce sporul de 338 – 211 = 127 de familii țărănești corespunde exact numărului de 125 de familii casnice țigănești. Dacă lucrurile stau într-adevăr așa cum sugerăm aici, se poate deduce că încadrarea ca scutelnic, adică de slugă, plugar sau meseriaș neplătit al boierului sau al mănăstirii nu era deloc de invidiat. Vom mai avea ocazia să constatăm acest aspect, remarcat de altfel și de Splény în *Descrierea districtului bucovinean*.

Din cele 16 sate ale Ocolului Siretului de Sus din fața frontierei de sud a Bucovinei, cu un total de locuitori de 726 de familii, trăind în nouă localități, au plecat 166 de familii din 559; dar în ale localități au imigrat 59 de familii, care s-au adăugat celor 169 de familii prezente, ceea ce însemna un plus de 34,9%. Aceste date dovedesc că în această regiune mult mai accidentată, asemănătoare cu cea ocupată în final de Austria, rolul migrărilor interne domină emigrarea spre exteriorul ocolului. Asemănarea merge până la amănunte.

Astfel, ca și în satul Drăgoiești rămas în Bucovina, în satul Lămășeni, locuit de 49 de familii, prezența a 35 de panțiri isprăvnicești asigura condiții de viață stabile, în ciuda ocupației străine, așa că în 1775, sub regimul austriac, absența totală a țăranilor birnici se transformă în prezența unui grup de 42 de familii țărănești contribuabile, constituit din cei 35 de foști panțiri, care își pierduseră slujbele, și cei șapte scutelnici ai fraților Constantin și Ștefan Arapu și al lui Grigore, ceasornicarul; dispar doar cinci familii, din care fac parte cu siguranță doi popi din cei patru. De asemenea, găsim două sate, Preuțeștii și Dolheștii, ultimul în punctul cel mai avansat al terenului ocupat vremelnic de austrieci în apropiere de Siret, celălalt cu câțiva km înspre deal, pe Sămușelul Mare. La Preuțești se instalează un boier, cu cele 11 familii de țigani și un cleric – probabil un dascăl nerecunoscut de austrieci ca având această calitate – constituind un grup de familii țărănești contribuabile, până atunci absent. În schimb, cei 34 de scutelnici ai săi din 1774 se regăsesc alipiți de cele 20 de familii de țărani birnici din Dolheștii învecinați din 1774, formând sub regimul austriac, împreună cu alți doi intruși neidentificabili, un grup sporit de 56 de țărani birnici.

Din toate acestea se poate trage concluzia că tipul de reacție a populației băștinașe moldovenești față de ocupația străină a depins în principal de structura terenului. La șes s-a instalat o emigrație masivă spre teritoriile Moldovei necotropite de austrieci și în curs de evacuare de către trupele de ocupație rusești. În regiunile deluroase și împădurite, predomina bejenia spre localitățile ascunse și depărtate de liniile de comunicație frecventate.

3. Aceste mișcări masive și rapide de populație oglindesc, pe de o parte coeziunea puternică a neamului românesc – deși unii politologi îi contestă neamului nostru o conștiință națională înainte de 1918; pe de altă parte, ele nu ar fi fost posibile fără marea mobilitate a populației băștinașe, condiționată de economia ei predominant pastorală, impusă la rândul ei de marea proprietate asupra pământului potrivit pentru agricultură, creată prin erodarea micii proprietăți țărănești[393].

Trebuie să facem diferența clară între mișcările care au dus la schimburi de populație între Moldova de nord-vest și vecinii ei, Galiția și Polonia, care s-au dovedit ireversibile sau au continuat până târziu în secolul al XIX-lea, și cele care s-au dovedit ireversibile sau au continuat până târziu în secolul al XIX-lea, și cele care au afectat fie schimbul de populație între Moldova și Bucovina, fie distribuția populației înlăuntrul Bucovinei. Despre cele dintâi am relatat în prima parte a studiului, dedicată Ținutului Cernăuți, în particular celor patru ocoale nordice din componența sa, precum și în studiul prezent, în capitolul 5, dedicat Ținutului Hotin.

Atunci când am abordat Ținutul Sucevei, am avut de-a face mai adeseori cu amândouă categoriile de mișcări, cum am exemplificat mai sus în cazul Ocolului Siretului de Sus, care îmbrăca pe dinafară, în mod continuu, părțile de est și de sud ale frontierei Bucovinei. Am putut arăta, că, în ansamblu, în acest caz au dominat mișcările externe de emigrare spre Moldova.

Dacă vrem să analizăm o regiune mai mare, în care să predomine clar mișcările de redistribuire internă, ne vom adresa firește unui ocol sucevean lipsit de contact direct cu exteriorul Bucovinei. Acesta este, cum arată Harta 2, Ocolul Vicovelor, care nici n-a suferit o ocupație vremelnică. Populația sa era – și este în bună parte și astăzi – predominant rurală și monoetnică, românească. Ocolul cuprindea un nucleu religios și cultural (Episcopia Rădăuților, mănăstirile Putna,

---

[393] Vezi Radu Rosetti, *Pământul, sătenii și stăpânii în Moldova*, tomul I, *De la origini până la 1834*, București, Editura Librăriei Socec, 1907.

Moldoviţa, Suceviţa, Solca şi Humorul), martor strălucit, până în ziua de astăzi, al epocii de glorie a Moldovei. În preajma mănăstirilor se găsea şi minoritatea etnică stabilă cea mai numeroasă, ţiganii casnici, ale căror 182 de familii reprezentau aproximativ 10% din populaţia ocolului.

Fireşte, pentru a putea aprecia cât mai bine mişcările interne din Ocolul Vicovelor, trebuie să folosim drept unităţi teritoriale toate satele sale, deci cele 35 de sate ale căror date demografice sunt sintetizate în Tabelul nr.10a şi b. Dintre acestea, un număr de 23, adică aproximativ două treimi, manifestă 236 de imigrări (vezi Tabelul nr. 15 – a), în medie circa zece familii per sat, deci un plus de 28% faţă de cele 894 de familii din aceste sate în 1774. Valorile punctuale variază în 13 sate între creşteri de zero până la nouă familii, iar în rest între 11 şi 39 de familii. Astfel de creşteri în 14 luni sunt mult prea mari pentru a fi naturale. Se pune atunci întrebarea: de unde veneau aceşti oameni? Vom încerca să dăm ceva mai jos un răspuns la această întrebare.

Satele în care predomina emigrarea au fost în număr de 12, deci formează ultima treime din totalul lor. Ele sunt nominalizate în Tabelul nr. 15b. Din ele au emigrat 327 de familii, deci 34,4% din populaţia de 942 de familii a acestor sate. Prin urmare, deşi emigrarea efectivă este de 327 - 236 = 91 de familii, adică de numai 5% din populaţia din anul 1774 a întregului ocol – 1 802 familii în conformitate cu Tabelul nr. 15c – numărul de familii puse în mişcare de evenimente este de fapt de 327 + 236 = 563 de familii, deci de 59,8% din totalitatea lor.

Tabel nr. 15

Ţinutul Suceava – Migrarea populaţiei de tip rural în ocolul Vicovelor (1774–1775)

Număr de ordine	Identificarea caselor	Toată suma caselor		Ţărani birnici		Ţigani	Scutelnici cu salvgvardia		Plecaţi din sat	Observaţii
		1774	1775	1774	1775	1774	divanului	grafului		
a) 1–23	23 de sate cu imigranţi	861	1097	568	1043	8	214	–	236	–
b)										
24	Iacobeşti	21	20	20	20	–	–	–	1	–
25	Grăniceşti	31	28	25	26	–	–	–	3	–
26	Solonet	21	17	–	17	–	17	–	4	–
27	Humor	50	41	30	41	20	–	–	9	–
28	Costâna	49	35	–	30	10	30	–	14	–
29	Ţiganii Mănăstirii Solca	23	–	–	–	23	–	–	23	Sat dispărut
30	Liudii şi ţiganii Mănastirii Putna	107	–	20	–	87	–	–	107	Sat dispărut
31	Pârteşti	79	68	–	66	–	43	32	11	–
32	Frătăuţi	147	135	–	130	–	107	29	12	–
33	Solca	93	72	–	68	–	48	37	21	–
34	Volovăţ	141	106	–	105	4	77	42	34	–
35	Rădăuţi	180	92	–	85	30	24	108	88	–
c)	Total b)	942	614	95	588	174	346	248	327	–
	Toate satele	1802	1711	663	1631	182	670	248	-91	–

Să analizăm mai atent Tabelul 15. Cu singura excepţie a 20 de „liuzi" ai Mănăstirii Putna (satul 30), în niciun un sat în care există scutelnici, nu se găsesc ţărani birnici; dar în acest caz excepţional, din cei 107 locuitori, cei 20 de birnici sunt moldoveni, iar restul de 87 sunt ţigani. Alt sat (29), locuit doar de 23 de ţigani ai Mănăstirii Solca, a dispărut în recensământul din 1775, ca şi cel de mai sus al Mănăstirii Putna.

În alte cinci sate (numerele 31 – 35), scutelnicii slujeau nu numai notabilităţilor locale sau mănăstirilor de bază unei aprobări a Divanului, ci şi comandantului trupelor de ocupaţie ruseşti, „preaînălţatul graf" P. A. Rumianţev, care le acordă el însuşi „salvgvardia". Ne vom pune curând întrebarea, în ce fel îl slujeau scutelnicii aceştia pe binefăcătorul lor. În fine, mai atrage atenţia proporţia ridicată a ţiganilor casnici în acest grup de 12 sate. În cele 23 de sate în care s-au aşezat mulţi imigranţi, locuiau doar opt familii ţigăneşti, deci abia 0,9% din populaţie; în cele 12 sate, din care oamenii plecau, găsim 172 de familii ţigăneşti (18,3%), din care dispar circa 140.

Să vedem ce putem desluşi din acest amestec destul de derutant de date punctuale. Ne întrebăm în primul rând de unde proveneau cei 236 de imigranţi decelaţi în analiza noastră (vezi Tabelul nr. 15 – a). Vin oare din interiorul sau din exteriorul Ocolului Vicovelor? Desprindem din datele punctuale (aflate la baza Tabelului nr. 10 – a), că între 1774 şi 1775 clerul şi notabilităţile rămân practic neschimbate. Categoriile recenzate explicit în recensământul moldovenesc şi nerecenzate punctual în cel austriac, sunt femeile sărace, ţiganii şi scutelnicii (inclusiv slugile). Acestea însumează în cele 23 de sate 235 de familii, adică aproape exact atât cu cât trebuie să scadă oricum numărul de recenzaţi între 1774 şi 1775. Prin urmare, cei 236 de imigranţi sunt intraţi realmente din afara Ocolului Vicovelor.

Revenim la întrebarea: de unde proveneau aceşti imigranţi? Cei mai mulţi s-au aşezat între Rădăuţi şi graniţa de răsărit a Bucovinei cu Moldova, între valea Sucevei şi a Siretului. Câteva dintre aceste sate ca Mileşăuţi, Mărăţei, Şerbăuţi, Dărmăneşti şi Călineştii lui Ienache şi Cuparencu, în care numărul familiilor imigrate se cifrează între opt şi 28, sunt locuite până astăzi de un număr de ruteni. Calea cea mai probabilă de acces ar putea să fie din Galiţia sau din Câmpulungul Rusesc, peste Seletin de-a lungul Sucevei. Că râurile ce izvorăsc din Carpaţii Păduroşi, curgând spre sud-est, erau căi de imigraţie ruteană spontană sau organizată o dovedesc două citate din recensământul din 1774: „Panca – 7 ruşi străini ce s-au dus din Ţara Leşască acum la luna lui mai şi Ruşii ot Coşciuia – 7 ruşi putileni ot Câmpulung rusesc”. Satele sunt în ocolul Berhometelor.

În ceea ce-i priveşte pe evreii galiţieni, aceştia par să fi ars etapele, oprindu-se pe aceeaşi vale abia la un punct de atracţie puternică, târgul Sucevei. Pe de altă parte, cea mai puternică imigraţie a suferit-o satul rămas curat românesc până în 1880, Botuşana – 39 de familii, dar aceasta se găseşte mult mai la sud de râul Suceava, aproape de graniţa cu Ocolul Mijlocului. Problema rămâne aşadar în faza supoziţiilor.

Bate mai departe la ochi faptul că, în cele două sate fără ţigani (nr. 24 şi 25), emigraţia este cea mai slabă (7,8%); în satele 27 şi 29, fie cu ţigani, fie cu scutelnici, ea se ridică la 18,3%; în satul 28 atinge 28,6%; iar în cele aproape exclusiv ţigăneşti (29 şi 30) cu 84,6%, respectiv 100% populaţie ţigănească, satele „emigrează” total, prin dispariţie. Să reţinem încă faptul că în cele două sate (26 şi 28), în care găsim în 1774 un număr de 47 de scutelnici, îi regăsim pe toţi, ca ţărani, în datele recensământului din 1775. De altfel, putem constata acelaşi lucru şi în cele 23 de sate în care au avut loc imigrări. O evaluare aproximativă arată, de asemenea, că cei vreo 30 de moldoveni şi 130 de ţigani „emigraţi” din primele şapte sate de pe lista din Tabelul 15 – b se găsesc printre locuitorii din 1775 ai celor cinci sate mari care încheie această listă şi despre care vom discuta în continuare.

Într-adevăr, aceste sate mari – în medie locuite de 128 de familii fiecare – prezintă o situaţie deosebită: în 1774 nu aveau niciun birnic. Fiind proprietăţi fie a unei episcopii – Rădăuţii, fie a unei mănăstiri ca Humorul (Pârteştii, Putna, Frătăuţii), Solca (Solca) şi Suceviţa (Volovăţul), aveau oricum la un loc 299 de scutelnici pe „vedomostia” (lista) Divanului. Dintr-o motivaţie pe care n-am putut s-o desluşim, mareşalul „graf” P. A. Rumianţev acordă restului ţăranilor, până la ultimul din sat, o „salvgvardie”, care-i scuteşte de bir şi de orice altă obligaţie obştească. Cei 248 de scutelnici ai grafului formau o fracţiune importantă (45,3%) din totalitatea celor 547 de scutelnici. Numărul calculat al emigranţilor se cifrează la 166 de familii (25,9% din cei 640 de locuitori din 1774 ai satelor, procentajele individuale variind între 8% pentru Frătăuţi şi 49% pentru Rădăuţi). Datele globale de mai sus nu ne permit să decidem din care tip de scutelnici, cei ai Divanului sau cei ai grafului, s-au recrutat emigranţii. În orice caz, analiza globală dovedeşte că slaba emigraţie rezultantă de 91 de familii din Ocolul Vicovelor este realizată şi condiţionată de marele număr de scutelnici din aceste cinci sate. Şi, în timp ce aşa-zisa emigrare masivă a numeroşilor ţigani se dovedeşte a fi de fapt o migrare internă, emigrarea scutelnicilor din cele cinci sate decisive este una externă ocolului. Din fericire, datele punctuale pentru emigrarea, din Rădăuţi, a scutelnicilor episcopi şi ai grafului ne obligă să concludem că cei 88 de emigranţi s-au recrutat cel puţin în proporţie de circa 60% dintre scutelnicii grafului, cei 24 de scutelnici ai episcopiei nefiind suficient de numeroşi. Datele punctuale existente pentru celelalte patru localităţi ne permit numai să sugerăm că aceeaşi atitudine vor fi avut-o şi scutelnicii lor. Mai există în favoarea acestei interpretări faptul că, în întreg Ocolul Vicovelor, toţi scutelnicii au rămas în sate până la recensământul din 1775. Am mai constatat că poziţia de scutelnic nu era prea atrăgătoare în general şi că-i îndemna pe mulţi spre emigrare. Dar în cazul scutelnicilor grafului, acesta părea să aibă un anumite interes – a creat prin salvgvardie în Ţinutul Suceava nu mai puţin de 395 de scutelnici ai săi în 12 sate, provocând în unele numeroase emigrări, în afara satului Bosanci al mitropoliei, unde proporţia scutelnicilor săi, de abia 17 din 128, era probabil prea neînsemnată. Care va fi fost interesul său şi care era cauza plecării scutelnicilor din sat? Nu era oare vorba de o camuflare a înrolării lor de „bună voie” în armata rusească? Ne permitem să punem aici această întrebare, cunoscând sensul cuvântului „voluntar” atât sub ţari, cât şi sub comunişti.

Să comentăm acum şi alte aspecte ce rezultă din examinarea datelor demografice ale tranziţiei 1774–1775 caracteristice ţinutului Sucevei. Am accentuat mai sus manifestarea evidentă a coeziunii neamului românesc pe deasupra hotarelor statale. Aş vrea să remarc aici şi accentuarea solidarităţii sociale, care se manifestă în acest ţinut în comparaţie cu Ţinutul Cernăuţi. Exceptarea de la bir a văduvelor, practicată în Ţinutul Cernăuţi era limitată atât la sexul feminin, cât şi la poziţia socială de văduvă. În ţinutul Suceava scutită de bir era orice femeie săracă; deci se ţinea seama numai de starea ei materială, oricare ar fi fost cauza degradării acesteia, şi de lipsa unui bărbat, cap de familie. Dar de acelaşi avantaj se bucurau şi bărbaţii „nevolnici” – ce frumos sună faţă de „handicapaţi”, adeseori şi bejenarii, soldaţii cu slujba terminată, iar în târgul Sucevei „cei 64 [de] târgoveţi care poartă toate beilicurile (case de oaspeţi) şi cheltuielile ofiţerilor care şed iarna în cvartiruri şi ţin poşta cu caii lor”. De unde rezultă că solidaritatea naţională, materială şi caritatea se sprijineau reciproc.

Ar fi fost interesant să mai putem afla din datele de recensământ care era repartiţia în ţinut a proprietăţii pământului de diferite stări sociale, adică boierimea mare şi măruntă, răzeşii şi mănăstirile, pentru a putea analiza eventualele deosebiri în oglindirea formei de proprietate în datele şi mişcările demografice. Am putut obţine astfel de informaţii de bază pentru Ţinutul Cernăuţi, nu însă şi pentru cel al Sucevei, căci din recensământul din 1772 n-a supravieţuit decât un mic fragment, iar cel din 1774 ne este cunoscut numai sub forma „Extrate”, care nu furnizează informaţia necesară; cel din 1775 este şi el mult mai sumar. Putem să constatăm însă că, în recensământul austriac din 1880, domeniile private (Gutsgebiete) din cele două foste ţinuturi moldoveneşti, Cernăuţi şi Suceava, câte rămăseseră în cuprinsul Bucovinei, conţineau practic acelaşi număr relativ de familii (case) de 3,5%, respectiv 3,6% faţă de numărul familiilor din oraşe şi sate. În schimb, constatăm că, între 1772 şi 1774, în Ţinutul Cernăuţi procentajul slugilor şi al scutelnicilor nebirnici a crescut de la 4,9% la 11,75% faţă de ţăranii birnici. În Ţinutul Suceava nu putem urmări dinamica creşterii slugilor şi scutelnicilor din cauza lipsei datelor recensământului din 1772; dar în iulie 1774 numărul acestei categorii de birnici potenţiali, sustraşi de la îndatoririle obşteşti, deci şi de la birul către domnie, se cifra la 2 237 în acest ţinut. Acest fapt reprezenta echivalentul unei evaziuni fiscale de 48%, ştiind că numărul ţăranilor birnici din ţinut se ridica doar la 2 420. Simpla suprimare a acestei evaziuni prin transferul în categoria birnicilor a slugilor şi scutelnicilor, care-i îmbogăţeau prin munca lor pe boieri, mazili şi alţi privilegiaţi în dauna bugetului de stat – cum am spune astăzi – , ar fi dus ea singură la creşterea numărului ţăranilor birnici la 4 657 de familii, adică 84,5% din totalul celor 5 509 recenzaţi în 1775. Adăugând cele 527 de familii ţigăneşti din ţinut celor 4 657 de ţărani contribuabili realizaţi prin desfiinţarea scutelniciei, ajungem la 5 184 de ţărani, toţi birnici, adică la 94,2% din populaţia totală a ţinutului, fără să fi făcut apel la nicio fracţiune a celor 613 femei sărace şi nevolnice.

Constatăm, astfel, în primul rând că: – sustragerea masivă de la contribuţia fiscală, esenţială pentru ţară în folosul clasei necontribuabile privilegiate a notabililor, s-a accentuat odată cu accentuarea crizei de autoritate în Moldova; – a luat forme cu atât mai grave, cu cât regiunea recenzată era mai apropiată de sediul puterii, adică de capitala ţării, Iaşi, deci în Bucovina de la miazănoapte spre miazăzi; – această metodă de spoliere a statului moldovenesc începuse să-l interesez şi pe comandantul trupelor de ocupaţie ruse; – această spoliere luase proporţii incredibile la unele familii boiereşti puternice. Astfel, pe cele două moşii de la Rus-Plăvălar, ce aparţineau la 1774 stolnicesei Ilinca Balş, se găseau, conform recensământului, în total 151 de case. Dintre familiile ce locuiau în aceste case, nu mai puţin de 20 de slugi, 60 de scutelnici şi 25 de ţigani, adică 105 familii nu plăteau bir statului; doar 23 de familii erau contribuabile. Pentru comparaţie, în acelaşi an, în cele 31 de sate din Ocolul Nistrului al Ţinutului Cernăuţi, s-au recenzat 78 de scutelnici faţă de 1 231 de birnici. Ştiind că familia Balş stăpânea în Moldova la 1803 nu mai puţin de 60 de moşii[394], nu este de mirare că Splény, care voia să procure vistieriei de la Viena venituri cât mai mari, tuna şi fulgera în *Descrierea Bucovinei* împotriva instituţiei scutelniciei, în timp ce Balş se lupta în multiplele sale memorii către împărăţie pentru respectarea strictă a privilegiilor adevăraţilor, marilor boieri, negându-le mazililor calitatea de nobili nebirnici, pe care aceştia o obţinuseră de la autorităţile austriece.

Cel ce se va încumeta să încerce să evalueze, din punct de vedere economic, tranziţia Bucovinei de la suzeranitatea turcească la suveranitatea habsburgică va trebui să ţină seama de faptul că, sub regimul fanariot, venitul statului ieşea aproape în întregime din ţară, trecând în buzunarele ierarhiei superioare ale Imperiului Otoman şi ale familiilor fanariote de la Stambul. Puţinul ce rămânea în ţară nu se investea, ci era folosit pentru întreţinerea fastuoasei curţi domneşti în stil bizantin şi a câtorva lucrări publice foarte puţin numeroase. Partea de venit deviată spre boieri nu era sub forma de bani, ci de produse naturale. Acestea rămâneau ce-i drept în ţară, dar valorificarea lor pentru investiţii productive era practic nulă. Sub regimul austriac după 1775 din Bucovina, toate veniturile provenite din contribuţia ţărănească reveneau vistieriei sub formă lichidă şi deci, deşi o mare parte de bani mergea în afara provinciei, la Viena, partea rămasă pe loc putea fi investită la faţa locului. Şi trebuie recunoscut că aceste investiţii s-au realizat, contribuind la modernizarea şi occidentalizarea Bucovinei. În schimb, marii boieri moldoveni au părăsit aproape cu totul Bucovina, lăsând până la urmă toate posesiunile lor pe mâini străine.

---

[394] După *Condica liuzilor* a lui Alexandru Moruzi. Apud Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 313.

În sfârşit, să comentăm o gravă consecinţă a mişcărilor de populaţie induse de evenimentele anilor 1774–1775, şi anume cele care au trimis peste graniţele Bucovinei, spre Moldova, o fracţiune semnificativă a populaţiei rurale, care constituia pe atunci aproape singura stare socială productivă. Generalul Splény, el însuşi originar din lumea rurală, ştia că pământul, oricât de fertil, văduvit de populaţie productivă, nu are aproape nicio valoare şi era de aceea oricum îngrijorat de densitatea redusă a ţărănimii bucovinene. Se convinsese prin recensământul său de realitatea acestei situaţii, căci luase măsuri energice şi eficiente împotriva evitării recenzării şi căutase, cu aparent succes momentan, să convingă populaţia autohtonă că această operaţie nu este preludiul unei recrutări pentru serviciul militar, de care poporul avea oroare. Tendinţa de emigrare masivă din noua provincie îl îngrijora suplimentar, căci menţinerea ei putea agrava în viitor depopularea, în timp ce el însuşi urmărea cu tot dinadinsul „impopularea”.

Într-un memoriu adresat în decembrie 1774, la cerere, autorităţilor militare superioare, el constata, în legătură cu „impopularea” provinciei, că partea Moldovei atunci ocupată de trupele sale, a fost mai demult şi este şi recent teritoriu de imigraţie din Polonia, Ungaria şi Transilvania. Dacă terenul pentru aşezarea tuturor doritorilor de colonizare ar deveni neîndestulător, atunci, pe măsura sosirii unor „moldoveni adevăraţi”, imigranţii proveniţi din ţările imperial-regeşti ar putea fi trimişi înapoi. Acest scop, foarte favorabil preaînaltei vistierii – zice el – s-ar putea realiza uşor, oferind reducerea contribuţiilor, a unor libertăţi ideale şi prin protejarea bisericii greceşti, adică ortodoxe[395]. De altfel, în 1780, şi Vasile Balş se declara de acord cu colonizarea Bucovinei, dar cu condiţia ca noii veniţi să fie şi ei ortodocşi, condiţie îndeplinită numai de români ortodocşi, fie ei din Moldova sau din Transilvania, ungurii fiind catolici sau calvini, polonezii catolici şi rutenii greco-catolici.

Recensământul organizat de Splény în toamna lui 1775, deci la circa opt luni după redactarea proiectului amintit mai sus, dovedeşte că nici emigrarea românilor din ţinutul Sucevei nu a fost reversibilă într-un interval de timp atât de scurt, nici cei din alte părţi mai depărtate nu s-au îmbulzit să se aşeze în Bucovina aflată sub regim militar austriac. Acest fapt l-a făcut pe Splény să declare în partea a III-a, cap. I al *Descrierii Bucovinei*, redactat cam în acelaşi timp cu încheierea recensământului, că „după o îndelungată reflecţie” – adică după circa opt luni – i-a venit ideea să atragă oameni din ţările de nord, unde pământul era nisipos şi sărac, şi unde aceştia sunt harnici; pentru colonizare, să li se ofere avantaje suplimentare ca: toleranţă religioasă pentru protestanţi, acoperirea cheltuielilor de deplasare, perioade de graţie relativ lungi pentru contribuţii băneşti şi prestări de servicii şi chiar case gata construite, precum şi protecţia contra turcilor a puternicii dinastii a Casei de Habsburg.

Ajungem astfel la concluzia că aparenta ireversibilitate a emigraţiei populaţiei autohtone, în special din Ţinutul Sucevei, provocată de înaintarea din februarie 1775 a trupelor austriece, a contribuit esenţial la naşterea ideii colonizării Bucovinei cu elemente germane, precum şi la tolerarea şi chiar şi sprijinirea imigrări spontane a elementelor slave şi evreieşti din Polonia şi din teritorii foste sau, pe atunci încă poloneze. Totuşi, în cazul evreilor, însuşi Splény şi, în mult mai mare măsură, urmaşul său, generalul von Enzenberg, au procedat chiar la expulzări masive de imigranţi, îndeosebi din mediul urban.

---

[395] Vezi G. Splény, „Proiect nedeterminant de organizare militară a teritoriului moldovean enclavat în monarhia împărătesc-regească” („Ohnmaßgeblicher Entwurf zu einer militärischen Einrichtung des k.k. enclavirten moldauischen Antheils”), în Rudolf Wagner, *Vom Moldauwappen zum Doppeladler*, Augsburg, Hofmann Verlag, 1991, p. 380.

Astfel, în mod paradoxal, emigraţia masivă din ţinutul Sucevei a contribuit indirect la crearea Bucovinei multietnice şi multiconfesionale.

7. *Ţinutul Câmpulung – Cernăuţi*

Acest ţinut apare în traducerea în limba rusă a recensământului moldovenesc din 1772 sub denumirea hibridă Кымпулунг – Чернауцкуй цинут, fiind împărţit în două ocoale denumite, primul – стан Кымпулунгулуй, al doilea – уезд Путилй.

Prezente în ocolul Câmpulungului – denumit în alte surse cu adausul „rusesc" – sunt cinci localităţi. Trei dintre ele poartă şi pe harta lui G. Freytag aceleaşi toponime cu rezonanţă slavă: Iabloniţa, Stebnici şi Rastoacili + Zaharancea, situate toate pe Ceremuş; Câmpulungul, de pe acelaşi râu, se identifică cu localitatea denumită atât pe harta lui Mieg, cât şi pe cea mult mai târzie a lui Freytag cu satul Dolhopole, toponim care nu este decât traducerea slavonă a Câmpulungului. Stranie este absenţa de pe amândouă hărţile a localităţii Vatra Câmpulungului, denumire păstrată în această formă şi în traducere rusească. Că era vorba de centrul politico-administrativ al ocolului este neîndoielnic: avea cu mult mai mulţi locuitori decât orice altă localitate din ocol, cu mult mai mulţi vatamani şi zece panţiri, mai mult decât toate celelalte sate împreună. Toponimul Vatra Câmpulungului îl vom mai întâlni în recensământul din 1774; dar atunci el va identifica târgul Câmpulungul moldovenesc, despre care vom vorbi mai jos.

Va fi fost o eroare a translatorului sau a pisarului – că sunt destul de multe în varianta rusească a recensământului din 1772 – sau comuna Câmpulung rusesc va fi fost atât de întinsă, încât a fost împărţită în două localităţi, una fiind centrul administrativ şi economic al ocolului şi cealaltă pur şi simplu un sat. Această din urmă soluţie mi-a fost sugerată de existenţa unui document emis la 1623 de Ştefan Tomşa, care întăreşte pârcălabului de Hotin, Mihail Tăutu, printre alte sate de pe Ceremuş, „giumătate de sat din Câmpulung"[396]. Cine ştie? În orice caz, toate localităţile menţionate se găsesc pe Ceremuşul Alb, care formează graniţa vestică dintre Bucovina şi Galiţia.

Celălalt ocol, al Putilei, cuprinde şi el o Vatră a Putilei, astfel denumită şi în traducerea rusească, netrecută pe nicio hartă. Dintre celelalte trei sate enumerate de recensământ, două, şi anume Gura Putilei şi Maranici, se găsesc în apropierea vărsării apei Putilei în Ceremuşul Alb, iar al treilea lângă izvoarele Putilei, pe cumpăna apelor ce separă marele sistem higografic al Ceremuşului de valea superioară a Sucevei. Pe harta lui Mieg nu apar decât satele Gura Putilei, sub denumirea lui Putilóv, şi Marinici. Pe harta lui Freytag găsim înşirate pe valea Putilei nu mai puţin de zece sate, inclusiv Plosca, locuite, predominant de huţani[397]. Ocolul Putilei cuprindea, prin urmare, toată valea Putilei şi a afluenţilor săi şi o mică porţiune din valea Ceremuşului, care întrerupea continuitatea ocolului Câmpulung rusesc (vezi Harta 2).

Cel mai probabil candidat la titlul de Vatră a Putilei mi se pare marele sat Storoneţ–Putila, situat la mijlocul cursului apei Putilei, la confluenţa lui cu marele pârâu al Storoneţului. De fapt este vorba de două sate reunite, fiecare cu numeroase cătune împrăştiate până departe, având un număr de locuitori de 392 de familii, mai mult decât de trei ori cât celelalte trei sate împreună. După Em. Grigoroviţă[398], satul devenise imediat după ocuparea Bucovinei sediul unei judecătorii de ocol, al unei percepţii şi a altor oficii mai mici. În 1900 avea un oficiu telegrafo-poştal, o şcoală populară cu două clase, două biserici, mai multe bănci de credit şi o casă de economie. Aceste date mi se par destul de convingătoare, pentru a putea lansa ipoteza de mai sus.

Datele demografice pentru cele două ocoale, separat, şi ale întregului ţinut al Câmpulungului–Cernăuţi pentru anul 1772 se găsesc în Tabelele nr. 16,17 şi 18.

---

[396] Vezi N. Grămadă, *Toponimia minoră a Bucovinei*, îngrijirea ediţiei, studiul introductiv, bibliografia, notele şi indicele: Ion Popescu-Sireteanu, introducere: D. Vatamaniuc, vol. I, Bucureşti, Editura Anima, 1996, p. 210.

[397] Em Grigoroviţă, *Dicţionarul geografic al Bucovinei*, 1908.

[398] *Ibidem*, p. 206.

Tabel nr. 16

Ținutul Câmpulung – Cernăuți – Ocolul Câmpulungului rusesc

Felul localităților	Numărul	Anul	Case			Cler		Țărani liberi		Notabili			Slujbași militari	Văduve	Jidovi	Armeni	Țigani	Slugi scutelnici
			Total	Pustii	Locuite	Nr.	%	Birnici	%	Boieri	Mazili	Ruptași Slujbași militari						
Sate	5	72	422	36	386	18	4,3	376	97,4	-	-	-	25	-	-	-	1	-
		75	433	-	433	12	2,8	421	97,2	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Tabel nr. 17

Ținutul Câmpulung – Cernăuți – Ocolul Putilei

Sate	4	72	514	30	484	21	4,1	470	97,1	-	-	-	23	-	-	-	-	-
		75	529	-	529	5	0,9	524	99,1	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Tabel nr. 18

Ținutul Câmpulung – Cernăuți

Sate	9	72	936	66	870	39	4,2	846	97,2	-	-	-	48	-	-	-	1	-
		75	962	-	962	17	1,8	945	98,2	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Tabel nr. 19

Ținutul Câmpulung – Suceava – Ocolul Câmpulungului (moldovenesc)

a) Vatra Câmpulungului	1	74	396	-	396	10	2,5	359	90,7	-	-	-	6	12	-	-	-	9
		75	397	-	397	6	1,6	360	98,1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
b) Sate	12	74	1046	-	1046	24	2,3	855	81,7	-	-	-	10	45	-	-	54	58
		75	959	-	959	20	2,1	939	97,9	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Tabel nr. 20

Ținutul (Ocolul) Câmpulungului (moldovenesc)

Total ținut	13	74	1442	-	1442	34	2,4	1214	84,2	-	-	-	16	57	-	-	54	67
		75	1326	-	1326	26	2,0	1299	98,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Am mai menționat că, pentru acest ținut, nu dispunem de date provenite din recensământul moldovenesc din 1774. Vom trece direct la cel austriac din 1775. Aici apar imediat o serie de dificultăți deosebite în calea comparării datelor recensământurilor din 1772 și 1775, pe lângă simpla existență a unei lacune în timp și a deosebirilor de criterii și recenzare. În primul rând ținutul este împărțit la 1775 doar în trei localități mari, nu în două ocoale. Aici Spléný urmează, probabil fără să știe, modelul folosit în Vasile Lupu, când acesta „stabilește dijma locuitorilor din Câmpulungul rusesc, Putila și Răstoace pentru o serie de munți". Denumirile satelor urmează exact aceeași schemă, cu schimonosirea obișnuită a numelor: Buttillóv, Kimpolongo, Russesti și Rostoki[399].

Pentru a îngreuna și mai mult posibilitatea de a compara datele celor două recensăminturi, fiecăruia dintre cele trei sate li se atribuie un număr neobișnuit de mare de „atenanse"[400]. Față de 1772, se constată la cele opt atenanse ale Putilei mutarea centrului administrativ de pe partea mijlocie a cursului apei Putilei spre Gura Putilei, unde se afla pe harta lui Mieg satul Putilóv. Acesta va deveni mai târziu, sub numele de Uscie Putilla, capitala districtului judiciar (Gerichtsbezirk) cu același nume până la 1918. Printre atenansele sale se găsesc, spre amonte pe Ceremuș, satele evident românești Iablonitza – Voloska și Steby – Wolosky, deși între ele se găsește pe hartă – lucru straniu – Câmpulungul rusesc, al doilea dintre cele trei sate mari. Satul Buttillóv are de altfel și atenanse la răsărit de cumpăna apelor dintre izvorul Putilei și cel al Sucevei, ca Șipotul și Seletinul. În schimb, Câmpulungul rusesc are atenanse în aval pe Ceremuș, printre care se găsește – culmea ironiei – satul Uszy Buttilowa, primul dintre cele trei sate mari, precum și satul Nisipitul de pe apa Brodinei, un afluent al Sucevei, astăzi cap de linie al căilor ferate române, pe linia Dornești – Rădăuți – Nisipitul. În sfârșit, al treilea sat mare, Răstoacele, se găsește încă mai mult în aval pe Ceremuș, iar cele cinci atenanse ale sale sunt împrăștiate care încotro. Una dintre ele este satul Falcău, situat la confluența Brodinei cu Suceava, la o distanță în linie dreaptă de Răstoace de 40 km peste Carpații împăduriți.

Am intrat în toate aceste amănunte, pentru a demonstra că, îndeosebi cunoștințele geografice și împărțirea administrativă pusă la baza recensământului austriac din 1775 privitoare la ținutul Câmpulungului–Cernăuți erau cu totul fanteziste. În aceste condiții, orice comparație punctuală între cele două recensăminturi era iluzorie. Se putea încerca, totuși, o comparare globală, bazată pe cât posibil pe criterii geografice. Pe de o parte, am contopit datele privitoare la cele două megasate, Câmpulungul rusesc și Răstoacele din recensământul austriac, și le-am comparat cu Ocolul Câmpulungului rusesc al recensământului moldovenesc din 1772. Pe de altă parte, am comparat megasatul austriac Buttillóv cu Ocolul moldovenesc al Putilei. Astfel au luat naștere datele de mai sus din menționatele tabele nr. 16,17 și 18.

Cu atât mai surprinzătoare apare plauzibilitatea datelor astfel obținute. În mai puțin de trei ani, numărul caselor locuite a crescut de la 386 la 433 în Ocolul Câmpulungului rusesc; rezultă un plus de 47 de familii imigrante. Pentru Ocolul Putilei, creșterea de populație calculată în același mod este de 45 de familii, adică, pentru tot ținutul, de 92 de familii sau 10,6%. Analiza acestor date globale și incerte – singura care s-a putut efectua – duce firește la concluzii ambigue. Cert este că pustiirea relativ frecventă a caselor înainte de 1772 nu putea fi cauzată de intrarea trupelor austriece, care nu interveniseră încă în regiune. Așa-zisa pustiire a caselor nu a fost o distrugere violentă, ci bejenia tradițională a oierilor localnici în camuflajul pădurilor, impenetrabile pentru autoritățile moldovenești și, cu atât mai mult, pentru topografii austrieci, cum dovedesc hărțile contemporane ale maiorului von Mieg, care menționează aproape exclusiv localitățile situate pe valea mai ușor accesibilă a Ceremușului Alb, precum și de încurcăturile create de recenzenții militari din 1775 cu privire la poziția geografică a atenanselor.

În aceste condiții, „imigrarea" celor 92 de familii s-ar putea să nu fi fost decât revenirea bejenarilor din adâncul pădurilor greu accesibile. Iar concluzia mea, desigur discutabilă, este că acest ținut semiautonom al Moldovei a fost scutit, datorită inaccesibilității sale terestre și poziției sale ambigue în relația sa cu țara suverană, de frământări și mișcări majore de populație spre exteriorul ținutului în intervalul dintre cele două recensăminturi din 1772 și 1775.

8. *Ținutul Câmpulungului – Suceava*

Este timpul să supunem analizei noastre ultima unitate administrativă a Moldovei anilor 1772–1775, de interes pentru istoria Bucovinei: Ținutul Câmpulungului – Suceava, cum îl intitulează recensământul moldovenesc din 1774 sau Moldauisch Kimpolunger Antheil, cum îl denumește recensământul austriac din 1775. I se spune, de obicei, „Ocolul Câmpulungului". Este muntos, iar populaţia sa este relativ rară şi renumită pentru spiritul ei de frondă faţă de o autoritate abuzivă. Doi cercetători bucovineni, T. V. Stefanelli şi Teodor Bălan s-au aplecat cu perseverenţă şi simpatie asupra istoriei acestui ocol, strângând şi comentând numeroase documente, evocând şi interpretând evenimente desfăşurate în această regiune înainte şi după restaurarea regimului austriac.

---

[399] Vezi N. Grămadă, *op. cit.*, p. 211; BPD, partea a II-a, *Tabelul localităților din Bucovina*, pp. 231–278.

[400] Vezi BPD, partea a II-a, *Tabelul localităților din Bucovina*, pp. 231–278.

Am arătat în introducere că nu dispunem de datele statistice ale recensământului moldovenesc din 1772 pentru acest ţinut. Va trebui, deci, să ne mărginim mai jos şi în Tabelele nr. 19 şi 20 la anii 1774 şi 1775.

Vatra Câmpulungului (moldovenesc), având un pronunţat grad de urbanizare, a fost încadrată imediat după ocuparea Bucovinei drept târg. De aceea am cuprins-o în Tabelul nr. 19 separat de sate. Curând denumirea de Vatră a fost înlocuită cu aceea de Câmpulungul Moldovenesc, a fost declarat oraş şi a devenit capitală de district politic (politischer Bezirk). Numele şi l-a păstrat până astăzi, dar în calitate de capitală de judeţ.

Privit global, Ocolul Câmpulungului moldovenesc nu pare să fi fost puternic afectat de evenimentele anilor 1774–1775. De pildă, nu se semnalează case pustiite. În 1774, cei 16 panţiri erau, cu excepţia unui sas, români şi localnici. Bate la ochi absenţa notabililor şi nu se semnalează prezenţa niciunui străin, nici măcar în capitala Vatra; abia în 1775 apare un singur boier şi, în consecinţă, populaţia oricum redusă, de 1 442 de familii în 1774, nu include decât 67 de slugi şi scutelnici, în majoritate (55) ai mănăstirilor, iar dintre „liuzii" lor, cei 18 ai Voroneţului şi 35 ai Moldoviţei erau ţigani.

Faţă de aceste cifre, mişcările de populaţie sunt în general minore: 156 de emigranţi 40 de imigranţi; rămân deci 116 emigranţi efectivi, adică 8% din populaţie. Câştigul de ţărani birnici realizat prin noile criterii de recenzare ale lui Spleny este şi el modest: numărul lor creşte de la 1 214 la 1 229, adică 5,9%, în timp ce populaţia creşte cu 8,0%.

Dacă analizăm rezultatele punctuale, pe localităţi şi pe stările sociale ale localnicilor, emigraţia cea mai puternică o suferă în numere absolute capitala ocolului, Vatra. La cele 29 de familii emigrate (7,9%) au contribuit aproape integral toate rufeturile (preoţi, femei sărace, scutelnici şi panţiri în număr de 31); aceştia au plecat din localitate pe alte tărâmuri, fără să sporească sensibil numărul ţăranilor contribuabili: de la 359 la 360. La Vatra Dornei lucrurile s-au petrecut asemănător, dar fireşte la scară mai redusă. Din cele 67 de familii ale satului Liuzii Moldoviţie, compuse din 35 de case ţigăneşti, 32 de scultenici şi niciun birnic în 1774, emigraseră cu adevărat în 1775 cei 32 de scutelnici, iar satul rămăsese numai cu cei 35 de ţigani în chip de ţărani birnici.

Oarecum asemănător din punct de vedere al absorbirii ţiganilor casnici în ţărănimea locală este şi cazul satelor Bucşoaia şi Frumosul. În amândouă apare un plus de nouă, respectiv zece familii imigrate, care pare să fi fost suplinit de cele 19 familii de ţigani plecate de la Voroneţ. Astfel se realizează toată creşterea de populaţie ţărănească a Bucşoaiei, mic sat românesc din apropiere. În cazul satului Frumosul, lipsit şi el de orice ţăran birnic în 1774, nu prea depărtat nici el de Voroneţ şi apropiat de Vama, ceilalţi zece ţigani din Voroneţ, împreună cu cei 23 de scultenici din satul însuşi constituie, în 1775, noul contingent de 33 de ţărani birnici ai satului.

Cu totul diferit este cazul satelor huţăneşti Ruşii Moldoviţei şi Argel de pe valea superioară a Moldoviţei. Populaţia lor scade în circa un an de la 113 la 97 de familii, deci cu 21,1%, iar numărul birnicilor de la 115 la 95, deci cu 17,4%. În sate mai existau şapte femei sărace şi un panţir. Cunoscând ce s-a petrecut în Ocolul Putilei al Ţinutului Câmpulung – Cernăuţi, este de presupus că o parte apreciabilă de huţani s-au dus în bejenie ca măsură de protecţie pentru averea lor, vitele, şi încă nu reveniseră în momentul recensământului din 1775. La o scară mai redusă, lucrurile s-au petrecut la fel şi în alte sate de pe valea Moldovei, unde populaţii aproape identice între ele au scăzut cu 10–16 familii şi numărul birnicilor a scăzut şi el, deşi mai puţin.

În alte trei sate, atât populaţiile totale, cât şi numărul ţăranilor birnici au crescut. În două sate izolate de pe valea Suhei, variaţiile sunt nesemnificative; dar în marele sat Vama populaţia a crescut cu 11,5%, iar numărul ţăranilor chiar cu 30,7%. Explicaţia este simplă: din *Descrierea Bucovinei* a lui Spleny (partea I) aflăm că, în dreptul acestei localităţi, armata austriacă a ridicat lucrări primitive, dar ample, de fortificaţii defensive la graniţa cu Moldova, deşi încălcau astfel prevederile înţelegerii cu Înalta Poartă şi că ele au atras atenţia şefului delegaţiei turceşti la tratativele de fixare definitivă a graniţei.

Am relatat aceste amănunte în toată diversitatea lor, pentru a dovedi că, în acest ocol semiautonom al Moldovei, operaţiile militare austriece au declanşat în general mişcări interne de populaţie. De altfel, noua administraţie a ţinut seama încă multă vreme de tradiţiile de autoadministrare şi de reacţiile sale radicale la abuzurile ocupantului[401]. Ei se considerau invincibili în apărarea drepturilor şi libertăţilor lor şi căutau scăparea în fugă. În această atitudine erau ajutaţi, ca şi alte populaţii ale unor mici state din Europa, atât de terenul muntos şi împădurit, cât şi de tradiţia trecutului lor bazat pe autonomie parţială. Descriind şi comentând răzvrătirea ţăranilor câmpulungeni împotriva unui recensământ, care li se părea – pe drept sau pe nedrept – să pregătească recrutarea în armata austriacă, Teodor Bălan încheie studiul său cu următoarele cuvinte: „Autorităţile austriece, cunoscând situaţia excepţională în care se află ţăranii din Câmpulung, vor fi resignat [renunţat] a pedepsi pe conducătorii revoltei. Suntem îndemnaţi a crede că statul austriac şi-a dat silinţa ca, de acum înainte, să fie mai indulgent cu ţăranii din Ocolul Câmpulungului, cari nu fuseseră niciodată iobagi, nici nu serviseră nimănuia în calitate de soldaţi, ci din «moşi-strămoşi» fuseseră liberi”. Cum au fost trataţi în împrejurări oarecum similare huţanii de către sovietici, ştim.

9. *Bucovina*

Nu putem încheia prezentul studiu fără a arunca o ultimă privire globală asupra Bucovinei, după ce am acordat atâta atenţie aspectelor punctuale. Am arătat în repetate rânduri că nu putem efectua o comparaţie completă decât pentru Ţinutul Cernăuţi şi pentru cele nouă sate din Ţinutul Hotinului, în timp ce pentru Ţinutul Sucevei ne lipsesc aproape total datele recensământului din 1772, iar cele din 1774 sunt reduse la cele mult mai sumare oferite de „Extrate”. Pentru Ţinutul Câmpulung – Suceava dispunem de datele complete ale recensământului din 1774, iar pentru Ţinutul Câmpulung – Cernăuţi dispunem doar de datele recensământului din 1772, cu care vom substitui la nevoie pe cele lipsă din 1774. Complete, dar cam sumare, sunt datele recensământului austriac din 1775.

Să vedem mai întâi în ce măsură a reuşit generalul Splény să sporească, prin noua sa structurare a stărilor sociale din punct de vedere fiscal, numărul ţăranilor, în acelaşi timp principalii producători de bunuri şi contribuabili. Tabelul nr. 21 prezintă numărul şi procentajul faţă de populaţie, precum şi creşterea, între 1774 şi 1775 a ţăranilor birnici în ţinuturile înglobate în Bucovina extinsă şi în totalitatea ei.

Tabel nr. 21

Bucovina – Sporul ţăranilor birnici între 1774 şi 1775, pe ţinuturi

Ţinutul	Birnici	Scutelnici	Birnici	Populaţia prezentă		Birnici în populaţie		Sporul birnicilor în %
	1774		1775	1774	1775*	1774	1775	1775/1774
Cernăuţi	4375	514	6867	6909	7517	63,3%	91,4%	57,0%
Hotin	404	30	480	447	491	90,4%	97,8%	18,8%
Suceava	2420	2237	5118	6763	5509	35,8%	92,9%	111,5%
Câmpulung-Cernăuţi	846**	–	945	870	962	97,2%	98,2%	11,7%
Câmpulung-Suceava	1214	67	1299	1442	1326	84,2%	98,0%	7,0%
Bucovina lărgită	9259	2848	14709	16431	15805	56,4%	93,1%	58,9%

Creşterea absolută şi procentuală a numărului contribuabililor rurali este impresionantă: în medie de 56,4%, dar de mai mult de două ori în ţinutul Suceava. Analiza precedentă, dusă până la nivelul satelor, ne-a arătat că ea s-a realizat prin restrângerea drastică a privilegiilor elitelor sociale: ale nobilimii mari şi mici, dar şi a negustorilor şi breslaşilor, încadraţi în alt sistem de impunere (vezi *Descrierea Bucovinei*, partea a II-a). În felul acesta contribuţia bănească era concentrată la vistieria statului, respectiv a suveranului. Am mai accentuat că, după 1775, aceşti bani se scurgeau prin Viena, de unde o parte apreciabilă se întorcea în Bucovina sub forma unor investiţii utile, dar aceasta nu s-a mai întâmplat nici pe departe în aceeaşi măsură după înglobarea Bucovinei ca circumscripţie („cerc") în Galiţia.

---

[401] T. V. Stefanelli, *Documente din vechiul ocol al Câmpulungului moldovenesc*, Bucureşti, 1915; Teodor Bălan, *Răscoala ţăranilor din ocolul Câmpulungului Moldovenesc din anul 1805*, Cernăuţi, 1922.

Am mai arătat că procentajul faţă de populaţie a ţăranilor birnici din Ţinutul Suceava era deosebit de coborât – Tabelul nr. 21 indică o valoare de 35,5%. În contrast puternic, în ţinuturile mai depărtate de capitală, ca cel al Hotinului, unde unele sate rămăseseră fără proprietar, în Câmpulungul moldovenesc semiautonom faţă de Moldova, unde nu trăia niciun boier şi niciun mazil şi doar mănăstirile dispuneau de scutelnici, precum şi în Câmpulungul rusesc, izolat de lume, procentajul acesta lua respectiv valorile de 90,7%, 84,2% şi 97,2%. Ţinutul Cernăuţi, cu ale sale 58,9%, se situa undeva pe la mijloc. După criteriul fiscal al lui Splény, procentajul mediu se ridicase, în 1775, la 93,1%, încadrându-se în toate ţinuturile între limitele înguste de 91% şi 98%. Din aceeaşi tabelă mai reiese clar rolul predominant pe care l-au jucat slugile şi scutelnicii nebirnici în diminuarea veniturilor statului în anii ce au precedat ocuparea Bucovinei de către Imperiul Habsburgic şi au coincis cu ocupaţia rusească.

Al doilea ţel pe care-l urmărea Splény era „impopularea Bucovinei", pe care o considera subpopulată şi ineficient exploatată, mai ales ţinând seama de fertilitatea excepţională a solului şi neconsiderând drept agricultură cultivarea porumbului. Oricum, ne place sau nu, popularea Bucovinei, atât cea spontană, cât şi cea organizată prin colonizare a fost şi ea încununată de succes din punct de vedere pur cantitativ. În 1930, când Bucovina nu era încă ciopârţită şi se organizase în România un recensământ serios şi obiectiv, densitatea populaţiei ajunsese în Bucovina la 81,7 locuitori pe km^2, cea mai mare valoare din toate provinciile istorice ale ţării. Ele variau între 34,7% loc./km^2 în Dobrogea şi 76,7 loc./km^2 în Muntenia, media pe ţară situându-se la 61,2 loc./km^2, mult superioară cele din Europa (fără U.R.S.S.) de 44,3 loc./km^2.

Dar care erau valorile între anii 1772–1775? Era într-adevăr Bucovina o *terra deserta*, „eine Oede", cum aprecia Iosif al II-lea? Oare recensământurile moldoveneşti, de care dispunem, erau şi ele afectate de subevaluări din cauza corupţiei, care afectau valorile reale ale populaţiei în mod sistematic cu o treime în minus, cum aprecia Splény? El însuşi luase măsuri energice şi, pe cât se părea, eficiente, pentru a împiedica astfel de falsuri. Şi ce se petrecuse oare în acele 14 luni care se scurseseră între încheierile celor două recensământuri dintre 1774 şi 1775?

Datele numerice trecute în tabelele noastre permit să calculăm cu destulă precizie populaţia Bucovinei extinse temporar până la graniţele determinate de înaintarea trupelor austriece, începută şi încheiată în februarie 1775. Acest teritoriu figura fireşte în întregime şi în recensământul din 1774 al întregii ţări a Moldovei. Deci comparaţia proiectată între aceste două recensământuri pentru aceşti doi ani şi teritoriul Bucovinei temporar extinse se poate întreprinde.

Pentru a aplica aceleaşi criterii de recenzare amânduror operaţiilor, nu am luat în considerare în cazul recensământului din 1774 „toată suma caselor", ci numai suma caselor locuite, scăzând casele pustii. Aceste date reprezintă, în general, numărul tuturor familiilor prezente în fiecare localitate, cu excepţia străinilor. Cum numărul familiilor indicat în dreptul fiecărei localităţi şi a atenanselor sale nu include, în cazul recensământului din 1775, şi pe cel al negustorilor, armenilor, evreilor şi al ţiganilor nomazi, care sunt recenzaţi numai global, pe toată provincia, va trebui să adăugăm toate datele globale la suma tuturor datelor punctuale, pentru a putea compara populaţia totală recenzată în 1775 cu cea recenzată în 1774. Excepţia vor face ţiganii nomazi, care nu au fost recenzaţi decât extrem de rar în 1774 şi n-au fost cuprinşi în „toată suma caselor", cum era logic.

Tabel nr. 22

Populaţia Bucovinei lărgită din anul 1775, calculată din imigrările şi emigrările suferite de populaţia din anul 1774

Ţinutul	Localităţi	Case locuite 1774	Imigranţi	Emigranţi	Diferenţă	Case locuite 1775
Cernăuţi	124	7 779	+1 429	-727	+ 702	8 479
Hotin	9	464	+115	-88	+27	491
Suceava	152	8 205	+646	-2 018	-1 372	6 835
Bucovina lărgită	285	16 448	+2 190	-2 833	-643	15 805

+526 evrei
+58 armeni
45 negustori

16 434 case locuite
Total: 16 434 case locuite

Rezumatul acestor calcule, redate în Tabelul nr. 22, este pur şi simplu uluitor şi cere o explicaţie, nu pentru precizia sa, care este întâmplătoare, ci pentru a înţelege cum a luat naştere din jocul migraţiilor.

Prin urmare: – în anul 1774 populaţia Bucovinei extinse, cuprinsă în cele 285 de localităţi ale sale, se cifra la 16 488 de familii casnice, deci, convenţional la 82 400 de locuitori. Lipseşte târgul Sadagura, care n-a putut fi recenzat din cauza interdicţiei generalului Rumianţev, cum s-a arătat mai sus; – în anul 1775, Bucovina extinsă, avea, după recensământ, 290 de localităţi. Discrepanţa este cauzată de jocul contopirilor, scindărilor şi trecerilor în categoria de atenansă a diferite localităţi şi nu are în fond nicio semnificaţie. Am putut calcula aici numai populaţia Bucovinei extinse temporar, fiindcă nu ştim cum să repartizăm numărul global de negustori, armeni şi evrei între cele 229 de localităţi rămase definitiv în Bucovina după iulie 1776 şi cele 56 de localităţi retrocedate Moldovei, deşi ştim că numărul de familii retrocedate ce făceau parte din categoriile sociale recenzate în 1775 se ridica la 2 116. Numărul familiilor recenzate punctual în 1775 este egal cu 15 805. Adăugând cele 620 de familii recenzate numai global, obţinem rezultatul final de 16 436 de familii, într-un acord prea bun, pentru a nu fi datorat hazardului, având în vedere toate aproximaţiile făcute, impreciziile inerente oricărui recensământ şi trecerii unui interval de timp de 14 luni.

Semnalez, în primul rând, faptul că datele privind pe negustori, armeni şi jidovi ale amânduror recensăminturi sunt în oricare dezacord cu principiile de recenzare valabile pentru recensământul moldovenesc din 1774. În acest recensământ apare, pe ici pe acolo, câte un „marchitan" (în germană Marketender), care erau negustori ambulanţi, deci necasnici, ce însoţeau armatele în mişcare şi le aprovizionau. Ei nu apăreau ca birnici obşteşti. Armenii apar printre rufeturi la Cernăuţi, şi anume „7 străini care şed cu casele lor la Snetin, iar cu dughenile's aicea în târg"; iar în Suceava apar, pe lângă 45 de străini nespecificaţi, 56 de armeni pur şi simplu şi 25 de armeni străini. Deci, în total, 77 de armeni, dintre care doar 55 cu case în oraş. Splény recenzează 58 de familii armeneşti, ceea ce pare apropiat de adevăr.

În cazul evreilor dezacordul este mai important. În Ţinutul Cernăuţi, recensământurile din 1772 şi 1774 separă clar evreii aşezaţi în oraşe de cei aşezaţi la sate. Cum am arătat în prima parte a prezentului studiu, ei s-au concentrat la oraş, dar s-au dispersat şi la sate, ajungând din 1772 la 1774 de la aproximativ o familie per sat la peste două familii per sat (vezi Tabelele nr. 1–5), unde rămâneau deci numeric o minoritate neglijabilă. În schimb, formau în oraşe o fracţiune importantă, chiar dominantă a populaţiei, eliminând treptat elementele băştinaşe legate de economia rurală, fie ei ţărani sau meseriaşi ce satisfăceau nevoile gospodăriilor ţărăneşti. Una peste alta, populaţia evreiască recenzată în Ţinutul Cernăuţi a sporit în cele 18 luni, dintre decembrie 1772 şi iunie 1774, de la 265 la 347 de familii, deci cu circa 30%. Recalculată pentru un interval de timp de 12 luni, acest procentaj corespunde unui spor anual al populaţiei evreieşti de 20%.

În celălalt mare ţinut, cel al Sucevei, recenzarea punctuală a evreilor devine sporadică: doar nouă în Ocolul Siretului de Sus şi în târgul Suceava 105 „jidovi din târg i afară de târg". Nu ştim dacă acest „în afară" se referă numai la Ocolul Mijlocului, din care făcea parte capitala Suceava, sau la tot ţinutul. În Ocoalele Berhometelor şi Vicovelor nu se semnalează în 1774 niciun jidov, deşi în 1772 se recenzaseră în şase din cele 21 de sate, în fragmentul de document existent, privitor la Ocolul Berhometelor, în total nouă jidovi, care dispar complet în recensământul din 1774. O situaţie similară părea să existe şi în cazul celor nouă sate din Ţinutul Hotin. Cei nouă evrei recenzaţi în aceste sate, în 1772, par să fi dispărut cu toţii în 1774. De fapt, la sfârşitul listelor nominale ale recenzaţilor întregului ţinut, apare mai întâi lista celor 94 de locuitori ai târgului Hotin, care – zice titlul – „nu dă nici la o orânduială", urmată de o mică listă a „rufeturilor" – un popă, un diacon şi un răspopă – şi, în fine, o listă lungă cu 59 de „jidovi ai târgului Hotin". Recenzia ţinutului se încheie cu un capitol intitulat „Jidovii din ţinut, ce sunt şezători prin satele ţinutului". Lista, structurată pe ocoale, cuprinde prenumele fiecăruia din 163 de evrei şi numele satului în care s-a aşezat. Astfel se constată precis că într-un sat un evreu a luat locul unui grec, că în două sate s-a aşezat un evreu în plus şi că unul dintre cei doi evrei din Colincăuţi, satul care a emigrat în 1774 în proporţie de 82%, a plecat, alături de cei doi preoţi.

„Dispariția” în 1774 a celor nouă evrei, recenzați în Ocolul Berhometelor în 1772, nu-și găsește explicația decât în incoerențele existente între modurile de recenzare e evreilor în diferitele ținuturi și ocoale ale Moldovei. Astfel, în 1774, în Ocolul Berhometelor nu mai apar decât evrei și turci botezați; în Ocolul Vicovelor numai turci botezați; în Ocolul Mijlocului toți evreii din ocol sunt recenzați global; în Ocolul Siretului de Sus sunt recenzați punctual, dar printre rufeturi, iar în Câmpulungul-Sucevei găsim, la capătul listei birnicilor din Vatra Câmpulungului, zece evrei, printre care un velnicer, inclusiv pe starostele lor.

Dacă îi însumăm pe toți evreii cuprinși în datele recensământului din anul 1774, adică 347 din Ținutul Cernăuți, 11 din Ocolul de Sus al Ținutului Hotin, 124 din Ținutul Suceava și zece din Ocolul Câmpulungului moldovenesc, obținem un număr de 492 de familii. Scăzând acest număr din cele 526 de familii evreiești recenzate global de Splény în 1775, obținem pentru toată Bucovina o creștere procentuală a populației evreiești de 6,9%. Creșterea anuală calculată separat pentru nordul Bucovinei extinse (Cernăuți și Hotin), ne dă o valoare de 20% pentru intervalul de timp 1772–1774. Acest ritm de creștere anuală corespunde unei cotropiri. Față de el, sporul anual mediu de 6,9% pare modest, dar această diminuare se datorește includerii în calcul a sudului Bucovinei. El este, totuși, foarte departe de a putea fi considerat natural.

Mai trebuie remarcat în acest context că, în conformitate cu datele de mai sus, în 1775 proporția evreilor în populația Bucovinei extinse era de 526/16 500 = 3,2%, deci mult mai mare decât în 1786, când, datorită măsurilor de expulzare luate de generalul Enzenberg, ea scăzuse la 1,14% și atinge din nou valoarea din 1775 abia în jurul anului 1830[402].

Un ultim comentariu privitor la acest aspect dinamic al recensământurilor analizate comparativ în studiul de față. Simpla coincidență numerică între datele furnizate de două recensăminturi aproape simultane întreprinse de autorități, cât se poate de diferite, ce urmăreau interese nu numai diverse, dar adeseori contradictorii și totuși doritoare să cunoască situația demografică reală, confirmă că aceste date reprezintă aceeași realitate, abia după o analiză punctuală și critică. Putem regreta numai că, până în prezent, nu au ieșit la iveală documente cu privire la datele raportate Curții sau Divanului de la Iași, în același interval de timp, de către ispravnicii ținuturilor înglobate în Bucovina, drept bază de impunere a birului. Abia o comparația între astfel de date și cele evident corecte ale recensământurilor din 1772, 1774 și 1775 ar putea confirma sau infirma acuzația lui Splény din *Descrierea Bucovinei*, partea I, cap. 6, § *Tributul*, cum că mărimea populației era sistematic subevaluată cu o treime față de realitate, cu aprobarea interesată obținută de săteni prin coruperea ispravnicilor nesalarizați.

Am mai fi datori să justificăm, prin migrările spre sau dinspre exterior, aparenta invarianță și lipsa de perturbare a populației Bucovinei. Lucrul ar fi fost posibil, dacă am fi fost în stare să separăm neîndoielnic migrările externe de cele interne, dar informațiile pe care ni le pun la dispoziție cele trei recensăminturi sunt insuficiente pentru stabilirea unui algoritm atât de performant. Doar în cazul unor sisteme de dimensiuni reduse, cum era Ocolul Câmpulungului moldovenesc, ne-am hazardat să sugerăm unele soluții cel mult plauzibile, pe care ne-am permis să le împingem până la a afirma drept probabilă presupunerea că toate mișcările de populație înregistrate în acest ocol între 1774 și 1775 ar fi fost fie emigrări, fie mișcări interne, fără nicio imigrare în afara sa. În sistem de dimensiuni mai mari, cum ar fi vreun ocol al Ținutului Sucevei, nici cel puțin o astfel de soluție ipotetică nu se poate propune.

Ne vom mulțumi de aceea să sistematizăm în Tabelul nr. 23, pentru toată Bucovina, datele asupra migrărilor de populație obținute în cursul analizei punctuale a datelor demografice ale recensământurilor din anii 1774 și 1775. Desfășurarea este destul de amănunțită, pentru a permite cititorului interesat găsirea în textul studiului, în tabelele anterioare și în hărți a unor aspecte particulare ale analizelor.

---

[402] Vezi Radu Grigorovici, „Studiul critic al recensământului austriac din 1880 cu privire la populația Bucovinei. III. Bucovina, teritoriu de trecere a evreilor galițieni spre România între 1880 și 1900”, în „Analele Bucovinei”, anul II, nr. 2, 1995, p. 351, Figura 3; Ștefan Purici, „Colonizări și imigrări în Bucovina între anii 1775–1818, în „Analele Bucovinei”, anul II, nr. 2, 1995, p. 371, Tabelul nr. 2; Eugen Glück, „Evreii din Bucovina în perioada 1774–1786”, în „Analele Bucovinei”, anul III, nr. 1, pp. 111–129; nr. 2, pp. 363–466.

Tabel nr. 23

Bucovina lărgită – migraţii între iunie 1774 şi septembrie 1775

Ţinuturi, ocoale, oraşe, sate	Localităţi	Mişcări			Populaţie	
		Imigrări	Emigrări	Diferenţă	1774	1775*
I. Ţinutul Cernăuţi						
1. Târgul Cernăuţi şi Roşia	2	–	-211	-211	537	324
2. Ocolul Târgului, sate rămase în Bucovina	12	+58	-54	+4	799	803
3. Ocolul Târgului, sate ocupate temporar	13	+26	-184	-158	581	423
4. Ocolul Prutului	33	+597	-68	+529	2 017	2 546
5. Ocolul Nistrului	31	+326	-62	+264	1 626	1 890
6. Târgul Vijniţa	1	–	-88	–88	153	65
7. Ocolul Ceremuşului	22	+330	-60	+270	1 196	1 466
8. Ocolul Câmpulungului rusesc	5	+47	–	+47	386**	433
9. Ocolul Putilei	4	+45	–	+45	484**	529
Suma Ţinutului Cernăuţi	**124**	**+1 429**	**–727**	**+1 702**	**7 779**	**8 479**
II. Ţinutul Hotin, ocupat temporar						
1. Ocolul de Sus, sate pe Nistru, departe de Hotin	5	+115	–	+115	283	398
2. Ocolul de Sus, sate pe Nistru, aproape de Hotin	3	–	-11	-11	87	76
3. Ocolul de Sus, sat pe Răchitna	1	–	-77	-77	94	17
Suma Ţinutului Hotin	**9**	**+115**	**-88**	**+27**	**464**	**491**
III. Ţinutul Suceava + patru sate din ţinutul Botoşani						
1. Ocolul Berhometelor, sate rămase în Bucovina	33	+160	-123	+37	1 067	1 104
2. Ocolul Berhometelor, sate ocupate în Bucovina	4	+24	-48	–24	174	150
3. Ocolul Vicovelor, sate fără scutelnici ai „grafului"	30	+238	-162	+76	1 162	6 238
4. Ocolul Vicovelor, sate cu scutelnici ai „grafului"	5	–	-167	–167	640	473
5. Oraşul Suceava	1	–	-289	–289	365	76
6. Ocolul Mijlocului, sate rămase în Bucovina	18	+58	-189	–131	928	797
7. Ocolul Mijlocului, sate ocupate temporar	3	–	-129	–129	379	250
8. Ocolul Siretului de Sus, sate rămase în Bucovina	14	+26	-101	–75	489	414
9. Ocolul Siretului de Sus + 4 sate din Ţinutul Botoşani ocupate temporar	31	+100	-652	–552	1 559	1007
10. Vatra Câmpulungului moldovenesc	1	–	-29	–29	39 611	3679
11. Ocolul Câmpulungului moldovenesc	12	+40	-127	-87	946	959
Suma Ţinutului Suceava	**152**	**+646**	**-2 016**	**-1 372**	**8 205**	**6 835**

Note: *Fără negustori

** Date din 1772

*

În încheiere mă simt dator să mulţumesc d-lui dr. Dimitrie Vatamaniuc pentru punerea la dispoziţie a unui bogat material documentar, d-nei Rodica Marchidan pentru corelarea denumirilor localităţilor din recensământurile moldoveneşti şi cel austriac şi academicianului Vladimir Trebici pentru iniţierea mea în principiile şi metodica demografiei istorice.

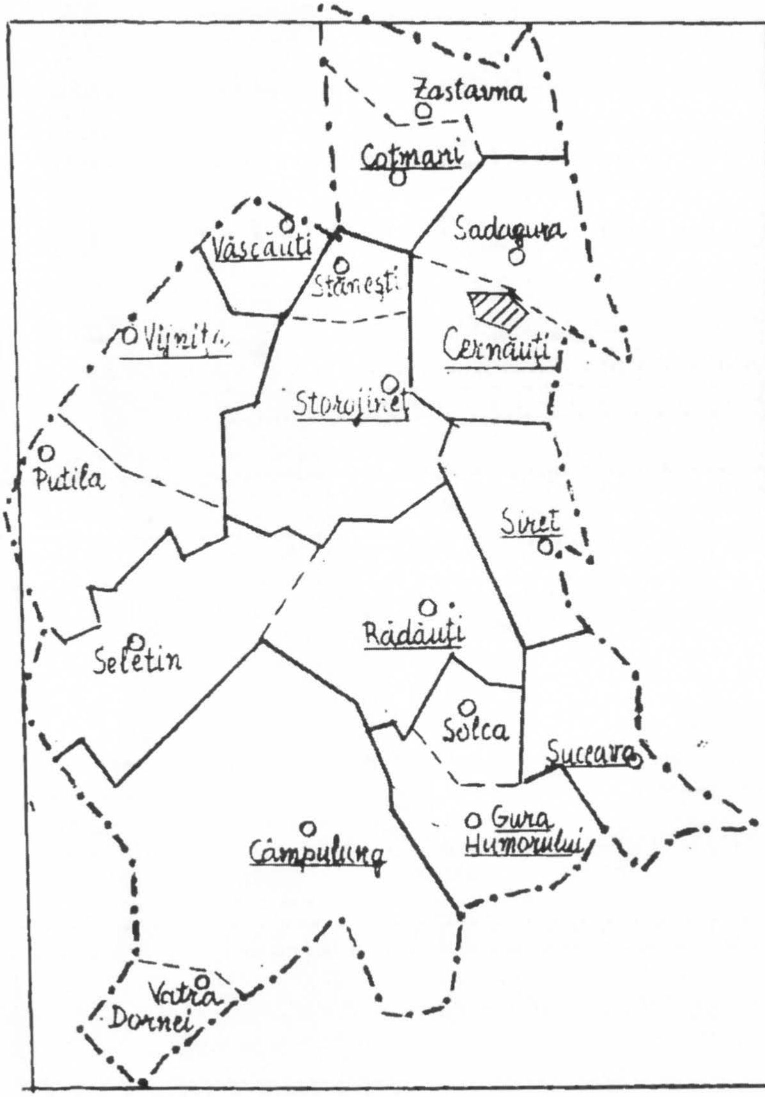
Zastavna
Coțmani
Sadagura
Văscăuți
Stănești
Cernăuți
Vijnița
Storojineț
Putila
Siret
Rădăuți
Seletin
Solca
Suceava
Gura Humorului
Câmpulung
Vatra Dornei

Harta 1 – Harta schematică a Bucovinei. Împărțirea administrativă în districte judiciare, 1918; după harta G. Freytag & Artaria, Viena.

Legenda:

-.-.-.-.-.-.- Granița țării Bucovina.

———— Granițele districtelor politice; capitalele subliniate.

———— Granițele districtelor judiciare și capitalele lor.

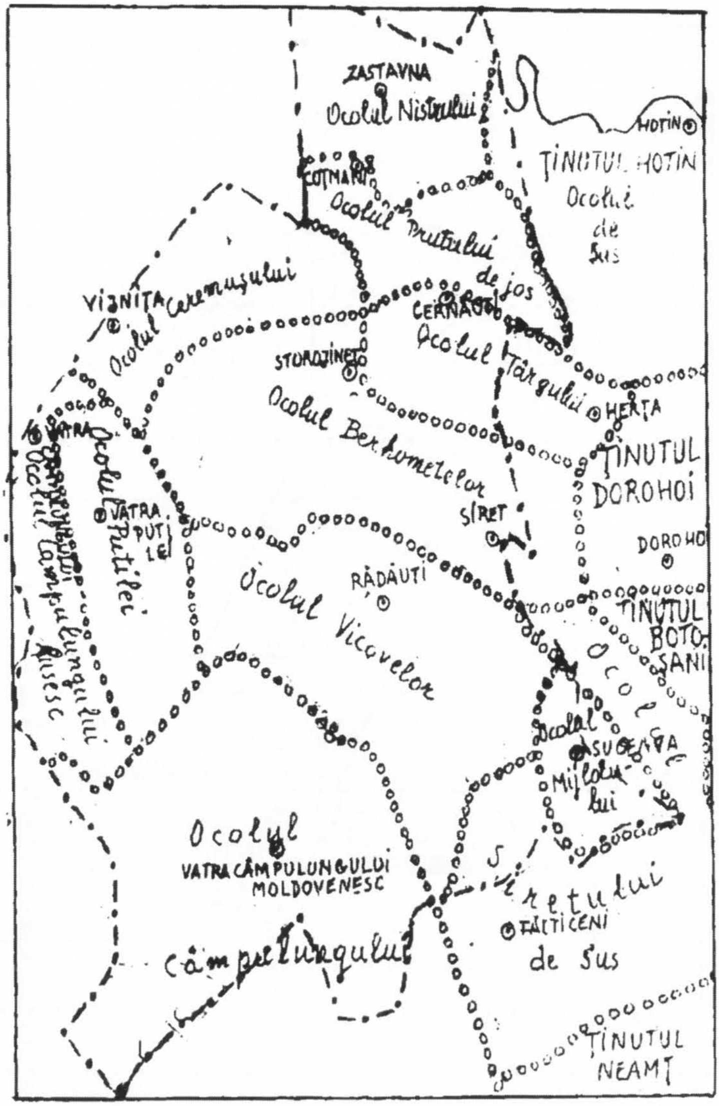
ZASTAVNA
Ocolul Nistrului
HOTIN
ŢINUTUL HOTIN
Ocolul de Sus
COTMANI
Ocolul Prutului de jos
VIJNIŢA
Ocolul Ceremuşului
CERNĂUŢI
Ocolul Târgului
STOROJINEŢ
Ocolul Berhometelor
HERŢA
ŢINUTUL DOROHOI
VATRA
Ocolul Câmpulungului Rusesc
VATRA PUTILEI
Ocolul Putilei
SIRET
DOROHOI
RĂDĂUŢI
Ocolul Vicovelor
ŢINUTUL BOTOŞANI
Ocolul
Ocolul Mijlocului
SUCEAVA
Ocolul
VATRA CÂMPULUNGULUI MOLDOVENESC
Câmpulungului
Siretului de Sus
FĂLTICENI
ŢINUTUL NEAMŢ

Harta 2 – Harta schematică a nord-vestului Moldovei. Împărţirea administrativă în ocoale ale ţinuturilor Cernăuţi şi Suceava (integral) şi Hotin, Dorohoi şi Botoşani (parţial), 1774.

Legenda:

-·-·-·-·-·-	Graniţa definitivă a Bucovinei, 1776.
○○○○○○○○	Graniţe între ocoale.
⊙	Localităţi mai importante.

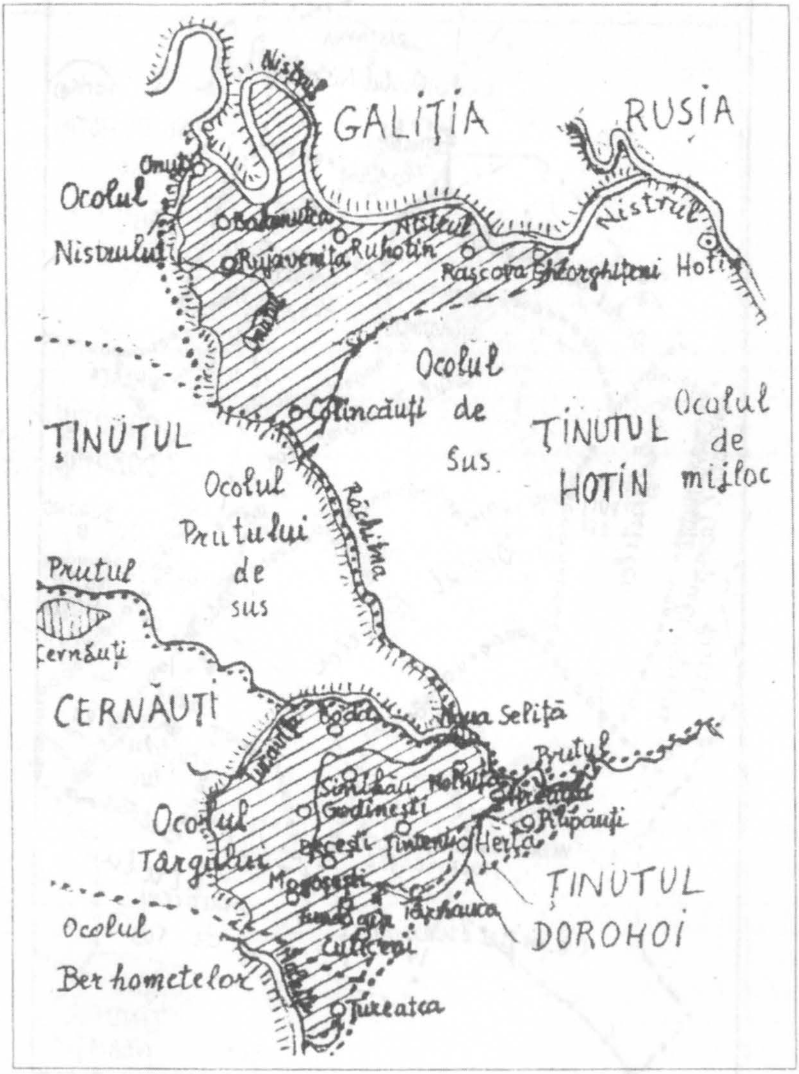
Nistrul
GALIȚIA
RUSIA
Onut
Ocolul
Nistrului
Babinuțka
Rujavenița
Ruhotin
Nistrul
Nistrul
Rașcova
Ghiorghițeni
Hotin
Onutul
Ocolul
de
sus
Colincăuți
ȚINUTUL
Ocolul
de
mijloc
ȚINUTUL
HOTIN
ȚINUTUL
Ocolul
Prutului
de
sus
Răchitna
Prutul
Cernăuți
CERNĂUȚI
Boian
Noua Selița
Prutul
Sinilkău
Noltița
Godinești
Ocolul
Târgului
Bucești
Ținteni
Herța
Rlipăuți
M
ȚINUTUL
DOROHOI
Ocolul
Berhometelor
Culiceni
Tureatca

Harta 3 – Regiunea nord-estică a graniței Bucovinei, 1774–1776.

Legenda:

|||||||||| Frontiera finală a Bucovinei, 1776–1918.

- - - - - - - - - Frontiera temporară a Bucovinei, 1775–1776.

////////////// Regiune ocupată temporar de armata austriacă (februarie 1775 – iulie 1776).

. . . . Limitele ocoalelor moldovenești.

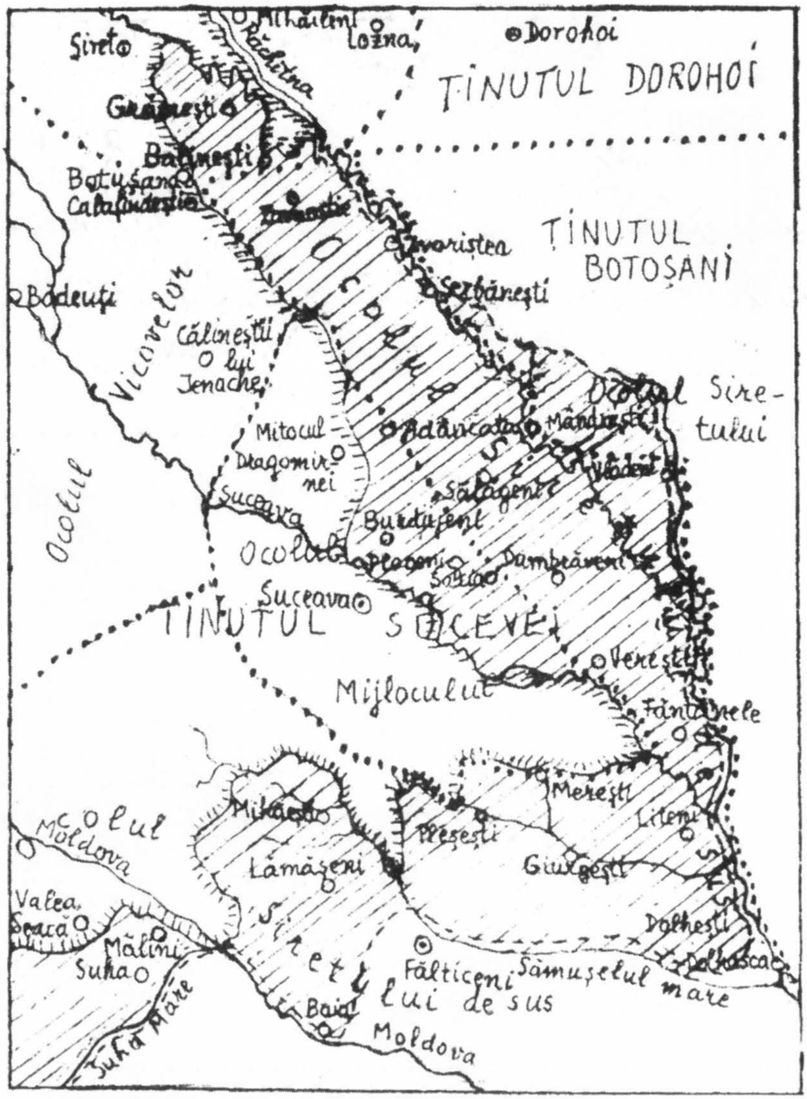
Siret
Mihăileni
Lozna
Dorohoi
Răchitna
ȚINUTUL DOROHOI
Grămești
Bălinești
Botușana
Calafindești
ȚINUTUL BOTOȘANI
Tvoriștea
Serbănești
Bădeuți
Vicovelor
Călinești lui Jenache
Ocolul Sus
Ocolul Siretului
Mitocul Dragomirnei
Adâncata
Mândrești
Vlădeni
Sălăgeni
Ocolul
Suceava
Burdujeni
Ocolul
Pleașeni
Șoldea
Dumbrăveni
Suceava
ȚINUTUL SUCEVEI
Verești
Mijlocului
Fântânele
Mihăești
Merești
Ocolul Moldova
Preșești
Liteni
Lămășeni
Giurgești
Valea Seacă
Mălini
Suha
Dolhești
Dolhasca
Fălticeni
Sâmușelul mare
Siretului de sus
Suha Mare
Baia
Moldova

Harta 4 – Regiunea sud-estică a frontierei Bucovinei, 1775 – 1776.

Legenda:

|||||||||| Frontiera finală a Bucovinei, 1776–1918.

- - - - - - - - - Frontiera temporară a Bucovinei, 1775–1776.

//////////////// Regiune ocupată temporar de armata austriacă (februarie 1775 – iulie 1776).

. . . . Limitele ocoalelor moldovenești.

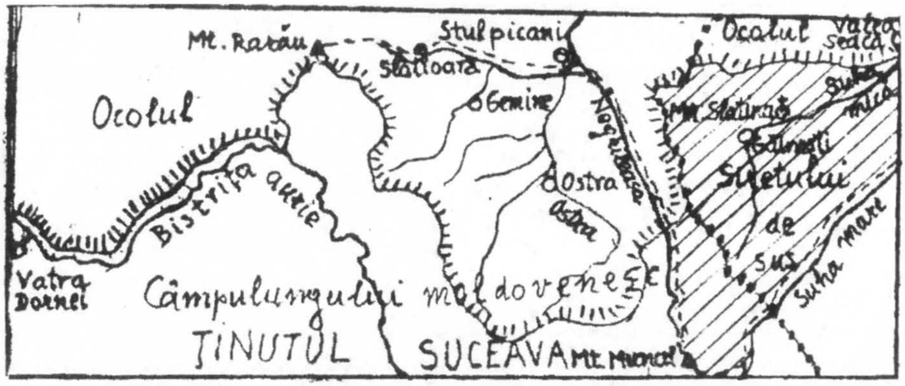
Mt. Rarău
Stulpicani
Slătioara
Gemine
Ocolul
Bistrița aurie
Vatra Dornei
Câmpulungului moldovenesc
ŢINUTUL
SUCEAVA
Mt. Muncel
Ostra
Ostra
Negrileasa
Ocolul
Vatra seacă
Mt. Slătioara
Suha mică
Sucevei
de
sus
Suha mare

Harta 5 – Regiunea sud-vestică a frontierei Bucovinei, 1775 – 1776.

Legenda:

ǀǀǀǀǀǀǀǀǀǀǀ	Frontiera finală a Bucovinei, 1776–1918.
- - - - - - - - -	Frontiera temporară a Bucovinei, 1775–1776.
///////////////	Regiune ocupată temporar de armata austriacă (februarie 1775 – iulie 1776).
. . . .	Limitele ocoalelor moldoveneşti.

PROCESE ETNODEMOGRAFICE ÎN BUCOVINA, ÎN TIMPUL ADMINISTRAȚIEI MILITARE (1775–1786)[403]

CONSTANTIN UNGUREANU

Ethnodemographic Processes in Bukovina during the Military Administration (1775–1786)

(Summary)[*]

The author analyses the dynamics of the population movement in Bukovina in the first decade of Austrian rule. In accordance with an extensive Austrian, German, Romanian and Ukrainian bibliography, it identifies six distinct areas from the point of view of colonial policy. The demographic policy of the Austrian administration in the period 1775–1786 influenced, on the one hand, in a positive way the socio-economic evolution of Bukovina, creating the basis for new relations between authorities and subjects, and on the other hand it laid the foundations of alienation of this Romanian territory, by imposing economic and political reforms, by colonizing it with allogeneic elements, by removing the natives from the administration and isolating them from their countrymen from Moldavia.

Keywords: Bukovina, military administration, census, population, demographic policy.

Răpirea părții de nord-vest a Moldovei de către Imperiul Habsburgic, în anul 1774, a constituit un moment de cotitură pentru dezvoltarea acestui teritoriu. Odată cu înfăptuirea raptului teritorial, au fost puse temeliile unui proces progresiv de înstrăinare a ținutului, cu urmări grave pentru românii autohtoni. Una dintre consecințele cele mai nefaste ale anexării a fost modificarea treptată a structurii etnice a populației din Bucovina.

După ocupare, în Bucovina, a fost instalată o administrației militară provizorie, în frunte cu generalul Gabriel von Spléný care, la 6 aprilie 1778, a fost înlocuit cu generalul Karl Freiherr von Enzenberg. Prin politica promovată, noua administrație a contribuit, direct sau indirect, la creșterea numerică bruscă a populației ținutului, care, numai în 12 ani, practic s-a dublat.

Numărul locuitorilor Bucovinei la începutul dominației habsburgice a fost evaluat de către cercetători în mod diferit: de la 11 421 de familii, pentru anul 1774[404], până la 17 047 de familii pentru anii 1775–1776[405]. Pentru a putea aprecia cât mai obiectiv efectele politicii promovate de noile autorități, prin care s-a stimulat așezarea imigranților și coloniștilor în noua provincie, este necesar de a stabili precis numărul populației ținutului în momentul anexării.

Primul recensământ austriac al generalului Spléný, efectuat în a doua jumătate a anului 1774 și în primele luni ale anului 1775, a înregistrat 290 de localități și 62 de cătune, locuite de 17 047 de familii sau circa 85 de mii locuitori[406]. La acestea se mai adăugau 18 mănăstiri mari și 18 mănăstiri mici, cu 466 de călugări și 88 călugărițe[407]. Acest recensământ a fost realizat anterior semnării convențiilor austro-turce din anii 1775–1776, în urma cărora a fost modificat hotarul dintre viitoarea Bucovină și Principatul Moldovei. După încheierea Convenției de la Balamutka, din 2 iulie 1776, autoritățile austriece au fost nevoite să abandoneze 64 de localități și 10 cătune (nouă sate din ținutul Hotin, 14 sate din ținutul Cernăuți și 41 de sate, cu 10 cătune, din ținutul Suceava)[408]. După alte informații, în urma acestei convenții au fost retrocedate Moldovei 38 de sate din ținutul Suceava, 12 sate din ţinutul Cernăuţi şi toate cele nouă sate din ţinutul Hotin[409]. Este important de consemnat că, după semnarea Convenţiei de la Balamutka, în urma presiunilor exercitate de către Rusia şi Turcia, Austria a fost nevoită să renunţe la cele nouă sate din ţinutul Hotin, pe care le ocupase iniţial şi care prezentau o importanţă strategică deosebită. Ca recompensă pentru abandonarea acestor sate, Austria a luat nouă sate la sud-est de Cernauca (actualmente, sat din raionul Noua Suliţa, regiunea Cernăuţi), între râul Prut şi pârâul Rachitna[410]. În urma retrocedării acestor sate s-a micşorat şi numărul locuitorilor din noua provincie austriacă. M. Popescu-Spineni opina că, după semnarea Convenţiei de la Balmutka, din anul 1776, sub stăpânirea austriacă au rămas 71 750 de locuitori[411]. Maiorul Mieg, care a făcut parte din comisia mixtă austro-turcă însărcintă cu efectuarea delimitării pe teren a noii frontiere, relata că acest ţinut consta din trei oraşe şi 263 de sate, în care locuiau 14 989 de familii sau circa 70 000 de locuitori[412]. Potrivit informaţiilor oferite de D. Werenka, în 1774, pe teritoriul Bucovinei existau trei oraşe şi 330 de sate, populate de 12 443 de familii sau circa 62 215 locuitori[413], iar potrivit datelor adunate de generalul K. Enzenberg, acest teritoriu, la 1774, ar fi trebuit să aibă numai 11 421 de familii sau circa 57 105 persoane[414].

---

[403] „Analele Bucovinei", anul V, nr. 1, 1998, pp. 101–121.

[*] Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

[404] F. Zieglauer, *Geschichteliche Bilder aus der Bukowina zur Zeit der österreichischen Occupation*, Bd. I, Czernowitz, 1893, p. 13.

[405] D. Werenka, *Topographie der Bukowina zur ihrer Erwerbung durch Oesterreich (1774–1745)* (în continuare se va cita: D. Werenka, *Topographie der Bukowina*), Czernowitz, 1895, p. 137.

[406] J. Polek, „Ortschaftsverzeichnis der Bukowina aus dem Jahre 1775" (în continuare se va cita: J. Polek, *Ortschaftsverzeichnis*), în „Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museums" (în continuare se va cita: JBLM), nr. 1, 1893, pp. 30–39.

[407] *Ibidem*, p. 40.

[408] *Ibidem*, pp. 30–40.

Publicarea recensământurilor ruseşti din anii 1772–1773 şi 1774[415], a permis realizarea unor noi investigaţii în acest domeniu. Cercetătorul român Pavel Ţugui şi socio-lingvistul de la Cernăuţi Ion Popescu au efectuat, independent, o analiză antroponimică a datelor recensământurilor respective, apreciind numărul total al populaţiei Bucovinei, pentru anul 1774, la 84 514 persoane[416] şi, respectiv, 82 809 locuitori[417]. Dar ambii autori au inclus în cadrul Bucovinei şi unele sate care, la 1774, într-adevăr au fost ocupate de trupe imperiale, dar care au fost înapoiate Moldovei în urma delimitării noii frontiere între Imperiul Habsburgic şi Imperiul Otoman, fapt ce nu le-a permis a prezenta situaţia demografică reală la momentul anexării. O nouă analiză antroponimică a recensământului rusesc ne-a permis să afirmăm că, în 1774, pe teritoriul viitoarei Bucovine, locuiau 13 560 de familii sau circa 67 800 de locuitori[418].

Informaţiile variate privitoare la numărul locuitorilor de atunci se explică prin mai multe cauze: situaţia instabilă în urma războiului ruso-turc şi a ocupării Bucovinei de către Austria; înfăptuirea incompletă şi inexactă a recensământurilor; eschivarea unei părţi a populaţiei de la conscripţii, de frica de a nu fi recrutaţi sau de a fi puşi la noi impozite; existenţa unor intense procese migraţioniste, înlesnite de modul de trai al locuitorilor; statutul incert a părţii de nord-vest a Moldovei etc.

Analiza comparativă a diverselor informaţii privitoare la numărul populaţiei Bucovinei ne permit să susţinem că, la începutul dominaţiei habsburgice, în ţinutul anexat locuiau nu mai puţin de 65 de mii şi nu mai mult de 75 de mii de persoane. Pornind de la aceste date, vom analiza în continuare evoluţia cantitativă a populaţiei provinciei în perioada administraţiei militare (1775–1786).

În 6 aprilie 1778, în postul de guvernator militar al Bucovinei a fost numit generalul K. Enzenberg care, până la acea dată, a fost comandantul Regimentului 2 de grăniceri români din Năsăud. Una dintre primele măsuri ale noului guvernator a fost realizarea, în anul 1779, a unui nou recensământ al populaţiei, cu scopul de a preciza numărul populaţiei impozitabile. Potrivit datelor acestui recensământ, în Bucovina locuiau 23 385 de familii sau circa 11 695 de persoane[419] (după alte date, 23 154 de familii, respectiv circa 115 000 de locuitori[420]). Comparând aceste cifre cu datele lui D. Werenka, pentru anul 1774, constatăm o creştere a populaţiei cu 10 942 de familii sau un spor de circa 88%. Această creştere este doar parţial aparentă şi se explică, după cum am menţionat deja, prin efectuarea superficială a recensămînturilor din anii 1774–1775. Totuşi, această însemnată creştere a populaţiei a fost cauzată, în mare parte, de numărul mare de imigranţi şi colonişti, aşezaţi în acest timp în Bucovina din alte provincii austriece sau din Principatul Moldovei. Istoricul austriac R. F. Kaindl observa: „Numărul locuitorilor se mărea foarte repede, drept rezultat al reîntoarcerii persoanelor refugiate în urma războiului; prin nenumăratele imigrări de evrei şi armeni; prin imigrarea moldovenilor din teritoriul moldovenesc şi turcesc, pe care jugul turcesc insuportabil îi forţa să emigreze; îndeosebi, prin pătrunderea rutenilor din Galiţia care, în ciuda tuturor interdicţiilor, îşi părăseau baştina din cauza relaţiilor de supuşenie drastice"[421]. J. V. Goehlert, în articolul „Die Bukowina", scria: „Din Galiţia învecinată, din frica faţă de serviciul militar, în acest ţinut, care era scutit de recrutare, se refugiau rutenii şi polonezii; şi din Moldova şi Turcia [din raiaua Hotin – n.n.] veneau în ţinut oameni cu averea lor, deoarece erau oprimaţi şi lipsiţi de drepturi"[422].

---

[409] Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I, *De la administraţia militară la autonomia provincială (1774–1862)*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1993, p. 153.

[410] Al. Grigorovici, „Răpirea Bucovinei şi politica Franţei", în „Codrul Cosminului" (în continuare se va cita: CC), anul X–XII, 1939, p. 444; G. Bădărău, „Principatele Române în politica habsburgică sud-est europeană (1774–1787)", în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie «A.D.Xenopol»" (în continuare se va cita: AIIAI), anul XXV/1, 1988, p. 67.

[411] M. Popescu-Spineni, „Harta Bucovinei din anul 1774", în „Revista istorică română", vol. XI–XII, 1941–1942, p. 159.

[412] Friedrich von Mieg, „Topographische Beschreibung der Bukowina", în JBLM, nr. 5, 1897, p. 11.

[413] D. Werenka, *op. cit.*, pp. 173–177.

[414] F. Zieglauer, *op. cit.*, p. 13.

[415] Pavel. G. Dmitriev, Pavel V. Sovetov (ed.), *Moldova în epoca feudalismului. Recensămintele populaţiei Moldovei din anii 1772–1773 şi 1774* (în continuare se va cita: *Moldova în epoca feudalismului*), vol. VII, partea I–II, Chişinău, Editura Ştiinţa,1975.

[416] P. Ţugui, „Populaţia Bucovinei între anii 1772–1774", în „Academica", nr. 4 (16), 1992, pp. 4–5.

[417] I. Popescu, „De ce românii din Ţara Fagilor sunt trataţi în conformitate cu legea lui Murphy: adevărul învinge întotdeauna în trei din şapte cazuri", în „«Glasul Bucovinei». Revistă trimestrială de istorie şi cultură", anul I, nr. 2, 1994, p. 17.

[418] C. Ungureanu, „Populaţia Bucovinei în preajma anexării ţinutului de către Austria" (în continuare se va cita: C. Ungureanu, *Populaţia Bucovinei*), în „Revista de istorie a Moldovei", anul VII, nr.1, 1996, p. 29.

Există două conscripţii privind refugiaţii ardeleni care s-au stabilit în Bucovina până la 1778. În prima conscripţie, semnată de generalul Enzenberg în 3 noiembrie 1778, sunt cuprinse 1 200 de familii, cu 5 018 persoane (4 587 de români şi 431 de secui din estul Transilvaniei)[423] care, după originea socială, constau din 410 familii de grăniceri (308 din Regimentul 2 românesc şi 102 din Regimentul 2 secuiesc, în total 1 768 de persoane[424]) şi reprezentanţi ai altor categorii sociale. Ardelenii cuprinşi în această conscripţie s-au aşezat în ţinut între anii 1718 şi 1778. Emigrările din Transilvania au devenit mai însemnate după anul 1760 şi au atins apogeul în anii 1761–1764, în urma tulburărilor populare din Năsăud. Generalul K. Enzenberg consemna că, în anul 1778, imigranţii din Transilvania locuiau în circa 50 de sate din sudul Bucovinei[425], iar Ion Nistor a prezentat o listă cu 52 de sate în care se adăpostiseră bejenari ardeleni[426].

Cealaltă conscripţie privind imigranţii din Transilvania, din 15 decembrie 1778, care cuprinde 117 familii (413 persoane)[427], indică localităţile de unde au venit şi comunele în care s-au stabilit. Aceşti refugiaţi erau originari din comitatele Someş, Turda, Năsăud, Maramureş, Cluj, Bistriţa şi toţi s-au stabilit în Bucovina în vara şi toamna anului 1778, în special în satele din centrul şi sudul provinciei[428].

Ion Nistor, referindu-se la raportul al lui K. Enzenberg din 12 ianuarie 1779, afirma că ar fi existat o conscripţie, potrivit căreia în Bucovina erau, la acea dată, 14 114 refugiaţi ruteni[429]. Pe de altă parte, Comandamentul general de la Lemberg (Lvov) raporta, în 12 ianuarie 1779, că numărul imigranţilor ruteni din Bucovina s-ar ridica, la sfârşitul lui 1778, la circa 9 000 de persoane[430]. Iar D. Werenka, întemeindu-se, de asemenea, pe un raport al generalului K. Enzenberg, estima numărul total al imigranţilor care s-au stabilit pe acest teritoriu înainte şi după ocuparea Bucovinei (până la 1779), la 14 114 familii, menţionând că, după etnie, majoritatea imigranţilor aparţineau neamului slav al rusnacilor (ucrainenilor), urmaţi de români (din Principatul Moldovei şi Transilvania) şi maghiari[431].

---

[419] D. Werenka, *op. cit.*, pp.173–177.

[420] R. F. Kaindl, *Das Ansiedhundlungswesen in der Bukowina seit der Besitzergreifung durch Österreich*, Innsbruck, 1902, p. 6.

[421] Idem, „Kaiser Josef II in seinen Verhältnisse zur Bukowina", în JBLM, nr. 4, 1896, p. 18.

[422] J. V. Goehlert, „Die Bukowina", în „Mitteilungen der k.k. geographischen Gesellschaft" (în continuare se va cita: MGG), Bd. 18, 1875, pp. 114–115.

[423] I. Nistor, *Der nationale Kampf in der Bukowina* (în continuare se va cita: I. Nistor, *Der nationale Kampf*), Bucureşti, 1918, p. 103.

[424] Idem, „Bejenarii ardeleni în Bucovina" (în continuare se va cita: I. Nistor, *Bejenarii ardeleni*), în CC, nr. 4–5, 1925–1926, p. 454.

[425] Idem, *Der nationale Kampf*, p. 87.

[426] Idem, *Istoria Bucovinei* (în continuare se va cita: I. Nistor, *Istoria Bucovinei*), ediţie şi studiu bio-bibliografic de Stelian Neagoe, Bucureşti, Editura Humanitas, 1991, p. 18.

[427] Idem, *Bejenarii ardeleni*, p. 533.

[428] *Ibidem*, pp. 526–533.

[429] Idem, *Der nationale Kampf*, p. 103.

[430] R. F. Kaindl, *op. cit.*, p. 112; J. Polek, *Die Anfänge des Volksschulwesens in der Bukowina*, Czernowitz, 1891, p. 42.

[431] D. Werenka, „Maria Theresia und die Bukowina", în „Wiener Zeitung", nr.107, 1888, p. 4.

Dispunem, deci, de trei informaţii privind numărul imigranţilor din Bucovina la începutul anului 1779, care conţin unele coincidenţe greu de explicat, şi anume: a) data raportului lui Enzenberg, la care face referire istoricul I. Nistor, coincide cu data raportului Comandamentului general de la Lemberg referitor la numărul imigranţilor ruteni din Bucovina; b) cifra de 14 114 imigranţi ruteni, care se regăseşte în lucrarea lui I. Nistor, coincide cu numărul total al familiilor refugiate în Bucovina, menţionat de D. Werenka. Pentru elucidarea veridicităţii acestor informaţii este necesară o examinare a raportului lui Enzenberg din 14 februarie 1781, adresat Comandamentului general al Galiţiei, care a fost publicat de către J. Polek[432]. În anul 1780, se vehicula ideea introducerii serviciului militar de grăniceri pentru locuitorii Bucovinei, dar guvernatorul K. Enzenberg s-a împotrivit realizării acestui proiect şi, în raportul din 14 februarie 1781, el îşi argumenta poziţia în modul următor: „Populaţia care se află în acest district bucovinean constă, în cea mai mare parte, din refugiaţi şi alte popoare diferite, din alte părţi, şi eu nu voi greşi dacă voi afirma că, din cele 23 000 de familii existente, cel mult 6 000 sunt adevărate familii moldoveneşti"[433]. Drept „adevărate familii moldoveneşti" erau considerate acele familii care trăiau pe acest teritoriu din moşi-strămoşi şi doar din rândul acestora era posibilă recrutarea pentru regimentele de grăniceri. Tot aici, se constata ca în jur de 17 000 de familii erau refugiate, compuse din reprezentanţi ai diferitelor popoare (inclusiv românii) care s-au stabilit în Bucovina mai târziu. Aprecierile raportului nu contravin afirmaţiilor lui D. Werenka. Potrivit acestuia, la începutul anului 1779, numărul total al imigranţilor din Bucovina era de 14 114 familii (majoritatea ruteni, dar şi un număr însemnat de români, maghiari etc.)[434], număr care s-ar fi putut mări, până în februarie 1781, la circa 17 000 de familii. Istoricii ucraineni au utilizat acest fragment din raportul lui Enzenberg ca un argument pentru a justifica teza în conformitate cu care rutenii (ucrainenii) constituiau iniţial majoritatea populaţiei Bucovinei[435], adică, în anul 1781, din 23 000 de familii existente, 17 000 de familii erau ucrainiene[436]. Această argumentare este, însă, forţată şi lipsită de temei deoarece, în acest raport, generalul Enzenberg recunoaşte în mod indirect autohtonia românilor în Bucovina („adevărate familii moldoveneşti") şi subliniază destul de clar că restul locuitorilor (mai ales rutenii) aveau statutul de imigraţi pe acest teritoriu.

Acest lucru este valabil şi pentru un alt raport al guvernatorului, din 30 octombrie 1779, în care se afirma că o parte însemnată dintre locuitori, ruteni şi polonezi, se afla de puţini ani în Bucovina şi locuia în proximitatea graniţei cu Moldova, raiaua Hotin şi Galiţia, pentru ca, în cazul în care ar fi apărut pericolul ridicării şi restituirii lor vechilor lor stăpâni, să se poată retrage în Moldova[437]. Prin aceasta, probabil, se explică faptul că, de-a lungul hotarului Bucovinei cu Moldova, îndeosebi în împrejurimile târgului Siret, au apărut sau au fost repopulate la începutul administraţiei militare localităţi care nu au fost înregistrate în recensământurile din anii 1772–1775. Astfel, în anul 1779 trăiau 73 de familii la Cerepcăuţi, 60 la Rogojeşti, 32 la Chindeşti, 37 la Negostina, 21 la Mihuceni, 16 la Gârbăuţi, opt la Gropana[438]. Potrivit datelor recensământurilor ulterioare, în toate aceste sate rutenii constituiau majoritatea populaţiei[439].

În momentul anexării Bucovinei, potrivit afirmaţiilor lui I. Nistor, locuiau pe acest teritoriu 1 112 familii de huţuli, 1 261 de familii de ruteni şi 11 099 de familii moldoveneşti[440]. Cifra de 1 261 de familii rutene a fost dedusă dintr-un raport al generalului Enzenberg, din 5 septembrie 1779, care nominaliza 18 sate în care, de 12–13 ani (1766–1767), locuiau refugiaţi din Galiţia[441]. Totuşi, această evaluare nu este corectă, fiindcă atunci, în majoritatea satelor dintre Prut şi Nistru şi din valea Ceremuşului, locuiau ucraineni, iar în cele 18 sate nu toţi locuitorii erau ruteni. Această constatare este confirmată de recensământul rusesc de la 1774 în care, pentru ţinuturile Cernăuţi şi Câmpulung Moldovenesc, sunt indicate numele şi prenumele capilor de familie, după care a fost posibilă o apreciere mai obiectivă a raporturilor dintre români şi ruteni în Bucovina[442].

---

[432] J. Polek, „Joseph's II Reisen nach Galizien und der Bukowina und ihre Bedetung für letztere Provinz", în JBLM, nr. 3, 1895, p. 92; Ştefan Purici, „Colonizări şi imigrări în Bucovina între anii 1775–1848", în „Analele Bucovinei", anul II, nr. 2, 1995, p. 358.

[433] J. Polek, *op. cit.*, p. 92.

[434] D. Werenka, *op. cit.*, p. 4.

[435] Denys Kwitkowskij, Theophil Brendzan, Arkadii Jukovski, *Bukovîna, iy mînule i suciasne*, Paris–Philadelphia–Detroit, Editura „Zelena Bukovîna", 1956; N. Cabuzan, *Ukrainoskoie naselenie Galiţii, Bukovinî i Zakarpatia v konţe XVIII-30-h godah XXv. (Etnodemograficeskoie issledovanie)*, avtoreferat dissertaţii, Moskva, 1986, p. 16.

[436] *Spokonvicina ukrainska zemlia, Istorîcini zv'iazkî Pivnicinoy Bukovînî – Rosieiu i Naddnipriansкoiu Ukrainoiu. Dokumentî i materialî*, Ujgorod, 1990, p. 10; A. Jukovski, *Istoria Bukovînî. Ciastîna druha pislia 1774 r.*, Cernivіţi, 1993, p. 7.

[437] R. F. Kaindl, *op. cit.*, p. 112.

[438] D. Werenka, *Topographie der Bukowina*, pp. 173–177.

[439] *Special-Orstrepertorien der im österreichchischen Reichhsrat vertretenen Königreiche und Länder*, Bd. 13, *Bukowina*, Wien, 1907; I. E. Torouţiu, *Poporaţia şi clasele sociale din Bucovina*, Bucureşti, 1916, pp. 71–72.

[440] I. Nistor, *Istoria Bucovinei*, p. 17.

[441] Idem, *Der nationale Kampf*, pp. 71, 93.

Dată fiind prezenţa unor coincidenţe incontestabile în cele trei informaţii privind numărul imigranţilor din Bucovina la începutul anului 1779, nu este exclus ca, în realitate, să fie vorba de o singură sursă care, conştient sau inconştient, a fost interpretată în mod diferit mai târziu. Analiza comparativă a altor surse şi informaţii autentice ne permit să afirmăm că datele inserate în articolul lui D. Werenka sunt cele mai apropiate de realitate, adică, la începutul anului 1779, în Bucovina, erau 14 114 familii de imigranţi, majoritatea de origine ruteană (probabil 9 000 de familii şi nu 9 000 de persoane, cum se afirmă în raportul Comandamentului general din Lemberg, din 12 ianuarie 1779)[443]. Comandamentul general al Galiţiei avea motive serioase să-i considere pe toţi ucrainenii şi huţulii din Bucovina ca imigranţi, chiar şi pe cei care, cu multe decenii înainte de 1774, s-au stabilit în acest teritoriu, deoarece era direct interesat în înapoierea acestor bejenari stăpânilor galiţieni.

Problema refugiaţilor galiţieni a devenit acută în anul 1779, când guvernatorul Galiţiei, contele Auersperg, insista ca aceşti bejenari să fie restituiţi vechilor stăpâni. Enzenberg s-a împotrivit executării acestei cerinţe, replicând că „Bucovina ar putea să rămână foarte nepopulată, deoarece această parte de pământ este locuită de puţini naţionali-moldoveni"[444]. Chestiunea a devenit obiectul unor discuţii aprinse şi la Curtea de la Viena. Încă din 16 noiembrie 1772, la trei luni după ocuparea Galiţiei, împărăteasa Maria Tereza a fost nevoită, printr-o proclamaţie, să-i oprească pe noii supuşi de a emigra în Principatul Moldovei[445]. Maria Tereza şi Iosif al II-lea au fost obligaţi să reînnoiască pe parcurs aceste interdicţii[446].

Autorităţile habsburgice au fost cointeresate în colonizarea Bucovinei, pentru a obţine profit maxim de la populaţia impozabilă, dar, totuşi, nu era în interesul imperiului ca majorarea numărului locuitorilor unei provincii austriece să se efectueze în detrimentul altei provincii (adică a Galiţiei). Din aceste considerente, au fost emise mai multe proclamaţii împărăteşti prin care s-a încercat stoparea sau limitarea emigrării ţăranilor ruteni în Bucovina. Consiliul Aulic de Război din Viena, prin hotărârea sa din 20 octombrie 1779, a interzis ca pe viitor supuşii galiţieni să părăsească satele lor fără permisiunea stăpânilor şi a autorităţilor administrative[447]. În urma adoptării acestor măsuri, emigrarea masivă a ţăranilor ucraineni în Bucovina a fost, în mare parte, limitată.

În acelaşi timp, autorităţile militare de la Cernăuţi au stimulat stabilirea imigranţilor din Moldova, în special a celor înstăriţi. J. Budinszky care, în cursul anului 1782, a cartografiat 40 de sate dintre Prut şi Nistru, constata, într-un raport din 22 mai 1783 că, „din Galiţia ar putea fi primiţi numai acei imigranţi care posedă proprietate personală, fiindcă oamenii care sosesc din Moldova plătesc peste trei ani, fără probleme, impozitele necesare"[448]. Împăratul Iosif al II-lea, în timpul călătoriei sale la Cernăuţi, menţiona, în 19 iunie 1783: „Mărirea populaţiei acestui pământ este cea mai importantă problemă, dar trebuie totul să se efectueze fără cheltuieli costisitoare deosebite"[449]. Acestor cerinţe corespundeau în cea mai mare măsură imigranţii din Moldova, al căror număr a crescut în aşa măsură, încât Enzenberg constata, într-un raport oficial de la 1782, că numărul populaţiei Bucovinei a sporit în ultimii patru ani (1778–1782) cu cel puţin 6 000 de familii din Principatul Moldovei şi că se preconiza, în perioada următoare, un nou spor de populaţie[450]. Indiscutabil, aceşti imigranţi erau români, dar ei nu puteau fi incluşi în suma acelor „adevărate familii moldoveneşti" din controversatul raport al generalului K. Enzenberg, din 14 februarie 1781.

---

[442] C. Ungureanu, *op. cit.*, pp. 18–29.

[443] R. F. Kaindl, *op. cit.*, p. 112.

[444] F. Zieglauer, *op. cit.*, Bd. XII, p. 14; I. Nistor, *Der nationale Kampf*, p. 79.

[445] I. Nistor, *Românii şi rutenii din Bucovina. Studiu istoric şi statistic* (în continuare se va cita: I. Nistor, *Românii şi rutenii*), Bucureşti, 1915, p. 61.

[446] R. F. Kaindl, *op. cit.*, p. 114.

[447] I. Nistor, *op. cit.*, p. 65.

[448] F. A. Wickenhauser, *Moldau oder Beiträge zur Geschichte der Moldau und Bukowina*, Bd. II, Czernowitz, Selbstverlag, 1885–1887, p. 79; I. Nistor, *Der nationale Kampf*, p. 132.

[449] J. Polek, *op. cit.*, p. 38.

[450] F. A. Wickenhauser, *op. cit.*, p. 73; I. Nistor, *Românii şi rutenii*, p. 100.

La începutul dominaţiei habsburgice, după cum ne demonstrează materialele documentare, Bucovina a fost invadată de un număr considerabil de imigranţi din provinciile austriece vecine (Galiţia, Transilvania, Maramureş) şi din Principatul Moldovei. Care au fost cauzele care au provocat aceste ample procese migraţioniste în noua provincie a Curţii de la Viena? Rutenii din Galiţia se refugiau în extremitatea nordică a Moldovei din cauza condiţiilor de trai. În 1 ianuarie 1766, domnul Moldovei, Grigore Ghica, a fixat ca ţăranii să efectueze 12 zile de muncă obligatorie pe an pentru proprietarii de moşii. În acelaşi an, în Polonia, au izbucnit răzmeriţe interne şi, începând cu acea dată, emigrarea ucrainenilor în Moldova a devenit mai însemnată. Autorităţile austriece au promis respectarea statu-quo-ului existent în Bucovina la 1774, fiind conservată situaţia ţăranilor, în timp ce în Galiţia ţăranii ruteni trebuiau să lucreze pentru magnaţii polonezi de la 52 până la 156 de zile pe an. Populaţia Bucovinei, până în anul 1830, a fost scutită de serviciul militar, favorizându-se astfel imigrarea din afară. Acest fapt a stimulat refugierea rutenilor galiţieni care erau supuşi unui serviciu militar. O altă cauză importantă a imigrărilor ucrainenilor a fost faptul că, în Bucovina, populaţia era mai rară, erau multe pământuri virane, nu exista o delimitare precisă a domeniilor rurale. Toate aceste circumstanţe au facilitat stabilirea treptată şi continuă a ţăranilor ruteni în acest ţinut. În plus, ucrainenii acceptau cu uşurinţă să lucreze mai multe zile pentru boieri faţă de sătenii băştinaşi, constituind astfel, pentru proprietarii bucovineni, o sursă mai ieftină de braţe de muncă.

Vitregiile războiului ruso-turc (1768–1774) au provocat refugierea unei părţi a populaţiei, în special din zona dintre Prut şi Nistru, în alte zone din Moldova mai puţin ameninţate de război. Recensământul rusesc din 1774 a înregistrat 411 case nepopulate în zona dintre Prut şi Nistru (258 de case în ocolul Prutului de Jos şi 153 de case în ocolul Nistrului)[451]. După anexarea Bucovinei, anume în această zonă s-a produs o creştere bruscă a populaţiei, mulţi ruteni stabilindu-se în casele părăsite.

Imigrarea în Bucovina s-a produs din mai multe motive: comunitatea de natură etnică, limbă, cultură, religie şi datini; reîntoarcerea refugiaţilor după încheierea războiului; lipsa unui hotar delimitat de un obstacol natural înlesnea procesul de fluctuaţie a populaţiei; preferinţa noii stăpâniri faţă de imigranţii moldoveni, deoarece majoritatea acestora erau înstăriţi şi puteau să plătească impozitele necesare.

Cauzele principale ale imigrării românilor din Transilvania în Principatul Moldovei (mai târziu şi în Bucovina) au fost persecuţiile religioase, sociale şi naţionale la care erau supuşi locuitorii Ardealului.

În Bucovina s-au produs şi procese inverse, când o parte din populaţie părăsea provincia. Aceste emigrări au devenit mai frecvente către sfârşitul administraţiei militare, fiind provocate de mai multe motive: condiţiile de trai au devenit mai grele din cauza numărului mare de imigranţi; boierii moldoveni încercau pe diverse căi să-i ademenească pe foştii supuşi să se întoarcă la vetrele lor; reorganizarea internă a bisericii bucovinene, în urma căreia a fost redus numărul mănăstirilor, iar din averile lor a fost creat Fondul bisericesc. Toate acestea îi determinau pe românii bucovineni să treacă cu averea lor mişcătoare peste „cordon", în Moldova. De aici rezultă numărul mare de case părăsite, îndeosebi în partea centrală şi de sud a Bucovinei, care era populată compact de români. Astfel, K. Enzenberg constata, într-un raport din 13 septembrie 1786, că, în urma emigrărilor, au rămas 277 de case pustii şi anume: 127 în districtul Suceava, 118 – în Siret, 30 – în Vijniţa şi două case în districtul Cernăuţi[452]. Numai în intervalul noiembrie 1785 – aprilie 1786 au emigrat în principatul Moldovei 6 937 de persoane, în timp ce din Moldova au sosit în Bucovina numai 111 persoane[453].

Probabil, una dintre cauzele principale ale intensificării acestor emigrări a fost înglobarea, în anul 1786, a Bucovinei în componenţa Galiţiei, ca cerc administrativ. Lichidarea autonomiei provinciei a constituit o încălcare flagrantă a promisiunilor autorităţilor imperiale privind respectarea statu-quo-ului tradiţional. Bucovina nu avea nimic în comun cu Galiţia: un trecut istoric diferit, o altă structură naţională, confesională şi socială a populaţiei, deosebiri prin limbă, cultură, tradiţii şi datini. Românii bucovineni n-au acceptat niciodată această unire forţată cu Galiţia şi mulţi dintre aceştia au preferat să se refugieze peste graniţă, în Moldova, fapt care a contribuit în mod hotărâtor la diminuarea ponderii populaţiei româneşti în perioada următoare. Când trupele austriece au intrat în partea de nord-vest a Moldovei, acest teritoriu era locuit de o populaţie majoritar românească, de un număr relativ însemnat de ucraineni şi huţuli şi de circa 5–7% reprezentanţi ai altor etnii. Recensământul austriac al lui Splény, din anul 1775, a înregistrat, în teritoriul ocupat, 58 de familii armeneşti, 526 evreieşti şi 294 de familii de ţigani nomazi, ceea ce reprezenta doar 5,15% din totalul de 17 047 de familii[454]. Cercetătorul P. Ţugui şi sociolingvistul I. Popescu au prezentat structura etnică a Bucovinei la momentul anexării în cifre concrete. Potrivit calculelor acestor autori, la 1774, în ţinut locuiau aproximativ 6 000 de alogeni (ţigani, evrei, polonezi, armeni, turci şi germani), care reprezentau circa 7,2% din totalul populaţiei[455]. Analiza recensământurilor ruseşti ne-a permis să constatăm că, la 1774, pe teritoriul viitoarei Bucovine locuiau circa 2 375 de evrei (3,5%), 2 100 de ţigani (3,1%), 275 de armeni (0,4%), 110 germani (0,16%), 40 de turci, 40 de greci ş.a[456].

---

[451] *Moldova în epoca feudalismului*, vol. VII, partea I, pp. 370–458; C. Ungureanu, *op. cit.*, p. 23.

[452] Ecaterina Negruţi, „Informaţii noi privind emigrările din Bucovina în prima jumătate a sec. al XIX-lea", în „«Suceava». Anuarul Muzeului Judeţean", anul VIII, 1981, p. 259.

[453] I. Nistor, *Românii şi rutenii*, p. 120; R. F. Kaindl, *op. cit.*, p. 105.

Pentru a asigura o integrare efectivă a Bucovinei în cadrul Imperiului Austriac, pentru a dizolva particularităţile etnice ale noii provincii, deja din timpul administraţiei militare a început colonizarea ţinutului cu elemente alogene. Iniţial, amploarea acestor colonizări a fost nesemnificativă, fiind întemeiate doar cinci colonii maghiare, trei lipovene şi o colonie germană.

Maghiarii erau credincioşi de rit romano-catolic ori protestant; la momentul ocupării Bucovinei, nu au fost consemnaţi de niciun recensământ rusesc sau austriac. Ion Nistor susţinea că, în 1774, aici locuiau 62 de familii maghiare la Iacobeşti şi 49 de familii la Ţibeni[457]. Potrivit opiniei altor istorici, aceste colonii au fost întemeiate în iarna anului 1776–1777 de circa 100 de familii de secui care au sosit din Moldova[458]. Deşi nu este cunoscut precis anul întemeierii coloniilor maghiare Iacobeşti (Fogodisten) şi Ţibeni (Istensegits), cert este că aşezarea maghiarilor în Bucovina a început încă din timpul guvernării lui Splény. Conform conscripţiei din 3 noiembrie 1778, atunci se aflau în Bucovina 1 200 de familii de bejenari ardeleni, cu 5 018 persoane (inclusiv 102 familii, cu 431 de secui)[459], ceea ce corespunde cu informaţiile potrivit cărora coloniile numite au fost întemeiate de circa 100 de familii maghiare. Referindu-se la aceeaşi conscripţie, istoricul austriac R. F. Kaindl susţinea neîntemeiat că, din 5 018 emigranţi ardeleni, 1 768 erau secui[460] (această cifră din urmă coincide cu numărul persoanelor care proveneau din regimentele de grăniceri). Potrivit recensământului lui K. Enzenberg, din anul 1779, la Ţibeni locuiau 61 de familii şi la Iacobeşti, 63 de familii, inclusiv români[461]. Aceste două colonii s-au format de la sine, fără un sprijin direct sau indirect al administraţiei şi nu se cunoaşte exact anul întemeierii.

Colonizarea organizată a maghiarilor în Bucovina a început după numirea lui Enzenberg în fruntea administraţiei militare. După anexarea Bucovinei, autorităţile habsburgice au încercat să-i recupereze pe ardelenii refugiaţi în Moldova, în urma tulburărilor ţărăneşti din Transilvania, de la 1761–1764. Dar aceştia refuzau să se întoarcă în Ardeal şi, din această cauză, li s-a propus aşezarea în Bucovina. În anul 1784, în Moldova au fost trimişi mai mulţi ofiţeri, în frunte cu misionarul Martonfy, care trebuiau să-i convingă pe refugiaţii maghiari să vină în Bucovina. Această misiune delicată de strămutare a dezertorilor maghiari a continuat până în luna mai a anului 1786. De la 24 noiembrie 1783 până la 14 mai 1786, în Bucovina au fost dislocate, în total, 830 de familii de dezertori ardeleni maghiari (675 din regimentele de grăniceri şi 155 supuşi provinciali), cu 474 de femei şi 983 de copii, în total 2 287 de persoane[462]. Cu sprijinul direct al administraţiei militare, aceşti dezertori au întemeiat coloniile Hadikfalva (Dorneşti), Ioseffalva (Vorniceni) şi Andreasfalva (Măneuţi). Toţi maghiarii din aceste localităţi erau romano-catolici. În mai 1786, la Suceava au sosit 40 de familii maghiare, de confesiune reformată, care au solicitat să întemeieze o colonie aparte[463]. Aceşti bejenari au obţinut permisiunea de a se stabili pe teritoriul satului Rarancea, dar această colonie nu s-a dezvoltat din cauza declanşării războiului ruso-turc (1787–1791) şi a apropierii satului de graniţa cu raiaua Hotin. Maghiarii reformaţi s-au aşezat la Hadikfalva, Istensegits şi Andreasfalva şi au rămas să locuiască cu conaţionalii lor romano-catolici. Cu aceasta s-a încheiat stabilirea refugiaţilor maghiari din Moldova în Bucovina. Potrivit unei conscripţii de la începutul anului 1786, în Bucovina se aflau 702 familii de maghiari catolici, cu 2 136 de persoane, care erau aşezate în coloniile Istensegits – 276 de familii (817 persoane), Hadikfalva – 224 de familii (685 de persoane), Fogodisten – 154 de familii (499 de persoane), Ioseffalva – 48 de familii (135 de persoane)[464]. La acestea ar trebui adăugate 27 de familii care au sosit în 12 ianuarie 1786 şi 40 de familii protestante care, temporar, au locuit la Rarancea. Astfel, către mijlocul lui 1786, în Bucovina se aflau circa 775 de familii de maghiari, cu 2 350 de persoane[465] (inclusiv cele 40 de familii reformate, cu circa 120 de persoane). Trebuie menţionat faptul că nici coloniile maghiare, în timpul administraţiei militare, nu au fost ocolite de emigrări. Astfel, în vara anului 1787, erau şapte case pustii la Andreasfalva, 28 la Hadikfalva şi 16 la Joseffalva[466]. Ocupaţia principală a maghiarilor în Bucovina a fost agricultura şi creşterea vitelor; ei asigurau cu fructe şi legume în special oraşele Rădăuţi şi Suceava.

---

[454] J. Polek, *Ortschaftsverzeichnis*, p. 39.

[455] P. Ţugui, *op. cit.*, pp. 4–5; I. Popescu, *op. cit.*, p. 17; Şt. Purici, *op. cit.*, p. 359.

[456] C. Ungureanu, *op. cit.*, p. 29.

[457] I. Nistor, *Der nationale Kampf*, p. 130.

[458] F. A. Wickenhauser, *op. cit.*, p. 125; R. F. Kaindl, *op. cit.*, p. 244; M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 166.

[459] I. Nistor, *op. cit.*, p. 103; Idem, *Bejenarii ardeleni*, p. 454.

[460] R. F. Kaindl, *op. cit.*, p. 245.

[461] D. Werenka, *op. cit.*, pp. 173–177.

[462] R. F. Kaindl, *op. cit.*, p. 258.

[463] *Ibidem*, p. 269.

Lipovenii erau credincioşi ruşi de rit vechi, care nu au acceptat reformele religioase ale patriarhului Nikon şi s-au refugiat în ţările vecine. Aceştia au întemeiat în Bucovina, la începutul dominaţiei austriece, trei colonii. S-au stabilit pe teritoriul viitoarei Bucovine încă din timpurile când această zonă era parte componentă a Principatului Moldova. Înainte de războiul ruso-turc (1768–1774) a existat o colonie cu lipoveni la Stupca şi una la Mitocul Dragomirnei, care se mai numea Lipoveni sau Socalinci. În timpul războiului, aceşti lipoveni s-au refugiat în alte zone, fiindcă s-au temut să nu fie persecutaţi de autorităţile ruseşti. La începutul administraţiei militare, o parte din lipoveni s-a întors la Mitocul Dragomirnei. Într-un raport al lui K. Enzenberg, din 23 iunie 1784, se constata că, la acea dată, „în acest sat locuiau 15 familii vechi de lipoveni din anul 1777 şi 12 familii noi, aşezate în ultimii ani"[467]. Principala îndeletnicire a lipovenilor de aici a fost comerţul. Dar, în noaptea de 17/18 aprilie 1787, toţi lipovenii din Mitocul Dragomirnei au emigrat în Moldova[468]. Armenii din Suceava au obţinut atunci unele privilegii privind comerţul şi, prin aceasta, au fost lezate interesele lipovenilor de a practica negoţul în acest oraş. Ca urmare, pentru a doua oară, lipovenii au părăsit această colonie.

Altă colonie a fost întemeiată de lipoveni pe teritoriul moşiei Târnăuca, în urma încheierii unui contract, în 7 /18 aprilie 1780, între reprezentanţii lipovenilor şi Mănăstirea Putna. La Climăuţi s-au stabilit 20 de familii lipovene sosite din Moldova[469]. Coloniile lipovene de la Mitocul Dragomirnei şi Climăuţi s-au constituit în urma contractelor încheiate cu mănăstirile Dragomirna şi Putna, fără concursul administraţiei austriece. Aceşti lipoveni erau imigranţi din Moldova şi unii dintre aceştia locuiesc în această parte a ţării.

În urma vizitei împăratului Iosif al II-lea, din anul 1783, a început colonizarea organizată a lipovenilor în Bucovina, în special a acelora din sudul interfluviului pruto-nistrean (Basarabia), aflat sub administraţia otomană. În zona Mării Negre locuiau atunci circa 2 000 de familii de lipoveni[470], majoritatea pescari şi constructori de vase, o parte dintre ei exprimându-şi dorinţa de a se stabili în provinciile austriece (inclusiv în Bucovina). În toamna anului 1783, doi reprezentanţi ai acestor lipoveni s-au întâlnit cu generalul Enzenberg, apoi au plecat la Viena pentru a obţine noi privilegii de la împărat. Ei au fost primiţi de către Iosif al II-lea în 5 şi 9 octombrie 1783. În 10 octombrie 1783 împăratul a emis un patent imperial prin care se promitea acestor lipoveni libertatea religiei, scutirea de serviciul militar şi, pe termen de 20 de ani, scutirea de impozite[471].

Aşezarea lipovenilor în Bucovina s-a desfăşurat anevoios. Până în 22 martie 1784, au sosit în total numai zece familii lipovene[472], care au fost adăpostite provizoriu la Suceava. Aceşti lipoveni au întemeiat, în luna mai 1784, colonia Varniţa, la nord de Climăuţi. După ce administraţia militară a refuzat să satisfacă cerinţa lipovenilor de a lărgi teritoriul satului, aceştia au plecat la Hliboca[473]. Dar în curând s-au iscat unele neînţelegeri între lipoveni şi boierul Turcul, proprietarul moşiei de la Hliboca. În consecinţă, toţi lipovenii, în iarna anului 1785/1786, s-au reîntors la Varniţa (Fântâna Albă), unde s-au stabilit definitiv.

---

[464] J. Polek, „Zur Frage der Errichtung eines röm-kath. Bistums in der Bukowina", în JBLM, nr. 16, 1908, pp. 33–34. La acea dată încă nu era întemeiată colonia Andreasfalva.

[465] *Ibidem*, p. 30.

[466] R. F. Kaindl, *op. cit.*, p. 271.

[467] *Ibidem*, p. 178.

[468] J. Polek, *Die Lippowaner in der Bukowina*, Bd. I, Czernowitz, 1896, p. 20.

[469] *Ibidem*, p. 3.

[470] Şt. Purici, *op. cit.*, p. 367.

[471] R. F. Kaindl, *op. cit.*, p. 206.

[472] J. Polek, *op. cit.*, p. 14.

[473] *Ibidem*, p. 18.

Astfel, către sfârşitul administraţiei militare, existau în Bucovina trei colonii de lipoveni. În 1786, locuiau la Mitocul Dragomirnei 27 de familii, la Climăuţi – 26 de familii şi la Fântâna Albă – 30 de familii, în total 83 de familii sau circa 400 de persoane. Lipovenii din Bucovina aparţineau unor secte diferite, din care cauză coloniştii de la Climăuţi şi Mitocul Dragomirnei n-au acceptat să locuiască împreună cu conaţionalii lor din zona Mării Negre. Principala ocupaţie a lipovenilor în Bucovina era agricultura şi creşterea vitelor. Ei erau renumiţi, de asemenea, prin producerea fructelor şi legumelor pe care le cultivau în oraşe.

Germanii erau în Bucovina, la momentul anexării ţinutului, în număr cu totul neînsemnat[474]. La Prelipcea (sat pe malul Nistrului) au fost înregistrate, în 1774, patru familii germane[475], iar în timpul războiului ruso-turc (1768–1774) a fost întemeiată o monetărie la Sadagura, pentru a cărei funcţionare au fost aduşi specialişti germani şi evrei. La intrarea trupelor austriece în Bucovina, această monetărie era deja desfiinţată şi nu se poate preciza, cu exactitate, numărul germanilor din acea colonie.

După instaurarea dominaţiei austriece, au început să sosească şi primii colonişti germani în Bucovina (reprezentanţi ai armatei şi ai administraţiei, diferiţi funcţionari, negustori, meseriaşi etc). Aceştia s-au stabilit mai ales la Cernăuţi, Suceava, Siret şi în unele sate mai importante. La începutul dominaţiei habsburgice a fost întemeiată şi prima colonie cu mineri germani, în munţii din sud-vestul Bucovinei. Pentru prelucrarea zăcămintelor de fier, descoperite lângă Fundul Moldovei, au fost aduşi în 1784 colonişti germani, originari din nordul Transilvaniei şi din Zips (un comitat din nordul Ungariei, în prezent în Slovacia). Colonia de la Iacobeni s-a format în 1784–1786, fiind completată ulterior cu noi colonişti. La începutul anului 1786, la Iacobeni, trăiau 14 familii (71 de persoane) de religie romano-catolică[476], dar numărul germanilor protestanţi din această colonie era şi mai mare[477].

În anii 1782–1783 a existat un plan concret de colonizare a satelor dintre Prut şi Nistru cu ţărani germani. Adeptul principal al acestei colonizări, inginerul Budinszky, îşi exprima părerea că, în această zonă, ar putea fi aşezate circa 3–4 000 de familii germane[478]. Enzenberg, în principiu, nu era împotriva acestei colonizări, dar se limita la posibilitatea aşezării a circa 400 de familii[479]. Această poziţie a guvernatorului se explică prin mai multe cauze: numărul mare al imigranţilor din Galiţia şi Moldova, care ocupau pământurile libere şi casele nepopulate; în această zonă nu existau păduri, iar lemnul necesar pentru construcţia caselor trebuia pregătit şi transportat din zona Câmpulungului-Rusesc; majoritatea solicitărilor de stabilire în Bucovina provenea din rândul ţăranilor săraci, iar Iosif al II-lea decretase că procesul colonizării trebuie efectuat cu mai puţine cheltuieli. Tocmai din aceste motive de ordin economic şi social a fost sistată preconizata colonizare cu germani, iar ulterior, în zona dintre Prut şi Nistru, nu a fost întemeiată nicio colonie germană.

Între timp, colonizarea ţăranilor germani în Bucovina a început pe altă cale. În vara şi toamna anului 1782, au sosit din Banat la Cernăuţi 22 de familii de ţărani români. Locotenentul Deckert, responsabil de problemele colonizării, raporta, în 27 octombrie 1783: „Coloniştii din Banat au fost aşezaţi în următoarele localităţi: la Molodia – 13 familii, la Roşa – două, la Cernăuţi – două, la Jucica – două şi la Mitocul Dragomirnei – trei familii”[480]. Toţi aceşti germani erau romano-catolici.

Pentru aprecierea mai exactă a numărului germanilor din Bucovina, de mare valoare sunt informaţiile despre numărul populaţiei de religie romano-catolică şi protestantă din anul 1786. J. Polek consemna, pentru începutul anului 1786, 1 039 de familii sau 3 609 locuitori de religie romano-catolică în Bucovina (inclusiv 2 136 de maghiari)[481]. Restul de 1 473 de catolici erau probabil germani[482], fiind repartizaţi pe ţinuturi astfel: în ţinutul Cernăuţi – 849 de persoane, Suceava – 451, Siret – 103 şi în ţinutul Vijniţa – 70 de persoane[483]. La începutul aceluiaşi an, numărul coloniştilor protestanţi din Bucovina se ridica la 228 de persoane[484], dintre care circa 120 erau maghiari. Aşadar, la sfârşitul administraţiei militare numărul germanilor din Bucovina era de circa 1 580 persoane[485].

---

[474] Idem, *Ortchaftsverzeithnis*, pp. 30–39; P. Ţugui, *op. cit.*, pp. 4–5; I. Popescu, *op. cit.*, p. 17.

[475] C. Ungureanu, „Colonizarea populaţiei germane în Bucovina”, în „Codrul Cosminului”, s.n., nr. 2 (12), 1996, p. 211.

[476] J. Polek, *Zur trage der Errichtung*, pp. 30–31.

[477] C. Ungureanu, *op. cit.*, p. 217.

[478] R. F. Kaindl, *op. cit.*, p. 390.

[479] *Ibidem.*

[480] *Ibidem*, p. 398.

[481] J. Polek, *op. cit.*, pp. 30–38.

[482] Primii slovaci s-au stabilit în Bucovina abia la sfârşitul secolului al XVIII-lea, iar nobilii, funcţionarii, preoţii polonezi au început să sosească în ţinut îndeosebi după alipirea la Galiţia.

[483] J. Polek, *op. cit.*, pp. 30–38.

Evreii locuiau în acest teritoriu din timpuri mai vechi, dar numărul lor a început să crească mai rapid în preajma anexării Bucovinei de către Austria. Recensământul lui Splény a înregistrat, în 1775, în Bucovina, 526 de familii evreieşti[486] (inclusiv din satele reîntoarse Moldovei în 1776). Potrivit unei conscripţii de la mijlocul lunii decembrie 1776, în Bucovina locuiau 650 de familii evreieşti sau 2 906 persoane. Dintre acestea, 206 familii, care constau din 986 de persoane, erau stabilite în Bucovina înainte de 1769; 298 de familii (1 346 de persoane) au venit în Bucovina în timpul războiului ruso-turc; 146 de familii (574 de persoane) au venit în acest teritoriu după anexare[487], adică în 1774 locuiau în Bucovina 504 familii (2 332 de persoane).

În timp ce funcţionarii austrieci din primul deceniu al dominaţiei habsburgice au stimulat creşterea cantitativă a altor etnii, faţă de evrei au fost luate măsuri severe, mulţi fiind constrânşi să părăsească Bucovina. Totuşi, în primii ani a continuat să se mărească numărul evreilor, astfel că, în 1780, din 26 062 de familii, 1 069 erau evreieşti, adică cu 419 mai multe decât în 1776[488].

Situaţia evreilor s-a înrăutăţit simţitor după ce guvernator militar al Bucovinei a devenit generalul Enzenberg. Evreii au fost obligaţi să plătească noi impozite, cei de la sate erau obligaţi să se ocupe cu agricultura, iar cei stabiliţi după anul 1769 în Bucovina urmau să fie expulzaţi peste hotare. În urma aplicării acestor măsuri, numărul evreilor din Bucovina s-a redus până la 747 de familii, în 1782[489], şi la numai 308 familii, în anul 1786[490]. Această atitudine „duşmănoasă" a administraţiei faţă de evrei avea în principal motive economico-financiare şi sociale. Administraţia era interesată în creşterea numerică a populaţiei Bucovinei, cu condiţia ca aceasta să plătească regulat impozitele şi să aducă un profit maxim statului. Evreii, însă, nu erau producători, ci proprietari de prăvălii şi dughene, arendaşi de moşii, reuşind să stoarcă venituri importante pe seama ţăranilor, eschivându-se de la plata impozitelor, ceea ce aducea prejudicii statului.

Armenii au venit pentru prima oară în Ţara Moldovei în secolul al XIV-lea. Un număr mare de armeni s-a stabilit aici în vremea lui Alexandru cel Bun şi Ştefan cel Mare. Către sfârşitul secolului al XV-lea, la Suceava se aflau deja circa 700 de case populate de armeni[491]. Parţial era populat cu armeni şi oraşul Siret. Mai târziu, numărul armenilor din nordul Moldovei s-a micşorat substanţial. Recensământul austriac al lui Splény a înregistrat, în 1778, 58 de familii de armeni la Suceava[492], iar potrivit calculelor lui I. Popescu şi P. Ţugui, în anul 1774, numărul armenilor de pe teritoriul Bucovinei era de 400–435 de persoane[493].

Curtea de la Viena a stimulat, pe diverse căi, stabilirea armenilor în Bucovina. Armenii erau renumiţi prin capacităţile lor de a face comerţ, mulţi dintre ei erau bogaţi şi au arendat multe moşii. Toţi armenii din Suceava aparţineau bisericii armeano-gregoriene, constituiau o comunitate aparte şi se subordonau Episcopiei de Anatolia. Religia lor a fost recunoscută oficial de către autorităţi, iar negustorii armeni, în anul 1786, au obţinut de la împărat declararea Sucevei drept „oraş liber". În 1779, la Suceava locuiau 200 de familii moldoveneşti, 131 armene, 116 evreieşti şi 80 greceşti, în total 527 de familii, cu 2 635 de persoane[494].

În partea de nord a Bucovinei, cu precădere la Cernăuţi, locuiau şi armeni de religie catolică, dar numărul lor, iniţial neînsemnat[495], s-a mărit treptat doar după alipirea Bucovinei la Galiţia. Directorul ţinutului Suceava, Storr, raporta, în 16 iunie 1787, că în ţinut locuiau, la acea dată, 141 de familii armene, care constau din 714 persoane[496]. Putem estima numărul total al armenilor din Bucovina, pentru anul 1776, la cifra de circa 150 de familii (în jur de 750 de persoane).

---

[484] Erwin Massier, B. C. Grigorowitz, Josef Talski, *Bukowina. Heimat von Gestern*, Karlsruhe, Selbstverlag, 1956, p. 39.

[485] C. Ungureanu, *op. cit.*, p. 215.

[486] J. Polek, *Ortschaftsverzeichnis*, p. 39.

[487] *Geschichte der Juden in der Bukowina*, Tel-Aviv, 1958, p. 12.

[488] J. Polek, „Statistik des Judenthums in der Bukowina", în *Statistische Monatschrift*, vol. 15, Wien, 1889, p. 251.

[489] *Ibidem*, p. 253.

[490] *Ibidem*, p. 254.

[491] J. Polek, „Die Armenier in der Bukowina", în JBLM, nr. 12, 1904, p. 48.

[492] Idem, *Ortschaftsverzeichnis*, p. 39.

[493] Apud Şt. Purici, *op. cit.*, p. 359.

[494] Ignaz Luca, *Geographisches Handbuch von dem österreichischen Staate*, vol. VI, Wien, 1791, p. 327.

[495] R. F. Kaindl, *op. cit.*, p. 155.

Ţiganii erau împărţiţi, în momentul ocupării Bucovinei, în două grupuri mari: cei care aveau un loc permanent de trai (robi ai domnitorului, boierilor şi mănăstirilor) şi cei nomazi. Recensământul rusesc de la 1774, a înregistrat 420 de familii de ţigani, dintre care 321 de familii în ţinutul Suceava[497] (87 la mănăstirea Putna, 35 la Moldoviţa, 23 la Solca, 21 la Dragomirna, 20 la Humor, 39 de ţigani la Mitropolia Sucevei, 30 la Episcopia Rădăuţiului etc.)[498]. Majoritatea ţiganilor sedentari erau robi sau servitori la curţile boierilor sau la mănăstiri. În anul 1783, prin patentă imperială, ţiganii robi au fost declaraţi liberi. Tot atunci a avut loc secularizarea moşiilor mănăstireşti. În urma acestor măsuri, mulţi ţigani au emigrat împreună cu călugării de la mănăstiri în Moldova, ori s-au alăturat ţiganilor nomazi.

Este greu de evaluat cu exactitate numărul total al ţiganilor, fiindcă ei nu locuiau permanent în acele localităţi. Niciun recensământ nu i-a înregistrat pe ţigani ca o etnie distinctă, ei fiind trecuţi la etnia majoritară din localitatea respectivă. În anul 1800, în Bucovina, au fost înregistrate 627 de familii de ţigani sedentari (circa 2 500 de persoane)[499]. Pornind de la aceste date, am putea evalua numărul ţiganilor, spre sfârşitul administraţiei militare, la circa 2 000 de persoane.

Cercetările efectuate ne permit să afirmăm că, la sfârşitul administraţiei militare, în Bucovina locuiau circa 135 000 de locuitori[500], dintre care, pe lângă români, ruteni şi huţuli, erau circa 8 620 de reprezentanţi ai altor etnii: 2 350 de maghiari, 1 580 de germani, 1 540 de evrei, 750 de armeni, 400 de lipoveni şi circa 2 000 de ţigani. Astfel, în timpul administraţiei militare, numărul populaţiei Bucovinei practic s-a dublat, mai ales în urma imigraţiei intense din ţinuturile învecinate, dar, trebuie să specificăm că acest spor nu s-a produs uniform pe teritoriul întregii provincii. În unele zone, această creştere a fost mai lentă, în altele mai bruscă. Ţinând cont de aşezarea geografică, relief, limite naturale, pot fi evidenţiate şase zone diferite şi anume: 1) zona dintre Prut şi Nistru; 2) ţinutul Cernăuţi din dreapta Prutului (ocoalele Târgului şi Ceremuşului), care se delimita la sud printr-o fâşie lată de păduri seculare; 3) localităţile din valea râului Siret (fostul ocol Berhomet din ţinutul Suceava); 4) zona de deal şi de şes din ţinutul Suceava (partea de sud-est a Bucovinei); 5) zona montană din nord-vestul Bucovinei (fostul ocol Câmpulung Rusesc); 6) zona montană din sud-vestul Bucovinei (fostul ocol Câmpulung Moldovenesc).

În scopul evaluării dinamicii populaţiei în aceste şase zone geografice din Bucovina, am folosit datele a patru recensăminturi ale populaţiei, în care a fost expus numărul de familii pentru fiecare localitate: recensământul rusesc de la 1774[501], recensământul austriac al lui Splény de la 1775[502], recensământul lui Enzenberg de la 1779[503] şi recensământul austriac de la 1785, efectuat în urma împărţirii Bisericii Ortodoxe din Bucovina în şase protopopiate[504].

Tabel

Dinamica populaţiei Bucovinei, între anii 1774 şi 1785 (număr de familii)[505]

Nr.	Denumirea zonei geografice	Recens. 1774	Recens. 1775	Recens. 1779	Recens. 1785	Diferenţa în %		
						1774–1779	1779–1785	1774–1785
1.	Zona dintre Prut şi Nistru	3 827	4 766	7 610	8 873	98,9	16,6	131,8
2.	Ţinutul Cernăuţi	2 609	2 937	4 263	4 722	63,4	10,7	81,0

---

[496] J. Polek, *Die Armenier*, p. 65.

[497] C. Ungureanu, *Populaţia Bucovinei*, p. 29.

[498] *Moldova în epoca feudalismului*, vol. VII, partea I, pp. 336–353.

[499] A. Ficker, „Die Zigeuner in der Bukowina", în *Staatistische Monatschrift*, vol. 5, Wien, 1880, p. 55.

[500] Vezi E. Hurmuzachi, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. VII, p. 454; I. Nistor, *Românii şi rutenii*, p. 94 (aici sunt indicate, pentru anul 1786, 29 102 familii sau 135 494 de persoane).

[501] *Moldova în epoca feudalismului*, vol. VII, partea I, pp. 65–66, 242–260, 336–353, 370–458.

[502] J. Polek, *Ortschaftsverzeichnis*, pp. 27–44.

[503] D. Werenka, *op. cit.*, pp. 173–177.

[504] *Ibidem*, pp. 185–195.

[505] Numărul total al familiilor din Bucovina pentru anul 1779 este apreciat la 23 385, iar pentru anul 1785 – 27 027 (26 731 de familii de enoriaşi şi 296 de preoţi). Sumele de 23 335 şi 27 147 de familii au fost obţinute în urma adunării numărului de familii pe localităţi.

	din dreapta Prutului							
3.	Zona din valea râului Siret	1 134	1 128	2 430	3 147	114,3	29,5	177,5
4.	Zona de sud-est a Bucovinei	3 543	3 198	5 772	6 925	62,8	20,0	95,4
5.	Ocolul Câmpulung Moldovenesc	1 447	1 359	1 725	1 919	19,2	11,2	32,6
6.	Ocolul Câmpulung Rusesc	1 000	962	1 535	1 561	53,5	1,7	56,1
7.	**Total**	**13 560**	**14 350**	**23 335**	**21 147**	**72,1**	**16,3**	**100**

Analiza comparativă a acestor recensăminturi ne oferă informaţii interesante, din care reiese că, între 1774 şi 1785, a avut loc o creştere bruscă, dar neuniformă, a populaţiei Bucovinei. Astfel, imediat după ocuparea Bucovinei, în zona dintre Prut şi Nistru s-a produs un spor de populaţie de circa 25%, în timp ce în partea de sud-est a Bucovinei numărul populaţiei s-a redus cu circa 11%. Acest fenomen poate fi explicat prin faptul că intrarea trupelor austriece în nordul Moldovei şi vecinătatea cu Galiţia au facilitat pătrunderea unui număr însemnat de imigranţi ucraineni în partea de nord a Bucovinei, şi a provocat, în paralel, exodul unei părţi a populaţiei româneşti, din partea de sud a Bucovinei, în Moldova. Până la 1779, s-a produs un spor al populaţiei de circa 72% faţă de 1774 şi de circa 63% faţă de 1775. Totodată, creşterea a fost mai bruscă în partea centrală a Bucovinei (fostul ocol Berhomet din ţinutul Suceava) şi în zona dintre Prut şi Nistru, şi mai lentă în zonele montane din partea de nord-vest şi sud-vest a Bucovinei. Tot atunci, au apărut sau au fost repopulate câteva sate în împrejurimile târgului Siret, neînregistrate de recensământurile precedente şi în care, mai târziu, ucrainenii constituiau majoritatea populaţiei.

În perioada următoare (1779–1785), numărul total al populaţiei a crescut cu doar 16,3%, dar acest spor, ca şi în perioada anterioară, a fost mai mare în fostul ocol Berhomet şi cu totul nesemnificativ în satele de pe valea râurilor Putila şi Ceremuş, populate compact de huţuli.

Luat în ansamblu, numărul total al populaţiei Bucovinei, între 1774 şi 1785, a crescut cu circa 100%. Sporul populaţiei a fost mult mai pronunţat în fostul ocol Berhomet (circa 177,5%), în zona dintre Prut şi Nistru (circa 131,8%), şi mai puţin accentuat în fostul ocol Câmpulung Moldovenesc (circa 32,6%) şi în fostul ocol Câmpulung Rusesc (circa 56%).

Examinarea detaliată a datelor din tabel ne permite să evidenţiem două perioade distincte în evoluţia numerică a populaţiei: 1) perioada guvernării generalului Splény, 1774–1778 şi 2) anii guvernării generalului Enzenberg, 1778–1786. În timpul guvernării lui Splény s-a produs un spor brusc al populaţiei din Bucovina, procesul fiind total necontrolat sau dirijat de autorităţile habsburgice. Anume în acea perioadă au fost întemeiate coloniile maghiare Fogodisten şi Istensegits, coloniile lipovene Climăuţi şi Mitocul-Dragomirnei. În acest interval de timp s-a produs o imigrare masivă a rutenilor din Galiţia şi a crescut semnificativ numărul evreilor şi armenilor din Bucovina. Verosimil, administraţia austriacă nici n-a putut influenţa în mod efectiv procesele migraţioniste, fiindcă abia în 2 iulie 1776 a fost semnată convenţia de la Balamutka privind delimitarea frontierei între Imperiul Habsburgic şi cel Otoman, iar jurământul de credinţă faţă de noii stăpâni bucovinenii l-au prestat abia în 12 octombrie 1777.

Odată cu numirea în funcţia de guvernator militar al Bucovinei a generalului K. Enzenberg, situaţia şi procesele migraţioniste în noua provincie au început să fie ţinute sub control. Deja în anul 1779, administraţia militară a reuşit să stopeze imigrarea necontrolată a rutenilor în Bucovina. În urma măsurilor adoptate de generalul Enzenberg, numărul evreilor din provincie s-a redus către anul 1785 la numai 175 de familii[506] şi a fost suspendată proiectata colonizare a regiunii din zona Coţmani cu germani.

Administraţia militară, printr-o politică tolerantă, prin declaraţii şi promisiuni referitoare la respectarea statu-quo-ului, a contribuit la aşezarea în Bucovina a unui număr însemnat de colonişti şi imigranţi din provinciile învecinate. Autorităţile habsburgice au stimulat acest proces mai ales din considerente economice, cu scopul de a obţine profit maxim, fiind stimulaţi imigranţii înstăriţi, indiferent de etnie sau confesiune. Procesele imigraţioniste erau favorizate de situaţia social-economică în Bucovina, de libertatea religioasă şi de scutirea de serviciu militar a locuitorilor din provincie.

---

[506] J. Polek, *Statistik des Judenihums*, p. 235.

Politica demografică a administraţiei austriece în perioada 1775–1786 a influenţat, pe de o parte, în mod pozitiv evoluţia social-economică a Bucovinei, creând baza pentru noi relaţii între autorităţi şi supuşi, iar pe de altă parte, a pus temeliile înstrăinării acestui teritoriu românesc, prin impunerea unor reforme economice şi politice, prin colonizarea lui cu elemente alogene, prin înlăturarea autohtonilor din administraţie şi izolarea lor de conaţionalii din Moldova.

BOIERI ŞI MAZILI – NOBILI BUCOVINENI[507]

MIRCEA PAHOMI

Boyars and Mazils – Bukovinian Nobles

(*Summary*)[*]

The author Mircea Pahomi depicts the Bukovinian nobles, whose structure as an important social class (they were large landowners) was already structured according to the Byzantine model during the reign of Prince Alexander the Good. Later, even during the Austrian administration, there were still nobles, but these were joined by the leaseholders, who succeeded in buying forests or land and getting titles of nobility.

Keywords: Bukovina, nobility, boyars, mazils.

Alexandru cel Bun, domnul Moldovei (1400–1432), s-a ocupat de organizarea administrativă şi teritorială a ţării, stabilind şi dregătoriile după modelul bizantin, care erau ocupate de către marii boieri, intitulaţi „pani”, ei fiind şi membrii Sfatului domnesc. În tratatele încheiate cu Polonia, întâlnim formulările: „Noi, Alexandru voievod, domnul Ţării Moldovei, şi slujitorii noştri, panii români, pământeni moldoveni...” – 1 august 1404, Cameniţa; „Noi, Alexandru voievod, domnul Ţării Moldovei, şi pământenii noştri, panii Moldovei, anume...” – 1407, octombrie, Liov; „Noi, boierii moldoveni ai domnitorului nostru Ştefan voievod, pan...” – 13 ianaurie 1434; „Noi, panii domnitorului nostru Ilieaş voievod, pan...” – 19 septembrie 1436[508].

În interpolarea pe care o face Misail Călugărul în *Letopiseţul Ţării Moldovei* al lui Grigore Ureche, acesta scrie dregătoriile care se ţineau de către marii boieri, care făceau parte şi din Sfatul domnesc. Aceştia trebuiau să fie aproape tot timpul în Sfatul domnesc, devenit ulterior Divan, ce ţinea la curtea domnească. Unele dintre dregătorii aveau câte doi – patru subalterni, care îndeplineau în general atribuţiile ce reveneau funcţiei respective, ei nefăcând parte din Sfatul domnesc. În decursul timpului, dregătoriile şi componenţa acestuia au fost modificate în concordanţă cu noile realităţi ale timpului. Dregătorii puteau să fie schimbaţi oricând din funcţie, astfel că boierii respectivi se intitulau ca „biv” sau „biv vel”, respectiv ca „fost” sau „fost mare” (exemplu: logofăt, vornic etc.). Misail Călugărul enumeră marile dregătorii în fruntea cărora se aflau panii, astfel: logofăt, vornicii Ţării de Jos (sediul la Bârlad) şi ai Ţării de Sus (sediul la Dorohoi), pârcălab (de Hotin, Cetatea Albă, Chilia, Neamţ, Roman), pârcălab de Suceava (numit şi portar de Suceava, iar ulterior hatman şi pârcălab sau portar de Suceava), pustelnic, spătar şi staroste de Cernăuţi, paharnic, vistiernic, stolnic, comis, clucer, sulger, jicnicer, uşar[509].

O altă descriere a stărilor şi dregătoriilor boiereşti a fost dată de către voievodul Dimitrie Cantemir, în *Descrierea Moldovei* (1716), care scrie că marii boieri ai ţării stau alături de domn la Divan, ocupând locul preponderent în viaţa politică a ţării, îndeplineau poruncile domnului, ca oblăduitori ai ţinuturilor şi slujitori ai Curţii domneşti. Aceştia se împart în boieri de sfat sau sfetnici şi boieri de divan, ca sfetnici de taină în treburile ţării, ei fiind: logofăt mare, vornic mare al Ţării de Sus şi al Ţării de Jos, hatman, postelnic mare, spătar mare, paharnic mare şi vistiernic mare. La Cernăuţi erau doi pârcălabi, numiţi staroste şi căpitan sau vameş.

Domnii Moldovei au făcut multe împământeniri şi au acordat boierii diferitelor persoane străine aciuate în Moldova, aceştia obţinând şi alte privilegii. În starea a doua se aflau curtenii sau oamenii de la curte, care au moştenit un sat sau altul de la înaintaşii lor. Călăraşii de la curte trebuiau să-l însoţească pe domn la război, pe cheltuiala lor. Răzeşii erau mai degrabă ţărani liberi, decât să fie boieri[510].

Politica fiscală, pe care domnii Moldovei o aplicau marilor boieri şi marilor dregători în funcţie, a fost deseori diferită de la un domnitor la altul, ei fiind în general scutiţi, de la funcţia de logofăt până la cea de stolnic, aplicată doar pe timpul cât „vor fi întru cinstea boieriilor sale”, după care erau impuşi la obişnuita dajdie a mazililor la visterie pe an, pe care o plăteau ca nişte mazili.

---

[507] „Analele Bucovinei”, anul IX, nr. 1, 2002, pp. 61–79.

[*] Traducere: Ştefăniţa-Mihaela Ungureanu.

[508] *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, publicate de Mihai Costăchescu, vol. II, *Documente interne*, *Documente externe*, Iaşi, Editura Viaţa Românească, 1932, pp. 625, 628, 665, 701.

[509] Grigore Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ediţia P. P. Panaitescu, Bucureşti, ESPLA, 1958, pp. 76, 78.

[510] Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, ediţie de Gh. Mihăilă, Bucureşti, Editura Tineretului, 1967, pp. 152–164.

Domnitorul Constantin Mavrocordat a stabilit, în martie 1734, ca boierii „începând de la logofăt până la treti logofăt, atât el, cât şi fiii lor”, indiferent dacă erau sau nu în dregătorie, nu vor mai da nici dajdia mazilească pe an, „să fie slobozi şi iertaţi”, şi nimeni „în veci” să nu le mai ceară dajdie, „de vreme ce ei nelipsiţi se află lângă domnie, slujind la toate trebuile şi poruncile domniei câte s-a întâmpla”.

Ulterior, li s-a dat boierilor, după rangul pe care îl deţineau, câte 50, 60 oameni de scuteală, ce erau utilizaţi de către aceştia pentru nevoile şi întreţinerea caselor lor. Veniturile categoriei boiereşti erau asigurate din alte surse, ei nefiind salarizaţi. De exemplu, marele armaş lua câte 500 de lei de la starostele de Cernăuţi, iar marele şetrar primea venitul de la otace (iarmaroace). Documentul emis în 1734 de către Constantin Mavrocordat constituie actul de înfiinţare a categoriei boiereşti a neamurilor, categorie fiscală distinctă de celelalte. Până în martie 1734, mazilii îi cuprindeau pe toţi boierii care nu deţineau funcţii, ei având un statut fiscal aparte, fiind privilegiaţi în comparaţie cu alte categorii fiscale. Domnitorul a stabilit, prin acest act, trei categorii boiereşti: boierii dregători, fiii acestora, adică neamurile şi mazilii, în rândurile cărora nu puteau fi admişi decât cei „de neam de boieri”. Aceptarea intrării în rândurile mazililor se făcea pe baza unor dovezi certe de ascendenţă mazilească, cercetată de marii boieri, cu o raportare favorabilă din partea ispravnicilor, respectiv staroştilor de ţinut, şi aprobarea domnitorului, după care erau trecuţi în catastihul visteriei. Mazilii nu puteau primi sarcini decât din partea domnitorului, ei fiind puşi sub comanda căpitanului de mazili[511].

Unii dintre marii boieri, care din motive politice au petrecut mai mult timp în Polonia, au fost indigenizaţi, adică şi-au luat cetăţenia ţării vecine, fiind primiţi în rândurile nobilimii. Astfel, în 1593, Seimul din Varşovia a recunoscut lui Ieremia Movilă şi marelui logofăt Luca Stroici, indigenatul şi prerogativele de nobili ai Coroanei polone, brevetele lor fiind semnate de către regele Sigismund al III-lea. În anul 1607, marele boier Nestor Ureche, iar ulterior Iancu Costin, Miron Barnovschi-Movilă, Ştefan Petriceicu ş.a. au primit şi ei prerogativele nobilimii polone. Alte primiri din rândurile boierilor Moldovei au fost făcute în ultimele decenii din secolul al XVII-lea când, sub pretextul luptei contra turcilor, Polonia a ţinut sub ocupaţie nordul Moldovei, până în anul 1699, când, prin Pacea de la Carloviţ, au fost obligaţi să părăsească teritoriul ţării române. Boierii moldoveni de origine străină aveau obţinute titluri de nobleţe polone, ca Logothetti şi Lozan (în 1607), Turcul şi Haliapinschi (în 1676), Manowarda (în 1788), Voinowicz (în 1793), Dobrovolschi (în 1800), Calmuţchi (în 1676)[512].

În 24 ianuarie 1681, la Iaşi, Dosoftei – mitropolitul Moldovei şi Sucevei, Miron Costin – mare logofăt, Neculai Racoviţă – fost mare logofăt, Buhuşi – hatman, Balşe – mare vornic şi alţi boieri din Divanul lui Duca Voievod, dau mărturie lui Gavril şi Vasile Lucaveţchi, din slujba lui Ioan al III-lea Sobieski că sunt nobili ai Moldovei, proprietari ai satului Lucavăţ, pe Siretul de Sus, Ţinutul Suceava, sat care este numit după numele lor, că sunt urmaşii lui Şerbiţă Lucaveţchi, nepoţii lui Andrei Lucaveţchi, înrudiţi cu neamurile isareştilor, goianeştilor, petreştilor şi cocoranilor, iar strămoşii lor a avut cinuri de logofăt, pârcălab şi sluger. În preambulul mărturiei se scrie că, „precum toate împărăţiile, regatele şi principatele au drepturile lor de la origine, tot astfeliu şi Ţara Moldovei a fost mai întâi colonisată de Traian, împăratul romanilor, după scoaterea dacilor, cu popor adevărat roman; şi după ce acest popor roman adus de împăratul Traian fusese gonit de Atila şi tătari în munţii Ardealului, s-a întors principele Dragoş cu poporul său din Maramureş iarăşi înapoi, de la munte până la Marea Neagră. De la acest întâi principe, până la principele Bogdan, fiul lui Ştefan cel Mare, poporul era independent şi trăia din puterile sale proprii – *equestri ordine* – şi există până azi, deşi mai sărman şi mai slab, cu tot acelaşi nume, cu curtea de la care purced toate dregătoriile şi boieriile”.

Originalul acestui document se afla în posesia contelui Vasilco din Berhomet[513]. Familia Vasilco a obţinut din partea Poloniei şi apoi a Austriei următorarele titluri de nobleţe: nobil, conferit în

---

[511] Eudoxiu Hurmuzachi, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. II, partea 1, 1451–1575, pp. 325–326; Dorin Dobrincu, „Privilegii fiscale în Moldova epocii fanariote” (I), în „«Suceava». Anuarul Muzeului Naţional al Bucovinei”, anul XXIV–XXV, 1997–1998, pp. 199–211.

[512] Traian Larionescu, „Ctitorii boiereşti în Bucovina”, în „Arhiva genealogică română”, ianuarie 1944, p. 24.

[513] *Catalogul documentelor moldoveneşti din Direcţia Arhivelor centrale*, Supliment 1, Bucureşti, Editura „Arhivele Statului”, 1975, p. 303; Teodor Balan, *Documente bucovinene*, vol. III, *1573–1720*, Cernăuţi, Editura Consiliului Eparhial al Mitropoliei Bucovinei, 1937, pp. 96–97.

1675 de regele Sobieski, de Ritter în 1788, baron în 1855 şi conte în 1916[514]. După datele obţinute în 1944 de către Traian Larionescu, de la Ministerul Afacerilor Externe, Direcţiunea Presei şi Propagandei, familia Vasilco mai poseda în Bucovina circa 25 000 de hectare, în majoritate păduri seculare situate în nordul provinciei, acaparate de către Rusia sovietică.

O ramură a familiei Daşchievici, boieri români de mai multe generaţii, era de origine străină, descinzând în linie directă din cele mai mari familii medievale. Străbunul familiei, Daşco, era nepotul lui Korbut, fratele lui Vladislav Iagello, întemeietorul familiei regale a Iagellonilor, fiind strănepotul lui Olgrid, marele duce al Lituaniei (1341–1377). Din acelaşi timp era şi stră-strănepotul marelui duce Gedimin (1315–1341), care a fost întemeietorul dinastiei lituaniene, protopărintele celor mai multe dinastii europene. Teodor Balan relatează că la Arhivele Statului din Cernăuţi se păstrează un document al familiei Daşchievici, foarte bine conservat, având blazonul cu coroană princiară „Korybut", acelaşi cu al familiilor principilor Wisjnoviecki, Wproniecki, Galiţin, Trubeţcoi ş.a. (zece familii), toţi cu aceeaşi origine comună[515]:

– 30 septembrie 1692, Iaroslaw. Ioan al III-lea Sobieski, regele Poloniei, face cunoscut lui Constantin Turcul, staroste de Cernăuţi, rohmistru şi nobil credincios regelui, că „a scutit moşiile fraţilor Isac şi Gheorghiţă Goian, nobili, care au dovedit credinţă regelui în timpul campaniilor din Moldova, fapt constatat şi de puternicul castelan al Cracoviei şi alţi militari poloni cu prilejul trecerii trupelor, de orice contribuţie pentru popasul soldaţilor şi dispune să nu se ceară nimic de la Goianeşti, şi [de la] ţăranii lor din tabără care se ţin de steagul lor", deoarece au suferit mult din cauza întreţinerii cu pâinea lor a trupelor polone la intrarea şi ieşirea din Moldova;

– 8 octombrie 1697, Cracovia. August al II-lea Saski, regele Poloniei, face cunoscut lui Constantin Turcul, staroste de Cernăuţi, rohmistru şi nobil credincios, că, văzând credinţa şi serviciile aduse Poloniei „în timpul domniei strălucitoare a înaintaşului nostru, cât şi în timpul fericitei noastre domnii, încă din timpul campaniilor în Moldova, scuteşte de contribuţiile ce se dau cu prilejul trecerii şi popasurilor trupelor polone, moşiile lui Alexandru Ciuraş şi ale fraţilor Isac şi Gheorghiţă Goian, nobili, împreună cu ţăranii lor, care au steag, şi au suferit mari pagube şi neplăceri din cauza opririi armatelor. A scris Mikolai Tomislawicz"[516]. În timpul domniei lui Constantin Mavrocordat, a fost constituită, pe lângă Divan, o comisie formată din mari boieri, care să analizeze şi să verifice solicitările boierilor şi mazililor pentru a li se conferi titluri de mazili, ce le aducea scutirea de dajdea de visterie, prin „scoaterea la neamuri", iar constatările făcute erau supuse domnitorului pentru a hotărî. Din această comisie au făcut parte membri ai Divanului: Sandul Sturza – mare logofăt, Iordache Ruset – vel vornic, Toader Palade – vel visternic, Ion Neculce – biv vornic, Alistarco – ban, Costache Razul –vornic, Iordache Cantacuzino – vornic. Din cărţile eliberate solicitanţilor se constată că nu în toate cazurile comisia a lucrat în plenul ei, existând cazuri care conţin numai două – trei semnături ale boierilor verificatori. În *Condica lui Constantin Mavrocordat* sunt cuprinse 26 de documente, din care prezentăm, spre exemplificare, numai o parte dintre acestea, ce vor fi menţionate în ordinea înscrierii lor în condică, fără a mai trece elementele comune care se repetă, ca titulatura domnitorului, boierii din comisie ş.a.;

– 4 februarie 1742. „Io Constantin Neculai voevoda, bojiiu milostiiu gospodar zemlii Moldavscoi [din mila lui Dumnezeu domnul Ţării Moldovei]. După dovidire să se scoată la niamuri, după cum s-a hotărât. Let 7250 [1742] fevruarie 4, aflăm cu adevărul, am dat această mărturie. Fiul: Andrei Balşo, biv stori spatar [la] Mihai Racoviţă vodă, let 7287 [1679] [anul este greşit, el trebuind să fie între 1703 şi 1705 sau 1715 şi 1726]. Tatăl: Vasile Balş vtori logofăt, [la] Antonchie Vodă, let 7213 [1705]. Moşul: Ionaşco Balş vel vornic [la] Anton Ruset Vodă, let 7185 [1677]. Boieri: [Sandul Sturza] vel logofăt, Ion Necule biv vornic, Alistarc ban, Toader Palade vel visternic, Costache Razul vornic";

– 4 februarie 1742. „Io Constantin Neculai voevoda [...]. După dovidire, să scoată la niamuri, după cum s-a hotărât. Fevruarie [4] let 7250 [1742]. Aflând cu adivărul, am dat aciastă mărturie. Fiul: Toader Buhuş. Tatăl: Neculai Buhuş vel armaş [la] Constantin Duca vodă, let 7211 [1703]. Moşul:

---

[514] Traian Larionescu, *op. cit.*, p. 19.

[515] Idem, „Patenta imperială din 14 martie 1787" (în continuare se va cita: Traian Larionescu, *Patenta imperială din 14 martie 1787*), în „Arhiva genealogică română", ianuarie 1944, pp. 15–17, 19, 22.

[516] Vasile Gh. Miron, Mihai-Ştefan Ceauşu, Gavril Irimescu, Sevastiţa Irimescu, *Din tezaurul documentar sucevean. Catalog de documente: 1393–1849* (în continuare se va cita: *Din tezaurul documentar sucevean*), Bucureşti, Direcţia Generală a Arhivelor Statului, 1983, pp. 203–206.

Sandul Buhuş hatman [la] [Gheorghe] Duca vodă, let 7176 [1668]. [Sandul Sturza] vel logofăt, Costache Razul vel vornic, Alistarho ban, Toader Palade vel vistemic";

– 4 februarie 1742. „Io Constantin Neculai voevoda [...].După dovidire să se scoată la niamuri, după cum s-a hotărât. Let 7250 [1742] fevruarie 4. Aflând cu adivărul, am dat această mărturie. Fiul: Gavril Miclescu [şi] Ghiorghie brat ego. Tatăl: Vasilie [vel] jitnicer [la] Constantin Duca vodă, let 7000 [1692]. Moşul: Grigorie vel paharnic. [Sandul Sturza] vel logofăt, Costache Razul vel vornic, Ion Neculce biv vornic, Alistarho ban, Toader Palade vel vistemic";

– 26 ianuarie 1742. „Io Constantin Neculai voevoda [...]. Dovidindu-să aceştie mai gios numiţi din neam boeresc, să să scoată de la dajdie şi să să puie la rândul boierilor. Ghenarie 26, let 7250 [1742]. Fiul: Ilie Zmucilă. Tatăl: Grigorie treti spătar [la] Antioh vodă 7215 [1707]. Moşul: Savin vel ban, la Constantin Duca vodă, let 7211 [1703]. [Sandul Sturza] vel logofăt, Iordache Ruset vornic, Iordache Cantacuzino vornic, Ion Neculce biv vornic, Alistarho vel ban, Palade vel visternic, Ştefan Ruset vel paharnic". Originalul acestui document are data de 27 ianuarie, precum şi menţiunea că este scos „la niamuri";

– 26 ianuarie 1742. „Io Constantin Neculai voevoda [...]. Fiul: Neculai Brăescul postelnic. Tatăl: Solomon Brăescu vel stolnic. [Sandul Sturza] vel logofăt, Iordache Ruset vel vornic, Ion Neculce biv vornic, Alistarho vel ban, Toader Palade vel vistemic, Ştefan Ruset vel păharnic, I[ordache] Can[tacuzino] vornic";

– 26 ianuarie 1742. „Io Constantin Neculai voevoda [...]. Fiul: Constantin Ciudin vel medelnicer. Tatăl: Vasilie Ciudin postelnic, la Dumitraşco Cantemir vodă, [la] let 7219 [1711]. Moşul: Gheorghiţă Ciudin vel stolnic [la] Duca vodă 7211 [1703]. [Sandul Sturza] logofăt, Iordache Ruse vel vornic, Ion Neculce biv vornic, Alistarho vel ban, I[ordache] Can[tacuzino] vornic, Ştefan Rusăt vel păharnic, [Toader Palade] vel vistemic;

– 26 ianaurie 1742. „Io Constantin Neculai voevoda [...]. Fiul: Ion Başotă vătaf za stol[nicei]. Tatăl: Sân Pătraşco Başotă vel stolnic [la] Grigore Ghica voevoda, 7250 [1742], Moşul: Zosim Başotă hatman. [Sandul Sturza] vel logofăt, Iordache Ruset vel vornic, Alistarho ban, Ion Neculce biv vornic, I[ordache] Can[tacuzino] vornic, [Toader Palade] vel vistemic, Ştefan Ruset vel păharnic";

– [26] ianaurie 1742. „Io Constantin Neculai voevoda [...]. Feciorii: Lupul Crupenschie vel pitar, Grigorie biv vel păharnic brat ego, Vasilie postelnic brat ego. Tatăl: Sinovi Sandul vel medelnicer. [Nu are trecut moşul] [Sandul Sturza] vel logofăt, Iordache Cantacuzino vel vornic, Iordache Ruset vel vornic, Alistarho ban, Ion Neculce vornic [biv], [Toader Palade] vel vistemic, Ştefan Ruset păharnic";

– 26 ianaurie 1742. „Io Constantin Neculai voevoda [...]. Feciorul: Gheorghie Canano postelnic. Tatăl: Sin Constantin vel căminar. [Nu are trecut moşul]. Membrii comisiei";

– 26 ianuarie 1742. „Io Constantin Neculai voevoda [...]. Feciorii: Toader Darie, Vasilache brat ego. Tatăl: Sinovii Mihalache Darie. Moşul: Darie vel spătar, [la] Alixandru Iliaş vodă, 7175 [1667]. Dovadă de la Grigori Ghica vodă că este ficior[ul] lui Darie, let 7249 [1741]. Membrii comisiei";

– 30 ianuarie 1742. „Io Constantin Neculai voevoda [...]. Fiul: Ion Bujoren vornic de Câmpulung. Iordache brat ego. Tatăl: Sin Chiriac capuchehaie. Moşul: Vnuc Cârste vel vornic de la Ţara de Jos, [la] Iremie Movilă vodă, let 7108 [1600]. Membrii comisiei";

– 30 ianuarie 1742. „Io Constantin Neculai voevoda [...]. Fii: Sandul Jora, Mihalache brat ego. Tatăl: Grigorie Jora vel vistemic, [la] Neculai Mavrocodat vodă, 7220 [1712]. Moşul: Constantin Jora clucer, [la] Gheorghe Duca vodă, 7187 [1679]. Membrii comisiei";

– 30 ianuarie 1742. „Io Constantin Neculai voevoda [...]. Ficior: Andrei Prăjescul. Tatăl: Sin Ştefan Prăjescul clucer, [la] Constantin Duca vodă, 7029 [1701]. Moşul: Nepot Toader Prăjescul clucer [la] Istrati Dabija vodă, 7173 [1665];

– 1742. „Io Constantin Neculai voevoda [...]. Fiul: Grigore Moţoc şi Neculai sin ego. Tatăl: Sin Ilie Moţoc vel medelnicer, [la] Duca vodă, 7180 [1672]. Comisia: numai 2 membri";

– 28 iulie 1742. „Constantin Neculai vodă Mavrocordat. După dovidire să scoată la niamuri. Ficior: Grigore Moţoc, să sin ego Neculai. Tatăl: Ilie vel medelnicer, la Duca vodă, let 7180 [1672]. Moşul: Gheorghe Moţoc. Comisia: numai 3 membri";

– 30 ianuarie 1742. „Constantin Mavrocordat vodă. Fiii: Cârstea Iamandi biv vel păharnic, Ioniţă Iamandi brat ego, treti postelnic, Ştefan Iamandi postelnic. Tatăl: Sin Iamandi vel medelnicer [la] Mihai vodă, la let 7227 [1719], clucer [la] Neculai Mavrocordat, 7224 [1715]. Comisia din 7 membri, boieri";

–30 ianuarie 1742. „Constantin Mavrocordat vodă. Fiul: Dumitraşco Stroici. Tatăl: Stroe vtori spătar, [la] Constantin Duca vodă, 7209 [1701]. Moşul: Dumitraşco Zmucilă vel păharnic, la Antonie Ruset vodă, let 7184 [1676]. Comisia: 7 boieri de divan”;

– 20 iulie 1742. Constantin Mavrocordat vodă pune rezoluţia: „După dovidire, să să scoată la mazili, şi cu ţara să nu fie, ce să să scoată la aleşi. Fiul: Vasilie Cracalie, staroste numai [la] Eremie [Movilă] vodă, 7113 [1605] iulie 7. Tatăl: ... Moşul: Cracalie, staroste, numai căpitan de barani, să brat ego Grigoraş. Tatăl: ... Moşul: Cracalie, staroste numai [la] Eremie [Movilă] vodă, 7113 [1605] iulie 7. Semnează numai Sandul Sturza vel logofăt. Iordache Ruset vel vornic”;

– 22 septembrie 1742. „O carte s-a dat unui om gospodar, să meargă pe la boierii carii s-au scos de la niamuri şi lor li s-au ţinut în samă la visterie, iar cărţi n-au vrut să-şi scoată de la logofătul Lupoian. Pentru aceasta să aibă a plini câte 2 ughi ungureşti (galbeni), avaetul logofătului Lupoian”[517]. Rezolvându-se problemele prin care obţineau scutirea de plata dărilor către visterie, solicitanţii nu mai doreau să achite taxa de 2 galbeni, care constituia sursa de venit a logofătului Lupoi, astfel că s-a ajuns la executarea silită a datornicilor, printr-un slujbaş domnesc, care-şi primea şi el plata ciubotelor;

Trecerea la neamuri a continuat şi în deceniile următoare din secolul al XVIII-lea, astfel:

– 18 decembrie 1762. Grigore Callimachi domnul Moldovei, întăreşte mărturia marelui logofăt, a marilor vornici Mihai Sturza şi Lupul Balş din anul 1762 (7271) decembrie 16, care din porunca domnului cercetând plângerea fraţilor Toader Păunel şi Sandul Păunel din ţinutul Cernăuţi, au constatat că sunt neam de mazili, nepoţii lui Grigori Drace, ce a fost mare medelnicer şi porunceşte marelui vistier să-i treacă în rândul mazililor. Notă: În 1819 ianuarie 28, Cernăuţi. – Ion Ţopa mazil, ş.a. dau mărturie despre fiii, nepoţii şi strănepoţii lui Gligoraş Păunel[518].

– august 1786. Alexandru Mavrocordat Firaris dă un hrisov fraţilor Ioan, Vasile, Gheorghe şi Costachi Tăutul. Feciorii lui Simion Tăutul, fost vornic de Suceava (aveau curtea boierească în satul Comaneşti – Suceava) fac o plângere, prin care sesizau că neamul lor se trăgea din marele logofăt Ion Tăutul (sub Ştefan cel Mare şi Bogdan voievod) şi că „din întâmplările vremilor scăzând neamul lor la scăpăciune, au rămas înstrăinaţi din rânduiala neamurilor şi părăsit de domneştile mili”. Prin cercetarea actelor şi cu mărturia marelui vornic Teodor Balş, domnul le-a confirmat privilegiile, ca „în toată vremea să fie apăraţ[i] atât de dăjdiile visteriei, cum şi de toate alte orice fel de angării vor fi asupra altor stări de oameni”. Dregătorii de ţinuturi să nu-i „rânduiască la porunci”, iar „bucatele” lor (stupii, porcii şi vinul) erau scutite de seatină, vădrărit şi goştină. Domnul le mai acorda 12 oameni aduşi de peste hotare „pentru slujba casei lor”, care să fie „scutiţi şi apăraţi atât de bir, cum şi de alte angării oricâte vor avea asupra altor lăcuitori”. În noiembrie 1786, un nou hrisov le reduce numărul oamenilor străini la opt[519]. Alexandru C. Moruzi vodă evidenţiază că Vasile Tăutul, fiul lui Lupul Tăutul, descinde din marele logofăt Ion Tăutul, înrudindu-se cu marea boierime a Moldovei, era „neam de boieri”, fiind inclus în „rânduiala neamurilor”, dându-i „carte” doveditoare, fiind scutit de setină, vădrărit şi goştină, putând aduce doi oameni din altă ţară. Alt Tăutul Constantin, fiul lui Toader Tăutul, a fost trecut la neamuri în 3 decembrie 1793[520].

– circa 1787. „Pentru care poftindu-ne dumnealui stolnicul Enache Kogălniceanu de-am căutat catalogul strămoşesc al Luculeştilor, arătăm pentru tot Divanul, în frica lui Dumnezeu. Luca cel Bătrân a avut doi feciori şi două fete, adică: Ştefan Luca vistiernic, [de unde] se trag Luculeştii; Adam Luca sulgeriu, [de unde] se trag Adameştii; Tofana, [de unde] se trage Zoiţa lui Arbure, şi Anuşca, [de unde] se trage Ştefăniţă Iamandi”[521]. Posibil ca actul respectiv să fi fost utilizat pentru obţinerea titlurilor de nobleţe austriece din Bucovina;

– 1 aprilie 1789, Iaşi. – Dovadă eliberată lui Ioniţă Arhip din Suceava, de către boierii Divanului domnesc al Moldovei, că este mazil. Acesta a fost atestat ca nobil în 18 noiembrie 1789[522];

---

[517] Corneliu Istrati (ed.), *Condica lui Constantin Mavrocordat*, Iaşi, Editura Universităţii „Al. I. Cuza”, 1987, pp. 361–371.

[518] Traian Larionescu, *op. cit.*, p. 18; *Din tezaurul documentar sucevean*, pp. 351, 562.

[519] „Gazeta mazililor şi răzeşilor bucovineni”, anul II, 1912–1913, pp. 103–104.

[520] Dorin Dobrincu, *op. cit.*, pp. 204–205; „«Ion Neculce». Buletinul Muzeului Municipal Iaşi”, fascicola 3, 1923, pp. 115–116; fascicola VIII, 1928, p. 231.

[521] C. I. Andreescu, *Documentele Kogălnicenilor din Arhiva Fundaţiei culturale „M. Kogălniceanu”*, Iaşi, 1942, p. 32.

[522] Serviciul Arhive Naţionale Istorice Centrale, dosar 46/FD, Teodor Balan, *Documente bucovinene*, vol. VIII, manuscris, p. 271.

Despre boierimea Moldovei, principele Dimitrie Cantemir a dat unele detalii în lucrarea *Descrierea Moldovei,* prezentând situaţia de la începutul secolului al XVIII-lea. Din timpul descălecatului ţării, dregătorii treburilor politice şi ale oastei au fost numiţi aceia „care-i întreceau pe ceilalţi în vitejie şi credinţă" şi nu aceia „care puteau să înşire nume cât mai multe ale înaintaşilor lor". La ocuparea Bizanţului de către turci (1453), multe neamuri au fugit în Moldova, ca loc de scăpare, şi pentru credinţa lor au dobândit „împământenirea şi boieria". Unele neamuri împământenite au fost din rândurile tătarilor care s-au creştinat, ale aleşilor, dar şi ale unor slujitori care-i însoţeau pe domnitorii fanarioţi, ajungând întâi în slujbele curţii domneşti, iar pe urmă îi „ridicau şi în rândul boierilor, care le aduceau privilegiile nobilimii".

Dimitrie Cantemir prezintă împărţirea boierimii în trei stări. Prima stare cuprinde boierii pe care domnul ţării îi punea în cele mai înalte dregătorii. Starea a doua era formată din curteni sau oamenii de la curte, care au moştenit un sat sau altul de la înaintaşii lor. A treia stare o formau călăraşii, care pentru folosul moşiilor primite de la domn, trebuiau să-l însoţească totdeauna la război cu cheltuiala lor. Ultimii sunt răzeşii, care erau de fapt ţăranii liberi sau slobozi. Aceştia locuiesc mai mulţi împreună într-un sat, îşi lucrează singuri sau cu slugi moşiile lor. Cantemir remarcă faptul că niciunul dintre neamurile moldoveneşti nu a pierit de tot în atât de multe războaie şi prădăciuni ce au avut loc. Fiecare neam boieresc a avut în stăpânire, altă dată, cam câte 5 000 de gospodării fiecare, rămânându-le abia vreo cinci acum, dar şi-au păstrat neamul.

Din multe neamuri boiereşti care s-au păstrat, pe care le enumeră Dimitrie Cantemir, reţinem doar câteva care au trăit şi în nord-vestul Moldovei: Abazeştii, Arbureştii, Bantaşeştii, Başoteştii, Bălşeştii, Cantacuzinii (urmaşi împărăteşti), Catargieştii, Ciogoleştii, Costineştii, Crupenscheştii, Ghengheştii, Goianeştii, Hăbăşeştii, Isăceştii, Micleştii, Movileştii, Murguleştii, Naculeştii, Paladeştii, Prăjeştii, Ravociţeştii, Ropceneştii, Ruseteştii, Şepteliceştii, Stârceştii, Sturzeştii, Tălăbeştii, Talpeştii, Tăutuleştii, Turculeţeştii, Urecheştii ş.a. Tineretul, pentru a se afirma, trecea prin treptele mici, apoi la cele mari[523].

În 1775, teritoriul, numit ulterior Bucovina, a fost detrunchiat din trupul Moldovei, fiind „alipit" la Austria, care a introdus administraţia militară. În 1786 a încetat administraţia militară, iar provincia a fost unită cu Galiţia, devenind al XIX-lea cerc galiţian, cu capitala la Lemberg (Lwow). Galiţia a fost încorporată la Austria în urma împărţirii Poloniei din 1772, iar nobilimea poloneză a obţinut recunoaşterea tuturor drepturilor ei feudale, între care şi acela de a se aduna în Dietă sau Seim şi a delibera asupra nevoilor ţării. Boierimea moldovenească solicită şi ea aceleaşi drepturi ca şi cea polonă, respectiv de a fi încadrată în seimul galiţian, precum şi de echivalare a titlurilor ei de nobilime. În acest sens, împăratul Austriei, Iosif al II-lea, prin Decretul imperial din 14 martie 1787, redactat în limba română, aprobă această solicitare. Textul acestui decret imperial, prin care s-a dispus primirea boierilor şi mazililor moldoveni din Bucovina în sânul aristocraţiei austriece, a făst tipărit în revista „Arhiva genealogică română" din anul 1944, precum şi de către profesorul Ion Nistor, în *Istoria Bucovinei.* Între aceste publicaţii există unele deosebiri de redactare, care însă nu schimbă conţinutul lui. Decretul se redă după textul publicat de către Ion Nistor, cu unele mici completări din „Arhiva genealogică română".

„Noi Iosif al II-lea, din mila lui Dumnezeu ales împărat roman, măritor în toate timpurile al imperiului, rege al Germaniei, Ungariei, Boemiei, Galiţiei şi Lodomeriei, arhiduce de Austria, duce de Burgundia şi Lotaringia etc. Ca mai adevărat să ajungem scopul [pe] care l-am avut la împreunarea Bucovinei cu Galiţia, şi amândouă ţările cu atâta mai mult a le uni, am aflat a fi cu cuviinţă pe boierii şi mazilii bucovineni a-i supune la aceiaşi stare cu cei din Galiţia; pentru aceia hotărâm cele mai jos scrise: 1) Tituluşurile, adecă numirile *boieri, mazili* şi *proci* [altele], de acum înainte de tot să lipsească şi toată boieria şi mazilia din Bucovina, se împarte în stare domnească şi *von* sau precum se numeşte după unguri – *nemeş*, adică după nemţie – *Herren* şi *Ritter* ţiind; 2) Starea domnească cuprinde în sine pe starea *grafilor*, adică a *conţilor* şi a *baronilor*, care cinste toate acele familii dobândesc, care vor dovedi că au luat vreo boierie din cele 12 boierii mai mari ale Moldovei şi trag venit de 3 000 de lei din moşii, ce sunt sub stăpânirea împărăţiei Austriei. Pentru cinstea de graf, adică conte, vor avea familiile a plăti taxa deplin, iar pentru baroni nemică; 3) Ridicarea la cinstea baronească fără taxă au a cere în vreme de doi ani, iar după trecerea vremii acesteia nu se poate cu alt chip câştiga, fără numai împlinind taxa deplină; 4) Arhiereul Bucovinei este asemenea cu arhiereii Galiţiei de starea domnească; 5) Starea cinstei *von*, adică Ritter, au voie să scrie la condică, adică imatriculierung aleselor neamuri, se dă voie prin aceasta boierilor şi mazililor fără a trebui să o ceară precum s-a dat şlahtiţilor de ţară leşească prin Patentul din anul 1775, iunie 13; 6) Ca nişte boieri numai aceia se vor ţine în seamă, care acum au această numire, adică *titulus*, iar mazilii se vor socoti numai acei care sunt cuprinşi în izvod[ul] de s-a primit de la Moldova, adecă acei care sunt însemnaţi în izvod şi socotesc a avea dreptate a cere cinstea aceasta, aceştia au a arăta temeinice dovezi, şi cât mai puţin a dovedi cum că li s-a dat numire, adică tituluş de mazil la judecăţi sau la altă întâmplare de obşte; 7) Fieştecare boier de ţară stăpân de moşii care este scris la condica, adică matricula ţării şi plăteşte 75 [de] lei contribuţie are voie a şede şi a cuvânta la Adunarea (adică Seimul) ţării, ca să ceară cineva aceasta, se pune vade (vedea) [termen scadent] de şase luni de zile; 8) Aceia ce se numesc sudiţi amestecaţi şi vreau să dobândească privilegia lor ce au a şedea la adunare, adică la Seimul ţării şi vor să aibă privilegia aceasta, unii ca aceia au a şedea în ţară sau de deplin şase luni sau a plăti contribuţie îndoită; 9) Ruptaşilor se dă voie a stăpâni moşiile lor ce le-au avut până acum, cum şi acele moşii care sunt scrise la condica judecătoriei ţării, să fie traşi la judecata ţării, iar pentru alte averi şi pricini de persoană la judecata locului. S-au dat în mai marea şi la a noastră cea de şedere cetate Viena, la anul 1787, martie 14, la anii stăpânirii noastre cei rămlineşti 23, dar al altor moştenitoare ţări la al 7-lea an. ss Iosif"[524].

---

[523] Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, pp. 191–195.

Ca urmare a acestui decret, forul de judecată al boierilor bucovineni era *Forum Nobilium*, cu scopul vădit de a contopi şi asimila boierimea moldovenească cu cea poloneză, cale sigură de deznaţionalizare a elitei româneşti. În aceste condiţii, cele mai multe familii boiereşti care aveau mari proprietăţi în Bucovina s-au retras la Iaşi, în Moldova. În rândurile acestor familii se găseau persoane cu răsunet în istoria Moldovei, ca: Iordache şi Lupul Balş, Ion Cantacuzino, Constantin Catargiu, Lupul Costache, Andrei Donici, Ion Murguleţ, Lupul Nacu, Alexandru Neculce, Constantin Palade, Gheorghe Paşcanu, Constantin Neculae Ruset, Ştefan Silion, Constantin şi Ioniţă Sturdza, Vasile Aslan, Toma Iamandi, Gheorghi Beldiman şi alţii. Aceştia şi-au schimbat moşiile, le-au vândut sau arendat la armeni, greci şi evrei, care cu vremea au ajuns proprietarii acestei moşii, dobândind şi titlurile de nobleţe, ca: Abramovici, Varteresievici, Stephanovici, Capri, Mustazza ş.a.[525].

Între marii boieri români rămaşi în Bucovina a fost şi Vasile Balş (avea o casă din zid la Suceava), care în 1781 a obţinut titlul de conte, el intrând în magistratura austriacă, ajungând între primii sfetnici şi colaboratori ai episcopului Dositei Herescu, care a obţinut şi el, în 1788, acelaşi titlu de conte.

Conformându-se decretului împăratului Iosif al II-lea, cele mai multe familii îndreptăţite au cerut legitimarea sau indigenatul (cetăţenia), precum şi înmatricularea în registrul de evidenţă al nobilimii, numit *Bukowiner Majestätbuch*. Solicitantul devenea supus galiţian şi nu austriac, Galizischer Unterthan, care a rămas apoi sub denumirea de „un târtan", poreclă însuşită de către evreii galiţieni trecuţi în Moldova.

Herrenstand cuprinde titlurile de baron şi conte. Ritterstand avea trei trepte cu titlurile de: Ritter von – cavaler de...; Edler von – nobil de...; Uradelige, fără titlu, numai cu particula de „von", respectiv nobilimea străveche fără titluri. Pentru Herrenstand, adică titlurile de baron sau conte, solicitanţii trebuiau să facă dovada că au avut străbuni şi filiaţiunea lor, una dintre marile boierii: 1) mare logofăt; 2) mare vornic al Ţării de Jos; 3) mare vornic al Ţării de Sus) 4) hatman; 5) mare postelnic; 6) mare spătar; 7) mare vistiernic; 8) mare ban; 9) mare paharnic; 10) mare stolnic; 11) mare căminar; 12) mare comis[526].

Certificatele de nobilitate le primeau de la *Forum Nobilium*, din Lwow, în baza documentelor originale, eliberate de către voievodul Moldovei, împreună cu Divanul său din Iaşi, sau în baza unor mărturii date în scris de către boieri şi mazili în mâna solicitanţilor, documente prin care se atesta starea aleasă (boierimea sau mazilimea) a respectivului în Ţara Moldovei. Pentru exemplificarea conţinutului unui astfel de document, redăm mărturia dată lui Grigoraş Ţopa din satul Nepolocăuţi, ţinutul Cernăuţi, la 9 octombrie 1788.

---

[524] Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, ediţie şi studiu bio-bibliografic de Stelian Neagoe, Bucureşti, Editura Humanitas, 1991, pp. 53–56.

[525] Traian Larionescu, „Ctitorii boiereşti în Bucovina", în „Arhiva genealogică română", ianuarie 1944, pp. 15–17, 19, 22.

[526] *Ibidem*, p. 25.

„Mărturie: Noi care mai gios suntem iscăliţi, mărturisim cu această adevărată scrisoare a noastră la mână d-lor lor, tot niamul Ţopeni di pi cât arată mai gios ci se află trăitor şi cu şidere pe moşiile veşnice ale sale în satul Nepolocăuţi, în districtul Vijniţii a Bucovinii. Precum Vasile, Alexandru, Nicolai, Dumitraş, ficiorii lui Iuon Ţopa, nipoţi de ficiori lui Sandul Ţopa şi Vasile, Dumitru, ficiorii lui Sandul Ţopa. Şi Iuon Gligoraş, ficiorii lui Ştefan Ţopa, nipoţi de ficiori ot Sandul Ţopa. Şi acel moş al lor, Sandul Ţopa au avut doi fraţi, anume Ştefan i Andrieş, ficiorii lui Arsenie Ţopa, nipoţi di ficior lui Mihai Ţopa, postelnic, ce îi arată pe toţi Ţopenii în cărţile lor, ci se trag din postelnicii mari ot ţinutul Tutovii; şi la vremia bejeniilor de demult, s-au înstrăinat Arsenie Ţopa în Ţara Leşilor, şi la vremi de bătrâneţe şi-au scos ficiorii în Moldova, la moşiile sale şi păr acmu nu au fost nici la o rânduealâ necercându-se şi rămăindu săraci, au trăit cine unde a putut. Dar acmu văzând luminate porunci că cine se află de neam bun şi mazâlesc rămână în stare[a] strămoşească; şi noi am apucat pe moşii acestora, pi Arsenie, cât şi pi Mihai Ţopa mazâl şi la rânduială mazălească. Şi spre mai mare încredinţare am pus iscăliturile şi peceţile noastre ca să se creadă. D[ata] 9 octomvre kal[endar] veciu [1]788. Iuon Străşca vel cap[itan], Iordachi Perjul mazil, Grigoraş Tăutul mazil din Vilauce, Constantin Pervul cap[itan]".

În baza acestei mărturii, Iuon şi Grigoraş Ţopa au obţinut, în 29 aprilie 1803, de la Oficiul Ocolului Bucovinean (Bukowinaer k. k. Kreisamt) din Cernăuţi, un atestat, redactat în limba latină, pe care l-au prezentat comisiei din Lwow (Leopoli). În 4 august 1803, Iuon şi Grigoraş Ţopa au primit Certificatul de nobilitate, redactat, de asemenea, în limba latină[527].

În studiul publicat de Traian Larionescu în „Arhiva genealogică română" [528], acesta a redat în ordine alfabetică şi numele familiilor boiereşti din Bucovina care au obţinut atestatul (certificatul nobiliar), redactat în limba latină, precum şi data acestora, astfel: – Arab (19 nov. 1788 şi 1914); Arbure (7 apr. 1796); Arhip (18 nov. 1789); – Baloşescul (19 ian. 1800); Banteş (1816); Barbier (18 nov. 1789); Barbul (1810); Braescul (22 oct. 1788); Bejan (9 oct. 1793 (?); Bobeta (4 aug. 1802); Braha (22 iun. 1796); Boldescul (22 oct. 1788); Borca (18 dec. 1789); – Cârste (12 dec. 1792); Calmuţchi (17 sept. 1788); Cracalie (6 mai 1789); Cazacescu (23 mai 1792); Cioplan (8 oct. 1788); Cuparencu (24 feb. 1793); Cocea (13 aug. 1788); Cautiş (21 ian. 1789); Coceata (6 mai 1789); – Dubău Ieremievici (1 apr. 1789); Daşchievici (13 febr. 1793); Draghinda (17 nov. 1788); Drăghinici (17 iun. 1789);– Flondor, cu vechiul nume Albotă (19 nov. 1789); Flondor (1913); Frunză (19 nov. 1788); – Galer (1 apr. 1789); Gafencu (17 sept. 1788); Galinalias Popaza (15 iul. 1795); Ghenghe (1 apr. 1789); Ghengoaie (19 nov. 1788); Ghiorghian (12 oct. 1785); Ghiţescu (8 oct. 1788); Giurgiuvan (21 ian. 1789); Goian (8 oct. 1788); Gore (24 febr. 1790); Grierosu (17 iun. 1799); Grigorcea (17 dec. 1788); – Hurmuzachi (2 oct. 1818); Herescu (18 nov. 1789); Holubei (18 nov. 1789); – Ilschi (19 nov. 1788); Ianoş (1 apr. 1789); Isărescu (12 febr. 1792); Isar (12 febr. 1792); – Jian (19 nov. 1788); – Lastiuca (1 apr. 1789); Lenţa (21 ian. 1789); Lepădat (1 apr. 1789); – Mălai (19 nov. 1789); Mălinescu (4 aug. 1802); Manescu (12 oct. 1788); Marcu (18 iun. 1788); Martinescu (24 febr. 1790); Mintici (24 febr. 1790); Mitescu (9 oct. 1793); Morţun (17 dec. 1788); Moţoc (1 apr. 1789); Muntian (18 nov. 1789); Mihailiuc (19 nov. 1789); Mustaţă (1821); – Onciul (19 nov. 1788); – Palade (1911); Pârvu (17 sept. 1788); Perjul (21 ian. 1789); Păunel (18 iun. 1788); Petraşcu; Paus (1807); Peletiuc (19 nov. 1788); Poclitar (11 oct. 1793); Popescu (19 iun. 1800); Potlog (24 febr. 1790); Preda (9 oct. 1793); Prodan (30 mart. 1792); Pruncul (22 oct. 1790); – Racoce (1816); Reus alias Mârza (1 apr. 1789); Roşca (1811); Roschip (1810); Rotompan (21 ian. 1789); – Străşca (19 nov. 1802); Stârcea (18 nov. 1789); Stratulat (1812); Stroiescul (8 oct. 1788); Stroici (9 sept. 1795); Samson (21 ian. 1789); Sava (8 aug. 1794); Sorocean (19 nov. 1788); Ştirbăţ (18 dec. 1789); – Tabără (22 nov. 1788); Tarangul (27 mart. 1909, 25 dec. 1908 ?); Tăutul (8 oct. 1788); Teliman (8 oct. 1788); Tiron (12 dec. 1788); Tomuşei (Tomuzeu) (21 ian. 1789); Ţopa (18 nov. 1789); Totoiescu (9 nov. 1793); Tumurg (17 dec. 1788); Turcul (1782); – Ungurean (8 aug. 1794); – Vasilco (17 sept. 1788); Verdeş (1807); Verigă (3 aug. 1796); Vlad (8 oct. 1788); Vlaicu (22 oct. 1788); Volcinschi (1789); – Zgură (19 iun. 1800); Zotta (22 oct. 1788).

Numele celor cărora li se acorda titlul de nobil erau înscrise în registrul *Consignatia Legitimatorum Incaralem Bucovinensium*, ce se păstra la Arhivele Statului din Cernăuţi. Uneori, vechile familii boiereşti şi mazileşti apar înregistrate de mai multe ori, fiind cerute titluri de nobili separat pe ramurile descendente ale aceleiaşi familii comune.

---

[527] Dimitrie Ţopa, *Românismul în regiunea dintre Prut şi Nistru din fosta Bucovină*, Bucureşti, Editura Casei Şcoalelor, 1928, pp. 25–26.

[528] Traian Larionescu, *Patenta imperială din 14 martie 1787*, pp. 7–26.

Atestatele sau diplomele de nobleţe, redactate în limba latină, au avut un conţinut identic, care în decursul timpului a suferit schimbări. Preotul Constantin Tarangul, născut la Horăşăuţi – Cernăuţi în 1823, a funcţionat la parohiile din Muşeniţa, Vâşcăuţi, Cerepcăuţi şi apoi la Volovăţ, lângă Rădăuţi, deschizând în ultimele două sate şi şcoli primare româneşti. Pentru activitatea sa în cei 60 de ani de preoţie, în 12/25 decembrie 1908 i se acordă rangul de nobil cu predicatul „de Valea Uţei", cu drept ereditar. Diploma de înnobilare, tradusă din limba latină, are următorul text: „Librius Unitis. Noi Franz Joseph întâiul, din mila lui Dumnezeu Împărat al Austriei, rege apostolic al Ungariei, rege al Boemiei, Dalmaţiei, Croaţiei, Sloveniei, Galiţiei, Lodomeriei şi Iliriei... etc., etc. Cu puterea noastră împărătească şi regală am fost determinaţi cu hotărârea noastră din 18 decembrie 1908, cu specialul har al dragului şi credinciosului nostru Constantin Tarangul, născut în anul 1823, în Văşcăuţi Bucovina, arhiprezviter stavrofor al Ţinutului Rădăuţi al Protopresviteratului greco-oriental şi preot în Volovăţ, de a i se acorda ordinul de cavaler al ordinului nostru imperial austriac «Franz-Joseph», deţinătorul Crucii de aur a Coroanei şi Medalia de onoare pentru cei 40 de ani de slujbă credincioasă. În afară de aceastǎ, îi acordăm, la cererea sa, purtarea cuvântului de onoare «Edler» şi a predicatului «Valea Uţei». De asemeni, noi permitem ca C. Tarangul, Edler de Valea Uţei, precum şi descendenţii lui legitimi să se bucure, conform legii, de drepturile legate de starea de nobil şi în special de a avea voie să folosească starea descrisă mai jos, cu scut întretăiat de roşu şi albastru. Pentru certificarea acestuia am semnat diploma de faţă cu numele nostru împărătesc şi am adăugat sigiliul nostru de majestate dat şi consemnat prin consilierul nostru credincios şi ministru de Interne, Guido Freihern von Haendtl, cavaler al ordinului nostru împărătesc, posesor al ordinului Coroanei de Fier, clasa a II-a. În capitala noastră imperială şi de reşedinţă Viena, pe data de 27 martie 1909, Frantz Joseph. Ministru de Interne, Guido Freiherrn von Haendtl, după ordinul personal al Majestăţii Sale Imperiale regale şi apostolice Ştefan Freiherrn von... [indescifrabil]"[529]. Diploma cuprinde şi stema nobiliară a preotului Constantin Tarangul de Valea Uţei.

Teodor Balan a publicat câteva scurte rezumate după atestate, care cuprind numele de familie şi de botez ale persoanelor care au fost înnobilate: – 8 octombrie 1788, Lemberg. Atestatum, Diploma de nobilitate a familiei Goian, Georgii, Demetrii, Michaelis, Basilii et Teodorii Goian. Ex vila Schadova (din satul Jadova). Familia Goian este foarte veche. În sfatul domnesc din 18 septembrie 1462 apare Goian vornic, în 11 aprilie 1465 este menţionat Goian de Hotin, deci mari dregători de-ai lui Ştefan cel Mare[530]; – 1 aprilie 1789. Diploma de nobilitate a familiei Reus, zisă şi Mârza: Theodori, Grigorii, Ilie et Georgie Reus sau potius Merza – baron[531]; – 13 decembrie 1871, Suceava. Comisariatul din Suceava comunică populaţiei că s-a acordat negustorului Ivan Capri (armean), rangul de baron. „Prea înălţatul împărat râmlenesc, pe negustorul Bucovinii Ivan Capri [...] l-au rădicat la cinstea şi boieria nemeşului [...], nemeş de la Mărăţăei"[532]; – 1 august 1792, Cernăuţi. Administraţia Bucovinei face cunoscut că în urma Înaltului decret al Guberniului din 21 iulie 1792, Mihalache, Vasile şi Toader Ţopa din Piedecăuţi, fiii lui Ioan Ţopa, vor fi recunoscuţi în toate împrejurările ca mazili, aşa cum a fost tatăl lor. Titlul, secretar; – 23 martie 1795, Cernăuţi. Renei, „actuariul Consistoriului dă o chitanţă lui Condurache Pătraşco din Piedecăuţi pântru cinci galbeni, pe care i-a primit, pentru a se trimite o mărturie de nobilitate"[533]; – 1 mai 1795, Cernăuţi. „Cătră cinstit dumia-lui Sandul Petraşcu, nobel din satul Piedecăuţi, la Piedecăuţi. Cinstit dumia-ta Sandul! Fiindcă mărturia dumitale de nobelaţie de la Leov astăzi la mine a venit; pentru aceia dumneata fără întârziere poftesc să vii aice la mine şi să-ţi iei mărturie de nobleţie cum şi rămăşiţă de bani să aduci cu sine, când vei veni. Şi cu aceasta rămân dumitale de binevoitor. Renei, actuariul Consistoriului. Cernăuţi, 1 mai 1795"[534].

De asemenea, Teodor Balan a publicat un studiu privind organele de judecată din Bucovina în timpul stăpânirii Austriei (1775–1918). La Cernăuţi, funcţiona un „auditoriat" ce judeca procese penale, reprezentând şi Curtea Marţială. Landrecht sau Forum Nobilium era judecătoria nobililor care aveau brevet, indigeni sau străini ai supuşilor Porţii Otomane, oraşelor libere, mănăstirilor, demnitarilor bisericeşti şi ai celor comunali. Primarii instruiţi judecau pricinile dintre cetăţeni, fiind asistaţi de judecători numiţi „sindicus", iar la oraşe erau şi consilieri. Pe lângă fiecare judecătorie judeţeană, funcţiona şi un „cadastru funciar", numit Landtafel sau Tabula ţării. Lucrările de cadastru au fost pregătite, începând din anul 1782, prin înfiinţarea Comisiei aulice de delimitare a proprietăţilor (moşiilor), compusă, pentru Cernăuţi, din ofiţerii Metzger, Harsany, Alexandru Ilschi din Crasna, scriitorul (secretar) Erggelet, translatorul Petru Aaron din Bistra (Maramureş), Ducilovici Dragoş şi locotenentul Lopeisky. A mai lucrat şi ofiţerul Pitzelli, care de fapt făcea parte din comisia de la Suceava.

---

[529] Dumitru Valenciuc, *Volovăţul şi locuitorii săi*, Suceava, Grupul Editorial „Muşatinii-Bucovina Viitoare", 2000, pp. 60–62.

[530] *Din tezaurul documentar sucevean*, p. 635.

[531] Teodor Balan, *op. cit.*, pp. 266, 268, 256; „Junimea literară", nr. 1, 1907, p. 31.

[532] Teodor Balan, *op. cit.*, p. 266.

[533] *Din tezaurul documentar sucevean*, pp. 497, 500, 504.

[534] Dimitrie Ţopa, *op. cit.*, p. 32.

Iniţial, s-au întocmit procesele verbale cu primele audieri ale proprietarilor, continuându-se apoi cu stabilirea hotarnicilor pentru moşiile sau terenurile efective. Actele de delimitare/hotărnicie s-au copiat în zece volume intitulate *Liber Granicialum*. În 1721, lucrările cadastrale, lucrate de către comisiile de la Suceava şi cele de la Siret, au fost reunite la Judecătoria judeţeană de la Cernăuţi. În anul 1804, Tabula ţării a fost unită cu Forum Nobilium de la Cernăuţi, rămânând apoi în mod permanent la această instanţă (tribunal). Toate documentele vechi şi noi privind succesiuni, zestre, tutelă etc. au fost colaţionate şi sintetizate în registrele *Libri Haereditatum*, la Cernăuţi[535].

În societatea bucovineană, utilizarea titlurilor de nobili s-a impus în rândurile acesteia în decursul timpului, astfel că vechile categorii sociale de boieri, mazili, ruptaşi şi răzeşi au fost folosite în special de către populaţia de rând, în continuare şi în prima parte a secolului al XIX-lea.

În anul 1802, în cadrul Direcţiei guberniale galiţiene din Lwow în chestiunile Bucovinei, au fost întocmite liste cu moşiile marilor boieri şi proprietari şi o listă cu cele ale boierilor, mazililor, ruptaşilor ce posedau pământ puţin în noua provincie a Monarhiei Austriece. Documentul cu aceste liste se păstrează la Arhivele de Stat din Cernăuţi (Fond *1026*, cota I, dosar 39), fiind publicate parţial de către Dumitru Covalciuc. Documentul poartă data de 16 iunie 1802, este redactat în limba germană, dar cu „neaoşa formă românească", cu denumirea satelor, numele şi prenumele proprietarilor, boieri, mazili, ruptaşi, apărând şi categoria de arendaşi, elemente ce permit identificarea originii lor etnice, aflate în primul deceniu al secolului al XIX-lea. Sunt cuprinşi ca proprietari 19 boieri, 134 de mazili, 18 ruptaşi, şase arendaşi, şase mănăstiri din Moldova, Mitropolia din Iaşi, care posedau moşii în nordul Bucovinei, cărora li se adaugă şi Fondul bisericesc ortodox al Bucovinei. Aceeaşi situaţie a originii etnice româneşti se întâlneşte şi la familiile care au cerut obţinerea titlurilor de nobili, conform listei publicate anterior.

Prezentăm în continuare numele familiilor din nordul Bucovinei, care apar în anul 1802 ca având moşii sau părţi de moşii cu pământ puţin, ce confirmă caracterul etnic românesc al populaţiei autohtone din acest colţ de ţară străveche. Nu sunt cuprinse proprietăţile din sudul Bucovinei, dar le-am păstrat pe cele ale proprietarilor ce locuiesc în Moldova:

– boieri: Başotă Ioniţă (din Moldova); Cantacuzino, trei familii (Moldova); Cârstea, trei familii (Moldova); Conachi Gavril (Moldova); Donici Maria Armăşoaia (din Moldova); Hurmuzachi Iordachi şi Hurmuzachi Constantin (în Moldova); Logothetti Graf; Luchi Iordachi (Moldova); Milo Iordachi (Moldova); Murguleţ (Moldova); Niculici Vasilii (Moldova); Rehtivan Ioniţă (Moldova); Romanovski Gregor (satul Ivancăuţi); Stratulat Nicolai (Moldova). Deci, din 19 familii boiereşti, 17 locuiau în Moldova şi numai două familii în Bucovina;

– mazili: Arap Zoiţa; Aivas Nicolai; Aivas Christoph şi Basilius; Balasinovici, patru familii; Baloşescul, cinci familii; Barbier, două familii; Barnovschi (din Căbeşti); Braiescul, şapte familii; Bejan, şapte familii; Boldescul, două familii; Bocşa Constantin (Moldova); Bogdanowicz Gregor (Orăşeni); Bohatereţ, două familii; Borcea Andrei, patru familii; Borşan, şase familii; Buţura, cinci familii; Braha Gheorghe; Brânzan, şase familii; Butucioaia Maria; Ciolpan, şapte familii; Ceopa, patru familii; Ciomârtan Ioniţă (Moldova), Ciornohuz Toader; Ciornei Vasili; Calmuţchi, opt familii; Catiuş (Cautiş?), două familii; Kiteac Christian; Cârste, două familii; Cocea Vasilii; Coceala, două familii; Cocoran, trei familii (Banila); Cojan, cinci familii; Costriş, două familii; Cozacescul Gavril; Cosmiţa Constantin (Moldova) şi Cosmiţa Costachi; Cosma, patru familii (Ropcea); Cracalie, şase familii, din care cinci în Moldova; Creţula Parasca; Daşchevici, opt familii; Donici, trei familii (Moldova); Dobrovolschi Toader; Draghinda, nouă familii; Draghinici, patru familii; Flondor, patru familii; Frunză, cinci familii; Giurgiuvan Mihalachi; Galeriu, nouă familii; Gafenco Andrei şi Gafenco

---

[535] Teodor Balan, *Forum Nobilium din Bucovina*, Cernăuţi, Editura „Glasul Bucovinei", 1927, pp. 10–13.

Bazilius; Genge (Ghenge), opt familii; Ghergheloaia Maria; Ghiţeschul, trei familii; Goian, 16 familii; Gore, trei familii; Grigorcea, cinci familii, Grierosu, trei familii; Groholschi Anton şi Groholschi Iuon; Hadenca Dumitraş; Holubei, două familii; Goian, 16 familii; Gore, trei familii; Grigorcea, cinci familii; Grierosu, trei familii; Groholschi Anton şi Groholschi Iuon; Hadenca Dumitraş, Holubei, două familii; Iamandi, două familii; Ianoş, 11 familii; Ilschi Ilie şi Ilschi Iordachi (Crasna); Isculescul Vasili; Isar, două familii; Istrătuţă Ienachi; Jakobowski Gregor; Jian, două familii; Lastiuca, cinci familii; Lenţa Gheorghi; Lepădat, două familii; Luchi Iordachi; Lupulunco Ion (ruptaş); Marco Vasili; Mălai, două familii; Malinescu, două familii; Mihaileţ Ienachi (Moldova); Manole, două familii (Moldova), Mintici, şase familii; Mănescul Mihalachi; Mitescul Gheorghi; Mohorât Ion (Moldova); Morţun, opt familii; Moţoc, două familii; Muntean Simion; Mutenco Dumitraş, Mustaţa Toader; Onciul, 12 familii; Păunel, şase familii; Pârvul Constantin; Pătraş Sandul; Perjul, cinci familii; Peletiuc, trei familii; Potlog, două familii; Popescu, două familii, Poclitar, trei familii; Popovici, două familii; Preda, trei familii; Racoce, două familii; Reus, trei familii (în Igeşti, Cuciurul Mic şi Comareşti); Râpta, 20 de familii; Rogojinska Smaranda; Romaşcan, trei familii; Rotopan (Rotompan?), patru familii; Ruset, două familii (în Moldova); Samson Vasili; Savoia Aniţa; Savescul, trei familii; Savineţ Andrei; Semaca, 12 familii; Sahin Constantin; Săul Ion; Scraba, patru familii; Sorocean Constantin şi Andrei (în Moldova); Sorocean, nouă familii; Stârce, patru familii; Strişca două familii; Stroiescul, patru familii; Stroici Antohi; Ştirbei Constantin; Tăutul, 25 de familii; Tabora, patru familii; Tumuzei (Tomuzei), patru familii; Turcul, două familii; Tiron, două familii; Ţopa, 11 familii; Ţiganiuc, opt familii; Ungurian Ion; Vasilco, patru familii; Veriha, patru familii; Vârguleţ Gheorghi; Vlad 23 de familii; Vlaico, nouă familii; Vlachovici Peter; Vârnav Ioniţă (Moldova); Volcinschi, 12 familii; Woinovski Ştefan; Zotta, 14 familii. Şi în rândul mazililor se mai aflau, în 1802, familii care locuiau în Moldova, păstrându-şi totuşi proprietăţile lor din Bucovina austriacă. Lista mazililor cuprinde şi un număr mic de nume străine care au reuşit să-şi asigure proprietăţi funciare sau silvice;

– ruptaşi: Antoni Ştefan; Baluşcă Iuon; Bucevschi Nicolai; Cioplan Iordachi; Ciornohuz Toader; Ciornei Vasili; Costriş Alexandru; Costriş Vasile; Isculescul Vasili; Lupulenco Ion; Lupaşcu Toader; Miroş Toader; Nojan Mihai; Racoce Ioan; Racoce Toader; Roschip Sandul; Savineţ Andrei; Serbiac Gligori; Săul Ion; Ţintă Ghiorghi;

– arendaşi: Abrahamowicz Dominik (jumătate din Doroşăuţi, locuieşte în Cernăuţi); Antonowicz Ignatz (jumătate din Cuciurul Mic şi satul Berhomet, unde şi locuieşte); Iacobowski Gregor (părţi din Zamostia).

În secolul al XIX-lea, arendaşii armeni, poloni, ruteni, evrei ş.a. au luat în arendă un mare număr de proprietăţi, pe baza cărora s-au îmbogăţit, acaparând apoi şi stăpânirea acestora.

Listele proprietarilor de moşii sau părţi de moşii, ale familiilor care au cerut înnobilarea constituie documente contemporane, revelatoare asupra caracterului etnic românesc al populaţiei existente în Bucovina la data anexării ei de către Austria. Cei care alcătuiau populaţia galiţiană alogenă erau numiţi, până în anul 1900, „ruteni", şi numai după această dată s-a generalizat denumirea de „ucraineni". Aceştia constituiau, înainte de 1775, o minoritate în Bucovina, în special în zonele dintre Prut şi Nistru, iar imigrarea lor în masă a fost determinată de sărăcie, boierescul de 150 de zile pe an – faţă de 12 în Moldova, presiunile mari ce se făceau asupra lor de a trece la biserica romano-catolică, precum şi stăpânirea lor către poloni.

Proprietarii şi arendaşii de moşii din Bucovina aduceau anual un mare număr de muncitori agricoli ucraineni, ca braţe ieftine de muncă, astfel că aproape toate moşiile cu suprafeţe întinse aveau numeroase sălaşe de imigranţi, care s-au implantat în vechile sate răzăşeşti. Aceşti imigranţi, veniţi clandestin în Bucovina, au fost la început docili şi fără pretenţii, dar după anii 1848 şi 1862, prin propaganda panucraineană şi slavofilă, pretenţiile acestora au devenit de nesuportat pentru populaţia autohtonă românească.

Lista din 1802 scoate în evidenţă faptul că, după circa trei decenii de stăpânire străină, boierii, mazilii şi ruptaşii români continuau să-şi păstreze proprietăţile în nordul provinciei, pe cursul superior al Siretului, între Siret şi Cernăuţi, pe valea Ceremuşului în zona dintre Prut şi Nistru. Schimbări esenţiale în structura demografică a populaţiei s-au produs după detrunchierea Bucovinei de Ţara Moldovei, când au avut loc masive imigrări şi colonizări cu populaţie de alogeni, în detrimentul locuitorilor autohtoni români. Se reliefează caracterul istoric românesc al Bucovinei şi se confirmă că acest ţinut de margine avea o populaţie băştinaşă românească. Această listă este „o sursă importantă în combaterea afirmaţiilor tendenţioase ale unor istorici ucraineni că ţinutul nostru ar fi un pământ eminamente cu trecut slav”[536].

---

[536] Dumitru Covalciuc, „Boierii, mazilii, ruptaşii şi alţi proprietari de pământ în Bucovina la 1802”, în „«Ţara Fagilor». Almanah cultural-literar al românilor nord-bucovineni”, nr. 8, 1999, pp. 10–33; Mircea Grigoroviţă *Din istoria colonizării Bucovinei*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1996, p. 31.

COLONIZĂRI ŞI IMIGRĂRI ÎN BUCOVINA ÎNTRE ANII 1775–1848[537]

ŞTEFAN PURICI

Colonizations and Immigrations in Bukovina between the Years 1775–1848

(*Summary*)[*]

Ştefan Purici analyses in his study the phenomena of colonization and immigration in Bukovina between 1775 and 1848 in Bukovina after its annexation by the Habsburg Empire. The colonization process, which Emperor Joseph II said could be accomplished with as little financial effort as possible, has developed as an organized, systematic, and political action. Bukovina was colonized with Germans, a population on which the ruling system of the Habsburg House based itself the most, then with Ukrainians from Galicia, with Russians, Lipovans, Poles, Jews, Hungarians, Slovaks, and Armenians. The Romanian element of Bukovina has been strengthened with immigrants from the Principalities and Transylvania. The colonization of Bukovina has changed the ethnic structure of the province. Despite these realities, the Romanians from Bukovina will succeed in living peacefully with the other ethnic groups.

Keywords: Bukovina, colonization, immigration, Germans, Ukrainians, Lipovans, Russians, Poles, Jews, Slovaks, Armenians.

Partea de nord-vest a Moldovei, anexată la 1775 de către Imperiul Austriac, constituia un teritoriu de 10 441 km^2, care cuprindea trei oraşe (Cernăuţi, Suceava şi Siret), 226 de sate şi 52 de cătune[538]. Numărul populaţiei Bucovinei la momentul anexării este evaluat de către istorici la cifra de 71 750 de locuitori, cu toate că rapoartele generalilor G. Splény şi K. Enzenberg indică cifre diferite referitoare la numărul familiilor aflate în ţinut în acea dată: de la 11 421 sau 12 443 de familii[539] pentru anul 1774, până la 14 047, 14 350, 14 650, 16 124, 17 047 de familii[540] pentru anii 1775–1776. Aceste cifre vorbesc despre o populaţie a Bucovinei ce s-ar fi încadrat în limitele cuprinse între 58 000 şi 85 000 de locuitori. Informaţiile în privinţa numărului populaţiei din ţinut diferă mult deoarece şi ştirile furnizate de către funcţionarii austrieci variau foarte mult. Menţionăm faptul că primul recensământ al generalului G. Splény s-a efectuat doar pe baza anunţării libere a contribuabililor[541]. Băştinaşii aveau deja amara experienţă de a fi storşi fără milă de contribuţiile livrate armatelor ruseşti şi, evident, nu s-au grăbit a se înregistra noilor stăpâni ai ţinutului pentru a le furniza noi dări şi impozite. În acelaşi timp, mulţi ţărani din Bucovina petreceau toată vara în Moldova la lucru şi numai toamna târziu se întorceau pe la vetrele lor. Un ofiţer austriac care a petrecut câţiva ani în mijlocul bucovinenilor constata că aceştia, pe timpul secerişului, se duceau în Moldova la agoniseală, neglijând astfel pământurile lor[542].

Şi mai complicat este de a reflecta situaţia etnică în Bucovina la data instalării administraţiei habsburgice. Problema constă în faptul că funcţionarii austrieci, efectuând recensământul, n-au înregistrat naţionalitatea sau limba maternă a locuitorilor provinciei achiziţionate, cu excepţia armenilor, evreilor şi ţiganilor. Din această cauză istoricii ucraineni au încercat să dovedească că majoritatea populaţiei provinciei la momentul anexării o constituiau ucrainenii. Drept argument a fost adus raportul generalului K. Enzenberg, din 14 februarie 1781, adresat Comandamentului General al Galiţiei şi publicat de către istoricul austriac J. Polek[543]. Cercetătorii ucraineni invocă următorul fragment din raportul lui K. Enzenberg: „Populaţia sătească, care locuieşte în acest district bucovinean, este compusă, în marea majoritate, din fugari şi altă lume care a venit aici, şi nu voi greşi dacă voi afirma că, din 23 000 de familii care locuiesc aici, de abia de s-ar găsi 6 000 adevărate moldoveneşti"[544]. Manipulând aceste cifre, istoricii ucraineni susţin că, în 1781, în Bucovina, locuiau 6 000 de familii de moldoveni (români) şi 17 000 de familii de ucraineni[545]. Or, guvernatorul militar al Bucovinei, generalul K. Enzenberg, considera drept „adevărate moldoveneşti" acele familii care nu s-au strămutat în afara hotarelor Bucovinei şi nu au venit în acest ţinut din altă parte, reprezentând, astfel, populaţia autohtonă a provinciei. Concomitent, cifrele menţionate mai sus indică un intens proces de strămutare a românilor bucovineni în afara graniţelor Imperiului Habsburgic. Din cei peste 50 de mii de români băştinaşi aflaţi la 1774 în Bucovina, fixaţi de către funcţionarii austrieci, către 1781 aveau să rămână în jur de 30 de mii de persoane, cu toate că numărul românilor de aici, la acea dată, era cu mult mai mare, datorită imigranţilor din Transilvania, Moldova şi raiaua Hotin[546].

---

[537] „Analele Bucovinei", anul II, nr. 2, 1995, pp. 357–373.

[*] Traducere: Ştefăniţa-Mihaela Ungureanu.

[538] M. Şt. Ceauşu, „Instituirea administraţiei habsburgice în Bucovina", în „«Suceava». Anuarul Muzeului Bucovinei", anul XX, 1993, p. 129; M. Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I (1774–1862), *De la administraţia militară la autonomia provincială*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1993, pp. 81, 153; O. Ştefanovici, „Consideraţii asupra situaţiei demografice în Bucovina în timpul stăpânirii habsburgice (1775–1918)", în „«Suceava». Anuarul Muzeului Bucovinei", anul XX, 1993, p. 149.

[539] Serviciul Arhive Naţionale Istorice Centrale, Bucureşti (în continuare se va cita: S.A.N.I.C.), Fond *Consiliul Aulic de Război din Viena* (în continuare se va cita: C.A.R.), pach. IV, dd. 14, 14 a, 15; E. I. Emandi, C. Şerban, „Contribuţii de geografie istorică la cunoaşterea fenomenului demografic din nard-vestul Moldovei la sfârşitul secolului al XV III-lea", în „«Suceava». Anuarul Muzeului Judeţean", anul X, 1983, p. 476; D. Werenka, *Topographie der Bukowina zur Zeit ihrer Erwerbung durch Oesterreich (1774–1785)*, Czernowitz, 1895, pp. 173–179.

[540] E. I. Emandi, C. Şerban, *op. cit.*, anexa 2, p. 505; I. Nistor, *Istoria Bucovinei*, ediţie şi studiu biobibliografic de Stelian Neagoe, Bucureşti, Editura Humanitas, 1991, p. 116; O. Ştefanovici, *op. cit.*, p. 150; V. Trebici, „În lumina primelor recensăminte", în „Zorile Bucovinei", 7 octombrie 1990, p. 3; D. Werenka, *op. cit.*, p. 137.

[541] E. I. Emandi, C. Şerban, *op. cit.*, p. 477.

[542] I. Nistor, *Românii şi rutenii în Bucovina. Studiu istoric şi statistic*, Bucureşti, 1915, p. 78.

Sociologul român de la începutul secolului al XX-lea, I. E. Torouţiu, în studiul „Poporaţia şi clasele sociale din Bucovina", bazându-se pe lucrările cercetătorilor I. Nistor (*Românii şi rutenii în Bucovina*) şi A. Morariu (*Bucovina, 1774–1974*), estimează că numărul românilor pentru anul 1774 ar fi fost de 63 700 de persoane, faţă de 8 400 de ucraineni[547]. Iar D. Vitencu, într-o lucrare apărută în perioada interbelică, susţinea că în Bucovina, la momentul încorporării în cadrul Imperiului Habsburgic, locuiau 52 750 de români şi 15 000 de ucraineni[548].

Istoricul I. Nistor, bazându-se pe rapoartele lui Spléni, a arătat că, în Bucovina, la momentul anexării ei, locuiau 11 099 de familii de români (55 495 de persoane – n.n.), 2 373 de familii de huţuli şi ruteni (11 865 de ucraineni – n.n.), 526 de familii de evrei (2 630 persoane – n.n.), 294 de familii de ţigani (1 470 de suflete – n.n.), 58 de familii de armeni (290 de persoane – n.n.)[549]. Din totalul de 71 750 de persoane, 55 495 (77,34%) erau de origine română, 11 865 (16,54%) erau ucraineni şi 4 390 (6,12%) erau evrei, armeni şi ţigani.

Conlocuirea cu românii a altor naţionalităţi a fost consemnată de unele persoane din rândul administraţiei austriece. Astfel, de pildă, maiorul Mieg, unul dintre bunii cunoscători ai zonei de nord-vest a Moldovei pe vremea ocupării acesteia, în descrierea sa topografică, arăta că populaţia provinciei se compunea din „români, nemţi, câţiva unguri, rusnaci [ucraineni – n.n.], între care se găsea o mare parte de emigranţi din Polonia, Maramureş şi Ardeal, asemenea din ţigani"[550].

Mult mai detaliat şi mai precis au prezentat structura etnică a ţinutului recensământurile ruseşti din anii 1772–1773 şi 1774:

---

[543] J. Polek, „Joseph's Reisen nach Galizien und der Bukowina und ihre Bedeutung für letztere Provinz: Beilagen", în „Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museum", Dritter Jahrgang, Cernowitz, 1895.

[544] *Spokonvichna ukrainska* zemlia. *Istorychni zviazky Pivnychnoy Bukovyny z Rosieiu i Naddnipreanzkoiu Ukrainoiu. Documenty i materialy*, Uzhgorod, 1990, p. 42.

[545] A. Jukovski, *Istoria Bukovyny. Chastyna druga pislia 1774 r.*, Chernivtsi, 1993, p. 7; *Narysy z istorii Pivnychnoy Bukovyny*, Kyiv, 1980, p. 87; *Nespromozhnisti burzhuaznyh i burzhuazno-natsionalistychnyh falsificatsyi istoriy Radianskoy Bukovyny*, Kyiv, 1987, pp. 28–29.

[546] Şt. Purici, „Emigrarea populaţiei bucovinene în Moldova (1775–1848)", în „«Glasul Bucovinei». Revistă trimestrială de istorie şi cultură", anul I, nr. 3, 1994, p. 5.

[547] I. E. Torouţiu, *Poporaţia şi clasele sociale din Bucovina*, Bucureşti, 1915, p. 33.

[548] D. Vitencu, *Când dai nas lui Ivan ... (Mic tratat despre ucrainomanie)*, Cernăuţi, 1934, p. 27.

[549] I. Nistor, *Istoria Bucovinei*, pp. 16–17.

[550] Apud E. I. Emandi, C. Şerban, *op. cit.*, p. 496.

Tabel nr. 1

Componenţa naţională a părţii de nord-vest a Moldovei (Bucovina) la 1774[551]

Nr. crt.	Etnia	P. Ţugui		I. Popescu	
		numărul	%	numărul	%
1	români	54 284	64,23	54 174	65,42
2	ruteni	17 125	20,26	17 400	21,01
3	huţani	5 975	7,07	5 225	6,31
4	armeni	435	0,51	400	0,48
5	ţigani	2 655	3,14	2 635	3,18
6	evrei	2 425	2,87	2 425	2,93
7	turci	70	0,08	70	0,08
8	polonezi	460	0,54	460	0,56
9	germani	20	0,02	20	0,02
10	ruşi	1 065	1,26	–	–
11	total	84 514	100	82 809	100

Cercetătorul P. Ţugui şi sociolingvistul I. Popescu au ajuns la cifrele incluse în tabelul de mai sus în baza analizei rezultatelor recensământurilor feldmareşalului rus Rumianţev, efectuate în anii 1772–1773 şi 1774 în Moldova ocupată de trupele ţariste. Micile nepotriviri în rezultatele obţinute se datorează unor particularităţi ale metodei utilizate de către autorii numiţi în procesul de analiză şi calcul. Esenţial este faptul că recensământurile ruseşti întregesc şi confirmă integral concluziile formulate anterior de către cercetătorii români şi demonstrează predominarea covârşitoare a românilor în Bucovina la momentul anexării ei de către Austria.

S-a discutat mult cu privire la raportul români–ucraineni în teritoriul dintre Nistru şi Prut. Cercetarea efectuată pentru această regiune de către P. Ţugui arată „circa 5 540 locuitori români faţă de 11 380 ruteni. Deci românii reprezentau la începutul anului 1774, 32,74%, în timp ce rutenii deţineau 67,25%, primii formând aproximativ a treia parte din populaţia celor două ocoale [Nistrului şi Ceremuşului – n.n.]"[552]. Suplimentar, aceste calcule sunt confirmate de cartografierea a 38 de sate dintre Nistru si Prut, efectuată în cursul anului 1782 de inginerul J. Budinszky. Cercetând pe teren situaţia demografică din această zonă, topograful aprecia că, „deoarece partea cea mai mare a locuitorilor de aici se compune din supuşi emigraţi din Polonia, care sunt mai ales ruteni, se vorbeşte în cea mai mare parte ruseşte şi numai a patra parte vorbeşte moldoveneşte"[553].

Am insistat atât de mult asupra structurii etnice a Bucovinei la momentul anexării, deoarece acest fapt ne va permite să oglindim mai explicit procesele de colonizare a ţinutului. Indiferent de deosebirile neesenţiale existente în diverse izvoare istorice cu privire la structura etno-demografică a Bucovinei în anii 1774–1776, rămâne incontestabilă o realitate: la momentul ocupării acestui teritoriu de către armatele austriece, românii constituiau tradiţional partea cea mai numeroasă a populaţiei bucovinene.

Pentru a folosi cât mai eficient teritoriul anexat, pentru a transforma Bucovina într-o provincie austriacă, ca şi toate celelalte ţinuturi din componenţa imperiului, Casa de Habsburg va realiza o politică de uniformizare şi dizolvare a particularităţilor naţionale ale zonei alipite prin cele mai diverse mijloace şi metode, inclusiv şi printr-o puternică colonizare cu elemente alogene şi nu numai cu acestea.

În 22 iunie 1782, inginerul J. Budinszky, director al evidenţei funciare, înainta Administraţiei Bucovinei o notă, privind rezultatele cercetărilor efectuate pe teren, care arăta că „pământul Bucovinei poate hrăni o populaţie dublă decât cea actuală"[554]. Problema consta în faptul că la acea dată nu existau în Bucovina domenii camerale şi fiecare sat îşi avea stăpânul său, ceea ce nu permitea ridicarea unor sate aparte de colonişti. Nou veniţii trebuiau să se aşeze în localităţile existente, contribuind, astfel, la deznaţionalizarea românilor bucovineni. Cea mai frumoasă parte din Bucovina, comunica J. Budinszky, este regiunea dintre Nistru şi Prut, care cuprinde 71 de sate, cu circa 8 607 familii, cu pământ propriu pentru agricultură şi fâneaţă[555]. Chiar în această zonă a Bucovinei, procesul de deznaţionalizare a românilor, de dizolvare a lor în masa coloniştilor aşezaţi după 1775 în teritoriul dat, a cunoscut o mare amploare.

---

[551] Cf. I. Popescu, „De ce românii din Ţara Fagilor sunt trataţi în conformitate cu legea lui Murphy: adevărul învinge totdeauna în trei din şapte cazuri. I. Populaţia Bucovinei de până la răpire în lumina recensămintelor feldmareşalului Rumianţev (1772–1773 şi 1774)", în „«Glasul Bucovinei». Revistă trimestrială de istorie şi cultură", anul I, nr. 2, 1994, p. 17; P. Ţugui, „Populaţia Bucovinei între anii 1772–1774", în „«Academica». Revistă de ştiinţă, cultură, artă", nr. 4 (16), 1992, p. 5.

[552] P. Ţugui, *op. cit.*, p. 5.

[553] Cf. I. Nistor, ***Românii şi rutenii în Bucovina***, p. 111.

[554] S.A.N.I.C., Fond *C.A.R.*, pach. IX, d. 27.

În privinţa modului de a realiza această politică de colonizare, părerile funcţionarilor austrieci au variat: generalul Splény şi inginerul J. Budinszky doreau înfăptuirea unei politici colonizatoare prin garantarea libertăţii religioase, atrăgând mai ales pe ţăranii uniţi din Galiţia. Contra acestei păreri a fost generalul K. Enzenberg, care considera oportună sporirea populaţiei Bucovinei, dar nu în dauna altor provincii imperiale, ci pe seama ţărilor vecine[556], Principatele Române, şi pe baza sporului natural al populaţiei din ţinutul anexat. Împăratul Iosif al II-lea s-a situat pe o altă poziţie, indicând că sporirea populaţiei Bucovinei trebuie să se facă cu cât mai puţin posibile cheltuieli din partea statului, menţionând că „trebuie folosit totul, fără cheltuieli însemnate"[557].

În 27 martie 1784, Consiliul Aulic de Război din Viena comunica lui K. Enzenberg că, potrivit ordinelor imperiale, sporirea populaţiei Bucovinei este problema cea mai importantă pe care trebuia s-o rezolve administraţia provinciei[558]. Într-un raport întocmit de K. Enzenberg (al doilea guvernator militar al Bucovinei) în 1785, adresat Curţii din Viena, sublinia că el, ca şi predecesorul lui, „a susţinut ca foarte important şi a sprijinit, cât mai bine posibil, pe noii veniţi"[559].

Cine au fost acei „noi veniţi", de unde şi pe ce căi au venit ei în Bucovina, ce urmări pentru românii din ţinut a avut aşezarea lor aici, vom încerca să clarificăm în continuare.

Din cele expuse mai sus am putut observa că sporirea populaţiei Bucovinei se putea efectua pe trei căi: prin aducerea coloniştilor din alte părţi ale imperiului, prin stimularea imigraţiei din ţările vecine şi prin sporul natural. La acestea se va mai adăuga, după cum vom putea observa pe parcursul lucrării, şi o emigrare ilegală din alte zone ale Imperiului Austriac, vecine cu Bucovina, în special din Galiţia, însoţită şi de o reimigrare a bucovinenilor, transilvănenilor şi galiţienilor aşezaţi în Moldova.

După anexarea Bucovinei, procesul colonizării este dirijat de Curtea din Viena ca o acţiune organizată, sistematică, politică, în care germanii, care deţineau puterea în statul habsburgic multinaţional, au format unul dintre primele şi cele mai importante detaşamente naţionale din care s-au recrutat coloniştii. Nemţii au ocupat principalele funcţii în administraţie şi justiţie, iar mai târziu şi în celelalte domenii ale activităţii social-economice. Coloniştilor germani statul le acorda scutiri de obligaţii fiscale şi de prestaţii în muncă, diverse avantaje şi privilegii. Meseriaşii germani sunt scutiţi de impozite pe timp de treizeci de ani[560]. Ţăranii germani care-şi construiau case (pe banii statului) şi desţeleneau pământul erau scutiţi pentru trei ani de contribuţie[561]. Administraţia Bucovinei era obligată de guvernul vienez să construiască locuinţe şi să procure unelte agricole pentru coloniştii nemţi[562]. Chiar şi la 35 de ani după anexarea Bucovinei la Austria, când lucrurile în ţinut au fost stabilizate relativ, coloniştii germani se adresau Oficiului Cercual din Cernăuţi cu rugămintea de a li se repartiza case de locuit şi loturi de pământ[563].

Primii ţărani germani au venit în Bucovina în anul 1782, din Banat, fiind originari din regiunea Rinului, şi s-au aşezat în satele din jurul Cernăuţilor şi Sucevei: Roşa, Jucica, Greci, Molodia (înfiinţează cătunul Franzthal), Mitocul Dragomirnei. În 1787, din Franconia şi Suabia, au venit 80 de familii de nemţi, care s-au aşezat în zona satelor Frătăuţi (1788), Satu Mare, Milişăuţi, Sf. Onofrei (1787), Arbore, Iţcani, Ilişeşti, Tereblecea şi Bădeuţi. Nemţii veniţi din Boemia şi Breslau au înfiinţat aşezările de la Dealul Ederei, Boureni şi Negrileasa (Schwarzthal) etc.[564]. În Bucovina au fost strămutaţi şi germanii veniţi pentru colonizarea Galiţiei şi pentru care Lembergul nu a găsit posibilitate de a-i adăposti[565].

---

[555] *Ibidem.*

[556] M. Şt. Ceauşu, E. I. Emandi, „Rationarum-Provinciarae", în „Septentrion", nr. 2–3, 1990, p. 8.

[557] E. I. Emandi, C. Şerban, *op. cit.*, p. 495.

[558] S.A.N.I.C., Fond *C.A.R.*, pach. XV, d. 38.

[559] M. Şt. Ceauşu, E. I. Emandi, *op. cit.*, p. 8.

[560] M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 161.

[561] S.A.N.I.C., Fond *C.A.R.*, pach. VI, d. 58.

[562] Idem, pach. X, d. 67.

[563] Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuţi (în continuare se va cita: A.S.R.C.), Fond *1*, inv. 1, d. 2579, f. 1, 3–3v, 5.

[564] E. I. Emandi, C. Şerban, *op. cit.*, p. 500; M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 162; I. Nistor, *Istoria Bucovinei*, pp. 21–22.

[565] S.A.N.I.C., Fond *C.A.R.*, pach. XII, d. 19.

Coloniştii germani devin o minoritate influentă, cu putere de decizie, cu largi posibilităţi de iniţiativă şi de îmbogăţire. Pe ei se sprijinea sistemul de dominaţie al Casei de Habsburg în Bucovina, ca şi în celelalte zone ale imperiului. Prin puterea lor economico-financiară, prin locul şi rolul lor în administraţie şi justiţie, coloniştii germani încearcă, şi adesea chiar şi reuşesc, să transforme, mai ales oraşele, cel puţin în parte, în „insule de cultură şi de lege imperială"[566].

În anul 1802, în Bucovina existau numai nouă sate germane mici. În 1811, în ţinut erau 1 410 colonişti germani aşezaţi în 11 sate, iar în 1850, locuiau aici 23 629 de nemţi[567].

În pofida interesului politic pe care-l avea Curtea din Viena faţă de colonizarea Bucovinei, în special cu nemţi, ea s-a străduit să facă acest lucru fără cheltuieli însemnate pentru vistieria statului. Astfel, în 1781, Consiliul Aulic de Război ordona Comandamentului General al Galiţiei să efectueze colonizarea satului Orăşeni cu 50 de familii din Silezia pe contul proprietarilor acestei localităţi – armenii Ioan şi Ştefan Bogdan. Consiliul Aulic de Război, Comandamentul General al Galiţiei, Curtea din Viena, se arăta în document, să nu fie nici într-un mod implicate în această afacere[568], iar în cazul în care au existat colonişti care să aducă mai mult folos vistieriei imperiale, au fost preferaţi aceştia faţă de germani.

Locuitorii din Moldova vecină, aşezaţi pe pământurile bucovinene, au adus mari beneficii Vienei. Deja în 3 octombrie 1782, când procesul de colonizare cu germani abia a demarat, generalul K. Enzenberg îşi exprimă temerea că o populare puternică cu nemţi a Bucovinei ar împiedica imigrarea ţăranilor din Moldova. Moldovenii erau de preferat, deoarece veneau cu vite şi cu alte bunuri[569]. În raportul din 20 ianuarie 1783, Enzenberg menţiona din nou că aşezarea moldovenilor în Bucovina se efectuează „fără cheltuieli pentru aerariu [visteria statului]"[570]. Aceste raţiuni mercantiliste au condus chiar la apariţia unui ordin emis de Curtea vieneză, în 22 februarie 1783, de a se amâna colonizarea Bucovinei cu familii de germani, deoarece în 1782 în ţinut a venit „un număr considerabil" de moldoveni care s-au aşezat aici fără vreo cheltuială pentru stat. Din motivul introducerii unui nou sistem de impozitare, mai uşor pentru contribuabili, Consiliul Aulic de Război prevedea venirea a mai „mulţi moldoveni înstăriţi"[571].

Imigranţii din Moldova s-au bucurat de o scutire de biruri pentru trei ani, un favor de care erau lipsiţi emigranţii din Ungaria, Maramureş, Transilvania şi Galiţia[572]. Spre deosebire de coloniştii germani, imigranţii din Moldova, relatau rapoartele austriece, veneau cu inventar agricol şi cu animale domestice, îşi construiau case pe cont propriu. Astfel, de pildă, numai de la 20 martie şi până la 9 mai 1784, din Moldova şi raiaua Hotin au trecut în Bucovina 97 de familii (453 de suflete), având 96 de cai, 281 de boi, 197 de vaci, 303 de oi, 288 de capre şi şase porci[573], familii care urmau să fie colonizate în plasa Cernăuţi şi Nistru. În luna iulie a aceluiaşi an au imigrat din Moldova 325 de persoane – cu 25 de cai, 95 de boi, 94 de vaci, 78 de junci, 59 de viţei, 183 de oi, 43 de capre, 17 de porci –, care au fost aşezate în districtele Cernăuţi, Siret şi Suceava[574].

Aşezarea ţăranilor din Moldova era explicată de un şir de cauze de ordin economic, politic, naţional etc. Sub presiunea boierilor, domnul Moldovei, Grigore al III-lea Ghica, stabilea, prin hrisovul său din 30 septembrie 1777, ca, pe lângă cele 12 zile de clacă, ţăranii să mai lucreze stăpânilor încă două zile. Şi mai mult mărea volumul obligaţiilor ţărăneşti Alexandru Moruzi, la 1805[575]. În 1784, K. Enzenberg informa Curtea din Viena că „dacă paşalele din raiaua Hotinului nu vor înceta cu tiranizarea locuitorilor şi dacă domnii Moldovei şi slujitorii lor nu vor conteni cu cumplitele lor asupriri, atunci în curând nu va mai fi loc în Bucovina unde să se mai poată aşeza şi adăposti coloniştii ce vin de-acolo"[576], realitate confirmată şi de către J. Lindelfels, directorul districtului Cernăuţi[577].

---

[566] M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 161.
[567] H. J. Bidermann, *Die Bukowina unter Osterreichischer Verwaltung (1775–1875)*, Lemberg, 1876, pp. 59–61.
[568] S.A.N.I.C., Fond *C.A.R.*, pach. VI, d. 58.
[569] Idem, pach. X, d. 23.
[570] Idem, pach. XI, d. 21.
[571] S.A.N.I.C., Fond *C.A.R.*, pach. XI, d. 11.
[572] I. Nistor, *Românii şi rutenii în Bucovina*, p. 79.
[573] S.A.N.I.C., Fond *C.A.R.*, pach. XVI, d. 21, d. 25.
[574] Idem, pach. XVII, d. 25.
[575] A. Iordache, „Grigore III Ghica şi răpirea Bucovinei", în „Revista istorică", s.n., tomul III, nr. 1–2, 1992, p. 129.
[576] M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 165.
[577] S.A.N.I.C., Fond *C.A.R.*, pach. XVI, d. 21.

Imigrarea din Moldova în Bucovina, ca şi cea în direcţie opusă, era înlesnită şi stimulată de comunitatea de origine etnică, limbă, cultură, interese economice etc. şi a avut, în perioada administraţiei militare în special, o amploare destul de mare. Aşa, spre exemplu, între anii 1778–1782, au sosit în Bucovina nu mai puţin de şase mii de familii din Moldova, din care, în anul 1781, 1 330 de familii, iar în 1782, 3 033 de familii[578]. În anul 1783, potrivit tabelului întocmit de K. Enzenberg la 8 ianuarie 1784, din Moldova au sosit în Bucovina 1 021 de persoane. În acelaşi timp, guvernatorul provinciei arăta că numărul imigranţilor moldoveni trebuie să fie mult mai mare, deoarece mulţi dintre ei sosesc pe cărări ascunse[579]. În Bucovina au sosit din Moldova, în perioada 1789–1803, 5 944 de persoane, însă datele furnizate de comisiile de recrutare indică circa 9 790 de oameni[580].

Majoritatea imigranţilor din Moldova se aşezau în zona de la sud de Prut, cimentând elementul românesc din acest teritoriu, având, în acelaşi timp, posibilitatea în orice moment să se retragă din nou în Moldova. Acest fenomen a atras atenţia Consiliului Aulic de Război şi chiar a împăratului. În 2 februarie 1786, Iosif al II-lea îi scria preşedintelui Consiliului Aulic de Război, Hadik, să se ia măsuri în zona de graniţă, deoarece românii „vor fi mereu tentaţi să se întoarcă în Moldova, unde este surplus de pământuri”[581].

Foarte puţini moldoveni se stabileau în teritoriul dintre Prut şi Nistru, zonă de aşezare masivă a ucrainenilor din Galiţia. Astfel, în 1805, din cele 11 familii stabilite în acest an în Boian, sat românesc, erau zece familii de ucraineni şi una de români, iar în anii 1805–1806, pe domeniul Văşcăuţi s-au aşezat numai două familii de moldoveni[582].

În primele decenii ale secolului al XIX-lea afluxul imigranţilor din Moldova se reduce puternic, iar prin introducerea, în 17 noiembrie 1829, a recrutării bucovinenilor în armata austriacă, procesul de aşezare a moldovenilor în Bucovina practic este stopat.

Elementul românesc din Bucovina a fost întărit într-o măsură mare în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea de bejenarii din Transilvania vecină. Românii şi, într-o măsură mai mică, secuii, fugeau din Transilvania ocupată de Habsburgi din cauza opresiunilor politice, economice, religioase etc. Astfel, în urma revoltei din 1763 a românilor ardeleni şi înăbuşirii în sânge a acesteia, 24 000 de familii au părăsit Transilvania şi au emigrat în Moldova, cu toată averea lor mişcătoare[583]. O mare parte dintre ardelenii aşezaţi în nordul Moldovei s-a refugiat în adâncul ţării odată cu ocuparea Bucovinei de trupele austriece. Generalul Enzenberg a solicitat şi a obţinut de la divanul Moldovei aprobarea pentru „extrădarea dezertorilor din Transilvania” şi trimite în Moldova pe căpitanul Beddäus cu zece caporali pentru a-i afla şi a-i întoarce pe aşa numiţii dezertori, dar nu în Transilvania, ci în Bucovina[584]. Misiunea lui Beddäus a reuşit să trimită în Bucovina 2 287 de familii cu tot venitul lor[585], din cele 24 000, dar trebuie menţionat că printre cei întorşi erau şi mulţi secui[586]. Aceşti reemigranţi au fost scutiţi de orice obligaţii pe timp de trei ani şi aveau dreptul de a-şi exercita liber credinţa, nemaifiind persecutaţi, ca în aşezările lor de origine[587].

În schimb, imigranţii din Transilvania, care se aşezau după 1775 direct în Bucovina, erau trecuţi la numărul contribuabililor. Potrivit rapoartelor lui Enzenberg, către sfârşitul anului 1778 în ţinut erau 5 418 bejenari din Ardeal[588], din care 4 987 erau români. Ştiri despre fugarii din Transilvania aşezaţi în Bucovina în scopul evitării recrutărilor în armata imperială sunt destul de numeroase[589]. În anii 1781 şi 1782, pe teritoriul ţinutului s-au aşezat 3 209 transilvăneni, care au adus cu ei 484 de căruţe şi 8 662 de vite mari[590]. Populaţia românească imigrată din Transilvania s-a stabilit în aşezări existente, în peste 72 de localităţi. Doar la Ilişeşti (Slobozia Ilişeşti) şi Tereblecea

---

[578] E. I. Emandi, C. Şerban, *op. cit.*, p. 198.

[579] S.A.N.I.C., Fond *C.A.R.*, pach. XIV, d. 19, d. 50.

[580] H. J. Bidermann, *op. cit.*, p. 16.

[581] S.A.N.I.C., Fond *C.A.R.*, pach. XXI, d. 22.

[582] *Ibidem*, d. 1911, f. 5, II.

[583] I. Nistor, *Istoria Bucovinei*, p. 19.

[584] S.A.N.I.C., Fond *C.A.R.*, pach. XIX, d. 9.

[585] E. I. Emandi, C. Şerban, *op. cit.*, p. 496.

[586] S.A.N.I.C., Fond *C.A.R.*, pach. XVIII, d. 51.

[587] M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 64.

[588] I. Nistor, *Bejenari ardeleni în Bucovina*, Cernăuţi, 1926, pp. 12, 34–91.

[589] Serviciul Judeţean Suceava al Arhivele Naţionale (în continuare se va cita: S.J.S.A.N.), Fond *Comisariatul ţinutal Suceava*, d. 10, 19, 20, 21.

[590] M. Iacobescu, *op. cit.*; I. Nistor, *Istoria Bucovinei*, p. 19.

(Tereblecea Ungureni) aceştia au format aşezări mai compacte[591]. Ca şi imigranţii din Moldova, bejenarii ardeleni se aşezau în partea de sud a Bucovinei, lăsând partea de nord liberă emigraţiei ucrainenilor din Galiţia.

Ucrainenii locuiau în nordul Moldovei cu mult timp înainte de anexarea Bucovinei la Imperiul Austriac şi s-au aşezat în extremitatea nordică a ţării, între Prut şi Nistru. Trebuie remarcat faptul că emigrarea populaţiei din Galiţia nu a făcut obiectul unei politici de stat a Casei de Habsburg, ea făcându-se de la sine, în mod spontan şi pe cont propriu şi chiar contrar poziţiei autorităţilor imperiale. Excepţie formează doar aşezarea coloniştilor ucraineni la sfârşitul secolului al XVIII-lea în satele Breaza şi Crisceatec[592]. Ucrainenii din Galiţia s-au aşezat în Bucovina, în majoritatea cazurilor părăsind în mod ilegal pe proprietarii lor, o parte mult mai mică s-a strămutat legal, iar o parte, relativ mică, a reemigrat din Moldova.

Cauzele acestor migraţii au fost multiple şi foarte variate. Sub raport juridic, ţăranii moldoveni erau liberi, fiind obligaţi oficial să presteze proprietarului numai 12 zile de muncă, situaţie conservată în special în timpul administraţiei militare prin statu-quo-ul promis bucovinenilor de către autorităţile austriece. În acelaşi timp, ţăranii galiţieni erau supuşi la peste o sută de zile de clacă[593]. Astfel, ţăranii dintr-un sat, Suparka, din ţinutul Zalesciki, trebuia să îndeplinească 5 052 de zile de boieresc, în afara prestării contribuţiilor şi impozitelor[594]. Nu întâmplător ţăranii din comuna Racovice din Galiţia, înaintând autorităţilor galiţiene cererea de a li se permite strămutarea în Bucovina, o motivau prin faptul că ei doresc să se mute „na slobodu", adică „în libertate"[595]. Chiar şi proprietarul galiţian Ludovic Skarbek, într-o cerere adresată la 1781 împăratului, cu rugămintea ca autorităţile Bucovinei să-i restituie iobagii fugiţi de pe moşiile sale de la graniţa Bucovinei şi Galiţiei, indica drept motiv al emigrării faptul că în ţinutul vecin emigranţii sunt scutiţi de contribuţie, plătesc sarea şi tutunul mai ieftin, nu au obligaţii militare[596]. Într-adevăr, scutirea de recrutare pentru bucovineni, în afara efectelor pozitive, a avut şi urmări negative, atrăgând în provincie ţărani din celelalte pământuri ale Austriei şi, în primul rând, din Galiţia vecină[597].

O altă cauză îşi avea rădăcinile în domeniul religiei. Polonezii din Galiţia erau de confesiune catolică, o parte a bisericii ucrainene a încheiat unirea cu papa de la Roma, în anul 1595, dar ţăranii ucraineni, consideraţi greco-catolici, trecând în Bucovina, renunţau la unire şi treceau la ortodoxie, refugierea prezentându-se drept o posibilitate de a-şi păstra credinţa tradiţională. Nunţiul papal la Viena, J. Garampi, într-o scrisoare din 9 martie 1780, adresată baronului Püchler, semnala emigrarea continuă a unui „mare număr de ţărani greco-catolici" din Galiţia în Bucovina, care acolo treceau la „biserica schismatică", devenind „în realitate schismatici", adică ortodocşi[598].

Un imbold nu mai puţin important pentru aşezarea ţăranilor din Galiţia în Bucovina îl constituia interesul proprietarilor de aici pentru braţe ieftine de muncă. Printre aceşti proprietari, care au contribuit inconştient la dizolvarea elementului românesc în marea coloniştilor, se numărau boierul din Baineţ, Ioan Vasilco, boierul din Repujeniţa, Costache Cozmica, boierul din Cernauca, Doxache Hurmuzachi, boierul din Broscăuţi, Ioan Săvescul[599] ş.a. Numai în 1815, pe moşia Cernauca s-au aşezat 19 familii de ţărani din Galiţia[600].

Emigrările masive din Galiţia au determinat o polemică aprigă, ce s-a purtat în jurul anului 1779, între generalul Enzenberg şi guvernatorul Galiţiei, pe temeiul că cei veniţi după anul 1779 în Bucovina să fie retrocedaţi stăpânilor din Galiţia[601]. La 2 octombrie 1779, Consiliul Aulic de Război a emis ordonanţa prin care dispunea ca în Bucovina să fie primiţi numai acei emigranţi din Galiţia care vor avea permis de emigrare din partea stăpânilor şi autorităţilor de la locul lor de baştină, iar acei ce nu posedau astfel de permis să fie extrădaţi stăpânilor lor[602]. Majoritatea ucrainenilor aşezaţi legal în Bucovina posedau astfel de „atestate din comună”, pe spatele cărora se aflau şi adeverinţele autorităţilor locale[603].

---

[591] E. I. Emandi, C. Şerban, *op. cit.*, p. 497.

[592] *Ibidem.*

[593] *Istoria Ukrainskoy RSR. U vosmy tomah desiaty knygah*, t. 3, Kyiv, p. 159.

[594] A.S.R.C., *loc. cit.*, d. 3185, f. 17v.

[595] *Ibidem*, d. 4413, f. 1–2.

[596] S.A.N.I.C., Fond *C.A.R.*, pach. VIII, d. 29.

[597] I. I. Bumbacu, G. Halip, *Privire istorică asupra trecutului politic-social şi naţional al Ducatului Bucovina*, Braşov, 1886, p. 21.

[598] D. Onciulescu, *O încercare de catolicizare a Bucovinei (cu anexe documentare)*, Cernăuţi, 1939, p. 61, doc. nr. 3.

[599] A.S.R.C., *loc. cit.*, d. 4409, 1627, 3062.

[600] *Ibidem*, d. 3062, f. 52.

[601] E. I. Emandi, C. Şerban, *op. cit.*, p. 498.

În urma hotărârii date de Consiliul Aulic de Război, după 1780 s-au diminuat emigrările din Galiţia în Bucovina, deoarece autorităţile galiţiene, având nevoie de braţe de muncă, eliberau foarte puţine permise de emigrare[604]. În schimb, emigrarea ilegală sau, mai bine spus, fuga de pe domeniile galiţiene în Bucovina n-a încetat nicicând, intensificându-se după încorporarea, în 1786, a Bucovinei la Galiţia. Date despre aceşti emigranţi sunt în arhive din abundenţă[605]. Fuga şerbilor galiţieni în Bucovina a luat o aşa amploare, încât, deja la sfârşitul secolului al XVIII-lea, în cercurile administraţiei galiţiene se considera că o treime din populaţia bucovineană era compusă din fugari din Galiţia[606]. În anunţurile publicate între anii 1811 şi 1848, în „Dodatok do Gazety Lwowskiej” (supliment la „Ziarul Lvovean”) fugari erau numiţi peste paisprezece mii de ţărani din zece districte ale Galiţiei Orientale[607]. Evident că numărul lor era mult mai mare. În consemnarea din 1779, a lui Enzenberg, se arată că numărul total al emigranţilor galiţieni în Bucovina se cifra, la acea dată, la 14 114 suflete[608].

S-a susţinut, neîntemeiat, că imigranţii din Galiţia s-au bucurat de anumite privilegii, mai ales după 1786. Materialul documentar existent în arhive nu confirmă această opinie, ci, din contră, vorbeşte despre încercările disperate ale Vienei şi Lembergului de a stăvili, dintr-o parte, prin restricţii fuga ţăranilor din Galiţia, iar pe de altă parte, de a-i readuce pe cei emigraţi la proprietarii lor galiţieni[609], de a-i pedepsi pe moşierii bucovineni care-i primeau[610]. Exista şi un ordin al Consiliului Aulic de Război din Viena prin care se interzicea aşezarea în Bucovina a ţăranilor şerbi fugiţi din Galiţia[611].

Infiltrarea ucrainenilor în Bucovina, aşezarea lor în special în teritoriul dintre Prut şi Nistru şi, drept rezultat, ucrainizarea românilor care mai erau acolo după 1775 s-au efectuat masiv fără vreo stimulare din partea Curţii din Viena şi Guberniului din Lemberg. Potrivit unor etnografi austrieci de la mijlocul secolului al XIX-lea, care au studiat pe teren situaţia etnică din Bucovina, la 1846 locuiau în această provincie, conform afirmaţiilor lui Hain, 140 626 de români şi 180 417 de ucraineni, iar după rezultatele contelui Czörnig, 184 718 de români şi 144 982 de ucraineni[612]. Realitatea dată era constatată şi de unii istorici austrieci, precum H. J. Bidermann, care menţiona că „numărul rutenilor în Bucovina a sporit simţitor în ultima sută de ani”[613]. La 1804, potrivit aprecierilor aceluiaşi cercetător, teritoriul dintre Nistru, Siret şi Ceremuş era populat aproape exclusiv de ucraineni[614]. Mărturii elocvente în acest sens au fost aduse de unul dintre conducătorii revoltelor huţulilor din ocolul Câmpulungului Rusesc, Lukian Cobâliţa, şi de către deputaţii comunelor răsculate: Ivan Galiţa, Mâkola Povidas, Hrâţi Vasânta, Ulas Logoş, Olexa Foska, Olexa Burla, Mâkola Rubânâi, Petro Leiban şi Petro Polâk. Deputaţii comunelor au declarat la 1843 că populaţia ocolului e constituită „din două părţi, şi anume: o parte din locuitorii originari şi a doua parte sunt acei care, în principal, au venit din Galiţia”[615]. Lukian Cobâliţa mărturisea în faţa anchetatorilor că „populaţia ocolului Câmpulung Rusesc a crescut din an în an, nu numai pe contul urmaşilor stăpânilor originari, ci şi prin venirea multor ţărani din Galiţia, asupra cărora moşierii aplicau impozite speciale”[616]. Această masă de ucraineni din Galiţia avea să devină de la mijlocul secolului al XIX-lea o forţă de contrapunere a intereselor şi aspiraţiilor naţionale româneşti din Bucovina, în conformitate cu principiul imperial „dezbină şi guvernează”.

---

[602] *Ibidem*; vezi şi I. Nistor, *Românii şi rutenii*, p. 95.

[603] A.S.R.C., *loc. cit.*, d. 3062, f. 3–3v, 12–48.

[604] I. Nistor, *op. cit.*, p. 96.

[605] S.A.N.I.C., Fond *C.A.R.*, pach. VIII, dd. 29, 31; A.S.R.C., *loc. cit.*, dd. 777, 1627, 1835, 3061, 3185, 3407, 3.592, 3640, 4084 4409, 5085, 5086, 5292; inv. 5, d. 186; S.J.S.A.N., Fond *Primăria oraşului Suceava*, d. 42; Fond *Comisariatul ţinutal Suceava*, d. 29, 42, 44, 53, 60.

[606] W. Tokarz, *Galicya w poczatkach ery józefińskiej*, Kraków, 1909, p. 239.

[607] F. I. Stebliy, „Do pytannia pro ednisti selian shidno- i zahidnoukrainskyh zemeli v antifeodalniy borotibi u pershiy polovyni XIX stolittia”, în „Naukovi zapyski Uzhgorodskogo universytetu”, t. XLIII, 1960, p. 67.

[608] I. Nistor, *Istoria Bucovinei*, p. 21.

[609] S.A.N.I.C., Fond *C.A.R.*, pach. VIII, d. 31; A.S.R.C., Fond *I*, inv. I, dd. 777, 3182.

[610] A.S.R.C., *loc. cit.*, d. 1627.

[611] Idem, Fond *1178*, inv. I, d. 143, f. 1–2.

[612] P. Burian, *Die Nationalitäten in „Cisleithanien” und das Walhlreckt der Märzrevolution 1848/49*, Craz-Köln, 1962, p. 112.

[613] H. J. Bidermann, *op. cit.*, p. 51.

[614] *Ibidem*, p. 49.

[615] *Selianskij rukh na Bukovyni v 40-h rokah XIX st. Zbirnyk dokumentiv*, Kyiv, 1949, p. 149.

Printre populaţiile cu care a încercat Curtea vieneză să colonizeze Bucovina s-au numărat şi ruşii lipoveni, sectanţi ortodocşi care, nefiind de acord cu unele modificări în canoanele şi obiceiurile bisericii ruse, au părăsit Rusia şi s-au aşezat în alte ţări, inclusiv în Moldova. Primele familii de lipoveni s-au stabilit în Bucovina imediat după anexarea ei de către Austria. În 1774, câteva familii de lipoveni se aşează în satul Prisaca, numit ulterior Lipoveni[617]. La 1780, numeroase familii de lipoveni au constituit satul Climăuţi, iar mai apoi şi colonia Fântâna Albă, localitate ce va deveni ulterior centrul civilizaţiei şi culturii lipovene. Majoritatea lipovenilor, peste 2 000 de familii, erau aşezaţi lângă Marea Neagră şi, pentru a-i atrage în Bucovina, autorităţile austriece, în iulie 1783, le-au promis scutire de impozite pentru trei ani[618], iar împăratul a dat indicaţii ca lipovenii să nu fie persecutaţi în ceea ce priveşte religia lor şi să fie atraşi în provincie cât mai mulţi posibil[619]. În toamna lui 1783, doi lipoveni de la Marea Neagră, Alexandru Alexeev şi Nichifor Larionov, împreună cu un traducător, au plecat la Viena pentru a obţine şi mai mari privilegii de la împărat, cu care au avut o întâlnire în 5 octombrie 1783[620]. În 9 octombrie, Iosif al II-lea le-a înmânat personal acestora o patentă imperială cu următoarele înlesniri acordate lipovenilor: „1) Le permitem deplină libertate a legii [religiei – n.n.] pentru ei, fiii lor, urmaşii lor şi preoţimii; 2) Îi eliberăm pe aceştia pentru 20 de ani de toate contribuţiile; 3) Le acordăm libertate de orice serviciu militar; 4) După expirarea acelor 20 de ani, îi vom supune la aceleaşi contribuţii pe care şi supuşii noştri le plătesc”[621]. Însă, între lipovenii localnici şi reprezentanţii lipovenilor de la Marea Neagră s-au iscat neînţelegeri. Nici cei din Moldova nu vroiau să audă despre A. Alexeev. La 18 ianuarie 1784, la Suceava au sosit şase lipoveni din Costeşti, care au afirmat că la primăvară, împreună cu alte 14 familii, doresc să se aşeze la Mitocul Dragomirnei. Aceştia au cerut în loc de 20 numai trei ani de scutire de impozite. Curtea din Viena era cointeresată în aceste neînţelegeri pentru a micşora privilegiile emigranţilor lipoveni[622]. Lipovenii care aveau să vină din Moldova urmau să fie aşezaţi la Mitocul Dragomirnei (20 de familii) şi la Climăuţi (16 familii)[623].

Împotriva colonizării Bucovinei cu lipoveni, care se aşezau pe moşiile Fondului bisericesc, s-au pronunţat episcopul Dositei Herescu şi Consistoriul Bisericesc. În acelaşi timp şi domnul Moldovei a interzis emigrarea lor din Moldova, astfel că, în 17 mai 1784, guvernatorul Enzenberg înainta lui Hadik raportul Directoratului din Suceava, care susţinea că nu sunt speranţe de a coloniza Bucovina cu lipoveni[624]. La mijlocul lui iunie 1784, în Bucovina trăiau doar 75 de familii de lipoveni. Totuşi, aşezarea lipovenilor a continuat lent, astfel că în 1844 numărul lor în ţinut se ridica la 1 966 de persoane, iar în 1857, la 2 939 de suflete[625].

Colonizarea Bucovinei cu polonezi s-a înfăptuit îndeosebi după încorporarea ţinutului la Galiţia, unde nobilimea poloneză deţinea poziţiile de conducere în domeniul politic, economic, social etc. Guberniul din Lemberg a înaintat şi pentru al 19-lea cerc al provinciei sale în posturi administrative, de justiţie, învăţământ, persoane de origine poloneză din rândul nobilimii galiţiene. Prin emigrarea boierimii româneşti din Bucovina, un şir de proprietăţi a căzut în mâinile nobililor polonezi, astfel că în 1880, din cele circa 190 de mari moşii ale românilor, câte le aparţinuseră iniţial, 40–45% deveniseră poloneze[626]. La 1849, în Bucovina locuiau 4 000 de polonezi, majoritatea lor fiind funcţionari ai statului[627]. Unii dintre coloniştii polonezi erau oameni sărmani, aşezaţi mai ales la salinele din zonă. Mulţi dintre aceşti colonişti au contribuit la polonizarea şi catolicizarea românilor bucovineni.

---

[616] *Ibidem*, p. 136.

[617] M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 167; I. Nistor, *op. cit.*, p. 21.

[618] J. Polek, *Die Lippowaner in der Bukowina. I. Geschichte ihrer Ansiedelung*, Czernowitz, 1896, p. 7.

[619] S.A.N.I.C., Fond *C.A.R.*, pach. XIII, d. Ia-d, f. 4.

[620] J. Polek, *op. cit.*, p. 8.

[621] A.S.R.C., Fond *I*, inv. I, d. 3587, f. 128–128v.

[622] J. Polek, *op. cit.*, p. 13.

[623] A.S.R.C., *loc. cit.*, d. 3586, f. la verso.

[624] S.A.N.I.C., Fond *C.A.R.*, pach. XVI, d. 35.

[625] J. Polek, *op. cit.*, pp. 19, 21.

[626] M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 177.

[627] *Die Österreich-ungarische Monarchie in Wort und Bild*, Wien, 1899, p. 310.

Tot din Galiţia s-a produs în general emigrarea populaţiei evreieşti, venită, mai ales, ca arendaşi, meşteşugari şi comercianţi. Un martor ocular al imigrării evreilor în Bucovina a fost Ioan Budai-Deleanu, care menţiona cu această ocazie: „Evreii bucovineni sunt toţi imigranţi din Polonia. Sub administraţia militară ei erau puşi sub o pază aspră şi au fost toleraţi numai o sută şi câteva familii. Deci atunci nu se puteau lăţi. Dar, de când s-a ridicat aici un Kreisamt şi Bucovina s-a încorporat la Galiţia, din lipsa de îngrijire şi poate din lăcomia unor funcţionari publici, ţara întreagă a fost potopită de evrei”[628]. K. Enzenberg relata că evreii veneau în Bucovina, fiindcă aici libertatea era mai mare şi posibilităţile de câştig mai numeroase; evreii se asociau cu boierii locali sau, cel mai des, cu arendaşii acestora, reuşind în scurtă vreme să stoarcă venituri importante, dar şi să influenţeze alegerea vornicilor şi, mai târziu, a primarilor, cu care aveau legături, ruinându-i pe ţărani. Guvernatorul a intrat cu evreii într-un amplu conflict, reuşind să reducă, la 1786, numărul familiilor evreieşti la 308. Care era în realitate numărul evreilor în Bucovina este greu de precizat, deoarece, după cum susţinea şi Ion Budai-Deleanu, evreii „de conscripţiune ştiu a se feri aşa de iscusit”, încât „ parcă au tăinuită ideea de sfânta credinţă să încerce în tot chipul ca numărul lor să nu fie aflat”[629]. Potrivit cifrelor oferite de Administraţia Bucovinei şi de documentele de arhivă, la sfârşitul lui 1776, în Bucovina locuiau 650 de familii de evrei, însumând 2 906 de suflete, dintre care 444 de familii s-au aşezat în timpul războiului ruso-turc şi după ocuparea ţinutului de către austrieci[630]. La 1779, se aflau în provincie 800 de familii, cu circa 4 000 de persoane[631], în 1780 – 870 de familii şi încă cinci evrei fără familie[632], iar în anul 1781 erau deja 1 050 de familii de evrei, însumând 4 613 de persoane[633].

Pentru a ne face o imagine clară despre proporţiile aşezării evreilor în cea mai mică provincie a Imperiului Austriac, vom prezenta câteva date despre numărul lor pe alte pământuri ale Austriei. Astfel, pe când în Bucovina, la 1780, se aflau peste 870 de familii de evrei, în Silezia erau 812 familii, în Gorizia şi Gradiska 398 de familii, 337 în Austria inferioară, 57 de familii în Tirol şi 6 111 în alte zone[634]. Până în anul 1848, numărul evreilor a crescut la 11 581, pentru ca la 1910 să locuiască în Bucovina 102 919 de persoane de origine evreiască[635]. Cu toate că evreii n-au fost colonizaţi de către statul austriac, totuşi ei au contribuit într-o anumită măsură la dizolvarea elementului românesc în amalgamul bucovinean, înlăturând pe mulţi băştinaşi din sfera activităţii economice şi financiare.

Printre coloniştii stimulaţi spre aşezarea în Bucovina de către autorităţile habsburgice se numără ungurii şi slovacii. Primii colonişti unguri s-au stabilit în 1777, la Ţâbeni (Istensegits) şi Iacobeşti (Fogodisten)[636]. La sfârşitul anului 1785, Administraţia Bucovinei efectua pregătiri pentru a aşeza 36 de familii de unguri la Hadikfalva (Dorneşti), 35 de familii la Andrasfalva (Măneuţi) şi altele 33 la Iosephfalva (Dornişoara)[637]. Majoritatea maghiarilor se ocupa cu agricultura, legumicultura, creşterea animalelor. La 1825, locuiau în Bucovina 3 100 de unguri, în anul 1846, 5 446 şi 7 282 de persoane la 1857[638]. Primele familii de slovaci s-au aşezat pe pământurile Bucovinei la 1820, în calitate de muncitori forestieri (la Crasna lui Ilschi) şi meşteri sticlari. Ca şi maghiarii, slovacii n-au constituit un grup etnic numeros, comunitatea lor numărând, în anul 1846, 1 837 de persoane[639]. Prezenţa slovacilor şi maghiarilor în Bucovina n-a fost o piedică deosebită în dezvoltarea românismului în acest teritoriu, deoarece autorităţile habsburgice nu i-au putut folosi ca o forţă aparte, ei fiind, totuşi, utilizaţi la realizarea principiului colonial *divide et impera*.

---

[628] M. Iacobescu, „Bucovina în viziunea lui Ion Budai-Deleanu”, în „«Suceava». Anuarul Muzeului Bucovinei”, anul XX, 1993, p. 208.

[629] *Ibidem.*

[630] S.A.N.I.C., Fond *C.A.R.*, pach. I, d. 61, 69.

[631] Idem, pach. IV, d. 18, 18a.

[632] Idem, pach. V, d. 65b.

[633] Idem, pach. VII, d. 50.

[634] M. Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, p. 167.

[635] P. Burian, *op. cit.*, p. 112; I. E. Torouţiu, *op. cit.*, p. 33.

[636] O. M. Zukowski, *Bukowina pod względem topograficznym, statystycznym ze szczególnym uwzględnieniem żywiołu polskiego*, Czerniowce–Lwów, 1914, pp. 92, 120.

[637] A.S.R.C., *loc. cit.*, d. 862, f. 11v, 12v, 14.

[638] H. J. Bidermann, *op. cit.*, p. 63.

[639] P. Burian, *op. cit.*, p. 112.

Altă naţiune pe care Habsburgii au stimulat-o şi ajutat-o la aşezarea în Bucovina a fost cea armeană. Primii colonişti armeni au venit în Moldova încă din Evul Mediu, continuând să practice în special comerţul în cursul a câtorva sute de ani. Generalul Splény, la ocuparea Bucovinei, afla aici 58 de familii armeneşti[640]. Colonizarea cu populaţie armeană era explicată de interesele economice ale Curţii din Viena: „Nimic nu este mai sigur şi nimic mai hotărât, îi scria în 22 noiembrie 1779, Enzenberg lui Hadik, decât că Prea Înalta Curte se îngrijeşte stăruitor, astfel încât comerţul din ţările turceşti din vecinătate, apoi din Ucraina să fie tras încoace. În afară de obicei, în statele austriece şi, împreună deci, familiile armeneşti bogate"[641]. În anul 1782, obştimea armenească din Suceava a înaintat Consiliului Aulic de Război din Viena cererea pentru a fi confirmate armenilor „drepturile lor, deprinderile şi libertăţile primite până acum" şi, în plus, acele „privilegii primite de la principii domnitori din anii 1671 şi 1673"[642]. În 4 iulie 1782, Consiliul Aulic de Război ordona Comandamentului General al Galiţiei ca armenii să nu fie persecutaţi în ce priveşte religia lor (cei din Bucovina erau ortodocşi, iar cei veniţi din Galiţia, catolici) şi să fie atraşi în Bucovina cât mai mulţi armeni[643]. În 1783 Iosif al II-lea, cu ocazia vizitei efectuate la Suceava, pentru a-i atrage pe negustorii armeni din partea imperiului, a asistat la slujba religioasă a armenilor uniţi din oraş şi a ordonat autorităţilor locale „să nu li se conturbe cu nimic viaţa armenilor, ci mai vârtos să se caute şi să se aducă încoace cât mai mulţi din astfel de oameni". În 1787, împăratul le-a aprobat şi armenilor ortodocşi să-şi aducă preoţi din Armenia şi să se aşeze sub jurisdicţia Patriarhiei armeano-ortodoxe din Constantinopol[644]. Negustorii armeni au dobândit de la Iosif al II-lea declararea Sucevei drept „oraş liber", la 1786. Dar o colonizare masivă cu armeni nu s-a putut realiza, deoarece Poarta Otomană s-a opus vehement emigrării armenilor din teritoriile sale. La 1780, în Bucovina erau aşezaţi circa 559 de armeni[645], în anul 1823, locuiau aici 3 829 de persoane de origine armeană (din care 2 021 erau ortodocşi şi 1 808 catolici)[646], pentru ca la 1846 să afle numai 2 224 de armeni[647]. În afară de comerţ, unii armeni bogaţi au devenit mari proprietari de pământ în Bucovina, astfel că, la 1910, din cei aproape 200 de mari proprietari funciari numai 10–11 mai erau români bucovineni, restul fiind polonezi, armeni, evrei, germani etc.[648].

Numai despre o etnie din Bucovina avem informaţii lapidare, deoarece fie s-au sustras continuu de la conscripţii şi recensăminturi, fie preluau naţionalitatea majorităţii populaţiei din comună. Este vorba despre ţigani. La momentul ocupării Bucovinei, generalul Splény află în ţinut 294 de familii de ţigani[649], alte informaţii despre aceştia lipsind practic. I. Nistor susţinea că numărul ţiganilor „spori numai prin naşteri"[650], dar o informaţie din arhivă menţionează că în iulie 1784, din Moldova au trecut şi s-au aşezat în Bucovina 38 de familii de ţigani[651]. În 1803, I. Budai-Deleanu semnala prezenţa a circa 400 de familii de ţigani[652]. Se poate presupune că numărul imigranţilor ţigani a fost mult mai mare. În lipsa altor informaţii nu ne rămâne decât că constatăm faptul că şi ţiganii au fost o parte integrantă a mozaicului etnic bucovinean, parte care a rămas în afara mişcărilor şi tulburărilor de ordin politic.

Rezultatele politicii de colonizare şi stimulare a imigrării elementelor alogene în teritoriul anexat, promovată de către autorităţile habsburgice pe parcursul întregii perioade de aflare a provinciei în componenţa Austriei, au fost dezastruoase pentru românii din Bucovina:

---

[640] D. Werenka, *Topographie der Bukowina zur Zeit ihrer Erwerbung durch Öesterreich (1774–1785)*, Czernowitz, 1896, p. 137.

[641] *Suceava. File de istorie. Documente privitoare la istoria oraşului. 1388–1913*, vol. I, Bucureşti, 1989, p. 452.

[642] *Ibidem*, p. 456.

[643] S.A.N.I.C., Fond *C.A.R.*, pach. XIII, d. I a-d, f. 4.

[644] M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 180.

[645] A.S.B., *loc. cit.*, pach. V, d. 65b.

[646] *Ibidem*, fond Colecţia microfilme, Austria, r. 67, c.757.

[647] P. Burian, *op. cit.*

[648] M. Iacobescu, *op. cit.*, pp. 180–181.

[649] D. Werenka, *op. cit.*, p. 137.

[650] I. Nistor, *op. cit.*, p. 22.

[651] A.S.B., Fond *C.A.R.*, pach. XVII, d. 25.

[652] M. Iacobescu, *Bucovina în viziunea lui I. Budai-Deleanu*, p. 211.

Tabel nr. 2

Componenţa naţională a Bucovinei[653]

Nr.	Etnia	1774		1846		1910	
		numărul	%	numărul	%	numărul	%
1	Români	54 174	65,42	184 718	48,64	273 254	34,37
2	Germani	20	0,02	25 000	6,58	73 073	9,19
3	Ucraineni	22 625	27,32	144 982	38,17	305 101	38,38
4	Evrei	2 425	2,93	11 581	3,05	102 919	12,95
5	Alţii	3 565	4,31	13 507	3,56	40 482	5,11
6	Total	82 809	100	379 788	100	794 929	100

În perioada cuprinsă între anii 1774 şi 1910, populaţia Bucovinei va spori de 9,6 ori, administraţia austriacă modificând în mod radical ponderea diferitelor naţionalităţi în totalul populaţiei provinciei. Dacă numărul germanilor va creşte în timpul dominaţiei habsburgice în Bucovina de 3 650 ori, cel al evreilor – de 42 ori, al ucrainenilor – de 13,5 ori, al celorlalte etnii (polonezi, armeni, slovaci, maghiari, ţigani, etc.) – de 11 ori, atunci numărul românilor va spori numai de cinci ori. Astfel, dintr-o provincie românească, nord-vestul Moldovei a fost transformat într-un mozaic de popoare cu denumirea Bucovina.

Raporturile dintre români şi colonişti erau cele normale, asigurate de ospitalitatea şi toleranţa autohtonilor. În acelaşi timp, s-a ajuns la unele acte de violenţă între români şi germani la Suceava, unde unii funcţionari nemţi foloseau piatra bisericilor ortodoxe ruinate pentru construcţia caselor lor la Satu Mare, unde nemţii prădau grădinile localnicilor şi le desconsiderau drepturile lor de populaţie băştinaşă[654]. La 1814, consulul austriac la Iaşi, Iosef von Raab, semnalând guvernatorului Galiţiei zvonurile care circulau atunci la Iaşi în legătură cu Bucovina, menţiona că bucovinenii, în scrisori adresate persoanelor din Moldova, îşi exprimau bucuria faţă de pretinsa emitere a unei „circulare guvernamentale adresate coloniştilor şi altor locuitori nebăştinaşi din Bucovina, ca aceştia să-şi vândă averea lor şi să fie gata de plecare”[655].

Din cele expuse anterior putem constata faptul că în cadrul reformelor realizate de Habsburgi în direcţia transformării Bucovinei într-un stat german, identic cu celelalte provincii ale Coroanei, politica de colonizare a ţinutului cu elemente alogene din tot cuprinsul imperiului, precum şi stimularea pe diferite căi a imigrării locuitorilor ţărilor învecinate s-au aflat printre priorităţile Curţii din Viena.

În ciuda faptului că fenomenul colonizării Bucovinei cu nemţi constituia un imperativ social-economic şi politic al Vienei, în perioada iniţială interesele mercantiliste ale guvernului austriac au prevalat, suprapunându-se celor politice şi sociale, conducând la o stimulare puternică a imigrării în zona anexată a românilor din Principatele dunărene, fenomen ce va frâna pentru un anumit timp procesul de dizolvare a particularităţilor etnice bucovinene.

În acelaşi timp, condiţiile social-economice, mai bune în Bucovina în comparaţie cu Galiţia, situaţia precară în care se aflau ţăranii iobagi din provincia vecină, asuprirea naţională şi confesională, înlăturarea frontierelor de stat dintre aceste teritorii, interesul proprietarilor bucovineni pentru braţe ieftine de muncă au condus la un aflux puternic de ucraineni din Galiţia. Spre deosebire de românii din Transilvania şi Moldova, care se aşezau preponderent în partea de sud a Bucovinei, ucrainenii galiţieni s-au stabilit în masă în partea de nord a provinciei, diluând, iar mai târziu şi dizolvând practic în întregime elementul românesc din această zonă.

Colonizarea Bucovinei va modifica substanţial structura etno-demografică a provinciei, va permite Habsburgilor să utilizeze cu eficienţă principiul *divide et impera*, stimulând în mod artificial divergenţe de interese economice, politice şi naţionale între popoarele din ţinut. În pofida acestor realităţi, românii bucovineni vor reuşi să convieţuiască paşnic cu celelalte etnii din Bucovina, vor reuşi să atragă de partea revendicărilor şi năzuinţelor lor naţionale pe mulţi reprezentanţi ai celorlalte popoare, repurtând astfel, cu timpul, importante succese de ordin politic şi naţional.

---

[653] Cf. P. Burian, *op. cit.*, p. 112; I. Popescu, *op. cit.*, p. 17; I. E. Torouţiu, *op. cit.*, p. 33.

[654] I. Nistor, *op. cit.*, pp. 22–23.

[655] *Spokonvichna ukrainska zemlia. Istorychni zviazky Pivnychnoy Bucovyny z Rosieiu i Naddnipreanskoiu Ukrainoiu: Dokumenty i materialy*, Uzhgorod, 1990, p. 48.

STUDIU CRITIC AL RECENSĂMÂNTULUI AUSTRIAC DIN 1880 CU PRIVIRE LA POPULAŢIA BUCOVINEI[656]

Acad. RADU GRIGOROVICI

Critical Study of the 1880 Austrian Census on the Population of Bukovina

(*Summary*)[*]

In this article, the author analyses in detail the results of the Austrian census from 1880 on the basis of the *Results of the censuses of the population and domestic farm animals carried out in Bukovina according to the status of December 31, 1880*, published in Vienna by the Imperial and Royal Central Statistical Commission for Bukovina, once in 1882 and later in 1885. The author notes the significant differences between the data of the two reports, although they should reflect a single, demographic reality. The most important difference appears in the section "Colloquial language of the native population". In the later processing, the immigrants from Galicia who had not yet been naturalized in Bukovina are included in the number of native Bukovinians; at the same time, Bukovinian citizens who lived in Romania and Transylvania were excluded. This distorts the actual relationship between the number of speakers of the Romanian and Ruthenian languages. Furthermore, on the basis of critical research of the data of the censuses conducted in Bukovina from 1880, the study determines the decisive factors for the level of education of the population in historical Bukovina. Academician Radu Grigorovici traces the quantitative influence of various factors on the problems of illiteracy. The detailed review of the statistical data on the level of education of the population of Bukovina leads to the acquisition of a better understanding of the political and social factors that favoured or prevented progress in this geo-political area. It is proven on the basis of statistical data and their geographical distribution that in the period 1880–1900 Bukovina served as a transit country to Romania for the Galician Jews. This resulted in a complicated network of mostly quite narrow corridors along the borders of the country of Bukovina as well as along the main traffic arteries. Unlike other, much more extensive areas, within these corridors the Jewish population decreased rather than increased compared to the general population. The spontaneous emergence of this network is explained by past events and on the basis of general principles. It also examines the historical events that are likely to trigger these migrations. Enclosed maps give a vivid picture of these events and prove that this complicated network was a temporary exception structure, which left only weak traces until 1910, although the emigration continued to take place.

Keywords: Bukovina, Austrian census, 1880, population, demography, Romanian language, Ruthenian language, immigration, Galician Jews.

I. Manipularea ulterioară a datelor

A. Introducere

Datele statistice numerice ale recensămintelor efectuate asupra populaţiei Bucovinei în timpul încorporării ei în Imperiul Austriac nu au fost preluate necritic de demografii şi istoricii noştri. Au fost aduse numeroase acuzaţii privind modul deformant de colectare pe teren a datelor şi, mai ales, cu privire la criteriul limbii de conversaţie pentru a defini apartenenţa etnică a populaţiei[657]. Prin acest criteriu se amplifica în mod interesat, pe de o parte proporţia în populaţie a elementului german, idişul evreilor fiind asimilat cu limba germană. Pe de altă parte se distorsiona în favoarea majorităţii etnice dintr-o localitate şi în defavoarea minorităţilor ei compoziţia etnică din localitate. Într-adevăr, era firesc ca minoritatea, mai redusă ca număr, să folosească în conversaţie, adică în relaţiile cu majoritatea, limba acesteia din urmă. În plus, limba rusă era eliminată de pe lista limbilor admise la recensare.

Pe cât ştiu, nimeni nu a pus totuşi la îndoială corectitudinea modului de prezentare în publicaţii a rezultatelor statistice obţinute în aceste condiţii defectuoase din partea Comisiei centrale statistice austriece (CCSA) de la Viena.

Ca bucovinean am devenit interesat în aceste date; ca fizician, care şi-a însuşit dictonul lui Descartes *dubito ergo sum* nu numai din punct de vedere filozofic, ci şi ca unul dintre principiile de bază ale metodei cercetării ştiinţifice, mi-am permis să pun la îndoială această corectitudine. Încerc să nu mă erijez cu această ocazie în judecător moral. Trebuie să admit că putem fi incorecţi din cel puţin trei cauze: a) fiindcă oameni suntem şi *erare humanum est*; b) din nepricepere profesională şi c) cu bună ştiinţă, arareori din perversitate, cel mai adeseori din interes.

---

[656] „Analele Bucovinei", anul I, nr. 2, 1994, pp. 351–357, 359–367; anul II, nr. 2, 1995, pp. 339–356.

[*] Traducere: Ştefăniţa-Mihaela Ungureanu.

[657] Ilie E. Torouţiu, *Poporaţia şi clasele sociale din România*, Bucureşti, 1916, pp. 34 şi urm.

B. Izvoarele de date

Din biblioteca Institutului „Bucovina" al Academiei Române am obţinut un volum subţirel, editat de Comisia centrală statistică austriacă (CCSA) de la Viena în 1882. Volumul poartă titlul *Rezultatele recensământului efectuat asupra populaţiei şi animalelor din gospodăriile Bucovinei la data de 31 decembrie 1880 (Ergebnisse der nach dem Stande vom 31. Dezember 1880 in Bukowina ausgeführten Zählung der Bevölkerung und der häuslichen Nutzthiere. Herausgegeben von der K.K. Statistischen Central-Commission*, Wien, 1882). Volumul aduce o completare esenţială a datelor cuprinse în *Repertoriul special al localităţilor din Bucovina (Special-Orts Repertorium der Bukowina*), editat de aceeaşi CCSA la Viena, în 1885. Acest *Repertoriu* nu menţionează nicăieri că datele pe care le cuprinde corespund recensământului din 1880. Datele statistice pe care le prezintă sunt: numărul de case; populaţia prezentă, structurată pe sexe şi confesiuni (catolică, greco-orientală, israelită şi altele); populaţia autohtonă structurată pe limbi de conversaţie (Umgangssprache) şi anume germană, ruteană, română şi altele. Toate aceste date sunt redate separat pentru toate localităţile şi moşiile, respectiv domeniile private, apoi sintetizat pe oraşe cu statut special (Cernăuţi), districte judiciare şi judeţe şi, în sfârşit, pe toată ţara (Landul) Bucovina.

Trebuie remarcat că, într-adevăr, suma vorbitorilor de diferite limbi este sistematic mai mică decât suma locuitorilor recenzaţi în unităţile geografice amintite mai sus din cauza eliminării populaţiei străine prezente la recensământ. Cum s-a procedat de fapt se va vedea mai jos.

În general datele demografice folosite de cercetătorii noştri şi de cei de alte naţionalităţi se bazează pe datele din acest *Repertoriu*. Dimpotrivă, *Rezultatele*... prezintă clar datele statistice pentru toată populaţia prezentă recenzată – autohtonă şi străină. Datele sunt structurate mai sintetic din punct de vedere geografic, adică pe oraşe cu statut propriu, pe judeţe (Bezirks-Hauptmannschaften) şi pe districte judiciare (Gerichts-Bezirke), dar mult mai amănunţit din alte puncte de vedere. Pentru fiecare dintre aceste unităţi administrative se precizează mai întâi numărul de comune, de moşii şi domenii private şi de localităţi; numărul de case locuite şi nelocuite; numărul de locuinţe familiale (Wohnparteien). Urmează numărul total de locuitori, grupaţi după sex şi divizaţi în „prezenţi permanent", respectiv „temporar", precum şi după domiciliul lor legal (Heimatsberechtigung sau Zuständigkeit – un fel de cetăţenie locală). Aceste domicilii legale se pot găsi în: comuna unde cetăţeanul a fost recenzat; în altă comună a aceluiaşi judeţ; în alt judeţ al Ţării Bucovina; în alt regat sau ţară (Land) reprezentate în Parlamentul de la Viena (Reichsrath); în una dintre ţările (landurile) Coroanei ungare; în Bosnia şi Herţegovina sau în restul străinătăţii („aus dem übrigen Auslande"). Alte două tabele repartizează pe străinii de Bucovina, deci pe neautohtoni, pe sexe şi pe landurile Austriei, pe cele ale Coroanei ungare, multe ţări europene, precum şi pe Turcia şi Egipt, Grecia, Statele Americii de Nord şi de Sud şi alte ţări.

În Tabelul nr. 1 redăm comparativ unele date statistice (absolute şi procentuale) din *Rezultate*... şi din *Repertoriu*... pentru oraşul Cernăuţi şi pentru întreaga Bucovină într-o formă mai convenabilă analizei noastre.

Deci, în timp ce în *Rezultatele*...publicate în 1882, CCSA consideră drept străini pe toţi cei ce n-au domiciliul legal pe teritoriul Bucovinei (vezi coloanele 3–7, a căror sumă este egală cu numărul din coloana 2), aceeaşi comisie consideră în *Repertoriu*..., publicat cu trei ani mai târziu, drept străini de Bucovina numai pe cei prezenţi la recensământ cu domiciliul legal în ţările Coroanei ungare şi restul ţărilor străine. În consecinţă, cum arată Tabelul nr. 2, în *Repertoriu*...populaţia autohtonă a Bucovinei apare mai numeroasă cu 26 901 locuitori decât în *Rezultate.*

Tabel nr. 1
Date statistice comparate, după *Rezultate* ... și *Repertoriu* ...

După *Rezultate*	Populația prezentă (autohtoni și străini)	Populație străină recenzată	Străini din landurile Austriei				Străini din landurile ungare și din alte țări
			Galiția	Boemia și Moravia	Silezia	Altele	
	1	2	3	4	5	6	7
Cernăuți	45 600 100%	12 612 27,7%	9 773 21,4%	1332 2,9%	261 0,6%	256 0,6%	1 000 2,2%
Bucovina	571 671 100%	30 119 5,3%	24 315 4,3%	1 696 0,3%	326 0,1%	564 0,1%	3 218 0,6%
După *Repertoriu*							
Cernăuți	45 600 100%	1 000 2,2%	–	–	–	–	–
Bucovina	571 671 100%	3 218 0,6%	–	–	–	–	–

Dacă în același timp admitem că cetățenii străini proveniți din România și din Ardeal erau toți vorbitori de limbă română, numărul autohtonilor vorbitori de limbă română la Cernăuți respectiv în toată țara, scade, conform datelor din *Rezultate*... cu 596 respectiv cu 2 276, de la 6 431, respectiv 190 005. Aceste valori, adică 5 835, respectiv 187 729, se regăsesc în Tabelul nr. 2.

Tabel nr. 2
Populația autohtonă recenzată vorbitoare de limbă română

		Populația autohtonă recenzată	Vorbitori de limbă română în populația autohtonă recenzată	Vorbitori de limba română în *toată* populația recenzată
		1	2	3
După *Rezultate* și *Repertoriu*	Cernăuți	32 988 100%	5 835 17,7%	–
	Bucovina	541 552 100%	187 729 34,7%	–
După *Repertoriu*	Cernăuți	44 600 100%	6 431 14,4%	6 431 14,1%
	Bucovina	568 453 100%	190 005 33,4%	190 005 33,2%

La întrebările: *cui nocet?* și *cui prodest?* nu este greu de răspuns.

C. Populația autohtonă reală a Bucovinei

Statisticienii austrieci au mai încercat să stabilească în *Rezultate*... mărimea reală a populației autohtone a Bucovinei, ținând seama și de autohtonii absenți, necuprinși în recensământul din 31 decembrie 1880. În vederea atingerii acestei ținte, ei dispun într-adevăr de unele date certe, datorită faptului că recensământul s-a desfășurat pe întreg teritoriul Austriei, poate și pe acela de sub stăpânirea Coroanei ungare, pentru a folosi modul de exprimare. Astfel, ei constată că 7 983 de autohtoni din Bucovina se găseau în alte landuri ale Austriei la data recensământului.

Mai puțin sigure sunt datele privitoare la autohtonii bucovineni aflați în alte țări. Acestea se bazează, pe de o parte, pe declarațiile celor rămași acasă (notați cu a în Tabelul nr. 3) sau pe informații documentare obținute din țările gazdă (notați cu b în aceeași tabel). Din motive ce vor deveni clare ceva mai târziu, Tabelul nr. 3 cuprinde, pe lângă numerele totale de bucovineni autohtoni aflați în țara respectivă, aportul f/b dintre numărul femeilor și cel al bărbaților din acest grup.

Tabel nr. 3

Bucovineni autohtoni aflați în afara țării Bucovina

	Bucovineni autohtoni aflați în														
	Landuri ale Austriei					Țări străine									
	Galiția	Moravia	Austria de jos	Alte Landuri	Total	România		Rusia		Ardeal		Alte țări		Total	
						a	b	a	b	A	b	a	b	a	b
	5495	1105	1024	359	7983	3286	416	756	591	168	683	326	426	4250	2116
f/b	0,32	0,05	0,61	0,31	-	0,52	0,49	0,24	0,60	0,32	0,79	-	-	-	-

Pentru comparație, redăm în Tabelul nr. 4 repartiția pe aceleași țări semnificative a străinilor prezenți în Bucovina în 31 decembrie 1880, incluzând raportul f/b.

Tabel nr. 4

Populație străină prezentă în Bucovina în 31 decembrie 1880

	Populație străină domiciliată în									
	Landuri ale Austriei					Țări străine				
	Galiția	Moravia	Austria de Jos	Alte Landuri	Total	România	Rusia	Ardeal	Alte țări	Total
	24315	1012	269	1305	26901	1323	417	953	525	3218
f/b	0,97	0,27	0,67	–	0,90	0,75	0,83	0,49	–	–

Din examinarea Tabelelor nr. 3 și 4 se pot trage o serie de concluzii:

– există o tendință evidentă de imigrare a galițienilor în Bucovina în curs de desfășurare în 1880;

– raportul f/b apropiat de unitate la imigranți este caracteristic atât pentru puternicele legături de familie ale evreilor, cât și ale țărănimii rutene, în căutarea unei implantări în țară străină;

– valorile cele mai reduse ale raportului f/b se înregistrează la populația provenită din Moravia. Este vorba de negustorii ambulanți cei mai activi în zonă și în epocă, de naționalitate slovacă. Caracteristică este și scăderea de circa cinci ori a raportului f/b, atunci când slovacii cu domiciliul legal în Bucovina își reiau activitatea de negustorie ambulantă, deplasându-se în țara de baștină;

– se constată o scădere accentuată, la o treime, a acestui raport și la galițienii cu domiciliul legal în Bucovina care călătoresc în Galiția. Acest fapt se poate atribui proporției relativ ridicate a evreilor, de 22% din populația de proveniență galițiană, combinat cu faptul că din motive sociale și religioase, negustorul evreu era arareori însoțit de soția sa în deplasări. De aceea cred că nu greșim mult dacă admitem că cei 5 495 de bucovineni autohtoni aflați în Galiția în timpul recensământului se compuneau din fracțiuni aproximativ egale de evrei și de ruteni, în timp ce în populația neautohtonă de origine galițiană aflată în 31 decembrie 1880 în Bucovina, proporția dintre evrei și ruteni era aceeași ca în populația autohtonă, adică de 22% și 78%;

– în cazul Ardealului există o tendință slabă, dar clară de imigrare în Bucovina, la care participă în mare măsură bărbați singuri. Datele privind pe bucovinenii autohtoni plecați în Ardeal sunt prea contradictorii pentru a putea fi comentate;

– cazul Rusiei nu este nici important numeric, nici foarte contradictoriu în afara raportului f/b. Compoziția etnică a celor în cauză trebuie să fi fost relativ complexă, putând fi vorba atât de românii plecați la lucru, cât și de lipoveni și ruteni;

– mai interesant este cazul deplasărilor înspre România, în particular contradicția dintre numărul mare de bucovineni autohtoni, desigur români, declarați acasă, și cel de aproape opt ori mai mic, a căror prezență în România este documentată la fața locului. Pe de altă parte, raportul f/b este practic același, aproximativ 0,5. Lucrul se explică ușor. Românii din sudul Bucovinei obișnuiau să plece pentru mai mult timp în România pentru a lucra în industrie și pe moșii, unde erau salariați. Patronii obișnuiau să le rețină actele personale și să nu-i anunțe la autorități, pentru a nu fi obligați să încheie contracte oficiale de angajare. Astfel puteau să exercite presiuni asupra imigranților la întoarcerea acasă, condiționând restituirea actelor personale de acceptarea drept plată a unei sume mult reduse față de aceea datorată conform înțelegerii verbale inițiale.

Ca urmare a datelor din Tabelul nr. 3 și a considerațiilor precedente, se pot calcula două valori limită pentru populația autohtonă a Bucovinei, așa cum s-a dovedit corect în *Rezultate.* Procedeul este în mod evident următorul: – se scade din numărul total al recenzaților de 571 671 numărul străinilor, deci a celor cu domiciliul legal în afara Bucovinei, adică 30 119, şi se adaugă numărul bucovinenilor autohtoni aflaţi în străinătate, deci în afara Bucovinei şi deci nerecenzaţi. Limita superioară a numărului de bucovineni autohtoni aflaţi în străinătate rezultă din însumarea numerelor din cele două coloane „Total" şi „Total-a" din Tabelul nr. 3, adică: 7 983 + 4 520 = 12 503. Limita inferioară rezultă din însumarea coloanelor „Total" şi „Total-b" din Tabelul nr. 3, adică: 7 983 + 2 116 = 10 009. Deci populaţia autohtonă a Bucovinei se cifrează undeva între 571 5 671 – 30 119 + 12 503 = 554 055 şi 571671 – 30 119 + 10 000 = 551 651 locuitori, mai probabil aproape de limita superioară.

D. Încheiere

Conform datelor şi consideraţiilor de sub punctele B şi C, vom admite că numărul bucovinenilor autohtoni vorbitori de limbă română se va obţine scăzând din numărul celor recenzaţi în *Repertoriu*... (190 005) numărul cetăţenilor României şi Ardealului aflaţi în Bucovina la data recensământului (2 276) şi adăugând numărul bucovinenilor autohtoni absenţi, aflaţi în România şi în Ardeal în aproximaţia limitei superioare a populaţiei autohtone totale (3 286 + 169 = 3 455).

În cazul vorbitorilor de limbă ruteană procedeul este în esenţă acelaşi, dar ceva mai complicat din cauza amestecului în populaţia originară din Galiţia a două etnii dominante: rutenii (78% în populaţia aşezată sau în curs de aşezare în Bucovina şi 50% în populaţia flotantă) şi evreii (22%, respectiv 50% în acelaşi două cazuri). Numerele analoage cazului vorbitorilor de limbă română sunt pentru vorbitorii de limbă ucraineană următoarele: recenzaţi în *Repertoriu*... – 239 690; 24 316 × 0,78 = 18 966 şi 5 495 × 0,5 = 2 478.

Tabelul nr. 5 cuprinde rezultatele calculului procentajului în populaţia autohtonă a Bucovinei de vorbitori de limbă română, respectiv ruteană, în funcţie de modul de consultare mai critică sau mai superficială a *Repertoriului*..., editat de CCSA în 1885, respectiv ţinând seama şi de datele oferite de *Rezultatele*... editate de aceeaşi CCSA în 1882.

Trebuie să constatăm că eforturile de manipulare a datelor de teren obţinute la recensământul austriac al populaţiei Bucovinei din 31 decembrie 1880, printr-o prelucrare voit defavorabilă elementului românesc autohton, prin includerea imigranţilor galiţieni încă neîncetăţeniţi în Bucovina în numărul bucovinenilor autohtoni, paralel cu excluderea din acest număr al cetăţenilor României şi, mai grav, a ardelenilor, cetăţeni ai regatului Ungariei, parte a Monarhiei Austro-Ungare, au modificat totuşi relativ puţin raportul dintre numărul vorbitorilor de limbă română şi cel al vorbitorilor de limbă ruteană în cadrul populaţiei autohtone a Bucovinei.

Din Tabelul nr. 5 rezultă că între valoarea minimă a acestui raport, realizată prin manipulare, egală cu 33,0/42,2 = 0,782 şi valoarea corect calculată din datele nemanipulate, adică 34,5/40,3 = 0,856, există o diferenţă de abia 9,5%. Păcat de acest efort pentru un rezultat atât de modest!

Tabel nr. 5
Procentajul vorbitorilor de limbă română, respectiv ruteană, în populaţia autohtonă a Bucovinei

Procentajul vorbitorilor în populaţia autohtonă	Vorbitori de limbă română	Vorbitori de limbă ruteană	Observaţii
Raportată la populaţia totală recenzată prezentă, *incluzând* pe toţi cetăţenii străini	190 005/571 561 = =33 2%	239 690/571 671 = =41,9%	Interpretarea obişnuită, superficială, a *Repertoriului*...
Raportată la populaţia totală recenzată prezentă, *incluzând* pe galiţieni şi alţi cetăţeni austrieci, dar *excluzând* alţi cetăţeni străini, deci şi România şi Ardeal	190 005 – 2 276 = = 187 729 571 671 – 1218 = = 568 453 187 729/568 453 = =33,0%	239 690 571 671 – 1218 = = 568 453 239 690/568 453 = =42,2%	Dedus din datele *Repertoriului*...
Raportată la populaţia autohtonă a Bucovinei, prezentă şi absentă, în	190 005 – 2 276 + + 3 455 = 191 184 191 184/554 055 =	239 690 – 0,78 × × 24 316 + 0,5 × × 5 495 = 223 471 223 471/554 055 =	Rezultatul corect al recensământului, ţinând seama atât de *Repertoriu*..., cât şi de

conformitate cu *Rezultate...*, *incluzând* pe autohtonii absenţi şi *excluzând* pe neautohtonii prezenţi	= 34,5%	= 40,3%	*Rezultate...*

II. Ştiinţa de carte

A. Introducere

Am relatat în partea întâi a acestui studiu existenţa a două variante de prezentare a datelor statistice obţinute pe teren în cursul recensământului austriac al populaţiei Bucovinei din 31 decembrie 1880. Amândouă sunt editate de aceeaşi Comisie centrală austriacă de statistică de la Viena. Prima, editată în 1882, este mai sintetică din punct de vedere geografic, dar mai cuprinzătoare şi mai amănunţită din alte puncte de vedere şi poartă titlul *Rezultatele recensământului efectuat asupra populaţiei şi animalelor din gospodăriile Bucovinei la data de 31 decembrie 1880*[658]. A doua, editată în 1885, este foarte amănunţită din punct de vedere geografic, detaliind prezentarea până la nivelul comunelor, satelor şi chiar al moşiilor sau domeniilor private (Gutsgebiete) şi poartă, de aceea, titlul *Repertoriul special al localităţilor Bucovinei*[659].

Prima lucrare oferă la paginile 10 şi 11, printre multe alte date, informaţii despre structura populaţiei după religie, grad de instrucţiune şi de invaliditate, populaţia totală de 571 671 de suflete cuprinzând, după cum am arătat în partea întâi a studiului, şi pe toţi străinii prezenţi, 30 119 la număr, printre care 24 315 galiţieni.

B. Analfabetismul şi combaterea sa

Aici ne va preocupa în particular problema combaterii analfabetismului. În această privinţă *Rezultatele...* prezintă „gradul de instrucţiune" sub trei rubrici: – cei ce ştiu citi şi scrie; – cei ce ştiu numai să citească; – neştiutorii de carte.

Dacă vrem să găsim o corelaţie cauzală între aceste date şi alte date oferite de *Rezultate...*, găsim doar un singur tabel la pagina 14. Acesta se referă la repartiţia pe judeţe a personalului didactic (Lehrpersonale). Nu se face nicio diferenţiere între un profesor universitar, un profesor de gimnaziu sau de şcoală normală sau un instructor. O vom reproduce aici (Tabel nr. 6) şi o vom folosi mai jos.

Tabel nr. 6
Personalul didactic din Bucovina

Judeţul	Personal didactic			
	masculin	feminin	total la mia de locuitori	
Cernăuţi (oraş)	248	103	351	
Cernăuţi (judeţ)	113	5	118 (oraş + judeţ)	3,7‰
Câmpulung	69	4	73	1,9‰
Coţman	108	5	113	1,4‰
Rădăuţi	126	9	135	1,7‰
Siret	22	4	26	0,5‰
Storojineţ	68	4	72	1,2‰
Suceava	106	13	119	1,6‰
Vijniţa	97	4	101	1,8‰

Mult mai util se dovedeşte aici *Repertoriul...*, în ciuda deficienţelor sale. El semnalează pentru fiecare localitate sau domeniu privat prezenţa unui număr de şcoli, precum şi gradul sau caracterul lor.

Tabelul nr. 7 redă numărul de şcoli primare repartizate pe judeţe, inclusiv cele din capitalele lor, chiar şi în cazul Cernăuţilor. Tabelul cuprinde în coloanele succesive: numele judeţului, populaţia sa, numărul de şcoli primare din judeţ (absolut şi raportat la mia de locuitori), numărul de ştiutori de carte şi procentajul de români, ruteni, evrei şi germani (evaluaţi după limba de conversaţie şi confesiune).

---

[658] *Ergebnisse der nach dem Stande vom 31. Dezember 1880 in Bukowina ausgeführten Zählung der Bevölkerung und der häuslichen Nutzthiere. Herausgegeben von der K. K. Statistischen Central-Commission*, Wien, 1882.

[659] *Special-Orts Repertorium der Bukowina, K. K. Statistische Central-Commission*, Wien, 1885.

Tabel nr. 7
Repartiţia pe judeţe a şcolilor primare

Judeţul	Populaţia judeţ	Şcoli primare		Ştiutori de carte (%)	Compoziţia etnică (%) după limba de conversaţie şi confesiune			
		număr	la mia de locuitori		români	ruteni	evrei	germani
Cernăuţi	126 597	34	0,26‰	17,0%	17,8%	47,5%	19,0%	7,2%
Câmpulung	38 702	27	0,70‰	17,1%	56,7%	15,7%	7,0%	18,6%
Coţman	81 087	30	0,37‰	4,4%	0,6%	90,0%	7,7%	–
Rădăuţi	81 410	30	0,37‰	12,0%	64,2%	8,6%	6,4%	14,9%
Siret	49 804	9	0,18‰	8,4%	29,7%	37,8%	9,2%	7,4%
Storojineţ	61 344	17	0,28‰	4,0%	47,9%	37,4%	11,8%	0,7%
Suceava	76 210	16	0,21‰	8,9%	63,5%	10,6%	9,0%	11,3%
Vijniţa	56 517	18	0,32‰	4,7%	0,5%	78,0%	18,4%	0,7%
Bucovina	571 671	181	0,32‰	10,3%	33,2%	41,9%	11,8%	7,2%

Pentru a distinge care factori sociali sau organizatorici au contat mai mult în sporirea ştiinţei de carte, am luat în considerare, în afara raportului dintre numărul şcolilor primare pe mia de locuitori prezentat în Tabelul nr. 7, şi datele privitoare la numărul personalului didactic pe mia de locuitori (vezi Tabelul nr. 6), precum şi procentajul populaţiei urbane în populaţia totală a judeţelor şi şcolile de diferite grade existente în capitalele de judeţe – vezi Tabelul nr. 8.

Tabel nr. 8
Gradul de urbanizare şi şcolile din capitalele judeţelor

Capitalele judeţelor	Gradul de urbanizare = raportul populaţia capitalei/ populaţia judeţului (%)	Şcoli în capitale
Cernăuţi	45 600/126 597 = 36%	Universitate, liceu, şcoală reală, şcoală normală de băieţi şi de fete, şcoală profesională de stat, 12 şcoli primare
Câmpulung	5 534/38 702 = 14,3%	2 şcoli primare
Coţman	3 959/81 087 = 4,9%	2 şcoli primare
Rădăuţi	11 162/81 410 = 13,7%	Liceu, 2 şcoli primare
Siret	7 240/49 804 = 14,5%	Şcoală reală, 2 şcoli primare
Storojineţ	4 852/61 344 = 7,9%	2 şcoli primare
Suceava	10 104/76 210 /= 13,3%	Liceu, 2 şcoli primare
Vijniţa	4 165/56 517 = 7,4%	2 şcoli primare
Bucovina	92 616/571 671 = 16,2%	Universitate, 3 licee, 2 şcoli reale, 2 şcoli normale, o şcoală profesională de stat, 26 şcoli primare

C. Factorii determinanţi ai ştiinţei de carte

Dacă reprezentăm acum procentajul ştiutorilor de carte în funcţie de cele trei mărimi caracteristice efortului educaţional al guvernului Bucovinei pe care le-am putut extrage din documentaţia citată, obţinem o serie de trei grafice.

Personalul didactic

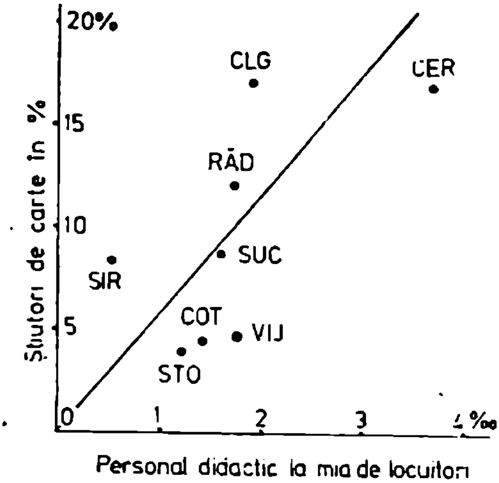

Fig. 1. Personal didactic la mia de locuitori

În Figura 1, procentajul știutorilor de carte este reprezentat în funcție de numărul de personal didactic nediversificat la mia de locuitori în cele opt județe ale Bucovinei (vezi Tabelul nr. 6). Se observă că punctele reprezentative indică o creștere generală a procentajului de știutori de carte odată cu creșterea numărului de personal didactic la mia de locuitori; dar împrăștierea punctelor în jurul unei drepte medii care trece prin origine – fără personal didactic nu am avea știutori de carte – este mare. Dreapta este trasată astfel ca suma pătratelor distanțelor punctelor de la dreaptă să fie minimă. Abaterea medie pătratică (sau standard) a punctelor de la această dreaptă, zisă de regresie, este egală cu 11,1 unități.

Urbanizarea

Dacă reprezentăm pe axa absciselor, în locul personalului didactic raportat la mia de locuitori, procentajul locuitorilor urbani din fiecare județ (vezi Tabelul nr. 7), punctele reprezentative se strâng mai aproape de dreapta de regresie – vezi Figura 2, unde abaterea standard de la dreaptă a scăzut la 7,8 unități.

Putem remarca până aici următoarele: știința de carte crește fără îndoială odată cu creșterea numărului personalului didactic de orice nivel; dar intervin și alți factori importanți, ceea ce provoacă împrăștierea puternică a punctelor reprezentative în jurul unei curbe monotone, cum este dreapta de regresie.

Figura 2 ne-a pus pe o cale mai bună: punctele reprezentative s-au așezat mai strâns în jurul dreptei de regresie, dar au o tendință netă de a se separa în trei grupe distincte. Grupul de trei județe – Coțman, Storojineț și Vijnița –, în care știutorii de carte sunt mai puțin numeroși (4–5%), este constituit din județele cu cel mai redus grad de urbanizare.

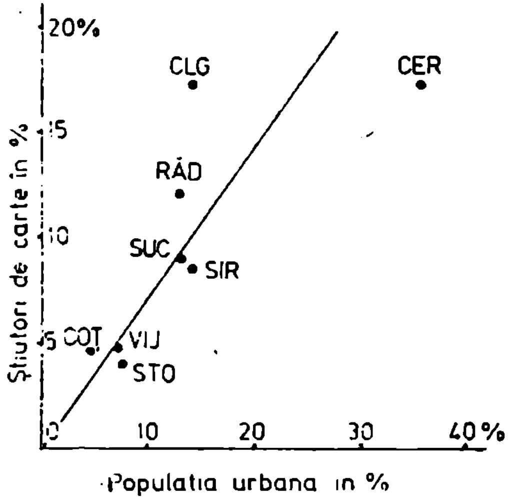

Fig. 2. Populația urbană în %

Alte trei județe, cu un grad de urbanizare aproape identic (în jur de 14%), au între 9 și 12 procente de ştiutori de carte. Nu pare, prin urmare, de mirare că judeţul Cernăuţi, care cuprinde capitala ţării Bucovina şi are un grad ridicat de urbanizare, de 36%, prezintă şi cea mai mare proporţie de ştiutori de carte. Intrigă, totuşi, faptul că judeţul Câmpulung, care are un grad de urbanizare de aproximativ 14%, ca şi judeţele Rădăuţi, Siret şi Suceava, are un procentaj de ştiutori de carte practic egal cu cel al judeţului Cernăuţi.

Pe de altă parte, din Tabelul nr. 8 rezultă că, iarăşi cu excepţia notabilă a Câmpulungului, gradul de urbanizare al judeţelor variază paralel cu nivelul învăţământului în capitala lor, ceea ce pare normal. Ne-am aşteptat, totuşi, ca ştiinţa de carte să depindă esenţial de numărul de şcoli primare raportat la mia de locuitori, căci în aceste şcoli, şi nu în licee, şcoli reale şi normale, şi cu atât mai puţin la universitate, se învaţă a scrie şi a citi.

Şcolile primare

De aceea, într-o a treia tentativă, am reprezentat procentajul de ştiutori de carte în cele opt judeţe în funcţie de numărul la mia de locuitori al şcolilor primare din judeţ – vezi Figura 3. Am notat în această figură cu puncte simple judeţele în ale căror capitale nu existau decât şcoli primare. Trei dintre aceste judeţe, Coţman, Storojineţ şi Vijniţa, sunt acelea în care constatăm procentajele cele mai coborâte de ştiutori de carte; dar al patrulea, Câmpulungul, face din nou excepţie.

Am notat apoi cu un punct o dată încercuit judeţele în ale căror capitale se găseau în 1880 şcoli de nivel mediu. Am văzut anterior că aceste trei judeţe, Rădăuţi, Siret şi Suceava, aveau şi aproape acelaşi grad de urbanizare.

În sfârşit am notat cu un punct dublu încercuit judeţul Cernăuţi, a cărui capitală avea universitate, şcoli medii, normale şi profesionale.

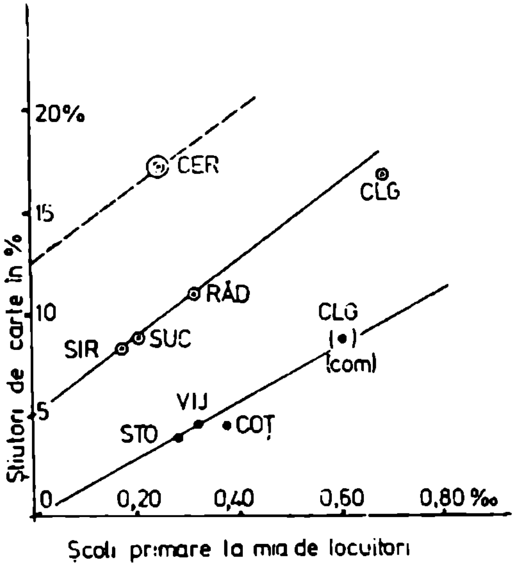

Fig. 3. Şcoli primare la mia de locuitori

Astfel reprezentate, judeţele se grupează în trei categorii: trei din cele patru judeţe ale căror capitale n-au decât şcoli primare se situează strâns pe o dreaptă care trece prin origine, căci – să nu uităm – fără şcoli primare nu am avea deloc ştiutori de carte.

Pe altă dreaptă aproape, dar nu chiar paralelă şi intersectând axa absciselor la valoarea de 5% ştiutori de carte, se găsesc judeţele ale căror capitale adăposteau o şcoală de nivel mediu, iar foarte aproape de ea se găseşte şi Câmpulungul, care dispunea de un număr excepţional de mare de şcoli primare la mia de locuitori (0,70 ‰).

O analiză a datelor din *Repertoriu...* arată că, pe de o parte, 72% dintre comunele judeţului Câmpulung aveau şcoli primare. Pe de altă parte, 4 331 dintre cei 38 702 locuitori ai săi se găseau pe şase „Gutsgebiete", termen pe care l-am tradus de obicei prin „moşii". De fapt, în acest caz este vorba de nişte domenii industriale concesionate firmei de minerit Manz, locuite predominant (85%) de mineri germani aduşi din Zips. Aceştia erau practic integral alfabetizaţi prin biserica evanghelică încă de la sfârşitul secolului al XVIII-lea[660]. Această alfabetizare era nu numai consecinţa germanizării ritualului bisericesc evanghelic, ci, desigur, şi o precondiţie pentru exercitarea eficientă a meseriei de miner. Ei bine, pe fiecare dintre aceste domenii exista în 1880 câte o şcoală primară. În tot restul Bucovinei nu se găseau şcoli primare pe niciun domeniu privat industrial sau agricol.

Într-adevăr, dacă eliminăm din numărul locuitorilor judeţului Câmpulung pe cei 4 331 de locuitori ai acestor domenii, numărul de şcoli primare la mia de locuitori se reduce la 21/34 371 = 0,61‰. Presupunând acum că 85% dintre cei 4 331, adică 3 681 de locuitori ai acestor domenii erau ştiutori de carte, şi-i scădem din totalul de 6 628 de ştiutori de carte din judeţ, obţinem un număr de 2 947 de ştiutori de carte pentru cei 34 731 de locuitori ai comunelor din acest judeţ, ceea ce reprezintă un procentaj de 8,5%. Punctul reprezentativ – pus între paranteze în Figura 3 – se aşează surprinzător de bine pe dreapta corespunzătoare judeţelor ce au capitale lipsite de şcoli medii.

Şcolile medii şi superioare

Din analiza de mai sus rezultă că numărul şcolilor primare raportat la populaţie este factorul primar care a contribuit la ştiinţa de carte a populaţiei Bucovinei sub regimul austriac. Această concluzie este, fireşte, banală.

Al doilea factor adjuvant, dar foarte important, este deschiderea către ascensiunea socială, către o mai bună stare materială şi către civilizaţie prin urbanizare, oferită de accesul la învăţământul mediu şi superior. Într-adevăr, într-o lucrare recentă, Viorel Roman face următoarea observaţie pertinentă: „Domnia culturii şi a averii din Austro-Ungaria se deosebeşte fundamental de domnia militarismului şi a birocraţiei din Prusia. În Prusia te puteai afirma şi fără cultură sau avere, în Austro-Ungaria nu"[661]. Deplasarea pe verticală a dreptei celei mai de jos către dreapta care atinge axa ordonatelor la valoarea 5%, şi pe care se află punctele reprezentative ale judeţelor Rădăuţi, Siret şi Suceava, poate servi ca ilustrare a citatului de mai sus.

Cu bogăţia sa în şcoli de nivel ridicat şi doar 12 şcoli primare, oraşul Cernăuţi acţiona, fireşte, ca un magnet asupra celor dornici şi de cultură şi de ascensiune materială şi socială. Raportat la populaţie, numărul şcolilor primare din oraş şi în restul judeţului era acelaşi: 0,26 la mie. Deci procentajul ridicat de ştiutori de carte din oraş, de 36,4%, se datora, într-adevăr, existenţei în oraş a multor şcoli de nivel înalt.

Factori etnici

În Figura 3 se observă că distanţa dintre cele două drepte trasate cu linii continue nu este constantă. Ea creşte, începând cu 5 unităţi pe axa ordonatelor, la circa 6 unităţi în dreptul Siretului şi Sucevei, la 7 unităţi în dreptul Rădăuţilor, până la 8,5 în dreptul Câmpulungului. În aceeaşi ordine creşte şi proporţia populaţiei germane în populaţia judeţelor respective, cum rezultă din datele Tabelului nr. 7. Aceasta este probabil cauza divergenţei celor două drepte, având în vedere accentul pus, mai ales în şcolile medii şi superioare, pe limba germană.

Influenţa prezenţei mai mari sau mai mici în judeţe a celorlalte etnii se face mai slab simţită.

Corelarea gradului de ştiinţă de carte cu proporţia etniei române pare evidentă la o primă privire. Dar ea este mascată de faptul că imigranţii germani nu s-au aşezat deloc printre ruteni (vezi Tabelul nr. 7), ci numai printre români, ceea ce face imposibilă separarea influenţei celor două etnii. Fenomenul însuşi a fost semnalat mai întâi de Josef Talsky[662] şi discutat de noi cu altă ocazie.

Rutenii – folosim sistematic termenul din publicaţiile statistice austriece – constituie atât etnia majoritară în judeţele Cernăuţi şi Siret, cu 17,0%, respectiv 8,4% ştiutori de carte, dar şi în judeţele

---

[660] Paula Tiefenthaler, „Wie aus Bergknappen Flösser und Zimmerleute wurden" („Cum s-au transformat minerii în plutaşi şi dulgheri"), în „Der Südostdeutsche", 15 ianuarie 1967.

[661] Viorel Roman, *Rumänien im Spannungsfeld der Großmachte, 1878–1944* (*România în câmpul de tensiuni dintre marile puteri*), Offenbach, 1989, p. 52.

[662] Josef Talsky, „Die landschaftliche Verteilung der Deutschen im Buchenland" („Repartiţia geografică a germanilor în Bucovina"), în vol. E. Massier, J. Talsky, B. C. Grigorowicz (editori), *Bukowina, Heimat von gestern*, ediţia a III-a, Karlsruhe, 1987, pp. 97–100.

Coţman şi Vijniţa, cu 4,4%, respectiv 4,7% ştiutori de carte. Aceştia n-au determinat, deci, gradul de ştiinţă de carte a populaţiei Bucovinei.

În mod asemănător se prezintă cazul evreilor. Aceştia se găseau în proporţie de 19,0%, respectiv 18,4% în judeţele Cernăuţi şi Vijniţa, unde ştiutorii de carte se cifrau la 17,0%, respectiv 4,7%. Ei au putut profita, totuşi, din plin de existenţa unui învăţământ, profilat în mod progresiv cu nivelul pe limba germană, folosindu-se de asemănarea dintre idiş şi germană.

De altfel este de bănuit că nici la ruteni, nici la români, nici la evrei recensământul nu a ţinut seama de cunoaşterea scrierii chirilice, respectiv a celei ebraice.

Efecte post-şcolare

Înainte de a încheia, dorim să semnalăm aici un fenomen cultural care ni se pare că cere o explicaţie şi care cred că n-a mai fost investigat. Cum am arătat anterior, în *Rezultate*... ştiutorii de carte sunt divizaţi în cei ce ştiu să scrie şi să citească şi în cei care ştiu doar să citească. După cum rezultă din Tabelul nr. 9 de mai jos, a doua categorie nu reprezintă decât 11% dintre cei ce nu sunt consideraţi în *Rezultate*... drept neştiutori de carte. Criteriul ni se pare mai degrabă optimist.

În prima categorie predomină bărbaţii în toate judeţele, raportul între bărbaţi şi femei, notat de acum înainte cu b/f, variind între 1,50 în oraşul Cernăuţi şi 4,37 în judeţul Coţmani, cu o medie de 1,79 pentru toată Bucovina.

În a doua categorie, a celor ce pot numai citi, raportul scade în medie pentru toată Bucovina la 1,25. Această scădere are loc, cu o singură excepţie, în toate judeţele Bucovinei, atingând valori subunitare – adică o predominanţă feminină – în oraşul Cernăuţi şi în judeţele Câmpulung, Siret şi Suceava. Pare ciudat că aceste patru valori minime se găsesc toate într-un interval foarte îngust şi anume între 0,67 şi 0,70. Anomalia apare numai în judeţul Cernăuţi (cu excluziunea oraşului), în particular în districtul judiciar de la nord de Prut, unde se constată o creştere extrem de puternică a raportului b/f, care atinge valoarea extremă de 8,1! Cred că aici s-a strecurat o eroare la culegerea datelor căci, pe de o parte, el nu se poate atribui prezenţei relativ puternice a evreilor, ei fiind relativ mai numeroşi în judeţul Vijniţa şi, mai ales, în oraşul Cernăuţi (31,7%), unde b/f atinge valoarea de 0,67. Pe de altă parte, acest district al Bucovinei ne-a dat-o pe Aniţa Nandriş. Personal, nu am găsit vreo explicaţie cât de cât satisfăcătoare a acestui fenomen oarecum bizar.

Cu ocazia prezentării acestui studiu la cursurile de vară ale Universităţii Populare, organizată de Societatea pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina la Rădăuţi, în anul 1993, am primit două sugestii interesante. Juristul Radu Economu a atras atenţia asupra drepturilor importante de care se bucura femeia în dreptul obişnuielnic românesc în comparaţie cu jurisdicţia occidentală a epocii, ceea ce o punea în situaţii în care apărarea drepturilor sale impunea cunoaşterea de carte cel puţin la nivelul cititului. A doua sugestie, mai apropiată de realităţile vieţii de familie, venită din partea istoricului literar Dimitrie Vatamaniuc, se bazează pe grija pe care mamele din familiile româneşti o manifestau pentru şcolarizarea copiilor lor, adeseori în contrast cu taţii. Ele participau activ la ajutorarea copiilor care-şi făceau lecţiile acasă, învăţând alături de ei ceea ce nu învăţaseră ele însele la şcoală. Nu mă pot abţine de la a cita aici un fragment din *Amintirile din copilărie* ale lui Creangă: „Şi când învăţam eu la şcoală, mama învăţa cu mine acasă şi citea acum la Ceaslov, la Psaltire şi Alexandria mai bine decât mine şi se bucura grozav când vedea că mă trag la carte. Din partea tatei, care ades îmi zicea în bătaie de joc: «Logofete, brânză-n cuiu,/Lapte acru-n călămări,/Chiu şi vai prin buzunări», puteam să rămân cum era mai bine: Nic-a lui Ştefan a Petrei – om de treabă şi gospodar în Humuleşti”[663].

Tabel nr. 9

Însuşirea post-şcolară a cititului

Judeţul	Locuitori	Bărbaţi (b)	Femei (f)	Ştiutori de carte					
				scris şi citit			numai citit		
				b	f	b/f	b	f	b/f
Cernăuţi	45 600	22 787	22 813	9523	6 363	1,50	278	418	0,67

---

[663] Ion Creangă, *Opere*, editor G. Călinescu, Bucureşti, Editura pentru Literatură şi Artă, 1953, p. 22.

(oraş)									
Cernăuţi (total)	126 597	63 237	63 360	12 022	7 547	1,59	1 390	598	2,32
Câmpulung	38 702	19 388	19 314	2 346	1 782	1,88	620	890	0,69
Coţman	81 087	40 721	40 366	2588	592	4,37	282	101	2,79
Rădăuţi	81 410	40 884	40 526	5 377	3 158	1,70	640	566	1,13
Siret	49 804	24 810	24 994	2 358	1 490	1,58	133	189	0,70
Storojineţ	61 344	31 100	30 244	1 353	688	1,97	222	176	1,26
Suceava	76 210	38 163	38 047	5 007	2 751	1,82	178	259	0,69
Vijniţa	56 517	28 039	28 478	1 511	776	2,08	174	119	1,46
Bucovina	571 671	286 342	285 329	33 662	18 784	1,79	3 629	2 898	1,25

Oricum, examinarea amănunţită a datelor statistice pe planul alfabetizării populaţiei Bucovinei sub stăpânirea austriacă oferă ocazia de a obţine, printr-o interpretare atentă, cantitativă, o înţelegere mai bună a factorilor politici şi sociali care au uşurat sau au frânat progresul. În particular trebuie admirată insistenţa depusă de intelectualii români ai epocii de a promova înfiinţarea unor instituţii de învăţământ de nivel ridicat, fie el chiar într-o limbă străină, dar care oferea accesul nu numai la o cultură europeană înaintată, ci şi la bunăstare şi la poziţii sociale înalte pentru conaţionalii lor.

III. Bucovina, teritoriu de trecere a evreilor galiţieni spre România între 1880 şi 1900

I. Introducere

Prezentul studiu s-a născut în primul rând de pe urma rezultatului analizei metodelor ambigue folosite în recensământurile austriece efectuate pe baza aşa- numitei Legi Taafe, din 24 martie 1869[664]. În particular, repartiţia pe confesiuni religioase se referea la totalitatea populaţiei recenzate, indiferent de cetăţenia statală (Staatsangehörigkeit) sau locală (Heimatsberechtigung sau Zuständigkeit) a recenzaţilor, în timp ce repartiţia pe naţionalităţi (sau, cum am zice astăzi, pe etnii) se referea la populaţia zisă autohtonă – de fapt la cetăţenii regatelor şi ţărilor (Länder) reprezentate în Consiliul Imperial (Reichsrat) de la Viena şi se baza pe aşa-numita limbă de conversaţie (Umgangssprache) definită vag, dar limitativ, prin cuvintele: „limba de care se foloseşte (recenzatul) în relaţiile obişnuite, dar care va fi indicată în orice caz numai sub denumirea uneia din limbile de mai jos, şi anume germana, boema-morava-slovaca, polona, ruteana, slovena, sârbo-croata, italiano-ladina, româna şi maghiara"[665]. Astfel, de exemplu, ţiganul dintr-un sat românesc, care vorbea alături de limba sa, nemenţionabilă, româneşte, era declarat român; lipoveanul, care vorbea desigur, în satele pur lipoveneşti, numai ruseşte, era înregistrat tacit drept rutean, probabil pe baza înrudirii dintre limba rusă şi cea ucraineană; iar evreii, care vorbeau idiş, indiferent dacă erau cetăţeni austrieci sau nu, erau înregistraţi ca germani, în timp ce cei care locuiau într-un sat preponderent rutean şi foloseau în relaţiile lor cu sătenii limba ruteană se puteau considera, dacă voiau sau dacă li se sugera aceasta, vorbitori uzuali de limbă ruteană, fiind deci înregistraţi ca ruteni de confesiune izraelită, dar apăreau în publicaţii pur şi simplu ca ruteni; un român care trăia într-un sat dominat de ruteni sau, invers, un rutean care trăia într-un sat dominat de români risca să răspundă recenzentului că vorbeşte uzual limba majorităţii, fiind astfel înregistrat ca făcând parte din naţiunea majoritară în localitate.

Din confuzia astfel creată nu se poate desprinde adevărul decât atunci când o naţiune aparţinea integral unei singure confesiuni explicitate în publicaţiile oficiale, iar de acea confesiune nu aparţinea nicio altă naţiune. În Bucovina această condiţie nu era îndeplinită în 1880 decât de către evrei, care erau practic toţi izraeliţi. În 1900, situaţia era în parte schimbată, dar despre aceasta poate că vom relata cu altă ocazie.

Deci, datele statistice pentru confesiunea izraelită erau corecte şi din punct de vedere etnic; singura complicaţie era introdusă de faptul că numărul de izraeliţi îi cuprindea şi pe evreii cetăţeni străini, în timp ce cel al românilor, de pildă, se referea doar la românii cetăţeni austrieci. Dar se va vedea mai jos că această diferenţă ne va veni în ajutor, pentru a trage unele concluzii importante.

---

[664] *Die Ergebnisse der Volks- und Viehzählung vom 31. Dezember 1910 im Herzogtum Bukowina*, Cernăuţi, 1913, „Introducere", p. XIII.

[665] *Ibidem*, „Instrucţiuni cu privire la completarea formularului", p. XXIV.

Împrejurarea care a declanşat prezenta cercetare a fost lectura unui pasaj dintr-o carte a lui Anton Zachar, editată în 1907, la Cernăuţi, în care autorul compară rezultatele recensământurilor din 1880, 1890 şi 1900. El prezintă nu numai tabele extensive de date, dar şi relativ scurte comentarii, între altele cu privire la migraţii ale populaţiei. Spre surprinderea noastră, am putut citi la pagina LXXII următorul text: „Credincioşii romano-catolici, greco-catolici şi evanghelici, precum şi izraeliţii arată, în perioada de 20 de ani între 1880 şi 1900, precum şi în cele două decenii ale acestei perioade, o creştere procentuală superioară celei medii pentru populaţia ţării, în timp ce credincioşii greco-orientali manifestă o creştere inferioară creşterii medii a populaţiei întregii ţări". „Pe primul loc se situează izraeliţii; ei au crescut în perioada 1880–1900 cu 42,62%, în timp ce creşterea medie a populaţiei ţării se cifra la numai 27,73%. În decada 1880–1890, creşterea izraeliţilor era de 22,69% faţă de media pe ţară de 13,0%; în decada 1890–1900, creşterea izraeliţilor se cifra la 16,24% faţă de media pe ţară de 12,93%, deci se redusese faţă de decada precedentă cu 6,45%. Puternica creştere a populaţiei izraelite trebuie atribuită parţial înmulţirii naturale în condiţiile unei fertilităţi sporite, dar într-o proporţie deloc neglijabilă unei imigrări puternice din Regatul României, din Rusia şi, de asemenea, din Galiţia învecinată"[666].

Acest text contrazice tot ce ştiam despre istoria imigrării evreieşti în Bucovina. El contrazice şi logica: de ce să fi plecat între 1880 şi 1900 evreii din România în Bucovina tocmai când, prin hotărârea Congresului de la Berlin, li se acordase recent dreptul de a se încetăţeni în România, iar în Moldova procentajul populaţiei evreieşti era de circa 5%, adică mai redus decât în orice judeţ al Bucovinei?

II. Scopul cercetării

În ceea ce urmează am urmărit să răspund la următoarele întrebări: a) dacă migrările evreilor în interiorul Bucovinei se pot explica printr-un proces de difuzie îndreptat preferenţial spre regiunile de proporţie mai redusă a populaţiei evreieşti? b) dacă acest mecanism al migraţiei interne a populaţiei evreieşti din Bucovina se confirmă, putem găsi în datele statistice amănunţite ale recensământurilor din 1880 şi 1900 date care să decidă sensul migraţiei ei peste graniţele exterioare ale Bucovinei cu Galiţia, Rusia (Basarabia) şi România şi pe ce căi s-a desfăşurat în interiorul Bucovinei? c) care au fost cauzele externe care au declanşat puternicele migraţii din şi spre Bucovina în intervalul de timp 1880–1900?

Consideraţiile expuse în partea întâi a studiului ne-au dat speranţa că precizia datelor statistice ale recensămâturilor din 1880 şi 1900 ne va permite obţinerea unor răspunsuri clare.

III. Metodica şi rezultatele cercetării

a) Cu prima dintre aceste întrebări în gând, am extras din lucrarea lui Anton Zachar, pe de o parte, procentajul populaţiei evreieşti, adică a izraeliţilor, AE, în cele opt judeţe (Bezirkshauptmannschaften) şi în capitala Bucovinei în anul 1880. Pe de altă parte, am calculat pentru fiecare judeţ diferenţa dintre rata anuală de creştere între 1880 şi 1900 a populaţiei întregi a fiecărui judeţ, RT, şi rata anuală de creştere în acelaşi judeţ a populaţiei evreieşti, RE.

---

[666] Anton Zachar, *Die Ergebnisse der Volks- und Viehzählung vom 31. Dezember 1900 im Herzogtum Bukowina*, Cernăuţi, Editura Pardini, 1907, p. LXXII.

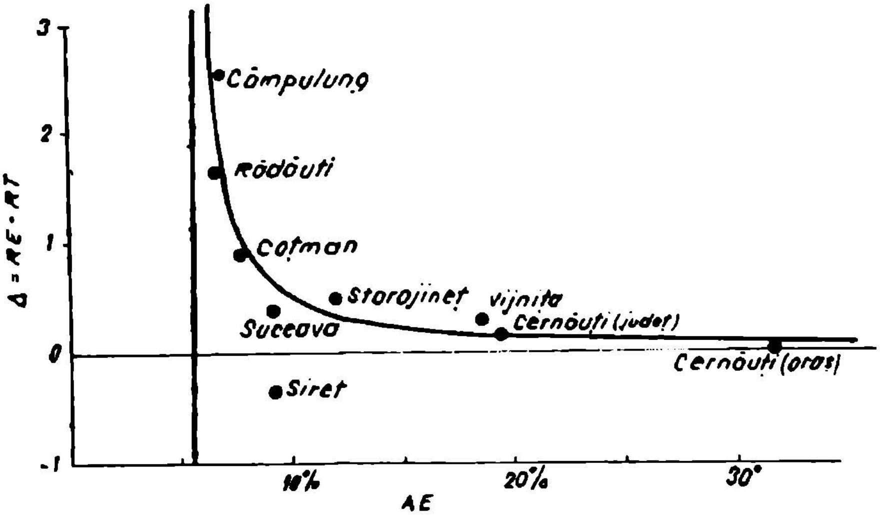

Fig. 1: Dependența diferenței Δ dintre rata anuală de creștere, între anii 1880 și 1900, a populației evreiești, RE, și cea medie a întregii populații, RT, în județele Bucovinei de procentajul populației evreiești în acel județ, AE, în anul 1880.

Reprezentarea grafică a diferențelor ΔR = RE – RT în funcție de AE pentru cele opt județe și orașul Cernăuți se găsește în Figura 1. Se observă că, în general, cu cât mai mică era în 1880 proporția populației evreiești într-un anumit județ, cu atât mai puternică a fost între 1880 și 1900 diferența dintre rata anuală de creștere a populației evreiești și rata anuală de creștere medie a populației. Mai mult, cele 9 puncte se așază destul de bine pe o hiperbolă descrisă de relația $\Delta R \times (AE - 5{,}5) = 2{,}2$, cu singura abatere marcată a punctului corespunzător județului Siret, în care nu numai ΔR este negativ, adică creșterea anuală a populației evreiești este mai mică decât creșterea media a populației, dar în unele localități populația evreiască scade în valoare absolută în loc să crească. Chiar și în orașul Siret ea scade ușor în această perioadă (3 122 în 1880, față de 3 093 în 1900). Datele numerice pe care se bazează Figura 1 sunt prezentate în Tabelul nr. 10.

Tabelul nr. 10

Diferența dintre rata anuală de creștere a populației evreiești și cea a întregii populații a județelor Bucovinei și a capitalei ei între 1880 și 1900

Denumirea județului	Procentajul populației evreiești, AE	Rata de creștere		ΔR = RE – RT
		a populației evreiești, RE	a populației totale, RT	
Orașul Cernăuți	31,68%	2,01%	1,98%	0,03%
Cernăuți (incl. orașul)	19,11%	1,56%	1,39%	0,17%
Vijnița	18,43%	1,48%	1,19%	0,29%
Storojineț	11,79%	1,81%	1,30%	0,51%
Siret	9,22%	0,61%	0,99%	-0,38 %
Suceava	8,97%	1,39%	1,00%	0,39%
Coțmani	7,67%	1,67%	0,77%	0,90%
Câmpulung	6,96%	4,38%	1,82%	2,56%
Rădăuți	6,41%	3,00%	1,38%	1,62%

Prin urmare, ipoteza procesului de difuzie pare să explice satisfăcător migrarea populației evreiești în interiorul Bucovinei, cu excepția notabilă a județului Siret, care va trebui să-și găsească o explicație în același cadru.

b) Analizând cauzele posibile ale comportării excepționale a județului Siret, am constatat că nu ținusem seama de faptul că acest județ prezintă unele caracteristici geografice care-l diferențiază clar de celelalte județe ale Bucovinei în ceea ce privește învecinarea cu exteriorul ei.

În timp ce imigrația evreilor galițieni este prea bine documentată pentru a putea fi pusă la îndoială și a început să aibă loc peste frontiera nord-vestică dintre Galiția și Bucovina, imediat după ocuparea acesteia, fiind guvernată evident de difuzie, migrația acestei populații înspre sau dinspre provincia Moldova a Regatului România, peste cea mai lungă frontieră interstatală a Bucovinei, pare să necesite un plus de documentare. Dorim să accentuăm că în cazul altor două abateri de la ordinea normală în care ar trebui să se așeze valorile ΔR, și anume la județele Storojineț și Câmpulung, explicația este banală și de ordin local: amândouă județele suferiseră în unele regiuni restrânse recente dezvoltări industriale și de exploatare minieră sau forestieră, asupra cărora nu este cazul să insistăm aici. În schimb, efectul bizar de inversare de semn al valorii ΔR în cazul județului Siret se lega în mod logic de mărginirea sa cu frontiera Bucovinei cu România și de forma sa geometrică particulară. Județul Siret, cu populația sa evreiască formând 9,2% din totalul populației, ocupa o fâșie relativ îngustă, aproximativ dreptunghiulară, cu lățimea medie de 16 km și lungimea de circa 32 km, care se învecina spre vest cu județul Rădăuți, județ cu cea mai redusă proporție de evrei din Bucovina (vezi Tabelul nr. 10) și spre est cu Moldova (circa 5% evrei). De fapt, datorită unui ieșind lung și subțire înspre România al teritoriului județului în dreptul capitalei sale, orașul Siret, și al satului Rogojești, granița cu Moldova are o lungime de vreo 50 km. Dacă presupunem că anumite evenimente politice ar fi favorizat difuzia fără obstacole majore a populației evreiești nu numai spre județul Rădăuți, ci și spre Moldova, prin traversarea a două granițe practic deschise, cu numeroase linii de comunicații, raportul dintre lungimea totală a acestor granițe, de circa 85 km, la o arie de numai vreo 100 000 de hectare, județul Siret era predestinat să înregistreze o reducere majoră a acestei populații minoritare, datorită unui proces de difuzie deosebit de intens. Despre ipoteticul eveniment politic invocat mai sus vom discuta când vom căuta să răspundem la a treia întrebare pusă în capitolul al II-lea, *Scopul cercetării.*

Pentru a demonstra că lucrurile s-au petrecut într-adevăr așa cum am presupus mai sus, am rafinat datele noastre, trecând de la unități teritoriale de dimensiunea județelor la comune, analizându-le una câte una în același fel în care am analizat județele în capitolul III a, *Metodica și rezultatele cercetării.* Am împărțit apoi comunele în trei categorii: – comunele în care rata de creștere anuală a evreilor între anii 1880 și 1900 o depășea pe cea medie pentru toată populația comunei. Pozițiile acestor localități pe harta Bucovinei au fost notate prin cercuri goale; capitalele de județe și districte juridice (Gerichtsbezirke), cu cercuri prevăzute cu un punct central; – comunele în care cele două rate difereau una de alta cu mai puțin de ± 0,05 au fost notate cu cercuri împărțite într-o jumătate albă și una neagră; – comunele în care rata de creștere a populației evreiești era inferioară celei a totalului populației au fost notate cu cercuri negre.

În Planșa 1 se observă că, plasate pe o hartă a Bucovinei, diferitele cercuri nu sunt distribuite nici uniform, nici la întâmplare. Această distribuție geografică constituie rezultatul surprinzător al acestor calcule în prezentarea lor grafică, descrisă în cele ce urmează. Ceea ce frapează mai întâi privirea este gruparea în fâșii cvasi-continue a majorității cercurilor negre. Pentru a accentua această caracteristică a repartiției lor geografice, limitele ariilor ocupate de ele au fost trasate prin linii continue ce trec aproximativ la mijloc între cercurile albe și cele negre, respectiv aproape de cele înnegrite pe jumătate. Aceste linii închid între ele arii de cele mai multe ori interconectate, în interiorul cărora se găsesc exclusiv localități în care populația evreiască a scăzut absolut sau în comparație cu populația totală în intervalul de timp considerat. Aceste arii, lăsate albe în Planșa 1, sunt repartizate în mod caracteristic pe teritoriul Bucovinei, atât în interiorul ei, cât și de-a lungul granițelor ei cu diferite teritorii învecinate.

Vom urmări această repartizare începând cu cursul superior al râului Ceremuș, care forma granița vestică cu Galiția, adică de la Iablonița, continuând de-a lungul granițelor Bucovinei în sensul acelor ceasornicului. Cercurile negre conturează o fâșie albă așezată paralel cu văile Ceremușului și Siretului, dar la o oarecare distanță de ele și de liniile ferate Nepolocăuți – Vijnița și Storojineț – Berhomet pe Siret (Planșa 2) din lungul lor. Terenul de la vestul acestui culoar alb și până la granița cu Galiția este colorat în cenușiu și cuprinde localități în care populația evreiască a crescut mai repede decât media populației și care sunt de aceea reprezentate prin cercuri albe. Totuși, găsim în lungul Ceremușului cinci localități marcate prin cercuri negre, în care populația evreiască se împuținează și care fac, de aceea, parte din culoarul alb ce contactează prin ele granița cu Galiția. Evident, prin aceste contacte, imigrează din Galiția acei evrei care nu au de gând să rămână pe loc.

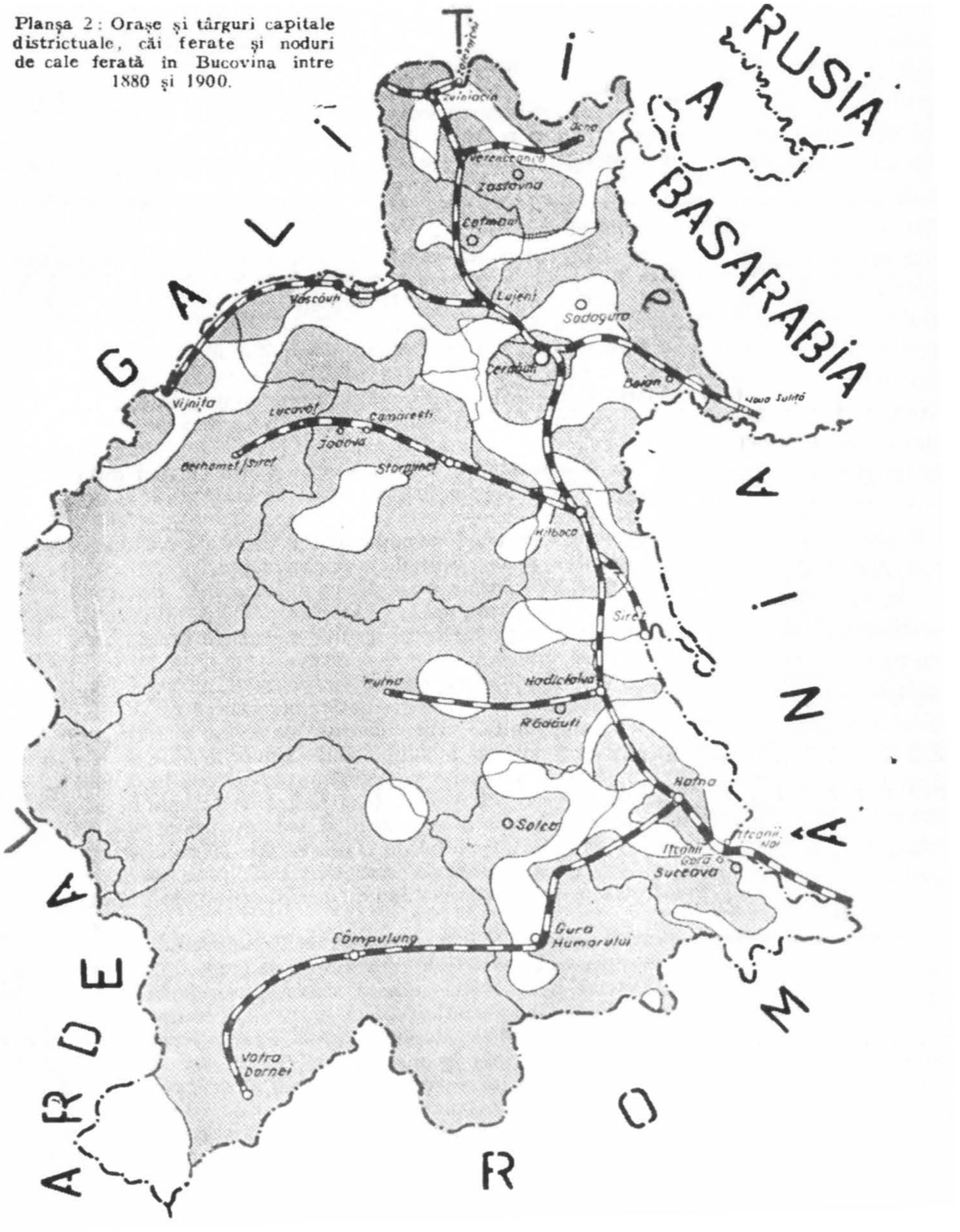

Planşa 2: Oraşe şi târguri capitale districtuale, căi ferate şi noduri de cale ferată în Bucovina între 1880 şi 1900.

GALIŢIA
RUSIA
BASARABIA
ROMÂNIA
ARDEAL
Zaleszczyki
Zvініacin
Ocna
Verenceanca
Zastavna
Cotmani
Văscăuţi
Lujeni
Sadagura
Cernăuţi
Boian
Noua Suliţă
Vijniţa
Lucavăţ
Camareşti
Jadova
Berhomet / Siret
Storojineţ
Hliboca
Siret
Putna
Hadicfalva
Rădăuţi
Hatna
Solca
Iţcani
Iţcanii Noi
Gura Suceava
Suceava
Câmpulung
Gura Humorului
Vatra Dornei

Nu este greu de ghicit încotro vor migra, odată ajunşi în interiorul Bucovinei. Din cele două puncte de intrare de la Dolhopole şi Petrasce, valul de imigranţi s-a revărsat în lungul salbei de sate huţăneşti Uscie Putila, Dihtineţ, Chiseţa, Torachi, Storoneţ Putila şi Serghie, în care populaţia evreiască însuma în 1880 între 8 şi 9%, crescând în 1900 cu circa 40% în mai toate satele şi cu 100% în capitala districtului, Uscie Putila.

Dimpotrivă, celelalte două puncte de contact, oraşele Vijniţa, cu 91,11% evrei şi Văşcăuţi pe Ceremuş, cu 18,26% evrei, faţă de un procentaj de 12,64% evrei în restul judeţului, erau suprapopulate cu evrei. În punga formată la sud-est de Văşcăuţi de un grup de localităţi, a cărei margine inferioară urmează cotitura făcută de linia ferată de la sud, se mai găseşte târgul Stăneştii de Jos, capitala districtului Stăneşti, cu 25,30% evrei. După legile difuziei, aceştia trebuiau să se îndrepte către interior, spre regiuni cu populaţie evreiască mai redusă şi, dacă se putea, să se afle în plină dezvoltare productivă, economică sau comercială. În cazul nostru concret, nu putea fi vorba decât de valea superioară a Siretului, unde ajunsese până la Berhomet calea ferată. Într-adevăr, dacă folosim drept martori cele patru localităţi de la extremitatea liniei ferate Hliboca – Storojineţ – Berhomet, şi anume Berhomet, Lucavăţ, Jadova şi Comăreşti, procentajul mediu al populaţiei evreieşti a crescut în cele două decenii considerate de noi de la 10,6% la 15,6%. Altă parte va fi fost tentată de apropierea nodului de cale ferată Nepolocăuţi şi de centrul industrial Lujeni, a căror populaţie evreiască a crescut în două decenii de la 28,7% la 35,7%, respectiv de la 6,80% la 10,6%. Aceste direcţii de migrare sunt indicate orientativ prin săgeţile din interiorul coridoarelor albe aici şi în general de acum înainte.

În nordul extrem al Bucovinei, un culoar alb aproape total închis urmăreşte îndeaproape, de la oarecare distanţă, de o parte graniţa cu Galiţia a Bucovinei, de altă parte căile ferate Cernăuţi – Coţmani – Zaleszczyki şi ramura ei vest-est spre Ocna. Acest culoar inelar contactează graniţa galiţiană între localităţile Zviniacin şi Crişceatic, în dreptul intrândului în care se găseşte oraşul galiţian Zaleszczyki, precum şi la Samuşin şi Onut. Teritoriul din interiorul acestui inel conţine trei puncte de atracţie pentru imigrare în partea sa de vest: capitala de judeţ Coţmani – 7,80% evrei în 1880 şi 11,12% în 1990; capitala de district Zastavna – 10,18% evrei în 1880 şi 13,79% în 1990; nodul de cale ferată Veresceanca – 7,74 % evrei în 1880 şi 10,20% în 1990. Prin urmare, punctele de intrare în inel de la Crişceatic şi Onut îşi deversau conţinutul din inel prin migrare internă înspre teritoriul central atrăgător prin localităţi de importanţă administrativă şi comercială şi prin funcţia de noduri de comunicaţie. Astfel de situaţii vom întâlni în repetate rânduri în cursul analizei noastre.

Până atunci, va trebui să rezolvăm problema rolului pentru migrare a frontierei interstatale cu provincia rusească în acea epocă a Basarabiei. De-a lungul acestei graniţe de circa 110 km nu exista decât un singur contact cu inelul alb din nordul Bucovinei şi anume la Pârâul Negru, la extremitatea sa nordică (vezi Planşa 1). Pe tot restul lungimii sale ea se învecinează, spre apus, cu o fâşie largă de teritoriu de creştere a populaţiei evreieşti, care are la extremitatea sa sudică satul Noua Suliţă. Acest teritoriu forma integral partea răsăriteană a districtului Sadagura din judeţul Cernăuţi.

Cu privire la direcţia în care a avut loc migraţia evreilor peste graniţa ruso-austriacă nu există dubii. Iată ce scrie Eminescu în „Timpul”, în 15 mai 1881, sub titlul „Mişcarea antisemitică în Rusia”: „Mişcarea antisemitică în Rusia creşte din ce în ce mai mult. Evreii sunt obiectul unor violenţe excesive, care se repetă în fiecare zi şi se propagă din localitate în localitate, fără ca forţa publică a Imperiului să poată înfrâna curentul. În aşa împrejurări este, dar, natural ca populaţia evreiască d'acolo să caute un tărâm de refugiu cât mai apropiat şi cât mai sigur. Ca atare, li se prezentă foarte la îndemână teritoriul regatului nostru” [cu atât mai mult teritoriul Bucovinei – n.n.]. „Această cestiune a făcut obiectul unei interpelări în Cameră din partea d-lui N. Ionescu [...] D-l ministru de Interne spune că, înainte de a i se anunţa interpelarea d-lui Ionescu, primise ştiri oficiale că la mai multe puncte de trecătoare peste Prut, în judeţul Iaşi, se prezentase un mare număr de evrei, în cea mai mare parte oameni fără căpătâi, cari căutau refugiu, siliţi la aceasta de molestările şi ameninţările a căror obiect sunt pe teritoriul rusesc. Guvernul a dat ordin imediat administraţiei să ia măsuri [...]”[667].

Să vedem cum se reflectă aceste evenimente în datele noastre statistice, comparând graniţa cu Galiţia şi interiorul districtului Coţmani cu graniţa cu Basarabia şi interiorul districtului Sadagura (vezi Tabelul nr. 11).

Tabel nr. 11

Variaţii de populaţie în districtele Coţmani şi Sadagura, între anii 1880 şi 1900

Districtul	Coţmani	Sadagura
Populaţia totală	1880: 35 908; 1900: 41 688	1880: 44 090; 1900: 53 710
Creşterea populaţiei totale	16,10%	21,82%
Populaţia evreiască	1880: 2 243; 1900: 3 332	1880: 7 865; 1900: 8 643
Creşterea populaţiei evreieşti	48,55%	9,89%
Numărul străinilor	1880: 53; 1900: 31	1880: 282; 1900: 686
Variaţia lui pe district	-41,51%	+143,26%
Variaţia pe fâşia de contact cu graniţa	-30,05%	+167,77%

---

[667] Mihai Eminescu, „Mişcarea antisemitică în Rusia”, în „Timpul”, 15 mai 1881; vezi şi *Opere*, vol. XII, *Publicistica*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1985, pp. 172–173.

Se observă că în districtul Coţmani populaţia totală creşte în intervalul 1880–1900 cu 16,10%, iar cea evreiască cu 48,55%; ca urmare, procentajul evreilor creşte de la 6,25% la 7,99%. În schimb, în districtul Sadagura, populaţia totală creşte cu 21,82%, iar cea evreiască cu 9,89%; ca urmare, procentajul evreilor scade de la 17,83% la 16,09%. Remarc că cifrele de mai sus exclud domeniile[668] – ceea ce explică micile diferenţe faţă de cele din alte publicaţii. O concluzie pripită ar fi că o eventuală imigraţie de evrei din Basarabia a fost neglijabilă.

Tabelul nr. 11 cuprinde, însă, şi altă categorie de locuitori recenzaţi: străinii. Aceştia sunt persoane care nu posedă cetăţenia austriacă, care sunt cuprinse numai în repartiţia populaţiei pe confesiuni, nu şi în cea pe naţionalităţi, adică, mai corect, pe limbi de conversaţie, care se referă numai la populaţia „autohtonă" (einheimisch). Or evreii galiţieni erau „autohtoni", cei din Basarabia erau „străini". În districtul Coţmani numărul străinilor era redus şi a scăzut în timp de la 53 la 31; în districtul Sadagura el era de vreo 10 ori mai ridicat şi a crescut de la 282 la 686. Dacă pe baza datelor statistice, mai sumare, din 1880 nu se poate stabili cu siguranţă nici confesiunea, nici limba de conversaţie a acestor străini, pentru anul 1900 aceste date permit stabilirea precisă a faptului că toţi erau izraeliţi, fără să se poată afla ce limbă de conversaţie foloseau. Că este vorba de o relativ importantă imigraţie evreiască din Basarabia rezultă încă mai clar, dacă statistica străinilor se face separat pentru fâşiile de teritoriu învecinate cu graniţa, până la culoarele albe de împuţinare relativă a populaţiei evreieşti, şi se compară cu cifrele pentru întregul district. Pentru amândouă districtele este vorba de câte 12 sate. În districtul Coţmani numărul străinilor scade în două deceni cu – 30,05% în fâşia de graniţă, faţă de – 41,51% în tot districtul; în districtul Sadagura el creşte cu +167,77% în fâşia de graniţă, faţă de 143,26% în întreg districtul.

Deci, ca şi în Moldova, ca urmare a persecuţiilor violente ale evreilor în Imperiul Ţarist, a avut loc, începând cu anul 1880, o importantă imigraţie evreiască din Basarabia în Bucovina. Ea nu apare în datele globale ale recensământurilor austriece contemporane, deoarece este compensată de o emigrare mai puternică către Moldova a evreilor bucovineni, poate chiar stimulând-o. Această din urmă sugestie îşi are originea în amintirile mele de tinereţe. Când, după realizarea României Mari, evreii basarabeni au putut imigra nestingheriţi în Bucovina, metodele lor brutale, chiar mafiote, de a se impune pe piaţa comercială bucovineană i-au îngrozit pe negustorii evrei autohtoni, obişnuiţi cu metode mai paşnice şi mai apropiate de legalitate. De altfel se vede pe Planşa I că aproape tot vestul districtului Sadagura este inclus în inelul alb din jurul Cernăuţilor, despre care vom vorbi în continuare.

Formaţia cea mai spectaculară din toată reţeaua de culoare albă este inelul din jurul capitalei Cernăuţi şi teritoriul închis de creştere din jurul ei. Oraşul însuşi este un excelent exemplu de compensare a două efecte contrare: tendinţa de migrare către capitala provinciei, cu negoţul şi cultura ei, şi repulsia provocată de proporţia ridicată a populaţiei evreieşti: 31,69% în 1880; aceasta rămâne practic neschimbată (31,92%) în 1990, deşi populaţia totală a oraşului crescuse cu 48,29%.

Migrarea evreilor din inel s-a petrecut, pe de-o parte, înspre satele din interiorul său; pe de altă parte, din porţiunea sa de vest spre nordul industrializat şi spre sudul parcurs de linia ferată Storojineţ – Berhomet şi, în sfârşit, de asemenea, în interiorul Bucovinei, în triunghiul Molodia – Voloca – Stăneştii de Sus, regiune foarte pitorească, unde se oprise pentru a admira peisajul împăratul Francisc I, şi cu populaţie evreiască foarte redusă. Ieşirea cea mai importantă şi mai eficace a avut desigur loc prin ramura desprinsă din inel spre sud-est, la Ostriţa, care atingea graniţa Moldovei pe o lungime de circa 20 km, de la Mamorniţa până la Lehucenii Tăutului, sate în care populaţia evreiască a scăzut între 1880 şi 1900 de la 5,6%, respectiv 6,5%, la 1,1%, respectiv 3,0%.

Înainte de a continua coborârea noastră spre sud, să aruncăm o scurtă privire asupra insulei albe care cuprinde localităţile Davideni, Banila Moldovenească şi Huta Nouă. Asupra ei se exercita, spre nord, din nou, atracţia văii superioare a Siretului şi a capitalei de judeţ Storojineţ, iar înspre sud-est a târgului Ciudei, a cărui populaţie evreiască creşte în cele două decenii de la 250 la 520 locuitori, adică cu 108%, în timp ce populaţia totală crescuse cu numai 43%.

Să continuăm acum drumul nostru în lungul liniei ferate importante Cernăuţi – Paşcani, care urmărea de la oarecare distanţă graniţa cu România în interiorul Bucovinei, pentru a ieşi din România la Iţcani şi a continua să urmărească graniţa îndeaproape pe dinafara Bucovinei. Trei noduri, Hliboca (Adâncata), Hadikfalva (Dorneşti) şi Hatna (Dărmăneşti), făceau legătura cu linii secundare pe valea superioară a Siretului, spre valea superioară a Sucevei şi, cu un ocol pe la Cacica, spre valea superioară a Moldovei (Planşa 2).

---

[668] Vezi Radu Grigorovici, „Trei lumi paralele", în „Analele Bucovinei", anul III, nr. 1, 1995, pp. 83–109.

Din inelul alb al Cernăuţilor porneşte la Cuciurul Mare, spre sud-est, un culoar care atinge graniţa la Stăneştii de Jos, pentru a se lărgi într-un relativ mare teritoriu de emigrare, mărginit la est de o graniţă lungă şi întortochiată cu România, graniţă pe care se găsea, în fundul unui intrând dinspre România, capitala judeţului omonim, Siret. Contactul cu graniţa se termina la satul Gropana. Este o poziţie ideală pentru o emigrare masivă către Moldova. Perpendicular pe mijlocul acestei porţiuni de graniţă se găseşte, la mai puţin de 20 km distanţă, oraşul Dorohoi şi, chiar lipit de graniţă, târgul Mihăileni. Deşi oraş comercial vechi şi capitală de judeţ, deci în cei 20 de ani, atât absolut (de la 3 122 la 3 093), cât şi relativ la populaţia totală (de la 43,12% la 40,62%), datorită atât atracţiei proporţiei încă relativ reduse a evreilor în România, cât şi repulsiei provocate de procentajul ridicat al evreilor în oraş.

Dar ceea ce constituie particularitatea judeţului Siret, care ne-a făcut să întreprindem acest studiu, se datoreşte excrescenţei voluminoase către apus, adică înspre interiorul Bucovinei, a teritoriului de imigrare. Marginea ei de sus, care ajunge în vest până la Fântâna Albă, culoarul alb ce coboară de la Cuciurul Mare şi ramura ce se desprinde din el spre sud-vest până la Suceveni închid aproape complet un teritoriu de imigrare triunghiular, în care se găseşte nodul de cale ferată Hliboca. Marginea sa de jos, care ajunge în vest până la Frătăuţii Noi, închidea, împreună cu limita de sus a următorului sistem complex de culoare albă şi cu mica insulă din jurul satelor Vicovu de Jos şi Voitinel, un nou teritoriu de imigrare în care se găsea capitala de judeţ Rădăuţi, al doilea oraş ca mărime din Bucovina, şi nodul de cale ferată Hadikfalva. Pentru a ilustra din nou atractivitatea pentru evrei a unui oraş ca Rădăuţi şi a unui district ca cel al cărui capitală era, voi aminti că în acest district procentajul evreilor era în 1880 de 7,82%, faţă de 8,90% în judeţul Siret, iar în oraşul Rădăuţi 30,93% evrei, faţă de 43,12% evrei în oraşul Siret; populaţia Rădăuţilor creşte în 20 de ani cu 29,04%, cea a evreilor din Rădăuţi cu 41,77%, iar procentajul evreilor în Rădăuţi de la 30,93% la 33,98%.

Pentru insula albă Vicovu de Jos – Voitinel, punctul de atracţie pare să fi fost dezvoltarea industrială impetuoasă a Putnei. Populaţia totală mai mult decât s-a dublat în 20 de ani, de la 1 207 la 2 561 de locuitori, iar numărul evreilor a crescut de aproape 20 de ori, de la 24 la 462.

După scurta întrerupere de la Botuşanca, culoarul alb lipit de graniţa cu România continua mai întâi neîntrerupt de la Calafindeşti până la Iţcani Gară. Din aceste capete se desprind spre vest două braţe curbate, care se încrucişează între Iaslovăţ şi Teodoreşti, închizând un teritoriu de creştere, în care se găseşte nodul de cale ferată Hatna. După încrucişare, braţul nordic şi cel sudic limitează din nou un teritoriu incomplet închis, în al cărui perimetru se află capitala de district Solca. Şi în acest caz constatăm aspectul obişnuit. Fiind o localitate în care evreii reprezentau în 1880 doar 2,66% din populaţie, afluxul de imigranţi a fost extrem de puternic: în 1990 populaţia evreiască crescuse de la 51 la 181 de locuitori, adică cu 451%, în timp ce populaţia totală crescuse doar cu 50,29%.

Braţul sudic al culoarului urma fidel traseul căii ferate Hatna – Cacica –Gura-Humorului (Planşa 2). El se găsea întâi la nord şi apoi la vest de linie, o traversa la vest de Gura-Humorului şi se termina mai la sud la Voroneţ. Pe de altă parte, culoarul lipit de graniţă continua în lungul graniţei, lăsând Suceava la vest, continuându-şi mersul pe graniţă la vest de calea ferată de pe teritoriul României; înconjura apoi colţul extrem sud-estic al Bucovinei de la Chilişeni, îndreptându-se, mereu lipit de graniţă, spre vest până la ieşindul de la Buneşti cu o prelungire spre interior la Zahareşti. O mică insulă în ieşindul de la Băiăşeşti şi Cornul Luncii închidea, ce-i drept, incomplet, un teritoriu de creştere foarte întins, la marginile sale extreme de la apus şi răsărit găsindu-se două capitale de judeţ, Gura-Humorului şi Suceava, ca puncte de atracţie pentru migraţie internă. Cel puţin tot atât de atractivă apare, însă, în faţa sa Botoşanii şi porţiunea Chilişeşti – Buneşti –Cornul Luncii. Într-adevăr, prin Buneşti trecea drumul Suceava – Fălticeni, acest oraş fiind foarte aproape de graniţă; iar prin Cornul Luncii trecea în România râul Moldova şi drumul Gura-Humorului – Baia, ultima cale de comunicaţie practicabilă pentru vehicule, care traversa restul frontierei de sud a Bucovinei cu România.

Încă două comentarii scurte despre insulele albe de la Ciumârna şi Poiana Stampii. În primul caz era vorba de o calamitate naturală (o inundaţie), care a provocat migrarea internă a evreilor. La Poiana Stampii, singura variaţie semnificativă privind populaţia în general este o scădere sistematică, dar lentă, a populaţiei evreieşti, care a continuat de altfel până la 1910 şi sugerează o emigrare spre

Ardeal. Singurul oraş din Bucovina rămas departe de orice culoar de împuţinare a populaţiei evreieşti a fost Câmpulungul (14,4% evrei în 1880).

c) Mai rămâne să răspundem la întrebarea care a fost cauza emigrării după 1880 a evreilor din Bucovina spre România, care se suprapunea imigrării din Galiţia, sub influenţa presiunii demografice cauzată de diferenţa de densitate, precum şi imigrării din Basarabia, cauzată de presiunea terorii exercitate prin pogromuri antisemite în Rusia ţaristă.

Pare evident că emigrarea către România a fost declanşată de hotărârile Congresului de la Berlin, care obligau România să uşureze în mod drastic încetăţenirea evreilor de oriunde ar fi venit în ţară. Reproducem integral, după traducerea oficială a Ministerului Român al Afacerilor Externe, articolele 43 şi 44 din Tratatul de la Berlin (1878): „Art. 43. Înaltele Părţi contractante recunosc independenţa României, legând-o de condiţiile expuse în următoarele două articole. Art. 44. În România, deosebirea credinţelor religioase şi a confesiunilor nu va putea fi opusă nimănui ca un motiv de excludere sau de incapacitate în ceea ce priveşte bucurarea de drepturi civile şi politice, admiterea în sarcini publice, funcţii şi onoruri, sau exercitarea diferitelor profesiuni şi industrii în orice localitate ar fi. Libertatea şi practica exterioară a oricărui cult vor fi asigurate tuturor supuşilor pământeni ai statului român, precum şi străinilor şi nu se va pune niciun fel de piedică, atât organizaţiei ierarhice a diferitelor comunităţi religioase, cât şi raporturilor acestora cu capii lor spirituali. Naţionalii tuturor Puterilor, comercianţi sau alţii, vor fi trataţi în România fără deosebire de religie, pe piciorul unei desăvârşite egalităţi". Acest text putea şi a fost considerat aproape drept o invitaţie pentru evrei de a imigra sub protecţia Marilor Puteri în România independentă.

Fapt este că, prin negocieri dificile între guvernul român şi un grup de exponenţi înstăriţi ai comunităţii evreieşti din România, s-a ajuns, la 26 octombrie 1879, la o nouă formulare a art. 7 din Constituţia României, care nu satisfăcea decât parţial prevederile art. 44 din Tratat. În esenţă, se acordau drepturi civile şi politice egale tuturor cetăţenilor români de orice religie, chiar necreştină, dar procedura de încetăţenire era individuală şi condiţionată de renunţarea la orice altă naţionalitate şi de aprobarea guvernului, în timp ce art. 44 prevedea o încetăţenire în bloc. Abia în 20 februarie 1880, guvernele Franţei, Angliei şi Germaniei recunoşteau independenţa României, protestând totuşi împotriva neîndeplinirii tuturor condiţiilor impuse de tratat, în particular contra caracterului individual al procedurii de încetăţenire. Cum remarca în finalul unui scurt eseu C. Rădulescu: „Acest protest a rămas platonic şi Constituţia, astfel modificată, a rămas în vigoare până în 1923"[669].

Rolul acestor evenimente în stimularea evreilor de a tranzita Bucovina în drumul lor spre Moldova este evident. Dar, pentru a înţelege generarea bizarelor structuri geografice ce caracterizează dinamica acestei tranzitări, va trebui să ne întoarcem în timp, până la contopirea administrativă a Bucovinei cu Galiţia.

IV. Originea structurilor geografice de dinamică demografică

Nu ştiu să se fi analizat mai amănunţit şi cantitativ dinamica imigrării evreieşti în Bucovina pe tot timpul ocupaţiei austriece. Datele pentru intervalul 1786–1869 sunt puţine şi nesigure. Cele pentru 1786 provin din recensământul generalului Enzenberg; cele pentru 1836 sunt preluate din lucrarea semnată de Mihai Iacobescu[670], unde nu se precizează sursa. Începând cu 1869, ele sunt, cum am arătat, consistente şi provin din recensământurile deceniale austriece până la 1910 şi se completează cu cele ale recensământului românesc din 1930[671]. Oricât de nesigură ar fi trasarea curbelor din Figura 2, între 1786 şi 1836, şi racordarea lor cu datele precise dintre anii 1869 şi 1930, se delimitează clar două epoci distincte pentru populaţia evreiască, spre deosebire de creşterea monotonă în timp pentru populaţia totală (vezi Figura 2).

---

[669] Constantin Rădulescu, *Un épisode oublié de l'Histoire de l'indépendance Roumaine – Gambetta, Tacké Giani et la question juive au Congrès de Berlin en 1878: extrait des mélanges Paul Negulesco*, Bucureşti, 1935.

[670] Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I, *De la administraţia militară la autonomia provincială (1774–1862)*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1993, p. 167.

[671] Vl. Trebici, „Bucovina. Populaţia şi procesele demografice (1775–1993)", în „Buletinul Centrului de Studii Transilvane", supliment, iunie 1994 (pentru anii 1869 şi 1930); Anton Zachar, *op. cit.* (pentru anii 1880, 1890 şi 1900); *Die Ergebnisse der Volks- und Viehzählung vom 31. Dezember 1910 im Herzogtum Bukowina*, Cernăuţi, 1913 (pentru anul 1910).

Între 1786 şi 1836, amândouă populaţiile, cea totală şi cea evreiască, par să crească în mod asemănător; datele numerice diferă după modul în care sunt prezentate. Populaţia totală creşte în cursul celor cinci decenii de la 135 494 la 318 412, adică de 2,35 ori; cea evreiască de la 1 550 la 11 581, adică de 7,47 ori. Totuşi, procentajul populaţiei evreieşti era în 1786 de 1,14% şi în 1836 de numai 3,64%, şi crescuse deci cu 2,50%, respectiv de 3,19 ori. Cu acest exemplu vrem doar să atragem atenţia cititorului asupra capcanelor datelor statistice.

Dacă între 1786 şi 1836 creşterea procentuală a populaţiei evreieşti se menţinea aproximativ constantă, la 0,52% pe deceniu, în jurul anului 1840 începe o amplificare bruscă şi spectaculoasă a acestei creşteri (vezi Figura 3), care atinge un maxim ascuţit de 2,9% pe deceniu în jurul anului 1869, urmat de o scădere tot atât de bruscă, atinge valoarea zero în jurul anului 1900, pentru a lua apoi valori negative.

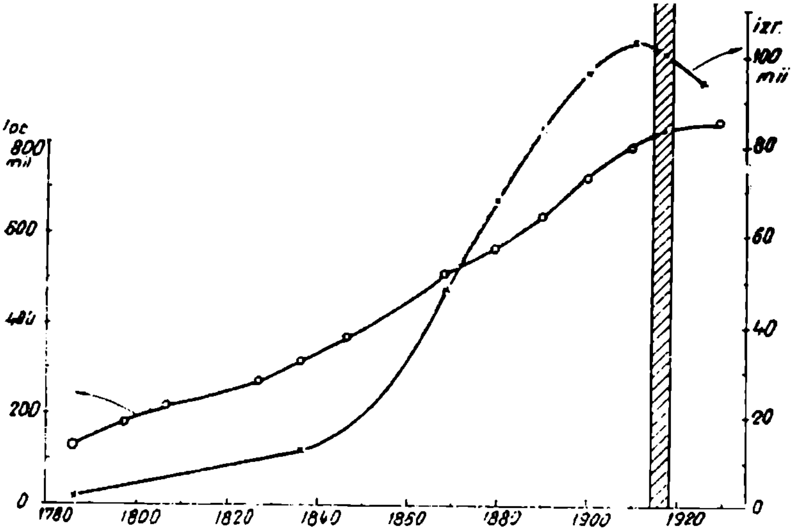

Fig. 2: Populaţia totală (○) şi cea evreiască (×) a Bucovinei între anii 1786 şi 1930. Aria haşurată corespunde primului război mondial.

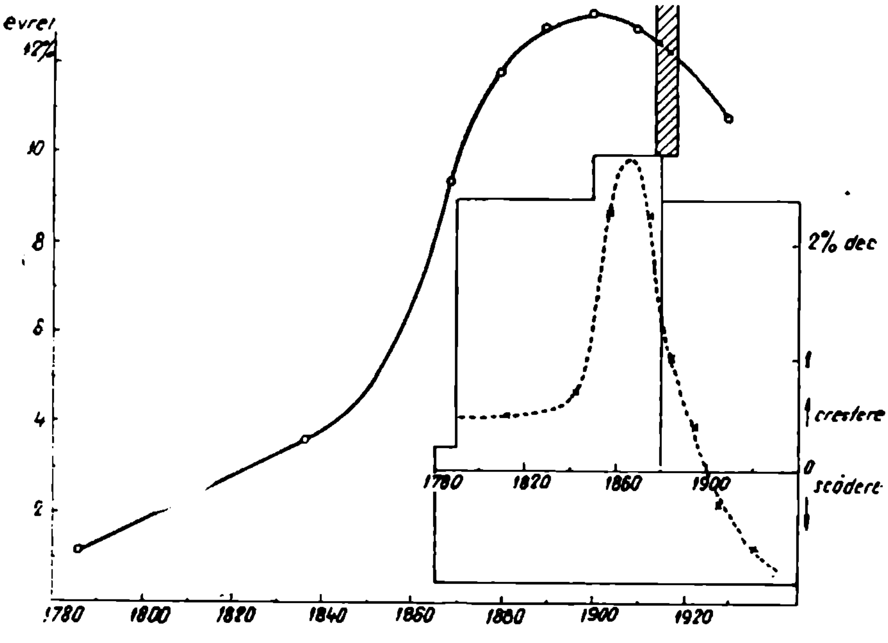

Fig. 3: Procentajul populaţiei evreieşti faţă de cea totală (○) în Bucovina între anii 1786 şi 1930. Insert: creşterea pe deceniu a procentajului populaţiei evreieşti între aceeaşi ani.

Care va fi fost cauza creşterii bruşte a ritmului de creştere a populaţiei evreieşti, deci a imigraţiei din Galiţia, între anii 1848 şi 1869, putem doar bănui. Prima ipoteză pe care o putem lansa aici este că la baza ei stau evenimentele legate de Revoluţia din 1848 şi caracterul lor iluminist, naţionalist şi tolerant din punct de vedere religios. Este greu de desluşit din frazeologia nenumăratelor proiecte, memorii, petiţii, manifeste, dorinţe etc. o atitudine unitară în problema imigraţiei şi a drepturilor evreilor. Astfel, în Petiţia Ţării şi, mai ales, în completarea ei prin Petiţia locuitorilor din comunele Gura-Humorului, Ilişeşti şi Braşca (30 iulie 1848), semnatari fiind 36 de români şi germani – printre ei şi primarul „german" Mendel Zachmann al Ilişeştilor – se cerea, printre multe altele, despărţirea Bucovinei de Galiţia, precum şi oprirea şi interzicerea prin lege a imigrării şi aşezării evreilor din Galiţia[672].

În acelaşi timp, la Cernăuţi, în iunie 1848, un grup reprezentativ de români bucovineni din toate clasele sociale au formulat o Petiţie a Ţării, adresată împăratului şi cuprinzând o listă de 12 dorinţe, dintre care a şasea sună astfel: „Egalitatea tuturor confesiunilor religioase, atât pe tărâm religios cât şi politic şi desfiinţarea tuturor îngrădirilor şi greutăţilor provenite din cauza acestor deosebiri dintre religii". Nici dorinţa a şaptea, care cerea adoptarea unei serii de măsuri „pentru uşurarea comerţului şi circulaţiei cu Moldova", reluată de altfel şi în finalul Petiţiei prin cuvintele „ne unim cu Moldova", „ne simţim îndemnaţi să îndreptăm atenţia Majestăţii Voastre asupra multiplelor legături sociale şi comerciale care există între Bucovina şi ţările vecine şi înrudite cu noi, Moldova şi Valahia, şi care au o influenţă puternică asupra industriei şi comerţului întregii Monarhii Austriece"[673]. Aceste atitudini nu puteau fi decât pe placul potenţialilor imigranţi evrei.

Din seria de propuneri înaintate autorităţilor centrale din Viena şi făcute publice în presă în 1849, se remarcă Proiectul de Constituţie pentru Bucovina întocmit de „un comitet numeros format din bărbaţi de încredere". În el se prevedea că în Dieta Bucovinei, cu 48 de membri, putea fi ales ca deputat orice cetăţean „care se bucură de toate drepturile civile şi politice şi e supus austriac de cel puţin cinci ani, sau născut în Ducatul Bucovina, sau aşezat acolo de cinci ani, în vârstă de cel puţin 30 de ani, nepătat, adică nu s-au aflat cu ceva crimă sau altă faptă deonestătoare"[674]. Când, în 1861, s-a constituit până la urmă Dieta Bucovinei, dintre cei doi deputaţi care compuneau Colegiul II şi reprezentau Camera de Industrie şi Comerţ, unul trebuia să fie evreu[675]. Rudolf Wagner[676] consideră că alegerea pentru prima oară a unui medic evreu ca membru în consiliul orăşenesc al Cernăuţilor, în 1863, era un semn că „discriminarea faţă de populaţia evreiască se terminase". Dar în apelul electoral al românilor dinaintea alegerilor în Dietă se recomanda: „Oameni străini de altă limbă şi lege să nu alegeţi, arete-se ei cât de blânzi sau cu buneţe". Aceste atitudini contradictorii sau în cel mai bun caz ambigue nu dau ipotezei noastre o pondere prea mare.

A doua ipoteză, care nu o exclude pe cea dintâi, plasează impulsul sporit de imigrare în însăşi comunitatea religioasă a iudaismului. Într-o scurtă contribuţie la istoria Bucovinei şi a grupărilor ei etnice, W. Schneider rezumă istoria hasidismului în această provincie austriacă[677]. Hasidimii, sectă „drept-credincioasă" a iudaismului, înfiinţată de Israel Baal-Şun (1698–1760), se dezvoltase în Podolia în epoca în care se desfăşura defrişarea pădurilor la graniţa dintre Galiţia şi Bucovina. În contrast cu atitudinea scolastică raţionalistă a rabinilor clasici, ascetici, rabinii hasidici cultivau mistica bucuriei şi extazei faţă de creaţia lui Dumnezeu şi se adresau prin pilde şi minuni populaţiei inculte, simple, găsind o largă rezonanţă şi aderenţă.

În Bucovina hasidismul a pătruns datorită imigrării a doi rabini. Primul a fost Israel Friedmann din Râjin (Rusia), care, fugărit de autorităţile ruseşti, se aşează şi se încetăţeneşte în 1842 la Sadagura. Aici îşi construieşte un palat înconjurat de o grădină splendidă. Din el se trag rabinii făcători de minuni de la Sadagura. Palatul este distrus de cazaci în Primul Război Mondial. Târgul Sadagura devine capitală de district şi simbol al iudaismului hasidic; în el populaţia evreiască îşi atinge apogeul în 1880, cu 80,4% din cea totală, pentru a scădea până în 1910 la 76,8%. Al doilea, sosit în 1850, de astă dată la Vijniţa, din târgul galiţian Kossow, de dincolo de Ceremuş, este rabinul hasidic Mendel Hager. Mai puţin luxos şi distant ca rabinul din Sadagura, el înfiinţează la Vijniţa un seminar teologic (Ieşiva) pentru aprofundarea Sfintei Scripturi (Thora). Mai apropiat de popor, contribuie la propagarea hasidismului nu numai în Bucovina, ci şi în Maramureş, Ardeal şi Moldova. Templul şi şcoala din Vijniţa au fost distruse în cursul celui de-al Doilea Război Mondial. Populaţia evreiască a Vijniţei ajunsese în 1880 la proporţia de 91,11%, scăzând până în 1910 la 82,76%. Ca şi colegul său de la Sadagura, rabinul de la Vijniţa se refugiază în Israel, unde ultimul dintre ei devine preşedinte al Marelui Consiliu al Thorei, comunitatea hasidică fiind astăzi cea mai numeroasă şi înfloritoare din Israel.

---

[672] M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 395.

[673] Cornelia Bodea, *1848 la români*, vol. I, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1982, pp. 609–610.

[674] M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 428.

[675] Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, ediţie şi studiu biobibliografic de Stelian Neagoe, Bucureşti, Editura Humanitas, 1991, p. 111.

[676] Irma Bornemann, Paula Tiefenthaler, Rudolf Wagner (ed.), *Czernowitz, eine Stadt im Wandel der Zeit mit besonderer Berücksichtigung ihres deutschen kulturellen Lebens*, Stuttgard-München, 1988, p. 15.

[677] Werner Schneider, „Die chassidische Bewegung in der Bukowina", în A. Armbruster (editor), *Vom Moldauwappen, zum Doppeladler*, vol. II, Augsburg, Hofmann Verlag, 1993, p. 85.

Am expus toate acestea ca să facem plauzibilă ipoteza că acea creştere spectaculoasă a imigraţiei evreieşti din Galiţia şi Rusia, care a început în jurul anului 1850 şi şi-a atins apogeul în 1880, a fost datorată, cel puţin în parte, popularităţii crescânde a crezului hasidic în Bucovina şi Moldova. Se apreciază, de altfel, că aproximativ un sfert din toţi izraeliţii din Bucovina aparţineau în 1880 acestei secte iudaice tradiţionaliste, opuse asimilării[678].

Am încercat să atribuim cu mai mult sau mai puţin succes puternicul ritm de creştere a populaţiei evreieşti în Bucovina unor evenimente istorice bine documentate, folosind argumente nu cu totul convingătoare, rămase la rangul de ipoteze plauzibile.

Este momentul de a explica scăderea tot atât de bruscă a acestui ritm de creştere în chiar intervalul studiat în lucrarea de faţă, adică între 1880 şi 1900, precum şi în deceniile care au urmat, când variaţia relativă a populaţiei evreieşti a luat valori negative (vezi Figura 3). Cauzele acestei evoluţii sunt mult mai uşor de intuit decât cele ale creşterii bruşte dintre 1850 şi 1880.

În primul rând, anii 1878–1879 au adus art. 44 al Tratatului de la Berlin şi modificarea art. 7 al Constituţiei României, deschizând graniţa dintre Bucovina şi România şi inaugurând o emigrare puternică spre est şi sud, contrar afirmaţiilor lui A. Zachar[679]. În al doilea rând, imigrarea dinspre Basarabia, declanşată de violenţele antisemite din Rusia, a influenţat puţin, după cum am arătat mai înainte, numărul evreilor din Bucovina, căci pentru ei se punea problema încetăţenirii în Austria; probabil că mulţi preferau să ia imediat drumul spre România, ţinta finală a migrării lor. La această preferinţă contribuia, desigur, şi stăpânirea cel puţin parţială a limbii române din partea evreilor din Basarabia şi sudul Bucovinei. Ca ilustrare pot servi două sate cu populaţie mixtă română şi germană din judeţul Rădăuţi: între 1880 şi 1900 evreii s-au înmulţit relativ la populaţia totală în satele Satul Mare german şi Bădeuţii româneşti (vezi Planşa 1). În al treilea rând, în 1900, procentajul populaţiei evreieşti din Bucovina, de 13,2%, îl depăşise pe cel din Galiţia, de 11,1%, reducând astfel presiunea demografică din această direcţie şi atribuind Bucovinei din ce în ce mai mult doar rolul de teritoriu de trecere.

V. Concluzii

Cele expuse până acum nu explică totuşi nemijlocit bizara distribuţie geografică a zonelor de creştere, respectiv de descreştere relativă a populaţiei evreieşti faţă de populaţia totală în Bucovina între anii 1880 şi 1900. Fost-a oare vorba de o distribuţie permanentă sau de una temporară, cauzată de condiţiile particulare caracteristice acestui interval de timp?

Pentru a răspunde la această întrebare esenţială, am repetat calculele efectuate anterior şi pentru intervalul de timp 1900–1910, pe baza datelor statistice existente în publicaţiile de specialitate austriece pentru anul 1910[680]. Rezultatele sunt prezentate în Planşa 3. Se observă dintr-o singură privire că distribuţia celor două tipuri de zone s-a modificat fundamental. Se constată o destrămare accentuată a structurilor din Planşa 1, printr-o uniformizare şi extindere a spaţiilor de descreştere relativă a populaţiei evreieşti. Concluzia netă este că structurile geografice existente între 1880 şi 1900 au fost generate de evenimentele petrecute înaintea şi în timpul acestui interval de timp.

---

[678] Werner Schneider, *op. cit.*

[679] Anton Zachar, *op. cit.*

[680] *Die Ergebnisse der Volks- und Viehzählung vom 31. Dezember 1910 im Herzogtum Bukowina*, Cernăuţi, 1913, p. XIII („Introducere”).

Va trebui să ţinem seama de faptul că anii dinainte de 1880 au fost precedaţi de un răstimp în care starea aproape staţionară, anterioară anilor din jurul lui 1850, a fost brusc perturbată de o imigraţie rapid crescătoare originară din Galiţia. După 1880, scăderea aproximativ la fel de rapidă a multiplicării relative a numărului evreilor, datorită reducerii imigrării din Galiţia, accentuării tranzitării Bucovinei de către evreii proveniţi din Basarabia înspre Moldova şi apariţiei emigrării masive a evreilor bucovineni către România, a dat, de asemenea, naştere unei perturbări, care a acţionat însă în sens opus, deci unei tendinţe de apropiere de echilibru, de uniformizare geografică.

Era deci firesc ca, în vecinătatea graniţelor cu Galiţia şi cu Basarabia, să se fi creat şi să se menţină câtva timp prin noi imigrări întrucâtva mai slabe un cordon de creştere relativă a populaţiei izraelite; dimpotrivă, lângă acea porţiune a graniţelor cu România, în care existau căi de comunicaţie ce traversau graniţa, iar dincolo de ea se găseau puncte de atracţie ca cele trei capitale de judeţ, Dorohoi, Botoşani şi Fălticeni, să se formeze cordoane în care populaţia evreiască să se împuţineze relativ la cea totală.

Scăderea în timp a ritmului de creştere a populaţiei evreieşti după 1880 a făcut ca între cordoanele marginale şi interiorul mai greu accesibil al ţării să ia naştere un sistem adeseori interconectat de cordoane, din care evreii să migreze spre regiuni şi puncte de atracţie interioare, înlăuntrul cordoanelor găsindu-se eventual puncte de repulsie pentru evrei. Puncte de repulsie erau, de pildă, oraşe, târguri şi alte localităţi suprapopulate cu evrei ca Vijniţa, Siret sau Sadagura. Atracţie exercitau oraşele, târgurile şi localităţile în curs de dezvoltare economică sau comercială, nodurile de cale ferată, precum şi districte şi judeţe întregi, în care proporţia populaţiei evreieşti era apreciabil mai redusă decât în vecinătatea lor, cum ar fi districtul Putila şi judeţele Rădăuţi şi Câmpulung. În unele cazuri, ca oraşele Cernăuţi şi Suceava, repulsia şi atracţia se compensau aproape exact.

Examinarea amănunţită a Planşei 1 confirmă întru totul deducţiile de mai sus, în timp ce Planşa 3 ilustrează dispariţia aproape integrală, cu un deceniu mai târziu, a structurilor dinamice în aparenţă bizare, dar de fapt generate în mod automat de evenimente, prin intermediul forţelor implicate în migrările de populaţie. Această dispariţie petrecută între 1900 şi 1910 se datorează atenuării proceselor perturbatoare de imigrare şi emigrare şi caracterului egalizator al migrărilor interioare care atenuează perturbările, cel puţin cât timp nu intervine un nou factor perturbator exterior suficient de puternic.

Acest ultim rol l-a jucat al Doilea Război Mondial. El a pus capăt integrităţii şi caracterului multinaţional al Bucovinei, declanşând, între altele, emigrarea marii majorităţi a evreilor nu numai de pe teritoriul ei, ci şi de pe cel al României, spre care au migrat traversând Bucovina în anii pe care i-am investigat în prezenta cercetare.

ETNII

EVREII DIN BUCOVINA ÎN PERIOADA 1774–1786[681]

EUGEN GLÜCK

The Jews of Bukovina between 1774 and 1786

(Summary)[*]

The following study presents the social and political life of Bukovina after its annexation by the Habsburg Monarchy and focuses, in its first part, on the period of the military administration. The Royal Court in Vienna used a different nationality policy in the province, with restrictive measures for the Jews, which were strictly applied by the military governors. The study is based on reliable documentary, mostly German sources. In the second part, the author, Eugen Glück, continues the presentation of the Jewish problem in Bukovina, insisting on the demographic policy pursued by the Habsburgs towards Jews and on their economic and social life.

Keywords: Bukovina, Jews, military administration, nationality and demographic policy.

Toţi istoricii evrei şi creştini care s-au ocupat într-un fel sau altul de unele aspecte sau chiar de întreaga istorie a izraeliţilor din Bucovina în timpul stăpânirii habsburgice (1774–1918), au fost profund preocupaţi de problema originii membrilor comunităţilor mozaice din Ţara de Sus a Moldovei, devenită provincie imperială aparte doar după ruperea ei forţată din corpul Principatului Moldovei[682]. În vederea soluţionării acestei probleme atât de importante, au fost emise multe ipoteze, mai mult sau mai puţin plauzibile, care au căutat să completeze, cu ajutorul acestei metode, marea sărăcie a datelor certe oferite de izvoare.

În realitate, s-a dovedit cu prisosinţă că soluţionarea problemei amintite devine posibilă numai în anumite limite, fără o deplasare dincolo de marginile realului. Istoricul Samuel Joseph Schulsohn, care s-a ocupat temeinic de problema istoriei medievale a evreilor bucovineni, subliniază cu tărie că în niciun caz nu pot fi luate în considerare, din punct de vedere ştiinţific, date ce ar putea face câtuşi de puţin vreo legătură între posibila colonie de negustori din Olhia cu locuitorii evrei ai Bucovinei, nici măcar în sensul că ei s-au aşezat de-a lungul drumului de tranzit ce ducea din nord spre gurile Nistrului[683].

În ceea ce priveşte fenomenul cert al prezenţei evreilor în Bucovina într-un număr foarte mic şi apoi tot mai mare, există un consens între toţi cercetătorii, în sensul că apariţia izraeliţilor în această provincie se datorează, în esenţă, intensificării traficului de pe importantele drumuri comerciale, menţionate încă din secolele al XII-lea şi al XIII-lea. Cert este că, în Evul Mediu, Bucovina era străbătută de drumuri comerciale ce făceau legătura între regatul polonez, în special puternicul centru comercial medieval din Lemberg (Lwow, azi în Ucraina) şi pieţele de desfacere comerciale din sud, înşirate de-a lungul litoralului Mării Negre, precum şi cu cele situate în zona de pe ambele maluri ale Dunării (Moldova, Ţara Românească, Dobrogea şi provinciile otomane situate la sud de Dunăre). Ultimul obiectiv al acestui comerţ de tranzit era chiar Bizanţul, devenit, după 1453, Istanbul[684].

Învioararea serioasă a drumurilor comerciale care străbăteau Bucovina are loc, cu siguranţă, începând cu secolele al XIV-lea şi al XV-lea. Formarea statului feudal independent al Moldovei, consolidarea principatul sub domnia lui Bogdan şi urmaşii săi, au făcut, într-un timp relativ scurt, ca drumurile comerciale transversale între Ceremuş, Milcov şi Nistru să devină mai practicabile şi, mai ales, mult mai sigure. Desigur, capătul drumului comercial în nord nu se oprea în regatul polon, ci doar centraliza altele, legate de Praga, Cracovia, Leipzig etc. Principalul drum comercial se ramifica în mai multe direcţii. În stadiul actual al cercetărilor, se pare că cel mai frecvent drum comercial dintre acestea a fost cel ce cobora de-a lungul Prutului, prin Ştefaneşti, Iaşi şi se îndrepta apoi spre Bender (Tighina). De aici, calea urma linia spre centrul comercial al oraşului Kaffa, ce, până în anul 1475, era o factorie genoveză. De fapt, aici se întretăiau două mari circuite comerciale, mărfurile aduse fiind vehiculate apoi în cadrul lor. O parte dintre acestea era difuzată pe uscat, iar o alta parte era îmbarcată în corăbiile genoveze şi duse spre alte porturi. Un alt drum comercial de mare importanţă pleca tot din oraşul Cernăuţi şi trecea apoi prin oraşele moldoveneşti Siret şi Suceava. De aici, urma calea spre însemnatul port dunărean, Chilia. Acesta, la rândul lui, deţinea importante şi întinse relaţii comerciale atât pe uscat, în zonă, dar mai ales cu puterile negustoreşti ale Mării Mediterane care, în vremea respectivă, era centrul comerţului mondial. A treia cale comercială era practicată de negustorii care veneau şi se duceau în voievodatul şi, mai tarziu, Principatul Transilvaniei. Acest drum trecea Carpaţii prin valea râului Bistriţa, apoi atingea localităţile Vama, Suceava şi, de aici, cobora spre Marea Neagră. În perioada ce a precedat încorporarea Bucovinei în Imperiul Habsburgic, dar mai ales în secolele mai îndepărtate, exista şi aşa-zisul drum al tătarilor, ce urma o bucată de drum valea Nistrului şi de acolo se îndrepta spre bazinul fluviului Nipru. Şi acest drum comercial în final ajungea la porturile Mării Negre. Din păcate, însă, în epoca dată, dar mai ales în toiul marilor conflagraţii şi răscoale din zonă, drumul amintit devenea tot mai periculos şi de ocolit[685].

---

[681] „Analele Bucovinei", anul III, nr. 1, nr. 2, 1996, pp. 111–129, 363–386.

[*] Traducere: Ştefăniţa-Mihaela Ungureanu.

[682] Documentarul cuprinde date găsite de noi în fondurile din România şi Viena.

[683] Samuel Josef Schulsohn, „Einwanderung und Ansiedlung der Juden in der Bukowina", în vol. *Geschichte Juden in der Bukowina. Ein Sammel-werk herausgegeben vom dr. Hugo Gold*, vol. I, Tel-Aviv, 1958, p. 1.

[684] Manfred Reifer, „ Die Aera der moldawischen Fürsten (1360–1714)", în *Ibidem*, p. 6.

Drumurile comerciale ce treceau prin Moldova au devenit cu atât mai practicabile cu cât domnitorii acestei ţări, potrivit uzanţelor medievale, au investit diferite grupuri de negustori cu felurite privilegii. Dintre acestea, amintim hrisovul emis de domnitorul Alexandru cel Bun, care dăduse drepturi şi garanţii comercianţilor din Liov în 8 octombrie 1408.

Apariţia negustorilor evrei pe drumurile comerciale moldovene este relativ târzie. În prima fază a contactelor, ei apar doar la tranzit sau se opresc în diverse părţi ale Moldovei, cu scopul efectuării unor afaceri ocazionale. Acest fenomen este mai intens de prin secolul al XVI-lea. Ca exemplu, putem cita diferendul pe care îl are domnitorul Petru Rareş în anul 1542, cu un evreu domiciliat în Polonia. Acesta îi datora o sumă de bani, ceea ce, în circumstanţele cunoscute, presupunea existenţa unei tranzacţii prealabile. În anul 1546, regele Sigismund I al Poloniei expediază o scrisoare adresată tot domnitorului Petru Rareş, în care face menţiune despre nişte evrei, supuşii lui, care au cumpărat boi în Moldova. Cel mai bine cunoscut document legat de activitatea comercială a evreilor în Moldova, din amintita perioadă de început, este actul din 8 ianuarie 1579, emis de domnitorul Petru Şchiopul, care limita dreptul evreilor de a cumpăra vite în Moldova[686].

În activitatea comercială venită din nord, negustorii evrei în totalitatea lor, în mod incontestabil, aparţineau de ramura aşchenază. Este, însă, neîndoios că această activitate comercială evreiască a fost secondată de o altă mişcare similară, tot importantă, ce se contura din direcţie tocmai opusă. Este vorba, în acest sens, despre activitatea negustorilor de rit sefard, care au fost expulzaţi din Spania şi apoi din Portugalia (1492–1493). După cum se ştie, plecând din marile centre sefarde, mai ales Constantinopol şi Salonic, mulţi evrei de rit sefard s-au stabilit în nordul Dunării, pe teritoriul Ţărilor Române[687]. În ciuda acestei mişcări incontestabile, după cunoştinţa noastră, un număr apreciabil de sefarzi nu s-a stabilit niciodată definitiv în Bucovina. Totuşi, în stadiul actual al cercetărilor, primul indiciu mai explicit, ce-i drept palid, privind prezenţa oarecum statornică a unor evrei pe teritoriul Moldovei, provine din timpul domnitorului Despot Vodă (1562). Un nou argument în această problemă ne furnizează geograful Giovanni Antonio Magini care, de fapt, întăreşte informaţia izvorului citat anterior. În altă ordine de idei, istoricii nu au ajuns la un consens în ceea ce priveşte originea grupurilor izraelite care au concurat la formarea populaţiei evreieşti din Bucovina.

După unii, accentul cade pe marea migraţie a maselor evreieşti care a caracterizat istoria Europei, începând cu epoca cruciadelor, provocând timp de secole pogromurile şi alte forme ale persecuţiilor dure şi adesea sângeroase, care au determinat marea majoritate a izraeliţilor să părăsească țările Europei occidentale și să se îndrepte spre răsărit, în principal spre ospitalierul regat polon[688]. Sub domnia regelui Cazimir cel Mare și a urmașilor săi, evreii așezați în regatul polon și, mai ales, în partea lui de răsărit, sunt investiți cu anumite drepturi. Se pare că valul de refugiați nu s-a oprit la granițele Poloniei și un număr relativ restrâns de familii a obținut azil și posibilitatea de existență în cadrul rețelei comerciale din nordul Moldovei[689]. Acestui proces demografic i-am putea adăuga și urmările puternicelor frământări care au urmat pogromului de proporții ce a avut loc în timpul răscoalei conduse în Ucraina de Bogdan Hmelnițki. În tot cazul, Moldova secolului al XVII-lea, inclusiv partea ei de nord, a oferit un refugiu sigur unui număr de familii evreiești.

---

[685] *Ibidem*, pp. 6–7; P. P. Panaitescu, „La route commerciale de Pologne à la Mer Noire au Moyen Âge", în „Revista istorică română", vol. 3, 1933, pp. 175 şi urm; Emil Diaconescu, *Vechi drumuri moldoveneşti*, Iaşi, 1939 (extras).

[686] *Izvoare şi mărturii referitoare la evreii din România*, vol. I, Bucureşti, 1986, pp. 27–29 (în continuare se va cita: *Izvoare)*; Teodor Balan, *Documente bucovinene*, III, *1573–1720*, Cernăuţi, Editura Consiliului Eparhial al Mitropoliei Bucovinei, 1937 p. 142.

[687] S. J. Schulsohn, *op. cit.*, p. 2.

În seria ipotezelor privind originea evreilor din Bucovina, au fost enunțate și alte păreri, uneori chiar din surse direct interesate. După aprecierea noastră, în această categorie se include părerea potrivit căreia populația evreiască din Bucovina, la origine, ar proveni nemijlocit numai din țările Imperiului German, fără intermediul Poloniei. În realitate, cei ce au invocat această teorie nu au putut furniza niciun argument convingător sau cel puțin plauzibil în legătură cu o mișcare de masă în acest sens.

O problemă destul de mult agitată a constituit teoria formulată în jurul anului 1800 și reluată la începutul secolului al XX-lea de profesorul Ehrlich, de la Universitatea cezaro-crăiască din Cernăuți potrivit căreia evreii din Bucovina, sub raportul originii etnice, ar reprezenta un element cu totul aparte. Susținătorii acestei teorii au căutat să convingă pe cei interesați că evreii din Bucovina sunt cu totul străini obârșiei vest europene și provin exclusiv din iudaismul oriental. Potrivit unei variante a acestei teorii, elaborată tot de profesorul Ehrlich, evreii bucovineni ar fi urmașii maselor iudaizante din răsăritul continentului, în care rolul principal a revenit cazarilor. După cum se știe, clasa conducătoare a acestui popor a adoptat, în secolul al IX-lea, credința iudaică. Amintitul element constitutiv principal s-a îmbogățit, în decursul secolelor, din punct de vedere antropologic și cu alte elemente provenite din popoarele migratoare[690]. Aici este cazul să amintim despre discuțiile purtate în cadrul conferinței istorice evreiești din anul 1981, de la Belgrad, unde unii cercetători au susținut existența unor grupări iudaizante din sânul avarilor[691].

În vederea susținerii teoriei cazare, au fost invocate de către susținătorii tezei o seamă de date târzii, provenite din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Este vorba despre constatările înregistrate cu ocazia recrutărilor militare austriece din Bucovina. Potrivit acestor date, evreii, cel puțin tinerii chestionați din această provincie, în general sunt de statură mică, în medie 1 657 mm. La fel, în general, în proporție de 73% au păr de culoare închisă. În același timp, în opoziție cu cele precedente, 58% dintre tineri au ochii de culoare deschisă. Forma craniului constatată ar fi dominată de grupul numit brachycephalic. Circumferința medie a craniului a fost apreciată în medie la 58 mm, iar lungimea la 185 mm și, în sfârșit, lățimea constatată era de 156 mm. Statistic, s-a ajuns la concluzia că nasul și gura sunt deosebit de mari[692]. O părere contrară și critică asupra acestei teorii a formulat, încă din anul 1804, cercetătorul evreu Josef Rohrer, care a negat cu totul părerile cercetătorilor cazariști și a subliniat, în modul cel mai categoric, că din punct de vedere antropologic nu se pot constata diferențe apreciabile între evreii vestici și cei răsăriteni[693].

O problemă mult agitată de cercetătorii istoriei evreilor din Bucovina a fost mărimea grupului izraelit care domicilia în zonă în jurul anului 1769, în pragul frământărilor care au precedat cotropirea habsburgică. Cea mai plauzibilă cifră, privind toată Bucovina, pare a proveni din conscripția retrospectivă întocmită de austrieci în 1776, care vorbește de un număr de 206 familii, numărând în total 986 de suflete izraelite[694]. Ulterior au apărut și alte diverse cifre, de regulă mai mari, care însă produc suspiciuni, dat fiind interesul familiilor evreieşti de a se putea încadra în rândurile celor consideraţi aborigeni, deci aşezaţi înainte de ocupaţia rusă care a precedat încorporarea Bucovinei de habsburgi.

---

[688] *Izvoare*, pp. 35–61; Brawert Frimen, *Die Geschichte der Juden in Galizien nach der esten Teilung Polens* Wien, 1916, pp. 1–3; Karl Emil Franzos, *Halb-Asien. Land und Leute des östlichen Europa*, Stuttgart–Berlin vol. I, f.a., pp. 1–7.

[689] Johann Polek, *Statistik des Judenthums in der Bukowina, Statistische Monatschrift*, Wien, 1889 p. 249.

[690] Salomon Kassner, *Die Jude in de Bukownina*, Wien, Berlin, 1917, p. 8.

[691] Eugen Glüch, „Un important eveniment științific", în „Revista cultului mozaic", anul XXVI, nr 480, 1981, p. 2.

[692] I. Himmel, *Das Soldatenmateriale der Bukowina*, Czernowitz, 1888. Apud Johann Polek, *op. cit.*, p. 259.

[693] W. Rohrer, *Versuch über die jüdischen Bewohner der öslerreichisehen Monarchie*, Wien,1804, p. 15.

[694] Nicolae Iorga, „Istoria evreilor din țările noastre", în „Analele Academiei Române". Memoriile secțiun istorice, vol. 36, 1913, p. 18 (extras); Idem, *Problema evreiască la Cameră, o inlerpelare. Note despre vechime*

Cert este că, în anul 1762, la Cernăuţi exista o comunitate evreiască, constatată de un însoţitor al ambasadorului englez la Poartă, cu numele Boskowich. El a rămas la Cernăuţi timp de 14 zile. Ulterior, acesta a povestit că a văzut în oraş „mulţi evrei", lucru menţionat în cartea lui, apărută în anul 1772, la Lausanne, cu titlul *Journal de voyage de Constantinopole en Pologne*. La fel, este absolut cert că numărul evreilor era în creştere, lucru dovedit, printre altele, de faptul că în anul 1765, şoltuzul şi consiliul Cernăuţiului acordă o aprobare unui evreu, având numele Izrael. Această încuviinţare prevede că respectivul imigrant obţine în localitate un loc de casă, într-o zonă situată în apropiere de „piaţa fântânii"[695].

În perioada foarte tulbure din zonă, cea a anilor 1769–1774, caracterizată de ocupaţia armatelor ruse, aflate în plin război cu Imperiul Otoman, mai multe familii de evrei s-au putut aşeza în nordul Moldovei. Circulă diverse cifre în legătură cu numărul acestora. Cea mai plauzibilă este cea de 298 de familii, având în total 1 346 de membri. Sursa respectivă este aceeaşi conscripţie imperială, care a înregistrat şi evreii aborigeni. Astfel, la începutul stăpânirii habsburgice, numărul familiilor evreieşti de pe teritoriul Bucovinei s-ar fi ridicat la 504, iar a persoanelor fizice la 2 332.

În perioada lunilor mai–iunie 1774, au fost înregistraţi toţi evreii aflaţi pe teritoriu şi înscrişi în tabele, potrivit împărţirii administrative contemporane.

Unitatea administrativă	**Total familii evreieşti**	**Târguri locuite de evrei**	**Nr. familii evreieşti**	**Sate locuite de evrei**	**Nr. familii evreieşti**
Ţinutul Câmpulung–Suceava	12	1	10	1	2
Ţinutul Suceava Ocolul Berhometelor	3	–	–	3	3
Idem Ocolul Mijlocului	105	1	105	–	–
Idem Ocolul Siretului de Sus	7	–	–	7	7
Idem Ocolul Siretului de Jos	2	–	–	2	2
Ţinutul Cernăuţului Ocolul Tîrgului	132	1	92	25	40
Idem Ocolul Prutului de Jos	49	–	–	28	49
Idem Ocolul Nistrului	55	–	–	31	55
Idem Ocolul Ceremuşului	115	1	71	19	44
Total	**480**	**4**	**278**	**116**	**202**

De fapt, această împărţire coincide cu teritoriul moldovenesc, denumit mai târziu Bucovina de către noii stăpâni. Desigur, datele obţinute cu această ocazie sunt aproximative, ca şi toate documentele demografice similare întocmite în epocă. Recenzorii care au întocmit conscripţia de mai sus, au specificat în raportul lor că la Sadagura nu au putut îndeplini misiunea ce le-a fost încredinţată datorită faptului că au fost împiedicaţi de proprietarul domeniului local. În schimb, au reuşit să intuiască că la Sadagura ar trebui să vieţuiască un număr de aproximativ o mie de oameni. Conscripţia oricum ne dovedeşte că, din cei 480 de capi de familie evrei cuprinşi în evidenţă, trăia în cele patru

---

evreilor din ţările noastre, Vălenii de Munte, 1910, pp. 3 şi urm; „Kaiser Josef II und die Bukowiner Juden", Deutsche Tages-Post, anul14, nr. 3848, 1937, p. 3.

[695] Salomon Kassner, *op. cit.*, p. 8; Al. Bocăneţu, *Istoria oraşului Cernauţi pe timpul Moldovei*, Cernauţi, 1933, pp. 68–69.

târguri (Suceava, Cernăuţi, Vatra şi Vijniţa) un număr de 278 de capi de familie, reprezentând 57,91% din totalul lor. În celelalte 116 localităţi rurale sălăşluiau doar 202 capi de familie (42,08%).

Dacă analizăm comparativ datele ce ne stau la dispoziţie despre târgurile menţionate, putem constata că în componenţa acestora evreii reprezentau o pondere sensibilă în ansamblu locuitorilor. Această realitate reiese clar şi din tabelul de mai jos:

Târgul	**Total familii**	**Din care evreieşti %**	
Vatra	396	10	2,52
Suceava	365	105	28,76
Cernăuţi	388	92	23,71
Vijniţa	153	71	46,40

Comparând aceste cifre cu realităţile generale ale provinciei, se poate constata că populaţia evreiască stabilită reprezenta doar o fracţie foarte mică a locuitorilor teritoriului rupt de habsburgi din corpul Moldovei[696]. În tot cazul, cu sfârşitul ocupaţiei ruse se încheie o perioadă multiseculară din istoria acestui colţ al ţării. Odată cu plecarea trupelor ruseşti, se deschide perspectiva tranzacţiilor între habsburgi şi Poartă, primii folosind fără rezerve corupţia şi forţa brută[697].

Este neîndoios că politica expansionistă a Imperiului Habsburgic a constituit una dintre principalele componente ale situaţiei politice conturată în sud-estul Europei. Habsburgii au fost înfrânţi în Războiul de 30 de ani (1617–1648), ceea ce i-a împiedicat în mod definitiv să-şi realizeze veleităţile lor exagerate de a deveni hegemonii Europei de vest. Totuşi, această dinastie dispunea de imense rezerve politice şi militare, ceea ce le permitea inaugurarea unei politici de mari cuceriri în Europa de sud-est şi care le-a prilejuit, nu chiar pe măsura aşteptărilor, compensanţii abundente pentru pierderile precedente. În acest context, la sfârşitul secolului al XVII-lea şi în secolul al XVIII-lea, ei acaparează Ungaria, Croaţia, Slovacia, Transilvania, Banatul, participă la împărţirea Poloniei şi, temporar, pun stăpânire pe Oltenia şi Serbia.

Războiul ruso-otoman, izbucnit în anul 1768, a oferit o nouă posibilitate istorică de a lărgi substanţial aria stăpânirii habsburgice. Astfel, încă de la data de 6 iulie 1774, guvernul imperial de la Viena încheie un tratat secret cu Poarta, în care asigură garanţii privind neutralitatea completă a habsburgilor. Fireşte, obligaţia este secondată de revendicări, ei cerând mari compensaţii. Asemenea compensaţii au fost acordate de Poartă sub formă de bani, făcându-se şi promisiuni teritoriale pe seama Ţărilor Române extracarpatice. Pacea de la Kuciug-Kainargi, încheiată în 21 iulie 1774, a prevăzut, printre altele, ca trupele ruseşti ocupante să evacueze în termen Principatul Moldovei, care rămâne, din punct de vedere statal, cu graniţe neschimbate sub suveranitatea otomană. Plecarea rapidă a trupelor ruseşti oferă diplomaţiei vieneze prilejul realizării de fapt a unui deziderat teritorial habsburgic. Acesta se bazează pe pretextul inexact al asigurării unei comunicaţii practicabile şi lesnicioase între Transilvania şi Galiţia, recent ocupată de trupele imperiale şi răpită din Polonia. Fără să mai aştepte vreo soluţie politică negociată şi precizată în timp şi spaţiu, forţele imperiale, de mult pregătite din toate punctele de vedere, trec fără niciun aviz Ceremuşul. În data de 31 august 1774, general-maiorul Splény, cu trupele sale, intră, fără să întâmpine vreo rezistenţă, în oraşul Cernăuţi. Pană în 10 octombrie 1774, imperialii au reuşit să creeze o situaţie de fapte împlinite. Trupele austriece au pus stăpânire pe o largă porţiune a nordului Moldovei, ocupând un teritoriu de vreo 10 000 km^2. Abia după încheierea Convenţiei turco-austriece, definitivată în ziua de 7 mai 1775, şi a lucrărilor mult prea prelungite ale comisiilor speciale însărcinate cu delimitarea precisă a frontierelor, a încetat starea de nesiguranţă. Este ştiut faptul că până la precizarea finală a graniţelor, austriecii au făcut noi cotropiri, ce-i drept mai mici, creând o permanentă stare de incertitudini. Protestul Moldovei şi al locuitorilor zonei cotropite au fost nesocotite în temeiul dreptului armelor. Nu trebuie să uităm că forţa militară a constituit principalul „argument” în crearea acestui imperiu compus din petece, dinastia habsburgică căutând compensare în răsărit pentru pierderile suferite în apus. La fel, nu e secret că, în acest caz, argumentul forței a fost dublat de corupție, mituindu-se exponenții Porții, în frunte cu dragomanul Costache Moruzi[698].

---

[696] Vezi nota 14; *Izvoare*, pp. 104–113.

[697] Am renunţat la prezentarea teoriilor fanteziste care au circulat în legătură cu originea evreilor din Bucovina, printre care figurează şi cea a aşezării strămoşilor lor chiar în timpul lui Decebal.

Stăpâni pe situație, diriguitorii Imperiului Habsburgic au luat măsuri pentru stabilirea unei stări consolidate în favoarea lor. Potrivit uzanțelor istorice practicate de habsburgi în decursul procesului de cucerire a diverselor provincii, au pretins un jurământ de credință din partea populației noului teritoriu imperial. Cunoaștem cazuri când românii băștinași au refuzat categoric acest jurământ de credință și au preferat să se retragă în Moldova. Din cauza greutăților organizatorice și, foarte probabil, din cauza poziției populației, prestarea jurământului de credință a fost amânată și realizarea lui a avut loc abia în toamna anului 1777. Cu această ocazie, guvernul a stabilit criterii pentru diferitele elemente componente ale populației. Locuitorii evrei urmau să jure credință noii stăpâniri imperiale în fiecare așezare, împreună cu țăranii și târgoveții respectivi. Jurământul de credință trebuia prestat în fața ofițerilor trimiși pe teren de către generalul comandant al trupelor ocupante. Bucovina fusese împărțită în acest scop într-un număr de 27 sectoare, fiecare unitate însumând, în mod variabil între opt și zece localități.

Evenimentul central, care trebuia să încoroneze întreaga desfășurare, a avut loc la Cernăuți, în ziua de 12 octombrie 1777. Cu această ocazie, au fost aduși în capitală reprezentanții întregii populații, urmând ca ei sa depună, în mod solemn, jurământul de credință a întregii provincii. Printre reprezentanții chemați la Cernăuți au fost și mai marii populației evreiești din Bucovina, stabiliți potrivit unor instrucțiuni amănunțite provenite de la guvernământul militar. Potrivit normativului amintit, fiecare comunitate numită „kahale” trebuia să trimită la Cernăuți câte doi delegați. Ei urmau să fie aleși în adunarea generală a comunității, la care aveau drept de vot bărbații adulți și contribuabili ai obștii. Până în prezent nu avem informații cu privire la numărul reprezentanților comunităților izraelite care au luat parte efectiv la festivitatea din 12 octombrie 1777. Știm doar că la Cernăuți guvernământul a ospătat în total un număr de 800 de musafiri[699].

Este de la sine înțeles că Bucovina, odată ocupată și integrată între granițele Imperiului Habsburgic, a intrat în vizorul guvernanților de la Viena în primul rând cu scopul de a fi valorificată. În prima urgență au fost luate măsuri privind administrarea, guvernarea și, nu în ultimă instanță, pentru valorificarea resurselor naturale și umane (inclusiv fiscale) ale Bucovinei. Potrivit uzanțelor aplicate în toate provinciile nou intrate sub stăpânirea habsburgilor, și în această provincie Curtea de la Viena a dispus introducerea unei administrații cu caracter militar[700]. În temeiul dispozițiilor centrale, toată Bucovina ocupată a fost pusă sub guvernarea unui general-maior, direct subordonat ierarhic Comandei Generale (Generalkommando) cezaro-crăiești, cu sediul în orașul Lemberg, care diriguia totodată Galiția răsăriteană. În accepțiunea modernă a cuvântului, un asemenea comandament echivala cu comandamentul unui corp de armată. Poziția guvernatorului militar al Bucovinei poate fi asemuită unui comandant de brigadă. Comandantul din Lemberg, la rândul lui, depindea nemijlocit de Consiliul de Război de Curte (Hofkriegsrat), cu sediul la Viena. Rolul lui, în esență, ar putea fi asemănat cu cel al unui minister de război. În timpul cotropirii Bucovinei și în perioada imediat următoare, comanda din Lemberg aparținea generalului Ellrichhauser. La Viena, funcția de președinte al consiliului a fost acordată contelui Hadik. Este de menționat faptul că acest consiliu, cu toate competențele lui largi, nu dispunea de facultatea de a pronunța decizii majore, ci, în toate problemele principale, trebuia să se adreseze Consiliului de Stat. Paradoxul suprabirocrației habsburgice, în care fiecare decizie majoră trecea apoi prin atâtea mâini, formulări de păreri și propuneri, era că toate hotărârile deveneau operante doar în urma unui „placet” imperial. Din cele de mai sus reiese că administrația Bucovinei, ca și a altor provincii, mai ales a celor îndepărtate de Viena, era destul de greoaie. Pe de altă parte, însă, tocmai sistemul greoi de adoptare a unei hotărâri operante a asigurat un răgaz supușilor în cazul unor măsuri restrictive şi posibilitatea de a înainta memorii, contestaţii etc., ce nu au reuşit adesea să bareze deciziile dure sau să le atenueze. Am accentuat această situaţie, dat fiind faptul că rareori evreii din Bucovina sau anumite grupuri izraelite s-au folosit de aceste posibilităţi în cazul măsurilor antisemite.

---

[698] O recapitulare competentă a situației internaționale care a dus la anexarea Bucovinei de către Imperiul Habsburgic poate fi citită în lucrarea *Istoria României*, vol. III, București, 1964; N. M. Gelber, *Geschichte der Juden in der Bukowina, unter der österreichischen Militärverwaltung (1774–1786) in Geschichte der Juden in der Bukowina. En Summalwerk herasugegebem von. Dr. Hugo Gold*, Tel-Aviv, 1958, p. 18; Aurel Morariu, *Bucovina, 1774–1914*, București, f.e., f.a., p. 20.

[699] *Izvoare*, p. 181; Ion Grămadă, „Cum era pe vremuri la noi în Bucovina. Jurământul țării la 1777”, în vol. *Din Bucovina de altă dată*, București, 1926, pp. 5 și urm; Johann Polek, *Die Hüldigung des Bukowina in Jahre 1777*, Czernowitz, 1908, passim.

[700] Teodor Balan, „Administrația și justiția în Bucovina sub generalii Splény și Enzenberg”, în „Junimea literară”, nr. 6, 1909, pp. 159 și urm.

Primul diriguitor al administraţiei bucovinene a fost general-maiorul Splény, care a fost în funcţie în perioada dintre octombrie 1774 şi primăvara anului 1778. El avea la dispoziţie un aparat de guvernământ compus din militari de diverse grade. Tot în administraţia centrală provincială figurau şi câţiva moldoveni, în calitate de translatori şi scribi. Primarii comunali şi orăşeneşti au continuat să fie recrutaţi din rândurile populaţiei băştinaşe[701].

General-maiorul Splény nu-i simpatiza pe evrei în niciun caz. Din contră, prezenţa evreilor în Bucovina îl deranja şi aşezarea lor o considera a fi un inconvenient. Îndeosebi îl deranja creşterea serioasă a numărului de evrei, survenită în timpul anilor ocupaţiei ruseşti. În schimb, acest militar realist îşi dădea perfect seama că în perioada atât de incipientă a administraţiei habsburgice, nu dispune de alternative viabile. Singura lui opţiune se poate rezuma doar la conservarea vechilor structuri ale populaţiei evreieşti, moştenite odată cu ocuparea provinciei. Partizan al ideilor mercantiliste, la modă în epoca respectivă în Imperiul Habsburgic, general-maiorul Splény credea că prin această metodă statul habsburgic va putea beneficia de venituri mai mari, stoarse de la evreii din Bucovina. În urma consultărilor lui cu şeful Comandei Generale din Lemburg, el înaintează un raport amănunţit la Viena cu privire la situaţia evreilor. Ideea fundamentală ce se desprinde din raport este că acesta a menţinut evreii în structurile organizatorice moştenite din timpul stăpânii moldoveneşti. Ca urmare, toţi izraeliţii din noua provincie imperială au rămas organizaţi în comunităţi proprii, numite „kahale". Aceste comunităţi erau investite nu numai cu atribuţii de ordin religios, ci cumulau totodată o serie de sarcini administrative, fiscale şi de justiţie. În fruntea comunităţilor izraelite continuau să funcţioneze juzi aleşi de obştea enoriaşilor. Această organizaţie, oarecum destul de anomă în raport cu organele statului, cuprinde numai populaţia evreiască de tip urban, deci care locuia în diverse oraşe şi târguri. În schimb, evreii care domiciliau prin satele Bucovinei urmau să fie trecuţi în subordinea acţionarilor de stat pe care general-maiorul Splény intenţiona să-i numească în cadrul administraţiei. Nici dispoziţia din 8 februarie 1775, emisă de Iosif al II-lea în calitate de coregent al mamei lui, Maria Tereza, nu a modificat acest statut. În schimb, fiscalitatea a devenit mult mai mare, încadrându-se în sistemul spoliator al Imperiului Habsburgic. În tot cazul, sarcinile fiscale au crescut faţă de cele suportate de evreii Bucovinei în timpul stăpânirii moldoveneşti[702].

Cu totul alte vederi, mult mai defavorabile faţă de evrei, au început să domine administraţia militară a Bucovinei după plecarea general-maiorului Splény, care în primăvara anului 1778 a fost trimis, din ordinul împărătesei, pe câmpurile de luptă din Bavaria. Postul lui a fost dat, la propunerea Consiliului de Război de Curte, general-maiorului Karl Freiher von Enzenberg. Acesta a guvernat Bucovina un răstimp mult mai îndelungat ca predecesorul lui, anume între anii 1778 şi 1786. Desigur, ideile lui de guvernare, în mare măsură, au purtat amprenta experienţei destul de lungi, dobândite în Marele Principat al Transilvaniei. Înainte de a fi trimis în Bucovina, ajunsese comandantul unui regiment de grăniceri, care avea o organizaţie de tip confinian. Soldaţii, în schimbul serviciului militar prestat într-o anume perioadă a anului, aveau în uzufruct pământ şi alte drepturi. Ei trebuiau să păzească graniţele Transilvaniei, dar periodic, cele cinci regimente de acest fel erau folosite şi în războaiele dinastice ce se ţineau în lanţ. Se pare că Enzenberg ar fi fost fericit să pună în aplicare şi în Bucovina conceptul amintit. Din această idee decurge şi poziţia lui faţă de evrei, ceea ce echivala cu teoria „numerus nullus". De fapt, această dorinţă era în concordanţă cu vederile mai marilor din Consiliul de Război de Curte din Viena, care împiedica cu toate puterile prezenţa evreiască în confiniile militare. În realitate, străduinţele lui militarizante nu s-au bucurat de succes la Viena, la nivelul deciziilor finale. În general, se plănuia trecerea la administraţie civilă şi se vehicula ideea unificării Bucovinei cu Galiţia.

Generalul Enzenberg, preluând administraţia provinciei, a trecut imediat la crearea unei structuri organizatorice mai bine conturate. În urma dispoziţiei lui, Bucovina a fost împărţită în două districte mai mari, cu reşedinţa la Cernăuţi şi Suceava. Totodată, aceste districte au fost divizate în circumscripţii. Sediul administraţiei centrale a rămas tot oraşul Cernăuţi, unde funcţiona şi cea mai importantă verigă a guvernământului, cancelaria rezidențială. În fruntea acesteia, cu titlu de director, a fost numitul boierul Vasile Balş[703].

---

[701] N. M. Gelber, *op. cit.*, pp. 11–12.

[702] *Ibidem.*

Toate problemele majore legate de populația evreiască a provinciei intrau nemijlocit în atribuțiile personale ale şefului administrației. În curând însă, politica de organizare a general-maiorului Enzenberg, cu tendințele amintite, a suferit primul ei eşec. Acesta s-a datorat rezoluției împăratului Iosif al II-lea, semnată în 21 aprilie 1780, în care el anunța că se va ocupa personal de problema organizării Bucovinei ca provincie imperială. O nouă conjunctură politică s-a conturat în timpul călătoriei lui Iosif al II-lea în Galiția, ce a avut loc în curând amintita provincie. În urma consultărilor avute cu generalul Schröder, noul şef al Comandei Generale din Lemberg, în data de 5 august 1780, împăratul Iosif al II-lea semnează o rezoluție în care dă îndrumări tuturor organelor competente, potrivit cărora trebuia să se treacă la pregătirea unirii Galiției cu Bucovina, într-o singură provincie de Coroană, având guvernământ civil.

Desigur, această nouă întorsătură a desfăşurărilor pe plan politic nu-i convenea deloc general-maiorului Enzenberg, dar el personal nu avea nicio posibilitate de a acționa, la lumină, în opoziție. Cercetătorii istoriei Bucovinei în general, cred că memoriul adresat împăratului, redactat de Vasile Balş, în numele episcopului ortodox din Rădăuți şi a tuturor stărilor din Bucovina, cerând menținerea de sine stătătoare a provinciei, nu a fost străin de dorințele lui. Cert este că acest memoriu într-adevăr a avut un larg sprijin din partea majorității localnicilor. Era evident faptul că anexarea Bucovinei, destul de mică în comparație cu marea Galiție, leza interesele majorității locuitorilor şi contravenea aspirațiilor populației majoritare române, deoarece acest expedient ar fi rupt-o şi mai mult de Moldova. În tot cazul, relațiile atât de apropiate şi bine cunoscute ale lui Vasile Balş cu general-maiorul Enzenberg constituie un puternic argument pentru sprijinirea ipotezei amintite. Memoriul respectiv a fost înmânat împăratului care, pe cât se pare, a înțeles, cel puțin momentan, greutățile existente în fața planului său şi, la 20 mai 1781, semnează un ordin prin care autorizează menținerea Bucovinei şi pe mai departe ca o provincie de sine stătătoare, lăsând-o deocamdată sub administrație militară.

Problema unificării Bucovinei cu Galiția nu a fost însă cu totul abandonată. Ea este din nou vehiculată în anul 1783 şi apoi cu trei ani mai târziu. În sfârşit, în 6 august 1786, Cancelaria Curții imperiale din Viena comunica guvernământului din Cernăuți apariția unei dispoziții irevocabile, semnată la nivel suprem, ce dispunea unificarea Bucovinei cu Galiția. Decretul imperial preciza că unificarea are loc doar în cele „politice şi camerale", stabilind ca predarea să aibă loc în ziua de 1 noiembrie 1786. Totuşi, decretul imperial a dat şi o anumită satisfacție locuitorilor Bucovinei, întrucât a menținut provincia într-un mod unitar sub forma unei circumscripții (Kreis) a Galiției[704].

În timpul acestei agitate perioade a istoriei bucovinene (1778–1786), nici politica general maiorului Enzenberg față de populația evreiască nu s-a dovedit a fi constantă. La începutul administrației lui, a apărut într-o postură relativ tolerantă. Astfel, a dar curs cererii enoriaşilor din Suceava, care au solicitat o aprobare în vederea reconstrucției sinagogii din localitate. Ea a fost distrusă cu câțiva ani în urmă de un incendiu, dar antecesorul lui Enzenberg a refuzat în repetate rânduri aprobarea reconstrucției. Nu peste mult timp, însă, el apare fățiş ca un exponent înverşunat al politicii antisemite a forurilor militare superioare vieneze. În primul rând, toate străduințele lui se canalizează în mod sistematic în direcția reducerii drastice a efectivului existent al populației evreieşti. Aceste tendințe ale general-maiorului Enzenberg şi superiorilor lui se asociază strâns cu încercarea lor de a mări şi statornici o fiscalitate specială. La fel, dorea să coboare cât mai jos statutul social al evreilor şi a-i obliga la muncile cele mai grele, indiferent de ocupațiile practicate anterior.

De la bun început, toate măsurile administrației imperiale militare din Bucovina au reclamat cunoaşterea exactă a efectivelor populației evreieşti. În acest context, chiar guvernământul instaurat de generalul Splény a trecut la un recensământ general al populației noii provincii imperiale, rezervând în conscripție o rubrică specială evreilor. Trebuie, însă, să constatăm faptul că datele cuprinse în conscripția efectuată în perioada anilor 1774–1775 sunt destul de relative, deoarece încă foarte primitivul aparat guvernamental se putea bizui în cadrul operației doar pe pasiunea primarilor comunali. Nu este, deci, de mirare că însuşi general-maiorul Splény era profund nemulțumit de rezultatele obținute. De aceea s-a grăbit să dea dispoziții pentru înregistrarea populației din Bucovina, inclusiv cea evreiască, luând măsuri pentru o conscriere mai precisă a datelor. Ca urmare a dispozițiilor guvernamentale, de această dată rubricile reclamau răspuns nu numai la constatarea populației prezente sub raport numeric, ci cerea răspuns şi la categorisirea populației izraelite în funcție de perioada în care s-a stabilit fără termen în Bucovina[705].

---

[703] *Ibidem*, p. 14.

[704] *Ibidem*, pp. 11–12, 16, 24.

Potrivit conscripției întocmite, populația mozaică din Bucovina totaliza un număr de 526 de familii. Această populație reprezenta o mică fracție din populația totală a provinciei, compusă în majoritate de români, ceea ce reiese şi din următoarea situație statistică[706]: total familii – 17 047, din care evrei – 526, adică 3,08%. Deocamdată ne stau la dispoziție date mai amănunțite numai pentru un număr restrâns de aşezări. Din acestea aflăm că, în anumite localități, populația evreiască reprezenta o pondere foarte serioasă în ansamblul locuitorilor. Astfel, în conscripția locuitorilor întocmită din ordinul general-maiorului Splény, figurează la Suceava un număr de 76 de familii aparținând confesiunilor creştine, în esență română (60,31%). În acelaşi timp, evreii însumau alte 50 de familii (39,68%)[707]. O situație similară se evidențiază în oraşul Cernăuți, unde s-a dovedit a fi cea mai mare concentrație evreiască a provinciei. Aici au fost declarate de primărie 278 de familii creştine (72,77%) la fel, în mare majoritate români şi 104 familii evreieşti (27,22%)[708].

Din conscripția întocmită sub administrarea lui Splény, cunoscută nouă doar prin intermediul unor prelucrări, putem întocmi următorul tabel privind separat zona populației evreieşti:

Oraşul-circumscripție	**Familii**	**Bărbați**	**Femei**	**Total**
Cernăuți oraş	104	228	240	468
Suceava	50	108	95	203
Siret	8	22	21	43
Vijnița	56	98	93	191
Sadagura	22	51	52	103
Câmpulung	9	21	25	46
Banila	7	35	22	67
Vălavce	10	23	23	46
Stăneşti de Sus	7	12	18	30
Zastavna	2	8	9	17
Ispas	5	9	12	21
Rohozna	3	5	8	13
Văşcăuți	2	6	4	10
Total	**285**	**626**	**632**	**1 258**

Restul populației, totalizând un număr de 241 de familii (45,8%), cu un efectiv de 1 076 de suflete (46,10%), era răspândit pe tot cuprinsul teritoriului provinciei[709]. Este de observat faptul că familiile evreieşti din centrele mai mari, menționate în tabel, însumau în medie 4,41 de suflete. Cei răspândiți în provincie aveau un efectiv mediu familial şi mai mare, de 4,46 de suflete. Calculat pe totalul Bucovinei, acest coeficient a reprezentat o medie de 4,43 de persoane. Este neîndoios că asemenea efective mari familiale trebuiau să determine o creştere rapidă a populației evreieşti, luând în considerare şi condițiile sanitare relativ superioare, reclamate de legile rituale de igienă. Un călător străin, trecând în anul 1787 prin tot Principatul Moldovei, observând realitățile locale, lăuda evreii printre altele şi pentru atenția acordată acestei probleme din urmă[710].

---

[705] Samuel Josef Schulsohn, *Geschichte der Juden in der Bukowina unter österreischischen Verwaltung (1774–1918)*, vol. I, Breslau, 1927, pp. 1–10.

[706] Chain Tannenhaus, *Der Anteil der Juden in dem wirtschaftlichen socialen und geistigen Aufbau der Bukowina (1774–1848)*, Wien, 1926, p. 18; I. Romsdorfer, H. Weglitzky, *Vergleichende graphishe Statistik in ihrem Anwendung auf des Herzogtum Bukowina*, Wien, 1966, pp. 1–5.

[707] Berta Merlaub, *Bevölkerung und Siedlungen in der Bukowina*, Wien, 1922, p. 70; R. J. Bidermann, *Die Bukowina unter österreichischen Verwaltung, 1775–1786*, Lemberg, 1876, pp. 5–7; *Josef Kaiser II und die Bukowiner Juden.*

[708] C. Tannenhaus, *op. cit.*, p. 19.

[709] Johann Polek, *op. cit.*, p. 257.

[710] Scarlat Callimachi, S. Criş-Cristian, *Călători şi scriitori străini despre evreii din Principatele româneşti*, Iaşi, 1935, p. 56.

Studiind populaţia evreiască din Bucovina din punct de vedere geografic, în funcţie de amintita conscripţie, reiese că o mare parte a populaţiei evreieşti se concentra în localităţile mai importante situate lângă traseul drumurilor comerciale ce treceau prin Bucovina. În această categorie intrau, în primul rând, importantele comunităţi izraelite din oraşele Cernăuţi, Suceava, Siret şi Vijniţa. Totuşi, o caracteristică dominantă a populaţiei evreieşti din Bucovina contemporană o constituia faptul că se concentra cu precădere în mediul rural. Din calculele noastre, s-ar părea că în această situaţie se găseau 68,83% dintre familii şi care au reprezentat 67,27% dintre suflete.

A doua conscripţie întocmită din ordinul general-maiorului Splény a produs date oarecum diferite faţă de prima înregistrare. Aşa cum am menţionat anterior, noua conscripţie a ţinut cont la înregistrarea familiilor evreieşti de perioada aşezării lor pe teritoriul Bucovinei, după cum reiese din următorul tabel[711]:

Perioada de aşezare	**Nr. familii**	**%**	**Bărbaţi**	**Femei**	**% total**	**%**
Înainte de 1769	206	31,69	502	484	986	33,22
1769–1774	298	45,84	695	651	1 346	46,31
1774–1776	146	22,46	285	289	574	19,75
Total	**650**	**100**	**1 483**	**1429**	**2 906**	**100**

Din cercetarea tabelului de mai sus reiese limpede faptul că aproape jumătate din populaţia evreiască existentă la data recensământului s-a aşezat în Bucovina în perioada ocupaţiei ruse. Un aflux puternic s-a conturat începând cu intrarea trupelor imperiale, în anul 1774. În mod evident, sursa afluxului a fost marele rezervor evreiesc al Galiţiei, cotropită recent, ca şi Bucovina, de Viena.

Este suficient să subliniem faptul că între anii 1769 şi 1774, în decursul a şase ani de ocupaţie rusă, au venit în Bucovina, anual, în medie 224,33 de suflete. În anii 1775–1776, media amintită se urcă la 287 de persoane. În cadrul acestui calcul am considerat necesar să facem abstracţie de anul 1774, având în vedere momentul târziu al ocupaţiei austriece şi, desigur, condiţiile tulburi care i-au urmat imediat.

În tot cazul, în urma acestor emigrări, în Bucovina s-a constituit o comunitate evreiască mai numeroasă proporţional faţă de întreaga populaţie decât în celelalte provincii ereditare habsburgice. În concepţia cercurilor guvernante din Viena sau cel puţin a unei mari părţi a cercurilor diriguitoare, un asemenea fenomen contrasta cu soluţia mult dorită de „Judenrein" al implicitului pajurei bicefale.

Pentru a putea înţelege just alarma ulterioară a cercurilor guvernante antisemite şi a exponenţilor săi din Bucovina, trebuie să facem o comparaţie cu situaţia numerică a evreilor din celelalte provincii cu statut similar. Astfel, în anul 1775, în provincia Moraviei, unde erau puternice comunităţi, numărul familiilor mozaice totaliza doar 2,06% din întreaga populaţie. Tocmai din cauza acestui procentaj, considerat la Viena deosebit de înalt, evreii din Moravia au fost supuşi unor vexaţii permanente. Între acestea figura legea absurdă a căsătoriilor, care permitea doar unui fiu dintr-o familie evreiască să se căsătorească în provincie, ceilalţi urmau în acest scop să plece în lumea largă. La fel şi în alte provincii imperiale, se menţinea numărul evreilor prin măsuri administrative la un nivel artificial scăzut. Astfel, în Silezia se găseau doar 812, în Austria Inferioară – 337, Gorizia şi Gradiska – 389, în Tirol – 37 şi în celelalte provincii, în total 2 973 de evrei. Graniţa militară, atât cea croată, cât şi cea din Transilvania şi Banat, era aproape complet curăţită de evrei. În Ungaria erau puternice prohibiţii faţă de emigraţia evreiască. Guvernul de la Viena era deosebit de contrariat că în Galiţia a moştenit comunităţi foarte puternice şi numeroase şi era preocupat ca acestea să nu ia drumul spre Bucovina şi Ungaria.

La fel, creşterea substanţială a bărbaţilor într-un ritm mai rapid decât a femeilor, denotă existenţa unei migraţii continue. Este ştiut faptul că bărbatul, în calitatea lui de cap de familie, schimbă primul domiciliul şi pregăteşte restului familiei un adăpost şi o modalitate de subzistenţă în localitatea unde şi-a fixat noul sediu. De aceea este semnificativ că recensământul din 1776 constată o populaţie bărbătească preponderentă de 50,99%. În opoziţie cu aceasta, experienţa istorică arată că, de regulă, la populaţiile sedentarizate, procentajul femeiesc este acela care întrece, uneori chiar puternic, jumătatea locuitorilor.

---

[711] Emil Ioan Emandi, Constantin Şerban, „Contribuţii de geografia istorică la cunoaşterea fenomenului demografic din nord-vestul Moldovei la sfârşitul secolului al XVIII-lea", în „«Suceava». Anuarul Muzeului Judeţean", vol. X, 1983, p. 476; N. M. Gelber, *op. cit.*, pp. 12–24; Viktor Prelicz, „Geschichte der Stadt Sereth", în „Jahresberichte der k. k. Staatsunterrealschule und gewerbliche Fortbildungschule in Sereth", 1886, p. 16.

Din conscripţia întocmită în cursul anului 1776, se poate constata că populaţia evreiască se concentra în continuare mai cu seamă în aceeaşi zonă ca şi anterior, cu atât mai mult cu cât între acele două înregistrări menţionate a trecut un timp mai scurt de doi ani calendaristici. În acest sens, am putea întocmi următorul tabel:

Oraşul, circumscripţia	**Familii**	**Bărbaţi**	**Femei**	**Total**
Cernăuţi oraş	112	243	252	495
Suceava	55	115	103	218
Siret	15	37	36	73
Vijniţa	60	108	100	208
Sadagura	45	84	102	186
Câmpulung	9	21	25	46
Banila	7	35	32	67
Vălavce	13	29	30	59
Stăneştii de Jos	7	12	18	30
Zastavna	7	17	16	33
Rohozna	7	10	12	22
Văşcăuţi	3	8	7	15
Total:	**340**	**702**	**733**	**1 435**[712]

Tabelul de mai sus denotă că, în ciuda situaţiei demografice tranzitorii, media membrilor familiilor evreieşti s-a menţinut la un nivel înalt, anume o medie de 4,47 de suflete, ceea ce evidenţiază chiar şi un anumit spor faţă de înregistrarea anterioară. În concentraţiile mai mari, acest coeficient amintit a fost de 4,74 de persoane (pe familie). În rândurile populaţiei evreieşti risipite în restul provinciei şi potrivit acestui recensământ, coeficientul amintit a fost de 4,74 de persoane (familii). În totalitatea evreimii bucovinene, aceştia reprezentau un număr de 310 familii (47,69%), ceea ce a corespuns la un efectiv de 1 471 de oameni (50,61%).

Dacă încercăm să comparăm populaţia evreiască din mediul rural şi urban, aflăm că cei cuprinşi în categoria din urmă reprezentau o pondere în scădere. Este de menţionat că, în accepţiunea contemporană prin mediul urban înţelegem şi târgurile, nu numai oraşele propriu zise. Din conscripţia a doua, ordonată de general-maiorul Splény, se poate constata că evreii din Bucovina erau locuitori urbani doar în proporţie de 28,46%, în timp ce mediul rural absorbea restul de 71,54%. Aceste cifre se referă la răspândirea familiilor. În ceea ce priveşte indivizii, proporţia locuitorilor urbani era mai mică, reprezentând doar 27,04%, ceilalţi având un domiciliu rural.

Dispunem de unele date privind convieţuirea unor grupuri mai mari de evrei cu creştinii reprezentaţi în principal de români şi apoi de ucraineni. Referitor la unele localităţi mai importante, putem întocmi următorul tabel:

Localitatea	**Total**	**Familii creştine**	**%**	**Familii evreieşti**	**%**
Cernăuţi	290	178	61,37	112	38,72
Sadagura	225	180	80,00	45	20,00
Suceava	131	76	58,01	55	41,98
Vijniţa	125	65	52,00	60	48,00

După încheierea conscripţiilor amintite, întocmite din dispoziţia general-maiorului Splény, autorităţile militare din Bucovina au repetat în anii următori de mai multe ori această operaţie, uneori chiar numai referitor la evrei, având în vedere măsurile brutale luate pe parcurs în vederea reducerii efectivului populaţiei izraelite. Din aceste date putem întocmi următorul tabel:

Anul	**Total familii**	**Familii evreieşti**	**%**
1776	17 500	650	3,71
1779	–	800 (cca)	–

---

[712] Johann Polek, *op. cit.*, p. 259; Verax, *op. cit.*, p. 329.

1780	26 062	1 069	4,10
1782 (ian. – feb.)	26 766	1 050	3,92
1782 (decembrie)	26 766	747	2,79
1785	29 102	175	0,60
1786	–	308	–

Menţionăm că în perioada decembrie 1782, mai apare cifra de 714 familii evreieşti, ceea ce ar corespunde unui procent de 2,67% din totalul familiilor din Bucovina. Potrivit acestei surse, în perioada care s-a scurs între anii 1782 (decembrie) şi 1786, scăderea efectivului de evrei bucovineni a fost de la 3 286 la 649 de persoane. Această diminuare a populaţiei evreieşti a însemnat şi o prăbuşire tragică a sistemului familial, ceea ce se oglindeşte şi în faptul că numărul mediu al acestora s-a redus de la 4,5 la 3,7[713].

Tabelul de mai sus demonstrează chiar şi numai cu puterea cifrelor că în anii 1776–1778, populaţia evreiască din Bucovina a cunoscut zguduiri catastrofale. Din tabel reiese faptul că populaţia totală a provinciei între 1776 şi 1785 a cunoscut un spor apreciabil, de 1,66 ori. În acelaşi timp, populaţia evreiască a cunoscut o scădere de 3,71 ori, ponderea ei în ansamblul populaţiei totodată diminuându-se de 6,18 ori. Chiar dacă luăm în considerare că în ultimul an al perioadei intervenea o nouă creştere a populaţiei evreieşti, proporţiile diminuării globale rămân deosebit de grave. Desigur, aceste schimbări s-au datorat, în primul rând, măsurilor excesive habsburgice cu aplicarea fiscalităţii, discriminatorie faţă de evrei, precum şi a altor mijloace de oprimare socială şi naţională. Totuşi, factorul principal în diminuarea populaţiei evreieşti îl constituie aplicarea unor măsuri extraeconomice, din domeniul dispoziţiilor puterii de stat[714].

Această imagine devine şi mai sumbră dacă luăm în considerare fluctuaţiile intervenite în numărul populaţiei. Astfel, în perioada 1776 şi ianuarie–februarie 1780 se resimte un spor al familiilor evreieşti de 1,64 ori, fără însă ca să modifice esenţial ponderea evreilor în ansamblul populaţiei globale, acest coeficient echivalându-se cu un spor de 0,39%. Deci a continuat procesul de creştere, constatat documentar începând din anul 1769. De aici urmează apoi scăderea bruscă şi în final o oarecare creştere datorită unor imigraţii admise ca urmare a inconsecvenţei politicii habsburgice.

Dacă încercăm să definim cazul mutaţiilor geografice, constatăm că sporul de populaţie de peste cinci ori între 1769 şi 1782 (ianuarie–februarie), cu anul de vârf 1780, se datorează celor două surse principale de spor al populaţiei umane, anume natalitatea foarte înaltă şi imigraţia masivă din alte regiuni, în primul rând din marele rezervor evreiesc al Galiţiei, care, din cauza mizeriei, emitea roiuri puternice în toate direcţiile posibile[715]. Este de notat că istoricii, având o orientare mai mult sau mai puţin antisemită, au obiceiul în aproape toate cazurile să desconsidere factorul de natalitate. Acest factor acţiona puternic în rândurile populaţiei evreieşti în tot decursul îndelungatelor secole ale Evului Mediu şi chiar adesea şi în epoca modernă, mai ales în rândurile enoriaşilor care păzeau cu sfinţenie toate legile rituale şi perceptele cultice. Din păcate, în stadiul actual al cercetărilor nu dispunem de date mai concrete privind configuraţia piramidei vârstelor ce caracteriza populaţiei izraelită din Bucovina în epoca dată. Totuşi, o imagine oarecare ne pune la dispoziţie o conscripţie oficială provenită dintr-o perioadă ceva mai târzie, întocmită la dispoziţia guvernământului Galiţiei în anul 1788, deci numai la un răstimp de aproximativ doi ani după încheierea activităţii administraţiei militare[716].

Categoria	**Total**	**Procentul**
Populaţia evreiască	2 126	–
Bărbaţi	1 173	55,17
Femei	953	44,82
Copii peste 12 ani	669	31,46
Băieţi	339	15,94
Fete	330	14,52

---

[713] N. M. Gelber, *op. cit.*, pp. 14, 23; Johann Polek, *op. cit.*, pp. 250–251; Raimund Friedrich Kaindl, *Ansiedlungswesen in der Bukowina*, Innsbruck, 1902, pp. 158, 160, 165; R. I. Bidermann, *op. cit.*, p. 51; Johann Polek, *Die Bukowina zu Anfang des Jahres 1801 in alphabetisches Darstellung*, pp. 30–31; Verax, *op. cit.*, pp. 336–337.

[714] Josef Wertheimer, *Die Juden in österreich*, vol. I, Leipzig, 1842, passim.

[715] Adolf Franz Wickenhauser, *Moldau oder Beiträge zur Geschichte der Moldau und Bukowina*, vol. I, Czernowitz, 1881, pp. 55–61; N. M. Gelber, *op. cit.*, p. 24.

[716] Johann Polek, *op. cit.*, p. 254; Verax, *op. cit.*, p. 337.

Copii sub 12 ani	341	16,03
Băieţi	197	9,26
Fete	141	6,63

După aprecierea noastră s-ar părea că ultima categorie din tabel, anume copiii peste 12 ani, ar cuprinde tinerii până la vârsta majoratului, poate la băieţi ar putea să fie limita vârstei militare, deşi evreii din Bucovina, la epoca dată, încă erau scutiţi de această obligaţie. Trebuie să excludem posibilitatea considerării ca limită de vârstă la băieţi ajungerea la „bar miţva”, fiind vorba de conscripţie statală. Indiferent de limita de vârstă, reiese că în categoria copiilor, care nu jucau un rol permanent în viaţa economică, intră un procent de 46,49 din populaţia evreiască. Nu putem ignora nici faptul, dovedit de proporţia extraordinar de mare a bărbaţilor, că un număr apreciabil de familii izraelite erau în curs de transfer spre Bucovina, urmând regula menţionată că bărbatul anticipează restul familiei în vederea realizării condiţiilor de existenţă. Această menţiune pare să fie importantă şi datorită faptului că se poate presupune cu foarte mult temei că multor bărbaţi, capi de familie sosiţi în Bucovina, aparţinea un tineret oarecare, rămas la vechiul domiciliu, care în perspectivă ducea la creşterea continuă a ponderii copiilor. Oricum, o asemenea natalitate în ciuda condiţiilor contemporane de mortalitate şi în general durata medie a vieţii, făcea posibilă în decurs de patru sau cinci decenii, dublarea populaţiei. Plecând de la această premiză, putem aprecia că acest spor natural în perioada 1769–1782, putea duce la apariţia unui număr de cel puţin 150 de familii, anume aproximativ 50 din prima generaţie de aborigeni, aproximativ 75 din cea de-a doua generaţie venită în timpul ocupaţiei ruse şi, în sfârşit, vreo 20–25 din rândurile populaţiei aşezate între anii 1774 şi 1776, respectiv anii următori.

Este neîndoios faptul că această componentă a creşterii populaţiei evreieşti a rezultat dintr-un anumit număr apreciabil de familii imigrate în condiţiile amintite. Izvoarele istorice de care dispunem până în prezent nu clarifică destul de amănunţit etapele şi proporţiile desfăşurării procesului. Lipsesc cifrele anuale chiar şi pentru perioada ce s-a scurs imediat după anul 1769. Desigur, motivaţia constă în amintitul caracter rudimentar al administraţiei de stat contemporane, indiferent cui aparţinea şi vremurilor tulburi existente. Dispunem totuşi de unele date răzleţe.

Ar fi greşit dacă am absolutiza fenomenul imigraţiei evreieşti în Bucovina. În realitate, la puţin timp după instalarea administraţiei habsburgice în provincie, autorităţile locale, pe temeiul rapoartelor acestora şi apoi cele centrale, au sesizat faptul că potenţialul uman al zonei este în disproporţie categorică cu cel economic. În acest context, atragerea masivă a mâinii de lucru nu era deloc străină de intenţiile lor. Aşa se explică că adesea procesul imigraţiei mâinii de lucru a fost favorizat, promulgându-se măsuri încurajatoare în acest sens. Între ele, prima asigurare temporară a imunităţii fiscale faţă de stat şi chiar faţă de domeniile dirijate de oficialitate. Este cu totul altă problemă că venirea mult doriţilor germani, mai ales la început, a fost foarte redusă. Potrivit datelor de care dispunem, primul grup sensibil de producători direcţi germani a sosit în 1782, din Banat. În 1799, au apărut câteva familii de slovaci. La fel, atragerea românilor din Moldova şi Transilvania s-a dovedit a fi un proces major, dar totodată conţinând elemente contradictorii. Astfel, nu puţini români veniţi din zonele amintite s-au văzut înşelaţi în aşteptările lor şi au plecat fie înapoi, fie în altă parte, secundaţi şi de bucovineni băştinaşi. Foarte mulţi au imigrat individual, aparţinând unor etnii diferite, ca români, ucraineni, polonezi etc. Zona lor de origine a fost de multe ori peste Nistru şi Ceremuş. Totodată, peste aceste ape curgătoare s-a produs o anumită emigrare.

Este foarte greu de a duce la numitor comun informaţiile existente în legătură cu aceste procese demografice. Se pare că datele cele mai sigure le posedăm în legătură cu imigrarea din Transilvania din anii 1776–1779. Documentele apreciază numărul lor la 5 018 persoane, dintre care 4 587 români. După alte surse, între anii 1778 şi 1782, s-ar fi stabilit chiar vreo 30 000 de oameni din Bucovina. O altă avalanşă de imigranţi sunt semnalaţi în perioada anilor 1788–1792, cu un efectiv de 9 790 de oameni.

În răstimpul dintre anii 1774 şi 1800, pe lângă polonezi şi ucraineni, se semnalează în Bucovina şi apariţia altor etnii. Astfel, în jurul anului 1800, s-au stabilit vreo 800 de familii de ţigani, veniţi din Moldova în dorinţa de a scăpa de robie. În mod asemănător, s-au înmulţit şi locuitorii armeni. În timp ce în anul 1774, aceştia reprezentau doar 58 de familii, cu şase ani mai târziu conscripţia se referea la 119 familii, iar în 1781, evidenţele administraţiei vorbesc de 129 de familii legate în principal de activitatea comercială. Între 1779 şi 1785 are loc sosirea grupurilor de secui şi unguri, care întemeiază câteva localităţi rurale. În anul 1786 numărul lor a fost stabilit la 2 678.

În ceea ce priveşte emigraţia, datele noastre sunt şi mai puţin explicite, deoarece acest proces s-a desfăşurat în principal individual şi ilegal. Cunoaştem însă că între luna noiembrie 1785 şi luna aprilie 1786, ar fi părăsit Bucovina 6 937 de oameni. Alte izvoare indică faptul că, între 1789 şi 1804, faţă de 5 944 de imigranţi, ar fi părăsit Bucovina 14 417 locuitori.

Alte date privind imigrările şi emigrările clarifică realităţi locale. Astfel, cunoaştem cu siguranţă că pe locul Sadagurei de mai târziu, până în anul 1770 se întindea o zonă compactă de păduri de fag. În anul 1770, baronul Gartenberg, unul dintre diriguitorii ocupaţiei ruse în Bucovina, a luat iniţiativa creării unui atelier de bătut monede, având nevoie de mijloace circulante pentru aprovizionarea armatei ţariste. Este interesant de remarcat că toponimul respectiv nu este altceva decât traducerea în limba ucraineană a numelui patrimonial al întemeietorului. Primii locuitori care s-au aşezat la Sadagura au trăit din diverse meşteşuguri şi, mai ales, din muncă desfăşurată la monetărie. Printre ei, de la bun început, au fost şi evrei, fără să ştim însă originea lor precisă. Dar ulterior s-au aşezat la Sadagura şi ţărani. Locuitorii aşezării au rămas nestingheriţi la domiciliile lor şi sub guvernământul militar habsburgic, condus de general-maiorul Spléný. Acesta i-a tolerat în continuare şi pe evrei, dar le-a pus condiţia că ridicarea unei sinagogi de către ei poate să aibă loc numai după ce au construit şi primăria. Mai mult, în anul 1775, Spléný a acordat meşteşugarilor o scutire de impozite pe o durată de şase ani[717].

Deşi considera nedorită imigraţia evreiască, Spléný a evitat să ia măsuri drastice care să oprească cu orice preţ acest proces. Abia începând cu data de 1 mai 1776 s-a dat dispoziţie comunităţilor evreieşti şi moşierilor într-un mod mai categoric, ameninţând cu sancţiuni, să nu mai primească pe domeniile lor evrei imigranţi, iar celor veniţi după anul 1769 să li se denunţe arendarea morilor şi cârciumilor[718]. Este neîndoielnic faptul că aceste măsuri au fost influenţate într-un oarecare mod şi de evreii băştinaşi din Bucovina, domiciliaţi aici încă din anul 1769. Astfel, în anul 1777, Lazăr Izrael, conducătorul kahalei din oraşul Cernăuţi, a solicitat, printr-un memoriu adresat Comandei generale militare din Lemberg, îndepărtarea forţată a evreilor străini care s-au aşezat în oraşe şi târguri. La Suceava, izraelieni nou veniţi n-au fost admişi nici măcar să intre în sinagoga locală. Mai mult, în anul 1778, s-a ordonat să nu li se mai dea voie evreilor să construiască locuinţe, mărindu-se totodată şi fiscalitatea datorată de izraeliţi. În acelaşi timp însă, nu s-a lovit esenţial în posibilităţile de trai ale evreilor şi s-au dat chiar unele dispoziţii ce au fost de-a dreptul favorabile[719].

O schimbare drastică în politica demografică habsburgică faţă de evreii din Bucovina s-a conturat începând cu anul 1779 şi a avut ca scop reducerea numărului lor. Potrivit raportului întocmit de general-maiorul Enzenberg, în acest an efectivul populaţiei evreieşti se ridica la aproximativ la 800 de familii. El subliniază că această populaţie se concentrează cu precădere în trei oraşe mai mari ale provinciei, şi anume Cernăuţi, Suceava şi Siret. Enzenberg considera activitatea economică de orice fel a evreilor ca dăunătoare şi critică regimul introdus de înaintaşul său, calificându-l drept foarte tolerant. Obiecţiile lui Enzenberg în domeniul vieţii economice se refereau, în primul rând, la faptul că arendaşii evrei deţin sate întregi ale domeniilor boiereşti, monopolizează în bună măsură meseriile practicate în provincie şi deţin un rol dominant în comerţul cu băuturi. Astfel, el menţiona că poziţia deţinută de evrei în viaţa economică, mai ales la ţară, a făcut din creştini supuşii acestora. Nu este greu de descifrat din mentalitatea lui Enzenberg concepţia antisemită tradiţională medievală, conform căreia era inadmisibil ca un evreu să exercite vreo jurisdicţie feudală. De altfel, aluzia se referă incontestabil la faptul că în virtutea organizării sociale de tip feudal, arendul exercită practic drepturile boiereşti. De asemenea, guvernatorul s-a declarat nemulţumit de nivelul fiscalităţii impuse evreilor, considerându-l foarte favorabil. În concluzie, el aprecia că nicăieri evreii nu trăiesc în condiţii mai bune ca în Bucovina. De fapt, Enzenberg credea într-adevăr, deşi într-un mod cu totul naiv, că expulzarea masivă a evreilor din Bucovina va duce la ieftinirea traiului populaţiei. Totodată, era încredinţat că acelaşi proces de expulzare va duce la scăderea arenzilor plătite boierilor proprietari, întrucât se elimina astfel o importantă categorie de amatori. Nu putem uita că aceşti oficiali din categoria lui Enzenberg erau captivii mentalităţilor medievale, considerând că metodele comerciale practicate de negustorii evrei se plasau dincolo de barierele etice. Ideile amintite, debitate de Enzenberg, se găseau la numitor comun cu cele împărtăşite de factorii Comandei Generale din Lemberg. Înaintând memoriul, demnitarii militari au adăugat şi alte argumente inspirate din aceleaşi concepte antisemite. Mai concret, s-a formulat obiecţia că arendaşul evreu, stăpân pe vreun sat, ajunge să numească după bunul lui plac primarul localităţii respective. O altă obiecţie deplângea faptul că evreii dau pe credit băuturi alcoolice, depăşind limita minimă stabilită oficial.

---

[717] E. I. Emandi, C. Şerban, *op. cit.*, pp. 477, 500–501; Ecaterina Negruţ, „Informaţii noi privind emigranţii din Bucovina în prima jumătate a secolului al XIX-lea", în „«Suceava». Anuarul Muzeului Judeţean", vol. III, 1981, pp. 262–263, 473–474, 496–497; Johann Polek, „Die Zigeuner in der Bukowina", în „Jahrbuch des Bukowinaer Landes-Museum", anul 13–14, 1905–1906, p. 47; Johann Polek, „Die Armenier in der Bukowina", în „Jahrbuch des Bukowinaer Landes-Museum", anul 12, 1904, p. 46; N. M. Gelber, *op. cit.*, p. 24; Iulius Barasch, „Wandlungen durch das Krakauscher Galizien, Bukowina, Moldau und Walachei", în „Allgemeine Zeitung des Judentums", nr. 7, 1843, nr. 8, 1844, nr. 9, 1845; Joahnn Polek, „Die Juden in der Bukowina", în „Zeitschrift für österreichische Volksschule", nr. 7, 1901, pp. 169–179.

[718] Johann Polek, *Statistik des Judenthums* ..., p. 250.

[719] *Ibidem*, p. 251; N. M. Gelber, *op. cit.*, pp. 12–14.

Sistemul extrem de greoi al administraţiei habsburgice a făcut ca memoriul, redactat la Cernăuţi şi expediat via Lemberg, să nu obţină o rezoluţie rapidă din partea Consiliului de Război de Curte din Viena. Redactată cu mare întârziere, rezoluţia prevedea în mod categoric ca toţi evreii imigraţi în Bucovina după anul 1769 să fie, fără excepţie, expulzaţi, respectiv, retrimişi la locurile lor de origine. Este neîndoielnic că această rezoluţie a consiliului vienez era mult mai dură decât propunerile iniţiale ale lui Enzenberg. De fapt, diriguitorii Bucovinei preconizau doar măsuri fiscale sporite, pentru ca prin intermediul acestora să aibă loc diminuarea efectivului populaţiei evreieşti.

În vederea executării dispoziţiei Consiliului de Război de Curte din Viena, trebuia instituită la Cernăuţi o comisie compusă din militari. Această comisie avea sarcina să treacă la separarea diverselor categorii de evrei, pentru ca măsurile ordonate să fie aplicabile, cunoscându-se lista persoanelor vizate. Între timp însă, linia dură antisemită este contracarată de alte cercuri, care obţin dispoziţii imperiale menite să transforme populaţia evreiască din imperiu în „cetăţeni utili". Aceste idei izvorâte din cele mercantiliste, respectiv ale absolutismului monarhic paternalist, sunt aplicate în mod diferit în Bucovina. Ca urmare a acestor dispoziţii, în Silezia, Moravia şi alte provincii ereditare ale habsburgilor, situaţia social-economică a populaţiei evreieşti devine ceva mai bună. La fel intervin îmbunătăţiri şi din punct de vedere juridic. În acelaşi timp, în Bucovina, ca de altfel şi în Marele Principat al Transilvaniei, măsurile izvorâte din absolutismul luminat sunt inoperante. Mai mult, se dă curs cu anumită întârziere aplicării măsurilor dure, menite să ducă la scăderea substanţială a populaţiei evreieşti.

Ultimul cuvânt în corespondenţa îndelungată purtată cu privire la această problemă, după o mulţime de consultări şi tratative, aparţine directivei date de contele Hadik, preşedintele Consiliului de Război de Curte, semnată în ziua de 9 februarie 1782. Având girul imperial, Enzenberg trece urgent la acţiune. În ziua de 24 februarie 1782, emite un ordin în care se arată că acei evrei, care s-au aşezat după anul 1769 în Bucovina şi nu plătesc în prezent mai mult de patru guldeni impozit direct la stat, trebuie să părăsească provincia. Această dispoziţie este încredinţată spre executare aparatului în subordine şi aplicată fără niciun fel de amânare.

Această evreime, în realitate, reprezenta pentru Bucovina un foarte însemnat potenţial economic şi un factor major în dezvoltarea provinciei pe tărâmul comerţului şi meseriilor. Potrivit conscripţiei întocmite în anul 1782, au fost înregistraţi printre evrei în total 1 284 de persoane active, inclusiv 223 de slugi şi 98 de slujnice de aceeaşi confesiune, în total 321 de persoane. Scăzând această ultimă grupă, rămân 963 de persoane active care au fost categorisite în următoarele grupe de ocupaţie, potrivit uzanţelor vremii:

Grupa de ocupaţie	**Nr. persoane active**	**%**
Slujbaşi ai comunităţilor	79	8,20
Diferiţi intelectuali	5	0,20
Arendaşi de moşie	85	8,51
– de moşie întreagă	17	–
– de părţi de moşie	65	–
Comercianţi	133	13,81
– angrosişti	13	–
– mici comercianţi	75	–
– negustori de vite	3	–
– negustori de miere	4	–
– negustori de tutun	2	–

– negustori de vinuri	6	–
– negustori de fructe	2	–
– negustori de piei de iepure	13	–
– precupeţi pe piaţă	15	–
Cârciumari	388	40,29
Meseriaşi	240	24,92
Agricultori	6	0,62
Alte ocupaţii	30	3,11

În temeiul dispoziţiei respective, în cursul lunilor martie şi aprilie 1782, din cele 1 050 de familii evreieşti având domiciliul permanent în provincie sunt expulzate 372 de familii, deci în proporţie de 35,42%. Ulterior, pe baza unor intervenţii, un număr de şapte familii, reprezentând 0,66% din familiile evreieşti, au fost rechemate de autorităţi. În consecinţă, cifra definitivă a familiilor expulzate cu această ocazie s-a diminuat la 356 de familii, ceea ce echivala cu 34,76% din totalul familiilor evreieşti din Bucovina[720].

În ceea ce priveşte expulzaţii, dispunem de o situaţie destul de precisă ce indică repartizarea geografică a familiilor şi persoanelor izgonite, fără însă să ne informeze despre locul unde s-au refugiat ori au găsit vreun adăpost. În acest sens, putem reproduce următorul tabel :

Circumscripţie	**Familii**	**Bărbaţi**	**Femei**	**Total**
1. Cernăuţi oraş	30	53	55	108
2. Cernăuţi cerc	17	29	24	53
3. Sadagura	42	73	78	151
4. Vijniţa	19	34	27	61
5. Prut	53	96	71	167
6. Nistru	66	116	102	218
7. Ceremuş	41	72	59	131
8.Câmpulung Rusesc	7	11	10	21
9. Suceava	31	48	44	92
10. Siret	18	35	26	61
11. Bernomete	15	33	30	63
12. Vicov	10	22	18	40
13. Central	6	8	8	16
14. Moldoviţa	2	5	3	8
15. Câmpulung Moldovenesc	8	11	9	20
Total:	**365**	**646 (55,38%)**	**564 (44,6%)**	**1 210**

Este de menţionat că circumscripţiile 1–8 au aparţinut districtului Cernăuţi, iar celelalte, menţionate la poziţiile 9–15, districtului Suceava. La fel, observăm că denumirea circumscripţiilor diferă de cele cunoscute din conscripţiile întocmite pe vremea administraţiei conduse de Spléný şi sunt conforme cu organizarea nouă a teritoriului Bucovinei, introdusă de Enzenberg[721].

Expulzarea celor 365 de familii a constituit o foarte gravă lovitură pentru populaţia evreiască din Bucovina. În realitate, proporţiile acestei măsuri nu au satisfăcut nici pe departe exigenţele guvernanţilor de la Viena. La puţin timp după efectuarea acestor expulzări, chestiunea reducerii populaţiei evreieşti din Bucovina a fost reluată. Problema se menţinea, deoarece numărul evreilor continua să fie mai mare decât al acelora care au locuit pe teritoriul provinciei în anul 1769. Ca urmare, a apărut o nouă dispoziţie a Consiliului de Război de Curte din Viena, prevăzând constituirea unei comisii speciale, compusă din cinci militari, însărcinaţi să facă propuneri complete. În fruntea comisiei a fost numit căpitanul-auditor Algey von Custhau din justiţia militară, de altfel un om puternic pătruns de ideile iluministe ale vremii. El a fost autorul unui vast memoriu, care în ultimă instanţă pleda călduros pentru menţinerea la domiciliile lor a tuturor evreilor existenţi în Bucovina. Pentru susţinerea acestei atitudini, autorul a invocat o serie de argumente izvorâte din ideile umanitare ale epocii, precum şi din filosofia de stat a absolutismului iluminat. Plecând de la idei mercantiliste, el a subliniat utilitatea activității economice a evreilor, aducând și anumite argumente juridice. Acestea din urmă plecau de la faptul că întreaga populație evreiască din Bucovina a depus în anul 1777 jurământul de credință față de împărat. Prin acest act, evreii din Bucovina, alături de ceilalți locuitori, au devenit fără echivoc supușii lui legitimi, în consecință ei nu pot fi expulzați. Este adevărat, câteva puncte ale memoriului au fost contestate de unii membri ai comisiei, care au formulat păreri separate, dar în esență, memoriul redactat de căpitanul Algey a devenit actul oficial al comisiei.

---

[720] N. Iorga, *Problema evreiască*..., pp. 18–20, 33–48; N. M. Gelber, *op. cit.*, pp. 14–16; R. F. Kaindl, *op. cit.*, pp. 158–161; Solomon Kassner, *op. cit.*, p. 15; *Izvoare*, p. 203.

[721] Johann Polek, *op. cit.*, p. 252.

Ajungând documentul la Enzenberg, acesta a fost deosebit de iritat de concluziile raportului, cu totul contrar vederilor lui și, desigur, ale Consiliului de Război de Curte. Problema a devenit atât de acută încât, ulterior, căpitanul a trebuit să suporte și anumite consecințe. Enzenberg a anexat la memoriul comisiei un referat amplu, în care a contestat ideile înscrise în document și a formulat din nou propuneri de orientare vădit antisemite. El a pledat categoric pentru continuarea expulzărilor și a invocat în acest scop unele argumente. Astfel, a susținut că meșteșugarii evrei pot fi înlocuiți ușor cu meseriași germani, colonizați în Bucovina. În ceea ce privește comerțul practicat de evrei, el propunea să fie menținuți numai acei negustori care practică un comerț util și care dispun de un capital circulant de cel puțin 200 de forinți. De asemenea, evreii să fie împiedicați să mai ia în arendă pământ, sate, mori, cârciumi etc. În sfârșit, Enzenberg propunea să se admită existența agricultorilor evrei numai în cazul în care ei înșiși lucrează pământul.

La data de 13 iunie 1782, guvernatorul înainta tot dosarul cu actele referitoare la expulzarea evreilor de către autoritățile centrale militare. Între timp, însă și evreii din Bucovina au prins vestea despre pregătirile amintite și au inițiat acțiuni în vederea apărării intereselor lor. Întrucât acum erau în joc nu numai interesele păturilor sărace imigrate după 1769, acțiunea a mobilizat și conducerea comunităților și, desigur, toate păturile avute. Ca urmare, în iunie 1782, pleacă spre Viena o delegație, cu o petiție adresată împăratului. Enzenberg, însă, intervine la autoritățile din Galiția și delegația este reținută, apoi întoarsă la Cernăuți, delegații fiind învinuiți de complot. Au fost luate și unele măsuri represive. În luna următoare a plecat o nouă delegație. Între membrii delegației figurau Mendel Isaak, conducătorul tuturor comunităților mozaice din Bucovina, și Berl Hersch, în calitate de reprezentant al comunității din Suceava. De această dată ei nu sunt împiedicați de autoritățile respective și reușesc să ajungă în 26 iulie 1782 la Viena. Mai mult, ei reușesc să obțină audiența și depun o petiție în numele tuturor izraeliților din Bucovina, în care cererile lor sunt formulate în cinci puncte. Argumentele de fond ale memoriului converg în direcția faptului, subliniat cu tărie, că în Bucovina niciodată nu s-a așezat vreun evreu, nu a trecut la construirea unei case de locuit, fără să fi avut aprobarea oficialității competente. La fel, s-a subliniat că evreii din aceasta provincie nu au practicat nicio ocupație fără să fi avut licența dată de autorități și că toți evreii au făcut față punctual tuturor obligațiilor fiscale care le reveneau. Memoriul a conchis ca, pornind de la această premisă, nu este just să se treacă la expulzări. Mai mult, au fost criticate și unele aspecte ale măsurilor represive aplicate anterior. S-a arătat că au fost încălcate de autorități propriile lor aprobări, ca de exemplu dreptul de a rămâne în provincie al unor persoane care au achitat statului taxă de căsătorie. S-a obiectat că autoritățile au expulzat și persoane aflate în serviciul comunitar, ceea ce a provocat perturbații serioase în activitatea acestora. Au fost formulate plângeri și împotriva măsurilor represive luate la Cernăuți contra membrilor primei delegații comunitare trimise la Viena. S-a considerat jignitoare declarația generalului Enzenberg, care a desconsiderat religia izraelită, socotind-o o religie „fără temei”. Memoriul formula și anumite cereri adresate împăratului, insistând asupra menținerii evreilor care locuiesc în Bucovina. S-a pretins ca Enzenberg să sisteze persecutarea lor. S-a cerut insistent să se admită reîntoarcerea persoanelor care au fost în serviciul comunitar.

Cancelaria imperială a procedat potrivit uzanțelor administrative contemporane. Documentul a fost retrimis la Cernăuți, cu îndrumarea ca general-maiorul Enzenberg să se pronunțe asupra punctelor din petiție. Acesta a întocmit un referat, fără să aibă nici măcar curajul răspunderii pentru cele săvârșite și, în esență, fie că a negat cele cuprinse în punctele memoriului, fie și-a motivat dispozițiile prin ordinele primite de la superiorii săi. Mai mult, în final, a formulat și alte acuzații împotriva delegaților plecați la Viena, în special contra lui Berl Hersch din Suceava. Consiliul de Război de Curte a discutat apoi ambele documente în data de 5 octombrie 1782, dar s-a abținut să ordone vreo anchetă independentă sau să pretindă lui Enzenberg, dincolo de simple acuzații, prezentarea unor probe. Astfel, memoriul evreilor din Bucovina a fost de fapt casat. Cu două zile mai târziu, hotărârea consiliului a fost confirmată printr-un „placet” imperial.

Eşecul demersurilor evreieşti din Bucovina, în încercarea de a salva cel puţin o parte a enoriaşilor periclitaţi, a fost urmat de noi dispoziţii antisemite. Desigur, Enzenberg le-a executat cu mult zel. Potrivit acestor noi dispoziţii, de acum înainte, autorizaţiile de căsătorie au fost eliberate şi mai restrictiv, putând fi acordate numai celor ce se dedicau agriculturii şi erau capabili să achite o taxă foarte oneroasă, care a fost ridicată la 20 de ducaţi. S-a hotărât ca agricultorii evrei să-şi muncească pământul, iar dreptul de a utiliza forţa de muncă creştină s-a limitat doar la un răstimp de doi ani. Această rezoluţie, cuprinsă în actul din 17 noiembrie 1782, în fond deprecia şi mai mult situaţia evreilor, date fiind greutăţile schimbării ocupaţiei. S-a interzis cu desăvârşire să se mai trimită din partea comunităţilor vreo delegaţie la Viena şi s-a precizat că, în cazul vreunei plângeri, acestea să fie formulate în scris şi să fie trimise în capitală. Enzenberg a adăugat de urgenţă amintitelor măsuri o dispoziţie prin care a anulat un număr de 50 de arenzi evreieşti privind cârciumile. Încă de pe acum s-a conturat tot mai clar, din toată comportarea organelor administraţiei habsburgice centrale şi provinciale, faptul că intenţiile lor convergeau în direcţia transformării a cât mai multor evrei din cei ce vor rămâne în Bucovina, în agricultori. Din păcate, în urma agitaţiei insistente desfăşurate sub conducerea lui Enzenberg, s-a creat o atmosferă nefavorabilă evreilor, care a pătruns într-o anumită măsură şi în lumea intelectualilor. Un caz ilustrativ în acest sens ne oferă lucrarea lui Ion Budai-Deleanu, intitulata *Kurzgefasste Bemerkungen über Bukowina*, publicată de autor în anul 1803, la Lemberg[722].

De fapt, evreii nu se împotriveau muncii în agricultură, dar erau conştienţi de greutăţile trecerii în mod brusc la această ocupaţie. Cunoaşterea metodelor şi procedeelor îndeletnicirii agricole reclamă fără îndoiala un timp mai lung de doi ani. De asemenea, procurarea inventarului era legat de investiţii care nu puteau fi acoperite aşa de uşor din resurse proprii. Obiecţiile principale ţineau de suprafaţa pământului alocat pe seama lor şi teama lor de a nu fi reduşi la statutul de dependenţă feudală al ţăranilor de pe domenii. Acest lucru era cu atât mai evident cu cât, în conştiinţa epocii, apărea tot mai clar anacronismul orânduirii feudale, fără să mai amintim de contradicţiile crescânde între ţărani şi moşieri. Mai mult, ulterior s-a dovedit şi s-a confirmat că nu poate fi vorba în cazul evreilor de obţinerea unui statut de ţărani liberi. Ei, în niciun caz nu puteau achiziţiona, potrivit reglementărilor legale în vigoare, pământul muncit, nici după un lung răstimp de activitate, decât cu condiţia inacceptabilă a părăsirii religiei strămoşeşti. Adesea s-a invocat de către factorii evreieşti că, în condiţiile social-politice date, există o discordanţă între obligaţiile rezultate din sărbătorile cultului lor cu exigenţele economice ale agriculturii locale.

În urma dispoziţiilor superioare, în anul 1783, o comisie militară, compusă din cinci persoane, aflată sub conducerea colonelului von Metzger, a fost însărcinată să treacă la clasificarea tuturor familiilor evreieşti. Fiecare cap de familie trebuia să se prezinte personal în faţa comisiei amintite. Cu această ocazie au fost verificate 672 de persoane. Nu se ştie pe ce criterii a trecut comisia la împărţirea familiilor evreieşti pe grupe de ocupaţii. În tot cazul, la încheierea lucrărilor, cele 672 de familii evreieşti au fost împărţite în patru categorii de ocupaţii, ceea ce se oglindeşte în următorul tabel :

Categoria	**Nr. familii**	**%**
Agricultură	392	58,33
Comerţ	111	16,51
Meşteşugari	101	15,02
Altele	68	10,11
Total	**672**	**100**

În ultima categorie, denumită „Alte”, comisia a încadrat un număr de persoane prea bătrâne, incapabile de muncă, precum şi pe cei care ocupau diverse funcţii comunitare, ca juzii (Richter) din kahale, învăţătorii etc. Dacă luăm în considerare, însă, numai cele trei categorii de ocupaţii definite, în care au fost repartizaţi de comisie capii de familie să lucreze nemijlocit în diverse sectoare ale vieţii economice, atunci devine evidentă materializarea tendinţelor administraţiei. Numărul agricultorilor a fost stabilit în aşa fel încât ei reprezintă 69,90% dintre capii de familie cuprinşi în cele trei categorii amintite. Trebuie să menţionăm că cea mai mare parte a celor repartizaţi la munca agrară nu practicaseră anterior nicio activitate de acest fel.

---

[722] N. M. Gelber, *op. cit.*, pp. 17–21.

Contra acestei hotărâri a guvernului, atât de oneroasă, s-au ridicat cu tărie din nou toți evreii din Bucovina. În ziua de 4 aprilie 1783, s-au adunat la Cernăuți reprezentanții unui număr de 13 comunități (Cernăuți, Suceava, Siret, Sadagura, Vijnița, Vășcăuți etc.) spre a discuta situația. În final, cei 20 de delegați prezenți au semnat o petiție adresată forurilor superiore, în care au cerut anularea acestei hotărâri. În schimb, ei s-au oferit ca evreii din Bucovina, de acum înainte să plătească fiscului imperial, anual, o contribuție globală mult sporită față de venitul realizat până atunci din contribuția evreilor, anume suma de 5 000 de ducați. S-a mai adăugat și ca, în cazul în care cineva nu ar putea plăti cota lui parte, să fie trecut necondiționat în rândurile agricultorilor.

Enzenberg, fără să ia în considerare demersul amintit, voia să finalizeze procesul început, lăsând la o parte orice considerație umană. În raportul său, înaintat Comandei Generale din Lemberg, se grăbi să fixeze și anumite condiții prin care înțelegea el să aplice în practică clasificarea făcută. Astfel, el acorda noilor agricultori un răstimp de toleranță de doi ani în care aveau voie să mai angajeze și forță de muncă creștină. De fapt, această concesie corespundea intențiilor vieneze. În schimb, guvernatorul susținea interdicția ca acești oameni să nu poată înnopta în casa țăranului evreu. El miza pe faptul că foarte puțini evrei repartizați de comisie vor trece realmente la munca câmpului. Din această remarcă se întrevede și mai bine obiectivul guvernatorului și anume faptul că întreaga muncă de clasificare a avut doar un caracter represiv și că ea a constituit doar un instrument în vederea creării unor noi mijloace pentru continuarea expulzării familiilor de evrei.

În data de 2 aprilie 1783, a apărut o ordonanță semnată de Enzenberg, în care dispunea că familiile evreiești repartizate activității agricole au un răgaz de șase săptămâni pentru a se muta în satele stabilite de el. Ordonanța preciza că, dacă o familie evreiască nu se supune și nu se mută în satul respectiv în termenul stabilit, își pierde dreptul de a rămâne în Bucovina. În 14 zile după expirarea datei respective, deci până la data de 20 aprilie 1783, familia nesupusă trebuia să părăsească „țara". Prin această noțiune Enzenberg înțelegea fără îndoială tot teritoriul Imperiului Habsburgic.

Cu toate amenințările și pericolele legate de acesta, măsurile luate de guvernator nu au fost acceptate de marea majoritate a celor constrânși să devină agricultori. Din datele de care dispunem, reiese că dintre cele 392 de familii destinate strămutării la sate ca agricultori, 255 (65,05%) au refuzat executarea dispoziției primite. Este foarte probabil că acest refuz a pus la încercare poziția lui Enzenberg și, mai ales, încrederea autorităților superioare în capacitatea lui de conducere. De aceea el a început să caute și alte expediente. În primul rând a încercat să intimideze evreii. Mandatarii săi au convocat pe enoriașii din Cernăuți și Sadagura în sinagogi și le-a pus în vedere faptul că dacă nu acceptă trecerea lor în rândul agricultorilor, atunci într-adevăr, trebuie să părăsească provincia. Dar nici acești împuterniciți nu au avut mai mult succes. Cei adunați în sinagogi au răspuns cu un protest unanim și au decis trimiterea unei delegații la Viena care să ceară revizuirea lucrărilor comisiei de repartizare. Enzenberg ar fi dorit să oprească aceste demersuri, dar cererile evreiești, în ciuda tuturor obstacolelor au ajuns atât la Comanda Generala din Lemberg, cât și la Curtea de la Viena. Ei au cerut cel puțin o păsuire de un an.

Delegația evreilor din Bucovina, compusă din trei membri, a sosit în capitala imperiului la începutul lunii iunie 1783. Ei au depus un memoriu prin care au cerut sistarea măsurilor amintite, dar demersul delegației nu a avut niciun răsunet palpabil. Pe lângă aceasta, au mai fost și alte încercări de salvare. Astfel, cu ocazia vizitei împăratului Iosif al II-lea în Bucovina, în luna iunie 1783, au fost predate suveranului peste patruzeci de petiții evreiești, care n-au avut efect.

Încurajat de acest deznodământ, în 15 iulie 1783, Enzenberg a ordonat expulzarea celor 255 de familii evreiești nesupuse. Din datele de care dispunem reiese că aceste familii au plecat, o parte în Principatul Moldovei, iar o altă parte s-a stabilit în raiaua din Hotin. Operația, contrar dorinței lui Enzenberg, nu s-a putut realiza cu rapiditatea preconizată, pentru că expulzarea familiilor amintite s-a prelungit pe timp de mai mulți ani[723].

Ca urmare a acestei situații, din datele oficiale de care dispunem, reiese că în anul 1785, în Bucovina, aveau o existență legală doar 175 de familii. Această cifră rămâne, însă, sub totalul familiilor autorizate de a rămâne în Bucovina. Se pare că, în urma sistării arenzilor și a altor vexațiuni ale autorităților, au fost constrânse să plece și alte familii, fiind și ele frustrate sau limitate economic. Este posibil să avem de a face cu o cifră eronată, deoarece, în anul următor apar 308 familii și este puțin probabil ca să fi intervenit o imigrare atât de masivă. Pe de altă parte, nu este tocmai exclus ca nu numai cele 255 de familii, care au refuzat până la urmă să devină forţat agricultori, să fi fost expulzate (aceasta o aflăm dintr-o conscripţie din ordinul autorităţilor, din 1787), ci şi alte 102 familii de agricultori evrei. Confruntând această cifra cu numărul iniţial al celor care au fost repartizaţi de comisia militară să devină agricultori, constatăm o diferenţă destul de mare, ceea ce ar dovedi că cel puţin 290 de familii nu au dat ascultare ordinelor date de Enzenberg şi că, în consecinţă, au fost nevoiţi să plece. Această situaţie, datorată în ultimă instanţă presiunilor exercitate de împăratul Iosif al II-lea şi executate cu deosebit zel de Enzenberg, s-a restrâns tot mai mult pe parcurs, neavând un suport economic, social şi chiar psihologic. În jurul anului 1848, aceşti agricultori au dispărut în toată Bucovina[724].

---

[723] *Ibidem*, pp. 21–23; Johann Polek, *op. cit.*, pp. 252–253.

Dacă am dori să definim celelalte ocupaţii practicate de evrei în perioada 1774–1786, trebuie să constatăm că şi alte familii au fost legate, cel puţin indirect, de agricultură. Nu putem uita că provincia avea un pronunţat caracter agrar şi că întinderi mari de pământ erau acoperite de păduri. Oricum, în epoca studiată procentajul agricultorilor se apropia de 90[725]. În consecinţă, mulţi evrei au fost furnizorii ţăranilor, aprovizionându-i cu diverse produse industriale ca unelte sau alte mărfuri, printre care se afla şi sarea. La schimb, în condiţiile primitive ale producţiei de mărfuri provenite din gospodăria ţărănească, plata se făcea în produse agricole pe bază de tocmeală, valorificate apoi de negustorii evrei, fie în localităţile urbane ale Bucovinei, fie dincolo de graniţele provinciei. Aceşti negustori evrei erau, în general, comercianţi ambulanţi care străbăteau satele. Este foarte posibil ca, după regulile cunoscute din alte provincii, să fi existat între ei o anumită înţelegere privind diviziunea sectoarelor de desfacere şi achiziţie. Numărul lor rămâne necunoscut, dar, oricum, trebuia să fi constituit o cotă însemnată din capii de familie admişi de comisia militară să practice comerţul.

O altă relaţie a evreilor cu agricultura a constituit-o arendarea de domenii sau de sate în întregime sau în parte. Arendul, în schimbul arenzii achitată de regulă în numerar, fie erariului, care constituise domeniile de stat, fie Fondului religionar ortodox sau, mai ales, boierilor pământeni, beneficia de diferitele forme ale rentei feudale în vigoare, în bună parte moştenite din sistemul social economic moldovenesc. O mare parte din arenzi, poate cele mai multe, au fost contractate de ei încă înainte de începutul ocupaţiei ruse. Procesul a continuat şi în perioadă ocupaţiei, iar altele au fost contractate după anul 1774. Primele restricţii au apărut în anul 1776, dar ele în realitate au fost complet inoperante, pe când vigoarea arenzilor a continuat nestingherită până în anul 1783. Desigur, şi în acest domeniu au apărut pe parcurs mai multe disensiuni între părţile interesate. Astfel, în 1774, arendaşul evreu Moscu se judeca cu moşierul Balaşinovici pentru o moşie arendată de două ori. Poziţii cu mult inferioare au ocupat arenda şi de pe domeniul de stat, creat de autorităţile habsburgice, cu sediul în oraşul Rădăuţi[726]. O ocupaţie răspândită în rândul evreilor au reprezentat-o meseriile.

General-maiorul Spléný, în raportul lui din 10 decembrie 1774, a constatat cu surprindere că s-au aşezat, deja, în timpul scurtei perioade de ocupaţie habsburgică de până atunci, doi meseriaşi imigranţi evrei. În practică, el a tolerat venirea altora, ca să nu mai vorbim despre înlesnirile fiscale acordate celor din Sadagura. Conscripţia populaţiei, întocmită în anul 1776, arată că meseriaşii evrei erau răspândiţi atât în mediul urban, cât şi în mediul rural. Ei practicau diverse meserii ca: tâmplar, croitor, vopsitor, pantofar, dulgher, măcelar, brutar, bijutier etc.[727]. Dintr-un raport al lui Enzenberg aflăm că numărul meseriaşilor era mai mare în oraşele Suceava, Siret şi Cernăuţi[728]. În anul 1778, administraţia provincială a încheiat un contract cu Lazăr Izrael din Cernăuţi, acordându-i concesiunea exploatării unei măcelării şi a unor ateliere de confecţionat lumânări[729]. Tot dintr-un raport al aceluiaşi guvernator, putem afla că evreii din Bucovina au pus bazele producţiei de salpetru. În acest scop, au înfiinţat, la Suceava, o adevărată societate pentru asigurarea unei cantităţi mari din această marfă atât de căutată în epoca respectivă. După anumite relatări contemporane, numărul familiilor evreieşti a căror existenţă era legată de această ocupaţie, în diferitele ei forme, s-ar fi ridicat chiar la 90. Prezenţa meseriaşilor evrei poate fi semnalată şi în domeniul prelucrării fierului şi a lemnului. De asemenea, multe mori erau ţinute în funcţiune de arendaşi evrei şi tot ei au pus bazele producţiei de zahăr[730]. Nu se poate preciza cu exactitate numărul meseriaşilor evrei pe care Enzenberg voia iniţial să-i desfiinţeze cu totul. Ştim doar că, în ciuda străduinţelor oficiale de a reduce numărul lor, cu ocazia clasificării întocmită de comisia militară în anul 1783, a fost acceptat ca făcând parte din tagma meseriaşilor un număr de 101 familii evreieşti.

---

[724] N. M. Gelber, *op. cit.*, p. 24; Michael Lytwynowytsch, *Die bauerlichen Besitze und Schuldverhältnisse in Wisnitzer Gerichtsbezirke*, Czernowitz, 1911, pp. 4–8; Eugen Taţomir, *Contribuţiuni la studiul evreilor ca element producător în economia naţională. Fenomenul distribuţiei topografice a populaţiunei evreieşti din România*, Bucureşti, 1937.

[725] Johann Polek, *Ortschaftsverzeichnis der Bukowina, aus den Jahren 1775*, pp. 27 şi urm.

[726] W. Rohrer, *op. cit.*, p. 54; *Izvoare*, pp. 132–133; Johann Polek, *Die Anfänge der K.K. Staasgestules Radautz*, în „Jahrbuch des Bukowinaer Landes-Museum”, anul II, 1894, pp. 92–97.

[727] N. M. Gelber, *op. cit.*, pp. 12, 24; Johann Polek, *Statistik der Judenthums*, p. 262.

[728] F. R. Kaindl, *op. cit.*, p. 158; Solomon Kassner, *op. cit.*, pp. 23, 24, 26.

[729] Johann Polek, *op. cit.*, p. 251.

Se pare că rolul cel mai de seamă l-au deţinut evreii în domeniul circulaţiei mărfurilor[731]. În epoca dată, comerţul din Bucovina a fost practicat în principal de evrei şi armeni, cei din urmă întrunind, însă, un număr mai restrâns de familii. Importanţa lor o putem aprecia pe baza rubricii respective din amintita conscripţie, întocmită din ordinul lui Spleny în anii 1774–1775, unde este înregistrat un număr de 58 de familii armene. Aici e locul să amintim şi despre faptul că, potrivit dispoziţiilor emanate în 1780 de Consiliul de Război din Viena, evreii au fost defavorizaţi faţă de negustorii armeni. În primul rând, negustorilor evrei li s-a interzis aşezarea statornică în cartierul armenesc. Excepţie făcea doar perioadă iarmarocului, când, în vederea stimulării comerţului, puteau fi admişi aici de două ori pe an. Consiliul de Război a mai precizat că, în cazul în care vreun evreu ar deţine proprietăţi imobiliare în perimetrul noilor colonii armene, ar fi obligat să le cedeze acestora „în schimbul unui preţ scăzut"[732].

Participarea evreilor la practicarea comerţului bucovinean a îmbrăcat mai multe forme. În primul rând ne referim la comerţul în natură, care se desfăşura între comercianţii evrei şi ţăranii locali. Mai târziu, odată cu aşezarea unui număr de familii evreieşti în agricultură, aceşti negustori se găseau mai ales în jurul oraşelor Suceava şi Siret. O a doua formă a practicării comerţului cu participarea negustorilor evrei e reprezentată de circulaţia bunurilor alimentare. Încă de la începutul perioadei, un număr considerabil de evrei deţinea cârciumi prin oraşe şi sate, ţinând în arenda aceste unităţi conform contractelor încheiate cu boierii proprietari. După cum am arătat, una dintre principalele măsuri restrictive ordonate de Enzenberg a fost anularea unui număr de 50 de contracte de arendare de acest fel. În realitate, nu ştim precis dacă dispoziţia a fost executată integral sau au mai rămas unele pe mâna arendaşilor evrei, mai ales câte o ospătărie şi un hotel cu profil evreiesc exclusiv. Potrivit dispoziţiilor administraţiei, aceste unităţi erau singurele autorizate să cazeze călătorii izraeliţi care soseau cu orice scop în Bucovina[733].

Desigur, un număr apreciabil de negustori evrei se ocupa cu desfacerea unor mărfuri cu amănuntul, de fapt fiind anexele angrosiştilor, respectiv a comercianţilor implicaţi în import–exportul Bucovinei[734]. Un asemenea comerciant a fost Hirschl Löber Sohn Abraham (Besalele) din Suceava.

E posibil ca, în condiţiile unei densităţi relativ reduse a populaţiei Bucovinei, cârciumarii să nu-şi fi putut asigura existenţa exclusiv din aceasta şi că trebuiau să se mai implice şi în comercializarea unor produse, mai ales alimente. Este de notat că autorităţile habsburgice au interzis exportul de cereale din Bucovina.

Cei mai importanţi comercianţi ai Bucovinei erau angajaţi în comerţul exterior care se efectua pe o arie teritorială foarte întinsă. Desigur, baza lor o constituiau vechile relaţii comerciale ale Bucovinei cu celelalte zone ale Moldovei, relaţii păstrate şi după anul 1774, în virtutea tradiţiei şi a intereselor comune care s-au menţinut atâtea secole. Doar relaţiile interstatale au trecut în domeniul comerţului exterior, în care a intervenit dispoziţia vamală habsburgică. Din evidenţele administraţiei militare din Bucovina reiese faptul că între principalele mărfuri aduse din Moldova a figurat, în primul rând, sarea sub formă de blocuri, provenite direct de la „Ocna" şi care, probabil, se măcina la faţa locului. O alta parte considerabilă a sării, necesară în provincie, se importa din Transilvania de către negustorii evrei, dat fiind faptul că resursele locale, ulterior atât de importante în perioadă respectivă, nu puteau avea o pondere sensibilă în aprovizionarea Bucovinei. Această activitate, bine organizată şi eficientă, a fost spulberată prin aplicarea reglementărilor din perioada de guvernare a lui Enzenberg, excluzând într-o mare măsură pe evrei din această ocupaţie. Acelaşi regulament a prevăzut interdicţia ca evreii să poată participa la spălarea aurului din apele curgătoare ale Bucovinei şi în special din râul Bistriţa. Bucovina, fiind săracă în vii, se aproviziona în mod tradiţional din podgoria de la Focşani.

---

[730] S. Kassner, *op. cit.*, pp. 23–24, 26.

[731] C. Tannenhaus, *op. cit.*, p. 16.

[732] *Izvoare*, pp. 200–201; Johann Polek, *Ortschaftsverzeichnis*, p. 27.

[733] *Izvoare*, p. 262.

[734] *Ibidem*, p. 261; C. Tannenhaus, *op. cit.*, pp. 21–22.

Fără îndoială, trebuie să fi fost vorba de cantități însemnate de vinuri, din moment ce figurează printre principalele mărfuri importate. În schimb, Bucovina livra, cu participarea comercianților evrei, mai ales porci crescuți în pădurile de stejar. Au continuat și străvechile legături economice cu Transilvania, fiind expediate acolo în special vaci și lână. Un fenomen interesant s-a conturat în jurul anului 1781. În această perioadă veneau sași încărcați cu diverse mărfuri produse în Transilvania, căutând piața de desfacere mai ales în bâlciuri. Inovația a constat în faptul că acești sași, înainte de a ajunge la destinație, erau contactați de negustorii evrei, care preluau tot disponibilul. Mărfurile importate astfel erau fie comercializate de noi intermediari, fie predate altor angrosiști evrei, stabiliți mai ales la Câmpulung Moldovenesc. În final, acestea erau desfăcute cu amănuntul cu ajutorul micilor comercianți evrei, risipiți în diferite părți ale Bucovinei.

În ceea ce privește celelalte surse de aprovizionare și desfacere, putem întocmi următorul tabel referitor la perioada anilor 1774–1775, fără să putem defini cantitățile de mărfuri vehiculate în ambele direcții[735]:

Sursa	**Marfa de import**	**Observații**
Polonia	Sticlă	Teritoriu contemporan
Ucraina	Sticlă, țuică	Componența Imperiului Țarist, țuica provine din Podolia
Moscova	Piei, blănuri	
Imperiul Otoman	Arme, articole feroase pumnale, articole de aramă, săbii	Inclusiv din Istanbul
Frankfurt am Main	Mătase, cuțite, foarfeci, ferăstraie	–
Breslau azi Wroclaw	Coloniale, manufacturate, gablonțuri	Azi Wroclaw (Polonia); în epoca respectivă, Prusia
Leipzig	Coloniale, manufacturate, gablonțuri	–
Ungaria	Articole feroase, mătase, cuțite, foarfece, ferăstraie	Inclusiv din orașul Preslav; atunci Eperjes (Slovacia)
Galiția	Sticlă, piei, blănuri, sare, articole de aramă, coase	–
Stiria	coase	–
Destinația	**Articole de export**	**Observații**
Polonia	Cai, lână	Teritoriu contemporan
Imperiul Otoman	Oi, unt, miere	Inclusiv Istambul
Veneția	Ceară	–
Breslau, azi Wroclaw	Boi, vaci, porci, lână	–
Ungaria	Piei crude	–
Galiția	Piei, boi, piei de capră și de țap	

Din datele deținute de noi, privind comerțul practicat de evrei în afara Bucovinei, reiese limpede faptul că articolele de export se încadrau pe deplin în structura tradițională a comerțului exterior al Moldovei, la care participa zona respectivă înainte de 1769. În al doilea rând, se evidențiază că articolele de export în general sunt de origine agrară, ceea ce denotă că Bucovina depășise puțin sistemul economiei naturale. Este lesne de înțeles că aceste produse nu puteau proveni doar de la populația evreiască și că ele presupuneau o activitate de colectare întinsă, fie de la producătorii direcți, fie de la moșieri sau arendași, care le aveau în virtutea vreunei forme ale rentei feudale[736].

Importul era dominat categoric de produsele finite realizate în manufacturile apărute în țările mai dezvoltate. Dat fiind caracterul tradițional al comerțului exterior al Bucovinei, stăpânirea habsburgică nu putea să excludă evreii din acest sistem, mai ales că numărul comercianților creștini, inclusiv armenii, era redus[737]. Așa se explică recunoașterea de către comisia militară, cu ocazia înregistrării ocupației familiilor de evrei, a unui număr de 111 capi de familie funcționabili în această categorie.

---

[735] Mihai Ștefan Ceaușu, „Noi date privind relațiile economice dintre Bucovina și Transilvania la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea", în „«Suceava». Anuarul Muzeului Județean", vol. VIII, 1981, pp. 441–448; S. Callimachi, S. Criș-Cristian, *op. cit.*, p. 47; N. M. Gelber, *op. cit.*, p. 25.

[736] N. M. Gelber, *op. cit.*, p. 13; Johann Polek, *Statistik des Judenthumus*... p. 261.

[737] *Izvoare*, pp. 200–201; Johann Polek, *Ortschaftsverzeichnis*, p. 27.

Populația evreiască din Bucovina nu a fost lipsită complet de intelectuali. Desigur, în vremea respectivă nu putea fi vorba, în principal, decât de o intelectualitate legată nemijlocit de serviciul cultului mozaic. Nu trebuie să uităm faptul că, atât drumul ce ducea spre obținerea unei calificări superioare, cât și posibilitatea ca un evreu să exercite o ocupație de acest fel în cadrul societății vreunei provincii a Imperiului Habsburgic, nu erau posibile decât în cazuri cu totul excepționale. Astfel de exemplu este Samuel Löwel, care a fost folosit de Enzenberg ca agent diplomatic în țările limitrofe. Raportul lui de activitate, ca și al locotenentului Zajatsik, cu care lucrase împreună, a fost înaintat de el însuși împăratului Iosif al II-lea.

Izvoarele pe care le cunoaștem menționează activitatea unor rabini. Potrivit inscripției, întocmită în anul 1782, în toată Bucovina au fost înregistrați: un mare rabin, cinci rabini, 41 de dascăli, un scriitor (de fapt notar) public, un medic, trei subchirurgi (un fel de felceri), o moașă. Conform normelor în vigoare, toți aceștia intrau în categoria intelectualilor. Dascălii erau niște învățători, angajați să instruiască individual pe copii, în special băieții familiilor mai înstărite sau, în grup restrâns, pe copiii unor familii modeste. La aceștia se mai adăugau învățătorii angajați de comunități în contul bugetului lor în vederea instruirii copiilor care nu puteau beneficia de aceasta în cadru mai restrâns.

Dispunem de câteva date și în ceea ce privește personalul comunitar. În anul 1783, evidențele oficiale știau de un număr de 16 hahani și cinci cântăreți (cantori) de sinagogă. În sfârșit, trebuie să amintim despre servitori și servitoare, în general oameni care îndeplineau servicii personale. Nu cunoaștem numărul lor decât din anul 1782, aceștia totalizând 223, respectiv 98 de persoane.

Recapitulând elementele problematicii complexe a imigrărilor și emigrărilor, dar mai ales a repetatelor expulzări aplicate față de evreii din Bucovina, trebuie să concluzionăm că această operație din urmă, atât de mult fluturată de Enzenberg, nu a dus nici pe departe la vreo ușurare a situației social-economice a populației creștine. În același timp, nu putem trece peste faptul că tocmai acest zelos executant al ordinelor primite de la Viena a fost nevoit să recunoască implicit, în anul 1786, urmările negative ale expulzării evreilor. Desigur, situația s-a înrăutățit și din cauza aplicării unei politici vamale dăunătoare, introdusă în aceeași perioadă și care a dus la ruinarea activității comerciale de import-export cu țările și provinciile limitrofe. Situația devine și mai clară dacă accentuăm din nou că numărul familiilor evreiești din Bucovina a scăzut de la 714 la 175 de persoane, ceea ce a dus la diminuarea în paralel a importanței lor în practicarea comerțului exterior. „Evreii au prea puțină avere și încredere pentru întreprinderea unui negoț mai de amploare”, conchidea Enzenberg[738].

În ceea ce privește statutul juridic al populației evreiești din Bucovina în perioada administrației militare habsburgice, trebuie să observăm că în anul 1774, general-maiorul Spléný a preluat o situație dinaintea anexării acestui ținut. Ulterior, aceasta a fost modificată într-o anumită măsură, fie prin dispozițiile date de Consiliul de Război de Curte din Viena, fie de orientarea, mai mult sau mai puțin antisemită, a șefilor administrației locale. De aceea nu trebuie să ne mire faptul că în rândurile populației evreiești și chiar ale organelor inferioare ale guvernământului, domina în permanență o atmosferă de mare incertitudine care deschidea drumul bunului plac[739]. Un exemplu caracteristic ne oferă amintitul Enzenberg, care a obligat comunitatea izraelită din Cernăuți să dea suma de 100 de bucăți pentru instalarea unui ceas al primăriei din orașul respectiv[740].

În ceea ce privește starea de drept și de fapt, Spléný constata că în provincia nou ocupată se găsesc mai multe națiuni. Între ele se numără și națiunea evreiască. Această situație nu a fost infirmată nici de succesorul lui[741]. În schimb, de la bun început, în categorisirea socială a locuitorilor ca agricultori, meșteșugari, comercianți etc., evreii nu au fost încadrați global, ci ca un corp aparte[742]. După aprecierea noastră, pare sigur faptul că în timpul administrației militare, în Bucovina n-a funcționat în mod practic cunoscutul regulament terezian, aplicat în provinciile vestice ale imperiului.

---

[738] S. Kassner, *op. cit.*, p. 13; *Izvoare*, p. 291, 303.

[739] S. J. Schulsohn, „Die Juden in der Bukowina zur Zeit des österreichischen Okkupation”, în „Czernowitzer Allgemeine Zeitung”, 6 noiembrie 1917.

[740] N. M. Gelber, *op. cit.*, p. 15.

[741] S. Kassner, *op. cit.*, pp. 11–12.

[742] N. M. Gelber, *op. cit.*, p. 12.

Formal, în ultima perioadă a guvernării militare au fost date anumite dispoziţii în această direcţie, dar în realitate nu se pot invoca argumente că ele au fost validate încă înainte de 1 noiembrie 1786.

Din datele pe care le avem, reiese că în perioada studiată, ca de altfel niciodată, în Bucovina nu au existat ghetouri. Dintr-o conscripţie întocmită pe baza înregistrărilor din anul 1785, putem constata ca în oraşul Suceava în perioada respectivă existau 485 de proprietăţi imobiliare, dintre care un număr de 25 (5,15%) erau în posesia evreilor. Este important de subliniat că proprietăţile imobiliare evreieşti erau răspândite în cinci zone ale urbei, deci nici urmă de ghetou. Un număr de şapte case evreieşti se situau chiar în Uliţa Mare, respectiv Uliţa Boierească. În schimb, este adevărat că în cadrul unor localităţi mai mari, cu o populaţie evreiască mai numeroasă, ca de exemplu Cernăuţi, s-a încetăţenit obiceiul ca evreii să-şi clădească locuinţele pe aceeaşi uliţă. Nu cunoaştem vreun act normativ care să fi impus o asemenea grupare a caselor evreieşti.

Deşi evreii erau consideraţi în mod categoric de către administraţia militară străini, mai ales de Enzenberg, cei împământeniţi s-au bucurat, în anumite limite, de drepturi civile. Astfel, în anul 1785, auditorul de district cu sediul în Suceava transcrie, la cererea evreului Iacob David din localitatea Bălăceana, în formă autentică, ipoteca asupra bunurilor orăşeanului localnic Cozma Băcel pentru asigurarea unei datorii de 800 de fl.v. Această datorie a locuitorului din Suceava provenea dintr-o restanţă neachitată în urma cumpărării de acesta a unei cirezi de 83 de boi, aparţinând anterior negustorului izraelit. Trebuie să menţionăm că toate tranzacţiile confirmate prin acte, încheiate în faţa autorităţilor competente între creştini şi evrei, se bucurau de legalitate şi nu puteau fi contestate. Un asemenea caz are loc în anul 1786 la Cernăuţi, fiind vorba de o tranzacţie încheiată între şelarul creştin Balthazar Sedlmeyer şi ceaprăzarul evreu Ioel David.

Reprezentanţii evreilor erau prezenţi în consiliile oraşelor Cernăuţi şi Suceava şi, foarte probabil, şi în celelalte centre în care reprezentau o fracţie mai importantă (numeric şi economic) printre locuitorii aşezării[743]. Nu avem date că semnul distinctiv, propus de Enzenberg pentru marcarea evreilor, să fi fost aprobat şi mai ales pus în vigoare. Mai mult, mi se pare foarte plauzibil ca, înainte de apariţia decretului semnat de împăratul Iosif al II-lea cu privire la atribuirea obligatorie de nume patrimoniale evreilor cu rezonanţă germană, în Bucovina să fi existat deja tendinţe vizând lepădarea omonimelor de provenienţă pur evreiască. Este de presupus că evreii din Bucovina au primit favorabil această iniţiativă, care s-a generalizat în tot Imperiul Habsburgic, deoarece facilita, într-o măsură foarte modestă, integrarea lor în societatea locală. Documentele contemporane indică asemenea mutaţii de nume ca Şmul Israel în Voraus, Iankel Lan în Kelhammer, David Israel în Zulcher etc.

Mult mai restrânse erau drepturile evreilor străini care veneau temporar în scopuri economice în Bucovina. Ei primeau doar un permis de liberă trecere şi li se impunea obligaţia să se cazeze şi să se întreţină în anumite stabilimente ale coreligionarilor. Este neîndoios că respectarea legilor rituale privind hrana îi orienta de la bun început spre aceste unităţi.

Guvernământul habsburgic a preluat din timpul stăpânirii moldoveneşti sistemul de organizare comunitară numit kahale. Aşa cum am mai arătat, acesta se bucura de o largă autonomie şi i s-a conferit, pe lângă atribuţii religioase, şi o serie de funcţii fiscale. De asemenea, continuau să funcţioneze instanţe judecătoreşti cultice, numite bet-din. De fapt, comunităţile evreieşti bucovinene erau organizate după modelul structurilor obişnuite în Galiţia, de factură aşchenază. Această situaţie se explică, în principal, prin faptul că mulţi evrei bucovineni îşi aveau obârşia în Galiţia. Este neîndoielnic faptul că în Bucovina amintita organizaţie comunitară niciodată nu a atins un asemenea grad de autonomie şi nu a beneficiat de mulţimea privilegiilor ca cele dobândite în regatul polon. Acolo, imensa mulţime evreiască se deosebea de comunităţile, relativ mici, existente în Bucovina înainte de 1769[744].

După informaţiile noastre, evreii bucovineni, cel puţin cei care au trăit, iniţial, nemijlocit sub stăpânirea moldovenească, s-au asimilat cu totul condiţiilor existente în ţară. Astfel, printre altele, ei au adoptat costumaţia păturilor sociale de care erau apropiaţi şi care nu făceau parte din ţărănime. Se pare, însă, că cei care au venit în valuri mai mari după 1769, aproape exclusiv din Galiţia, au fost purtătorii obişnuitului caftan, considerat greşit ulterior de unii ca îmbrăcăminte specific evreiască. Aceste diferenţe nu au fost doar formale, ci au corespuns unor moduri de viaţă şi gândire diferenţiate şi s-au reflectat în diverse sectoare ale vieţii cotidiene, dând naştere unor dimensiuni uneori acute între cei vechi şi cei noi. Menţionăm din nou poziţia diferitelor categorii de evrei în problema expulzărilor şi a concesiilor. În ciuda acestei situaţii, unitatea organizatorică a kahalelor nu a fost pusă niciodată în mod serios în discuţie şi, cu atât mai puţin, nu s-a ajuns la separaţie[745].

---

[743] Al. Bocăneţu, *op. cit.*, p. 69; S. Kassner, pp. 13 şi urm.; *Izvoare*, pp. 278–279, 285–287, 292, 311–313.

[744] S. Kassner, *op. cit.*, p. 34; Johann Polek, *op. cit.*, p. 254.

Din punct de vedere al principiilor organizatorice, metodologia a fost cea folosită în lumea evreiască. Acolo unde s-a adunat, la un moment dat, un număr oarecare de evrei, s-a înfiinţat un kahale din enoriaşii locali şi din elemente izolate, aşezate în localităţile din jur. În fruntea tuturor comunităţilor din Bucovina stătea conducătorul kahalei din Cernăuţi, care, atât de fapt, cât şi de drept, juca rolul unui intermediar între autorităţile militare habsburgice şi populaţia evreiască din Bucovina. Aşa cum s-a mai menţionat, dincolo de aria de cuprindere a unei kahale puteau locui, mai ales în diverse localităţi rurale, familii izolate de evrei, dar ele nu se bucurau de drepturile şi datoriile legate de apartenenţa lor la comunitate. În acest caz, mai ales în timpul administraţiei conduse de Enzenberg, ei erau supuşi autorităţilor administrative teritoriale de stat precum şi jurisdicţiei moşiereşti. General-maiorul amintit a introdus ulterior o serie de modificări şi în acest sens. A casat împărţirea iniţială teritorială şi a stabilit că în Bucovina funcţionează două organizaţii superioare numite „Oberkahale". Fiecare dintre aceste comunităţi superioare aveau în subordine un număr oarecare de unităţi. Astfel, Oberkahale din Cernăuţi avea în subordine Sadagura şi Vijnita, iar Suceava tutela obştile din Siret şi Câmpulung[746]. În fruntea kahalelor stăteau rabini, unde comunitatea reuşea să-i întreţină. La fel, existau juzi, în mod obligatoriu persoane civile, numiţi în terminologia oficială a vremii „Richter". Enoriaşii îi ziceau şi kahali. În Cernăuţi şi Suceava funcţiona câte un jude-şef. General-maiorul Spléný, după ocuparea Bucovinei, a confirmat în funcţiune pe toţi juzii găsiţi la posturile lor, cu atât mai mult cu cât, potrivit uzanţelor locale, mandatul respectiv avea un caracter electiv şi viager. Spre exemplu judele şef, Lazăr Izrael, care stătea în fruntea kahalei din Cernăuţi, a fost ales în jurul anului 1752. El i-a păstrat funcţia timp de vreo 30 de ani. Sesizând rădăcinile adânci ale acestui sistem, Enzenberg însuşi a stăruit la Consiliul de Război de Curte, cerând să se admită pe mai departe, neschimbat, statutul existent. Menţinerea sistemului nu l-a împiedicat pe Enzenberg să încalce autonomia comunitară şi să se amestece în alegerea judelui-şef din Cernăuţi, după decesul lui Lazăr Izrael. Încălcând libertatea de alegere, în final, a recunoscut ca succesor în funcţia de jude-şef din capitala provinciei pe candidatul minorităţii, Josef Schmul Pultawem. În mod similar a procedat şi în alte părţi. Astfel, cunoaştem cazul din ocolul Câmpulungului, unde a încălcat la fel drepturile electorale ale locuitorilor. Chiar în această perioadă fiecare kahale avea oarecare statut, moştenit din epoca moldovenească. Acesta prevedea numărul şi atribuţiile angajaţilor săi[747].

Guvernământul militar habsburgic, la început, a preluat neschimbat întregul sistem fiscal moldovenesc, care, după cât se pare, în ciuda domniei fanariote, era mult mai puţin apăsător decât sistemul fiscal existent în Imperiul Habsburgic. Este în general cunoscut faptul că guvernanţii din Viena vedeau în supuşi, în primul rând, contribuabilul. Cât priveşte măsurile de protecţie ale supuşilor, luate din când în când de regimul absolutist monarhic, acestea se datorau menţinerii capacităţii de plată către stat a contribuabilului. Statul habsburgic era preocupat ca nu cumva renta feudală, datorată proprietarilor de pământ sau altor obligaţii extrastatale, să pericliteze plata contribuţiei imperiale. Se cunoaşte că imperiul întreţinea experţi în vederea urmăririi capacităţii de plată a contribuabilului. Enzenberg însuşi atrăgea atenţia, într-un raport înaintat în anul 1779, că o familie evreiască din Bucovina plăteşte într-un an fiscal numai suma de cinci forinţi în contul impozitului direct. În memoriile lui, amintitul guvernator propunea introducerea unor sarcini fiscale şi mai grele, invocând fantezist că evreii nicăieri nu trăiesc mai bine ca în Bucovina. În realitate, el ignora faptul că în urma majorărilor fiscale aplicate deja, evreii din Bucovina suportau sarcini băneşti foarte grele. Drept contraargument al acestor informaţii amintim, că armenii plăteau doar patru forinţi anual în contul impozitului de bază. Greutatea respectivă consta, în primul rând, în faptul că evreii erau supuşi, în afară de apăsătorul impozit direct, cu caracter discriminatoriu, şi la alte sarcini fiscale. Între acestea se numărau şi taxa pentru construirea drumurilor, răscumpărarea obligaţiei de fân, a încartiruirilor etc. Cârciumarii erau constrânşi să plătească un impozit de 15% pe venit, iar morarii 5%. Sunt dese plângerile că organele fiscale provinciale stabilesc venitul impozabil la un nivel exagerat. Locuitorii evrei ai satelor trebuiau să plătească anual suma de cinci creiţari impozit pentru fiecare oaie. Pentru fiecare cap de bovină, se plătea o taxă de 69 de creițari și jumătate. În caz că dispuneau de cazan de țuică, fiscul percepea pentru aceasta cinci forinți și 30 de creițari. În mediul urban, pentru vite, impunerea era mai ușoară. O bovină se taxa cu 15 creițari, iar oaia cu doi creițari și jumătate. Pentru alte produse ca vinul, țuica, ceara etc. erau fixate diverse impozite pe circulație. În orașul Cernăuți evreii trebuiau să contribuie cu o sumă însemnată de 150 de forinți în contul impozitului pe sare, în timp ce obligația întregii capitale se cifra la suma de 500 de forinți.

---

[745] S. Kassner, *op. cit.*, pp. 13–14.

[746] N. M. Gelber, *op. cit.*, pp. 12–14.

[747] S. Kassner, *op. cit.*, p. 37; Johann Polek, *op. cit.*, pp. 268–269; N. M. Gelber, *op. cit.*, p. 14; *Izvoare*, pp. 248–249.

Existau și impozite speciale ce reveneau ispravnicilor, respectiv funcționarilor administrativi. Rămăsese în vigoare și așa-zisul venit al mitropolitului, ceea ce echivala cu 17 forinți pentru fiecare comunitate. Nu puține erau obligațiile bănești ale enoriașilor datorate pentru alimentarea bugetelor comunitare, inclusiv plata angajaților acestora. La fel, evreii bucovineni erau obligați să ofere demnitarilor locali și provinciali așa-zisul cadou de Crăciun și Anul Nou[748].

Propunerile guvernatorului au fost doar parțial luate în considerare, deoarece clarvăzătorii de la Viena înțelegeau perfect care sunt limitele capacității de plată ale contribuabililor fără ruinarea lor și, în consecință, transformarea lor în insolvabili.

Potrivit sistemului nou, introdus de erariul imperial, fiecare familie evreiască trebuia să plătească, ca sarcină principală fiscală, un impozit de stat direct majorat la 12 forinți și 30 de creițari. Cuantumul acestuia a rămas neschimbat până la reforma fiscală, înfăptuită în anul 1811. Componentele acestei sarcini publice erau formate din răscumpărarea obligatorie a robotei – cinci forinți, contribuție pentru scutirea de încartiruire militară – un forint, răscumpărarea cosirii fânului pentru necesitățile oficialității – opt creițari, pentru lemne de foc, în același scop – doi creițari. Desigur, persoanele necăsătorite și alte categorii de evrei, precum vârstnicii, efectuau sarcini mult mai mici.

Dintre sarcinile fiscale specificate mai sus reiese limpede că populația izraelită din Bucovina era considerată, la fel ca și cei din celelalte provincii ereditare, supuși ai erariului imperial. Potrivit concepției medievale, ei datorau erariului și plata rentei feudale. În general, în Imperiul Habsburgic se pretindea răscumpărarea acestor obligații cu bani. Trebuie să menționăm că celelalte impozite suportate de evrei până la introducerea amintitului sistem, ca de pildă sarcinile fixate în funcție de vitele posedate, s-au păstrat în continuare. La fel au rămas și toate sarcinile comunitare existente.

În același timp, însă, trebuie să menționăm faptul ca până în 1830, evreii din Bucovina nu aveau obligații militare față de armata cezaro-crăiască. În schimb erau obligați ca, periodic, să prezinte un anumit număr de recruți stabilit de Consiliul de Război de Curte[749]. Tot atât de favorabilă a fost posibilitatea răscumpărării încartiruirii soldaților. Această dispoziție își avea originea în atitudinea antisemită, care avertiza de pericolul întâmpinat de creștinul care înnoptează în casa unui evreu. Această sarcină, în Bucovina, era deosebit de neplăcută în cursul războaielor care au afectat această zonă.

Din perioada 1776–1786, dispunem și de unele date privind desfășurarea vieții comunitare. Potrivit acestora, în perioada pătrunderii trupelor imperiale în Bucovina, populația evreiască dispunea de o sinagogă la Suceava și mai mult ca sigur, de una la Cernăuți. De asemenea, era în funcțiune un oarecare număr de case de rugăciune instalate în locuințe particulare, în general închiriate. Sinagoga din Suceava, însă, a fost victima unui incendiu în anul 1771, iar comunitatea locală a reușit să o refacă foarte greu. În acest răstimp, izraeliții din Suceava au fost nevoiți să înlocuiască sinagoga cu un lăcaș de cult provizoriu, instalat într-o colibă. Situația s-a agravat prin faptul că sinagoga arsă s-a prăbușit în luna iunie 1777 și doar Enzenberg a aprobat începerea reconstrucției[750].

În cadrul comunităților de la Cernăuți, Suceava și Siret au funcționat, de regulă, rabini. Este de presupus că ei proveneau din vreuna din ieșivele numeroase existente în Galiția vecină. Se știe că în anul 1774, la Suceava, scaunul rabinic era ocupat de Simon Löbl. Din documente ne-a parvenit numele rabinului Israel Josef Ehrendorf, în funcțiune la Cernăuți. El intrase în serviciul comunității respective în jurul anului 1750 și rămăsese în serviciu până la o dată imprecisă. De asemenea, avem informații și despre activitatea rabinului Baruch ben Schlomo, care încetase din viață în anul 1794. Este aproape sigur că el îl succedase pe rabinul Ehrendorf. Este posibil ca în cadrul comunității de la Cernăuți, periodic, să fi funcționat chiar doi rabini. Acest fapt se deduce dacă avem în vedere vizita la

---

[748] N. M. Gelber, *op. cit.*, pp. 12–13; R. F. Kaindl, *op. cit.*, p. 159.

[749] Johann Polek, *op. cit.*, p. 253; N. M. Gelber, *op. cit.*, p. 23.

[750] N. Wickenhauser, *Geschichte der Deutschen Siedlungen in der Bukowina*, vol. I, 1885, pp. 207–208; Johann Polek, *op. cit.*, p. 251.

Cernăuţi a împăratului Iosif al II-lea, în anul 1783, când apare şi rabinul Moise Coon. El purta titlul de „prim-rabinul şi judele districtului Bucovina".

În decursul perioadei studiate apare periodic şi funcţia şi titlul de prim-rabin. Această funcţie, însă, se pare că se referea la extinderea jurisdicţiei religioase asupra tuturor enoriaşilor şi, în consecinţă, a tuturor rabinilor din provincie. Această jurisdicţie generală era cu atât mai reală, cu cât doar rabinatul din Cernăuţi avea o anumită stabilitate. Astfel, cunoaştem faptul că în urma alungării unui mare număr de familii la începutul deceniului al nouălea, comunitatea din Suceava slăbise numeric şi economic atât de mult, încât nu mai dispunea de posibilităţi materiale să poată susţine un rabin[751].

Rabinatul bucovinean era confruntat şi cu multe probleme dificile ce se resimţeau, mai ales, în legătură cu problemele matrimoniale. Legile absurde antisemite ale Imperiului Habsburgic şi, mai ales, taxele foarte oneroase impuse tinerilor dornici să se căsătorească au creat o situaţie deosebită, apărând aşa-zisele căsătorii oculte, practică ce s-a menţinut până la mijlocul secolului al XIX-lea[752].

În ciuda greutăţilor, comunităţile întreţineau şi anumite servicii. Astfel ştim că la Cernăuţi a funcţionat în această epocă o baie şi o măcelărie rituală[753]. Nu putem uita nici apariţia unor asociaţii înfiinţate în scopuri cultice. Pe baza documentelor se cunoaşte că în anul 1768 s-a înfiinţat la Vijniţa o asociaţie Chevra-Kadisa, care era formată din 15 membri fondatori şi avea un statut bine definit[754].

În rândurile populaţiei evreieşti din Bucovina au apărut mai multe curente de idei. Cea mai mare parte a enoriaşilor, mai ales cei care locuiau în localităţile mai mici sau trăiau risipiţi în mediul rural, erau adepţii respectării neabătute a legilor cultice cuprinse în Sulchan-Aruch. Mai mult, evreii în general considerau că respectarea acestor dispoziţii este chezăşia menţinerii identităţii lor religioase şi chiar etnice. În condiţiile unei vieţi familiale net patriarhale, aceste precepte religioase au fost transmise din generaţie în generaţie. După cunoştinţa noastră, ideile reformatoare apărute mai ales în Germania nu au avut o influenţă sensibilă în Bucovina în perioada anilor 1774–1786[755].

În ceea ce priveşte hasidismul nu există date care să-i dovedească răspândirea. Acest fenomen are loc mult mai târziu, doar la începutul secolului al XIX-lea[756]. În schimb, cunoaştem faptul că printre imigranţii din Galiţia s-au bucurat de o anumită influenţă aderenţii secţiei aşa-zise abrahamite. Numărul lor, însă, nu pare să fie deosebit de mare. Cert este că dintre aderenţii lui Jacob Frankl (1720–1791), aproximativ 50 de familii au obţinut permisiunea de a crea o colonie proprie pe domeniul Fondului religionar ortodox din Bucovina, numit Cuţu-Mare. Acest domeniu, în epoca respectivă, era arendat de un consilier al guvernământului civil, provincial, din Lemberg. Conducătorul coloniştilor abrahamiţi se numea Michalakhi Cerniewski[757]. După unele păreri este posibil ca, încă de pe timpul apartenenţei moldoveneşti, însuşi Jacob Frankl să fi vizitat comunitatea din Cernăuţi. Nu este însă sigur faptul că unul dintre rabinii din Cernăuţi să fi militat împotriva acestei secte[758].

Avem foarte puţine date despre desfăşurarea învăţământului evreiesc din Bucovina. Singurul reper îl constituie informaţia obţinută din lucrarea privind categorisirea familiilor evreieşti de către comisia militară. Între persoanele trecute la categoria „alţii", unele figurează cu menţiunea „Schulmeister", „meşteri de şcoală". Aceste persoane nu pot fi decât docenţii care au funcţionat în cadrul activităţii Talmud-Tora. Absolut sigur este că, până la apariţia reformelor iosefine, nu au existat în Bucovina unităţi şcolare evreieşti cu profil de cultură generală. Cu atât mai puţin era posibil ca elevii izraeliţi să fi frecventat şcoli aparţinând altor confesiuni.

---

[751] C. Tennenhaus, *op. cit.*, p. 19; N. M. Gelber, *op. cit.*, p. 23; J. Polek, *op. cit.*, pp. 270–271.

[752] *Aufruf an die izraelitischen Gemeinden der Bukowina zur Abstellung geheimer Tranungen*, Czernowitz, 1860; Johann Polek, *op. cit.*, p. 260.

[753] C. Tannehaus, *op. cit.*, p. 19.

[754] N. M. Gelber, *op. cit.*, p. 24.

[755] B. Merlaub, *op. cit.*, pp. 70–72.

[756] N. M. Gelber, *op. cit.*, p. 23; F. Zieglauer, *Geschichtliche Bilder aus der Bukowina zur Zeit des österreichisch Okkupation*, Czernowitz, 1893, p. 24.

[757] I. Bidermann, *op. cit.*, passim.

[758] S. Kassner, *op. cit.*, p. 14; N. M. Gelber, *op. cit.*, p. 23.

DURCH VOLKSBILDUNG ZUR VOLKSIDENTITÄT: BILDUNGSBESTREBUNGEN DER CZERNOWITZER RUTHENEN VOR DEM HINTERGRUND DER WECHSELWIRKUNGEN MIT DEN NACHBARKULTUREN IM 19. JAHRHUNDERT[759]

TETYANA KLOUBERT

Through Popular Education to Popular Identity: Educational Aspirations of the Ruthenians from Chernivtsi against the Background of Interactions with Neighbouring Cultures in the 19th Century

(*Summary*)[*]

Bukovina and its capital, Chernivtsi, were not the place of appearance *eo ipso* of the cohabiting nationalities and ethnic groups. Bukovina was more of a fertile land, favourable to the cultivation and development of national ideas, which penetrated this space, coming from other national and cultural centres and which were implemented through most diverse cultural initiatives. This approach took place, of course, in a competitive environment: especially the Romanian and Ukrainian national movements had an almost symmetrical path, relying on the support of the Orthodox rural population. The work of one ethnic group was an example and, at the same time, a warning signal and a call to react to another group. In the competition to win the sympathy of the population, the education and enlightenment of the masses in the national spirit played one of the most important roles – in the form of schools, scholarships, newspapers and "culture/national houses" as centres of cultural life. Through the examples provided by the "Ruska Besida" Society and the National House of Ruthenians, we will try to show how the Ruthenian cultural and national identity was formed and to analyse its legitimacy. From a historical perspective, the national struggle through culture/education was a dynamic and positive process, a fundamental aspect in the creation of the so-called "Chernivtsi myth" or "Bukovinian Myth", as a peripheral province of the Habsburg Monarchy with a high level of culture and tolerance. The cultural struggle was permanent, as none of the nationalities (except the Germans) had a special status, but had to conquer the desired position through a sustained activity in the cultural and educational field, as well as in the social and political ones.

Keywords: Bukovina, Chernivtsi, Ruthenian identity, cohabiting nationalities, culture, education, "Ruska Besida" Society, National House of Ruthenians.

Europäische und galizische Einflüsse auf die nationale Entwicklung der bukowinischen Ruthenen

Die Liberalisierung des kulturellen Lebens im Habsburger Reich und entsprechend auch in der Bukowina, seit 1849 als eigenständiges Kronland von Galizien getrennt, infolge der Verfassungsreformen der 1860er Jahre diente als ein Impulsgeber für die Entstehung bzw. Entwicklung der nationalen Kulturen der Monarchie. So garantierte der Artikel 19 der Verfassung die Gleichrangigkeit aller Völkergruppen des Staates und das Recht, die eigene Kultur zu leben und zu entwickeln. Mit Verweis auf die neue österreichische Verfassung und die daraus resultierenden Rechte und Möglichkeiten, beginnt die erste Ausgabe der Zeitung „Bukowina", dem Presseorgan der Gesellschaft der Czernowitzer Ukrainer „Ruska Besida", aus dem Jahr 1885[760]. Auf das Verfassungsrecht eines Volkes auf Selbstentfaltung Bezug nehmend, stellt sich die Zeitung „Bukowina" als Ziel, durch ihre Aufklärungsarbeit „das ruthenische Volk der Bukowina auf das gleiche Niveau der moralischen und geistigen Entwicklung mit anderen Völkern der österreichischen Monarchie [zu] stellen"[761]. Angekündigt wird, die Zeitung werde Berichte über das Leben der ruthenischen Bukowiner sowie über die „galizischen, ungarischen und in der Ukraine lebenden Brüder, die alle zu einer und derselben Familie gehören" erstatten, ferner auch über weitere Völker, mit denen man „freundlich und in Friede zusammenleben möchte"[762].

---

[759] „Analele Bucovinei", anul XX, nr. 1 (40), 2013, pp. 177–191.

[*] Traducere: Ştefăniţa-Mihaela Ungureanu.

[760] Vgl. Die Zeitung „Bukowina", Jg. 1, 1. Januar 1885, Nr. 1, S. 1.

[761] Ebd.

[762] Ebd. S. 1f.

Die Bukowina und ihre Hauptstadt Czernowitz waren für keine der dort lebenden Nationalitäten und Volksgruppen die eigentlichen Geburtsstätten. Die Bukowina war vielmehr ein fruchtbarer Boden zum Weiterwachsen und Entwickeln der nationalen Ideen, welche aus anderen Zentren (Bukarest, Lemberg, Warschau etc.) kamen und welche dort unter anderem durch Bildungsinitiativen aller Couleurs ausgeführt und weiterentwickelt wurden. Bildung wurde auch unter den ukrainischen Intellektuellen als geeignetes Mittel im Kampf um nationales Selbstbewusstsein sowie für die nationale Entwicklung im Wettbewerb mit anderen Volksgruppen dieses multinationalen Gebietes betrachtet. Pihuljak, der erste Vorsitzende des ukrainischen Volkshauses in Czernowitz, resümierte im Jahr 1909 anlässlich des 25jährigen Jubiläums des Volkshauses: die Ursache für wirtschaftliche, materielle und alltägliche Probleme der Ukrainern in der Bukowina, sei die fehlende Bildung[763]. Im Hinblick auf das Ende des 19. Jahrhunderts, kann man jedoch bereits von einem systemischen Charakter der Bildungsbestrebungen der Ukrainer in der Bukowina sprechen: neben den Volksschulen, gab es Gymnasien, Hochschule sowie Institutionen für Bildung und Weiterbildung Erwachsener, formellen und informellen Charakters, die im Allgemeinen zur Konsolidierung der nationalen Bestrebungen merklich beigetragen haben.

Das ukrainische/ruthenische[764] nationale Denken hat sich in der Bukowina relativ spät angebahnt – im Vergleich zu entsprechenden europäischen nationalen Strömungen, wie auch im Vergleich zum benachbarten Galizien[765]. Dieser Prozess wurde jedoch beeinflusst durch die Rezeption der westeuropäischen Tendenzen sowie der Entwicklungen innerhalb des Ruthenentums, insbesondere der nationalen Bewegung in Galizien. Dass die westeuropäischen Einflüsse, insbesondere die der deutschen Romantik, bei der nationalen ruthenischen Erwachung in Galizien wie auch in der Bukowina eine wichtige Rolle gespielt haben soll, belegt bspw. die Tatsache, dass die erste „ruthenische" Grammatik im Jahr 1834 in deutscher Sprache erschienen ist. Die Grammatik bemühte sich, Elemente des Kirchenslawischen und der gesprochenen Bauernsprache zu integrieren[766]. Der Zugang zur deutschsprachigen Kulturwelt für die ruthenische/ukrainische Elite im Habsburger Reich führte vermutlich auch zur Übernahme der deutschen Bildungsidee, obwohl die Einflusslinien nicht direkt nachweisbar sind, nämlich: durch Bildung eine Bevölkerung zum Volk zu machen – die Idee, die sich in Deutschland in der Formel „Volkbildung durch Volksbildung" niederschlug und durch die „Gesellschaft zur Verbreitung von Volksbildung" im 19. Jahrhundert verfolgt wurde[767]. So war auch die Grundüberzeugung der ruthenischen geistigen Elite der Bukowina, der nationale Werdegang sollte auf dem aufklärerischen Wege und nicht auf politischem geschehen[768]. Dies erwies sich unter den vorherrschenden Umständen als optimal gewähltes Mittel, insbesondere bei der Betrachtung der Tatsache, dass die bukowinischen Ruthenen bis Ende des 19. Jahrhunderts keine eigenen Vertreter in den politischen Gremien der Monarchie hatten und somit eigene Interessen nicht durch politische Vertretung verwirklichen konnten. Obgleich die Ukrainer, welche sich damals in der Bukowina überwiegend als Ruthenen bezeichneten, knapp die Hälfte der Bevölkerung ausmachten, waren sie bis in die 1870er Jahre immer noch nicht im Landtag vertreten.

Die nationale Bewegung der bukowinischen Ruthenen erfolgte zeitlich versetzt nicht nur im Vergleich zu gesamteuropäischen Strömungen, sondern auch im Vergleich zu nationalen Initiativen der Ruthenen im benachbarten Galizien. Lemberg, das heutige Lwiw, war in vielerlei Hinsicht der Vorreiter der ruthenisch-ukrainischen nationalen Entwicklung; die Czernowitzer Ruthenen übernahmen oft Muster und Modelle, die aus der Hauptstadt Galiziens in die Bukowina einflossen.

---

[763] Jerotej Pihuljak, „25 lit tomu a nyni", in „Bukowina", 6, 1909, S. 1.

[764] Zur zeitlichen Entwicklung der Begriffe „ruthenisch" und „ukrainisch" vgl. Volodymyr Staryk, „Holovna transformacija rus'ko-ukraïns'koho nacional'noho proektu – bukovyns'ki rusyny stajut' ukraïncjamy", in *Miž nacionalizmom i tolerantnistju*, Czernowitz, Prut, 2009, S. 108–111.

[765] Vgl. dazu Claus Remer, *Innen- und außenpolitische Bedingungen für die Entstehung und das Wirken der ukrainischen Nationalbewegung in Europa 1750–1849*, Berlin, 1993, S. 286.

[766] Vgl. dazu John-Paul Himka, „German Culture and the National Awakening in Western Ukraine before the Revolution of 1848", in Hans-Joachim T*orke, John-Paul Himka (Hg.),* German-Ukrainian Relations in Historical Perspective*, Edmonton, Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 1994, S. 29–44.*

[767] Zur „Gesellschaft für Verbreitung der Volksbildung" siehe Horst Dräger, *Die* Gesellschaft für Verbreitung von Volksbildung, Stuttgart, Klett, 1975.

[768] Vgl. Svjatoslav Pacholkiv, *Emanzipation durch Bildung: Entwicklung und gesellschaftliche Rolle der ukrainischen Intelligenz im habsburgischen Galizien (1890–1914)*, München, Oldenbourg-Wiss.-Verl., 2002, S. 67.

Der ukrainische Historiker Hruschewskyj nannte nicht umsonst einst Lemberg „das geistige Piemont der ukrainischen Bewegung“[769].

Im Jahre 1861 wurde in Lemberg die erste ukrainische Gesellschaft mit aufklärerischen Zielen „Ruska Besida“ gegründet, dessen Ziel die „Entwicklung des nationalen Geistes” der Ukrainer war[770]. Nach diesem Beispiel entstand im Jahre 1869 die erste Gesellschaft der Czernowitzer Ruthenen unter dem gleichen Namen. Das erste Ruthenische Volkshaus wurde in den 1850er Jahren ebenfalls im Lemberg gegründet. Die Kosten für die Errichtung des Volkhauses in Galizien wurden jedoch unter anderem in Czernowitz gesammelt. Zahlreiche Spenden der ruthenischen Bevölkerung von Czernowitz für das Volkshaus in Lemberg belegen, dass die Vorgänge in Galizien von den bukowinischen Ruthenen aufmerksam verfolgt wurden, aber auch dass Lemberg, zumindest zeitweise, als Zentrum und als wichtiger Bezugspunkt für die Entwicklung der „eigenen“ ruthenischen Kultur galt.

Der bekannte „Aufruf. Der Hauptnational-Rath an die Bevölkerung Galiziens“, ein Aufruf zur Sammlung der Gelder für die Errichtung des ruthenischen Volkshauses in Lemberg vom 8. Februar 1850, ist ein weiteres Beispiel dafür, dass deutsche Sprache und indirekt auch deutsch-politische Kultur zur Weiterentwicklung und Weiterverbreitung des ruthenischen nationalen Bewusstseins grundlegend war. Dieser Aufruf, obwohl an die ruthenische Bevölkerung gerichtet, wurde in deutscher Sprache verfasst[771]. Zur Begründung der Notwendigkeit des ruthenischen Volkhauses wird darin die Rolle der Bildung hervorgehoben: „Jeder einsichtsvolle, der mit dem Auge der gesunden Vernunft einen Blick auf die gegenwärtigen Verhältnisse geworfen, wird mit uns übereinstimmen, daß die Volksbildung gegenwärtig mehr als je, ein unabweisbares gebietherisches Erforderniß, daß sie die Verbindung eines wahrhaft konstitutionellen Lebens ist. Jene unseligen der Geschichte angehörigen Verhältnisse, die unserer Volksbildung im Wege standen, die die ruthenische Nation nicht nur in wissenschaftlicher Hinsicht hinter anderen Nationen zurückließen, sondern auch die einfachen edlen Sitten unserer Väter in deren Nachkommen namhaft verunstalteten, sie waren zugleich die Ursache unseres nationalen Erstarrens, die Quelle unseres Unheils, unserer Schmach“[772]. Aus der zitierten Passage und den folgenden Zeilen wird deutlich, dass die Volksbildung eine bedeutende Rolle beim Erwachen bzw. Erwecken der ruthenischen Nation „aus dem Jahrhunderte langen lethargischen Schlafe“[773] zukommen sollte und sich von der Volksbildung „das Heil und [der] Ruhm“[774] der Nation versprochen wurde.

Hinsichtlich der Bedeutung der deutschen Sprache für die nationale Entwicklung der bukowinischen, wie auch galizischen Ruthenen muss angemerkt werden, dass die befürchtete Gefahr der Germanisierung der Ruthenen und des kulturellen Lebens durchaus bestand und dass die Entwicklung und Verbreitung der deutschen Sprache die Ausbreitung der ukrainischen Sprache in vielen Sphären des gesellschaftlichen, politischen und kulturellen Lebens abbremste[775]. Andererseits eröffnete aber die Beherrschung der deutschen Sprache neue Möglichkeiten in Bezug auf das Kennenlernen der deutschen, der europäischen Kultur, und der politischen sowie gesellschaftlichen Strömungen und schuf somit das Fundament für den Anschluss an die europäische Kultur und Bildung.

---

[769] Michael Hruschewskyj, *Die ukrainische Frage in historischer Entwicklung*, Wien, Verlag des Bundes zur Befreiung der Ukraina, 1915, S. 46.

[770] Vgl. das erste Statut der Gesellschaft aus dem Jahr 1861: Lwiwer wissenschaftliche Stefanyk-Bibliothek der Nationalen Akademie der Wissenschaften der Ukraine; Manuskriptensammlung, Fond 1, sprava 486/1, hier Blatt 1 (insgesamt 2 Blätter).

[771] Staatliches Archiv des Gebiets Chernivtsi, Fond 1, Opis 1, Delo 10395, Blatt 14 (insgesamt 17 Blätter).

[772] Ebd., Blatt 14 r.

[773] Ebd., Blatt 14.

[774] Ebd., Blatt 14 r.

[775] Vgl. Staryk, „Rutens'ki bat'ky modernoho rus'ko-ukraïns'koho nacional'noho proektu“, in Ders.: *Miž nacionalizmom i tolerantnistju*, Czernowitz, Prut, 2009, S. 81–87, hier S. 84.

Wolochen: Kampf um die nationale Selbstbestimmung zwischen Rumänen und Ruthenen

Die ruthenische Bevölkerung der Bukowina war überwiegend ländlich[776]. Das nationale Zugehörigkeitsbewusstsein der Dorfbewohner – und diese stellten auch die eigentliche Zielgruppe der bukowinischen Gesellschaft „Ruska Besida“ dar, wie auch später des ukrainischen Volkshaueses in Czernowitz – war im 19. Jahrhundert noch ziemlich diffus. Die Dorfbewohner, ob sie ruthenisch oder rumänisch sprachen, bezeichneten sich, wie Staryk dies herausarbeitete, als Wolochen, was meistens auf keine nationale sondern eine religiöse (in Bezug auf orthodoxe Religion) oder ortsbezogene (aus der Bukowina stammend) Identifikation hinwies[777]. Der Weg von Dorfbewohnern in die Ukrainer (in Anlehnung an Eugen Weber[778]) sollte noch ein Zwischenstadium des nationalen Bewusstwerdens passieren, das durch Bildung gewährleistet werden sollte: die Ruthenen/Ukrainer sollten sich erst als Ruthenen/Ukrainer wahrnehmen lernen. Dieser Weg war verständlicherweise nicht konkurrenzlos: besonders die rumänische Nationalbewegung und die ukrainische Nationalbewegung vollzogen beinahe identische Schritte und wetteiferten um die in der Mehrzahl orthodoxe (sich als wolochisch bezeichnende) ländliche Bevölkerung. Der bekannte ukrainischer Sprachforscher Simovyč beschrieb die Entwicklung der Ruthenen im 19 Jahrhundert: „[...] wir mussten uns selbst erschaffen. Ja, erschaffen. Weil hinter uns eine graue Masse stand, dunkle, unaufgeklärte, wirtschaftlich abhängige, national unsichere Masse. Wir hatten nur diese Masse mit ihrer interessanten, für die Nichtinitiierten unverständlichen nationalen Selbstbeschreibung: Wolochen, die kein Wolochisch sprechen“[779].

Die Religion, die für die Ukrainer in Galizien das wichtigste nationale Merkmal war, verhinderte in der Bukowina vielmehr die Prozesse der nationalen Bewusstseinsbildung der Ruthenen. „Wolochisch“ war dabei, so Staryk, eine im Volksmunde gebräuchliche Umschreibung der orthodoxen Religion, eine Bezeichnung, die das Ukrainische und das Rumänische miteinander vermischte und oder sogar synonym für „rumänisch“ verwendet wurde[780]. Die Ukrainer in Galizien, im Unterschied zu den Ruthenen/Ukrainern in der Bukowina waren hingegen vornehmlich griechisch-katholisch, so dass die nationale Bewegung der Ukrainer in Galizien vorherrschend unter der Führung der griechisch-katholischen Geistlichen stattfand. Die Orthodoxie war in der Bukowina bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts stark rumänisch geprägt. Hacman, der orthodoxe Bischof der Bukowina, wollte jedoch seinen Einfluss als Geistlicher auf die ruthenisch-ukrainische Bevölkerung der Bukowina, welche überwiegend orthodox war und zunehmend die griechisch-katholische Kirche als nationale ukrainische Kirche ansah, nicht verlieren und willigte deshalb ein, 1838 Ruthenisch/Ukrainisch als zweite offizielle Sprache in der Kirchenverwaltung einzuführen[781]. Bischof Hacman unterstützte ebenfalls die erste von bukowinischen Ruthenen gegründete und getragene Organisation „Ruska Besida“. Kleriker spielten allgemein bis in die 1880er Jahre die führende Rolle in der Organisation. Die Sprachexperimente, die sie jedoch zu Beginn betrieben, um eine „ukrainische“ Sprache künstlich zu erschaffen, anstatt die gesprochene Sprache der Bauern zu übernehmen, führten dazu, dass ihre Zeitungen und Periodika nur für einen sehr kleinen Teil der Ruthenen verständlich waren. Die Organisation „Ruska Besida“ unterstützte anfänglich weniger die genuine ukrainische Bewegung, sondern war zum Teil stark russophil/moskvophil. In den 1880 er Jahren kam die Gegenbewegung innerhalb der Organisation, die dafür kämpfte, von einer breiten Bevölkerung verstanden und unterstützt zu werden, auf und setzte sich für die Benutzung der auf dem Lande gesprochen Sprache ein. Der prominenteste Vertreter dieser Bewegung war zweifelsohne Yurij Fedkovyč, der 1885 die ukrainisch sprachige Zeitung „Bukovyna“ gründete[782].

---

[776] Vgl. Oleksandr Dobrzanskyj, „Czernowitz und die Ukrainer“, in Harald Heppner, (Hg.), *Czernowitz. Die Geschichte einer ungewöhnlichen Stadt*, Köln [u.a.], Böhlau, 2000, S. 45–62.

[777] Vgl. Volodymyr Staryk, „Deščo pro archaïčnu „volos'ku” identyčnist‘ bukovynciv“, in Ders.: *Miž nacionalizmom i tolerantnistju*, Czernowitz, Prut, 2009, S. 36–47.

[778] Vgl. Eugen Joseph Weber, *Peasants into Frenchmen*, London, Chatto & Windus, 1977.

[779] Zit. nach Strаryk 2009, S. 182.

[780] Vgl. Volodymyr Staryk, *Deščo pro archaïčnu „volos'ku" identyčnist' bukovynciv...*, S. 36 ff.

[781] Vgl. Mariana Hausleitner, *Die Rumänisierung der Bukowina: die Durchsetzung des nationalstaatlichen Anspruchs Grossrumäniens 1918–1944*, München, Oldenbourg, 2001, S. 62.

[782] Vgl. Emanuel Turczynski, Geschichte *der Bukowina in der Neuzeit: zur Sozial- und Kulturgeschichte einer mitteleuropäisch geprägten Landschaft*, Wiesbaden, Harrassowitz, 1993, S. 171.

Bei den Selbstzuschreibungen zu einer der beiden Volksgruppen – der ukrainischen oder der rumänischen – spielten die entscheidende Rolle oft nicht das Elternhaus und die Sprache des Elternhauses, sondern die Position und die Überzeugung der Lehrer und der Pfarrer, wie dies auch Mariana Hausleitner vermerkte[783]. Umso verständlicher erscheint dabei die Tatsache, dass im Konkurrenzkampf um die Bevölkerung Bildung und nationale Aufklärung als Hauptkampfmittel benutzt wurden – in Form von Schulen, Bursen, Zeitungen, aber auch Kulturhäuser als Zentren des kulturellen Lebens. Die Aktivität der einen Gruppe, so Staryk, diente als Beispiel aber auch Warnsignal und Aufruf zur Gegenaktivität der anderen Gruppe[784]. Einer der Gründungsväter der Gesellschaft „Ruska Besida" sprach über das nachzueifernde rumänische Beispiel bei der historischen Versammlung im Dorf Tovtry: „Wir danken unseren [rumänischen, TK] Brüdern vom Herzen, dass sie uns mit eigenem Beispiel wachrüttelten"[785].

Wettstreit zwischen den Rumänen und den Ukrainern gab es auch in Bezug auf eine weitere Bildungseinrichtung: die philologische Fakultät der Czernowitzer Universität. Ion Nistor, der 1912 den Lehrstuhl für südosteuropäische Geschichte übernommen hatte, versuchte in seinen Werken, den rumänischen Charakter der Bukowina zu unterstreichen und den ukrainischen hingegen zu nivellieren. Staryk illustriert die Bestrebungen der Rumänisierung der Bukowina durch Nistor anhand der von Nistor verfassten ethnographischen Karte aus dem Jahr 1910: in jedem nordbukowinischen Dorf, sollten laut der Kartenangaben mindestens 25% der Rumänen wohnen, was jedoch, so Staryk, der österreichischen Volkszählung aus dem Jahr 1920 widerspreche[786]. Dass die Bildungseinrichtungen der Nichtrumänen (überwiegend waren davon die Deutschen und die Ukrainer betroffen) nach 1918 einem besonders starken Rumänisierungsdruck unterlagen, verdeutlicht auch Kotzian in seiner Schrift „Das Schulwesen der Deutschen in Rumänien im Spannungsfeld zwischen Volksgruppe und Staat"[787].

Die Konkurrenz auf dem Gebiet der Bildung und des gesellschaftlichen Lebens um das nationale Bewusstwerden zwischen unterschiedlichen Gruppen in der Bukowina und vor allem auch in Czernowitz, hatte jedoch nicht nur positive Effekte wie Impulsgebung und gegenseitige Anregung. Staryk spricht von der „kulturellen Gettoisierung der bukowinischen Gesellschaft", die ihren Anfang im 19. Jahrhundert nahm. Die Rumänen arbeiteten an ihren nationalen Projekten und die Ukrainer taten dies ebenso an ihren, ohne Interesse für die jeweiligen Bestrebungen des anderen zu zeigen[788].

Die Zeugnisse der damaligen Zeit erlauben jedoch die Schlussfolgerung, dass die Bestrebungen der anderen Nationalitäten durchaus genau betrachtet wurden – als Ansporn und Lehre für die eigene Tätigkeit. So finden sich bspw. im Aufruf zur Spendensammlung für den Bau des Ukrainischen Volkshauses in Czernowitz folgende Zeilen: „Brüder! Unsere Bukowina zählt mehr als halbe Million Einwohner. 415 davon sind Ukrainer, während 9,5% Juden und nur 0,5% Armenier sind. Nichtdestotrotz haben die Armenier aufgrund der freiwilligen Spenden eine monumentale Kirche aufgebaut, die Juden haben einen wunderbaren Tempel errichtet. Die Juden und die Armenier haben viel und geben viel. Wir haben wenig und können wenig geben. Aber wenn jeder von uns ein bisschen gibt, dann wird es insgesamt viel sein, weil es Ukrainer viele gibt und sie werden durch kleine Beiträge große Sache machen, denn es geht um die Bildung und um euren guten Namen"[789].

Von dieser Perspektive gesehen war der kulturelle Kampf mittels Bildung und Volksaufklärung ein dynamischer und eher positiv zu betrachtender Prozess, der mutmaßlich den Grundstein für den sog. Mythos Czernowitz oder Mythos Bukowina als kulturell hoch entwickelte, tolerante Peripherie der Habsburger Monarchie war. Der Kampf ließ keine Stagnation zu, da keine der nationalen Gruppen ein ausschließliches Recht auf das Land Bukowina oder auf die Stadt Czernowitz hatte, sondern musste ihren eigenen Platz und Anerkennung durch unermüdliche Aktivität auf dem kulturellen, aufklärerischen, später gewiss auch auf dem gesellschaftlichen und politischen Gebiet erobern.

---

[783] Vgl. Mariana Hausleitner, *Die Rumänisierung der Bukowina: die Durchsetzung des nationalstaatlichen Anspruchs Grossrumäniens 1918–1944*, S. 68.

[784] Vgl. Volodymyr Staryk, „Ščo spil'noho maly ukraïns'kyj ta rumuns'kyj nacional'ni proekty na Bukovyni", in Ders.: *Miž nacionalizmom i tolerantnistju*, Czernowitz, Prut, 2009, S. 71–77, hier S. 76.

[785] Zit. nach Volodymyr Staryk, „Ščo spil'noho maly ukraïns'kyj ta rumuns'kyj nacional'ni proekty na Bukovyni...", S. 76.

[786] Vgl. Volodymyr Staryk, „Etnohrafični karty Bukovyny – znajdit' desjat' vidminnostej", in Ders.: *Miž nacionalizmom i tolerantnistju*, Czernowitz, Prut, 2009, S. 127–129.

[787] Ortfried Kotzian, *Das Schulwesen der Deutschen in Rumänien im Spannungsfeld zwischen Volksgruppe und Staat*, Augsburg, Univ., Diss., insbes., 1983, S. 260 ff, 285 ff.

[788] Vgl. Volodymyr Staryk, „Ščo spil'noho maly ukraïns'kyj ta rumuns'kyj nacional'ni proekty na Bukovyni", S. 75.

[789] Staatsarchiv Gebiet Chernivtsi, Fond 3, Op. 1, Delo 4087, Blatt 3.

Bildungsbestrebungen der Gesellschaft „Ruska Besida“ und des Ukrainischen/Ruthenischen Volkshauses

Um den Prozess der nationalen Bewusstseinsbildung durch Volksbildung verfolgen zu können, soll ein Blick auf die Aktivitäten und Besonderheiten der Bildungsarbeit der ersten Gesellschaft der ukrainischen Bukowiner „Ruska Besida“ und auf das auf deren Initiative gegründete Ukrainische Volkshaus geworfen werden.

Im ersten Paragraphen des Statuts des Vereins „Ruska Besida“ wird festgehalten, dies sei „ein Verein für Aufklärung und geselliges Leben“[790]. Für die Erreichung dieses Zieles werden vier Mittel bestimmt: „1. Bibliothek; 2. Herausgabe nützlicher Werke; 3. Periodika; 4. Geselliges Leben“[791]. Das Statut des Vereins „Ruska Besida“ wurde am 18. Februar 1869 beschlossen und bestand aus 42 Paragraphen. „Ruska Besida“ war anfangs als eine Art Clubgesellschaft der Intellektuellen gedacht, um das geselliges Leben unter den Ruthenen der Bukowina zu fördern[792]. Der erste Vorsitzende des Vereins war Vasyl‘ Prodan. Im Zentrum der Aktivitäten sollte neben dem geselligen Leben auch die Aufklärung stehen, die mittels der Errichtung der Lesehallen und Büchereien, Herausgabe der Zeitschriften und Büchern erzielt werden sollte.

Die Ausrichtung der Gesellschaft in den ersten Jahren war eher von sog. Moskvophilen geprägt, d.h., den Anhängern der russischen Sprache und der politischen Einheit mit dem russischen Volk und dem Russischen Reich. In den 1880er Jahren eigneten sich dann die sogenannten Narodowzi die Ausrichtung des Vereins „Ruska Besida“ an und prägten diese nachhaltig. Die Narodowzi traten für den Gebrauch der alltäglichen Umgangssprache des ruthenischen Bauern ein und plädierten für die Einheit des ukrainischen Volkes innerhalb unterschiedlicher Reiche, dabei waren diese jedoch loyal gegenüber der Habsburger Monarchie. Mit Narodowzi und deren Idealen gelang es „Ruska Besida“, die anfänglich deutlich spürbare Kluft zwischen den ukrainischen Intellektuellen und dem Volke zu reduzieren[793]. „Ruska Besida“ entwickelte sich zunehmend zu einem bukowinischen Pendant von der berühmten galizischen Organisation „Prosvita“. Dank der aktiven Hilfe der Lehrer und Pfarrer gelang es „Ruska Besida”, ein dichtes Netz an Niederlassungen in den ländlichen Regionen zu errichten; dieser Verein hatte seine regionalen Vertretungen in Waschkautz, Wischnitz, Zastavna, Kotzman, Putyla, Seret und Storoshynetz. Zu jeder Niederlassung wie auch zum Hauptsitz von „Ruska Besida“ gehörten Büchereien und Lesehallen.

Die Lesehallen in den Dörfern wurden meist in einem der Räume des Hauses eines wohlhabenden Ukrainers betrieben. In manchen Fällen wurde auf Kosten einzelner wohlhabender Bauern das Gebäude für die Lesehalle erbaut[794]. Die Eröffnung der Lesehallen war ein bedeutendes gesellschaftliches Ereignis des Dorfes; an den diesbezüglichen feierlichen Zeremonien nahmen die Dorfbewohnern, als auch die eigeladenen Bewohner der Nachbardörfer teil, zu Besuch kamen Vertreter von „Ruska Rada“ aus Czernowitz, die in der Regel eine feierliche, national-pathetische Rede zur Bedeutung der Aufklärung hielten. Die Lesehallen mussten die Loyalität dem Habsburger Reich gegenüber bekunden, indem an ihnen die österreichische Flagge ausgehängt wurde, daneben wurde ebenfalls obligatorisch die nationale Flagge – in diesem Fall ein blau-gelber Banner gehisst. Die Einweihung der Lesehallen wurden fast immer von einer feierlichen kirchlichen Messe begleitet, zum Abschluss erklang die ukrainische Hymne „Die Ukraine ist noch nicht gestorben“. Manche Lesehallen bekamen die Namen bekannter Ukrainer verliehen – Ševčenko, Franko, Prodan (der erste Vorsitzende von „Ruska Besida“).[795] Die wichtigste Veranstaltungsform an den Dorflesehallen waren gemeinsame Lesungen. Es wurden neue Bücher und Zeitschriften öffentlich vorgelesen, was auch für

---

[790] Statut (1864), Czernowitzer Staatsarchiv, Fond 3, Opis 4, Delo 1949, Blatt 5.

[791] Ebd.

[792] Solche gesellige Vereine wurden damals häufig mit dem Namen „Casino“ bezeichnet.

[793] Vgl. Serhij Dobržanskyj, *Tovarystvo „Ruska Besida“ na Bukovyni: orhanizacija, idejni zasady, kul’turno-prosvitnja dijal’nist‘ (1869–1940)*, Diss., Ivano-Frankivsk, 2008.

[794] Vgl. Vasyl Botušanskyj, „Z isotoriï vynyknennja ta dijal’nosti ukraïns’kych sil’s’kych čytalen‘ (80-ti rr. XIX – poč. XX st.)“, in „Ukraïna: kulturna spadščyna, nacional’na svidomist, deržavnist“, 19, 2010, S. 511–515, hier S. 513.

[795] Ebd.

Analphabeten einen Zugang zu diesen Werken ermöglichte. Außerdem fanden reguläre thematische Abende statt zu wirtschaftlichen, gesellschaftlichen, kulturellen und wissenschaftlichen Fragen der Zeit[796].

Nachdem die Narodowzi die Leitung von „Ruska Besida“ übernahmen, richteten sie ihr besonderes Augenmerk auf die Herausgabe der Zeitschriften und Bücher in der völkischen gesprochenen Sprache. Die Zeitschrift „Bukowina“, die seit 1885 erschienen und die monatlich veröffentlichten Bücher aus der Reihe „Bibliothek für Jungend, Bauer und Bürger“ („Бібліотека для молодежи, селян і міщанства“, 1885–1894) sowie der jährliche „Bukowinische Orthodoxe Kalender“ sind die bekanntesten Beispiele für diese Bestrehbungen. Die Kosten für die Miete der Räume, Ankauf von Büchern und Drucken der Zeitschriften wurden für die Gesellschaft „Ruska Besida“ zunehmend zu einem Problemfaktor, so dass die Gesellschaft 1884 ihren Statut auch aus diesem Grunde ändern musste, um – nach dem Beispiel der Gesellschaft „Prosvita“ in Galizien, in den Lesehallen und Büchereien Buchläden eröffnen sowie Sparkassen, Kornspeicher und Ähnliches etablieren zu können, und damit das für die Vorhaben nötige Geld zu akquirieren[797].

Zum Ende des 19. Jahrhunderts war „Ruska Besida“ bestrebt, sich nicht nur um die Aufklärung der bukowinischen Ruthenen zu bemühen, sondern sich ebenfalls um den ökonomischen Wohlstand der Ruthen zu bemühen. Bei der Sitzung der Gesellschaft am 22 Mai 1894 stellte Smal-Stocky die Frage nach den Veränderungen im Statut. Gemäß dieser Veränderungen sollte die Gesellschaft bei der Gründung von wirtschaftlichen Vereinen, Geschäften sowie bei der Organisation wirtschaftlicher Ausstellungen Unterstützung leisten sowie eine materielle Unterstützung den ukrainisch sprachigen Schriftstellern und Lehrern anbieten können[798]. Gemäß dem neuen Statut bekam die Gesellschaft „Ruska Besida“ das Recht, in den Lesehallen Alphabetisierungskurse zu veranstalten und eigene Theateraufführungen zu organisieren.

„Ruska Besida“ schuf ein dichtes Netz von Lesehallen in der gesamten Bukowina und förderte die Eröffnung neuer Lesehallen, indem das Prozedere zur Eröffnung stark vereinfacht wurde: Herausgearbeitet wurde ein einheitliches Statut der Lesehallen, und die Vertreter der Gesellschaft „Ruska Besida“ erteilten rechtliche Hilfe in Bezug auf die Anfertigung der notwendigen Dokumente. Die Gesellschaft schickte in die lokalen Niederlassungen fortwährend neue Bücher und Zeitschriften. Im Jahre 1914 gab es 150 Lesehallen, die beinahe 90% der ukrainischen Dörfer einbezogen und ebenso auch 95% der ukrainisch sprachigen Bevölkerung der Bukowina, so S. Dobržanskyj[799].

Die Gesellschaft „Ruska Besida“ war Initiator der Gründung mehrerer Vereine und Organisationen, die sich den kulturellen, gesellschaftlichen, wirtschaftlichen und später auch den politischen Belangen der bukowinischen Ruthenen widmeten: die bekanntesten unter ihnen waren die „Bürgerlesehalle“ („Міщанська Читальня“, gegründet 1880), das Ukrainische Volkshaus (1884), die „Ruthenische Schule“ (1887) und die Ruthenische Sparkasse (1896). Dank des Einsatzes von „Rusda Besida“ wurde an der Czernowitzer Universität der Lehrstuhl der Ukrainischen Sprache und Literatur an der Philosophischen Fakultät im Jahre 1875 eröffnet (der erste Lehrstuhlinhaber war Kost Hankevyč) sowie der Lehrstuhl der praktischen Theologie mit dem Ukrainischen als Unterrichtssprache.

Bei der Sitzung der Gesellschaft „Ruska Besida“ am 12. Juli 1875 wurde die Idee der Errichtung des eigenen Volkhauses zum ersten Mal artikuliert. Während der Generalversammlung von „Ruska Besida“ am 11. Juli 1881 wurde daraufhin beschlossen, die Errichtung des ruthenischen nationalen Volkshauses zu beginnen; und das verantwortliche Komitee wurde festgelegt[800]. Als Datum der Gründung des ukrainischen Volkshauses gilt der 22. Januar 1884 – der Tag, an welchem das Statut der Gesellschaft „Volkshaus“ von den lokalen Behörden bestätigt wurde. Das im ersten Paragraphen des Statuts festgehaltene Ziel war die „Unterstützung und der Schutz materieller und moralischer Interessen der Ukrainern in der Bukowina“[801]. Im Jahre 1887 wurde das Gebäude des Volkshauses unter der damaligen Adresse Petrovyč Straße 2[802] dank der zahlreichen Spenden erworben. Seitdem entwickelte sich das Volkshaus zum Zentrum des kulturellen, später auch des politischen Lebens der Ruthenen der Bukowina. Bereits im nächsten Jahr, 1888, waren im Volkshaus unterschiedliche kleine und große Vereine untergebracht, die Redaktion der Zeitung „Bukowina", eine große Bibliothek, ein Lokal als Ort der geselligen Versammlungen, etc. Auch die Gesellschaft „Ruska Besida" hatte ihren Sitz im Volkshaus.

---

[796] Ebd.

[797] Stepan Smal-Stocky, *Bukovyns'ka Rus'*, Czernowitz, 1897, S. 288.

[798] Statut von „Ruska Besida“ aus dem Jahr 1894 in Czernowitzer Staatsarchiv, Fond 3, Opis 1, Delo 6223, Blatt 53.

[799] Vgl. Serhij Dobržanskyj, *Tovarystvo „Ruska Besida“ na Bukovyni: orhanizacija, idejni zasady, kul'turno-prosvitnja dijal'nist' (1869–1940)*, Diss., Ivano-Frankivsk, 2008.

[800] Vgl. *Iljustrovana Chronika tovarystva „Ukraïnskyj Narodnyj Dim“ u Černivcjach (1884–1934)*, Černivci, 1934, S. 5–6.

[801] Ebd., S. 6.

Das ukrainische Haus verfolgte sein erklärtes Ziel, das Bildungsniveau der Ruthen zu steigern und den sozialen Aufstieg der Mitglieder zu unterstützen, mit unterschiedlichen Mitteln. Seit 1876/1887 war am Ukrainischen Haus ein Schülerheim für ca. 300 mittellose Oberschüler angesiedelt[803]. Im Jahre 1986 wurde in Czernowitz das ukrainische Untergymnasium, später erweitert zum Obergymnasium gegründet. Zu stark besuchten und besonders beliebten Aktivitäten des ukrainischen Volkshauses zahlten musische und literarische Abende zu Ehren der bekannten Ukrainer – innerhalb wie außerhalb der Bukowina – wie beispielsweise zu Ehren von Ivan Kotljarevskyj, Markian Šaškevyč, Yurij Fedkovyč. Prominente ukrainische Schriftsteller und Denker aus Galizien und dem Russischen Reich waren ebenfalls Gäste des ukrainischen Volkshaueses: am 19. November 1894 hielt Mychajlo Hryševs'kyj einen Vortrag im Volkshaus, 1901 war es Lesja Ukrainka, die dort einen Besuch erstattete, 1913 las Ivan Franko seinen berühmten „Moses". Jährlich wurden die sogenannten „Ševčenko-Tage" zu Ehren des ukrainischen Schriftstellers Taras Ševčenko veranstaltet, begleitet durch Vorträge, Musik- und Poesieabende. Aktiv genutzt wurde der Theatersaal des Volkshauses für Inszenierungen der „Ersten Dramaturgischen Gesellschaft in Czernowitz"[804], durch den Verein des „Bürgerchors" und für die Konzerte von „Bukowinischen Bojan"[805]. Somit gelang es dem ukrainischen Volkshaus „das Haus des gesamten Volkslebens" zu sein, wie dies bei der Generalversammlung des Vereins bereits am 12. Mai 1891 der Vorsitzende des ukrainischen Volkshauses verkündete[806], wobei „aus dieser Volksfestung die Strahlen des Volkslichtes[807] in das ganze Land" durch „das dunkle geistige Dickicht, das bis vor kurzem beinahe das gesamte Land bedeckte" streuen würden[808].

Zum zehnjährigen Jubiläum des ruthenischen Volkshauses zieht die Zeitung „Bukowina" im Jahre 1894 eine Bilanz seiner Tätigkeit: „Diese ruthenische Organisation hat in erster Linie dazu beigetragen, dass das Gefühl der Volksgemeinschaft in uns mit jedem Tag wächst. Unter dem Banner dieser Institution steht das ganze bewusste bukowinische Ruthenien"[809].

Die „Illustrierte Chronik" aus dem Jahr 1934 zum 50 jährigen Jubiläum des Volkshauses betont an mehreren Stellen, dass das Volkshaus mit gravierenden finanziellen Schwierigkeiten in allen Jahren seiner Existenz zu kämpfen hatte. Die ruthenischen Bauern konnten kaum großzügige Spenden anbieten; besonders prekär war die Lage in den ernteamen Jahren[810]. Die Anzahl der Mitglieder war, so die „Illustrierte Chronik", gering im Vergleich zur Gesamtzahl der ruthenischen Bevölkerung der Bukowina, woraus die Autoren des Buches eine verhältnismäßige Gleichgültigkeit der Bevölkerung zur „bedeutendsten Institution der bukowinischen Ukrainern" schlossen[811]. Anzumerken ist jedoch in diesem Zusammenhang, dass die Volkshäuser eine überwiegend städtische Institution waren; in den Städten lebte jedoch größtenteils die deutschsprachige Bevölkerung (Deutsche und Juden), wobei der ländliche, deutlich ärmere Raum von rumänischer und ruthenischer Bevölkerung geprägt war.

---

[802] Heute Lomonosovstraße 2.

[803] Vgl. Wolodemar Denesczuk, *Rechtlich Stellung der Ukrainer (Ruthenen) in der Bukowina*, Innsbruck, Univ., Diss., 1972, S. 74.

[804] Die Zeitung „Bukowina" gibt bereits im Jahr 1885 an, im Repertoire der Gesellschaft stünden 8 Operetten und 10 Komödien, vgl. Bukowina, 1. Jg., 1. Januar 1885, S. 5.

[805] Vgl. *Iljustrovana Chronika tovarystva „Ukraïnskyj Narodnyj Dim" u Černivcjach (1884–1934)*, S. 17 ff.

[806] Zit. nach *Iljustrovana Chronika tovarystva „Ukraïnskyj Narodnyj Dim" u Černivcjach (1884-1934)*, S. 19.

[807] Aufklärung heißt im Ukrainischen mit dem Wort Licht semantisch verwandt.

[808] Zit. nach *Iljustrovana Chronika tovarystva „Ukraïnskyj Narodnyj Dim" u Černivcjach (1884-1934)*, S. 19.

[809] Zit. nach *Iljustrovana Chronika tovarystva „Ukraïnskyj Narodnyj Dim" u Černivcjach (1884–1934)*, S. 21.

[810] *Iljustrovana Chronika tovarystva „Ukraïnskyj Narodnyj Dim" u Černivcjach (1884–1934)*, S. 23.

[811] Ebd., S. 34.

Weiterführende Impulse aus der Volksbildung

Smal-Stocky, der über die Ergebnisse der ukrainisch-ruthenischen Bewegung im 19. Jahrhundert berichtet, zieht in seinem Buch „Bukowinische Rus" eine positive Bilanz: besonders beim Vergleich der Situation der Ruthenen in der Bukowina zum Ende des 19. Jahrhunderts mit der Situation am Anfang des Jahrhunderts werde deutlich, so Smal-Stocky, dass die Aufklärung, die „sich unermüdlichen Schrittes unter jedes Dach, auch das allerärmste, verbreitet" zum Entstehen des Volksgefühl beigetragen hat[812]. Die Aufklärung, die Bildung, die unter den bukowinischen Ruthenen besonders in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts an Bedeutung gewann, beschleunigte die Entwicklung der nationalen „Identität", um in modernen Kategorien zu sprechen.

Die ukrainische Nationalbewegung in der Bukowina wies eigene Gesetzmäßigkeiten auf – die Bewegung entwickelte sich mit einer leichten zeitlichen Verzögerung im Vergleich zur Entwicklungim benachbarten Galizien und speiste genau genommen aus Galizien die Formen und Ideen für die eigene Bewegung. Erst Ende des 19. – Anfang des 20 Jahrhunderts wird diese Bewegung zu einer Massenbewegung und umfasst unterschiedliche gesellschaftlichen Gruppen: Intellektuelle, Bauern, Handwerker undStudenten, und bekommt deutliche weltanschauliche Konturen. Anstatt der oft nicht eindeutigen Termini: „Ruthenen", „ruthenisches Volk" und „ruthenische Sprache" etablieren sich die Termini „Ukrainer", „ukrainisches Volk" und „ukrainische Sprache". In dieser Zeit bekommt diese Bewegung, die bislang als Kultur- und Bildungsbewegung zu beschreiben war, ihre politische Ausprägung – die ersten politischen Parteien wurden jedoch ebenfalls nach den galizischen Vorbildern aufgebaut. Im Jahre 1905 wurde die Ukrainische Vorwärts-Partei (Українська поступова партія) mit Popovyč an der Spitze gegründet; 1909, auf die Initiative von Smal-Stocky etabliert sich die Bauernpartei „Ruska Rada", daraufhin im Jahre 1913 die Ukrainische Volkspartei und die Ukrainische Nationaldemokratische Partei.

Schlussfolgerungen

Die Bildungsbestrebungen unter den ruthenischen Intellektuellen waren meistens auf die ländliche Gegend ausgerichtet. Das Ziel war die Aufklärung der Landbevölkerung, die Alphabetisierung, eine relative ökonomische Unabhängigkeit der Dorfbewohner sowie die Entwicklung eines nationalen Bewusstseins[813]. Mit der Bildung ging die ganze Hoffnung auf die Fortexistenz und Entfaltung der Ukrainer als Nation in der Bukowina einher, so Herasymovyč, einer der bekanntesten Vertreter von „Ruska Besida": „Die Aufklärung der Volksmassen ist bei uns mehr als woanders die Frage unserer nationalen Existenz, denn erst wenn unsere niedrigsten Schichten aufgeklärt werden, dann fließt bei uns auch das gesellschaftliche Leben in starken Bahnen"[814]. Das Kommunikationsnetz, in dessen Zentrum das nationale Volkshaus stand, wurde dank der intensiven Tätigkeit in Form von Lesehallen, Theateraufführungen, Kalendern, Zeitschriften, Alphabetisierungskursen, Vorträgen etc. zunehmend effektiver. Die Wirkung solcher Bildungszentren verstärkte sich zunehmend mit dem durch sie eingeleiteten Alphabetisierungsschub. Durch die Expansion der nationalsprachigen Periodika, die sich der ruthenischen gesprochenen Sprache bediente, nahm auch die Bedeutung der gedruckten Medien zu.

Im 19. Jahrhundert entstanden erstmals institutionell verankerte Volksbildungseinrichtungen explizit gerichtet auch auf die Ruthenen der Bukowina. Diese Periode trägt im gesamteuropäischen Kontext den Namen „Formationsperiode"[815], was auch für die regionale Entwicklung in der Bukowina durchaus zutreffend ist. Ohne das Wort Erwachsenenbildung explizit zu gebrauchen, setzten sich die ruthenischen Intellektuellen der Bukowina dafür ein, dass die erwachsene Bevölkerung der Bukowina Zugang zu Bildung bekommt. Initiiert und getragen von den Intellektuellen mit stark nationalen Besinnung, bemühten sich die Gesellschaften, wie dies am Beispiel von der Gesellschaft „Ruska

---

[812] Vgl. Stepan Smal-Stocky, *Bukovyns'ka Rus'*, Czernowitz, 1897, S. 10 f.

[813] Vgl. dazu auch Oleksandr Dobržans'kyj, *Nacional'nyj ruch ukraïnciv Bukovyny druhoï polovyny XIX – počatku XX st.*, Czernowitz, Zoloti lytavry, 1999.

[814] Ivan Herasymovyč, *Podribnyj rozklad praci ukraïns'koho narodnoho učytel'stva po hromadach, odobrenyj krajevym z'ïzdom povitovych komisij „Vil'noï orhanizaciï ukraïns'koho učytel'stva na Bukovyni" dnja 21 i 22 lystopada 1908r. v Černivcjach*, 1909, S. 11.

[815] Vgl. bspw. die *Darstellung über die Gesellschaft für Verbreitung von Volksbildung*, Dräger 1975.

Besida“ und dem Ukrainischen Volkshaus zu zeigen war, um eine Formation- und Kompensationsaufgabe: einerseits um die Etablierung und Verbreitung des national-ruthenischen Bewusstseins in Abgrenzung zu den anderen nationalen Gruppen der Bukowina durch die Aufklärung, andererseits als national bestimmte Kompensation zum Schulsystem voranzutreiben[816].

Die Entwicklung der Bildungseinrichtungen und deren Inhalte verdankt die nationale Bewegung einerseits dem Einzug der jungen Narodowzi in die wichtigsten Institutionen und andererseits zweifelsohne dem Einfluss der europäischen Traditionen und Bewegungen, die in der Bukowina zu spüren waren. Die Kultur der Bukowina verdankt also ihre Entwicklung und Fortexistenz nicht zuletzt der eigenen Weltoffenheit.

Sydir Vorobkevyč, einer der bekanntesten Vertreter der ruthenischen nationalen Bewegung der Bukowina, unterstrich die wichtige Rolle der Öffnung der ruthenischen Bewegung gegenüber anderen Kulturen und vor allem bezogen auf die europäischen Strömungen und Bewegungen der Zeit. Die Germanisierung der Bukowina sah er nicht, oder nicht vorrangig als Gefahr für das Ukrainische, sondern als Öffnung des Ukrainischen auf die europäische Kultur: „Auch wenn diese Kultur in die deutsche Kleidung eingewickelt ist, aber es bleibt Kultur und keine Barbarei“[817]. Und weiter: „Ein Volk lernt vom anderen, es ist sonst eine eitle Überhebung von sich selbst, wenn man behauptet, das Volk könne von sich alleine zu etwas werden. Die Schließung gegenüber der anderen Völkern schuf und schafft immer noch eine Stagnation“[818].

---

[816] Dieses Aspekt, konnte im Beitrag nicht ausführlich berücksichtigt werden.

[817] Zit. nach Staryk, „Fundatory rus'ko-ukraïns'koho nacional'noho proektu pro perspektyvy cjoho proektu na Bukovyni“, in Ders.: *Miž nacionalizmom i tolerantnistju*, Czernowitz, Prut, 2009, S. 94–99, hier S. 94.

[818] Ebd.

MINORITATEA POLONĂ DIN BUCOVINA[819]

DANIEL HRENCIUC

The Polish Minority in Bukovina

(*Summary*)*

The colonization of the Poles in Bukovina – a process supported and organized by the Habsburg authorities, which was included in the program of Germanisation of Bukovina – began at the end of the 18th century, when 20 families of Polish miners from Bohemia and Wielicza were brought to Cacica for salt mining. Polish families kept coming to Bukovina, establishing new villages such as Soloneţul Nou, Pleşa and Poiana Micului. Statistically, the number of Poles constantly increased throughout the country, from four thousand in 1870 to fifty thousand in the interwar period, but the majority of Poles lived in Bukovina. The high cultural level of this minority is reflected in the large number of cultural societies and schools with mother-tongue teaching. The Polish press was represented by the following newspapers and magazines, which appeared in Chernivtsi: "Gazeta Polska" (1921–1932); "Glass Prawdy" (1926–1933); "Glas Ludu" (1921–1922); "Kurjer Polski w Rumuny" (1933–1939). The Polish minority had a positive attitude towards the annexation of Bukovina to Romania, which led to the development of very good relations between Romania and Poland.

Keywords: Bukovina, Polish minority, cultural societies, schools, Polish press.

Informaţiile pe care istoriografia română le deţine pentru minoritatea polonă sunt, în genere, sporadice, incomplete şi relativ nesigure[820]. Majoritatea surselor documentare consultate, materiale de arhivă, presa română sau polonă conţin date diferite referitoare la evoluţia statistică a polonilor din Bucovina. Credem că investigarea arhivelor polone ar aduce date noi şi semnificative asupra evoluţiei acestei minorităţi, în plan statistic, social, cultural şi politic.

Intrarea părţii de nord-vest a Moldovei sub ocupaţie austriacă a determinat colonizarea acestui străvechi pământ românesc cu populaţii aduse din alte provincii ale Imperiului Habsburgic. Potrivit datelor furnizate de recensământul Rumianţev-Korsakov, din anii 1772–1773, efectuat în timpul ocupaţiei ruse, populaţia viitoarei Bucovine se ridica la cifra de 84 154 locuitori în cele trei târguri, Suceava, Siret, Cernăuţi şi în aproximativ 266 de localităţi. Pe naţionalităţi, situaţia se prezenta astfel[821]:

Tabel nr. 1

Români	54 284	64,23%
Ruteni	17 125	20,26%
Huţuli	5 975	7,06%
Ţigani	2 655	3,14%
Evrei	2 425	2,86%
Ruşi	1 655	1,26%
Lipoveni	460	0,54%

Constatăm, aşadar, că numărul polonilor era destul de scăzut în această perioadă. După alipirea Bucovinei la Galiţia, pe fondul procesului de slavizare a provinciei, declanşat de autorităţile habsburgice, numărul polonilor care se vor stabili aici va creşte. Interesate în exploatarea cât mai eficientă a bogăţiilor din zonă, autorităţile habsburgice vor stimula emigrarea a numeroase familii de agricultori, funcţionari, negustori, meseriaşi şi, mai târziu, de mineri aduşi special pentru exploatarea zăcământului de sare de la Cacica[822]. Tot din Galiţia vor sosi în Bucovina emigranţi politici, militari şi civili, foşti combatanţi în mişcările politico-militare declanşate după dezmembrarea Poloniei. Se presupune că la 1795, generalul de brigadă polon Ioachim Denisko ar fi lansat primul îndemnul „La Valahia!"[823]. Numeroşi poloni se vor refugia după această dată în Moldova; îi amintim pe Ioachim Denisko, Ilinski, Rzadkiewicz, Berezowski. Dintre aceştia, însă, doar insurgentul Halatktowicza şi-a găsit adăpost la Cernăuţi. Integrarea Bucovinei în Galiţia a însemnat stabilirea unui număr mai mare de poloni în provincie, datorită protecţiei acordate de Guberniul de la Lemberg.

---

[819] „Analele Bucovinei", anul VII, nr. 2, 2000, pp. 439–456.

* Traducere: Ştefăniţa-Mihaela Ungureanu.

[820] Florin Anghel, „Minoritatea polonă din România Mare. Studiu preliminar al evoluţiei minorităţii polone din România Mare", în „Revista istorică", tomul VIII, nr. 1–2, 1997, pp. 25–51. Subscriem şi noi la părerea autorului, cu precizarea că documentele privind evoluţia socială, politică, culturală, sumele de bani primite de această minoritate de la statul polon se află depozitate în Arhivele Ministerului de Externe din Varşovia.

[821] Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I, *De la administraţia militară la autonomia provincială (1774–1862)*, Bucureşti. Editura Academiei Române, 1993, p. 152.

Sfârşitul secolului al XVIII-lea marchează apariţia primelor aşezări polone în Bucovina[824]. Descoperirea zăcămintelor de sare a impulsionat, fără îndoială, emigrarea polonilor, un exemplu concludent fiind localitatea Cacica, înfiinţată tocmai în acest scop de circa 20 de familii de mineri poloni, veniţi din Bochnia şi, probabil, din Wielicza. Originea denumirilor de Solca şi Soloneţ vine de la cuvântul slav solny (sare), iar numele de Cacica de la un alt termen slav, kaczka, care înseamnă raţă, pasăre care trăieşte în mediul mlăştinos[825].

Construirea liniei ferate Lemberg – Cernăuţi (1886) şi, mai apoi, a căii ferate Suceava – Roman, determină venirea unui alt val de polonezi, format din feroviari, dar şi din munteni veniţi tocmai din zona munţilor Beschizi şi din ţinutul Zywic[826]. Începută în jurul anului 1803, emigrarea a determinat concentrarea coloniştilor în trei parohii mai importante: Caliceanca (o suburbie a Cernăuţiului), Cacica şi Siret. Un alt grup de poloni, format din 11 familii sosite din Czadecki, se va stabili în Tereblecca, urmat de un altul, compus din 14 familii[827]. În anul 1817, existau în această localitate circa 80 de familii de poloni; ei formulează o cerere să li se acorde un împrumut pentru a-şi însămânţa ogoarele[828]. În anul 1821, aceştia adresau, împreună cu conaţionalii lor din Huta-Veche, Crasna-Putnei şi Crasna-Ilschii, o cerere împăratului Francisc, pentru a li se atribui noi terenuri, pe care să se poată stabili un număr de alte 80–130 de familii, care să-şi întemeieze gospodării[829]. Cererea lor va fi satisfăcută, de vreme ce o parte dintre coloniştii din Tereblecea primesc permisiunea să se stabilească în localitatea Pleşa, comuna Gura-Humorului, iar din rândul celor rămaşi, un mic procent se va stabili în Huta-Veche, Crasna-Putnei şi Crasna-Ilschii[830], localităţi care devin axul principal al polonimii bucovinene[831] (vezi harta colonizărilor din Bucovina la 1899).

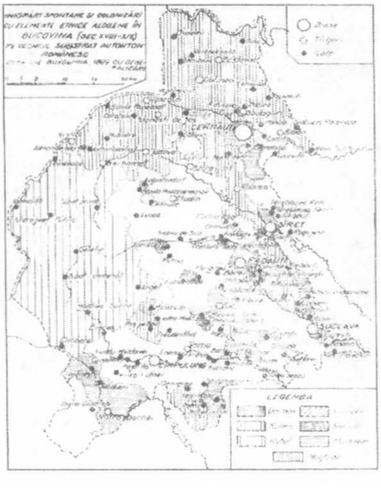

---

[822] Marius Iulian Pietraru, „Originea şi căile de imigrare ale polonezilor în Bucovina", în „«Suceava». Anuarul Muzeului Naţional al Bucovinei", anul XXII–XXIII, 1995–1996, p. 355.

[823] Teodor Balan, *Emigranţi poloni în Bucovina şi Moldova în secolul al XIX-lea*, extras din vol. *Omagiu lui Dimitrie Marmeliuc*, Cernăuţi, Tiparul Glasul Bucovinei, 1936, p. 4.

[824] Marius Iulian Pietraru, *op. cit.*, p. 359. Documentele parohiale de stare civilă conţin nume polone cum ar fi: Kopczinski, Kormal, Glownia, Koza, Misiewitz, Turza, întâlnite de altfel şi în arhivele parohiilor Wielicza şi Bochnia din Polonia.

[825] *Ibidem*, p. 358.

[826] Emil Biedrzycki, *Historia Polakow na Bukowinie*, Krakow, 1973, p. 43.

[827] Marius Iulian Pietraru, *op. cit.*, p. 360.

[828] Emil Biedrzycki, *op. cit.*, p. 47.

[829] *Ibidem*, p. 48.

[830] *Ibidem*.

[831] Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 515.

Contextul economic, dublat de cel politic, va determina stabilirea în Huta-Veche a câtorva zeci de familii de colonişti poloni venite din ţinutul Czadecki, angajaţi ca tăietori de sticlă de către arendaşul Kriegshaben. Aşa se explică existenţa numelor polone, precum Grudzcznsky, Siewemieniecky, Sokotowsky, Preidziecky, familii ce emigrează în Bosnia între anii 1895 şi 1910. Mai târziu, o parte dintre locuitorii Soloneţului Nou se va stabili în Pătrăuţii de Jos, Arşita, Panea, Dunavăţ şi în jurul Bănilei Moldoveneşti[832]. În apropiere de Soloneţul Nou, în anul 1836, s-a înfiinţat localitatea Pleşa, denumire luată de la dealul situat în apropiere. Coloniştii care au întemeiat aşezarea proveneau din Tereblecea, Caliceanca, Huta-Veche şi Diebicky sau Olszewsky, întâlnite în localităţile Huta-Veche şi Bănila Moldovenească[833]. Deteriorarea situaţiei economice va determina plecarea multor locuitori poloni în Storojineţ. Mărturie sunt statisticile localităţii, în care întâlnim nume precum: Domoszewski, Szymonski, Dobrowski, Cichomski, Iaworski, Torbinski, Broniewski ş.a[834]. La sfârşitul lunii octombrie a anului 1834, 30 de familii de munteni poloni emigrează din Hliboca pe valea Soloneţului. Apare astfel localitatea Soloneţul Nou, situată în districtul Gura-Humorului, spre nord-vest de Cacica şi spre vest de Pârteştii de Jos[835]. Principalele ocupaţii ale locuitorilor erau exploatarea lemnului, creşterea animalelor şi cultivarea cerealelor. Între anii 1888 şi 1889, circa 40 de familii emigrează din Soloneţ şi alte 40 din Crasna (12 familii cu destinaţia Brazilia). O parte dintre locuitorii din Pleşa va emigra în Bosnia ori în sate bucovinene precum Pătrăuţii de Jos, Păltinoasa, Laurenca şi în Moldova[836]. Poiana Micului este o altă localitate unde s-au aşezat coloniştii poloni în 1842, veniţi din Huta Veche şi Tereblecea. Rezultatul a fost împărţirea pământului între cele 40 de familii venite din Huta-Veche şi familiile venite din Tereblecea. Localitatea era locuită de poloni şi germani, ocupaţiile de bază ale locuitorilor fiind creşterea animalelor şi exploatarea pădurilor de fag din apropiere[837]. Aşezarea Bulai Moara, de lângă Suceava, a fost întemeiată de colonişti sosiţi din raioanele Kolszow şi Ropczyczi. Aceştia, obişnuiţi cu zonele înalte, vor lucra ca muncitori forestieri sau în fabricile de sticlă din zonele apropiate, în timp ce intelectualii, negustorii şi funcţionarii se vor stabili preponderent în centrele importante ale Bucovinei, cum erau Cernăuţi, Siret, Suceava, Câmpulung-Moldovenesc sau Rădăuţi[838].

Începutul secolului al XIX-lea repune pe tapet problema Poloniei, devenită din nou obiect de dispută între marile puteri. Reînfiinţarea Poloniei, la insistenţele lui Napoleon, nu a făcut decât să genereze un nou val de sânge. Mişcările revoluţionare izbucnite sunt reprimate cu sălbăticie de armatele ţariste, iar insurecţia din Varşovia nu are nici ea o soartă mai bună. Cu acest prilej, se vor stabili definitiv în Bucovina, la Câmpulung-Moldovenesc, Ilişeşti şi la Sfântu Ilie, circa o mie de refugiaţi poloni[839]. Impresionantă a fost atitudinea populaţiei româneşti, care a organizat numeroase spectacole de binefacere, intenţionându-se înfiinţarea unei loterii, operaţiuni sistate, însă, la dispoziţia autorităţilor[840]. Beneficiind şi de concursul Bisericii Romano-Catolice, numeroşi refugiaţi se vor adăposti, totuşi, pe teritoriul Bucovinei, pentru a nu fi extrădaţi autorităţilor ţariste.

Anul 1848 pune pentru prima dată în discuţie problema anexării Bucovinei la un ipotetic stat polono-galiţian, apărut în timpul revoluţiei, proiect care a rămas totuşi în stadiul de intenţie, pentru că până la urmă pragmatismul a învins dorinţa[841]. „Bucovina nu vrea să fie poloneză, ea visează cu plăcere la posibilitatea reunirii părţilor disparate ale Daciei romane într-un singur stat" (raportul lui Piotr Butkiewicz către Michal Czajkowski, 3 iulie 1848)[842]. După înfrângerea Revoluţiei de la 1848/1849, colonizarea polonilor în Bucovina ia amploare, căpătând un caracter mai organizat. Separarea Bucovinei de Galiţia trezeşte regrete în rândul polonilor, care adoptă totuşi o poziţie tranşantă şi corectă, susţinând separarea celor două provincii cu toate că – recunosc ei – Bucovina, cu „Fondul ei religionar de 700 000 de florini şi alte lucruri, ar fi pentru poloni o bucăţică foarte ademenitoare”[843].

---

[832] Marius Iulian Pietraru, *op. cit.*, p. 362.

[833] *Ibidem.*

[834] *Ibidem*, pp. 39–52.

[835] Marguerite Wilaume, *Polacy w Rumunji*, Lublin, 1981, pp. 43–45.

[836] *Ibidem*, p. 363.

[837] Emil Grigorovitza, *Dicţionarul geografic al Bucovinei*, Bucureşti, 1908, p. 132.

[838] *Ibidem*, p. 50.

[839] Ionel Dârdală, „Influenţa insurecţiei poloneze din 1830–1831 în Bucovina – ştiri inedite", în „«Suceava». Anuarul Muzeului Judeţean", anul V, 1978, p. 272; Guy Hermet, *Istoria naţiunilor şi a naţionalismului în Europa*, Iaşi, Institutul European, 1996, p. 192; Michal Tymowski, Jan Kieniewicz, Jerzy Holzer, *Historia Polski*, Warsawa, Editions Spotkania, 1990, p. 242.

[840] Ionel Dârdală, *op. cit.*, p. 272.

[841] P. P. Panaitescu, *Emigraţia română de la 1848. Studii şi documente*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1929, p. 26.

[842] *Ibidem*, p. 45.

Dacă în anul 1861, în provincie, la un total de 456 920 de locuitori, românii numărau 202 655, rutenii – 170 983, 83 282 fiind de o altă naţionalitate, deja în 1880, de exemplu, românii erau numai 150 005, rutenii – 239 690, iar circa 138 758 de locuitori erau de o altă naţionalitate[844]. Vorbind de populaţia de origine polonă, consemnăm faptul ca aceasta înregistrează o creştere semnificativă mai ales în anul 1880 când, potrivit datelor recensământului efectuat în provincie, polonii numărau ceva mai mult de 18 000, adică un procent de 3,21% din totalul populaţiei Bucovinei. Un alt recensământ, din 1890, surprindea o nouă şi semnificativă creştere a populaţiei polone, care ajunge la 4,61% din total, dar criteriul de bază în efectuarea acestui recensământ a fost limba vorbită şi nu originea etnică[845]. În procente pentru anul 1886, situaţia se prezenta astfel: români – 33,43%; polonezi – 3,21%; germani – 19,16%; maghiari – 1,74%; cehoslovaci – 0,30%; sloveni – 0,01%.

Conform datelor recensământului efectuat în anul 1890, populaţia Bucovinei atingea cifra de 646 591, înregistrând o nouă creştere de 76 295 de persoane. Pe naţionalităţi, situaţia se prezenta astfel: români – 265 154; ruteni – 208 301; germani – 133 501; poloni – 23 604; maghiari – 8 136; alte naţionalităţi – 536[846].

În intervalul 1891–1900, populaţia Bucovinei a crescut cu 97 248 de suflete, însemnând 15,45%. În aceeaşi perioadă, vor emigra 13 644, adică 2,11%, rămânând în ţară un spor de 83 604. Populaţia de origine polonă a crescut semnificativ, ajungând la 33 153, adică un procent de 4,76% din total[847]. Această creştere este fidel ilustrată de situaţia demografică a districtului Câmpulung Moldovenesc, unde procentul de creştere era de 19,95 pentru români şi de 24,19 pentru ruteni. Concret, iată cum se prezenta situaţia în cele două ocoale judecătoreşti, Dorna şi Câmpulung Moldovenesc[848]:

Tabel nr. 2

Dorna	1890	1900	–
Români	578,21	555,52	-22,69
Ruteni	43,07	33,12	-9,95
Germani	376,58	387,67	+11,09
Poloni	2,14	16,71	+14,57
Câmpulung Moldovenesc	1890	1900	
Români	572,02	513,15	-58,87
Ruteni	162,19	170,74	+8,55
Germani	251,78	287,78	+36,60
Poloni	13,41	23,13	+9,72

Referitor la Cernăuţi, dispunem de un tabel statistic care prezintă comparativ populaţia pe naţionalităţi[849]:

Tabel nr. 3

An Naţionalităţi	1857	1890	1910
Români	4 800	7 624	13 440
Germani	7 612	9 897	12 747
Ruteni	3 500	10 387	15 254

---

[843] Apud Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 173; George Bogdan-Duică, *Bucovina. Notiţe politice asupra situaţiei*, Sibiu, Institutul Tipografic „T. Albini”, 1895, pp. 187–189.

[844] Ion Nistor, *Românii şi rutenii în Bucovina. Studiu istoric şi statistic*, Bucureşti, 1915, p. 156.

[845] Marius Iulian Pietraru, *op. cit.*, p. 369. În anul 1853, dirigintele Poştei din Rădăuţi era polonezul Slanislaw Diecicki. Cf. Dragoş Luchian, *Rădăuţi, vatră românească de tradiţii şi înfăptuiri socialiste*, Bucureşti, Editura Litera, 1982, p. 142.

[846] Marius Iulian Pietraru, *op. cit.*, p. 369.

[847] Emil Biedrzycki, *op. cit.*, p. 20; Mihai Iacobescu. *op. cit.*, p. 177.

[848] „Viaţa românească în Bucovina”, în „Viaţa românească”, anul II, vol. VII, 1907, p. 645.

[849] Dumitru Covalciuc, „Şcoala românească din Bucovina: între istoric şi realitate”, în „«Ţara Fagilor». Almanah cultural-literar al românilor nord-bucovineni”, 1992, p. 29.

Poloni	810	7 610	14 893
Evrei	4 678	17 359	26 613

Pentru oraşul Suceava şi zona înconjurătoare, există o statistică din anii 1891 şi 1901. Constatăm situaţia privilegiată a minorităţilor polone în ceea ce priveşte ponderea sa pe naţionalităţi[850]:

Tabel nr. 4

Anul	Germani	Poloni	Slovaci	Croaţi	Italieni	Români	Maghiari	Total
1881	6 042	817	–	–	1	2 780	1	10 615
1901	6 042	879	–	–	–	2 447	1	10 038

În anul 1910 s-a efectuat un nou recensământ al populaţiei din Bucovina, care arată o creştere semnificativă a populaţiei polone[851]:

Tabel nr. 5

Total persoane	Români	Ruteni	Germani	Evrei	Poloni	Alţii
798 355	273 354	305 101	73 073	12 000	36 210	14 839

Există, însă, surse contradictorii referitoare la numărul polonilor din Bucovina. Dacă la Ilie E. Torouţiu[852] şi la profesorul polon O. M. Zulowski datele concid (36 210), la un alt profesor polon, Emil Biedrzycki[853], apare o cifră mult mai mare, de 43 412, adică 5,43% din totalul populaţiei Bucovinei, procent care nu este confirmat de nicio altă sursă.

Marea majoritate a polonilor era concentrată în oraşele mari ale Bucovinei, fapt care explică nivelul lor de educaţie foarte ridicat. Aproape jumătate dintre aceştia, circa 14 893, locuiau în oraşul Cernăuţi şi în zona înconjurătoare. În Storojineţ, polonii numărau 1 176 locuitori, în Suceava – 749, Coţmani – 455, Siret – 354. Şi în localităţile rurale numărul locuitorilor poloni se menţinea ridicat: Cacica – 762, Poiana Micului – 574, Soloneţul Nou – 813, Hliboca – 641, Tereblecea românească – 370, Bănila Moldovenească – 797, urmând Davideni, Jadova, Panca – toate cu peste 300 de locuitori de origine polonă[854].

Crearea statului polon independent, în 11 noiembrie 1918, a determinat, cel puţin în primii anii, un fenomen de reemigrare în rândurile populaţiei polone din Bucovina, ceea ce explică o oarecare scădere a acesteia[855]. Sursele studiate avansează, însă, cifre total diferite, ceea ce sporeşte evident, dificultatea unui atare demers. Ziarul polonez de limbă franceză „L'Echo de Pologne", prezenta în 19 iulie 1919 un tabel al etniilor din Cernăuţi, în care populaţia este estimată la un total de 85 000 de locuitori, cu următoarea structură etnică[856]:

---

[850] Serviciul Judeţean Suceava al Arhivelor Naţionale (în continuare se va cita: S.J.S.A.N.), Fond *2 (1891 şi 1901), Judecătoria mixtă Suceava, Tabel cuprinzând recensământul populaţiei din oraşul Suceava şi împrejurimi.*

[851] Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 181.

[852] Ilie E. Torouţiu, *Poporaţia şi clasele sociale în Bucovina*, Bucureşti, 1916.

[853] Mirela Şerban, „O sursă polonă privind recensământul populaţiei în Bucovina din 1910", în „Revista istorică", tomul IV, nr. 9–10, 1993, p. 1; Ioan Cocuz, *Unirea Bucovinei cu România. Aspecte militare*, Suceava, Editura Suceava, 1997, pp. 38–41.

[854] Ilie E Torouţiu, *op. cit.*, p. 235; Marius Iulian Pietraru, *op. cit.*, p. 372; Ioan Cocuz, *op. cit.*, p. 40. Colonizarea Bucovinei a avut un caracter masiv, cu funcţionari, meseriaşi, personal didactic, aparţinând diverselor etnii din imperiu, proces abil dirijat şi motivat economic, politic, religios etc., care explică creşterea – de altfel spectaculoasă – a populaţiei Bucovinei într-o perioadă scurtă de timp (1775–1910).

[855] S.J.S.A.N., Fond *Prefectura judeţului Rădăuţi*, dosar 29/1921, f. 9. Legaţia României din Varşovia atrage atenţia că un număr mare de persoane refugiate din Rusia, originare din Bucovina şi Basarabia, cer autorităţilor Legaţiei acte pentru a se întoarce acasă. Cf. S.J.S.A.N., Fond *Prefectura judeţului Suceava*, dosar 2/1922, f. 1.

[856] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, Bucureşti, Fond *71/1920–1944*, vol. 123, f. 39. Plecând de la această statistică, ziarele polone au ajuns să afirme că în timpul războiului, pe străzile Cernăuţiului nu se vorbea decât limba polonă, ceea ce evident că era o exagerare.

Tabel nr. 6

Evrei	35 000	41,2%
Poloni	15 000	17,6%
Ruteni	14 000	16,5%
Români	10 000	11,8%
Germani	8 000	9,4%
Alte naţionalităţi	3 000	3,5%

Un alt ziar polonez, „Przeglad Wieczony”, publica, în 14 aprilie 1920, articolul „În Bucovina. O călătorie în România”. Referindu-se la populaţia polonă, se apreciau progresele făcute de polonii bucovineni care au decis să rămână în Bucovina, chiar dacă reapăruse statul naţional polon[857]. Aprecieri pozitive la adresa atitudinii statului român faţă de minoritatea polonă conţin şi alte ziare poloneze, cum ar fi „Dziennik Powszechny” sau „Kurier Warsawski”, care laudă iniţiativa guvernului român de a deschide un seminar la Cernăuţi şi a unui liceu polon[858]. Conform datelor recensământului din 1919, polonii erau mai numeroşi în oraşe[859].

---

[857] *Ibidem.*

[858] *Ibidem*, vol. 184, f. 16.

[859] Ioan Scurtu, *Minorităţile naţionale din România (1918–1925)*, vol. I, Bucureşti, Arhivele Statului din România, p. 184.

Tabel nr. 7

Județele	Români	%	Ruteni	%	Evrei	%	Germani	%	Poloni	%	Alții	%	Total
Câmpulung	44 669	69,4	1 826	2,8	3 115	4,9	14 007	21,7	691	1,1	264	0,4	64 592
Cernăuți	49 160	51,8	36 990	39,0	2 850	3,0	2 360	2,5	3 485	3,6	95	0,4	94 910
Cernăuți oraș	12 639	13,8	9 566	10,4	43 555	47,4	14 597	15,9	10 848	11,8	847	0,7	91 852
Coțmani	463	0,9	15 113	89,2	3 271	6,5	220	0,4	1 436	2,9	61	0,4	50 569
Gura-Humorului	49 876	73,4	1 323	1,9	2 555	3,8	10 864	14,9	3 377	5,0	896	1,3	68 215
Rădăuți	64 811	71,9	7 938	8,8	3 292	3,6	10 864	12,0	704	0,8	2 576	2,9	90 185
Siret	45 706	65,9	4 355	6,3	3 443	5,0	4 895	7,1	2 343	3,4	8 569	12,3	69 311
Storojineț	49 408	67,7	6 913	9,5	6 109	8,4	5 511	7,6	4 909	6,7	100	0,1	72 950
Suceava	51 781	78,5	854	1,3	6 427	9,8	4 243	6,4	1 585	2,4	1 050	1,6	65 940
Vășcauți	9 345	22,9	25 014	61,4	3 848	9,4	283	0,7	2 233	5,5	29	0,4	40 752
Vijnița	257	0,5	43 736	81,1	7 550	14,0	715	1,3	1 352	2,5	296	0,6	53 906
Zastavna	739	1,5	43 733	90,2	2 631	5,4	192	0,4	1 156	2,4	58	0,4	48 509
Suma totală în 1919	**378 859**	**46,7**	**227 361**	**28,0**	**88 666**	**10,9**	**68 075**	**8,4**	**34 119**	**4,2**	**14 641**	**1,8**	**811 721**
Suma totală în 1910	**273 254**	**34,2**	**305 101**	**38,1**	**102 919**	**12,9**	**65 932**	**8,2**	**36 210**	**4,5**	**16 682**	**2,1**	**800 098**

Conform datelor statistice, polonii numărau doar 3,3% din populația Bucovinei, respectiv 5,8% din populația urbană și 2,4% din populația rurală[860]:

Tabel nr. 8

Orașul	Români	Ruteni	Evrei	Germani	Poloni	Alte naționalități	Total
Câmpulung	5 300	200	1 300	1 000	100	100	8 000
Vatra Dornei	6 000	100	100	2 000	250	150	8 600
Cernăuți	14 000	10 000	44 000	14 000	11 000	1 000	94 000
Coțmani	100	5 000	1 000	100	600	200	7 000
Gura-Hum.	1 000	100	1 800	2 200	300	100	5 500
Rădăuți	8 000	500	3 000	4 500	200	300	16 500
Siret	3 000	700	2 500	1 500	400	100	8 200
Storojineț	4 000	1 100	2 600	750	1 500	50	10 000
Suceava	2 500	300	5 000	2 000	700	500	11 000
Vijnița	100	300	3 300	150	350	–	4 000
Total	44 000	18 300	64 600	28 200	15 400	2 500	173 000

Pentru anul 1930, conform datelor furnizate de Arhiva Ministerului Român de Externe, numărul acestora era de 60 000, iar pentru anul 1939 – 80 000. Ziarul polonez „Kurjer Polski w Rumunji" (Cernăuți), estima la circa 72 500 – 82 500 numărul polonilor, adică aproximativ 6,5% din totalul populației Bucovinei[861]. După părerea noastră, numărul polonilor nu a depășit niciodată cifra de 50 000, care i-ar fi dat dreptul minorității polone să dispună de un mandat de parlamentar conform legii electorale. Chiar dacă polonii au beneficiat de două mandate de parlamentar în perioada interbelică, acest lucru nu s-a întâmplat datorită numărului lor, ci s-a datorat atitudinii pozitive a minorității polone față de autoritățile române, implicit relațiilor foarte bune existente între cele două state[862]. În anul 1919, polonii au fost reprezentați în Parlamentul României Mari de Stanislaw Kwiatkowski (acesta a făcut parte din delegația care a prezentat regelui Ferdinand actul unirii Bucovinei; polonii au fost, de altfel, singurul grup minoritar care a votat fără rezerve Unirea Bucovinei cu România, reacționând cu entuziasm la crearea României Mari[863]), iar în legislatura 1939–1940 (dată la care Polonia nu mai exista ca stat independent), de senatorul Tytus Czerkawski. Tragicele evenimente ale anului 1940 au impus și minorității polone din Bucovina opțiunea dureroasă a refugiului[864].

Alipirea Bucovinei la Galiția a favorizat dezvoltarea învățământului în limba polonă. Școlile din Bucovina au fost subordonate Inspectoratului pentru Galiția răsăriteană, iar din 1817, Consistoriul catolic din Lemberg decidea înlocuirea învățătorilor și profesorilor români cu cadre poloneze, cum ar fi Anton Halicki, Johann Wachowski, Anton Bereznicki, care au controlat și dirijat problemele școlare[865]. Este clar că habsburgii au favorizat elementele germane, rutene sau polone în defavoarea elementului autohton. Iată, de pildă, cum se prezenta situaţia în şcolile poporale din Cernăuţi, la 1 februarie 1901[866]:

---

[860] *Ibidem*, p. 653.

[861] „Kurjer Polski w Rumunji", anul II, nr. 51, 22 iulie 1934, p. 7; S.J.S.A.N., Fond *Serviciul de Siguranță Câmpulung*, dosar 8/1920, f. 29. Sunt menționate localitățile din județul Câmpulung (Vama, Frumosul, Vatra-Moldoviței, Rușii pe Boul, Deia, Ciumârna și Argel) unde locuiesc poloni. După ce se accentuează faptul că numărul familiilor polone din aceste localități este mic, se insistă asupra atitudinii pozitive a acestora față de autoritățile statului român.

[862] S.J.S.A.N., Fond *Serviciul de Siguranță Câmpulung*, dosar 17/1920, f. 2, corespondență privind propaganda polonă. Au existat și încercări de a se face propagandă printre polonii bucovineni, pentru a se stabili așa-numitele drepturi ale Poloniei asupra Bucovinei și Basarabiei. În iarna anului 1920, un oarecare Doș Flora, corespondent al ziarului american „New York-World", de naționalitate evreu american, a cutreierat Bucovina tocmai pentru a face propagandă în sprijinul celor relatate mai sus. Un mare polonofil, după cum se declara, Doș Flora intenționa să plece în Rusia prin Kamenitz-Podolski, de unde să trimită rezultatul cercetărilor sale la New York și Paris. Cercetările noastre, efectuate la Serviciul Județean Suceava al Arhivelor Naționale au confirmat faptul că nu a existat nicio acțiune din partea Poloniei care să vizeze desprinderea celor două provincii sus-amintite de la statul român. Se poate vorbi, însă, de înrolarea de voluntari în armata polonă din rândurile polonilor bucovineni în timpul războiului sovieto-polonez (1920), operațiune împiedicată de autoritățile române. Preotul catolic Grabski, din Cacica, care făcea propagandă printre poloni, este pus sub supraveghere. Înrolările în armata polonă erau coordonate de avocatul Sflorocowski, pus și el sub supraveghere de autorități. Cf. *Ibidem*, f. 8 (*Nota informativă din 21 martie 1920*), f. 29. Însă populația polonă a dat dovadă de loialitate față de statul român, nedând curs provocărilor, care au fost izolate.

[863] Florin Anghel, *op. cit.*, p. 536.

[864] *Ibidem*, p. 532.

[865] Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 152.

Tabel nr. 9

Şcoala	Germani	Români	Ruteni	Poloni	Alţii
Str. Palatului	1 917	273	721	449	6
Str. Transilvaniei	1 308	208	416	435	6
Str. Gării	377	21	176	167	10
Str. Publică	69	9	176	167	–
Mănăstireşti	298	49	170	41	–
Roşa	337	214	7	3	–
Clocucica	105	219	129	36	–
Caliceanca	112	89	119	62	–
Horecea	9	118	–	–	–
Ţetina	9	135	2	–	–
Roşa-Stânca	35	84	2	1	–
Total	**4 576**	**1 419**	**1 809**	**1 207**	**22**

Revenirea Bucovinei la România nu a însemnat, însă, limitarea învăţământului în limba polonă, mai ales că numărul şcolilor polone va creşte în primii ani după unire. Existau şcoli primare în toate localităţile polone din spaţiul bucovinean, iar la Cernăuţi se va înfiinţa chiar şi un liceu polon, condus de profesorul Isidor Pochmarski[867]. Astfel, în anul 1929, situaţia statistică a şcolilor polone se prezenta după cum urmează: în judeţul Cernăuţi funcţionau şapte şcoli primare, având 21 de învăţători (Boian, şcoală mixtă – 63 de elevi; Sadagura, şcoală de băieţi –77 de elevi; Cozmeni, şcoală de băieţi – 25 de elevi; Cozmeni, şcoală de fete – 16 eleve; Zastavna, şcoală de băieţi – 12 elevi; Zastavna, şcoală de fete – 17 eleve). În total, funcţionau şapte şcoli primare, cu 271 de elevi (146 băieţi şi 125 fete). În judeţul Câmpulung funcţionau două şcoli primare mixte, şi anume: Poiana Micului – 83 de elevi; Pleşa – 37 de elevi; în total:120 de elevi, cu cinci învăţători. În judeţul Storojineţ funcţionau 12 şcoli primare polone, şi anume: Storojineţ – 55 de elevi;Văscăuţi – şcoală de băieţi, 68 de elevi; Văscăuţi – şcoală de fete,19 eleve; Bănila Sat Laurenca – şcoală mixtă, 62 de elevi; Bănila Sat Dunavăţ – şcoală mixtă, 69 de elevi; Adâncata – şcoală mixtă, 47 de elevi; Bănila – şcoală mixtă, cinci elevi; Jadova – şcoală mixtă, 40 de elevi; Davideni Bahna – şcoală mixtă, 30 de elevi; Panca – şcoală mixtă, 53 de elevi; în total, la cele 12 şcoli primare, erau 542 de elevi şi 25 învăţători de origine poloneză. În judeţul Rădăuţi funcţiona o singură şcoală polonă, la Vicşani Ruda, având un învăţător de origine poloneză. În judeţul Suceava funcţionau patru şcoli primare mixte şi anume: Suceava – 49 de elevi; Balaia – 47 de elevi; Cacica – 115 elevi; Soloneţul Nou – 177 de elevi; în total – 428 de elevi şi opt învăţători[868]. Rezultă un total general de 34 de şcoli primare, cu 1 795 de elevi care beneficiau de serviciile a 75 de învăţători de origine poloneză. În domeniul învăţământului secundar, exista la Cernăuţi o Şcoală Civilă de fete şi o Şcoală Normală de fete, ambele susţinute de Congregaţia de maici catolice, „Familia Mariei", din Lwow, Polonia[869]. Începând cu anul 1930, învăţământul în limba polonă intră într-o criză profundă, aspect aspru criticat de presa varşoviană, în frunte cu „Ilustrowany Kurjer Codzienny"[870]. Fenomenul trebuie pus pe seama unei românizări, fireşti, am spune noi, întrucât existau numeroase şcoli în care cadrele didactice erau germani, evrei, poloni, dar niciunul nu era român, ceea ce făcea imposibilă predarea în limba română[871].

---

[866] Dumitru Covalciuc, *op. cit.*, p. 29.

[867] Ioan Scurtu. *op. cit.*, p. 184.

[868] *Ibidem*, p. 251.

[869] Ioan Scurtu. *op. cit.*, p. 330.

[870] Florin Anghel, *op. cit.*, p. 43; Valeriu Branişte, *În slujba neamului românesc. Articole politice*, Suceava, Editura „Bucovina Viitoare", 1998, pp. 144–146. În anul şcolar 1896/1897, în şcolile din Districtul şcolar al oraşului Cernăuţi învăţau 1 014 elevi poloni.

[871] Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 11. Legea pentru învăţământul primar al statului şi învăţământul normal primar din 26 iulie 1924 prevedea următoarele: „Învăţământul primar în şcoalele statului se predă în limba română. În comunele cu populaţie de altă limbă decât limba română, Ministerul Instrucţiunii Publice va înfiinţa şcoale cu limba de predare a populaţiei respective, în aceeaşi proporţie ca şi în comunele româneşti. În aceste şcoale, studiul limbii române va fi însă obligatoriu în numărul de ore stabilit de regulament".

Autorităţile române au decis ca şcolile poloneze să funcţioneze doar în localităţile în care aceştia erau majoritari. Existau, însă, şcoli particulare în limba polonă, la care se adăugau elevii educaţi în familie şi care susţineau doar examenele la şcolile de stat. În anul şcolar 1930/1931, în grădiniţele particulare din România erau înscrişi 56 de poloni, la şcolile primare 757 de elevi, iar un număr de 28 de elevi frecventau şcolile secundare. Acestora li se adăugau 36 de elevi polonezi pregătiţi în familie şi prezentaţi la examenele organizate de şcolile secundare de stat. În anul şcolar 1934/1935, în învăţământul primar de stat din Bucovina erau înscrişi 3 285 de elevi de origine polonă. În învăţământul superior, situaţia în acelaşi an şcolar era următoarea[872]:

Tabel nr. 10

Naţionalitatea	Studenţi	%	Studente	%
Români	24 269	79,8	8 504	78,2
Unguri	1 177	3,9	255	2,4
Germani	514	1,7	166	1,5
Ruşi	167	0,5	134	1,2
Ucraineni	142	0,5	42	0,4
Sârbi	16	0,1	2	–
Bulgari	196	0,6	49	0,5
Cehi/Slovaci	13	–	4	–
Poloni	54	0,2	24	0,2
Evrei	3 571	11,7	1 594	14,7
Greci	85	0,3	51	0,5
Armeni	41	0,1	16	0,1
Francezi	19	0,1	14	0,1
Italieni	26	0,1	15	0,1
Turci/Tătari	15	–	2	–
Alţii	35	0,1	+	–
Cetăţeni străini	84	0,3	0,1	0,1

Nu putem afirma că învăţământul în limba polonă a întâmpinat dificultăţi din partea autorităţilor române, după cum anumite nemulţumiri îşi aveau originea în disputele din interiorul minorităţii polone[873]. Minoritatea polonă a beneficiat de un grad de instrucţie ridicat, afirmându-şi astfel individualitatea culturală, religioasă, economică distinctă. Au continuat să funcţioneze societăţile culturale polone, majoritatea înfiinţate înainte de 1914. În toate localităţile Bucovinei existau case polone, „Dom Polski", al căror scop era, fără îndoială, păstrarea polonităţii. Amintim aici casele polone de la Boian, Lehuceni, Noua Suliţa, Gogolina, Rarancea, Sadagura, Coţmani, Rădăuţi, Vijniţa, Suceava, Soloneţul Nou, Cernauca, Storojineţ, Hliboca, Tereblecea, Rohojna, Plesa, Poiana Micului, Bănila pe Ceremuş, Serăuţi, Jadova, Jucica, Zastavna şi desigur, Cernăuţi. Toate erau reunite în „Rada Narodowa" şi se aflau sub autoritatea a doi lideri incontestabili: prelatul Andrej Lucasiewitz şi Tytus Czerkawski[874]. În februarie 1869, se înfiinţa la Cernăuţi, sub conducerea lui Andrez Lukasiewitz, „Societatea Polonă de Lectură", având în biroul de conducere pe Tytus Czerkawski, alături de Wladislaw Berezecki, Franciszek Bohosiewicz, Dominik Kobusiewicz, Eugenjus Malikiewiewicz, Kazimierz Zukowsk şi Waclaw Sanicki[875]. În 1878, graţie strădaniilor liderilor săi, fondurile „Societăţii de lectură" numărau aproximativ 2 600 de volume în limba polonă, acoperind domenii extrem de diverse.

Ceva mai târziu, în anul 1892, a luat fiinţă Societatea „Sokol", unde activau Wojciech Wejdelek, August Amirowicz şi Ludwik Mendrak. O altă Societate, „Gwiazda" (1892), condusă de un comitet din care făceau parte Dominik Kobusiewicz, Stanislaw Siarczynski, Mieczyslaw Dubicki şi Marjan Kukla[876], se dovedea deosebit de activă în plan cultural. Aceste societăţi culturale nu erau, fireşte, singurele aparţinând unei minorităţi extrem de educate. Am mai putea aminti aici Societatea Academică Polonă „Ognisko” din Cernăuţi (1876), Corporaţia Academică „Lechia”, clubul sportiv „Wawel”, „Societatea de Lectură” din Suceava, întemeiată în 1903 de către Edward Sworakowski, Josef Kwiatkowski, Krzysztof Jakubowicz şi Josef Cewe, cu 60 de membri fondatori.

---

[872] *Ibidem*, vol. III, p. 18.

[873] *Ibidem*, p. 532. Este vorba, în primul rând, despre scandalurile financiare care au afectat minoritatea polonă.

[874] Florin Anghel, *op. cit.*, p. 40. În 22 februarie 1907 se înfiinţa societatea culturală polonă „Cetelnia Polska Towarzistwa", condusă de Iosef Zewe. Cf. S.J.S.A.N, Fond *Prefectura judeţului Suceava*, dosar 545/1921, f. 32, *Tablou asupra societăţilor din Suceava.*

[875] „Kurjer Polski w Rumunji", anul V, nr. 315, 31 ianuarie 1937, p. l.

[876] „Czernowiecka Gazeta Polska", anul 47, nr. 536, 31 martie 1929, p. 2.

Activitatea teatrală la Cernăuţi se leagă tot de o iniţiativă polonă. În anul 1803, polonii din Cernăuţi, destul de puţini, au organizat o trupă de teatru, condusă de Filip Bernta. În anul 1904, în Piaţa „Elisabeta” din Cernăuţi, se deschidea, cu ajutorul baronului Anton Stawczan Kochanowski, „Nowy Teatr”, devenit un adevărat teatru naţional al polonilor din Bucovina. În anul 1940, senatorul Tytus Czerkawski afirma că polonii dispuneau de 30 de şcoli primare, de peste 50 de societăţi culturale şi de un număr suficient de şcoli particulare şi profesionale. Numărul mare al societăţilor culturale polone nu face decât să confirme gradul înalt de educaţie şi cultură de care se bucura această minoritate.

În mod normal, daca ar fi să luăm în considerare concentraţia populaţiei polone în localităţile Bucovinei, aproape toate ziarele polone au apărut la Cernăuţi. Menţionăm aici ziarul cel mai important al minorităţii poloneze, „Kurjer Polski w Rumunji”, apărut la Cernăuţi între anii 1933 şi 1939 şi la Bucureşti în perioada 1939–1940[877]. Tot la Cernăuţi a apărut şi „Gazeta Polska” (1921–1932), cu un tiraj săptămânal de 800–1 000 de exemplare. Între anii 1926 şi 1933, apărea „Glos Prawdy”, cu un tiraj săptămânal de 800 de exemplare. Cu o durată mai restrânsă de apariţie a fost „Czernowiecka Gazeta Polska” (1928–1930)[878]. Semnalăm şi apariţia săptămânalului „Glos Ludu”[879], între anii 1921 şi 1922, întreruptă şi reluată apoi în anul 1930. În afara spaţiului cernăuţean, consemnăm apariţia, la Suceava, a „Gazetei Suczawska”, sub directa îndrumare a lui Antoni Stronczynski, din care au apărut doar cinci numere, între aprilie – decembrie 1936. Un tabel cu presa slavă, germană şi maghiară semnala şi publicaţiile comunităţii polone, „Kurjer Polski w Rumunji” şi „Gazeta Suczawska” (vezi Tabelul nr. 11)[880]. În publicaţiile amintite erau tratate subiecte din viaţa cotidiană bucovineană şi redate fragmente din viaţa culturală, economică şi politică a Poloniei[881].

Tabel nr. 11

1.	„Naşa Reci”	zilnic	Bucureşti
2.	„Bessarabscaia Pocita”	–	Chişinău
3.	„Vremea”	–	–
4.	„Svetilnic”	lunar	–
5.	„Hristianskaia Pobeda”	săptămânal	–
6.	„Sveat Kritov”	lunar	–
7.	„Molva”	săptămânal	–
8.	„Noutăţi”	zilnic	Cetatea Albă
9.	„Dragotennzja Preduprejdenia”	lunar	–
10.	„Bibleiskia Ctenia”	–	Chişinău
11.	„Furnica”	–	–
12.	„Goloş Hotina”	săptămânal	Hotin
13.	„Bessarabscoe Slovo”	zilnic	Chişinău
14.	„Nedelea”	săptămânal	Bucureşti
	Ucrainene		
15.	„Ceas”	zilnic	Cernăuţi
16.	„Hliborovska Pravda”	săptămânal	
17.	„Rada”	–	–
	Bulgare		
18.	„Banatski Balgarski Glasnik”	lunar	Timişoara
19.	„Dobrujanski Glas”	zilnic	Bazargic

---

[877] Nicolae Dascălu, „La presse des minorités nationales dans la Roumanie d'entre deux guerres (1919–1939). Analyse statistique”, în „Nouvelles Etudes d'Histoire”, vol. XX, 1981, pp. 45–61.

[878] Serviciul Arhive Naţionale Istorice Centrale Bucureşti, Fond *Ministerul Propagandei Naţionale*, dosar 141, f. 90, *Tablou cu numărul şi felul publicaţiunilor periodice şi ziarele ce apar la Cernăuţi, elaborat de Prefectura de Poliţie Cernăuţi, nr. 24 639/1929.*

[879] S.J.S.A.N., Fond *Prefectura judeţului Gura-Humorului*, dosar 6/1923, f. 2. Majoritatea polonilor din Gura-Humorului erau abonaţi la gazeta cernăuţeană „Glos Ludu”.

[880] Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 474.

[881] Florin Anghel, *op. cit.*, p. 38. Corectăm aici afirmaţiile autorului, care susţine că „Gazeta Suczawska” a apărut numai până în anul 1936.

	Polone		
20.	„Kurjer Polski w Rumunji”	săptămânal	Cernăuţi
21.	„Gazeta Suczawska”	lunar	Suceava
	Cehe		
22.	„Nase Snalny”	săptămânal	Bucureşti
	Sârbeşti		
23.	„Temisvarschi Vesnic”	–	Timişoara

Spre deosebire de alte minorităţi, partide politice aparţinând minoritarilor poloni nu au existat. O notă a Serviciului Român de Siguranţă, datată 7 aprilie 1932, menţiona faptul că polonii din România, al căror centru politic, cultural şi economic este Cernăuţiul, sunt împărţiţi în două tabere, şi anume: „Rada Narodowo”, de culoare liberală, sub conducerea inginerului Alois Friedel şi „Polski Zvinozcke”, de culoare naţional-ţărănească, condusă de avocatul Grezegor Szimonovicz, care a înfiinţat o societate culturală sub denumirea de „Maczierz Polska”. Faptul că acesta începe să folosească banii primiţi de la statul polon în interes personal, îl discreditează în faţa consulului polon, Mieczyslaw Grabinski, şi în faţa minorităţii polone[882]. Aflat la un congres al minorităţilor de la Riga, acesta se plânge de tratamentul minorităţii polone din România. Consecinţa a fost înlocuirea sa din funcţie, la intervenţia directă a consulului, cu Shibinski, care înfiinţează Uniunea Şcolară Polonă, „Polski Zwiazek Szkolny”, condusă de un consiliu format din cinci persoane, tocmai pentru a preveni deturnarea de fonduri[883]. Evoluţia în plan politic a minorităţii polone nu a căpătat accente naţionaliste, directivele Varşoviei fiind de a se respecta integritatea teritorială a statului român[884].

Din această analiză a evoluţiei minorităţii polone din Bucovina desprindem câteva concluzii. În primul rând, stabilirea polonilor în Bucovina a fost posibilă datorită politicii promovate de autorităţile habsburgice, interesate de germanizarea, slavizarea şi rutenizarea provinciei. Dacă, la început, vorbim de o emigrare determinată de destrămarea statului polon, mai târziu, după înfrângerea Revoluţiei de la 1848/1849, vorbim despre colonizarea polonilor în Bucovina ca despre un proces organizat, amplu şi bine dirijat de către autorităţile vieneze. Marea majoritate a polonilor stabiliţi în Bucovina provenea din Galiţia, dar şi din alte zone, cum ar fi Czadecki, o localitate de frontieră între Polonia şi Cehoslovacia[885]. Cea mai importantă comunitate polonă trăia la Cernăuţi, unde deţinea importante posturi în Consiliul orăşenesc, în instituţii publice (Banca regională, Casa de Economii) sau în ierarhia clerului romano-catolic bucovinean (aceasta fiind în majoritate ocupată de poloni, a stârnit nemulţumirea germanilor). Perioada anilor 1863–1914 este perioada de închegare şi dezvoltare a minorităţii polone din Bucovina ca o minoritate etnică distinctă, cu o identitate culturală, lingvistică, religioasă bine definită şi particularizată. În plan cultural, minoritatea se detaşa net prin nivelul cultural ridicat, demonstrat de numărul mare al societăţilor culturale de care dispunea. Raporturile majoritate română/minoritate polonă s-au caracterizat prin încredere şi colaborare, polonii fiind singurul grup etnic care a acceptat fără rezerve şi de o manieră entuziastă unirea Bucovinei cu România[886].

Interesaţi de menţinerea polonităţii, adică a identităţii naţionale, polonii bucovineni, spre deosebire de alte grupuri minoritare din Bucovina, au susţinut primatul românismului. Expresia acestor relaţii foarte bune a constituit-o cele două mandate de parlamentar deţinute de minoritatea polonă în perioada interbelică. Ion Nistor vorbea, în 1922, de situaţia privilegiată a minorităţii polone.

---

[882] S.J.S.A.N., Fond *Prefectura judeţului Suceava*, dosar 4/1921, f. 1, *Adresa Secretariatului de Stat de pe lângă Ministerul de Interne, nr. 4965/10 iulie 1921.* Această adresă, semnată de ministrul de Interne, Constantin Argetoianu, precizează că „s-a acordat cea mai mare toleranţă minorităţilor în tot ceea ce constituie cererile lor întemeiate, materiale şi spirituale”. Acţiunea lui Szymonowitz apare oarecum în contradicţie, fiind dezavuată de Varşovia.

[883] Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 475.

[884] Nicolae Dascălu, *Relaţiile româno-polone în perioada interbelică (1919–1939)*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1991, p. 10.

[885] S.J.S.A.N., Fond *Prefectura judeţului Gura-Humorului*, dosar 9/1925, f. 18, *Adresa Ministerului Instrucţiunii, nr. 3086, din 23 februarie 1925.* Revizorul şcolar al judeţului Gura- Humorului raporta, cu ocazia efectuării inspecţiei şcolare la Soloneţul Nou, localitate în care trăiau slovaci, că se face propagandă în favoarea limbii polone. În privinţa localităţilor Pleşa şi Poiana-Micului, populate de slovacii veniţi din regiunea disputată de Polonia şi Cehoslovacia, a existat o întreagă polemică în jurul identităţii etnice a acestora: poloni sau slovaci? Venirea învăţătorului Rudolf Ustianski, cu acordul autorităţilor române, a încins şi mai mult spiritele, România fiind acuzată că sprijină tacit slovacizarea polonilor din aceste localităţi.

[886] Idem, Fond *Prefectura judeţului Câmpulung*, dosar 1/1922, f. 1.

Senatorul Tytus Czerkawski afirma de la tribuna Parlamentului României, în calitate de reprezentant al minorității polone, că polonii din România „respectă primatul românismului, care este un imperativ național, rezultat din drepturile istorice ale neamului românesc”[887]. Ca o confirmare a acestei atitudini, polonii bucovineni au fost prima minoritate etnică din țară care a cerut înscrierea în Frontul Renașterii Naționale.

Armonizarea intereselor româno-polone a cunoscut momente maxime, cum a fost unirea din 1918, Convenția de alianță defensivă din 1921 sau tragicele momente ale anului 1939, când aproximativ 100 000 de poloni civili și militari au găsit adăpost și ospitalitate pe pământul românesc, pentru că, în fond, problemele minorității polone erau și ale statului român. Deși relativ redusă numeric, minoritatea polonă din Bucovina și-a adus o contribuție însemnată la aprofundarea legăturilor dintre România și Polonia, fiind în același timp un model de cooperare interetnică.

---

[887] „Kurier Polski”, anul X, nr. 526, 12 martie 1940, p. 3.

SOCIETATE ȘI ECONOMIE

„BOLNIŢE, LAZARETE ŞI SPITALE". CONSIDERAŢII ASUPRA INSTITUŢIILOR MEDICO-SANITARE DIN BUCOVINA ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA[888]

HARIETA MARECI-SABOL

"Infirmaries, lazarettos, and hospitals". Considerations on healthcare establishments in Bucovina in the first half of the 19th Century

(*Abstract*)[*]

Looking back at the itinerary followed by Bucovina in the 1800s, the changes of healthcare are, in terms of history, absolutely captivating. The measures taken by the Habsburg administration generated new attitudes and reactions, and the disease approaches (as well as the position of authorities to the health of the province's inhabitants) have met interesting transformations. Immediately after the annexation of the Northern Moldavian territory to the Austrian Empire, the number of military hospitals was higher than that of civilian hospitals. The initiatives and the opening of new establishments for sick people have characterized the first decades of the nineteenth century. They were perceived as challenges to a society that reached the crossroads between tradition and modernization. It is true that, in the beginning, the hospitals were a result of the Habsburgs' "top-down" interventions, knowing that the Court of Vienna, through its provincial representatives, played a double role in initiating and supervising medical system; later, the hospitals have become a real issue on the healthcare and administrative agenda of the local authorities. The article proposes an image of the first medical establishments in Bukovina of the first half of the nineteenth century, focusing on the hospitals in Suceava and Chernivtsi.

Keywords: hospitals, healthcare, Bukovina, disease, patient, doctor.

Extinderea stăpânirii habsburgice către teritoriile central-estice ale continentului a adus cu sine, pe lângă transformările de natură politică şi economică, o serie de mutaţii în plan socio-cultural. Toate erau menite să asigure, într-un fel sau altul, „bunăstarea imperiului şi a locuitorilor lui". Astfel, politicile de sănătate gândite de consilierii imperiali şi apoi reformele sanitare asumate de elitele vremii trebuiau să contribuie la creşterea calităţii vieţii, prin preocuparea faţă de starea de sănătate a cetăţenilor Monarhiei şi prin îmbunătăţirea condiţiilor de locuit. Rezultatele acestor iniţiative derulate, cu precădere, la frontiera cu Imperiul Otoman, au condus la crearea unui sistem de asistenţă medicală de care aveau să beneficieze şi teritoriile locuite de români. Evident, într-o provincie precum Bucovina, „un capăt al lumii" şi o „staţie *terminus* pentru carierele militare şi ministeriale"[889], cerinţele (adesea radicale) ale administraţiei vieneze au generat atitudini şi reacţii diferite în rândul populaţiei, abordarea bolii cunoscând metamorfozări interesante. De altfel, însăşi viziunea explicativă asupra îmbolnăvirii avea să adauge componentelor morale şi sociale accente raţionale, specifice unei societăţi ajunse la răscrucea dintre tradiţie şi modernizare.

În însemnările sale de călătorie din anul 1805, scoţianul Adam Neale îl întâlnea la Cernăuţi, luptând împotriva unei maladii contagioase care „distrugea buzele, obrajii, cerul gurii şi omuşorul, prin ulceraţii profunde, care sunt adesea fatale"[890], pe medicul Fleisch, un însărcinat al cancelariei vieneze, care trebuia să elucideze misterul bolii „propagate prin contact direct" şi răspândite „în ţinuturi întregi, prin băutul din paharul unei persoane contaminate sau prin fumatul din aceeaşi pipă"[891]. În încercarea de a se „curarisi unul pe altul prin fumigaţii de cinabru indigen, presărat pe un fier încălzit", bolnavii de sifilis (căci aceasta se pare să fi fost incriminata boală) ingerau o mare cantitate de pulbere minerală, amestecată cu unt şi întinsă pe pâine[892]. Că sifilisul îi condamna la invaliditate şi moarte pe bucovineni o arăta şi guvernatorul provinciei, generalul Karl Freiherr von

---

[888] „Analele Bucovinei", anul XXIV, nr. 1 (48), 2017, pp. 136–150.

[*] Traducere: Harieta Mareci-Sabol.

[889] Hannes Hofbauer, Viorel Roman, *Bucovina, Basarabia, Moldova*, Bucureşti, Editura Tehnică, 1995, p. 112.

[890] *Călători străini despre Ţările Române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. I (1801–1821), Bucureşti, Editura Academiei Române, 2004, p. 189.

[891] *Ibidem*.

[892] *Ibidem*.

Enzenberg, în raportul său adresat Vienei[893], fapt ce-l îndreptăţea pe francezul Balthasar Hacquet să invoce importanţa stabilimentelor în care puteau fi tratate bolile venerice contractate de localnici în timpul staţionării trupelor ţariste[894].

Cu toate că târgurile din Bucovina nu erau străine de aşezămintele în care puteau fi trataţi bolnavii, numărul lor era nesemnificativ, întrucât ele se adresau unui segment limitat de populaţie. De pildă, la 16 mai 1618, Gaşpar Graţiani ceda „părintelui şi rugătorului nostru chir Anastasie Crimcovici şi mitropolit Sucevii, din locul domnesc, din sus de unde se face târgul, împotriva caselor Felten sas (adică la 70 de metri spre nord de Curtea Domnească), ca să facă pe acel loc spital, întru numele Domnului, ca să fie pentru cei săraci şi neputincioşi, şi şchiopi, şi orbi, şi alţii care vor să se odihnească toţi aceia într-acel spital"[895]. Doi ani mai târziu, în 13 aprilie 1620, micuţul aşezământ din piatră, cu trei încăperi, era deja deschis „nefericiţilor", iar Anastasie Crimca trebuia „să aibă grijă şi să dea la bolniţă, la săracii din târgul Suceava", o parte din venitul morii de pe Suceava, anume „cât va fi voia egumenului"[896].

Dar cum, de obicei, pentru secolele XVII–XVIII, tratamentele medicale şi chiar intervenţiile chirurgicale se făceau la domiciliul suferindului, „bolniţele" nu erau nici mari şi nici dotate, rezumându-se la a oferi asistenţă medicală complementară celei religioase şi sociale. Deşi Enzenberg a luat în considerare tradiţia mănăstirilor din Bucovina care „aparţineau ordinului Sf. Vasile" şi datoria călugărilor de a nu fi „dezinteresaţi de îngrijirea bolnavilor"[897], după 1780, administraţia austriacă a impus construirea de spitale în noua achiziţie teritorială, cu atât mai mult cu cât, conform menţiunii din *Cronica* lui Dressler, spitalele militare – instituite odată cu trecerea teritoriului nord-moldav în componenţa Imperiului Habsburgic – erau obligate să preia sarcina celor civile, respectând dispoziţia internării populaţiei din zonă[898]. Destinate „nenorociţilor care cad în boli şi nu mai pot conta pe ajutorul nimănui şi sunt avizaţi la cel al compasiunii publice", astfel de spitale, „utilate cât mai bine", trebuiau „să ia fiinţă cât mai curând" la Suceava, Cernăuţi şi Siret[899].

Din perspectiva lui William Robert Wilde, „licenţiat al Colegiului Regal al Chirurgilor din Irlanda şi membru corespondent al Societăţii Imperiale a Medicilor din Viena"[900], asistenţa medicală şi instituţiile speciale din Monarhia Austriacă erau „organizate înţelept şi admirabil de guvernul său, în cadrul unui măreţ sistem general". La îndemâna oricărui cetăţean din imperiu şi având ca scop prevenirea apariţiei şi răspândirii vreunei boli şi alinarea celor aflaţi în suferinţă, asistenţa medicală era unul dintre cele câteva domenii în care „termenii de progres şi reformă nu se asociau epitetului inovativ", căci ajutorul medical dat celor sărmani era, an de an, mai bun şi mai cuprinzător[901].

Totuşi, diversele decalaje înregistrate între provinciile imperiului făceau ca astfel de aprecieri să caracterizeze mai puţin extremitatea răsăriteană – deci şi Bucovina –, acolo unde cele câteva remedii foarte simple, acompaniate adesea de elemente de magie şi religie populară, constituiau esenţa tratamentelor. În timp ce în marile oraşe din Austria Inferioară şi Superioară, din Tirol şi Stiria, din Carintia, Boemia şi Lombardia, vechile instituţii spitaliceşti se reorganizau sub forma spitalelor publice (Allgemeines Krankenhaus), dispunând de sute de paturi (dacă nu chiar mii, ca în cazul Spitalului General din Viena)[902], în Bucovina sfârşitului de secol XVIII, asistenţa medicală era asigurată în casele unor doctori locali, precum cea a chirurgului sucevean Tiberius Gutter. Este adevărat că după 1775, în Suceava au fost semnalate câteva spitale şi infirmerii. Astfel, un spital militar ar fi fost amplasat în „Mahalaua sau Cutul (Colţul) de la Biserica «Învierea lui Christos»"[903], în casa care aparţinuse unui anume Formagiu[904]. La rândul său, Johann Polek, amintind de raportul lui Enzenberg din 1784, scria despre spitalul în care puteau fi îngrijiţi 50 de bolnavi[905]. Cert este faptul că una dintre casele epitropului comunităţii armene din Suceava, baronul Nicolai Capri, a fost transformată în spital militar. Clădirea „fără etaj", dar cu „o grădină împrejmuită cu un gard" avea două camere „joase", suficient de mari pentru 16 paturi, cu „pături bune" şi „furnituri noi". Pentru un asemenea spaţiu percepea o chirie anuală de 250 de florini[906]. În 19 februarie 1817, autorităţile militare solicitau magistratului să „impună" proprietarului clădirii „să facă curăţenie"[907]. Câteva luni mai târziu, în 15 iulie 1817, colonelul Kuks, comandantul Batalionului I din garnizoana Sucevei, declara că imobilul îi fusese predat proprietarului „cu formele respective"[908], iar în 11 septembrie 1817, administraţia Bucovinei comunica oficial magistratului reintrarea lui Capri în posesia casei sale[909].

---

[893] Octavian Lupu, *Aspecte din istoria medicinii în Bucovina* (în continuare se va cita: Octavian Lupu, *Aspecte din istoria medicinii în Bucovina*), manuscris, Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera", Fond *Bucovina*, inv. 253528, f. 80.

[894] Balthasar Hacquet, *Bucovina în prima descriere fizico-politică. Călătorie în Carpaţii Dacici (1788–1789)*, ediţie bilingvă, îngrijită, cu introduceri, postfeţe, note şi comentarii de acad. Radu Grigorovici, prefaţă de D. Vatamaniuc, membru de onoare al Academiei Române, Rădăuţi, Editura Septentrion, 2002, p. 99.

[895] Vasile Miron, Mihai-Ştefan Ceauşu, Ioan Caproşu, Gavril Irimescu, *Suceava – file de istorie. Documente privitoare la istoria oraşului (1388–1918)*, vol. I, Bucureşti, Direcţia Generală a Arhivelor Statului, 1989, p. 235.

[896] *Ibidem*, p. 239.

[897] Octavian Lupu, *op. cit.*, f. 79.

[898] Loredana-Mihaela Chindriş, *Cronica lui Dressler*, Ilişeşti, f. ed., 2009, p. 15.

[899] Ferdinand V. Zieglauer, *Der Zustand der Bukowina zur Zeit de Österreichische Occupation*, Czernowitz, 1888. Apud Octavian Lupu, *op. cit.*, f. 7.

[900] William Robert Wilde, *Austria: Its Literary, Scientific and Medical Institutions*, Dublin, 1843, p. V.

[901] *Ibidem*, p. 298.

[902] Norbert Finzsch, Robert Jütte (ed.), *Institutions of Confinement: Hospitals, Asylums, and Prisons in Western Europe and North America, 1500–1950*, Cambridge University Press, 2003, p. 89.

Cât priveşte spitalul civil din Suceava, acesta ar fi funcţionat într-o casă cumpărată de la Maria Filipoaia, amplasamentul acestuia fiind – potrivit registrului cadastral care delimita proprietăţile oraşului, în 1785[910] – în „hotarul oraşului către Iţcani", pe „drumul care duce la Litenii Mici"[911]. Ulterior, în 1817, administraţia Bucovinei lua cunoştinţă de un decret al Guberniului, care valida transformarea caselor Gafiţei Vodală şi Ioniţă Capstrîmb în aşezăminte medicale, proprietarilor urmând să li se plătească chiriile anuale[912]. Probabil că la aceste personaje se referea şi moştenitorul coroanei, prinţul Franz, cel care, în timpul vizitei din Suceava, în vara anului 1817, nota următoarele: „Când se iese din acesta [spitalul militar], la stânga, mai în adâncime, înspre râpa de jos, este o casă a unui moldovean, în care se găseşte o infermerie [sic!], de asemenea rea. Aceasta este închiriată cu 200 de florini pe an. Apoi, una, la dreapta, mai sus de spitalul militar [...]. La fel casa unui moldovean, acolo este o cameră pentru bolnavi şi una pentru farmacie, tot aşa de rea şi, de asemenea, închiriată. Ambii proprietari de case, care nu pot locui în casele lor, se roagă pentru evacuarea spitalului"[913].

Se pare că, iniţial, numărul persoanelor internate în spitalul oraşului Suceava a fost unul foarte mic. În 19 martie 1817, Comisariatul ţinutal informa magistratul în legătură cu asistenţa medicală acordată în spital celor trei indivizi din „domeniul Gura-Humorului" care fuseseră muşcaţi de o „leoaică turbată" (sic!). În acelaşi document, medicul districtual Anton Meyer propunea „despăgubirea" sorei de caritate din spital „pentru cheltuiala şi osteneala sa, care a făcut-o pentru îngrijirea a doi oameni, unul din Berchişeşti şi al doilea din Capu Codrului"[914]. Despre unicul bolnav aflat, la un moment dat, în spitalul din Suceava amintea şi principele Franz în însemnările sale din 10 august 1817: „Intrat înăuntru, în oraş, înainte de a se ajunge la case bune, pe străzile pe care se intră cu vehiculul, la dreapta, este o grădină împrejmuită cu scânduri de lemn. În grădină, într-o casă de lemn, fără etaj, este spitalul oraşului, la mijloc, o bucătărioară, la dreapta, cum se intră, o cămară cu trei paturi, cu un aşternut rău, la stânga, o cămară mică, în care locuieşte paznicul. Acesta primeşte, de fiecare bolnav, câte 14 creiţari pe zi şi în folosinţă o jumătate de grădină. Aceşti bani provin din adunarea vitelor de pripas. Aici era un singur bolnav cronic, acoperit cu o pătură de 10 den"[915].

---

[903] Emil Ioan Emandi, *Habitatul urban şi cultura spaţiului*, Iaşi, Editura Glasul Bucovinei, 1996, p. 567.

[904] Ion Drăguşanul, *Suceava, sub povara istoriei*, Suceava, Editura Muşatinii, 2002, p. 91; Emil Ioan Emandi, *op. cit.*, p. 568.

[905] Johann Polck, „Joseph's II. Reisen nach Galizien und der Bukowina", în „Jahrbuch des Bukowiner Landesmuseums", Cernăuţi, 1895, p. 67.

[906] Emil Ioan Emandi, *op. cit.*, p. 208.

[907] Serviciul Judeţean Suceava al Arhivelor Naţionale (în continuare se va cita: S.J.S.A.N.), Fond *Primăria oraşului Suceava*, inv. 4, *1782–1920*, nr. 33/1817, f. 1–2.

[908] Idem, nr. 18/1817, f. 1.

[909] Idem, nr. 12/1817, f. 25.

[910] Potrivit doctorului Octavian Lupu, „cel mai vechi spital din Bucovina din era austriacă a luat fiinţă în 1785 la Suceava, într-o clădire numai cu parter, pe o suprafaţă de 583 mp şi având o capacitate de 60 de paturi, repartizate în zece saloane". Cf. Octavian Lupu, „Unele probleme medico-sanitare şi de asistenţă spitalicească în Bucovina sub stăpânirea habsburgică" (în continuare se va cita: Octavian Lupu, *Unele probleme medico-sanitare şi de asistenţă spitalicească în Bucovina sub stăpânirea habsburgică*), în vol. Gheorghe Brătescu (ed.), *Spitale vechi şi noi*, Bucureşti, Editura Medicală, 1976, p. 177.

[911] Emil Ioan Emandi, *op. cit.*, p. 570.

[912] S.J.S.A.N., Fond *Primăria oraşului Suceava*, inv. 4, *1782–1920*, nr. 19/1817, f. 2.

[913] *Die Reisetagebücher des österreichischen Kaisers Frantz I in die Bukowina 1817-und-1823*, München, Verlag Der Südostdeutsche, 1979, pp. 54–56. Apud Emil Ioan Emandi, *op.cit.*, p. 489.

[914] S.J.S.A.N., Fond *Primăria oraşului Suceava*, inv. 4, *1782–1920*, nr. 23/1817, f. 1–3.

Regândirea planului urbanistic al Sucevei a determinat magistratul să ceară aprobarea devizului pentru „construcţia unei gări la Spitalul civil din Suceava". În 7 martie 1817, răspunsul pozitiv al administraţiei Bucovinei marca demararea lucrărilor, punând în lumină rostul celor două clădiri[916]. Doi ani mai târziu, la magistratul Sucevei se completa un *Registru*[917] cu încasările sumelor de bani alocate procurării de materiale în vederea deschiderii unui aşezământ medical „comun" şi „cetăţenesc" (Stadtspital)[918]. În anul 1820, era deja întocmită lista muncitorilor angajaţi în acest scop[919], dovezile privind depunerea de monede de argint şi aur la comunitatea armenească din Suceava pentru construirea spitalului orăşenesc[920] demonstrând mobilizarea întregii comunităţi locale. De altfel, Comisariatul Ţinutal Cezaro-Crăiesc Suceava şi proprietarii de „scaune de măcelărie" din târg încheiaseră, încă din anul 1796, un protocol prin care se stipula obligativitatea acestora din urmă de a aproviziona, „chiar şi cu carne de viţel, la preţuri ieftine, spitalele"[921]. Ulterior, un document din august 1822 preciza cantitatea de vin dăruită spitalului din Suceava de către baronul Josef Capri[922].

Noua construcţie din piatră, pentru care se cheltuiseră 6 084 de florini, avea „5 saloane pentru bolnavi, o cameră pentru infirmiere şi o morgă, o cameră a doctorilor şi una pentru gardă", la care se adăuga camera administratorului[923]. Deşi costisitor (2 331 de florini), instrumentarul medical „se compunea din piese folosite pentru intervenţii chirurgicale şi ginecologice"[924]. Între 1827 şi 1844, clădirea a fost extinsă, iar pavilioanele reorganizate, în funcţie de necesităţi. O situaţie statistică, raportată la nivel central, arăta că, în toamna lui 1835, în spitalul din Suceava erau internate opt persoane, acestora adăugându-li-se în lunile următoare alte 99, astfel încât cifra celor spitalizaţi se ridica, la sfârşitul anului 1836, la 107. Dintre aceştia, 85 erau declaraţi „vindecaţi", 13 decedaseră, iar nouă rămăseseră internaţi[925]. Faptul că niciunul dintre pacienţi nu a părăsit spitalul nevindecat poate fi explicat prin prevederile Decretului din 1808 (completat în 1817), care admitea externarea doar după vindecare[926]. Că numărul celor internaţi în spitalul public din Suceava nu era unul mare o arată şi medicul militar Carl Hampeis, care, în *Schiţa medicală*, redactată în anul 1844, scria despre cele 20–25 de paturi disponibile. Conducerea medicală a instituţiei cădea în sarcina chirurgului oraşului (Stadtwundarzt), iar magistratul îi asigura finanţarea[927].

Din nefericire, insuficienţa fondurilor care trebuiau direcţionate către spital a caracterizat întreaga perioadă, magistratul Sucevei devenind mediator în conflicte de tot felul. De pildă, atunci când reprezentanţii spitalului îi trimiteau situaţia cheltuielilor făcute pentru tratamentul bolnavilor „străini", al celor aparţinând breslelor orăşeneşti sau comunităţilor etnice (precum cea evreiască sau armeană), în speranţa recuperării banilor[928], magistratul trimitea, la rândul său, domeniului Bosanci un tabel nominal cu bolnavii trataţi la spitalul oraşului, cerând achitarea datoriilor invocate de casieria oraşului[929]. Conform reglementărilor oficiale, fiecare pacient care urma să beneficieze de tratament în spital trebuia să prezinte un certificat eliberat de magistrat sau de către un reprezentant al autorităţii comunale sau districtuale, prin care să demonstreze că poate acoperi costurile spitalizării[930]. De asemenea, breslelor sau asociaţiilor meşteşugarilor şi comunităţilor etnice sau religioase (obştile monahale) li se cerea să plătească spitalului orăşenesc o cotă anuală, în contul membrilor sau al săracilor de care aveau grijă. O excepție o reprezentau bolnavii de sifilis[931] (sau „lueticii") care, obligatoriu, trebuiau consultați și tratați în spital[932] cu „basilicon"[933] și, în general, cu o medicație pe bază de mercur[934]. Pentru fiecare astfel de pacient, comunele puteau achita numai o treime din „taxa de întreținere", restul fiind acoperit „de stat". Dacă bolnavii dovedeau că nu pot plăti, tratamentul și spitalizarea erau gratuite.

---

[915] Ion Drăguşanul, *Franz cavaler Des Loges*, Suceava, Editura Muşatinii, 2006, p. 36.

[916] S.J.S.A.N., Fond *Primăria oraşului Suceava*, inv. 4, *1782–1920*, nr. 14/1817, f. 1.

[917] *Ibidem*, f. 1–6.

[918] „Casa publică generală a bolnavilor". Emil Ioan Emandi, *op. cit.*, p. 208.

[919] S.J.S.A.N., Fond *Primăria oraşului Suceava*, inv. 4, *1782–1920*, nr. 1/1820, f. 1–3.

[920] Idem, Fond *Comunitatea armenească Suceava*, inv. 475, nr. 2/1820, f. 1–2.

[921] Vasile Miron, Mihai Ştefan Ceauşu, Ioan Caproşu, Gavril Irimescu, *op. cit.*, p. 533.

[922] S.J.S.A.N., Fond *Comunitatea armenească Suceava*, inv. 475, nr.1/1822, f. 1.

[923] Emil Ioan Emandi, *op. cit.*, p. 208.

[924] *Ibidem.*

[925] *Medicinische Jahrbücher der kaiserlichen königlichen Österreichischen Staates*, Wien, vol. XX, 1839, p. 443.

[926] Octavian Lupu, *Aspecte din istoria medicinii în Bucovina*, f. 118.

[927] Carl Hampeis, „Medicinisch – topographische Skizze der Bukowina", în *Medicinische Jahrbücher des kaiserl.-königl. österreichischen Staate*, vol. 57, Wien, 1846, p. 336.

[928] S.J.S.A.N., Fond *Primăria oraşului Suceava*, inv. 4, *1782–1920*, nr. 15/1823, f. 1–45.

[929] Idem, nr. 12/1823, f. 1–2.

[930] William Robert Wilde, *op. cit.*, p.128.

Că banii colectați de la comune erau insuficienți o arată documentul din 14 iulie 1831, prin care se solicita rambursarea sumelor de bani aferente medicamentelor livrate spitalului de către farmacistul Andreas Schuller, în prima jumătate a anului 1825 și în 1826. Statutul farmacistului era unul extrem de riguros reglementat în legislația imperială, nimeni nu putea vinde alte medicamente decât cele enumerate în *Farmacopeea* austriacă, la un alt preț decât cel fixat de stat și altcuiva decât persoanei care prezenta o dovadă (rețeta) semnată de un medic al cărui nume figura în lista practicienilor autorizați[935]. În pofida demersurilor sale, Schuller avea să recupereze, până la sfârșitul anului 1829, numai 25 de florini[936]. Este puțin probabil ca situația să se fi remediat între timp. Din contra, statisticile medicale indică faptul că Suceava a fost una dintre așezările cele mai afectate de „straşnica molimă" care a lovit Bucovina în anii 1831 și 1848. Conform schiței lui Ion Grămadă, holera ar fi „bântuit aprig" în oraș, pentru că „muria tot al doilea om, până și copiii. Cioclii umblau prin oraș cu căruțele lor negre, de la casă la casă și întrebau ori de nu sunt bolnavi sau morți în familie, ca să fie îndepărtați din mijlocul celor sănătoși. Spre a nu se molipsi, oamenii se afumau cu bălegar de vită și cu ierburi uscate, iar dinaintea ușii se afla un hârdău cu apă, peste care trebuia să treacă fiecare, când intra în casă"[937]. Tratamentul indicat de medici consta în ceaiuri calde, doze mici de pulbere de ipecancuană (*Carapichea ipecacuanha*) sau „pulvis Doweri"[938], alături de camfor, laudanum și apă rece proaspătă. În cazurile severe, se aplicau lipitori sau se proceda la sudație și venesecție[939]. Și tot pentru a ține sub control epidemia, autoritățile sanitare habsburgice și cele locale au impus măsuri sanitare stricte, precum izolarea bolnavilor în lazarete sau barăci construite sau instalate în diverse locuri din Bucovina. Cum epidemia din 1848 făcuse numeroase victime și în rândul populației din Gura-Humorului și împrejurimi[940], lazaretului din oraș (destinat soldaților austrieci[941]) i s-au alăturat altele, din comunele învecinate[942]. Lipsa fotografiilor de epocă sau a descrierilor ne împiedică să avem o imagine clară asupra acestor „barăci ale holericilor", singura la îndemână fiind cea din cartea lui Emanoil Grigorovitza[943], probabil din Cernăuți.

În cazul capitalei provinciei, primul spital militar era amplasat, în anul 1779, în casa unui anume Ioan (Johann) Popescul, pentru ca în 1781[944] să dobândească propria clădire[945], apoi o alta în

---

[931] *Ibidem*.

[932] „Curățenia casei și a trupului omenesc – povețe pentru popor date de Dr. O. G.", în „Calendar pe 1911", Cernăuți, 1910, p. 53.

[933] Preparat farmaceutic pe bază de colofoniu, ceară, smoală și ulei, numit (în *Farmacopee) unguentum resinae flavae*; util în tratamentul rănilor cronice. Alexander Macaulay, *A Dictionary of Medicine, designed for popular use*, London, 1832, p. 56.

[934] S.J.S.A.N., Fond *Primăria orașului Suceava*, inv. 4, *1782–1920*, nr. 34/1826, f. 20, 22, 23, 25.

[935] William Robert Wilde, *op. cit.*, p. 65.

[936] S.J.S.A.N., Fond *Primăria orașului Suceava*, inv. 4, *1782–1920*, nr. 9/1831, f. 146.

[937] Ion Grămadă, *Din Bucovina de altădată. Schițe istorice*, București, Institutul de Arte Grafice „C. Sfetea", 1911, pp. 64–65.

[938] Pulbere obținută din rădăcina sau rizomii ipecancuanei, în combinație cu diverși compuși precum opiumul sau vitriolul. Cf. Franz Kaiser, *Tabulae Memoriales Practico-Medicae: Cum Appendice Praeparatorum Compositorum*, Wien, 1833, p. 57.

[939] *Medicinische Jahrbücher des kaiserl.-königl. österreichischen Staates*, Wien, 1833, p. 491.

[940] Ștefănița-Mihaela Ungureanu, „Georg Geib, *Istoria unui mic oraș*" (V), în „Analele Bucovinei", anul XX, nr. 1 (40), 2013, p. 271.

[941] Willi Kosiul, *Die Bukowina und ihre Buchenlanddeutschen in zwei Bänden*, vol. I, Oberding, Reimo-Verlag, 2011, p. 385.

[942] Ștefănița-Mihaela Ungureanu, *op. cit.*, p. 271.

[943] Emanoil Grigorovitza, *Cum a fost odată. Schițe din Bucovina*, București, Editura „Librăria Națională", 1911, p. 90.

[944] Kaindl preciza că primul spital militar din Cernăuți ar fi datat din 1779, iar prima farmacie militară (sic!) ar fi fost deschisă în anul 1781. Cf. Raimund Friedrich Kaindl, *Geschichte von Czernowitz von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart*, Czernowitz, Universitäts Buchhandlung H. Pardini, 1908, p. 146.

[945] http://bukowinafreunde.de/bukowinafrag.html (12 februarie 2017). Spitalul a fost construit pe un teren care aparținea, parțial, domeniului Coroanei și parțial lui Ioniță Vacumenco; clădirea dispunea de o capelă și avea, deopotrivă, funcție civilă și militară. Cf. Raimund Friedrich Kaindl, *op. cit.*, p. 146.

1849[946]. Cât priveşte primul spital civil (Bürgerliche Spital) din Cernăuţi, acesta ar fi fost precedat de lazaretul din cartierul evreiesc şi de „casa moldovenească" situată în zona „rezidenţei episcopale". Aceasta din urmă avea un acoperiş prin care pătrundea ploaia, „astfel că paturile erau mutate dintr-un loc în altul". Nu întâmplător, în cronica bisericii catolice se menţiona: „Cine poate să-şi mişte picioarele, scapă de acolo ca dintr-un vestibul al iadului"[947]. În atare condiţii, în anul 1786[948], magistratul oraşului cumpăra de la berarul Weineck (în schimbul a 175 de florini)[949] o clădire adecvată în care bolnavii să primească îngrijire. Că în anul 1788[950] spitalul deja funcţiona o demonstrează un document din 6 ianuarie 1789, mai precis o sesizare a oficiului districtual, în care se arăta că „o femeie mută, găsită moartă, a fost adusă la spital şi îngropată acolo", fără a se efectua „controlul chirurgical" sau autopsia[951]. Fondurile alocate spitalului în perioada 1 noiembrie 1793 – 31 octombrie 1794 au însumat 479 de florini şi 14 franci. Pentru perioada 1795–1796 s-au plătit 427 de florini şi 32 franci, iar pentru anii 1796–1797 un total de 710 florini şi 8 franci[952]. Banii erau destinaţi achiziţiei de medicamente şi instrumentar, îngrijirii pacienţilor şi curăţeniei în general[953]. În 10 iunie 1809, armata a concesionat clădirea[954], urmând să fie (re)pusă la dispoziţia cetăţenilor după plecarea răniţilor, adică a soldaţilor care luptaseră pe frontul din Galiţia împotriva trupelor ţarului[955]. Inventarul rudimentar care caracteriza spitalul cernăuţean în anul 1820 a devenit motiv de îngrijorare pentru administratorii oraşului. Conform datelor înscrise într-un registru din acel an, administratorul avea în „gestiune": „13 cămăşi bărbăteşti, 10 cămăşi femeieşti utilizabile şi una neutilizabilă", „51 aşternuturi utilizabile şi 23 vechi sau neutilizabile". În clădire existau numai patru prosoape, două sfeşnice de bronz şi un mucăr, un lighean pentru spălat şi un burete, iar din cele 14 cadre de pat, numai patru erau în stare bună; nici cada pentru baie nu putea fi folosită[956].

După construirea tribunalului din Cernăuţi, în anul 1824, spitalul a fost mutat în vechea închisoare situată în Piaţa „Rudolf", dar şi aşa locul destinat îngrijirii bolnavilor avea mai mult caracterul unui azil. În raportul doctorului Wenzel Streinz, referitor la situaţia serviciilor sanitare din Regatul Galiţiei şi Lodomeriei (care cuprindea şi Bucovina), într-o astfel de „casă de ajutorare a săracilor" din Cernăuţi, în anul 1830 ar fi fost îngrijite 26 de persoane, iar în pretenţios-numita „maternitate" s-ar fi înregistrat 87 de naşteri[957]. Prin decretul Comisiei aulice de studii, din 18 ianuarie 1811, transmis guvernului Galiţiei, „casa de naşteri" (care, în egală măsură, servea învăţământului practic al moaşelor) trebuia unită cu spitalul oraşului, „pentru ca întreţinerea şi îngrijirea lăuzelor să fie mai puţin costisitoare", iar tratamentul medical în caz de îmbolnăvire mai uşor de administrat. Serviciul cercual propunea ca una dintre camerele „mai mici" din spital să fie rezervată gravidelor, iar a doua celor care născuseră[958]. Potrivit reglementărilor oficiale, îngrijitoarele erau „obligate să păstreze cea mai strictă discreţie referitoare la prezenţa gravidelor sau lăuzelor care îşi achită taxele"[959]. Vizitarea acestora se putea face numai după o prealabilă înştiinţare, cu acceptul lor şi al medicului, în spaţii care le asigurau intimitatea[960], ceea ce nu se putea spune despre „mica clădire" care adăpostea spitalul orăşenesc.

---

[946] Hugo Weczerka, „Dezvoltarea urbanistică a Cernăuţiului, 1775–1900", în „Analele Bucovinei", anul IV, nr. 3, 1997, p. 667.

[947] Raimund Friedrich Kaindl, *op. cit.*, p. 147.

[948] Willi Kosiul, *op. cit.*, vol. II, p. 182.

[949] Raimund Friedrich Kaindl, *op. cit.*, p. 146.

[950] http://bukowinafreunde.de/bukowinafrag.html (12 februarie 2017).

[951] Raimund Friedrich Kaindl, *op. cit.*, p. 146.

[952] *Ibidem.*

[953] *Ibidem.*

[954] *Ibidem*, p. 46.

[955] Octavian Lupu, *Aspecte din istoria medicinii în Bucovina*, f. 81.

[956] Raimund Friedrich Kaindl, *op. cit.*, p. 147.

[957] *Medicinische Jahrbücher des kaiserl.-königl. österreichischen Staates*, vol. IX, Wien, 1835, p. 22.

[958] Octavian Lupu, *op. cit.*, f. 80.

[959] În maternitate, taxele se stabileau în funcţie de condiţia socială, condiţia gratuităţii asistenţei impunând „utilizarea gravidelor şi lăuzelor în învăţământul practic şi ca doici pentru alăptarea copiilor". Cf. *Medicinische Jahrbücher des kaiserl.-königl. österreichischen Staates*, vol. X, Wien, 1836, pp. 4–5.

[960] *Medicinische Jahrbücher des kaiserl.-königl. österreichischen Staates*, vol. VI/II, Wien, 1820, p. 44.

În anul 1832, după „alegerea unui spaţiu nou şi spaţios”[961], au început lucrările de construcţie a spitalului public din Cernăuţi. Inaugurarea s-a făcut un an mai târziu, în 1833[962], iar costurile s-au ridicat la 2 000 de florini. Dispunând de o capacitate de 120 de paturi, spitalul ar fi adăpostit 253 de bolnavi în primul an după deschidere[963]. Conform situaţiei statistice publicate în anuarul medical din 1839, în spitalul din Cernăuţi se aflau, în toamna anului 1835, 19 persoane. În lunile următoare au fost spitalizate alte 277, astfel încât numărul celor internaţi a ajuns, la sfârşitul anului 1836, la 296; dintre aceştia, 232 au fost declaraţi „vindecaţi”, 13 decedaseră, iar nouă erau încă internaţi[964]. Ulterior, numărul bolnavilor din spitalul cernăuţean a crescut la 318, şi aceasta în pofida costului întreţinerii, care se ridica la 4 coroane şi 50 cruceri pe zi, o sumă apreciabilă pentru acele vremuri[965]. Cu toate că, la exterior, spitalul era „arătos şi mult promiţător”, iar saloanele păreau „luminoase şi spaţioase, cu ferestre şi uşi mari”, doctorul Hampeis nu putea să nu observe marile neajunsuri ale aşezământului. În curtea mare a spitalului – îngrădită cu un gard de scânduri – se aflau fântâna, camera mortuară şi stivele cu lemne. Exista şi loc suficient pentru plimbările pacienţilor, numai că în zilele toride nu se găsea niciun loc umbrit, iar după ploaie, noroaiele făceau impracticabil întregul areal. Dispus pe două niveluri, imobilul avea la parter „institutul moaşelor” şi serviciile administrative. Bucătăria nu era nici curată şi nici spaţioasă, spălătoria servea ca şi baie, iar în depozitul lipsit de aerisire şi lumină, numeroasele găuri din podele trădau prezenţa şobolanilor şi a şoarecilor[966]. La etaj se afla locuinţa administratorului şi „cancelaria medicală”, celelalte camere fiind rezervate exclusiv adăpostirii pacienţilor. În saloanele mai mici „erau aşezate 6–8 paturi, iar în cele mai mari 12–15. Se mai aflau în ele o masă şi o bancă din lemn moale, cât şi câteva noptiere extrem de mici, nevopsite, deschise, care nu puteau cuprinde mica zestre a pacienţilor”. Paturile, confecţionate din „lemn moale şi nevopsit”, aveau saltelele insuficient umplute cu paie şi murdare. La rândul lor, pernele erau umplute cu paie, iar păturile, „fabricate dintr-un material foarte puţin agreabil”, erau foarte uzate şi lipsite de cearşaf, oferind pacienţilor „prea puţin scut contra frigului”. Pe o tablă neagră, plasată la capătul patului, se scriau cu cretă indicaţiile referitoare la regimul alimentar. Alături se afla foaia cu datele personale ale pacientului[967].

Administratorul spitalului (Spitalsverwalter/Krankenwärter), un funcţionar al municipalităţii, plătit cu 250 de florini anual, se ocupa de aprovizionarea spitalului, îngrijindu-se ca produsele să fie furnizate la un preţ fix, în baza unei licitaţii şi a unui contract. Servitul meselor se făcea la orele 7 dimineaţa, 11 la prânz şi 17 după-amiaza, iar dieta urma regulile comune spitalelor vieneze, cuprinzând legume (morcovi, sfeclă albă şi roşie, varză şi cartofi), supe de vin, ouă moi, tizane mucilaginoase (cereale), lapte, vin, bere şi un „supliment de pâine sau franzelă”[968]. Consultaţiile medicale erau asigurate de către chirurgul principal al oraşului (*Patronus chirurgiae*/Stadtwundarzt), al cărui salariu, asigurat de către magistrat, se ridica la 300 de florini anual. Acesta era asistat de un chirurg (Wundarzt), plătit cu 60 de florini, dar care locuia în spital[969]. De îngrijirea clădirii şi a pacienţilor imobilizaţi la pat se ocupau un bărbat şi o femeie, în sarcina lor intrând şi curăţenia din saloane, coridoare şi latrine, încălzirea imobilului, căratul apei şi a lemnelor şi, de cele mai multe ori, aducerea medicamentelor de la farmacie. Acestea din urmă se procurau, prin licitaţie, de la unul dintre farmaciştii oraşului[970]. Taxa de întreţinere –18 coroane pentru orice pacient – trebuia achitată de către comune. Deşi similară celei percepute în spitalele vieneze, prin raportare la realitatea socială a Bucovinei, aceasta era considerată „prea mare” şi nu întâmplător Hampeis cerea reducerea costurilor (deopotrivă cu îmbunătăţirea condiţiilor de funcţionare a spitalelor), indiferent dacă numai „cei mai săraci dintre săraci" ajungeau să fie internaţi[971]. În anul 1844, numărul pacienţilor s-a ridicat la 90-100, medicul cernăuţean considerând că rareori se înregistrau sub 80 de persoane[972].

---

[961] „Czernowitz, der Hauptort der Bukowina”, în „Öesterreichisches Archiv für Geschichte, Erdbeschreibung, Staatenkunde, Kunst und Literatur”, Wien, 1832, nr. 82/10 Julius, p. 326.

[962] Hugo Weczerka, *op. cit.*, p. 667.

[963] Octavian Lupu, *Unele probleme medico-sanitare şi de asistenţă spitalicească în Bucovina sub stăpânirea habsburgică*, p. 175.

[964] *Medicinische Jahrbücher der kaiserlichen königlichen Österreichischen Staates*, Wien, vol. XX, 1839, p. 443.

[965] Octavian Lupu, *op. cit.*, pp. 175–176.

[966] Carl Hampeis, *op. cit.*, p. 335.

[967] *Ibidem*, p. 334.

[968] *Ibidem*, p. 336.

[969] În anul 1822, salariul administratorului era de 120 de fl. (faţă de 5 fl. în anul 1796), iar cel al chirurgului oraşului de 100 de fl. (faţă de 8 fl. 20 fr. în anul 1796). Cf. Raimund Friedrich Kaindl, *op. cit.*, p. 109.

[970] *Ibidem.*

În periodicele de specialitate din Viena sunt consemnate câteva dintre cazurile tratate în aşezământul medical din Cernăuţi, precum cel semnalat de Johann Simmeyer. În calitatea sa de „medic judiciar şi de oraş", acesta le împărtăşea confraţilor experienţa dobândită în cei zece ani petrecuţi la „spitalul civil" din Cernăuţi, timp în care a tratat (până la „vindecare completă") o „îmbolnăvire avansată de sifilis"[973]. Schemele terapeutice urmate de către pacientul doctorului Symmeyer, începând cu mijlocul anului 1834, cuprindeau preparate dintre cele mai diverse, de la extrasul de cucută, decoctul de *Sarsaparilla* şi chinină şi aplicaţiile cu măselariţă, la calomel[974], *aqua fagadenica*[975] şi, în sfârşit, la iod. Utilizării tincturii de iod („de două ori pe zi, în 10 picături de apă cu zahăr") i-a urmat cea a „potasiului hidroiodic", dizolvat în apă distilată („de patru ori pe zi"), astfel încât, după cinci ani de „luptă cu boala", medicul putea declara: „Er freut sich dieser Mann einer ununterbrochen vollkommen guten und festen Gesundheit"[976]. Colaborarea dintre medicii spitalului orăşenesc şi cei din spitalul militar din Cernăuţi este amintită în publicaţia „Österreichische Medicinische Wochenschrift", cu prilejul internării unui grup de opt persoane muşcate de un lup turbat. Tratamentul hidrofobiei cu rădăcină de *Genţiana cruciata* i se părea doctorului Hampeis ineficient, sigura ameliorare aducând-o „fricţiunile mercuriale recomandate de Cristoph Hufeland"[977].

Cât priveşte „spitalul evreiesc" din Cernăuţi, acesta îşi are începuturile în lazaretul (Hekdesch) amintit încă din anul 1786, situat pe străduţa Steilen, în apropierea cimitirului comunităţii. Potrivit doctorului Sternberg, terenul fusese achiziţionat de la Jakob Weibel[978], în schimbul a 100 de ducaţi[979]. Cum oficialităţile habsburgice nu ar fi permis construirea unui spital destinat exclusiv evreilor[980], lazaretul a servit deopotrivă ca spital, adăpost pentru cei fără locuinţă[981] şi loc de popas pentru evreii săraci aflaţi în călătorie[982]. De altfel, strada pe care era amplasat lazaretul a devenit „Lazarettgase". Către mijlocul secolului al XIX-lea, micuţa clădire, având 14 paturi din lemn, nu mai făcea faţă necesităţilor, astfel încât în anul 1853, bancherul şi filantropul Markus Zucker a cumpărat o casă de la baronul Nicolae Petrino, pe care a transformat-o în spital, cu 11 saloane şi 42 paturi[983].

Şi la Rădăuţi, istoria unui spital local începe în anul 1818, atunci când, în urma foametei şi a tifosului, directorul administraţiei districtului, Gottfried von Asboth, a avut iniţiativa deschiderii unui asemenea aşezământ, organizând colecte publice[984]. De asemenea, în primele două decenii ale secolului al XIX-lea este amintit spitalul militar care trebuia să deservească regimentul de cavalerie cantonat în localitate. Acolo ar fi murit, în 1822, maiorul Joseph Hoffmann, cel care, în calitate de director al hergheliei, inaugurase atât spitalul veterinar, cât şi cel militar[985]. În pofida încercărilor autorităţilor de construi un spital pentru populaţia din Rădăuţi şi împrejurimi, colectele nesatisfăcătoare au amânat începerea lucrărilor până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea (1858), atunci când Mihai Pitei (conducătorul districtului) a cerut comunelor să reînceapă acţiunea de adunare a fondurilor, în acest sens renunţându-se şi la încasarea taxelor de vânătoare ce le reveneau. Abia în 23 iulie 1863 se punea piatra de temelie a viitorului „Kronprinz Rudolf Spital".

---

[971] *Ibidem*, p. 335.

[972] *Ibidem*, p. 336.

[973] *Medicinische Jahrbücher des kaiserl.-königl. österreichischen Staates*, vol. XIX, Wien, 1839, p. 525.

[974] Clorură de mercur (*mercurius dulcis*), prezentată sub forma unei pulberi albe, fine, insolubile în apă, fără gust şi miros, dar cu acţiune antiseptică dovedită. Cf. N. Paulus, *Taschen-Wörterbuch der materia medica*, Stuttgart, Verlag der J. B. Metzler'schen Buchhandlung, 1842, p. 384.

[975] Preparat obţinut prin dizolvarea sublimatului de mercur în soluţie de hidroxid de calciu. Cf. Benjamin Bell, *A treatise on gonorrhea virulenta and lues venerea*, London, 1793, p. 521.

[976] *Medicinische Jahrbücher des kaiserl.-königl. österreichischen Staates*, vol. XIX, Wien, 1839, p. 532.

[977] „Österreichische Medicinische Wochenschrift", Wien, nr. 54, 1845, p. 15. Potrivit lui Hufeland, „utilizarea viguroasă a mercurului, imediat după infectarea cu virusul hidrofobic, poate preveni infecţia generalizată şi prin aceasta rabia însăşi". Cf. Christoph Wilhelm Hufeland, *Enchiridion Medicum: Or, Manual of the Practice of Medicine. The Result of Fifty Years' Experience*, New York, 1842, p. 470.

[978] Numele său (în forma Schmul Jankel Weibel) apare în Actum Tachernowitz din 17 martie 1787, în rândul celor 81 de proprietari evrei din Cernăuţi. Cf. Schlomo Winiger, The first Jewish homeowners in Czernowitz; http://www.jewishgen.org/yizkor/Bukowinabook/buk1_084.html#0r. (22 mai 2016). Erich Neuborn consideră că imobilul a fost cumpărat de la un anume David Schmiel Goetzel. Cf. Erich Neuborn, The Oldest Societies, Institutions and Organizations of Bukovina, translated by Jerome Silverbush; http://www.jewishgen.org/Yizkor/Bukowinabook/buk1_153.html. (22 mai 2016).

[979] Herman Sternberg, „On the history of the Jews in Czernowitz", în Hugo Gold (ed.), *Geschichte der Juden in der Bukowina*, vol. II, Tel Aviv, 1962; http://www.jewishgen.org/yizkor/Bukowinabook/buk2_027.html. (22 mai 2016).

[980] *Ibidem*.

[981] *Ibidem*.

[982] Erich Neuborn, *op. cit.*

[983] *Ibidem*.

[984] Octavian Lupu, *Aspecte din istoria medicinii în Bucovina*, f. 85.

Desigur, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, mai cu seamă după reizbucnirea holerei şi răspândirea epidemiilor de febră tifoidă şi angină difterică, numărul spitalelor orăşeneşti/districtuale a început să crească, celor din Cernăuţi şi Suceava adăugându-li-se cele din Câmpulung, Rădăuţi, Storojineţ şi Vijniţa. Cu alte cuvinte, devenea evident faptul că reformele înregistrate în domeniul sănătăţii (fie ele şi modeste, comparativ cu alte provincii din imperiu) nu vizau doar controlul îmbolnăvirilor, creşterea capacităţii de cazare în spitale şi încurajarea medicilor de a se stabili şi funcţiona în Bucovina, ci şi schimbarea structurii administrative şi a strategiei de izolare în aşezăminte special create pentru cei suferinzi, toate corelate cu o nouă percepţie asupra bolii.

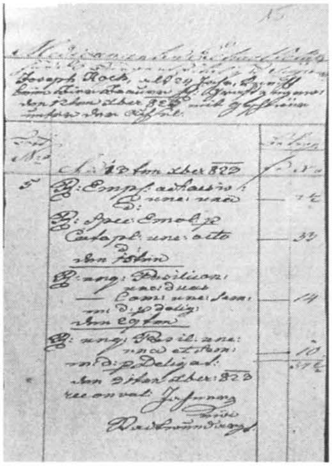

1. Medicamenten Extract-Zettel (Reţetă), S.J.S.A.N., Fond *Primăria oraşului Suceava*, inv. 4 (*1782–1920*), nr. 15/1823.

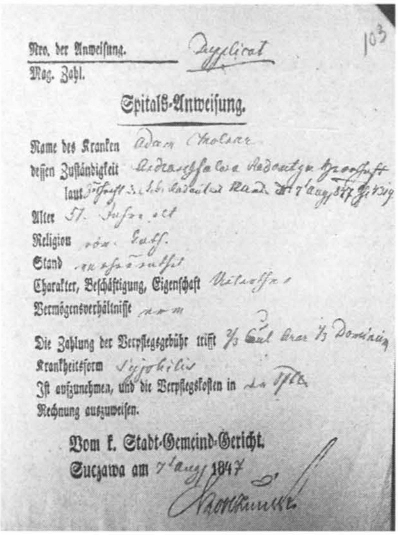

Nro. der Anweiſung. Duplicat 103
Mag. Zahl.

Spitals-Anweiſung.

Name des Kranken [illegible]
deſſen Zuſtändigkeit [illegible]
laut [illegible] 7t aug 847 [illegible]
Alter 57. Jahre alt
Religion röm. kath.
Stand [illegible]
Charakter, Beſchäftigung, Eigenſchaft [illegible]
Vermögensverhältniſſe [illegible]
Die Zahlung der Verpflegsgebühr trifft ⅔ [illegible] ⅓ Dominium
Krankheitsform Syphilis
Iſt aufzunehmen, und die Verpflegskoſten in [illegible] Rechnung auszuweiſen.

Vom k. Stadt-Gemeind-Gericht.
Suczawa am 7t aug 1847

2. Spitals-Anweisung (Declaraţie), S.J.S.A.N., Fond *Primăria oraşului Suceava*, inv. 4 (*1782–1920*), nr. 6/1847–1850.

---

[985] Elfriede Craddock née Winkelbauer, „The Radautz Stud Farm in Retrospect", în „The Bukovina Society of Americas Newsletter", Ellis (Kansas), 2006, nr. 16/1 March, p. 3.

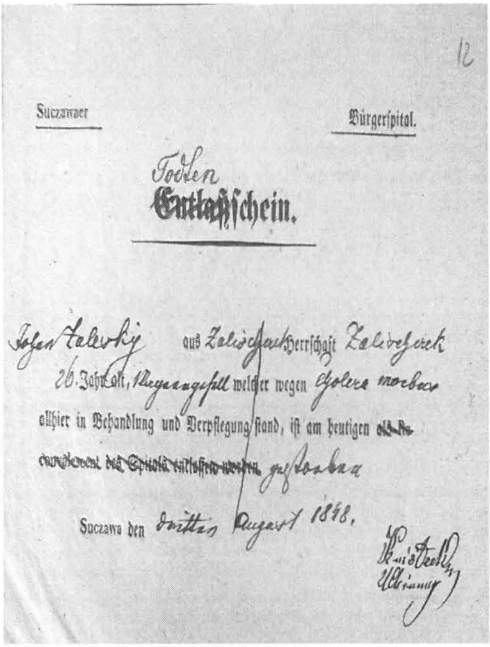

12

Suczawaer Bürgerſpital.

Todten
Entlaßſchein.

Josef Zalesky aus Zaliszczyk Herrſchaft Zaliszczyk 26. Jahr alt, Wagnergesell welcher wegen Cholera morbus allhier in Behandlung und Verpflegung ſtand, iſt am heutigen ~~als Re-convaleſcent des Spitals entlaſſen worden~~ gestorben

Suczawa den dritten August 1848.

3. Totenschein (Certificat de deces), S.J.S.A.N., Fond *Primăria oraşului Suceava*, inv. 4 (*1782–1920*), nr. 10/1848.

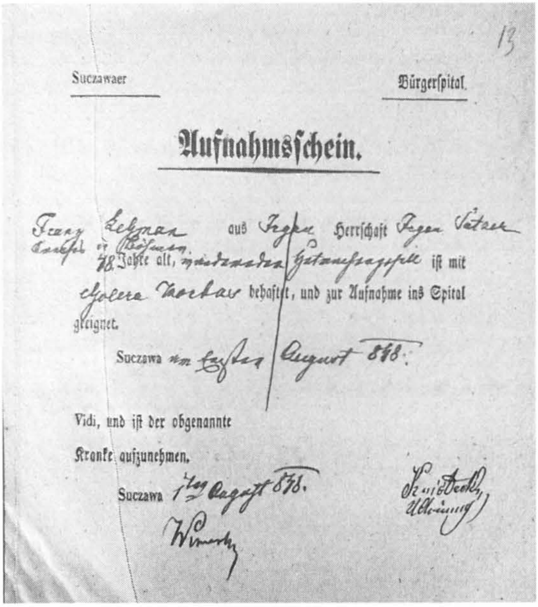

13

Suczawaer Bürgerſpital.

Aufnahmsſchein.

Franz Lehman aus [illegible] Herrſchaft [illegible] [illegible] in Böhmen 78 Jahre alt, wandernder [illegible] iſt mit Cholera morbus behaftet, und zur Aufnahme ins Spital geeignet.

Suczawa am erſten August 848.

Vidi, und iſt der obgenannte Kranke aufzunehmen.

Suczawa 1ten August 848.

4. Aufnahmsschein (Factură), S.J.S.A.N., Fond *Primăria oraşului Suceava*, inv. 4 (*1782–1920*), nr. 10/1848.

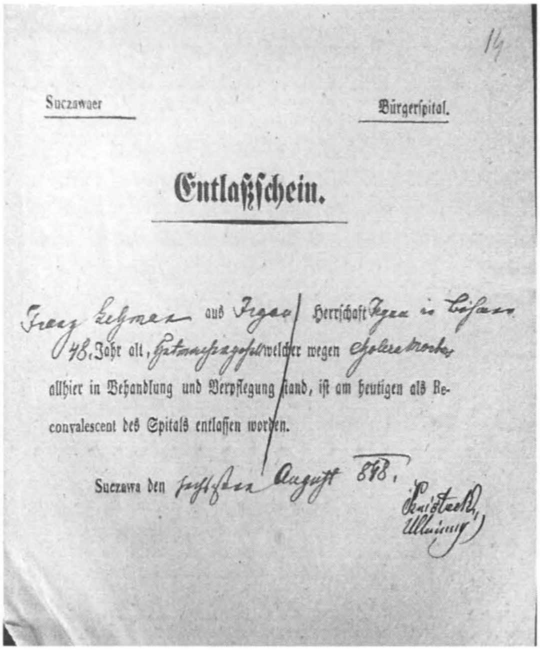

14

Suczawaer Bürgerſpital.

Entlaßſchein.

Franz Lehmar aus Jegar Herrſchaft Jegar in Böhmen 48. Jahr alt, Gutmachergeselle welcher wegen Cholerakrank allhier in Behandlung und Verpflegung ſtand, iſt am heutigen als Reconvalescent des Spitals entlaſſen worden.

Suczawa den sechszehnten August 848.

Knistreck, Ullmann

5. Entlaszschein (Bilet de externare), S.J.S.A.N., Fond *Primăria oraşului Suceava*, inv. 4 (*1782–1920*), nr. 10/1848.

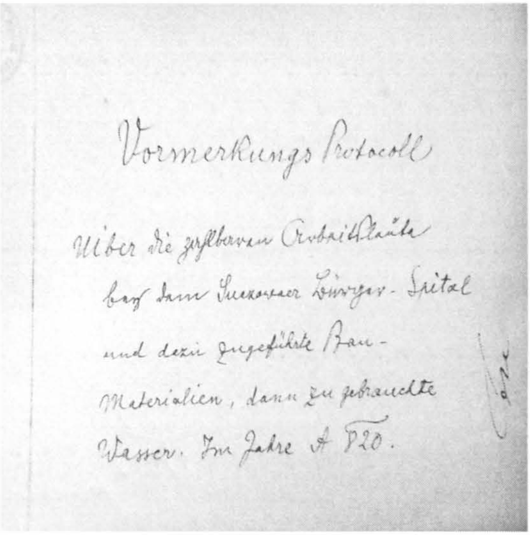

Vormerkungs Protocoll

Über die zahlbaren Arbeitsleute bey dem Suczawaer Bürger-Spital und dazu zugeführte Bau-Materialien, dann zu gebrauchte Wasser. Im Jahre 1820.

6. Vormerkung Protocoll (Protocolul preliminar al cheltuielilor cu personalul şi materialele necesare construirii spitalului din Suceava), S.J.S.A.N., Fond *Primăria oraşului Suceava*, inv. 4 (*1782 –1920*), nr. 1/1820.

CONSIDERAŢII PRIVIND DEZVOLTAREA ECONOMICĂ A BUCOVINEI. HUTELE BUCOVINEI

OVIDIU BÂTĂ

Considerations Regarding the Economic Development of Bukovina. The Glass Factories in Bukovina

(*Summary*)*

The industrial colonization of Bukovina, which started in the 8th decade of the 18th century, had as its main goal the exploitation of the province's mineral resources. Glass production arose and developed as an important industry thanks to the rich deposits of sand and quartz and the wood found on the large forest surfaces. The private initiative, supported by the Imperial administration, is due to the establishment of the first two glass factories in Bukovina. Before 1800, two glassworks have successfully started their activity: Althütte-Crasna Ilschi (1793) and Karlsberg-Gura Putnei (1797). The third glass factory established in Bukovina was the one in Fürstenthal (1803), followed by the ones in Neuhütte (1815) and Lunca Frumoasă – Crasna Ilschi (1820). Founded on a private initiative on land leased from the Religious Fund, the five glass factories in Bukovina did not develop as successfully as their entrepreneurs imagined. As profitability declined, some glass factories closed after only a few decades of operation, either due to the complete felling of the surrounding forests (Althütte), and the supply of the necessary wood had to be made over long distances and at high cost, or due to mismanagement and conflicts between the factory management and workers dissatisfied with working and living conditions (Karlsberg). In recent years, sales of glass products have not been as good and profitable. Unable to compete, internally, with superior quality products brought from Bohemia and Venice, and externally with products imported from Moldova from England and Belgium, to which was added the mismanagement and insufficient capital from the entrepreneur, sooner or later later, the other factories were closed (Neuhütte) or destroyed for various reasons (Fürstenthal, Lunca Frumoasă).

Keywords: Bukovina, economic development in the 18th century, glass factories.

Încă de la anexarea Bucovinei, o zonă predominant agrară şi cu comerţul în decădere, autorităţile habsburgice au căutat să amelioreze stările de lucruri existente şi să determine o creştere a rentabilităţii economice a noii provincii, profitabilă pentru veniturile monarhiei. Pentru a pune în practică ideile politice ale epocii în domeniul economic, care urmau să-i permită obţinerea de venituri de pe urma exploatării şi prelucrării bogăţiilor solului şi subsolului noii provincii, Monarhia Habsburgică avea nevoie de o populaţie numeroasă. Una dintre căile de sporire a populaţiei Bucovinei a fost cea a colonizării – urbană, industrială, rurală[986].

Colonizarea industrială, începută în deceniul opt al secolului al XVIII-lea, a fost iniţiată în scopul punerii în valoare a zăcămintelor minerale din zona montană a Bucovinei – minereuri feroase şi neferoase, sare. În deceniile dintre anii 1782 şi 1850 a avut loc, în mai multe etpe, o emigrare a germanilor (mineri, sticlari, lucrători la pădure, meseriaşi, fermieri). Au fost înfiinţate astfel, cu mineri germani aduşi din zona Zips şi Schemnitz, coloniile miniere de la Iacobeni (1784–1796), Mariensee-Cârlibaba (1797), Louisenthal şi Pojorâta (1805), Eisenau-Prisaca Dornei (1808), Handal (Fundu Moldovei), Freudenthal-Vatra Moldoviţei, Bucşoaia şi Stulpicani (1809). Aceleiaşi colonizări industriale, ce urmărea să valorifice întinsele suprafeţe împădurite şi zăcămintele de nisip cuarţos prin dezvoltarea unei industrii a sticlei, i-a corespuns aducerea şi colonizarea unor meşteri sticlari şi muncitori forestieri din Boemia. Aceştia au format coloniile Althütte (1793), Karlsberg (1797) Fürstenthal (1803), Neuhütte (1815).

În memoriul *Descrierea Districtului Bucovina*, întocmit de generalul Gabriel baron Splény von Mihäldy, primul guvernator militar al Bucovinei (1774–1778), partea a treia, *Privind acele ameliorări care cer mai mult timp pentru a fi aplicate*, capitolul al patrulea, *Despre înfiinţarea a diferite fabrici*, acesta considera că: „În această ţară s-ar putea înfiinţa următoarele fabrici *à conto* visteriei şi s-ar putea aştepta un folos sigur”[987]. El propunea înfiinţarea unor fabrici de piele, de postav şi de pânză, dar şi fabrici care să utilizeze şi alte materii prime aflate din belşug în Bucovina, în principal lemn: „În afara celor trei fabrici principale amintite, s-ar mai putea construi, având în vedere lemnul existent în măsură mai mult decât necesară şi într-un belşug nefolosit, încă câteva fabrici, care ar aduce foloase notabile în particular pentru visterie, precum ar fi: prăjitorii de potasă, fierbători de silitră, fabrici de sticlă, cuptoare de cărămidă şi de var. [...] Fabricile de sticlă sunt cu atât mai avantajoase, cu cât toată Valahia şi Moldova se aprovizionează în prezent de obicei cu sticlă din Polonia sau chiar din Veneţia şi că aceasta ar putea fi livrată de aici cu mult mai ieftin, deoarece aici nu se duce lipsă de niciunul dintre materialele necesare”[988].

---

* Traducere: Ştefăniţa-Mihaela Ungureanu.

[986] Mihai-Ştefan Ceauşu, *Bucovina habsburgică de la anexare la Congresul de la Viena. Iosefinism şi postiosefinism (1774–1815)*, Iaşi, Fundaţia Academică „A. D. Xenopol", 1998, p. 140.

În continuarea acţiunilor din perioada iosefină, iniţiativei particulare, sprijinită de autorităţile habsburgice, i s-a datorat înfiinţarea şi dezvoltarea unei industrii a sticlei în Bucovina. Înainte de anul 1800, în Bucovina au fost înfiinţate două sticlării – Althütte, în Crasna, pe moşia boierului Alexandru Ilschi, în anul 1793, şi Karlsberg, pe teritoriul Domeniului Rădăuţi al Fondului Religionar, în anul 1797. După anul 1800 s-au înfiinţat fabricile de sticlă de la Fürstenthal-Voievodeasa (1803), Neuhütte/Neu-Hütte (1815) şi Lunca Frumoasă (1820), din apropiere de Ciudin. Personalul administrativ şi lucrătorii necesari pentru fabrici au fost aduşi din Boemia. Germanii din această regiune erau, în principal, lucrători în pădure şi sticlari, două ocupaţii care erau strâns legate. Sticla era o marfă importantă în Boemia şi era nevoie de imense cantităţi de lemn – pentru obţinerea potasei, ca ingredient, şi combustibil pentru foc, în scopul obţinerii căldurii mari necesare topirii nisipului silicios. În timp, păduri întregi au fost tăiate complet, deoarece cantităţi enorme de lemn erau necesare în sticlării. Locuitorii şi sticlarii se mutau după resurse disponibile. În timp ce fabricile locale se închideau şi mulţi locuitori din regiune deveneau şomeri, ştiri despre înfiinţarea de posibile noi sticlării în Bucovina au ajuns în Pădurea Boemiană. Prin comisii de recrutare, guvernul austriac a recrutat aceşti muncitori – sticlari calificaţi, lucrători la pădure, transportatori de lemn, dar şi meşteşugari – zidari, tâmplari, dulgheri, fierari, dogari, oferindu-le pământ, case şi alte înlesniri în zonele de relocare.

În acest sens, trebuie menţionate *Patenta de toleranţă* (Toleranzpatent), din 13 octombrie 1781, dată pentru toate provinciile Imperiului – prin care se acorda comunităţilor creştine necatolice (luteranilor, calvinilor, ortodocşilor) egalitatea civică cu majoritatea catolică şi libertatea cultului –, urmată de *Patenta de colonizare* (*Ansiedlungspatent*)[989], din 21 septembrie 1782 – prin care se oferea fiecărei familii transport gratuit la punctul de destinaţie, o casă cu grădină, terenuri şi animale de tracţiune, toate acareturile necesare, scutirea de impozit pentru primii zece ani şi scutirea de la serviciul militar pentru fiul cel mare al familiei. Ambele acte au fost promulgate de Iosif al II-lea şi au deschis uşile imigrării germanilor – ţărani, meseriaşi, sticlari, forestieri, mineri, metalurgişti – în alte teritorii ale Imperiului Habsburgic.

Althütte (1793–1815)

În anul 1793 s-a întemeiat lângă Crasna[990] (districtul Storojineţ), pe domeniul Cuciuru Mare al Fondului Religionar, prima fabrică de sticlă din Bucovina. Întemeietorul fabricii a fost galiţianul

---

[987] *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice şi demografice*, ediţie bilingvă îngrijită, cu introduceri, postfeţe, note şi comentarii de acad. Radu Grigorovici, prefaţă de D. Vatamaniuc, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1998, p. 163.

[988] *Ibidem*, pp. 164–165. În original: „Außer hier berührten 3 Hauptfabriquen könnten in Ansehung des über die nöthige Proportion und im unnützen Ueberfluß vorhandenen Holzes noch einige andere Fabriquen mit nahmhaften Nutzen private für das Aerarium errichtet werden, als da sind: Pottaschenbrennerey, Salnitersiederey, Glaßhütten, Ziegel- und Kalchbrennerey. [...] Die Glaßhütten sind umso vortheilhafter, als die ganze Wallachey und Moldau sich dermalen meistens aus Polen oder gar von Venedig mit Glaß versiehet, und man ihnen ein solches von hieraus viel wohlfeiler verschaffen könnte, zumalen allhier an dem hiezu erforderlichen Materiali nicht fehlt”.

[989] Vezi Ovidiu Bâtă, „Hutele Bucovinei. 220 de ani de la înfiinţarea primei fabrici de sticlă din Bucovina – Crasna-Althütte”, în „Analele Bucovinei”, anul XX, nr. 2 (41), 2013, pp. 637–638.

[990] Crasna – până în secolul al XVIII-lea a fost un singur sat. În anul 1776, o jumătate de sat era a Mănăstirii Putna, iar cealaltă jumătate a mazilului Alexandru Ilschi. Cele două jumătăţi s-au dezvoltat apoi ca sate deosebite: Crasna Putnei sau Putna de Sus, pe malul stâng al pârâului Sireţel, şi Crasna Ilschi, pe malul drept al pârâului. De Crasna Ilschi ţineau cătunele Huta-Ilschi, Isero şi Lunca Frumoasă. Cf. Em. Grigorovitza, *Dicţionarul geografic al Bucovinei*, Bucureşti, Editura Gobl, 1908, p. 76; Nicolai Grămadă, *Toponimia minoră a Bucovinei*, vol. I, îngrijirea ediţiei, studiul introductiv,

Abraham Kriegshaber (Ritter von Kriegshaber), arendaş bogat al acestui domeniu al Fondului Religionar, cu relaţii la Biroul Districtual din Cernăuţi, la guvernul din Lemberg şi chiar la Curtea de la Viena. Kriegshaber subarendase domeniul (păduri, păşuni, pajişti şi câmpuri) de la baronul galiţian von Lezzeni, care îl arendase pe o perioadă de 30 de ani (1791–1821) de la Fondul Religionar[991].

Venit din Galiţia – avea deci cunoştinţe despre fabrica de sticlă de la Lubaczow – şi cunoscând propunerile primilor guvernatori militari ai Bucovinei (Splény, în 1775, şi Enzenberg, în 1779) de înfiinţare a uneia sau a mai multor fabrici de sticlă, Kriegshaber a decis să construiască, în pădurea din apropiere de Crasna, o fabrică care să producă sticlă cu care să facă afaceri profitabile. Prin intermediul unui agent vorbitor de limba germană, Kriegshaber a recrutat, în primăvara anului 1793, fără a informa în prealabil Consiliul din Viena, familii de sticlari şi tăietori de lemne din Boemia germană[992]. Amplasarea în ţinuturi împădurite a unei fabrici de sticlă – glăjerie, cum îi spuneau locuitorii români – se explică prin faptul că de aici se putea procura uşor lemnul necesar producerii potasei şi obţinerii temperaturilor înalte necesare pentru topirea nisipului silicios, pietrei de var şi sărurilor de potasiu, principalele materii prime ce se foloseau pentru producerea sticlei vechi.

În august 1793, şapte familii de sticlari, circa 35–40 de persoane, recrutate din pădurea boemiană, pleacă spre Bucovina şi sosesc în Crasna în octombrie acelaşi an. Coloniştii au fost nevoiţi să-şi construiască colibe rezistente în care să petreacă iarna ce urma, apoi, în lunile de iarnă, să taie copaci şi să obţină material lemnos pentru construcţia ulterioară a locuinţelor lor şi a sticlăriei. Astfel, din toamna anului 1793 a apărut prima aşezare de germani boemieni şi prima fabrică de sticlă din Bucovina. În anii următori, au fost recrutaţi şi aduşi aici mai mulţi germani boemieni, sticlari şi tăietori de lemn, pentru a accelera lucrările de construcţie a fabricii şi pentru a produce sticlă. Timp de mai bine de două decenii, în documentele vremii întreprinderea a fost cunoscută sub numele „Glashütte Krasna"/„Sticlăria de la Crasna". Partea Domeniului Crasna, unde se afla fabrica, înconjurată de gospodăriile lucrătorilor specialişti, a fost numită de către populaţia românească „Huta Veche"[993]/„Glăjăria Veche", de la germanul „Hütte"[994].

Mulţumit de dezvoltarea noii sale afaceri, dar „neputându-se învoi cu lucrătorii silvici români din localitate în privinţa preţului pentru tăierea lemnelor necesare pentru fabrica de sticlă"[995], Kriegshaber a recrutat slovaci din comitatul Trenczinului – care la acea dată se afla în Ungaria, azi Trenczin, în Slovacia –, pentru tăierea lemnelor necesare fabricii, aceştia oferindu-se să lucreze cu preţuri mult mai mici. Astfel, în anul 1799 şi, mai ales, în primăvara anului 1803, câteva sute de slovaci sosesc în Bucovina, unii dintre ei fiind angajaţi de Kriegshaber la fabrica sa de la Crasna, nu numai ca tăietori de lemn pe loturile de pădure pe care îi aşezase, ci şi ca oameni de cea mai mare încredere pentru paza casei cu bani, pentru escortarea şi paza arestaţilor sau vagabonzilor de pe teritoriul domeniului, pentru pază la cerdacurile[996] de siguranţă publică şi curieri[997].

Spre deosebire de fabricile de sticlă de la Karlsberg şi Fürstenthal, despre care R. F. Kaindl a scris în detaliu, informaţiile despre funcţionarea fabricii de la Crasna sunt puţine.

---

bibliografia, notele şi indicele: Ion Popescu-Sireteanu; introducere: D. Vatamaniuc, Bucureşti, Editura Anima, colecţia „Enciclopedia Bucovinei în studii şi monografii" (1), 1996, p. 245.

[991] Norbert Gaschler, „200 Jahre seit der Gründung von Althütte: der erste deutschbömische ort des Buchenlandes", în *Erinnerungen an Althütte, Bukowina*, editor Walter Ernst, Augsburg-Querfurt, Landmannschaft der Buchenlanddeutschen, 2002, p. 30.

[992] R. F. Kaindl, *Das Ansiedlungswesen in der Bukowina seit der Besitzergreifung durch Österreich*, Innsbruck, Verlag der Wagner'schen Universitäts-Buchhandlung, 1902, p. 343.

[993] Althütte (Huta Veche) – comună rurală, districtul Storojineţ, aşezată pe malurile pârâului Zubraviţa, afluent al râuleţului Ciudei. Este în apropiere de drumul districtual Ciudei – Putna. Populaţia în majoritate germană, de religie romano-catolică. Colonie fondată în anul 1793, odată cu înfiinţarea primei fabrici de sticlărie bucovineană aici, de unde vine şi numele „Huta" (adică Hütte, scurtare din Glashütte, ce înseamnă pe nemţeşte fabrică de sticlărie). Au fost aduşi lucrători germani din Lubaczów (Galiţia) care, împreună cu slovacii aduşi mai târziu, au format colonia. Cf. Em. Grigorovitza, *op. cit.*, p. 1.

[994] Hütte – colibă, bordei, cabană la munte; sticlărie, fabrică de sticlă sau ceramică. Cf. *Dicţionar german-român*, ediţia a III-a, revizuită şi îmbogăţită, Academia Română, Institutul „Iorgu Iordan şi Al. Rosetti", Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2007, p. 623.

[995] Simeon Reli, „Din trecutul ceho-slovacilor aşezaţi pe domeniile Fondului Bisericesc ort. român al Bucovinei", conferinţă festivă, ţinută în Aula Universităţii din Cernăuţi, cu prilejul aniversării independenţei statului cehoslovac, în 28 octombrie 1931, în „Candela", anul 52, nr. 4–12, 1932, p. 262.

[996] *Cerdac, ceardac* (pl.-*acuri*), (înv.) – foişor sau pod de scânduri aşezat pe o ridicătură de pământ sau pe stâlpi înalţi, servind ca post de observaţie.

[997] R. F. Kaindl, *op. cit.*, p. 280.

După cum s-a dovedit în anul 1794, depozitele de nisip de cuarţ de lângă Crasna nu au fost atât de bune pe cât se presupunea la început, asfel că, pentru a produce sticlă de bună calitate, nisipul de cuarţ pur trebuia să fie adus din Galiţia, cu căruţele. Au rezultat deci costuri de transport mai mari, care au făcut producţia de sticlă mai scumpă. Fabrica lucra cu două cuptoare, care aveau, în total, 16 creuzete (Schmelztiegel) şi producea sticlă goală (Hohlglas) şi sticlă plană/panouri de sticlă (Tafelglas).

O informaţie despre sticlăria de la Crasna găsim în scrisoarea perceptorului Johan Modes, din Rădăuţi, care îi scria, în 30 aprilie 1794, perceptorului pensionar Ferdinand Dans că sticlăria din Crasna produce cea mai frumoasă sticlă – recipiente şi sticlă plană – şi că vânzările sunt atât de mari, încât producţia abia putea face faţă cererilor cumpărătorilor[998]. Dintr-o scrisoare a directorului Camerei Domeniilor din Sf. Ilie, Albert von Kugler, adresată aceluiaşi Ferdinand Dans, în 10 octombrie 1794, aflăm că huta de la Crasna avea un cuptor pentru sticlă rotundă (Hohlglasofen) şi unul pentru sticlă plană (Tafelglasofen). Cele două cuptoare ardeau, împreună, 16 creuzete de topire, sticlăria produsă era frumoasă şi curată. Materia primă, prundişul şi nisipul cuarţos necesar producerii sticlei nu se găsea în apropierea hutei, ci era adus, cu mari cheltuieli, din Uhrynkowce, districtul Zaleszczyki, iar argila, materialul pentru construcţia cuptoarelor şi creuzetelor se procura din Dziewięczyce (Domeniul Lubaczów, Galiţia austriacă)[999].

Dacă materiile prime pentru producţia de sticlă trebuiau achiziţionate şi transportate de la distanţe mari pentru acele vremuri, implicând cheltuieli suplimentare, putem concluziona că existenţa pădurilor dese şi, implicit, uşurinţa fabricării potasei, ingredient necesar în producerea sticlei, a făcut posibilă înfiinţarea unei fabrici de stică în Crasna şi nu numai.

Deşi se afirmă că în anul 1804 vânzările au fost nesemnificative şi au fost îndreptate în principal către Lemberg, activitatea fabricii a continuat încă zece ani: „Nu a fost atât de rău încât să se «răcească cuptoarele» («kalten Ofen»), aşa cum era numită închiderea unei fabrici de sticlă în acea vreme"[1000].

După ce pădurile din jur au fost tăiate complet – aproximativ 70% din lemnul de foc doborât era necesar pentru producerea potasei şi aproximativ 30% pentru arderea în cuptoare – şi aprovizionarea cu lemn trebuia făcută de la distanţe şi cu cheltuieli mari, fabrica şi-a redus treptat activitatea începând din anul 1812, pentru ca, în anul 1814, producţia să fie sistată. Fabrica de sticlă din Althütte şi-a încheiat activitatea în anul 1815[1001].

Karlsberg – Gura Putnei (1797–1827)

Cea de a doua fabrică de sticlă din Bucovina (Putnerhütte, Hütte Putnathal, Glăjăria Putna) a fost înfiinţată din iniţiativă privată în anul 1797 şi a funcţionat timp de 30 de ani. În jurul fabricii a apărut colonia Karlsberg, una dintre cele mai interesante şi mai pure colonii germane înfiinţate şi dezvoltate în Bucovina[1002]. Situată pe un afluent de stânga al pârâului Putna, la circa 4 km nord de Mănăstirea Putna, colonia era o aşezare izolată, în spate şi pe părţile laterale fiind flancată de munţi cu înălţimi de până la 1 000 de metri.

Înainte de constituirea Fondului Religionar gr.-or. al Bucovinei (19 iunie 1783), terenul pe care s-a înfiinţat colonia era în proprietatea Mănăstirii Putna. După ce bunurile monahale au fost preluate de administraţia statului, terenurile şi localităţile din Valea Sucevei (partea de câmpie şi partea de munte) au intrat în componenţa Domeniului Rădăuţi (Radautzer Herrschaft) al Fondului Religionar.

Întreg Domeniul Rădăuţi a fost arendat de Consiliul Imperial de Război (Hofkriegsrath), în anul 1792, pentru Departamentul de herghelie şi remonte Rădăuţi din Bucovina (Landgestüts- und Remontierungsdepartement in der Bukowina zu Radautz) pe o perioadă de 15 ani (1 mai 1792 – 1 mai

---

[998] N. Gaschler, *op. cit.*, p. 31.

[999] *Ibidem*, pp. 31–32.

[1000] *Ibidem*, p. 32.

[1001] *Die Bukowina. Eine allgemeine Heimatkunde, verfasst anlässlich des 50 jährigen glorreichen Regierungsjubiläums Seiner kaiserlichen und königlichen Apostolischen Majestät, unsers Allergnädigsten Kaisers und Obersten Kriegsherrn durch die k. k. Gendarmerie des Landes-Gendarmerie-Commandos N° 13*, (în continuare se va cita: *Die Bukowina*) Czernowitz, Commissionsverlag der k. k. Universitäts-Buchhandlung H. Pardini (Engel & Suchanka), 1899, p. 205.

[1002] Em. Grigorovitza, *op. cit.*, p. 125.

1807), pentru care plătea anual o chirie de 12 257 de florini și 21 de creițari. După expirare, contractul de arendare a fost prelungit pentru o perioadă de cinci ani, până în 1 mai 1812, cu o arendă anuală de 56 012 florini și 24 de creițari[1003]. Pentru administrarea Domeniului a fost înființată o Direcție economică (Wirtschaftsdirektion) cu sediul în Rădăuți, condusă, din 14 aprilie 1792 până în anul 1801, de Franz Pauly.

În anul 1796, Jossel/Zossel Reichenberg, negustor și antreprenor evreu din Rădăuți – „cel dintâi evreu din Rădăuți, cunoscut cu numele"[1004] –, a cerut Direcției economice din Rădăuți permisiunea să construiască o fabrică de sticlă (hută) în pădurea Domeniului din vecinătatea Mănăstirii Putna[1005]. Pentru înființarea întreprinderii, Reichenberg trebuia să obțină, în primul rând, aprobare din partea autorităților militare care aveau în arendă terenul respectiv. Un argument pentru înființarea hutei în vecinătatea Putnei era faptul că pădurile aflate în apropiere puteau fi valorificate parțial, iar prin curățarea acestora pentru a scăpa de lemnul inutil, locuitorilor din Putna și Vicov li s-ar putea asigura o meserie de pe urma căreia să obțină un venit bun, iar rentele ar fi putut crește la 6 000–7 000 de guldeni anual[1006]. Planul lui Reichenberg a fost sprijinit de autorități și pentru că fabrica de sticlă (Kristallhütte) din Rozaniczka-Lubaczow (districtul Zolkiew, Galiția) urma să se închidă, iar muncitorii trebuiau să-și caute de lucru. Aceasta a fost construită în anul 1793 de maistrul sticlar boemian Hans Wenzel Hafenbrädl și sticlari boemieni, după ce, în același an, și sticlăria sa din Gerlhütte-Seewiesen a fost lovită de criza care a afectat întreg ținutul fabricilor de sticlă din Boemia, a acumulat datorii mari și a fost închisă[1007]. Nici fabrica de sticlă și cristal din Rozaniczka nu a lucrat în profit, astfel că, în anul 1797, a fost închisă ca urmare a falimentului. Germanii boemieni – sticlari și tăietori de lemne – care au lucrat aici și-au pierdut locul de muncă și erau obligați să își caute noi posibilități de lucru. Când vestea că fabrica de sticlărie din Rozaniczka urma să se închidă a ajuns la Rădăuți, Reichenberg și Pauly s-au hotărât să acționeze rapid și să recruteze sticlarii și tăietorii de lemne de aici pentru proiectul lor de la Putna.

Mâna de lucru specializată fiind astfel asigurată, Oficiul economic din Rădăuți, cu încuviințarea Cabinetului Militar din Viena, admite cererea și își dă consimțământul pentru înființarea întreprinderii, care a primit numele de „Putner Glashütte"[1008], considerând că „o astfel de întreprindere ar spori veniturile Domeniului și ar oferi posibilități de lucru și de câștig supușilor indigeni valahi"[1009]. Obținând aprobarea și având și sprijinul lui Franz Pauly – director al Direcției bunurilor apoi, din 14 aprilie 1792 până în anul 1801, director al Direcției economice din Rădăuți[1010] –, Reichenberg a construit, în anul 1797, fabrica pe care a ținut-o în arendă până în anul 1801. Pentru muncitori și familiile lor a construit, în grabă, case din lemn direct pe pământ, fără o fundație – „aedificantes domos ligneus super terram sine fundamento"[1011].

Fabrica a fost pusă în funcțiune în anul 1797 cu muncitori sticlari calificați, care până atunci lucraseră la fabrica de cristal din Rozaniczka (Rosendorf), conducătorul acestora fiind meșterul sticlar Josef Löffelmann. Primii lucrători sticlari care au venit împreună cu familiile în Karlsberg-Bucovina în anul 1797, au fost: Josef Löffelmann, Philipp Artmann, Andreas Hartinger, Johann Imsel, Jakob

---

[1003] Franz Wiszniowski, *Radautz die deutscheste Stadt des Buchenlandes*, München, Verlag „Der Südostdeutsche", 1988, p. 175.

[1004] *Ibidem*, p. 135.

[1005] Erich Prokopowitsch, „Zur Ansiedlungsgeschichte von Karlsberg", în *Buchenland: 150 Jahre Deutschum in der Bukowina*, hrsg. von Franz Lang, München, Verlag des Südostdeutschen Kulturwerks, 1961, pp. 65–72.

[1006] K. A. Romstorfer, „Die deutsche Colonie und das Bauernhaus in Karlsberg", în „Wiener Landwirtschaftliche Zeitung", nr. 98, Samstag, 9. Dezember 1899, pp. 791–792.

[1007] Willi Kosiul, *Die Bukowina und ihre Buchenlanddeutschen in zwei Bänden*, Band I, *Von der Entstehung der moldauischen Bukowina im Jahre 1343 bis zum Ende ihrer österreichischen Herrschaft 1918*, Oberding, Reimo-Verlag, 2011, p. 348.

[1008] Erich Prokopowitsch, *op. cit.*, p. 65.

[1009] Franz Wiszniowski, *op. cit.*, p. 190.

[1010] *Ibidem*, pp. 202–203.

[1011] *Bori, Karlsberg und andere deutschböhmische Siedlungen in der Bukowina*, (în continuare se va cita: *Bori, Karlsberg und andere...*), Herausgegeben von Rudolf Wagner, München, Verlag „Der Südostdeutsche", 1982, p. 69. Cele mai importante evenimente referitoare la dezvoltarea coloniei Karlsberg sunt prezentate în *Cronica parohiei romano-catolice din Karlsberg* (Karlsberger Kirchenchronik), scrisă în limba latină de preotul Josef Franze, din ianuarie 1845 pastor al comunității catolice de aici.

Löffelmann, Jakob Romankiewitsch, Sebastian Romankiewitsch, Michael Schätz, Ferdinand Schmil, Johann Stöberl, Anton Weber, Ferdinand Wild şi Johann Witowski[1012].

Sub conducerea lui Josef Löffelmann – un om harnic, drept şi cu experienţă profesională[1013] –, sticlăria a avut rezultate foarte bune. Ca şi la celelalte fabrici de sticlărie din Bucovina, o parte din potasa necesară obţinerii sticlei era produsă local, o altă parte era adusă de la potasăriile din zonă. Când a observat avântul luat de întreprindere, Direcţia economică a reziliat, în anul 1801, contractul cu Reichenberg, i-a plătit o despăgubire de 11 700 de florini şi 44 de cruceri şi a preluat întreprinderea în regie proprie[1014]. Direcţia a preluat şi personalul angajat, format din muncitori germani boemieni şi câţiva polonezi.

După ce fabrica a intrat în proprietatea Direcţiei economice din Rădăuţi, comandantul Hergheliei, locotenent-colonelul Joseph von Cavallar[1015], a încheiat, în 20 octombrie 1801, în scris, un contract de muncă cu sticlarii, aceştia obligându-se să lucreze cel puţin şapte ani în fabrică. În schimb, Direcţia economică asigura fiecărui muncitor (sticlar sau tăietor de lemne) un salariu fix, îi acorda gratuit o casă, o grădină pe lângă casă, un teren pentru păşunat în suprafaţă de trei sferturi de hectar (1½ iugăr), îi garanta o pensie la bătrâneţe.

Cronica parohiei romano-catolice din Karlsberg menţionează că iniţial afacerile au mers foarte bine, aspect care se poate observa şi din faptul că, în anul 1802, Direcţia economică a hotărât să înfiinţeze o nouă hută în pădurea de la Straja, pe pârâul Laura[1016].

Ca urmare a imigraţiei lucrătorilor sticlari şi tăietorilor de lemn din pădurea boemiană, care îşi transportau bunurile pe trăsuri mici trase de câini, adulţii şi copiii trebuiau să facă drumul pe jos, numărul coloniştilor din Karlsberg a crescut continuu. În 17 martie 1803, 15 lucrători sticlari din districtul Prachin – lucrători care au primit, în avans, 60 de florini, bani necesari pentru călătorie –, împreună cu familiile lor, au venit şi s-au stabilit în Karlsberg[1017]. În iunie 1803, 35 de familii – rezidente în districtul Prachin din Boemia germană înainte de imigrarea în Bucovina –, în total 166 de persoane (82 de sex masculin şi 84 de sex feminin), au ajuns în Bucovina şi au fost colonizate în jurul fabricii din Karlsberg. Cea mai mare parte a coloniştilor erau tăietori de lemn, dar printre ei erau şi zidari, rotari, căruţaşi, dogari, cizmari, croitori, ţesători şi toţi urmau să fie angajaţi ca tăietori de lemn pentru fabrică. Între cele 35 de familii de colonişti se aflau şi cinci familii de cehi: Georg Plechina (10 persoane), Andreas Petrovitz (şase persoane), Iohann Plechina (şapte persoane), Andreas Kodelka (cinci persoane) şi Simon Watzlawek (nouă persoane)[1018].

Cronicile relatează că aşezarea a primit numele de „Karlsberg" în onoarea preşedintelui Consiliului Aulic de Război (Hofkriegsrat), arhiducele Karl von Habsburg[1019], abia după ce coloniştii boemieni amintiţi mai sus s-au stabilit la est de fabrică, nu departe de pârâul Putna. Noua colonie era numită de populaţia locală „Huta". După Unirea Bucovinei cu România, aşezarea a primit numele de Gura Putnei. O altă variantă a numelui coloniei spune că fondatorul sticlăriei, Reichenberg, a recrutat doi maiştri sticlari din Rosendorf. Când au ajuns în Rădăuţi, i-a trimis în munţi, unul spre Fürstenthal, celălalt spre Putna, pentru a cerceta dacă există materialul necesar producerii sticlei. Cel care s-a îndreptat spre Putna, pe nume Karl Steiger, a ajuns la o veche ruină mănăstirească la gura unei văi înguste. Acolo, sub un munte, a găsit nisip potrivit pentru producerea sticlei. Când s-a întors la Rădăuţi, Reichenberg a fost foarte mulţumit de probele de nisip aduse şi a decis să numească muntele Karlsberg, după sticlarul Karl Steiger. Ulterior, numele a fost transferat aşezării[1020].

[1012] *Ibidem*.

[1013] Franz Wiszniowski, *op. cit.*, p. 190.

[1014] *Ibidem*.

[1015] Joseph Freiherr von Cavallar (1739, Weißenfels, Ducatul Carniola – 19 aprilie 1812, Văşcăuţi, Bucovina) – ofiţer austriac, considerat drept adevăratul întemeietor al prăsilei de cai austriece, comandantul Hergheliei (Gestütskommandant) din Rădăuţi. Pentru meritele sale, a fost înălţat în rândul nobilimii austriece (baron, în 26 iulie 1779), avansat general-maior (1803) şi, odată cu pensionarea, mareşal-locotenent (1811).

[1016] R. F. Kaindl, *op. cit.*, p. 355.

[1017] E. Prokopowitsch, *op. cit.*, p. 66.

[1018] Simeon Reli, *op. cit.*, p. 272.

[1019] E. Prokopowitsch, *op. cit.*, p. 66.

[1020] Claus Stephani, *Das Mädchen aus dem Wald. Märchen, Sagen und Ortsgeschichten au dem Radautzer Ländchen* (Fetiţa din pădure. Basme, legende şi povestiri locale din ţinutul Rădăuţi), Bukarest, Ion Creangă Verlag, 1985, pp. 46–49. În original: „In einer anderen Deutung des Ortsnamens heißt es, daß der Gründer der Glashütte, Reichenberg, sich nach Rosendorf bei Lubatschow wandte und zwei Glasmachermeister her rufen ließ. Als sie in Radautz eintrafen, schickte er sie ins Gebirge, den einen in Richtung Fürstenthal, den anderen in Richtung Putna. Sie sollten erkunden, ob es dort «das nöthige

Coloniştii veniţi în Karlsberg în anul 1803 au primit o casă, 3,5 hectare de teren pentru agricultură şi păşunat şi un avans de 100–150 de guldeni. Pentru aceşti bani ei trebuiau să taie, anual, câte 50 de stânjeni/klafteri (circa 340 m^3) de lemn de foc pentru nevoile fabricii şi potasăriei, contra unei plăţi fixe pentru fiecare stânjen: 30 de creiţari pentru un stânjen cub de lemn gros, 40 de creiţari pentru un stânjen cub de lemn crăpat. Pentru pământul primit în proprietate ereditară – din care mult era acoperit de pădure tânără –, fiecare familie trebuia să plătească guvernului o taxă anuală de 30 de creiţari pentru fiecare iugăr de teren eliberat imediat după intrarea în proprietate, iar pentru casă 30 de creiţari anual. Terenurile care au trebuit să fie făcute arabile au fost scutite de taxă timp de şase ani.

În anul 1808 s-a iscat un conflict între colonişti şi Direcţia economică a Domeniului Rădăuţi. După ce în timp de patru ani coloniştii şi-au plătit avansurile primite (100–150 de guldeni), au cerut să încheie un nou contract cu Direcţia economică[1021]. Valentin Rybicki, administratorul fabricii, a informat Direcţia că nu toţi coloniştii taie cantitatea de lemn prevăzută în contractul de colonizare, respectiv câte 50 de stânjeni de lemn pe an, şi că mulţi colonişti nu tăiau nici câte 20 de stânjeni. Când Direcţia economică a cerut de la colonişti, fără nicio excepţie şi considerare, ca fiecare familie să taie câte 60 de stânjeni de lemn pe an şi îi ameninţa pe cei care nu-şi îndeplineau obligaţiile cu retragerea bunurilor (dotaţiunii) de colonizare, s-au iscat dispute profunde şi continue. A urmat o revoltă a coloniştilor împotriva administraţiei fabricii şi Domeniului, revoltă iniţiată şi condusă de cehul Georg Plechina – „care izbutise mai înainte să determine Direcţiunea economatului din Rădăuţi ca să-l facă primar al coloniei”[1022]. O mare parte din colonişti nu au mai vrut să accepte şi să se supună grelelor îndatoriri de muncă impuse de Direcţia economică şi au cerut învoirea oficială de a se întoarce în locurile de origine.

O comisie condusă de locotenent-colonelul Bukowski von Stolzenburg a fost trimisă la Karlsberg pentru a rezolva conflictul. Negocierile cu coloniştii au eşuat, fapt ce a dus la anularea contractului de colonizare. Direcţia Domeniilor din Rădăuţi s-a văzut nevoită să acorde tuturor familiilor solicitante permisiunea de a se întoarce în Boemia, dar cu condiţia ca acestea să prezinte mai întâi un act de reprimire din partea foştilor lor stăpâni de acolo[1023].

În urma revoltei, în anul 1811 mai multe familii de tăietori de lemne, dar şi de sticlari au părăsit Karlsbergul. Unele familii s-au îndreptat spre Boemia, câteva dintre acestea au hotărât să rămână în Kolomea (Galizia), unde, în anul 1812, au fondat colonia Mariahilf. Nu toate familiile s-au îndreptat spre Boemia sau Galiţia, unele s-au mutat în Fürstenthal-Voievodeasa, câteva s-au stabilit în Rădăuţi şi Baineţ, lângă Siret[1024]. În locul lor au venit, în anul 1815, alte familii germane care trăiau împrăştiate prin Bucovina şi nu aveau proprietăţi[1025].

Dintre cehi a rămas în Karlsberg doar Simon Watzlawek, care a declarat că rămâne şi acceptă condiţiile stabilite prin contractul de colonizare, dar să nu fie silit să taie lemn în pădure, fiind slab şi neavând pe nimeni care să lucreze pentru el. Se angaja, în schimb, să predea Domeniului o cantitate de cenuşă (potasă) dacă i se vor lăsa în folosire cele şase jugăre de pământ. Cererea lui Watzlawek a fost aprobată, acesta fiind obligat să predea Domeniului câte 30 de coreţe[1026] de cenuşă pe an cu preţul de un florin de fiecare coreţ[1027].

În 19 martie 1812, aşa cum s-a întâmplat cu 11 ani mai înainte cu lucrătorii sticlari, s-a încheiat un contract cu 34 de familii de tăietorii de lemn din Karlsberg. Conform noului contract, cantitatea de lemn pentru fiecare familie a fost din nou stabilită la 50 de stânjeni anual.

După preluarea fabricii de către Direcţia economică, primul administrator (*officialis rationalistarum*) al sticlăriei a fost Beller, înlocuit de către Joseph von Cavallar – „din motive pur

---

Material für die Glaßerzeugung gäbe». Jener, der Richtung Putna gewandert war, gelangte bei der Mündung eines engen Tales zu einer alten Klosterruine. Dort fand er unterhalb eines Berges geeigneten Sand für die Glasherstellung. Er hieß Karl Steiger und kehrte nach Radautz zurück. Reichenberg war mit den Sandproben sehr zufrieden und beschloß, den Berg nach dem Glasermeister Karlsberg zu benennen. Später wurde der Namen auch auf die Siedlung übertragen”.

[1021] R. F. Kaindl, *op. cit.*, p. 355.

[1022] Simeon Reli, *op. cit.*, p. 272.

[1023] *Ibidem*.

[1024] E. Prokopowitsch, *op. cit.*, p. 72.

[1025] R. F. Kaindl, *op. cit.*, p. 357; Simeon Reli, *op. cit.*, p. 273.

[1026] Coreţ, coreţe (reg.) – unitate de măsură pentru capacitate, echivalentă cu aproape un hectolitru şi un sfert, întrebuinţată mai ales pentru cereale.

[1027] Simeon Reli, *op. cit.*, p. 273.

personale”[1028] – cu Valentin Rybicki (1808–1819). Lui Rybicki i-a urmat Franz Kuppetz (între 1 septembrie 1797 şi 30 iunie 1800 a fost grefier la Administraţia domenială din Coţmani; din 1 iulie 1800 grefier secund la Direcţia economică din Rădăuţi[1029]), până la mijlocul anului 1827, când fabrica a fost închisă.

Împăratul Francisc I al Austriei (1804–1835) a vizitat Rădăuţiul în 7 august 1817 şi a menţionat, în jurnalul său de călătorie, următoarele: „Domeniul are 17 sate, cu 17 680 de suflete. Pământul bun este în suprafaţă de 4 mile pătrate şi 8 155 iohi/iugăre. O fabrică de sticlă, 163 106 iugăre de pădure patronală şi 15 123 de iugăre de pădure a ţăranilor. Domeniul se întinde până la frontiera cu Maramureşul şi ar mai putea cuprinde încă multă populaţie”[1030].

Disputele iscate între muncitori şi proprietar, proasta administrare şi gestionarea incorectă a lucrărilor de la fabrică din timpul lui Franz Kuppetz, diminuarea vânzării produselor de sticlă în Bucovina ca urmare a concurenţei străine, urmată şi de scăderea producţiei, au adus declinul întreprinderii. Deja în anul 1825 o parte din activitate a fost oprită, pentru ca, doi ani mai târziu, în 14 iulie 1827, activitatea să fie complet abandonată şi fabrica închisă[1031], lăsând muncitorii în cele mai grele situaţii. Puţini şi-au găsit de lucru în alte fabrici de sticlărie. Direcţia economică a încercat să le vină în ajutor, intermediind vânzarea caselor la preţuri modice şi lăsându-i să păstreze pământul, cu taxele aferente. Sticlarii şi tăietorii de lemne au devenit astfel mici agricultori, cultivau suprafeţe de teren destul de mici şi se confruntau cu mari dificultăţi. Unii dintre ei au reuşit să obţină venituri mai mari din exploatarea pădurilor sau, mai târziu, lucrând în fabricile înfiinţate în Putna.

Din păcate, informaţii despre funcţionarea sticlăriei în timpul celor 30 de ani sunt puţine. Trebuie menţionat doar faptul că Domeniul Rădăuţi a vândut, în anul 1805, întreaga producţie de sticlă a hutei din Karlsberg lui Jossel Reichenberg, şi anume setul (Schock) de sticlă plană cu un florin şi 40 de creiţari şi setul de sticlă rotundă cu un florin şi 20 de creiţari[1032].

În anul 1803, în Karlsberg a fost înfiinţată o şcoală catolică în care copiii coloniştilor erau instruiţi de către învăţători privaţi[1033]. La şcoala de pe pârâul Scunca (Schunka) din Karlsberg a urmat, în anii 1833–1935, clasele I şi a II-a primară Iraclie Porumbescu, trimis fiind de arhimandritul Ghenadie de la Mănăstirea Putna. Aici Iraclie Porumbescu a luat contact cu limba germană pe care a stăpânit-o apoi la perfecţie[1034].

Primele case de locuit au fost ridicate de colonişti în apropierea hutei, „acolo unde astăzi se află biserica, casa parohială şi şcoala, iar fabrica de sticlărie se afla acolo unde este acum actuala şcoală. Drumurile din apropierea lor mai păstrează şi astăzi în stratul de pietriş zgură de la cuptoarele de topit sticla”[1035].

În jurul anului 1820, coloniştii din Karlsberg au construit o frumoasă biserică romano-catolică în care, în 26 iulie 1822, s-a oficiat primul serviciu divin de către propriul paroh.

În anul 1848 trăiau în Karlsberg 667 de germani catolici; în anul 1890 erau 942 de locuitori, dintre care 880 erau germani catolici[1036]. Karlsbergul (din 1918 Gura Putnei) număra, în anul 1932, circa 1 700 de suflete, aproape toți fiind germani (98%). Existau doar cinci familii de evrei vorbitoare de limbă germană și patru persoane de naționalitate română.

[1028] Franz Wiszniowski, *op. cit.*, p. 195.

[1029] *Ibidem*, p. 203.

[1030] „Die Reisetaggebücher des Österreichischen Kaisers Franz I. aus der Bukowina (1817 und 1823)” (în continuare se va cita: „Die Reisetaggebücher des Österreichischen Kaisers Franz I.”), în Rudolf Wagner, *Vom Moldauwappen zum Doppeladler. Ausgewählte Beiträge zur Geschichte der Bukowina. Festgabe zu seinem 80. Geburstag*, Herausgegeben i. A. der Landesmann-schaft der Buchenlanddeutschen (Bukowina) von e. V. Paula Tiefenthaler und Adolf Armbruster, Augsburg, Hofmann Verlag, 1991, p. 460. În original: „Die Herrschaft besteht aus noch 17 Dörfern, in allen 17 680 Seelen. Der Flächeninhalt beträgt 4 Quadratmeilen 8 155 Joch guten Grund. Eine Glashütte, 163 106 Joch obrigkeitlicher, 15 123 unterthäniger Waldungen. Die Herrschaft erstreckt sich bis an die Gränze der Marmarosz und ware noch vieler Bevölkerung fähig”.

[1031] *Bori, Karlsberg und andere...*, p. 77.

[1032] R. F. Kaindl, *op. cit.*, p. 357; Franz Wiszniowski, *op. cit.*, p. 191.

[1033] Hugo Weczerka, *Die Deutschen im Buchenland*, în „Der Göttinger Arbeitskreis Schriftenreihe”, Heft 51/1955, Würzburg, Holzner Verlag, p. 276; E. Prokopowitsch, „Die Entwicklung des Schulwesens in der Bukowina”, în *Buchenland: 150 Jahre Deutschum in der Bukowina*, hrsg. von Franz Lang, München, Verlag der Südostdeutschen Kulturwerks, 1961, p. 276; Constantin Ungureanu, *Sistemul de învăţământ din Bucovina în perioada stăpânirii austriece (1774–1918)*, Chişinău, f. ed., 2015, p. 56.

[1034] Leca Morariu, *Iraclie şi Ciprian Porumbescu*, vol. I, ediţie îngrijită, prefaţată, adnotată, glosar şi catalog al creaţiei lui Ciprian Porumbescu de Vasile Vasile, Suceava, Editura Lidana, 2014, pp. 28–29.

[1035] K. A. Romstorfer, *op. cit.*, p. 791.

[1036] R. F. Kaindl, *op. cit.*, p. 359.

Colonia Karlsberg s-a menținut, până la strămutarea locuitorilor germani în cel de al Treilea Reich din anul 1940, un sat pur german romano-catolic.

În toponimia minoră a localității au rămas denumiri care amintesc de prezența germanilor (Lunca lui Klemenz; Șlagul lui Schtraub – pădure tânără; La Pogor la Franz – zonă din Gura Putnei[1037]) și de existența fabricii (Huta – cătun; Dealul Hutei[1038]).

Fürstenthal – Voievodeasa (1803–1889)

Când activitatea de la salina de pe Muntele Pleșul[1039] a fost abandonată la începutul anului 1802 și producția de sare a fost transferată de acolo la Cacica, autoritățile administrative, respectiv Oficiul economic cezaro-crăiesc din Solca, au decis să fie construită o fabrică de sticlă în locul acestei fabrici de sare. Ca lucrători în fabrică se miza pe aducerea meseriașilor de la fabricile de sticlă din Sommersdorf și Stockern din Boemia – regiune cu vechi tradiții în producerea sticlei, unde erau inventariate, în anul 1784, 65 de fabrici de sticlă –, fabrici care erau închise la acea vreme din cauză că, pentru a asigura cantitățile mari de lemn necesare în sticlării, păduri întregi au fost tăiate complet.

Cu toate că, încă din 31 iulie 1802, Inspectoratul Bunurilor Statului din Rădăuți – care nu a avut nicio obiecție cu privire la construcția unei a treia sticlării – raporta că Valea Suha de lângă Stulpicani era mai favorabilă înființării unei „glăjării” datorită pietrișului excelent și în pofida faptului că în Pleșa[1040] clădirile necesare cazării muncitorilor existau deja, fabrica de sticlă nu a mai fost construită acolo. Atenția s-a îndreptat asupra văii pârâului Voievodeasa aflată între Sucevița și Marginea, unde erau 15 453 de iugăre[1041] și 693 de stânjeni pătrați de păduri nefolosite.

În 21 noiembrie 1802, pădurarul Böller a înaintat un raport în care prezenta locația potrivită pentru construirea fabricii de sticlă, și anume pe pârâul Voievodeasa, afluent de stânga al pârâului Sucevița. În primăvara anului 1803 s-a luat hotărârea înființării sticlăriei aici și construirea de locuințe pentru muncitori.

Înființarea unei fabrici de sticlă putea să dureze mult timp. Mai întâi, trebuia obținut consimțământul din partea autorităților care administrau teritoriul respectiv, în cazul de față Domeniul Solca de care aparțineau satele Sucevița, Marginea și, ulterior, Fürstenthal-Voievodeasa. Urmau apoi negocierile cu coloniștii cu privire la alocarea terenului, la salarii, la cheltuieli de călătorie, la taxele și dările cuvenite sau scutiri. În timpul negocierilor, coloniștilor li se promiteau case și ceva pământ, pentru care urmau să plătească o taxă anuală. Ei urmau să fie scutiți de munci neplătite și dări către Domeniu.

Între timp, Inspectoratul c. c. al Bunurilor Statului din Bucovina cu sediul în Rădăuți a trecut la recrutarea de sticlari germani din districtul Pracin din Pădurea Boemiană, sticlari recrutați de Johann Pollmann și Johann Würzer, care au sosit la Rădăuți încă din octombrie 1802 pentru a primi slujbe în fabricile de sticlă ale căror locații încă nu fuseseră stabilite. În 24 octombrie 1802, Inspectoratul a încheiat cu aceștia un acord, în care se prevedea că Inspectoratul le va asigura încadrarea la viitoarea fabrică de sticlă, numărul locurilor de muncă, facilitățile acordate, retribuțiile sticlarilor, zidarului, topitorului, fochistului, ucenicilor și banii care le vor fi dați pentru călătorie[1042]. Au convenit să lucreze în fabrica de sticlă care urma să fie construită în Valea Voievodeasa (Fürstenthal) producătorii de sticlă plană/sticlă pentru ferestre (Tafelglasmachergesellen) Johann Weber, Anton Fuchs, Wenzel Feldigel, Franz Weber, Franz Keller, producătorii de sticlă rotundă/concavă (Hohlglasmacher) Josef

---

[1037] Ana-Maria Prisacaru, *Urme de limbă germană în microtoponimia bucovineană*, p. 110; http//:www.diacronia.ro/ro/indexing/details/V2529/pdf (1 iunie 2020).

[1038] Nicolai Grămadă, *op. cit.*, p. 293.

[1039] Pleșul, munte (841 m altitudine), ține de culmile laterale ale Obcinei Mari, se află în apropiere de Cacica, districtul Rădăuți, lângă hotarul cu districtul Gura-Humorului. Cf. Em. Grigorovitza, *op. cit.*, p. 164.

[1040] Pleș(a) – sat, districtul Gura-Humorului, așezat pe partea stângă a Văii Humorului, puțin spre nord de Mănăstirea Humorului. Colonie înființată în anul 1835 de slovaci și transformată în sat de sine stătător în anul 1848. Cf. *Ibidem*, p. 164.

[1041] Iugăr – unitate de măsură a suprafețelor de pământ, care echivala în Imperiul Habsburgic cu 1 600 de stânjeni pătrați sau 0,5775 de hectare.

[1042] Johann Polek, „Geschichte von Fürstenthal”, în „Bukowiner Bote”, II. Jahrgang, 1899, nr. 22, pp. 1–2.

Gaschler, Matthias Gaschler şi zidarul (Hüttenmaurer) Martin Stoiber[1043]. Aceşti opt meseriaşi, împreună cu familiile lor, sunt consideraţi ca fondatori ai coloniei Fürstenthal.

S-a hotărât că fabrica să angajeze, pentru început, opt producători de sticlă plană, opt producători de sticlă rotundă, un topitor experimentat, un geamgiu, un glăzuitor, un zidar de cuptoare, patru fochişti, ucenici. Johann Weber a fost autorizat să recruteze forţa de muncă necesară. În primăvara anului 1803, Martin Stoiber a venit cu 3–4 familii de producători de sticlă, celelalte familii trebuind să ajungă la sfârşitul lunii septembrie. Fiecare familie urma să primească gratuit cazare în case de lemn puse la dispoziţia lor din partea fabricii, un teren pentru grădină şi două iugăre de păşune. Trebuiau aduşi imediat muncitori forestieri care să taie lemnul din pădure, să construiască locuinţe pentru ei, pentru sticlari şi familiile lor care urmau să sosească în vara aceluiaşi an. Inspectoratul Domeniilor Statului a negociat, în anul 1802, cu Sebastian Schuster – sticlar din Rehberg-Boemia, care în anul 1800 se afla în Rădăuţi – să recruteze muncitori forestieri din ţinuturile natale, lucrători care iniţial se vor stabili în Marginea, pentru a tăia lemnul necesar construirii caselor în care urmau să fie cazaţi coloniştii. Conform raportului său din 18 ianuarie 1803, el s-a angajat că va veni din timp, pe vreme bună, cu 18 familii de muncitori forestieri pentru a tăia 1 000 de klafteri[1044] de lemn până la primăvară, astfel încât acesta să se usuce şi să fie bun pentru construcţii. În 27 martie 1803, Sebastian Schuster a raportat că 20 de familii de tăietori de lemn au ridicat paşapoarte pentru relocare[1045].

Primii muncitori forestieri sosesc în aprilie 1803. În toamna anului 1803, Sebastian Schuster, cu 20 de familii de tăietori de lemn şi constructori de case au ajuns în Marginea, unde au fost întâmpinaţi de administratorul Quirsfeld şi de casierul Hohenauer şi cazaţi temporar în cabane de lemn[1046]. Pământul care urma să fie „dăruit" coloniştilor era intens împădurit şi pietros, astfel că trebuia curăţat şi făcut arabil. Odată sosiţi, coloniştii – bărbaţi, femei şi copii – au început să cureţe pădurea deasă pentru a-şi face cărări şi drumuri, case şi terenuri de grădinărit.

Între timp, au fost luate şi alte măsuri necesare. Prin Ordonanţa Gubernială din 17 decembrie 1802 s-a dispus angajarea unui pădurar, cu un salariu anual de 144 de florini – acesta trebuia să supravegheze exploatarea lemnului necesar fabricii şi să ţină evidenţa acestuia – şi a doi paznici, cu un salariu anual de 36 de florini. Ca administrator al fabricii a fost desemnat Dominik von Aystetten, care a primit numirea oficială în 31 octombrie 1804[1047].

După ce guvernul din Lvov (în 29 iulie 1803) şi Camera Curţii (în 7 octombrie 1803) au acordat aprobarea preliminară pentru demararea construcţiilor, sticlăria şi anexele necesare au fost ridicate, în anul 1803, de Oficiul din Solca, al cărui administrator era Quirsfeld. Cheltuielile pentru construcţii s-au ridicat la suma de 6 989 de florini şi 50 de creiţari. De asemenea, a fost construit un han cu pivniţă care a costat 412 florini şi 28 creiţari[1048]. În scurt timp s-a înfiinţat o fabrică de carbonat de potasiu/potasă (Pottaschenhütte) şi o vărărie (Kalkbrennerei).

De-a lungul timpului, coloniştii şi-au construit mica biserică catolică – colonia Fürstenthal a fost locuită exclusiv de germani catolici (362 în anul 1811, 586 – 1842[1049], 928 – 1890[1050], 1 794 – 1920, 1 908 – 1930[1051]) –, o şcoală şi case care au continuat să urce pe vale[1052]. Prin anul 1808, respectiv după cinci ani de la înfiinţare, se aflau în Fürstenthal 48 de familii germane din Bohemia. În anul 1811, o parte din angajaţii de la sticlăria din Karlsberg, după o dispută cu Oficiul economic, părăsesc localitatea şi se stabilesc în Fürstenthal. Astfel, numărul lucrătorilor de la sticlărie a crescut la 48, respectiv: 17 sticlari (Galsmacher), un zidar (Hüttenmaurer), un fierar (Hüttenschmied), un tâmplar (Hüttentischler), doi topitori (Schmelzer), 19 tăietori de lemn (Holzhauer), patru fochişti (Schürer), un tăietor de sticlă (Glasschneider), un lucrător la moara de măcinat (Pochweib), un legător

---

[1043] R. F. Kaindl, *op. cit.*, p. 360.

[1044] Klafter – echivalent cu stânjen, veche unitate de măsură pentru lungime, anterioară introducerii sistemului metric, egală cu 1,962 m în Muntenia, 2,23 m în Moldova, 1,896 m în Austria.

[1045] R. F. Kaindl, *op. cit.*, p. 361.

[1046] Valerian Procopciuc, *Suceviţa şi Voievodeasa, două localităţi bucovinene. Studiu mono-grafic*, Rădăuţi, Editura Septentrion, 2009, pp. 161–162.

[1047] R. F. Kaindl, *op. cit.*, p. 364.

[1048] *Ibidem*, p. 363.

[1049] Constantin Ungureanu, *Bucovina în perioada stăpânirii austriece 1774–1918. Aspecte etnodemografice şi confesionale*, Chişinău, Editura Civitas, 2003, p. 95.

[1050] *Die Bukowina. Eine allgemeine Heimatkunde...*, Czernowitz, 1899, p. 214.

[1051] Valerian Procopciuc, *op. cit.*, pp. 181–182.

[1052] Mellita von Mikulicz, „Fürstental", în „Neue Freie Presse", Montag, den 4. September 1905, nr. 14 739, pp. 1–3.

(Glaseinbinder)[1053]. Între meşterii topitori şi turnători ai fabricii erau şi cehi – Tadeus Rubieczka, Tomasz Woilerowicz, Wenzel Nemeczek, conducătorul lucrătorilor din această branşă, care a lucrat în fabrica de sticlărie ca „meşter de pahare şi de geamuri".

Funcţionarea sticlăriei, care a început la sfârşitul anului 1803, a fost incompletă în primul an. Dificultăţi multiple au apărut iniţial ca urmare a lipsei lucrătorilor sticlari necesari. Chiar dacă plăţile pentru deplasare au fost acordate în avans sticlarilor boemieni germani, unii au refuzat să mai vină. De exemplu, Inspectoratul Domeniilor nu a reuşit să-i atragă pe producătorii de sticlă rotundă Anton Aschenbrenner, Lorenz Kolberter şi Andreas Fuchs. Deşi li s-a oferit un permis pentru a se muta în Bucovina, 60 de florini bani pentru călătorie şi 100 de florini avans la sosirea în Bucovina, o casă de lemn (pentru care urmau să plătească anual un florin), lemne de foc gratuit şi trei iugăre de pământ, pentru o plată anuală de 30 de creiţari, aceştia au refuzat. Alţi lucrători sticlari au fost de acord cu cele oferite de Inspectoratul Domeniilor[1054].

Începutul fabricii de sticlă din Fürstenthal a fost unul destul de modest. Pentru obţinerea sticlei au fost construite două cuptoare, unul pentru sticlă rotundă şi unul pentru sticlă plană. Fiecare cuptor avea opt creuzete, dar nu erau folosite toate concomitent. În noiembrie 1803, la începutul operaţiunilor, al 8-lea creuzet pentru sticlă plană nu era utilizat, iar în anul 1804 numai patru sticlari şi un ucenic, Ignatz Gaschler, lucrau la cuptorul pentru sticlă rotundă. Din seria de sticlari trebuie de amintit Johann Pollmann din districtul Pisek, unul dintre primii recrutaţi în anul 1803, un vrednic producător de sticlă plană. Administratorul fabricii, von Aystetten, a solicitat, în 28 noiembrie 1804, să se înfiinţeze un post de şef al lucrătorilor, în care să fie numit Pollmann. Franz Pauly, inspectorul Domeniilor statului, a agreat, prin hotărârea emisă în Sf. Ilie, în data de 30 noiembrie 1804, înfiinţarea acestui post. Şeful calfelor urma să-şi ocupe postul începând din 1 decembrie 1804 şi să fie remunerat cu şase florini pe lună. El avea următoarele atribuţii: să supravegheze hărnicia şi calitatea muncii prestate de ceilalţi lucrători; să preia răspunderea pentru examinarea, marcarea şi ambalarea adecvată a produselor; să sprijine activitatea administratorului fabricii în vederea protejării patrimoniului şi preîntâmpinării producerii de pagube; să se comporte cumsecade, să fie harnic şi sobru, fiind astfel un exemplu pentru muncitori. Johann Pollman a lucrat în fabrică până în 1 septembrie 1808, când a decedat[1055]. În februarie 1807, în sticlărie lucrau: opt producători de sticlă plană (Tafelmacher) – Johann Pollmann, Franz Stadler, Benedict Stadler, Ignatz Stadler, Jakob Stadler, Adalbert Földigl, Franz Weber, Leopold Gaschler; opt producători de sticlă rotundă (Hohlglasmacher) – Georg Aschenbrenner, Adam Pankratz, Josef Beller, Matthias Gaschler, Ignatz Gaschler, Johann Bottwerk, Mathias Nemetschek, Anton Kufner[1056].

Fabrica de sticlă din Fürstenthal avea şi o moară de sfărâmat pietrişul silicios, moară de doi – trei cai putere, pusă în mişcare de apă. Nu erau maşini speciale de lucru, doar o masă de întins sticla, un cuptor de răcire, o şlefuitoare manuală, un atelier de fabricare a cărămizilor. Căldura necesară cuptoarelor se producea prin arderea lemnului de esenţă moale – lodbe groase de 3 ţoli –, circa 5 000 stânjeni anual. Ca materii prime se utilizau: nisip silicios, arsenic, smalţ, piroluzit/manganez, argilă calcaroasă, potasă, sodă[1057]. Conform unei note din anul 1805, într-un creuzet pentru sticlă plană se introduceau: 153 de pfunzi[1058] de nisip, $60^{3}/_{4}$ pfunzi de potasă, 24 de pfunzi sare de potasiu şi $12^{3}/_{4}$ pfunzi de sare. Într-un creuzet de la cuptorul de sticlă rotundă se foloseau: 120 de pfunzi de nisip, $38^{1}/_{4}$ pfunzi de potasă şi 20 de pfunzi sare de potasiu. Dintr-o notă din 13 ianuarie 1804 aflăm că necesarul de arsenic şi dioxid de mangan (piroluzit) era de 300 de kilograme anual, materii care se comandau de la magazinul lui Ullrich din Cernăuţi[1059]. Potasa, ingredient necesar în producerea sticlei, era parţial produsă în Fürstenthal, parţial provenită de la alte fierbătorii de potasă din Bucovina (Poiana Micului, Soloneţ, Dragoşa, Straja, Frasin).

[1053] R. F. Kaindl, *op. cit.*, p. 373.

[1054] *Ibidem*, p. 364.

[1055] *Ibidem*, p. 370.

[1056] *Ibidem*, pp. 370–371.

[1057] *Hauptbericht und Statistik über das Herzogthum Bukowina für die Periode vom Jahre 1862–1871* (în continuare se va cita: *Hauptbericht und Statistik 1862–1871*) Herausgegeben von der Bukowinaer Handels- und Gewerbekammer, Lemberg, Druk von K. Piller, Selbstverlag der Handelskammer, 1872, pp. 256–257.

[1058] Pfund – veche unitate de măsură a greutăţii, egală cu 0,5 kg; livră (şi: punt, fund).

[1059] R. F. Kaindl, *op. cit.*, p. 366.

La sfârşitul anului 1821 şi începutul anului 1822, în fabrica de sticlă lucrau: producătorii de sticlă (Glasmacher) Josef Stadler, Ignaz Stadler, Mathias Gaschler, Michael Gaschler, Anton Gaschler, Johann Gaschler, Jakob Schuster, Franz Schuster, Albert Feldigl, Josef Feldigl, Johann Würzer, Franz Pankratz, Georg Ortmann, Franz Weber, Mathias Niemeczek, văduva Pankratz; topitorii (Schmelzer) Christof Gaschler şi Franz Bauer; fochiştii (Schürer) Michael Weinfelder, Paul Fischer, Karl Fischer, Martin Bauer; Katharina Stadler, la împachetat şi legat sticla (Einbinderin); Jakob Stadler, muncitor la concasor şi spălător de nisip (Pochmüller und Sandwascher); Josef Reitmaier, tăietor de sticlă (Glasschneider); Friedrich Mack, tâmplar (Hüttentischler). Tot pentru această perioadă se cunoaşte şi un inventar al bunurilor din Fürstenthal: fabrica de sticlă cu cameră de topire, cameră de cenuşă şi 38 de klafteri conducte de apă; o magazie/depozit pentru produse din sticlă; un şopron pentru paiele folosite la ambalat şi un şopron de materiale; o potăsărie; o moară de concasat cu baraj de apă şi jgheaburi în lungime de 142 de klafteri; o casă a administratorului sticlăriei cu două grajduri şi un şopron; locuinţe – patru pentru fochişti, două pentru topitori, câte una pentru legător şi muncitorul de la concasor, 18 pentru producătorii de sticlă (în total 27 de apartamente), două pentru învăţători, una pentru pădurar; un han[1060].

Acelaşi jurnal de călătorie a împăratului Francisc I din anul 1817 ne oferă şi o descriere a coloniei de germani boemieni şi a hutei/fabricii: o aşezare mică, Fürstenfeld, locuită de numeroşi germani, cu case de lemn acoperite cu draniţă, o uliţă, o biserică din lemn; pe malul stâng al pârâului, înconjurată de câteva case, se afla huta, de dimensiuni mari, cu două creuzete şi un cuptor; huta era rău amplasată, fiind ameninţată de inundaţii; aparţinea domeniului Solca şi era arendată unui evreu din Suceava; activitatea era intensă, produsele fiind trimise, pe bază de comandă, în Turcia; se fabricau obiecte obişnuite, dar în cantitate mai mare, în special, se producea sticlă plană, frumoasă, curată şi de dimensiuni mari; huta se confrunta cu o lipsă de potasă şi de sulfat de sodiu (sare Glauber); pietriş de bună calitate se găsea în zonă; pentru a capta mai multă căldură, creuzetele hutei erau rotunde, nu conice; lutul pentru creuzete şi pentru cărămizile cuptorului era adus din Ungaria[1061].

Încă de la începutul activităţii, toată sticla produsă în Fürstenthal a fost vândută lui Jossel Reichenberg, arendaşul fabricii de sticlă din Karlsberg, la un preţ de un florin pe setul de sticlă plană şi un florin şi 30 de creiţari pe setul de sticlă rotundă[1062].

O imagine de ansamblu a activităţii sticlăriei din Fürstenthal ne este oferită de următorul calcul al randamentului pentru anul 1836. Cantitatea de produse din sticlă obţinută de la 1 ianuarie până la sfârşitul lui decembrie 1836 a fost de: 8 220 de seturi de sticlă rotundă şi 21 199 de seturi de sticlă plană, în total 29 419 bucăţi. Pentru aceasta s-au încasat: pentru 8 220 de seturi de sticlă rotundă a câte 44 de creiţari – 6 028 de florini; pentru 21 199 de seturi de sticlă plană a câte 48 de creiţari – 16 959 de florini şi 12 creiţari; pentru cutii – 233 de florini şi 21 de creiţari; pentru munca folosită – 675 de florini şi 16 creiţari. În total, veniturile s-au ridicat la 23 895 de florini şi 49 de creiţari[1063]. Pe de altă parte, s-au cheltuit: pentru 2 388 de klafteri de lemn de foc pentru fabrică împreună cu salariile spărgătorilor şi cărăuşilor a câte 50 de creiţari – 1 948 de florini şi 20 de creiţari; pentru 1 040 de centneri[1064] de potasă a câte 4 florini şi 30 de creiţari – 4 680 de florini; pentru 212 coreţe[1065] de calcar a câte 50 de creiţari – 176 de florini şi 40 de creiţari; pentru 58 de centneri de sare a câte 4 florini – 232 de florini; pentru 126 de centneri sticlă spartă a câte 2 florini – 252 de florini; pentru 65 de coreţe de argilă calcaroasă galiţiană a câte 5 florini şi 36 de creiţari – 364 de florini; pentru 35 de coreţe de argilă ungurească a câte 10 florini – 350 de florini; salariile producătorilor pentru 8 220 de seturi de sticlă rotundă a câte $7^{1}/_{5}$ creiţari – 986 de florini şi 24 de creiţari; salariile producătorilor pentru 21 199 de seturi de stică plană a câte 8 creiţari – 2 826 de florini şi 32 de creiţari; salarii pentru funcţionarii fabricii şi oamenii de serviciu – 448 de florini; salarii pentru paznici – 570 de florini şi 32 de creiţari; pentru muncă – 675 de florini şi 16 creiţari; pentru mărfuri din fier – 35 de florini şi 12 creiţari; pentru cărămizi – 18 florini şi 40 de creiţari; pentru nisip – 23 de florini şi 10 creiţari; pentru cutii de ambalare – 167 de florini şi 52 de creiţari; pentru paie – 52 de florini şi 14 creiţari; pentru rechizite – 169 de florini şi 38 de creiţari; pentru reparaţii ale construcţiilor – 164 de florini şi 13 creiţari; pentru impozitul pe venit – 40 de florini; în total – 14 180 de florini şi 43 de creiţari. S-a înregistrat, deci, un câştig anual de 9 715 florini şi 6 creiţari[1066].

[1060] *Ibidem*, p. 375.

[1061] „Die Reisetaggebücher des Österreichischen Kaisers Franz I.", pp. 466–467.

[1062] *Ibidem*, p. 367.

[1063] *Ibidem*, p. 366.

[1064] Zentner – măsură pentru greutăţi, egală cu 100 kg.

[1065] Coreţ (reg. Bucovina) – unitate de măsură pentru capacitate, egală cu aproximativ 125 de litri, întrebuinţată mai ales pentru cereale.

Durata lucrului pe zi nu era stabilită fix. La fiecare topire se lucra atât timp cât masa de sticlă topită era transformată în diferite obiecte[1067]. Plata se făcea pe seturi de câte 60 de bucăţi (per Schock): sticlarul de sticlă plană primea 54 de creiţari, ucenicul 39 de creiţari; sticlarul de sticlă rotundă era plătit cu 48 de creiţari, ucenicul cu 37 de creiţari. Ceilalţi muncitori din fabrică care nu erau plătiţi pe seturi de produse primeau salarii săptămânal: topitorul 9 florini, constructorul 10 florini, fochistul 5 florini, ajutorul de fochist 4 florini, lucrătorul de la concasor 3 florini şi 30 de creiţari, spălătorul de nisip 4 florini şi 30 de creiţari, legătorul 3 florini şi 30 de creiţari, constructorul de creuzete 4 florini, tâmplarul, care făcea cutii în care erau ambalate produsele de sticlă, era plătit cu 30 de creiţari, un florin şi 30 de creiţari, 2 florini şi 30 de creiţari, în funcţie de tipul de cutie[1068].

Spre deosebire de alţi angajaţi ai sticlăriei, meşterii sticlarii stăteau în fabrică să lucreze şi trebuiau să îndure căldura cuptoarelor care atingea circa 1 500 de grade, căldură suficientă ca să topească nisipul, potasa şi celelalte ingrediente necesare în producerea sticlei. În mijlocul sticlăriei se aflau cuptoarele, de formă circulară. Aici trebuia să fie un meşter sticlar şi un ucenic la fiecare creuzet. În câteva creuzete se topeau minereuri din care se produceau diferiţi coloranţi – roşu strălucitor, albastru, purpuriu, verde-smarald şi turcoaz – necesari colorării sticlei.

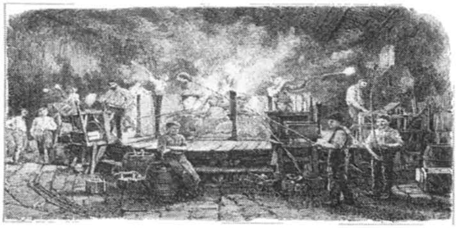

În fabrica de sticlă din Neuwelt (Harrachsdorf/Harrachov).
Sursa: *ÖUM, Böhmen (2. Abtheilung)*, Wien 1896, p. 629.

Suflătorii de sticlă aveau ţevi de 1,2 m lungime pe care le băgau în sticla topită şi le învârteau apoi, într-o ramă sau o placă de metal, ca să îi dea formă. Stând în picioare lângă cuptor, repetau constant, roteau şi suflau sticla, controlând grosimea acesteia, iar cu uneltele manuale simple, foarfeci şi cleşti, finisau forma produsului. Unele piese de sticlă erau suflate într-o matriţă din lemn de fag, ţinută de un ucenic. Sticla topită era trasă de-a lungul suprafeţei produsului şi lua forma unor cozi, mânere sau picioare. Finisarea sticlăriei se făcea prin tăiere, polizare, smălţuire şi pictare. Culorile de pe sticlă erau coapte într-un mic cuptor din casă. Bărbaţi şi copii pricepuţi decorau obiectele de sticlărie casnică cu flori, fluturi şi alte ornamente şi le împachetau în hârtie.

Sticlăria de la Voievodeasa servea în primul rând oraşelor Rădăuţi şi Suceava, deşi ceştile, paharele şi carafele măiestrit lucrate puteau fi văzute în multe comunităţi din sudul Bucovinei.

Până în toamna anului 1809, fabrica de sticlă a fost exploatată în regie proprie de Administraţia economică din Solca, apoi întreaga afacere a fost arendată – arendă care era dezavantajoasă pentru dezvoltarea sticlăriei –, pe perioade diferite. Din 1 noiembrie 1809 şi până în anul 1813, sticlăria i-a fost arendată lui Jossel Reichenberg, negustor evreu din Rădăuţi, care a fost arendaşul fabricii de sticlă din Karlsberg până în anul 1801. Nemulţumiţi de faptul că Reichenberg nu respecta prevederile contractului de închiriere şi de salariile scăzute care nu le asigurau traiul, producătorii de sticlă din Fürstenthal au declanşat, în toamna anului 1810, o grevă, acţiune care a fost considerată prima grevă organizată în Bucovina. Muncitorii solicitau mărirea salariilor, stabilirea de ajutoare pentru bătrâneţe şi incapacitate de muncă, angajarea unui învăţător şi plata preotului, care nu mai dorea să ţină serviciul religios la sticlărie, din banii fabricii. Conflictul de muncă a încetat în 6 februarie 1811, când, după negocieri conduse de Franz Schubert, inspectorul Domeniilor din Solca şi de administratorul de sticlărie Kral, s-au convenit următoarele: mărirea substanţială a salariilor; salariile săptămânale ale tuturor muncitorilor (topitori, fochişti, ajutori de fochişti, constructori, muncitorii de la concasor, cei care împachetau sticla, spălători de nisip) să fie plătite chiar şi pentru perioada când cuptorul nu funcţiona; prin sârguinţa depusă în muncă şi prin creşterea salariilor, muncitorii îşi vor putea construi sau cumpăra case şi pământ; în privinţa angajării unui învăţător, oamenii au fost înştiinţaţi că de aceasta se va ocupa Administraţia districtuală; preotului salinei din Cacica, Iacob Bogdanowicz, care trebuia să oficieze serviciul religios la fabrica din Fürstenthal la fiecare 14 zile, i s-a mărit remuneraţia de la 50 de florini la 100 de florini anual, bani plătiţi de casieria fabricii, începând din 1 noiembrie 1810[1069].

[1066] R. F. Kaindl, *op. cit.*, p. 367.
[1067] *Hauptbericht und Statistik über das Herzogthum Bukowina 1862–1871*, p. 257.
[1068] R. F. Kaindl, *op. cit.*, pp. 374–375.

În anul 1819 fabrica l-a avut ca arendaş pe Hartl apoi, în anii treizeci, pe Ferdinand Zeidner. În acel timp, preţul contractului de arendare era de 4 000 de florini. În mai 1847, când fabrica era arendată de evreul Aba Steiner, mai mulţi meşteri sticlari, printre care şi conducătorul lucrătorilor, cehul Wenzel Nemeczek, nemulţumiţi de faptul că Administraţia Domeniilor din Solca nu le ia apărarea în conflictul lor cu arendaşul care nu le plătea salariile şi îi obliga să cumpere de la el diferite produse în contul salariului şi percepea camătă, au fugit peste graniţă, pe la Cornul Luncii, în Moldova. Aici ei s-au angajat la noua fabrică de sticlă înfiinţată de prinţul Dimitrie Cantacuzino pe moşia sa de la Baia[1070].

Începând cu 1 mai 1852 apare ca deţinător al contractului de arendare Wilhelm Dlugoborski. Aceasta a plătit anual 1 900 de florini pentru arendarea sticlăriei şi, de asemenea, a închiriat multe sute de iugăre de teren. A urmat ca arendaş, de la 1 mai 1864, Mane Ruckenstein, care plătea o arendă de 5 072 de florini[1071]. Ultimul arendaş al fabricii a fost Josef Fischer, un mare industriaş al acelor vremuri, care deţinea în Bucovina şi alte fabrici, printre care şi fabrica de ciment de la Putna.

În 9 iulie 1887, arhiducele Rudolf de Austria (1858–1889), prinţul moştenitor, unicul fiu al lui Franz Joseph, după ce a vizitat, împreună cu suita sa, oraşele Cernăuţi şi Rădăuţi, s-a întâlnit cu coloniştii germani din Fürstenthal- Voievodeasa[1072]. Un an mai târziu, coloniştii au înălţat, în cinstea vizitei acestuia, un monument, unic în această zonă[1073].

Producerea sticlei, ca principală activitate în Fürstenthal timp de 86 de ani, a continuat până în anul 1889, când, în noaptea de 28/29 septembrie 1889[1074], fabrica – proprietate a Fondului Religionar şi arendată la acea dată de Josef Fischer – a ars până la temelii. Cauza focului catastrofal nu a fost cunoscută. Pagubele s-au ridicat la 10 000 de florini. Deşi era asigurată, fabrica nu a mai fost reconstruită, astfel că muncitorii s-au orientat spre alte îndeletniciri. Unii dintre ei s-au angajat la fabrica de cherestea din Suceviţa, înfiinţată în anul 1889 de Compania pe acţiuni din industria lemnului „Leopold von Popper” din Viena. Alţii s-au orientat spre alte meserii: tăietori, fasonatori şi corhănitori de lemn, silvicultori, paznici de pădure şi de vânătoare.

Neuhütte (1815–1845) şi Lunca Frumoasă (1820–1916)

Tăierea completă pădurilor din jurul Crasnei a determinat, în anul 1815, construirea unei noi hute în pădurea deasă din zona Ciudeiului (Czudyn, în germană), la o jumătate de oră distanţă spre nord de Althütte. A fost numită Neuhütte[1075] (Sticlăria nouă) pentru a o distinge de Althütte (Sticlăria veche). Această a patra fabrică de sticlă din Bucovina a apărut tot din iniţiativa privată a arendaşului Ritter von Kriegshaber. Concomitent cu noua hută, a apărut şi o nouă aşezare de germani boemieni, numită oficial, la început, „Czudyner Hütte” (Huta Ciudinului). Câţiva dintre lucrătorii de la vechea sticlărie s-au mutat în Neuhütte. Numărul specialiştilor era insuficient pentru noua sticlărie, astfel că arendaşul Kriegshaber şi-a reluat activitatea de recrutare a sticlarilor din Boemia, Slovacia şi Galiţia. Numărul lor nu este specificat. În orice caz, populaţia din Neuhütte a crescut substanţial prin intermediul migraţiei.

[1069] *Ibidem*, pp. 371–373.

[1070] Valerian Procopciuc, *op. cit.*, pp. 171–172.

[1071] R. F. Kaindl, *op. cit.*, p. 367.

[1072] O. J. Nussbaum, *Der Kronprinz in der Bukowina*, Czernowitz, Pardini, 1887; Dionisiu O. Olenici, „Moştenitorul de tron Rudolf în Bucovina. La 7–10 iulie”, în „Familia”, anul XXIII, nr. 28, 12/24 iulie 1887, pp. 332–333.

[1073] Ovidiu Bâtă, „«Coloana lui Rudolf» – o mărturie a trecerii prinţului Rudolf de Austria prin Bucovina, în anul 1887”, în „Analele Bucovinei”, anul XXV, nr. 2 (51), 2018, pp. 405–418.

[1074] „Bukowinaer Rundschau”, VIII. Jahrgang, nr. 731, Dienstag den 1. October 1889, p. 2.

[1075] Neuhütte (rom. Huta-Nouă, rut. Huta-Nowa) – colonie germană, care a luat naştere din faptul că în anul 1815 s-a construit o nouă fabrică de sticlă la 4 km nord-est de fabrica de sticlă din Althütte, aflată atunci deja în stare de nefuncţionalitate, în jurul căreia s-au aşezat muncitori care au stat la baza noii colonii. Cf. *Die Bukowina*, p. 228. Comună rurală, districtul Storojineţ, aşezată într-o pădure pe pârâiaşul Valecuţa, afluent al pârâului Ciudei. Aici s-a înfiinţat, în 1814, o nouă fabrică de sticlă, în locul celei din Althütte, care nu mai funcţiona. Şi aici s-au adus colonişti germani. Cf. Em. Grigovitza, *op. cit.*, p. 150.

La acea vreme existau, pe malurile pârâului Ciudin, zăcăminte de nisip cuarţos, bun de utilizat ca materie primă pentru producţia de sticlă şi suficientă pădure din care să se taie lemnul necesar arderii în cuptoarele sticlăriei şi pentru producţia de potasă, ca aditiv important pentru producţia de sticlă.

La fel ca în Althütte, noua fabrică de sticlă avea aproximativ 100 de angajaţi în total, dintre care în jur de 50 de muncitori lucrau numai în producţia de sticlă: 17 sticlari, 19 tăietori de lemne, patru fochişti, doi topitori, un zidar de cuptoare, un fierar, un dulgher, un tăietor de sticlă, un legător de sticlă şi un muncitor la concasor[1076]. În plus, în pădure lucrau mulţi tăietori de lemne, precum şi căruţaşi care, cu căruţe trase de cai, transportau lemnele de foc din pădure la sticlărie.

După mai bine de 30 de ani de funcţionare, pădurea din jurul Neuhütte a fost şi ea tăiată şi, prin urmare, producţia de sticlă a fost oprită aici în jurul anului 1845[1077] şi fabrica închisă.

La încheierea capitolului despre coloniile Althütte şi Neuhütte, istoricul R. F. Kaindl nota: „Fabrica de sticlă din Neuhütte a fost şi ea închisă de multe decenii. Coloniştii s-au îndreptat către alte meserii; doar câţiva şi-au găsit un loc de muncă în fabrica de sticlă a Lunca Frumoasă, ultima sticlărie înfiinţată în Bucovina"[1078].

A cincea fabrică de sticlă Bucovina a fost înfiinţată în 1820 în pădurea de lângă Crasna Ilschi. Când producţia de sticlă a fabricii din Neuhütte-Ciudin încă mergea, probabil, relativ bine şi aducea un profit bun, Ritter von Krieghaber a decis, în ciuda expirării contractului de închiriere în anul 1821, să construiască într-o altă locaţie o nouă fabrică de sticlă. Locul ales de Kriegshaber se afla la sud-vest de Crasna Ilschi, în mijlocul unei pădurii arendată de la Fondul Religionar, la aproximativ 10 kilometri sud de Ciudin şi 7 kilometri sud-est de Althütte, pe valea pârâului Lunca Frumoasă (în germană „der schöne Auenwald"). Astfel, marele arendaş şi operatorul celor trei fabrici de sticlă – Althütte-Crasna Putnei, Neuhütte-Ciudin şi Lunca Frumoasă-Crasna Ilschi – construise şi operase toate cele trei fabrici de sticlă ale sale în pădurile închiriate de la Fondul Religionar.

Fabrica a fost construită într-o poiană, la circa 800 de metri altitudine. Din cauza altitudinii mari la care era situată fabrica, în jurul acesteia nu s-a construit un nou complex de locuinţe pentru lucrătorii sticlariei, ci doar câteva colibe şi clădiri rezidenţiale mai mici.

Când fabrica de sticlă din Karlsberg a fost închisă în anul 1827 din cauza nerentabilităţii, de acolo au venit sticlari şi tăietori de lemn în Crasna Ilschi, s-au stabilit aici şi au găsit locuri de muncă în fabrica de la Lunca Frumoasă, cea de-a cincea şi ultima fabrică de sticlă din Bucovina. În construirea fabricii, în organizarea muncitorilor şi în producerea sticlei s-au folosit experienţa şi cunoştinţele acumulate până atunci.

La început, aproximativ 50 de muncitori au fost angajaţi în această sticlărie, numărul lor crescând în timp la circa 80. Ca şi în celelalte fabrici, şi aici au fost iniţial 17 sticlari, 19 tăietori de lemne, patru fochişti, doi topitori, un ambalator de sticlă şi alţii.

Activitatea în fabrica de la Lunca Frumoasă-Crasna Ilschi a continuat până în timpul Primului Război Mondial, când, în anul 1916, o parte dintre instalaţiile fabricii au fost distruse, casele muncitorilor au ars şi nu au mai fost niciodată reconstruite. Echipamentul care a fost salvat a fost transferat la fabrica de sticlă de la Putna, distrusă în timpul celui de al Doilea Război Mondial[1079]. Odată cu sfârşitul acestei sticlării, a dispărut şi mica aşezare de locuinţe Lunca Frumoasă.

Pe lângă muncitorii angajaţi la fabricile de sticlă, şi locuitorii din satele unde se aflau acestea trebuiau să contribuie la aprovizionarea cu diferite materii prime necesare în procesul de fabricare a sticlei – lemn, var, sare –, la paza fabricii etc. Încă din timpul Administraţiei militare a Bucovinei şi până în anul 1848 se practica încheierea unor învoieli de muncă între săteni şi stăpâni, învoieli care ţineau seama şi de condiţiile economice locale şi de interesele speciale ale stăpânilor. Două astfel de învoieli de muncă sunt prezentate de Nicolai Grămadă în studiul *Sătenii şi stăpânii în Bucovina între 1775 şi 1848*[1080]. Prima învoială, cea dintre comuna Ciudei şi boier, încheiată în 27 noiembrie 1817, pe o durată de doi ani, prevedea că: „1) Fiecare fruntaş va căra în fiecare an la fabrica de sticlă din Ciudei 27½ stânjeni de lemne de pădure, fiecare mijlocaş va căra 21½ stânjeni, iar fiecare codaş 17½ stânjeni. Codaşii fără vite vor face fiecare câte 15 stânjeni în pădure; 2) Sătenii vor transporta la fabrică, fără plată, în fiecare an, trei stânjeni de var; 3) Comuna va da, fără plată, timp de patru săptămâni doi oameni de strajă la fabrică; 4) Sătenii vor aduce la fabrică sarea necesară, cu plata de 30 de creiţari pentru o sută de (?)"[1081].

[1076] Willi Kosiul, *op. cit.*, pp. 359–360.

[1077] *Ibidem*, p. 360.

[1078] R. F. Kaindl, *op. cit.*, p. 353.

[1079] Emil Stadler, „Mein Vaters Geburstort Krasna Ilski", în *Bori, Karlsberg und andere deutschböhmischen Siedlungen in der Bukowina*, ed. Rudolf Wagner, Munich, Verlag „Der Südostdeutsche", 1982, p. 62.

O altă învoială de muncă, încheiată în 1 noiembrie 1824, pe o durată de trei ani, între domeniul Crasna şi săteni, prevedea că: „5) Sătenii vor aduce din Cacica sarea necesară pentru fabrica de sticlă, plătindu-li-se câte 30 de creiţari pentru o sută de (?); 6) Fiecare sătean se obligă să care în fiecare an la fabrica de sticlă cantitatea de lemne indicată în tabela anexată la învoială (între 6 şi 20 de stânjeni)"[1082].

Ne putem face o imagine aspra activităţii celor trei fabrici de sticlă aflate încă în funcţiune pe la mijlocul secolului al XIX-lea – Neuhütte, Lunca Frumoasă şi Fürstenthal – din datele oferite de Raportul Camerei de Comerţ şi Industrie a Bucovinei din anul 1872. Fiecare fabrică avea câte o moară de măcinat de câte 2–3 cai putere, pusă în mişcare hidraulic. Nu existau maşini speciale, doar câte un cuptor pentru sticlă rotundă şi sticlă plană, un cuptor de întindere şi un cuptor de răcire, o şlefuitoare manuală şi un atelier. Pentru ars se folosea lemn de esenţă moale, despicat în lodbe de trei ţoli grosime, câte 5 000 de klafteri/stânjeni de fiecare fabrică, în total 15 000 de klafteri. Ca materii prime se utilizau: opt zentneri/chintale de arsenic, în valoare de 240 de florini; doi zentneri de smalţ, 200 de florini; un zentner de dioxid de mangan (Braunstein), 100 de florini; 600 de zentneri de argilă calcaroasă (Tegelerde), 600 de florini; 2 000 de zentneri de potasă, 30 000 de florini; 2 000 de zentneri de sodă, 24 000 de florini. Ca muncitori, în cele trei fabrici erau: trei topitori, şase fochişti, 40 de sticlari, 40 de ajutori de sticlari (61 de bărbaţi, 18 femei, 40 de copii), 18 ambalatori, trei tăietori de lemne, trei muncitori la concasor, trei tăietori de sticlă, trei constructori de creuzete. Numărul de zile de muncă pe an nu era stabilit, la fel şi timpul de lucru pe zi, se lucra până ce întreaga cantitate de sticlă topită era prelucrată. Sticlarii erau plătiţi, pe zi, cu câte 18–20 de creiţari pentru un set de 60 de bucăţi (Schock). Producţia celor trei fabrici care se ridica la 80 000–90 000 de seturi de sticlărie diferită, în valoare de 100 000 de guldeni[1083], nu era „de ajuns pentru îndestularea locală"[1084].

Concluzii

Între anii 1793 şi 1820, în Bucovina (districtele Storojineţ şi Rădăuţi) au fost construite cinci fabrici de sticlă. Ca muncitori în şi pentru fabrici au fost folosiţi sticlari germani boemieni, recunoscuţi specialişti în producerea de sticlă plană şi sticlă rotundă, şi tăietori de lemne slovaci imigraţi în Bucovina în aceeaşi perioadă. Treptat, pe măsură ce s-au construit fabricile, în jurul lor au luat naştere aşezări ale coloniştilor germani boemieni.

Înfiinţate din iniţitivă particulară pe terenuri arendate de la Fondul Religionar, cele cinci fabrici de sticlă din Bucovina – Althütte, Karlsberg, Fürstenthal, Neuhütte şi Lunca Frumoasă – nu s-au dezvoltat cu atâta succes pe cât şi-au imaginat antreprenorii lor.

La mijlocul secolului al XIX-lea, producţia fabricilor de sticlă din Bucovina se ridica la circa 40 000 de seturi de sticlă rotundă şi 24 000 de seturi de sticlă plană, cu posibilitatea de a fi dublată. Circa o treime din producţie era exportată în Moldova[1085].

[1080] Nicolai Grămadă, „Sătenii şi stăpânii în Bucovina între 1775 şi 1848", în „Anuarul Muzeului Bucovinei. Istorie-arheologie-etnografie-folclor", seria a II-a, anul I-II, 1943–1944, pp. 9–111.

[1081] *Ibidem*, pp. 100-101.

[1082] *Ibidem*, p. 101.

[1083] *Hauptbericht und Statistik 1862–1871*, pp. 256–257.

[1084] P. S. Aurelian, *Bucovina. Descriere economică însoţită de o hartă*, Bucureşti, Tipografia Laboratorilor Români, 1876, p. 63.

[1085] *Hauptbericht der Handels- und Gewerbekammer für das Herzogthum Bucovina nebst der Topographisch-statistischen Darstellung des Kammerbezirkes mit Schluss des Jahres 1861*, Czernowitz, Gedruckt bei Johann Eckhardt, 1862, p. 212.

Pe măsură ce profitabilitatea a scăzut, unele dintre fabricile de sticlă s-au închis după doar câteva decenii de activitate, fie din cauza tăierii complete a pădurilor din jur (Althütte), aprovizionarea cu lemnul necesar trebuind făcută de la distanțe mari şi cu costuri ridicate, fie din cauza relei gestionări şi a conflictelor ivite între administrația fabricii şi muncitorii nemulțumiți de condițiile de lucru şi trai (Karlsberg). În ultimii ani de activitate nici vânzările de produse din sticlă nu au mai fost la fel de bune şi de rentabile.

Incapabile de a concura, pe plan intern, cu produsele superioare calitativ aduse din Boemia şi Veneția, şi pe plan extern cu produsele importate de Moldova din Anglia şi Belgia – la reducerea exportului de sticlă către Moldova a contribuit şi dezvoltarea destul de mare a fabricării sticlei pe plan local –, la care s-a dăugat managementul defectuos şi insuficiența capitalului din partea antreprenorului, mai devreme sau mai târziu, şi celelalte fabrici au fost închise (Neuhütte) sau distruse din cauze diferite (Fürstenthal, Lunca Frumoasă).

Cei mai mulți dintre angajații acestor fabrici, sticlari şi tăietori de lemne, s-au confruntat cu mari probleme economice şi au fost nevoiți să se îndrepte către alte activități (în domeniul meşteşugurilor, în agricultură sau în domeniul forestier), pentru a-şi asigura mijloacele de existență şi pentru a-şi hrăni familiile.

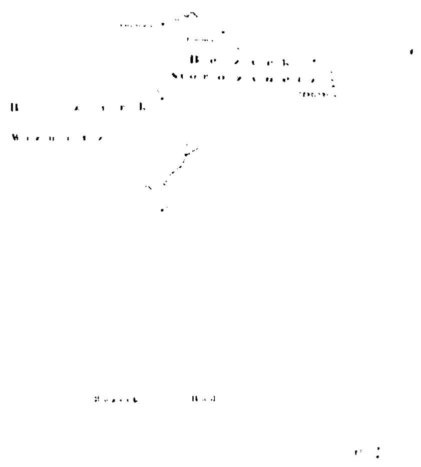

Harta cu districtele Storojineț şi Rădăuți şi localizarea fabricilor de sticlă
Alt Hütte-Crasna Putnei, Neu Hütte-Ciudei, Crasna Ilschi-Lunca Frumoasă,
Karlsberg-Gura Putnei şi Fürstenthal-Voievodeasa

Sursa: *Industrie und Communicationskarte des Herzogthumes Bukowina, zusammengestellt von Bureau des Gewerbe- und Handelskammer im Jahre 1861*, Litografie von F. Liebisch in Prag.

ELITE

DECRETUL ÎMPĂRATULUI IOSIF AL II-LEA, DIN 14 MARTIE 1787, PRIVITOR LA ÎNNOBILĂRILE BOIERILOR ŞI MAZILILOR DIN BUCOVINA[1086]

ARCADIE M. BODALE

The Patent issued by Emperor Joseph II on March 14, 1787, Concerning the Nobility of the Boyars and Mazils from Bukovina

(Summary)*

The original patent of Emperor Joseph II can be found in the Austrian State Archives Vienna (Department: General Administrative Archive; Inventory group: Nobility Archive; Holdings: Court Nobility Files). It was printed in German and Romanian, stamped with the imperial seal and signed by the Emperor and by other four high officials (Leopold count of Kollowrat, Johann Rudolph count of Chotek, Johann Wenzel count of Ugarte and Alois count of Ugarte). The fact that the original patent was also written in Romanian is proof that it was written especially for the population of Bukovina and that this population spoke Romanian. Because the official languages in the provincial Parliament and in the ecclesiastical offices of the capital of Galicia were German and Polish, the patent was also written and distributed in these languages. Very interesting is the 7th article of the patent, in which it is mentioned that the Austrian gulden and the other (Dutch, Turkish or Polish) coins used in the Romanian territories had the same value at the end of the 18th century.

Keywords: Bukovina, Joseph II, nobility, boyars, mazils, coins.

Arhivele Statului din Viena reprezintă o sursă extrem de bogată de informaţii pentru istoria românilor. Cu toate acestea, ele sunt, încă, insuficient valorificate de istoricii noştri. Între toate documentele, pe care această instituţie le păstrează, o pondere însemnată o au actele privitoare la istoria Bucovinei. Între aceste documente, se remarcă cele referitoare la organizarea administrativă, bisericească şi socială a acestei provincii, în cadrul Imperiului Habsburgic. Legat de acest ultim aspect, Direcţia AllgemeinesVerwaltungsarchiv (Arhiva generală a administraţiei) păstrează mai multe cutii cu documente, referitoare la înnobilările stăpânilor de pământ din Bucovina. Cu excepţia titlului de baron, acordat lui Vasile Balş, în 1781, toate celelalte înnobilări au fost făcute în baza Decretului împăratului Iosif al II-lea, din 14 martie 1787.

Continuând politica de „unificare şi germanizare” începută de Maria Tereza, care recomandase folosirea limbii germane în şcoli şi în relaţiile clerului şi ale nobilimii cu Viena, Iosif al II-lea a introdus limba germană în şcoli, gimnazii, seminarii şi universităţi, iar în 1784 a dispus ca limba germană să devină unică şi obligatorie în administraţie, pentru toţi funcţionarii statului, care primeau grade şi titluri în funcţie de studiile şi examenele promovate[1087]. În spiritul acestei politici de germanizare, în urma căreia mozaicul de popoare din imperiu trebuia să se transforme, treptat, într-un singur popor, Iosif al II-lea a ordonat ca toate legile şi patentele imperiale să fie difuzate exclusiv în limba germană, în toate provinciile şi regatele împărăţiei sale[1088].

[1086] „Analele Bucovinei”, anul XXIII, nr. 1 (46), 2016, pp. 253–266. Acest studiu a fost realizat în cadrul proiectului finanţat de Unitatea Executivă pentru Finanţarea Învăţământului Superior, a Cercetării, Dezvoltării şi Inovării (UEFISCDI), proiect intitulat *Evoluţia preţurilor în Moldova între secolele al XV-lea şi al XVII-lea. Implicaţii economice, sociale şi politice* (*Price Evolution in Moldavia in the 15th – 17th centuries. Economic, Social, and Political Implications*) şi având numărul: PN-II-RU-PD-2012-3-0171.

* Traducere: Ştefăniţa-Mihaela Ungureanu.

[1087] Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I, *De la administraţia militară la autonomia provincială (1774–1862)*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1993, p. 104.

[1088] *Ibidem*.

După împărţirea Poloniei şi încorporarea Galiţiei la Austria (1772), nobilimii poloneze i s-au recunoscut toate drepturile ei feudale, între care şi acela de a se aduna în Dietă sau Seim şi de a delibera asupra nevoilor ţării[1089].

Odată cu alipirea Bucovinei la Galiţia (1786), împăratul Iosif al II-lea a încercat unificarea socială a acestor provincii, prin asimilarea boierilor şi mazililor moldoveni din Bucovina cu şleahta poloneză din Galiţia. Deşi s-a considerat că boierimea moldoveană a solicitat să fie încadrată în Seimul galiţian şi să i se echivaleze titlurile nobiliare cu cele din imperiu[1090], această iniţiativă a aparţinut doar Curţii Imperiale. Astfel, Iosif al II-lea a convocat, în 22 septembrie 1786, o şedinţă a Cancelariei aulice, sub preşedinţia contelui Christian August von Seilern, prin care s-a hotărât, între altele, încadrarea boierimii bucovinene în rândul nobilimii galiţiene, pentru a putea participa la lucrările Seimului galiţian[1091]. Această măsură ilustra politica iosefinistă de reformare, în sensul absolutismului luminat, a vieţii sociale din toate provinciile imperiului, aşa încât, prin uniformizare, centralizare, germanizare şi dominarea bisericii de către stat, să se realizeze coeziunea multinaţionalului Imperiu Habsburgic[1092].

Ca atare, prin această dispoziţie, s-a încercat asimilarea boierilor români cu nobilimea poloneză[1093] şi contopirea lor cu restul nobilimii din imperiu. În cadrul sistemului nobiliar din statul austriac, doar membrilor familiei imperiale le era rezervat titlul de arhiduce. Restul nobilimii era împărţit în trei clase distincte. Astfel, în prima clasă, intitulată „Fürstenstand”, intrau purtătorii titlurilor de duce şi de prinţ[1094]. Urma categoria „Herrenstand”, sau nobilimea înaltă, care îngloba familiile cu titlurile de baron şi de conte[1095]. În sfârşit, a treia clasă de nobili era denumită „Ritterstand” şi avea trei trepte deosebite, după cum urmează: 1) „Ritter von ...” (cavaler de ...); 2) „Edler von ...” (nobil de ...) şi 3) nobilimea străveche, fără titluri, numită „Uradelige”, ai cărei membri aveau, înaintea numelui lor, numai particula simplă „von ...” (de ...)[1096].

Potrivit Decretului imperial al lui Iosif al II-lea, nobilii Bucovinei erau împărţiţi în mari („starea domnească”) şi mici. Astfel, denumirile de boieri şi mazili erau înlocuite cu titlurile de „Herr” (domn) şi „Ritter” (cavaler). Teoretic, în categoria nobililor mari („starea domnească”) erau conţii („Grafen”, grofii) şi baronii („Freyherrn”), iar această cinste putea fi dobândită de acele familii care puteau dovedi că ele sau străbunii lor au deţinut una dintre cele 12 boierii (dregătorii) mai mari ale Moldovei[1097].

Totuşi, la finalul veacului al XVIII-lea, nicio familie de bucovineni nu a fost admisă – conform dispoziţiilor decretului emis de Iosif al II-lea – în „Herrenstand”[1098]. Astfel, pentru acordarea titlului de conte, împăratul a pus o condiţie imposibil de îndeplinit de către boierii rămaşi în Bucovina: obţinerea, din moşiile lor, aflate doar în interiorul hotarelor Imperiului Habsburgic („ce sunt supt stăpânirea Împărăţii Austrii”), a unui venit anual de 3 000 de florini, o sumă enormă pentru acele vremuri[1099]. Cum boierii pământeni nu aveau decât sate, în Bucovina şi Moldova, niciunul dintre dânşii nu putea aduna un venit de trei mii de lei doar din moşiile aflate în Bucovina. Acest lucru, cumulat cu faptul că o bună parte dintre marii boieri, care aveau moşii în Bucovina, s-a retras la Iaşi[1100], iar cei care au rămas, din nepăsare sau din desconsiderare faţă de titlurile nobiliare străine, nu au solicitat să fie înscrişi în rândul conţilor şi baronilor, a făcut ca, la finalul veacului al XVIII-lea, numărul familiilor de bucovineni care făceau parte din starea domnească să fie nesemnificativ[1101]. Astfel, în această perioadă, doar lui Vasile Balş (1781), episcopului Dosithei Herescu (1788) şi familiilor Capri (1791) şi Cârstea (1792)[1102] li s-a acordat titlul de baron. Semnificativ este faptul că, în toată perioada în care Bucovina a fost stăpânită de Habsburgi, cu o singură excepţie, familiilor nobiliare din provincie nu li s-a conferit titlul de baron prin Decretul lui Iosif al II-lea, din 1787, ci doar prin înălţări la acest rang, de la statutul de „Ritterstand"[1103]. În schimb, potrivit acestei patente imperiale, episcopului Bucovinei i se conferea calitatea de baron[1104].

[1089] Mircea Pahomi, „Boieri şi mazili – nobili bucovineni”, în „Analele Bucovinei”, anul IX, nr. 1 (18), 2002, p. 69.

[1090] *Ibidem*.

[1091] Mihai-Ştefan Ceauşu, *Bucovina Habsburgică de la anexare la Congresul de la Viena. Iosefinism şi postiosefinism (1774–1815)*, Iaşi, Fundaţia Academică „A. D. Xenopol”, Editura „Dosoftei”, 1998, p. 133.

[1092] *Ibidem*.

[1093] Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, ediţie şi studiu biobibliografic de Stelian Neagoe, Bucureşti, Editura Humanitas, 1991, p. 55.

[1094] Traian Larionescu, „Familii vechi bucovinene”, în vol. Mihai-Bogdan Atanasiu, Mircea-Cristian Ghenghea (coordonatori), *Pro Bucovina. Repere istorice şi naţionale*, Biblioteca Naţională a României, Editura „Mitropolit Iacov Putneanul”, Bucureşti, 2010, p. 379 (republicare după „Arhiva Genealogică Română”, Bucureşti, Tipografia Ministerului de Război, 1944).

[1095] *Ibidem*; Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 263; Mircea Pahomi, *op. cit.*, p. 71.

[1096] Traian Larionescu, *op. cit.*, p. 379; Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 263; Mircea Pahomi, *op. cit.*, p. 71.

[1097] Aceşti 12 mari boieri ai Moldovei erau: 1) mare logofăt; 2) mare vornic al Ţării de Jos; 3) mare vornic al Ţării de Sus; 4) hatman; 5) mare postelnic; 6) mare spătar; 7) mare vistiernic; 8) mare ban; 9) mare paharnic; 10) mare stolnic; 11) mare căminar şi 12) mare comis. Totuşi, rangurile acestor 12 mari boieri au variat de la o epocă la alta. Astfel, în 1664, în rangul al 11-lea era boieria de mare medelnicer, iar în rangul al 12-lea era cea de serdar (boieria de ban, în Moldova, nici nu era cunoscută). Mai târziu, în 1716, rangul al 12-lea era cel de mare clucer (având un rang mult mai mic decât căminarul). Prin urmare, la finalul secolului al XVIII-lea era greu de stabilit dacă o anumită boierie a făcut parte, până atunci, din primele 12 ranguri. Cf. Traian Larionescu, *op. cit.*, pp. 388–389.

[1098] *Ibidem*, p. 388.

[1099] Traian Larionescu, *op. cit.*, p. 389.

În virtutea aceleiaşi porunci imperiale, familiile care aspirau la statutul de conte (Graf), trebuiau să plătească o taxă, de care erau scutiţi, însă, cei care solicitau doar titlul de baron. Această scutire de taxă se acorda acestora din urmă numai dacă cereau ridicarea la cinstea de baron într-o perioadă de doi ani de la emiterea decretului, solicitările ulterioare urmând a fi taxate asemenea celor care ar fi pretins titlul de conte.

În schimb, boierii pământeni din Bucovina (iar mai târziu, şi cei alogeni) se regăseau, îndeosebi, în cea de-a treia clasă de nobili („Ritterstand"). Aceştia erau asimilaţi cu nemeşii unguri şi puteau fi recunoscuţi după particula „von", ataşată numelui de familie. Cinstea de „Ritterstand"se acorda tuturor boierilor şi mazililor bucovineni, fără ca aceştia să trebuiască a o cere în prealabil, precum s-a acordat şi şleahtnicilor din Galiţia, prin Patenta imperială din 15 iunie 1775. Prin urmare, aceştia urmau să fie înscrişi, din oficiu, în Registrul de evidenţă al nobilimii („Condica" sau „Matricola Ţării"), numit în germană „Immatriculirung" şi cunoscut, astăzi, sub numele de *BukowinerMajestetsbuch*. Pentru această înscriere, autorităţile imperiale ţineau seama dacă familiile respective erau desemnate, la acea vreme, cu rangul de boier, iar pentru mazili, ele au cerut autorităţilor de la Iaşi o situaţie cu numele acestora. Mazilii, care nu se regăseau în acest izvod, trebuiau să prezinte autorităţilor habsburgice dovezi că au deţinut acest rang.

Deşi, potrivit recensământului austriac, din 11 iulie 1780, în districtele Suceava şi Cernăuţi trăiau 82 de familii de mazili şi 67 de familii de ruptaşi[1105], numărul înnobilărilor a fost destul de redus, aşa încât multe familii de români bucovineni n-au avut, în Austria, niciun titlu nobiliar[1106].

Toţi boierii din Bucovina, care erau înscrişi în *Registrul de evidenţă al nobilimii* şi plăteau o contribuţie de 75 de lei, aveau voie să fie membri şi să ia cuvântul în Seimul Galiţiei, din Lemberg. Totuşi, pentru a beneficia de acest privilegiu, boierii trebuiau să-l ceară într-un timp de maximum şase luni de zile, din momentul emiterii Patentei imperiale.

Potrivit poruncii împăratului Iosif al II-lea, boierii care erau atât cetăţeni ai Austriei, cât şi ai Moldovei – aşa-numiţii „sudiţi mestecaţi" sau „sujetsmixtes" – şi doreau să participe la lucrările Seimului din Lemberg, trebuiau fie să locuiască minimum şase luni pe an în Bucovina, fie să plătească o contribuţie dublă faţă de ceilalţi boieri, respectiv 150 de lei pe an.

Decretul original al împăratului Iosif al II-lea se păstrează în Fondul documentar *Hofadelsakten*, aflat la Direcţia AllgemeinesVerwaltungsarchiv, din cadrul Arhivelor Statului din Viena. Astfel, într-una dintre cutiile acestui fond, există un fascicul care cuprinde originalul bilingv, tipărit în germană şi română, cu semnătura lui Iosif al II-lea şi sigiliul imperial, timbrat cu timbru mobil, la care se mai adaugă contrasemnăturile a patru înalţi funcţionari imperiali: primul cancelar Leopold conte de Kollowrat, Johann Rudolph conte de Chotek, Johann Wenzel conte de Ugarte şi Alois conte de Ugarte. Ceea ce dovedeşte că acest document este originalul decretului imperial este faptul că pe coperta mapei, în care el se păstrează, cineva a scris titlul: *Mutter Patent d[e]to 14/3 [1]787: VerfassungderBukowina.*

[1100] Ion Nistor, *op. cit.*, p. 53.

[1101] Traian Larionescu, *op. cit.*, p. 388.

[1102] *Ibidem*, pp. 388–389; Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 264; Mircea Pahomi, *op. cit.*, p. 71.

[1103] Traian Larionescu, *op. cit.*, p. 389.

[1104] „Arhiereul Bucovinii este asemene cu arhiereii Galiţii, de starea domnească" (vezi *infra*).

[1105] Österreichisches Staatsarchiv, Direcţia AllgemeinesVerwaltungsarchiv; Colecţia de fonduri *Adelsarchiv*; Fondul *Hofadelsakten*; Subfondul *HofadelsaktenAkten*; Seria *Adelsgeneralien*; Karton nr. 597 – Galizien, Bukowina; Fasciculul *IV DI Fas[zikel] 9 GeneraliaBukowina*, f. 11–13.

[1106] Traian Larionescu, *op. cit.*, p. 388.

În acelaşi fascicul mai există şi alte documente, între care patru copii germano-poloneze ale poruncii suveranului de la Viena, privitoare la înnobilările boierilor şi mazililor din Bucovina, în care semnătura împăratului şi numele a trei dintre dregătorii săi au fost reproduse, prin tipărire, iar locul peceţii a fost marcat printr-un cerc tipărit, în interiorul căruia sunt literele L.S.

Faptul că documentul original a fost conceput în germană (limba oficială a imperiului) şi română, fiind semnat de împăratul Iosif al II-lea, arată că el era destinat doar populaţiei Bucovinei şi că aceasta vorbea româneşte. Foarte probabil, traducerea documentului german a fost realizată de un ardelean. Dovada o constituie faptul că, în textul românesc, se folosesc cuvinte din graiul ardelenesc (precum: titluş, grof, nemeş, ungurie sau nemţie) şi că acesta conţine pasaje care fac referire la realităţile sociale din Transilvania („păcum să numeşte după ungurie: nemeş"). Ulterior, pentru nevoile Dietei din Lemberg şi ale instituţiilor imperiale din capitala Galiţiei – unde lucrările se desfăşurau doar în germană şi poloneză –, s-au tipărit mai multe exemplare ale acestei porunci, în cele două limbi.

Deşi Decretul imperial din 14 martie 1787 a fost redactat şi tipărit în germană şi română, Ion Nistor[1107] şi, mult mai târziu, Mircea Pahomi[1108] credeau că acesta a fost compus în româneşte. Date fiind diferenţele dintre originalul existent în Arhivele din Viena şi textul editat de Ion Nistor, este foarte posibil ca acest istoric să fi văzut, în Arhivele din Cernăuţi, o copie românească a decretului, motiv pentru care a ajuns să creadă că acesta a fost redactat în limba română. Deşi Mircea Pahomi a observat că între ediţia lui Traian Larionescu şi cea a lui Ion Nistor „există unele deosebiri de redactare, care, însă, nu schimbă conţinutul lui"[1109], în lipsa documentului original, autorul nu a putut explica aceste deosebiri.

Având în vedere că varianta publicată de Traian Larionescu este lipsită de explicaţiile suplimentare existente în originalul germano-român – „sau, păcum să numeşte după ungurie: nemeş (adecă după nemţie: «Herrn» şi «Ritărştand»)" –, că acest editor lasă, în textul său, numeroase cuvinte germane, care fuseseră traduse în originalul bilingv germano-român („Herrn" şi „Herrenstand", în loc de „domn" şi „stare domniască"; „Ritterstand" pentru „fon"; „Landstand", în loc de „boier de ţară stăpân de moşie", ori „Landrecht" pentru „Judecătoria Ţării") şi că reproduce doar semnăturile tipărite în traducerea germană-poloneză, suntem încredinţaţi că acesta a văzut doar un exemplar tipărit, în limbile germană şi poloneză, şi că a realizat o traducere a textului german. Un alt argument în acest sens îl constituie faptul că, în ediţia lui Larionescu, începutul de la punctul 7 („Fiecare «Landstand» înmatricolat, care plăteşte o contribuţie de 75 [de] florini, are dreptul să obţie un loc şi să voteze în Dietă") este simpla tălmăcire a textului german („Jederimmatrikulirte Landstand, welcher 75 Gulden Kontributionentrichtet, hat das Recht, dem Landtage mit Sitzund Stimmebeizuwohnen"), căci varianta românească a poruncii împăratului spune: „Fieştecare boier de ţară stăpân de moşie, care este scris la Condica, adecă Matric[o]l[a] Ţări[i] şi plăteşte 75 [de] lei contribuţie, are voie a şide şi a cuvânta la Adunarea (adecă Se[i]mul) Ţări[i]".

Dat fiind faptul că Decretul imperial din 14 martie 1787 a fost conceput în germană şi română şi tradus în poloneză, iar ediţiile anterioare sunt doar în limba română, se impune o reeditare a acestuia în toate cele trei limbi, în care decretul a fost redactat. Apoi, formele în care porunca împăratului Iosif al II-lea a fost editată anterior sunt inferioare, din punct de vedere arhivistic, documentelor originale, păstrate în Arhivele din Viena. Astfel, în ediţia sa, Ion Nistor a modernizat limba actului şi a omis contrasemnăturile înalţilor funcţionari imperiali, iar Mircea Pahomi a republicat – cu puţine modificări – această variantă. În schimb, din traducerea lui Traian Larionescu lipsesc explicaţiile suplimentare, aflate în textul original româno-german, şi semnătura lui Johann Wenzel Graf von Ugarte, iar limbajul actului este tot unul modern.

În sfârşit, trebuie să remarcăm faptul că punctul al şaptelea din această poruncă – prin faptul că a fost conceput şi tradus, în aceeaşi vreme, în germană, română şi poloneză – este extrem de important din punct de vedere economic, căci arată că, la finalul veacului al XVIII-lea, guldenii austrieci, leii

---

[1107] Ion Nistor, *op. cit.*, p. 53.

[1108] Mircea Pahomi, *op. cit.*, p. 69.

[1109] *Ibidem.*

(talerii olandezi şi piaştrii sau guruşii otomani) care circulau în Ţările Române şi zloţii polonezi erau monede egale ca valoare.

Allerhöchstes Patent vom 14. März 1787[1110]

A

Ad 140 ex Februario [1]787
Mutter Patent d[e]to 14/3 [1]787: Verfassung der Bukowina
IV D1 Fas[zikel] 9 Gen[eralia] Bukowina[1111]

Ad 140 Febr[uario] 1787
14. März [1]787, Galizien
IV D1 Fas[zikel] 9 Gen[eralia] Bukowina[1112]

Wir Joseph der Zweyte, von Gottes Gnaden erwählter römischer Kaiser, zu allen Zeiten Mehrer des Reichs, König in Germanien, Hungarn, Böhmen, Galizien und Lodomerien, Erzherzog zu Oesterreich, Herzog zu Burgund, und zu Lothringen u[nd] a[ndere][1113].

Um den Endzweck, welchen Wir bei Einverleibung der Bukowina mit Galizien im Gesichte hatten, desto sicherer zu erreichen, und beyde Länder unter sich desto mehr zu vereinigen, finden Wir zuträglich, auch dem Adel der Bukowina eine mit dem galizischen gleichförmige Gestalt zu geben.

In welcher Absicht Folgendes festsetzen:

§ 1

Es haben künftig die Titel Bojar, Masil, un[d] s[o] w[eiter] ganz aufzuhören, und wird der sämmtliche Adel der Bukowina in Herrn und Ritterstand eingetheilet werden.

§ 2

Der Herrnstand begreift unter sich Grafen, und Freyherrnstand, den alle Familien erhalten, welche in der Moldau eines der 12 großen Landesämter bekleidet zu haben, und 3 000 fl. jährliche Einkünfte aus den k. k. Staaten ausweisen.

Für den Grafenstand haben diese Familien die ganze, für den Freyherrnstand keine Taxe zu entrichten.

§ 3

Die taxfreye Erhebung in den Freyherrnstand ist binnen 2 Jahren anzusuchen. Nach Verlauf dieser Zeit kann derselbe nur gegen Entrichtung der ganzen Taxe erhalten werden.

§ 4

Der Bischof der Bukowina gehört, wie die galizichen Bischöfe, zu dem Herrnstande.

§ 5

[1110] Note făcute pe coperta mapei, în care se află toate documentele.

[1111] Note făcute pe coperta mapei, în care se află documentul în germană şi română.

[1112] Note făcute pe documentul în germană şi română.

[1113] „Noi, Iosif al doilea, din mila lui Dumnezeu, ales împărat roman, măritor în toate timpurile al Imperiului, rege în Germania, Ungaria, Boemia, Galiţia şi Lodomeria, arhiduce de Austria, duce de Burgundia şi Lotharingia şi celelalte”.

Der Ritterstand mit dem Rechte zur Immatrikulirung wird allen Bojaren und Masilen, ohne denselben ansuchen zu müssen, hiemit eben so, wie den polnischen Edelleuten durch das Patent vom 13. Junius 1775 zugestanden.

§ 6

Als Bojaren werden alle diejenigen angesehen, welche diesen Titel gegenwärtig führen, als Masilen aber nur diejenigen anerkennet, welche in dem von der Moldau mitgetheilten Verzeichnisse enthalten sind. Diejenigen, welche in diesem Verzeichnisse nicht stehen, und diesen Rang anzusprechen sich berechtigt halten, haben ihre Beweise aus unverwerflichen Urkunden zu führen und wenigstens darzuthun, daß ihnen der Titel eines Masilen in Rechtsstreitigkeiten, oder bei einem andern öffentlichen Vorfalle beigeleget worden.

§ 7

Jeder immatrikulirte Landstand, welcher 75 Gulden Kontribution entrichtet, hat das Recht, dem Landtage mit Sitz und Stimme beizuwohnen. Um sich hiezu zu erklären, wird eine Frist von 6 Monaten bewilliget.

§ 8

Die sogenannten sujets mixtes, welche ihr Recht, dem Landtage beizuwohnen, darthun, und dieses Rechts geniessen wollen, haben jährlich entweder durch 6 volle Monate im Lande zu wohnen, oder die Kontribution doppelt zu entrichten.

§ 9

Den Ruptaschen endlich wird die Besitzfähigkeit sowohl in Ansehen ihrer vorigen Güter als neuer Erwerbungen zugestanden.

Die Obrigkeit der Ruptaschen ist bei Realklagen über landtäfliche Güter das Landrecht, in allen übrigen Personal und Realklagen aber das Ortsgericht.

Gegeben in unserer Haupt- und Residenzstadt Wien den 14ten Tag des Monats März im siebenzehnhundert sieben und achtzigsten, unserer Reiche der römischen im drey und zwanzigsten, und der erbländischen im siebenten Jahre.

B

Noi, Iosif al doilea, din mila lui Dumnezeu ales împărat roman, măritor în toate timpurile al Imperiului, rege în Germania, Ungaria, Boemia, Galiţia şi Lodomeria, arhiduce de Austria, duce de Burgundia şi Lotharingia şi celelalte[1114].

Ca mai adevărat să agiungem scoposu [pe] care l-am avut la înpreunarea Bucovini[i] cu Galiţia şi amîndoaî ţări[le] cu atâta mai mult a le uni, am aflat a fi cu cuviinţă, pă boieri[i] şi mazili[i] Bucovini[i] a-i pune la asemen[ea] stare cu cei de Galiţia.

Pentru aceaia, hotărâm mai gios scrisele:

Stih 1

Titluşirile, adecă numirile: boier, mazil i proci de acmo înainte de totul să lipsască şi toată boieria şi mazilia de Bucovina să înparte în stare domniască şi fon sau, păcum să numeşte după ungurie, nemeş (adecă după nemţie Her[r]n[1115] şi Ritărştand[1116]).

[1114] Intitulaţia a fost scrisă doar în limba germană.

[1115] Corect: „Herren".

[1116] Corect: „Ritterstand".

Stih 2

Starea domnească cuprinde în sine păstarea grofilor, adecă conte, şi a baronilor, care cinste toate acele familii dobândesc, cari vor dovedi că au avut vro boerie din cele 12 bo[i]erii mai mari a Moldovii şi trag vinit de trii mii lei din moşii ce sint supt stăpânirea Împărăţii Austrii.

Pentru cinste[a] de graf, adecă conte, vor avea familiile a plăti taxa deplin, iară pentru baronie nemica.

Stih 3

Rădicarea la cinste[a] baronească fără de taxă au a cere în vreme de 2 ani, iară după trecere[a] vremii aceştia nu să poate cu alt chip câştiga, fără numai împlinind taxa deplin.

Stih 4

Arhiereul Bucovini[i] este asemene cu arhierei[i] Galiţii, de starea domnească.

Stih 5

Starea cinstii fon (adecă Ritărştand), cu voia a să scrie la Condica (adecă Immatriculirung) aleselor neamuri, să dă prin aceasta tuturor boierilor şi mazililor, fără a trebui a o cere, păcum s-au dat şl[e]ahtnicilor de Ţara Leşască, prin patentul din anul 1775, iunie 15.

Stih 6

Ca nişte boieri numai aceia să vor ţine în samă, cari acmo au această numire (adecă tituluş), iară mazili să vor socoti numai aceia cari sint cuprinşi în izvodu' ce s-au trimes de la Moldova. Aceia cari nu sînt însămnaţi la acest izvod şi socotesc a ave[a] dreptate a cere cinstea aceasta, au a arăta temelnice dovezi şi cât mai puţin a dovedi cum că li s-au dat numire (adecă tituluş) de mazil la giudecăţi sau la altă întâmplare de obşte.

Stih 7

Fieştecare boier de ţară stăpân de moşie, care este scris la Condica, adecă Matric[o]l[a] Ţări[i] şi plăteşte 75 lei contribuţie, are voie a şide şi a cuvânta la Adunarea (adecă Se[i]mul) Ţări[i]. Ca să ceară cineva aceasta, să pune vede de 6 luni de zile.

Stih 8

Acei ce să numesc sudiţi mestecaţi şi vreu să dovedească privileghia lor, ce au a şede la Adunarea, adecă Se[i]mul Ţări[i], şi vreu să aibă privileghi[u]l acesta, uni[i] ca ceia au a şide în ţară sau deplin şasă luni sau a plăti contribuţia îndoit.

Stih 9

Ruptaşilor să dă voie a stăpâni moşiile sale ce le-au avut până acmo, cum şi acele moşii care de acmo înainte li-ar câştiga.

Ruptaşi[i] pentru pricini de moşii care sint scrise la Condica Giudecătorii Ţări[i] să fie traşi la giudecata ţări(i), iară pentru alte averi şi pricini depreună la giudecata locului.

S-au dat în mai mare şi la a noastre ce[a] de şedere cetate Vienna, la anul una mie şapte sute optuzeci şi şapte, martie 14, la anii stăpânirii noastre [celei][1117] râmleneşti douăzeci şi [trei][1118], iară a altor moştenito[ari ţări la][1119] al şaptele[a] an.

[1117] Acoperit de sigiliul timbrat.

[1118] Acoperit de sigiliul timbrat.

Joseph [m.p.]

Leopoldus Comtes à Kollowrat, Reg^{is}Boh^{ix}Sup[rem]us & A.A. pr[i]musCancellar[ius][1120] [m.p.][1121]
Johann R[udolph][1122] Graf Chotek [m.p.][1123]
Johann Wenzel Graf von Ugarte [m.p.][1124]

Ad Mandatum Sac. Cael.
Regiae Majestatisproprium
Alöysius Graf von Ugarte [m.p.][1125]

C

Ministerium des Innern
Faszikel: IV D1 Fas[zikel] 9 Generalia Bukowina
Patent d[e]to 14/3 1787 Organisi[e]rung der verschiedenen Akten des Adels in der Bukowina
4 Stück

Patent 14/3 [1]787 Adelsorganisi[e]rung in der Bukowina
IV D1 Fas[zikel] 9 Gen[eralia] Bukowina[1126].

Einziges Exemplar
IV D1 Fas[zikel] 9 Gen[eralia] Bukowina
IV DI Galiz[ien] Adel in que[stion]
Bukowiner Adels Patent v[om] 14/3 [1]787.
K.K. Hochkanzler[1127].

Regulierung des Bukowiner Adels
IV D1 Fas[zikel] 9 Gen[eralia] Bukowina
IV D1 Gal[izien] Adel *in genere*
Bukowiner Adel[1128].

Patent vom 14. März 1787 Reguli[e]rung des Adels-Verhältnisses in der Bukowina.
IV D1 Fas[zikel] 9 Gen[eralia] Bukowina
IV D1 Gal[izien] Adel *in genere*
Regulierung des Bukowiner Adels[1129].

Adel in der Bukowina, den 14. März [1]787
IV D1 Fas[zikel] 9 Gen[eralia] Bukowina
Letztes Exemplar[1130].

[1119] Acoperit de sigiliul timbrat.

[1120] Acoperit de sigiliul timbrat.

[1121] Lipseşte din variantele publicate de Ion Nistor şi Mircea Pahomi.

[1122] Acoperit de sigiliul timbrat.

[1123] Lipseşte din variantele publicate de Ion Nistor şi Mircea Pahomi.

[1124] Lipseşte din variantele publicate de Traian Larionescu, Ion Nistor şi Mircea Pahomi. Numele lui Johann Wenzel Graf von Ugarte nu se regăseşte în varianta tipărită în germană şi poloneză.

[1125] Lipseşte din variantele publicate de Ion Nistor şi Mircea Pahomi.

[1126] Note făcute pe coperţile mapei, ce cuprinde documentele scrise în germană şi poloneză.

[1127] Note făcute pe primul document, scris în germană şi poloneză.

[1128] Note făcute pe al doilea document, scris în germană şi poloneză.

[1129] Note făcute pe al treilea document, scris în germană şi poloneză.

[1130] Note făcute pe al patrulea document, scris în germană şi poloneză.

Dla[1131] osiągnienia tym bespieczniey celu, ktory sobie w inkorporacyi Bukowiny z Galicyą, y w tym scisleyszym obydwoch tych Kraiów między sobą złączeniu założyliśmy, przyzwoitą rzeczą być sądziemy, żebyśmy szlachcie Bukowińskiey podobną do Galicyiskiey postać dali.

W tym zamiarze nastepuiące przepisy ustanawiamy:

§ 1

Tytuły Boiar, Masil, y t. p. napotym zupełnie ustać maią, y cała Szlachta Bukowińska na Stan Panow y Rycerzow podzieloną będzie.

§ 2

Stan Panow zawiera w sobie Stan Hrabiów y Baronow, te dostoieństwa wszystkie owe Familie otrzymaią, które dowiodą, iż w Moldawii iaki z 12 wielkich Kraiowych urzędow piastowały, y że 3 000 Zł. Ryn. rocznych dochodów z C.K. Państw maią.

Też Familie za Stan Hrabiow całą taxę, a za Stan Baronow żadney taxy, nie zapłacą.

§ 3

O wyniesienie na Stan Baronow od taxy wolne w przeciągu 2 lat prosić należy. Po upłynionym zaś tym czasie toż wyniesienie iedynie tylko za zapłaceniem całey taxy dostąpione być może.

§ 4

Biskup Bukowiński należy do Stanu Panow tak, iak y Biskupi Galicyiscy.

§ 5

Stan Rycerski z Prawem Immatrikulacyi wszystkim Boiarom y Masilóm bez prosizenia o to rownież tak, iak y polskiey Szlachcie przez Uniwersał pod 13tym Czerwca 1775 ninieyszemi pozwala się.

§ 6

Za Boiarow wszyscy owi poczytani będą, ktorzy tego tytułu teraz używaia, za Masilow zaś tylko owi uznani będą, ktorzy w Regestrze od Moldawii udzielonym zawieraią się.

Owi, którzy w tym Regestrze nie są wyrażeni, a o tę godność domagać się sądziliby mieć prawo swe dowody z nieodrzutnych dokumentow przywieść, lub przynaymniey to okazać powinni, iż im tytuł Masila w sporach sądowych, lub w inney iakiey publiczney wydarzoney okoliczności dawany bywał.

§ 7

Każdy inmatrykulowany Pan Stanowy, który 75 Zł[oty] Ryn. podatku płaci, na seymie z głosem, y siedzeniem być obecnym prawo ma. Do oswiadczenia się w tey mierze przeciag czasu 6 Miesięcy pozwala się.

§ 8

Dwoykraiowi obywatele sujets mixtes zwani, którzy prawa swego względem bywania na seymie dowioda, y tego prawa używać chcą, albo przez całe 6 Mięsięcy w Kraiu mięszkać, lub podatek w dwoynasob płacić maią.

[1131] Documentul este în germană şi poloneză, însă nu am redat încă o dată textul german, deoarece este identic cu cel din documentul scris în germană şi română.

§ 9

Nakoniec Rubtaszom zdolność do posiadania tak ich przeszłych dóbr, iako też do nabycia nowych pozwala się.

Zwierzchnościa Ruptaszow iest co do zaskarzeń realnych względem dobr intabulowanych Sąd Szlachecki, we wszystkich zaś innych osobistych y realnych skargach Sąd mieyscowy.

Dan w naszym Stołecznym y Rezydencyonalnym Miescie Wiedniu dnia i4Miesiąca Marca, Tysiąc siedemset osiemdziesiątego siodmego, Państw naszych Rzymskiego w dwodziestym drugim, a dziedzicznokraiowych w siodmym Roku.

Joseph

Leopoldus Comtes à Kollowrat, Reg^{is}Boh^{ix}Sup[rem]us & A.A. pr[i]mus Canc[elar]ius
Johann Rudolph Graf Chotek

Ad Mandatum Sac.Cael.
RegiaeMajestatisproprium
Alöysius Graf von Ugarte

Sursa: Österreichisches Staatsarchiv, Direcţia (Abteilung) Allgemeines Verwaltungsarchiv; Colecţia de fonduri (Bestandsgruppe): *Adelsarchiv*; Fondul (Bestand): *Hofadelsakten*; Subfondul (Teilbestand): *HofadelsaktenAkten*; serie (*Serie*): Adelsgeneralien; Karton nr. 597 – Galizien, Bukowina; Fascicul (Faszikel): *IV D1 Fas[zikel] 9 GeneraliaBukowina*, f. 50–70. Originale tipărite bilingv: german-român şi german-polonez, c. neagră, difolio; originalul tipărit în germană şi română este semnat de împăratul Iosif al II-lea şi de înalţii funcţionari ai Imperiului Habsburgic şi are sigiliu timbrat cu timbru mobil; în câmpul sigilar, acvila bicefală; pe tipăriturile în germană şi poloneză, numele împăratului şi numele a trei dintre funcţionarii săi sunt reproduse doar prin tipărire.

Ediţii consultate: Traian Larionescu, „Familii vechi bucovinene", în vol. Mihai-Bogdan Atanasiu, Mircea-Cristian Ghenghea (coordonatori), *Pro Bucovina. Repere istorice şi naţionale*, Bucureşti, Editura „Mitropolit Iacov Putneanul", 2010, pp. 377–379 (republicare după Traian Larionescu, „Familii vechi bucovinene", în „Arhiva Genealogică Română", Bucureşti, Tipografia Ministerului de Război, 1944, pp. 1–3) (traducere românească după textul german); Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, ediţie şi studiu bio-bibliografic de Stelian Neagoe, Bucureşti, Editura Humanitas, 1991, pp. 53–55 (varianta românească, cu limbaj modernizat); Mircea Pahomi, „Boieri şi mazili – nobili bucovineni", în „Analele Bucovinei", anul IX, nr. 1 (18), 2002, pp. 70–71 (reeditare a variantei publicată de Ion Nistor, cu unele completări după Traian Larionescu).

ELITA ROMÂNILOR DIN BUCOVINA ANILOR 1775–1862[1132]

MIHAI IACOBESCU

The Elite of the Romanians in Bukovina between 1775 and 1862

(*Summary*)*

Approaching the problem of the existence and affirmation of a Romanian elite in Bukovina between the years 1775 and 1862, from the analysis of the historical facts regarding this period it can be stated that the elite of these years, in other historical conditions and under new circumstances, naturally followed and continued the activity of the personalities from the period when this territory was a part of Moldavia. This elite, formed and activated in the years 1775–1862 is therefore the continuation of the one developed and affirmed in the previous period, represented by Iacob Putneanul, Vartolomeu Măzăreanu or Gherasim Clipa. The new elite of the Bukovinian Romanians formed during the military administration (1775–1786) and the Galician one (1786–1861) consisted of scholars such as the boyar Vasile Balş, important clergy members, such as Dositei Herescu and Isaia Baloşescu, priests such as Vasile Ţintilă, Porfiriu Dimitroviţă, Iracie Porumbescu and Samuil Andrievici Morariu or polyglot public servants such as Teodor Racoce. Above all, the members of the Hurmuzachi boyar family should not be forgotten, especially Eudoxiu, Constantin, Gheorghe and Alexandru, all of them with thorough humanistic, legal and political studies in Vienna. To these could be added the deputies Mihai Bodnar-Bodnărescu and Miron Ciupercă, both peasants. In the cultural activity of 1848–1849, the elite of the Bukovinian Romanians was animated by high democratic and humanistic ideals. The most significant fact is that the spirit and zeal of the activity of 1848–1849 was prolonged and fulfilled in the following decade.

Keywords: Bukovina, Romanian intellectual elite, democratic and humanistic ideals.

În comparaţie cu teritoriile româneşti rămase sub suzeranitatea otomană şi protectoratul rus, Bucovina a evoluat după 1774 în graniţele Imperiului Habsburgic sub înrâurirea unui ansamblu de factori favorabili. Bucovina a fost ferită de numeroasele invazii şi raiduri de pradă ale ruşilor şi turcilor. Ea s-a bucurat de o îndelungată şi fertilă perioadă de dezvoltare paşnică. A putut să beneficieze mai ales de faptul esenţial că, odată scoasă de sub împovărătorul monopol economic al Porţii Otomane, era introdusă într-un circuit de valori materiale şi spirituale, de progresele tehnice şi informaţionale ale Europei Centrale şi Occidentale.

Cum ţinuturile ocupate în 1774 şi anexate în 1775 de către austrieci aveau cel mai mare potenţial demografic din toată Moldova – Ţinutul Cernăuţi înregistra la acea dată 7 220 de familii, iar Ţinutul Sucevei, cu 8 834 de familii, se situa pe primul loc între celelalte ţinuturi ale ţării[1133] –, deci nu putea fi vorba de „pustietate şi puţinătate" a populaţiei, noua administraţie, urmărind exploatarea cu maximă eficienţă şi integrarea acestei zone cât mai complet la imperiu, s-a străduit, prin colonizări şi prin stimularea imigrărilor cu elemente alogene, să distrugă primatul populaţiei majoritare româneşti şi să sporească de peste zece ori numărul locuitorilor[1134], creând un mozaic etno-lingvistic şi confesional, acel „Das Völker-Konglomerat" cu care se laudă o parte a istoriografiei oficiale[1135], încurajând o permanentă emulaţie creatoare şi o benefică activitate concurenţială într-un cadru juridic superior celui existent anterior. Curtea din Viena a creat un climat de ordine, de stabilitate şi legalitate, climat care a permis adoptarea unei politici economice mercantiliste. Îndeosebi reformele iosefiniste au stimulat, printr-un larg evantai de mijloace legislative, financiare şi vamale, economia de piaţă, înlesnind trecerea lentă la o „revoluţie" agrar-industrială, cu rezultate dintre cele mai prospere în domeniile cerealier şi animalier, modernizarea şi redistribuirea proprietăţii în folosul cercurilor imperiale, schimbarea şi perfecţionarea administraţiei şi justiţiei, acceleralea procesului de urbanizare şi transformarea Bucovinei într-un „stat-model" al imperiului[1136].

[1132] „Analele Bucovinei", anul IV, nr. 3, 1997, pp. 605–620.

* Traducere: Ştefăniţa-Mihaela Ungureanu.

[1133] P. G. Dimitriev, P. V. Sovetov (editori), *Moldova în epoca feudalismului. Recensămintele populaţiei Moldovei din anii 1772–1773 şi 1774*, ediţie, cuvânt introductiv şi comentarii de P. G. Dimitriev, volumul VII, partea a 2-a, Chişinău, Editura Ştiinţa, 1975, pp. 1–11.

[1134] Vl. Trebici, *Bucovina. Populaţia şi procesele demografice în anii 1775–1993*, Cluj-Napoca, Fundaţia Culturală Română, 1994, p.13.

[1135] W. Messner, *Dem Kaindl-Archiv*, Henbach, Würtenberg, 1985, pp. 15–17.

Însă foloasele politicii imperiale habsburgice pentru românii autohtoni au evoluat odată cu ponoasele noii stăpâniri străine. Fiindcă, dacă până atunci, teritoriul şi bogăţiile sale erau muncite şi stăpânite exclusiv de către români, acum principalele beneficii reveneau elementelor alogene, care au invadat şi acaparat cele mai importante pârghii ale conducerii vieţii economice, politice, culturale ale administraţiei şi justiţiei. A vedea astăzi, în mod idilic, numai aspectele pozitive ale administraţiei habsburgice, fără reversul aceleiaşi situaţii, fără relevarea simultană a consecinţelor negative, înseamnă a reconstitui subiectiv realitatea obiectivă a trecutului, a anula caracterul ştiinţific al istoriei, proiectând în trecut dorinţele noastre actuale sau aspiraţiile de viitor.

Teza falsă a creării de către imperiu a acelui „homo bucovinensis", definit prin „practica toleranţei de către oamenii de înaltă şi variată cultură"[1137], reprezintă tocmai o astfel de proiecţie subiectivă, idilică, potrivnică realităţii istorice. Ar fi suficient să exemplificăm următoarea situaţie complexă: anulând şi uzurpând toate drepturile şi libertăţile tradiţionale ale răzeşilor şi mazililor – ca, de pildă, ale ţăranilor din fostul Ocol al Câmpulungului Moldovenesc –, Curtea din Viena a intrat într-un amplu şi îndelungat proces cu ei, proces care a durat aproape o sută de ani, finalizându-se prin izbânda parţială a populaţiei băştinaşe. Tocmai de aceea, unul dintre fruntaşii românilor, care a trăit sub administraţia habsburgică şi care a simţit deopotrivă binefacerile şi consecinţele păgubitoare ale politicii imperiale, auzind încă de pe atunci despre acel scornit şi imaginar „homo bucovinensis", replica îndreptăţit: „Un astfel de «homo bucovinensis» este un monstru, o creaţie fantastică ieşită de sub bagheta de vrăjitor a Habsburgilor"[1138].

Ar mai fi adăugat şi un alt exemplu: dacă astăzi Bucovina este una dintre zonele turistice extrem de mult căutate şi vizitate de oameni de toate vârstele şi profesiile, din ţară şi din străinătate, simpli turişti sau specialişti, ori delegaţii guvernamentale care vin din România, acest fapt se datorează exclusiv valorilor de patrimoniu naţional şi universal create de autohtoni înaintea ocupării şi anexării zonei.

Teza acelui „homo bucovinensis" este contrazisă de istoria complexă şi veridică a provinciei şi de însăşi poziţia şi activitatea elitei românilor din Bucovina anilor 1775–1862, delimitare cronologică incluzând cele două etape ale stăpânirii habsburgice: etapa administraţiei militare (1775–1786) şi a administraţiei civile galiţiene (1786–1848 şi 1850–1862), perioadă la care ne vom referi pe scurt în rândurile ce urmează.

Mai întâi, ce înţelegem prin noţiunea de elită? Exact ceea ce explică îndeobşte autorii dicţionarelor enciclopedice, adică oameni aleşi, oameni deosebiţi, oameni care formează partea cea mai bună şi mai demnă, mai instruită şi mai plină de iniţiative benefice a unei populaţii, naţiuni, societăţi, într-o anumită etapă istorică[1139]. O elită nu se poate confunda nici cu o clasă socială ori grup social ca, de pildă, cu intelectualitatea; într-o elită – care, în fapt, este un grup restrâns – pot intra oameni din clase şi grupuri sociale diferite: oameni politici, intelectuali, ţărani isteţi şi foarte activi (cum au fost, în cazul Bucovinei, deputaţii ţăranilor din districtele Câmpulung şi Rădăuţi, Miron Ciupercă/Ciupercovici şi Mihai Bodnar/ Bodnărescu) sau boieri cu vederi liberale, progresiste.

Abordând problema existenţei şi a afirmării unei elite româneşti în Bucovina anilor 1775–1862, se poate constata, din analiza faptelor istorice referitoare la această perioadă, că elita din aceşti ani este continuatoarea firească, în alte condiţii istorice şi în noile împrejurări, a pleiadei de personalităţi din perioada când acest teritoriu făcea parte integrantă din Moldova.

Tocmai de aceea vom releva şi argumenta, mai întâi, că, la ocuparea şi anexarea acestei zone, cu ocazia diferitelor aniversări, în aprecieri pripite, conjuncturale, de convenienţă, noii stăpâni au găsit aici „urşi" şi „fiinţe semisălbatice", într-o „ţară barbară"[1140]. În Bucovina, când au intrat trupele austriece, „atât nobilimea, cât şi preoţimea, nota istoricul R. F. Kaindl, nu aveau aproape deloc studii sau alte educaţii[1141]. În 1774–1775, când s-a instalat administraţia imperială, adaugă Ferdinand

---

[1136] M. Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I (1774–1862), *De la administraţia militară la autonomia provincială* (în continuare se va cita: M. Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*), Bucureşti, Editura Academiei Române, 1993, p. 182.

[1137] Expresia „Homo bucovinensis" a fost lansată şi definită, în anul 1955, de către Hans Prelitsch.

[1138] Apud Vasile Schipor, „Ţara Fagilor". Buletin cultural", în „Analele Bucovinei", anul I, nr. 2, 1994, p. 528.

[1139] *Mic dicţionar enciclopedic*, Bucureşti, Editura Enciclopedică Română, 1972, p. 328.

[1140] „Calendariu", Cernăuţi, 1878, p. 82; P. S. Aurelian, *Bucovina. Descriere economică*, Bucureşti, 1916, pp. 34–45.

[1141] R. F. Kaindl, *Bukowina in Wort und Bild*, Czernowitz, Pardini, 1903, p. 219.

Zieglauer, „sistemul şcolar şi cultural stătea încă pe treapta cea mai de jos a evoluţiei lor". „Şcoala şi biserica erau într-o situaţie foarte rea", aprecia Johann Polek şi „marea masă a poporului creşterea fără nicio învăţătură"[1142]. În astfel de „condiţii", subliniază istoriografia oficială habsburgică, sistemul superior de învăţământ şi cultură, pe care l-a introdus noua administraţie austriacă, „a reuşit să câştige de partea Austriei majoritatea boierimii şi populaţiei săteşti", conchidea Erich Prokopowitsch[1143].

Astfel de aprecieri, credem noi, pot fi anulate chiar de un singur argument: valorile uriaşe ale civilizaţiei şi culturii româneşti, concentrate în această zonă, monumente şi necropole feudale de la Voroneţ, Rădăuţi, Putna, Suceviţa, Moldoviţa, Dragomirna etc., toate datând din perioada anterioară stăpânirii austriece, foste importante centre de spiritualitate românească în întreg Evul Mediu, cu picturi, cu fresce exterioare, cu manuscrise, opere de artă, care durează de patru – cinci veacuri şi care, prin calităţile lor artistice, rivalizează cu creaţiile renascentiste din Apusul Europei (istoricul de artă francez Paul Henry, de pildă, socotea Voroneţul „a opta minune a lumii") şi care justifică înscrierea lor în patrimoniul UNESCO – instituţie care a şi acordat salbei de ctitorii şi monumente voievodale româneşti din zonă, ca o recunoaştere recentă a semnificaţiei lor artistice de interes universal, „Mărul de Aur", aflat în muzeul moastic de la Vatra Moldoviţei. Toate aceste valori de patrimoniu, de interes naţional şi universal, concentrate în sudul Bucovinei, nu puteau fi create de nişte „analfabeţi", cu atât mai mult cu cât pe frescele de aici apar pictaţi şi filosofii antichităţii, iar tematica frescelor moldoveneşti exprimă o înaltă şi elevată concepţie filosofică şi o mare erudiţie a „zugravilor" anonimi, în majoritatea lor născuţi şi învăţaţi aici, în această zonă.

Elita care se formează şi activează în anii 1775–1862 este aşadar continuarea celei dezvoltate şi afirmate în perioada anterioară, elită din care amintim doar câteva personalităţi reprezentative din „secolul luminilor".

Învăţatul Iacob Putneanul (1719–1778), autor al primului abecedar, *Bucvarul*, care apare la 1665 şi se retipăreşte la Viena în anul 1781, pledează pentru un învăţământ modern, laic, naţional, iluminist, „în graiul şi obiceiul ţării", deşi, la scurtă vreme după instalarea administraţiei militare, Habsburgii au desfiinţat Academia de la Putna, unde lucrase şi se afirmase acest cărturar. Înaintea venirii austriecilor în Bucovina, înaintea reformelor iosefiniste, el a propus să se introducă obligativitatea şi gratuitatea învăţământului primar, cu o durată de şase ani. Iacob Putneanul a combătut vehement intervenţia fanarioţilor în treburile Bisericii Ortodoxe Române, ca şi tendinţa elementelor greceşti, strecurate în Principate odată cu domnii fanarioţi, de a se urca şi instala în diferite funcţii ecleziastice, inclusiv încercarea de a pune mâna pe funcţiile de mitropolit sau de stareţ al mănăstirilor noastre. Adresându-se contemporanilor şi mai cu seamă tinerilor, el spunea: „Când nu ai, omule, cu ce te mângâia, în veacul acesta al plângerii [veac care pentru Principatele Române însemna seria nesfârşitelor războaie ruso-austro-turce şi transformarea teritoriilor româneşti în principalul teatru al operaţiunilor militare şi al jafurilor acestor armate străine – n.n.], numai învăţătura este asemenea florilor frumos mirositoare, care tămăduieşte toate rănile cele trupeşti, iar cel neînvăţat este asemenea copacului uscat"[1144].

Vartolomeu Măzăreanu (1720–1805), originar chiar de pe meleagurile sucevene, este un om erudit, poliglot, autor de cărţi laice şi eclesiastice, „îndrumător al şcolilor domneşti, episcopeşti şi mănăstireşti din Moldova". El continuă strădăniile pentru modernizarea şi reorganizarea învăţământului în sensul dezideratelor iluministe, raţionaliste, sporind locul şi rolul disciplinelor laice şi al limbii vorbite de popor.

Tot astfel, cărturarul Gherasim Clipa, din Vicovu de Sus, cu studii temeinice făcute la Putna, Iaşi şi Leipzig, acţionează pentru realizarea aceluiaşi înalt ideal iluminist, desfăşurând o prodigioasă activitate culturală şi realizând mai multe traduceri valoroase, între care *Istoria lui Carol al XII-lea*, a lui Voltaire[1145].

Elita românilor bucovineni, din etapele administraţiei militare (1775–1786) şi a celei galiţiene (1786–1861), este formată din cărturari laici ca boierul Vasile Balş sau ierarhi ai bisericii, precum Dositei Herescu şi Isaia Baloşescu, preoţi ca Vasile Ţintilă, Porfiriu Dimitroviţă, Iraclie Porumbescu şi Samuil Andrievici Morariu (acesta va ajunge ulterior mitropolit) ori funcţionari poligloţi, ca Teodor Racoce, dar mai presus de aceştia, membrii familiei Hurmuzachi în general şi, dintre ei, în special Eudoxiu, Constantin, Gheorghe, Alexandru, cu o temeinică pregătire umanistă, juridică, politică la Viena. La aceştia s-ar putea adăuga şi deputaţii ţărani Mihai Bodnar-Bodnărescu şi Miron Ciupercă.

[1142] *Ibidem*, p. 126.

[1143] Erich Prokopowitsch, *Die rumänische Nationalbewegung in der Bukovina und der Daco-Romanismus*, Gratz-Köln, 1965, pp. 35–36.

[1144] Teoctist, Mitropolitul Moldovei şi Sucevei, *În slujba ortodoxiei româneşti, a năzuinţelor de unitate naţională şi de afirmare a culturii române: Mitropolitul Iacob Putneanul*, Mănăstirea Neamţ, 1978, p. 71.

[1145] M. Iacobescu, *op. cit.*, pp. 276–277.

Faţă de peroioada anterioară, în care s-au format şi afirmat personalităţile din acest spaţiu, în opera de constitiuire a elitei româneşti din Bucovina anilor 1775–1862 intervin factori noi, mai complecşi, deosebit de importanţi: iluminismul iosefinist, contactul între spiritualitatea de factură latină şi cea germano-austriacă; aducerea în Bucovina a unor învăţaţi şi pedagogi transilvăneni, între care Anton de Marki şi Ioan Budai-Deleanu – acesta din urmă era un însemnat cărturar format în universităţile vieneze, cunoscător al culturilor germană, austriacă, engleză, franceză, italiană; ştia 14 limbi, era adept al iluminismului transilvănean. S-au mai adăugat şi alte împrejurări: legăturile permanente cu cărturarii din întreg spaţiul locuit de români în general şi cu cei din Moldova şi Transilvania în special; prezenţa refugiaţilor, a conducătorilor revoluţiilor române de la 1821 şi 1848 şi alţi factori. Aceştia explică în bună parte de ce programul de activitate a elitei româneşti bucovinene vizează o dublă preocupare: îmbunătăţirea vieţii materiale şi spirituale în acest teritoriu şi abordarea, de către majoritatea reprezentanţilor de seamă ai românilor bucovineni (Vasile Balş, membrii familiei Hurmuzachi) a cauzei mai largi a tuturor românilor, aşa cum se va constata din analiza activităţii acestora în rândurile ce urmează.

Faţă de administraţia habsburgică, elita românilor bucovineni adoptă o atitudine diferenţiată, dar, în ansamblu bine chibzuită, bine individualizată, nici servilă, nici ostilă, mai adesea de colaborare şi întotdeauna constructivă, prudentă, moderată, cuviincioasă, fiindcă, fără s-o poată spune sau scrie, ea este convinsă că, dintre cele trei imperii – otoman, rus şi habsburgic – care-i pândesc şi asupresc pe români, Imperiul Habsburgic este de preferat celorlalte două. Cu ajutorul Curţii din Viena, în general, şi a statelor germane, în special, credeau unii că ar trebui românii să încerce să-şi salveze situaţia critică în care se aflau la această răscruce blestemată a interferenţei celor trei coloşi care se spionează şi se concurează reciproc în stăpânirea şi asuprirea popoarelor mai mici şi mijlocii din sudul şi sud-estul european.

Vasile Balş, descendentul unei străvechi şi influente familii boiereşti din această zonă, prin memoriile sale din 13 noiembrie 1780, aprilie 1781, ca şi prin noile propuneri şi memorii, din februarie şi noiembrie 1791, se implică direct şi plenar, atât în realizarea reformelor pe care le crede necesare „în folosul obştesc” în teritoriul Bucovinei, cât şi în acţiunile mai ample pentru emanciparea generală a întregii naţiuni române. Astfel, în *Descrierea Bucovinei şi a situaţiei interne*, Balş dezvăluie şi condamnă starea jalnică în care se afla această zonă de pe urma faptului că „strămoşii noştri au fost siliţi să accepte, de nevoie, ca ţara să devină o feudă a Porţii Otomane”. Boierul bucovinean se pronunţă pentru menţinerea administraţiei militare habsburgice – şi nu pentru integrarea Bucovinei la Galiţia – pentru ca astfel domnul Moldovei, paşalele din Moghilev şi Hotin să respecte noile realităţi istorice care vor fi create în Bucovina, iar proprietarii moldoveni, cu moşii în Bucovina, să poată admira şi urma „exemplul de organizare” de aici şi la nevoie să găsească aici „un dulce refugiu”. Balş mai propune ca în Bucovina să se introducă „o bună legislaţie”, încât cetăţenii să fie „supuşi unei purtări morale”, respectând tradiţiile locale, în care el înscrie obiceiul ca „boierul, clerul, mitropolitul, episcopii şi egumenii mănăstirilor să fie totdeauna scutiţi de orice fel de contribuţie”. În domeniul reformelor interne, Vasile Balş considera că noua administraţie trebuie să fie capabilă să înlăture „dezordinea, mizeria, neştiinţa şi abuzurile” vechiului regim politic turco-fanariot, pentru care, arăta Balş, „unicul ţel era stoarcerea banilor”. Erau necesare, continua Balş, reforme care să asigure „dezvoltarea societăţii din Bucovina spre folosul obştesc” şi „pentru fericirea generală”, adică pentru „prosperitatea Patriei”.

Din analiza memoriilor şi proiectelor redactate de Balş între anii 1780 şi 1781, se desprind câteva soluţii concrete. Problema problemelor, mobilul prosperităţii industriei, agriculturii şi comerţului îl constituiau emanciparea şi împroprietărirea ţăranilor. „Ţăranul, scria Balş, este izvorul cel mai bogat al trebuinţelor comune ale ţării”, dar, în Bucovina, „agricultura este în starea cea mai proastă”, ţăranii bucovineni „sunt lipsiţi de loturi proprii şi îndestulătoare”, ei „nu au case acătării, ci nişte sărmane colibe, împrăştiate ici şi colo, iar cele mai multe din locuinţele lor sunt fără grădini, fără curţi şi fără fântâni”. Ţăranul bucovinean, fiind sărac, „seamănă şi recoltează de abia atât cât îi este de trebuinţă până la anul viitor; motivul acestei purtări se bazează pe îndoiala dacă această colibă a sa, mică, o va păstra în anul care vine sau va pribegi aiurea”. Ce e de făcut? Soluţia fundamentală şi singura pe care o vedea şi o propunea Balş era ca „pământul să fie împărţit fiecărui ţăran, după starea averii sale"; numai împroprietărirea „ar încuraja pe oameni de la sine să puie pământul roditor într-o stare cât mai înfloritoare şi atunci, ca niciodată, nu şi-ar mai părăsi coliba". Devenind proprietar deplin, dispunând de „dreptul de succesiune", de „legile şi bunele rânduieli din alte ţări înfloritoare", stimulat şi prin „înfiinţarea câtorva colonii, care să devină un model pentru localnici", ţăranul bucovinean s-ar preface într-un „om bun şi instruit", care s-ar preocupa de „exploatarea cu maximă eficienţă a pământului"[1146]. Odată cu împroprietărirea ţăranilor, considera Balş, s-ar efectua şi catagrafierea, intabularea şi hotărnicirea proprietăţilor, ceea ce ar lichida certurile interminabile pentru pământ, procesele nenumărate ce constituiau „un rău fundamental" şi creau deţinătorilor de pământ „o stare permanentă de nesiguranţă", fiindcă „aproape nu este niciun lot de pământ fără să fie încurcat în certuri şi procese de hotare sau fără să fie supus justiţiei în felul oriental al acesteia de a face dreptate"[1147].

În strânsă legătură cu emanciparea şi împroprietărirea ţăranilor, Vasile Balş preconiza şi un ansamblu de reforme ce viza creşterea animalelor. În acest sens, în anul 1780, el îi scria lui Iosif al II-lea că „averea ţăranilor constă în vitele lor", dar, din cauza sărăciei, „pentru ca vitele lor – care sunt expuse tuturor schimbărilor şi intemperiilor iernilor – să ajungă la o situaţie şi la o creştere şi o îngrijire mai bune, trebuie să nu lipsească ţăranilor nimic din tot ce le este necesar, adică, pentru început, să fie ajutaţi ţăranii şi să li se şi poruncească să-şi construiască grajduri cuvenite", apoi să fie învăţaţi şi totodată ajutaţi să poată da vitelor „un consum mai bun de hrană şi de sare". Balş insista asupra faptului că ţăranii din Bucovina au nevoie de „sare mai multă şi mai ieftină şi de mai bună calitate" – problemă ce nu era rezolvată nici la 1848, când, în mai toate memoriile ţăranilor se relevă necesitatea ca statul să-i ajute în acest domeniu. Boierul bucovinean explica în memoriul său că cererile formulate de dânsul în numele crescătorilor de vite sunt rezultatul consfătuirii lui cu ţăranii şi negustorii din Bucovina. Pentru îmbunătăţirea acestui sector de însemnătate vitală în economia Bucovinei, Balş înainta şi alte propuneri importante, ce urmăreau selecţionarea şi ameliorarea raselor autohtone de bovine, ovine şi cabaline. Astfel, în memoriul din 1780, el releva împăratului că în Bucovina „caii ţăranilor sunt mici şi inapţi pentru anumite lucrări", de aceea „ar trebui să se poarte de grijă şi să acţioneze pentru aducerea unor armăsari de rasă din străinătate", să se înfiinţeze crescătorii model. Într-adevăr, în anul 1783, la Coţmani, a fost înfiinţată herghelia care, în anul 1788, a fost mutată la Văşcăuţi, apoi, în 1792, la Rădăuţi, în clădirile fostei episcopii şi pe întinsele moşii ale acesteia. S-a creat şi s-a dezvoltat astfel o mare şi excelentă unitate model, un complex agro-zootehnic, cu o herghelie vestită în toată Europa, cu filiale la Dorneşti, Volovăţ, Vicovul de Sus, Straja, Suceviţa şi Lucina, cu secţii pentru introducerea, aclimatizarea, ameliorarea, selectarea şi înmulţirea a noi rase cabaline, ovine şi bovine, cu o şcoală de cavalerie şi altele de învăţământ agricol, cu loturi experimentale şi pepiniere deservite de specialiştii cei mai buni din tot imperiul şi din diverse părţi ale Europei[1148].

Pădurea, „aurul verde", ocupa, la acea dată, peste 60% din teritoriul Bucovinei. Ea constituia o imensă avuţie naturală. De aceea, V. Balş atrăgea, cu multă stăruinţă, atenţia Curţii din Viena şi asupra acestui domeniu, arătând că „luncile, râurile, sălciile, pădurile sunt, după obişnuinţa practică de guvernare dezordonată orientală, în cea mai mare încurcătură şi neglijenţă; niciun proprietar funciar nu se recunoaşte răspunzător asupra acestora". Condamnând nepăsarea şi ignoranţa localnicilor faţă de modul în care se gospodărea această imensă avuţie naturală, Balş scria că „fiecare ţăran se crede împuternicit să taie, fără să ţină seama de vreo regulă, de proprietar, ba chiar fără ştirea acestuia, ceea ce face adesea ca unele din cele mai bune şi mai frumoase păduri să fie distruse numai din rea credinţă"; ţăranii „taie cei mai buni şi mai frumoşi copaci şi lasă crengile pentru alţii să se usuce, fără să le care şi să le utilizeze. La aceasta se adaugă multe alte abuzuri la care sunt expuse pădurile, spre paguba proprietarilor, din partea poporului încăpăţânat şi imoral". Balş arăta că, în urmă cu numai 30 de ani, au fost distruşi codrii din Zaliska, Suceava şi Coţmani, iar neocrotirea pădurilor ar putea face, în viitor, ca să devină fără sens însuşi numele de Bucovina, Ţara Fagilor[1149].

[1146] Bassilius Balsch, „Beschreibung der Bukovina und deren innern Verhältniss", în „Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museums", 1895, pp. 103–112.

[1147] N. Grămadă, „Sătenii şi stăpânii în Bucovina între 1775–1848", în „Anuarul Muzeului Bucovinei", anul I–II, 1944, pp. 41–44.

[1148] M. Iacobescu, *op. cit.*, pp. 217–220.

[1149] *Ibidem*, p. 222.

Un alt domeniu prioritar, conturat în programul formulat de Vasile Balş, îl reprezenta reformare şi reglementarea averilor mănăstireşti. În Bucovina, la data anexării, existau 17 mănăstiri, 15 schituri, patru sihăstrii, 247 biserici, cu circa 1 000 de preoţi şi călugări, care stăpâneau circa 60% din suprafaţa Bucovinei (267 de moşii) – terenuri arabile, păduri, păşuni, fâneţe, vii, iazuri, depozite de mărfuri, dughene, pivniţe, mori, branişti, heleşteie etc. Acestea era dăruite de domnii ţării de la întemeierea statului şi răsfirate în toate ţinuturile Moldovei. În Bucovina, din cele 229 comune, 115 se aflau pe moşiile mănăstireşti [1150]. Pentru prosperitatea şi fericirea locuitorilor Bucovinei, aprecia Vasile Balş, trebuie să se înfiinţeze o episcopie la nivelul întregii zone, să se treacă la inventarierea averilor şi veniturilor mănăstireşti, să se instituie un control asupra proprietăţilor şi averilor bisericii, să se creeze un Consistoriu, format din episcop, doi clerici şi doi funcţionari laici, numiţi de stat, iar egumenii să prezinte anual raporte detaliate asupra utilizării veniturilor acestora. De fapt, boierul bucovinean mergea şi mai departe cu propunerile sale, sugerând Curţii din Viena ca, din veniturile mănăstirilor şi bisericilor, să fie întreţinută întreaga reţea de învăţământ din Bucovina şi să se salarieze călugării, preoţii, învăţătorii şi profesorii din toate şcolile care, împreună cu cele ce urmau să ia fiinţă în toate aşezările urbane şi rurale, trebuiau să formeze „cetăţeni instruiţi şi demni”[1151].

În pofida faptului că multe dintre propunerile sale nu erau identice cu intenţiile programului reformator iosefinist, o mare parte din ideile lui Balş şi-au găsit înfăptuirea în cadrul reformelor habsburgice. Devenind, rând pe rând, director al aşezământului rezidenţial din Cernăuţi (în 1779), însărcinat imperial cu traducerea şi editarea publicaţiilor şi patentelor imperiale pentru Bucovina, apoi înalt funcţionar la Consiliul Aulic de Război din Viena (în 1783), dar, mai ales, fiind promovat în cea mai înaltă funcţie, aceea de căpitan al Bucovinei, între anii 1792 şi 1808, Vasile Balş a avut posibilitatea să transpună el însuşi în viaţă cele mai multe dintre propunerile şi proiectele sale. Una dintre ultimele sale misiuni asumate a fost aceea de sfetnic al împărăţiei austriece, care a negociat şi încheiat şase tratate de vânzare a moşiilor Fondului Bisericesc Ortodox din Bucovina, moşii aflate pe teritoriul Basarabiei şi pe care Balş le-a vândut, în anul 1812, în favoarea Curţii din Viena, aducând în visteria acesteia suma de 6 000 de guldeni[1152].

În domeniul vieţii spirituale, în primele decenii de după ocuparea şi anexarea nordului moldav, Vasile Balş s-a remarcat drept unul dintre principalii promotori, organizatori şi înfăptuitori ai învăţământului modern, laic, de stat, din Bucovina. Sub influenţa iluminismului, el preconiza construirea de „şcoli publice”, şcoli „moderne, model”, la care să înveţe nu numai copiii orăşenilor şi ţăranilor din Bucovina, ci şi ai celor Moldova. În 1781, într-un memoriu către Iosif al II-lea, boierul bucovinean reia şi dezvoltă, mai pe larg, argumentarea referitoare la necesitatea înfiinţării şcolilor săteşti şi orăşeneşti. Balş propune ca noul sistem de învăţământ, de factură iluministă, să aibă la bază „studierea cu precădere a limbii latine”, limbă care era încă limba universală în ştiinţă şi în biserica catolică. Deoarece românii bucovineni erau descendenţi din daci şi latini, limba latină, aprecia Balş, „va place poporului bucovinean, fiindcă va avea ocazia să-şi instruiască fiii în mod gratuit şi, pe deasupra, va avea avantajul însemnat că, neexistând în Moldova astfel de şcoli publice, dacă se va răspândi odată renumele bun al şcolilor bucovinene, moldovenii îşi vor trimite negreşit şi ei copiii să înveţe în Bucovina”[1153] – previziune ce s-a şi împlinit: printre cei ce învăţau la Cernăuţi, în primele decenii de la începutul celei de-a doua jumătăţi a veacului al XIX-lea, s-a aflat şi Mihai Eminescu. Vasile Balş participă în mod direct la efectuarea recensământului şcolar în primii ani ai administraţiei militare, elaborează şi editează 16 manuale şcolare, în colaborare cu cărturarul transilvănean Ioan Budai-Deleanu, pe care îl cheamă în Bucovina şi îl angajează în funcţia de „traducător, copist, scriitor”; aduce de la Viena 4 275 de manuale şcolare pentru cele 300 de localităţi în care urmau să fie întemeiate şcoli primare[1154].

La prima vedere – o parte din istoriografia austriacă s-a şi pronunţat în acest sens – Vasile Balş pare câştigat definitv şi total de partea intereselor habsburgice, după cum se afirmă tot atât de greşit şi în cazul lui Eudoxiu Hurmuzachi. Or, analizând dimensiunea naţională a activităţii preconizate de

---

[1150] *Ibidem*, pp. 288–289.

[1151] *Ibidem*, pp. 288–289.

[1152] *Ibidem*, pp. 118, 122, 125, 145, 209.

[1153] F. Zieglauer, *Geschichtliche Bilder aus der Bukowina zur Zeit der österreichischen Miltärverwaltung (1774–1786)*, Bd. II, Czernowitz, 1894, pp. 95–96; Mihai-Ştefan Ceauşu, „Vasile Balş, un iosefinist bucovinean”, în „«Suceava». Anuarul Muzeului Bucovinei”, anul XVII–XVIII–XIX, 1990–1991–1992, pp. 407–418.

[1154] M. Iacobescu, *op.cit*, pp. 323–324.

Balş – lucru valabil în cea mai mare parte şi în cazul lui E. Hurmuzachi –, constatăm că acest fruntaş al românilor bucovineni se pronunţă cel dintâi în mod consecvent pentru apărarea intereselor tuturor românilor şi pentru conservarea şi afirmarea individualităţii românilor bucovineni. Astfel, le cere mai întâi să se păstreze nealterată autonomia Bucovinei şi, în acest scop, Balş respinge atât ideea dezmembrării teritoriale a provinciei (o jumătate din aceasta să se alipească la Transilvania, iar cealaltă jumătate la Galiţia), cât şi alipirea ei integrală la provincia Galiţia – propuneri formulate în cadrul Conferinţei de la Viena din anul 1780, care a dezbătut problema organizării Bucovinei. „Bucovina, se arăta în 10 martie 1781, în nota de răspuns a şefului Cancelariei Aulice din Viena la memoriul lui Balş pe această temă, în niciun caz nu trebuie să fie unită cu altă provincie, ci să fie tratată ca o provincie cu totul separată”, pentru ca, în acest fel, „să câştige simpatia şi încrederea naţiunii moldovene”[1155].

Asupra necesităţii păstrării autonomiei Bucovinei, Vasile Balş revine în mod insistent într-un memoriu înaintat împăratului Leopold al II-lea, în anul 1790, în care se arăta – iar Cancelaria Aulică din Viena recunoştea oficial, fapt deosebit de important – că Bucovina este o ţară cu totul deosebită de Galiţia, prin „obiceiuri, religie, limba locuitorilor” săi, care descind din daci şi romani, iar Bucovina, veacuri în şir, a făcut parte integrantă din Moldova. Din nefericire, această recunoaştere oficială, înscrisă într-o diplomă imperială, n-a fost urmată şi de separarea Bucovinei de Galiţia, aşa cum cerea Balş. A avut oare Curtea din Viena motive speciale, cerute de cheltuielile de administraţie pentru acceptarea păstrării separate a Bucovinei, sau a vrut să dea satisfacţie nobilimii galiţiene, care cerea cu insistenţă o „recompensă”, oricât de modestă, pentru serviciile aduse de polonezi în timpul depresurării Vienei de primejdia invaziei otomane cu prilejul asediului din 1673?[1156].

Problema naţională, abordată de Vasile Balş, nu s-a rezumat la simpla păstrare a autonomiei Bucovinei. Programul său are cu mult mai multe laturi care nu pot fi decât rezumate într-un text atât de restrâns. El, Vasile Balş, printre primii români din Bucovina, explică în ce sens văzuse Curtea din Viena, în anul 1774, că ocuparea acestei zone reprezenta intrarea în posesia a ceea ce se chema „cheia Moldovei”[1157]. „Progresul şi însăşi existenţa Bucovinei, scria Balş în 1780, atârnă de legăturile sale cu Moldova”, fiindcă, completa el într-un memoriu din 1791, Bucovina „se află cu Moldova într-o foarte strânsă relaţie, prin natura graniţelor, a locului, a simpatiei părţii pentru întreg şi a întregului pentru parte”; „Moldova îşi caută în soarta Bucovinei, într-o anumită măsură, pe a sa”[1158]. Bucovina, adaugă boierul bucovinean, este „încă un pod de aur” pentru legăturile cu întreaga suflare românească din spaţiul vechii Dacii; el considera că, în contextul istoric de atunci, „Moldova şi Valahia sunt primele a căror situaţie şi soartă se adresează ţărilor ereditare cezaro-crăieşti şi următoarele în care revoluţiile pot fi iminente”. În împrejurările, devenite acum vizibile, decăderii Porţii Otomane şi ale expansiunii permanente a Rusiei spre gurile Dunării, trebuie să se vadă clar, scria Balş, că „Moldova şi Valahia garantează ţărilor ereditare cezaro-crăieşti avantaje şi perspective, aproape de acelaşi rang şi geutate, cu acelea pe care le oferă Crimeea Rusiei”[1159].

Vasile Balş are, aşadar, meritul de a fi schiţat, primul dintre românii Bucovinei, principalele reforme ce urmau să fie introduse în Bucovina şi, prin funcţiile publice deţinute, de a se fi implicat în realizarea lor. El are, totodată, meritul de a fi elaborat şi difuzat şi coordonatele fundamentale ale activităţii elitei româneşti în problema naţională, pentru aproape o sută de ani.

După repudierea reformelor iosefiniste, după trecerea Bucovinei la Galiţia, odată cu conturarea efectelor negative ale politicii conservatoare ale sistemului Metternich, în general, şi ale Guberniului de la Lemberg, în special, în Bucovina se resimte din ce în ce mai grav politica expansivă a Rusiei care, dorind să contracareze acţiunile Curţii din Viena de a atrage la imperiu pe toţi ucrainenii, încurajează gruparea habsburgofilă a tinerilor ucraineni din ţinut. De aceea, în perioada postiosefinistă, elita românilor bucovineni îşi concentrează activitatea spre apărarea şi dezvoltarea limbii române, spre înfiinţarea şi diversificarea reţelei şcolare, spre elaborarea, traducerea şi adaptarea manualelor şcolare, spre înmulţirea şi difuzarea scrierilor cu caracter religios ortodox, dar şi a acelor lingvistice, filologice, literare şi chiar cu conţinut istoric, în care pulsează ideologia dacoromânismului, idealul apărării şi afirmării unitare a întregii naţiuni române, ameninţată prin politica Rusiei sau a Austriei. În prima jumătate a veacului al XIX-lea, chiar înainte sau în sincronizare cu aceleaşi preocupări în Principate, în Bucovina se editează şi se difuzează primele calendare şi publicaţii în limba română. Se cere recunoaşterea egalităţii pe plan politic, cultural şi confesional a naţionalităţilor din imperiu, dobândirea şi lărgirea autonomiei naţionale – deziderate ce capătă o maximă claritate şi pregnanţă în programele elaborate şi difuzate la 1848–1849, mai ales în condiţiile în care cărturarii români din familia Hurmuzachi reiau şi dezvoltă principalele deziderate ale emancipării întregii naţiuni române, cu ajutorul Austriei în special şi a statelor germane în general.

[1155] Idem, „Un memoriu din 1780 al iluministului Vasile Balş”, în „Codrul Cosminului”, s.n., anul I, 1995, pp. 214–225; Mihai-Ştefan Ceauşu, *op. cit.*, p. 412.

[1156] H. I. Bidermann, *Die Bukovina unter österreichischer Verwaltung 1785–1875*, Wien, 1875, pp. 6–8.

[1157] *Răpirea Bucovinei după documente autentice*, Bucureşti, 1875, pp. 38–39.

[1158] Mihai-Ştefan Ceauşu, „Idei politice în Bucovina la sfârşitul secolului al XVIII-lea: cazul Vasile Balş”, în vol. Leonid Boicu, Gabriel Bădărău, Lucian Nastasă (coord.), *Istoria ca lectură a lumii*, Iaşi, Fundaţia Academică „A. D. Xenopol”, 1994, p. 494.

[1159] *Ibidem*, pp. 495–496.

Întreţinerea şi stimularea interesului pentru procurarea şi difuzarea cărţilor în limba română sunt ilustrate de următoarele date statistice: dacă între anii 1600 şi 1700, în zonă circulă doar 47 de tipărituri româneşti, între 1700 şi 1750 numărul lor urcă la 238, adică de peste cinci ori. Între anii 1750 şi 1800, în zonă circulă 772 de cărţi româneşti, adică de trei ori mai multe ca în întreg veacul anterior, iar între 1800 şi 1825, alte 776 de cărţi româneşti sunt aduse din tiparniţele moldovene, muntene sau transilvănene, dar şi din tipografiile de peste graniţele spaţiului etnic românesc, de la Viena şi Buda, la care se mai adaugă şi cărţile ieşite din tipografiile special înfiinţate pentru românii bucovineni la Cernăuţi şi Lemberg. Creşte, totodată, preponderenţa cărţilor cu conţinut laic, extrem de divers: literar, filosofic, umanist, ştiinţific, juridic, economic, fiscal, militar, istoric, vamal etc.[1160]. În pofida emigrării unor cărturari bucovineni în Moldova, în ciuda desfiinţării majorităţii mănăstirilor, adevărate focare de cultură şi spiritualitate românească, în umbra zidurilor locaşurilor de cult continuă să se scrie încă multe lucrări. Numai în etapa de până la 1848, în zonă au fost identificate peste 120 de manuscrise, între care şi patru variante ale celebrei lucrări populare *Alexandria*[1161].

După ce Guberniul de la Lemberg renunţă public, în anul 1793, la obligativitatea învăţământului primar şi instaurează, după 1805, monopolul Consistoriului catolic asupra şcolilor, lupta elitei româneşti pentru înfiinţarea de şcoli româneşti sau bilingve, româno-germane, se desfăşoară sistematic şi cu perseverenţă, îndeosebi sub conducerea unor ierarhi ai Bisericii Ortodoxe. Într-un apel către preoţii şi credincioşii ortodocşi, Dositei Herescu le cerea „să se aşeze la fieştecare sat, unde există parohie, o şcoală pentru învăţatul copiilor". Prin stăruinţele lui Dositei Herescu şi Isaia Băloşescu iau naştere mai multe şcoli ca, de pildă, la Iţcani, Dorneşti, Pătrăuţii Vechi, Ilişeşti, Câmpulung Moldovenesc, Rădăuţi, Sadagura, Prisaca Dornei, Măneuţi, Putna, Solca, Iacobeni, Tereblecea, Bucşoaia, Boian, Crasna, Satu Mare, Vatra Dornei etc. În 1823 erau 27 de şcoli noi „populare", întreţinute din veniturile Fondului Bisericesc Ortodox din Bucovina, instituţie ce acorda o leafă în valoare de 25 de florini pe an preoţilor şi diaconilor, slujitori ai şcolilor. „M-am ostenit înainte de toate să înfiinţez şcoli, scria Dositei Herescu, pentru folosul patriei, pentru ca timpul său să nu treacă fără folos"[1162]. Tot astfel, după ce, în anul 1818, guberniul galiţian a desfiinţat modestul Seminar Teologic din Cernăuţi, s-a reuşit, în urma unor numeroase memorii şi stăruinţi la Viena, graţie îndeosebi episcopului Isaia Băloşescu, să se înfiinţeze, în anul 1827, Seminarul şi Institutul Teologic din Cernăuţi – unitate şcolară la nivelul institutelor europene similare –, care a avut un rol însemnat în formarea de cadre preoţeşti nu numai pentru Bucovina, ci şi pentru Moldova şi celelalte teritorii româneşti. Au urmat alte acţiuni concertate ale elitei româneşti pentru scoaterea învăţământului din Bucovina de sub îndrumarea şi controlul Consistoriului catolic din Galiţia, reuşindu-se să se obţină această izbândă, după îndelungi şi stăruitoare intervenţii la Viena, în anul 1844.

După ce, în anul 1803, învăţătorul român Ion Bâlea (Bilewicz) întreprinde o încercare nereuşită de a edita o publicaţie în limba maternă a populaţiei indigene, un alt slujitor al şcolii, Vasile Ţintilă din Tereblecea, scoate, între anii 1809 şi 1824, mai multe calendare, inţiativă continuată, fără întrerupere, din anul 1841, de către Porfiriu Dimitroviţă (1801–1865)[1163].

Un moment aparte îl reprezintă încercările lui Teodor Racoce, un erudit cărturar din nordul Bucovinei, ştiutor a şase limbi. În *Înştiinţarea* sa, din 8 martie 1817, difuzată în întreg spaţiul locuit de români, Teodor Racoce trasează un veritabil program cultural în vederea creării unei prese româneşti, concluzionând, în finalul manifestului său, că „neamul românesc, măcar că este împărţit întru mai multe ţări şi trăind sub mai multe stăpâniri osăbite, totuşi are o limbă, aceeaşi lege şi aceleaşi obiceiuri, precum şi aceleaşi cărţi şi aceeaşi scrisoare; deci, românii, socotiţi împreună, fac o naţie de mai multe milioane, care de mult doreşte a fi părtaşa culturii celorlalte neamuri ale Europei"[1164]. Publicaţia sub forma unui magazin, *Chrestomaticul românesc* (1820), *Dicţionarul româno-germano-francez* a lui Vasile Cantemir, înfiinţarea Societăţii Literare (1846), care îşi propunea „cultivarea şi dezvoltarea limbii naţionale"[1165], reprezintă alte momente şi izbânzi ale activităţii elitei româneşti.

[1160] M. Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, pp. 317–319.

[1161] *Ibidem*, p. 322.

[1162] *Suceava. File de istorie. Documente privitoare la istoria oraşului, 1388–1918*, vol. I, Bucureşti, 1989, p. 468.

[1163] Vasile Schipor, „Calendarele româneşti din Bucovina", în „Analele Bucovinei", anul I, nr. 2, 1994, p. 312.

Revoluţia de la 1848, care ar putea forma ea însăşi tema unei lucrări aparte şi detaliate, reprezintă un moment de însemnătate crucială în afirmarea şi fundamentarea conştiinţei naţionale, în conştientizarea şi angajarea intelectualităţii bucovinene, în organizarea şi conducerea activităţii de apărare şi emancipare a românilor din acest teritoriu. Acum, elita românească şi-a sporit în mod considerabil numărul şi forţa de înrâurire, formulând câteva idei forţă, care au devenit pilonii activităţii de până la eliberarea şi unirea din 1918. Noile revendicări sociale, politice, economice, culturale, religioase, cu un pronunţat caracter naţional, au fost gândite şi răspândite în/şi pentru cercuri politice cu mult mai largi ale populaţiei. A fost depăşită considerabil faza anterioară a formulării şi menţinerii unor idei şi proiecte doar la nivelul unui grup restrâns de iniţiaţi. S-a lărgit şi consolidat colaborarea cu românii din celelalte teritorii ale vechii Dacii. Pentru emanciparea generală a românilor şi a întregii populaţii din Bucovina, s-a lucrat şi înaintat pe o multitudine de planuri: economic, politico-naţional, spiritual etc.

Astfel, la iniţiativa elitei românilor bucovineni – elită mult sporită numericeşte şi calitativ superioară celei de dinaintea anului 1848 – activitatea şi lupta împotriva regimului absolutist feudal, condus de cancelarul Metternich, se desfăşoară sub diverse forme: participarea tinerilor, în frunte cu Eudoxiu Hurmuzachi, la luptele revoluţionare pe baricadele vieneze; convocarea, în 22 martie 1848, în capitala Bucovinei, a adunării naţionale, alegerea Comitetului Naţional de Acţiune, condus de Doxachi Hurmuzachi; elaborarea programului principal al revendicărilor, *Petiţia Ţării*; constituirea gărzilor naţionale în principalele oraşe ale provinciei; extinderea, la sfârşitul lunii martie şi în lunile următoare, a frământărilor ţărăneşti şi a acţiunilor politice cu caracter de masă, luarea cu asalt a primăriilor, sediilor administrative şi a unor conace boiereşti de către ţărani; înlăturarea unor funcţionari imperiali din unele localităţi; editarea unor memorii care sporeau considerabil seria revendicărilor social-politice şi naţionale; editarea şi difuzarea unei gazete naţionale, bilingve, „Bucovina" (1848–1850) etc. Programul revendicărilor este detaliat şi diversificat în memorii ale ţăranilor, orăşenilor, boierimii liberale, clerului sau în paginile gazetei „Bucovina", stând sub semnul maturizării considerabile şi a afirmării puternice a elitei româneşti, animate profund de idealul daco-românismului[1166].

În domeniul gândirii economice, elita românilor bucovineni se pronunţă pentru stimularea industriei şi a comerţului, pentru înfiinţarea unui institut de credit, pentru desfiinţarea numeroaselor restricţii şi piedici în relaţiile comerciale dintre Bucovina şi celelalte teritorii româneşti, „vecine şi consângene"[1167]. În *Petiţia Ţării* se releva că relaţiile existente între teritoriile româneşti „exercită o înrâurire puternică asupra industriei şi comerţului"[1168]. În memoriul locuitorilor oraşului Suceava, din 16 iunie 1848, către Prezidiul Galiţiei, se face o incursiune în trecutul acestei aşezări glorioase, relevându-se că fosta capitală a Moldovei a decăzut considerabil după anexarea sa la Imperiul Habsburgic, din cauza regimului sever de frontieră, a piedicilor impuse în calea dezvoltării sale fireşti, a numeroaselor obligaţii care împovărează toate clasele şi păturile sociale; de aceea, mai mult de jumătate din populaţia oraşului s-a refugiat în Moldova. Semnatarii memoriului propuneau înlăturarea cât mai grabnică a restricţiilor vamale în comerţul cu Moldova[1169]. Şi în memoriul locuitorilor din comunele Gura-Humorului, Ilişeşti şi Braşca, din 30 iulie 1848, sunt denunţate restricţiile impuse de

---

[1164] M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 347.

[1165] *Ibidem*, pp. 348–349.

[1166] M. Iacobescu, „Idealul unităţii naţional-politice în gândirea şi acţiunile românilor din Bucovina în timpul revoluţiei de la 1848–1849" (în continuare se va cita: M. Iacobescu, *Idealul unităţii naţional-politice*), în „Analele Ştiinţifice ale Universităţii «Al. I. Cuza» Iaşi", s.n., III, Istorie, tomul XXXI, 1985, pp. 57–62.

[1167] *Ibidem*, p. 58.

[1168] *Ibidem*.

[1169] Arhiva Mănăstirii Sfântul Gheorghe, Suceava, inventar 1421.

Habsburgi în calea schimburilor dintre Bucovina, pe de o parte, şi Muntenia, Moldova, Transilvania, pe de altă parte, relevându-se că, în pofida acestor restricţii, românii bucovineni dezvoltă în mod clandestin relaţiile cu confraţii lor chiar şi în condiţiile în care „mai mulţi oameni – spre indignarea poporului – au fost împuşcaţi în mod arbitrar”[1170].

În manifestul *Fraţilor ţărani din Bucovina*, din 17 noiembrie 1848, deputatul ţăranilor din zona Rădăuţi, Mihai Bodnar-Bodnărescu, împreună cu deputaţii Miron Ciupercă şi Gheorghe Timiş, precum şi ţăranii Ilie Niculiţă, Vasile Ştirbu şi profesorul Anton Kral, directorul liceului din Cernăuţi şi reprezentant al minorităţilor germane, explică populaţiei conţinutul revendicărilor susţinute de dânşii în Parlament şi relevă, între altele, că ei au cerut încetarea colonizărilor în Bucovina, dreptul bucovinenilor de a fi stăpâni pe propria lor soartă şi pe bogaţiile locului: „Judecaţi, fraţilor, voi singuri, nu-i mai bine dacă-şi face cineva mămăliga singur, cum vrea el, decât să i-o facă altul, cum vrea acela? Nu-i mai bine să fie cineva singur gospodariu în casa lui şi stăpân în livada lui, pe grădina lui şi pe pământul lui, decât să fie slugă la altul?”. Şi în acest document se pledează pentru liberalizarea legăturilor comerciale cu Moldova: „Oare dacă ne trebuie într-o nevoie un coreţ de păpuşoi, de la Galiţia ne ducem să aducem? Sau de ne trebuie o vită, din Galiţia o aducem?” Drept urmare, se cerea „să se ridice sau să se uşureze cordonul de pe graniţa Moldovei, care negoţul cu această megieşă ţară aşa tare îl împiedică” şi „să se mai coboare preţul sării, de vreme ce în megieşa Moldovă mult mai ieftină şi mult mai bună este sarea ca la noi, din care pricină mulţi sunt siliţi să calce graniţa ca să-şi aducă sare mai bună şi mai ieftină; câţi prin acel încriminal au căzut sau pe graniţă de cătane s-au împuşcat”[1171].

Pe tărâmul gândirii şi al acţiunilor politico-naţionale, elita românilor bucovineni cere – în *Petiţia Ţării* – „păstrarea naţionalităţii, adică a legii, limbii şi obiceiurilor noastre, care, noi, din moşi, din strămoşi le avem”[1172]. În acest scop, soluţia dorită era acordarea statutului de autonomie naţională, cu toate prerogativele ce decurgeau din aceasta. Aceasta era cererea minimă ce se putea obţine, dar s-a încercat şi unirea tuturor provinciilor româneşti aflate la imperiu – Transilvania, Banatul şi Bucovina – într-un mare ducat românesc. În acest sens, Eudoxiu Hurmuzachi a acţionat, alături de Andrei Şaguna, în cadrul unei deputaţiuni a românilor din imperiu, care s-a deplasat la Viena, Praga, Kremsier şi Olmütz. Acest mare ducat al tuturor românilor din imperiu urma să fie organizat pe baza unei largi autonomii, având organe legislative, executive şi juridice proprii, în care românii trebuiau să fie reprezentaţi în directă proporţie cu numărul lor majoritar din Transilvania, Banat, Crişana, Maramureş şi Bucovina[1173]. Constituţia din 4 martie 1849 nu admitea decât autonomia Bucovinei. Dar, dincolo de cerinţele înscrise în actele oficiale – aşa cum pe Câmpia Libertăţii de la Blaj mulţimea adunată striga: „Noi vrem să ne unim cu ţara!” –, problema unirii tuturor românilor era la ordinea zilei. Comitetul revoluţionar al refugiaţilor moldoveni de la Cernăuţi hotăra, în 2 iulie 1848, să-l trimită la Bucureşti pe Iancu Alecsandri, pentru ca împreună cu o deputaţiune trimisă la Viena, Frankfurt şi Paris să acţioneze şi pe cale diplomatică, pentru a câştiga cercurile politice europene în favoarea constituirii unui stat naţional român, sub egida Casei de Habsburg. Acesta urma să se formeze prin ieşirea Moldovei şi Munteniei de sub suzeranitatea Porţii Otomane şi protectoratul Rusiei şi, împreună, să se unească cu teritoriile româneşti din cele două imperii – Transilvania, Banat, Bucovina, Basarabia. În acelaşi sens acţiona, în luna august 1848, şi o delegaţie a românilor moldoveni, munteni, transilvăneni, bucovineni şi bănăţeni, care a prezentat împăratului de la Viena proiectul detaliat al constituirii statului naţional român. Membrii delegaţiei românilor din întreg spaţiul locuit de români s-au străduit să câştige de partea lor şi simpatia Parlamentului. Românii s-au încredinţat că unii deputaţi austrieci şi polonezi se arătau favorabili acestei idei. Dar agravarea situaţiei din Imperiul Habsburgic în general şi ameninţările din partea revoluţiei ungare în special, teama de unele complicaţii internaţionale şi, mai ales, situaţia în care s-a văzut Curtea din Viena de a face apel la intervenţia trupelor ţariste contra armatei revoluţionare ungare, toate acestea au determinat căderea planului unirii tuturor românilor într-un stat naţional, sub egida Casei de Habsburg[1174]. Planul unirii tuturor românilor sub egida şi cu ajutorul Habsburgilor era urmărit îndeaproape de cercurile guvernamentale din Rusia. În vreme ce delegaţia tuturor românilor acţiona la Viena, ministrul Afacerilor Externe al Rusiei îşi informa reprezentanţii din principalele centre politice europene că „boierii moldoveni, refugiaţi în Bucovina, strângeau forţe pentru a merge asupra Iaşului şi, de comun acord cu cei ce s-ar fi alăturat lor din Transilvania şi chiar din Basarabia, rebelii au pregătit o răscoală generală al cărei rezultat ar fi trebuit să fie, ca şi în Valahia, asasinarea sau expulzarea domnitorului, răsturnarea ordinii stabilite şi unirea celor două Principate într-un singur stat, fără nicio legătură cu Rusia şi Poarta Otomană"[1175]. Unirea mai era la ordinea zilei şi în septembrie 1849, când ţăranii răsculaţi din zona Rădăuţi au cerut „unirea cu Moldova", iar căpeteniile răscoalei, în frunte cu Ioan Tolocariu, au fost executaţi[1176].

[1170] Arhiva Muzeului Naţional al Bucovinei, Suceava, Fond *1848*, inv. 1326.

[1171] *Ibidem*, inv. 1328.

[1172] Octav Monoranu, Mihai Iacobescu, Eugen Dimitriu, „Documente ale Revoluţiei de la 1848 în Bucovina”, în „«Suceava». Anuarul Muzeului Judeţean”, anul V, 1987, pp. 490–492.

[1173] Teodor Bălan, *Eudoxiu Hurmuzachi şi memoriul românilor ardeleni din 1849*, Cernăuţi, 1943, pp. 1–33.

[1174] I. G. Sbiera, *O pagină din istoria Bucovinei din 1848–1849*, Cernăuţi, 1899, pp. 18–19.

Elita românilor bucovineni protestează împotriva intrării trupelor otomane şi ruseşti în Principate; bucovinenii strâng bani şi hrană pentru trupele lui Avram Iancu, iar portretul acestuia se răspândeşte în Bucovina, odată cu îndemnul ca bucovinenii să-i ajute pe fraţii lor din Transilvania. Refugiaţilor din cele trei ţări române li se oferă o caldă ospitalitate în capitala Bucovinei, în rândul familiei Hurmuzachi[1177].

Concepţia politică a elitei românilor din Bucovina cu privire la caracterul unitar al revoluţiei române de la 1848 este extrem de semnificativă. În paginile gazetei „Bucovina" se scria limpede: „Revoluţia este cea mai frumoasă pagină din istoria nouă a României". Cuvântul România revine frecvent în paginile publicaţiei, prefigurând o realitate istorică în devenire. Revoluţia este „un lucrător pentru România întreagă", ea a fost determinată nu atât de „efectul revoluţiei europene", cât de trecutul nostru, care „este pentru România de un caracter cu totul istoric", aprecia elita românilor bucovineni concentrată în redacţia gazetei[1178]. Gazeta se referă şi la apropiata şi sperata unire a Principatelor, scriind că „această unire, între două ţări ale aceleiaşi naţii, de la întemeierea Principatelor, s-a dorit pururea de cei mai însemnaţi bărbaţi ai României"[1179]. Elita românilor bucovineni a luat apărarea confraţilor din Transilvania: „Poporul român este una în principii ca şi în fapte şi aceste principii sunt acele ale adevăratei libertăţi, egalităţi şi frăţietăţi, principii proclamate atât la Bucureşti, cât şi la Blaj. Românii vor să fie fraţi liberi, nu sclavi"[1180].

În activitatea culturală din anii 1848–1849, elita românilor bucovineni este animată de înalte idealuri democrate, umaniste, de ideologia daco-românismului. Eufrosina Petrino, fiica lui Doxachi Hurmuzachi, în deceniul premergător Revoluţiei de la 1848, era preocupată, după aflăm dintr-o mărturie contemporană, „de a îmbogăţi colecţiunea cântecelor populare, naţionale, din toate ţările locuite de români", ajungând la strângerea şi publicarea celebrelor fascicole de *Arii naţionale româneşti* (1841), puse pe note de componzitorul român Carol Miculi[1181]. În Cernăuţi, în cercurile intelectuale, se recită versuri ale lui Cârlova şi Bolintineanu, iar gazeta „Bucovina" publică poezii şi proză din toate teritoriile locuite de români, fiind o veritabilă „Dacie literară" şi „un organ al întregii revoluţii româneşti"[1182]. În paginile gazetei apare celebra nestemată folclorică *Mioriţa*, apar poezii de Vasile Cârlova, Vasile Alecsandri, pamflete ale lui Mihail Kogălniceanu, fragmente literare din scrierile lui Andrei Şaguna, George Bariţiu, Costachi Negruzzi, Dimitrie Bolintineanu ş.a.[1183]. Cu prilejul instalării ardeleanului Aron Pumnul ca profesor titular la prima catedră de limba şi literatura română din Bucovina, la Cernăuţi, unul dintre tinerii săi „studenţi" îi urează ca sămânţa aruncată de el pe ogorul cunoaşterii să însemne „începutul unei îndoite Primăveri, a Primăverii anului şi a Primăverii noastre naţionale celei adevărate", dorind „să rodească nu numai în Bucovina, ci până la ultimele margini ale întregii Românii"[1184].

Profesorul Aron Pumnul avea să îndeplinească în scurtă vreme această caldă, profetică, urare: el a publicat, la Viena, celebrul său *Lepturariu*, în patru tomuri şi şase părţi, cu texte din peste 100 de scriitori români, din toate timpurile şi din întreg spaţiul naţional, prefigurând, pe plan literar, Marea Unire, România Mare, ce se va realiza în 1918[1185].

[1175] Cornelia Bodea, *1848 la români. O istorie în date şi mărturii*, vol. II, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, p. 812.

[1176] Petru Rezuş, *Contribuţii la istoria oraşului Rădăuţi*, Bucureşti, Editura Litera, 1982, pp. 71–72.

[1177] M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 60.

[1178] Idem, „Preocupări de istorie naţională la românii din Bucovina. Revoluţia de la 1848–1849 reflectată în paginile gazetei «Bucovina» (1848–1850)", în „«Suceava». Anuarul Muzeului Judeţean", anul X, 1984.

[1179] „Bucovina", nr. 3, 1848, pp. 23–25.

[1180] *Ibidem*, p. 28 (Supliment).

[1181] Ion Nistor, *Un capitol din viaţa culturală a românilor bucovineni (1774–1859)*, Bucureşti, 1916, p. 43.

[1182] N. Iorga, *Istoria literaturii române*, vol. III, Bucureşti, Editura Fundaţiei „Regele Ferdinand", 1933, p. 20.

[1183] M. Iacobescu, *Idealul unităţii naţional-politice*, p. 62.

[1184] M. Iacobescu, *op. cit.*, p.62.

Faptul cel mai semnificativ este acela că spiritul şi zelul activităţii de la 1848–1849 s-au prelungit şi împlinit în deceniul următor, prin câteva succese importante: dobândirea autonomiei provinciale a Bucovinei; înfiinţarea Dietei Bucovinei; crearea catedrelor de limba şi literatura română la liceul şi Institutul Teologic din Cernăuţi; desfiinţarea clăcii şi a servituţiilor feudale; înfiinţarea Bibliotecii Ţării şi a Reuniunii pentru Leptură, devenită în scurtă vreme Societatea pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina – Astra Bucovinei. Unirea cea mică, a Moldovei şi Munteniei, din 1859, era salutată de Hurmuzăcheştii bucovineni ca „un răsărit de soare" care dădea elitei românilor din acest teritoriu „lumina şi căldura" de care avea nevoie[1186].

[1185] *Ibidem.*

[1186] Idem, *Din istoria Bucovinei*, p. 473.

ROLUL FAMILIEI HURMUZACHI ÎN PROCESUL DE MODERNIZARE A SOCIETĂŢII ROMÂNEŞTI DIN BUCOVINA SECOLULUI AL XIX-LEA[1187]

ILIE LUCEAC

The Role of the Hurmuzachi Family in the Process of Modernizing Romanian Society in Bukovina in the 19th Century

(*Summary*)*

The socio-political situation of the Romanians in the Habsburg Bukovina in the second half of the 19th century was quite bad. History mentions for the year 1848 an acute lack of a national intellectual elite in all areas of social activity, so that the participation of the members of the Hurmuzachi family in the socio-political and cultural life of the Bukovinian society of that time seems to us today as a providential act for Romanian society from the Duchy of Bukovina. Together with other intellectuals – mainly boyar sons – the Hurmuzachi brothers from the first generation were at the forefront of the process of strengthening national unity in Bukovina. They knew how to give a foundation to the national culture and to show the path that the Romanian Bukovinian society should choose for its transformation in the sense of modernity. Later, at the end of the 19th century, the Romanian intellectual class (including the second generation of the Hurmuzachi family) contributed significantly to the realization of the national unity ideal and to the actual unification with Romania in 1918. In order to preserve our identity even today, despite all the unfavorable conditions for the national recognition of minorities within a unified and independent state, we must always return to history. The cultural and national work of the Hurmuzachi family in the second half of the 19th century must be a benchmark for us because it was essential for Romanian identity and culture.

Keywords: Bukovina, Hurmuzachi family, modernizing Romanian society, national identity and culture.

Situaţia social-politică a românilor din Bucovina habsburgică în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea ajunsese într-o stare precară. La momentul 1848, în Bucovina se înregistra o lipsă acută a unei pături intelectuale naţionale în toate sferele de activitate ale societăţii, aşa încât implicarea membrilor familiei de Hurmuzachi în viaţa social-politică şi culturală a societăţii bucovinene de atunci ne apare astăzi, în retrospectiva anilor, ca o împlinire providenţială pentru comunitatea românească din Ducatul Bucovinei.

Alături de alţi intelectuali – în majoritatea lor fii de boieri –, fraţii Hurmuzachi din prima generaţie s-au aflat în fruntea procesului de coagulare a unităţii de neam în Bucovina înstrăinată. Ei au ştiut să pună bazele culturii naţionale şi să arate drumul pe care urma să păşească societatea românească de aici, în procesul de transformare modernă a ei, încât mai târziu, clasa intelectualilor români de la sfârşitul secolului al XIX-lea (inclusiv generaţia a doua a Hurmuzăcheştilor) a contribuit esenţial la înfăptuirea idealului de unitate naţională, care a culminat cu actul unirii de la 1918.

În toată rezistenţa pe care au înfruntat-o românii bucovineni, „Mecca românismului" – Cernauca – i-a focalizat pe toţi intelectualii, reuşind să menţină vie conştiinţa de neam. Meritul de pionierat al Hurmuzăcheştilor la formarea şi educarea unei clase a intelectualităţii naţionale, cât şi a promovării culturii în Bucovina a fost uriaş. Ei au contribuit: – la înfiinţarea primului ziar românesc „Bucovina" – „gazetă românească pentru politică, religie şi literatură" (4 octombrie 1848 – 2 octombrie 1850), care a apărut din iniţiativa şi pe spezele fraţilor Hurmuzachi. Redacţia ziarului se afla în casa Hurmuzăcheştilor de la Cernăuţi[1188], care se află şi astăzi în preajma Bisericii „Sfânta Paraschiva" din centrul fostei capitale a Bucovinei. Fraţii Gheorghe şi Alecu au fost şi redactorii ziarului „Bucovina"; – la întemeierea, în 1851, a Bibliotecii Ţării, iar mai târziu, în 1857, şi a Bibliotecii gimnaziştilor români de la Liceul german din Cernăuţi. Eudoxiu, Constantin şi Alexandru Hurmuzachi au îmbogăţit Biblioteca Ţării şi Biblioteca Societăţii cu fonduri de carte românească care apărea în România. Gheorghe Hurmuzachi, moştenind biblioteca personală a lui Eudoxiu, după moartea acestuia, a dăruit-o Bibliotecii Țării[1189] din Cernăuți, la a cărei înființare și susținere Eudoxiu Hurmuzachi a stăruit pe toate căile; – la înființarea Reuniunii Române pentru Leptură (19 aprilie/1 mai 1862), iar din ianuarie 1865 – a Societății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina. Fiind concepută ca o instituție culturală, Societatea a reușit să adune pe toți cărturarii români din Bucovina și să formeze o intelectualitate tânără, care mai târziu va juca un rol important în destinul politic și cultural al provinciei. Timp de peste 80 de ani, această societatea a grupat și a călăuzit forțele intelectuale ale bucovinenilor; – la conducerea nemijlocită a Societății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina. În 1865, președinte a fost ales Gheorghe Hurmuzachi, care a deținut această funcție până la încetarea sa din viață, în 1882. Atât membrii din prima generație a Hurmuzăcheștilor, cât și unii reprezentanți din cea de a doua generație au stat în fruntea societății, în special, Eudoxiu (Doxuță) Gh. Hurmuzachi, între anii 1889–1899, ca președinte, cât și Alexandru N. Hurmuzachi, mai târziu, ca vicepreședinte. Așadar, Hurmuzăcheștii s-au aflat în fruntea societății în cea mai frumoasă perioadă (perioada de aur) a activității ei; – la fondarea organului de presă al societății – „Foaia Societății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina", având experiența ziarului „Bucovina" de la 1848–1850, editat și redactat cu pricepere tot de către frații Hurmuzachi. În „Foaia Societății..." nu se urmăreau doar cele două principii ce s-au respectat în ziarul „Bucovina", adică ideea națională românească și ideea unității de neam. Aici s-a publicat și foarte multă literatură originală; – la obținerea, în 1848–1849, a unei catedre de limba și literatura română la Gimnaziul Superior de Stat din Cernăuți, unde tot Hurmuzăcheștii au avut un rol decisiv pentru ca titularul catedrei să ajungă Aron Pumnul. De fapt, geneza, evoluția și afirmarea clasei intelectuale românești în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea se datorează prezenței școlii[1190]. Seria începe cu înființarea, în 1808, a Liceului (Landgymnasium), devenit ulterior Liceul „Aron Pumnul", apoi continuă cu Institutul Teologic (1828), cu Catedra de limba și literatura română (1849) și culminează cu înființarea Universității Francisco-Josefine (1875) din Cernăuți; – la dezlipirea Bucovinei de Galiția. Aici îl amintim în primul rând pe Eudoxiu Hurmuzachi – istoricul și omul politic providențial pentru Bucovina, care, dacă nu a dictat la timpul său faimoasa *Petiție a Țării (Landespetition)* din iunie 1848, cerând prin ea dezlipirea Bucovinei de Galiția și constituirea ei într-o provincie separată, atunci, cu siguranță, el a alcătuit noua și temeinica pledoarie din *Pro Memoria zur Bukowiner Landespetition vom Jahre 1848*, cu o largă documentare istorică, având la bază ideea romanității românilor și a unității lor etnice. Acest reprezentant al primei generații a Hurmuzăcheștilor s-a evidențiat ca unul dintre ctitorii istoriografiei românești moderne, ca „eliberator" al Bucovinei și artizan al vieții parlamentare a Ducatului[1191]; – la lupta acerbă în favoarea înființării unei catedre de istoria românilor (să ne amintim de conferințele lui Alecu Hurmuzachi, în special, de conferința „Carele e caracterul și tendința învățământului public la noi"[1192]). În ceea ce privește catedra de istorie a românilor, aceasta se va deschide abia la 1912, când tânărului profesor Ion I. Nistor i se va încredința Catedra de istorie sud-est europeană la Universitatea din Cernăuți. Frații Hurmuzachi (Gheorghe și Alecu) și alți intelectuali s-au străduit să deschidă la Institutul de Studii Filozofice (instituție românească de învățământ superior de până la inaugurarea în 1875 a universității cernăuțene) o catedră de limba și literatura română, să obțină, de asemenea, ca româna să fie introdusă ca limbă de predare și la Institutul de Teologie din Cernăuți (1848); – la editarea „Calendarelor" Societății; – la susținerea teatrului românesc și organizarea unor turnee ale trupelor de teatru din țară în Bucovina[1193]: trupele de teatru ale Ştefaniei (Fany) Tardini (1864, 1865), Mihail Pascaly (1869), Matei Millo (1871), Mihail Galino (1872), Maria Vasilescu (1874) şi altele; – la iniţierea şi menţinerea colaborării lui Vasile Alecsandri mai întâi la ziarul „Bucovina" şi apoi la „Foaia Societăţii...", ceea ce a contribuit fundamental la dezvoltarea şi îmbogăţirea literaturii originale în Bucovina[1194] şi la sporirea patrimoniului cultural al românilor, în general; – la înfiinţarea unei universităţi româneşti. Dacă în 1875 s-a deschis o universitate germană în Cernăuţi, deputaţii români din Parlamentul austriac, şi în special Gheorghe Hurmuzachi, au cerut insistent cel puţin o catedră de limba şi literatura română în cadrul acestei universităţi. Cererea le-a fost satisfăcută. Primul titular al acestei catedre a fost numit Ion Gheorghe Sbiera; – la editarea între 1881–1884 a revistei Societăţii „Aurora Română" (redactor Ion Bumbac); – la menţinerea legăturilor culturale cu intelectualii din Transilvania[1195], în special cu George Bariţiu, precum şi cu cei din Principatele Unite, despre care am amintit mai înainte; – la organizarea ciclurilor de conferinţe publice cu caracter ştiinţific şi cultural; – la susţinerea diverselor acţiuni culturale, cum a fost culegerea de cântece şi arii naţionale româneşti din Bucovina, în baza cărora s-a născut *Albumul* în patru fascicole a celor „48 Aires nationaux roumains", album întocmit şi publicat în 1855, la Lemberg, de către Carol Miculi, fost elev al lui Frédéric Chopin sau la susţinerea celor două concerte la Cernăuţi, în primăvara anului 1847, de către celebrul compozitor şi pianist ungar Ferenc Liszt[1196], la îndemnul lui Eudoxiu Hurmuzachi; – la înfiinţarea bibliotecilor şcolare săteşti etc.

[1187] „Analele Bucovinei", anul XIX, nr. 1 (38), 2012, pp. 75–81.

* Traducere: Ştefăniţa-Mihaela Ungureanu.

[1188] Ilie Luceac, „Încă o dată despre casa Hurmuzachi din Cernăuţi", în „«Glasul Bucovinei». Revistă trimestrială de istorie şi cultură", anul XVI, nr. 3(63), 2009, pp. 39–47.

[1189] Ileana-Maria Ratcu, „Din corespondența familiei Hurmuzachi. Date privind înființarea primei biblioteci publice din Bucovina, «Biblioteca Țării»", în „Hrisovul". Buletin al Facultății de Arhivistică, s.n., tomul II, 1996, pp. 109–122. Cele cinci scrisori ale lui Eudoxiu către Constantin în legătură cu Biblioteca Țării din Bucovina, cuprinse în Fondul *Hurmuzachi*, de la Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale), dosar 316 (patru scrisori) și dosar 318 (o scrisoare), au fost traduse din limba germană de autoarea articolului citat.

[1190] Ilie Luceac, *Familia Hurmuzachi: între ideal și realizare. O istorie a culturii românești din Bucovina în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea* (în continuare se va cita: Ilie Luceac, *Familia Hurmuzachi*), Cernăuți, Timișoara, Editura „Alexandru cel Bun", Editura Augusta, 2000, p. 74.

[1191] *Discursurile lui Eudoxiu Hurmuzachi în Dieta Bucovinei. Din viața parlamentară a Bucovinei în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, ediție bilingvă, cu stabilire de text, prefață, note și comentarii de Ilie Luceac, traducerea textului german de Catrinel Pleșu, București, Institutul Cultural Român, 2007, pp. 9–59.

[1192] Alexandru Hurmuzachi, „Carele e caracterul și tendința învățământului public la noi?", în „Foaia Societății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina", anul IV, nr. 3, 1 martie 1868, pp. 60–80.

[1193] Idem, „Teatrul național la Cernăuți", în „Foaia Societății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina", anul IV, nr. 6 și 7 (iunie–iulie), 1868, pp. 172–173.

Toate aceste realizări, mai mult sau mai puţin reuşite, ale fraţilor Hurmuzachi cu privire la păstrarea identităţii, a limbii, şcolii şi bisericii româneşti le calificăm astăzi ca fiind o contribuţie esenţială la modernizarea societăţii româneşti din Bucovina secolului al XIX-lea.

Cât priveşte activitatea culturală a fraţilor Hurmuzachi, ea este bine ilustrată în corespondenţa acestora. Citãm un fragment dintr-o scrisoare adresată lui George Bariţiu de către neobositul Constantin Hurmuzachi, care, pe lângă ocupaţiile ce le avea în Moldova, ca demnitar de stat, a manifestat un interes deosebit pentru dezvoltarea artei muzicale naţionale româneşti din Bucovina, îngrijindu-se de soarta *Albumului* în patru fascicole a celor *48 de Arii naţionale româneşti,* album întocmit şi îngrijit, după cum am mai amintit, de către Carol Miculi, cunoscut compozitor, celebru pianist şi unul dintre primii profesori de muzică ai lui Ciprian Porumbescu. Iată ce îi scria Constantin Hurmuzachi lui Bariţiu: „Dacă aţi ales, în anul trecut, pe la iunie sau iulie, în «Bucovina», un articol al meu, despre concertul lui Miculi, şi colecţia făcută de el, vă puteţi acuma încredinţa, din alăturatul cântec, că am scris adevărul. Păn-acum, acest rar talent a transcris sub nemijlocita asistenţă şi îmboldire a mea şi a surorii mele Săftica[1197], după executarea celor mai buni lăutari, ce i-am adus din toate părţile, mai bine de 36 de cântece naţionale, din cele mai frumoase, care curând se vor trimite la Lipsca. De nu asistam eu şi soră-mea, dânsul fiind cam leneş, nu compunea nici trei cântece. Dar aşa, având aspră execuţie în spate, n-au avut ce face"[1198]. Aceste cântece au pus baza ulteriorului album în patru fascicole, în care găsim doine, hore, balade şi cântece ciobăneşti, culese de la lăutarii şi interpreţii populari din nordul Moldovei, descoperiţi de către Eufrosina, Eliza, Constantin şi Alecu Hurmuzachi.

Prezentăm încă un exemplu elocvent de implicare a Hurmuzăcheştilor în procesul de modernizare a societăţii româneşti din Bucovina în secolul al XIX-lea. Este cunoscut faptul că celebrul compozitor şi pianist ungar Ferenc Liszt, la îndemnul lui Eudoxiu Hurmuzachi, a concertat în mai 1847 la Cernăuţi. Liszt s-a întâlnit la Iaşi în două rânduri şi cu fratele lui Eudoxiu, Constantin Hurmuzachi: în prima sa călătorie prin Ţările Române din ianuarie 1847 şi în cea de a doua vizită, întreprinsă în mai 1847, în drum spre Constantinopol, când Franz Liszt a susţinut şi cele două concerte la Cernăuţi. În capitala Bucovinei, Liszt a fost primit, pe lângă alţi intelectuali de origine germană[1199], şi de către Doxaki tatăl, fiii Gheorghe şi Nicu Hurmuzachi. Iar în Moldova, la Iaşi, compozitorul s-a aflat în anturajul lui Constantin Hurmuzachi[1200]. Gestul lui Eudoxiu Hurmuzachi de a-l sfătui şi de a insista ca Ferenc Liszt să treacă prin Cernăuţi şi să concerteze în capitala Bucovinei demonstrează că el a ţinut să prezinte societăţii cernăuţene o valoare a muzicii europene şi universale. Aceasta era o strategie de gândire modernă a generaţiei de la 1848 a intelectualilor din familia Hurmuzachi. Cultura naţională, câtă exista, trebuia integrată în circuitul european, de aceea Hurmuzăcheştii s-au orientat după situaţia care exista la Cernăuţi încă de prin anii 1830–1840, când intelectualitatea de aici arăta un interes sporit pentru muzică[1201]. Aceste cuceriri nu erau lucruri uşoare, întrucât se cunoştea atitudinea neprietenească a Habsburgilor şi mai ales a galiţienilor faţă de români. Ele au redat bucovinenilor un drept ce l-au avut întotdeauna şi l-au întărit prin slava lor.

[1194] Elena Rădulescu-Pogoneanu, *Viaţa lui Vasile Alecsandri*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1940, pp. 114–122, 127–133, 226–232.

[1195] Ilie Luceac, *op. cit.*, pp. 38–48.

[1196] Idem, „Câteva notiţe despre istoricul Sever Zotta şi articolul său «Franz Liszt la Cernăuţi»", în „Academica", anul XVI, nr. 185–186 (48–49), 2006, pp. 97–103.

[1197] Eliza, numită şi Săftica Sturdza, născută Hurmuzachi (1821–1885). Ea îşi doarme somnul de veci în cimitirul fostului conac Sturdza de la Miclăuşeni, alături de fraţii Constantin şi Alecu Hurmuzachi.

[1198] Nicolae Bănescu, *Corespondenţa familiei Hurmuzachi cu Gheorghe Bariţ*, Vălenii de Munte, Tipografia „Neamul Românesc", 1911, pp. 93–94.

Cuvintele lui Gheorghe Hurmuzachi, rostite în cadrul unei conferinţe a Societăţii pentru Literatura şi Cultura Română, înflăcărează şi astăzi pe cei care le citesc şi care înţeleg că propăşirea şi modernizarea cu adevărat a unei societăţi se face prin intermediul cărţii şi al culturii. Iată ce scria el: „Cu fruntea înaltă, cu mândria cetăţenilor, ce se numără astăzi între cei mai liberi din Europa, să păşim înainte şi să stăruim a se împlini ce s-a negrijit mult şi de către mulţi, de sus până jos, în biata noastră ţară; să conlucrăm la întemeierea şi la întărirea regimului libertăţii în mijlocul nostru, la îmbunătăţirea stării patriei, şi, pătrunşi de prima îndatorire a unui cetăţean liber şi a virtuţii cetăţeneşti, de simţământul de legalitate, să înfăţişăm lumii icoana cea adevărată a ţării noastre, şi descoperind, fără frică şi fără cruţare în folosul acesteia, împreună cu dorinţele, cu nevoile şi trebuinţele obştii, toate neajunsurile, lipsele şi abuzurile – orişiunde le-am întâmpla – să le trădăm tribunalului celui mai sever şi nepărtinitor: conştiinţei publice, spre a fi îndreptate sau spre a fi osândite”.

Aşadar, în secolul al XIX-lea, în centrul tuturor acestor manifestări naţionale şi culturale, pe lângă ceilalţi intelectuali cărturari din Bucovina, s-au aflat, în primul rând, membrii familiei Hurmuzachi.

Pentru ca şi în vremurile noastre să putem să ne păstrăm identitatea, în pofida condiţiilor, uneori nevaforabile, de afirmare naţională a minorităţilor într-un stat unitar şi independent, trebuie să apelăm mereu la memoria istorică.

Să învăţăm de la înaintaşii noştri din secolul al XIX-lea şi de la cei mai aproape de noi, care ne-au încredinţat ştafeta. Să nu uităm că fără limbă, şcoală şi biserică românească nu vom mai reprezenta nimic sub soare decât o comunitate de cetăţeni fără identitate.

[1199] Este vorba despre Ritter Umlauff von Frankwell, fost preşedinte al Tribunalului din Cernăuţi, om cu merite faţă de naţiunea română, întrucât în 1842 a cerut, printr-un raport, înfiinţarea unei catedre pentru limba şi literatura română. Preşedintele era meloman şi poet, iar sosirea lui Liszt îi răpise aproape echilibrul sufletesc, făcându-l să dea o atenţie numai secundară serviciului. „Liszt – scrie fiul său Viktor, în cartea *Leben und Wirken eines oesterreichischen Justizmannes* (Viaţa şi activitatea unui magistrat austriac), Wien, F. Maur & Comp., p. 57 – a dat în Cernăuţi, de care se ataşase, două concerte şi a rămas acolo peste o săptămână. Ultima seară a petrecut-o în casa lui Umlauff, într-o societate veselă, de care nu se putea despărţi şi abia în zorii zilei s-a urcat în careta poştei. Umlauff a dat expresie entuziasmului său faţă de acest rar om prin două poezii, pe care le-a tipărit anonim şi le-a împărţit în public”. Mai târziu Umlauff a publicat în „Bucovina” o poezie dedicată lui Doxaki Hurmuzachi.

[1200] Ilie Luceac, *Familia Hurmuzachi*, pp. 214–215.

[1201] R. F. Kaindl, *Geschichte der Bukowina*, Czernowitz, 1899, p. 209.

DER ÖSTERREICHISCHE REICHSRAT UND DIE ABGEORDNETEN AUS DER BUKOWINA VON 1861 BIS 1918[1202]

OTTO-FRIEDRICH HALLABRIN

The Austrian Parliament and the Deputies of Bukovina between 1861 and 1918

(*Summary*)*

In the present study, the author presents the activity of the Austrian Parliament and of the Bukovinian deputies in the period 1861–1918. The following aspects are detailed: the composition and functions of the Parliament; the role of the Chamber of Deputies and the Senate; the parliamentary delegation and its representatives from Bukovina; the law of nationalities and the national issue in Parliament. The study provides an overview of the 12 legislatures of the mentioned period, highlighting the activity of their members, representatives of Bukovina, during the 22 parliamentary sessions. The tables present concrete data regarding the name, occupation and status of all Bukovinian parliamentarians, as well as the way of representation of nationalities in the Parliament in relation to the entire population of Bukovina.

Keywords: Bukovina, Austrian parliament, Bukovinian deputies, nationalities.

1. Die Zusammensetzung und Funktion des Reichrats

Die verfassungsmäßige Verankerung des österreichischen Reichsrates wurde, mit den kaiserlichen Patenten vom 20. Oktober 1860 und 28. Februar 1861 sowie durch die „Dezember-Verfassung“ von 1867 erzielt. Im ersten Artikel des Grundgesetzes über die Reichsvertretung von 1861 heißt es: „Zur Reichsvertretung ist der Reichsrath berufen. Der Reichsrath besteht aus dem Herrenhause und dem Hause der Abgeordneten“[1203]. Diese Bestimmung wurde durch den § 1 des Gesetzes vom 21. Dezember 1867 – eines von insgesamt fünf Gesetzen der „Dezember-Verfassung“ – bestätigt und bis zur Auflösung der Monarchie im Jahre 1918 nicht mehr geändert[1204].

Im Zeitraum 1861 – 1918 wurden mehrere Veränderungen des Reichsrates in Bezug auf Mitgliederzahl und Wahlmodus durch folgende Gesetze vorgenommen: – Staatsgrundgesetz vom 21. Dezember 1867; – Gesetz über die Reichsvertretung vom 2. April 1873; – Reformierte Reichsratswahlordnung vom 4. Oktober 1882; – Erweiterung des Reichsrats nach dem Gesetz vom 14. Juni 1896; – Wahlreform nach dem Gesetz vom 26. Januar 1907.

Der im Grundgesetz über die Reichsvertretung vom 1861 in nur drei kurzen Abschnitten beschriebene „Wirkungskreis des gesamten Reichsrathes“ umfasste die Reichsfinanzen, Militärangelegenheiten, das Geld- und Kreditwesen, den Handel und die Zölle sowie das Post-, Eisenbahn- und Telegrafenwesen[1205]. Eine detaillierte Beschreibung des Kompetenzbereiches des Reichsrates wurde erstmals durch das Gesetz vom 21. Dezember 1867 vorgenommen. Dieser Aufgabenbereich blieb ohne wesentliche Veränderungen bis 1918 erhalten. Nach den Bestimmungen dieses Gesetzes fielen in den Zuständigkeitsbereich des Reichsrates „alle Angelegenheiten, welche sich auf Rechte, Pflichten und Interessen beziehen, die allen im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder gemeinschaftlich sind, insoferne dieselben nicht infolge der Vereinbarung mit den Ländern der ungarischen Krone zwischen diesen und den übrigen Ländern der Monarchie gemeinsam zu behandeln sein werden“[1206]. Zu diesen „Angelegenheiten“ gehörten: 1. Die Genehmigung der Handelsvertäge und der Staatsverträge die eine Gebietsänderung einzelner Königreiche und Länder betreffen; 2. Die Militärangelegenheiten einschließlich des Haushaltes für Verpflegung und Unterbringung des Heeres; 3. Alle Finanzangelegenheiten (Staatshaushalt, jährliche Bewilligung der Höhe der Steuern und Abgaben, Aufnahme neuer Anleihen, Umwandlung von Staatsschulden,

---

[1202] „Analele Bucovinei“, anul XX, nr. 1 (40), 2013, pp. 21–42.

* Traducere: Ştefăniţa-Mihaela Ungureanu.

[1203] „Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Österreich“, Jahrgang 1861, Nr. 20, Beilage I, § 1.

[1204] „Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Österreich“, Jahrgang 1867, Nr. 141, § 1.

[1205] „Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Österreich“, Jahrgang 1861, Nr. 20, Beilage I, § 10.

[1206] „Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Österreich“, Jahrgang 1867, Nr. 141, § 11.

Veräußerung von Staatsvermögen); 4. Geld-, Münzwesen; 5. Zoll- und Handelsangelegenheiten; 6. Post- und Telegraphenwesen; 7. Eisenbahn und Schifffahrt; 8. Kredit-, Bank- und Gewerbegesetzgebung (ohne Propinationsrecht); 9. Gesetzgebung für Maße, Gewichte sowie Marken- und Musterschutz; 10. Gesundheitswesen und Epidemienschutz; 11. Staatsbürger- und Heimatrecht; 12. Gesetzgebung über die Organisation der Gerichts- und Verwaltungsbehörden; 13. Reichsgericht; 14. Zivilrechtsgesetzgebung (mit Ausnahme derer die in den Kompetenzbereich der Landtage sind); 15. Polizei- und Passwesen; 16. Volkszählungen; 17. Handels- und Wechselrecht; 18. See-, Berg- und Lehenrecht; 19. Strafjustiz und Polizei; 20. Konfessionsangelegenheiten; 21. Vereins- und Versammlungsrecht; 22. Pressewesen; 23. Schutz des geistigen Eigentums; 24. Unterrichtwesen der Universitäten, Gymnasien und Volksschulen (ohne technische Hochschulen, Realschulen und gewerbliche Bildung); 25. Gesetzgebung über das Verhältnis der Länder untereinander; 26. Gesetzgebung über die Durchführung der mit den Vertretern der Länder der ungarischen Krone als gemeinsam vereinbarten Angelegenheiten.

Der § 12 des Gesetzes bestimmte, daß „alle übrigen Gegenstände der Gesetzgebung, welche in diesem Gesetze dem Reichsrathe nicht ausdrücklich vorbehalten sind, in den Wirkungskreis der Landtage der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder gehören und werden in und mit diesen Landtagen verfassungsmäßig erledigt“[1207].

In Bezug auf das Verhältnis der Reichsgesetzgebung zur Landesgesetzgebung hat das Gesetz vom 2. Januar 1907 eine Präzisierung vorgenommen. Der Artikel III dieses Gesetzes legte fest, daß „in Angelegenheiten, welche hienach auf Grund der Landesordnungen und dieses Staatsgrundgesetzes zum Wirkungskreise der Landesgesetzgebung gehören, kann letztere die zur Regelung des Gegenstandes erforderlichen Bestimmungen auch auf dem Gebiete der Strafjustiz- und Polizeistraf-, sowie der Zivilrechtsgesetzgebung treffen“[1208]. In den Wirkungskreis der Landesgesetzgebung gehören damit auch solche Verfügungen über die Organisation der staatlichen Verwaltungsbehörden, welche durch die Kompetenz der Landesgesetzgebung zur Organisation der autonomem Verwaltungsbehörden notwendig sind und sich innerhalb der Bestimmungen des § 11 des Staatsgrundgesetzes von 1867 bewegen. Diese Bestimmung betraf insbesondere die Organisation der Gerichts- und Verwaltungsbehörden.

Die durch Artikel III des im Gesetzes von 1907 vorgenommenen Ergänzungen räumten den Landtagen auch die Möglichkeit ein, ein bestimmter Verhandlungsgegenstand aus dem eigenen Kompetenzbereich dem Reichsrat zu übertragen. Die Entscheidung des Reichsrates war in so einem Fall nur für den übertragenen Verhandlungsgegenstand gültig und hatte für andere Kronländer keine Wirksamkeit. In der Praxis der Landtage wurde diese Bestimmung selten angewendet (z. B. im Fall der Errichtung der technischen Hochschulen).

Das Grundgesetz über die Reichsvertretung von 1861 enthielt keine Bestimmung über eine Geschäftsordnung des Parlaments. Zwar legte die Regierung den Abgeordneten in der ersten Sitzung des Reichsrats am 2. Mai 1861 eine Geschäftsordnung vor, sie wurde aber von beiden Häusern des Parlaments abgelehnt. Nach Verhandlungen der Regierung mit Vertreter der zwei Kammern wurde am 31. Juli 1861 die erste Geschäftsordnung des Reichsrats in Form eines Gesetzes erlassen[1209]. Das Staatsgrundgesetz vom Dezember 1867, enthält selbst einige wichtige Bestimmungen zur Geschäftsordnung des Parlaments und zum Verhältnis der beiden Kammern untereinander, überließ aber die Normen über den internen Geschäftsgang der Entscheidung der Abgeordneten selbst. Dabei ist festzustellen, daß die Geschäftsordnungen des Reichsrates Gesetzeskraft hatten und im Reichsgesetzblatt publiziert wurden, während die „autonomen“ Geschäftsordnungen des Herrenhauses vom 25. Januar 1875 und des Abgeordnetenhauses vom 2. März 1875, keine Gesetze waren und im Reichsgesetzblatt nicht publiziert wurden. Die Gültigkeit der Bestimmungen dieser Geschäftsordnungen war davon allerdings nicht betroffen.

Nach dem Inkrafttreten des Staatsgrundgesetzes von 1867 wurde auch eine Änderung der Geschäftsordnung des Reichsrates notwendig. Sie wurde durch das Gesetz vom 15. Mai 1868 durchgeführt[1210]. Nach der Einführung der direkten Reichsratswahl wurde mit dem Gesetz vom 12.

[1207] Ebenda, § 12.

[1208] „Reichsgesetzblatt für die im Reichsrate vertretenen Königreiche und Länder“, Jahrgang 1907, Nr. 15.

[1209] „Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Österreich“, Jahrgang 1861, Nr. 78.

[1210] „Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Österreich“, Jahrgang 1868, Nr. 42.

Mai 1873 eine neue Geschäftsordnung für den Reichsrat erlassen[1211]. Die Bestimmungen dieser Geschäftsordnung wurden durch die Gesetze vom 20. Dezember 1909[1212] und vom 21. Dezember 1910[1213] nur geringfügig geändert und behielten ihre Gültigkeit bis zur Auflösung der Monarchie im Jahre 1918.

Nach §1 der Geschäftsordnung von 1873 und im Einklang mit den Bestimmungen des Staatsgrundgesetzes von 1867 erfolgte die Einberufung, Vertagung, Schließung oder die Auflösung des Reichsrates durch den Kaiser. Die Mitglieder der zwei Kammern hatten „dem Kaiser Treue und Gehorsam, unverbrüchliche Beobachtung der Staatsgrundgesetze, sowie aller anderen Gesetze und gewissenhafte Erfüllung ihrer Pflichten über Aufforderung des Vorsitzenden an Eidesstatt zu geloben". Die Bestimmungen des Grundgesetzes über die Reichsvertretung und der Geschäftsordnung des Reichsrates von 1861 gaben dem Kaiser das Recht die Präsidenten und Vizepräsidenten beider Häuser zu ernennen. Dies änderte sich mit dem Staatsgrundgesetz von 1867. Darin heißt es: „Der Kaiser ernennt den Präsidenten und die Vizepräsidenten des Herrenhauses aus dessen Mitglieder für die Dauer der Session. Das Abgeordnetenhaus wählt aus seiner Mitte den Präsidenten und die Vizepräsidenten. Die übrigen Funktionen hatte jedes Haus selbst zu wählen"[1214]. Die Präsidenten und Vizepräsidenten beider Häuser übten Ihre Funktion wegen der Erledigung der laufenden Geschäfte beider Kammern und den Vorbereitungen für die nächste Session auch nach dem Sessionende aus[1215].

Die feierliche Eröffnung des Reichsrates mit der Anwesenheit der Mitglieder beider Häuser erfolgte erst nach dem Eid, der sogenannten „Angelobung" durch den Kaiser oder durch eine von ihm beauftragte Kommission, die in diesem Fall eine kaiserliche Botschaft verlas. Die Tagesordnung setzte der Vorsitzende fest, wobei die Behandlung der Vorlagen der Regierung Vorrang hatte. Regierungsmitglieder hatten das Recht, an den Sitzungen des Reichsrates und seiner Ausschüsse teilzunehmen und das Wort zu ergreifen. Im Gegenzug konnte der Reichsrat über seine Vorsitzenden Regierungsvertreter zu die Sitzungen einzuladen um zu bestimmten Verhandlungsthemen Stellung zu nehmen[1216].

Die beiden Häuser des Reichsrates verkehrten miteinander über ihre Präsidenten durch mündliche oder schriftliche Botschaften. Anträge, deren Behandlung von einem Haus abgelehnt worden sind konnten in dem anderen Haus nicht eingebracht werden. Besonders dringende Anträge über das Jahresbudget, Finanzgesetze oder Militärangelegenheiten über die in einer Session eine Übereinstimmung beider Häuser nicht erzielt werden konnte und die nicht bis zur nächsten Session verschoben werden konnten, wurden in einer gemeinsamen „Konferenz" erneut behandelt. Die Ergebnisse der Beratungen der „Konferenz" wurden in einem gemeinsamen Bericht den Vorsitzenden beider Häuser zugestellt und in beiden Kammern erneut verhandelt[1217].

Das Haus der Abgeordneten und das Herrenhaus bildeten zusammen das Organ „Reichsrat" und waren rechtlich völlig gleichgestellt. Sie konnten nur gemeinsam einberufen, vertagt und geschlossen werden. Die meisten Beschlüsse des Reichstags, insbesondere die Gesetze, konnten nur über eine Gesamtwillensbildung verabschiedet werden. Die zwei Kammern waren Teile eines Organs und hatten eine gemeinsame Funktion. Die einzelnen Geschäftsordnungen beider Häuser hatten keinen Gesetzesrang. Ihre Grundlage war ein gemeinsames Geschäftsordnungsgesetz.

Die unabhängig voneinander ausgeübte Rechte der zwei Häuser beschränkten sich auf einzelne Kontrollmaßnahmen und auf das Mitspracherecht bei der Zusammensetzung des Reichsgerichts und des Staatsgerichtshofes. Ihre Autonomie und einzelne Stärke konnte jede Kammer dadurch beweisen, daß sie ihre Zustimmung zu einem Gesetz verweigerte.

Das Gesetzinitiativrecht des Reichsrates regelte der § 13 des Staatsgrundgesetzes von 1867, der folgende Bestimmung enthält: „Gesetzesvorschläge gelangen als Regierungsvorlagen an den Reichsrath. Auch diesem steht das Recht zu, in Gegenständen seines Wirkungskreises Gesetze vorzuschlagen"[1218]. Für eine gültige Beschlußfassung war die Anwesenheit von mindestens die Hälfte der Mitglieder und die absolute Stimmenmehrheit der Anwesenden notwendig. Für Verfassungsgesetze war eine Zweidrittelmehrheit in jedem Hause erforderlich. Das Stimmrecht konnte nur persönlich abgegeben werden[1219]. Zu jedem Gesetz war die Zustimmung beider Häuser und die Sanktion des Kaisers erforderlich.

[1211] „Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder", Jahrgang 1873, Nr. 94.

[1212] „Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder", Jahrgang 1909, Nr. 204.

[1213] „Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder", Jahrgang 1910, Nr. 232.

[1214] „Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Österreich", Jahrgang 1867, Nr. 141, § 9.

[1215] „Reichsgesetzblatt für die im Reichsrate vertretenen Königreiche und Länder", Jahrgang 1873, Nr. 94, § 16.

[1216] Ebenda, §§ 1–4.

[1217] Ebenda, § 11.

[1218] „Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Österreich", Jahrgang 1867, nr. 141, § 13.

Die Reichsgesetze wurden im „Reichsgesetzblatt“ veröffentlicht. Bis 1849 bestand in Österreich keine obligatorische und einheitliche Form der Gesetzpublikation. Sie wurde erstmals mit dem „Allgemeinen Reichsgesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich“ durch das kaiserliche Patent vom 4. März 1849 eingeführt. Nach einer Neufassung und Namensänderung in „Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Österreich“ durch das kaiserliche Patent vom 27. Dezember 1852[1220] wurden mit dem „Gesetz vom 10. Juni 1869 über die Kundmachung von Gesetzen und Verordnungen“[1221] die Bestimmungen zur Publikation der Gesetze erlassen, die, mit wenigen Ergänzungen durch deine Verordnung des Ministers des Innern vom 23. September 1907, bis 1918 gültig waren. Die Bestimmungen des Gesetzes vom 10. Juni 1869 traten am 1. Januar 1870 in Kraft[1222]. Seitdem trug das Gesetzblatt den Namen „Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder“[1223].

Verantwortlich für die Herausgabe des Reichsgesetzblattes war das Ministerium des Innern. Es mußte laut § 2 des Gesetzes in „allen landesüblichen Sprachen“ erscheinen. Die deutsche Ausgabe des Reichsgesetzblattes enthielt den „authentischen Text“, die Ausgaben der anderen Sprachen waren „offizielle Übersetzungen des authentischen Textes. In Kraft traten die Gesetze, wenn im Text nicht ausdrücklich ein exaktes Datum genannt wurde, mit dem Anfange des fünfundvierzigsten Tages, an welchem die deutsche Ausgabe [...] herausgegeben und versendet wurde“[1224]. Das Ministerium war verpflichtet den Landesbehörden, Landesausschüssen und Kommunalämter das Reichsgesetzblatt zuzusenden. Die Bezirks- und Kommunalbehörden mussten das Reichsgesetzblatt „in den landesüblichen Sprachen im Amtslokale auflegen“ und „in den Amtsstunden jedermann Einsicht in dasselbe zu gestatten“. Auch die Gemeinden waren „zur Anschaffung eines Exemplars des Reichsgesetzblattes in einer der landesüblichen Sprachen verpflichtet“[1225].

Die jährliche Tätigkeit des Reichsrates verlief wie auch im Falle der Landtage in Sitzungsperioden, auch „Sessionen“ genannt. Der Zeitraum einer Session war aus parlamentarischer Sicht eine rechtliche Einheit. Der Schluß der Session, im Gegensatz zur Vertagung, hatte entscheidende Auswirkungen für den Reichsrat und seine Mitglieder: Mit Beendigung der Session hörten die Funktionen aller Organe des Reichsrates (Präsidium mit der oben erwähnten Ausnahme, Ausschüsse, Abteilungen) auf, die Mitglieder des Reichsrates verloren ihre Immunität und die Mitglieder des Abgeordnetenhauses ihre Diäten.

Die Sitzungen des österreichischen Reichsrates fanden in dem nach Plänen von Teophil von Hansen von 1874 bis 1883 erbauten Reichsratsgebäude in Wien statt.

2. Das Haus der Abgeordneten im Reichsrat und seine Mitglieder aus der Bukowina

Das „Hause der Abgeordneten“, in der Fachliteratur meist Abgeordnetenhaus genannt, sollte nach den Bestimmungen des kaiserlichen Patentes von 1861 aus 343 Mitgliedern bestehen. In dieser Größe kam das Abgeordnetenhaus nie zusammen. Nach den Bestimmungen der „Dezember-Verfassung“ von 1867 setzte sich das Abgeordnetenhaus des Reichsrates ohne die Vertreter Ungarns, Kroatiens, Siebenbürgens und Lombardo-Venetiens aus 203 Mitgliedern, die bis 1873 von den Landtagen gewählt wurden, zusammen. Das Gesetz vom 2. April 1873 führte die direkten Wahlen für das Abgeordnetenhaus ein, dessen Mitgliederzahl auf 353 erhöht wurde[1226]. Durch die Herabsetzung der direkten Mindeststeuer auf fünf Gulden durch das Gesetz vom 4. Oktober 1882[1227] und auf vier

---

[1219] Ebenda, §§ 15 und 17.

[1220] „Allgemeines Reichs- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Österreich“, Jahrgang 1852, Nr. 260.

[1221] „Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Österreich“, Jahrgang 1869, Nr. 113.

[1222] Ebenda, § 12.

[1223] Ebenda, § 3.

[1224] Ebenda, § 6.

[1225] Ebenda, §§ 7, 8 und 9.

[1226] „Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder“, Jahrgang 1873, Nr. 40.

[1227] „Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder“, Jahrgang 1882, Nr. 142.

Gulden durch das Gesetz vom 5. Dezember 1896[1228] wurde das Wahlrecht ausgedehnt. Mit dem Gesetz vom 14. Juni 1896 wurde zu den vier bestehenden Wählerklassen (Großgrundbesitz, Handels- und Gewerbekammer, städtische Bevölkerung und Landgemeinden) eine fünfte „allgemeine Wählerklasse" eingeführt und die Mitgliederzahl des Abgeordnetenhauses auf 425 erhöht[1229]. Das Kurienwahlrecht wurde durch das Gesetz vom 26. Januar 1907 aufgehoben und durch das allgemeine, gleiche, direkte und geheime Wahlrecht ersetzt. Gleichzeitig stieg die Mitgliederzahl des Abgeordnetenhauses auf 516[1230]. Von 1861 bis 1918 stieg die Zahl der Mitglieder im Abgeordnetenhaus des Reichsrates aus der Bukowina von fünf auf 14.

2. 1. Erste Wahlperiode, erste Session 1861–1862

Bendella, Theophil	gr.-or. Generalvikar und Archimandrit	Großgrundbesitz
Iliutz, Gregor	Grundbesitzer	Landgemeinden Storzynetz
Iseczeskul, Leo	Oberlandgerichtsrat	Städte
Petrino, Alexander Freiherr von	Gutsbesitzer	Großgrundbesitz
Turecki, Georg	Grundbesitzer	Landgemeinden Zastawna

2. 2. Erste Wahlperiode, zweite Session 1863–1864

Bendella, Theophil	gr.-or. Generalvikar und Archimandrit	Großgrundbesitz
Iliutz, Gregor	Grundbesitzer	Landgemeinden Storzynetz
Iseczeskul, Leo	Oberlandgerichtsrat	Städte
Petrino, Alexander Freiherr von	Gutsbesitzer	Großgrundbesitz
Turecki, Georg	Grundbesitzer	Landgemeinden Zastawna

2. 3. Erste Wahlperiode, dritte Session 1864–1865

Bendella, Theophil	gr.-or. Generalvikar und Archimandrit	Großgrundbesitz
Iliutz, Gregor	Grundbesitzer	Landgemeinden Storzynetz
Iseczeskul, Leo	Oberlandgerichtsrat	Städte
Simonowicz, Jakob Ritter von	Landgerichtsrat	Großgrundbesitz
Turecki, Georg	Grundbesitzer	Landgemeinden Zastawna

2. 4. Zweite Wahlperiode, vierte Session 1867–1869

Andriewicz-Morariu, Samuel	gr.-or. Konsitorialrat	Großgrundbesitz
Hormuzaki, Eudoxius Freiherr von	–	Landgemeinden
Petrino, Alexander Freiherr von	Gutsbesitzer	Großgrundbesitz
Prokopowicz, Josef	Bezirkshauptmann	Landgemeinden
Simonowicz, Jakob Ritter von	Landesgerichtsrat	Großgrundbesitz

2. 5. Zweite Wahlperiode, fünfte Session 1869–1870

Andriewicz-Morariu, Samuel	gr.-or. Konsitorialrat	Großgrundbesitz
Hormuzaki, Eudoxius Freiherr von	–	Landgemeinden
Petrino, Alexander Freiherr von	Gutsbesitzer	Städte
Prokopowicz, Josef	Bezirkshauptmann	Landgemeinden
Simonowicz, Jakob Ritter von	Landesgerichtsrat	Großgrundbesitz

---

[1228] „Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder", Jahrgang 1896, Nr. 226.

[1229] „Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder", Jahrgang 1896, Nr 162.

[1230] „Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder", Jahrgang 1907, Nr. 15.

2. 6. Dritte Wahlperiode, fünfte Session 1869–1870

Kovats, Anton von	Gutsbesitzer	Landgemeinden
Petrino, Alexander Freiherr von	Minister a. D.	Großgrundbesitz
Schulz, Richard	Gerbermeister	Städte, Handels- und Gewerbekammer
Styrcea, Eugen Ritter von	–	Landgemeinden
Hormuzaki, Alexander Ritter von	Grundbesitzer	Großgrundbesitz

2. 7. Vierte Wahlperiode, siebte Session 1871–1873

Bendella, Theophil	gr.-or. Archimandrit	Großgrundbesitz
Kochanowski, Anton	Bürgermeister von Czernowitz	Städte
Pino-Friedenthal, Felix Freiherr von	Landespräsident der Bukowina	Landgemeinden
Schönbach, Anton	Konsistorialsekretär	Landgemeinden
Tomaszczuk, Dr. Konstantin	Landesgerichtsrat	Großgrundbesitz

2. 8. Fünfte Wahlperiode, achte Session 1873–1879

Alesani, Hieronymus	k. k. Landespräsident der Bukowina	Großgrundbesitz – Erster Wahlkörper (ab 1876 für Theophil Bendella)
Bendella, Theophil	gr.-or. Erzbischof und Metropolit der Bukowina	Großgrundbesitz – Erster Wahlkörper (bis 1875, abgelöst von Hieronymus Alesani)
Hormuzaki, Georg, von	Gutsbesitzer	Großgrundbesitz – Zweiter Wahlkörper
Kochanowski, Anton Ritter von	Bürgermeister von Czernowitz, Advokat	Stadt Czernowitz
Petrino, Alexander Freiherr von	Gutsbesitzer	Großgrundbesitz – Zweiter Wahlkörper
Pino-Friedenthal, Felix Freiherr von	Landespräsident	Landgemeinde Wisnitz – Kotzmann (bis 1877, abgelöst von Styrcea, Eugen Ritter von)
Renney von Herszeny, Orestes von	–	Landgemeinden Radautz – Kimpolung
Rubinstein, Isak	Handelskammervizepräsident	Handels- und Gewerbekammer (bis 1878, Abgelöst von Wagner, Heinrich)
Styrcea, Eugen Ritter von	k. k. Regierungsrat	Großgrundbesitz – Zweiter Wahlkörper (ab 1878 für Pino-Friedenthal, Felix von)
Tomaszczuk, Dr. Constantin	Landgerichtsrat	Landgemeinden Czernowitz - Storzynetz (ab 1878 Universitätsprofessor
Wagner, Heinrich	Handelskammervizepräsident	Handels- und Gewerbekammer (1879 für Rubinstein Isak)
Woynarowicz, Johann	Statthaltereirat i. R.	Städte

2. 9. Sechste Wahlperiode, neunte Session 1879–1885

Hormuzaki, Georg von	Gutsbesitzer	Großgrundbesitz – Zweiter Wahlkörper
Horst, Julius Freiherr von	k. k. Geheimrat, Minister für Landesverteidigung, Generalmajor	Landgemeinden – Radautz – Suczawa –Kimpolung
Kochanowski, Anton Ritter von Stawczan	Bürgermeister von Czernowitz, Advokat	Stadt Czernowitz
Ofenheim von Ponteurin, Victor Ritter	Privatier	Städte Suczawa – Sereth – Radautz
Stremayer, Dr. Karl Edler von	k. k. geheimer Rat, Justizminister und Leiter des Ministeriums für Culthur und Unterricht	Großgrundbesitz – Erster Wahlkörper
Styrcea, Victor Ritter von	Gustbesitzer	Landgemeinden Wischnitz – Kotzman
Tomasczuk, Dr. Constantin	Landgerichtsrat,	Landgemeinden Czernowitz –

von	Universitätsprofessor	Storozynetz
Wagner, Heinrich	Handelskammervizepräsident	Handels- und Gewerbekammer
Zotta, Dr. Johann von	Gutsbesitzer	–

2. 10. Siebte Wahlperiode, zehnte Session 1886–1891

Czuperkowicz, Arcadie	gr.-or. Archimandrit, erzbischöflicher Generalviakr	Großgrundbesitz – Erster Wahlkörper
Gojan, Leon Ritter von	Staatsanwalt	Großgrundbesitzer – Zweiter Wahlkörper (ab Dez. 1889)
Grigorcia, Dr. Nikolaus Ritter von	–	Großgrundbesitz (bis 1889)
Kossowicz, Cornel	Landgerichtsrat	Landgemeinden Radautz – Suczawa
Lupul, Johann	Gutsbesitzer	Landgemeinden Czernowitz – Storozynetz
Marin, Gustav	Gustbesitzer	Landgemeinden (ab 1890)
Pino-Friedenthal, Felix Freiherr von	Landespräsident	Landgemeinden (bis 1887)
Popper, Heinrich	Bankdirektor	Handels- und Gewerbekammer
Tomaszczuk, Dr. Konstantin	Universitätsprofessor	Stadtgemeinden
Wagner, Heinrich	Bankier	Stadtgemeinden
Zotta, Dr. Johann von	–	Landgemeinden
Zotta, Isidor Ritter von	Gerichtspräsident	Landgemeinden Suczawa – Radautz – Kimpolung (1886–1887)

2. 11. Achte Wahlperiode, elfte Session 1891–1897

Czuperkowicz, Arcadie	gr.-or. Archimandrit, erzbischöflicher Generalviakr	Großgrundbesitz – Erster Wahlkörper
Gojan, Leon Ritter von	Staatsanwalt	Großgrundbesitzer – Zweiter Wahlkörper (ab Dez. 1889)
Grigorcia, Dr. Nikolaus Ritter von	–	Großgrundbesitz (bis 1889)
Kossowicz, Cornel	Landgerichtsrat	Landgemeinden Radautz – Suczawa
Lupul, Johann	Gutsbesitzer	Landgemeinden Czernowitz – Storozynetz
Marin, Gustav	Gustbesitzer	Landgemeinden (ab 1890)
Pino-Friedenthal, Felix Freiherr von	Landespräsident	Landgemeinden (bis 1887)
Popper, Heinrich	Bankdirektor	Handels- und Gewerbekammer (bis März 1896)
Tomaszczuk, Dr. Konstantin	Universitätsprofessor	Stadtgemeinden
Wagner, Heinrich	Bankier	Stadt Czernowitz (bis Okt. 1894)
Zotta, Dr. Johann von	–	Landgemeinden
Zotta, Isidor Ritter von	Gerichtspräsident	Landgemeinden Suczawa – Raduatz – Kimpolung (1886–1887)
Rott, Dr. Josef	Landeshauptmannstellvertreter, Präsident der Advocaten	Stadt Czernowitz (ab Okt. 1894 für Heinrich Wagner)
Wassilko, Georg Freiherr von	Großgrundbesitzer aus Berehometh	Großgrundbesitz – Zweiter Wahlkörper (ab März 1895)
Tittinger, David	Kaufmann, Vizepräsident der Handels- und Gewerbekammer	Handels- und Gewerbekammer (ab März 1896)

2. 12. Neunte Wahlperiode, zwölfte Session 1897

Hormuzaki, Georg von	Gutsbesitzer	Großgrundbesitz
Lupul, Johann	Gustbesitzer	Landgemeinden Czernowitz – Storozynetz
Lupul, Johann	Gutsbesitzer	Landgemeinden Czernowitz – Storozynetz
Popovici, Dr. Georg	Schriftsteller	Allgemeine Wählerklasse (Radautz, Suczawa)
Roschmann-Hörburg, Dr. Julius von	Universitätsprofessor	Stadtgemeinden Suczawa – Sereth – Radautz
Stephanowicz, Dr. Stefan	Grundbesitzer	Großgrundbesitz
Straucher, Dr. Benno	Rechtsanwalt	Stadt Czernowitz
Tittinger, Daivd	Vizepräsident der Handels- und Gewerbekammer, Kaufmann	Handels- und Gewerbekammer
Wassilko-Serecki, Georg Freiherr von	Großgrundbesitzer aus Berehometh	Großgrundbesitz
Winniki, Isidor	Oberlandesgerichtsrat	Allgemeine Wählerklasse; Czernowitz – Kotzmann
Wolan, Dr. Basil	Universitätsprofessor	Landgemeinden
Zurkan, Dr. Johann	Konsistorialrat	Großgrundbesitz

2. 13. Neunte Wahlperiode, dreizehnte Session 1897

Hormuzaki, Georg von	Gutsbesitzer	Großgrundbesitz
Lupul, Johann	Gustbesitzer	Landgemeinden Czernowitz – Storozynetz
Lupul, Johann	Gutsbesitzer	Landgemeinden Czernowitz – Storozynetz
Popovici, Dr. Georg	Schriftsteller	Allgemeine Wählerklasse (Radautz, Suczawa)
Roschmann-Hörburg, Dr. Julius von	Universitätsprofessor	Stadtgemeinden Suczawa – Sereth – Radautz
Stephanowicz, Dr. Stefan	Grundbesitzer	Großgrundbesitz
Straucher, Dr. Benno	Rechtsanwalt	Stadt Czernowitz
Tittinger, Daivd	Vizepräsident der Handels- und Gewerbekammer, Kaufmann	Handels- und Gewerbekammer
Wassilko-Serecki, Georg Freiherr von	Großgrundbesitzer aus Berehometh	Großgrundbesitz
Winniki, Isidor	Oberlandesgerichtsrat	Allgemeine Wählerklasse; Czernowitz – Kotzmann
Wolan, Dr. Basil	Universitätsprofessor	Landgemeinden
Zurkan, Dr. Johann	Konsistorialrat	Großgrundbesitz

2. 14. Neunte Wahlperiode, vierzehnte Session 1898

Hormuzaki, Georg von	Gutsbesitzer	Großgrundbesitz
Lupul, Johann	Gustbesitzer	Landgemeinden Czernowitz – Storozynetz
Lupul, Johann	Gutsbesitzer	Landgemeinden Czernowitz – Storozynetz
Popovici, Dr. Georg	Schriftsteller	Allgemeine Wählerklasse (Radautz, Suczawa)
Roschmann-Hörburg, Dr. Julius von	Universitätsprofessor	Stadtgemeinden Suczawa – Sereth – Radautz
Stephanowicz, Dr. Stefan	Grundbesitzer	Großgrundbesitz
Straucher, Dr. Benno	Rechtsanwalt	Stadt Czernowitz
Tittinger, David	Vizepräsident der Handels- und Gewerbekammer, Kaufmann	Handels- und Gewerbekammer
Wassilko-Serecki, Georg Freiherr von	Großgrundbesitzer aus Berehometh	Großgrundbesitz
Winniki, Isidor	Oberlandesgerichtsrat	Allgemeine Wählerklasse; Czernowitz – Kotzmann
Wolan, Dr. Basil	Universitätsprofessor	Landgemeinden

Zurkan, Dr. Johann	Konsistorialrat	Großgrundbesitz

2. 15. Neunte Wahlperiode, fünfzehnte Session 1898

Hormuzaki, Georg von	Gutsbesitzer	Großgrundbesitz
Lupul, Johann	Gustbesitzer	Landgemeinden Czernowitz – Storozynetz
Lupul, Johann	Gutsbesitzer	Landgemeinden Czernowitz – Storozynetz
Popovici, Dr. Georg	Schriftsteller	Allgemeine Wählerklasse (Radautz, Suczawa)
Roschmann-Hörburg, Dr. Julius von	Universitätsprofessor	Stadtgemeinden Suczawa – Sereth Radautz
Stephanowicz, Dr. Stefan	Grundbesitzer	Großgrundbesitz
Straucher, Dr. Benno	Rechtsanwalt	Stadt Czernowitz
Tittinger, David	Vizepräsident der Handels- und Gewerbekammer, Kaufmann	Handels- und Gewerbekammer
Wassilko-Serecki, Georg Freiherr von	Großgrundbesitzer aus Berehometh	Großgrundbesitz
Winniki, Isidor	Oberlandesgerichtsrat	Allgemeine Wählerklasse; Czernowitz – Kotzmann
Wolan, Dr. Basil	Universitätsprofessor	Landgemeinden
Zurkan, Dr. Johann	Konsistorialrat	Großgrundbesitz

2. 16. Neunte Wahlperiode, sechzehnte Session 1899–1900

Hormuzaki, Georg von	Gutsbesitzer	Großgrundbesitz
Lupul, Johann	Gustbesitzer	Landgemeinden Czernowitz – Storozynetz
Lupul, Johann	Gutsbesitzer	Landgemeinden Czernowitz – Storozynetz
Popovici, Dr. Georg	Schriftsteller	Allgemeine Wählerklasse (Radautz, Suczawa)
Roschmann-Hörburg, Dr. Julius von	Universitätsprofessor	Stadtgemeinden Suczawa – Sereth – Radautz
Stephanowicz, Dr. Stefan	Grundbesitzer	Großgrundbesitz
Straucher, Dr. Benno	Rechtsanwalt	Stadt Czernowitz
Tittinger, David	Vizepräsident der Handels- und Gewerbekammer, Kaufmann	Handels- und Gewerbekammer
Wassilko-Serecki, Georg Freiherr von	Großgrundbesitzer aus Berehometh	Großgrundbesitz
Winniki, Isidor	Oberlandesgerichtsrat	Allgemeine Wählerklasse; Czernowitz – Kotzmann
Wassilko, Nikolaus Ritter von	Gutsbesitzer	Landgemeinden (Wischnitz – Kotzmann) (ab Febr. 1900)
Zurkan, Dr. Johann	Konsistorialrat	Großgrundbesitz

2. 17. Zehnte Wahlperiode, siebzehnte Session 1901–1907

Bohosiewicz, Zacharias	k. k. Landgerichtsrat	Großgrundbesitzer – 2. Wahlkörper
Isopescul, Demeter	Direktor der k. k. Lehrer- und ehrerinnenbildungsanstalt Czernowitz	Allgemeine Wählerklasse – 2. Wahlkreis
Lupu, Dr. Florea	k. k. Landgerichtsrat	Landgemeinden Czernowitz – Storozynetz (bis Dez. 1905)
Lupul, Johann	Landeshauptmann, k. k. Geheimer Rat	Landgemeinde Suczawa – Radautz – Kimpolung
Pihuliak, Hierotheus	Oberrealschulprofessor	Allgemeine Wählerklasse, 1. Wahlkreis
Repta, Dr. Wladimir von	Weibischof und Universitätsprofessor	Großgrundbesitz – 1. Wahlkörper (bis Nov. 1902)
Rosenzweig, Leon	Direktor der Bukowiner Sparkasse	Handels- und Gewerbekammer
Skedl, Dr. Arthur	k. k. Universitätsprofessor	Städte Suczawa, Sereth, Radautz
Straucher, Dr. Benno	Advocat	Stadt Czernowitz

Wassilko-Serecki, Georg Freiherr von	Gutsbesitzer	Landgemeinde Wischnitz (Januar 1904)
Flondor, Theodor Ritter von	Großgrundbesitzer	Allgemeine Wählerklasse – Radautz, Sereth etc. ab Okt. 1901
Popowicz, Constantin	gr.-or. Theologieprofessor	Großgrundbesitz, 1. Wahlkörper (ab Febr. 1903)
Hormuzaki, Dr. Alexander Freiherr von	Sekretär der k.k. Finanzprokuratur	Großgrundbesitz, 2. Wahlkörper
Onciul, Dr. Aurel Ritter von	Generaldirektor der Mähreischen Landesversicherungsanstalt	Landgemeinde Czernowitz

2. 18. Elfte Wahlperiode, achtzehnte Session 1907–1909

Bellegarde, Franz	Landesregierungrat, k.k. Kämerer, Bezirkshauptmann	Dorna-Watra – Kimpolung Land
Grigorivici, Georg	Arbeitersekretär	Czernowitz Stadt – 2
Hormuzaki, Dr. Alexander Freiherr von	Landtagsabgeordneter, Finanzprokuratursekretär	Suczawa – Sereth Land
Isopescu-Grecul, Dr. Konstantin	Landgerichtsrat, Privatdozent an der Universität Czernowitz	Bojan – Storozynetz Land
Keschmann, Anton	k. k. Bezirkshauptmann	Gurahumora Stadt
Lukasiewicz, Anton	Landgerichtssekretär	Zastawna Land
Onciul, Dr. Aurel Ritter von	Landtagsabgeordneter	Solka – Gura-Humora Land
Pihuliak, Hierotheus	Universitätsprofessor	Stanestie – Waschkoutz Land
Semaka, Elias Ritter von	Landgerichtsrat	Kotzamnn – Sadagora Land
Simionowicz, Theophil	Landgerichtsrat	Radautz Land
Skedl, Dr. Arthur	Landtagsabgeordneter, Universitätsprofessor	Suczawa – Radautz – Sereth – Stadt
Spenul, Nikolaj	Bezirksschulinspektor	Czernowitz – Storozynetz – Sereth Land
Straucher, Benno Dr.	Landtagsabgeordneter, Landes- und Gerichtsadvokat	Czernowitz Stadt – 1
Wassilko, Nikolaj Ritter von	Landtagsabgeordneter, Großgrundbesitzer	Putilla

2. 19. Elfte Wahlperiode, neunzehnte Session 1909

Bellegarde, Franz	Landesregierungrat, k.k. Kämerer, Bezirkshauptmann	Dorna-Watra – Kimpolung Land
Grigorivici, Georg	Arbeitersekretär	Czernowitz Stadt – 2
Hormuzaki, Dr. Alexander Freiherr von	Landtagsabgeordneter, Finanzprokuratursekretär	Suczawa – Sereth Land
Isopescu-Grecul, Dr. Konstantin	Landgerichtsrat, Privatdozent an der Universität Czernowitz	Bojan – Storozynetz Land
Keschmann, Anton	k. k. Bezirkshauptmann	Gurahumora Stadt
Lukasiewicz, Anton	Landgerichtssekretär	Zastawna Land
Onciul, Dr. Aurel Ritter von	Landtagsabgeordneter	Solka – Gura-Humora Land
Pihuliak, Hierotheus	Universitätsprofessor	Stanestie – Waschkoutz Land
Semaka, Elias Ritter von	Landgerichtsrat	Kotzamnn – Sadagora Land
Simionowicz, Theophil	Landgerichtsrat	Radautz Land
Skedl, Dr. Arthur	Landtagsabgeordneter, Universitätsprofessor	Suczawa-Radautz-Sereth-Stadt
Spenul, Nikolaj	Bezirksschulinspektor	Czernowitz – Storozynetz – Sereth Land
Straucher, Benno Dr.	Landtagsabgeordneter, Landes- und Gerichtsadvokat	Czernowitz Stadt – 1
Wassilko, Nikolaj Ritter von	Landtagsabgeordneter, Großgrundbesitzer	Putilla

2. 20. Elfte Wahlperiode, zwanzigste Session 1909–1911

Bellegarde, Franz	Landesregierungrat, k.k. Kämerer, Bezirkshauptmann	Doma-Watra – Kimpolung Land (bis März 1910)
Grigorivici, Georg	Arbeitersekretär	Czernowitz Stadt – 2
Hormuzaki, Dr. Alexander Freiherr von	Landtagsabgeordneter, Finanzprokuratursekretär	Suczawa – Sereth Land
Isopescu-Grecul, Dr. Konstantin	Landgerichtsrat, Privatdozent an der Universität Czernowitz	Bojan – Storozynetz Land
Keschmann, Anton	k. k. Bezirkshauptmann	Gurahumora Stadt
Lukasiewicz, Anton	Landgerichtssekretär	Zastawna Land
Onciul, Dr. Aurel Ritter von	Landtagsabgeordneter	Solka – Gura-Humora Land
Pihuliak, Hierotheus	Universitätsprofessor	Stanestie – Waschkoutz Land
Semaka, Elias Ritter von	Landgerichtsrat	Kotzmann – Sadagora Land
Simionowicz, Theophil	Landgerichtsrat	Radautz Land
Skedl, Dr. Arthur	Landtagsabgeordneter, Universitätsprofessor	Suczawa – Radautz – Sereth Stadt
Spenul, Nikolaj	Bezirksschulinspektor	Czernowitz – Storozynetz – Sereth Land
Straucher, Benno Dr.	Landtagsabgeordneter, Landes- und Gerichtsadvokat	Czernowitz Stadt – 1
Wassilko, Nikolaj Ritter von	Landtagsabgeordneter, Großgrundbesitzer	Putilla – Seletin – Wischnitz Land
Serbu, Georg	Forstverwalter	Doma-Watra – Kimpolung Land (ab Januar 1911)

2. 21. Zwölfte Wahlperiode, einundzwanzigste Session 1911–1914

Serbu, Georg	Forstverwalter	Doma-Watra – Kimpolung Land
Grigorivici, Georg	Arbeitersekretär	Czernowitz Stadt – 2
Hormuzaki, Dr. Alexander Freiherr von	Landtagsabgeordneter, Finanzprokuratursekretär	Suczawa – Sereth Land
Isopescu-Grecul, Dr. Konstantin	Landgerichtsrat, Privatdozent an der Universität Czernowitz	Bojan – Storozynetz Land
Keschmann, Anton	k. k. Bezirkshauptmann	Gura-Humora Stadt
Lukasiewicz, Anton	Landgerichtssekretär	Zastawna Land
Onciul, Dr. Aurel Ritter von	Landtagsabgeordneter	Solka – Gura-Humora Land
Smal-Stocki, Dr. Stefan von	Universitätsprofessor, Leshauptmannstellvertreter	Stanestie – Waschkoutz Land
Semaka, Elias Ritter von	Landgerichtsrat	Kotzmann – Sadagora Land
Simionowicz, Theophil	Landgerichtsrat	Radautz Land
Hruska, Eduard	Forstmeister	Suczawa – Radautz – Sereth Stadt
Spenul, Nikolaj	Bezirksschulinspektor	Czernowitz – Storozynetz – Sereth Land
Straucher, Benno Dr.	Landtagsabgeordneter, Landes- und Gerichtsadvokat	Czernowitz Stadt – 1
Wassilko, Nikolaj Ritter von	Landtagsabgeordneter, Großgrundbesitzer	Putilla – Seletin – Wischnitz Land

2. 22. Zwölfte Wahlperiode, zweiundzwanzigste Session 1917–1918

Serbu, Georg	Forstverwalter	Doma-Watra – Kimpolung Land
Grigorivici, Georg	Arbeitersekretär	Czernowitz Stadt – 2
Hormuzaki, Dr. Alexander Freiherr von	Landtagsabgeordneter, Finanzprokuratursekretär	Suczawa – Sereth Land
Isopescu-Crecul, Dr. Konstantin	Landgerichtsrat, Privatdozent an der Universität Czernowitz	Bojan – Storozynetz Land
Keschmann, Anton	k. k. Bezirkshauptmann	Gura-Humora Stadt
Lukasiewicz, Anton	Landgerichtssekretär	Zastawna Land
Onciul, Dr. Aurel Ritter von	Landtagsabgeordneter	Solka – Gura-Humora Land
Smal-Stocki, Dr. Stefan von	Universitätsprofessor, Landeshauptmannstellvertreter	Stanestie – Waschkoutz Land

Semaka, Elias Ritter von	Landgerichtsrat	Kotzmann – Sadagora Land
Simionowicz, Theophil	Landgerichtsrat	Radautz Land
Hruska, Eduard	Forstmeister	Suczawa – Radautz – Sereth Stadt
Spenul, Nikolaj	Bezirksschulinspektor	Czernowitz – Storozynetz – Sereth Land
Straucher, Benno Dr.	Landtagsabgeordneter, Landes- und Gerichtsadvokat	Czernowitz Stadt – 1
Wassilko, Nikolaj Ritter von	Landtagsabgeordneter, Großgrundbesitzer	Putilla – Seletin – Wischnitz Land

3. Die Rolle des Herrenhauses und seine Mitglieder aus der Bukowina

Nach den Bestimmungen des Grundgesetzes über die Reichsvertretung von 1861 bestand der Reichsrath „aus dem Herrenhause und dem Hause der Abgeordneten“[1231]. Mitglieder des Herrenhauses waren „durch Geburt die großjährigen Prinzen des kaserlichen Hauses“, „die großjährigen Häupter jener inländischen, durch ausgedehnten Gutsbesitz hervorragenden Adelsgeschlechter, denen der Kaiser die erbliche Reichsrathswürde verleiht“ als erbliche Mitglieder sowie „alle Erzbischöfe und jene Bischöfe, welchen fürstlichen Rang zukommt“[1232]. Außerdem behielt sich der Kaiser vor, „ausgezeichnete Männer, welche sich um Staat oder Kirche, Wissenschaft oder Kunst verdient gemacht haben, als Mitglieder auf Lebensdauer in das Herrenhaus zu berufen“[1233] eine gleichteitige Mitgliedschaft in beiden Häusern schloß das Gesetz aus.

Das Staatsgrundgesetz von 1867 brachte keine Änderungen in Bezug auf Zusammensetzung und Aufgabenstellung des Herrenhauses. Eine Reform der ersten Kammer des Reichsrates wurde durch die Staatsgrundgesetze von 1907 vorgenommen. Das „Gesetz vom 26. Januar 1907 wodurch der § 5 des Grundgesetzes über die Reichsvertretung vom 21. Dezember 1867 abgeändert wird“ bestimmte, daß die Zahl der auf Lebensdauer ernannten Mitglieder 170 nicht überschreiten darf, aber auch nicht unter 150 verbleiben darf[1234]. Ein weiteres Gesetz vom selben Tag hob die Bestimmung auf die eine gleichzeitige Mitgliedschaft in beiden Häuser ausschloß. Nach den Bestimmungen des neuen Gesetzes „können in das Herrenhaus berufene Mitglieder ins Abgeordnetenhaus gewählt werden. Im Falle der Annahme einer solchen Wahl ruht für die Dauer dieses Mandates die Mitgliedschaft im Herrenhause. Wird ein Abgeordneter [...] in das Herrenhaus berufen, so ruht seine Mitgliedschaft im Herrenhause, so lange er sein Mandat als Abgeordneter nicht zurückgelegt hat“[1235].

Die Kompetenzen und die Funktionsweise des Herrenhauses wurden durch die Gesetze über die Geschäftsordnung des Reichsrates festgelegt. Die autonome Geschäftsordnung des Herrenhauses mußte sich innerhalb dieser Bestimmungen bewegen und hatte, wie auch im Falle des Abgeordnetenhauses, keine Gesetzeskraft.

Die Bestimmungen des „Gesetzes vom 12. Mai 1873 in Betreff der Geschäftsordnung des Reichsrates“[1236] galten, mit wenigen Ausnahmen, für beide Häuser des Reichsrates. Der Präsident des Herrenhauses wurde nicht durch seine Mitglieder gewählt, sondern vom Kaiser ernannt[1237]. Die eigentliche Arbeit des Hauses vollzog sich in Kommissionen, deren Kompetenzen mit den Ausschüssen des Hauses der Abgeordneten vergleichbar waren. Nach § der Geschäftsordnung konnte die Regierung ihre Vorlagen in beliebieger Reihenfolge in die zwei Kammern einbringen, mit Ausnahme der Finanzvorlagen und des Rekrutengesetzes, die zuerst im Abgeordnetenhaus behandelt werden mußten. Ohne Zustimmung des Herrenhauses konnte kein Gesetz im Reichsrat verabschiedet werden.

Mitglied des Herrenhauses des Reichsrates aus der Bukowina waren: Hackman, Eugen, gr. or. Erzbischof, 1862–1873; Bendella, Theophil, gr. or. Erzbischof, 1874–1875; Blazewicz, Theoktist, gr.or. Erzbischof, 1877–1879; Morariu-Andriewicz, Sylvester, gr.or. Erzbischof, 1880–1895; Czupperkowicz, Arcadie, gr.or. Erzbischof, 1896–1902; Repta, Wladimir von, gr.or. Erzbischof,

---

[1231] „Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Österreich“, Jahrgang 1861, Nr. 20, Beilage 1, § 1.

[1232] Ebenda, §§ 2–4.

[1233] Ebenda, § 5.

[1234] „Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder“, Jahrgang 1907, Nr. 16.

[1235] „Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreich und Länder“, Jahrgang 1907, Nr. 15, Artikel I.

[1236] „Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder“, Jahrgang 1873, Nr. 94.

[1237] Ebenda, § 1.

1902–1918; Wassilko-Serecki, Alexander Freiherr von, Großgrundbesitzer, 1881–1893; Wassilko-Serecki, Georg Graf, Großgrundbesitzer, 1904–1918.

4. Die Delegation des Reichsrates und die Mitglieder der Delegationen aus der Bukowina

Nach dem österreichisch-ungarischen Ausgleich von 1867 entstand neben dem Abgeordnetenhaus und dem Herrenhaus ein dritter parlamentarischer Vertretungskörper, die sogenannte „Delegation“. Die rechtliche Grundlage der Delegation war das „Gesetz vom 21. Dezember 1867 betreffend die allen Ländern der österreichischen Monarchie gemeinsamen Angelegenheiten und die Art ihrer Behandlung“[1238]. Als gemeinsame Angelegenheiten galten die auswärtigen Angelegenheiten einschließlich der diplomatischen und kommerziellen Vertretungen, das Kriegswesen einschließlich der Kriegsmarine aber ohne die Rekrutenbewilligung, die Gesetzgebung über die Wehrpflicht und die Unterbringung und Verpflegung des Heeres. In diesen Bereichen hatte die Delegation die Kompetenz über die Festlegung des Budgets und über die Prüfung der Rechnungen[1239]. Zusätzlich zu diesen „gemeinsamen Angelegenheiten“ kamen die sogenannten „dualistischen“ Angelegenheiten, die „zwar nicht gemeinsam verwaltet, jedoch nach gleichen von Zeit zu Zeit zu vereinbarenden Grundsätzen behandelt werden“[1240]. Dazu zählten die Zollgesetzgebung, das Münzwesen und der Geldfluß, die Eisenbahnlinien, die „das Interesse beider Reichshälften berühren“ und die Feststellung des Wehrsystems. Für die gemeinsamen Angelegenheiten hatten die Delegationen des österreichischen Reichsrates und des ungarischen Reichstages das ausschließliche Gesetzgebungsrecht[1241]. Die Verwaltung der gemeinsamen Angelegenheiten übertrug das Gesetz einem „gemeinsamen Ministerium“[1242]. Die Kosten der gemeinsamen Angelegenheiten waren von beiden Reichshälften nach einer gemeinsam festgelegten Quote zu bestreiten. Konnten die Delegationen keine Einigung darüber erzielen, legte der Kaiser die Quote fest[1243].

Die Delegation des österreichischen Reichsrates zählte 60 Mitglieder. 20 davon wählten die Mitglieder des Herrenhauses aus ihrer Mitte. Die restlichen 40 Delegetionsmitglieder wurden nach den Bestimmungen des Gesetzes von 1867 von den Abgeordneten der einzelnen Landtage nach einem durch das Gesetz festgelegten „Verteilungsmodus“ gewählt. Auf die Bukowina entfiel ein Delegationsmandat[1244]. Nach der Einführung der direkten Wahlen für das Abgeordnetenhaus durch das Staatsgrundgesetz vom 2. April 1873 waren die Delegationsmitglieder und Ersatzmänner „durch die in dem berteffenden Lande gewählten Mitglieder des Abgeordnetenhauses zu wählen“[1245].

Die Mitglieder der Delegation und die Ersatzmänner wurden für jedes Jahr neu gewählt. Die Delegationen wurden jährlich vom Kaiser einberufen. Sie wählten aus ihrer Mitte den Präsidenten, den Vizepräsidente und die Schriftführer[1246].

Die Gesetzesvorschläge wurden als Regierungvorlagen des gemeinsamen Ministeriums eingebracht. Ebenso hatten die Delegierten das Recht, eigene Vorschläge einzubringen. Jede der beiden Delegationen verhandelte und beschloß in getrennten Sitzungen. In Ausnahmefällen waren auch gemeinsame Plenarsitzungen möglich. Für die Beschlußfähigkeit der Delegation des Reichsrates war die Anwesenheit von mindestens 30 Mitgliedern und die absolute Mehrheit der Anwesenden notwendig. Zur Beschlußfähigkeit der Plenarversammlung war die Anwesenheit von mindestens zwei Dritteln der Mitglieder jeder Delegation und die absolute Mehrheit der Anwesenden erforderlich. Die Mitglieder der Delegation genossen Immunität und hatten keine Instruktionen anzunehmen. Zu allen

---

[1238] „Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Österreich“, Jahrgang 1867, Nr. 146.

[1239] Ebenda, § 1.

[1240] Ebenda, § 2.

[1241] Ebenda, § 6.

[1242] Ebenda, § 5.

[1243] Ebenda, § 3.

[1244] Ebenda, § 8.

[1245] „Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder“, Jahrgang 1873, Artikel II.

[1246] „Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Österreich“, Jahrgang 1867, Nr. 146, § 11–13.

Gesetzen war die Übereinstimmung beider Delegationen und die Sanktion des Kaisers erforderlich[1247].

Die Mitglieder der Delegation des Reichsrates hatten Anspruch auf Tagegelder und auf Erstattung der Reisekosten bei der Einberufung zu Verhandlungen außerhalb von Wien. Nach dem Gesetz vom 11. März 1875[1248] betrug das Tagegeld zehn Gulden und die Reisekostenentschädigung einen Gulden für jede Meile der Hin- und Rückreise. Mit wenigen Außnahmen fanden die insgesamt 50 Sessionen der Delegationen im jährlichen Wechsel in Wien und in Budapest statt.

Die Mitglieder der Delegation des Reichsrats aus der Bukowina: 1. Session 1868, Budapest – Petrino, Alexander Freiherr von; 2. Session 1869, Wien – Petrino, Alexander Freiherr von; 3. Session 1870/71, Budapest – Styrcza, Eugen Ritter von; 4. Session 1871, Wien – Petrino, Alexander Freiherr von; 5. Session 1872, Budapest – Petrino, Alexander, Freiherr von; 6. Session 1873, Wien – Pino-Friedenthal, Felix Freiherr von; 7. Session 1874, Budapest –Pino-Friedenthal, Felix Freiherr von; 8. Session 1875, Wien – Kochanowski, Anton Ritter von Stawczan; 9. Session 1876, Budapest – Kochanowski, Anton Ritter von Stawczan; 10. Session 1877, Wien – Dr. Tomaszczuk, Constantin; 11. Session 1878, Budapest – Kochanowski, Anton Ritter von Stawczan; 12. Session 1879, Wien – Hormuzaki, Georg von; 13. Session 1880, Budapest –Kochanowski, Anton Ritter von Stawczan; 14. Session 1881, Wien –Kochanowski, Anton Ritter von Stawczan; 15. Session 1882, Wien – Kochanowski, Anton Ritter von Stawczan; 16. Außerordentliche Session, 1882, Wien – Kochanowski, Anton Ritter von; 17. Außerordentliche Session, 1882, Wien – Kochanowski, Anton Ritter von; 18. Session 1883, Wien – Dr. Mitrofanowicz, Basil; 19. Session 1884, Budapest – Dr. Grigorcia, Nikolaus Ritter von; 20. Session 1885, Wien – Dr. Grigorcia, Nikolaus Ritter von; 21. Session 1886, Budapest – Lupul, Johann; 22. Session 1887, Wien – Lupul, Johann; 23. Außerordentliche Session 1887, Wien – Lupul, Johann; 24. Session 1888, Budapest – Lupul, Johann; 25. Session1889, Wien – Lupul, Johann; 26. Session 1890, Budapest – Lupul, Johann; 27. Session 1891, Wien – Lupul, Johann; 28. Session 1892, Budapest – Lupul, Johann; 29. Session 1893, Wien –Lupul, Johann; 30. Session 1894, Budapest – Lupul, Johann; 31. Session 1895, Wien – Lupul, Johann; 32. Session 1896, Budapest – Lupul, Johann; 33. Session 1897, Wien – Lupul, Johann; 34. Session 1898, Budapest – Winniki, Isidor; 35. Session 1899, Wien – Winniki, Isidor; 36. Session 1900, Budapest –Dr. Popovici, Georg; 37. Session 1901, Wien – Wassilko, Nikolaj Freiherr von; 38. Session 1902, Budapest – Wassilko, Georg Freiherr von; 39. Session 1903, Wien –Wassilko, Nikolaj Freiherr von; 40. Session 1904, Budapest – Wassilko-Serecki, Georg Freiherr von; 41. Session 1906, Wien – Dr. Straucher, Benno; 42. Session 1907, Wien – Hormuzaki, Alexander Freiherr von; 43. Session 1908, Budapest – Wassilko, Nikolaj Freiherr von; 44. Session 1909, Wien – Simionovici, Teophil; 45. Session 1910, Budapest – Wassilko, Nikolaj Freiherr von; 46. Session 1911/12, Wien – Wassilko, Nikolaj Freiherr von; 47. Session 1912, Budapest – Wassilko, Nikolaj Freiherr von; 48. Session 1913, Wien – Wassilko, Nikolaj Freiherr von; 49. Session 1914, Budapest – Wassilko, Nikolaj Freiherr von; 50. Session 1917/18, Wien – Wassilko, Nikolaj Freiherr von.

5. „Nationalitätenrecht“ und die nationale Frage im Reichsrat

Das Habsburger Kaiserreich war ein polyglotter Staat, dessen Bevölkerung sich aus mehreren nationalen Minderheiten zusammensetzte. Eine Bevölkerungsgruppe mit absoluter Mehrheit gab es nicht. Die relativ größte Minderheit unter den insgesamt rund 25 Millionen Einwohner der österreichischen Reichshälfte waren die Deutschen. Die in regelmäßigen Abständen von zehn Jahren durchgeführten Volkszählungen, die nach der Umgangssprache erhoben wurden, ergaben z. B. in den Jahren 1880, 1890 und 1900 einen relativ konstanten Anteil von 36 Prozent Deutsche, 23 Prozent Tschechen, 16 Prozent Polen, 13 Prozent Ruthenen und 5 Prozent Slowenen. Kleinere Gruppen gaben Serbo-Kroatisch (drei Prozent), Italienisch-Ladinisch (drei Prozent), Rumänisch (ein Prozent) oder Magyarisch (0,03 Prozent) als Umgangssprache an[1249].

Das Grundgesetz über die Reichsvertretung des Februarpatentes von 1861 enthielt keine Bestimmungen zur Frage der nationalen Zusammensetzung des Abgeordnetenhauses des

---

[1247] Ebenda, Nr. 33, § 14–36.

[1248] „Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder“, Jahrgang 1875, Nr. 22, § 1.

[1249] Edmund Bernatzik, *Die österreichischen Verfassungsgesetze*, a. a. O., S. 879.

Reichsrates[1250]. Auch das Staatsgrundgesetz von 1867 setzte keine neuen Maßstäbe in Bezug auf ein „Nationalitätenrecht" in Österreich, sprach aber von der „Gleichberechtigung aller Volksstämme"[1251]. Die erste verfassungsmäßige Rechtsnorm mit direkter Auswirkung auf die nationale Zusammensetzung des Abgeordnetenhauses des Reichsrates war der nur für Mähren und für die Bukowina zutreffende Paragraph 1 der Reichsratswahlordnung von 1907.

Eine Übersicht über die nationale Zusammensetzung der Abgeordnetenkammer des Reichsrates im Vergleich zum Anteil der verschiedenen Nationalitäten an der Gesamtbevölkerung im Jahre 1907 zeigt folgende Tabelle[1252]:

Nationalität	**Zahl der Mandate**	**Anteil der Mandate im Abg.-Haus (in Prozent)**	**Anteil an der Gesamtbevölkerung (in Prozent)**
Deutsche	233	45	36
Polen	81	16	16
Slowenen und Serbo-Kroaten	37	7	8
Ruthenen	33	6	13
Italiener	19	4	3
Rumänen	5	1	1
Insgesamt	516	100	100

Aus der Tabelle geht hervor, daß die Deutschen in dieser Reichshälfte im Verhältnis zu ihrem Anteil an der Gesamtbevölkerung im Abgeordnetenhaus stark überrepräsentiert waren. Leicht bevorzugt waren die Italiener. Die Polen und die Rumänen waren angemessen vertreten, während die Tschechen, Slowaken und Südslawen leicht benachteiligt waren. Unterrepräsentiert im Abgeordnetenhaus im Vergleich zu ihrem Anteil an der Gesamtbevölkerung und deswegen stark benachteiligt waren die Ruthenen.

Die Bukowina war im Abgeordnetenhaus von 1907 mit vierzehn Abgeordneten vertreten. Nach ihrer Volkszugehörigkeit waren fünf davon Rumänen (Georg Grigorovici, Constantin Isopescu-Grecul, Theophil Simionovici, Aurel von Onciul, Alexander von Hormuzaki), fünf Ukrainer (Elias von Semaka, Nikolaj Spenul, Anton Lukasiewicz, Hirotheus Pihuliak und Nikolaj von Wassilko), zwei Deutsche (Arthur Skedl und Anton Keschmann) und ein Jude (Benno Straucher). Dazu Bezirkshauptmann Franz Graf Bellegarde der abwechselnd zu der Gruppe der Rumänen und der Deutschen gezählt wird.

Auch in der Bukowina war das Verhältnis der Mandate im Vergleich zu den Anteilen der verschiedenen Volksgruppen an der Gesamtbevölkerung des Landes unausgeglichen, wie aus folgender Tabelle ersichtlich wird[1253]:

[1250] Siehe dazu 2.2.1

[1251] „Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Österreich", Jahrgang 1867, Nr. 142, Art. 19.

[1252] Zahlen zusammengestellt aus: *Namenverzeichnis der Mitglieder des Abgeordnetenhauses nach den einzelnen Königreichen und Ländern, XVIII. Session 1907*, hrsg. von der k. k. Hof- und Staatsdruckerei, Wien, 1907; Fritz Freund, „Das österreichische Abgeordnetenhaus. Ein biographisch-statistisches Handbuch, XI. Legislaturperiode, XVIII. Session, Wien 1907. Für die Bevölkerungszahlen wurden hier wegen dem kleineren Zeitabstand die Vergleichsdaten der Volkszählung von 1910 genommen", in K. K. Statistische Zentralkommission (Hg.), *Österreichische Statistik. Neue Folge. Die Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910 in den im Reichsrate vertretenen Königreichen und Ländern*, 1 Band, Heft 1 und 2, Wien, 1914.

[1253] *Namensverzeichnis der Mitglieder des Abgeordnetenhauses nach den einzelnen Königreichen und Ländern, XVIII. Session 1907*, a. a. O.; Fritz Freund, *Das österreichische Abgeordnetenhaus. Ein biographisch-statistisches Handbuch, XI. Legislaturperiode, XVIII. Session 1907, a. a. O.* Für die Bevölkerungsstatistik siehe Abschnitt *1.1.3 dieser Arbeit.*

Nationalität	**Zahl der Mandate**	**Anteil der Mandate im Abg.-Haus (in Prozent)**	**Anteil an der Gesamtbevölkerung (in Prozent)**
Rumänen	6 (5)	43	35
Ruthenen	5	36	38
Deutsche	2 (3)	14	9
Juden	1	7	12
Andere	0	0	6
Insgesamt	14	100	100

Prozentuell mehr Mandate im Abgeordnetenhaus im Jahr 1907 als ihren Anteil an der Gesamtbevölkerung in der Bukowina hatten die Rumänen und die Deutschen, weniger dagegen die Ruthenen und die Juden.

MEDIUL ASOCIATIV

SOCIETATEA PENTRU CULTURA ŞI LITERATURA ROMÂNĂ DIN BUCOVINA ÎN PERIOADA HABSBURGICĂ

MIRCEA IRIMESCU

The Society for Romanian Culture and Literature in Bukovina in the Habsburg Period

(*Summary*)*

The article presents the circumstances in which, in 1862, the most prestigious associative organization of the Romanians from the former Moldavian lands of Suceava, Câmpulung Moldovenesc, Chernivtsi and Câmpulung Rusesc was created: „Reuniunea Română pentru Lectură în Cernăuţi" (since 1865 the title was „Soţietatea pentru Literatura şi Cultura Română în Bucovina"), its founders, the leaders, the activity. The idea that generated the initiative to achieve it is to be assumed that it came from several directions: it started from the educated Romanians, especially the boyars, then the young Alexander and Gheorghe Hurmuzachi, but also from others (for example, Aron Pumnul, who worked in Chernivtsi as a Romanian teacher at the State Gymnasium and had soon acquired a notable prestige. Another direction of initiative comes from young Romanians studying in Vienna. The period 1865–1882, in which the Society was led by Gheorghe Hurmuzachi as president, was a rich one in achievements, in which its role in the life of the Bukovinian Romanians was fully validated. The activity of the Society in the Austro-Hungarian period, in fact in its entire existence, was complex (the most important involvement of the Society in the Austro-Hungarian period was in the school field), with many successes, but also with failures. The society patronized and cooperated with all the other Romanian societies and associations from Bukovina that were contemporary to it. This association of civil society was to be the most important within the Romanian community, it would get involved in all the areas that were allowed by its statute, it would fight for the Romanian interests and it would prepare, constantly and efficiently, the union of 1918. The society survived the Austrian domination in Bukovina, had a fruitful activity in the interwar period and was re-established after the communist period.

Keywords: Society for Romanian Culture and Literature in Bukovina, Habsburg Monarchy, cultural activity.

Contextul

De la înstrăinarea din 1775 şi până în anul 1862, când a luat fiinţă „Reuniunea Română pentru Lectură în Cernăuţi", Bucovina, parte şi emblemă a Moldovei istorice, s-a schimbat substanţial. Prefacerile erau evidente în oraşele şi târgurile provinciei, în sate erau mai puţin vizibile, dar au cuprins toate domeniile vieţii sociale. Altor realităţi trebuiau să le facă faţă cetăţenii şi comunităţile naţionale bucovinene în ultimii 55 de ani ai stăpânirii habsburgilor în Bucovina.

În primul rând situaţia demografică era alta: de la circa 70–75 de mii de locuitori în 1775 (60% români, 34% ruteni şi huţuli, 6% evrei, armeni, ţigani, alţii)[1254], s-a ajuns la 510 mii de suflete (43% români, 37% ruteni, 10% evrei, 7% germani, 3,5% maghiari, 9,5% polonezi, armeni şi lipoveni)[1255]. Este vorba de o creştere a populaţiei de peste 700% în 94 de ani. Grupul etnic românesc, majoritar la data anexării, pierde acest statut şi, deşi rămâne încă cel mai numeros din Bucovina, nu-şi poate impune interesele în instituţiile politice prin mecanismele democratice ce se prefigurau a se instaura după revoluţia din 1848. Apar comunităţile naţionale germană, poloneză, maghiară şi rusă (lipovenească), iar cele evreieşti şi armene se întăresc. Colonizări succesive (organizate de stat) şi imigraţii permanente (tolerate de autorităţile imperiale) sunt cauzele principale ale noii realităţi demografice şi nu sporul natural al populaţiei, afectat puternic de mortalitatea infantilă ridicată în rândurile băştinaşilor. Mai trebuie subliniat faptul că tendinţa de scădere a ponderii românilor este un fenomen constant ce se va menţine până la Primul Război Mondial, în timp ce celelalte comunităţi, cu precădere cele ruteană şi evreiască, se întăresc numeric. Localităţile urbane capătă, treptat, trăsături tot mai cosmopolite, iar în cele rurale conservatorismul tradiţionalist rămâne puternic.

---

* Traducere: Ştefăniţa-Mihaela Ungureanu.

[1254] Numărul locuitorilor Bucovinei în 1775 este controversat. Cele mai multe studii dau date apropiate de cele prezentate.

[1255] Date din recensământul efectuat în anul 1869.

Anii grei din timpul subordonării administrative galiţiene (1786–1849) trecuseră. Influenţele catolice, mai ales în învăţământ, nu mai erau atât de puternice. Reformele de după anul 1848 prind contur tot mai clar şi, după mai bine de un deceniu cu decizii politice contradictorii (1849–1860), Bucovina devine ducat autonom al Coroanei Imperiale (1861). Infrastructura provinciei se extinde şi se modernizează. Mugurii capitalismului se dezvoltă sesizabil, banii îşi întăresc rolul în toate domeniile, mai pregnant în economie. Încet, încet, poate prea lent faţă de alte zone ale imperiului, creşterea nivelului calităţii vieţii este resimţită de tot mai mulţi oameni.

Structura repartiţiei marilor proprietăţi de terenuri nu mai era cea de pe timpul Moldovei. Principalele instituţii deţinătoare de sate, moşii şi păduri (mănăstirile şi schiturile, Episcopia Rădăuţi şi Domnia Moldovei), prin reformele impuse, au pierdut total sau în parte fondurile funciare pe care le deţineau. Boierii şi mazilii moldoveni, din motive economice legate în special de instaurarea noului sistem juridico-administrativ din ţară, au înstrăinat bucăţi importante din suprafeţele agricole şi silvice pe care le deţineau, iar mulţi au falimentat. În aceeaşi vreme, herghelia statului, stabilită în Rădăuţi din 1792, exploata o suprafaţă de teren arabil de aproape 10 000 de hectare din proprietatea Fondului religionar ortodox-oriental al Bucovinei[1256] şi aducea în zonă metode, materiale şi tehnologii agricole în măsură să producă progres în viaţa sătenilor şi orăşenilor din preajma ei.

Biserica ortodoxă, care gira confesional comunităţile românească (în totalitate) şi ucraineană (în cea mai mare parte), îşi găsise o stare de stabilitate care-i facilita şi ei dezvoltarea. Vechea Episcopie din Rădăuţi, mutată la Cernăuţi în 1781, era condusă de un consistoriu destul de eficient şi îşi mărise considerabil numărul de parohii. Bisericile săteşti şi preoţii lor sunt foarte activi în promovarea primelor forme de învăţământ modern în toate zonele provinciei. Două instituţii înfiinţate de Curtea Imperială, Fondul religionar greco-oriental al Bucovinei (1783) şi Institutul Teologic Cernăuţi (1827), constituiau o garanţie temeinică în rezolvarea problemelor materiale ale Bisericii Ortodoxe şi creşterea gradului de instruire a clerului din cadrul acesteia (la mijlocul secolului al XIX-lea, în Eparhia Bucovinei toţi preoţii erau absolvenţi de studii superioare).

Situaţia şcolară din Bucovina în 1775 nu este încă pe deplin cunoscută. Cert este că erau deschise şase scoli domneşti (Suceava, Cernăuţi, Rădăuţi, Putna, Câmpulung Moldovenesc, Câmpulung Rusesc), o şcoală episcopală la Rădăuţi, Academia Teologică de la Putna, un număr necunoscut de şcoli mănăstireşti şi o formă de şcolarizare privată prin învăţători ambulanţi. La modul general, istoriografia apreciază că învăţământul din Bucovina, la data ocupării acesteia de către Imperiul Habsburgic, era mai dezvoltat decât în restul Moldovei[1257]. În 1862 funcţionau 122 de şcoli „poporale", confesionale şi „triviale" (cu trei discipline de studiu: cititul, scrisul şi socotitul) – 64 ortodoxe, 42 catolice, 12 evanghelice, două evreieşti, una armeană şi una lipovenească; două şcoli clericale; două gimnazii (unul înfiinţat la Cernăuţi în 1808 şi celălalt la Suceava, în 1860) şi Preparandia Ortodoxă (Cernăuţi, 1849)[1258]. Cu toate acestea, învăţământul public primar şi secundar era încă departe de a cuprinde toate localităţile bucovinene. Puţini elevi urmau cursurile şcolare, localurile şcolilor erau improvizate, numărul învăţătorilor redus. Abia în anul 1869, reforma învăţământului public din împărăţie avea să conducă la extinderea treptată a şcolilor în toate comunele provinciei. Cu timpul, învăţătorimea bucovineană devine tot mai numeroasă şi constituie un corp profesional ce va juca roluri importante, în toate comunităţile naţionale şi în toate locurile, până la sfârşitul monarhiei bicefale (1918).

Mentalităţile cunosc o evoluţie spre copierea formelor celor de tip central-european, dominante în cadrul monarhiei. Administraţia austriacă, prin abilitate (nu lipsită de cinism politic) şi corectitudine, treptat, a cucerit admiraţia unei mari părţi a funcţionărimii şi intelectualităţii româneşti din Bucovina. Şi masele apreciau felul de conducere al treburilor publice în imperiu, binefacerile traiului într-un stat de drept, deşi sufocant prin birocraţie. Dar, dincolo de calitatea superioară a serviciilor de stat (corupţie aproape inexistentă, activitate stabilă şi predictibilă, atitudine corectă faţă de cetăţean etc.), se întâlneau şi destule racile, în special legate de tratamentul inechitabil aplicat grupurilor etnice şi crearea de tensiuni între acestea, lipsa unui ideal comun, divinizarea persoanei împăratului, împilarea naţională şi germanizarea, alcoolizarea dirijată a satelor ş.a.

[1256] Acesta a fost înfiinţat în anul 1783, prin exproprierea parţială sau totală a proprietăţilor funciare mănăstireşti şi a Episcopiei de Rădăuţi şi administrat printr-o lege specială emisă de stat. Din veniturile Fondului, care s-a dezvoltat în special în domeniile forestier şi minier, se întreţineau biserici, se înfiinţau şcoli, se plătea clerul şi se suportau cheltuielile Institutului Teologic Cernăuţi (ulterior ale Facultăţii de Teologie a Universităţii Cernăuţi).

[1257] Vezi Constantin Ungureanu, *Învăţământul primar din Bucovina (1774–1918)*, Chişinău, Editura Civitas, 2007, p. 15.

[1258] *Ibidem*, p. 45.

Introducerea liberalismului în imperiu prin Constituţia din 1861 favoriza dezvoltarea democraţiei şi economiei, dar şi concurenţa dintre comunităţile etnice în toate secţiunile vieţii publice. Spiritul asociativ se manifestă din ce în ce mai des, apar primele organizaţii ale societăţii civile, care se implică tot mai mult în activităţile de zi cu zi. Odată cu întărirea numerică, economică şi organizatorică a comunităţilor alogene, îşi fac apariţia şi cele dintâi forme ale doctrinei „bucovinismului" (Bukowinaerthum)[1259], se înţelege, foarte convenabilă guvernului din Viena. Ademenirilor pe această cale le-au căzut victime, în timp, mulţi dintre cei ce se considerau băştinaşii acestui pământ.

Intelectualitatea românească începea să simtă pericolul dispariţiei comunităţii naţionale pe care o reprezenta. Se răspândea, cu destul temei, teama pentru pierderea valorilor culturale, economice şi sociale moldoveneşti cu care se trăise din vechime şi înlocuirea lor cu forme străine, implantate de un regim, în esenţă, civilizator. Ideea că Austria a adus aici numai civilizaţie, pentru a nu se denatura realităţile, trebuia comentată şi nuanţată şi boierii instruiţi manifestau adesea atitudini critice. Aceştia ştiau bine că bucovinenii aveau istorie, cultură, religie şi tradiţii proprii la data ocupării lor de către habsburgi. Acum, în noile condiţii statale, poate chiar instinctiv, simţeau că asupra acestor valori a început o luptă sistematică ce urmărea lichidarea lor. În oraşe şi instituţii publice, limba română îşi pierduse aproape în întregime rolul de altă dată. Noua viaţa socială şi politică a Bucovinei a validat noi structuri, altele decât cele de tip moldovenesc, în care s-au încadrat persoane străine, alese, instruite şi numite potrivit interesului general al statului de a obţine cât mai bune şi rapide rezultate economice din potenţialul aflat la dispoziţie în Ţara Fagilor. Este de înţeles că limba germană a trecut în prim plan, devenind limba oficială în birocraţia de stat, în care se înţelegeau naţionalităţile nou venite în Bucovina.

Descrise sumar, acestea au fost împrejurările în care a fost creată, în 1862, cea mai prestigioasă organizaţie asociativă a românilor din fostele ţinuturi moldovene ale Sucevei, Câmpulungului Moldovenesc, Cernăuţiului şi Câmpulungului Rusesc: „Reuniunea Română pentru Leptură în Cernăuţi". Această asociaţie a societăţii civile avea să fie cea mai importantă din cadrul comunităţii româneşti, se va implica în toate domeniile care-i erau permise de statut, va lupta pentru interesele româneşti şi va pregăti, constant şi eficient, unirea din 1918.

Preocupări pentru înfiinţarea unor asociaţii de acest tip au existat la toate naţionalităţile care trăiau în Bucovina. Pentru a tempera tendinţele de exclusivism şi exagerări naţionaliste, statul austriac a intervenit prin impunerea unei restricţii de ordin general la elaborarea statutelor: membrii societăţilor, indiferent de comunitatea care le iniţia, pot avea orice naţionalitate, orice confesiune şi nu pot fi selectaţi din rândurile tineretului studios. Îngrădirea nu a putut împiedica o tendinţă generală existentă în Bucovina în a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi în perioada 1900–1918 a secolului al XX-lea şi organizaţiile de acest tip au devenit, aproape în totalitate, strict naţionale şi în stare de adversitate între ele.

Fondatorii

Ideea care a generat iniţiativa realizării „Reuniunii Române pentru Leptură în Cernăuţi" este de presupus că a venit din mai multe direcţii. Pe de o parte, aceasta a pornit de la românii instruiţi (în special boieri, cu precădere tinerii Alexandru şi Gheorghe Hurmuzachi[1260], dar şi alţii), care se simţeau defăimaţi pentru presupusa incultură a neamului din care făceau parte. Ei îşi întăresc simţul românesc şi sentimentul apartenenţei la un popor latin împrăştiat în principatele dunărene, imperiile ţarist şi habsburgic şi conştientizează originile lor nobile. Pe de altă parte, ideea a pornit de la Aron

---

[1259] Doctrina urmărea o omogenizare a societăţii prin atenuarea până la dispariţie a trăsăturilor naţionale a indivizilor şi grupurilor etnice din care făceau parte, întărirea rolului culturii şi limbii germane în viaţa publică şi în viaţa privată a cetăţenilor.

[1260] Alexandru Hurmuzachi (1823–1871) – descendent al unei familii boiereşti cu sediul la Cernauca, regiunea Cernăuţi (azi Ucraina), fratele istoricului Eudoxiu Hurmuzachi. Licenţiat în drept la Universitatea din Viena. Membru fondator al Societăţii Literare din Bucureşti (1866), viitoarea Academie Română. Gheorghe Hurmuzachi (1817–1882) – licenţiat în drept la Viena. Deputat în Dieta Bucovinei de la Cernăuţi şi în Camera Imperială din Viena. Preşedinte al Societăţii pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina (1863–1882).

Pumnul[1261], care activa la Cernăuţi ca profesor de română la Gimnaziul de Stat şi dobândise în scurt timp un prestigiu notabil. Se stabilise în capitala Bucovinei pentru a i se pierde urma participării sale la evenimentele anului 1848 din Transilvania. A devenit un apropiat al fraţilor patrioţi Gheorghe şi Alexandru Hurmuzachi, împreună cu ei realizând redactarea primei gazete cernăuţene editate şi în româneşte în Bucovina habsburgică[1262]. Cunoştea activitatea Societăţii de Lectură ce se înfiinţase la Blaj, în 1838, participase în mod direct la fondarea Societăţii Teologilor Români, în 1844 şi făcea în toate împrejurările dovada unui om de acţiune. A treia direcţie de iniţiativă vine de la tinerii români aflaţi la studii la Viena, care se implicaseră în campania electorală pentru Dieta Bucovinei din martie 1861. Trei studenţi, toţi foşti elevi la Cernăuţi ai lui Aron Pumnul, Ion G. Sbiera[1263], Artemie Berariu-Ieremievici[1264] şi Leon Popescu[1265] au trimis în Bucovina un amplu manifest electoral[1266], în care făceau o pertinentă radiografie a stării de lucruri din comunitatea românească şi cereau să se ţină cont de interesele naţionale în acordarea voturilor. Nu s-a întâmplat asta şi aceste prime alegeri au avut darul să zdruncine serios starea de inactivitate pe tărâm naţional a românilor. Rezultatul a fost dezamăgitor pentru ei: între cei 12 deputaţi daţi de circumscripţiile rurale (unde majoritatea alegătorilor erau români), doar trei erau de naţionalitate română. Asta i-a determinat pe junii intelectuali să nu rămână nepăsători la chestiunile publice din provincia lor. Îndemnaţi şi de cele ce se petreceau în sânul altor comunităţi naţionale, bucovinene sau din alte provincii ale monarhiei[1267], aceştia pun la cale înfiinţarea unei asociaţii cu caracter naţional, pentru promovarea intereselor româneşti în nordul înstrăinat al Moldovei.

Ion G. Sbiera, probabil consultându-se cu Aron Pumnul, a întocmit un proiect de statut[1268], l-a prezentat unui comitet de iniţiativă din care făceau parte Orest Renei[1269], Leon Popescu, Nicolae Vasilco[1270] şi Leon Ciupercovici[1271]. Apoi, în înţelegere cu fraţii Hurmuzachi, au supus statutul aprobării guvernatorului Bucovinei, contele Rudolph Amadei[1272] (1 ianuarie 1862). După încuviinţarea stăpânirii, a fost stabilită data primei adunări generale la 19 aprilie/1 mai 1862. Adunarea s-a ţinut într-una dintre sălile Primăriei Cernăuţi în prezenţa a 12 membri, între care boierii Iancu Costin[1273] (conducător al adunării), Alexandru Costin[1274], Alexandru Hurmuzachi, Gheorghe Hurmuzachi şi Nicolae Vasilco, profesorii Ion Calinciuc[1275] şi Ion G. Sbiera, medicul Mihai Zotta (cel mai vârstnic participant la adunare, se pare că era şi bolnav)[1276], preotul Leon Popescu, ofiţerul Teofil Romanovici[1277] şi funcţionarii Orest Renei şi Leon Ciupercovici. Nouă persoane dintre cele prezente şi profesorul Aron Pumnul vor constitui primul comitet de conducere al noii organizaţii în componenţa următoare: Mihai Zotta – preşedinte, Alexandru Hurmuzachi – vicepreşedinte, Ion G. Sbiera – secretar (singura funcţie care era retribuită), Aron Pumnul, Alexandru Costin, Ion Calinciuc, Leon Ciupercovici, Nicolae Vasilco, Orest Renei şi Leon Popescu – membri.

[1261] Aron Pumnul (1818–1866) – ardelean stabilit în Cernăuţi după evenimentele din 1848. Primul profesor de limba română la Gimnaziul de Stat Cernăuţi, unde l-a avut elev pe Mihai Eminescu.

[1262] „«Bucovina». Gazetă românească pentru politică, religie şi literatură/Römanische Zeitung für Politik, Kirche und Literatur". Apare la Cernăuţi, în limbile română şi germană, în perioada 1848–1850, sub conducerea fraţilor Gheorghe şi Alexandru Hurmuzachi.

[1263] Ion G. Sbiera (1836–1916) – istoric şi folclorist. Succesor al lui Aron Pumnul la catedra de română a Gimnaziului de Stat Cernăuţi (1861-1871). Profesor la Universitatea Cernăuţi (1875–1906), şeful catedrei de limba română. Membru al Academiei Române.

[1264] Artemie Berariu (1834–1922) – preot şi publicist. Licenţiat în teologie la Cernăuţi (1858) şi în filologie clasică la Viena (1861). Profesor la Institutul de Teologie Cernăuţi (1868).

[1265] Leon Popescu (1838–1895) – Preot şi profesor de religie în Cernăuţi. Intrat în conştiinţa publică ca un salvator, pentru activitatea sa din timpul epidemiei de holeră (1866–1867).

[1266] Vezi Ion G. Sbiera, *Familiea Sbiera, după tradiţiune şi istorie şi amintiri din viaţa autorului*, Cernăuţi, Tipografia universitară „R. Eckhardt", 1899, pp. 134–140.

[1267] De notat mai ales Asociaţiunea Transilvană pentru Literatura şi Cultura Poporului Român, care s-a înfiinţat la Sibiu, în septembrie 1861, cu nouă luni înaintea societăţii cernăuţene.

[1268] Vezi Ion G. Sbiera, *op. cit.*, p. 172.

[1269] Orest Renei de Herşeni (1836–1899) – jurist. Căpitan districtual la Rădăuţi. În timpul mandatului său s-a organizat Congresul Studenţesc de la Putna (1871) şi s-a inaugurat Gimnaziul de Stat Rădăuţi (1872).

[1270] Nicolae baron de Vasilco (1840–1887) face parte dintr-o cunoscută familie boierească bucovineană, cu reşedinţa la Berhomet, districtul Storojineţ. Sprijinitor al societăţilor studenţeşti şi de binefacere din Bucovina.

[1271] Leon Ciupercovici – funcţionar pe lângă mai multe judecătorii din Bucovina.

[1272] Rudolph von Amadei (1814 –1898) – guvernator al Ducatului Bucovina în perioada 1862–1865.

[1273] Iancu Costin (1809-1866) – descendent al familiei boiereşti care a dat Moldovei pe cronicarii Miron şi Nicolae Costin.

[1274] Alexandru Costin – urmaş al aceleiaşi familii ca şi Iancu Costin. Îşi avea reşedinţa la Nepolocăuţi, districtul Cernăuţi. Membru în Comitetul Ţării Bucovina şi în comitetul de conducere al Societăţii pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina.

[1275] Ion Calinciuc (1812–1875) – preot în Cernăuţi şi profesor de teologie dogmatică la Institutul Teologic din capitala Bucovinei (1838–1875).

Se impun câteva precizări referitoare la alegerea preşedintelui Mihai Zotta. Acesta era bucovinean, făcea parte dintr-o familie cunoscută şi apreciată. Se remarcase în provincia natală prin participarea în delegaţia bucovinenilor care a prezentat împăratului, în 1848, la Viena, *Petiţiunea* poporului bucovinean şi prin activitatea depusă la înfiinţarea Bibliotecii Ţării Bucovina, în 1851. Era ginerele Elizei Sturza, sora fraţilor Hurmuzachi şi, de mai bine de treizeci de ani, activa la Iaşi, unde a ajuns să ocupe poziţii sociale destul de însemnate şi unde a participat la constituirea unor importante organizaţii profesionale. Sunt destule argumente pentru a concluziona că alegerea sa a fost impusă din considerentele de tactică politică (abilă) ale liderilor români bucovineni din acele timpuri. Zotta nu era expus în niciun fel în faţa autorităţilor austriece şi garantau pentru el o conduită impecabilă şi fraţii Hurmuzachi, din familia cărora făcea parte. Fapt este că, în anul în care a fost preşedinte, nu a participat la nicio adunare şi nu a semnat niciun act al „Reuniunii Române pentru Lepturà în Cernăuţi". Cel care a condus asociaţia la începuturile ei a fost Alexandru Hurmuzachi, secondat de fratele său, Gheorghe.

Statutar, limba oficială a noii organizaţii este cea română, inclusiv în relaţiile cu autorităţile austriece locale sau de la Viena. Însă nu era vorba de limba vorbită curent în Bucovina acelor vremuri, ci de forma ei „pumnulistă"[1278], puternic sprijinită de unii dintre elevii mentorului transilvănean, în primul rând de Ion G. Sbiera, care era secretarul „Reuniunii Române pentru Lepturà în Cernăuţi". Acest fapt a avut o urmare negativă, conducând în timp la dificultăţi de colaborare cu românii din principate[1279].

„Reuniunea Română pentru Lepturà în Cernăuţi" a funcţionat sub această titulatură până în anul 1865. Propunerea de schimbare a denumirii în „Soţietatea Bucovineană pentru Literatura şi Cultura Poporului Român" (de remarcat similitudinea aproape perfectă cu denumirea „Asociaţiunii Transilvane pentru Literatura Română şi Cultura Poporului Român") adoptată de adunarea generală din 1863, nu este acceptată de autorităţile locale, care admit formularea „Soţietatea pentru Literatura şi Cultura Română în Bucovina", nume sub care se înaintează spre validare curţii imperiale. Propunerea este aprobată în 1864 şi intră funcţiune la începutul anului 1865, an în care-şi începe mandatul unul dintre cei mai vrednici preşedinţi din istoria Societăţii: Gheorghe Hurmuzachi. În perioada 1865–1869 denumirea oficială este cea amintită mai sus, iar din 1869 până în prezent titulatura este cea de „Societatea pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina" (în continuare Societatea).

Liderii

După primul an de activitate, în 1863, adunarea generală a asociaţiei îl alege ca preşedinte pe episcopul Eugenie Hacman[1280], fără ca acesta să fie prezent şi fără să fi depus vreo activitate notabilă în domeniu. Totuşi, era apreciat pentru introducerea limbii române în activitatea didactică a Institutului Teologic Cernăuţi (1848) şi pentru cele două sute de florini depuşi drept cotizaţie. Speranţa că va sprijini material „Reuniunea Română pentru Lepturà în Cernăuţi" prin implicarea eparhiei pe care o conducea s-a dovedit a fi deşartă.

[1276] Mihai Zotta (1800–1864) – studiază medicina la Viena (licenţa în 1826). Medic al oraşului Iaşi (1829–1831) şi „promedic" al Moldovei (1831–1833). Cofondator al Cercului de Lectură Medical Iaşi (1830) şi al Societăţii de Medici şi Naturalişti din Iaşi (1833). Primul preşedinte al Reuniunii Române pentru Lepturà în Cernăuţi (1862).

[1277] Teofil Romanovici – căpitan la Regimentul 41 Infanterie Cernăuţi.

[1278] Curent de influenţare a evoluţiei limbii române prin impunerea pregnantă a elementelor de latinitate, creat în Bucovina de Aron Pumnul, sub influenţa teoriilor şi practicilor lingvistice promovate de Şcoala Ardeleană.

[1279] Sunt bine cunoscute atitudinile critice pe această temă ale lui Vasile Alecsandri şi Dimitrie Petrino, colaboratori la „Foaea Soţietăţii pentru Literatura şi Cultura Română în Bucovina".

[1280] Eugenie Hacman (1793–1873) – profesor la Institutul Teologic Cernăuţi (1827–1835). Episcop (1835–1873) şi întâiul mitropolit al Bucovinei (1873). Căpitan al Ţării Bucovina (1861), membru în Camera Magnaţilor din Viena. Acuzat de atitudine părtinitoare faţă de comunitatea ucraineană.

A urmat o perioadă de 18 ani (1865–1882), în care Societatea a fost condusă de Gheorghe Hurmuzachi în calitate de preşedinte, perioadă bogată în realizări, în care s-a validat deplin rolul acesteia în viaţa românilor bucovineni. În timpul serviciului său, în primul rând datorită calităţii sale de membru al Camerei Imperiale din Viena, dar şi indisponibilităţii impuse de starea de sănătate, au existat perioade în care Societatea a fost condusă de către vicepreşedinţi: Ion Calinciuc (1871), Silvestru Morariu[1281] (1874–1880) şi Miron Calinescu[1282] (1880–1882).

Lui Gheorghe Hurmuzachi i-au urmat Victor Stârcea[1283] (1882–1888), Iancu (Ion) Zotta[1284] (1888), Eudoxiu G. Hurmuzachi[1285] (1889–1899), Dionisie Bejan[1286] (1900–1920). Dintre toţi cei care au fost în fruntea Societăţii între anii 1882 şi 1918, trebuie remarcat Dionisie Bejan, care a condus competent, direct, modest şi echilibrat destinele asociaţiei, într-o vreme caracterizată prin aprinse dispute politice şi pe teren religios.

Obiceiul de a se delega atribuţiile preşedintelui către vicepreşedinţi s-a întâlnit în intervalele de timp 1882–1888 (când a girat conducerea Miron Călinescu), 1889–1896 (Vladimir Repta[1287]) şi 1896–1899 (Dionisie Bejan).

Lista vicepreşedinţilor Societăţii din perioada austro-ungară cuprinde numele unor personalităţi de prim rang în istoria românilor bucovineni: Alexandru Hurmuzachi (1862–1863), Gheorghe Hurmuzachi (1863–1865), Ion Calinciuc (1865–1874), Silvestru Morariu (1874–1884), Miron Calinescu (1884–1889), Vladimir Repta (1889–1900), Alexandru N. Hurmuzachi[1288] (1900–1904), Sextil Puşcariu[1289] (1909–1914), Iancu Flondor[1290] (1909–1911), T. V. Stefanelli[1291] (1911–1914).

Au îndeplinit funcţia de secretat al Societăţii: Ion G. Sbiera (1862–1864), Ambrosiu Dimitroviţă (1864–1866), Leon Popescul[1292] (1867–1868), Miron Calinescu (1868–1884), Calistrat Coca[1293] (1884–1888), Dimitrie Socolean[1294] (1888–?), Iancu Balmoş (?–1902), Dorimedont Popovici[1295] (1873–1950), George Tofan (1909–1914).

[1281] Silvestru Morariu-Andrievici (1818–1895) – preot şi profesor la seminarul diecezan din Cernăuţi. Mitropolit al Bucovinei şi Dalmaţiei (1880–1895). Autor de manuale şcolare, traducător, editor de gazete.

[1282] Miron Calinescu (1837–1912) – teolog, profesor în învăţământul secundar din Cernăuţi, publicist. Profesor de teologie morală la Facultatea de Teologie a Universităţii Cernăuţi (1877–1881). Deputat în Dieta Bucovinei. Editor de calendare pentru popor.

[1283] Victor baron de Stârcea (1839–1908) – boier bucovinean cu reşedinţa la Tărăşeni. Om politic implicat în mişcarea naţională a românilor din Bucovina. Deputat în Dieta Bucovinei şi membru în Camera Imperială de la Viena.

[1284] Iancu cavaler de Zotta (1840–1896) – jurist. Ginerele lui Gheorghe Hurmuzachi, mare proprietar la Noua Suliţa. Deputat în Dieta Bucovinei şi membru al Camerei Imperiale din Viena.

[1285] Eudoxiu (Doxuţă) G. Hurmuzachi (1845–1931) – fiul lui Gheorghe Hurmuzachi (nu trebuie confundat cu unchiul său, istoricul Eudoxiu Hurmuzachi). Licenţiat în drept la Viena. Funcţionar de stat, căpitan districtual la Suceava şi Cernăuţi (1878–1891), deputat în Dieta Bucovinei şi în Parlamentul din Viena. Preşedinte al Partidului Naţional Român din Bucovina.

[1286] Dionisie Bejan (1837–1823) – preot în sate bucovinene (1869–1884) şi consilier consistorial la Mitropolia Bucovinei şi Dalmaţiei (1884–1918), cancelar sinodal (1896–1918). Deputat în Dieta Bucovinei. În calitate de preşedinte al Societăţii, a condus lucrările Congresului General al Bucovinei din 28 noiembrie 1918, care a hotărât unirea cu România.

[1287] Vladimir Repta (1842–1926) – teolog, profesor la Gimnaziul de Stat Cernăuţi (1868–1871). Profesor de exegeza Noului Testament la Institutul Teologic (1873–1875) şi la Facultatea de Teologie a Universităţii Cernăuţi (1875–1895). Vicar general (1896–1902) şi mitropolit al Bucovinei (1902–1924). Deputat în Dieta Bucovinei şi membru al Camerei Imperiale din Viena. Membru corespondent al Academiei Române (1919).

[1288] Alexandru N. Hurmuzachi (1869–1946) – nepot de frate al academicianului Alexandru Hurmuzachi, vicepreşedinte al Societăţii. Jurist. Funcţionar în Cernăuţi. Deputat în Dieta Bucovinei, pe care a condus-o între 1910–1918. Senator în Parlamentul României (1919–1920).

[1289] Sextil Puşcariu (1877–1948) – filolog. Profesor la universităţile din Cernăuţi (1906–1919) şi Cluj (1919–1945). Membru corespondent (1905) şi titular (1914) al Academiei Române. A jucat un rol important în unirea Bucovinei cu România (1918).

[1290] Iancu Flondor (1865–1924) – boier bucovinean cu reşedinţa la Storojineţ. Jurist. Important om politic, fondator al Partidului Naţional Român din Bucovina (1892). A jucat un rol major la unirea din 1918, preşedinte al guvernului Bucovinei instaurat la Cernăuţi în 1918. Ministru pentru Bucovina în guvernul României.

[1291] Teodor V. Stefanelli (1849–1920) – licenţiat în drept la Universitatea din Viena, publicist. Magistrat în Cernăuţi, Câmpulung Moldovenesc, Suceava, Lemberg şi Viena. Membru al Consiliului Naţional Român din Bucovina (1918). Fost coleg de studii cu M. Eminescu la Cernăuţi şi Viena.

[1292] Leon Popescul (?–1869) – a nu se confunda cu preotul Leon Popescu, fondator al Reuniunii Române pentru Lectură în Cernăuţi. Jurist cu studii la Viena.

[1293] Calistrat Coca (1853–1918) – absolvent al Facultăţii de Teologie Cernăuţi (1877). Preot la Molodia şi în Cernăuţi. Profesor de religie la principalele şcoli secundare din Cernăuţi. Publicist. Autor de manuale şcolare.

[1294] Dimitrie Socolean (1842–1922) – învăţător şi director şcolar în Cernăuţi. Preşedinte al Reuniunii Şcolare Române în Bucovina (1905). Publicist şi activist cultural.

Înfiinţarea „Reuniunii Române pentru Lectură în Cernăuţi" a avut un ecou puternic în rândurile românilor bucovineni, în Principatele Unite Române, Basarabia şi în Transilvania[1296]. La mai puţin de o lună de activitate s-a deschis sala de lectură din Cernăuţi, iar peste un an noua structură ajunge la 221 de membri, deşi cotizaţia obligatorie nu era nici pe departe accesibilă oamenilor de rând ce ar fi dorit să se înscrie în rândurile ei[1297]. Cei mai mulţi dintre noii membri erau preoţi, dar şi boieri şi funcţionari. Lipsa unui grup semnificativ de învăţători se explică prin numărul încă redus al acestora în Bucovina de atunci şi prin veniturile reduse şi nesigure pe care le realizau. Mai trebuie amintit rolul jucat în primii ani de activitate de femeile bucovinene din familiile boiereşti, care au fost foarte active în donaţii, activităţi organizatorice şi sociale. O dovadă că activitatea Societăţii în primii ei ani s-a bucurat de apreciere este şi faptul că, în 1866, la înfiinţarea Societăţii Literare din Bucureşti (din 1871 Academia Română), între membrii fondatori au fost nominalizaţi şi bucovinenii Alexandru Hurmuzachi, Ion G. Sbiera şi Ambrosiu Dimitroviţă[1298].

Toată perioada cuprinsă între 1862 şi 1879 Societatea a activat în locaţii situate în imobile închiriate, în zona centrală a oraşului Cernăuţi. În 1879, valorificând fondurile pe care reuşise să le agonisească până atunci şi cu ajutorul uneia dintre cele mai inimoase doamne romănce din vremea austro-ungară, Alma Volcinschi[1299], Societatea reuşeşte să cumpere o casă cu acareturi şi teren, situată pe fosta stradă a Transilvaniei, la nr. 7. După ce o repară şi o amenajează corespunzător, aici se stabileşte sediul Societăţii pentru următoarele două decenii. Înmulţirea societăţilor româneşti (de binefacere, studenţeşti, profesionale, culturale, religioase) impune căutarea de soluţii pentru găzduirea lor. Se decide, în 1901, cumpărarea unui hotel situat în Piaţa Centrală a oraşului, în imediata apropiere a Primăriei Cernăuţi. Prin amenajare şi extindere, clădirea, proprietatea Societăţii, capătă denumirea de „Palat Naţional" al românilor şi va adăposti aproape toate organizaţiile româneşti ale timpului, o sală de festivităţi, restaurant, tipografia românească şi alte spaţii comerciale. Aici s-au petrecut toate evenimentele unioniste din toamna anului 1918, cu excepţia Congresului General al Bucovinei, ţinut în Sala Sinodală a Mitropoliei Bucovinei. Astăzi, în acest imobil este sediul Tribunalului Regional Cernăuţi şi sediul Societăţii pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina „Mihai Eminescu".

Trebuie amintit că, în ultimii ani ai secolului al XIX-lea şi în primul deceniu al secolului al XX-lea, în comunităţile naţionale importante din Bucovina era o vie preocupare pentru a se prezenta publicului ca proprietare ale unor sedii impunătoare. Astfel, comunitatea evreiască construieşte în perioada 1906–1908 un palat impozant (cinci niveluri, sală de spectacole şi bal, birouri, spaţii comerciale etc.), cu o arhitectură specifică epocii şi faţadă cu decoraţiuni impresionante, situat în Piaţa Teatrului din capitala Bucovinei. Astăzi, aici funcţionează o casă de cultură orăşenească, sediul comunităţii evreieşti locale şi Muzeul de Istorie şi Cultură Evreiască din Bucovina. Comunitatea germană ridică şi ea, între anii 1908 şi 1910, pe Strada Domnească a oraşului Cernăuţi, un imobil de mari dimensiuni, cu arhitectură modernă, dotat cu cea mai mare sală de festivităţi din oraş, săli de expunere şi de bibliotecă, magazinul general german, restaurant etc. Aici vor fi adăpostite societăţile şi asociaţiile germane (inclusiv cele studenţeşti şi de meseriaşi). Ucrainenii au dobândit prin cumpărare două clădiri în 1886, le-au unit (1888) şi reconstruit corespunzător (1897–1899) şi au obţinut un palat situat pe Strada Petrovici, în apropierea Catedralei Ortodoxe, peste drum de Biserica Armenească. În această clădire şi-au găsit adăpost societăţile ucrainene de toate felurile. Polonezii bucovineni şi-au construit casa naţională (1904–1905), tot pe Strada Domnească, nu departe de

---

[1295] Dorimedont (Dori) Popovici (1874–1950) – jurist, publicist. Funcţionar superior în capitala Bucovinei. Deputat în Dieta Bucovinei (1910–1914) şi în Parlamentul României (1919). Ministru de stat pentru Bucovina (1921, 1926–1927). Deţinut politic al regimului comunist din România.

[1296] Mircea Irimescu, *Societatea pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina (1862-2012). La 150 de ani. Istoric şi realizări*, Rădăuţi, Editura Septentrion, 2012.

[1297] Cotizaţia stabilită era în cuantum progresiv, după venituri, plecând de la 12 florini.

[1298] Ambrosiu Dimitroviţă (1838–1866) – licenţiat în drept la Lemberg, funcţionar de stat în Cernăuţi. Secretar al „Reuniunii Române pentru Lectură în Cernăuţi" (1864–1866).

[1299] Alma Volcinschi (1855–1937) – soţia marelui proprietar şi medic Ioan Volcinschi, viitoare vicepreşedinte a Societăţii Doamnelor Române din Bucovina, distinsă activistă a comunităţii româneşti din Bucovina.

Deutsche Haus, iar în perioada 1905–1945 aici şi-a avut sediul majoritatea organizaţiilor poloneze. În prezent, imobilul găzduieşte Muzeul de Istorie al Bucovinei şi Societatea de Cultură Poloneză.

Cea mai importantă implicarea a Societăţii în perioada austro-ungară a fost în domeniul şcolar. În perioada 1870–1890 se extinde învăţământul primar de stat în toate satele Bucovinei. Şcolarizarea primară generalizată impunea crearea de şcoli secundare, pentru a se putea oferi şansa de continuare a cursurilor pentru absolvenţii cu aptitudini deosebite de studiu. Între comunităţile naţionale era concurenţă şi pentru ocuparea locurilor din aceste şcoli. Între români se punea problema lipsei aproape totale de meseriaşi români, de agronomi calificaţi, comercianţi etc. Locurile pentru studiu şi calificare erau din ce în ce mai numeroase. Pe lângă Gimnaziul de Stat din Cernăuţi (1808), Preparandia Ortodoxă din Cernăuţi – şcoală de învăţători (1849), Gimnaziul Greco-Oriental din Suceava (1860) şi Şcoala Reală Superioară din Cernăuţi (1862), în anii care urmează se mai înfiinţează: Şcoala Normală Cernăuţi (1870), Şcoala Agricolă Cernăuţi (1871), Gimnaziul Superior de Stat Rădăuţi (1872), Şcoala Normală de Învăţătoare (1872), Şcoala Reală Inferioară (1873), transformată în Gimnaziul de Stat Siret (1899), Şcoala Tehnică Cernăuţi (1873), extinsă ulterior cu secţii de construcţii, chimie industrială, comerţ etc., Şcoala de Prelucrarea Lemnului Câmpulung (1895), Gimnaziul Inferior de Stat II Cernăuţi (1896), transformat în Gimnaziul Superior de Stat II (1901), Gimnaziul Superior de Fete Cernăuţi (1898), Gimnaziul Superior de Fete Suceava (1900), Gimnaziul Superior Coţmani (1904), Gimnaziul de Stat III Cernăuţi (1906), Gimnaziul de Stat Câmpulung (1907), Gimnaziul de Stat Vijniţa (1909), Gimnaziul Superior Real Privat Storojineţ (1910).

Acestor şcoli li se vor adăuga mai multe instituţii private de învăţământ confesional sau laic. Şi Societatea se va înscrie în lista instituţiilor bucovinene care au înfiinţat şcoli primare private. În anii premergători Primului Război Mondial, ca urmare a rezultatelor nesatisfăcătoare ale recensământului din 1910 pentru români şi a abnegaţiei deosebite dovedite de George Tofan[1300], se vor deschide şcoli private în limba română, cu una până la patru clase, în satele: Breaza, Călineşti Cuparencu, Călineşti Enachi, Carapciu pe Ceremuş, Comareşti, Comareşti-Tisovăţ, Costeşti, Cotul Bainschi, Gemenea, Hliboca, Măriţei, Mihalcea, Panca şi Şerbăuţi. Existenţa acestor şcoli a fost efemeră, ca şi existenţa Şcolii de Învăţători private din Cernăuţi, iniţiată şi condusă de acelaşi George Tofan.

În majoritatea cazurilor, în şcolile secundare, pedagogice şi profesionale limba de predare era germana. Abia în ultimele două decenii ale stăpânirii austro-ungare, în unele cazuri, s-au înfiinţat secţii paralele cu predarea în limbile naţionale ale vechilor locuitori ai Bucovinei (români şi ucraineni). Populaţiile românească şi ucraineană din Bucovina, preponderent rurale, beneficiau de şcoli unde copiii învăţau în limba lor maternă, dar aveau mari probleme la promovarea copiilor în învăţământul secundar, la şcoli situate în oraşe unde accesul era dramatic limitat de posibilităţile băneşti reduse ale ţăranilor şi de necunoaşterea limbii germane.

În numele românilor pe care-i reprezenta în această chestiune, Societatea a acţionat energic şi în planuri diferite. Pe de o parte, pentru acordarea de ajutoare, stipendii şi burse tinerilor români din gimnazii şi universitate (de obicei prin concurs, cu aprecierea deosebită a rezultatelor la limba română) şi pentru obţinerea de cursuri şcolare secundare cu predarea în limba română. Pe de altă parte, Societatea a luptat pentru asigurarea materialelor didactice necesare (manuale, cărţi şi rechizite) şi pentru asigurarea cazării convenabile în oraşe a elevilor veniţi din sate.

Necesitatea obţinerii fondurilor băneşti necesare a impus Societăţii adoptarea mai multor metode de a le procura. De bază a fost, în toată perioada, colectarea cotizaţiilor de membru. La asta s-au adăugat nenumărate acţiuni de colectare în cadrul spectacolelor, adunărilor, balurilor, nunţilor şi chiar din pomenile de la înmormântările tradiţionale. Pentru colectarea de bunuri şi alimente, reprezentanţi ai Societăţii se deplasau prin sate cu trăsuri speciale şi rezultatele erau mulţumitoare. Fondurile Societăţii erau depuse în felurite plasamente de speculaţii financiare, o dată s-a organizat chiar şi o loterie. O latură aparte a activităţii financiare a Societăţii a constituit-o gestionarea donaţiilor mari făcute de către unii dintre membrii ei (terenuri agricole, case, sume cu destinaţii stabilite de donatori etc.). De regulă, aceste donaţii au condus la înfiinţarea mai multor fundaţii, fără personalitate juridică, dar cu activitate financiară evidenţiată separat. Aceste fundaţii, administrate eficient, au adus în timp venituri importante ce au constituit baza ajutoarelor şcolare de toate felurile.

[1300] George Tofan (1880–1920) – profesor de liceu la Suceava şi Cernăuţi. Publicist şi fondator al revistei „Junimea literară". Lider al corpului didactic român din Bucovina.

S-a început cu Fundaţiunea „Pumnuleană” (1867), Fundaţiunea „Agnes Popovici” (1870), Fundaţiunea „Contele Emanuil Logotetti” (1871), Fundaţiunea „Alecu cavaler de Popovici” (1871) şi s-a continuat cu altele, ajungându-se la începutul Primului Război Mondial la un număr de 33 de fundaţii[1301].

Sute şi sute de elevi şi studenţi au primit susţinere financiară din partea Societăţii. Rapoartele anuale de activitate indică cu exactitate numele beneficiarilor, sumele primite şi împrejurările în care s-au acordat. Nominalizările din rapoarte produc impresia că mai mult de jumătate dintre intelectualii români din Bucovina, care au studiat în ultimii 50 de ani de stăpânire habsburgică, au solicitat şi au primit ajutoare materiale de la societăţile româneşti cu activitate în domeniu.

În timpul subordonării administrative galiţiene a Bucovinei (1786–1849), prea puţinele manuale şcolare editate în limba română erau tipărite la Viena, Karlovitz sau Lemberg şi aveau o circulaţie restrânsă. După obţinerea autonomiei şi a statutului de ducat (1861), dezvoltarea învăţământului primar public în alte limbi decât germană impune o implicare a Societăţii în chestiunea editării manualelor. Procedura de elaborare a manualelor în limbile română, ucraineană sau polonă[1302] prevedea ca, după ce erau aprobate de autorităţi, statul să organizeze licitaţii de atribuire a lucrărilor, manualele se tipăreau şi se recepţionau, apoi se deconta o parte din cheltuielile aferente, potrivit contractelor încheiate. Dar pentru asta trebuiau să existe persoane fizice pentru întocmirea şi corectarea cărţilor, precum şi persoane juridice autorizate, care să participe la licitaţii, să adjudece lucrările, să devină parte contractantă cu statul şi să asigure fonduri private pentru cofinanţare.

În ceea ce priveşte comunitatea românească, cei care s-au implicat în redactarea sau traducerea manualelor şcolare în limba română formează un şir destul de lung: viitorii mitropoliţi Teoctist Blajevici şi Silvestru Morariu-Andrievici, profesorii Vasile Ianovici, Aron Pumnul, Ion G. Sbiera, Gherasim Buliga, Ioan Drogli, D. C. Isopescu, Lazăr Turturean, G. Bozdech, Mihai Vicol, învăţătorii Ion Litviniuc-Liteanu, Nicolae Ieremievici-Dubău, Crisant Matiasevici. Lângă aceştia au fost încă mulţi alţii. Societatea pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina şi-a asumat rolul de a colabora cu statul pentru producerea de manuale româneşti. Membri ei au făcut parte din Comisiunea pentru cărţi scolastice româneşti (1867), organism recunoscut de autorităţile imperiale, au elaborat sau tradus manuale, le-au prezentat spre aprobare, apoi Societatea s-a ocupat de tipărirea lor. Trebuie precizat că Societatea a cheltuit şi importante fonduri proprii pentru manuale, obţinând în anumite cazuri şi subvenţii de la Fondul religionar. O parte însemnată dintre cărţile elaborate sau tipărite la Cernăuţi s-a folosit şi în Transilvania.

Pentru o corectă înţelegere a acţiunilor societăţilor culturale din toate grupurile etnice bucovinene în chestiunea găzduirii elevilor trebuie precizat că statul austriac nu se implica direct în construirea, dotarea şi administrarea internatelor şcolare de niciun fel. Cine avea nevoie de astfel de instituţii trebuia să şi le facă prin forţe proprii. Şi aici angajarea Societăţii a fost importantă pentru românii bucovineni. Primul internat a fost deschis în Cernăuţi, în anul 1872, într-o clădire închiriată situată pe Strada Rusească, la capătul dinspre marginea oraşului. La vremea respectivă încă nu apăruse sistemul de colectare publică de alimente şi materiale acordate gratuit şi necesare internatului. Toate cheltuielile trebuiau plătite (alimente, încălzire, întreţinere, chirie, ba chiar şi impozite). În aceste condiţii au rezultat taxe de internat destul de mari, care trebuiau plătite de părinţi. Urmarea a fost închiderea cu datorii a întreprinderii amintite mai sus după numai trei ani de activitate.

După alţi 24 de ani, chestiunea internatului pentru români se reia cu implicarea mai puternică a Societăţii. În anul 1898 urma să se sărbătorească jubileul de 50 de ani de la urcarea pe tron a împăratului Franz Josef I şi în tot imperiul se pregăteau festivităţi de amploare. Se aflase că statul urma să sprijine cu fonduri băneşti substanţiale lucrările de amenajare a unor instituţii private de asistenţă socială, obiective ce urmau să poarte numele împăratului şi să fie puse sub patronajul acestuia. Şi la Cernăuţi era destulă agitaţie pe această temă. Comunităţile română şi ucraineană, independent una de alta, au decis să profite de împrejurările favorabile. Ucrainenii modernizează sediul casei lor naţionale din Strada Petrovici şi amenajează aici un internat şcolar. Românii, prin Societatea pentru Cultură, cumpără în 1896 un imobil mare şi un teren aferent de circa 50 de ari, situat în Cernăuţi pe Strada Lumii Noi nr. 24, în apropierea Şcolii Reale Superioare şi a Şcolii Tehnice, şi deschide aici, în condiţii destul de precare, Internatul de Băieţi Români din Cernăuţi. Odată pus în funcţiune, cu o capacitate de circa 50 de locuri, internatul putea fi închinat sărbătoririi monarhului, şi prin asta reparat, dotat şi amenajat corespunzător şi cu o contribuţie din partea statului. Sub numele de „Internatul Francisc-Iosif de Băeţi Români în Cernăuţi", pe care-l purta din 1899, instituţia a mai primit două subvenţii substanţiale de la Dieta Bucovinei, în anii 1902 şi 1906, ajungând în prima etapă la 130 de locuri, apoi la 250 locuri de cazare[1303]. Se rezolva astfel parţial (nevoia reală era de 400 de locuri) problema cazării elevilor români de la toate şcolile din oraşul Cernăuţi. Amintim că, la Cernăuţi, în perioada 1910–1911, la iniţiativa Societăţii Meseriaşilor, Comercianţilor şi Micilor Industriaşi Români din Cernăuţi, pe un teren oferit de Societate, se construieşte Internatul Meseriaşilor Români. Din cauza unor greutăţi materiale, internatul nu va putea să funcţioneze până la unirea din 1918, dar avea să funcţioneze în perioada interbelică.

[1301] Constantin Loghin, *Societatea pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina (1862–1942), la 80 de ani. Istoric şi realizări*, Cernăuţi, 1943, pp. 62–64.

[1302] Comunităţile evreiască şi armeană au consimţit, fără rezerve, instruirea în limba germană. Despre preocupări în acest domeniu la comunitatea maghiară din Bucovina sunt puţine date.

Tot prin implicarea decisivă a Societăţii se înfiinţează internate de băieţi la Rădăuţi (1905, capacitate de 50 locuri) şi Siret (1904, capacitate de 20 de locuri). Aceste noi instituţii private s-au realizat cu mari cheltuieli (la Rădăuţi prin cumpărare teren şi construire; la Siret prin cumpărarea şi modernizarea unei case cu şapte camere). Se înţelege că problema internatelor româneşti din Bucovina a fost doar incomplet rezolvată. Multe dintre localităţile în care funcţionau şcoli secundare nu au reuşit să aibă astfel de capacităţi de cazare până la sfârşitul stăpânirii cezaro-crăieşti în Bucovina (1918).

Biblioteca Societăţii a fost înfiinţată chiar din 1862 şi a întreţinut o sală de lectură cu zeci de publicaţii periodice în limba română, dintr-o multitudine de locuri unde s-au tipărit. În anul 1880, Societatea primeşte şi Biblioteca Gimnaziştilor Români din Cernăuţi (înfiinţată prin donaţiile bucovinenilor în 1857, aceasta a fost consultată şi de elevul Mihai Eminovici). An de an, fondul de carte a crescut ajungând în 1914 la circa 6 500 de volume. Mai trebuie amintite şi zecile de cabinete de lectură iniţiate de Societate în localităţile cu populaţie românească din Ţara Fagilor, toate cu biblioteci proprii.

Societatea a dăruit Bucovinei, în perioada habsburgică, primele reviste de cultură şi multe calendare pentru popor în limba română. Este vorba despre „Foaea Soţietăţii pentru Literatura şi Cultura Română în Bucovina" (1865–1869) şi de „Aurora Română" (1881–1884), care apar la Cernăuţi. În anul 1873, Societatea preia de la Consistoriul Bisericesc al Mitropoliei Bucovinei şi Dalmaţiei sarcina de a edita în continuare „Calendariul Poporului" (primul număr apăruse în 1841) şi-şi respectă obligaţia în perioada 1874–1886, la care se adaugă un număr cu titlul „Calendarul Societăţii pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina", care apare în 1914.

Pentru tipărirea lucrărilor proprii şi ale altora, în anul 1897 Societatea devine proprietara tipografiei fondate de mitropolitul Silvestru Morariu în 1883, care avea să funcţioneze în diverse locaţii din Cernăuţi până la evacuarea din faţa sovieticilor, din martie 1944. De asemenea, în perioada austro-ungară Societatea a avut şi o editură proprie.

Tot din grijă pentru conservarea limbii române în Bucovina austriacă, Societatea a organizat şi produs evenimente culturale cu impact şi efecte deosebite între conaţionalii noştri. Este vorba despre turneele teatrale organizate în perioada 1864–1914, cu spectacole mai întâi la Cernăuţi, iar din 1876, selectiv, şi la Suceava, Rădăuţi, Siret, Câmpulung şi Gura-Humorului. Spectacolele se ţineau în săli publice (dacă erau) sau în spaţii private amenajate corespunzător din hoteluri, restaurante şi terase-grădini. Seria de turnee a cuprins anii: 1864 (trupa Vlădicescu-Tardini), 1864–1865 şi 1870 (trupa Fany Tardini), 1869 (trupa Mihail Pascaly), 1871 (trupa Matei Millo), 1872 (trupa M. Galino), 1874, 1877 (trupa M. Vasilescu), 1875 (trupa C. Demetriade), 1876 (trupa G. Popescu), 1878 (trupa N. Constantinescu), 1880, 1884 (trupa C. Lugoşianu), 1885 (trupa I. D. Ionescu), 1885 (trupa Teatrului Naţional Bucureşti), 1887 (trupa L. Chirimescu), 1893 (trupa A. Bobescu), 1910, 1911 (trupa Petre Liciu), 1912, 1913, 1914 (trupa C. Belcot). În acest context trebuie consemnate şi acţiunile Societăţii, din 1910, de a organiza turneul de întâlniri şi şezători literare al reprezentanţilor Societăţii Scriitorilor din România (în frunte cu M. Sadoveanu), precum şi zborul demonstrativ al lui Aurel Vlaicu la Cernăuţi, din 1912.

[1303] Viaţa elevilor în internat a fost relatată contradictoriu de cei care au locuit în el. Este sigur că cei mai mulţi au avut de câştigat prin faptul că au fost admişi acolo. Să nu uităm că internatul avea şi o bibliotecă care, între altele, poseda şi cele mai cunoscute enciclopedii generale publicate în germană şi franceză.

Activitatea Societăţii în perioada austro-ungară, de altfel în toată existenţa ei, a fost complexă, cu multe succese, dar şi cu eşecuri. Societatea a patronat şi conlucrat cu toate celelalte societăţi şi asociaţii bucovinene româneşti care i-au fost contemporane. Singură, Societatea ar fi realizat mult mai puţin. Amintim aici, în ordinea vechimii şi spre veşnică cinstire, numele unora dintre ele şi anul în care şi-au început activitatea: Societatea Studenţească „Arboroasa" (1875), Societatea Academică „Junimea" (1878), Societatea Academică „Bucovina" (1880), Societatea „Armonia" (1881), Societatea „Şcoala Română" din Suceava (1883), Academia Ortodoxă pentru Literatură, Retorică şi Muzică Bisericească din Cernăuţi (1884), Societatea Cântăreţilor Bisericeşti „Lumina" (1890), Societatea Doamnelor Române din Bucovina (1891), Asociaţiunea Clerului Ortodox Român din Bucovina (1898), Societatea Mazililor şi Răzeşilor Bucovineni (1899), Societatea Academică „Dacia" (1905), Reuniunea Şcolară Română din Bucovina (1905), Societatea Meseriaşilor, Industriaşilor şi Comercianţilor Români din Cernăuţi (1907), Asociaţia Corpului Didactic Român din Bucovina (1909), Societatea Academică „Moldova" (1910). Lor li se adaugă sutele de arcăşii[1304], cluburi culturale, societăţi, asociaţii şi reuniuni locale ş.a., persoane particulare care au jertfit timp şi bani intereselor naţionale româneşti în Bucovina austro-ungară.

Societatea a supravieţuit dominaţiei austriece în Bucovina, a avut o rodnică activitate în perioada interbelică, a înviat din propria-i cenuşă (ca pasărea din mitologie) după perioada comunistă şi încă duce şi astăzi, sus, cât şi cum poate, steagul tricolor pe acest binecuvântat pământ voivodal al Moldovei, din păcate împărţit momentan între două ţări.

Societatea a strâns (prin jertfa românilor de pe aceste meleaguri) în perioada discutată o avere însemnată: imobile, terenuri, pinacotecă (care conţinea, între altele, lucrări de N. Grigorescu, Şt. Luchian, Epaminonda Bucevschi), tipografie, mijloace băneşti, documente, bibliotecă. Despre toate acestea s-a scris şi s-a vorbit. Amintim câteva dintre bunurile mai puţin cunoscute ale Societăţii, păstrate şi ele în sediul din Cernăuţi, dispărute la prima invazie sovietică în Bucovina (1940): un inel şi o şuviţă din părul lui Aron Pumnul, precum şi o pictură pe carton a acestuia, două tablouri cu Ştefan Vodă (o pictură pe carton după statuia ecvestră de la Iaşi şi o copie pe carton după portretul de la Mănăstirea Putna) şi bustul ce-l reprezenta pe fondatorul Alexandru (Alecu) Hurmuzachi.

[1304] Asociaţii cultural-sportive din satele româneşti bucovinene, înfiinţate la iniţiativa Societăţii Academice „Dacia", începând cu anul 1905. Au depus o importantă activitate naţional-patriotică în interes general românesc.

MEMBRII SOCIETĂŢII ACADEMICE „JUNIMEA” DIN CERNĂUŢI PE FRONTURILE PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL[1305]

ANGHEL POPA

Members of the “Junimea” Academic Society from Chernivtsi on the Fronts of the First World War

(*Summary*)*

Based on the document stock of the society “Junimea”, the author of this article presents the “Junimea” members who fought in the First World War. The presentation is made chronologically, according to their registrations in the company. The author also introduced three “Junimea” members who did not go to the front to the group of these fighters. They are nevertheless considered heroes, both by the way they have put themselves at the service of the national interests of the Bukovinian Romanians and by their tragic death. These members were the magistrate Ioan Cojocari, the parish priest Atanasie Gherman and the professor Nicolai Ciobotar. The collected data show that 37 former “Junimea” members fought under the Austro-Hungarian flag; ten of them died or were declared missing. The Romanian army included 14 of them; four of them died. A total of 51 members of society fought in the First World War, including 14 dead or missing. The author is of the opinion that it was also other “Junimea” members who fought and died in the First World War, whose biographical information was not mentioned in the chronicle of the society.

Keywords: Bukovina, First World War, “Junimea” Academic Society.

Vara anului 1914 avea să se dovedească deosebit de „fierbinte” pentru Europa şi, ulterior, pentru întreaga lume. Un eveniment tulburător s-a petrecut la Sarajevo, reşedinţa administrativă a Bosniei, proaspăt integrată, alături de Herţegovina, Imperiului Austro-Ungar: prinţul Franz Ferdinand, moştenitorul tronului imperial, împreună cu soţia, au fost asasinaţi, în 15/28 iunie, de un naţionalist sârb. Vestea a şocat popoarele imperiului, în vreme ce cabinetele europene au conştientizat că, de această dată, războiul, evitat până atunci în mai multe rânduri, nu mai putea fi ocolit. Aceeaşi intuiţie au avut-o şi alte minţi lucide ale vremii.

În această fatidică zi pentru imperiu, la sediul Societăţii Academice „Junimea” din Cernăuţi a fost adusă vestea dublului asasinat de George Pridie, student la Facultatea de Drept[1306], care, în faţa colegilor săi prezenţi, consternaţi, a concluzionat: „Asta-i război şi desrobire”[1307]. Evenimentele ulterioare aveau să confirme afirmaţia sa. O lună mai târziu, Imperiul Austro-Ungar, conştient de implicaţiile Serbiei în asasinat, i-a declarat război. Cât despre „desrobirea” Bucovinei, cum a afirmat George Pridie, aceasta avea să se înfăptuiască, dar plătită cu o mare jertfă de sânge, atât a românilor bucovineni, cât şi a celor din Vechiul Regat al României. Numai că în cazul bucovinenilor, ca şi al transilvănenilor, se impune a fi subliniat faptul că preţul a fost dublu: ei au plătit despărţirea de imperiul dualist, murind cu arma în mână pe toate fronturile acestuia şi luptând, totodată, şi ca voluntari în armata română, începând din vara anului 1916. Printre jertfelnici au fost şi membrii Societăţii Academice „Junimea”[1308], asupra cărora vom insista în paginile următoare.

Clopotele mobilizării generale au chemat sub arme toate popoarele heteroclitului imperiu dualist. În rândul acestora s-au aflat şi românii din Bucovina. La decretarea mobilizării generale au fost chemaţi sub arme 30 000 de români bucovineni, numărul lor majorându-se ulterior, în condiţiile transformării războiului balcanic într-un război mondial. Bucovinenii, rezervişti şi recruţi, au fost încadraţi în Regimentele Imperiale 23 şi 41 Infanterie, 4 şi 9 Dragoni, toate constituite în Divizia 43. Cei care depăşeau vârsta recrutării (la început vârsta a fost fixată la maximum 42 de ani, prelungirea războiului a extins-o la 50 de ani), au fost organizaţi în unităţi de miliţieni sau glotaşi, constituite în Brigada 35, care a fost dispusă la hotarul împărăţiei cu Rusia, pentru apărarea graniţei[1309].

[1305] „Analele Bucovinei”, anul XX, nr. 1 (40), 2013, nr. 2 (41), 2013, pp. 193–217, 535–556.

* Traducere: Ştefăniţa-Mihaela Ungureanu.

[1306] Date detaliate despre studentul George Pridie se găsesc în fişa sa, având nr. 717. Vezi Serviciul Judeţean Iaşi al Arhivelor Naţionale (în continuare se va cita: S.J.I.A.N.), Fond *Fraţii Dugan*, *Cronicarul – Albumul Mare*, vol. II, p. 389.

[1307] Vezi Raportul pe anul 1913/1914, de la 1 decembrie 1913 – 3 iulie 1914, în *Ibidem*, *Cronica „Arboroasa” – „Junimea”*, vol. IV, p. 262.

[1308] Despre junimenii care au luptat în cadrul armatei române vezi Anghel Popa, *Societatea academică „Junimea” din Cernăuţi. 1878–1938* (în continuare se va cita: Anghel Popa, *Societatea academică „Junimea”*), Câmpulung Moldovenesc, Fundaţia Culturală „Alexandru Bogza”, 1997, pp. 110–127.

Mobilizarea generală a lovit, fireşte, şi în tineretul studios român, exceptându-i pe studenţii teologi, care erau scutiţi de serviciul militar. În aceste condiţii, comitetul de conducere al Societăţii Academice „Junimea" a decis, în grabă, încetarea activităţii acesteia. Sediul societăţii şi toate bunurile sale materiale au fost puse sub protecţia Societăţii pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina, a cărui preşedinte era consilierul Consistoriului mitropolitan, preotul Dionisie Cavaler von Bejan[1310]. Steagul organizaţiei studenţeşti, din raţiuni şi cauze care nu ne sunt cunoscute, a fost trecut clandestin în Vechiul Regat al României, de fostul junimean George Traian Cavaler von Gallin[1311], care a beneficiat de imunitatea diplomatică a tatălui său[1312], viceconsul şi consul al Vechiului Regat al României la Cernăuţi. Steagul a fost depus la Academia Română, fiind readus la Cernăuţi în anul 1919, în împrejurări speciale, după cum vom constata pe parcursul lucrării prezente. În ceea ce îi priveşte pe membrii Societăţii, aceştia, în marea lor majoritate fiind mobilizaţi sub steagul negru-galben al pajurei împărăteşti, au înfruntat moartea în tranşeele fronturilor din Serbia, Galiţia şi Italia, luptând cu una dintre cele mai puternice şi numeroase armate a lumii, armata imperială a Rusiei. Unii dintre ei „s-au împărtăşit de eterna binecuvântare a morţii în cadrul eroismului războinic şi al martirajului naţional", cum a consemnat *Cronicarul* societăţii[1313]; alţii, luaţi prizonieri, au cunoscut lagărele din Rusia şi Italia, intrând, ulterior, ca voluntari în Legiunile româneşti, constituite din iniţiativa prizonierilor români transilvăneni aflaţi în lagărele din Rusia, acţiune sprijinită şi de Vechiul Regat al României, pentru a lupta „alături de fraţii lor din România liberă, în vederea liberării lor de jugul milenar străin", cum au cerut iniţiatorii acestei acţiuni istorice într-un *Memoriu* adresat ambasadorilor ţărilor membre ale Antantei acreditaţi la Petrograd (noua denumire dată oraşului Sankt Petersburg de guvernul provizoriu al Rusiei)[1314]. O altă parte dintre ei, începând cu anul 1914, a trecut, pe căi ilegale, în Vechiul Regat al României, împărtăşind tragedia neamului românesc, urcând drumul aceleiaşi Golgote, la capătul căruia avea să se înfăptuiască România Mare. La Bucureşti s-au alăturat românilor transilvăneni, şi ei refugiaţi sau dezertori, militând împreună, alături de alte forţe politice, pentru intrarea ţării în război, „ca să ne mântuiască pe noi şi să se întărească pe ea", cum a afirmat, în 15 februarie (st. v.) 1915, în numele românilor din Imperiul Austro-Ungar, poetul-luptător pentru cauza unităţii noastre naţionale, Octavian Goga[1315].

Cei doi ani de neutralitate ai Vechiului Regat al României au echivalat pentru pribegii bucovineni, în totalitatea lor, cu o adevărată criză a „iluziilor pierdute", ei neînţelegând sau refuzând să înţeleagă politica desfăşurată de Ionel I. C. Brătianu, sintetizată şi concretizată în faptul că în politică nu există sentimente, că o ţară nu putea fi angajată într-un conflict militar, de proporţiile Primului Război Mondial, oricând şi în orice condiţii, fără a fi obţinute dintr-o alianţă avantaje maxime, sub toate raporturile, pe plan naţional. Această realitate a fost reflectată pregnant într-o scrisoare aparţinând junimeanului Dionisie Para, datată Botoşani, 3 august (st. v.) 1915, aflat voluntar în Şcoala de ofiţeri cu termen redus, adresată lui Ilie Dugan, fost membru al „Junimii", refugiat şi el în ţară: „Câte iluzii nu s-au sfărmat, câte existenţe nu au fost distruse şi noi cu ce ne alegem? Patria şi familia ni le-am pierdut, în schimb ce avem? Nu suntem priviţi drept fraţi vitregi? Mă refer la cei de la cârmă. Din fericire, mai sunt şi oameni care gândesc altfel şi care nu au renunţat la prea frumosul basm al înfăptuirii României Mari. Dar, deocamdată, suntem mici şi n-avem decât un basm şi nu un ideal. A trecut un an şi tot nimic! N-am dreptate, dacă spun că e numai un basm?"[1316].

Acestea erau sentimentele şi trăirile tinerilor intelectuali din Bucovina, care erau împărtăşite şi de celelalte categorii sociale aflate la Bucureşti. În totalitatea lor, românii bucovinenii refugiaţi în ţară doreau intrarea Vechiului Regat al României în război, alături de Antantă, înţelegând că numai în acest mod se va realiza unirea Bucovinei cu ţara.

[1309] S.J.I.A.N., Fond *Fraţii Dugan*, dosar 31, Ilie Dugan, *Amintiri familiare*, partea a II-a, manuscris, p. 224.

[1310] Preotul Dionisie Cavaler von Bejan a fost membru de onoare al Societăţii Academice „Junimea". Anghel Popa, *op. cit.*, p. 79.

[1311] *Ibidem*, pp. 61–62.

[1312] *Ibidem*, p. 49.

[1313] S.J.I.A.N., Fond *Fraţii Dugan*, *Cronicarul – Albumul Mare*, vol. III, p. 115.

[1314] Vezi Raportul lui G. Moroianu, în vol. *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal în lumina europeană*, Atelierele grafice „Cultura naţională", Bucureşti, 1929, p. 60.

[1315] Apud *Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor. I-a întrunire a Ligii Culturale ţinută la Bucureşti în ziua de 15 febr. 1915*, Vălenii de Munte, 1915, p. 15.

[1316] S.J.I.A.N., Fond *Fraţii Dugan*, dosar 29, f. 5.

În aşteptarea „pornirii steagurilor" – cum a caracterizat N. Iorga momentul declanşării războiului de întregire naţională – junimenii au activat în cadrul Ligii Culturale şi a Federaţiei Unioniste, sprijinind „prin toate mijloacele lupta pentru determinarea unei acţiuni militare a ţării, aşteptând clipa mobilizării armatei române, sub al cărei steag vom cădea sau vom vedea izbânda cauzei noastre"[1317]. Totodată, prin fondarea unor publicaţii de propagandă, prin conferinţe, articole, discursuri sau printr-o importantă activitate desfăşurată în cadrul Marelui Stat Major al Armatei Române şi al Ministerului de Interne[1318], reprezentanţii Societăţii Academice „Junimea" au contribuit la pregătirea acelui „ceas" – intrarea Vechiului Regat al României în război, alături de Antantă, eveniment petrecut în noaptea de 15/28 august 1916.

O adevărată exuberanţă naţională s-a produs în ţară, cu reverberaţii profunde în rândul românilor aflaţi sub stăpânire străină, care aşteptau evenimentul, pregătiţi pentru jertfa cea mare. A devenit emblematic evenimentul petrecut în satul Carapciu pe Siret, districtul Storojineţ, din Bucovina imperială, unde preotul paroh Atanasie Gherman, membru emerit al Societăţii Academice „Junimea", „a murit, cum se povesteşte, de bucurie, când sosi vestea că România a declarat război în vederea înfăptuirii idealului naţional"[1319].

În rândul armatei române care a trecut Carpaţii s-au aflat şi voluntari bucovineni, printre ei şi foşti junimeni, conştienţi, ca întregul tineret studios din Bucovina, de menirea lor, aceea de a „îndeplini, în unire cu ceilalţi stegari români, marele ideal naţional al deşteptării şi consolidării neamului, ca, întăriţi, să stăm ca o stâncă de granit împotriva oricărui pericol şi oricărui duşman, iar pentru ziua cea mare, a reaflării noastre, să fim preparaţi", cum a subliniat cu pertinenţă, într-o scrisoare adresată Societăţii „Junimea", adevărat program naţional pentru bucovineni, preotul paroh Atanasie Gherman[1320].

Vestitori ai Unirii, tinerii voluntari bucovineni au trecut munţii în Transilvania, au luptat în Câmpia Română şi au trăit drama retragerii din Moldova. Aceşti bucovineni proveneau din rândul celor care au trecut pe căi ilegale în ţară, imediat ce a izbucnit războiul, în 1914. Primele unităţi de voluntari bucovineni au fost constituite din prizonierii proveniţi din lagărele din Rusia. Aceste unităţi, din care făceau parte şi voluntari transilvăneni şi bănăţeni, au venit în ţară, fiind primite, într-o atmosferă de sărbătoare naţională, la Iaşi, în iunie 1917. Ele au luptat, acoperindu-se de glorie, în armata română până la sfârşitul războiului. Li s-au adăugat, ulterior, alte unităţi, constituite în Rusia, dar şi în Italia.

În acest context, ne punem întrebarea, firească, justificată de tema studiului nostru prezent, care a fost jertfa Societăţii Academice „Junimea" la realizarea României Mari? Răspunsul, chiar parţial, îl putem găsi numai în documentele din arhiva Societăţii. Cercetarea acestora ne-a dus la următoarea relevantă constatare. În 14 decembrie (st. n.) 1919, în marea Catedrală Ortodoxă din Cernăuţi, Societatea Academică „Junimea" a organizat marele parastas pentru pomenirea morţilor săi, căzuţi pe fronturile Primului Război Mondial. Au fost prezenţi toţi membrii Societăţii, în frunte cu preşedintele de atunci, studentul în drept Emilian Ursuleac[1321]. Drapelul Societăţii, în bernă, readus din România în acel sfârşit de an, a fost purtat de studentul Virgil Cechovschi[1322]. Ceremonia religioasă a fost condusă de episcopul Cernăuţiului, Î.P.S. Vorobchievici. Din rândul marelui sobor de personalităţi ale Bisericii Ortodoxe Române menţionăm câteva nume: preot dr. V. Tarnavschi, arhidiaconul Mihai Ursuleac, preot dr. Ipolit Tarnavschi, preoţii George Ciupârcă, Dimitrie Dan şi George Şandru. A predicat, simplu şi impresionant, preotul aromân dr. Vasile Gheorghiu[1323].

[1317] O. C. Tăslăuanu, *Sub flamurile naţionale. Note şi documente din războiul de întregire al neamului*, vol. I, Sighişoara, 1935, p. 125.

[1318] Vezi, în acest sens, activitatea desfăşurată în Vechiul Regat al României de George Toma, Emilian Sluşanschi, Dimitrie Cojocarul şi Aurel Morariu. S.J.I.A.N., Fond *Fraţii Dugan, Cronicarul – Albumul Mare*, vol. I, pp. 370, 474; vol. II, pp. 235, 249.

[1319] *Ibidem*, vol. I, p. 436.

[1320] Vezi scrisoarea preotului paroh Atanasie Gherman din 1 decembrie 1905, adresată Comitetului de conducere al Societăţii Academice „Junimea", cu prilejul numirii sale ca membru emerit. *Ibidem*, dosar 29, f. 86.

[1321] Anghel Popa, *op. cit.*, p. 63.

[1322] Vezi fişa nr. 947 a studentului în ştiinţe fizico-chimice Virgil Cechovschi, deosebit de succintă ca informaţii. S.J.I.A.N., Fond *Fraţii Dugan, Cronicarul – Albumul Mare*, vol. III, p. 175.

În *Pomelnicul* dat de comitetul de conducere al societăţii, citit cu acel prilej, erau menţionaţi 58 de morţi şi dispăruţi, fie în cadrul armatei imperiale austro-ungare, fie a celei a Vechiului Regat al României, fără a fi indicat numărul total al combatanţilor[1324]. Documentul citat nu dă decât cifra celor morţi sau dispăruţi pe fronturi, nu şi numele acestora, aşa cum erau, cu certitudine, menţionaţi în *Pomelnicul* dat la Catedrală, ca în toate situaţiile similare; nu există pomelnic care să cuprindă doar cifre, ci numai nume de persoane. Dacă deţineam aceste nume, evaluarea era mai facilă. Considerăm cifra menţionată greşită, din raţiuni pe care le vom explica.

Din datele cunoscute de noi, prin cercetarea fondului documentar al Societăţii, rezultă că sub steagul imperial austro-ungar au luptat 37 de foşti junimeni, din care au murit sau au fost daţi dispăruţi 10 combatanţi; în cadrul armatei române au luptat un număr de 14, dintre care s-au jertfit pe frontul pentru întregirea neamului patru. Deci, un total de 51 de membri ai Societăţii au luptat pe fronturile Primului Război Mondial, dintre care au murit sau au dispărut 14, după cum vom arăta în paginile următoare.

Considerăm necesar, totodată, să facem următoarea subliniere: foştii junimeni care au luptat în cadrul armatei române proveneau din următoarele situaţii: din rândul dezertorilor armatei imperiale (sunt două cazuri), din cei care au trecut ilegal graniţa în Vechiul Regat al României, începând cu anul 1914 şi din prizonierii armatei austro-ungare, luaţi de Rusia şi Italia, care s-au constituit în legiuni româneşti, ce urmau să lupte în cadrul armatei române. Mai există două situaţii, să le numim pline de inedit: alţi doi foşti junimeni, ofiţeri în rezervă, care au luptat în armata austro-ungară din 1914 până la capitularea imperiului, în 1918, în România Mare s-au înscris voluntari în armata română, luptând, întreaga campanie din 1919, pe frontul cu Ungaria bolşevică. Pe aceştia, după mici ezitări, am decis să-i menţionăm doar ca participanţi în ambele tabere beligerante, aşa cum, de altfel, realitatea o impune, dar fără să-i includem, sub raport numeric, şi în grupul luptătorilor din armata română de până la 1918; în anul 1919 cei doi bucovineni au acţionat ca cetăţeni ai noului Regat al României.

Revenim, inevitabil, la consideraţiile iniţiale, de ordin oarecum statistic, dar numai cu scopul de a face lumină în această problemă, neelucidată pe deplin, după trecerea a aproape o sută de ani de la consumarea ei. În acest context, cum se poate explica diferenţa de 44 de morţi dintre cifra din *Pomelnic* şi cea menţionată de noi, ambele cifre având ca sursă de informare arhiva Societăţii? În unele documente ale Societăţii am sesizat un aspect nu lipsit de importanţă legat de această problemă. În diferite contexte sunt menţionaţi morţii de pe frontul românesc, numeric sau cu numele proprii. Astfel, într-o fişă biografică a unui membru al Societăţii sunt amintiţi „cei cinci eroi ai «Junimii» care au pecetluit înfăptuirea României Mari cu sângele lor"[1325], fără a li se menţiona numele, în vreme ce în *Cronica* Societăţii sunt nominalizaţi patru membri: Ion Grămadă, Lascăr Luţia, Iustin Breabăn şi Toader Turturean[1326].

Chiar şi în faţa acestor cifre, pe alocuri contradictorii, avem convingerea, din varii motive, pe care le vom expune, că au mai fost şi alţi membri ai Societăţii care au luptat şi au murit pe fronturile Primului Război Mondial, dar a căror fişe biografice nu au fost realizate de *Cronicarul* Societăţii. Oferim, în acest sens, trei exemple. Primul dintre acestea este cel al lui Alexandru Leca Morariu (fiul preotului Constantin Morariu, fost membru al Societăţii Academice „Arboroasa", implicat în procesul din 1878), care a luptat în cadrul armatei imperiale austro-ungare, fiind răsplătit cu numeroase medalii. Fişa sa biografică nu a mai fost realizată; în *Albumul* societăţii îi este trecut doar numele, la nr. 618, cu menţiunea că a fost student la Facultatea de Filosofie, din cadrul Universităţii din Cernăuţi; în rest, pagina este goală[1327]. Într-o situaţie similară este şi Ilie Dugan-Opaiţ, care a luptat în cadrul armatei române, trăind o adevărată dramă în Vechiul Regat al României, despre care am scris cu un alt prilej[1328]. În *Album* a fost înregistrat sub nr. 656, ca student la Facultatea de Drept din cadrul Universităţii din Cernăuţi; ca şi în cazul precedent, pagina este goală[1329]. Al treilea caz este şi mai semnificativ, având în vedere că este cel de-al patrulea erou căzut pe frontul pentru întregirea neamului, Toader Turturean. Fişa sa are nr. 781, cu menţiunea că era student al Facultăţii de Drept din cadrul Universităţii din Cernăuţi. În acest caz, deşi fişa a fost realizată, din păcate pagina este deteriorată[1330].

[1323] *Raportul pe anul administrativ 1919/1920, de la 19 noiembrie 1919 – 13 decembrie 1920*, în *Ibidem*, *Cronica „Arboroasa" – „Junimea"*, vol. IV, p. 277.

[1324] *Ibidem*.

[1325] *Ibidem*, *Cronicarul – Albumul Mare*, vol. II, p. 419.

[1326] *Raport pe anul administrativ 1919/1920, de la 19 noiembrie 1919 – 13 decembrie 1920*, în *Ibidem*, *Cronica „Arboroasa" – „Junimea"*, vol. IV, p. 277.

[1327] *Ibidem*, *Cronicarul – Albumul Mare*, vol. II, p. 279.

Adăugăm acestor exemple posibilitatea ca în cifra de 58 de morţi şi dispăruţi, comitetul de conducere din acea perioadă să fi introdus şi cazurile unor membri ai Societăţii care au murit în numele idealului naţional în alte împrejurări decât cele de pe front, cum sunt cele două exemple prezentate de noi în studiul prezent.

La finalul acestor considerente, apreciem că este necesar să menţionăm că unul dintre *Albumele* Societăţii (vol. II) are numeroase pagini deteriorate, fiind atinse de apă şi atacate de mucegai, o consecinţă a celor două refugii din Bucovina (1940 şi 1944). Acest volum cuprinde, nefericită coincidenţă, tocmai pe membrii Societăţii care au luptat pe fronturile Primului Război Mondial.

În paginile următoare vom prezenta pentru întâia dată în istoriografia Societăţii Academice „Junimea”, pe luptătorii junimeni din Primul Război Mondial, sub raport numeric, dar şi numele lor, însoţit, fiecare, de fişa sa biografică, bazându-ne, evident, pe fondul documentar al Societăţii. Vom reda fişele în ordinea lor cronologică, în conformitate cu numerele de înscriere ale studenţilor în cadrul Societăţii. Considerăm necesară, în cadrul acestei concluzii, o menţiune specială, anticipată de altfel: am introdus, în rândul acestor combatanţi, fără să-i includem numeric, trei junimeni pe care îi considerăm eroi, atât pentru modul în care au servit interesele naţionale ale românilor bucovineni, chiar dacă nu au fost pe front, cât şi pentru modul în care, doi dintre ei, şi-au sfârşit viaţa: magistratul Ioan Cojocari, preotul paroh Atanasie Gherman şi profesorul Nicolai Ciobotar.

IOAN COJOCARI

A fost înregistrat ca membru al Societăţii sub nr. 287, în calitate de student al Facultăţii de Drept din cadrul Universităţii din Cernăuţi, în 16 octombrie 1890. Din fişa sa rezultă că s-a născut în oraşul Suceava, în 22 decembrie 1869, într-o familie de armeni, stabilită în Moldova în secolul al XV-lea. Odată cu trecerea timpului, numele familiei a fost românizat, luând denumirea de Cojocari, cu referire la meseria practicată de unul dintre descendenţi, aceea de cojocar. Bunicul său pe linie paternă, la începutul veacului al XIX-lea, era mare proprietar de pământ în satul Ştirbăţ sau Chilişeni, din cadrul districtului Suceava. Fişa nu conţine date referitoare la anii copilăriei şi la studiile preuniversitare.

După absolvirea liceului, a devenit student la Cernăuţi şi membru al Societăţii Academice „Junimea”, probabil în anul al doilea de studii, în cadrul căreia a activat până în anul 1892. Nu există în fişă menţiuni referitoare la activitatea sa în cadrul Societăţii de-a lungul anilor de studenţie. După absolvirea facultăţii a activat în magistratură. S-a angajat şi în activitatea politică, devenind, în anul 1913, prefect al districtului Gura-Humorului, funcţie pe care a onorat-o prin modul în care şi-a servit conaţionalii în perioada grea a Primului Război Mondial.

Nu a fost pe front, dar a purtat o adevărată bătălie, lungă şi grea, cu temutul şi durul general Fischer, numit guvernator militar al Bucovinei pe durata războiului. Menţionăm că, în calitatea sa de prefect al districtului, s-a opus internării în lagăre a fruntaşilor românilor bucovineni, consideraţi periculoşi pentru integritatea imperiului. După internarea unora dintre ei în lagăre, a intervenit, cu mari riscuri, punându-şi libertatea în pericol, pentru a li se acorda un regim cât mai uman posibil. Insistenţele sale l-au supărat pe călăul Bucovinei, cum a fost calificat generalul de contemporanii săi, care s-a decis să-l aresteze pe prefect, sub motivaţia de subminare a imperiului pe timp de război. Numai marea popularitate a lui I. Cojocari în rândul românilor din Bucovina şi teama unei reacţii negative din partea acestora, care, pe fondul războiului, putea avea o consecinţă a principiului dominoului, determinând răbufniri şi în rândul altor popoare din imperiu, l-au determinat pe general să nu-şi pună intenţia în practică.

[1328] Anghel Popa, *Între fronturi. Bucovineni în România Primului Război Mondial* (în continuare se va cita: Anghel Popa, *Între fronturi*), Câmpulung Moldovenesc, Fundaţia Culturală „Alexandru Bogza”, 1998, passim.

[1329] S.J.I.A.N., Fond *Fraţii Dugan, Cronicarul - Albumul Mare*, vol. II, p. 323.

[1330] *Ibidem*, p. 459.

La sfârşitul războiului, în condiţiile înfăptuirii României Mari, românii bucovineni din cele 32 de sate din fostul district Gura-Humorului, în semn de recunoştinţă, i-au oferit lui Ioan Cojocari, titlul de *Cive onorariu* şi un frumos *Album* ce conţinea fotografiile, cu dedicaţii, ale celor care au fost în lagărele austriece. Totodată, i-au acordat votul, în două legislaturi, alegându-l prefect la Zastavna, judeţul Cernăuţi şi pretor al Plăşii Dragomirna, judeţul Suceava.

După reorganizarea Societăţii Academice „Junimea" la sfârşitul războiului, a sprijinit-o financiar, în amintirea anilor frumoşi din studenţia sa. În semn de omagiu, Societatea i-a acordat, în 16 noiembrie 1919, titlul de membru emerit[1331].

NICU CAVALER VON FLONDOR

Fişa sa nu conţine informaţii detaliate despre ilustra sa familie şi despre anii copilăriei şi adolescenţei. Unele date, puţine sub aceste aspecte, sunt menţionate în fişa altui membru al Societăţii, Grigori Filimon[1332], care ne informează că Nicu s-a născut în familia lui Gheorghe Cavaler von Flondor şi a soţiei sale Isabella, din satul Horecea, districtul Cernăuţi, la conacul moşiei lor. Era cel de-al treilea băiat al familiei, după fraţii săi, Tudor şi Iancu.

După terminarea studiilor preuniversitare, a devenit student al Facultăţii de Drept din cadrul Universităţii din Cernăuţi. În documentele Societăţii Academice „Junimea" se menţionează că a devenit membru al acesteia în anul 1889, fiind înregistrat sub nr. 288. A fost activ în perioada 1889–1895, semestrul I. Nu a deţinut funcţii onorifice şi nu s-a remarcat printr-o activitate laborioasă în perioada menţionată.

La absolvirea facultăţii a intrat ca jurist în administraţia imperială din Cernăuţi. A păstrat legătura cu Societatea, sprijinind-o financiar şi donându-i un teren pentru construirea unui cămin studenţesc. În semn de omagiu, a fost desemnat preşedinte de onoare al comitetului de organizare a balurilor anuale ale „Junimii", organizate pe Centrul universitar Cernăuţi. În această funcţie onorifică, Nicu Cavaler von Flondor s-a confruntat cu următoarea situaţie. În anul 1900, când Societatea se afla în plină luptă cu autorităţile austriece pentru dreptul de folosire a tricolorului, ca simbol naţional al românilor bucovineni, guvernatorul Bucovinei, baronul Bourguignon, i-a cerut magistratului imperial să renunţe la funcţia onorifică deţinută în cadrul „Junimii", în caz contrar va fi destituit. Răspunsul s-a concretizat în faptul că Nicu cavaler von Flondor a deschis balul anual al Societăţii, spre bucuria şi mândria tuturor studenţilor români, indiferent de societatea academică căreia îi aparţineau, dar şi a intelectualităţii cernăuţene, care participa la aceste activităţi mondene. Ca urmare a acestor acţiuni, a doua zi a fost, conform promisiunii, destituit din funcţie. Societatea Academică „Junimea", cum s-a menţionat într-un proces-verbal al acesteia, a luat următoarea decizie: „Pentru acest gest de mândrie naţională e numit [Nicu cavaler von Flondor] membru onorariu în adunarea extraordinară din 3/6 1900".

La izbucnirea Primului Război Mondial a fost mobilizat, alături de miile de români din cadrul împărăţiei. A servit, ca sanitar, într-o unitate din Cernăuţi, care a fost transferată, în cursul anului 1915, pe frontul din Galiţia. Într-o luptă de noapte, a fost luat prizonier. I s-au pierdut urmele pentru totdeauna într-un lagăr din crunta şi temuta Siberie[1333].

GEORGE TOMA

Fişa acestui membru al Societăţii Academice „Junimea", înregistrată sub nr. 307, am prezentat-o într-o altă lucrare[1334], motiv care ne determină, în noul context, să nu stăruim decât asupra activităţii sale desfăşurate pe plan militar.

Nu ştim dacă, legal sau nu, cunoscutul magistrat şi om politic din lumea românească a Bucovinei din preajma Primului Război Mondial, George Toma, a trecut în Vechiul Regat al

---

[1331] *Ibidem*, vol. I, p. 347.

[1332] *Ibidem*, pp. 294–295.

[1333] *Ibidem*, p. 348.

[1334] Anghel Popa, *Societatea academică „Junimea"*, p. 51.

României, în 14 mai 1915. La Bucureşti şi-a desfăşurat activitatea în cadrul Ministerului de Interne, unde a condus Biroul de propagandă pentru românii din Bucovina, „în scris şi în grai viu", redactând, în acest sens, o revistă numită „Bucovina", prin care, împreună cu comitetul de redacţie, a desfăşurat o politică unionistă, de subminare a imperiului dualist. Din acest organism făceau parte numai români bucovineni, cum a fost cazul fostului junimean Emilian Sluşanschi. Această activitate, completată de refuzul de a se prezenta la chemarea sub arme, a determinat autorităţile imperiale austriece să acţioneze. Un tribunal militar l-a judecat în contumacie, condamnându-l la moarte pentru „înaltă trădare şi dezertare"[1335].

După intrarea Vechiului Regat al României în război, George Toma a primit din partea guvernului român o misiune specială, care avea să se dovedească de lungă durată, dar mai cu seamă grea şi dificilă. Iată cum o descrie într-o *Autobiografie*, redactată în anul 1928, într-o anumită împrejurare: „Martiriul României trezi în piepturile foarte multor prizonieri români din Rusia, originari din Ardeal şi Bucovina, simţul datoriei fiului faţă de suferinţele mamei sale şi ei puseră, la Kiev, bazele Corpului de voluntari români din Rusia, cu scopul de a veni în ajutorul Patriei Mame. Spre a încuraja, a sprijini şi a intensifica această acţiune, guvernul român trimise, în iunie 1917, o misiune, compusă din ofiţeri activi şi propagandişti de peste hotare, între care mă găseam şi eu, ca singurul propagandist bucovinean. Cu prilejul acesta, făcui una din cele mai minunate călătorii din câte a făcut vreodată vreun român bucovinean, rătăcind, doi ani de zile, în cele mai extravagante împrejurări, departe de neam şi de ţară [...]. După ce la Kiev intrasem, ca fost ofiţer de rezervă, în Corpul voluntarilor români, care se împrăştie, ulterior, în faţa invaziei austro-germane, întrucât nu plecase în Vechiul Regat, pusei, la Vladivostok, bazele unui nou Corp de voluntari români. Plecat în misiune, ca reprezentant al românilor bucovineni, eu m-am înapoiat, în aceeaşi calitate, ca trimis al Corpului de voluntari români din Siberia, în primăvara anului 1919, pe vaporul Tomsk al flotei voluntare ruse"[1336].

Pentru activitatea desfăşurată, prin care a contribuit la realizarea României Mari, George Toma a fost decorat de Regele Ferdinand I al României cu Ordinul Naţional „Coroana României" în grad de ofiţer.

ANTONIU ŞESAN

Fişa sa a fost înregistrată în *Albumul Mare* al Societăţii sub nr. 342. Din această sursă documentară rezultă că Antoniu Şesan s-a născut în 24 iulie 1872 în satul Slobozia-Rarancei, districtul Storojineţ, în familia preotului Dimitrie Şesan şi a soţiei sale Parascheva, născută Nichitovici. Fişa nu conţine nicio informaţie în legătură cu anii copilăriei şi adolescenţei.

După absolvirea liceului, în anul 1892 a devenit student al Facultăţii de Drept din cadrul Universităţii din Cernăuţi. În aceeaşi toamnă, s-a înscris în Societatea Academică „Junimea", în cadrul căreia a fost activ până în anul 1897. Nu a îndeplinit decât funcţia de casier, în schimb s-a achitat, cu seriozitate, de toate obligaţiile ce decurgeau din calitatea lui de membru al acesteia. În acest sens, a făcut parte din delegaţia Societăţii care a participat, în anul 1894, la Congresul studenţilor români din Vechiul Regat al României, desfăşurat la Constanţa. Pentru această participare şi pentru conduita avută în timpul desfăşurării şedinţelor congresului, la terminarea studiilor Societatea i-a acordat, în 14 noiembrie 1897, titlul de membru emerit.

După absolvirea facultăţii a intrat în magistratură, fiind judecător la Tribunalul din Cernăuţi o perioadă de un an; în anul 1898 a fost transferat la Suceava, iar în 1899 la Rădăuţi. A mai activat, în aceeaşi calitate, în oraşele Câmpulung Moldovenesc (acelaşi district) şi Sadagura (districtul Cernăuţi), până în anul 1908, când s-a stabilit definitiv în localitatea Rădăuţi (acelaşi district).

La izbucnirea războiului a fost mobilizat în armata imperială, fiind trimis pe frontul din Galiţia. În iarna anului 1915–1916, combatanţii s-au confruntat nu numai cu moartea, venită din partea inamicului, dar şi cu efectele unor temperaturi scăzute, care a produs mii de victime. Într-un adăpost, improvizat în tranşeea din linia I a frontului, ofiţerul Antoniu Şesan a îngheţat, fiind salvat de la moarte de ordonanța sa, un fecior de țărani din părțile Sucevei. A servit sub drapelul imperial până la sfârșitul războiului. Pentru bravura dovedită pe front, a fost răsplătit cu numeroase ordine și medalii, fiind, totodată, avansat la gradul de căpitan.

[1335] S.J.I.A.N., Fond *Fraţii Dugan*, *Cronicarul – Albumul Mare*, vol. I, pp. 369–371.

[1336] Autobiografia lui George Toma, redactată pe 11 pagini, nu s-a păstrat în arhiva Societăţii în original, fiind reprodusă în *Ibidem*, dosar 31, Ilie Dugan, *Amintiri familiare*, partea a II-a, manuscris, adăugire la p. 254, subnota 1.

La sfârșitul războiului a revenit la Rădăuți, unde a trăit momentul înfăptuirii României Mari. A organizat, în orașul în care trăia, o filială a „Junimii", a cărui președinte a fost în perioada 1921–1922. S-a stins din viață în 9 februarie 1924, fiind înmormântat în cimitirul ortodox al orașului în care a trăit în ultima parte a vieții[1337].

AUREL POLONIC

Aurel Polonic a fost înregistrat ca membru al Societății sub nr. 345. Fișa sa nu conține date despre familia sa și despre anii copilăriei și adolescenței. Se menționează că a devenit student al Facultății de Filosofie a Universității din Cernăuți în toamna anului 1892. A fost primit ca membru al Societății în 8 octombrie 1893, activând în cadrul acesteia până în anul 1897; a îndeplinit funcția de secretar II.

La absolvirea facultății a devenit profesor la Liceul III de Stat din Cernăuți. A sprijinit financiar Societatea, motiv ce a determinat conducerea acesteia să-i acorde, în 30 noiembrie 1913, titlul de membru emerit.

La izbucnirea războiului a fost mobilizat, fiind integrat în Regimentul 41 Infanterie care, prin tradiție, era format numai din români bucovineni. În cadrul acestei unități militare a îndeplinit funcția de stegar. Până în toamna anului 1915 a luptat pe frontul din Galiția; după intrarea Italiei în război, Regimentul a fost mutat pe frontul italian. Stegarul Aurel Polonic a căzut în luptele purtate în Munții Tirol, într-un loc neștiut, plătind cu viața sa victoria așteptată atât de mult la Viena[1338].

ALEXIE CAVALER VON GRIGORCEA

Fișa acestui membru al Societății Academice „Junimea", având nr. 357, conține foarte puține date referitoare la familia din care provenea și la anii copilăriei și adolescenței. Unele date familiale le-am completat cu informațiile cuprinse în fișa fratelui său mai mare, Radu, și el fost membru al aceleași societăți studențești.

S-a născut în anul 1876 în satul Prisăcăreni, districtul Storojineț, în familia lui Mihail Cavaler von Grigorcea și a soției sale Olga, născută contesă Logothetti. Era al treilea copil al familiei, frații săi, mai mari ca vârstă, fiind Radu și Dimitrie[1339]. Primele noțiuni școlare, cititul și socotitul, le-a primit la conacul din Prisăcăreni, de la preceptorul familiei. Liceul l-a urmat la Cernăuți, după absolvirea căruia s-a înscris la Facultatea de Drept, în anul 1892. În această calitate a devenit membru al Societății Academice „Junimea", fiind activ în perioada 1893–1896. După absolvirea facultății și-a continuat studiile la Viena.

Reîntors din capitala imperiului, a intrat în magistratură, fiind numit judecător la Tribunalul din Cernăuți. Din această funcție a fost mobilizat în armata imperială, la scurtă vreme după declanșarea războiului. Pe întreaga durată a conflictului, a servit în cadrul Marelui Stat Major al unei unități a armatei imperiale aflate pe frontul din Serbia și, ulterior, pe frontul cu România, ca „locotenent auditor" (translator).

La terminarea războiului a reintrat în magistratură, activând ca judecător la Cernăuți, localitate unde a și decedat. Conform dorinței sale testamentare, a fost înmormântat la moșia familiei din satul Prisăcăreni[1340].

VICTOR BARON VON WASSILKO

La nr. matricol 363 a fost înregistrat studentul Victor Baron von Wassilko, având o fișă interesantă sub toate aspectele, bogată în informații. S-a născut în 19 mai 1872, în satul Berhomet pe

---

[1337] *Ibidem*, *Cronicarul – Albumul Mare*, vol. I, p. 409.
[1338] *Ibidem*, p. 412.
[1339] *Ibidem*, pp. 349, 379.
[1340] *Ibidem*, p. 425.

Siret, districtul Storojineţ, în familia moşierului Alexandru Wassilko şi a soţiei sale Ecaterina, născută Flondor. O veche şi ilustră familie boierească, atestată documentar din secolul al XIV-lea, după cum rezultă din arborele genealogic al acesteia[1341], deosebit de stufos, din care sintetizăm. Sub domnia lui Alexandru cel Bun, această familie de răzeşi moldoveni a fost înzestrată cu moşia din Berhomet, în anul 1428 fiind ridicată la rangul de boierie. Ulterior, în anii zbuciumaţi de la sfârşitul veacului al XVII-lea, doi descendenţi ai familiei, fraţii Vasile şi Gavril, au fost înnobilaţi de regele Poloniei, Jan Sobieski al III-lea, în anul 1679, pentru servicii aduse Coroanei poloneze, tot mai implicată în viaţa internă a Moldovei. Aceste informaţii nu sunt menţionate în document. Fraţii au primit titlul nobiliar de baron, concretizat într-o diplomă.

Victor a învăţat să scrie şi să citească la conacul din Berhomet, îndrumat de un preceptor. Liceul l-a făcut în localitatea Rădăuţi. Ca student la Cernăuţi, a devenit membru al Societăţii Academice „Junimea", în anul 1894. În fişă se menţionează că era student al Facultăţii de Drept, fiind activ în perioada 1894–1897. Există, însă, o inadvertenţă, în sensul că se subliniază, totodată, că în perioada 1893–1898 a fost student al Facultăţii de Teologie din cadrul Universităţii din Cernăuţi, pe care a absolvit-o, fără a se da nicio lămurire. Care poate fi explicaţia? Cu certitudine că adolescentul s-a înscris, iniţial, la Facultatea de Drept, când a făcut şi cererea de înscriere în Societate. În toamna aceluiaşi an a intervenit schimbarea, din motive pe care nu le cunoaştem, când s-a retras de la Drept şi s-a înscris la Facultatea de Teologie, pe care a absolvit-o în anul menţionat.

Ca membru al Societăţii a îndeplinit mai multe funcţii: controlor, bibliotecar, casier şi vicepreşedinte. Între colegii de la „Junimea" şi chiar de la alte facultăţi cernăuţene, s-a bucurat de respect şi de aprecieri deosebite, datorită demnităţii şi curajului cu care, în diverse împrejurări, lua atitudine faţă de atacurile la adresa neamului românesc, afişate deschis de alogeni. A fost notoriu gestul lui Victor Baron von Wassilko, care l-a provocat la duel pe profesorul Hiller, deoarece acesta, la cursul său, a făcut aprecieri jignitoare la adresa românilor ca neam. Cazul a ajuns în dezbaterea Senatului universitar care, în 30 martie 1895, l-a sancţionat pe studentul român cu o „dojană". În acelaşi an a fost sancţionat pentru a doua oară, deoarece a participat la o demonstraţie de protest a studenţilor din Cernăuţi, îndreptată împotriva unor prelaţi ai Bisericii Ortodoxe.

Popularitatea de care se bucura în rândul studenţilor s-a concretizat, în 21 ianuarie 1896, prin alegerea sa ca preşedinte al Societăţii. În această calitate a participat la jubileul de 25 de ani de la fondarea Societăţii Academice „România Jună", a studenţilor români de la Universitatea din Viena.

După absolvire, a sprijinit financiar Societatea de-a lungul întregii sale vieţi. În 27 noiembrie 1898, în semn de recunoştinţă, „Junimea" i-a acordat titlul de membru emerit.

Când Imperiul Austro-Ungar a declarat război Serbiei, în vara anului 1914, preotul Victor Baron von Wassilko, deşi prin profesiunea sa era scutit de serviciul militar, în semn de loialitate faţă de împărăţie, s-a înscris voluntar în armata imperială, servind, pe întreaga durată a războiului, ca preot militar în grad de căpitan. A primit numeroase ordine şi medalii, dintre care amintim: Crucea preoţească de merit, clasa a II-a şi „Karl Trupen Kreuz".

După război, în România Mare, a fost preot paroh la o biserică din Cernăuţi, a cărui nume nu este menţionat în fişa sa; din 1 martie 1928 a îndeplinit şi funcţia de preot spiritual la spitalele şi instituţiile sanitare din acelaşi oraş. Pentru sprijinul financiar oferit Societăţii Academice „Junimea", aceasta i-a acordat Medalia jubiliară de 50 de ani (1928) şi Medalia jubiliară de 60 de ani (1938). Nu ştim unde şi când şi-a încheiat viaţa pământeană[1342].

ATANASIE GHERMAN

Atanasie Gherman a fost o personalitate unică în felul său, care nu poate fi comparată, prin trăire naţională şi prin modul în care şi-a sfârşit viaţa, cu nici unul dintre cei 1 667 de membri ai Societăţii Academice „Junimea". Deşi nu a luptat pe fronturile Primului Război Mondial, indiferent de tabăra militară, am considerat, emblematic să-l includem în şirul celor care şi-au adus jertfa supremă în numele idealului naţional al românilor din toate provinciile etnice.

Fişa sa, din păcate, este deosebit de succintă. Nu există nicio informaţie, cât de măruntă, despre perioada copilăriei şi adolescenţei, nu se menţionează nimic despre familia sa. A devenit student al

---

[1341] *Ibidem*, p. 432.

[1342] *Ibidem*, p. 435.

Facultății de Teologie, din cadrul Universității din Cernăuți, în anul 1892. În această calitate, în 30 noiembrie 1893, a solicitat primirea în Societatea Academică „Junimea"; a fost primit în 16 decembrie același an, în cadrul adunării generale a societății. În anul următor, s-a transferat la Institutul de Teologie, încetându-și activitatea la „Junimea". A devenit membru al Societății „Academia Ortodoxă", ce reunea numai studenții teologi ai Institutului; pentru activitatea exemplară desfășurată în cadrul noii Societăți, a fost ales președinte al acesteia în perioada 1896–1897.

După absolvirea studiilor teologice s-a înscris la Facultatea de Drept. Fiind din nou student la o facultate laică, s-a putut reînscrie, în 1 noiembrie 1900, în cadrul Societății Academice „Junimea". În noua situație a activat ca redactor la ziarul Societății, „Deșteptarea".

Absolvind și Facultatea de Drept, în anul 1903, a luat decizia de a se hirotoni, fiind numit preot paroh în satul Carapciu pe Siret, districtul Storojineț. Alături de soția sa a început, în acest sat, o vastă activitate în numele lui Hristos și a ortodoxiei, completată de o adevărată luptă pentru folosirea limbii române, asaltată de pericolul rutenizării, sădind convingerea în fiecare membru al comunității că aparține poporului român și că se vor uni cu Țara Mamă.

Cunoscându-i activitatea, care-și avea sorgintea și în educația primită în cadrul Societății Academice „Junimea", aceasta i-a acordat, în 12 noiembrie 1905, titlul de membru emerit[1343]. Marcat, sincer, de primirea acestei importante distincții, preotul paroh Atanasie Gherman a răspuns printr-o scrisoare de mulțumire, datată 1 decembrie 1905, un adevărat program național pentru Societate: „Să vă știți chemați a îndeplini, în unire cu ceilalți stegari români, marele ideal național al deșteptării și consolidării neamului ca, întăriți, să stăm ca o stâncă de granit împotriva oricărui pericol și oricărui dușman, iar pentru ziua cea mare a reaflării noastre, să fim preparați"[1344]. La lecturarea acestei scrisori, făcută în cadrul adunării generale a Societății, entuziasmul studenților a fost de nedescris.

Sub semnul acestei speranțe naționale și-a desfășurat preotul Atanasie Gherman, în anii ce au urmat, activitatea în rândul credincioșilor din parohia sa. Izbucnirea Primului Război Mondial i-a întărit convingerea că lumea veche se va prăbuși, iar pe ruinele ei, la sfârșitul conflictului, se vor naște state noi, în șirul cărora se va afla și statul național al tuturor românilor. Expectativa Vechiului Regat al României, care a stat în neutralitate vreme de doi ani, din rațiuni diplomatice, l-a exasperat, determinându-l, în discuțiile purtate cu prietenii săi, să facă aprecieri dure la adresa statului român și a politicii sale externe.

Vestea intrării Vechiului Regat al României în război, în vara anului 1916, i-a fost adusă în biserica parohiei, unde oficia slujba de praznicul Adormirii Maicii Domnului (15 august). Bucuria a fost pentru preotul paroh șocantă, încât s-a prăbușit în fața altarului și a murit sub privirile enoriașilor, așa cum moare pe front un luptător, străpuns de gloanțele inamicului, în fața camarazilor săi; un caz unic în istoria Bucovinei, care a devenit o adevărată legendă[1345].

ALECU IACOVIȚĂ

În *Albumul* societății are o fișă succintă, înregistrată sub nr. 369; nu se fac referiri la familia sa, la locul natal și la anii copilăriei și adolescenței. A devenit student al Facultății de Drept din cadrul Universității din Cernăuți, în toamna anului 1893. A solicitat înscrierea în Societatea Academică „Junimea" la sfârșitul aceluiași an, fiind primit în Adunarea generală din 16 octombrie 1894. A fost membru activ în perioada 1894–1897. S-a remarcat în cadrul Societății printr-o conferință, ținută în anul universitar 1895–1896, intitulată „Câteva momente caracteristice din viața lui Mihai Viteazul, până la suirea sa pe tronul Munteniei, și din viața poporului român de atunci". După absolvirea facultății a intrat în magistratură. Fișa nu menționează funcția deținută și nici localitatea în care a activat.

La izbucnirea Primului Război Mondial, Alecu Iacoviță a fost mobilizat, cu gradul de sublocotenent, și trimis pe frontul din Galiția. Rănit grav, într-una din numeroasele lupte cu armata imperială rusă, a fost internat într-un spital din Praga, unde a murit în anul 1917[1346].

[1343] *Ibidem*, p. 436.

[1344] *Ibidem*, dosar 29, f. 86.

[1345] *Ibidem*, *Cronicarul – Albumul Mare*, vol. I, p. 436.

[1346] *Ibidem*, p. 440.

EUSEBIE PRELICI

Din fişa acestui student, înregistrată sub numărul 398, rezultă că s-a născut în anul 1875, în satul Breaza, districtul Câmpulung Moldovenesc, în familia preotului Gheorghe Prelici şi a soţiei sale Eufrozina, născută Bocancea. Şcoala primară a făcut-o în satul natal, iar liceul în oraşul Suceava. În toamna anului 1895 a devenit student al Facultăţii de Drept, din cadrul Universităţii din Cernăuţi. S-a înscris în Societatea Academică „Junimea" în acelaşi an, fiind membru activ în perioada 1895–1897. Nu s-a remarcat prin activităţi deosebite care să merite a fi menţionate în documentele Societăţii. După absolvirea facultăţii şi-a continuat studiile la Universitatea din oraşul austriac Graz.

La terminarea studiilor, a revenit în Bucovina, îndeplinind funcţia de notar la Cernăuţi, precum şi în oraşele Boian (situat în apropierea reşedinţei districtuale) şi Câmpulung Moldovenesc. În ultima localitate l-a surprins izbucnirea Primului Război Mondial. A fost mobilizat în anul 1915, luptând în cadrul unei unităţi militare pe frontul din Italia. Rănit, a fost internat într-un spital militar din Viena, unde a decedat, în luna februarie 1917, în urma gravelor răni primite pe front[1347].

AMULIU LITVINIUC

O fişă interesantă prin conţinutul său, deşi foarte succintă, înregistrată sub nr. 490, o are Amuliu Litviniuc. Nu conţine nicio informaţie despre familia studentului, despre anii copilăriei şi adolescenţei, precum şi despre studiile preuniversitare.

Amuliu Litviniuc a devenit student al Facultăţii de Filosofie, din cadrul Universităţii din Cernăuţi, în toamna anului 1900. În acelaşi an a fost primit, la cererea sa, în cadrul Societăţii Academice „Junimea". A fost membru activ în perioada 1900–1905. În anii studenţiei a dirijat numeroase concerte ale Corului „Armonia", cor al studenţilor cernăuţeni, fapt ce-i dovedeşte pregătirea temeinică pe care o avea în domeniul muzicii. Societatea i-a acordat pentru această activitate, după absolvirea studiilor, în 21 noiembrie 1906, titlul de membru emerit, iar în acelaşi an a fost numit şi membru fondator, pentru sprijinul financiar acordat acesteia.

Fişa nu menţionează locul unde şi-a desfăşurat activitatea profesională după absolvirea facultăţii. Dublul asasinat de la Sarajevo l-a găsit într-o localitate din Bucovina. Intuind că va izbucni războiul între împărăţie şi Serbia, a fugit în Vechiul Regat al României. Ca refugiat politic în statul român, şi-a desfăşurat activitatea ca profesor în localităţile Giurgiu şi Târgu Bujor. La intrarea ţării în război (1916), a solicitat să fie primit în armată, cererea fiindu-i respinsă, deoarece nu avea calitatea de cetăţean român. După înfrângerile suferite de armata română în Câmpia Munteniei, urmate de părăsirea capitalei ţării, profesorul Amuliu Litviniuc a îngroşat rândurile refugiaţilor, care s-au retras în Moldova, topindu-se în imensa masă a acestor nefericiţi ai sorţii.

Ulterior, în împrejurări neelucidate pe deplin, a ajuns până la Marea de Azov şi în Caucaz; în fişa sa se menţionează doar acest fapt, fără a se da o explicaţie. Considerăm, prin extrapolare la alte cazuri similare, că a făcut parte din grupul de români bucovineni şi ardeleni, special organizat de conducerea statului român, care a fost trimis în Rusia, aliata României, pentru a organiza unităţi de voluntari români, proveniţi din rândul prizonierilor de război din armata austro-ungară, aflaţi în lagărele ruseşti. Schimbările politice survenite în Rusia, urmate de ieşirea acesteia din război, l-au surprins în această ţară. Urmărit de guvernul bolşevic, care l-a condamnat la moarte în contumacie, a reuşit, printr-o adevărată minune, să revină în Regatul României, străbătând întregul necuprins al Rusiei pe jos.

În România Mare şi-a desfăşurat activitatea la Chişinău, ca profesor la Şcoala Duhovnicească. Aceasta este ultima informaţie din fişa fostului student Amuliu Litviniuc[1348].

ILIE HOCIOTĂ

Este unul dintre puţinii membri ai Societăţii Academice „Junimea" care nu era originar din Bucovina. S-a născut într-o familie de ţărani români din satul Sălişte, din apropierea Sibiului. După terminarea studiilor preuniversitare, a venit la Cernăuţi, unde s-a înscris la Facultatea de Teologie din cadrul Universităţii. În această calitate a devenit membru al Societăţii. A fost activ în perioada 1901–1903.

[1347] *Ibidem*, p. 475.

[1348] *Ibidem*, vol. II, pp. 128–129.

În fişa sa, având nr. 506, nu se menţionează unde şi-a desfăşurat activitatea profesională după absolvirea facultăţii. A sprijinit financiar Societatea, care i-a acordat, în 28 noiembrie 1909, titlul de membru emerit.

La izbucnirea războiului mondial, deşi era scutit de armată prin profesiunea sa, s-a înscris voluntar în armata austro-ungară, servind ca preot militar pe frontul din Serbia şi apoi, după înfrângerea acesteia, pe cel din Italia.

În România Mare s-a angajat în armată, fiind numit protopop militar, cu grad de locotenent-colonel, în Corpul 5 Armată, care avea reşedinţa în oraşul Braşov[1349].

NICOLAI CIOBOTAR

Un membru al Societăţii Academice „Junimea", cu un destin impresionant, marcat tragic de Marele Război, a fost Nicolai Ciobotar. Fişa sa, având nr. 507, nu conţine nicio informaţie relativă la familia sa şi la anii copilăriei şi adolescenţei. Se menţionează, doar, că în anul 1901 a devenit student al Facultăţii de Drept din cadrul Universităţii din Cernăuţi. În toamna aceluiaşi an a fost primit, ca urmare a cererii sale, în Societatea Academică „Junimea", unde a fost activ în perioada 1901–1907. Este o perioadă lungă ca membru activ, ce depăşeşte durata facultăţii, care nu este explicată.

Fişa nu menţionează locul în care a activat după absolvirea facultăţii. S-a făcut cunoscut în epocă prin curajul şi demnitatea cu care a apărat, pe plan juridic, drepturile neamului românesc din Bucovina, faţă de pretenţiile de „stăpâni", invocate, în toate împrejurările, de elementele alogene, ruteni şi evrei, aduse de apele istoriei în această provincie românească. Un conflict cu reprezentanţii acestora a fost inevitabil. Nereuşind să-l înfrângă pe plan juridic, au trecut la atacuri fizice, asupra lui şi a familiei sale, precum şi la ameninţări cu moartea. În această situaţie a fost nevoit, pentru a-şi salva viaţa, să fugă în Vechiul Regat al României, în anul 1912, unde i s-a acordat azil politic.

S-a stabilit la Iaşi, înscriindu-se la Facultatea de Litere, din cadrul Universităţii „Al. I. Cuza". La intrarea ţării în război, în august 1916, a solicitat înrolarea în armată ca voluntar. Cererea i-a fost respinsă, ca la toţi refugiaţii politici români, care nu aveau obţinută cetăţenia română. În această situaţie a părăsit Iaşii şi s-a stabilit în satul Negreşti, din apropierea oraşului Tecuci, unde a fost profesor la şcoala din localitate. La intrarea trupelor ruseşti în această zonă, în calitate de aliaţi, în toamna anului 1916, unde urma să se organizeze apărarea comună a sudului Moldovei, a fost împuşcat de un soldat rus[1350].

MODEST CAVALER VON SOROCEAN

Informaţiile documentare despre acest membru al Societăţii Academice „Junimea" sunt deosebit de parcimonioase, după cum rezultă din *Albumul Mare* al acesteia, unde are o prezentare succintă şi lacunară. Cu scopul de a realiza o cât de succintă biografie a acestui membru al „Junimii", aparţinând uneia dintre familiile ilustre ale Bucovinei, înnobilată de Casa Imperială a Austriei, am completat-o cu alte documente, găsite, din fericire, în arhiva Societăţii, realizând o biografie pe care am publicat-o într-o altă împrejurare[1351]. Astfel că, în acest context, evitând repetarea unor date deja cunoscute, vom menţiona doar contribuţia lui Modest Cavaler von Sorocean la Primul Război Mondial.

La izbucnirea războiului, aflat la Câmpulung Moldovenesc ca director al Liceului Particular de Fete, a fost mobilizat în 1 august 1914, cu gradul de sublocotenent. A luptat pe frontul din Galiţia până în anul 1917 împotriva armatelor imperiale ruseşti, fiind rănit în două lupte. Pentru bravura dovedită pe front, a fost avansat la gradul de locotenent şi decorat cu patru medalii. După căderea Frontului Oriental, în 1917, a fost detaşat în cadrul Comandamentului Corpului XIX, aflat pe teritoriul Albaniei, în localitatea Scutari. Din această locaţie, relativ liniştită, unde şi-a refăcut forţele măcinate pe frontul rusesc, a fost mutat, în primăvara anului 1918, la Comandamentul Armatelor din Bucovina.

[1349] *Ibidem*, p. 149.

[1350] *Ibidem*, pp. 150–151.

[1351] „Revista istorică", s. n., tomul XIX, nr. 3–4, mai–august 2008, pp. 386–387.

Capitularea Imperiului Austro-Ungar, în noiembrie 1918, i-a adus demobilizarea şi posibilitatea de a se reîntoarce acasă, la Câmpulung Moldovenesc[1352].

TEODOR BALAN

Acest membru al Societăţii Academice „Junimea” este cunoscutul istoric bucovinean din perioada interbelică. Fişa sa, înregistrată sub nr. 566, conţine date complexe şi interesante. S-a născut în 26 iulie 1885 în localitatea Gura-Humorului, în familia lui Grigori Balan şi a soţiei sale Maria. Tatăl său era transilvănean, dintr-un sat din zona Năsăudului. A venit în Bucovina pe la mijlocul veacului al XIX-lea, împins de aceleaşi tainice resorturi ancestrale, pe care românii de peste munţi le-au manifestat de timpuriu, încă din secolul al XII-lea, când Transilvania a fost cucerită de statul maghiar, migrând spre Moldova, într-o adevărată transhumanţă. S-a stabilit în târguşorul din stânga râului Humor, întemeind o familie, împreună cu o localnică, care prin muncă şi stăruinţă, va realiza o importantă stare materială şi un real prestigiu în comunitatea locală. Dovada situaţiei materiale, dar şi a respectului faţă de învăţătură, este confirmată de faptul că îşi trimit fiul la cele mai înalte şcoli imperiale.

Astfel, copilul de ţărani humoreni, Teodor, începe învăţătura la Cernăuţi, unde, în perioada 1896–1904, a urmat Şcoala Primară Ortodoxă şi liceul. Din toamna anului 1904 a devenit student al Facultăţii de Filosofie, din cadrul Universităţii cernăuţene. A devenit membru al Societăţii Academice „Junimea”, în aceeaşi toamnă, în cadrul căreia a activat până în primăvara anului 1905. Pentru scurta perioadă cât a fost membru activ al Societăţii, a prezentat, în Secţia literară, conferinţa „Despre Eminescu. Încercare de analiză literară”. În 21 mai 1905, în cadrul adunării generale, comitetul de conducere a făcut propunerea ca studentul Teodor Balan să fie declarat membru activ permanent al Societăţii. Propunerea a fost respinsă. Probabil, considerându-se jignit de refuz, abandonează Societatea şi se înscrie la „Dacia”. Ca urmare a acestui fapt, adunarea generală a „Junimii” a decis să-i fie numele şters din toate documentele Societăţii, fapt infirmat de existenţa fişei sale personale din *Albumul Mare.*

După absolvirea facultăţii, şi-a continuat studiile în cadrul Universităţii din Viena, până în anul 1908. Revenit în Bucovina, a fost numit profesor la Liceul „Dragoş Vodă” din oraşul Câmpulung Moldovenesc, unde a activat o perioadă de doi ani. S-a transferat la Liceul Real Ortodox din Cernăuţi (1910–1912) şi apoi la cel din Suceava (1912–1915), unde l-a surprins izbucnirea războiului dintre Imperiul Austro-Ungar şi Serbia.

Transformarea acestui conflict local într-un război european şi apoi mondial a obligat Viena să cheme sub arme noi contigente. Printre cei mobilizaţi în toamna anului 1915, după intrarea în război a Italiei, a fost şi profesorul Teodor Balan. A luptat, ca ofiţer rezervist, cu unitatea sa, pe Frontul din Italia, participând la cunoscutele bătălii de la Isonzo şi Piave. A fost răsplătit, în numele împăratului, cu importante medalii imperiale.

La sfârşitul războiului, a revenit în Bucovina, pe care a găsit-o unită cu ţara. Îşi reia profesiunea, fiind, de la sfârşitul anului 1918, profesor la Liceul „Aron Pumnul” din Cernăuţi, iar din 1920, conferenţiar în cadrul Universităţii cernăuţene, devenită românească. S-a căsătorit, în anul 1918 sau 1919, cu Silvia, fiica unui învăţător din satul Tereblecea, districtul Storojineţ; au avut doi copii, Virgil şi Marius. În perioada 1941–1944 a fost director al Bibliotecii Centrale din Cernăuţi[1353].

DIMITRIE COJOCARIU

Fişa lui Dimitrie Cojocariu, având nr. 580, cu informaţii relativ succinte, care încep cu perioada studenţiei acestuia, am prezentat-o împreună cu a celorlalţi preşedinţi ai Societăţii, într-o altă lucrare[1354]. În acest context, vom menţiona doar contribuţia sa la Primul Război Mondial.

La scurtă vreme după izbucnirea conflictului mondial, în anul 1915, a trecut în Vechiul Regat al României, împreună cu familia, sub pretextul unei vizite făcute unei rude bolnave. Ajuns la Bucureşti, a solicitat azil politic. A activat în Serviciul de Propagandă, ca ofiţer rezervist, din cadrul Marelui Stat

---

[1352] S.J.I.A.N., Fond *Fraţii Dugan*, dosar 18, f. 9.

[1353] *Ibidem*, *Cronicarul – Albumul Mare*, vol. II, p. 218.

[1354] Anghel Popa, *Societatea academică „Junimea”*, pp. 58–59.

Major al Armatei Române, contribuind, alături de alţi refugiaţi bucovineni şi transilvăneni, la pregătirea morală a poporului român în vederea intrării ţării în război, alături de Antantă. A publicat, în acest sens, numeroase articole în „Neamul românesc” şi în „Dacia”. S-a refugiat, în toamna anului 1916, în Moldova, continuându-şi activitatea în cadrul aceleiaşi instituţii militare, până la sfârşitul războiului.

Pentru contribuţia sa la realizarea României Mari, Societatea academică „Junimea” i-a acordat, în anul 1919, titlul de membru emerit[1355].

TRAIAN ILIUŢ

O fişă, având nr. 591, extrem de succintă, aparţine, având în vedere conţinutul său, unui membru al Societăţii aproape necunoscut. Doar sacrificiul vieţii sale îl evidenţiază, încadrându-l în rândul celor ce şi-au jertfit tinereţea sub steagul împărăţiei.

Ca student al Facultăţii de Drept, din cadrul Universităţii din Cernăuţi, a devenit membru al Societăţii Academice „Junimea”, fiind activ în perioada 1904–1910; subliniem, şi în acest caz, lunga perioadă a studenţiei.

La izbucnirea războiului a fost mobilizat cu gradul de cadet, fiind transferat, cu unitatea din care făcea parte, pe frontul din Galiţia. A murit în primele lupte cu ruşii, în 23 august 1914, în crâncena bătălie de la Rarancea, districtul Cernăuţi, localitate situată la hotarul împărăţiei cu Basarabia. Trupul cadetului s-a risipit pe câmpul de bătălie, în documentele unităţii fiind trecut la rubrica dispăruţi, având, în acest mod, şansa, oferită de destin, de a se odihni în pământul Bucovinei, decât de a împărtăşi soarta nefericiţilor prizonieri care s-au pierdut în străfundurile temutei Siberii[1356].

MIHAI REGUŞ

Este fiul unei familii de ţărani din satul Ipoteşti, situat în apropierea oraşului Suceava, care a fost trimis la cea mai prestigioasă şcoală a imperiului: Universitatea. S-a înscris la Facultatea de Teologie, din cadrul Universităţii din Cernăuţi, în toamna anului 1905. În 21 noiembrie, acelaşi an, a devenit membru al Societăţii Academice „Junimea”, fiind activ până în 28 ianuarie 1906, când s-a transferat la Institutul Teologic, devenind membru al Societăţii „Academia Ortodoxă”, organizaţie studenţească în exclusivitate a teologilor.

La izbucnirea războiului, a plecat voluntar pe front, servind ca preot militar, pe toată durata conflictului, într-o unitate austriacă, cu certitudine constituită din români, fie bucovineni, fie transilvăneni[1357].

LAZĂR BOLOHAN

Sub nr. matricol 611, din *Albumul Mare* al Societăţii, a fost înregistrat, în toamna anului 1905, Lazăr Bolohan, student la Facultatea de Teologie, din cadrul Universităţii din Cernăuţi. În fişa acestui student se menţionează că a devenit, în acelaşi an, membru al Societăţii Academice „Junimea”, fiind activ în perioada 1905–1908. Alte date, despre familia sa, despre anii de şcoală preuniversitari, lipsesc cu desăvârşire. Nu este menţionată nici parohia în care a activat, după absolvirea facultăţii.

La izbucnirea războiului, la fel ca şi alţi teologi ortodocşi români, dintr-un spirit de loialitate faţă de împărat şi imperiu, a plecat voluntar pe front, servind, ca preot militar, pe toată perioada conflictului mondial, în unităţile constituite din combatanţi români.

În România Mare şi-a desfăşurat activitatea pastorală, ca paroh, în satul Liteni, situat în apropierea oraşului Suceava; ulterior, a îndeplinit funcţia de administrator parohial în satul Ilişeşti, judeţul Suceava.

Societatea academică „Junimea” i-a acordat, în 16 noiembrie 1919, titlul de membru emerit[1358].

[1355] S.J.I.A.N., Fond *Fraţii Dugan*, *Cronicarul – Albumul Mare*, vol. II, pp. 234–235.

[1356] *Ibidem*, p. 247.

[1357] *Ibidem*, p. 257.

[1358] *Ibidem*, p. 269

DIMITRIE MARMELIUC

Despre acest membru al Societății academice „Junimea", înregistrat sub nr. 615, am scris într-un alt context[1359]. Ca și în cazurile similare, prezentate în cadrul acestui studiu, îi vom menționa doar contribuția la Marele Război.

Declanșarea războiului l-a surprins pe Dimitrie Marmeliuc desfășurându-și activitatea, ca profesor, la Liceul „Dragoș-Vodă" din Câmpulung Moldovenesc. Își pregătește fuga în Vechiul Regat al României, după un plan simplu, dar care s-a dovedit eficient. A organizat, cu o clasă de elevi, o excursie pe Muntele Rarău, situat în apropierea orașului, în primăvara anului 1915. Își lasă elevii să doarmă în cabană, iar el, la adăpostul nopții, a coborât versantul muntelui în satul Chiril, aflat la câțiva kilometri distanță, ce aparținea de Regat: era în țară. Ajunge la București, alăturându-se celorlalți fruntași bucovineni care activau pentru intrarea în război alături de Antantă.

La intrarea țării în război, în vara anului 1916, deși clasat medical din armata austro-ungară, a solicitat înrolarea în armata română. A urmat Școala Militară de la Botoșani, l-a absolvirea căreia a fost repartizat în cadrul Regimentului 8 Infanterie Buzău, cu care a plecat pe front. A participat la luptele de la Mărășești, din vara anului 1917, unde a fost grav rănit. A fost decorat pentru bravură, personal, de către Regele Ferdinand I, cu Ordinul Național „Coroana României cu spade", în grad de ofițer. După vindecare, la începutul anului 1918, a fost repartizat în cadrul Marelui Cartier General al Armatei Române, care-și avea sediul la Iași.

Demobilizat, sub efectele Păcii de la București, a desfășurat o amplă activitate, alături de alți fruntași bucovineni, pentru unirea Bucovinei cu țara. Împreună cu Ion Nistor, în casa lui Ionel I. C. Brătianu din Iași, au conceput și redactat *Actul Unirii*, care avea să fie citit în cadrul Adunării Naționale din Cernăuți, la 15/28 noiembrie 1918, de Iancu cavaler von Flondor.

Societatea Academică „Junimea" i-a acordat, în semn de omagiu, în 13 noiembrie 1920, titlul de membru emerit[1360].

ION GRĂMADĂ

Fișa acestui membru al „Junimii", înregistrată sub nr. 624, am prezentat-o într-o altă lucrare[1361], oprindu-ne, în noua situație, doar asupra participării sale la război și a modului în care a contribuit la realizarea statului național unitar român din 1918, folosind informații, în exclusivitate, din aceeași sursă documentară.

La scurtă vreme după declanșarea războiului, în vara anului 1914, profesorul Ion Grămadă a trecut în Vechiul Regat al României, în condiții care nu sunt menționate. Ajuns la București, s-a alăturat celorlalți refugiați bucovineni, militând cu ardoare, pe toate căile, pentru intrarea țării în război alături de Antantă. Activitatea sa a atras atenția serviciilor secrete ale Puterilor Centrale, care l-au pus sub o permanentă urmărire. În ce privește Viena, aceasta a reacționat imediat: un Tribunal Militar austro-ungar l-a condamnat la „moarte, prin ștreang, pentru înaltă trădare". Departe de a fi intimidat, tânărul învățat și-a continuat activitatea, care și-a arătat roadele în vara anului 1916, când Vechiul Regat al României a intrat în război împotriva Puterilor Centrale.

Evenimentul l-a găsit la Liceul Militar de la Mănăstirea Dealu, situat în apropierea localității Târgoviște, unde funcționa ca profesor, fiind considerat, conform legilor atunci în vigoare, mobilizat pe loc. A solicitat să fie trimis pe front. Cererea i-a fost aprobată, fiind obligat, însă, să urmeze Școala Militară de Ofițeri din Botoșani, în cadrul căreia și-a făcut o pregătire militară corespunzătoare. După absolvirea școlii, a fost repartizat la Regimentul 8 „Vânători de Munte", unitate care s-a acoperit de glorie, în vara anului 1916, în luptele de pe Valea Oltului. Pentru bravura dovedită în aceste bătălii, a fost prima unitate decorată cu Ordinul Național „Mihai Viteazul". A urmat retragerea în Moldova.

În vara anului 1917, la Iași, a participat la festivitatea depunerii jurământului către țară și rege, de către voluntarii bucovineni și transilvăneni, proveniți din rândul prizonierilor armatei austro-ungare, aflați în lagărele din Rusia. În august același an participă cu unitatea sa la marea bătălie de la Mărășești. Greu încercat în această luptă, regimentul a fost trimis în refacere, pentru o scurtă perioadă, în localitatea Târgu Trotuş. A revenit pe front, participând, în septembrie, la ultima bătălie importantă, de această dată la Cireşoaia, care nu a avut rezultatele dorite de Marele Stat Major, soldându-se cu pierderi grele în efective pentru armata română. A fost ucis în prima zi a bătăliei, fiind înmormântat, alături de camaradul său, Spiru D. Ioan, în locul numit Poiana Vrânceanu. Presimţindu-şi sfârşitul, cu numai câteva zile înainte de clipa inevitabilă, nota pe o ultimă pagină a unui carnet de însemnări, transformat într-un adevărat jurnal de front: „Doamne, ajută-mă să fiu tare, să fiu vrednic şi neînfricat, spre a răzbuna lacrimile ce le-au vărsat ai mei vreme de una sută cincizeci de ani de robie".

[1359] Anghel Popa, *op. cit.*, pp. 118–119.

[1360] S.J.I.A.N., Fond *Frații Dugan*, *Cronicarul – Albumul Mare*, vol. II, pp. 273–274.

[1361] Anghel Popa, *op. cit.*, pp. 115–117.

După război, din iniţiativa autorităţilor oraşului Suceava şi cu sprijinul Corpului de Ofiţeri din Batalionul 12 „Vânători de Munte", rămăşiţele pământeşti ale luptătorului pentru întregirea neamului românesc, Ion Grămadă, au fost reînhumate în Cimitirul Eroilor din localitatea menţionată, în 20 iunie 1926. Ceremonia funebră s-a desfăşurat cu un fast deosebit, în prezenţa autorităţilor locale, civile şi militare, a şcolilor şi societăţilor culturale. Din motive necunoscute de noi, Societatea Academică „Junimea" din Cernăuţi, având-l ca preşedinte pe studentul în drept Octavian Mitric, nu a participat la ceremonie[1362].

FABIAN BODNARESCU

Şi pe acest membru al Societăţii Academice „Junimea" l-am prezentat, succint, într-un alt context[1363].

Fabian Bodnarescu a rămas în analele Societăţii cu o performanţă inegalabilă: a fost singurul teolog bucovinean care a servit în armata română, ca preot militar, pe întreaga durată a participării Vechiului Regat al României la marele război.

Fişa sa, având nr. 661, conţine date importante, sub toate aspectele, din diverse etape ale vieţii, pe care vom încerca să le prezentăm în noul context. S-a născut în satul Marginea, districtul Rădăuţi, în 28 aprilie 1889, în familia lui Nicolae Bodnarescu şi a soţiei sale Glicheria, născută Daşchevici. Bunicul său pe linie paternă, Ifrim Bodnarescu, a rămas în memoria posterităţii, a satului Marginea şi chiar a Bucovinei, prin activitatea desfăşurată în favoarea comunităţii sale. A fost vornic al satului şi deputat în Parlamentul de la Viena, unde a reprezentat interesele românilor bucovineni, într-o perioadă foarte grea, atât pentru Bucovina cât şi pentru Imperiu, anii 1848–1849, când Europa a fost răvăşită de revoluţiile popoarelor oprimate naţional şi social de marile imperii absolutiste. Şcoala primară a făcut-o în satul natal, iar liceul în oraşul Suceava. Din toamna anului 1906 a devenit student al Facultăţii de Teologie a Universităţii din Cernăuţi. S-a înscris în Societatea Academică „Junimea", fiind activ în perioada 1906–1908, semestrul I, dându-şi demisia în 16 mai 1908, când a trecut la Institutul Teologic. În noua situaţie a devenit membru al „Academiei Ortodoxe", fiind ales preşedinte al acesteia în anul universitar 1910–1911. Nu se menţionează în fişă când a fost hirotonit şi nici locul unde a activat ca preot, după absolvirea Institutului Teologic.

La izbucnirea Primului Război Mondial reuşeşte să treacă în Vechiul Regat al României. A solicitat şi a obţinut aprobarea autorităţilor româneşti de a deveni preot militar. În această calitate, a servit în cadrul Regimentului 23 Infanterie-Ialomiţa. Concomitent, a publicat, în presa românească a vremii, articole de propagandă în favoarea intrării României în război, alături de Antantă. A fost decorat, în mai multe rânduri, de conducerea statului român, cu distincţii militare.

După război, a continuat să ţină legătura cu Societatea Academică „Junimea" din Cernăuţi, pe care a sprijinit-o financiar. În semn de omagiu, aceasta i-a acordat, în 16 noiembrie 1919, titlul de membru emerit. S-a implicat, totodată, prin articole publicate în ziarul „Opinia", din Iaşi, în pregătirea aniversării a 50 de ani de la fondarea „Junimii", în 1928, fiind unul dintre cei mai fervenţi susţinători ai jubileului[1364].

IANCU URSULEAC

O adevărată personalitate a Societăţii Academice „Junimea", care a lăsat posterităţii o amintire frumoasă, marcată de moartea sa pe frontul din Galiţia, a fost Iancu Ursuleac.

[1362] S.J.I.A.N., Fond *Fraţii Dugan, Cronicarul – Albumul Mare*, vol. II, pp. 287–289.

[1363] Anghel Popa, *op. cit.*, p. 119.

[1364] S.J.I.A.N., Fond *Fraţii Dugan, Cronicarul – Albumul Mare*, vol. II, p. 331.

Din fişa sa, având nr. 682, rezultă că s-a născut în familia lui Mihai Ursuleac şi a soţiei sale Olimpia, ambii părinţi având vechi şi trainice legături cu „Junimea": tatăl, arhidiacon şi profesor la Facultatea de Teologie, din cadrul Universităţii din Cernăuţi, era membru emerit al Societăţii, iar mama, născută Zavadovschi, era membră fondatoare.

Fişa studentului în Drept Iancu Ursuleac, prezentată de noi[1365], în care am insistat asupra unor aspecte legate de activitatea sa în cadrul Societăţii, în perioada în care i-a fost preşedinte, conţine date interesante din anii copilăriei şi adolescenţei.

La scurtă vreme după absolvirea facultăţii, nu a avut timp nici să-şi înceapă activitatea de magistrat. Izbucnind războiul, a fost mobilizat, imediat, sub flamura imperială. Unitatea în care a fost repartizat a luat drumul spre frontul din Galiţia, unde s-a confruntat cu armata imperială rusă. Tânărul bucovinean Iancu Ursuleac a căzut într-un atac la baionetă, dezlănţuit în primele zile după sosirea sa pe front, cum s-a menţionat în documentele unităţii sale. Macabră ironie, a murit într-un gen de luptă pe care el o practicase ca student, în numeroasele confruntări de noapte, desfăşurate pe străzile lăturalnice din Cernăuţi, când junimenii se „bastonau" cu studenţii de la societăţile „Dacia" şi „Moldova" – duelurile cu floreta, practicate până la sfârşitul secolului al XIX-lea, erau interzise prin lege, deşi unii, riscând, mai recurgeau, în ascuns, la ele –, cu scopul de a-şi rezolva diferendele „priorităţilor" în lumea studenţească, acestea, uneori, părăsind lupta spirituală.

Părinţii, în marea lor durere, au încercat o compensaţie morală, de suflet, depunând toate diligenţele pentru ca osemintele celui căzut pentru imperiu să le fie aduse acasă. Dar trupul nu i-a fost găsit – s-a topit într-o groapă comună sau, poate, luat prizonier, a fost îndreptat spre Siberia – „cu toate investigaţiile făcute din partea părinţilor" pe lângă autorităţile imperiale de la Viena.

Cu prilejul jubileului Societăţii Academice „Junimea", din 1928, mama eroului căzut sub drapel austriac a donat acesteia un bust, reprezentându-l pe Iancu Ursuleac, fostul său preşedinte[1366].

ICHIM LEONTIE

O fişă relativ succintă, având nr. 684, ne oferă informaţii despre magistratul Ichim Leontie.

S-a născut în 11 iunie 1885, în satul Vicovu de Sus, districtul Rădăuţi, într-o familie de ţărani. Şcoala primară a absolvit-o în satul natal, iar liceul la Rădăuţi. În toamna anului 1907 a devenit student al Facultăţii de Drept, din cadrul Universităţii din Cernăuţi. S-a înscris în Societatea Academică „Junimea", fiind admis în cadrul Adunării generale din 10 octombrie 1908. A fost membru activ al Societăţii în perioada 1908–1910.

După absolvire a activat în magistratură, până în 1915, când a fost mobilizat în armata imperială, servind în Regimentul 130 Infanterie, Secţia mitraliere. În cadrul acestei unităţi s-a distins în lupte, fiind avansat la gradul de stegar. A luptat până la capitularea Imperiului Austro-Ungar, în noiembrie 1918.

Întors în Bucovina, a activat, începând din anul 1919, în cadrul Serviciului administrativ din Cernăuţi, ca jurist, iar din 1920 a fost numit şef al aceleiaşi instituţii în oraşul Suceava. Concomitent, a susţinut examenul de doctorat, în cadrul Facultăţii de Drept a Universităţii din Cernăuţi.

A sprijinit Societatea Academică „Junimea" din punct de vedere financiar, motiv pentru care a fost declarat membru sprijinitor, fondator şi ctitor. Erau titluri care încununau calitatea de membru emerit ce i-a fost acordată în 16 noiembrie 1919[1367].

SILVIU PATRAŞ

Acest membru al „Junimii" s-a născut în anul 1888, în satul Banila Moldovenească, districtul Storojineţ, în familia protopresviterului Ioachim Patraş. Numele mamei sale nu este menţionat în fişă şi nici alte date despre familia din care provenea.

Şcoala primară a absolvit-o în satul natal, iar liceul la Suceava şi Cernăuţi. A devenit student al Facultăţii de Filosofie, din cadrul Universităţii din Cernăuţi, în toamna anului 1907, fiind primit în Societatea Academică „Junimea" în Adunarea generală a acesteia, desfăşurată în

---

[1365] Anghel Popa, *op. cit.*, pp. 59–60.

[1366] *Ibidem*, pp. 352–354.

[1367] *Ibidem*, p. 356.

10 octombrie 1908. Nu ştim perioada în care a fost membru activ al Societăţii şi nici activitatea pe care a desfăşurat-o în structurile acesteia.

Fişa nu menţionează când a absolvit facultatea şi nici locul unde şi-a desfăşurat activitatea profesională. Aceeaşi „tăcere" şi în privinţa împrejurărilor în care a trecut în Vechiul Regat al României. Totul a devenit realitate în condiţiile în care ţara a intrat în marele război. În noua situaţie, Silviu Patraş a participat ca voluntar, pe întreaga durată a războiului (1916–1919), în armata română. Nu sunt date alte detalii.

După război, a fost profesor la Roman, Dorohoi şi director la Şcoala Normală din Chişinău, în ultima instituţie începând cu anul 1924. A fost transferat, în 1925, în aceeaşi funcţie, la Şcoala Normală din Cetatea Albă.

A sprijinit financiar Societatea Academică „Junimea", motiv care a determinat conducerea acesteia să-i acorde, în 13 noiembrie 1920, titlul de membru emerit, iar la scurtă vreme şi pe cel de sprijinitor[1368].

CONSTANTIN LOGHIN I

O fişă, având nr. 690, lipsită de orice informaţii până la anii studenţiei. A fost student al Facultăţii de Filosofie, din cadrul Universităţii din Cernăuţi, începând cu toamna anului 1907. A devenit membru al Societăţii Academice „Junimea" în Adunarea generală din 10 octombrie 1908, activând în cadrul acesteia până în anul 1911. Nu ştim unde şi-a desfăşurat activitatea după absolvire şi nici funcţiile pe care le-a deţinut.

A fost mobilizat în armata imperială, la izbucnirea războiului, în anul 1914. A murit pe un front, dintre multele ale împărăţiei, într-un loc şi într-un an neştiute. Poate trupul i s-a spulberat, în mii de bucăţi, sub efectul bombelor sau a murit rapid, lovit de un glonţ, două alternative acceptabile pentru vremuri de război, în comparaţie cu lagărele din temuta Siberie.

Societatea Academică „Junimea" i-a acordat, post-mortem, în 18 noiembrie 1919, titlul de membru emerit[1369].

VASILE STREJAC

Fişa, având nr. 694, îl desemnează pe studentul Vasile Strejac. S-a născut în 26 decembrie 1886, în satul Roşca – devenit, mai târziu, o suburbie a oraşului Cernăuţi –, în familia lui Mihai Strejac şi a soţiei sale Parascheva, născută Piteiu.

După absolvirea şcolii primare în localitatea natală, a urmat liceul la Cernăuţi, unde a devenit şi student al Facultăţii de Filosofie, în toamna anului 1907. În această calitate a depus, în 15 octombrie 1908, cerere de primire în Societatea Academică „Junimea", fiind admis în Adunarea generală din 8 noiembrie 1908. A fost membru activ al Societăţii până la absolvirea facultăţii, în vara anului 1910. Fişa nu menţionează locul în care şi-a desfăşurat activitatea profesională.

L-a izbucnirea marelui război, a fost mobilizat, servind în Regimentul 95 Infanterie ca elev-plutonier. Unitatea sa a fost trimisă pe frontul din Galiţia. A fost rănit la mâna dreaptă în cadrul unei lupte desfăşurată în apropierea localităţii Luck. Fişa nu menţionează alte date despre evoluţia lui Vasile Strejac, până la sfârşitul războiului.

Societatea Academică „Junimea" i-a acordat titlul de membru emerit, în 16 noiembrie 1919[1370].

TEODOSIE GRAMATOVICI

Fişa nr. 701, aparţinând studentului Teodosie Gramatovici, este deosebit de succintă în informaţii.

În toamna anului 1907, un tânăr, venit dintr-un colţ al Bucovinei rurale, a devenit student al Facultăţii de Drept, din cadrul Universităţii din Cernăuţi. S-a înscris târziu în Societatea Academică „Junimea", având în vedere faptul că cererea de admitere i-a fost aprobată în Adunarea generală a acesteia din 16 august 1909. Alte informaţii, legate de activitatea desfăşurată în cadrul Societăţii sau despre condiţiile în care a absolvit facultatea şi locul unde şi-a început activitatea profesională, nu sunt menţionate în fişă. Se menţionează doar că la izbucnirea marelui război, T. Gramatovici a fost mobilizat în armata imperială şi că a murit pe front.

[1368] *Ibidem*, p. 359.

[1369] *Ibidem*, p. 362.

[1370] *Ibidem*, p. 366.

Societatea Academică „Junimea" i-a acordat post-mortem, în 16 noiembrie 1919, titlul de membru emerit[1371].

MAXIMILIAN IANOVICI

Maximilian Ianovici şi-a început viaţa studenţească în toamna anului 1908, în cadrul Facultăţii de Drept din Universitatea cernăuţeană. A devenit membru al Societăţii Academice „Junimea" în 31 octombrie 1909, activând în cadrul acesteia până în anul 1913, când a absolvit facultatea.

În fişa sa, având nr. 724, se mai menţionează că a fost mobilizat în armata imperială din anul 1914, servind în Regimentul 76 Infanterie, cu care a luptat pe frontul din Galiţia. În 1916, unitatea a fost transferată pe frontul cu Regatul României, unde a fost luat prizonier. Fişa nu conţine informaţii despre această perioadă a existenţei sale.

După război, Societatea Academică „Junimea" i-a acordat, în 16 noiembrie 1919, titlul de membru emerit[1372].

GEORGE-TRAIAN CAVALER VON GALLIN

Fostul preşedinte al Societăţii Academice „Junimea", care a desfăşurat o activitate laborioasă în cadrul acesteia, atât ca student, cât şi în anii de după absolvirea facultăţii[1373], a avut, alături de alţi junimeni, o contribuţie semnificativă în realizarea întregirii naţionale din 1918. Vom încerca, în baza puţinelor informaţii aflate în arhiva Societăţii, să prezentăm participarea lui George-Traian cavaler von Gallin la cea mai înălţătoare faptă din istoria noastră naţională: înfăptuirea statului naţional unitar român.

Bucuria absolvirii Facultăţii de Drept şi marile speranţe legate de viitor au fost frânte, brusc, de izbucnirea războiului, în vara anului 1914. Beneficiind de imunitatea diplomatică a tatălui său, tânărul magistrat părăseşte Cernăuţii, plecând în Regatul României. Ajuns în ţară, a solicitat autorităţilor militare să fie primit, ca voluntar, în armată. Cererea i-a fost aprobată, urmând pregătirea necesară în Regimentul 12 Artilerie. Cu această unitate militară a făcut întregul război (1916–1919).

Pentru eroismul dovedit pe front, a fost decorat cu numeroase ordine şi medalii, româneşti, franceze şi ruseşti. Menţionăm câteva dintre ele, aflate în arhiva Societăţii – medaliile s-au pierdut cu ocazia celor două refugii din Bucovina (1940 şi 1944), păstrându-se doar brevetele acestora: Ordinul Naţional „Coroana României cu spade", în grad de Cavaler; Ordinul Naţional „Steaua României cu spade", în grad de Cavaler; „Crucea comemorativă a Războiului din 1916–1918", cu baretele Ardeal, Carpaţi, Tg. Ocna; Ordinul Naţional „Sf. Vladimir", clasa a IV-a, cu spade şi funde, oferit de Ministerul de Război al Imperiului Rus; Ordinul Naţional „Crucea de Război", oferit de Ministerul de Război al Franţei.

Considerăm necesar, în finalul acestei succinte fişe militare, să cităm câteva aprecieri, aşa cum se desprind ele din brevete, despre motivaţia ce a determinat Ministerele de Război ale ţărilor în cauză să-i acorde tânărului ofiţer în rezervă ordinele şi decoraţiile menţionate: „pentru curajul şi energia cu care a cooperat cu infanteria, cu locomotiva sa blindată, în 1916"; „pentru curajul şi dispreţul de moarte ce a arătat, ca observator al Bateriei 2-a, în luptele din iulie 1917. A neliniştit, adeseori, artileria inamică din Valea Caşinului, cu tunul ce avea la Cota 491, iar în ziua de 18 iulie a luptat cu carabina, alături cu trupa unei companii, contribuind la recucerirea poziţiei ce aceasta pierduse, sub presiunea puternică a inamicului" (Ministerul de Război al Regatului României); „pour la bravoure particulière dont il a fait preuve comme observateur de la II Batterie dans les luttes de la Valle du Casin, en 1917" (Ministerul de Război al Franţei)[1374].

[1371] *Ibidem*, p. 373.

[1372] *Ibidem*, p. 396.

[1373] Anghel Popa, *op. cit.*, pp. 117–118.

[1374] S.J.I.A.N., Fond *Fraţii Dugan, Cronicarul – Albumul Mare*, vol. II, pp. 413–414.

JUSTIN BREABĂN

Fişa cu nr. 741, aparţinând studentului în Drept Justin Breabăn, devenit membru al Societăţii Academice „Junimea" în anul 1910, conţine puţine date despre anii premergători venirii sale la Cernăuţi[1375] şi, deopotrivă, despre perioada studenţiei.

Izbucnirea războiului, în 1914, îl determină să treacă în România, ţara tuturor visurilor şi speranţelor sale. Nu ştim în ce condiţii s-a produs evenimentul. La Bucureşti a obţinut înrolarea, ca voluntar, în armata română. Pentru a-şi realiza o pregătire corespunzătoare, a urmat cursurile Şcolii de Ofiţeri în Rezervă de la Botoşani. După absolvirea şcolii, a fost repartizat în Regimentul 35 Infanterie. Visurile sale prindeau, tot mai mult, un contur, care le transforma în realitate. Un nou pas, ca într-un joc cu puzzle, a fost cel câştigat în vara anului 1916, când Vechiul Regat al României a intrat în război alături de Antantă. În entuziasmul aproape general al acelor momente, Iustin Breabăn se vedea, deja, în România Mare, scriindu-i entuziast fratelui său mai mare, preotul Casian: „Acum, să văd sfârşitul, să ne revedem cu toţii acasă la noi şi, apoi, pot să mor!".

Destinul, atotputernic, a vrut altfel. Participând cu unitatea sa la marea bătălie de la Mărăşeşti, moare în luptă, în ziua de 11 august 1917, zdrobit de o grenadă. Prin jertfa sa, şi-a înscris numele alături de cei trei eroi junimeni care au murit pentru înfăptuirea României Mari[1376].

DIONISIE PARA

Fişa acestui student în Filosofie, având nr. 746, este deosebit de succintă şi cu puţine informaţii despre viaţa şi activitatea sa. Dacă despre anii premergători studenţiei de la Cernăuţi nu ştim decât că a absolvit liceul la Suceava[1377], în schimb există câteva informaţii despre perioada ulterioară.

Dionisie Para a devenit membru al Societăţii Academice „Junimea" în 23 octombrie 1910; a susţinut şi promovat examenul regulamentar în 4 februarie 1912. Nu-i cunoaştem activitatea din cadrul Societăţii şi nici locul unde şi-a început activitatea profesională după absolvirea facultăţii.

Odată cu izbucnirea marelui război, Dionisie Para a fost mobilizat. Unitatea sa a fost repartizată în oraşul Lemberg. Din această localitate reuşeşte să dezerteze, trecând „cu arme cu tot" în România, după propria-i afirmaţie.

Care i-a fost traseul destinului, după ce a ajuns în România? Îl cunoaştem, succint şi parţial dintr-o scrisoare pe care D. Para a adresat-o unui alt membru al „Junimii", Ilie Dugan, aflat şi el în ţară[1378]. Din epistolă rezultă că, având ajutorul colonelului N. Petala, comandantul Regimentului 37 Infanterie, a fost primit ca voluntar în armata română, fiind trimis la Şcoala de Ofiţeri în Rezervă de la Botoşani. După absolvire, a fost repartizat într-o unitate aflată pe front, unde a luptat până la sfârşitul conflictului mondial.

După război nu-i cunoaştem evoluţia. Ştim că Societatea Academică „Junimea" i-a acordat, în semn de omagiu, în 17 noiembrie 1921, titlul de membru emerit[1379].

GEORGE PÂNZAR

O nouă fişă, nr. 793, având un conţinut extrem de succint şi parcimonios în informaţii, aparţine studentului în Filosofie, George Pânzar. Nu ştim în ce parte a Bucovinei îşi avea locul natal şi nici familia din care provenea. A devenit student al Universităţii din Cernăuţi în toamna anului 1910. În 12 octombrie 1911 a depus cererea de primire în cadrul Societăţii Academice „Junimea", unde a activat în perioada 1911–1913.

La izbucnirea Primului Război Mondial a fost mobilizat; a luptat pe frontul din Galiţia şi pe cel din Italia. A fost ucis, ironie a sorţii, în ultimele zile ale războiului – toamna anului 1918 –, în luptele din Tirol. Se odihneşte în cimitirul militar din acea zonă, mormântul fiindu-i cunoscut de familie, imediat după sfârşitul conflictului mondial[1380].

[1375] Anghel Popa, *op. cit.*, p. 115.

[1376] S.J.I.A.N., Fond *Fraţii Dugan, Cronicarul – Albumul Mare*, vol. II, p. 419.

[1377] Anghel Popa, *op. cit.*, pp. 126–127.

[1378] S.J.I.A.N., Fond *Fraţii Dugan*, dosar 29, f. 3.

[1379] Anghel Popa, *op. cit.*, p. 127.

VASILE SAUCIUC

Vasile Sauciuc a fost un membru al Societăţii Academice „Junimea", printre mulţi alţii, care şi-a onorat această calitate. După cum se menţionează în fişa sa, având nr. 805, s-a născut în 1 noiembrie 1893, în satul Cozmin, districtul Cernăuţi, în familia preotului Samuil Sauciuc şi a soţiei sale Elisaveta, născută Popescul.

Şcoala primară şi liceul le-a făcut în oraşul Rădăuţi. Din toamna anului 1910 a devenit student al Facultăţii de Filosofie a Universităţii din Cernăuţi. A depus cerere de primire în Societatea Academică „Junimea", cerere care i-a fost aprobată în Adunarea generală din 18 mai 1911, fiind membru activ între anii 1911 şi 1914. În perioada menţionată, a desfăşurat următoarele activităţi: în 25 mai 1913 a susţinut şi promovat examenul regulamentar – fiecare membru activ susţinea acest examen, care echivala cu titularizarea în Societate, în caz contrar era exclus –, a fost membru în Secţia literară şi a deţinut funcţia de vicepreşedinte al Societăţii. Pe întreaga durată a studiilor, l-a avut ca „bădiţă" pe colegul său mai mare ca an de facultate, Barbu Grigoroviţă.

La scurtă vreme după absolvirea facultăţii, izbucnind războiul mondial, a fost mobilizat în armata imperială, servind în Regimentul 4 Artilerie Grea. După o scurtă perioadă petrecută pe frontul din Galiţia, unitatea sa a fost transferată pe noul front din Italia, odată cu intrarea acestei ţări în război (1915). Pe acest front a fost luat prizonier, într-o luptă care nu este precizată ca dată.

Când emisarii Vechiului Regat al României au vizitat, în calitate de aliaţi, lagărele cu prizonieri români proveniţi din armata austro-ungară, cu scopul de a organiza unităţi militare formate pe bază de voluntariat, care să lupte în cadrul armatei române pentru întregire naţională, Vasile Sauciuc s-a înscris imediat. Desfăşurarea războiului a făcut imposibilă participarea Legiunii Române, constituită din trei regimente („Horia", „Cloşca" şi „Crişan"), la ultimele lupte din 1918. Vasile Sauciuc a revenit în Cernăuţi cu Regimentul „Horia", în anul 1919.

După război şi-a desfăşurat activitatea profesională în învăţământ. Devenind membru al Şcolii Române din Franţa, în 1922, a predat cursuri la Sorbona, începând cu anul menţionat. În anul 1924 a revenit în ţară, fiind numit profesor la Liceul „Aron Pumnul" din Cernăuţi. A luat decizia de a se stabili în acest frumos centru universitar românesc, hotărâre întărită prin căsătoria sa cu Artemisa, fiica preotului Ion Pohoaţă.

Societatea Academică „Junimea" i-a acordat, în 13 noiembrie 1925, titlul de membru emerit[1381].

OCTAVIAN ILIUŢ

Fişa cu nr. 810 prezintă cazul singurului student „întârziat" pe care l-a avut Societatea Academică „Junimea", Octavian Iliuţ.

S-a născut în 12 septembrie 1881 în satul Dracineţ, districtul Storojineţ, în familia preotului Ioan Iliuţ şi a soţiei sale Daria, născută Daşchevici. După absolvirea şcolii primare în satul natal, a urmat liceul la Rădăuţi şi Suceava. Ca elev de liceu a luat o decizie care avea să-l ducă la un adevărat conflict cu familia. A abandonat cursurile liceale şi s-a angajat ca inspector în Poliţia imperială. Sub presiunea familiei, demisionează şi se reînscrie în liceu, în anul 1909. Absolvind liceul în anul 1911, susţine examenul de bacalaureat, producând o adevărată senzaţie în oraşul Suceava, având în vedere vârsta candidatului: 30 de ani. Ambiţios, în toamna aceluiaşi an se înscrie la Facultatea de Drept din cadrul Universităţii din Cernăuţi. Devine membru al Societăţii Academice „Junimea", în cadrul căreia a activat până la absolvirea facultăţii.

Nu ştim unde şi-a desfăşurat activitatea profesională. Izbucnind războiul, a fost mobilizat în armata imperială, servind în Regimentul 22 Infanterie pe întreaga durată a conflictului.

După război a activat în magistratură. A susţinut permanent Societatea Academică „Junimea" sub raport financiar, motiv pentru care conducerea acesteia l-a declarat membru fondator în anul

---

[1380] S.J.I.A.N., Fond *Fraţii Dugan, Cronicarul – Albumul Mare*, vol. II, p. 473.

[1381] *Ibidem*, vol. III, p. 5.

1919, iar în 17 noiembrie 1921 i-a acordat titlul de membru emerit[1382].

CLAUDIU ISOPESCU

Sub fişa cu nr. 825 este prezentat unul dintre membrii de elită pe care i-a avut Societatea Academică „Junimea", Claudiu Isopescu.

Copilul plecat din satul Frătăuţii Vechi, districtul Rădăuţi, pentru a urma chemarea învăţăturii, ducea cu el îndemnul strămoşilor săi, eminenţi prelaţi ortodocşi, de a stărui pe drumul învăţăturii şi al dragostei de neam.

Izbucnirea războiului îi întrerupe acest drum, abia început, fiind mobilizat în Regimentul 41 Infanterie, cantonat în Cernăuţi. La începutul anului 1915, unitatea sa a fost trimisă pe Frontul din Galiţia, unde a luptat până în 1916, când a fost transferată pe cel din Italia. Odată ajuns pe noul front, ofiţerul imperial Claudiu Isopescu s-a predat armatei italiene, în 11 august 1916. Atitudinea sa defetistă fiind cunoscută şi urmărită de organele Siguranţei imperiale încă din perioada anterioară, nu trebuie să mire că un tribunal militar austro-ungar l-a judecat, de urgenţă, în contumacie, condamnându-l la moarte.

Aflând în lagăr despre intrarea Regatului României în război, secondat de patru camarazi, a avut iniţiativa de a redacta un memoriu, prin care solicita să fie înrolat în armata română pentru a lupta pe frontul din Transilvania, împotriva Imperiului Austro-Ungar. Memoriul a fost înaintat autorităţilor militare italiene, în 1 septembrie 1916. Acţiunea iniţiată de ofiţerul român, cunoscută în lagăr, a determinat reacţia duşmănoasă a prizonierilor austrieci şi unguri, care l-au ameninţat cu moartea pe autorul memoriului. Informate, autorităţile militare italiene i-au transferat pe cei cinci români, în mai 1917, în lagărul de la Camaldoli, unde se aflau cei mai mulţi ofiţeri şi soldaţi români proveniţi din armata austro-ungară.

În noul lagăr, având condiţii favorabile, Claudiu Isopescu a luat iniţiativa elaborării de noi memorii, adresate Înaltului Comandament Italian şi Legaţiei române din Roma, prin intermediul cărora solicita să se organizeze, din prizonierii români, o legiune care să lupte împotriva armatei austro-ungare. De remarcat că acţiunea sa are loc în 1917, când nu se constituise Misiunea română, care avea să facă propagandă, în acest sens, în favoarea României, în Franţa, Marea Britanie şi Italia, prin organizarea unor organisme speciale: în 30 aprilie 1918 s-a înfiinţat la Paris, Comitetul Naţional al românilor din Transilvania şi Bucovina, sub conducerea lui Traian Vuia, iar în iulie din acelaşi an, Consiliul Naţional al Unităţii Române, sub conducerea lui Tache Ionescu[1383].

În primăvara anului 1918, când reprezentanţii Comitetului Naţional al românilor din Transilvania şi Bucovina au intrat în legătură cu Comisia specială pentru prizonieri din cadrul Ministerului de Război al Italiei, cerând să ia contact cu prizonierii români în vederea formării unei legiuni, aceştia au fost informaţi despre activitatea şi demersurile făcute de Claudiu Isopescu. Profesorul Simion Mândrescu, reprezentând noul organism românesc, s-a întâlnit cu activul prizonier, cooptându-l în Comitetul de acţiune al românilor din Transilvania, Banat şi Bucovina, organizat în 19 iunie 1918, în oraşul Roma. Acest comitet se ocupa cu organizarea acţiunilor de propagandă şi cu formarea unei Legiuni române, care să lupte pentru eliberarea celor trei provincii româneşti. Claudiu Isopescu îi reprezenta, în cadrul comitetului menţionat, pe cei 117 ofiţeri români proveniţi din armata austro-ungară, aflaţi prizonieri în lagărele italiene. În noua sa calitate, şi-a desfăşurat activitatea la Roma, având un rol important în constituirea Regimentului I „Horea". Totodată, a organizat la Roma, în 25 august 1918, un impresionant miting de solidaritate a poporului italian cu poporul român. Cu acest prilej, C. Isopescu a defilat, în fruntea regimentului nou înfiinţat, prin faţa Columnei lui Traian. Şi-a continuat activitatea, organizând, în septembrie acelaşi an, la Torino, o manifestare similară, unde a vorbit în numele prizonierilor români din Italia, purtând uniforma de ofiţer al Legiunii române.

Dar, cu toate eforturile depuse, activitatea sa, din nefericire, nu a putut să fie finalizată. Aprobată cu întârziere de guvernul italian, în octombrie 1918, Legiunea română, cu unităţile în formare, nu a participat la luptele împotriva Imperiului Austro-Ungar cu toate efectivele sale. Sfârşitul războiului a dus la repatrierea Legiunii române, care a luat drumul spre ţară la finele anului 1918, unde îi aştepta o Românie Mare. Claudiu Isopescu, în fruntea Regimentului I „Horea", a defilat prin fața Regelui Ferdinand I, la București, în primăvara anului 1919, iar, la scurtă vreme, în fruntea unei companii, formată numai din foști prizonieri bucovineni, prin fața generalului Iacob Zadik, în Piața Centrală din Cernăuți[1384].

[1382] *Ibidem*, p. 11.

[1383] Anghel Popa, *op. cit.*, p. 120.

Odată ce armele au tăcut, Claudiu Isopescu și-a reluat studiile, desfășurând, după absolvirea Facultății de Litere din București, o laborioasă activitate științifică, în țară și peste hotare[1385].

În semn de omagiu, Societatea Academică „Junimea" i-a acordat, în 13 noiembrie 1920, titlul de membru emerit.

ȘTEFAN IEȘAN

Acest fost membru al Societății Academice „Junimea" reprezintă al doilea caz de dezertare din armata imperială și de trecere în Vechiul Regat al României.

Din fișa sa, având nr. 828, rezultă că s-a născut în 24 octombrie 1893, în satul Tișăuți, districtul Suceava, într-o familie de țărani. După absolvirea școlii primare în satul natal, a urmat liceul la Suceava. Din toamna anului 1911 a devenit student al Facultății de Drept din cadrul Universității din Cernăuți. S-a înscris în Societatea Academică „Junimea", cererea fiindu-i aprobată în Adunarea generală din 2 noiembrie 1912. A activat în cadrul Societății până în anul 1914, avându-l ca „bădiță" pe Arcadie Dugan. Exceptând examenul regulamentar, promovat în 26 noiembrie 1913, nu s-a remarcat în cadrul Societății prin alte activități.

La izbucnirea războiului, a fost mobilizat în armata imperială. Dezertează în iulie 1915, în condiții neelucidate, trecând în Vechiul Regat al României. Probabil că nu a absolvit facultatea la Cernăuți, având în vedere faptul că, în octombrie 1915, s-a înscris la Facultatea de Drept, din cadrul Universității din București, fiind student până în iulie 1916, când, sub efectul intrării României în război, solicită autorităților militare să fie primit voluntar în armata română. Cererea i-a fost aprobată în septembrie 1916. Participă la campania din vara anului 1917, fiind demobilizat în primăvara anului 1918, după Pacea de la Buftea-București.

Rămas la Iași, își reia studiile la Facultatea de Drept, în martie 1918, continuându-le, în același an, la București, unde s-a stabilit și a absolvit, în sfârșit, facultatea. A activat ca jurist la Banca Românească din capitală, începând cu anul 1921. După o scurtă perioadă de activitate, își cere transferul la o sucursală a băncii, din Arad.

A sprijinit financiar Societatea Academică „Junimea", care l-a declarat membru sprijinitor și i-a acordat, în 17 noiembrie 1921, titlul de membru emerit[1386].

GEORGE PITICAR

Fișa cu nr. 833 prezintă biografia studentului în Drept George Piticar, devenit membru al Societății Academice „Junimea" în anul 1912. Este o biografie deosebit de succintă, deși studentul a avut o activitate bogată în cadrul Societății, deținând chiar funcția de președinte, în condiții speciale, la sfârșitul războiului[1387].

Referindu-ne la participarea lui George Piticar la marele război, menționăm că iese din tiparele firești, specifice oricărui combatant, înscriindu-se într-un scenariu cu eroi și fapte incredibile, care fac parte, mai degrabă, din lumea fascinantă, și cu atât mai atrăgătoare, a poveștilor.

Izbucnind războiul, în 1914, George Piticar a fost mobilizat în armata imperială, unitatea din care făcea parte fiind trimisă pe frontul din Galiția. În primele lupte, grav rănit, a fost luat prizonier și transferat într-un lagăr din Siberia. S-a înscris în Legiunea română. Dacă alte unități din Legiune au luat drumul, atât de așteptat, spre România, în vara anului 1917 unitatea sa a fost repartizată pentru a lupta cu trupele rusești bolșevizate. Complicarea situației politice și militare din Rusia, apropierea sfârșitului marelui război au dus la dizolvarea Legiunii române și la reîntoarcerea combatanților ei, pe cont propriu, în țară. George Piticar străbate, în condiții groaznice, un traseu incredibil, călătorind, pe jos sau cu mijloace de transport insolite, începând cu elefanţi şi cămile, pe ruta Siberia – Japonia – India –Constantinopol – România şi, în final, Bucşoaia, o monadă aflată în districtul Gura-Humorului, un punct minuscul, pierdut pe harta Europei, satul natal al tânărului combatant bucovinean, pe care l-a purtat permanent în inima sa, ca pe un Ierusalim românesc.

[1384] Vasile Gh. Miron, Ioan V. Cocuz, „Unirea Bucovinei cu România", în „Anuarul Muzeului Județean Suceava", vol. V, 1978, pp. 64–65.

[1385] S.J.I.A.N., Fond *Frații Dugan, Cronicarul – Albumul Mare*, vol. III, pp. 27–28.

[1386] *Ibidem*, p. 31.

[1387] Anghel Popa, *op. cit.*, pp. 63–64.

Societatea Academică „Junimea”, în semn de omagiu, i-a acordat, în 4 noiembrie 1923, titlul de membru emerit[1388].

DIMITRIE BURLĂ

Un nou destin, a cărui evoluţie firească a fost întreruptă brutal de război, se conturează din fişa cu nr. 834, aparţinând lui Dimitrie Burlă. S-a născut în 13 octombrie 1892, în satul Cireş-Opaiţeni, districtul Storojineţ, în familia lui Alecu Burlă şi a soţiei sale Domnica, născută Bojescu. Fişa nu conţine alte informaţii în legătură cu familia şi cu anii de învăţătură preuniversitari.

Ştim că în toamna anului 1911 a devenit student al Facultăţii de Drept din cadrul Universităţii din Cernăuţi. În aceeaşi toamnă a depus cerere de primire în Societatea Academică „Junimea”. În Adunarea generală a Societăţii din 2 noiembrie 1912 cererea i-a fost aprobată. A susţinut şi promovat examenul regulamentar în 26 noiembrie 1913. A activat în Societate în perioada 1912–1914.

Izbucnind războiul, a fost mobilizat, nereuşind să-şi definitiveze studiile. A luptat, cu unitatea din care a făcut parte, aproape pe toate fronturile împărăţiei: în Serbia, Galiţia şi Italia. Nu ştim în ce împrejurări a ajuns, în cursul anului 1918, în armata Vechiului Regat al României. În cadrul acesteia a luptat pe frontul din Ungaria bolşevizată, în cursul anului 1919. A fost lăsat la vatră în 30 decembrie 1920.

În România Mare şi-a reluat studiile universitare la Cernăuţi, susţinându-şi licenţa în Drept în anul 1924. Ştim că a activat în magistratură, fără a-i cunoaşte locul şi perioada exercitării profesiunii.

Legat sentimental de „Junimea”, a sprijinit-o financiar, în mod constant. Societatea i-a acordat, în 16 noiembrie 1919, titlul de membru emerit, iar mai târziu l-a declarat şi membru sprijinitor[1389].

CONSTANTIN LOGHIN II

Fişa acestui student, având nr. 839, este deosebit de parcimonioasă în informaţii, atât despre familia sa, cât şi despre anii copilăriei şi de învăţătură preuniversitară.

Constantin Loghin a devenit student al Facultăţii de Filosofie din cadrul Universităţii din Cernăuţi, în toamna anului 1911. Cu acelaşi prilej, a depus cerere de primire în Societatea Academică „Junimea”. Cererea i-a fost aprobată în Adunarea generală din 2 noiembrie 1912. A susţinut şi promovat examenul regulamentar, în conformitate cu Regulamentul Societăţii, în 25 octombrie 1913. A fost membru activ până în anul 1914.

Izbucnirea războiului a dus, ca şi pentru alţi mii de tineri bucovineni, la mobilizarea sa. Informaţiile despre această perioadă grea a vieţii sale lipsesc în totalitate, exceptând faptul că a luptat, pe întregul parcurs al conflictului, pe frontul din Galiţia.

După război, reîntors la Cernăuţi, şi-a reluat studiile, absolvind facultatea. S-a angajat, cu toate forţele, în activitatea de reorganizare a societăţilor studenţeşti, făcând parte din gruparea care susţinea unificarea studenţimii româneşti din Centrul universitar Cernăuţi într-o singură organizaţie academică, numită Centrul studenţesc „Arboroasa”[1390].

Societatea Academică „Junimea” i-a acordat, în 17 noiembrie 1921, titlul de membru emerit[1391].

[1388] S.J.I.A.N., Fond *Fraţii Dugan, Cronicarul – Albumul Mare*, vol. III, pp. 36–39.

[1389] *Ibidem*, p. 40.

[1390] Anghel Popa, *op. cit.*, pp. 29–32.

[1391] S.J.I.A.N., Fond *Fraţii Dugan, Cronicarul – Albumul Mare*, vol. III, pp. 46–47.

EUDOXIE TARNAVSCHI

Un alt membru al „Junimii”, al cărui destin a fost frânt de război, îl găsim prezentat în fişa nr. 852. Din fişă rezultă că s-a născut în 19 noiembrie 1893, în satul Slobozia-Comăreştilor, districtul Cernăuţi, în familia preotului Alexie Tarnavschi şi a soţiei sale Eugenia, născută Patraş.

Şcoala primară a făcut-o în particular, iar liceul la Cernăuţi. În toamna anului 1912 a devenit student al Facultăţii de Filosofie din cadrul Universităţii cernăuţene. A depus cerere pentru a fi primit în Societatea Academică „Junimea”, care i-a fost aprobată în Adunarea generală din 23 noiembrie 1913. A susţinut examenul regulamentar în 8 februarie 1914. A fost membru activ în perioada 1913–1914. Nu s-a remarcat prin activităţi deosebite în cadrul Societăţii.

Izbucnind războiul, a fost mobilizat în armata imperială în anul 1915 şi trimis la Şcoala de Ofiţeri din Oradea Mare. După absolvirea cursurilor, a fost repartizat pe frontul din Galiţia. În vara anului 1916, în documentele unităţii din care făcea parte, Eudoxie Tarnavschi este menţionat la rubrica „Dispăruţi”, situaţie care a fost anunţată şi familiei sale, însoţită de două, posibile, versiuni: 1) a fost ciopârţit de săbiile cazacilor într-o luptă din faţa oraşului Luck, în iunie 1916, încât trupul nu i s-a mai putut găsi; 2) a fost luat prizonier şi dus în Siberia[1392]. Indiferent de versiune, familia preotului bucovinean Tarnavschi şi-a dat contribuţia în sânge pentru încercarea de a fi salvată împărăţia.

EUGEN-GEORGE CAVALER VON REUS-MÂRZA

Fişa cu nr. 853 aparţine unui membru al Societăţii Academice „Junimea” care provine dintr-o familie înnobilată de Imperiul Austriac. Este o fişă succintă, cu date puţine, care încearcă să contureze personalitatea celui care a fost un tânăr plin de entuziasm, ataşat total, prin gând şi faptă, de necesitatea istorică şi culturală a existenţei Societăţii şi în cadrul României Mari.

Despre copilărie şi anii de şcoală preuniversitari nu se menţionează nimic. Totul începe cu momentul în care a devenit student al Facultăţii de Drept a Universităţii din Cernăuţi, în toamna anului 1912. A fost primit, la cererea sa, în Societatea Academică „Junimea” în Adunarea generală din 23 noiembrie 1913. A promovat examenul regulamentar în 18 februarie 1914, fiind activ în perioada 1913–1914 şi 1919–1920.

La izbucnirea Primului Război Mondial, reuşeşte să treacă ilegal în Vechiul Regat al României. La intrarea ţării în război, în vara anului 1916, s-a înscris voluntar în armata română, luptând, pe întreaga durată a conflictului, ca ofiţer de artilerie. Nu este menţionată nicio faptă de arme.

După război a revenit la Cernăuţi, reluându-şi studiile. A fost unul dintre principalii susţinători ai reactivării Societăţii Academice „Junimea”. Datorită eforturilor sale, conjugate cu cele ale colegului său Didi Drăgan, a fost convocată Adunarea generală extraordinară a Societăţii, în 15 mai 1919, în care s-a luat istorica decizie de reactivare a „Junimii”[1393].

Societatea, în semn de omagiu şi adâncă recunoştinţă, în 17 noiembrie 1921, i-a oferit titlul de membru emerit[1394].

NICOLAE CÂRLAN

Fişa cu nr. 856 aparţine studentului în Drept Nicolae Cârlan, provenind dintr-o familie de ţărani din satul Bosanci, districtul Suceava[1395].

Viaţa sa de student a încetat odată cu izbucnirea marelui război, când a fost mobilizat în armata imperială, fără a reuşi să-şi definitiveze studiile. A servit în Regimentul 3 Artilerie de Cetate, în perioada 1 august 1914 – 23 martie 1915. Cu această unitate a luptat pe frontul din Galiţia. Luat prizonier, a fost dus în Siberia. În perioada 23 aprilie 1915 – 1 iunie 1917, alături de alţi prizonieri români, transilvăneni şi bănăţeni, proveniţi din armata austro-ungară, a trăit drama zilelor din lagărul de la Orenburg (Urali). S-a înrolat în Legiunea română, punând capăt calvarului, luând drumul ţării. Voluntarii au fost primiţi de autorităţile româneşti în Piaţa Centrală a Iaşilor, în iunie 1917. Tânărul bucovinean Nicolae Cârlan a fost repartizat în Regimentul 26/1 Obuziere, cu gradul de sublocotenent. În toamna aceluiaşi an a trecut, la cerere, în Corpul de aviaţie, luptând ca locotenent-observator până la sfârşitul războiului. A fost demobilizat în toamna anului 1921.

[1392] *Ibidem*, p. 61.

[1393] Anghel Popa, *op. cit.*, pp. 29–32.

[1394] S.J.I.A.N., Fond *Fraţii Dugan, Cronicarul – Albumul Mare*, vol. III, p. 62.

[1395] Anghel Popa, *op. cit.*, pp. 123–124.

Societatea Academică „Junimea" i-a acordat, în semn de omagiu, în 17 noiembrie 1921, titlul de membru emerit[1396].

ALEXIE CAVALER DE CUPARENCU

Un alt membru al „Junimii", printre mulţi alţii, care provenea dintr-o familie de elită a Bucovinei, s-a născut în 13 martie 1895, în târgul Storojineţ, în familia lui Tit cavaler de Cuparencu şi a soţiei sale Iosefina, născută Limberger.

Şcoala primară a făcut-o în particular, iar liceul la Cernăuţi. În toamna anului 1912 a devenit student al Facultăţii de Drept din cadrul Universităţii cernăuţene. A depus cerere de primire în Societatea Academică „Junimea", cerere aprobată în Adunarea generală din 23 noiembrie 1913. A susţinut şi promovat examenul regulamentar în 18 februarie 1914, fiind membru activ în perioada 1913–1914.

Odată cu izbucnirea războiului şi-a întrerupt studiile, deoarece a fost mobilizat în armata imperială. A luptat pe frontul din Galiţia, unde a fost grav rănit. După o lungă spitalizare, a fost demobilizat, reîntorcându-se în Bucovina.

După istoricul eveniment al Unirii Bucovinei cu Vechiul Regat al României, în entuziasmul acelor zile, când unirea trebuia apărată, Alexie cavaler de Cuparencu s-a înscris voluntar în armata română, luptând pe frontul din Ungaria, în campania din anul 1919, ajungând până la Budapesta. A fost demobilizat în toamna aceluiaşi an, reîntorcându-se la Cernăuţi, unde şi-a finalizat studiile, angajându-se, ca jurist, la Banca de Est.

A sprijinit financiar Societatea Academică „Junimea", în amintirea anilor de studenţie. Societatea i-a acordat, în 13 noiembrie 1920, titlul de membru emerit, iar ulterior, de membru sprijinitor[1397].

LASCĂR LUŢIA

Fişa nr. 879, aparţinând studentului Lascăr Luţia, este, poate, cea mai completă în date, sub toate aspectele referitoare la familia din care provenea, la copilărie şi adolescenţă, precum şi la anii de învăţătură preuniversitari. Un copil ce provenea dintr-o familie în care educaţia şi românismul deţineau primul loc, un copil cu calităţi ce-l plasau pe o scară a valorilor unde erau înscrise numele celor cu har, binecuvântaţi de Dumnezeu, anunţându-l pe viitorul cărturar şi învăţat. O speranţă a Bucovinei, după aprecierea multor contemporani, aşteptându-se, după răsad, doar înflorirea[1398].

La izbucnirea războiului, proaspătul student în Filosofie şi membru al Societăţii Academice „Junimea" a trecut în Vechiul Regat al României, sub pretextul continuării studiilor la Universitatea din Bucureşti. În realitate, îşi urmărea visul care avea să-l ducă la jertfa supremă: întregirea neamului românesc.

După numeroase cereri, adresate Ministerului de Război, obţine, în 1915, calitatea de voluntar în armata română. A fost repartizat într-o unitate de artilerie, urmând, concomitent, şi un curs de aviaţie. S-a alăturat, totodată, pribegilor bucovineni, militând pentru intrarea ţării în război, alături de Antantă. Scrie, în acest sens, numeroase articole în presa bucureşteană, articole care au contribuit, alături de multe altele, la pregătirea „pornirii steagurilor" în 1916.

La intrarea ţării în război, regimentul din care făcea parte Lascăr Luţia a fost transferat pe frontul din Dobrogea, luptând în nefericita bătălie de la Turtucaia. După eşecul dobrogean, unitatea sa a participat, în toamna anului 1916, alături de alte unităţi aflate sub comanda generalului Constantin Prezan, la luptele de mare jertfă românească din zona cuprinsă între râurile Argeş şi Neajlov, cu scopul de a opri înaintarea trupelor germano-austro-ungare spre Bucureşti. Bătălia, după planul Marelui Stat Major român, urma să înceapă în 29 noiembrie, fiind de importanţă capitală pentru mersul războiului, cum se menţiona într-un ordin de zi, semnat de comandantul frontului: „Aşa fiind, trupele care atacă ori înving, ori trebuie să moară"[1399]. Lascăr Luţia nu a avut onoarea de a participa la această luptă, fiind ucis într-o incursiune nocturnă, în 21 noiembrie 1916, în localitatea Ştefăneşti, lângă râul Neajlov. A fost înhumat, alături de camarazii săi, în Cimitirul militar din localitate. I s-a acordat, post-mortem, decoraţia „Virtutea Militară" cu spade.

[1396] S.J.I.A.N., Fond *Fraţii Dugan*, *Cronicarul – Albumul Mare*, vol. III, p. 66.

[1397] *Ibidem*, p. 70.

[1398] Anghel Popa, *op. cit.*, pp. 113–114.

În primăvara anului 1922, la cererea familiei, mormântul i-a fost deschis, iar osemintele pământeşti au luat drumul spre Bucovina. În gara din Bucureşti, sicriul eroului bucovinean, acoperit de tricolorul ţării întregite, a fost întâmpinat de un grup de intelectuali, în frunte cu N. Iorga, care l-a preţuit pe fostul elev sucevean pentru verva condeiului său pus în slujba unităţii de neam. A ţinut un panegiric fostul junimean George Toma. La Cernăuţi a fost reînhumat de Societatea Academică „Junimea", fiind menţionat în documentele acesteia ca prima jertfă pe care aceasta a dat-o pentru înfăptuirea României Mari. În numele Societăţii i-a evocat personalitatea studentul în Drept, Mihai Vlaicu, desemnat de preşedintele Aurelian Comoroşan. În acelaşi an, Societatea, prin hotărârea Adunării generale, a luat decizia de a înfiinţa o nouă bibliotecă, care să-i poarte numele eroului căzut lângă apa Neajlovului[1400].

IANCU MIHAIESCU

Din fişa cu nr. 880 aflăm că Iancu Mihaiescu s-a născut în 22 iunie 1890, în oraşul Câmpulung Moldovenesc, în familia preotului Gheorghe Mihaiescu şi a soţiei sale Elisaveta, născută Manescu.

Şcoala primară a făcut-o în localitatea natală, iar liceul la Suceava. A devenit student al Facultăţii de Filosofie din cadrul Universităţii Imperiale din Viena. În această calitate a fost şi membru al Societăţii Academice „România Jună". În fişă nu este menţionată perioada studiilor din capitala Imperiului.

Din toamna anului 1913 şi-a continuat studiile la Universitatea din Cernăuţi. A depus cerere de primire în Societatea Academică „Junimea", care i-a fost aprobată în Adunarea generală din 15 iunie 1914.

Izbucnind războiul, a fost mobilizat în armata imperială. A făcut stagiul militar în Regimentul I-Trient. Trimis pe front, a luptat în mai multe unităţi militare până în vara anului 1917, când a fost grav rănit. După spitalizare, a fost declarat inapt pentru front, dar util în funcţii administrative. În acest sens, a fost numit şef militar al Ocolului silvic din Turnu Severin. A deţinut această funcţie până la capitularea Imperiului Austro-Ungar, în noiembrie 1918.

În România Mare a urmat Şcoala de Silvicultură din Bucureşti, unde şi-a susţinut examenul de licenţă, în toamna anului 1919. A rămas la această dragoste a vieţii sale, care se va transforma, de-a lungul anilor, într-o adevărată pasiune. Între anii 1920 şi 1925 a fost şef de Ocol în localitatea Gilău, judeţul Cluj şi, apoi, la Cerna, judeţul Tulcea.

A sprijinit financiar Societatea Academică „Junimea", motiv care a determinat conducerea acesteia să-i acorde titlul de membru emerit, în anul 1922, iar din 1928 şi pe cel de sprijinitor[1401].

CONSTANTIN POLONIC

Fişa acestui fost student, având nr. 889, este la fel de succintă în informaţii, sub toate aspectele, ca şi în alte cazuri prezentate de noi. Se menţionează doar că a făcut liceul la Suceava, devenind student al Universităţii din Cernăuţi în toamna anului 1913, fără a se specifica facultatea. Să fi fost frate cu Aurel Polonic? Mai mult ca sigur. A fost primit în Societatea Academică „Junimea" în Adunarea generală din 15 iunie 1914.

Izbucnind războiul, Constantin Polonic a fost mobilizat, servind în armata imperială pe toată durata conflictului mondial. În fişă nu este menţionată unitatea din care a făcut parte şi nici frontul pe care a luptat.

[1399] Apud Constantin Kiriţescu, *Istoria războiului pentru întregirea României. 1916–1919*, vol. II, ediţia a II-a, Bucureşti, 1921, pp.192–232.

[1400] S.J.I.A.N., Fond *Fraţii Dugan, Cronicarul – Albumul Mare*, vol. III, pp. 91–92.

[1401] *Ibidem*, p. 93.

După război a sprijinit financiar Societatea, care i-a acordat titlul de membru sprijinitor[1402].

EUDOXIU SCRIPA

Un membru al Societății Academice „Junimea” a fost şi magistratul cernăuţean Eudoxiu Scripa. În fişa sa, având nr. 896, se menţionează că s-a născut în 28 mai 1893, în satul Broscăuţii Noi, districtul Storojineţ, în familia lui Ion Scripa şi a soţiei sale Domnica, născută Popovici.

Şcoala primară a făcut-o în satul natal, fiind destinat, prin tradiţie şi voinţa tatălui, agriculturii. Mama sa, încurajată de învăţătorul satului, i-a hotărât însă un alt viitor. A fost trimis la Cernăuţi, împotriva voinţei tatălui său, unde a absolvit liceul. A devenit, apoi, student al Facultăţii de Drept din cadrul Universităţii cernăuţene. În această calitate s-a înscris în Societatea Academică „Junimea”. În fişă nu este menţionată data înscrierii. Oricum, evenimentul a avut loc până în anul 1914, având în vedere că a fost mobilizat în armata imperială la izbucnirea conflictului mondial, ca membru al Societăţii.

Cătana imperială, Eudoxiu Scripa a fost trimis pe frontul din Galiţia. În luptele desfăşurate pentru cunoscuta Cotă Rarancea, cea mai însângerată de pe întregul aliniament oriental, a fost grav rănit. După spitalizare, nu se menţionează anul, a fost declarat invalid şi demobilizat.

După Unirea Bucovinei cu Vechiul Regat al României, deşi invalid, a cerut să fie primit voluntar în armata română, în cadrul căreia a servit până în anul 1920.

A sprijinit financiar Societatea, care i-a acordat, în 17 noiembrie 1921, titlul de membru emerit, iar ulterior acestei date şi pe cel de fondator[1403].

SIMION NICULENCU

Acest membru al „Junimii” s-a născut în 30 iulie 1892, în satul Cosmin, districtul Cernăuţi, în familia lui Dumitru Niculencu şi a soţiei sale Domnica, născută Babii.

Absolvind şcoala primară în satul natal, părinţii, ţărani înstăriţi şi cu respect pentru învăţătură, l-au trimis să facă liceul la Cernăuţi. După susţinerea examenului de bacalaureat, s-a înscris la Facultatea de Drept. În această calitate a devenit membru al Societăţii studenţeşti, după cum se menţionează în fişa sa, având nr. 898. Alte date nu sunt specificate.

Izbucnind marele război, Simion Niculencu a fost nevoit să-şi întrerupă studiile, deoarece a fost mobilizat în armata imperială. Întreaga perioadă a războiului a făcut-o în cadrul Regimentului 41 Infanterie. Nu ştim unde a fost dislocată unitatea menţionată, dar ofiţerului român i s-a aprobat, în plin război, să-şi susţină examenele în cadrul Academiei de Export din Viena. Alte aspecte ale acestei probleme nu sunt menţionate în fişă.

După război, în România Mare, Simion Niculencu şi-a continuat studiile, începute la Viena, în cadrul Academiei Comerciale din Bucureşti, vreme de trei ani, pe care a absolvit-o. Şi-a desfăşurat activitatea, la începutul profesiunii, ca avocat în capitală şi, ulterior, ca magistrat în Cavarna (Dobrogea).

A susţinut financiar Societatea Academică „Junimea”, care i-a acordat, în 3 noiembrie 1926, titlul de membru emerit, iar ulterior şi pe cel de sprijinitor[1404].

IOAN CAPVERDE

Fişa nr. 900 aparţine studentului în Filosofie Ioan Capverde. Deşi i-am prezentat fişa într-un alt context[1405], suntem nevoiţi, din cauza puţinelor date pe care le conţine, să le repetăm, inevitabil, şi în noua situaţie, fiind singura modalitate de a-i prezenta personalitatea.

S-a născut într-o familie de ţărani din satul Pătrăuţi, districtul Suceava, în 28 mai 1894. După absolvirea şcolii primare, părinţii săi, Mardari şi Parascheva, cu respect şi dragoste de carte, şi-au trimis feciorul la învăţătură. După absolvirea liceului la Suceava, şi-a început studenţia la Cernăuţi, în cadrul Facultăţii de Filosofie, în anul nefast 1914. În acelaşi an a devenit membru al Societăţii Academice „Junimea”.

[1402] *Ibidem*, p. 102.

[1403] *Ibidem*, p. 109.

[1404] *Ibidem*, p. 111.

[1405] Anghel Popa, *op. cit.*, p. 124–125.

La scurtă vreme după izbucnirea războiului, reuşeşte, pe căi ilegale, într-una din nopţile lunii octombrie, să treacă graniţa în Vechiul Regat al României. Se stabileşte la Iaşi, înscriindu-se la Facultatea de Litere şi Filosofie. A fost membru al Societăţii Academice „Avram Iancu”.

Animat de dorinţa sinceră de a contribui la realizarea unităţii naţionale, tânărul bucovinean obţine aprobarea de a urma Şcoala de Artilerie şi Geniu pentru Ofiţeri în Rezervă, din Bucureşti. După absolvirea acesteia a făcut stagiul, ca elev plutonier, în cadrul Regimentului 64 Infanterie şi al Batalionului 4 Pioneri, din Focşani. A fost camarad de arme cu bucovineanul Lascăr Luţia. După intrarea ţării în război, a participat la luptele din Dobrogea, unde a fost rănit. Refăcut, a luptat pe frontul de la Nămoloasa, în vara anului 1917.

În România Mare şi-a continuat studiile, absolvind, în iunie 1924, facultatea. În anul 1929 era profesor la Liceul Militar din Iaşi.

Societatea Academică „Junimea” i-a acordat, în semn de omagiu, în anul 1930, titlul de membru emerit[1406].

LEON POPOVICI

Viitorul membru al „Junimii” s-a născut în 2 martie 1895, în satul Gălăneşti, districtul Rădăuţi, în familia preotului Ioan Popovici. Fişa cu nr. 902 nu menţionează prenumele mamei sale, dintr-o eroare făcută de un membru al familiei, care a trimis, în perioada 1928–1930, Societăţii Academice „Junimea” datele personale ale fostului student Leon Popovici, fie, mai plauzibil, de persoana care a realizat fişele foştilor membri. Fişa consemnează că soţia preotului era născută Bodnarescu.

Copilul Leon a urmat şcoala primară, din motive neexplicate în fişă, în satul Măzănăeşti – probabil noua parohie a preotului Popovici – şi în oraşul Suceava, iar liceul în ultima localitate. După obţinerea bacalaureatului, a devenit student al Facultăţii de Teologie a Universităţii din Cernăuţi, probabil din 1913 sau 1914, deoarece se specifica în fişă că a devenit membru al „Junimii” din 1914.

În decembrie din acelaşi an, a fost mobilizat şi trimis la Şcoala de Ofiţeri din Leoben (Ştiria, o provincie din Austria). O decizie foarte interesantă, având în vedere faptul că teologii, fie studenţi, fie preoţi, erau scutiţi de armată prin legislaţia imperială. Mai lesne de acceptat ar fi aserţiunea că a plecat voluntar. După absolvirea şcolii, a fost avansat la gradul de stegar, fiind inclus în Regimentul 35 Infanterie, care a plecat pe frontul din Galiţia, în mai 1915. Din jurnalul de front al unităţii rezultă că, în 7 iulie 1915, într-un atac de noapte, desfăşurat la Cota Zawadowska, situată în apropierea localităţii Haliez, stegarul Leon Popovici a fost dat dispărut în luptă. Cu sinceră durere, cronicarul Societăţii Academice „Junimea” notează în fişa fostului membru: „El s-a împărtăşit de eterna binecuvântare a morţii, în cadrul eroismului războinic şi al martirajului naţional, jertfit, alături de atâtea mii de români, pe jertfelnicul imperialismului austro-ungar”[1407].

EMANUIL SAUCIUC

Conform fişei nr. 943, viitorul membru al „Junimii” s-a născut în 15 iulie 1894, în satul Iordăneşti, districtul Storojineţ, în familia preotului paroh Teofil Sauciuc şi a soţiei sale Maria, născută Palievici.

Atât şcoala primară, cât şi liceul, le-a absolvit la Cernăuţi. După obţinerea bacalaureatului, preotul Sauciuc şi-a trimis fiul să studieze medicina în cadrul Universităţii din Gratz. Studiile i-au fost întrerupte din cauza izbucnirii războiului.

Studentul Emanuil Sauciuc a fost mobilizat, ca ofiţer în rezervă, în Regimentul 27 Infanterie, care-şi avea garnizoana în oraşul studenţiei sale. În vara anului 1915, unitatea a fost trimisă pe frontul din Italia. Într-o luptă, din august acelaşi an, desfăşurată la Cota Zweispitz, lângă localitatea Tarvis, a fost luat prizonier.

În lagărele italiene, după intrarea Vechiului Regat al României în război, a cerut înrolarea, ca voluntar, în armata italiană. Cererea i-a fost aprobată şi, la începutul anului 1918, a fost trimis, ca ofiţer voluntar, la o unitate italiană din localitatea Piave. La scurtă vreme, datorită pregătirii sale militare, dar şi a cunoaşterii mai multor limbi străine, a fost ataşat pe lângă Marele Cartier General al S.U.A., care se afla cantonat în Franţa, ca ofiţer de legătură. Unitatea americană se afla dislocată în localităţile franceze Soully (lângă Verdun) şi Toul (lângă Metz). Pentru modul exemplar în care şi-a îndeplinit misiunea, a fost înaintat la gradul de locotenent. A fost, totodată, decorat cu medalia italiană „Distintivo per le fatiche de guerra con una steletta".

[1406] S.J.A.N.I., Fond *Fraţii Dugan*, *Cronicarul–Albumul Mare*, vol. III, p. 113.

[1407] *Ibidem*, p. 115.

După război a revenit la Cernăuţi, cu intenţia de a-şi continua studiile, întrerupte de conflictul mondial. S-a înscris la Facultatea de Medicină, devenind, totodată, membru al Societăţii Academice „Junimea". A activat în perioada 1919–1920, fără a deţine funcţii în cadrul Societăţii. Din motive pe care fişa nu le consemnează, a părăsit Cernăuţii, finalizându-şi studiile în cadrul Universităţii din Cluj, în anul 1923.

S-a căsătorit, în 28 septembrie 1924, la Cernăuţi, cu Zoe Ţurcan, fiica fostului junimean Nicu Ţurcan.

A sprijinit financiar Societatea Academică „Junimea", care i-a acordat, în 2 noiembrie 1924, titlul de membru emerit[1408].

[1408] *Ibidem*, p. 170.

DOAMNELE ROMÂNE DIN BUCOVINA: ELITISM, FILANTROPISM, MILITANTISM (1891–1918)[1409]

HARIETA MARECI-SABOL

Romanian Ladies of Bukovina: elitism, filantropism, militancy (1891–1918)

(*Abstract*)[*]

As in the Romanian countries in the first decades of the nineteenth century, or in the other provinces of the Austrian Empire, in Bucovina the Romanian women's presence out of the strictly domestic concerns became visible after 1848. The exhortations of the 1848 generation repeatedly addressed to women to engage in action to modemize the country, finally got answers. If initially, two Bucovinian ladies (Elena Popovici Logothetti and Natalia Hurmuzachi) were engaged in philanthropy that exceeded the limits of the province, in 1877 is recorded the existence of a committee of 12 members, in order to help those on the front Russo-Romanian-Turkish war. Some periodicals reminded of their love and zeal contributed to the success of the independence war. Establishing a chronology of events, the beginnings of the organization are mentioned in the fall of 1888, when *Society of Romanian Ladies from Bukovina* was founded. A year later, during a meeting, was elected a provisional committee charged with drafting statutes. The Society's goal was to contribute to the education and employment of women in Bukovina, and to perpetuate the Romanian tradition through domestic industry. In other words, the purpose of the new organization of women was "solitary", cultural, and philanthropic. Regarding charity, which add a national scope to the feminist component, specific to associations of women created in the Romanian provinces under Austrian domination, the Romanian ladies started in Czernowitz a Romanian language course, and have founded some "pensionates" and boarding schools for girls, as well as an asylum for Romanian workers' children. And because the second component specified in the statute and the purpose of the Society was to increase the "homemade" production, or various kinds of fabrics and seams, in order to preserve the traditional clothing through folk costumes. The Society encouraged the rural population to send to Chernivtsi the "finest products" in response to what was called as "negative influence of fashion". Thanks to these results, which came to supplement the integrative policies of imperial administration, the Society became a member of a "domestic women industry Association of all Austrian provinces" in Vienna, under the Archduchess Maria Josefa High Protectorate who have permanent Bucovinian storage of seams for sale in Vienna, Berlin and London.

Keywords: Bukovina, Society of the Romanian Ladies, elitism, filantropism, militancy.

Despre Societatea Doamnelor Române din Bucovina s-a scris, mai mult sau mai puţin[1410], încercându-se chiar o încadrare a sa în ceea ce istoricii şi sociologii au numit feminism, ca mişcare socială organizată şi revendicativă[1411]. Cercetarea documentelor istorice atestă şi în Bucovina o schimbare fundamentală în condiţia femeii, proces declanşat de transformările revoluţionare specifice epocii moderne. La fel ca în Ţările Române din primele decenii ale secolului al XIX-lea, dar şi ca în celelalte provincii ale Imperiului Austriac, în Bucovina se instalaseră condiţiile absolut necesare pentru antrenarea femeii în viaţa socială, reluându-se în formule similare ceea ce I. Heliade Rădulescu motivase în al său „Curier de ambe sexe" (1837): „jumătate din omenirea contimporană este de sexul cel frumos şi deosebit că şi ea poate să-şi reclame în soţietate drepturile de om atingătoare la felul său"[1412].

[1409] „Analele Bucovinei", anul XX, nr. 1 (40), 2013, pp. 163–175.

[*] Traducere: Harieta Mareci-Sabol.

[1410] Sofia Ştefanovici, *Societatea Doamnelor Române din Bucovina*, Cernăuţi, 1906; T. V. Ştefanelli, „Mişcarea feministă din Bucovina", în „Viitorul romîncelor", nr. 4, aprilie 1912, pp. 55–57; Olga Ştefanovici, „Societatea Doamnelor Române din Bucovina", în „«Suceava». Anuarul Muzeului Judeţean", 1993, anul XVII-XVIII-XIX, 1990-1991-1992, pp. 172–178; Emilian Dan Petrovici, „Repetoriul societăţilor cultural-naţionale româneşti din Bucovina (1848–1918)", în „«Suceava». Anuarul Muzeului Judeţean", anul XX, 1993, pp. 219–238; Daniela Popescu, „Despre Societatea Doamnelor Române din Bucovina", în vol. *Simpozionul Naţional „Cultură şi civilizaţie în mănăstirile româneşti"*, Suceava, Editura Cygnus, 2009, pp. 91–95.

[1411] Ştefania Mihăilescu, *Din istoria feminismului românesc. Antologie de texte (1838–1929)*, Iaşi, Editura Polirom, 2002; Mihai-Ştefan Ceauşu, „Femeile în procesul de emancipare naţională a românilor din Bucovina", în vol. C. Turliuc şi M. N. Turliuc (coord.), *Condiţia femeii în societatea modernă*, Iaşi, Fundaţia Academică „A. D. Xenopol", Editura Performantica, 2004.

[1412] Ştefania Mihăilescu, *op. cit.*, p. 12.

Ieşirea femeii române din cadrul preocupărilor strict casnice a devenit vizibilă la 1848, atunci când îndemnurile generaţiei paşoptiste şi ale celei unioniste, adresate în repetate rânduri femeilor române, de a se angaja, alături de soţii şi fraţii lor, în acţiunea de modernizare, pe temeiuri democratice, a ţării, nu au rămas fără ecou. Silvia Bălan scria despre unica fiică a stolnicului Iordachi Murguleţ – Ilinca, mama fraţilor Hurmuzachi – educata şi eleganta moştenitoare a moşiei Mihalcea, de lângă Cernăuţi, ca despre o entuziastă susţinătoare a cauzei naţionale. Nu întâmplător, fraţii Hurmuzachi, alături de Iacob Mureşianu, Alexandru Papiu-Ilarian, Timotei Cipariu ori Ion Maiorescu au inspirat şi sprijinit cea mai veche şi mai prestigioasă organizaţie de femei din Transilvania: Reuniunea Femeilor Române, constituită la Braşov, în 1850, cu scopul ajutorării „fetiţelor orfane române mai sărace”[1413]. Graţie fondurilor alocate de Bisericile Ortodoxă şi Greco-Catolică, de băncile româneşti şi de românii înstăriţi de pretutindeni, mai multe orfane au fost trimise la studii, au fost create şcoli secundare de fete şi apoi internate la Sibiu, Blaj şi Braşov, s-au pus bazele unei biblioteci a Reuniunii ş.a. Ulterior, modelul Reuniunii Femeilor Române din Braşov a motivat crearea unor asociaţii similare la Sibiu, Blaj, Hunedoara, Deva, Făgăraş, făcând ca româncele să nu rămână „cu nimic îndărătul zelului şi a avântului naţional al eroilor lor soţi”[1414].

Într-una dintre notele publicate de Dionisie Olinescu în revista lui Iosif Vulcan, „Familia”, se menţionează că, pentru a nu rămâne „înapoia românilor din Ungaria”, în anul 1856 „s-a pornit înfiinţarea societăţilor doamnelor române de pe la diferite oraşe de căpetenie”[1415]. La 1859, în acelaşi periodic, sunt amintite numele a două bucovinence angajate în acţiuni filantropice – Elena Popovici Logothetti[1416] şi Natalia Hurmuzachi[1417], iar în 1877 se consemnează existenţa unui comitet menit să-i ajute pe cei aflaţi pe frontul ruso-româno-turc. Cele 12 membre ale sale, împărţite în două filiale corespunzătoare celor două ţinuturi – Cernăuţi (aflat sub conducerea Nataliei Hurmuzachi) şi Suceava (coordonat de Elena Popovici Logothetti) – au contribuit, cu „multă dragoste şi râvnă”, la „reuşita războiului şi pecetluirea independenţei”[1418], colectând medicamente, scamă, bandaje, alimente şi bani pentru cei „aflaţi pe câmpul de luptă sau în spitalele de campanie”[1419].

Celor două „doamne române” li s-a alăturat Isabella de Buchenthal-Dobrowolski, soția lui Gheorghe Flondor[1420]. Activând în cadrul Societății Muzicale „Armonia”, împreună cu fiii săi şi cu muzicianul Leon, cavaler de Goian, ea avusese „mărețul şi fericitul gând de a preface viața tristă şi monotonă într-un rai de veselie”, reuşind să atragă mulți români şi să scoată la iveală graiul, portul, datina şi cântecele naționale”[1421]. În anul 1885, aceeaşi Isabella Flondor a luat inițiativa ajutorării elevilor nevoiaşi cu haine, drept recompensă pentru rezultatele bune obținute la învățătură. Cum aceste ajutoare erau insuficiente, directorul Şcolii greco-ortodoxe din Cernăuți, Ioan Litviniuc, a apelat la bunăvoința mai multor reprezentante ale „elitei naționale”, rugându-le să colecteze ceva pentru „românaşii necăjiți”. Au răspuns solicitării sale Alma Volcinschi, Aglaia Isopescul, Olga Grigorcea şi Sofia Ştefanovici. Din colecta lor au fost distribuite haine în valoare de 450 de florini, în prezența arhimandritului vicar, arhiepiscopul Arcadie Ciupercovici, restul de 1 548 de coroane fiind predat Societății pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina, reprezentată de vicepreşedintele acesteia, arhimandritul Miron Mihai Călinescu. Înțelegând rostul unei astfel de întreprinderi, dar intuind şi potenţialul care transcende filantropismul, el le îndemna pe binefăcătoarele celor sărmani să înfiinţeze o Societate a Damelor Române, asigurându-le de „sprijinul şi binecuvântarea sa". Însăşi baroana Eufrosina Hurmuzachi[1422] le adresase acestora întrebarea: „D-voastră de ce nu fondaţi o societate? Asta era dorinţa cea mai vie a soţului meu, fiindcă sunt convinsă că damele din Bucovina, cu puterile unite, ar putea lucra pentru înaintarea culturii poporului nostru. De aş fi mai tânără, aş fi şi eu cu d-voastră"[1423].

[1413] „Gazeta Transilvaniei”, nr. 38, 17 mai 1852, p. 97.

[1414] Ştefania Mihăilescu, *op. cit.*, p. 24.

[1415] Dionisiu O. Olinescu, „Societatea dómnelor rom. din Bucovina”, în „Familia”, anul XXVII, p. 56.

[1416] Elena Popovici Logothetti (1841–1928) s-a născut în satul Slobutca, în familia boierului Luis de Logothetti şi a Victoriei Costin din Şipeniţ. Era sora lui Emanuil, cel care ocupase slujbe importante, precum cea de comis, serdar, armaş, logofăt, hatman. S-a căsătorit în 8 februarie 1859 cu boierul din Stupca, Alecu, cavaler de Popovici, fost deputat dietal. Acţiunile caritabile desfăşurate în cadrul organizaţiei Crucea Roşie i-au adus, în anul 1920, „Crucea Elisabetei”, conferită de Principesa României. După moartea soţului, a înfiinţat o fundaţie cu numele acestuia, intrată sub patronajul Societăţii pentru Cultura şi Literatura Română. Cf. „Glasul Bucovinei”, nr. 458, 1 iulie 1920, p. 3.

[1417] Natalia Hurmuzachi (1842–1916) a fost fiica baronului Manolachi Stârcea şi soţia lui Nicolae Hurmuzachi. Fraţii săi, Eugen şi Victor Stârcea, au deţinut funcţii importante în Bucovina – primul a fost consilier al guvernatorului provinciei, Alexani, iar al doilea a fost deputat în Dieta Bucovinei şi Camera imperială din Viena. Cf. Petru Rusşindilar, *Hurmuzăcheştii în viaţa culturală şi politică a Bucovinei*, Iaşi, Editura „Glasul Bucovinei”, 1995, p. 32.

[1418] I. Nistor, „Răsunetul războiului din 1877 în Bucovina şi Basarabia”, în „Cultura Naţională”, 1927, pp. 6–7.

[1419] *Ibidem*, p. 7.

[1420] Isabella de Buchenthal-Dobrowolski (1835–1890) a fost soţia lui Gheorghe, cavaler de Flondor şi mamă a şapte copii. Datorită poziţiei sociale a soţului său, deputat în Dieta Bucovinei, s-a bucurat de respect şi autoritate, dobândite prin corectitudinea exemplară a caracterului său, prin virtuţile civice şi consecvenţa în păstrarea tradiţiilor româneşti.

[1421] Sofia Ştefanovici, *op. cit.*, p. 76.

În numărul din aprilie 1912 al publicaţiei „Viitorul româncelor", T. V. Ştefanelli insista asupra aspectelor „naţionale" care motivaseră o astfel de iniţiativă: „A fost destul ca damele noastre să-şi arunce numai privirile în dreapta şi în stânga, ca să vadă câte dureri sunt de alinat, câte suflete de mângâiat, câte fiinţe de crescut şi de ferit de înstrăinare, căci moartea ce ne paşte aici în ţară este înstrăinarea de neam în urma pohoiului slav ce creşte mereu şi ca un polip cu mii de braţe ne tot împresură încet-încet, dar sigur, până nu mai dăm semn de viaţă. Damele noastre aveau ochi să vază şi vedeau. Vedeau şi-şi ziceau: ce frumoasă şi binecuvântată ar fi munca care măcar în parte ar pune stavilă înstrăinării de neam şi limbă şi ar pune temelia pentru o creştere naţională a copiilor din popor, ca şi aceştia, la rândul lor, să dea piept cu duşmanii neamului şi să crească generaţii conştiente de menirea lor şi pregătite pentru lupta conservării de neam şi limbă"[1424].

Stabilind o cronologie a evenimentelor, Sofia Ştefanovici fixează începuturile organizaţiei în toamna anului 1888, atunci când Elena Popovici Logothetti[1425], Veronica Mitrofanovici, Ştefania Hurmuzachi, Aglaia Isopescul, Alma Volcinschi, Sofia Ştefanovici şi Olga Grigorcea au pus bazele Societăţii Doamnelor Române din Bucovina. Un an mai târziu, în noiembrie 1889, s-a convocat o adunare în cadrul căreia a fost ales un comitet provizoriu[1426] de „doamne române din diferite stări, care să facă preparativele pentru înfiinţarea acestei societăţi şi să elaboreze statutele. Din acest comitet făceau parte baroneasa Eufrosina Petrino-Armis, Iulia Bumbac, Elisaveta Bejan, Minodora Coca, Aglaia Cosovici, Aristea Grecul, Olga Grigorcea, baronesa Natalia Hurmuzachi, baroneasa Ştefania Hurmuzachi, Aglaia Isopescul, Eugenia Olga Morariu, Agripina Onciul, baroneasa Anisia Musteaţă, Fevronia Popescul, Elena Popovici, Elena Reus-Mîrza, Iosefina Seleschi, Sofia Ştefanovici, baronesa Victoria Stârcea, Sinclitichia Wojucki, Alma Volcinschi, Elena Voronca, Sofia Zaloziecka şi Virginia Zurcan"[1427]. După cum observa Dionisie Olinescu, menţiunea „doamne române din diferite stări" este generoasă, întrucât acest „comitet atât de imposant" reunea „în maioritatea sa [...] aristocrate române". T. V. Ştefanelli precizase în materialul referitor la feminismul bucovinean – înţeles, mai întâi, ca „mişcare culturală" – că rolul de „fruntaş" le-a revenit „damelor noastre de viţă de boier"; însăşi Societatea era formată din „soţii de boieri, de preoţi şi de intelectuali"[1428]. Oricum, influenţa politică a familiilor lor şi substanţialele lor venituri au favorizat aprobarea statutelor de către guvern, în 6 aprilie 1890. Adunarea generală a noii Societăţi a fost convocată pentru data de 25 ianuarie/6 februarie 1891, la Cernăuţi, acolo unde îşi avea şi sediul. La ceremonia de constituire au luat parte 55 de „femei române" din Bucovina sau cele ce formaseră organizaţia „Româncele din toate stările şi toate timpurile".

În numărul 10 din 15/27 mai 1895, ziarul „Deşteptarea" populariza scopul Societăţii, anume acela de a lucra „pentru sporirea înveţământului mai ales la partea femeească a poporului român din Bucovina şi pentru sporirea lucrurilor de casă, adecă a feluritelor ţesături şi cusuturi. Ca să ajungă la ţinta aceasta, societatea îndemna pe părinţi să-şi trimită copiii regulat la şcoală, dă stipendii şi ajutoare, tipăresc cărţi şi alte scrieri folositoare, încurajează acele femei ce fac ţesături şi cusuturi frumoase, dându-le daruri şi grijesce ca aceste lucruri să se poată vinde"[1429]. Privind retrospectiv, Ştefanelli scria, la rândul său, despre interesul „doamnelor române" pentru „înaintarea femeii tocmai din stratul larg și mare al țărănimii noastre”[1430]. Cu alte cuvinte, menirea noii organizații de femei era „solitară”, culturală, filantropică și de interes obștesc românesc.

[1422] Eufrosina von Petrino Armis (1819–1891) s-a născut în familia lui Eudoxiu Hurmuzachi. Este caracterizată drept o femeie cultă, iubitoare de artă, cu idei progresiste, care merita întreaga admiraţie a celor din jur. Primul dintre cei cinci copii ai săi a fost Dimitrie Petrino, viitorul poet.

[1423] Sofia Ştefanovici, *op. cit.*, p. 76.

[1424] T. V. Ştefanelli, *op. cit.*, p. 55.

[1425] „Deşteptarea", nr. 10, 15/27 mai 1895, p. 78.

[1426] Sofia Ştefanovici, *op. cit.*, p. 77.

[1427] Dionisiu O. Olinescu, *op. cit.*, p. 56.

[1428] T. V. Ştefanelli, *op. cit.*, p. 55.

[1429] „Deşteptarea", nr. 23, 1/13 decembrie 1894, p. 179.

Veniturile societății urmau să se constituie de pe urma donațiilor, a organizării unor petreceri poporale și a taxelor (cotizațiilor) membrilor de „cinci feluri” – după cum informa același periodic cernăuțean: „1) Membri fundători, care plătesc numai o dată 50 fl.; 2) Membri de rând, cari dau pe an măcar 2 fl.; 3) Membri sprijinitori, care plătesc pe an măcar 1 fl.; 4) Membri de onoare și 5) Membri corespondenți, adecă de aceia ce scriu și pe cari societatea îi alege prin ținuturile țerii ca să fie de ajutor”[1431].

O primă condiție pentru funcționarea societății a fost extinderea ei în întreaga Bucovina, prin deschiderea unor filiale în orașe și sate, iar aprobarea statutelor de către Guvernul Țării, în 31 martie/12 aprilie 1891, a facilitat acest proces[1432]. Prima filială a Societății a luat ființă la Suceava, în decembrie 1891, sub conducerea Veronicăi Mitrofanovici. În aceeași perioadă, Elena Popovici a deschis o filială la Stupca, iar Elena Voronca una la Mihalcea[1433]. Altele au apărut la Bilca, în 31 ianuarie 1892 (prin grija Mariei Brăilean)[1434], la Câmpulung Moldovenesc (în februarie 1892[1435]) și Siret (26 mai 1892[1436]). Până în 1906, presate de ceea ce doamnele române numeau „pericolul deznaționalizării românilor”, societatea a ajuns să numere 30 de filiale, cu 230 de membri[1437].

În ceea ce privește acțiunea caritabilă, care adăuga componentei feministe o dimensiune națională, specifică asociațiilor de femei create în provinciile românești aflate sub dominație austro-ungară, la numai un an de la crearea oficială a societății, în 10/22 martie 1892[1438], doamnele române au inițiat, la Cernăuți, un curs de limba română. Pentru subvenționarea sa, Victoria Grigorcea a oferit comitetului o rentă anuală de 200 de coroane[1439]. Dacă în anul 1892, cursul a fost frecventat de 142 de fete, în 1893 numărul lor a ajuns la 172, iar în 1894 la 217[1440]. Limba română se preda timp de șapte ore pe săptămână, în localul Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina[1441], iar la examene urmau să participe atât comitetul organizator, cât și părinții elevelor. Prima probă de acest fel s-a desfășurat în 24 martie 1893, sub îndrumarea învățătoarei Ștefania Turețchi. Examinarea cuprindea: „lectura, istorisirea bucăților cetite, literatura, poetica, istoria după metoda biografică și, în urmă, cântarea”[1442]. Derularea acțiunii găzduite de unul dintre saloanele Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina a făcut-o pe vicepreședinta Sofia Ștefanovici să adreseze cuvinte de laudă la adresa celor interesați de învățarea temeinică a limbii române, „care este cunoscută și de străini ca o limbă frumoasă, dulce, plăcută și armonioasă”[1443].

Un alt examen a fost ținut în 18 iunie 1893, atunci când „fetițele cele mai mici au cântat, au dat o serie de răspunsuri din materii mai intuitive și au declamat multe poesioare potrivite priceperii lor”, apoi „s-au discutat câteva evenimente din istoria noastră, s-a vorbit despre câțiva literați, ale căror poesii au fost declamate”[1444]. Festivitatea s-a încheiat cu discursuri care încurajau frecventarea cursului, cu intonarea *Imnului poporal* și, evident, cu decernarea de premii elevelor merituoase. „Răsplata” consta în rechizite, îmbrăcăminte și cărți de literatură română, din colecțiile Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina.

Intervenția Sofiei Ștefanovici pe lângă comitetul societății a făcut ca 20 de școlărițe, „dintre cele mai sărace”, să fie primite în camerele laterale ale sălii de curs. Masa și gazda erau gratuite, iar supravegherea cădea în sarcina Catincăi Popescu, o preoteasă văduvă[1445]. Lua ființă, așadar, unul dintre primele internate de fete. Oricum, la Cernăuți, problema „adăpostirii” fetelor venite pentru studii era îngrijorătoare; acolo, scria Ştefanelli, „este lucru de tot greu să afli gazde româneşti şi se-ţi dai copilul în case de oameni streini [...] unde poate deprinde orice lucru strein, poate audzi şi deprinde chiar sudalme şi batjocuri împotriva neamului nostru românesc, dară lucruri cari să priască naţiei noastre cu bună seamă că nu mai aude şi nu mai deprinde"[1446]. Tocmai din această cauză, înfiinţarea unei şcoli româneşti şi a unui internat devenise o problemă vitală. Însuşi Iancu cavaler de Volcinschi solicitase Dietei Ţării „un sprijin bănesc din Fondul greco-ortodox". Apelul rămânând fără niciun rezultat[1447], „pe noi amar ne durea când vedeam copilele noastre române fără şcoală românească"[1448] – notau corespondenţii „Deşteptării".

[1430] T. V. Ștefanelli, *op. cit.*, p. 55.

[1431] Sofia Ștefaniovici, *op. cit.*, p. 80.

[1432] „Gazeta Bucovinei”, nr. 3, 9/21 mai 1891, p. 3.

[1433] Sofia Ștefanovici, *op. cit.*, p. 79.

[1434] „Gazeta Bucovinei”, nr. 8, 26 ianuarie/6 februarie 1892, p. 3.

[1435] Idem, nr. 8, 6/18 februarie 1892, p. 3.

[1436] Idem, nr. 37, 14/26 mai 1892, p. 4.

[1437] Emilian Dan Petrovici, *op. cit.*, p. 236.

[1438] „Deșteptarea”, nr. 23, 1/13 decembrie 1894, p. 180.

[1439] Sofia Ștefanovici, *op. cit.*, p. 80.

[1440] „Deșteptarea”, nr. 23, 1/13 decembrie 1894, p. 180.

[1441] Idem, nr. 5, 1/13 martie 1894, p. 34.

[1442] „Gazeta Bucovinei”, nr. 22, 18/30 martie 1893, p. 2.

[1443] *Raportul Societății Doamnelor Române, anii II–III*, 1893, p. 6.

[1444] „Gazeta Bucovinei”, nr. 48, 20 iunie/2 iulie 1893, p. 3.

[1445] Idem, nr. 85, 28 octombrie/19 noiembrie 1893, p. 3.

În 12 februarie 1894, boierul stroieştean George Popovici a donat suma de 20 000 de coroane pentru construirea celor două clădiri[1449]. Cu 25 000 de coroane, Societatea Doamnele Române a cumpărat o casă în Strada Armenească din Cernăuţi, într-o „parte mai retrasă, dar foarte sănătoasă a oraşului"[1450]. Casa, reparată şi transformată în „gazdă" pentru „copilele şcolăriţe", a primit denumirea de „Internatul pentru fetiţe române", materializând astfel una dintre ideile fruntaşelor organizaţiei şi devenind, potrivit presei vremii, o faptă de „vecinică pomenire şi de iubire de neam"[1451]. În data de 15 septembrie 1894, deschiderea internatului s-a făcut într-o atmosferă solemnă, noul locaş fiind „îmbrăcat cu flori şi verdeaţă, prin săli răsunau cântecele, iar cele 30 de fetiţe pregătite în haine festive erau îngenunchiate, căci însuşi Eminenţa Sa Înalt Prea Sfinţitul Arhiepiscop şi Mitropolit Doctor Silvestru Morariu sfinţea casa şi dădea internatului binecuvântarea sa"[1452].

Organizarea internatului era asigurată printr-un statut care fixa drept scop al aşezământului acela „de a da copilelor de naţionalitate română, care frecventează şcoalele din Cernăuţi, locuinţă şi vict, a preveghea purtarea lor, a sprijini şi uşura prin acestea creşterea şi cultura naţională a tineretului femeesc"[1453]. Cele 30 de locuri – obţinute prin concurs numai de către „copilele de naţionalitate română, care au o purtare bună şi dovedesc prin testimonii că au învăţat cu succes bun şi că sunt sănătoase"[1454] – puteau fi gratuite sau cu taxă, cuantumul acesteia din urmă fiind fixat anual de comitetul societăţii; suma trebuia să acopere costurile de „locuinţă, vict, luminat, încălzit şi servit". Hainele, cărţile, rechizitele, cursurile de limba franceză, italiană, engleză, desen şi muzică instrumentală trebuiau suportate de părinţii elevelor. Existau însă şi câteva condiţii cu caracter obligatoriu, precum frecventarea cursului de limba română şi, eventual, înscrierea la „Şcoala de fetiţe cu limba de instrucţiune română" – un deziderat mai vechi al Societăţii Doamnelor Române. Hrana, considerată a fi „variată şi îndestulătoare", se servea de patru ori pe zi, la orele 7.00, 12.30, 17.30 şi 19.30, iar posturile „prescrise de biserica greco-ortodoxă" trebuiau respectate întocmai.

Şi programul elevelor era unul extrem de riguros; el începea dimineaţa, la ora 6.00 în intervalul septembrie – martie şi 5.30 în perioada aprilie – august, şi se încheia în fiecare seară la orele 21.00. După dejunul de la ora 7.00 urmau cursurile şi „o pauză de recreare până la masă", petrecută în muzeu sau grădină, apoi prânzul, pregătirea pentru cursurile din ziua următoare şi, la sfârşit, cina. La orele 20.30, „la semnul clopoţelului, copilele se adună în museu la rugăciunea de seară", iar la ora 21.00 „se sting luminile". Prin „bunăvoinţa directorei sau a substitutei ei", elevele puteau ieşi în oraş sau puteau organiza, în grădină, „felurite jocuri". De asemenea, ele aveau datoria de „a-şi curăţi singure îmbrăcămintele, a-şi face patul şi a ţine curate dormitoarele şi sala de instrucţiune"[1455]. Orice încălcare a regulamentului atrăgea „pedeapsa", „dojana", iar în caz de „repeţire" urma „detragerea liberăţii". Exmatricularea elevelor, generată de „purtarea necuviincioasă", era discutată în comitetul Societăţii Doamnelor Române, dar numai după înştiinţarea părinţilor.

În conducerea personalului internatului intrau trei persoane obligate să locuiască permanent în incintă: directoarea, locţiitoarea acesteia sau substituta şi econoama. Directoarea, deopotrivă titulara cursului de limba română, era preşedinta societăţii („instanţa a doua în conducerea internatului"), conlucrând, în acelaşi timp, comitetului, căruia îi raporta observaţiile. Substituta sau locţiitoarea directoarei (*ex officio directora*) avea datoria de a respecta deciziile directoarei, iar economei îi revenea sarcina de a întocmi registrele financiare şi a se ocupa (împreună cu „un personal suficient") de „prepararea" şi „conservarea" alimentelor necesare instituţiei. Comitetul societăţii trebuia să angajeze un medic în vederea asigurării serviciilor medicale şi pentru „a dispune toate cele trebuincioase relativ la higiena internatului". Dar dacă o elevă contracta o boală contagioasă, părinţii erau avertizaţi „ca să iae pe bolnavă din internat în tratament privat"[1456].

[1446] „Deşteptarea", nr. 10, 15/27 mai 1895, p. 78.

[1447] Idem, nr. 5, 1/13 martie 1894, p. 35.

[1448] *Ibidem.*

[1449] Sofia Ştefanovici, *op. cit.*, p. 81.

[1450] „Şcoala română de fete în Cernăuţi", în „Familia", anul XXX, nr. 9, 27 februarie/11 martie 1894, p. 106

[1451] „Deşteptarea", nr. 60, 1/13 decembrie 1894, p. 2.

[1452] Idem, nr. 17, 12/24 septembrie 1894, p. 135.

[1453] „Gazeta Bucovinei", nr. 60, 19/31 iulie 1894, p. 2.

[1454] *Ibidem.*

[1455] *Ibidem.*

„Gazeta Bucovinei" aminteşte de vizita din 25 iunie 1894 „a unei deputaţiuni a doamnelor române, reprezentată prin vicepreşedinta Sofia Ştefanovici, casiera Elena Popovici şi secretara Virginia Ţurcan, la noul conducător al guvernului ţerii, spre a-l saluta în numele întregii societăţi". Însuşi contele Goess a promis că va sprijini, după puterile sale, realizarea obiectivului „binefăcătoral"[1457]. În 12 octombrie 1895, internatul de fetiţe a fost vizitat de contesa de Kielmansegg, soţia contelui Erich Kielmansegg, guvernatorul Austriei de Jos, fostul prim-ministru şi fiica doamnei Maria de Lebedeff. Pentru gazetarii români a fost uluitor comportamentul contesei care „faţă de elevele institutului era de o afabilitate şi delicateţă extraordinară"[1458]. Documentele indică faptul că, până în anul 1912, internatul a asigurat 80 de locuri pentru eleve de la diferite şcoli, 40 dintre ele fiind scutite de orice taxă.

O altă iniţiativă a societăţii a fost deschiderea Pensionatului românesc, „în care fetiţele să se poată cultiva în propria lor limbă românească şi să se perfecţioneze într-însa". Doamnele române au avut iniţiativa de a distribui aşa-numitele „cărămizi" în toată Bucovina, colectând 14 000 de coroane[1459], fapt ce a făcut posibilă inaugurarea instituţiei în 1 octombrie 1896[1460]. În *Regulamentul pentru Pensionatul de copile române în Cernăuţi*, redat, în extras, în cadrul unui articol intitulat „Noul operă a Societăţii Doamnelor Române", se preciza că scopul acestei instituţii este acela de a „creşte fiicele din clasa medie" într-un mediu familial, „prin întipărirea ideilor morale în sensul neamului nostru, cu graiul viu naţional, prin deşteptarea sentimentelor nobile ale iubirii de patrie, de neam, a sentimentelor estetice şi morale, bazate pe perceptele religiunii noastre". Era modalitatea prin care Societatea Doamnelor Române încerca să „salveze onoarea şi naţionalitatea tinerelor mlădiţe, a viitoarelor mame şi temelii tari ale unui viitor mai bun pentru scumpul neam românesc". Personalul Pensionatului de copile române era format dintr-o directoare, o guvernantă, o învăţătoare şi alţi câţiva dascăli (fără a se preciza numărul lor). Înscrierea era condiţionată de apartenenţa naţională (exclusiv naţionalitatea română), încadrarea în intervalul de vârstă de 7–15 ani şi promovarea unui examen care să ajute la evaluarea cunoştinţelor tinerelor candidate. Programul era la fel de strict precum cel din internat, el putând fi rezumat în următorul fel: „elevele se scoală vara la 6 oare, iar iarna la 6 ½ dimineaţa. Rugăciunea de dimineaţă la 7 oare; mâncarea I la 7 ¼ oare; meditaţiuni până la 8 oare; instrucţiunile de la 8–13 şi de la 2–5 p.m. Oare suplimentare: de la 5–6 după amiadz. Meditaţii seara până la 8, urmează rugăciunea de seară şi culcarea la 9 seara. Recreaţiuni: de la 9 ¾ –10¼ dimineaţa; apoi de la 1–2, de la 4 ¾ – 5¼ şi de la 8–9 seara şi consistă în plimbări sau jocuri. La timp favorabil se fac plimbări în locuri sănătoase, vara excursii"[1461].

În schimbul a 25 de florini pe lună, elevele primeau adăpost, cinci mese pe zi, uniformă şi instrucţie adecvată. Programa şcolară cuprindea discipline precum „religiunea; limba română (cetire, dictat, gramatica, stilistica şi literatura); limba germană (cetire, dictat, gramatica, stilistica şi literatura); limba franceză; istoria naturală (o parte româneşte, altă parte nemţeşte); fizica (româneşte); geografia (româneşte şi nemţeşte); geometria (româneşte); aritmetica (româneşte şi nemţeşte); cântare vocală (româneşte); desen fără stigme; caligrafie (latin, curent); lucru de mână (în oarele neocupate prin propuneri şi meditaţii)". Din cele 36 de ore prevăzute în planificarea săptămânală, şase erau alocate „lucrului la mână, cinci – limbii române, patru – limbii germane, câte trei – calculului (aritmeticii) şi geometriei, limbii franceze"; în câte două ore se studiau religia, istoria naturală, fizica, geografia, muzica vocală şi desenul, iar caligrafiei îi era rezervată o oră. Cursurile suplimentare (câte o oră săptămânal) erau cele de „politețe" și pentru „menagiul casei". Toate împreună trebuiau să contribuie la „cunoașterea generală a elementelor de știință și pregătirea cunoștiincioasă, spre a putea folosi la înaintarea în studii"[1462].

[1456] „Gazeta Bucovinei", nr. 60, 19/31 iulie 1894, p. 2.

[1457] Idem, nr. 47, 16/28 iunie 1894, p. 2.

[1458] Idem, nr. 81, 10/22 octombrie 1896, p. 3.

[1459] Sofia Ştefanovici, *op. cit.*, p. 86.

[1460] „Gazeta Bucovinei", nr. 63, 8/20 august 1896, p. 3.

[1461] Sofia Ştefanovici, *op. cit.*, p. 82.

Rezonând cu acțiunile și intențiile Societății Doamnelor Române, deputatul Ion Țurcan a solicitat ajutorul parlamentarilor din Viena în vederea obținerii aprobării pentru deschiderea Școlii poporale de fete, cu limba de predare româna. Dacă la 1 septembrie 1898, școala avea două clase, fiecare cu câte două specializări, în 1899 numărul claselor a ajuns la trei. Aflate sub directoratul Eufrosinei Wilhelm, cele mai multe dintre cadrele didactice proveneau din rândul fostelor eleve instruite în internat. Și pentru că școala era frecventată de 80 de fete, suma necesară întreținerii sale se ridica la aproximativ 3 000 de coroane, bani pe care Fondul greco-ortodox îi putea aloca doar în parte[1463].

În 1 octombrie 1902, societatea a inaugurat un „Asil de copii români" destinat copiilor „încă neapți de școală în limba și legea părintească", proveniți din mediul muncitoresc specific sectorului nordic al Cernăuțiului. Dacă administrarea azilului cădea în sarcina Ștefaniei Hurmuzachi, a Anesiei Mustatza și a Elenei Popovici, conducătoare era Ana Visteg, iar în fruntea Școlii Frobeliene se afla Aurora Filievici[1464]. Numărul copiilor cu vârste cuprinse între 3 și 6 ani a fost, inițial, de 10, el crescând treptat, până în 1906, la 50. Tot acolo, 16 eleve „sărace de la sate" găseau adăpost și hrană. Cazarea, întreținerea și mâncarea „simplă, însă destulă și sănătoasă" erau susținute de o subvenție de la Dieta Țării și de colecte și daruri. Și pentru că și în partea de sud a Cernăuțiului „lipsurile păturii de jos a populației orășenești românești erau imense, zădărnicind o creștere adecvată, decentă, a copiilor", în 1 iunie 1906[1465], societatea a deschis un al doilea astfel de așezământ în „suburbiul Mănăsteriște", sub atenta supraveghere a lui Nicu cavaler de Flondor și Lilli Flondor[1466].

Evident, societatea a întreprins diverse acțiuni caritabile, strângând fonduri pentru ajutorarea copiilor sărmani cu alimente, îmbrăcăminte și rechizite școlare. De altfel, sărbătorile religioase din calendarul ortodox erau un bun prilej pentru împărțirea de daruri; astfel, de ziua Sfântului Ștefan, în anul 1895, „școlerii săraci" din Clocucica au primit „papuci, ciubote, mantale, scurteice și materii de fuste în preț de peste 150 de florini"[1467]. Donațiile erau făcute de fiecare filială, în prezența comitetului societății, a autorităților locale și a „poporenilor și poporencelor". Alte venituri se obțineau în urma reuniunilor la care se organiza bazarul. Iată cum se reflecta, în același periodic orădean condus de Iosif Vulcan, o astfel de manifestare desfășurată în 2 martie 1894, în folosul Școlii de fetițe din Cernăuți: „Bazarul a reușit splendid și a produs pentru scopul numit peste 2 500 [de] fl. Damele vindeau în șatre tot felul de obiecte". Sunt apoi nominalizate persoanele care se ocupau de „beuturi recoritoare", „prăjituri", „tutungerie", „industrie națională", „chioșcul de cafea", „șampanie", „bufet" etc.[1468].

Și pentru că a doua componentă specificată în statutul și scopul societății era aceea de a spori lucrurile „de casă, adecă a feluritelor țesături și cusuturi", dintre inițiativele pentru păstrarea portului tradițional amintim încurajarea folosirii vopselurilor extrase din „ierburi și tulpine care nu se distrugeau nici prin apă, nici prin focul soarelui", păstrând astfel „caracterul vechi național al modelelor adevărat românesci, căci ele au produs și admirația streinilor"[1469]. În acest sens, în 1 iunie 1899 se deschidea *Cursul de croit și cusut albituri*, condus de Elena Popovici, „gratuit și numai pentru fetele române". Societatea a încurajat populația de la sate să trimită la Cernăuți „cele mai frumoase țeseturi și cusuturi"[1470], ca reacție la ceea ce „Gazeta Bucovinei" numea „pângărirea" industriei de casă și „amenințarea influenței negative a modei"[1471]. În 1886, la Expoziția din Cernăuți, vizitată de Alteța Sa arhiducele Carol Ludwig, protectorul expoziției și ministrul Agriculturii, contele

---

[1462] *Ibidem.*

[1463] *Ibidem.*

[1464] *Raportul anual al comitetului Societății „Doamnelor Române" din Bucovina*, anul XIII, septembrie 1903 – august 1904, Cernăuți, 1904.

[1465] *Raportul anual al comitetului Societății „Doamnelor Române" din Bucovina*, anul XV, septembrie 1905 – august 1906, Cernăuți, 1906.

[1466] „Gazeta Bucovinei", nr. 16, 10/23 iunie 1906, p. 2.

[1467] „Deșteptarea", nr. 1, 1/13 ianuarie 1895, p. 10.

[1468] „Familia", anul XXX, nr. 9, 27 februarie/11 martie 1894, p. 106.

[1469] Idem, nr. 11, 6/18 februarie, p. 3.

[1470] „Deșteptarea", nr. 23, 1/13 decembrie 1894, p. 180.

[1471] „Gazeta Bucovinei", nr. 15, 16/29 decembrie 1897, p. 2.

Falkenhayn, cei doi au petrecut „mai ales în pavilionul industriei de casă, unde îs espuse lucrurile de casă. Bogătatea ornamentaţiunilor de pe cămeşile şi celelalte îmbrăcăminte, cum şi de pe covore, încântă foarte mult pe augustul oaspe". În nota transmisă revistei „Familia", Dionisie Olinescu nota că, „într-un unghieţ al pavilionului espuse dna de Grigorcea mai multe foteluri acoperite cu brâne ţărăneşci brodate. Aceste foteluri, cum şi mai multe alte lucruri din pavilion le cumperă Al. Sa"[1472]. Şi în aprilie 1899, publicul cernăuţean a fost plăcut surprins cu o Expoziţie de păpuşi în costum românesc[1473], reprezentând portul din toate părţile Bucovinei şi Moldovei. Succesul acestei întreprinderi a fost amplificat de iniţiativa unei renumite firme vieneze de a livra acest costum dincolo de hotarele provinciei.

La Expoziţia de industrie casnică şi artă populară[1474], deschisă în 9 noiembrie 1905 în sălile Muzeului din Viena, una din cele şase încăperi a fost destinată Bucovinei. Decorarea „în stil românesc" presupunea acoperirea pereţilor „cu scoarţe şi icoane bătrâneşti împodobite cu busuioc". Grinda „era încărcată cu lăicere, iar dulapul cu blidar era plin cu farfurii originale. În mijlocul odăii erau stativele (războiul) şi o tânără îmbrăcată în costum naţional explica celor curioşi cum se ţese. Vizitatorii erau tare încântaţi de produsele industriei casnice care erau de o frumuseţe netăgăduită: pânzeturile, ştergarele, năframele, catrinţele, scoarţele". Graţie acestor rezultate, care veneau să suplimenteze politicile integratoare ale administraţiei imperiale, Societatea a devenit membră a unei Asociaţiuni pentru propagarea industriei casnice femeeşti a tuturor provinciilor austriece[1475] din Viena, aflată sub înaltul protectorat al arhiducesei Maria Josefa, care avea depozite permanente cu ţesături şi cusături bucovinene destinate vânzărilor în Viena, Berlin şi Londra. De asemenea, prin intermediul altei firme vieneze, ţesături şi cusături bucovinene au ajuns să fie cumpărate şi admirate în Germania, Anglia, Elveţia şi America, iar la expoziţiile din Viena (1905) şi Berlin (1909) exponate similare au fost premiate.

În această acţiune, care luase, în timp, amploare au fost antrenate, conform *Raportului anual al comitetului Societăţii Doamnelor Române din Bucovina*, peste „300 de femei şi fete din Cernăuţi, Storojineţ, Câmpulung, Dorna etc."[1476] sau, potrivit Olgăi Ştefanovici, 500 de femei. Oricum, în anii 1909 şi 1910 veniturile societăţii, provenite din valorificarea produselor industriei de casă, au ajuns la aproape 20 000 de coroane[1477]. Suma totală se ridica la 10 – 12 000 de coroane pe an, în 1909, din care 6 000 reprezenta venitul celor ce munceau efectiv. Acestor fonduri li se adăugau cele provenite din administrarea a 17 fundaţii precum: „George cav. de Popovici", „Parascheva şi Mihalachi de Repta", „Aurora Tomovici născ. Gribovici, Eugeniu – Aristea – Sinclitichia – Eufrosina Gribovici", „Constantin şi Isabella de Flondor", „Constantin de Stamati-Ciurea", „Louis conte Logothetti", „Fundaţiunea Tit şi Fani de Onciul", „Iubiliară Francisc Iosif I", „Dr. Grigori Onciul, Victor baron Styrcea, Hortense şi Dimitrie ca. de Costin, Nicolae Ursachi"[1478].

Nu întâmplător, entuziasmată de acţiunile doamnelor române, „tinerimea românească universitară din Viena" scria într-o „felicitare telegrafică": „Exprimăm entusiastelor apărătoare ale demnităţii naţionale vecinic conştiente de chemarea lor, sentimentele de admiraţiune şi de iubire frăţească. Trăiască viitoarele matroane ale românismului! Tinerimea română vieneză"[1479]. De asemenea, în 10 iulie 1899, „Colonia română din Viena, întrunită în seara festivă a promoţiunii d-lui Vaida Voievod la gradul de doctor în medicină" transmite următoarea felicitare: „Iubitelor surori! Când mormântul era săpat pentru înmormântarea întregii naţiuni, aţi ridicat fruntea pline de mândrie, dovedind adversarilor deja triumfători, că mai vibrează în inimile june acel sentiment de demnitate, care nu sufere umilirea românilor pe propriul teritor. Entuziasmul cu care urmăriţi lupta desperată arată că spiritul lui Ştefan cel Mare a aprins scânteia salvatoare, ce a pătruns ca fulgerul în noaptea întunecoasă, respândind lumină asupra fatalelor împrejurări; reînvierea virtuţilor străbune i-au pus în uimire pe duşmanii cei mai crunţi ai neamului nostru. Felicitându-ve cordial, ve strigăm: «Înainte sub stindardul tricolor, Providenţa ni-a rezervat încă un rol pe pământul acesta»”[1480]. Iar rolul despre care aminteau autorii acelor rânduri avea să se concretizeze în alte şi alte acţiuni caritabile şi naţionaliste, timp de încă două decenii, până la înfăptuirea unirii din 1918.

[1472] Dionisie Olinescu, „Esposiţiunea din Cernăuţi", în „Familia", anul XXII, nr. 38, 1886, p. 457.

[1473] „Patria", nr. 10, 11/23 aprilie 1899, p. 79.

[1474] Idem, nr. 51, 5/17 decembrie 1905, p. 7.

[1475] *Raportul anual al comitetului Societăţii Doamnelor Române din Bucovina*, septembrie 1909 – august 1910, Cernăuţi, 1911, p. 6

[1476] Idem, septembrie 1908 – august 1909, Cernăuţi, 1909, p. 6.

[1477] Olga Ştefanovici, *op. cit.*, p. 175.

[1478] *Raportul anual al comitetului Societăţii Doamnelor Române din Bucovina*, septembrie 1909 – august 1910, Cernăuţi, 1911, p. 6.

[1479] „Patria", nr. 288, 20 iunie/2 iulie 1899, p. 3.

[1480] Idem, nr. 294, 7/29 iulie 1899, p. 2.

CONFLICTE ŞI SOLUŢII

REVOLUŢIA DE LA 1848–1849 ÎN BUCOVINA. PARTICULARITĂŢI. REVENDICĂRI. CONSECINŢE[1481]

MIHAI IACOBESCU

Revolution of 1848–1849 in Bukovina. Peculiarities. Claims. Consequences

(*Summary*)*

Representing a crucial historical moment for the entire evolution of Bukovina until the liberation from the Habsburgs and the Union of 1918 in Romania, the revolution founded and potentiated the conscience and the ideal of national unity. It stimulated and accelerated the engagement of the Bukovina elite and the activity of organizing and defending the national being. He formulated and disseminated ideas that became the pillars of the cultural-political movement until the Great Union of 1918. The new socio-political, economic and cultural claims were conceived and spread in and for larger political circles of the population, considerably overcoming the previous phase of the conception and spread of ideas of emancipation only at the small level of a group of initiates. Starting with 1848–1849, it was worked and advanced on a multitude of plans in order to culturally and politically emancipate the Bukovinian Romanians; at the same time, the institutional framework that prefaced and ensured the liberation and union of 1918 was forged and enlarged. For these reasons, the article resumes and analyses, in a concentrated manner, three defining elements of the revolution in Bukovina: peculiarities, claims and consequences. The conclusion is that the Revolution was a premise and a crucial moment in the preparation and realization, in perspective, of the Great Union of 1918.

Keywords: Bukovina, Revolution of 1848–1849, Great Union of 1918, Romanians, national struggle, national being.

Din perspectiva unui veac şi jumătate de la acea „primăvară a popoarelor", care a zguduit şi primenit aproape întreaga Europă cu idei şi revendicări novatoare rămase, în unele cazuri, în atenţia câtorva generaţii de luptători, spre a fi preluate, completate şi materializate în bronzul faptei, Bucovina a constituit o piesă din imensul angrenaj al evenimentelor complexe din Imperiul Habsburgic (având ea însăşi calităţile şi defectele revoluţiei din imperiu) şi a fost, totodată, o parte integrantă a revoluţiei româneşti. Aceasta pentru că, deşi supuşi austrieci, fruntaşii românilor bucovineni, iniţiatori şi slujitori ai idealurilor lansate la 1848–1849, apreciau revoluţia română drept „cea mai frumoasă pagină din istoria nouă a României". Cuvânt ademenitor şi dătător de mari speranţe şi îndemnuri, România devenea un laitmotiv în articolele şi comentariile din publicaţia Hurmuzăcheştilor, „Bucovina" (1848–1850), sugerând o realitate în devenire, pe care şi elita românilor bucovineni o întrezărea şi pregătea.

Reprezentând un moment istoric crucial pentru întreaga evoluţie a Bucovinei până la eliberarea de sub habsburgi şi unirea din 1918 la România, revoluţia a fundamentat şi potenţat conştiinţa şi idealul unităţii naţionale. A stimulat şi accelerat angajarea elitei bucovinene şi activitatea de organizare şi apărare a fiinţei naţionale. A formulat şi difuzat idei care au devenit pilonii mişcării cultural-politice de până la Marea Unire din 1918. Noile revendicări social-politice, economice şi culturale au fost gândite şi răspândite în şi pentru cercuri politice mai largi ale populaţiei, depăşindu-se în mod considerabil faza anterioară a zămislirii şi răspândirii unor idei de emancipare doar la nivelul restrâns al unui grup de iniţiaţi. Cu începere de la 1848–1849 s-a lucrat şi înaintat pe o multitudine de planuri în scopul emancipării cultural-politice a românilor bucovineni; totodată, s-a făurit şi lărgit cadrul instituţional care a prefaţat şi asigurat eliberarea şi unirea din 1918. Din aceste considerente, este necesar să reluăm şi să analizăm, într-o manieră concentrată, trei elemente definitorii ale revoluţiei din Bucovina: particularităţi, revendicări, consecinţe.

[1481] „Analele Bucovinei", anul VI, nr. 1, 1999, pp. 7–14.

* Traducere: Ştefăniţa-Mihaela Ungureanu.

În prealabil, ar fi necesar să anticipăm şi să subliniem aici necesitatea reconsiderării şi evaluării noţiunii de revoluţie. În cazul Bucovinei, evenimentele de la 1848–1849 au avut un caracter paşnic în esenţă, unind în acţiunea de formulare şi realizare a revendicărilor, reprezentanţi ai elitei româneşti din toate clasele şi mediile sociale, iar programul fundamentat şi dezvoltat până la 1918 a fost axat pe obiectivele cultural-politice şi naţionale. Deci, ca şi în cazul revoluţiei nipone Meiji, dar fără similitudini şi identităţi de aceeaşi factură, revoluţia din Bucovina nu se încadrează nici în schemele formulate de ideologia marxistă, nici în tiparele altor evenimente similare, de factură clasică, fiind în principal asemenea izbucnirii unui vulcan de idei-forţă novatoare şi reformatoare, care au mobilizat şi angajat toate generaţiile de până la 1918 într-o largă mişcare cultural-politică.

I. *Particularităţile revoluţiei din Bucovina* au fost generate de un complex de factori: situaţia concretă din imperiu şi din Bucovina; legăturile şi colaborarea elitei bucovinene cu fruntaşii românilor din celelalte teritorii; evoluţia sinuoasă a revoluţiei, pe de o parte şi, pe de altă parte, regruparea forţelor conservatoare zonale şi europene. Imperiul Habsburgic era la acea dată campionul legitimismului şi conservatorismului în Europa, el avea în fruntea sa pe ambiţiosul şi întreprinzătorul Metternich, acel „Don Quijote” cum îl numise Franz Grillparzer, Metternich fiind totodată ideologul Sfintei Alianţe, exponentul concepţiilor antimonarhiste, antiliberale şi contrarevoluţionare, care dorea să prevină unirea stătuleţelor germane şi italiene şi visa crearea Statelor Unite ale Europei, ca o plăsmuire ultraconservatoare, absolutist-feudală, condusă de lumea de cultură şi civilizaţie germană, în frunte cu Austria, alcătuire rezumată de Metternich în formula A.E.I.O.U. – *Austria est imperare orbi universali*.

Particularităţile revoluţiei din Bucovina s-au conturat în strânsă interdependenţă cu situaţia şi evoluţia evenimentelor de la 1848 din Imperiul Habsburgic, dar şi din spaţiul locuit de români. O primă chestiune este aceasta: a avut loc, în acest imens conglomerat etnolingvistic şi pluriconfesional, o revoluţie propriu-zisă sau a fost o sumă de mişcări şi revoluţii zonale, locale, la nivel provincial sau chiar într-un cadru şi mai restrâns, al centrelor urbane – Viena, Pesta, Praga, Blaj – în şirul cărora, undeva, se regăseşte şi capitala Bucovinei, Cernăuţi? Răspundem afirmativ, amintind faptul că în lunile martie şi aprilie 1848 s-au desfăşurat revoluţii doar în unele oraşe ale imperiului, apoi, din toamna anului 1848 până în vara anului 1849 a avut loc războiul cu Ungaria, pentru care Casa de Habsburg a făcut apel la ajutorul Rusiei, pentru ca în intervalul aprilie 1849 – decembrie 1850 să aibă loc conflictul austro-prusac. Trebuie adăugate şi alte particularităţi specifice imperiului: lipsa unei burghezii puternice şi solidare, capabile să reunească toate popoarele nemulţumite şi să le conducă spre înlăturarea regimului habsburgic (absolutist-feudal); menţinerea şi întreţinerea unor animozităţi şi ostilităţi permanente şi vehemente între minorităţi, neînţelegeri pe care cercurile imperiale, animate de principiul *divide et impera*, le-au încurajat şi manevrat cu abilitate în folosul lor; egoismul unor conducători locali, care n-au putut să-şi depăşească interesele şi sentimentele naţionalist-şovine, urmărind doar ridicarea şi emanciparea naţiei lor, în defavoarea altor popoare sau grupuri etnice cu care convieţuiau.

În Bucovina lipsea aproape total o burghezie economico-financiară, aceasta fiind suplinită de elita intelectuală, în frunte cu Hurmuzăcheştii – oameni cu o pregătire umanistă şi juridică riguroasă, de nivel european, care aveau relaţii şi simpatii întinse şi durabile, atât în spaţiul vechii Dacii, cât şi în cercurile progresiste austro-germane. Nicolae Iorga aprecia că Hurmuzăcheştii „credeau în posibilitatea unei vieţi româneşti libere, autonome, sub sceptrul Casei de Habsburg; dar, în acelaşi timp, înţelegeau să nu părăsească cu nimic din drepturile istorice şi din aspiraţiile legitime ale naţiei lor, reclamând pentru ea singură acest pământ al Bucovinei, care li se părea prielnic pentru a iniţia şi conduce o renaştere politică a neamului; ei nu scăpau astfel din vedere problema emancipării şi unificării întregului organism existent sub diverse forme de dependenţă sau în fruntariile Imperiului Habsburgic”.

Nu întâmplător, Hurmuzăcheştii au găzduit la Cernauca şi Cernăuţi, în vara şi toamna anului 1848, cea mai largă şi prestigioasă concentrare de fruntaşi ai revoluţiei, ai culturii şi vieţii publice româneşti, refugiaţi din întreg spaţiul locuit de români: peste 50 de moldoveni, între care Vasile Alecsandri, Al. I. Cuza, Mihail Kogălniceanu, Costache Negri, Alecu Russo; transilvăneni, între care Aron Pumnul, devenit fiu adoptiv al Bucovinei, George Bariţiu, Timotei Cipariu, Andrei Şaguna, ofiţeri de la cele patru batalioane din Bistriţa şi Năsăud; n-au lipsit nici legăturile şi contactele directe cu Muntenia – prin Leon Polaschi, fruntaşii de la Cernăuţi primeau în „deliruri de bucurie Proclamaţia de la Islaz şi Constituţia Guvernului provizoriu”, iar Bălcescu le scria moldovenilor şi cernăuţenilor urându-le „multă sănătate şi frăţie", trimiţându-le ca mesager pe prietenul Sandess. Casa Hurmuzăcheştilor era, după opinia lui George Bariţiu, „loc de azil sacru pentru mulţime de patrioţi eminenţi aruncaţi de valurile şi catastrofele anilor 1 848–1849". Graţie Hurmuzăcheştilor, Cernăuţiul căpăta, scrie istoricul Ion Nistor, „înfăţişarea şi semnificaţia unui adevărat congres al intelectualilor români de pretutindeni", la care se afla „tot ce românimea avea atunci mai distins ca sentiment, talent şi dragoste de neam".

Hurmuzăcheştilor, adevărat stat major al revoluţiei din Bucovina, li s-au alăturat: boierimea cu vederi liberale (care-l avea în frunte pe Doxachi Hurmuzachi), cea mai mare parte a clerului ortodox, în frunte cu Iraclie Porumbescu şi Silvestru Andrievici-Morariu, fruntaşii şi deputaţii ţăranilor – Mihai Bodnar-Bodnărescu, Miron Ciupercă (Ciupercovici), Ilie Niculiţă şi Vasile Ştirbu, precum şi elemente ale burgheziei aparţinând minorităţilor germane, evreieşti, armene şi poloneze, care au susţinut revendicările românilor, recunoscând la acea dată că aceştia formau majoritatea covârşitoare a populaţiei.

Împotriva lor s-au situat elementele privilegiate din rândul coloniştilor, aflate fie în fruntea aparatului civil şi militar din Bucovina, fie în conducerea pârghiilor vieţii economico-financiare, administrative şi juridice. Pe o poziţie retrogradă s-a situat şi o parte restrânsă a clerului ortodox, în frunte cu Eugen Hacman şi acele elemente din vârful ierarhiei clericale care s-au lăsat ademenite şi convertite de avantajele colaborării cu cercurile imperiale; reprezentanţii rutenilor şi huţulilor s-au situat, de asemenea, în tabăra adversă românilor, fiind manevraţi fie de tinerii ruteni austrofili, fie de bătrânii rusofili, încercând să zădărnicească despărţirea Galiţiei de Bucovina şi nădăjduind în formarea unui stat naţional ucrainean cu centrul la Lvov.

II. *Revendicările* formulate în mai multe documente programatice au fost fundamentate şi completate, urmărite sau părăsite în funcţie de evoluţia evenimentelor din imperiu şi din teritoriile româneşti. Cel mai concludent exemplu este cel al programului naţional, căruia Hurmuzăcheştii îi subordonau şi condiţionau rezolvarea chestiunilor social-economice, politice, culturale şi confesionale. În această problemă au fost elaborate şi apărate succesiv următoarele scenarii:

1. Unirea tuturor românilor, atât a celor din Principate şi Basarabia, cât şi a celor din Imperiul Habsburgic într-un stat unitar, cu ajutorul şi sub egida Casei de Austria; numele acestui stat ar fi putut fi chiar atunci România, cuvânt folosit în unele scrisori ale fruntaşilor revoluţiei şi foarte frecvent în paginile gazetei „Bucovina"; cum această încercare diplomatică a eşuat, fiindcă pe de o parte Austria se temea de complicaţiile şi implicaţiile internaţionale, iar pe de altă parte se confrunta ea însăşi cu focare ale revoluţiei în mai toate zonele imperiului, fiind nevoită să apeleze la ajutorul trupelor ruseşti spre a-şi salva propria existenţă, Hurmuzăcheştii au propus şi sprijinit o a doua soluţie.

2. Unirea românilor din cadrul imperiului, adică din Transilvania, Banat, Crişana, Maramureş şi Bucovina într-un mare ducat autonom, cu organe proprii de legislativ, executiv şi juridic; un astfel de proiect, prezentat şi explicitat în mod insistent şi consecvent cercurilor din jurul împăratului din lunile ianuarie–iulie 1849, a primit din partea cabinetului central o rezoluţie extrem de abilă, iezuită, contradictorie: pe de o parte se arăta că, prin art. 1 şi 4 ale Constituţiei din 4 martie 1849 se satisfăceau pe deplin aceste cerinţe, iar pe de altă parte că art. 6 din aceeaşi lege fundamentală nu permitea modificarea frontierelor actuale ale Ţărilor Coroanei şi că unirea românilor „ar dizolva numitele ţări ale Coroanei", ceea ce este contrar lucrurilor admise.

3. În mod spontan, ţăranii răsculaţi în luna septembrie în 1849 în zona Rădăuţi s-au prezentat cu revendicarea expresă a revenirii Bucovinei la Moldova; în acelaşi sens, într-o jalbă a coloniştilor germani din 11/24 iunie 1848, de la Frătăuţii Vechi, trimisă Parlamentului, se arăta că „dorinţa celei mai mari părţi a românilor este să restaureze starea care fusese aici înainte de anexare". De acelaşi lucru erau acuzaţi românii şi în memoriile rutenilor. Cum soluţia revenirii Bucovinei la Moldova ar fi fost posibilă numai în cazul prăbuşirii imperiului, ceea ce nu s-a întâmplat, bucovinenii au fost nevoiţi să se concentreze doar asupra dezideratului dobândirii statutului de autonomie provincială.

4. Deşi minimă faţă de celelalte soluţii enumerate anterior şi menţinută în limitele legalităţii, autonomia Bucovinei, înscrisă în Constituţia din 4 martie 1849, era văzută şi concepută de fruntaşii românilor bucovineni ca o premisă fundamentală „pentru păstrarea naţionalităţii, adică a legii, limbii şi obiceiurilor", cum se exprima deputatul ţăranilor, Mihai Bodnar-Bodnărescu, în manifestul explicativ distribuit în Bucovina.

Evantaiul revendicărilor, formulate iniţial în Petiţia Ţării, a fost mult lărgit şi completat în numeroase alte programe ale ţăranilor din comunele Gura-Humorului, Ilişeşti şi Braşca; aşa sunt cele din 30 iulie 1848, din 18 august 1848 (intitulat *În numele poporului din Bucovina*), cel din 20 septembrie 1848 (prezentat în Parlament de Miron Ciupercă, Niculiţă Ilie şi Vasile Ştirbu) sau cel mai cunoscut, din 17 noiembrie 1848 (*Fraţilor ţărani din Bucovina*).

În esenţă, în aceste documente se cerea: rezolvarea problemei sociale prin desfiinţarea boierescului şi împroprietărirea ţăranilor – soluţiile formulate variind între prevederea desfiinţării prin despăgubire şi fără niciun fel de „desdăunare" a proprietăţilor. Pentru stimularea industriei şi comerţului se prevedeau: înfiinţarea unui institut de credit, înlăturarea restricţiilor în relaţiile comerciale dintre Moldova şi Bucovina, „vecine şi consângene", precum şi cu celelalte teritorii româneşti. Pe tărâm religios se cerea: egalitate între confesiunile ortodoxă şi catolică, „înlăturarea tuturor îngrădirilor şi greutăţilor provenite din cauza acestor deosebiri"; introducerea principiului sinodal în alegerea episcopului şi stareţilor de mănăstiri, trecerea Fondului bisericesc în seama unui „Comitet Naţional ales din toate stările social ale cultului greco-neunit, sub controlul Dietei provinciale".

Multe dintre aceste revendicări esenţiale au fost detaliate şi completate în alte documente, adăugate la Petiţia Ţării. Aşa, de pildă, în Petiţia locuitorilor din comunele Gura-Humorului, Ilişeşti şi Braşca erau analizate şi denunţate sistemul împovărător de obligaţii şi prestaţii specifice zonei de frontieră, abuzurile vameşilor, încartiruirile de trupe şi rechiziţionările forţate; se mai cerea interzicerea prin lege a imigrărilor şi colonizărilor, perfecţionarea cărţilor funciare şi stabilitatea hotărnicirilor etc.

În *Memoriul Comitetului duhovnicesc*, din 9 octombrie 1848, se releva că sistemul de obligaţii perceput de preoţi de la credincioşi, ca: robota, taxele parohiale, mariajele, stolarul etc., trebuia desfiinţat şi înlocuit cu o salarizare îmbunătăţită a clerului ortodox, după exemplul salarizării clerului catolic; clerul ortodox mai solicita înfiinţarea unei tipografii româneşti şi stimularea activităţii de difuzare a cărţilor trebuitoare nevoilor spirituale ale populaţiei.

O revendicare fundamentală, prezentă în toate programele şi memoriile, o constituie obţinerea autonomiei provinciale. În acest sens, în manifestul intitulat *Fraţilor ţărani din Bucovina*, din 17 noiembrie 1848, argumentarea acestei cerinţe de însemnătate vitală era făcută de deputaţii şi fruntaşii ţăranilor în cuvinte simple, dar de o logică implacabilă şi pline de forţă de convingere: „Judecaţi, fraţilor, nu-i mai bine dacă îşi face cineva mămăliga singur, cum vrea el, decât să i-o facă altul, cum vrea acela? Nu-i mai bine să fie cineva singur gospodariu în casa lui şi stăpân pe livada lui, pe grădina lui şi pe pământul lui, decât să fie slugă la altul?".

În problema autonomiei, cererile deputaţilor şi fruntaşilor ţărani au fost armonizate, dezvoltate şi fundamentate ştiinţific de Hurmuzăcheşti, împreună cu reprezentanţii intelectualilor, preoţilor şi boierilor liberali, în documentul *Promemoriul la Petiţia Ţării*, tipărit şi difuzat în 24 februarie 1849 în cadrul Comisiei parlamentare pentru elaborarea Constituţiei. Acest document, însoţit de mai multe sute de semnături ale locuitorilor din oraşele şi satele Bucovinei, demonstra că Bucovina aparţine, atât prin trecutul istoric, cât şi prin caracterul covârşitor majoritar al populaţiei, individualităţii româneşti; ceilalţi minoritari, inclusiv rutenii, deşi destul de numeroşi, reprezintă elemente etnolingvistice şi confesionale alogene, care s-au aşezat în sate româneşti: rutenii dintre Prut şi Nistru au venit din Galiţia, îndeosebi după 1786, când acest teritoriu a fost integrat provinciei Galiţia; nici rutenii, nici huţulii nu au aceeaşi vechime cu românii, singurii autohtoni; în zona de nord a Bucovinei, românii din mai multe sate vorbesc, pe lângă limba română şi limba ruteană, mulţi chiar fără să o mai utilizeze şi pe cea română; aproximativ 80 000 de localnici au fost asimilaţi lingvistic de zilierii slavi, veniţi din Galiţia, pe domeniile mănăstireşti secularizate, odată cu venirea arendaşilor evrei sau armeni. Pentru a stăvili procesul slavizării jumătăţii de nord a Bucovinei, autorii *Promemoriului* cereau separarea imediată a Bucovinei de Galiţia şi constituirea acestei zone într-un ducat autonom. Lupta pentru dobândirea şi recunoaşterea autonomiei Bucovinei a fost nodul gordian al tuturor revendicărilor româneşti.

III. *Consecinţele imediate şi ulterioare* probează că, dintre toate teritoriile locuite de români antrenate în iureşul evenimentelor de la 1848–1849, Bucovina a fost teritoriul care atunci a obţinut cele mai multe revendicări, deşi, în finalul acestei etape, victoria românilor n-a fost nici deplină, nici definitivă.

Pe tărâm social, o primă consecinţă a fost desfiinţarea boierescului, adică a clăcii, dijmei, adăuşagurilor, taxelor, prestaţiilor, dărilor urbariale şi domeniale, prin răscumpărare; de asemenea în funcţie de cele cinci categorii de clăcaşi – podani, mijlocaşi, colibaşi, chiriaşi, zilieri sau halupari –, cei mai săraci au fost împroprietăriţi cu circa 80 000 de hectare din moşiile Fondului bisericesc. Fără să satisfacă decât în mică măsură cererile ţăranilor săraci, împroprietărirea zilierilor ruteni şi huţuli veniţi din Galiţia, i-a adus pe aceştia în situaţia de proprietari, ceea ce le-a dat apoi pretextul de a se considera autohtoni, fapt ce a complicat şi mai mult lupta românilor pentru apărarea drepturilor lor legitime, ca singuri autohtoni ai Bucovinei. În acelaşi domeniu al luptelor sociale, deceniile care au urmat au fost dominate de lupta pentru drept a ţăranilor şi mazililor din satele fostului ocol al Câmpulungului Moldovenesc, luptă finalizată abia în deceniul al optulea al veacului trecut, prin retrocedarea către ţărani a suprafeţei de 37 954 de iugăre şi 954 de stânjeni, adică aproximativ jumătate dintre pământurile acaparate abuziv de către administraţia imperială în acel domeniu cameral care, în 1872, s-a lichidat în zona Câmpulungului.

Acordarea, iniţial, teoretic şi provizoriu, a autonomiei, prin Constituţia din 4 martie 1849 a fost urmată de un ansamblu de măsuri: introducerea principiului publicităţii şi oralităţii în cazul judecăţilor civile şi criminale; crearea, la Cernăuţi, în toamna anului 1848, a celei dintâi catedre de limba şi literatura română, al cărei titular a devenit, prin concurs, cărturarul Aron Pumnul, fapt ce a permis introducerea acestei discipline la gimnaziu, liceu, Institutul Teologic şi Filozofic, precum şi la preparandia de curând înfiinţată; traducerea legilor austriece în limba română şi introducerea principiului ca funcţionarii ducatului să înveţe limba română, deoarece necunoaşterea acesteia în viitor, se spunea într-o patentă imperială din februarie 1849, „va îndepărta pe oricine de la deţinerea vreunei dregătorii". O nouă lege a presei admitea apariţia publicaţiilor în limba maternă, cu text alăturat în limba germană, aşa cum s-a procedat şi în cazul gazetei „Bucovina", apărută în perioada octombrie 1848 – octombrie 1850.

Deşi în decembrie 1851 era abrogată Constituţia din 4 martie 1849 şi se reintroducea absolutismul, lupta pentru realizarea dezideratelor formulate la 1848 a continuat, astfel încât, în 1861, s-a obţinut recunoaşterea definitivă a autonomiei Bucovinei. În 6 aprilie 1861 se întrunea prima Dietă a Bucovinei; deputaţii acesteia, aleşi pe timp de patru ani, reprezentau toate clasele şi păturile sociale: 12 erau din lumea rurală, a ţărănimii, şapte intelectuali, industriaşi, comercianţi, opt din rândurile marilor proprietari laici şi trei din partea clerului. Cu toate limitele ei, Dieta avea un caracter burghezo-democratic şi, pentru prima oară, populaţia românească, cea mai veche şi mai numeroasă în Bucovina, deţinea în noul organism majoritatea locurilor. Comitetul ţării, ca putere executivă, era format din patru membri şi un preşedinte, care îndeplinea şi funcţia de căpitan al ducatului. Prin rezoluţia imperială din 26 august 1861, s-a acordat Bucovinei o stemă proprie, ce reproducea, ca însemn heraldic, capul de bour de pe stema veche a Moldovei. Acordând Bucovinei Diploma imperială din 9 decembrie 1862, Francisc Iosif recunoştea că Bucovina este „parte din vechea Dacie" şi că „diferenţa limbei, a datinilor şi obiceiurilor nu îngăduie contopirea ei cu Galiţia". Bucovina mai căpăta un drapel propriu şi dreptul de a trimite deputaţi în Parlamentul central din Viena şi în Delegaţia austriacă, precum şi în Casa magnaţilor. Aceste prevederi îi ofereau posibilitatea să-şi organizeze o viaţă politică relativ proprie.

Sunt extrem de semnificative şi aprecierile fruntaşilor bucovineni asupra revoluţiei române în ansamblul ei. Cuprinzând întreg teritoriul locuit de români, revoluţia a fost, prin caracterul ei unitar – scria gazeta Hurmuzăcheştilor – „un lucrător pentru România întreagă". Analizând evoluţia societăţii româneşti în ultimul veac, ziariştii bucovineni scriau în paginile aceleiaşi gazete că „duhul României în veacul trecut şi în veacul de faţă au fost să aducă aminte fiilor României că sunt români, de origine romană, cu istorie romană"; românii din toate provinciile au apelat la istorie, încercând „s-o înfăţişeze Europei", pentru ca astfel „să-şi ceară rând între alte popoare". Între obiectivele esenţiale ale anului 1848, unirea tuturor românilor a constituit axul central al tuturor revendicărilor şi, apreciază fruntaşii bucovinenilor, „această unire s-a dorit pururea de cei mai însemnaţi bărbaţi ai României".

Lupta pentru apărarea şi afirmarea limbii, culturii şi istoriei naţionale, crearea, diversificarea şi modernizarea reţelei şcolare, înfiinţarea Bibliotecii Ţării şi colaborarea cu românii din întreg spaţiul vechii Dacii, mişcarea generală pentru emanciparea morală, socială şi naţională au constituit, în etapa de după 1848, până la eliberarea şi unirea din 1918, idei-forţă în jurul cărora s-au grupat şi angajat cele mai de seamă personalităţi ale Bucovinei de după revoluţie. Revoluţia a fost, aşadar, o premisă şi un moment crucial în pregătirea şi înfăptuirea, în perspectivă, a Marii Uniri din 1918.

OBŢINEREA AUTONOMIEI BUCOVINEI ÎN DEZBATEREA ELITEI MULTIETNICE PROVINCIALE (1848–1861)[1482]

MIHAI-ŞTEFAN CEAUŞU

The Achievement of Bukovina's Independence in the Debate of the Multi-ethnic Elite of the Province (1848–1861)

(*Summary*)*

More than a decade after its incorporation into the Habsburg Monarchy, Bukovina was subordinated to the larger province of Galicia. In the period 1786–1848, numerous discontents and tensions accumulated in the Bukovinian society because of the political-administrative subordination to Lviv. In 1848, the revolution brought into the discussion of the multi-ethnic elite of the province the problem of separation from Galicia and the achievement of independence, a fact proven by the petitions sent to the central imperial authorities in the years 1848–1849. By the Imperial Constitution of March 1849, Bukovina was recognized as an independent province of the Austrian crown. The internal crisis through which the Austrian Empire passed had as a result the abolition of provincial independence, in 1860, and the administrative unification of Bukovina with Galicia. The decision of the government led by Count Goluchowski was fought by the representatives of the provincial elite, be they Romanians, Armenians, Germans or Jews, by means of petitions. Their efforts were finally crowned by a success, as Bukovina received the status of an independent duchy within Cisleithania in 1861.

Keywords: Bukovina, Habsburg Monarchy, independence, Bukovinian elite, imperial constitution.

Spre mijlocul veacului al XIX-lea, Bucovina era o zonă marginală a Monarhiei de Habsburg, făcând parte, sub raport politico-administrativ, din provincia Galiţia. Includerea în marea provincie galiţiană s-a produs la un deceniu şi ceva de la anexare, prin hotărârea împăratului Iosif al II-lea din anul 1786. În perioada scursă din 1786 şi până în 1848, s-au acumulat în societatea bucovineană şi, mai ales, în rândul elitei, numeroase nemulţumiri şi tensiuni pe tema subordonării faţă de Lemberg. În toată perioada, nu s-a acceptat ideea pierderii individualităţii politice a provinciei, prin includerea în regatul Galiţiei, de care bucovinenii se simţeau separaţi de o întreagă evoluţie istorică diferită. Această situaţie a favorizat acumularea treptată a unor profunde stări de nemulţumire în provincie şi mai ales în rândul elitei.

În deceniile patru – cinci ale secolului al XIX-lea, structura socială a elitei provinciale oglindea pe deplin situaţia economică a provinciei. La acea dată Bucovina avea o economie bazată în cea mai mare parte pe agricultură, cu toate eforturile făcute de statul austriac, încă din ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea, pentru o dezvoltare industrială, comercială şi urbană mai accentuată. Marea proprietate funciară, aflată în cea mai mare parte în stăpânirea stării nobiliare, continua să deţină un loc de prim ordin în cadrul sectorului agricol. Starea nobiliară bucovineană prezenta acum o structură şi o componentă etnică mult diferită de aceea de la începutul stăpânirii habsburgice, în cadrul acesteia distingându-se o nobilime românească veche, de sânge, la care se adaugă noua nobilime, eterogenă sub raport etnic[1483]. Cea din urma provenea, mai ales, din rândul marilor negustori de origine aromână, armeană, polonă etc., ce au fost înnobilaţi de Curtea din Viena[1484]. În cadrul elitei bucovinene, atât noua cât şi vechea nobilime bucovineană se prezenta acum ca o clasă socială cu un nivel ridicat de cultură şi educaţie, desăvârşit fie la Universitatea din Viena, fie la alte universităţi din monarhie, doritoare să joace un rol mult mai important în structurile puterii politice executive din provincie decât cel pe care l-a avut până la acea dată. Alături de aceasta, spre mijlocul secolului al

---

[1482] „Analele Bucovinei", anul XIII, nr. 1, 2006, pp. 39–54.

* Traducere: Ştefăniţa-Mihaela Ungureanu.

[1483] Pentru schimbările survenite în cadrul stării nobiliare bucovinene vezi studiul nostru: „Mutaţii etno-sociale în structura nobilităţii din Bucovina (sfârşitul sec. XVIII – începutul sec. XIX)", în „Arhiva Genealogică", II (VII), nr. 3–6, 1995, p. 167 şi urm.

[1484] *Haus-Hof-und Staatsarchiv Wien, Adelsarchiv, Bukowiner Majestäten Buch,* passim.

XIX-lea începe să se afirme tot mai evident burghezia urbană, destul de eterogenă sub raportul provenienţei sociale şi naţionale, în rândul căreia intelectualitatea joacă un rol tot mai important. Elita provincială considera că ar fi putut să-şi atingă mai uşor ţelurile numai în condiţiile în care Bucovina dobândea un alt statut în cadrul Monarhiei de Habsburg, prin despărţirea de Galiţia şi constituirea sa într-o provincie imperială de sine stătătoare.

Climatul politic favorabil satisfacerii cerinţelor popoarelor din imperiu, instituit la Viena în urma înlăturării regimului absolutist, prin revoluţia din martie 1848 şi promulgarea cu titlu provizoriu, o lună mai târziu, a unei Constituţii liberale[1485], au fost factori ce au influenţat puternic opinia publică din Bucovina, determinând, pe de o parte o puternică mişcarea politică care avea drept ţel principal ideea autonomistă, iar pe de altă parte, una socială, ce urmărea eliberarea ţăranilor de sarcinile clăcăşeşti. În noile condiţii, elita politică românească, recrutată în principal din rândul clasei nobiliare şi al clerului ortodox de rang înalt şi mijlociu, s-a aflat în fruntea tuturor acţiunilor politice provinciale din anii 1848–1849, ce au avut în vedere obţinerea autonomiei Bucovinei[1486]. Acesteia i s-au raliat reprezentanţi din rândul celorlalte naţionalităţi existente în provincie: germani, armeni, poloni, evrei etc. Liderul de necontestat al elitei politice provinciale a fost Eudoxiu Ritter von Hurmuzaki. Alături i-au stat mereu fraţii săi Alexandru şi Gheorghe von Hurmuzaki, fondatorii primei gazete provinciale româneşti pentru politică, religie şi literatură, intitulată sugestiv „Bucovina”[1487], precum şi numeroşi alţi reprezentanţi ai elitei politice bucovinene.

Pe fundalul unei stări politice şi, mai ales, sociale, foarte încordate, în cursul lunii mai 1848[1488], liderii bucovineni vor căuta să ralieze în jurul programului politic autonomist cât mai mulţi aderenţi, din toate naţionalităţile provinciei şi, pe cât posibil, din toate clasele sociale. Apelând la calea petiţionară pentru afirmarea drepturilor locuitorilor provinciei, după mai multe întruniri politice, aceştia au formulat principalele doleanţe ale lor, într-un amplu memoriu destinat împăratului, redactat la sfârşitul lunii mai 1848. Memoriul, intitulat *Petiţia Ţării Bucovina*, era semnat de episcopul Hacman, de o serie de mari proprietari funciari, în frunte cu Doxachi von Hurmuzaki, de reprezentanţii burgheziei urbane, precum doctorul Cristof Petrovici, arhitectul Joseph Müller, farmacistul Wilhelm von Alth, tipograful Ferdinand Eckhart şi de alţi peste 230 de bucovineni din toate stările sociale şi naţionalităţile existente în provincie. După ce exprimau, în numele părţii bucovinene, sentimentele de mulţumire faţă de Patenta imperială din 15 martie 1848, ce promitea satisfacerea drepturilor politice şi cetăţeneşti ale tuturor locuitorilor monarhiei, cei mai de vază locuitori ai Bucovinei cereau împlinirea revendicărilor lor politice, cuprinse în cele 12 puncte ale petiţiei[1489].

Primul punct al *Petiţiei Ţării* cerea autonomia provincială a Bucovinei, prin despărţirea sa de Galiţia, în conformitate cu patenta împăratului Leopold al II-lea din 19 noiembrie 1790, ce stabilea ca aceasta „să fie privită şi tratată întotdeauna ca o provincie de sine stătătoare”, precum şi încuviinţarea reunirii anuale, în Cernăuţi, a unei diete proprii. Sub influenţa ideilor liberale ale momentului, se cerea ca în viitoarea Dietă a Bucovinei să fie reprezentate, în egală măsură, toate stările sociale existente în provincie, „fără deosebire de religie, şi anume: clerul, moşierimea, inteligheniţia, starea burgheză şi cea ţărănească”[1490], depăşindu-se astfel, într-o anumită măsură, modelul anterior de alcătuire a Dietei, care avea un caracter mai mult aristocratic, exclusivist, de sorginte medievală. De competenţa legislativă a Dietei provinciale era declarată chiar reglementarea situaţiei ţăranilor, cu condiţia sancţionării legii de împărat (punctul 5), precum şi controlul asupra modului de folosire a veniturilor rezultate din administrarea Fondului bisericesc ortodox al Bucovinei (punctul 12), cel mai mare proprietar funciar din provincie[1491]. Numai prin rezolvarea doleanţelor lor se considera că locuitorii din această provincie mică, ce trecea drept reprezentantă a naţionalităţii româneşti, vor putea păşi pe calea progresului, sub semnul libertăţii, fapt ce putea constitui un puternic impuls pentru milioanele de români din afara graniţelor monarhiei.

[1485] Erich Zöllner, *Istoria Austriei*, vol. I, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1997, pp. 436–438.

[1486] Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I, *De la administraţia militară la autonomia provincială (1774–1862)*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1993, p. 375 şi urm.; Ştefan Purici, *Mişcarea naţională românească în Bucovina între anii 1775–1861*, Suceava, Editura „Hurmuzachi”, 1998, p. 184 şi urm.

[1487] Teodor Balan, *Fraţii Gheorghe şi Alexandru Hurmuzachi şi ziarul „Bucovina”*, Cernăuţi, 1924, passim; Petru Rusşindilar, *Hurmuzăcheştii în viaţa culturală şi politică a Bucovinei*, Iaşi, Editura „Glasul Bucovinei”, 1995, p. 69 şi urm.

[1488] Serviciul Judeţean Suceava al Arhivelor Naţionale (în continuare se va cita: S.J.S.A.N.), Colecţia *Documente*, XII/23.

[1489] S.J.S.A.N., Colecţia *Documente*, XIII/35; vezi şi textul documentului publicat integral, însă fără semnături, la Cornelia Bodea, *1848 la români. O istorie în date şi mărturii*, vol. I, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1982, p. 609 şi urm.

[1490] Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 609.

[1491] *Ibidem*.

În raportul său din 3 iulie 1848, privitor la cererile din *Petiţia Ţării*, căpitanul districtului bucovinean, Gheorghe von Isăcescul, pornind de la situaţiile anterioare, considera că autonomia şi desprinderea de Galiţia erau doleanţe justificate atât de deosebirile de limbă, religie şi obiceiuri, cât şi de statutul anterior anexiunii austriece, când Bucovina întotdeauna a constituit o parte a Principatului Moldovei şi niciodată nu a fost unită cu regatul Poloniei. Isăcescul considera, totodată, necesară instituirea unei diete proprii a Bucovinei, în care să fie reunite toate stările, drept singura formă de reprezentare a tuturor intereselor provinciale[1492]. La rândul său, contele Agenor Goluchowski, vicepreşedintele guvernului Galiţiei, în raportul său adresat în 14 iulie 1848 preşedintelui Consiliului de Miniştri şi Ministrul de Interne, Anton Freiherr von Doblhoff, recunoştea că autonomia şi instituirea unei Diete erau chestiuni de maximă importanţă, de un deosebit interes pentru politica externă a imperiului, cu referire specială la Principatul Moldovei învecinate, „care simpatizează cu Bucovina, ca aparţinând unuia şi aceluiaşi neam şi cu Austria – mai ales de când aceasta a intrat în rândul statelor constituţionale"[1493].

Luând în discuţie revendicările din *Petiţia Ţării*, Ministerul de Interne din Viena notifica Guvernământului Galiţiei, în 1 august 1848, faptul că cererile locuitorilor Bucovinei, privitoare la autonomie şi la instituirea unei reprezentanţe provinciale, nu mai erau de domeniul competenţei guvernului central, ci al Parlamentului. Ca urmare, în aceeaşi zi, Doblhoff a prezentat petiţia bucovinenilor prezidiului Parlamentului Constituant din capitala imperiului, spre a fi pusă, la timpul său, în discuţia adunării. În condiţiile în care aceasta se constituise în Adunare Constituantă ce urma să delibereze în toate chestiunile referitoare la împărţirea monarhiei în provincii, la înfiinţarea unor diete provinciale ş.a., se considera că numai acest înalt for legislativ putea să dea satisfacţie doleanţelor din *Petiţia Ţării*, prin proiectatul act al viitoarei constituţii a imperiului[1494].

Odată cu retragerea, sub presiunea maselor, a Constituţiei din aprilie 1848, la jumătatea lunii mai, Curtea imperială din Viena a fost nevoită să decreteze ţinerea unor alegeri generale pentru desemnarea deputaţilor în viitoarea Dietă imperială, a cărei sarcină principală era să alcătuiască o nouă constituţie, menită să fie o expresie a voinţei populare. Prin legea electorală din 1 iunie 1848 se stipulau condiţiile în baza cărora urmau să se desfăşoare alegerile, stabilindu-se faptul că acestea urmau să aibă loc până la începutul lunii iulie. Pentru exercitarea dreptului de vot, în condiţiile unui cens foarte scăzut, persoanele masculine îndreptăţite de lege a se bucura de deplinătatea exercitării drepturilor lor electorale, trebuiau să aibă domiciliul stabilit în circumscripţia electorală în care urmau să aleagă sau să fie aleşi, de cel puţin şase luni şi vârsta de peste 24 de ani. Alegerea deputaţilor urma să se facă indirect, prin intermediul electorilor. Bucovina, deşi făcea parte din marea provincie Galiţia, a primit o circumscripţie electorală proprie, de nivel regional, la fel ca şi Cracovia. Din cei 108 deputaţi cât reveneau în total marii circumscripţii galiţiene[1495], Bucovinei, cu o populaţie de peste 400 000 de locuitori, i-au revenit opt deputaţi. La rândul său, circumscripţia bucovineană a fost împărţită în mai multe districte electorale. Prevederea expresă, în lege, a unui prag electoral de 20 000 de locuitori pentru alegerea unui deputat în mediul urban şi de 50 000 pentru alegerea unui deputat în mediul rural, a făcut ca în Bucovina, doar oraşul Cernăuţi să se poată constitui într-o circumscripţie electorală urbană, putând alege un reprezentant propriu, în timp ce celelalte oraşe bucovinene, cu o populaţie mult mai mică, au fost incluse în cadrul celor şapte circumscripţii electorale rurale, ceea ce nu le-a putut asigura o reprezentare corespunzătoare[1496].

Alegerile s-au desfăşurat în Bucovina într-un climat social tensionat de ameninţarea unor violente tulburări ţărăneşti, precum şi de diversele presiuni făcute de unii reprezentanţi ai autorităţilor galiţiene, care doreau ca Bucovina să rămână definitiv încorporată în marea provincie Galiţia. În urma alegerilor din iunie – iulie 1848 pentru Parlamentul din Viena, s-a ajuns ca, din cele opt locuri de deputaţi cât au revenit Bucovinei, şapte să fie ocupate de ţărani şi doar unul singur de un reprezentat din altă categorie socială, respectiv de profesorul cernăuţean Anton Kral. Rezultatul scrutinului electoral a fost expresia situaţiei sociale şi a antagonismelor existente în provincie, precum şi a puternicelor divergenţe de opinie din societatea bucovineană, privitoare la primordialitatea revendicărilor. Aceste divergenţe consensuale au fost consecinţa diferenţei dintre interesul elitei provinciale, preocupate de aspectul politic (obţinerea statutului de provincie autonomă, cu toate cele ce decurgeau din acesta) şi interesul masei ţărăneşti, care avea în vedere doar aspectul social (desfiinţarea obligaţiilor clăcăşeşti). Pe de altă parte, se poate afirma că în mentalul ţărănesc, în conformitate cu mai vechea tradiţie bucovineană a plenipotenţilor, domina ideea că interesele sătenilor în faţa claselor avute puteau fi apărate numai de un reprezentant provenit din rândurile sale şi nicidecum de unul din cercurile nobiliare sau a clasei de mijloc[1497].

[1492] Serviciul Arhive Naţionale Istorice Centrale (în continuare se va cita S.A.N.I.C.), Fond *Guvernământul Bucovinei, Ministerul de Interne*, mapa 2, dosar nr. 2/1848, f. 5.

[1493] *Ibidem*, f. 12.

[1494] S.J.S.A.N., Colecţia *Documente*, XII/40, XII/41, XII/42.

[1495] Andreas Gottsmann, *op. cit.*, p. 582.

[1496] Mihai-Ştefan Ceauşu, Gavril şi Sevastiţa Irimescu, Vasile Miron, *Din tezaurul documentar sucevean. Catalog de documente. 1393–1849*, Bucureşti, 1983, pp. 630–631.

În cazul activităţii desfăşurate în Dieta constituantă imperială din Viena de deputaţii bucovineni, în special de cei şapte ţărani, întâlnim o anumită dualitate a opţiunilor, dictată, în parte, de predominarea influenţei grupului social aparţinător, de slaba dezvoltare a conştiinţei lor naţionale, precum şi de precaritatea orizontului lor cultural şi politic. Această situaţie a făcut ca aceştia, pe de o parte, să susţină în comun anumite proiecte de legi, precum cel elaborat de deputatul silezian Hans Kundlich, privitor la eliberarea ţăranilor din raporturile de dependenţă faţă de stăpânii de moşii, făcând chiar anumite propuneri de amendare a lor[1498], iar pe de altă parte, în chestiunea constituţional-politică privitoare la statutul Bucovinei, să acţioneze divizat, în funcţie de convingerile proprii. Ca atare, problema despărţirii Bucovinei de Galiţia şi a obţinerii statutului de provincie autonomă, cu un guvernământ şi o Dietă proprie, în conformitate cu cerinţele formulate de elita politică bucovineană în *Petiţia Ţării* din iunie 1848, a fost susţinută permanent în forul legislativ central, în principal de către deputatul Anton Kral, căruia i se vor adăuga şi deputaţii ţărani români Mihai Bodnar, Miron Ciupercovici[1499] şi, într-o mai mică măsură, Gheorghe Timiş[1500]. În schimb, ceilalţi patru deputaţi ţărani bucovineni care nutreau anumite sentimente şi afinităţi pro ucrainene, ceea ce îi făcea să se simtă oarecum solidari cu marea masă a conaţionalilor galiţieni, s-au pronunţat permanent împotriva despărţirii de Galiţia şi a autonomiei Bucovinei[1501].

Atitudinea pro galiţiană a deputaţilor ţărani, în special a celor de origine etnică română, s-a datorat unui accentuat deficit de pregătire intelectuală, aceştia fiind, în cea mai mare parte, analfabeţi, dar şi politică, ceea ce a condus la transformarea lor în nişte instrumente în slujba unor forţe străine, interesate în perpetuarea vechiului sistem, aşa după cum avea să declare mai târziu deputatul cernăuţean Anton Kral[1502]. Aceste forţe erau reprezentate de funcţionărimea şi nobilimea galiţiană, cu interese specifice în zonă[1503], precum şi de mişcarea naţională ucraineană din Galiţia, aflată în plin proces de afirmare, ce revendica, pentru o ipotetică provincie ucraineană, şi teritoriul Bucovinei[1504]. Una dintre ideile de bază, prin care forţele care se manifestau împotriva separării de Galiţia reuşeau să manipuleze atât pe deputaţi ţărani, cât şi masa ţărănească, era aceea că în cazul în care Bucovina ar deveni provincie autonomă, nobilimea funciară şi preoţii ar prelua conducerea şi ar căuta, prin intermediul Dietei provinciale, să înrăutăţească situaţia social-economică a ţăranilor, reintroducând vechiul sistem de obligaţii de natură feudală[1505]. În acest fel s-a reuşit atragerea în tabăra pro galiţiană, în octombrie 1848, şi a deputatului român Gheorghe Timiş[1506].

La începutul noii sesiuni a Parlamentului imperial constituant, mutat în noiembrie 1848 de la Viena la Kremsier, în urma schimbărilor survenite ca urmare a demisiei lui Ciupercovici şi a atragerii lui Gheorghe Timiş de partea celor ce militau pentru menţinerea vechilor stări de lucruri, de la mijlocul lunii noiembrie 1848 şi până la începutul lui februarie 1849, cauza autonomiei Bucovinei în Parlamentul constituant din Kremsier a fost susţinută numai de către deputaţii Anton Kral şi Mihai Bodnar. Profitând de faptul că deputaţii pro autonomişti erau în minoritate, la 15 decembrie 1848, deputaţii pro galiţieni au înaintat prezidiului Dietei imperiale un memoriu în care cereau, în numele alegătorilor lor, menţinerea Bucovinei în componenţa provinciei Galiţia[1507]. Această cerere, care venea în totală contradicţie cu cererile fundamentale cuprinse în *Petiţia Ţării*, pentru care subscriseseră sute de cetăţeni responsabili din toate categoriile sociale şi naţionalităţile din Bucovina, a prilejuit reacţia promptă a elitei politice româneşti, în frunte cu fraţii Hurmuzaki. În paginile ziarului „Bucovina", ce apărea bilingv, în română şi germană, la Cernăuţi, ei au dat expresie indignării opiniei publice bucovinene faţă de „trădarea de patrie şi dobitoceasca orbire" a celor patru deputaţi ţărani care, în urma acţiunilor lor, nu mai erau socotiţi a fi în drept să mai poată reprezenta interesele generale ale provinciei: „Ţara nu sunt acei patru neghiobi care, ca urmare a nefericitei legi electorale, şed, spre nenorocirea şi ocara Bucovinei, ca reprezentanţi ai noştri, cu legislatorii împărăţiei austriece în Parlament şi s-au făcut uneltele unor intriganţi politici, spre a cere încorporarea Bucovinei la Galiţia"[1508].

[1497] Olexandr Masan, „Deputaţii bucovineni în Parlamentul austriac în anii 1848–1849", în „Analele Bucovinei", anul IV, nr. 3, 1997, p. 766.

[1498] S.J.S.A.N., Colecţia *Documente*, XII/36, XII/44.

[1499] Zinaida Pungă, „Contribuţii la biografia unui paşoptist bucovinean, Miron Ciupercovici", în „«Ion Neculce»". Buletinul Muzeului de Istorie a Moldovei", s.n. tomul I, 1995, p. 124 şi urm.

[1500] Vezi în acest sens mai multe detalii, tratate pe larg, la Ştefan Purici, *op. cit.*, p. 188 şi urm.

[1501] Olexandr Masan, *op. cit.*, pp. 768–769.

[1502] „«Bucovina»". Gazetă românească pentru politică, religie şi literatură", nr. 10, 1849.

[1503] Zinaida Pungă, *op. cit.*, p. 125.

[1504] Ştefan Purici, *op. cit.*, pp. 193–194.

[1505] S.J.S.A.N., Colecţia *Documente*, XII/48; Mihai-Ştefan Ceauşu, Gavril şi Sevastiţa Irimescu, Vasile Miron, *op. cit.*, p. 634.

[1506] Ştefan Purici, *op. cit.*, p. 191.

În condiţiile în care majoritatea deputaţilor ţărani, aflată sub influenţa cercurilor pro galiţiene, refuza să sprijine cauza autonomiei provinciale, liderii mişcării pro autonomiste au căutat şi alte soluţii pentru atingerea ţelului propus, pe lângă susţinerea sa parlamentară de către deputaţii Kral, Bodnar şi Ciupercovici. În acest sens, Eudoxiu Hurmuzaki a căutat să acţioneze pe lângă anumite cunoştinţe ale sale aflate în posturi influente, precum ministrul Alexander von Bach, a căruia frate, Eduard, fusese numit în februarie 1849 în funcţia de căpitan al districtului Bucovina[1509], spre a putea obţine sprijinul autorităţilor centrale pentru ideea autonomiei provinciale. Pe de altă parte, elita politică românească a căutat să profite şi de momentul înscăunării noului împărat, Franz Joseph. Ca urmare, deputăţia sosită la ceremonia de înscăunare de la Olmütz, după ce a adus noului împărat, în 20 ianuarie 1849, omagiul Bucovinei din partea românilor bucovineni, i-a prezentat, printr-o adresă scrisă în limba română şi germană, şi doleanţele sale esenţiale, transformarea Bucovinei într-o provincie de sine stătătoare a coroanei austriece, prin despărţirea de Galiţia. Deputăţia a primit din partea împăratului asigurarea că doleanţele sale justificate vor fi rezolvate pozitiv[1510].

Câteva zile mai târziu, în 9 februarie 1849, aceeaşi deputăţie, ce îl avea în frunte pe episcopul ortodox al Bucovinei, Eugenie Hacman, iar în compunerea sa pe profesorii de teologie: Ion Calenciuc, Constantin Popovici şi Nicolae Hacman, pe marii proprietari: Eudoxiu von Hurmuzaki, Iordache von Vasilco, Iacob von Miculi, Cristof von Petrovici, Mihai von Zotta şi Alexandru von Goian, pe deputaţii: Mihai Bodnar şi Anton Kral (Ciupercovici nefiind încă ajuns), a înaintat Dietei constituante reunite la Kremsier un amplu Promemoriu la *Petiţia Ţării* din iunie 1848. Prin această nou petiţie, în redactarea căreia un rol fundamental a revenit istoricului Eudoxiu Hurmuzaki[1511], elita politică bucovineană solicita, în conformitate cu trecutul istoric şi cu principiul naţionalităţilor, în primul rând, imperioasa despărţire a Bucovinei de Galiţia şi constituirea sa într-o provincie autonomă de coroană, cu o administraţie şi o dietă provincială proprie, precum şi satisfacerea şi a altor cerinţe ale programului naţional, aducând, pe parcursul celor 20 de file ale memoriului, numeroase şi temeinice argumente de natură istorică, politică, naţională şi economică, menite să întărească justeţea acestor cereri[1512].

În urma insistenţelor reprezentanţilor elitei politice bucovinene, Dieta imperială a luat în dezbatere, spre sfârşitul lunii februarie, problema statutului acestui teritoriu în cadrul Monarhiei de Habsburg. Comisia desemnată să hotărască organizarea viitoare a Austriei, după audierea raportului asupra celor patru memorii contra şi patru pentru despărţirea Bucovinei de Galiţia, pe 24 februarie 1849 a decis, la propunerea deputatului polon Francisc Smolka, să propună plenului Adunării constituante să accepte înscrierea Bucovinei în proiectul de Constituţie, drept una dintre cele 14 provincii constitutive ale imperiului. În luarea acestei hotărâri au primat raţiunile de politică externă, considerându-se că, prin intermediul unei Bucovine autonome, prospere economic şi cultural, s-ar putea realiza atragerea românilor din Principatele Române în sfera de influenţă politică austriacă şi ar putea fi diminuată influenţa Rusiei asupra ucrainenilor rusofili[1513]. Propunerea, supusă votului pe 28 februarie 1849, a întrunit majoritatea voturilor membrilor Comisiei constituţionale, la care s-au adăugat cele ale deputaţilor bucovineni: Anton Kral, Mihai Bodnar şi Miron Ciupercovici. Împotrivă s-au pronunţat deputaţii: Ioan Dolenciuc, Vasile Murgoci, Vasile Cârste şi Gheorghe Timiş care, pe 3 martie, au înaintat chiar un protest împotriva acestei hotărâri, fără nicio urmare, însă, asupra deciziei luate[1514].

[1507] *Ibidem*, p. 201.

[1508] „«Bucovina»". Gazetă românească pentru politică, religie şi literatură", supliment la nr. 12, 1848.

[1509] S.J.S.A.N., Colecţia *Documente*, XII/65.

[1510] „«Bucovina»". Gazetă românească pentru politică, religie şi literatură", nr. 1, 1849; I. G. Sbiera, *O pagină din istoria Bucovinii din 1848–1850 dimpreună cu nişte notiţe despre familiea Hurmuzachi*, Cernăuţi, 1899, pp. 17–18.

[1511] Petru Rusşindilar, *op. cit.*, pp. 55–56.

[1512] S.J.S.A.N., Colecţia *Documente*, XII/64; Mihai Iacobescu, *op. cit*, pp. 402–403.

Cu toate că, în primele zile ale lunii martie 1849, împăratul Franz Joseph a respins proiectul de constituţie elaborat de Parlamentul imperial constituant din Kremsier care, la rândul său, a fost dizolvat prin hotărâre imperială, Curtea din Viena a reţinut dorinţa ce-i fusese exprimată cu puţin timp înainte de reprezentanţa naţională bucovineană şi, ca urmare, Bucovina a fost înscrisă în Constituţia impusă, din 4 martie 1849, ca una dintre ţările sau provinciile constitutive ale Coroanei Imperiului Austriei, cu titlul de ducat şi cu un guvernământ propriu în oraşul Cernăuţi, desemnat drept capitală a provinciei[1515]. În noile condiţii, în 13 martie 1849, Ministerul de Interne, printr-un decret ministerial, făcea cunoscute prevederile constituţionale privitoare la Bucovina, atât căpitanului acesteia, cât şi şefului administraţiei regatului Galiţiei. Decretul specifica faptul că Administraţia ţinutală sau cercuală din Cernăuţi urma să se constituie în Administraţia ţării sau a provinciei Bucovina. Aceasta urma să rezolve, sub directa îndrumare a Ministerului de Interne, toate afacerile politice provinciale, până la organizarea definitivă a organelor administrative[1516].

Noua lege fundamentală urmărea transformarea ansamblului Monarhiei de Habsburg într-un stat constituţional modern, după teoria dreptului public din secolul al XIX-lea, dorind să pună o temelie unitară imperiului, într-o viziune centralistă, în care provinciilor le era garantată autonomia în limitele prevederilor constituţionale. Puterea legislativă, în problemele ce priveau monarhia în întregul său, urma să fie exercitată de împărat şi de Dieta imperială (Reichstag), iar în chestiunile care priveau viaţa economico-socială şi politică a provinciilor, de monarh în uniune cu fiecare Dietă provincială (Landtag), luată separat[1517]. Însă, din cauza instaurării regimului neoabsolutist în Austria, prin Patenta imperială din 31 decembrie 1851, care suspenda Constituţia din 1849 şi toate legile rezultate din aceasta, problema Dietei provinciale a rămas nerezolvată[1518].

La începutul deceniului şapte al secolului al XIX-lea, regimul neoabsolutist s-a prăbuşit, fiind incapabil să facă faţă situaţiilor externe şi interne cu care se confrunta imperiul, întreprinzându-se paşii de politică internă necesari introducerii constituţionalismului, prin numirea unui guvern de orientare federalistă şi adoptarea unei noi constituţii în octombrie 1860. Pe fundalul puternicei crize financiare prin care trecea statul austriac, guvernământul ducatului Bucovina a fost desfiinţat, prin decretul Ministerului de Interne din 26 aprilie 1860[1519], iar provincia a fost inclusă din nou în regatul Galiţiei, ca un simplu district administrativ. Măsura luată a produs nelinişte în rândul populaţiei bucovinene. Reacţia elitei politice româneşti, în frunte cu fraţii Hurmuzaki şi a opiniei publice bucovinene faţă de hotărârea ministrului Goluchowski, de desfiinţare a autonomiei Bucovinei, a fost deosebit de vehementă[1520]. Liderilor români li s-au raliat reprezentanţi ai tuturor naţionalităţilor din provincie, inclusiv ai rutenilor[1521], în acţiunea de revendicare a autonomiei provinciale.

Chiar înainte de publicarea decretului, în Bucovina se aflase deja, pe diferite căi, despre intenţia ministrului, de desfiinţare a administraţiei provinciale şi de punerea sa în subordonarea directă a guvernământului galiţian. În aceste condiţii, la sfârşitul lunii martie 1860, Nicolae von Buchenthal, Dumitru von Perjul, Anton Lukasiewicz, Leon von Capri, Vasile von Teutul, Ioan von Mikuli, protopopul Vasile Drabitzki, preotul Leon Turturean şi alţi peste douăzeci şi cinci de semnatari din diferite stări sociale şi etnii au înaintat împăratului Franz Joseph o petiţie, în numele locuitorilor Bucovinei, prin care solicitau păstrarea în continuare a autonomiei provinciei[1522]. În memoria colectivă a locuitorilor provinciei era încă vie amintirea perioadei anterioare a dependenţei de Galiţia, când, în calitate de al 19-lea district galiţian, Bucovina a fost tratată ca un teritoriu lipsit de interes de la periferia monarhiei, a cărui limbă, obiceiuri, religie, situaţie socială şi materială nu au fost înţelese de administraţia galiţiană, iar ca atare, aceste interese nu au fost nici apărate şi nici promovate. Acelaşi lucru urma să se întâmple şi pe viitor, în cazul desfiinţării autonomiei provinciale, fapt ce ar fi însemnat jertfirea intereselor sale naţionale, politice şi private, ca şi a oricăror speranţe de modernizare politică, socială şi culturală, de dragul unor economii bugetare[1523]. Semnatarii petiţiei considerau că, la acea dată, în viaţa popoarelor bătea un alt puls, decât cel ce avea în vedere doar interesele materiale şi că impulsul spre autoconservare şi autoguvernare le punea în acţiune şi le mişca mai mult decât orice nevoie urgentă financiară. Totodată, în condiţiile în care Bucovina vărsa în vistieria statului, ca impozit anual, peste 1 900 000 de florini, la care se adăugau 12 609 florini de la Fondul bisericesc greco-oriental, costurile pentru întreţinerea unei administraţii provinciale autonome puteau fi pe deplin acoperite. În spijinul păstrării individualităţii Bucovinei erau aduse şi argumente ce aveau la bază raţiuni de politică externă. Un tratament politic inadecvat, precum pierderea autonomiei, putea avea influenţe negative asupra provinciilor de aceeaşi origine etnică din interiorul şi din exteriorul monarhiei. Acest fapt fusese remarcat anterior de unul dintre marii oameni de stat ai Austriei, contele Stadion care, sprijinind ideea autonomiei Bucovinei ca provincie de Coroană, făcuse o recomandare cu valoare de axiomă. „Bucovina – spunea el – ar putea să devină o imagine cu valoare de exemplu, în care ar putea să se oglindească ţările vecine"[1524], aluzie directă la Principatele Române.

[1513] I. G. Sbiera, *op. cit.*, pp. 22–23.

[1514] Ştefan Purici, *op. cit.*, p. 205.

[1515] „Reichs-Gesetz-Blatt", nr. 50, 1849.

[1516] S.J.S.A.N., Colecţia *Documente*, XII/69.

[1517] Erika Weinzierl, „Föderalismus und Zentralismus in dem Verfassungs Kämpfen des 19. Jahrhunderts", în vol. *Der Österreichische Föderalismus und seine historischen Grundlagen*, Wien, Verlag „Ferdinand Hirt", 1972, p. 110.

[1518] Hugo Hantsch, *Die Geschichte Österreichs*, vol. 2, Graz–Wien–Köln, 1955, pp. 368–369.

[1519] „Reichs-Gesetz-Blatt", nr. 107, 1860.

[1520] Raimund Fr. Kaindl, *Geschichte der Bukowina*, vol. III, Czernowitz, 1898, p. 28; Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 427 şi urm.

[1521] Ştefan Purici, *op. cit.*, p. 227.

În 1 aprilie 1860, din porunca împăratului, petiţia bucovinenilor a fost înaintată spre rezolvare ministrului de Interne, cu recomandarea să fie luată în consideraţie, la fel ca şi alte cereri asemănătore din alte provincii de Coroană, atunci când se discuta problema. Pe 24 aprilie, Goluchowski punea rezoluţia de a fi clasată la dosar cererea, motivul fiind acela că încetarea funcţionării guvernământului provinciei era deja o chestiune în executare legală[1525]. Prin punerea în aplicare a decretului de desfiinţare a administraţiei autonome provinciale, Bucovina pierdea cea mai mare parte dintr-un valoros corp funcţionăresc, alcătuit pe parcursul a mai bine de un deceniu, aceştia fiind redistribuiţi în alte provincii. Odată cu introducerea administraţiei districtuale, locul preşedintelui provinciei a fost luat de un căpitan districtual. În această funcţie a fost numit un reprezentat al elitei bucovinene, Iacob von Miculi, care anterior avusese rangul de consilier al guvernământului şi de locţiitor al preşedintelui ţării[1526]. Prin aceasta se căuta să se dea o palidă satisfacţie bucovinenilor.

Prin mesajul tronului, din 1 iunie 1860, au fost deschise lucrările Consiliului Imperial întărit din Viena[1527]. În condiţiile în care s-a aflat că acesta urma să ia în discuţie şi forma de organizare a statului, după ce, în prealabil, probabil va fi sondat, fără efecte pozitive, poziţia deputatului bucovinean Alexandru N. von Petrino, elita politică bucovineană a intervenit pentru sprijinirea drepturilor Bucovinei pe lângă ceilalţi doi români reprezentanţi în consiliu, episcopul ardelean Andrei Şaguna şi marele proprietar bănăţean Alexandru von Mocioni. Făcându-i cunoscută lui Şaguna părerea opiniei publice bucovinene, care considera că prin desfiinţarea autonomiei provinciale şi prin unirea cu „Polonia austriacă", ducatul Bucovinei „este în oara aceasta ameninţat de o lovitură de moarte în tot ce-i este mai scump, în lege, în biserică, în limbă, în toate interesele naţionale, morale şi materiale", Eudoxiu şi Gheorghe Hurmuzaki îi cereau, în 2/14 iunie 1860, să prezinte împăratului petiţia pe care urmau să i-o trimită. De asemenea, episcopul ardelean era solicitat să sprijine verbal acţiunile elitei politice bucovinene care vizau redobândirea statutului de provincie autonomă[1528].

În septembrie 1860 a fost luată în discuţia Consiliului Imperial forma de stat pe care urma să o ia monarhia, prezentându-se un raport al majorităţii, ce se pronunţa pentru forma federalistă şi unul al minorităţii, ce opta pentru centralism[1529]. Atunci când, în cadrul dezbaterilor din consiliu, în 14 septembrie 1860, s-a luat în discuţie şi problema autonomiei Bucovinei, deputatul bănăţean Mocioni s-a pronunţat în favoarea sa. Cunoscând situaţia din memoriile bucovinenilor, acesta îşi argumenta poziţia invocând faptul că în memoria bucovinenilor era încă vie amintirea perioadei anterioare de unire administrativ-politică cu Galiţia. Aceasta era percepută ca o perioadă negativă, când posturile de conducere au fost ocupate de persoane din afara provinciei, care nu cunoşteau nici limba, nici obiceiurile şi nici situaţia politică locală, fapt ce a determinat o lipsă totală de interes pentru propăşirea intereselor culturale, economice, sociale şi politice ale acestei zone. De aceea, considerând că „încorporarea Bucovinei la Galiţia pare a fi nepotrivită şi făcută împotriva majorităţii populaţiei", Mocioni a solicitat ca problema autonomiei Bucovinei să fie înaintată împăratului spre soluţionare[1530]. În aceeaşi şedinţă, o poziţie contrară a avut-o deputatul bucovinean Alexandru von Petrino, cel care, într-o şedinţa anterioară, în 10 septembrie, a susţinut, alături de Şaguna şi Mocioni, cauza înfiinţării unei mitropolii ortodoxe unice pentru românii din Imperiul Austriei, ce urma să-i cuprindă atât pe cei din Ardeal, cât şi pe cei din Bucovina şi Banat[1531], fapt ce era în asentimentul ideii sale federaliste, de realizare a unei autonomii naţionale a românilor prin biserică. Situându-se de partea guvernului federalist şi a poziţiei ministrului Goluchowski, căruia probabil îi era dator pentru numirea în consiliu, Petrino nu a pledat pentru sprijinirea redobândirii autonomiei Bucovinei. Acest lucru l-a făcut, însă, în nume personal, fără a susţine că aceasta era şi poziţia opiniei publice din provincia a cărei reprezentant era, declarând că, „dacă un organism birocratic funcţionează numai pentru a asigura autonomia, atunci eu, pentru persoana mea, pot renunţa la el"[1532].

[1522] S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul Bucovinei, Ministerul de Interne*, mapa 2, dosar nr. 6/1860, f. 3–8.

[1523] *Ibidem.*

[1524] *Ibidem*, f. 7.

[1525] *Ibidem*, f. 1–2.

[1526] *Ibidem* , f. 21.

[1527] Gustav Kolmer, *Parlament und Verfassung in Österreich*, vol I, *1849–1869*, Wien–Leipzig, 1902, p. 31.

[1528] Teodor Balan, „Redobândirea unei autonomii", în „Revista arhivelor", tomul VII, nr. 1, 1946, pp. 66–67.

Elita politică românească, cea care reuşise să aducă alături de sine şi pe reprezentanţii celorlalte naţionalităţi din Bucovina, sub stindardul luptei pentru restaurarea autonomiei provinciale, nu a renunţat să militeze pentru această idee, chiar şi după ce includerea în Galiţia şi introducerea administraţiei districtuale a devenit un fapt împlinit. Restaurarea autonomiei Bucovinei a continuat să fie obiectivul esenţial urmărit de liderii politici ai românilor bucovineni, la fel ca în cazul românilor din Transilvania, înainte şi mai ales după dualism[1533]. Calea de exprimare politică aleasă a rămas în continuare cea petiţionară. În acţiunea petiţionară au fost antrenate şi unele instituţii şi organizaţii provinciale care erau afectate, direct sau indirect, de schimbarea de statut produsă, precum: Primăria municipiului Cernăuţi, Camera de Comerţ şi Industrie sau Asociaţia pentru Cultura Ţării. Între acestea, Camera de Comerţ, în frunte cu farmacistul Wilhelm von Alth, ca reprezentantă a burgheziei urbane, s-a manifestat cel mai activ în direcţia redobândirii autonomiei, alături de elita nobiliară românească[1534]. Pentru a contracara acţiunile revendicative ale fruntaşilor opoziţiei bucovinene, în octombrie 1860, ministrul Goluchowski a cerut căpitanului districtului Bucovina, Iacob Miculi, să cerceteze cine instiga pe bucovineni împotriva unificării administrative cu Galiţia. Totodată, el a dispus ca Oficiul de Poştă din Cernăuţi să nu mai expedieze la Viena petiţiile cu revendicări autonomiste. Aceleaşi măsuri restrictive erau comunicate şi de autorităţile galiţiene, care cereau administraţiei bucovinene să interzică difuzarea în provincie a unui manifest întocmit de Eudoxiu Hurmuzaki, prin care bucovinenii erau chemaţi să sprijine acţiunea autonomistă[1535].

Măsurile represive la adresa patrioţilor bucovineni nu au putut stăvili mişcarea pentru redobândirea vechiului statut al Bucovinei. Ca atare, în 10 noiembrie 1860, Eudoxiu von Hurmuzaki, în calitate de preşedinte al Asociaţiei pentru Cultura Ţării, Wilhelm von Alth, ca preşedinte al Camerei de Comerţ, Joseph Lepszy, în numele magistratului oraşului Cernăuţi, profesorul Ioan Calinciuc, Ignatz Weismann, asesorul consistorial Theoctist Blajevici, marii proprietari Iordache von Vasilco, Ioan von Costin, Gustav Marin, Gheorghe Hurmuzaki şi alţi zeci de semnatari din toate categoriile sociale au întocmit o nouă şi amplă petiţie pe tema autonomiei provinciale, ce relua în mare parte argumentele din memoriul din martie 1860, pe care au înaintat-o împăratului Franz Joseph[1536].

[1529] Gustav Kolmer, *op. cit.*, p. 32.

[1530] Teodor Balan, *op. cit.*, pp. 61–62.

[1531] Ion Nistor, *op. cit.*, p. 124.

[1532] Teodor Balan, *op. cit.*, p. 60.

[1533] Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Şerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1998, p. 407.

[1534] S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul Bucovinei, Ministerul de Interne*, mapa 2, dosar nr. 6/1860; mapa 5, dosar nr. 2/1855.

[1535] Ştefan Purici, *op. cit.*, pp. 230–231.

Demiterea cabinetului de orientare federalistă Rechberg-Goluchowski, în 13 decembrie 1860, şi numirea unui nou guvern în frunte cu şeful liberalilor germani, Anton von Schmerlig[1537], care se situa, în privinţa organizării de stat, pe poziţia centralismului, vizând ca guvernul şi Parlamentul central să aibă un mai mare control asupra provinciilor, a dat un nou avânt elitei politice bucovinene în acţiunea sa de revendicare a despărţirii Bucovinei de Galiţia şi de reinstalare a guvernământului provincial. În acest sens, căpitanul districtului bucovinean, Miculi, raporta Guvernământului galiţian din Lemberg, la 27 decembrie 1860, că „retragerea excelenţei sale a domnului ministru de stat conte von Goluchowski se însoţea în Bucovina cu o vie mişcare". Pe 26 martie „s-a adunat un mare număr de moşieri, mare parte de naţionalitate română, în casa baronului Iordache von Vasilco-Sereţchi" care, după un scurt consiliu, au hotărât să semneze o petiţie întocmită de Doxachi von Hurmuzaki. La această petiţie au subscris şi orăşenii din Cernăuţi[1538]. Guvernământul Galiţiei raporta la rândul său Ministerului de Interne, la sfârşitul lunii decembrie, faptul că participanţii la această adunare au hotărât ca petiţia de mari dimensiuni întocmită, care cerea autonomia provinciei, să fie înaintată împăratului de o deputăţie ce urma să plece la Viena în acest scop[1539]. O altă petiţie, pe aceeaşi temă, a fost trimisă pe 28 decembrie ministrului de stat Schmerling de Wilhelm von Alth, în calitate de preşedinte, şi lui Andreas Miculici, secretar al Camerei de Comerţ şi Industrie a Bucovinei[1540]. La rândul său, consiliul magistratului oraşului capitală Cernăuţi, în numele locuitorilor săi, a adresat în 30 decembrie două petiţii, una şefului guvernului, iar alta împăratului, prin care solicitau redobândirea statutului de provincie de Coroană[1541].

Acţiunile elitei politice româneşti au depăşit graniţa provinciei şi ele au vizat chiar, ca prin intermediul presei, să încerce o sensibilizare a atenţiei opiniei publice din Viena şi din imperiu în chestiunea Bucovinei. Pe această linie se înscrie articolul lui Eudoxiu von Hurmuzaki, intitulat „Cu privire la problema anexării Bucovinei la Galiţia", publicat în numărul din 30 decembrie 1860 al cotidianului vienez de mare tiraj, „Die Presse"[1542]. Dând expresie publică satisfacţiei produse în mediile bucovinene de înlăturarea de la putere a lui Goluchowski, cel ce iniţiase acţiunea de încorporare a Bucovinei în Galiţia, Hurmuzaki evidenţia faptul că anularea autonomiei a provocat opoziţia celei mai mari părţi a societăţii bucovinene. Acest fapt a fost reliefat şi de numeroasele petiţii adresate împăratului, care au fost întocmite în mod independent, de proprietatea funciară, de orăşenime, de comercianţi sau de cler, prin care se cerea păstrarea autonomiei provinciale. În provincie a existat, însă, şi o fracţiune redusă de anexionişti, legată prin interese private de poziţia de mare influenţă a lui Goluchowski. Dezbaterile din Consiliul Imperial, precum şi atitudinea de suspicionare a „patrioţilor" de unii funcţionari ai administraţiei Bucovinei, demonstrase pe deplin acest lucru. De aceea, Hurmuzaki cerea înlăturarea din administraţie a acelora ce se dovediseră a fi uneltele lui Goluchowski, în condiţiile în care noul ministru de stat se pronunţase cu o zi în urmă pentru restabilirea guvernământului provincial[1543]. În aceeaşi idee a lămuririi opiniei publice asupra necesităţii redobândirii statutului de provincie de coroană, Eudoxiu Hurmuzaki, aflat în capitala imperiului spre a interveni în chestiunea bucovineană pe lângă fostul său coleg din vremea studenţiei, Anton von Schmerling, a publicat în ianuarie 1861, în tipografia „Carl Gerold's Sohn" din Viena, broşura intitulată *Die Emanzipationsruf der Bukowina* (*Chemarea la emancipare a Bucovinei*). Aceasta cuprindea „petiţia bucovinenilor către împărat", semnată de 250 de reprezentanţi din toate „clasele, naţiunile, stările şi confesiunile Bucovinei", ce fusese prezentată monarhului Austriei de către o deputăţie formată din moşierii Eudoxiu cavaler von Hurmuzaki, Alexandru baron von Vasilco-Sereţchi, Dumitru von Popovici şi Gustav Marin[1544], „promemoria deputăţiei bucovinenilor" şi

---

[1536] S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul Bucovinei, Ministerul de Interne*, mapa 2, dosar 6/1860, f. 11 şi urm.

[1537] Erich Zöllner, *op. cit.*, pp. 501–502.

[1538] S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul Bucovinei, Ministerul de Interne*, mapa 5, dosar nr.2/1855, f. 18.

[1539] *Ibidem*, f. 17.

[1540] *Ibidem*, f. 21 şi urm.

[1541] *Ibidem*, f. 42 şi urm.

[1542] Teodor Balan, *op. cit.*, p. 68 şi urm.

[1543] *Ibidem*, pp. 69–70.

[1544] S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul Bucovinei, Ministerul de Interne*, mapa 5, dosar nr. 1/1861, f. 23.

„adresa bucovinenilor către ministrul de stat Schmerling”[1545], toate susţinând în mod argumentat necesitatea redobândirii statutului de provincie autonomă şi a instituirii unei Diete provinciale cu atribute sporite.

În urma insistenţelor elitei politice bucovinene, în frunte cu Eudoxiu von Hurmuzaki, noile autorităţi centrale din Viena au îmbrăţişat ideea revenirii Bucovinei la statutul anterior, de provincie autonomă a coroanei austriece. După ce ministrul de Interne, Schmerling, prin circulara din 29 decembrie 1860[1546], a făcut cunoscut că, imediat ce condiţiile vor permite, se va reintroduce administraţia provincială autonomă pentru ducatul Bucovinei, el a reafirmat acelaşi lucru, în 6 ianuarie 1861, într-o scrisoare adresată preşedintelui Camerei de Comerţ a Bucovinei, Alth, prin care dădea un răspuns cererilor formulate în petiţia înaintată de acesta, în 28 decembrie 1860, pe adresa ministrului[1547].

Noul guvern austriac se străduia, la începutul anului 1861, să revigoreze viaţa politică a imperiului, prin introducerea constituţionalismului şi a parlamentarismului. În acest scop el a alcătuit un nou proiect de constituţie şi o nouă lege electorală, prezentate a fi ca o completare a prevederilor Diplomei imperiale din 20 octombrie 1860. Aceste proiecte vizau, între altele, să instituie un Parlament central în capitala Monarhiei de Habsburg, sub forma Consiliului Imperial, ce urma să cuprindă reprezentanţi din toate provinciile imperiale, inclusiv din ţările Coroanei maghiare. Totodată, se avea în vedere ca în fiecare provincie de Coroană să se constituie o Dietă sau, mai bine zis, o Cameră legislativă, ca un corolar al autonomiei provinciale. În cele din urmă, intenţiile guvernului Schmerling au fost transpuse în practica politică prin Constituţia imperială din 26 martie 1861, ce a reconfirmat pentru Bucovina statutul de ţară de Coroană, cu rangul de ducat, având o Dietă provincială proprie şi reprezentanţi în Parlamentul din Viena[1548].

În concluzie, putem afirma că obţinerea autonomiei provinciale a Bucovinei a fost rezultatul nemijlocit atât al eforturilor elitei politice locale, făcute vreme de mai bine de un deceniu, cât şi al influenţelor pozitive sau negative rezultate din evoluţia situaţiilor politice concrete din Imperiul Austriei, între Revoluţia din 1848 şi instituirea deplină a regimului constituţional, în 1861. Pe parcursul perioadei, în momentele cheie pentru înfăptuirea programului autonomist, la nivelul elitei politice bucovinene s-a realizat un consens ideologic uniform, în sensul că elitele nu au dat expresie publică a niciunui dezacord politic profund, ci, din contră, ele şi-au conformat declaraţiile cu un ideal unic şi explicit, stabilit „oficial” de cei aflaţi în fruntea sa.

[1545] *Die Emanzipationsruf der Bukowina*, Wien, Carl Gerold's Sohn, 1861.

[1546] Teodor Balan, *op. cit.*, p. 70.

[1547] S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul Bucovinei, Ministerul de Interne*, mapa 5, dosar nr. 2/1855, f. 19–20.

[1548] „Reichs-Gesetz-Blatt”, Beilage II, Bukowina, nr. 20, 1861.

ROMÂNI BUCOVINENI REFUGIAȚI ÎN ROMÂNIA ÎN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL ÎN DOCUMENTE AUSTRIECE[1549]

LIGIA-MARIA FODOR

Bukovinian Refugees in Romania During the First World War in Austrian Documents

(*Summary*)*

The outbreak of the First World War in 1914 had profound implications for Bukovina, one of the provinces of the Habsburg Empire. During the first international conflagration, when the national movement was booming, the Bukovinian Romanians continued to assert their identity and fought for their ideal: the union of Bukovina with the Kingdom of Romania. In this context, many Bukovinian Romanians (teachers, bankers and postal workers, doctors, engineers, priests, judges, lawyers, notaries, sellers, carpenters, students and secondary school pupils) fled to Romania with the hope of a better living. There they disputed the Habsburg monarchy's governance policy, they publicized its negative repercussions on the Romanians and expressed their views on the union. As a result, the authorities in Bukovina decided to terminate the working relationship for refugees in Romania, to suspend remunerations and pensions, and even to prosecute the refugees for high treason.

Keywords: Habsburg Empire, Romania, Bukovina, First World War, refugees.

Bucovina, una dintre provinciile Monarhiei Habsburgice la momentul declanșării Primului Război Mondial în anul 1914, a fost afectată în mod direct în timpul acestei conflagrații, pentru că acest teritoriu a fost ocupat de trei ori de trupele rusești[1550]. În aceste împrejurări, activitatea instituțiilor bucovinene a fost suspendată în nenumărate rânduri, iar guvernul de la Cernăuți a fost nevoit să se mute la Vatra Dornei și o parte dintre direcțiile guvernului au funcționat la Cluj, Praga și Stanislau[1551].

Obiectivul studiului îl constituie prezentarea unor informații referitoare la românii bucovineni refugiați în România în timpul Primului Război Mondial, așa cum sunt reflectate în documentele austriece. În acest sens, au fost valorificate documente existente în Fondul *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei*, care se află în administrarea Serviciului Arhive Naționale Istorice Centrale București[1552].

În timpul conflagrației mondiale, românii bucovineni au continuat să-și afirme identitatea națională și au militat pentru idealul lor, de unire a Bucovinei cu Regatul României. În acest context, mulți bucovineni de etnie română s-au refugiat în România, unde au participat la diferite manifestări publice, au publicat articole în ziarele românești, în care și-au exprimat doleanța privind unirea, îngrijorarea față de poziția de neutralitate a României și au criticat aspru politica guvernului austriac față de românii din Bucovina.

[1549] „Analele Bucovinei", anul XXVI, nr. 2 (53), 2019, pp. 457–479.

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

[1550] Bucovina a fost ocupată de armata rusă în trei perioade: 2 septembrie – jumătatea lunii octombrie 1914, 27 noiembrie 1914 – jumătatea lunii februarie 1915, 18 iunie 1916 – 2 august 1917. Cf. Arhivele Militare Naționale Române, Fond *Marele Stat Major*, secția „Studii Istorice", dosar nr. 835, f. 3; Alexandrina Cuțui, *Clerul ortodox bucovinean și Marea Unire*, București, Editura Militară, 2018, p. 264; Constantin Ungureanu, *Școlile secundare din Bucovina (1808–1918)*, f. e., Chișinău, 2016, p. 129; Peter Christof, „Schiță istorică a institutului", în „Anuarul I al Liceului statului nr. II în Cernăuți pe anul 1921–1922 cu o schiță istorică a institutului de la 1914/15 – 1920/21", 1922, p. 2 ; Ligia-Maria Fodor, *Învățământul secundar în Bucovina (1861–1918)*, București, Editura Etnologică, 2014, p. 80.

[1551] Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale București (în continuare se va cita: S.A.N.I.C.), Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, mapa I, dosar nr. 14, f. 1–8, 14, 16, 18, 21, 25; Dr. Euseb Popovici, *Din istoricul Liceului Ștefan cel Mare din Suceava (1860–1935)*, Suceava, Editura Societății Școala Română, 1935, p. 118; Ligia-Maria Fodor, *op. cit.*, p. 121.

[1552] Acest fond arhivistic a fost preluat de către Arhivele Statului din România de la Arhiva de Stat din Viena în baza tratatului încheiat între Republica Austria și România în 5 octombrie 1921 și cuprinde documente referitoare la provincia Bucovina care au fost create și primite de ministerele de la Viena.

În 15 martie 1915, în Duminica Floriilor, a avut loc Congresul românilor bucovineni şi transilvăneni la Ateneul Român din Bucureşti la iniţiativa profesorului universitar Simion Mândrescu; la acest eveniment, mulţi participanţi s-au îmbrăcat în costum naţional sau au purtat la butonieră cocardă tricoloră[1553]; în după-amiaza aceleiaşi zile s-a desfăşurat în Sala Dacia întrunirea publică a românilor. În cadrul acestor manifestări au ţinut discursuri şi românii bucovineni Emilian Sluşanschi (avocat) şi Ion Grămadă (fost suplinitor la Gimnaziul de Stat III din Cernăuţi). Acestea au fost publicate ulterior în ziarul românesc „Universul", din 17 martie 1915. Despre acţiunile antiaustriece ale românilor bucovineni în România aveau cunoştinţă şi autorităţile din Bucovina, aşa cum reiese dintr-un raport al guvernatorului Bucovinei, Rudolf Meran, transmis în 5 aprilie 1915 miniştrilor de Interne şi Culte şi Învăţământ de la Viena[1554].

Emilian Sluşanschi, avocat din Storojineţ, a prezentat contextul în urma căruia Bucovina a fost integrată monarhiei austriece şi evoluţia acestei provincii pe durata a 140 de ani, subliniind faptul că regimul administraţiei militare nu a fost unul aspru pentru români, că integrarea Bucovinei în Galiţia începând cu anul 1786 a fost „în defavoarea elementului românesc", determinând creşterea numărului de ruteni şi că „şi astăzi, elementul românesc din Bucovina e în majoritate. Pe hârtie, însă, suntem mereu reduşi ca număr spre a fi reduşi şi ca forţă. [...] Ceea ce e sigur, însă, e că Bucovina, de vreo câteva sute de ani, moare; ea moare încet, dar sigur"[1555]. De asemenea, Sluşanschi declara că, „în ce priveşte şcoala, guvernanţii împărăteşti au găsit un domeniu vast în care au putut tăia în carne vie, nedreptăţind în mod scandalos interesele şi drepturile populaţiei româneşti. Universitatea din Cernăuţi e un focar de propagare a ideii dominaţiei germanice"[1556]. În discursul său, Emilian Sluşanschi îşi exprima regretul că România a adoptat poziţia de menţinere a neutralităţii, considerând că era benefică intrarea în război de partea Antantei, pentru a acţiona în vederea eliberării şi încorporării spaţiului bucovinean: „Vestea că România merge cu Puterile Centrale a făcut totuşi pe flăcăii noştri să lupte cu deznădejde, făcând minuni de vitejie. Stăpânirea austriacă se pare că a înţeles că-i va scăpa Bucovina. De aceea, poate, a spus faimosul Fischer: «Deşartă am luat Bucovina, deşartă o vom da». Bucovina e pustiită, însă, şi moartea se întinde pretutindeni. Suntem noi, românii de acolo, pe patul morţii. O singură operaţiune ne-ar putea scăpa de la moarte. Operaţiunea ar putea-o face numai dorobanţul român, care ar desfiinţa hotarul care ne desparte de patria liberă. Spunând acestea, îmi fac o datorie de bun român şi nimic mai mult. Rămăşiţele celui mai mare domn român dorm la Putna; ele nu vor avea odihnă până când nu vor simţi că odihnesc în pământ românesc"[1557].

În discursul ţinut în data de 15 martie 1915 la întrunirea publică a românilor, care a avut loc la Sala Dacia, profesorul Ion Grămadă a informat auditorul despre situaţia dificilă a românilor din Bucovina care erau persecutaţi de autorităţi: „Ce căutăm noi bucovinenii aici? Venim să distrugem legenda falsă, că ne-am fi bucurat de unele libertăţi. Statul ne-a luat cu forţa biserica şi şcoala, nelăsându-ne niciun strop de libertate şi autonomie. În actualul război, nu e ţară care să fi suferit ca noi, bucovinenii. Ancheta făcută în Bucovina a constatat orori oribile.[...] Dar unde e ancheta făcută de guvernul austriac pentru constatarea ororilor făptuite aici, de la luarea Bucovinei. În incinta tribunalului din Cernăuţi s-au ridicat două spânzurători, cari aveau de lucru zi şi noapte, plătindu-se călăilor câte 5 coroane de muncă. Aici s-a pornit prigoana împotriva intelectualilor, mai ales împotriva popilor, şi aceasta mai ales după retragerea ruşilor. În anul 1914 s-a înfiinţat pedeapsa straiului-bătaie cu varga sau cu patul puştilor pe trupul gol – bărbaţi şi femei, în timp ce tobele sunau, ca să acopere strigătele nenorociţilor. Noi am venit să acuzăm pe austrieci pentru toate grozăviile contra noastră. Sunt cu noi toţi cei căzuţi, spânzuraţi, omorâţi cari cer răzbunare. [...] Dacă armata română nu vine în Bucovina să ne scape, vom rătăci ca pribegii. [...] Suntem crucificaţi şi de nu veţi veni să ne scăpaţi, vă vom întreba murind: fraţilor, de ce nu veniţi? Să vie mai degrabă armata română, prea e grea crucea, n-o mai putem duce. Aceasta e nădejdea bucovinenilor"[1558].

[1553] Serviciul Judeţean Suceava al Arhivelor Naţionale, Fond *Teodor Bălan*, pachet V, document nr. 37, f. 1; vezi Anexa nr. 1; „Congresul românilor de peste hotare. La Ateneu. Chestiunea românilor din Bucovina. Expunerea d-lui dr. Emilian Sluşanschi" (în continuare se va cita: *Congresul românilor de peste hotare*), în „Universul", anul XXXIII, nr. 75, 17 martie 1915, p. 1.

[1554] S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii*, mapa I, dosar nr. 8, f. 39–40; vezi Anexa nr. 2.

[1555] *Ibidem*, f. 42; *Congresul românilor de peste hotare*, p. 1.

[1556] *Congresul românilor de peste hotare*, p. 1.

[1557] S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii*, mapa I, dosar nr. 8, f. 43; *Congresul românilor de peste hotare*, p. 1.

De asemenea, preotul Lazăr Gherman, conferenţiar la Universitatea din Cernăuţi, care s-a refugiat din Bucovina şi a fost numit de Legaţia Rusă preot la Biserica Rusă din Bucureşti, a participat la Congresul românilor de la Bucureşti din 15 martie 1915[1559]. „Preotul Gherman, fost profesor la Facultatea de Teologie din Cernăuţi, a arătat cât de mult a fost mişcat de înălţătoarea manifestaţie din cursul zilei <15 martie 1915>. În această zi în care biserica sărbătoreşte intrarea lui Hristos în Ierusalim, a intrat în Bucureşti cel mai mare gând care a luminat sufletul românismului. E o datorie de conştiinţă pentru fiece român să conlucreze la realizarea marelui scop al unităţii naţionale. În această mare operă avem datoria să fim sinceri. Oamenii cari una vorbesc şi alta cred sunt elementele cele mai nenorocite şi mai primejdioase. Jertfe mari sunt de trebuinţă pentru realizarea marelui nostru ideal"[1560]. Acesta a fost prezent, de asemenea, la adunarea populară organizată în data de 7 noiembrie 1915 la Galaţi de „Federaţia unionistă" coordonată de Filipescu şi Take Ionescu şi la adunarea refugiaţilor ardeleni şi bucovineni din 9 noiembrie 1915, care a avut loc la Sala Dacia din Bucureşti, prilej cu care şi-a manifestat simpatia pentru ruşi şi a criticat politica guvernului austriac[1561]. Drept urmare, prin ordinul Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii nr. 30 873, din 31 octombrie 1915, s-a propus suspendarea remuneraţiei şi punerea sub acuzare a lui Lazăr Gherman pentru înaltă trădare[1562].

Emilian Sluşanschi a publicat şi în ziarul „Adevărul" o serie de articole, „Ancheta din Bucovina – un protest" şi „Răpirea Bucovinei. 140 ani se împlinesc azi", în care a semnalat situaţia grea a românilor din Bucovina şi a susţinut necesitatea unirii cu România: „Gloanţele şi spânzurătoarea au fost mijloace de guvernare şi un număr nesfârşit de victime au încoronat opera de îngrijire împărătească pentru trădătorii de valahi. [...] Destul cu Austria, înapoi la România!"[1563]; Austria „ne-a luat avutul, ne-a luat datinile, ne-a luat limba, ne ia în fine şi viaţa. Toate le-am suferit şi am răbdat, însă azi firul răbdării s-a rupt. Peste cadavrul Austriei s-a ridicat movila păcatelor ei, iar deasupra acestei movile se ridică mândră şi strălucitoare crucea de mântuire a neamului nostru. Fie ca ziua nefastă de 25 aprilie 1775 să facă loc unei zile fericite, unei zile de libertate şi dezrobire: 25 aprilie 1915"[1564].

În perioada 1914–1916 s-a constatat o creştere considerabilă a numărului de persoane de etnie română din Bucovina care s-au refugiat în România. Printre persoanele refugiate în România se aflau cadre didactice din învăţământul primar, secundar şi universitar, funcţionari bancari şi poştali, medici, ingineri, preoţi, judecători, poliţişti, jandarmi, avocaţi, notari, vânzători, tâmplari, studenţi şi elevi de la şcolile secundare. Potrivit raportului guvernatorului Bucovinei, Rudolf Meran, din 19 martie 1916, se refugiaseră în România între 250 şi 300 de persoane[1565]. În acest sens, au fost întocmite tabele nominale cuprinzând persoanele refugiate în România. Printre acestea erau menţionaţi: prof. univ. dr. Ion Nistor, membru corespondent al Academiei Române, împreună cu soţia sa (iniţial, s-a stabilit la Iaşi şi, ulterior, s-a mutat la Bucureşti, str. Polizu, nr. 22)[1566], George Tofan[1567], profesor la Institutul de formare a învăţătorilor şi învăţătoarelor din Cernăuţi (la Bucureşti şi Balcic) şi dr. Ion Grămadă, suplinitor la Gimnaziul de Stat III din Cernăuţi (la Bucureşti), profesorul Emanuel Iliuţ de la Gimnaziul Greco-Oriental din Suceava, profesorii Vasile Greciuc (la Constanţa), Dimitrie Logigan (la Târgovişte), dr. Dimitrie Marmeliuc, Ioan Forgaci şi Mihai Ieşan (la Mănăstirea Neamţ), Mihai Baciu (la Bazargic), Alexandru Bocăneţu, văduva prof. univ. Găină, Victoria Găină (în iulie 1914 la Târgu Ocna), avocatul Teodor Stefanelli[1568], pensionar, împreună cu soţia sa, Emilie, născută Bellio (la Dolhasca), preotul Lazăr Gherman (la Bucureşti), funcţionarul poştal Alexander Popescul (în 1 septembrie 1914 la Broscăuţi cu familia şi, ulterior, din cauza invaziei ruse, s-a mutat la Târgu Ocna la fiul său, care era directorul Salinei)[1569], elevii Aurel Hutu, fiul primarului din Câmpulung, George Hutu, şi Anibal Grigorovici, fiul consilierului financiar, dr. Epaminondas Grigorovici[1570].

[1558] „Marea întrunire din sala Dacia. Cuvântarea d-lui Ion Grămadă", în „Universul", anul XXXIII, nr. 75, 17 martie 1915, p. 1.

[1559] S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii*, mapa I, dosar nr. 8, f. 55.

[1560] „Banchetul", în „Universul", anul XXXIII, nr. 75, 17 martie 1915, p. 2.

[1561] „Întrunirea de ieri – ardelenii manifestează la legaţia rusească", în „Steagul" (organ al Partidului Conservator), Bucureşti, anul II, nr. 266, 10 noiembrie 1915, p. 2.

[1562] S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii*, mapa I, dosar nr. 8, f. 109–110, 113–114.

[1563] Dr. Em. Sluşanschi, „Ancheta din Bucovina – un protest", în „Adevărul", anul XXVIII, nr. 10 065, 20 martie 1915, p. 1.

[1564] Idem, „Răpirea Bucovinei.140 ani se împlinesc azi", în „Adevărul", anul XXVIII, nr. 10 098, 25 aprilie 1915, p. 1.

[1565] S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii*, mapa I, dosar nr. 8, f. 86–88, 127–129, 134–147; vezi Anexa nr. 3; documentul a fost parţial redat în studiul nostru, „Mărturii documentare privind şcolile bucovinene în timpul Primului Război Mondial", în vol. *Bucovina în Primul Război Mondial. Studii şi documente* (coord. Rodica Jugrin), seria Centenarium, colecţia „Enciclopedia Bucovinei în studii şi monografii" (46), seria „Documente" (4), Bucureşti, Editura Academiei Române, 2018, pp. 252–264.

[1566] Profesorul Ion Nistor a fost numit suplinitor la catedra vacantă de Istoria românilor din cadrul Facultăţii de Litere. Cf. Serviciul Judeţean Iaşi al Arhivelor Naţionale, Fond *Universitatea Al. I. Cuza–Iaşi*, secţia „Cancelaria rectorului". Colecţia Microfilme, rola 84–85, c. 243; Apud Alexandrina Cuţui, *op. cit.*, p. 273.

Pentru persoanele refugiate, guvernatorul Bucovinei a propus încetarea raportului de serviciu, suspendarea remuneraţiei şi a pensiilor, precum şi punerea sub acuzare pentru înaltă trădare a celor care au dezertat (Georg Cojocariu, Anton Popovici, George Tofan, Ioan Onciul, Aurel Stefanelli ş.a.)[1571]. Autorităţile bucovinene considerau că motivele principale care i-au determinat pe românii bucovineni să se refugieze în România au fost următoarele: teama de război, speranţa pentru un trai mai bun, convingerile şoviniste, manipularea elevilor de către profesori (la şcolile secundare cu predare în limba română elevii au fost educaţi în spirit naţional, nu patriotic; mulţi elevi bucovineni refugiaţi în România s-au înscris la şcolile de cadeţi) şi sprijinul guvernului român acordat imigranţilor bucovineni de a se angaja în România[1572].

Gavril Rotariu, învăţător din Câmpulung, cunoscut ca poet şi jurnalist sub numele G. Rotică[1573], s-a refugiat în România, unde a publicat o serie de articole în care deplângea soarta grea a ţăranilor bucovineni care au fost nevoiţi să-şi abandoneze casele, îndemnându-i pe marii proprietari din România să-i angajeze: „Aceşti patru nefericiţi n-au venit ca să sporească numărul refugiaţilor sprijiniţi de caritatea românească, ci ca să afle pentru braţele lor harnice oamenii care au nevoie de ele"[1574]. „Dacă am şti că România are să stea pe loc până la sfârşit, azi ne-am duce toţi înapoi. Nu-i prea târziu ca să ne întoarcem. Poate scăpăm cu viaţă şi atunci ne întoarcem iar la gospodăriile noastre"[1575].

Mulţi români bucovineni s-au stabilit în România, în judeţul Iaşi, unde, pentru o anumită perioadă, au beneficiat de ajutoare din partea statului român. Numărul mare al refugiaţilor a determinat autorităţile române să-i repartizeze să desfăşoare anumite activităţi, fie în mediul urban, fie în cel rural[1576].

Refugiaţii ardeleni şi bucovineni aflaţi la Iaşi au primit cu bucurie intrarea României în război în 15/28 august 1916 de partea puterilor Antantei; în acest sens, în 1 septembrie 1916, un grup de refugiaţi (Vasile Lucaciu, Ioan Nistor, Octavian C. Tăslăuanu, Iorgu Toma, Dimitrie Marmeliuc, Onisifor Ghibu şi Vasile Osvadă) a trimis un memoriu Consiliului de Miniştri, prin care a solicitat

---

[1567] George Tofan a publicat în ziarele româneşti, în care şi-a exprimat, în numele guvernului român, dorinţa de a-i primi pe profesorii imigranţi români din Bucovina. Tofan a fost acuzat de înaltă trădare în 1916 de Procuratura Militară din Viena. Cf. S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul de Interne*, mapa 98, dosar nr. 2, f. 107–108.

[1568] *Ibidem*, f. 42. Avocatului Stefanelli i s-a sistat acordarea pensiei; fiul acestuia, Aurel Stefanelli, a fost declarat dezertor; acesta a activat, ca locotenent la Iaşi şi a locuit în casa primarului din Iaşi, Matei Cantacuzino.

[1569] S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii*, mapa I, dosar nr. 8, f. 58–71, 90–125, 127–130.

[1570] Dr. Epaminondas Grigorovici, consilier financiar, a fost obligat să se pensioneze din motive disciplinare; fiul acestuia, Anibal, s-a refugiat în România imediat după declanşarea războiului, în anul 1914 (avea vârsta de 17 ani, abia în anul 1915 urmând să aibă calitatea de înrolare), a solicitat cetăţenia română şi s-a înscris la Academia Militară din Bucureşti; acesta a fost înrolat în anul 1916, ca locotenent în armata română şi a luptat împotriva monarhiei austriece. Cf. S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul de Interne*, mapa 98, dosar nr. 2, f. 67–75.

[1571] *Ibidem*, f. 54; S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii*, mapa I, dosar nr. 8, f. 86–88, 127–129, 134–147.

[1572] S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii*, mapa I, dosar nr. 8, f. 86–88, 127–129, 134–147.

[1573] *Ibidem*, f. 129, 136, 142.

[1574] G. Rotica, „Patru gospodari din Bucovina", în „Naţionalul" (ziar naţional liberal), anul I, nr. 57, 25 ianuarie 1916, p. 3.

[1575] Idem, „Patru musafiri din Bucovina – ce mi-au povestit ei", în „Naţionalul" (ziar naţional liberal), anul I, nr. 64, 1 februarie 1916, p. 1.

[1576] Alexandrina Cuţui, *op. cit.*, p. 273.

organizarea regimentelor de voluntari „care să se compună din foşti soldaţi români ai armatei austro-ungare veniţi în România în cursul războiului şi din prizonierii români din Rusia, care vor trebui aduşi în România". Autorităţile române au avut o atitudine rezervată faţă de acest memoriu[1577].

Concluzionând, se poate constata că în timpul Primului Război Mondial mulţi bucovineni de etnie română s-au refugiat în România cu speranţa unui trai mai bun. Aceştia au continuat să-şi afirme identitatea naţională, au militat pentru idealul acestora, de unire a Bucovinei cu Regatul României şi au acţionat pentru îndeplinirea acestui deziderat. În acest sens, au participat la diferite manifestări publice, au publicat articole în ziarele româneşti, în care şi-au exprimat dorinţa de unire cu România, îngrijorarea faţă de poziţia de neutralitate a României şi au contestat politica de guvernare a Monarhiei Habsburgice şi repercusiunile negative ale acesteia asupra populaţiei româneşti din Bucovina.

Anexa nr. 1

1915 martie, Bucureşti, Apelul către locuitorii din Bucureşti de a participa la Congresul românilor bucovineni şi transilvăneni

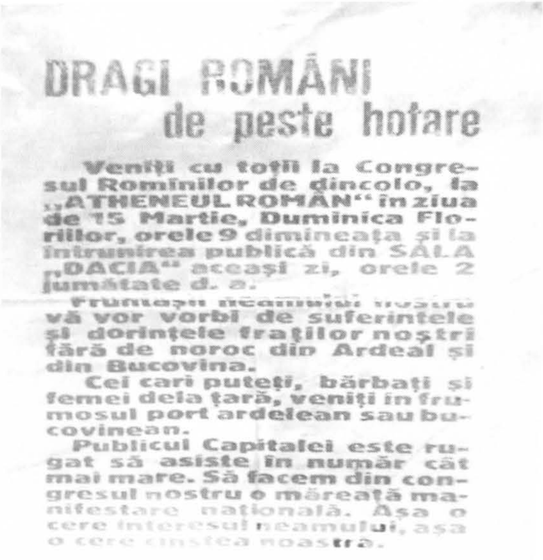

DRAGI ROMÂNI
de peste hotare

Veniți cu toții la Congresul Rominilor de dincolo, la „ATHENEUL ROMÂN" în ziua de 15 Martie, Duminica Floriilor, orele 9 dimineața și la întrunirea publică din SALA „DACIA" aceași zi, orele 2 jumătate d. a.

Fruntașii neamului nostru vă vor vorbi de suferințele și dorințele fraților noștri fără de noroc din Ardeal și din Bucovina.

Cei cari puteți, bărbați și femei dela țară, veniți în frumosul port ardelean sau bucovinean.

Publicul Capitalei este rugat să asiste în număr cât mai mare. Să facem din congresul nostru o măreață manifestare națională. Așa o cere interesul neamului, așa o cere cinstea noastra.

Sursa: Serviciul Judeţean Suceava al Arhivelor Naţionale, Fond *Teodor Bălan*, pachet V, document nr. 37, f. 1.

[1577] Constantin I. Stan, Doru E. Goron, „Contribuţii aduse de voluntarii români transilvăneni şi bucovineni la realizarea unităţii naţionale româneşti (1916–1918)", în „Acta Musei Porolissensis", XI, 1987, p. 332; Apud Oct. C. Tăslăuanu, *Sub flamurile naţionale. Note, documente din războiul de întregire a neamului*, I, Sighişoara, f. a., pp. 195–202.

Anexa nr. 2

1915 aprilie 5, Vatra Dornei, Adresa guvernatorului Bucovinei, Rudolf Meran, către Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii prin care se înainta raportul transmis Ministerului de Interne referitor la acţiunile antiaustriece ale românilor bucovineni refugiaţi în România

Abschrift
Der k. k. Landespräsident im Herzogtume Bukowina
Z[ah]l 1828/D. Präs(entatum)
Antiössterreichische Agitationen Bukow[iner] und Siebenbürger Rumänen in Rumänien

Dorna-Watra, am 5. April 1915

An Seine Exzellenz
den Herrn k. k. Ministerpräsidenten
den Herrn k. k. Minister des Innern in Wien.

Die „Liga culturală“ und der Bund der Bukow[iner] und Siebenbürger Rumänen, bestehend aus...[1578] Personen, welche sich in Rumänien aufhalten, beschäftigt sich damit, ein Dossier über die angebliche gute Behandlung der Bukow[iner] Rumänen seitens der Russen während der Invasion, sowie über angebliche Greueltaten der österreichischen Truppen an Bukow[iner] Rumänen und des „Martyrium“ der Rumänen unter österreichischer Herrschaft herauszugeben und als Agitationsmittel gegen die Monarchie zu benützen. Diesem Bünde sollen von Bukow[iner] Rumänen angehören: Dr. Emilian Slusanschi, Advokat aus Storozynetz, Konstantin Zoppa aus Czernowitz (ehemaliger Redakteur Professor Georg Tofan aus Czernowitz, Professor Vasile Strachina aus Radautz und ein gewisser Ladu, Maler aus Czernowitz). Slusanschi, Zoppa und Tofan, dessen Gehalt bereits vor längerer Zeit eingestellt wurde, sind mir als antiösterreichische Agitatoren bereits bekannt. Ueber Strachina's angebliche Agitation sind Erhebungen im Zuge.

Dieser Bund soll unter den Rumänen in der Bukowina eine Anzahl von Berichterstattern besitzen. Nach hierämtlicher Anschauung dürfte die Anzahl derselben klein sein; ein von einem Konfidenten der K-Stelle in Gurahumora vorgelegte 25 Namen enthaltendes Verzeichnis kann schon mit Rücksicht auf die Aufzählung einiger Personen, die an derartigen Umtrieben nicht beteiligt sein können, keinen Anspruch auf Verläßlichkeit erheben.

Bei einem letzthin im Bukarester Athäneum abgehaltenen Kongresse Bukow[iner] und Siebenbürger Rumänen, bei welchem auch der sattsam bekannte ehemalige Gymnasialsupplent Gramada gesprochen hat, hielt Slusanschi die in den rumänischen Zeitungen „Dimineaţa“[1579] und „Universul“[1580] wiedergegebene in Abschrift mitfolgende Rede. Slusanschi wurde dem Feldgerichte in Radautz angezeigt.

Ein Auszug eines vom Polizeidirektor in Czernowitz im Gegenstande erstatteten Berichtes, sowie die Abschrift einer die Situation in Rumänien beleuchtenden Zuschrift der K-Stelle folgen mit.

Die Maßnahmen, welche ich treffe, sind: 1)Veranlassung der Rückberufung der etwa noch in Rumänien sich aufhaltenden Staatsbediensteten, Mittel-und Volksschullehrer; 2) Erschwerung, beziehungsweise Verhinderung des Grenzübertrittes hinsichtlich jener Personen, welchen eine Beteiligung an diesen Umtrieben nachgesagt wird; 3) Erhebungen hinsichtlich der angeblichen Berichterstatter des Bundes in der Bukowina; 4) Genaue Ueberwachung der Correspondenz der verdächtigen Personen.

Dieser Bericht ergeht an den Herrn Ministerpräsidenten, Herrn Minister des Innern, in Abschrift an den Herrn Minister für Kultus und Unterricht und an das Kriegsüberwachungsamt.

Der k. k. Landespräsident im Herzogtume Bukowina
Z[ah]l 1828/D. Präs[entatum]

[1578] În text nu este menţionat numărul persoanelor.

[1579] „Congresul românilor de peste hotare. Întrunirea din sala Dacia” nu s-a publicat în „Dimineaţa”, ci în „Adevărul”, anul XXVIII, nr. 10 052, 17 martie 1915, p. 2.

[1580] „Congresul românilor de peste hotare. La Ateneu. Chestiunea românilor din Bucovina. Expunerea d-lui dr. Emilian Sluşanschi”, în „Universul”, anul XXXIII, nr. 75, 17 martie 1915, p. 1; „Marea întrunire din sala Dacia. Cuvântarea d-lui Ion Grămadă”, în „Universul”, anul XXXIII, nr. 75, 17 martie 1915, p. 1.

Antiössterreichische Agitationen Bukow[iner] und Siebenbürger Rumänen in Rumänien

Dorna-Watra, am 5. April 1915

Seiner Exzellenz
dem Herrn k. k. Minister für Kultus und Unterricht in Wien vorgelegt
Meran m. p.

Sursa: S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii*, mapa I, dosar nr. 8, f. 39–40, original, copie.

Anexa nr. 3

1916 martie 19, Vatra Dornei, Adresa guvernatorului Bucovinei, Rudolf Meran, către Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii prin care se înainta raportul transmis Ministerului de Interne referitor la românii bucovineni refugiaţi în România; încetarea raportului de serviciu pentru personalul refugiat în România, destituirea, interzicerea reangajării acestora şi suspendarea acordării salariilor; tabele nominale cuprinzând persoanele care s-au refugiat în Bucovina: funcţionari, medici, ingineri, preoţi, judecători, poliţişti, jandarmi, avocaţi, notari, vânzători, tâmplari elevi, studenţi şi cadre didactice.

Der k. k. Landespräsident in Herzogtume Bukowina
Z[ah]l 139/34 D Präs[entiert]
Dakoromanische Bewegung
M[inisterial] Z[ahl] 1373/ Dep[artement] K[ultus] U[nterrichts] M[inisterium]/ Ist S[eine]r Exzellenz dem Herrn Minister vorzulegen mit 4 Beilagen

Dornawatra, am 19. März 1916

Seiner Exzellenz dem Herrn k. k. Minister für Kultus und Unterricht in Wien vorgelegt.

Meran m. p.

Abschrift
Z[ah]l 139/24 D Präs[entiert]
Dakoromanische Bewegung monarchiefeindliche Vorkommnisse in Kimpolung
zu Z[ah]l 23692/M[inisterium] J[ustiz] v[om] 29/XI.1915
zu Z[ah]l 3405/M[inisterium] J[ustiz] v[om] 15/II.1916

Dornawatra, am 19. März 1916

An Seine Durchlaucht den Herrn k. k. Minister des Innern in Wien.

Bevor ich den verlangten Bericht über die seitens des Landes-gendarmeriekommandos Nr. 13 berührten Vorkommnisse in Kimpolung erstatte, glaube ich anknüpfend an meine Berichte vom 5. April 1915 Z[ah]l 1838/D/Präs und vom 11. Mai 1915 Z[ah]l 3398/D Präs[entiert] sowie meine in mehreren konkreten Fällen vorgelegten Informationen einen Überblick über die bezüglichen Verhältnisse in allen rumänischen Landesteilen vorausschicken zu sollen.

Zunächst gestatte ich mir, auf das beiliegende Verzeichnis hinzuweisen, welches auf Grund der hierämtlichen Akten zusammengestellt, jene Personen fast durchwegs rumänischer Nationalität enthält, welche aus der Bukowina nach Rumänien während des Krieges geflüchtet sind oder sich dort seit längerer Zeit aufhalten und entweder antiösterreichischer Agitation in Rumänien verdächtig sind oder sich ihrer Wehrpflicht, bez[iehungs]w[eise] ihren sonstigen Pflichten in ihrem Vaterlande entzogen haben.

Die Liste sub A des Verzeichnisses dürfte ziemlich erschöpfend sein, die Listen sub B und C sind zweifellos richtig und vollständig; auch die Liste sub D ist verläßlich. Dagegen ist die Liste sub E und wohl auch sub F ohne Zweifel unvollständig. Ich glaube es insbesondere als feststehend bezeichnen zu können, daß eine bedeutend größere Zahl an Hoch- und Mittelschülern sich in Rumänien befindet; genaue Erhebungen hierüber sind im Zuge, ihr Abschluss dürfte aber, da die Feststellung aus verschiedenen Gründen ziemlich schwierig ist, noch geraume Zeit inanspruchnehmen.

Im Verzeichnisse sind 168 Personen ausgewiesen; die Gesamtzahl der nach Rumänien geflüchteten Bukowinaer wird 250-300 wohl kaum überschreiten. Darunter ist die Zahl der von ihren Truppenkörpern desertierter mit wenigen aus dem Verzeichnisse ersichtlichen Ausnahmen nicht inbegriffen.

Auf den ersten Blick fällt die große Menge der Staats-und Volks-schullehrpersonen im Verzeichnisse auf, weshalb ich mich auch zuerst mit dieser und im Zusammenhange damit mit der Kategorie der Deserteure aus der Mittelschuljugend beschäftigen möchte.

Die Motive der Desertationen sind meiner Ansicht nach teils in übertrieben chauvinistischer Gesinnung zum großen Teile aber in Furcht vor dem Militärdienste, endlich auch darin zu suchen, daß manche sich eine bessere Existenz in Rumänien zu gründen hofften. Für das Motiv der Feigheit spricht, daß die Desertionen vielfach unmittelbar vor dem Tage der Musterung, beziehungsweise des Einrückens zum Militärdienste sich ereigneten.

Das Beispiel, wohl auch der Ratschlag der Lehrer hat auch zahlreiche Mittelschüler zur Flucht verlockt; viele von ihnen sollen sich in rumänischen Kadettenschulen befinden.

Es ist ganz klar, daß über solche Massenerscheinungen nicht zur Tagesordnung übergangen werden darf, sondern versucht werden muss, die tieferen Gründe bloßzulegen und Abhilfe zu schaffen.

In ersterer Hinsicht glaube ich, daß an den rumänisch-deutschen Mittelschulen des Landes seitens der Lehrer und zwar sowohl in ihrem eigenen Leben, als auch bei der Erziehung der Jugend dem nationalen Momente Gefühles verwendet, die patriotische Erziehung vernachlässigt und nur auf jenes Minimum beschränkt, welches notwendig war, um bei Inspektionen bestehen zu können. Nur so ist es erklärlich, daß ein echtes Staatsgefühl in vielen Fällen, wie sich aus Aeußerungen und Anzeichen ergibt, offenbar gefehlt hat, was wiederum zur Folge hatte, daß sogar wirkliche Lehrer mit einer festgegründeten Existenz sich anscheinend leichten Herzens zu einem so schwerwiegenden Schritte entschließen konnten.

Von der Schuld an diesen Vorfällen konnte ich den zuständigen Landesschulinspektor Dionys Simionovici, an dessen Patriotismus ich keinen Augenblick zweifle, nicht freisprechen, da er über die Gesinnungsart in den Lehrerkreisen wohl informiert hätte sein müssen und überdies verschiedene Warnungen, die ihm hinsichtlich einzelner nun tatsächlich desertierter Lehrer zugekommen waren, wenig oder gar nicht beachtet, endlich auch der Auswahl des Lehrermateriales zu wenig Aufmerksamkeit geschenkt hatte. Auch hielt ich ihn nicht für genügend energisch und unbefangen, um wirklich Ordnung schafen zu können. Von diesen Erwägungen ausgehend, habe ich Seiner Exzellenz dem Herrn k. k. Minister für Kultus und Unterricht noch im Sommer 1915 unter eingehender Begründung die Amovierung Simionovici's und die Berufung des Direktors der gr[iechisch] or[ientalischen] Oberrealschule in Czernowitz, Regierungsrat Konstantin Mandyczewski, eines hervorragend patriotischen, national sehr gemäßigten, ausgezeichneten Schulmannes an seine Stelle in Antrag gebracht.

Tatsächlich wurde Mandyczewski im November 1915 mit den vollen Funktionen eines Landesschulinspektors für das rumänische Schulwesen betraut.

Ueber meine weiteren Ideen hinsichtlich der Herbeiführung einer Besserung der Zustände im rumänischen Schulwesen gibt mein in Abschrift beiliegender an Seine Exzellenz den Herrn Minister für Kultus und Unterricht gerichteter Bericht vom 6. Jänner 1916 Z[ah]l 10724/D Präs[entiert] vollen Aufschluss.

Die geflüchteten Mittelschullehrer sind sämtlich suspendiert, die Supplenten enthoben, die Volksschullehrpersonen sind aus dem Personalstatus eliminiert, beziehungsweise enthoben, ihre Wiederanstellung ist untersagt; die Bezüge wurden jeweils, sowie die Flucht einer Lehrperson dem Landesschulrate bekannt wurde, eingestellt. Die Verfolgung der Deserteure ist veranlasst, die Anzeigen an das Feldgericht beziehungsweise die Staatsanwaltschaft sind, soweit eine Grundlage gegeben war, erstattet; dies gilt übrigens auch für alle übrigen im Verzeichnisse aufgenommenen Personen.

Was nun die Liste A anbelangt, so gehören die hier aufgezählten Funktionäre verschiedenen Ressorts an; die politische Verwaltung ist unberührt geblieben. Die Motive der Flucht sind teils unbekannt sehr verschiedenartig.

Cojocar (P. Nr. 3) und Toma (PL Nr. 13) waren Chauvinisten, German (P. Nr. 4) und Nistor (P. Nr. 26) scheinen eine Professur an der Bukarester Universität anzustreben; Erast Levescu (P. Nr. 7) war aus der Zeit der I. Invasion der Russen in Czernowitz kompromittiert, mit den Russen bei ihrem Abzuge aus Czernowitz mitgezogen und hatte Aurora Vicol (P. Nr. 14:) mit sich genomme. Athanasius Levescu /: P. No. 6/ ein Bruder des Erast Levescu war wegen Majestätsbeleidigung angeklagt. Rudejczuk (P. Nr. 11) war während der I. feindlichen Invasion von den Russen aus dem Strafarreste des Czernowitzer Landesgerichtes, wohin er wegen Verbrechens nach § 58 a. St[raf] G[esetz] eingeliefert war, freigelassen wurden beim Rückzuge unserer Truppen nach Rumänien gedrängt, von wo sie bisher-mit Ausnahme von P. No. 17-nicht zurückkehrten.

In allen Fällen sind die Bezüge eingestellt, die vorgesetzten Behörden verständigt, die Anzeigen an das Feldgericht, b[e]z[iehungs]w[eise] die Staatsanwaltschaft soweit ein Substrat vorlag, erstattet; die Disziplinarverfahren sind im Zuge, soweit nicht ein kürzeres Verfahren eingeschlagen werden konnte.

Einer besonderen Beachtung wären die Verhältnisse beim Kreisgerichte in Suczawa, wo eine Anzahl richterlicher Funktionäre von prononciert nationaler Gesinnung wirkt, zu unterziehen; tatsächlich sind von dort 2 Funktionäre und, wie ich eben höre, angeblich noch ein dritter, Auskultant Massichievici in Rumänien.

Zur Liste D sei bemerkt, daß Bocancea während der I. russischen Invasion als Bürgermeister von Czernowitz fungierte und mit den Russen bei ihrem Abzuge sich flüchtete; alle übrigen dürften aus nationalem Ueberschwunge Rumänien ihrer Heimat vorgezogen haben.

Die Liste der Advokaten beziehungsweise Kandidaten habe ich dem zuständigen Gerichtspräsidenten bekanntgegeben, da der Oberste Gerichtshof ihre Streichung aus der Liste der Advokaten beziehungsweise Kandidaten vorzunehmen beabsichtigt.

Ueber Blandu habe ich auch Seiner Exzellenz dem Herrn Justizminister berichtet; der Nachweis seiner staatsfeindlichen Tätigkeit konnte bisher nicht erbracht warden.

Zu Liste E wird bemerkt, daß das Rektorat der Universität in Czernowitz um Bekanntgabe ersucht wurde, welche Verfügungen hinsichtlich der desertierten Hochschüler getroffen wurden; die Antwort steht aus. Verfügt wurde, daß die inbetracht kommenden Schüler etwaiger Stipendien verlustig gehen.

Zu Liste F mache ich auf Hofrat i[n] P[ension] Stefanelli, früher in Dienstleistung beim Oberlandesgerichte in Lemberg, aufmerksam; wegen Einstellung seiner Pension wende ich mich an das Oberlandesgericht Lemberg.

Die Pension der Vicol (P. No. 17) ist eingestellt.

Die Flucht einer recht großen Anzahl von fast durchwegs der Intelligenz angehörenden Personen rumänischer Nationalität ist jedenfalls eine traurige Erscheinung; wenn auch diese Desertion eine selbsttätige Reinigung bewirkt haben, so kann ich doch nicht verschweigen, daß auch unter der im Lande zurückgebliebenen, natürlich an Zahl weit überwiegenden Intelligenz sich noch genug unverläßliche Elemente befinden, weshalb das im Lande viel fach gefällte Urteil, die rumänische Bauernschaft habe sich mit wenigen Ausnahmen tadellos verhalten, während die rumänische Intelligenz zum grossen Teile versagt habe, der Begründung nicht entbehrt.

Nunmehr gehe ich zur Besprechung der Vorkommnisse in Kimpolung über.

Durch meine vorstehenden Ausführungen ist allerdings bereits in vielen Punkten Auskunft gegeben worden.

Die in den Gendarmerierelationen aufgezählten Flüchtlinge sind in meinem Verzeichnisse sämmtlich enthalten; die Supplenten Bocanetu, Jesan und Marmeliuc waren nur im laufenden Schuljahre dem Gymnasium in Kimpolung zugewiesen.

Von Schülern des Gymnasiums in Kimpolung sind im ganzen 14 nach Rumänien geflüchtet/: P. Nr. 28, 29, 30, 42, 43-52:/

Ueber die Motive der Flucht, die Verhätnisse an den rumänisch-deutschen Mittelschulen, den Einfluß der Lehrer auf die Schüler habe ich bereits gesprochen. Ueber den Direktor des Gymnasiums in Kimpolung ist im abschriftlich beiligenden Berichte an das Unterrichtsministerium eine Bemerkung enthalten; übrigens hat Werenka einen Krankheitsurlaub erhalten, von dem er nicht mehr in die Aktivität zurückkehren wird. Die Bestellung eines neuen Leiters wurde beim Ministerium für Kultus und Unterricht beantragt.

Der ebenfalls genannte Supplent des gr[iechisch] or[ientalischen] Gymnasiums in Suczawa Candrea wird bezichtigt, den Russen im geheimen während der Invasion Kundschafterdienste geleistet und auch mit dem nach Rumänien geflüchteten Supplenten Moldovan Zusammenkünfte gehabt zu haben. Ein Nachweis hiefür ist nicht erbracht; Candrea dient beim Militär.

Die geflüchteten Volksschullehrer aus dem Bezirke Kimpolung sind in Liste C sub 22-26 enthalten. Darunter befindet sich auch Gavril Rotar, der als rumänischer Dichter unter dem Namen Rotica bekannt und gefeiert war und als heißer Rumäne galt. Nach den nachträglich gepflogenen Erhebungen ist er in der zweiten Hälfte des Monates November 1914 und zwar vor der Musterung nach Rumänien geflüchtet; da damals aus Furcht vor der feindlichen Invasion zahlreiche Personen nach Rumänien geflüchtet waren, dagegen auch seitens der militärischen und zivilen Stellen kein Einwand erhoben wurde, erscheint die Behebung und Nachsendung des Gehaltes Rotar's an und für sich nicht verwunderlich. Ich veranlasse diesbezüglich noch genauere Erhebungen, bemerke aber, daß Bezirksschulinspektor Teleaga bisher in staatsbürgerlicher Hinsicht zu nachteiligen Wahrnehmungen keinen Anlaß gegeben hat.

Rotar schreibt Artikel in reichsrumänischen Zeitungen in einer Oesterreich überaus feindlichen, hochverräterischen Weise; die Strafanzeige gegen ihn ist erstattet.

Soweit erinnerlich-die bezüglichen Akten stehen nicht zur Verfügung-fanden in Valeni de Munte alljährich im Sommer Ferialkurse, die durch den bekannten österreichfeindlichen rumänischen Professor Jorga abgehalten wurden, statt; über die Kurse, welche nach tatsächlich Erinnern dem Ministerium für Kultus und Unterricht seinerzeit berichtet.

Ueber die Zustände an der k. k. Fachschule für Holzbearbeitung in Kimpolung berichtet der dortige Bezirkshauptmann Folgendes: „Die Mitglieder des Lehrkörpers der hierortigen Fachschule für Holz-bearbeitung, welche vom Direktor Elias Veslovski geleitet wird, haben, wie aus der nachfolgenden Zusammenstellung hervorgeht, ihrer Musterungspflicht bez(iehungs)w(eise) ihrer Militärdienstpflicht restlos entsprochen".

Direktor Elias Veslovski, gemustert, ungeeignet;

Lehrer Stefan Schessan, " "

Lehrer Johan Pislea, " "

Lehrer Franz Krieger, gemustert, geeignet, eingerückt; Lehrer Gustav Berger, gemustert in Wien, Befund unbekannt (soll in Wien in Verwendung stehen); Lehrer Karl Höfer, gemustert, geeignet,noch nicht einberufen; Lehrer Johann Stefureac, gemustert, geeignet,noch nicht einberufen; Lehrer Trajan Prokopovici, k[aiserlich] u[nd] k[öniglicher] Artillerie-Leutnant, im Gouv[ernement] Ufa, bei der Einnahme Przemysl's gefangen; Lehrer Alexander Moroschan, zur Geniedirektion in Przemysl eingerückt und dort gefangen; Lehrer Theodor Olariu, Einj[ährig] Freiw(illige) Korporal der 11. Traindivision, derzeit Schriftführer des k[aiserlich] u[nd] k[öniglichen] Militärgerichtes in Großwardein; Lehrer Georg Grosariu, Landsturmman, eingerückt am 15. Februar 1915 zum Ersatzkader in Mautern.

Desgleiche haben auch alle Schüler der gedachten Fachschule ihrer militärischen Dienstpflicht bez[iehungs]w[eise] Musterungspflicht entsprochen.

Ein Verzeichnis der zur aktiven Dienstleistung eingerückten Fachschüler liegt bei.

Diese Daten schließen die Annahme von staatsgefährlichen Strömmungen in Lehrkörper sowie unter den Schülern der hierortigen Fachschule aus und muß ich zur Ehre dieser Schule betonen, daß sich dieselbe unter Leitung ihres Direktors bisher jederzeit und unter allen Umständen voll und ganz in den Dienst jeder Kriegsfürsorgeaktion gestellt hat.

Dermalen wird der Tageskurs dieser Schule von 28 Schülern und die Abendkurse von zirka 30 Schülern besucht.

Soweit mir bekannt, wurde bisher kein Mitglied des Lehrkörpers der hierrotigen Fachschule als unentbehrlich erklärt".

Eine Abschrift des Verzeichnisses der eingerückten Fachschüler liegt bei.

Ergänzend bemerke ich, daß bisher kein einziger Lehrer der Fachschule enthoben wurde.

Zur Enthebung ist seitens des Direktors lediglich Lehrer Stefureac beantragt.

Auch nach meinen Wahrnehmungen kann ich die Ausführungen des Bezirkshauptmannes nur bestätigen und erklären, daß auch meiner Ansicht nach keine Anzeichen für eine staatsfeindliche Richtung an der genannte Fachschule vorliegen.

Ueber den Gesangverein „Rareu" berichtet der Bezirkshauptmann von Kimpolung Folgendes: „Belangend den hierortigen rumänischen Gesangsverein «Rareu» erlaube ich mir zu bemerken, daß demselben seit jeher die ganze rumänische Intelligenz angehörte und Mitglieder dieses Vereines auch die geflüchteten Gymnasiallehrer sowie der Volksschullehrer Gavril Rotariu gewesen sind. Nicht der Verein als solcher, wohl aber die chauvinistisch angehauchten Mitglieder desselben, darunter Gavril Rotariu, sollen-wie ich mich aus meiner früheren Tätigkeit in Kimpolung erinnere-seinerzeit mit gewissen Kreisen in Rumänien und insbesondere mit dem bekannten rumänischen Universitätsprofessor Jorga in Verbindung gestanden sein. Wohl diese Verbindung dürfte-wenn ich nicht irre im Jahre 1907 oder 1908 – dazu geführt haben, daß Professor Jorga seinen Besuch in Kimpolung ankündigte. Ueber Intervention des damaligen Reichsratabgeordneten Franz Grafen Bellegarde bei den dazumal maßgebenden Mitgliedern des Rareu-Vereines unterblieb jedoch dieser Gesuch und war von diesem Vereine, insbesondere solange Graf Bellegarde das Mandat inne hatte, nicht viel zu hören. Auf den Vereinsobmann dr. Julius Malinas im Jahre 1911 folgte als Obmann im

Jahre 1912 der gr[iechisch] or[ientale] Erzpriester Eusebius Constantinovici. Diese beiden Namen bürgten während der letzten 2 Jahre meiner früheren Amtstätigkeit in Kimpolung, daß im Rareu-Vereine unlautere Elemente nicht die Oberhand gewinnen. Seit Uebernahme der Amtsleitung am 5. September 1914 bis heute habe ich eine staatsgefährliche Betätigung des oftgenannten Vereines nicht wahrgenommen, es sei denn, daß wie es heißt-der flüchtige Professor Aurel Moldovan während der Russeninvasion mit einzelnen Mitgliedern des Vereines in Verbindung zu treten suchte".

Diesbezüglich kann ich bestätigen, daß Malinas und Constantinovici gute Oesterreicher sind.

Aurel Hutu, Sohn des Bürgermeisters von Kimpolung, Georgi Hutu hat sich das Maturitätszeignis in raffiniertester Weise erschlichen und sich sodann der Musterung durch die Flucht nach Rumänien entzogen. Paraschiva Hutu, Gattin des Bürgermeisters, hat während der feindlichen Invasion ein zweideutiges Verhalten an den Tag gelegt; genügende Beweise für ein strafbares Einverständnis mit dem Feinde hat das Feldgericht des Etappen-kommandanten in Radautz nicht gefunden.

Es scheint trotz ihres Leugnens ziemlich zweifellos zu sein, daß sowohl Georgi als auch Paraschiva Hutu von der Flucht ihres Sohnes nach Rumänien wußten. Ueberdies ist auch das Benehmen des Bürgermeisters Hutu während der feindlichen Invasion keineswegs das eines selbstbewußten durchaus patriotisch gesinnten öffentlichen Funktionärs gewesen; Hutu war vielmehr bestrebt, sich nach allen Seiten zu decken.

Wesentlich wegen des Verhaltens Hutu's und der Vorgänge innerhalb seiner Familie, dann auch wegen der in der Gemeindevertretung herrschenden Mißwirtschaft habe ich bereits seit längerer Zeit die Auflösung der Gemeindevertretung von Kimpolung ins Auge gefasst. Die Durchführung dieser Maßregel habe ich zunächst wegen der möglichen Rückwirkung in Rumänien sowie auf die Rumänen in der Bukowina, da Kimpolung die einzige Bezirksstadt mit einer rumänischen Majorität in der Gemeindevertretung ist, dann aber auch wegen der mit Rücksicht auf die verwickelten finanziellen Verhältnisse doppelt großen Schwierigkeit der Wahl eines geeigneten Gerenten aufgeschoben.

Da es mir nun endlich nach langen Bemühungen gelungen ist, einen voraussichtlich halbwegs entsprechenden Gerenten zu finden, andererseits seitens der hierländigen Rumänen im allgemeinen eine unfreundliche Resonanz nicht mehr zu befürchten ist, die Rücksichtnahme auf Rumänien endlich in derartigen kleineren Dingen nicht mehr so wie früher geboten sein dürfte, habe ich mich aus überwiegenden staatlichen Interessen entschlossen, mit der Auflösung vorzugehen.

Gleichzeitig erteile ich hiezu die vorbereitenden Aufträge.

Abschriften dieses Berichtes werden Seiner Exzellenz dem Herrn Ministerpräsidenten und Minister für Kultus und Unterricht vorgelegt.

Abschriften des Verzeichnisses werden dem k[aiserlich] u[nd] k[öniglichen] 7. Armeekommando, dem Polizeidirektor und dem Landes Gendarmerie kommando in Czernowitz übermittelt. Ueber die Fachschule für Holzbearbeitung in Kimpolung wird Seiner Exzellenz dem Herrn Minister für öffentliche Arbeiten berichtet.

Verzeichnis der in Rumänien sich aufhaltenden Personen rumänische Nationalität aus der Bukowina

A. Staats-und öffentliche Beamte und Angestellte

Post N°	Name	Dienstliche Stellung	Früherer Dienstort	Anmerkung
1	Dr. Nico Baczynski	Gestüts und Gemeindearzt	Radautz	
2	Viktor Bodnarescul	Bahnkonzipient	Hatna	

3	Demeter ~~Copeeu*~~	Gerichtsauskultant	Suczawa	* richtig Cojocar
4	Dr. Lazar German	Univ(ersitäts) Dozent	Czernowitz	
5	Johann Jura	Finanz-Wachrespizient		
6	Athanasius Levescu	Postbeamter	Radautz	
7	Erast Levescu	Landesausschußbeamter	Czernowitz	
8	Sophie Massichievici	Landesbankkanzlistin	“	
9	Dr. Ilie Piticariu	Sekundararzt an der Landeskrankenanstalt	“	
10	Johann Popescul	Landeskulturingenieur	“	
11	Basil Rudeiczuk	Gr(iechisch) or(ientlaischer) Pfarrer	Draczynetz	
12	Vasile Stratescu (Strachina)	Hauptlehrer an der Landesackerbauschule	Radautz	
13	Georg Toma	k. k. Landesgerichtsrat	Suczawa	
14	Aurora Vicol	Postoffiziantin	Czernowitz	
15	Luka Zastawczan	Sicherheitswachmann der Polizeidirektion	“	
16	~~Julian Zus~~	Landesunterbeamter	1773/16/KUM hat sich zur L. Erg. …[1581] N° 22 begeben	Soll sich in Krankenhaus in Iassy befinden und ist bis 20/4/16 vom Militär beurlaubt; bezieht Gehalt (h. o. Z. 1651/KUM 16)
17	Viktor Siretean	Finanzwachaufseher	*vom Feldgericht Radautz degradiert und zu 3 Mon(ate) Aresst verurteilt. Vollzug bis nach dem Krieg aufgedroben (h. o. Z. 1651/ KUM 16)	Zurückgekehrt verhaftet *
18	Alexander Paulowicz	“		
19	Vasile Popescu	“		
20	Alois Krucher	“		
21	Georgi Lakatusch	“		
22	Josef Richter	“		
23	Michael Russu	Gendarmeriewachtmeister		
24	Emilian Beuca	gr(iechisch) or(ientalischer) Kirchensänger	Arbora	
25	Georgi Coca	“	Kimpolung	
26	Dr. Johann Nistor	Univ(ersitäts) Professor	Czernowitz	
27	Lunguleac	Finanzprokuraturs-konzipient	Czernowitz	
28	Theodor Vicol	Forstassistent der Bukowinaer k.k. Güterdirektion	Stulpikany	
29	Parthenius	Auskultant des	Czernowitz	Anfangs Sept(ember)

[1581] Ilizibil.

	Masichievici	Landesgerichtes		1914 nach Rumänien geflüchtet, trotz Aufforderung zum Dienstantritt nicht zurückgekehrt. Bezüge eingestellt. Discipl(inar)sstrafverfahren im Zuge (1651/16/KUM)
30	~~Zacharie Voronca~~	Landesunterbeamter vergl(eichen) Z(ahl) 2006/16/KUM	"	Kriegsausbruch eingerückt März 15 nach Rum(änien) desertiert (1615/16/KUM)
31	Nikolaus Lintencu (jetzt Nicolae Niculescu)	Lehrer der Holzbearbeitungsschule Kimpolung später techn(isches) Organ beim Bez(irks) Straßen Komitee	Kimpolung	
32	Pantaleimon Teleaga	Auskultant d(es) Landesgerichtes	Czernowitz	Verfahren wegen Verletzung der Wehr...[1582] im Zuge 1772/16/KUM
33	Zaharias Popovici	Rechtspraktikant des Landesgerichts	Czernowitz	1772/16/KUM

B. Staatslehrpersonen

Post N°	**Name**	**Dienstliche Stellung**	**Früherer Dienstort**	**Anmerkung**
1	Michaiu Baciu	wirklicher Gymnasiallehrer	Kimpolung	
2	Joan Forgaci	"	"	
3	Vasile Greciuc	"	"	
4	Dimitrie Logigan	"	"	
5	Georg Tofan	Professor	gr(iechisch) or(ientalische) Oberrealschule	
6	Ovid von Zoppa	Probekandidat	"	
7	Emanuel Iliuţ	wirklicher Gymnasiallehrer	Suczawa	
8	Aurelian Moldovan	Supplent	"	
9	Filaret Doboj[x)]	"	"	[x)] Doboş
10	Amulius Liteanu	wirklicher Gymnasiallehrer	Czernowitz III. Staats-	

[1582] Ilizibil.

			gymnasium	
11	Dr. Joan Gramada	Supplent	“	
12	Alexander Bocanețu	“	“	
13	Mihaiu Jeşan	“	“	
14	Dr. Dimitrie Mermoliuc[x]	“	“	[x] richtig Marmeliuc
15	Eusebius Zemna	Supplent	Suczawa	
16	Dr. Konstantin Zoppa	Lehramtskandidat	gr(iechisch) or(ientalische) Oberrealschule	

C. Volksschullehrpersonen

Post N°	Name	Dienstliche Stellung	Früherer Dienstort	Anmerkung
1	Georg Cojocariu	provisorischer Lehrer	Kuczurmare	
2	Anton Popovici	definitiver Lehrer	Ostritza	
3	Stefanie Pițul	provisorische Lehrerin	Molodia	
4	Dimitrie Moldovan	provisorischer Lehrer	Bilka	
5	Petru Teleaga	“	Wojtinell	
6	Viorica Moldovan	provisorische Lehrerin	Oberwikow	
7	Vasile Posteuca	provisorischer Lehrer	Bahrynestie	
8	Georg Posteuca	“	Unter Stanestie	
9	Thalaläus Diaconescu	definitiver Lehrer	Kalafindestie	
10	Kosma Kobelli	“	Oprischeni	
11	Aurora Kobelli	provisorische Lehrerin	“	
12	Nicolai Radaşeanu	definitiver Lehrer	Petroutz	
13	Stefanie Radaşeanu	“	“	
14	Alexander Romaş	“	Mittoka Dragomirna	
15	Marie Romaş	definitive Lehrerin	Liteni	
16	Petru Moldovan	definitiver Lehrer	Skeja	
17	Eleonora Moldovan	Hilfslehrerin	Mihoveni	
18	Nistor Ciuş[*]	provisorischer Lehrer	Petroutz	[*] richtig Cniş
19	Zacharie Roşca	definitiver Lehrer	Balaczana	
20	Emilie Reciuschi	Hilfslehrerin	Liteni	
21	Theodor Simionovici	definitiver Lehrer	Bossancze	
22	Gawril Rotariu	“	Kimpolung	
23	Vasile Hutan	“	Dornawatra	
24	Dimitrie Isepciuc	“	Bukschoja	
25	Konstantin Boca	provisorischer Lehrer	Pozoritta	
26	Theodor Blanar	“	Kimpolung	
27	Anton Roşca	“	Illischestie	
28	Joan Cernuşca	definitiver Lehrer	Ober-Pertestie	
29	Nicanor Andronic	“	Unter-Pertestie	
30	Melanie Andronic	definitive Lehrerin	Unter-Pertestie	
31	Konstantin Baciu	definitiver Lehrer	Stupka	
32	Vasile Jauca	provisorischer Lehrer	Korlata	
33	Vladimir Dimitrovici	definitiver Lehrer	Kapukimpului	
34	Vasile Ungurean	definitiver Lehrer	Suczaweni	
35	Theodor Turturean	Hilfslehrer	Petroutz	
36	Andreas Nastasi	provisorischer Lehrer	Oberwikow	

37	Stefanie Baciu	provisorische Lehrerin	Stupka	
38	Joan Palagian	städtischer Lehrer	Czernowitz	
39	Vasile Nimigean	provisorischer Lehrer	Ober Stanestie	

D. Advokaten, Notare und – Kandidaten

Post N°	Name	Beruf	Früherer Wohnort	Anmerkung
1	Dr. Themistokles Bocancea	Advokat	Czernowitz	
2	Dr. Eudoxius Gribowski	Advokaturskandidat	"	
3	Theodor Stefanelli	Advokat	"	
4	Johann Leonteş	Advokaturskandidat	Gurahumora	
5	Dr. Nicu Carabiovschi	Advokat	Kimpolung	
6	Eusebius Hotincean	Advokaturskandidat	Radautz	
7	Dr. Emilian Şlusanschi	Advokat	Storozynetz	
8	Dr. Aurelian Morariu	Advokaturskandidat	Storozynetz	
9	Nicu Blându	Notar, Landtagsabgeordneter	Suczawa	

E. Hoch- und Mittelschüler

Post N°	Name	Studium	Früherer Wohnort	Anmerkung
1	Moldovan	Hochschüler	Suczawa	
2	Silion	"	Sereth	
3	Rojek	"	Oprischeni	
4	Popescu	"	Bancestie	
5	Joan Teliman	Techniker	Sereth	
6	Leon Joan Nimigean	Gymnasiast	Tereblestie	
7	Popowicz	"	Sereth	
8	Agopscha	Student	Suczawa	
9	Ilie Diakon	Gymnasiast	Bahrynestie	
10	Vasile Greciuc	"	Kimpolung	
11	Nico Drembei	"	Suczawa	
12	Ilie Dugan-Opaitz	Geldwebel 1652^{16}/ K(ultus) U(nterrichts) M(inisterium)	Suczawa	
13	Joan Duminte und	Hochschüler	Kimpolung	
14	sein Bruder		"	
15	Andreas Ilnitzki	Student	Suczawa	
16	Wasili Iwanowicz	Gymnasiast	Walesaka	
17	Wasili Jasinski	"	Bila	
18	Petru Cailean	Rechtshörer	Stupka	
19	Romulus Litviniuc	Gymnasiast	Czernowitz	
20	Dumitru Logigan	"	Kimpolung	
21	Nikita Madiuk	"	Zaharestie	
22	Ariton Pescariu	"	"	
23	Petru Piticar	"	Suczawa	
24	Nikolai Plewan	"	Kupka	
25	Isaia Popowicz	"	Oprischeni	
26	Gavril Saghin	"	Stupka	
27	Georgi Turturean	Techniker	Kalafindestie	
28	Vasile Virneşan	Gymnasiast	Sadowa	
29	Simion Dominte	"	Kimpolung	
30	Aurel Huttu	Gymnasiast	Kimpolung	
31	Zaharowski	"	Mahala	
32	Baczynski	"	Horodnik	
33	Theodor Diacon	Hochschüler	~~Sereth~~ Wama	1773^{16}/K(ultus)

				U(nterrichts) M(inisterium)
34	Torohuţx)	Student	Czernowitz	x) richtig 1652^{16}/K(ultus) U(nterrichts) M(inisterium) Dr. Ilie Torout Assist(ent) Hochsch(üler) Frank...[1583]
35	Aurelian Doroftei	Hochschüler	Strojestie	
36	Constantin Boca	"	Balaczana	
37	Tonate Popovicix)	Hörer der Philosophie	Czernowitz	x) richtig Trajan 1652^{16}/K(ultus) U(nterrichts) M(inisterium)
38	N. Dugan	Hochschüler	"	
39	Iliia Desetorius	Student	Kimpolung	
40	Trajan Voronca	Hochschüler	Suczawa	
41	Grigori Danciu	Hörer der Philosophie	Strojestie	
42	Costan Ardelean	Hochschüler	Capucodrului	
43	Nikolai Niculiţa	Gymnasiast	Braschka	
44	Grigori Nandriş	"	Mahala	
45	Ambrosi Mikulariu	Gymnasiast	Klosterhumora	
46	Aurelian Vasiloschi	"	Ober Synoutz	
47	Sava Casul	"	Woronetz	
48	Petru Coca	"	Kimpolung	
49	Theofil Sidorovici	"	Bukschoja	
50	Arkadie Dornean	"	Gurasadowei	
51	Marian Trimescu	"	Arbora	
52	Georg Tiron	"	Oberhorodnik	
53	Vasile Morariu	Hörer der techn(ischen) Hochsch(ule) Wien	Uidestie	1773^{16}/ K(ultus) U(nterrichts) M(inisterium)
54	Nistor von Tarnavschi	Absolv(ierter) Techniker	Czernowitz	
55	Aurel Stefanelli	Hörer der Rechte	"	
56	Simon Boca	Hochschüler	Balaczana	
57	Emanuel Bredezan	"	Dragojestie	
58	Ilie Bredezan	"	"	
59	Aurelian Baciu	"	Stulpikani	
60	Onislav Barculian	Hörer der Philosophie	Czernowitz	
61	Stefan Buczewski	Hochschüler	"	
62	Georgi Christurean	"	Skeja	
63	Haralampi Damisch	Hörer d(er) Rechte	Dragomirna	
64	Peter Diacon	"	Warna	
65	Samuel Fakas		Molodia	
66	Georg Sutu	"	Kimpolung	
67	Eusebius Popovici	"	Czernowitz	
68	Vasile Prelipcean	"	Unter-Horodnik	
69	Konstantin Timu	"	Walesaka	
70	Ioan Pillmon	"	Sereth	
71	Georg Sawa	"	Stupka	

[1583] Ilizibil.

72	Niku Sulschi	“	Solka	
73	Konstantin Vicol	“	Suczawa	
74	Nikolai Lavric	W(iene)r Universität	Kostischa	
75	Leonti Tkaczuk	Gymnasiast	Tereblestie	
76	Wasile Gadzilescul	“	Ivzestie	
77	Sava Ursulean	“	Rapcze	
~~78~~	~~Vasile Perhinski~~	“	~~Hatna~~	
78	Vichenti Franciuc	“	Mitoka Dragomirna	
79	Vasile Perhinski	“	Hatna	
80	Nicolai Ciobatura	“	Uidestie	
81	Stefan Berariu	“	Skeja	
82	Artemie Nastasi	“	Czahor	

F. Sonstige Personen

Post N°	**Name**	**Beruf**	**Früherer Wohnort**	**Anmerkung**
1	Leonti Tkacz	Grundwirt	Rum(änische) Tereblestie	
2	Joan Aurite	Tischler	“	
3	Drembei	Landsturmmann	Suczawa	
4	Theodor Bocaneţ		Stupka	
5	Nikolai Cute	entlassener Lehrer	Nowosielitza	
6	Theodor Onufreiczuk	Verkäufer	Radautz	
7	Piţul	Gewesener Lehrer	Suczawa	
8	Peter Vasile Piţul	“	Oprischeni	
9	Georgi Coca	Schreiber	Kimpolung	
10	Niţuca Ursachi	Grundwirt	“	
11	Costan Negriş	“	Dorna	
12	Claudius Candrea	“	“	
13	Johann Ladu	Zimmermaler	Czernowitz	
14	Otto Tarnavschi	absolvierter Philosoph	“	
15	Stefanelli	Hofrat i(n) P(ension)	Czernowitz	
16	Emil Brucker	entlassener Rechnungsoffizial der Bukowinaer k. k. Güterdirektion	“	
17	Aglaia Vicol und eine Tochter	Professorswitwe	“	
18				
19	Vasile Roşu		Skeja	
20	~~Morariu~~	~~Bauschlosser~~	~~Uidestie~~	Siehe E P Nr. 53 1773/16/

				KUM
21	Georg Onciul	Grundwirt	Ropcze	
22	Aurel Stipor	Mitglieder des Jungschützenkorps	Kimpolung	
23	Mircia Jonaki			
24	Aurel Prelipcean			
25	Dr. Nikolai Cotoş	Theolog	Czernowitz	
26	Cojocar	Gattin des Gerichts-auskultanten / A. P. N° 3/	Suczawa	

Sursa: S.A.N.I.C., Fond *Guvernământul cezaro-crăiesc al Bucovinei. Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii*, mapa I, dosar nr. 8, f. 130, 134–148, original, copie.

BUCOVINA ÎN PRIMUL RĂZBOI MONDIAL[1584]

MARIAN OLARU

Bukovina in the First World War

(*Summary*)[*]

The author of the article shows how the military, political, social and economic events from Bukovina were received between the years 1914–1918 in the post-war period. On the basis of published and unpublished sources, the important information about the military campaigns between 1914 and 1917 and the way in which they influenced the development of relations between the imperial administration and the provincial citizens, between the latter and the occupying forces of the Tsarist Empire, are highlighted. This article presents the intentions of the two neighboring powers towards the future of Bukovina: either an annexation of the province to a Ukrainian (Galician) state under Austrian protection, or an annexation of the same as part of Greater Russia. At the same time, the text of the article reveals the circumstances in which the political and national projects of Romanians and Ukrainians came into being, as well as the forces involved in the unification of Bukovina with the Kingdom of Romania (as a result of the decisions of the National Committee of 27 October and the decisions of the Bukovinian General Congress of 28 November 1918). Furthermore, it takes into account the consequences of the military, political, social and economic events in Bukovina between the years 1914–1918 in the post-war period. On the basis of published and unpublished sources, important information about the military campaigns between 1914 and 1917 is documented and the way in which these campaigns influenced the development of relations between the imperial administration and the provincial citizens, as well as the relations between the provincial citizens and the occupying forces of the Tsarist Empire. This article presents the military situation of Bukovina in 1917 and 1918, the development of the balance of power between the national political movements, as well as the events that led to the unification of Bukovina with Romania in 1918.

Keywords: Bukovina, First World War, politics, military social and economic events.

Izbucnirea Primului Război Mondial îi găsea pe bucovineni în plină luptă politică şi naţională. Experienţa politică a administratorilor austrieci ai Ţării Bucovinei îi îndemna să menţină o stare de continuă fărâmiţare a mişcărilor politice şi naţionale din Ducat. În Bucovina se resimţeau reverberaţiile disputei dintre Imperiul Ţarist şi Monarhia Dunăreană, primul sprijinind mişcările naţionale ale slavilor şi, mai cu seamă, pe sârbii care doreau înfiinţarea unei Serbii Mari[1585]. Această politică era menită a crea o contrapondere tendinţelor austriece în Răsărit, de înfiinţare a unei Ucraine Mari din ţările maloruse[1586]. Semnele Războiului Mondial se regăseau şi în presa vremii, care scria despre potenţialul de conflict al Balcanilor, de dezvoltarea deosebită a Germaniei, care revendica un loc demn de poziţia sa economică şi militară, de visul Rusiei de a ajunge la Cornul de Aur, pentru a pune stăpânire pe Bosfor şi Dardanele şi pe teritoriile stăpânite de austrieci în Europa Centrală, de nemulţumirea Austriei faţă de Pacea de la Bucureşti, din 1913, care nu a permis crearea unei Bulgarii Mari – avanpost al intereselor austriece în zonă etc. În acest context, este simptomatic comportamentul autorităţilor din Bucovina care, încă din aprilie 1914, îi împiedicau pe ţăranii români să meargă la lucru în Regatul Român, ca măsură asiguratorie pentru o eventuală mobilizare a trupelor[1587].

[1584] „Analele Bucovinei”, anul XXII, nr. 2 (45), 2015, pp. 515–534; anul XXIII, nr. 1 (46), 2016, pp. 107–129.

[*] Traducere: Ştefăniţa-Mihaela Ungureanu.

[1585] Lucian Boia, *Primul Război Mondial. Controverse, paradoxuri, reinterpretări*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2014, pp. 32–35.

[1586] Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, ediţie şi studiu biobibliografic de Stelian Neagoe, Bucureşti, Editura Humanitas, 1991, p. 354.

[1587] „Ţăranii români opriţi de a merge la muncă în România”, în „Neamul românesc”, anul IX, nr. 15, 20 aprilie 1914. De-a lungul timpului, ţăranii români din districtele Humor, Suceava, Rădăuţi şi Siret, mergeau, pe timpul verii, ca lucrători agricoli în Regatul României, pe moşiile marilor boieri. Încă din iarnă, ţăranii încheiau contracte cu „procuriştii” şi primeau o sumă de bani, cu care îşi acopereau o parte dintre nevoi. Toamna, ţăranii bucovineni erau angajaţi la culesul porumbului „în parte”: o parte pentru boier, o parte pentru ei. În felul acesta, estima autorul articolului reprodus de „Neamul românesc” după „Viaţa nouă”, din Cernăuţi, cam 15 000 de ţărani pe an şi găseau rost în România, aducând 500 de vagoane de porumb şi importante sume de bani în Bucovina. Cei ce aplicau în mod abuziv legea emigrărilor care îi împiedica pe ţărani să lucreze în România erau prefecţii de Rădăuţi şi Suceava. Împotriva acestora se cerea intervenţia deputaţilor Dori Popovici, A. Popovici, Aurel Ţurcanu şi a mareşalului ţării, Al. Hurmuzaki.

În primăvara şi vara anului 1914, societatea bucovineană era cuprinsă de buruiana unui „politicianism netrebnic" şi nu ne gândim doar la români[1588]. Temele care se regăsesc în presa vremii sunt: atentatul de la Debreţin unde, în februarie 1914, a explodat o „maşină infernală" în Palatul episcopal de la Hajdudorogh şi care l-a ucis pe episcopul rutean Iaczkovicz[1589]; încercarea contelui Rudolf von Meran, guvernatorul Bucovinei, de a îmbunătăţi relaţiile dintre Austria şi Regatul României prin vizita la regele Carol I, în încercarea de a păstra România de partea Triplei Alianţe[1590]; lupta dintre „democraţii" lui Aurel Onciul[1591] şi „naţionali", în timp ce Iancu Flondor se retrăsese din viaţa politică. Din anul 1911 se aplica sistemul Ausgleich-ului, în urma căruia românii îşi pierduseră întâietatea politică în Ducat. În Dietă au fost aleşi 13 deputaţi naţionali, şase democraţi şi trei conservatori, care împreună cu mitropolitul întruneau 23 de mandate, faţă de 17 deputaţi ucraineni, zece evrei, şapte nemţi şi şase deputaţi polonezi. Preşedinte al Dietei a fost ales Alexandru Hurmuzaki, iar vicepreşedinte Ştefan Smal-Stocki[1592]. Lupta politică şi naţională a românilor se purta pe toate tărâmurile, pentru că mişcarea ucraineană după ce a cerut paritatea cu românii, mai apoi a cerut „exclusiva conducere"[1593] în domeniul economic prin numirea „democratului" Florea Lupu ca preşedinte al Băncii Ţării. Pe tărâm bisericesc, românii urmăreau să împiedice înfăptuirea întâietăţii rutenilor în Biserica Ortodoxă a Bucovinei, prin numirea lui Artemon Manastyrski ca episcop-vicar al Bucovinei, cu sprijinul Vienei. În domeniul şcolar, prin eforturile Societăţii pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina, au luat fiinţă, pe cheltuială proprie, 14 unităţi şcolare particulare spre folosul neamului românesc din provincie, măsură luată după ce românii se considerau dezavantajaţi de direcţionarea fondurilor provinciale mai mult către şcolile rutene. De asemenea, se remarcă şi eforturile intelectualilor români de a susţine o presă pedagogică românească („Şcoala"), care să servească la afirmarea cultural-naţională în provincie[1594]. În acelaşi timp, în presa provinciei, „naţionalii", reprezentaţi de ziarul „Viaţa nouă", împreună cu „Viitorul" şi „Gazeta mazililor şi răzeşilor bucovineni", susţinuţi şi de presa din Regatul României, aveau de înfruntat presa ucraineană susţinută de gazetele „Bukowiner Post" şi „Tagblatt", cu numeroase reverberaţii în presa vieneză (care îi acuza pe românii bucovineni de iredentism). Cu măsuri diferite, dar urmărind acelaşi scop, ultimii doi guvernatori ai Bucovinei – contele Rudolf von Meran (1912–1916) şi contele Joseph von Etzdorf (1916–1918) – au încercat să apere cât mai bine interesele imperialilor la această margine de imperiu.

Aşa cum aflăm din diverse surse, anii premergători Primului Război Mondial au fost marcaţi de existenţa unor „semne" de rău augur. În anul 1909, în Bucovina a fost secetă mare şi brumă timpurie (în 1/14 octombrie); în 1910, pe la mijlocul lui ianuarie, a apărut pe cer o cometă şi în 18 spre 19 mai, de la orele 2 la 4 dimineaţa, a fost observată cometa Halley, care a determinat o adevărată psihoză colectivă. În anul 1911, în octombrie, a fost observată o altă cometă, care a fostă văzută de la orele 22 până dimineaţa. În 1912 a plouat foarte mult, încât s-au produs inundaţii cu mari pagube în agricultură, mai ales la culturile cerealiere (în ziarele vremii se preciza că, din 1864, în Bucovina nu mai plouase aşa de mult). Anii 1913 şi 1914 au fost ploioşi, omizile au atacat masiv copacii şi molizii au fost atacaţi de larvele unor fluturi care au dus la uscarea multora dintre aceştia şi prin Cernăuţi a trecut un stol uriaş de lăcuste, spre Basarabia[1595].

Atentatul căruia i-au căzut victime arhiducele Franz Ferdinand şi soţia sa, Sophie, a surprins pe toată lumea. Oamenii politici ai vremii, partidele politice şi notabilităţile provinciei au condamnat unanim acest fapt. Vestea morţii a ajuns la Cernăuţi noaptea, târziu. „Un steag negru, care flutura pe Palatul Primăriei, anunţa lumii consternate catastrofa de la Sarajevo"[1596], scria Ion Nistor. Au fost trimise numeroase telegrame de condoleanțe către împăratul Franz Joseph și Curtea de la Viena, de către autorități, culte religioase, societăți culturale și naționale, oameni politici, notabilități etc. Ziarele locale („Viața nouă", „Foaia poporului", „Bukowiner Nachrichten") s-au alăturat acestor manifestări, scriind vaste articole despre cei asasinați[1597], despre Austria etc. Autoritățile din Cernăuți au ținut o ședință de doliu. Primarul Cernăuților, Salo Weisselberger, i-a convocat pe membrii Consiliului Local pentru a le aduce la cunoștința cele întâmplate la Sarjevo. La fel au procedat prefecții și primarii orașelor din Bucovina. După cum scria Teodor Balan, au fost trimise telegrame și contelui Meran, guvernator al Bucovinei, care era și el un Habsburg[1598]. În numele Țării Bucovinei a trimis o telegramă de condoleanțe și mareșalul Alexandru Hurmuzaki. Consistoriul Ortodox al Bucovinei a ținut, în 30 iunie 1914, o ședință de doliu, hotărând ca în ziua înmormântării familiei princiare „să se tragă în trei rânduri toate clopotele, iar în proxima duminică să se facă Sfânta Liturghie, rugăminte [rugăciune] și panahidă pentru fericitul repaus al adormitului"[1599]. Cu ocazia aniversării zilei împăratului Franz Joseph, în 18 august 1914, „Viața nouă" a publicat un mesaj (semnat de către deputații imperiali Dionisie cav. de Bejan, Iancu cav. de Cuparenco, dr. Ipolit Tarnavschi, dr. Nicu Blându, dr. Dorimendot Popovici, dr. Eusebiu Popovici ş.a.), care afirma că „poporul român din Bucovina, conștient de datoria sa, face jurământ solemn la picioarele Prea Înaltului Tron că va lupta cu cea mai mare abnegație pentru Patrie și Împărat! Toată suflarea românească din Bucovina așterne la treptele Prea Înaltului Tron sentimentele ei de nestrămutată loialitate și profund devotament și jertfă"[1600]. Într-un text rămas până acum în manuscris, Maximilian Hacman prezintă situația din orașul Cernăuți din acele momente (25 iulie 1914): „La întoarcerea noastră, fac propunerea să mergem în oraș pentru a afla dacă n-a sosit, eventual, deja, răspunsul din Belgrad sau chiar decretarea mobilizării. Ajunși în apropierea Templului, ne bate la urechi melodia unui marș militar executat de taraful de muzică al Kaiserkioskului. Am înțeles! Și o ediție separată a «Tagblattului», pe care o iau din mâna unui străin din apropierea Kaiserkioskului, ne comunică lapidar – cum e textul – totul: împăratul a decretat mobilizarea parțială. Am rămas adânc emoționat și emoțiunea mea creștea la auzul cântecelor războinice, ale strigătelor de «ura» ale mulțimii, [care] umpleau chioșcul și piața, deși de-a dreptul vorbit, entuziasmul acesta zgomotos îmi părea ceva silit, să nu zic artificial, astfel că în emoțiunea mea se strecura și un pic de dezgust. Ne-am întors acasă și, culcându-ne, auzeam încă tot strigătele de «ura» ale tinerimii de stradă"[1601]. În ziua de 26 iulie 1914, același autor scria: „Știrile din urmă, ajunse tocmai la Cernăuți, aduc detalii din care înțeleg că răspunzând Sârbia în mod nesatisfăcător la ultimatumul Austriei, aceasta din urmă e silită să pregătească războiul inevitabil, declararea oficială de război urmând în curând. Citesc și despre manifestarea de simpatie «însuflețită și plină de entuziasm a mii de cetățeni» din seara trecută, precum și de o orațiune patriotică, numai puțin însuflețită, ce a ținut-o deputatul Benno Straucher aseară în Kaiserkiosk și a trebuit să râd. *Vulgus vult decipi* – m-am gândit eu"[1602].

[1588] Ion Nistor, *op. cit.*, p. 338.

[1589] „Cazul de la Debreţin", în „Neamul românesc", anul IX, nr. 7, 23 februarie 1914, p. 3.

[1590] „Contele Meran la Regele Carol", în „Viaţa nouă", anul III, nr. 8, 21 februarie 1914, pp. 4–5.

[1591] Aurel Onciul reluase în periodicul ieşean „Viaţa românească" (vol. XXXI, an VIII, 1913, pp. 5–10) teza românizării Bucovinei, pe care o susţinuse şi în revista „Privitorul" (anul I, nr. 4, 15 mai 1902, p. 3).

[1592] Ion Nistor, *op. cit.*, p. 337.

[1593] Teodor Balan, *Bucovina în războiul mondial* (în continuare se va cita: Teodor Balan, *Bucovina în războiul mondial*), extras din „«Codrul Cosminului». Buletinul Institutului de Istorie şi Limbă de la Universitatea din Cernăuţi", anul VI, 1929, p. 8.

[1594] „Semne bune din Bucovina", în „Neamul românesc", anul IX, nr. 6, 16 februarie 1914, p. 3.

[1595] Constantin Ureche, „Condica cronicală a Parohiei Frătăuţul Nou", în vol. Viorel Dutceac, *Cronica de la Frătăuţii Noi*, Suceava, Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera", 2011, p. 50.

[1596] Ion Nistor, *op. cit.*, p. 355.

Austria a declarat război Serbiei[1603] în 28 iulie 1914, fapt care a neliniștit pe toți bucovinenii, pentru că se aflau în extremitatea estică a Imperiului Austro-Ungar și Cernăuții erau la 30 de km de granița cu Rusia. Surprinzând momentul începutului războiului, preotul Constantin Morariu scria în 31 iulie 1914 (st.n): „La miezul nopții au fost puse în mișcare toate uneltele de alarmă și eu am fost trezit din somn să dau cheile de la biserică, ca și clopotele să vestească începutul războiului"[1604]. Aceeași situație este redată de preotul cooperator Constantin Ursache, din Frătăuții Noi: „Despre această complicație nu știa în lume nimic și vineri, în 18/31 iulie, era lumea liniștită în Rădăuți, căci de aici nu plecase nime la Serbia. [...] Vineri seara, pe înserate, sună îngrozitoarea trâmbiță de alarmă. Comisarii de la prefectură au venit în goana cailor, pe înserate, cu ordinul de mobilizare generală sosit de la împăratul [...]. Pe când ne aşezam liniştiţi la masă, se aud trâmbiţele în mod asurzitor. Am sărit, crezând că e foc, dară nu se vede. Îndată după aceea se aude clopotul cel mare sunând sinistru într-o doagă, în ton rar şi lung şi înfiorător"[1605]. Ordinul de mobilizare a produs consternare în rândul locuitorilor pentru că, din acel moment, războiul devenise o certitudine. Dar „toţi se mângâiau că aşa un război mare nu poate fi de o durată mai lungă decât cel mult două–trei luni. «Pe când va cădea frunza, ne întoarcem înapoi», a zis împăratul Wilhelm"[1606].

[1597] „Asasinarea arhiducelui moștenitor Francisc Ferdinand și a soției sale ducesa de Hohenberg", în „Viața nouă", anul III, 30 iunie (st.n.) 1914, pp. 1–2.

[1598] Teodor Balan, *op. cit.*, p. 11.

[1599] *Ibidem*, p. 12.

[1600] „18 august 1914", în „Viața nouă", anul III, nr. 136, 16 august (st.n.) 1914, p. 1.

[1601] Maximilian Hacman, *Amintiri din războiul mondial, 25 iulie – 10 octombrie 1914*, mss., Serviciul Județean Iași al Arhivelor Naționale (în continuare se va cita: S.J.I.A.N.), Fond *1 586*, p. 2.

[1602] *Ibidem*, p. 3, *Masele vor să fie mințite*.

[1603] „Manifestul Majestății Sale către popoarele Austro-Ungariei", în „Viața nouă", anul III, nr. 134, 2 august (st.n.) 1914, p. 1.

[1604] Constantin Morariu, *Cursul vieții mele – memorii*, ediție îngrijită, prefață, microbiografii, glosar și note: prof. univ. dr. Mihai Iacobescu, Suceava, Liga Tineretului Român din Bucovina, Editura Hurmuzachi, Colecția „Enciclopedia Bucovinei în studii și monografii" (5), 1998, p. 152.

În vederea pregătirii populaţiei şi a provinciei pentru război, au fost luate măsuri, pe care Teodor Balan le prezintă în lucrarea *Suprimarea mişcărilor naţionale din Bucovina pe timpul Războiului Mondial, 1914–1918*, apărută la Cernăuţi, în anul 1923. Viaţa normală a provinciei, ca şi a tuturor europenilor ale căror ţări au fost implicate în război, a fost înlocuită cu una plină de privaţiuni şi greutăţi, cu numeroase pericole şi limitări ale drepturilor din vremurile de pace. Pentru asigurarea cadrului juridic necesar stării de război, a fost aplicat articolul 14 al legii din anul 1867, prin care, pe timpul cât Parlamentul austriac nu se putea întruni, puteau fi emise decrete-legi cu „răspunderea întregului minister"[1607]. Preşedintele Ţării, contele Meran, împreună cu întregul aparat administrativ al provinciei, s-a mutat la Vatra Dornei şi a fost supus comenzii militare. Prin decret imperial, comandantul militar putea da dispoziţii şi lansa ordine care trebuiau executate de cei în drept. Astfel, contele Rudolf Meran, guvernatorul Bucovinei, „era obligat să primească şi să execute astfel de ordine", nemaifiind supus Ministerului de Interne, ci „vremelnicului comandant al armatei austriece, care opera în Bucovina"[1608]. Comanda Jandarmeriei a fost mutată la Rădăuţi şi tot aici a funcţionat şi Consiliul de Război, care pronunţa condamnările la moarte[1609]. Au fost suspendate o serie de drepturi şi libertăţi. Pentru creşterea controlului administraţiei asupra populaţiei, au fost introduse bilete de liberă trecere, care erau eliberate de birourile militare. Trecerea graniţei a fost mult îngreunată. Paşapoartele trebuiau vizate de către guvernatorul ţării şi comandantul militar. Arestarea cetăţenilor se putea face imediat şi cu respectarea unei proceduri sumare (nu mai era obligatorie existenţa unui ordin judecătoresc). Se suspenda libertatea de mişcare a cetăţenilor, organele statului (jandarmii, poliţia, funcţionarii prefecturilor) puteau să exileze sau să interzică părăsirea unei localităţi de către locuitori. Termenul de înmânare a ordinului de arestare a fost prelungit, de la 24 de ore la opt zile. În baza acestor reglementări, statul austriac a putut înfiinţa tabere de concentrare sau de internare, unde cei consideraţi „suspecţi" erau ţinuţi în condiţii precare, trecând de la un funcţionar la altul, fără să li se comunice motivul pentru care fuseseră arestaţi[1610]. În vreme de război, percheziţiile domiciliare puteau fi făcute fără ordin judecătoresc, iar secretul corespondenţei nu mai era asigurat. A fost introdusă cenzura, publicaţiile erau strict controlate de autorităţi şi acestea prezentau în lumini favorabile situaţia militară şi pe cea din ţară. Manifeste, pliante sau broşuri nu puteau fi editate decât de către autorităţi. Au fost interzise adunările publice, pe stradă nu puteau circula mai mult de două persoane şi nu mai târziu de ora şapte seara, aglomeraţiile de oameni au fost interzise, a fost sistată activitatea tuturor societăţilor culturale şi politice, pe străzi patrulau soldaţi înarmaţi, care îndemnau la linişte şi ordonau stingerea luminii. În urma acestor măsuri, viaţa economică şi socială din provincie a avut mult de suferit, încât „Bucovina semăna cu o ţară aflătoare în ruină. Tristeţea şi jalea domneau pretutindeni"[1611]. Pe lângă toate aceste măsuri, austriecii au suspendat şi activitatea curţilor cu juraţi, conform Decretului-lege din 25 iulie 1914, rolul acestora fiind luat de curţile marţiale, „ceea ce însemna o înăsprire simţitoare în judecarea crimelor"[1612]. „Cei ce aplicau această legislaţie, funcţionarii, jandarmii şi poliţiştii se aflau mereu sub presiunea evacuărilor şi a numărului mare al dispoziţiunilor primite. Ei nu mai aveau nici răgazul, nici răbdarea să cugete bine asupra dispoziţiunilor ce luau. Ei lângă fiecare casă vedeau răsărind duşmanul şi în fiece cetăţean vedeau un

---

[1605] Constantin Ureche, *op. cit.*, pp. 53–54.

[1606] *Ibidem.*

[1607] Teodor Balan, *Suprimarea mişcărilor naţionale din Bucovina pe timpul Războiului Mondial, 1914–1918* (în continuare se va cita: Teodor Balan, *Suprimarea mişcărilor naţionale din Bucovina*), Cernăuţi, Societatea Tipografică Bucovineană, 1923, p. 42.

[1608] *Ibidem.*

[1609] Ion Nistor, *op. cit.*, p. 357.

[1610] Teodor Balan, *op. cit*, p. 43.

[1611] *Ibidem*, p. 45.

[1612] *Ibidem*, p. 46.

«spion»"[1613]. Declanşarea războiului a permis autorităţilor să lovească în mişcările iredentiste din Bucovina, mai ales în cele ale ruşilor (maloruşilor) şi românilor, care împărtăşeau aceeaşi religie, cea ortodoxă, cu ostaşii din armata imperială rusă. Lupta trebuia dusă atât împotriva duşmanului extern, Rusia, cât şi a celui intern, cum erau considerate elementele etnice pe a căror fidelitate imperialii nu se bazau în Bucovina, adică cei bănuiţi de rusofilie – ruşii (maloruşii) şi românii[1614].

Pentru împlinirea obiectivelor militare în Bucovina, autorităţile imperiale au luat măsura întăririi pazei acestei provincii, aplicând cu asupra de măsură ordinele valabile şi pentru celelalte provincii. Colonelul de jandarmi Eduard Fischer, avansat în timpul războiului la gradul de general şi decorat ulterior cu Ordinul „Maria Tereza", cea mai înaltă distincţie austriacă[1615], a supus comenzii militare birourile poliţieneşti din Iţcani şi Noua Suliţă (k.k. Grenzschutzkommando), care se ocupau de tranzitul persoanelor, paşapoarte, ziare, scrisori, revizuirea bagajelor călătorilor, articole de export şi import oprite etc. Încă din anul 1913, Fischer a întărit pichetele de jandarmi cu elemente sigure din rândul naţionalităţilor considerate fidele. În anul 1916, pe frontiera („cordunul") cu România se aflau 71 de jandarmi de origine evreiască, 14 poloni, 13 ruteni şi 27 de români[1616]. De-a lungul frontierei şi în interiorul provinciei, jandarmii trebuiau să îi supravegheze intensiv pe cei „suspecţi şi iloiali", pentru a căror depistare se foloseau şi rezidenţi dispuşi să raporteze autorităţilor. De aceea, „populaţia civilă din Bucovina, în timpul Războiului Mondial, a fost spionată pe cât se poate de intensiv. Prin sate umblau confidenţii jandarmilor, vorbind intenţionat cu fiecare ins pentru a denunţa"[1617]. Cât despre „denunţiatori", cum erau denumiţi turnătorii în epocă, aceştia au fost recrutaţi din rândul tuturor grupurilor etnice din Bucovina, dar cei mai mulţi au fost evrei, aşa cum reiese din scrierile diverşilor autori din perioada interbelică[1618].

La începutul războiului nu era nicio curte marţială în Bucovina. Cei arestaţi erau trimişi la prefectură şi de aici erau duşi la Stanislau („Divisiongericht"), în Galiţia, ceea ce dovedeşte faptul că suspiciunea faţă de „trădători" a crescut odată cu insuccesele militare ale imperialilor şi prelungirea peste aşteptări a războiului. Cu timpul, au fost înfiinţate mai multe curţi marţiale în Bucovina, conform principiului că fiecare unitate militară mare putea avea o astfel de curte (k.k. Feldgericht), compusă din magistraţi mobilizaţi şi un judecător-ofiţer. În Bucovina au funcţionat următoarele curţi marţiale: k.k. Feldgericht der Gruppe Oberst Fischer (1914 – 15 ianuarie 1915), care s-a mutat de la Cernăuţi la Gura-Humorului şi apoi la Vatra Dornei; Gericht des k.k. 35 Landsratum Infanterie Brigade Kommandos (1914 – ianuarie 1915); Gericht der 43 Landwer Infanterie Truppendivision, Curtea Marţială a Brigăzii Lilienhof (1914); k.k. Feldgericht Oberstlieutenant Papp, înfiinţată la Cernăuţi, în 5 martie 1915; k.k. Feldgericht des Etappen Bezirkskommandos, Rădăuţi. Astfel de curţi au funcţionat şi la Bistriţa (când ruşii au ocupat Bucovina), Lemberg, Stanislau, Colomeea, Munkacs, Oradea, Nagyvárad, Graz[1619] ş.a.

Procedurile juridice erau clar determinate, în sensul că, după denunţ (era suficient cuvântul unui jandarm, al unui primar sau orice altă notabilitate), locuitorul din Bucovina era dus la prefectura districtului, apoi transportat din loc în loc, până la curtea marţială care avea să îl judece. De regulă, susţinerile denunţătorului trebuiau întărite de martori şi, cum denunţatul era judecat departe de locul său de baştină, martorii trebuiau să urmeze acelaşi drum, fapt care le era acestora inconvenabil. Acolo, în baza denunţului, judecătorul îl interoga şi făcea constatările necesare stabilirii vinovăţiei celui interogat. Pe baza celor constatate, se intenta proces şi se rosteau sentinţele. Cum în unele cazuri depoziţiile martorilor erau neconcludente, judecătorul îl absolvea de vină pe cel judecat. Însă, doar comandantul militar al curţii marţiale era cel ce dispunea. Dacă sentinţa era de nevinovăţie, cel judecat nu era lăsat liber, ci comandantul militar dispunea trecerea acestuia în categoria „nesigur" („politisch unverläßlich", „politic dubios"). Cei din Bucovina şi Galiţia, consideraţi vinovaţi sau infideli imperialilor, au fost trimişi în interiorul ţării sau în lagăre, precum cel de la Thalerhof, Stiria[1620].

[1613] *Ibidem*, p. 47.

[1614] *Ibidem*, pp. 48–50.

[1615] Erast Tarangul, *Amintiri*, mss., S.J.I.A.N., Fond *Erast Tarangul*, pp. 19–20.

[1616] *Ibidem*, p. 51.

[1617] *Ibidem*, p. 55.

[1618] Teodor Balan, *op. cit.*, pp. 68 şi urm.

[1619] *Ibidem*, pp. 57–58.

În sate, situaţia nu era cu nimic mai bună decât în oraşe. Calea ferată era păzită de soldaţi (glotaşi), jandarmii controlau ordinea publică, păzeau podurile şi controlau trecătorii. Locuitorii nu puteau merge decât până în satul cel mai apropiat cu bilet de liberă trecere, semnat de primar şi de către şeful de jandarmi. Telefonul şi telegraful erau folosite doar de armată. În scrisori nu era voie să se scrie nimic despre război, de aceea toate scrisorile erau verificate de cenzură. S-a interzis folosirea unor limbi străine mai puţin cunoscute precum greaca, esperanto sau folosirea stenografiei. Mai târziu, „epistolele simple recomandate" erau deschise la poştă şi cele „de bani" se puteau depune doar la Prefectură, iar după cenzură se puteau sigila în prezenţa organelor militare cu atribuţii în domeniu[1621]. Pentru a simplifica munca cenzorilor, datorită numărului mare de scrisori, au fost tipărite cărţi poştale, care costau un leu bucata, pe care era trecut la adresă „poşta de câmp X". Scrisorile astfel adresate erau strânse la Cernăuţi. Acolo, o comisie specializată trimitea scrisorile soldaţilor aflaţi pe diverse câmpuri de luptă. Pentru că numărul scrisorilor care soseau de pe câmpurile de luptă era foarte mare, de ordinul sutelor, poştaşul era nevoit să le distribuie urcându-se pe nişte bârne, de unde striga numele destinatarului, în mijlocul mulţimii de femei strânse din vreme.

În condiţiile specifice războiului, au fost înfiinţate diverse comitete: de ajutor, agrare, de aprovizionare etc. Cele mai multe dintre acestea erau formate din intelectualii satului, în frunte cu primarul. Cei rămaşi acasă erau implicaţi direct sau indirect în efectuarea lucrărilor agricole, susţinerea activităţii de Cruce Roşie, sprijinirea celor infirmi, împărţirea alimentelor şi „cenzurarea cererilor femeilor pentru ajutor de la stat"[1622], care erau trimise spre Prefectură pentru verificarea stării materiale a solicitantului.

În Bucovina şi în Galiţia au fost date şi ordine „extraordinare". Unul dintre acestea prevedea că „nu este voie la niciun caz a trage clopotele bisericeşti, a lumina ferestrele, a umbla pe stradă după 7 ore seara, a mâna vitele pe dealuri la păscătoare şi a aprinde focurile libere"[1623]. Publicat în 18 septembrie 1914, acest ordin a fost cunoscut doar de populaţia aflată sub controlul trupelor austriece, adică de la Siret în jos; partea Bucovinei ocupată de ruşi nu a putut cunoaşte acest ordin. Mai târziu, în februarie 1915, comanda militară a Armatei VII Pflanzer-Baltin a permis tragerea clopotelor în sudul Bucovinei. Pentru că au fost nemulţumiţi de asprimea ordinului amintit anterior, sublinia Teodor Balan, comandanţii Armengruppenkommando General der Infanterie von Koevess au emis, în 19 august 1914, ordinul care le cerea subordonaţilor „să părăsească cât de repede obiceiurile din timp de pace", căci „bunătatea înrădăcinată la trupele noastre şi tendinţa de a ierta nu este la locul ei şi e chiar o crimă faţă de trupele austriece"[1624]. Ordinul citat, bazându-se pe documentele din arhiva Armengruppenkommando General der Infanterie von Koevess, dispunea ca fiecare locuitor asupra căruia se găseau arme sau care avea arme în locuinţa sa, să fie ucis pe loc, iar localităţile din care s-ar fi tras asupra trupelor austriece să fie înconjurate, incendiate şi vinovaţii să fie ucişi pe loc[1625]. Colonelul Fischer, şeful jandarmilor din Bucovina, la fel ca şi colonelul Hagauer din Galiţia, făcea cunoscute populaţiei, printr-un manifest, următoarele: „Comandanţii militari fuseseră avizaţi să ucidă pe loc pe fiecare individ, chiar şi atunci când acesta va apărea numai suspect de a fi comis un act de trădare sau de a fi avut o atitudine duşmănoasă statului, irelevant de ce fel"[1626]. Se aplicau articolul 321 din Codul Militar Austriac (care prevedea pedeapsa capitală prin spânzurare pentru „spionaj în folosul duşmanului") şi articolul 327 (care clasifica drept „crimă contra statului" faptul de a crea un avantaj duşmanului şi un dezavantaj „patriei")[1627].

Mobilizarea a fost un prilej pentru verificarea pregătirii autorităţilor şi a populaţiei pentru război. Măsurile luate de autorităţi în vederea pregătirii de război au creat panică printre locuitori. La începutul războiului, erau supuşi ordinului de mobilizare bărbaţii între 20 şi 42 de ani, care trebuiau să se prezinte la unităţile unde au efectuat serviciul militar în termen de 24 de ore. Preotul Constantin Ureche din Frătăuţii Noi scria în condica parohială că „oamenii îmblau pe drum de la o bucată de noapte, ca spre ziua de Paşti"[1628] şi cum se constituiau în grupuri de mai mulţi bărbaţi mobilizaţi se duceau la tren. În acea noapte, trenurile circulau din oră în oră, „la serviciul Miliţiei"[1629]. O mulţime de oameni, însoţindu-i pe cei mobilizaţi, s-a îndreptat spre gările de unde plecau trenurile. Imaginea oraşului Rădăuţi în acele momente e edificatoare: „Iată vine un tren de la munte cu vreo 30 de vagoane de persoane, de bagaje, de vite de tot felul, cu două maşini, suflă din greu şi, când se apropie, merge încet şi tot mai încet. Poliţia şi miliţia împinge lumea în lături, strigă. Lumea se îndeasă. Un zgomot asurzitor, plâns amar de femei şi de copii, strigăte, chiote disperate spintecă văzduhul, maşinile gâfâie până ce, iată-l, în gară opreşte. Vagoanele pline de lume şi haizaşurile şi lăiţele vagoanelor [erau] pline. În vagoane, o desime care te ameţeşte, căldură mare. Soldaţii îşi iau, pe peron, rămas bun de la părinţi, de la soţii şi copii, îi mai sărută o dată cu jale şi amar şi se urcă în vagoane, câţi mai încap. Iar ceilalţi rămân, că după o oră vine alt tren"[1630]. În această situaţie, sâmbăta, în 1 august 1914, autorităţile au luat măsura de a opri călătoria cu trenul pentru persoanele particulare, ce a fost aplicată până la aducerea în unităţi a tuturor celor mobilizaţi. Ulterior şi civilii au putut circula cu trenul, dar aveau prioritate transporturile militare. De aceea, de la Cernăuţi la Rădăuţi, trenul făcea câte o zi. Pentru că nu puteau intra toţi mobilizaţii în Cernăuţi, glotaşii au fost trimişi înapoi, urmând a fi rechemaţi când au fost întrunite condiţiile necesare. La Rădăuţi, prefectul a „requisat" toate şcolile şi instituţiile publice, transformându-le în cazarme şi a rechiziţionat toate alimentele din oraş pentru hrănirea celor mobilizaţi[1631].

[1620] *Ibidem*, pp. 59, 134–143; Rodica Iaţencu, Marian Olaru, „Bucovineni în Parlamentul României Mari. Adunarea Deputaţilor, sesiunea 1919–1920" (II), în „Analele Bucovinei", anul XX, nr. 1 (40), 2013, p. 47, nota 3.

[1621] Constantin Ureche, *op. cit.*, p. 57.

[1622] Teodor Balan, *op. cit.*, p. 61.

[1623] *Ibidem.*

[1624] *Ibidem*, p. 62.

[1625] *Ibidem.*

[1626] *Ibidem*, pp. 64, 68.

[1627] *Ibidem.*

Armatele care aveau să se înfrunte pe Frontul de Răsărit, respectiv cele austriece şi cele ruseşti, aveau importante deficienţe de organizare, dotare şi planificare a operaţiunilor. Comandanţii armatei ţariste mizau pe numărul mare al soldaţilor, dar sufereau de slaba înzestrare tehnică, din cauza numărului redus al mitralierelor, camioanelor şi aeroplanelor. Ruşii credeau că statul care putea să arunce mai mulţi soldaţi în luptă avea să învingă în război. În timpul Războiului Mondial, armatele austriece au dovedit o bună disciplină, dar comandanţii militari se pricepeau mai mult la administraţie decât la strategie, pentru că ei fuseseră crescuţi în cancelarie şi mai puţin pe câmpurile de luptă pentru a câştiga experienţă[1632].

La începutul războiului, comandamentul austriac de pe Frontul de Răsărit dorea să pornească o amplă ofensivă contra ruşilor, pentru care a concentrat trei armate pe teritoriul cuprins între Cracovia şi Lemberg. Aceste armate erau: Dankl, Auffenberg şi cea condusă de Brudermannn. Aceasta din urmă trebuia să apere Lembergul. Galiţia de Răsărit a fost neglijată, pentru că eforturile principale trebuiau să fie concentrate pentru ofensiva din nord. Generalul von Koevess avea misiunea de a apăra cu o mică armată Galiţia de Răsărit, iar oraşul Zaleszcziki trebuia să fie apărat de Divizia 43. Pentru apărarea Bucovinei au fost mobilizaţi militarii din Regimentele 23 şi 41 Infanterie şi Regimentul 4 Dragoni, toate din Divizia 43. Pentru completarea efectivelor militare, au fost chemaţi sub arme şi glotaşii (soldaţi şi ofiţeri care îşi satisfăcuseră serviciul militar), care erau cuprinşi în cadrul Brigăzii 35, condusă de generalul Münzel[1633]. Ruşii, ştiind că Galiţia era slab apărată de austrieci, şi-au îndreptat atacul spre aceasta. Ei au plasat în faţa oraşului Lemberg armata condusă de generalul Russki, iar în Galiţia de Răsărit trebuia să opereze armata condusă de generalul Ivanov. Bucovina nu ocupa un loc special în planurile ruseşti. Aici trebuiau trimise trupe ale armatei conduse de generalul Brussilov, care se afla în pregătire în Basarabia[1634].

În Bucovina, generalul Münzel îşi dispusese trupele astfel: de-a lungul hotarului cu Basarabia, între Prut şi Nistru operau jandarmii conduşi de maiorul Fischer (care avea 50 de jandarmi, 600 de miliţieni pedestri şi 80 de călăreţi). La o depărtare de 10–20 de km de graniţă se afla o rezervă la fel de mare ca efective, în timp ce generalul Münzel se oprise în Cernăuţi, împreună cu ofiţerii de comandă ai brigăzii sale. Cei care au avut iniţiativa au fost austriecii, care s-au străduit să-i ia prin surprindere pe ruşi. În 6 august 1914 (st.n.) au trecut graniţa şi au avut ciocniri cu armata rusă la

---

[1628] Constantin Ureche, *op. cit.*, p. 54.

[1629] *Ibidem.*

[1630] *Ibidem.*

[1631] *Ibidem*, p. 55.

[1632] Teodor Balan, *Bucovina în războiul mondial*, p. 17.

[1633] Ion Nistor, *op. cit.*, p. 357; Teodor Balan, *op. cit.*, p. 18.

[1634] *Ibidem*, pp. 17–18.

Balamutca, Colincăuţi şi Rachitna şi, cu mari dificultăţi, au ocupat localitatea Noua Suliţă. Ruşii şi-au mobilizat efectivele în localităţile basarabene Larga şi Ocniţa şi, în 20 august 1914, au alungat cu uşurinţă patrulele austriece pătrunse pe teritoriul Basarabiei. Prima luptă pe teritoriul Bucovinei s-a dat în 23 august 1914, pe teritoriul satului Rarancea[1635].

În duminica de 10/23 august 1914, pe la orele 2 noaptea, trupele ruseşti au intrat în Bucovina prin mai multe puncte: Noua Suliţă, Rarancea, Boian şi Toporăuţi şi „s-a încins prima luptă mare pe front", care a durat până noaptea târziu. La Boian, glotaşii au ţinut piept ruşilor până la sosirea întăririlor de la Zaleszcziki, din partea Regimentelor 41 şi 23. Confruntarea a fost deosebită şi mulţi dintre glotaşii bătrâni au murit în înfruntare. Sacrificiul lor a oprit înaintarea trupelor ruse în momentul cel mai critic şi a salvat oraşul Cernăuţi[1636]. Operaţiunile militare pe Frontul de Răsărit au luat amploare, întinzându-se pe o distanţă de 140 de km, între Vistula şi Nistru, ca apoi să ajungă la 400 km, până la Cracovia. Lupte grele s-au dat timp de opt zile, având localitatea Zaleszcziki drept punct al maximei înfruntări între ruşi şi austrieci. Ca urmare a celor întâmplate, „guvernul" şi Direcţia Fondului Religionar Ortodox s-au mutat la Vatra Dornei, pentru a putea face mai uşor legătura cu Ardealul şi Viena, iar Direcţia Poştelor s-a mutat la Câmpulung. Ruşii forţează din nou la Noua Suliţă şi ameninţă oraşul Cernăuţi. Sub presiunea unei inevitabile cuceriri a capitalei provinciei, evreii părăsesc Cernăuţii, aşezându-se în sudul Bucovinei, pe la neamuri şi cunoscuţi[1637].

În 16/29 august 1914, ca urmare a inevitabilei ocupări a Bucovinei de către ruşi, autorităţile primesc ordin să ascundă actele, cărţile, hărţile de valoare şi banii şi, după selectarea actelor importante şi a condicilor, au fost confecţionate lăzi din scânduri, care au fost ascunse în locuri numai de jandarmi ştiute. Sub presiunea evenimentelor, „amploiaţii" au primit salariile pe 27 august şi aşteptau evacuarea, iar de pe sediile diverselor instituţii au fost date jos firmele.

În 30 august 1914 (st.n.), numeroase trupe ruseşti au ocupat estul Galiţiei şi nordul Bucovinei. Ruşii au intrat în nordul Bucovinei prin Toporăuţi, Rarancea şi Noua Suliţă şi, în 2 septembrie 1914, se aflau în faţa oraşului Cernăuţi. În retragerea lor, trupele austriece au aruncat în aer podurile de peste Prut (cel de fier a fost dinamitat şi cel de lemn a fost incendiat). Mulţi dintre cernăuţeni au fugit de teama războiului: preşedintele Ţării cu automobilul, iar pentru ceilalţi a fost pus la dispoziţie gratuit un tren[1638]. Au plecat mai ales funcţionarii şi impiegaţii evrei, pe când cei mai mulţi creştini au rămas la casele lor – nota Emilian Sluşanschi[1639]. Armata austriacă s-a retras spre Storojineţ, ocupând poziţii până la Vijniţa. După retragerea guvernatorului Meran la Dorna, comanda trupelor s-a mutat la Siret. Aşa cum scrie Ion Nistor, un simplu locotenent rus, Pigarewski, a primit capitularea oraşului[1640]. La Jucica, la comandantul trupelor ruse s-a prezentat primarul oraşului, evreul Salo Weisselberger, Philipp Menczel, editorul ziarului „Allgemainde Zeitung", ca interpret de limba rusă, şi alte notabilităţi, alături de Gheorghe Galin, secretar al Consulatului României. Atunci, comandantul armatei ruse a cerut să fie împlinite o serie de condiţii care priveau, mai ales, deplasarea în siguranţă a armatei prin Cernăuţi. Armata rusă, condusă de generalul Pavlov şi colonelul Ariutinov, a ocupat Cernăuţii în 2 septembrie 1914, la orele 6 seara[1641]. Au fost întâmpinaţi de mitropolitul Vladimir de Repta şi de primarul Salo Weisselberger[1642]. Mitropolitul l-a rugat „să nu pustiască satele şi să cruţe populaţia civilă"[1643] şi primarul Cernăuţilor l-a rugat să cruţe oraşul. Anunţând că oraşul Cernăuţi se uneşte cu Rusia, generalul Pavlov a cerut o contribuţie de 600 000 de ruble, care trebuia plătită în 24 de ore. Au fost luaţi 23 de cetăţeni, ca ostateci, până la plata sumei solicitate[1644]. Era un gest demonstrativ, prin care generalul rus dorea să arate cât de nedreaptă era măsura similară luată de austrieci asupra oraşului Kameneţk Podolsk, scria Teodor Balan[1645]. Ulterior, cererile comandanţilor ruşi au fost retrase. Administraţia militară a oraşului Cernăuţi a fost condusă de căpitanul Kirilenko şi, în 15 septembrie, a fost inaugurată administraţia civilă a oraşului. În fruntea acesteia a fost numit Simeon Evreinov, Alexei Gerowski era adjunctul acestuia, cunoscut rusofil şi Temistocle Bocance, intim al lui Gerowski – primar al Cernăuţilor[1646].

[1635] *Ibidem*, p. 19.

[1636] Constantin Ursachi, *op. cit.*, p. 58.

[1637] *Ibidem.*

[1638] Constantin Ureche, *op. cit.*, p. 58. „Lumea, care rămăsese în Cernăuţi, la auzul detunăturii [aruncarea în aer a podului de fier de peste Prut], s-a îngrozit şi a fugit în aceeaşi noapte, plătind până la 300 de coroane pe o birjă până la Rădăuţi". Aceeaşi situaţie este consemnată şi de Emilian Sluşanschi: „Oraşul era aproape pustiu. Puţina populaţie, ce mai rămăsese, se afla încă sub impresia detunăturilor produse de distrugerea podurilor peste Prut". Cf. Emilian Sluşanschi, *Articole, amintiri, mărturii*, ediţie îngrijită şi notă biografică de Liviu Papuc, studiu introductiv de Ion Agrigoroaiei, Iaşi, Editura Tipo Moldova, p. 107.

[1639] Emilian Sluşanschi, *op. cit.*, p. 112.

[1640] Ion Nistor prezenta diferit scena de mai sus: comandantul trupelor ruse s-ar fi prezentat la primarul oraşului, de faţă fiind şi mitropolitul Vladimir de Repta. Cf. Ion Nistor, *op. cit.*, p. 357.

[1641] Teodor Balan, *op. cit.*, p. 20.

[1642] Fred Stambrook arată că Salo Weisselberger a fost deportat de autorităţile ţariste în Siberia. Cf. Fred Stambrook, *The Golden Age of the Jews of Bukovina, 1880–1914*, Minneapolis, University of Minnesota, Center for Austrian Studies, 2003, pp. 14–15.

[1643] Ion Nistor, *op. cit.*, p. 59.

Calea principală de retragere a trupelor austro-ungare a fost valea râului Moldova. În aceste condiţii şi cu toate măsurile luate de către autorităţile civile şi militare au fost numeroase cazurile de trecere frauduloasă a frontierei, iar primii arestaţi pentru infidelitate au fost bucovinenii de religie ortodoxă. În acelaşi timp, avocatul Sluşanschi consemna: „Mai amintesc pentru azi că cu brigada [austriacă din Storojineţ, n.n.] au fost escortaţi şi opt ţărani ruteni din Rarancea împreună cu arendaşul Eduard Winiarski, arestaţi pentru pretinsă înaltă trădare. I-am văzut în convoi. E vorba să fie judecaţi la Vijniţa de tribunalul marţial”[1647]. În 1 septembrie 1914, Emilian Sluşanschi a fost martorul unei scene ce ţinea de absurdul războiului: „De la Mihalcea, sat situat lângă Cernăuţi, a sosit un transport de «prizonieri». Erau câţiva bărbaţi, partea cea mai mare însă femei şi copii, unii dintre aceştia din urmă chiar la piept, în total 32 de persoane, însoţiţi de câţiva poliţişti rurali (ţărani) din Mihalcea, înarmaţi cu ciomege şi coase. Aceşti bieţi oameni erau ţărani «moldoveni» din satul Stroieşti, situat în Basarabia, aproape de frontiera austriacă. Mi-au spus că veniseră înainte cu patru săptămâni la Noua Suliţă la târg, unde au fost arestaţi, şi de atunci sunt purtaţi necontenit din sat în sat. Erau, bieţii, istoviţi de atâta osteneală şi foame ce duseseră”[1648]. Printr-un manifest, colonelul Fischer reamintea populaţiei, în 13 septembrie 1914, că oricine era doar bănuit de „trădare” sau „atitudine duşmănoasă” putea fi împuşcat pe loc[1649].

În teritoriile ocupate de armatele imperiale ruse au fost impuse reguli specifice stării de război. De pe edificiile publice trebuiau date jos însemnele austriece şi trebuia arborat steagul imperial rus. În cazul insultării sau a înlăturării forţate a steagului imperial rus, primarul avea să fie judecat după dreptul marţial şi oraşul/localitatea urma să fie distrusă. Se interzicea circulaţia între orele 7 seara şi 6 dimineaţa, contravenienţii fiind pasibili de împuşcare. Până la orele 7 seara, oraşele trebuiau iluminate şi toate „răsuflătorile” de pe acoperişuri sau poduri trebuiau astupate. Contravenienţii erau ameninţaţi cu amenzi usturătoare (de 10 000 de ruble) sau cu închisoarea. Negustorii trebuiau să ţină deschise prăvăliile între 6 dimineaţa şi 6 seara şi nu aveau voie să dosească marfa sau să o vândă la un preţ mai mare. Era interzisă vânzarea oricăror băuturi alcoolice. Calomnierea ofiţerilor, soldaţilor armatei ruse, răspândirea de ştiri mincinoase erau aspru pedepsite. De asemenea, aveau să fie spânzuraţi pe loc cei consideraţi spioni. Trebuiau predate toate armele de foc, săbiile, iataganele, pumnalele, precum şi orice fel de muniţii[1650]. Dispoziţiile în vigoare sub austrieci s-au păstrat şi sub stăpânirea ruşilor , adică „ne-am schimbat stăpânul, nu însă şi felul de stăpânire”[1651]. Din scrierile interbelice, din jurnalele contemporanilor aflăm că prezenţa armatelor ruse pe teritoriul Bucovinei s-a soldat cu mari jafuri şi distrugeri materiale[1652].

Ca urmare a unei acţiuni a militarilor conduşi de maiorul Iaskiewicz, oraşul Siret a fost ocupat de trupele austriece aflate în subordinea lui Fischer. Cum ruşii nu au acordat o prea mare atenţie apărării teritoriului cucerit de ei, la mijlocul lui octombrie 1914, după câteva lupte la Tereblecea, Oprişeni şi Bărlinţe, austriecii au ocupat teritoriul dintre Prut şi Siret şi au reluat controlul asupra oraşului Cernăuţi. În 21 octombrie 1914 au constituit un nou Consiliu comunal şi şi-au sporit efectivele militare. Guvernatorul Bucovinei, revenit la Cernăuţi, a lansat chemarea pentru un împrumut de război[1653]. În acest timp, mai multe familii din Bucovina au reuşit să fugă şi „Viena a fost umplută cu refugiaţi evrei din Galiţia şi Bucovina”[1654]. Pentru sprijinirea lor au fost înfiinţate de către autorităţi tabere în Boemia, Moravia, Silezia, Salzburg, Austria Superioară, Stiria şi Carintia. Cu sprijinul unui birou, înfiinţat pentru a acorda asistenţă celor refugiaţi, au fost puse la dispoziţia acestora resursele de bază. La Viena, un important rol l-a avut organizaţia sioniştilor condusă de dr. Schwartz Hiller, ajutat de Anita Mueller[1655]. Atunci au fugit din Cernăuţi între 3 000 şi 5 000 de evrei. Alţi locuitori s-au refugiat la rude şi în localităţi din Bucovina sau din Ardeal mai puţin expuse atacului trupelor ţariste. Metodele brutale folosite de trupele ţariste, precum incendierea şi teroarea, au fost cele care s-au adăugat distrugerilor de bunuri materiale, precum în Noua Suliţă, Rarancea, Sadagura, Boian, Mahala, Ostriţa şi în Cernăuţi. Au fost jefuite clădirile care adăposteau instituţiile locale şi centrale, şcolile, precum şi proprietăţile evreilor şi sinagogile acestora. În Cernăuţi, Sinagoga Mare şi Templul au fost cruţate datorită intervenţiei mitropolitului Valdimir Repta, care a acceptat să adăpostească în reşedinţa mitropolitană şi 63 de pergamente sacre ale evreilor, pe care le-a returnat după terminarea războiului.

[1644] Arie Leon Schmelzer, *The Jews in Bukowina (1914–1919) – World War and Russian Occupation*, în *History of the Jews in the Bukowina (Geschichte der Juden in der Bukowina)*, vol. I, edited by Hugo Gold, Tel Aviv, 1958, p. 67.

[1645] Teodor Balan, *op. cit.*, p. 20.

[1646] *Ibidem.*

[1647] Emilian Sluşanschi, *op. cit.*, p. 110.

[1648] *Ibidem.*

[1649] Teodor Balan, *Suprimarea mişcărilor naţionale din Bucovina*, p. 64.

[1650] Emilian Sluşanschi, *op. cit.*, p. 129.

[1651] *Ibidem.*

[1652] Romulus Deladorna, *Bucovina în 1914–1915*, Suceava, Tipografia „Şcoala română”, 1915.

[1653] Teodor Balan, *Bucovina în războiul mondial*, p. 22.

În preambulul unei noi ofensive ce avea drept scop reluarea controlului asupra oraşului Cernăuţi, generalul Ariutinov i-a cerut lui Iaskiewicz să predea de bună voie oraşul. Răspunsul austriecilor fiind unul negativ, în 24 noiembrie 1914 ruşii trec la atac, bombardând dinspre Sniatyn şi Hliniţa. Deşi au venit în ajutor noi efective militare, respectiv Divizia 54, comandată de generalul Lilienhof, ruşii au trecut Ceremuşul şi au ocupat localităţile Văşcăuţi, Carapciu, Voloca şi Hliniţa. Trupele austriece s-au retras spre Carpaţi, reuşind să-i oprească pe ruşi la Mestecăniş, lângă localitatea Iacobeni. În 27 noiembrie 1914, oraşul Cernăuţi a fost ocupat de armata rusă condusă de colonelul Sekin, înlocuit ulterior de generalul Laurentiev.

A fost reinstaurată administraţia condusă de Simeon Evreinov, Alexei Gerowski şi Temistocle Bocancea. Oraşul Suceava a fost ocupat în 2 ianuarie 1915, la orele 13, de trupele ruse conduse de colonelul Bacunin[1656]. La intrarea cazacilor în oraş, un grănicer austriac ce sta ascuns într-o pivniţă a tras asupra soldaţilor cazaci, doborând pe unul dintre ei, după care a fugit peste graniţă, la Burdujeni, în România. Oraşul a fost invadat de cazacii care trăgeau focuri în aer şi comandantul rus i-a somat pe suceveni să îl predea pe jandarmul austriac până la orele 18, în caz contrar „ameninţa că va da foc oraşului şi îl va bombarda cu tunurile ce erau postate în comuna Şcheia”[1657]. Oraşul Câmpulung Moldovenesc a fost şi el ocupat la începutul lui ianuarie 1915; în 6–7 ianuarie 1915, ruşii au fost opriţi în înaintarea lor, la Iacobeni[1658].

Pentru a-i mobiliza pe ţăranii de pe văile Sucevei, Siretului şi Moldovei, Aurel Onciul a lansat un apel destinat „ţăranilor români”, în care se arăta că soarta românilor era legată de Austria[1659]. În ziua de 22 noiembrie 1914, la chemarea lui Aurel Onciul, s-a ţinut la Suceava o mare adunare, la care au participat 2 000 de ţărani. Aceasta a avut loc în curtea Bisericii „Sf. Gheorghe”, acolo unde se aflase sediul mitropoliei în Suceava. Adunarea era menită să reafirme ataşamentul ţărănimii române din Bucovina faţă de Austro-Ungaria şi să determine un răspuns pe măsura aşteptărilor austrofililor din partea Regatului României. Adresându-se într-o telegramă regelui Ferdinand I al României, cei adunaţi la Suceava cereau: „Nu vărsa sânge românesc” „şi drept aceea nu intra în împărăţie, ci mai vârtos porunceşte oştirilor M. Tale să lupte alăturea de oştirile împărăteşti”[1660]. Cu acelaşi prilej, s-a propus formarea unui corp de voluntari români, menit ca, „în caz de nevoie să ne apere vetrele, femeile, mamele şi copiii noştri”[1661]. Se afirma că legionarii români care urmau să facă parte din acest batalion, de n-ar fi trebuit să părăsească satele din care erau recrutaţi, „în cazul cel mai rău, să păzească la marginea satului"[1662]. Prin înfiinţarea acestui corp de voluntari români se urmărea, afirma Teodor Balan, să se demonstreze faptul „că Austria stăpâneşte popoare mulţumite şi să îndemne România să intre în război alături de Austria"[1663]. Cum voluntari nu s-au prea găsit, jandarmii lui Fischer au fost cei care au „recrutat" oameni din fiecare localitate. Au fost strânşi cam 1 500 de luptători din diferite localităţi. Listele pe care le consultase Teodor Balan consemnau: Berchişeşti şi Corlata – 50 de oameni, Valea Seacă şi Capu Câmpului – 100 de „voluntari", Cacica – 20 de legionari, Solca – 50, Drăgoieşti şi Măzănăeşti – 50, Gura-Humorului – 44, Mănăstirea Humorului – 56, Ilişeşti – 50, Capu Codrului – 103 şi Vatra Dornei – 8[1664]. Corpul de voluntari a fost dus la Câmpulung, aceştia primind câte o armă „Werndl" (o puşcă scoasă din uzul armatei austriece) şi o eşarfă cu negru şi galben, pe care au purtat-o pe braţul stâng. Voluntarii au depus jurământul de credinţă în piaţa oraşului şi Fischer le-a ţinut un discurs patriotic în limba română.

[1654] Arie Leon Schmelzer, *op. cit.*, p. 67.

[1655] *Ibidem.*

[1656] Erast Diti Tarangul, *Cronica familiilor Tarangul, Ţurcan şi Bendevschi*, mss, p. 78; S.J.I.A.N., Fond *Erast Tarangul*. În alte surse se afirmă că ocupaţia rusă în Suceava a început în 3 ianuarie 1915.

[1657] *Ibidem.* Erast Diti Trangul afirmă că, atunci, colonelul rus a renunţat la insistenţele părintelui Mihai Sârbu, care s-a instalat primar după fuga autorităţilor austriece. Teodor Balan, bazându-se pe informaţiile culese din „Neues Wiener Tagblatt”, din 15 februarie 1915, afirmă că primarul oraşului Suceava era Epaminonda Voronca şi el ar fi reuşit să-l înduplece pe comandantul cazacilor să nu recurgă la represalii. Cf. Teodor Balan, *op. cit.*, p. 24.

[1658] Nicolae C. Popescu, *Gura Humorului trepte de istorie (1490–1918)*, Galaţi, Editura Porto Franco, 1990, pp. 116–117.

[1659] Teodor Balan, *op. cit.*, p. 25.

[1660] *Ibidem.*

[1661] *Ibidem*, p. 26.

Din aceeaşi pornire ca şi cea a lui Aurel Onciul, Nicolai Wassilko a sprijinit înfiinţarea unui corp de voluntari ruteni. Au fost înscrişi bărbaţi între 24 şi 42 de ani din: Mareniţa – 50, Şipote – 54, Putila – 90, Plosca – 73, Rostoki – 100, Serghieni – 82, Lăpuşna – 48, Dichteniţ – 100 ş.a. Au fost adunaţi în Seletin, în 20 noiembrie 1914. Acolo li s-au înmânat arme Werndl şi banderola negru cu galben. Au depus jurământul şi, după un exerciţiu militar de zece zile, au fost consideraţi apţi a lupta[1665].

În felul acesta batalionul de voluntari români şi cel format din ucraineni au intrat în rândul forţelor armate menite să apere Bucovina. Deficienţele de pregătire militară şi starea de sănătate precară a unora dintre „voluntari" au făcut ca, la puţin timp după constituirea batalioanelor, aceştia să fie concediaţi.

Batalionul de voluntari români a fost implicat în luptă, pentru prima dată, în noiembrie 1914, când armata austriacă se retrăgea în Carpaţi din faţa trupelor ruseşti. Voluntarii ucraineni au acţionat la Vijniţa, Berhomet, Mihova şi Banila Moldovenească. Când ruşii au ocupat oraşul Suceava, au fost folosiţi legionarii români. Primul lor comandant a fost locotenentul Thierberger. În 1 ianuarie 1915, voluntarii români au ocupat localităţile Gura-Humorului, Capu Codrului şi Ilişeşti. O altă companie trebuia să închidă drumul spre Frasin, Frumosu şi Argel. În cazul în care ar fi fost atacaţi de forţe ruseşti superioare, aceştia trebuiau să se retragă „pe poteci" la Fundul Moldovei şi Pojorâta[1666]. În luptele pe care le-au purtat cu forţele armate ruse, la Mestecăniş, voluntarii români din Bucovina au fost înfrânţi. Mulţi dintre ei s-au retras în debandadă spre Câmpulung, alţii au fost prinşi de către ruşi şi executaţi, fiind consideraţi franctirori (soldaţi care, fără să facă parte din armata regulată, primeau însărcinări în timpul unui război). Un grup dintre ei a încercat să opună rezistenţă la „Podul Bucătarului", lângă Câmpulung, însă nu au rezistat şi s-au retras spre Pojorâta şi Rarău, iar unii au fugit peste hotar, în România[1667].

După operaţiunile militare din ianuarie 1915, armata austriacă s-a regrupat şi refăcut. Comandantul trupelor care acţionau în zona Vatra Dornei era generalul Plannzer Baltin, cunoscut ca un bun organizator. Acesta avea în subordine Divizia 54 condusă de generalul Lilienhof (devenită mai târziu „grupul Papp"), cu şeful de Stat Major Daniil Pop (Papp). Acestei divizii i-a fost repartizat şi maiorul Victor Rusu, originar din Năsăud, „fire de militar şi franctiror"[1668], care, folosindu-se de priceperea a 200 de ţărani năsăudeni, s-a afirmat glorios în luptele din Bucovina. La divizia Lilienhof au fost ataşate şi două batalioane de voluntari români şi ucraineni. Jandarmii au fost despărţiţi de armata operativă şi au fost folosiţi pentru a menţine ordinea şi a asigura paza frontierei.

Consemnând importanţa poziţiilor din Obcinele Bucovinei, pe care le ocupau austriecii, Constantin Ursachi consemna în cronica sa: „Austriecii aveau poziţii admirabile şi[-i] zdrobeau pe ruşi. Vin trăsuri cu soldaţi răniţi care trec spre Cernăuţi şi de aici în Rusia. Bubuiturile se auzeau bine, mai ales pe la sărbătorile Iordanului au fost mari lupte la Mestecăniş, Pojorâta, Cârlibaba. Mestecănişul a scăpat pe austriecei de invazia ruşilor în Ungaria"[1669]. În 29 ianuarie 1915 se zvonise în Rădăuţi că ruşii au fost înfrânţi şi în 5 februarie se ştia că aceştia se pregăteau de retragere. În 10 februarie 1915 (st.n.) primele trupe austriece au intrat în Rădăuţi. În 11 februarie 1915, 500 de soldaţi husari, dragon şi pedeştri se aflau în apropierea oraşului Rădăuţi şi Daniil Pop se afla „lojat" la părintele Constantin Ursache, descriindu-i acestuia cum au fost luptele de pe Mestecăniş. În 12 februarie 1915, după ce maiorul Pop a decorat 15 soldaţi recruţi din Regimentul 41 cu medalia de argint, pentru faptele de vitejie de la Mestecăniş, părintele Ursache a văzut un convoi de 500 de trăsuri încărcate cu haine, scoarţe din case ş.a., însoţite de femei, copii mici, petrecuţi de miliţie şi husari călări, care erau duşi la Rădăuţi. Convoiul a trecut mai mult de două ore prin Frătăuţii Noi. Erau lipovenii din Fântâna Albă şi Climăuţi, care nu se „purtaseră loial" şi făcuseră servicii ruşilor[1670]. Cunoscând realitatea, părintele Ursachi scria: „Cei mai mulţi dintre ei care au făcut servicii ruşilor, nu mai sunt în sat, ci, la retragere, s-au dus cu ruşii, aşa că cei rămaşi aproape toţi erau nevinovaţi, dară trebuiau să sufere pentru cei fugiţi"[1671]. Lipovenii au fost duşi la Rădăuţi, într-un „lagăr" făcut în ograda Poştei. Acolo au stat câteva zile şi apoi au fost duşi la curtea marţială de la Vatra Dornei. Cei consideraţi nevinovaţi s-au întors abia după o lună[1672]. Sâmbăta, în 13 februarie 1915, a trecut prin Frătăuţii Noi un alt convoi cu călugării şi călugăriţele de la Fântâna Albă. Duminică, 14 februarie, au urmat acelaşi drum cei săraci, care nu aveau trăsuri proprii[1673]. Mitropolitul lipovenilor de la Fântâna Albă se retrăsese din timp, în Basarabia, împreună cu armatele ruseşti. În satele evacuate au fost instalaţi soldaţi, câte unu la zece case, care trebuiau să păzească avutul celor evacuaţi. Din condica parohială aflăm că unii ofiţeri austrieci ar fi dorit să dea foc satelor Climăuţi, Fântâna Albă, Camenca şi Volcineţ, pentru că îi considerau vinovaţi pe locuitorii acestora de înfrângerile pe care le suferiseră în 1914, însă Daniil Pop s-a împotrivit. În 18 februarie 1915, armata austriacă a intrat în Cernăuţi[1674]. Guvernul şi amploiaţii au reocupat vechile poziţii. După cifrele calculate în epocă, în luptele din Bucovina au murit în jur 29 000 de soldaţi ruşi şi de aceea, deprimaţi, ruşii cântau la retragere: „Dorna voastră, moartea noastră!". În martie 1915, au fost trimişi lucrători care i-au îngropat pe ruşii morţi la Mestecăniş[1675]. În 12 martie 1915, au fost concentraţi bărbaţii cu vârste cuprinse între 36 şi 42 de ani: „Iarăşi jale şi plâns, iar afară era un viscol de îngropa lumea parcă şi văzduhul îi oprea"[1676]. În 28 martie 1915, bucovinenii au putut auzi clopotele bisericilor, după o lungă perioadă în care acest lucru a fost interzis.

[1662] *Ibidem.*

[1663] *Ibidem.*

[1664] *Ibidem.*

[1665] *Ibidem*, p. 24.

[1666] *Ibidem*, pp. 27–28.

[1667] *Ibidem*, p. 28.

[1668] *Ibidem*, p. 30.

[1669] Constantin Ureche, *op. cit.*, p. 70.

După o perioadă de linişte, ruşii au încercat să reocupe teritoriile pierdute, folosindu-se de infanterie. După mai multe nereuşite ale ruşilor din aprilie 1915, austriecii au început, în 2 mai, o ofensivă puternică pe frontul galiţian, ajungând până la Brest-Litovsk. Părintele Constantin Ursache consemna că la această ofensivă austriecii au folosit o putere de foc extraordinară, adică 1 500 de tunuri şi 1 000 de vagoane de muniţie[1677]. La mijlocul lui mai 1915, armata rusă a pornit o nouă ofensivă, reuşind să treacă Nistrul şi să ocupe teritoriul dintre Nistru şi Prut. Ajunşi în faţa oraşului Cernăuţi, ruşii au încercat să cucerească oraşul-capitală al Bucovinei. Încercările ruşilor de a reveni s-au repetat în mai multe rânduri (28 mai, 16 iunie etc.). După ce armatele austriece, conduse de Daniil Pop, au reuşit să reocupe teritoriul din nordul Bucovinei, raportul de forţe s-a păstrat timp de aproape un an de zile[1678].

Situaţia dificilă din Bucovina, care nu mai avea seamăn „de la tătari încoace", este descrisă de N. Iorga astfel: „De la un capăt la celălalt al Bucovinei au trecut oştile, ale stăpânilor cunoscuţi şi ale stăpânilor pe care-i adusese o nouă năvălire. Dacă administraţia împăratului de Apus n-o fi făcut alte minuni decât aceea de a mâna copiii la moarte şi de a sechestra pentru armată mălaiul cerşit din România, şi acum vor fi umblând prin satele sărăcite şi lipsite de braţele muncitoare ale bărbaţilor femei fără nădejde şi copii fără sprijin. Pe mulţi ani gospodăriile vor rămânea spulberate ori închircite, iar morţii nu se mai întorc şi schilozii, povară celorlalţi, ar voi să fi rămas alături de fraţii lor care au murit"[1679].

[1670] Виталий Гайсенюк, „Репрессии австрийских властей против москвофилов Буковины в годы Первой Мировой Войны" („Retaliations of Austrian authorities against moscowphiles in Bukovina during the years of the First World War"), în „Codrul Cosminului", s.n., anul XX, nr. 2, 2014, pp. 443–462.

[1671] Constantin Ureche, *op. cit.*, p. 71.

[1672] *Ibidem.*

[1673] *Ibidem.*

[1674] *Ibidem*, p. 72.

[1675] *Ibidem*, p. 73.

[1676] *Ibidem*, p. 73.

[1677] *Ibidem.*

[1678] Teodor Balan, *op. cit.*, p. 33.

În 23 mai 1915, Italia a declarat război Austro-Ungariei şi, în 10 iunie, au luat la arme toţi bărbaţii cu vârste cuprinse între 18 şi 50 de ani. Starea de spirit a populaţiei era dintre cele mai rele. Prin sate şi în oraşe se mai vedeau doar bătrânii. În 24 august 1915 au început lucrările de pregătire, credeau contemporanii, pentru eventualitatea că şi România ar fi declarat război Austro-Ungariei. Atunci au fost săpate tranşee, acoperite cu scânduri, pământ, porţi din lemn şi sârmă ghimpată, care mergeau de la estul satului Baineţ, la Climăuţi, Horaiţ, Costişa, estul Frătăuţilor, Horodnic de Sus şi Marginea.

În 15 octombrie 1915, Bulgaria a intrat în război alături de Puterile Centrale, iar Grecia se afla în plină dezbatere, deoarece prim-ministrul Eleftherie Venizelos dorea intrarea în război alături de Antanta, iar regele dorea participarea alături de Puterile Centrale. În aceste împrejurări, românii bucovineni credeau că intrarea României în război ar fi avut darul să decidă victoria finală[1680].

Până în iunie 1916, ruşii au încercat, în mai multe rânduri, să reia teritoriile pierdute în Bucovina şi Galiţia. Deşi a fost o relativă stabilitate a frontului, evenimentele de pe frontul bucovinean arată că, încă în Ajunul Crăciunului din anul 1915, ruşii au bombardat intensiv, încât locuitorii au petrecut cu grijă sărbătorile. În 18 şi 25 ianuarie 1916, după sărbătorile pe stil vechi ale ortodocşilor, ofensiva ruşilor a fost respinsă, în ambele cazuri, la Boian şi Zaleszcziki. Până în 20 martie 1916 a fost linişte în Bucovina, când, profitând de venirea primăverii, ţarul însuşi a preluat comanda pe Frontul de Răsărit şi a concentrat impresionante efective militare, pentru a declanşa o puternică ofensivă pe un front de 1 500 de km, de la Boian la Riga. Informaţiile istorice pe care le avem la dispoziţie arată că pentru această ofensivă au fost folosite 40 de corpuri de armată, tunuri japoneze pentru vasele militare şi, deşi au spart frontul iniţial la Ocna – Zaleszcziki, ruşii au fost respinşi din nou[1681].

În 11 iunie 1916, în ziua de Rusalii, părintele C. Ursache consemna faptul că lipovenii din Fântâna Albă şi Climăuţi erau, din nou, transportaţi la Rădăuţi: „Era primul semn al unei invazii"[1682]. În după-amiaza aceleiaşi zile, prin Frătăuţii Noi au trecut cirezi imense de vite. Atunci, cirezile de vite ale ţăranilor din districtele nordice, precum Cernăuţi, au trecut spre Rădăuţi, cele din Storojineţ au fost trimise spre Straja şi Seletin, iar cele din districtul Sucevei au fost trimise spre Gura-Humorului. În aceeaşi zi de Rusalii, din 1916, a fost pus un tren special pentru cei ce voiau să se refugieze. Mitropolitul, Consistoriul, amploiaţii se retrag spre munţi, cu gândul de a ajunge cât mai aproape de Ardeal. Atunci a fost demontată linia ferată până la Hliboca (Adâncata). În ziua de marţi, 13 martie 1916, un tren militar cu refugiaţi a ajuns la Vicov, iar unele trăsuri ale refugiaţilor au ajuns la Rădăuţi. Erau toate semnele unei mari înfrângeri a austriecilor. Sub presiunea evenimentelor, Comisia de asentare (recrutare) din Rădăuţi s-a deplasat la Câmpulung şi, de acolo, la Dorna. Mulţi bărbaţi s-au dus pe jos, pentru a îndeplini ordinele, alţii nu s-au prezentat la chemarea acesteia, rămânând în localităţile de baştină[1683].

În perioada premergătoare invaziei ruseşti din 18 iunie 1916[1684], austriecii au aruncat în aer podul de cale ferată de la Prut (14 iunie). În 15 iunie, jandarmii au mobilizat oameni din toate satele, pentru a săpa noi tranşee. De pe 17 şi până la 19 iunie 1916, ruşii au continuat ofensiva, străpungând frontul la Ocna – Dobronăuţi – Toutri. În 19 iunie, oraşul Storojineţ a fost puternic bombardat de ruşi, care au reuşit să-i înfrângă pe austrieci la Camenca şi să intre, seara, în Storojineţ[1685]. Până la 26 iunie 1916, ruşii au pus stăpânire pe localităţile Gura-Humorului şi Câmpulung. Pe 29 iunie, ruşii au numit o administraţie proprie în Rădăuţi şi primar pe dr. Iliuţ. La mijlocul lui iulie 1916, ruşii au lărgit ecartamentul căii ferate şi, din august, au început a circula trenurile militare spre unităţile din munţi[1686].

[1679] N. Iorga, *Carte de poveşti din Bucovina*, în „Drum drept", anul X, nr. 26, 26 iulie 1915, p. 409.

[1680] Constantin Ureche, *op. cit.*, p. 74.

[1681] *Ibidem*, p. 75.

[1682] *Ibidem*.

[1683] *Ibidem*, p. 76.

[1684] Teodor Balan, *Bucovina în războiul mondial*, p. 33.

[1685] Constantin Ureche, *op. cit.*, p. 78.

[1686] *Ibidem*, p. 84.

Armata austriacă s-a retras pe aliniamentul cel mai favorabil, Mestecăniş – Cârlibaba şi a rămas aici un an şi două luni. Era cea de-a treia invazie a ruşilor în Bucovina. Pe timpul ocupaţiei ruseşti, au fost aduse mărfuri din Rusia, lipovenii fiind aceia care au avut de profitat de pe urma acestei situaţii. Până şi ziare au fost aduse din Rusia, nu însă şi din România[1687]. De altfel, în toată această perioadă, soldaţii ruşi şi autorităţile de ocupaţie ruse s-au comportat abuziv, fapt care a dus la numeroase acţiuni consemnate în epocă, inclusiv deportarea în Siberia a indezirabililor.

În august 1916, România a intrat în război de partea Antantei. Pentru realizarea obiectivului său prioritar, şi anume înfăptuirea României Întregite, Ion I. C. Brătianu a dus o politică abilă, ce a stârnit reacţii dintre cele mai diverse în rândul contemporanilor şi de condamnare din partea adversarilor politici. În lucrarea lui D. D. Pătraşcu, *Vinovaţii, 1916–1918*, apărută în Editura ziarului „Lumina", în condiţiile Păcii de la Buftea–Bucureşti, când totul părea pierdut pentru Regatul României, privind retrospectiv, acesta scria: „Odată hotărârea luată – să treacă de partea Quadruplei –, d-l Brătianu a început să joace un joc dublu. Acest joc se potrivea cu natura lui: de aceea, i-a fost uşor să-l execute. Cu partizanii Puterilor Centrale el era prieten; cu prietenii [Micii] Înţelegerii, ca adversar al celor dintâi. Regelui Carol îi spunea că România trebuie să facă faţă angajamentelor sale, iar, după câtva timp, că a rămas în Consiliul de Miniştri singurul partizan al acestei politici. Pe d-l Stere îl trimitea în Ardeal, făcându-l să creadă că vom lua Basarabia, iar altor cunoscuţi le declara că vom trece peste Carpaţi. Pe şefii partidelor din opoziţie îi trata conform dorinţelor lor: faţă cu unii era antantist, fixându-le şi ziua când vom intra în război, faţă cu alţii era neutral, paralizându-le, astfel, acţiunea lor. În sfârşit, din regele actual a făcut ce a voit: căci, fiind neresponsabil, din punct de vedere constituţional, l-a convins să ia angajamente, pe care el ştia sigur că nu le va ţine. În sfârşit, simulând şi ascunzându-şi sentimentele adevărate, ajunsese să se înşele chiar pe dânsul, nemaiştiind care era gândul lui adevărat"[1688].

Sunt înşiruite, în rândurile de mai sus, caracteristicile stării dificile în care se găseau România şi prim-ministrul român, în vara şi etapa următoare anului 1916. Evenimentele militare din 1916, de pe fronturile pe care activa Armata Regală Română, evidenţiau slaba pregătire şi dotare a acesteia, lipsa de realism a planurilor operaţionale, precum şi lipsa de loialitate a aliaţilor din Antanta, din perspectiva angajamentelor militare asumate, în special a Imperiului Ţarist.

La revenirea ruşilor în Cernăuţi, în vara lui 1916, generalul Leciţchi era cel care controla întreg mecanismul militar şi administrativ din Bucovina. El a fost urmat de Lighin, care îşi asuma titlul de „guvernator general al Bucovinei", fiind ajutat de contele Lambsdorf Galagan. Ambii erau subordonaţi ierarhic lui Treptov, care era „guvernator general al teritoriilor austriece ocupate". Până în august 1917, schimbările determinate de Revoluţia Rusă au afectat semnificativ administraţia, moralul bucovinenilor şi resursele materiale şi financiare ale acestei provincii. Pe parcursul ocupaţiei, capitala Bucovinei şi celelalte aşezări au avut administraţie rusească, de la prefecţi şi până la administratorii pieţelor, de la Administraţia Silvică şi până la Inspecţia Sanitară, aşa cum arăta şi Teodor Balan, în lucrarea *Bucovina în Războiul Mondial*[1689].

Vestea detronării ţarului a fost primită cu bucurie de soldaţii ruşi; spiritul revoluţionar s-a manifestat, mai întâi, printr-o disciplină mai laxă, prin insubordonarea faţă de superiori, refuzul de a mai lupta etc. În aprilie 1917, ofiţerii şi soldaţii au depus jurământul faţă de Republică. Acest lucru s-a petrecut şi în Cernăuţi cu soldaţii Armatei a VIII-a, în 23 aprilie, care au jurat pentru Republică. Guvernatorul Lighin a devenit „predsedatelj sovieta". În acest context, este de menţionat că generalul Pisemenski, comandantul oraşului Cernăuţi, a fost destituit pentru că nu a arborat steagul roşu pe primărie[1690].

Ziua de 1 mai 1917 a fost serbată cu deosebit fast de către militarii ruşi, iar ucrainenii glorificau întemeierea statului ucrainean[1691]. Teodor Balan arăta că unii funcţionari ruşi, instalaţi de guvernul revoluţionar, se numeau comisari. Apelativul uzual era „tovarăş", iar în locul comisarului poliţiei ţariste a fost instituit „comisar vremennago pravitelsti cerneveţcoi gorodscoi voenoi miliţii"[1692]. În același timp, au fost înființate diverse comitete și soviete ale diviziilor militare sau ale garnizoanei din Cernăuți. Sub influența evenimentelor din Rusia, militarii și unii locuitori slavofoni din provincie au înființat sucursale ale P.S.D.M.R. și ale Partidului Bolșevic. În sprijinul ideilor revoluționare, au fost înființate gazete revoluționare, precum: „Posleadniia izvestiea", „Vestnic armii", „Izvestia armeiscago comiteta VIII-i armii", „Izvestiea cernovițcago soveta voennih deputatov". Alexei Gerowski, susținător al țarismului, a înființat și el un ziar: „Ruskii vestnik". Acesta a apărut în 19 martie 1917 și era destinat soldaților, ofițerilor și funcționarilor ruși, „aflători în mijlocul unei populații vrăjmașe"[1693].

[1687] „Şi gazete au început a veni din Rusia. Din România, însă, n-a permis guvernul trecerea gazetelor, aşa că noi trebuiam să analizăm ştirile de la front, ca să ştim ce se petrece în război". Cf. Constantin Ureche, *op. cit.*, p. 86.

[1688] D. D. Pătraşcu, *Vinovaţii, 1916–1918*, Bucureşti, Editura ziarului „Lumina", 1918, p. 62.

[1689] Teodor Balan, *op. cit.*, pp. 33–37.

[1690] *Ibidem*, p. 36.

[1691] *Ibidem*.

[1692] *Ibidem*, p. 37.

În ciuda încercărilor de resuscitare a interesului militarilor ruși pentru război alături de Antanta, guvernul republican rus a pierdut controlul evenimentelor din țară și de pe front. Armata rusă, aflată sub influența ideilor revoluționare, se dezorganiza. Pe frontul din Bucovina, dezordinea și anarhia existente în armata rusă au afectat și Corpul 29 de Armată, respectiv Divizia 7 Infanterie, al cărei comandant, generalul Zubaroff, a fost omorât cu paturi de pușcă și lovituri de picioare de către soldații săi, în localitatea Șerbăuți, județul Suceava. Motivul care a generat acest act foarte grav a fost acela că ostașii au refuzat să intre în tranșee și reprezentanții lor au cerut generalului Zubaroff „hrană și îmbrăcăminte groasă"[1694].

Preotul Constantin Ursache nota că „revoluția a ajuns, în oarecare formă, până la noi. Într-o bună zi, soldații din Rădăuți au spart ușile de la fabrica de spirtoase a lui Rudich, din Rădăuți, au băut spirt și spirt de ars, s-au îmbătat. Din[tr-] o țigară s-a aprins spirtul, a explodat, vreo 30 au murit acolo în flăcări, vreo 80 au fost vulnerați, ceilalți au ieșit prin oraș și, unde întâlneau ofițerii, îi trânteau de pereți. O ceată a apucat spre Frătăuții Vechi, căutând un jandarm, să-l omoare. A scăpat în ieslele vitelor unui șvab, care l-a ascuns. Altă ceată a apucat prin Andrasfalva, Costișa, a trecut pe la noi, cântând, și prin Frătăuții Vechi și înapoi la Rădăuți. Nacialnicul a fugit la Sucevița, la mănăstire, și s-a ascuns acolo. [...] Toți comandanții ș[i]-au pus cravată și cordică roșă la mână, căci, care nu avea, era pierdut și omorât"[1695]. Evenimentele revoluționare din Rusia au fost primite cu mare îngrijorare de către autohtoni: „Noi am intrat acum în mare grijă, căci armata nu mai avea teamă de nime[ni], în Rusia [era] revoluție, comandanții erau aleși și depuși de soldații de rând, care își ziceau tovarăși, disciplină nu mai era; sălbăticiți și încruntați de atâta război erau, așa că ne temeam că nu vom scăpa cu zile și încă, de va fi ciocnire pe aici, ca la invazie, ei s-ar mânia și vor aprinde satele și noi rămânem pierduți"[1696]. În retragerea lor, rușii au „rechiziționat" din Bucovina, în iulie 1917, bunuri și vite foarte multe. Bande de hoți au cutreierat satele din Bucovina, atacând familiile rămase fără posibilitatea apărării.

După ofensiva lui Kerenski, din luna iulie 1917, armata austro-germană pornește un puternic contraatac, în urma căruia rușii suferă pierderi grele, ca la Ternopol, în 24 iulie 1917. În aceste condiții, armatele țariste se retrag din Galiția și Bucovina. Rămân aici doar militarii ucraineni, care se retrag și ei, la sfârșitul toamnei anului 1918. În apropierea graniței cu România, au fost păstrate garnizoane la Suceava, Arbore, Solca și Gura-Humorului. În partea de sud a Bucovinei se găseau și unele subunități ale armatei române, aflate aici din timpul operațiunilor militare comune, desfășurate împreună cu rușii. Aripa dreaptă a frontului românesc, dinspre Bucovina, era în primejdie atunci când, în sudul Moldovei, la Mărășești și Nămoloasa, se desfășura ofensiva militară românească. În aceste condiții, armata austro-germană a reluat ofensiva, atât pentru reocuparea Bucovinei, cât și pentru cucerirea Moldovei. Însă, victoriile românilor la Mărășești, Focșani, Oituz, Cireșoaia au oprit ofensiva militară, condusă de generalul von Mackensen[1697].

[1693] *Ibidem*, p. 38. Încă de la primul număr, nota Teodor Balan, această publicație a făcut cunoscută istoria Bucovinei în viziune rusească, care, adăugăm noi, ulterior, a fost preluată cu mici modificări de istoriografia sovietică și de succesoarele sale: „Bucovina făcuse parte din secolul al XIII-lea din statul Halici, care se întinsese atunci până la Dunăre și Marea Neagră. În urmă, statul Halici este cuprins de poloni, iar partea lui sudică se constituie, la 1342, în statul moldovenesc. Statul polon, instituție de caracter catolic, înăduși afirmarea ideii pravoslavnice, în schimb credința pravoslavnică și naționalitatea rusă găsiră adăpost sigur și plăcut în Moldova. Deși avea majoritatea românească, Moldova cultiva limba rusă și ideea de stat rusă. Astfel, Moldova, timp îndelungat, a fost o stavropighie rusească. Mitropolitul Dosoftei, de origine rusă, este, la fel, autor român și rus".

[1694] Constantin I. Stan, *Regele Ferdinand I „Întregitorul" (1914–1927)*, București, Editura Paideia, 2003, p. 103.

[1695] *Ibidem*, p. 88.

[1696] *Ibidem*, p. 89.

[1697] Nicolae C. Popescu, *op. cit.*, p. 120.

În 1 august 1917, au început să treacă prin zona Rădăuţi, spre Cernăuţi, trupele regulate ruse. Tot atunci, în retragere, acestea au aruncat în aer, prin dinamitare, clădirile ridicate de stat[1698]. În august, alături de trupele austro-ungare, au pătruns în Bucovina şi trupe germane din Karpathenkorp, conduse de generalul Conta[1699]. După 6 august 1917, în urma unor ample operaţiuni, trupele Puterilor Centrale au ocupat poziţii strategice importante, pe un front ce pornea de la Vama, trecea prin faţa oraşului Gura-Humorului, prin mijlocul oraşului Solca, continua pe linia Arbore – Milişăuţi – Satu Mare – Ruda – Tărăşeni – Boian şi, de acolo, ajungea până la Riga. Satele din preajma frontului au fost evacuate şi situaţia aceasta a durat până în primăvara anului 1918. Atunci au fost afectaţi locuitorii de la Ruda, Muşeniţa, Bănceşti, care au fost evacuaţi la Vicov[1700]. Lupte intermitente au mai fost pe întreaga lungime a frontului din Bucovina, precum cea din 8 septembrie 1917, când ruşii au pornit ofensiva şi au spart frontul între Volovăţ, Vadul Vlădichii şi Rădăuţi, luptă oprită cu greu de austrieci; bătălia de la Ruda, din 25 septembrie 1917; bombardamentul de la Burla, din 2 octombrie 1917, cel din 4 octombrie 1917, de la Rădăuţi etc.

În 5 decembrie 1917, au început tratativele pentru încheierea păcii între ruşi şi austrieci şi, în 10 decembrie 1917, a fost încheiat armistiţiul şi pe frontul românesc. Au urmat Pacea de la Brest-Litovsk şi cea de la Bucureşti, din anul 1918. Armata austriacă a ocupat cea mai mare parte a Ucrainei, nordul Basarabiei şi era prezentă pe întreg teritoriul Bucovinei. La încheierea Păcii de la Bucureşti, România a fost nevoită să evacueze trupele aflate pe teritoriul Bucovinei şi, în locul lor, au venit trupele Regimentelor Nr. 29, 33 şi 101 ale armatei austriece. În octombrie 1918, nota T. Balan, pe teritoriul Bucovinei se aflau soldaţii din Regimentul nr. 203, în partea de sud; de la Siret şi până la hotarul Galiţiei erau legionarii ucraineni, comandaţi de ducele Wilhelm de Habsburg, iar în Cernăuţi erau Regimentele 22 şi 41[1701]. Aşa cum aminteam şi mai sus, în partea de sud a Bucovinei, până în 18 martie 1918, s-au aflat şi soldaţi români din subunităţile Batalionului 1 al Regimentului 9 Vânători[1702].

Situaţia militară, dar şi dorinţa de a vedea cu ochii lor situaţia reală din teren, i-au făcut pe împăratul Germaniei şi pe cel al Austriei să inspecteze frontul şi trupele din Bucovina. Kaiserul Wilhelm al Germaniei s-a aflat pe toloaca (pe prundul) de la Frătăuţii Vechi, în ziua de 27 septembrie 1917. A fost întâmpinat de Statul Major şi de Miliţie, aflată în haine de gală. Populaţia civilă n-a fost lăsată să participe la eveniment. În 13 decembrie 1917, pe un ger cumplit, împăratul Carol al Austro-Ungariei s-a aflat la Gălăneşti[1703]. În timpul cât armatele germane s-au aflat în Bucovina, până în luna mai 1918, acestea au strâns sau au cumpărat hrană îndestulătoare. Aşa că, atunci când au părăsit Bucovina (începând din 12 decembrie 1917), au luat totul cu ei. Când austriecii au revenit în Bucovina, au găsit câmpurile pustiite şi hrana locuitorilor pe sfârşite[1704].

Principiile cuprinse în *Declaraţia* preşedintelui american W. Wilson, din 9 ianuarie 1918, care se adresa popoarelor şi nu statelor, principii conform cărora nu se opera nicio modificare teritorială sau politică fără consimţământul popoarelor interesate, au avut darul să amplifice mişcările de emancipare naţională în interiorul imperiilor europene, între care şi cel Austro-Ungar[1705]. Acesta din urmă, având o situaţie economică şi socială mai grea decât aliatul său, Imperiul German, a acceptat ideea unei păci fără contribuţii şi compensaţii, în 3 noiembrie 1918.

[1698] Constantin Ureche, *op. cit.*, p. 93. Preotul Constantin Ureche descrie, în condica parohială, felul în care a salvat clădirile publice din sat (Casa administraţiei, Casa Administraţiei Silvice, Casa parohială, şcoala etc.). După lungi negocieri cu reprezentantul armatei ruse, el reuşeşte să scape de urgia focului majoritatea clădirilor menţionate, mai puţin pe cea a administraţiei locale, pentru „că acolo e mare boierie", cum spunea artificierul basarabean din armata rusă.

[1699] Teodor Balan, *op. cit.*, p. 42.

[1700] Constantin Ureche, *op. cit.*, p. 101.

[1701] Teodor Balan, *op. cit.*, pp. 44–45.

[1702] Nicolae C. Popescu, *op. cit.*, p. 120. Paul Leu arată că unităţi ale armatei române au intrat în Suceava, în 2 februarie 1918, şi au fost nevoite să se retragă în 8 martie 1918. Cf. Paul Leu, „Gr.-Or. K. K. Obergymnasium din Suceava în întâmpinarea unirii Bucovinei cu România", în „«Suceava». Anuarul Complexului Muzeal Bucovina", anul XXIX–XXX, 2002–2003, p. 186.

[1703] Constantin Ureche, *op. cit.*, pp. 105–106.

[1704] *Ibidem*, p. 106.

[1705] De menţionat că atitudinea preşedintelui Wilson faţă de soarta popoarelor europene, în acest caz a celor din Austro-Ungaria, a evoluat continuu. Într-un discurs, ţinut în 26 mai 1916, el vorbea despre necesitatea colaborării popoarelor, pentru ca dreptul să devină „zăgaz contra atacurilor izolate de tot felul", pentru ca o coaliţie să nu mai fie contrapusă unei alte coaliţii, şi că ţinta comună a acestora trebuie să fie „drepturile inviolabile ale popoarelor şi ale umanităţii" (Apud Teodor Balan, *op. cit.*, p. 78). Apoi, s-a pronunţat pentru menţinerea integrităţii Austro-Ungariei, pentru ca, în final, să accepte dreptul la autodeterminare. În 27 septembrie 1918, preşedintele Wilson aprecia că Pacea de la Bucureşti era „nedreaptă şi dezonorantă", în 19 octombrie recunoştea că naţionalităţile din Austro-Ungaria puteau să decidă asupra propriilor destine şi, în 5 noiembrie 1918, adresa o notă guvernului român, aflat la Iaşi, prin care era de acord cu unitatea naţiunii române. Cf. Catherine Durandin, *Istoria românilor*, Iaşi, Editura Institutul European, 1998, p. 169.

Situaţia Bucovinei i-a preocupat atât pe austrieci, ucraineni şi ruşi, cât şi pe români. Încă din 1907, ucrainenii reclamau pentru ei Galiţia şi Bucovina. Tot atunci, Ion I. C. Brătianu a început reorientarea politicii externe româneşti, prin apropierea de puterile care au constituit Antanta. Principalul impediment în calea acestei politici era Imperiul Ţarist, care îşi manifesta intenţia de a împiedica constituirea unui puternic regat român. Aceasta i-ar fi năruit planul de a domina asupra popoarelor balcanice şi de a stăpâni asupra Constantinopolului[1706]. De la declanşarea Războiului Mondial şi până la intrarea României în conflict, alături de Antantă, diplomaţia română, condusă de Ion I. C. Brătianu, a urmărit cu tenacitate realizarea obiectivului său prioritar: reunirea tuturor românilor sub sceptrul dinastiei române. Dar, chiar şi în condiţiile angajamentelor luate, la intrarea României în război, în august 1916, Rusia pregătea încorporarea Bucovinei şi includerea României în sfera de interese a Imperiului Ţarist[1707]. În vara anului 1917, în condiţiile în care Austria traversa o acută criză alimentară şi industria sa avea nevoie de materii prime, după o serie de tatonări pe lângă Germania – nedispusă să cedeze şi să încheie pace fără a stăpâni Alsacia şi Lorena –, Rusia îi propune Austriei să preia Galiţia, drept compensaţie. La rândul ei, Austria ar fi preluat Lovcenul de la Muntenegru, Serbiei i-ar fi impus o uniune vamală şi ar fi luat România, adică Muntenia şi Moldova până la Siret. Restul Moldovei avea să-i fie dat Rusiei. Proiectul lui Czernin şi al împăratului Carol al Austriei nu a avut darul să-i atragă nici pe cancelarul german Michelis şi nici pe Kronprinzul Germaniei.

Încă de la 30 mai 1917, cehii cereau transformarea imperiului în confederaţie de popoare libere, polonii voiau independenţa, slovenii, croaţii şi sârbii doreau un stat al lor, iar ucrainenii revendicau Galiţia. În 1917, aceştia din urmă reiterează proiectul de stat care ar fi cuprins Haliciul, Podolia, Volinia şi Cholm. În 12 iunie 1917, deputatul Romanczuk cerea cuprinderea Bucovinei septentrionale şi a Galiţiei orientale într-un stat ucrainean. Nicolai Wassilko voia şi el, cam în aceeaşi perioadă, constituirea unui stat sub oblăduire austriacă, care ar fi trebuit să cuprindă Bucovina integrală[1708]. Cum proiectul politic naţional al polonilor era în curs de înfăptuire, posibila protecţie a austriecilor asupra Ucrainei era în pericol.

La Brest-Litovsk, cererile delegaţiei ruseşti nu au fost luate în seamă de Czernin. Tratativele ministrului de Externe al Austro-Ungariei au continuat, însă, cu delegaţia ucraineană[1709], care şi-a restrâns cererile la o provincie autonomă a Galiţiei Orientale şi a Bucovinei. În compensaţie, ucrainenii aveau să înceapă imediat exportul de cereale spre Austria. Situaţia aceasta a fost consacrată, în principiu, şi de Consiliul de Miniştri al Austriei, din 22 ianuarie 1918, prezidat de împăratul Carol[1710]. În anexele secrete ale păcii, se preciza că austriecii se obligau să treacă prin Parlament, până în 15 iulie 1918, proiectul de constituire a unei „provincii ucrainene"[1711]. Cum acest proiect politic afecta grav dorinţele polonezilor, guvernul Seidler a căzut. În locul lui a fost adus un guvern mai concesiv faţă de polonezi, condus de cancelarul Hussarek. În aceste condiţii, cei cinci parlamentari români de la Viena, aflaţi, cum scria T. Balan, în două organizaţii politice, aveau să se pronunţe, mai întâi, prin vocea lui Isopescu-Grecul, care sublinia că „stăm pe punctul de vedere al Bucovinei nedezmembrate"[1712]. În 4 octombrie 1918, acelaşi Isopescu-Grecul afirma: „Şi noi, cei patru milioane de români din Monarhia Austro-Ungară, cerem autonomia noastră în cadrul Austriei". Deputatul Gheorghe Sârbu îl completa: „Toţi românii Monarhiei Austro-Ungare cer să fie uniţi într-o provincie naţională autonomă"[1713]. În acest context, deputatul român Aurel Onciul, austrofil convins, şi-a susţinut cu tenacitate ideea că, pentru români şi România, „singura salvare este Austria"[1714], cerând chiar întregirea naţională în cadrul Monarhiei Habsburgice. Pentru aceasta, el s-a servit de orice mijloace pe care le avea la îndemână.

[1706] Ion Varta, *Bătălia pentru Bucovina în ajunul Unirii cu România (1913–1917). Documente inedite din arhivele din Federaţia Rusă şi Republica Moldova*, Chişinău, Editura Cartdidact, 2008, pp. 191–199.

[1707] *Ibidem*, p. 7. „Rusia creştină, ca apărătoare a popoarelor creştine din Peninsula Balcanică, dispune de dreptul absolut de a primi întreaga Bucovină".

[1708] Vlad Gafiţa, *Iancu Flondor (1865–1924) şi mişcarea naţională a românilor din Bucovina*, Iaşi, Editura Junimea, 2008, pp. 261–273.

[1709] Pe delegaţii ucraineni participanţi la tratative, reprezentanţii Rusiei îi considerau „delegaţi fără ţară", care posedau doar camerele de hotel. Apud Teodor Balan, *op. cit.*, p. 44.

[1710] Teodor Balan, *op. cit.*, p. 81.

[1711] *Ibidem*, p. 82.

[1712] *Ibidem*, p. 83.

[1713] *Ibidem*, p. 84.

Încercând să salveze monarhia de la disoluţie, împăratul Carol de Habsburg a lansat *Manifestul „Către popoarele mele credincioase"*, în ziua de 3/16 octombrie 1918[1715]. Acesta a avut un efect devastator, toate naţiunile din imperiu l-au repudiat, fiecare dintre ele urmărind propriul proiect politic naţional-identitar. Reamintim că *Manifestul* lui Carol al IV-lea, aşa cum avea să fie explicat şi de poziţiile ulterioare ale primului-ministru Hussarek şi ale altor oficiali austrieci, se referea la statele austriac, maghiar, ceh, iugoslav, polonez şi ucrainean şi nu avea în vedere, în nici un caz, şi situaţia celor şase milioane de români din imperiu. Transilvania avea să rămână Ungariei, împreună cu o parte din Banat, cealaltă parte a Banatului trebuia să revină Iugoslaviei şi Bucovina avea să fie dată Ucrainei vestice[1716]. Ca reacţie, în 17 octombrie 1918, românii din Viena constituie Consiliul Naţional Român, al cărui preşedinte a fost Constantin Isopescu-Grecul. Acesta s-a prezentat în audienţă la împărat, în 18 octombrie 1918, şi a arătat că deputaţii români „refuză menţinerea Transilvaniei în cadrul Ungariei şi a Bucovinei în cadrul Ucrainei"[1717]. Această schimbare de atitudine a parlamentarilor români din Bucovina era „târzie şi amară", crede Pavel Ţugui, şi ea avea darul să îi alăture „demersurilor politice româneşti de amploare din marile metropole europene şi S.U.A."[1718].

În 22 octombrie 1918, cei cinci deputaţi români din Parlamentul de la Viena, reprezentând Bucovina, şi-au prezentat poziţia, impulsionaţi fiind de atitudinea împăratului şi a cercurilor oficiale din capitala imperiului faţă de români. Deputatul Isopescu-Grecul, susţinând dreptul la „autodeterminare şi independenţă" al românilor din Austria şi Ungaria, încheia discursul intonând prima strofă din cântecul „Deşteaptă-te, române!"[1719].

Deputatul socialist George Grigorovici, afirmând dorinţa de unire a românilor, considera că, oricare soluţie ar fi fost adoptată, viabile ar fi fost: fie unirea Regatului Român şi a provinciilor locuite de români cu Austria într-un stat federalist, fie unirea românilor din Monarhia Dualistă cu Regatul Român. În mod deosebit, ne reţine atenţia sublinierea făcută de George Grigorovici, şi anume, aceea că Bucovina trebuia restituită patriei de la care fusese smulsă sau „cumpărată", contrar oricărui drept al ginţilor, şi că „din ţară românească ce a fost, Bucovina, pe cale artificială, a devenit ţară poliglotă"[1720]. Din aceeaşi declaraţie a deputatului Grigorovici în Parlamentul de la Viena, publicată de „Glasul Bucovinei", în nr. 4 din 1 noiembrie 1918, reproducem următoarele: „În cele 14 puncte, enunţate de Wilson, se găsesc alături două idei: autonomia popoarelor subjugate şi restituirea ţărilor răpite [...]. În cadrele acestea şi în baza acestei concepţii trebuie procedat, se înţelege, şi cu Bucovina, ca şi cu Alsacia şi Lorena [...]. În felul acesta şi în baza acestei idei ar trebui să se întoarcă la ţara-mumă şi Bucovina întreagă, care a fost despărţită de România într-un mod detestabil din punct de vedere al dreptului internaţional"[1721]. În aceeaşi zi, în numele germanilor din Bucovina, a vorbit deputatul Keschmann, care a arătat că aceştia doresc „să împartă soarta românilor". Nicolai Wassilko, în numele ucrainenilor, a cerut organizarea unui plebiscit.

[1714] *Ibidem*, pp. 84–85.

[1715] „Glasul Bucovinei", anul I, nr. 1, 22 octombrie 1918, p. 5. Pentru că în istoriografie există discuţii dacă *Manifestul* împăratului Carol al IV-lea se referea la Austria, ca federaţie ce trebuia să cuprindă state autonome, reproducem următorul pasaj: „Austria va deveni, în sensul dorinţei popoarelor ei, un stat federativ, în care fiecare popor să formeze o comunitate de stat proprie, în cuprinsul teritoriului său. Acesta nu prejudiciază întru nimica împreunarea ţinuturilor polone ale Austriei cu statul independent polon. Oraşul Triest, cu împrejurimile lui, primeşte, în conformitate cu dorinţa populaţiei sale, o poziţie deosebită. Această nouă alcătuire, prin care integritatea ţărilor Coroanei sfinte a Ungariei nu se atinge deloc, va trebui să asigure fiecărui stat naţional independenţa sa. [...] Cât timp reorganizarea aceasta nu va fi împlinită pe calea legilor, rămân nealterate instituţiunile actuale, spre apărarea intereselor obşteşti. Guvernul actual e însărcinat să facă imediat toate lucrările pregătitoare spre clădirea noii Austrii. Către popoarele mele, pe al căror drept suveran de liberă dispoziţie se va întemeia noul stat, se îndreaptă chemarea mea, să conlucreze sfaturile naţionale – compuse din deputaţii din Parlament ai fiecărei naţiuni – care să reprezinte interesele naţionale unul faţă de altul, precum şi faţă de guvernul meu. Deie Dumnezeu ca patria noastră, întărită prin concordia între naţiunile care o compun, să iasă din vijeliile acestui război ca o ligă de popoare libere!".

[1716] Pavel Ţugui, *Primul Război Mondial şi reîntregirea României; năzuinţe, fapte, idei*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2014, p. 60.

[1717] *Ibidem*, p. 61.

[1718] *Ibidem*.

[1719] Vlad Gafiţa afirmă că „trebuie să recunoaştem că decizia de federalizare a imperiului a fost receptată cu oarecare satisfacţie de către o parte a deputaţilor bucovineni de la Viena. În 22 octombrie, Constantin Isopescu-Grecul propunea în şedinţa Camerei constituirea unui stat românesc, care să cuprindă Bucovina şi Transilvania. Ideea nu a fost agreată deloc de deputatul socialist George Grigorovici, care, urmând la cuvânt, a manifestat o atitudine patriotică, cerând alipirea Bucovinei la România". Cf. Vlad Gafiţa, *op. cit.*, p. 265.

[1720] Apud Teodor Balan, *op. cit.*, p. 91.

Activitatea românilor bucovineni, îndeobşte bine cunoscută, atât în Monarhia Dualistă, cât şi în Regatul Român, Basarabia sau Bucovina, s-a circumscris unor rapide schimbări de situaţie, determinate de prăbuşirea marilor imperii şi afirmarea naţiunilor. În treacăt, menţionăm constituirea Secţiei Militare a Consiliului Naţional Român de la Viena, înfiinţarea Senatului Central al Ofiţerilor şi Soldaţilor Români şi apariţia ziarului „Timpul nou", publicaţie a soldaţilor români şi organ al Senatului Central al Ofiţerilor şi Soldaţilor Români de la Viena, înfiinţarea Legiunilor române de la Praga, din Italia şi din Rusia, activitatea exilului românesc din Franţa, Italia şi S.U.A. etc.

Căderea frontierelor Dublei Monarhii şi situaţia extrem de complicată a naţiunilor care formaseră imperiul, la sfârşitul lui octombrie şi începutul lui noiembrie 1918, a îngreunat legătura membrilor Consiliului Naţional Român de la Viena cu oraşul Cernăuţi. Totuşi, Isopescu-Grecul a reuşit să comunice telegrafic cu liderii mişcării naţionale a românilor de la Cernăuţi, încât s-a putut face o raliere a deputaţilor bucovineni din Viena cu acţiunile românilor bucovineni de la Cernăuţi[1722] – era de părere Teodor Balan. Aceştia au fost cuprinşi în Consiliul Naţional (este vorba de Constantin Isopescu-Grecul şi Teofil Simionovici, care, fiind împiedicaţi de evenimentele din teritoriile poloneze, hotărăsc să se întoarcă la Viena, amândoi aderând la moţiunile adoptate, în 4 noiembrie 1918, printr-un curier trimis la Alexandru Hurmuzaki[1723]). În Bucovina, din cauza evenimentelor, unii primari din partea de sud a Bucovinei au cerut sprijinul autorităţilor militare române. Astfel, în 23 octombrie 1918, ca urmare a hotărârii Consiliului Comunal Gura-Humorului şi a primarului Titus Winzinger, o delegaţie s-a prezentat la Comandamentul Militar din Fălticeni, cerând sprijin în acţiunea de unire a Bucovinei cu România. Delegaţia a fost condusă de ţăranul Gheorghe a lui Pricop Netea[1724]. Apeluri pentru a trimite sprijin militar au mai fost primite din Iţcani şi Suceava. Ca urmare, prim-ministrul Alexandru Marghiloman a dispus, în 5 noiembrie 1918, intervenţia unor detaşamente de jandarmi şi de cavalerie[1725].

În 12 octombrie 1918, în condiţiile căderii Imperiului Austro-Ungar, un număr mare de intelectuali români s-a reunit în casa lui Isidor Bodea (medic, directorul Spitalului de Copii din Cernăuţi), în frunte cu Sextil Puşcariu. Discutându-se situaţia politică din imperiu, aceştia ajung la concluzia că trebuie să se organizeze, „pentru a întâmpina evenimentele politice care se întrezăreau"[1726]. Tot atunci, s-a hotărât înfiinţarea unui ziar românesc, denumit „Glasul Bucovinei", de către Vasile Bodnărescu, care avea să fie condus de Sextil Puşcariu. În numărul 2, din 25 octombrie 1918, a fost publicată convocarea deputaţilor bucovineni din Parlamentul vienez şi din Dieta Bucovinei, a primarilor şi reprezentaţilor tuturor stărilor sociale din sate şi oraşe[1727].

În articolul „Dumnezeu s-o ierte!", redacţia „Glasului Bucovinei" face un inventar al stărilor de lucruri, care îi aduseseră pe românii bucovineni la ideea despărţirii de Austria. Dintre acestea, enumerăm: „mijloacele diplomatice atât de imorale, spre a spori hotarele unui vechi şi glorios imperiu"; în anul 1775, ajunşi sub stăpânirea austriacă, moldovenilor „li s-au dat asigurări liniştitoare că vor putea trăi în deplină libertate, că nu li se va crea o situaţie inferioară faţă de ceilalţi cetăţeni ai Monarhiei, că în ţara aceasta nu se va admite nicio schimbare în detrimentul vieţii culturale şi naţionale" – drept pentru care, moldovenii s-au străduit să devină buni patrioţi austrieci, iar ţara a fost schimbată în defavoarea lor, în timp ce ei au „încetat, din capul locului, de a [mai] fi stăpânii țării”, pentru că „administrația a încăput pe mâini străine”; „cu onoruri au fost înzestrați, dintre noi, doar cei slabi de înger, renegarea și lipsa de dragoste de neam în rândurile noastre, care deformează caracterele, trecând, de obicei, în ochii ocârmuitorilor, d[r]e[pt] o mare virtute”; li s-a luat dreptul de a „întocmi Biserica noastră după placul nostru, Congresul ei a fost dizolvat încă înainte de a-și începe activitatea, episcopii ei au fost siliți, tot mai mult, a se supune dictatului guvernului; cu averea noastră bisericească guvernul gospodărește cum vrea. Noi am ajuns străini în Biserica strămoșilor noștri, care, astăzi, românească nu mai este”; „părerea noastră nu ne-am putut-o rosti niciodată cu toată hotărârea, căci, de cele mai multe ori, n-am putut alege deputat pe cine n-a fost ocrotit de baioneta jandarmului străin”; „românului nu-i este îngăduit să-și facă în școală toată instrucția în limba maternă, acesta [fiind] un privilegiu al concetățeanului german, polon, ceh sau italian, inadmisibil, până acum, pentru românul bucovinean”[1728].

[1721] „Glasul Bucovinei", anul I, nr. 4, 1 noiembrie 1918. pp. 50–51.

[1722] „Glasul Bucovinei" consemnează, la rubrica „Ultima oră", următoarele: „În momentul de faţă, când încheiem foaia, soseşte din Viena, la adresa d-lui baron Alexandru Hurmuzachi, următoarea telegramă din Viena, cu data de 27 oct.: «Fiind nevoiţi să rămânem în Viena, vă rugăm să daţi cetire următorului salut al nostru către adunare: În ajunul unui viitor mai fericit al neamului nostru, salutăm cu căldură manifestarea de astăzi, dorind din toată inima împlinirea năzuinţelor noastre. Simionovici, Isopescul»". Cf. „Glasul Bucovinei", anul I, nr. 3, 29 octombrie 1918, p. 48.

[1723] Radu Economu, *Unirea Bucovinei*, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale, 1994, p. 9.

[1724] Nicolae C. Popescu, *op. cit.*, p. 123.

[1725] Radu Economu, *op. cit.*, p. 15.

[1726] Teodor Balan, *op. cit.*, p. 96.

[1727] „Glasul Bucovinei", anul I, nr. 2, 25 octombrie 1918, p. 17. Textul convocării era următorul: „Reprezentanţii partidelor politice române din Bucovina s-au întrunit zilele trecute la Cernăuţi şi au hotărât să convoace pe ziua de duminică, 27 l. c., orele 3 p. m., în Palatul Naţional, o adunare la care vor participa deputaţii români din Parlament, foştii deputaţi din Dietă şi primarii români din întreaga ţară. La adunarea aceasta vor lua parte şi ceilalţi intelectuali români, după ce vor fi ridicat biletele de legitimaţie [de] la Dimitrie Bucevschi, la Societatea Tipografică (Palatul Naţional). Adunarea se ţine în baza paragrafului 2 al Legii de întruniri, deci invitarea-legitimaţie trebuie prezentată la intrare".

În același număr al periodicului „Glasul Bucovinei”, a fost publicat și *Apelul răzeșimii*, prin care se „protestează cu toată energia contra oricărei înstrăinări a pământului strămoșesc”. Acest document aducea în discuție procesul de deznaționalizare a satelor românești dintre Prut și Nistru și era menit să se opună proiectului unui stat ucrainean, care ar fi trebuit să cuprindă partea septentrională a Bucovinei. Apelul cerea ca românii bucovineni să își hotărască soarta împreună cu frații din Transilvania, Maramureș, Crișana și Banat, considerând că, odată ce hotarul cu Galiția ar fi fost închis, sporirea ucrainenilor în Bucovina ar fi încetat[1729].

În 27 octombrie 1918, la orele 15.20, sub conducerea lui Dionisie Bejan, s-a deschis Adunarea Națională, la care au participat 300–400 de persoane, în Palatul Național al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina. Președinte al Adunării Naționale a fost ales Iancu Flondor. Dori Popovici a propus Adunării Naționale și aceasta a votat în unanimitate următoarele moțiuni: „I. Reprezentanții poporului român din Bucovina, întruniți astăzi, în ziua de 27 octombrie 1918, în capitala Bucovinei, se declară, în puterea suveranității naționale, Constituantă a acestei țări; II. Constituanta hotărăște unirea Bucovinei integrale cu celelalte țări românești într-un stat național independent și va purcede spre acest scop în deplină solidaritate cu românii din Transilvania și Ungaria; III. Spre a conduce poporul român din Bucovina și a-i apăra drepturile și spre a stabili o legătură strânsă cu toți românii, Constituanta instituie un Consiliu Național de 50 de membri; IV. Constituanta respinge cu hotărâre orice încercare, care ar ținti la știrbirea Bucovinei, dorește, însă, să se înțeleagă cu popoarele conlocuitoare”[1730].

Consiliul Național l-a avut la conducere pe Dionisie Bejan, în calitate de președinte, și a instituit Comitetul executiv (guvernul Bucovinei), în frunte cu Iancu Flondor[1731]. Guvernul era compus din 14 secretari de stat. Au fost aleși, în lipsă, Alexandru Hurmuzaki și Aurel Onciu (ambii se aflau la Cernăuți) – primul considerând că, prin participarea sa, l-ar fi trădat pe împărat (era mareșal al Țării) și al doilea crezând că viitorul Bucovinei era cel preconizat de imperiali și anume, o înțelegere cu ucrainenii. Tot în lipsă au fost aleși și Constantin Isopescu-Grecul și Teofil Simionovici, aflați la Viena în condițiile precizate mai sus.

În timpul cât se desfășura Adunarea Națională, s-au strâns în jur de 1 000 de bucovineni, care s-au deplasat pe străzile orașului Cernăuți cântând cântece naționale, oprindu-se în fața Palatului guvernatorului și a Primăriei orașului, unde s-a desfășurat steagul tricolor. Când în fereastra Palatului Național a fost arborat tricolorul, Dionisie Bejan a afirmat: „Acum slobozește, Doamne, pe robul Tău, căci îmi văzură ochii mântuirea neamului”[1732].

Prima ședință a Consiliului Național s-a ținut în după-amiaza aceleiași zile. Au fost dezbătute chestiuni precum: raporturile cu autoritățile austriece, constituirea Secțiilor de Aprovizionare și

---

[1728] *Ibidem*, pp. 18–19.

[1729] „Glasul Bucovinei”, anul I, nr. 2, 25 octombrie 1918, p. 22.

[1730] *Idem*, nr. 3, 29 octombrie 1918, pp. 35–36.

[1731] *Ibidem*. Cu această ocazie Iancu Flondor a ținut următorul discurs: „Domnilor, o iobăgie de aproape un secol și jumătate, pe cât de dureroasă pe atât de rușinoasă, e pe sfârșite. Poporul român din Bucovina e pe cale a șterge și a lepăda lanțul care i-a ferecat sufletul. Liberi, în puterea suveranității noastre, d-voastră veți hotărî, astăzi, ce veți afla de bine pentru un viitor fericit și falnic al neamului românesc din Bucovina. Dară, să nu uităm, domnilor, că acest moment înălțător s-a născut din suferințe grele și adâncă jale și e sfințit cu sângele abundent al eroilor noștri. Vă provoc să vă sculați în picioare, ca semn de juruință că nu-i vom uita niciodată și că ne vom arăta totdeauna demni de sacrificiul lor. Închei cu rugămintea fierbinte: Deie Dumnezeu ca momentul acesta mare și acelea care vor urma să afle în rândurile noastre numai suflete mari!”.

[1732] „Glasul Bucovinei”, anul I, nr. 3, 29 octombrie 1918, p. 37.

Administrativă, alcătuirea delegației ce urma să se deplaseze la guvernator[1733] etc. În aceeaşi zi, reprezentanţii germanilor din Bucovina, adunaţi sub conducerea lui Alfred Kohlruss, au adoptat, în unanimitate, o moţiune prin care se pronunţau fie pentru păstrarea „cadrelor vechi ale ţării acesteia", fie să urmeze „împreunarea cu Ardealul şi Banatul", alături de români[1734]. Hotărârile Constituantei au fost aduse la cunoştinţa guvernatorului Etzdorf a doua zi, pe 28 octombrie 1918, de o delegaţie compusă din Iancu Flondor, Gheorghe Sârbu şi Dori Popovici.

Delegaţia românilor bucovineni i-a cerut lui Etzdorf să predea puterea, să ordone retragerea românilor din armata imperială şi aducerea lor acasă. Etzdorf a căutat să poarte discuţiile cu delegaţia românilor în spiritul *Manifestului* imperial şi a fost interesat de posibila intervenţie a unei armate străine (română!) în Bucovina, refuzând oferta lui Sârbu de a se ocupa de aprovizionarea populaţiei. Iancu Flondor a cerut ca, până la venirea trupelor române, jandarmii austrieci să ocrotească Consiliul Naţional Român. Aşteptând alte evenimente, pentru a acţiona, guvernatorul Etzorf a informat guvernul central şi a propus evacuarea funcţionarilor la Stanislav. Cum se aştepta rezultatul întrevederii delegaţiei Consiliului Naţional Român cu Etzdorf, următoarea şedinţă a fost planificată pe 28 octombrie 1918, însă, din cauza evenimentelor din Bucovina, ea a fost ţinută abia în 12 noiembrie 1918[1735]. Evenimentele din Cernăuţi au constrâns membrii Consiliului Naţional Român să treacă în clandestinitate.

Consiliul Naţional Român a trimis la Iaşi, în 2 noiembrie 1918, la Ministerul Afacerilor Externe, condus atunci de C. C. Arion, o copie a textului moţiunilor adoptate la Cernăuţi. În misiunea sa la Iaşi, Vasile Bodnărescu era însoţit de deputatul Nicu Gherghel. Bodnărescu a fost acreditat ca agent diplomatic pe lângă guvernul român. Toate acestea se petreceau în condiţiile în care Puterile Centrale nu erau învinse şi la conducerea Românei era un guvern pro-german, care se afla sub efectele Tratatului de la Bucureşti. Activitatea Consiliului Naţional al românilor a fost mult îngreunată de Ucrainska Naţionalna Rada, formată la Lemberg, de acţiunea legionarilor ucraineni, conduşi de arhiducele Wilhelm, care îşi luase numele de Wasyl Weschywan, zis cneaz Stefanovici şi de autorităţile austriece din provincie, care s-au menţinut la putere mai mult decât în alte provincii ale fostului imperiu. În 2 noiembrie 1918, legionarii ucraineni au ocupat cazărmile şi, în noaptea de 2 spre 3, au devastat magazinele statului şi pe cele particulare din Cernăuţi, au produs pagube unor clădiri şi instituţii, timp în care s-au înregistrat un mort şi 30 de răniţi grav, iar mai mulţi civili au fost răniţi uşor. Guvernatorul Etzdorf pierduse controlul asupra oraşului Cernăuţi, din cauza anarhiei provocate de trupele de haidamaci.

Tot atunci, Etzdorf s-a întâlnit cu deputaţii Alexandru Hurmuzaki, Aurel Onciul şi George Grigorovici, alături de reprezentanţii Radei Ucrainene din Cernăuţi. Fostul mareşal al Bucovinei, Alexandru Hurmuzaki şi George Grigorovici au propus ca Etzdorf să îşi exercite puterea până la încheierea păcii, împreună cu un consiliu format din reprezentanţii etniilor din Bucovina. Aurel Onciul era de părere să preia puterea împreună cu ucrainenii. În aceste condiţii, Iancu Flondor l-a trimis la Iaşi pe Vasile Bodnărescu, cu misiunea de a obţine sprijinul militar al guvernului român. Ca măsură de siguranţă, în ziua de 5 noiembrie 1918 (st.n.), Iancu Flondor a trimis şi o telegramă adresată lui Averescu, cu acelaşi conţinut. Datorită absenţei acestuia din Iaşi, telegrama a ajuns la prim-ministrul Marghiloman, prin intermediul lui Sever Zotta, cumnatul său, care era director al Arhivelor Statului din Iaşi[1736]. Însă, la data la care telegrama a fost primită de Marghiloman, ordinul de intrare a trupelor române în Bucovina fusese dat. Guvernul condus de generalul Constantin Coandă, instaurat în 24 octombrie/6 noiembrie 1918, a continuat politica guvernului Marghiloman, fiind de acord cu intrarea trupelor române în Bucovina[1737]. Despre acţiunile lui Marghiloman a fost informat şi regele Ferdinand.

În 3 noiembrie 1918, Adunarea Naţională a Ucrainenilor a contestat hotărârile Consiliului Naţional al Românilor, iar Aurel Onciul, fără acordul Consiliului Naţional Român, a convocat o adunare naţională la care nu s-a prezentat nimeni, fapt care arăta că românii se desolidarizaseră de acțiunile sale. Aceasta se întâmpla în ziua în care, la Padova, Austro-Ungaria semna armistițiul cu Puterile Aliate și Asociate și la Budapesta se forma un nou guvern, care declara independența Ungariei față de Austria și ieșirea din alianța militară cu Germania. În aceeași zi, în capitala Bucovinei s-au ținut trei adunări ale Consiliului Național Ucrainean din Lemberg, la care au luat parte 7–8 000 de participanți[1738].

[1733] Radu Economu, *op. cit.*, p. 10.

[1734] *Ibidem*, p. 48.

[1735] Radu Economu, *op. cit.*, p. 10.

[1736] *Ibidem*, p. 15.

[1737] Pavel Ţugui, *op. cit.*, p. 68. Referitor la acelaşi aspect, Teodor Balan comenta caustic: „Marghiloman, ministrul preşedinte român, nu s-a putut hotărî să trimită armata română în Bucovina". Cf. Teodor Balan, *op. cit.*, p. 98. Afirmaţia îl nedreptăţea pe prim-ministrul român, pentru că evoluţiile politice ulterioare nu favorizează această poziţie.

În 4 noiembrie 1918, Iancu Flondor a fost chemat de către Etzdorf. Inițial, Flondor a refuzat, argumentând că nu primise răspuns la cererile românilor din 28 octombrie 1918. Totuși, cei doi s-au întâlnit în casa lui Alexandru Hurmuzaki[1739], în prezența lui Aurel Țurcanu și I. V. Stârcea. Etzdorf a insistat ca românii să se înțeleagă cu ucrainenii, conform următorului plan: partea Bucovinei până la Prut ar fi trebuit să fie stăpânită de ucraineni, românii urmând să stăpânească partea de sud a provinciei, până la Siret, iar teritoriul cuprins între Siret și Prut ar fi trebuit să fie supus unui condominium. Iancu Flondor a refuzat propunerile lui Etzdorf și a anunțat că a cerut protecția guvernului român[1740]. În aceste condiții, guvernatorul Bucovinei a anunțat că va rămâne la Cernăuți până la intrarea trupelor Antantei.

Plecat de la Cernăuți, în ziua de 2 noiembrie 1918, Vasile Bodnărescu a fost primit în ziua următoare de autoritățile vremii, de unii oameni politici și, în 4 noiembrie 1918, de prim-ministrul Alexandru Marghiloman. În aceeași zi, delegația de bucovineni, între care se afla și Vasile Bodnărescu, s-a întâlnit și cu Regina Maria. Aceasta consemna în jurnalul ei că a avut o conversație de 20 de minute cu aceștia și își exprima bucuria că, în sfârșit, bucovinenii se apropiau de România, adăugând că, „după atâtea suferințe, bucuria ne e sobră"[1741]. Impresionată de frumusețea discursului bucovinenilor, semnat de Sextil Pușcariu și Vasile Bodnărescu, Regina Maria atașa la jurnalul său cele rostite cu această ocazie: „Doamnă, de dincolo de stâlpii vopsiți cu galben și cu negru, din țara suferințelor, de mult căutau cu dor priviri înlăcrămate spre Țara fericită, pe a[l] cărei tron stătea Regina Maria, alinătoarea durerilor. Azi, când acești stâlpi nu sunt împlântați în inima Moldovei, Bucovina ne trimite să Vă spunem cât de adânci sunt sentimentele ei de recunoștință și cât de mare e fericirea ei, de a se ști ocrotită de cea mai bună maică, ce a stat vreodată pe Tronul unei țări. Să ne trăiești, Măria Ta!"[1742].

Apoi, Vasile Bodnărescu a plecat la Cernăuți, spre a-l informa pe Flondor, și a revenit la Iași, pentru a participa, în 6 noiembrie 1918, în calitate de atașat diplomatic al Consiliului Național Român din Bucovina, la ședința Consiliului de Miniștri, de data aceasta condus de generalul C. Coandă. În această calitate, el a informat guvernul român despre situația din Bucovina. Ulterior, Vasile Bodnărescu a fost primit de ministrul de Interne, Artur Văitoianu și de Șeful Marelui Stat Major, generalul Cristescu. Dacă, la început, guvernul român a fost mai circumspect, fiind de acord să dea sprijin doar pentru echiparea Jandarmeriei și pentru Garda Națională din Bucovina – așa cum afirmase Al. Marghiloman în 6 noiembrie 1918 a fost dat ordinul de mobilizare a Diviziei a VIII-a, condusă de Iacob Zadik, care a înaintat, mai târziu, până la Cernăuți, în 11 noiembrie 1918[1743]. În lucrarea *Note politice*, prim-ministrul Marghiloman nota faptul că nu putea intra în Bucovina la chemarea Consiliului Național Român, pentru că aceasta ar fi însemnat violarea normelor de drept internațional, având în vedere că România, condusă de un guvern conservator, se afla sub efectele Tratatului de la București și că Bucovina se afla sub administrarea guvernului de la Viena: „Armata română n-ar putea interveni, decât dacă ar fi chemată să ajute la reprimarea unei revoluții"[1744]. Legat de același subiect, se cuvine să menționăm și faptul că Marghiloman îl informase pe ambasadorul Austriei în România, contele Demblin, că România urma să trimită trupe la chemarea populației din Bucovina. Acesta își arăta surprinderea, în 6 noiembrie 1918, că nu fusese informat despre cererea Consiliului Național Român din Bucovina. Or, din datele pe care le avem, știm că guvernul vienez fusese informat despre poziția lui Iancu Flondor (și a Consiliului Național Român din Bucovina), exprimată la întâlnirea sa cu Etzdorf, din 28 octombrie 1918 și la cea de-a doua întâlnire, pe care a avut-o în casa lui Alexandru Hurmuzaki. Atunci Iancu Flondor l-a informat pe guvernatorul Bucovinei că ceruse protecția armatelor române. În urma acestor întâlniri, Etzdorf a informat guvernul de la Viena și acesta n-a reacționat în niciun fel, ultima dată fiind în imposibilitatea să o facă, din cauza evenimentelor din Austria.

[1738] Radu Economu, *op. cit.*, pp. 12–13.

[1739] Teodor Balan, *op. cit.*, p. 97.

[1740] Radu Economu, *op. cit.*, p. 14; Pavel Țugui, *op. cit.*, p. 66.

[1741] Maria, Regina României, *Jurnal de război*, vol. III, *1918*, traducere de Anca Bărbulescu, ediție îngrijită și prefață de Lucian Boia, București, Editura Humanitas, 2014–2015, p. 401.

[1742] *Ibidem*, p. 403.

[1743] Teodor Balan, *op. cit.*, p. 98.

[1744] Apud Pavel Țugui, *op. cit.*, p. 68.

Totodată, se cuvine să invocăm și faptul că, în 4 noiembrie 1918, sosise la Iași Victor Antonescu, care aducea un mesaj oficial din partea guvernului francez, prin care se cerea reintrarea României în război, conform înțelegerilor din 1916. În același context, Robert Lansing se adresa Consiliului Național al Unității Românești de la Paris–Washington, precizând că guvernul S.U.A. „n-a pierdut din vedere fericirea viitoare și integritatea României ca țară liberă și independentă” și că „justele drepturi politice și teritoriale ale poporului român să fie obținute și asigurate contra oricărei agresiuni străine”[1745].

Această declarație fiind publicată în 6 noiembrie 1918, regele Ferdinand I l-a chemat pe Marghiloman și i-a cerut să își depună mandatul, pentru că Puterile Antantei îi reproșau intrarea în Bucovina fără să se fi consultat cu ele[1746]. De fapt, Puterile Aliate și Asociate doreau un alt guvern al României, dispus să revină alături de ele în relațiile internaționale. În seara zilei de 6 noiembrie 1918, guvernul Coandă, care era format în afara partidelor politice, a depus jurământul față de rege. Acesta a declarat neavenit Tratatul de la Buftea–București cu Triplica, a făcut cea de a doua mobilizare a armatei și a reînnoit angajamentele din 1916 ale României.

În 28 octombrie/10 noiembrie 1918, în timp ce trupele aliate traversau Dunărea și România reintra în război împotriva Germaniei, trupele românești au intrat simultan în teritoriile românești ocupate: două divizii înaintau în Transilvania (pe direcțiile Târgu Mureș – Reghin și dinspre sud-est spre Brașov[1747]), iar Divizia a VIII-a de Infanterie, condusă de Iacob Zadik, se afla la câțiva kilometri de Cernăuți. Reținem că Al. Marghiloman, în promisiunea sa către bucovinenii care-i cereau sprijinul, se referise la trupe de jandarmi și poliție. Iacob Zadik conducea o divizie compusă din 3 000 de ostași[1748].

În 6 noiembrie 1918 (st.n.), Consiliul Național Ucrainean anunța, prin manifeste tipărite în limbile ucraineană, română și germană, că a preluat puterea[1749]. O companie de soldați ucraineni din Colomea se alătura legiunii din Cernăuți. A fost ocupat Palatul guvernatorului, iar Ilie Spenul, Nicolai Semaca și Omelian Popowicz s-au prezentat la guvernator, ca să le fie predată puterea. Guvernatorul Etzdorf a rezistat și a condiționat acest act de o înțelegere între ucraineni și români.

La ora 16.00, delegații ucraineni se prezintă la guvernator împreună cu Aurel Onciul. Acesta din urmă se intitula „comisar național român”, cu acordul Consiliului Național Ucrainean, convins fiind că hotărârea asupra Bucovinei avea să fie luată în cadrul Conferinței de Pace. În conformitate cu înțelegerea dintre ucraineni și Aurel Onciul, Bucovina urma să fie împărțită în două, cu două guverne cu autoritate asupra comunelor unde exista o majoritate etnică, îndrituită să confere controlul asupra acelei localități, adică partea de nord sub controlul ucrainenilor și sudul sub controlul românilor (după principiul majorității etnice). Orașul Cernăuți ar fi rămas sub un condominium româno-ucrainean.

După semnarea protocolului de către Aurel Onciul[1750], Omelian Popowicz și Etzdorf, unii dintre funcționarii administrației provinciale au depus jurământul față de noile autorități. Unii dintre funcționarii români au refuzat acest lucru; între aceștia erau Erast și Constantin Tarangul și Cornel Tarnovietchi. În Cernăuți a fost împărțit, în aceeași zi, un *Manifest către cetățenii liberi ai tuturor națiunilor și stărilor Țării*, prin care se anunța preluarea puterii. Radu Economu apreciază că Etzdorf a „predat" puterea, deși nu avea nicio îndreptățire în acest sens. *Manifestul* a fost răspândit și în Cernăuți, deși, conform protocolului, acesta era, formal, un condominium. În *Manifest* nu se vorbea despre înțelegerea privind împărțirea teritoriului Bucovinei și de formarea a două guverne.

[1745] *Ibidem*, p. 71.

[1746] Aprofundând acest aspect, Radu Economu arată că în dimineața zilei de 6 noiembrie 1918, înainte de a demisiona, Al. Marghiloman trimisese Legației Angliei, conduse de G. Berclay, informarea că dăduse ordin trupelor să intre în Bucovina, având ca temei cererile Consiliului Național Român din Bucovina, constituit în conformitate cu principiile lui W. Wilson. Regele Ferdinand fusese informat și că aceeași notă fusese trimisă lui Demblin, la Legația Austriei. În ședința Camerelor reunite, în care Al. Marghiloman își anunța demisia, C. C. Arion declara: „Guvernul moare, fiindcă a luat Bucovina. E cel mai frumos sfârșit ce se putea spera”. Cf. Radu Economu, *op. cit.*, pp. 18–19.

[1747] Anastasie Iordache, „România în Primul Război Mondial”, în *Istoria românilor*, vol. VII, tomul II, *De la Independență la Marea Unire*, coord. Gheorghe Platon, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 452.

[1748] Radu Economu (*op. cit.*, p. 19), susține că sub comanda lui Iacob Zadik se aflau Regimentele 16, 19 Infanterie și 8 Vânători. Aceste date se regăsesc și la Pavel Țugui (*op. cit.*, p. 73). Însă Teodor Balan (*op. cit.*, p. 98) scria că regimentele conduse de Zadik erau 16, 29 și 37 Infanterie și 3 și 8 Roșiori.

[1749] Ion Bilețchi-Albescu, Traian Roșu, *Câmpulungul în zorile Unirii*, culegere întocmită de Ion Filipciuc, Câmpulung Moldovenesc, Biblioteca „Miorița”, 2014, p. 18. Consiliul Național Ucrainean a răspândit în orașul Cernăuți un *Manifest către cetățenii liberi ai tuturor națiunilor și stărilor Țării*, în care nu se pomenea nimic despre un „guvern” român sau un condominium româno-ucrainean în Bucovina.

[1750] „Glasul Bucovinei” consemna, la rubrica „Ultima oră”, declarația deputatului George Grigorovici, în care se preciza că „d-l Onciul s-a pus la dispoziția actualului guvern din Cernăuți, prezentându-se ca delegat al «Consiliului Național

Primarul social-democrat Iosif Bezpalco s-a adresat și el populației. În același timp, au fost luate măsuri împotriva Consiliului Național Român, a fost devastat Palatul Național al românilor, în sate și orașe au fost produse, de asemenea, devastări și erau urmăriți, spre a fi pedepsiți, toți aceia care erau de partea cauzei românilor. În acest context, Primăria orașului Rădăuți a trimis un apel disperat prim-ministrului, la Iași, prin care solicita trimiterea unei unități militare în oraș: „Veniți-ne în ajutor, căci, altfel, ne pierdem!"[1751]. Consemnăm faptul că armata română – până atunci cantonată la Burdujeni – intra în Suceava în 8 noiembrie 1918, zi în care „Glasul Bucovinei" avea, pe prima pagină, articolul ce anunța venirea armatei române în Cernăuți[1752].

După ce realizase „înțelegerea" cu ucrainenii, Aurel Onciul, în calitatea sa de „comisar al Moldovei de Sus", s-a deplasat în ziua de 8 noiembrie 1918 la Suceava, la primăria orașului, pentru a se întâlni cu generalul Zadik și a protesta față de înaintarea trupelor române în Bucovina. Din cauza cursului nefavorabil al evenimentelor, Aurel Onciul s-a pus la dispoziția comandantului Diviziei a VIII-a și a fost expediat cu trenul la Iași, unde a fost întâmpinat cu pietre de către studenți și refugiații bucovineni în capitala Moldovei[1753].

În ziua de 9 noiembrie 1918 (st.n.), ajunge în Cernăuți o companie austro-ungară, condusă de sublocotenentul Ilie Lazăr, care făcea parte din Regimentul 8 Honvezi–Lugoj. Această companie venise cu trenul de la Troscianetz-Podolski (la nord de Tiraspol) până la Noua Sulița. De aici și până la Cernăuți a venit în marș forțat, pe jos. În Cernăuți, această companie a organizat gărzi și patrule și Ilie Lazăr a fost între cei care au arborat tricolorul pe clădirea Primăriei. Legionarii ucraineni au părăsit în dezordine Cernăuții. În același timp, Regimentul 29 Dorohoi se îndrepta spre Cernăuți. În noaptea de 9 spre 10 noiembrie 1918, acest regiment poposea la Tărășeni; acolo avea să vină și generalul Iacob Zadik.

În 10 noiembrie 1918, Iacob Zadik, care se oprise cu trupele sale la Corovia, la intrarea în Cernăuți, trimite în recunoaștere o patrulă formată din doi ofițeri, un sublocotenent și șase soldați cu motocicletele[1754]. În aceeași zi, intrau în Rădăuți 11 soldați români, veniți cu trenul dinspre Dornești, moment consemnat nefavorabil de Franz Wiszniowski, în lucrarea *Radautz, die deutscheste Stadt des Buchenlandes*, iar la Iași regele Ferdinand dădea o *Proclamație* către ostași, prin care-i chema să înfăptuiască unirea românilor.

În 11 noiembrie 1918, la orele 12.00, trupele române intră în Cernăuți pe trei coloane, iar la ora 14.00, generalul Iacob Zadik, împreună cu alți ofițeri români, intră în sediul Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, fiind întâmpinați de Iancu Flondor. Atât Iancu Flondor, cât și Iacob Zadik au rostit discursuri patriotice. O atmosferă de sărbătoare a cuprins orașul Cernăuți. Era în ziua în care, la Compiegne, Germania semna armistițiul cu Puterile Asociate și Aliate.

Din cronica evenimentelor care s-au succedat până la Congresul General al Bucovinei, mai reținem și faptul că, în 17 noiembrie 1918, a fost dizolvată „Republica ucraineană de Coțmani" și a fost arestat „guvernul" acestei „republici". Era vorba de un comitet ucrainean, în frunte cu preotul Catereniuc, întrunit în sala primăriei din localitate. Ofițerii români, trimiși să „curețe" terenul, i-au

---

Parlamentar», fără de a fi întrebat pe ceilalți deputați din Parlament de părerea lor și fără de asentimentul lor". Cf. „Glasul Bucovinei", anul I, nr. 6, 8 noiembrie 1918, p. 96,

[1751] Radu Economu, *op. cit.*, p. 17.

[1752] „În mormântul său de la Putna s-a deșteptat voievodul, după un somn de cinci sute de ani, chinuit de visuri urâte de mai bine de un veac. L-au trezit tropote de cai, pe care el le-a recunoscut: «Vin arcașii mei, în colțul de țară care mi-a fost mai drag». Armatele române au intrat în Bucovina, unde acum fâlfâie triumfător stindardul României. Umbra lui Ștefan binecuvântează poporul său. De pe plaiurile Ardealului ne cheamă duhul lui Mihai Viteazu[l]. Răsune buciumele pe întreg cuprinsul românesc, căci se apropie sărbătoarea mare a unirii tuturor românilor! Copleșiți de dorul visului nostru de veacuri, îngenunchem înaintea mormintelor eroilor noștri, reînnoind jurământul de a înfăptui România Mare. Bine ați venit, vitejilor! În casele noastre, la sate și la orașe, unde au fost lacrimi pentru pribegii noștri căzuți alături de voi pe câmpul de luptă, se înseninează sufletele". Cf. „Glasul Bucovinei", anul I, nr. 6, 8 noiembrie 1918, p. 81.

[1753] Marian Olaru, „Activitatea politică a lui Aurel Onciul", în „Analele Bucovinei", anul II, nr. 2, 1995, p. 287.

[1754] Ion Bilețchi-Albescu, Traian Roșu, *op. cit.*, p. 20.

suit pe membrii acestui comitet în două căruțe și i-au condus la comandamentul regimentului, de unde au ajuns la Cernăuți, la generalul Iacob Zadik[1755].

Convocarea Congresului General al Bucovinei, în 28 noiembrie 1918, avea să consacre, în rezoluția adoptată la aceeași dată, „unirea pe vecie" cu Regatul României. Acest fapt a însemnat, în contextul epocii, realizarea ultimei etape a formării statului național-unitar român, moment ce survine disoluției imperiilor multinaționale vecine, pe ruinele cărora, în Europa Centrală și de Răsărit, s-au ridicat sau s-au întregit statele naționale. Acumularea speranțelor din vremea războiului, ca și evoluția raportului de forțe naționale, politice și culturale din Ducatul Bucovinei, aveau să fie decontate, în perioada interbelică, prin restructurări, repoziționări și apariția unor noi forțe politice, care își asumau să activeze consonat cu forțele ce existau la nivel național. În context național, amintind autorităților române esența voinței lor, exprimată în 27 octombrie și 28 noiembrie 1918, și specificul Bucovinei, bucovinenii căutau să obțină împlinirea idealului național. Rezoluția Congresului General al Bucovinei, adoptată în 28 noiembrie 1918, consacra „unirea pe vecie" a Bucovinei cu România[1756].

Împlinirea proiectului politic și național de unire a Bucovinei cu România nu a fost bine apreciat sau primit de către o parte dintre ucraineni. Să notăm că speranțele multora dintre ucrainenii din Bucovina se corelau, în timp și spațiu, cu acțiunile bolșevicilor din Rusia și cu cele ale lui Cristian Rakovski, de cooperare ruso-maghiară pentru destructurarea României[1757]. Agitatorii bolșevici și naționaliștii ucraineni, împreună cu toți nemulțumiții de căderea Imperiului Austro-Ungar, au opus rezistență față de măsurile care erau luate de către autoritățile române venite în Bucovina, criticându-le pentru că erau aplicate prea în pripă și că nu țineau seama de realitățile etno-demografice sau de tradițiile birocratice din provincie[1758].

Evreii bucovineni, aflați în diaspora sau în taberele de refugiați din interiorul Imperiului Austro-Ungar, imediat după publicarea *Manifestului* împăratului Carol, au trecut la organizarea propriului consiliu național, format din sioniști, liberali și socialiști. Acest organism s-a pronunțat pentru recunoașterea deplină a drepturilor evreilor și a autodeterminării lor naționale. În *Manifestul* pe care l-au publicat cu această ocazie, cereau o „adunare" aleasă dintre toți evreii majori de sex masculin. Aceasta urma să pregătească o constituție și „era responsabilă pentru relațiile cu celelalte națiuni majoritare, printre care poporul evreu trăiește"[1759]. De asemenea, solicitau „autoritate unică în problemele economice și naționale care aparțin minorității evreiești". Adunarea trebuia să se preocupe de asigurarea egalității juridice și politice, „reprezentarea proporțională în afacerile naționale și comunale", asigurarea drepturilor neamului evreiesc în statele din Europa de Est și a dreptului de imigrație către toate țările și, în special, în Palestina, extinderea așezărilor evreiești din Palestina etc. Documentul amintit era semnat de reprezentanții Partidului Evreiesc Provincial, Organizația Provincială Social-Democrată, Organizația Provincială a Sioniștilor și Organizația Provincială a Partidului Socialist Muncitoresc „Poale Zion"[1760].

Întruniți la Cernăuți, în 22 octombrie 1918, reprezentanții organizațiilor politice care au semnat *Manifestul* nu au reușit organizarea unui Comitet Național Evreiesc. Atunci când regimentele austriece din Cernăuți au fost puse în stare de alertă, din cauza agitațiilor ucrainenilor și în fața pericolului unor confruntări violente, evreii din Cernăuți au hotărât constituirea unor formații de autoapărare. Ofiţerii evrei din Cernăuţi, întruniţi în casa lui Ferdinand Sternlieb (Str. Mikulicz, nr. 5), au jurat solemn, cu mâna pe mezuză, că vor apăra viaţa evreilor din Cernăuţi. Pentru punerea în practică a acestui plan, au acţionat dr. Ferdinand Sternlieb, locotenentul Alexandru Rosenfeld (fiul rabinului-şef, dr. Josef Rosenfeld), locotenentul Benno Sternberg, prim-locotenentul Leon Schmelzer, locotenentul Moses Hochstadt, plutonierul Birnbaum şi şeful casieriei Regimentului de Infanterie 41, Moritz Geiger. Acesta din urmă a obţinut un ordin de rechiziţie şi, cu sprijinul altor ofiţeri şi subofiţeri evrei din Cernăuţi, au fost luate două vagoane cu arme şi muniţii, care au fost transferate către formaţiunile evreieşti de autoapărare din Cernăuţi. În 31 octombrie 1918, atunci când a izbucnit revolta regimentelor din oraş, evreii au reuşit să dezarmeze trupele predispuse la jaf şi dezordine. De asemenea, în 15 noiembrie, când mii de ucraineni au intrat în oraşul Cernăuţi şi au pus stăpânire pe principalele instituţii, formaţiunile de autoapărare evreieşti au asigurat paza bunurilor şi a cartierelor locuite de evrei, ulterior ucrainenii retrăgându-se din oraş.

[1755] Dana Vatamaniuc, *Minorități etnice în Bucovina interbelică. Discurs identitar, propagandă, iredentism*, teză de doctorat – rezumat, p. 7; https://doctorat.unibuc.ro/rezumate-teze-de-doctorat (3 aprilie 2016).

[1756] Telegrama trimisă Regelui Ferdinand, de către Iancu Flondor, în 28 noiembrie 1918, avea următorul mesaj: „Majestății Sale Regelui Ferdinand I, Iași. Congresul General al Bucovinei, care întrupează suprema putere a Țării, în numele suveranității naționale, a votat astăzi în unanimitate unirea necondiționată și pentru vecie a Bucovinei, în hotarele ei istorice, cu Regatul României. Mulțumind Proniei Cerești că, după o lungă și dureroasă așteptare, ne-a învrednicit de a vedea ispășită nelegiuirea ce s-a săvârșit acum 144 de ani față de țara noastră și mândri că avem fericirea de a aclama pe Majestatea Voastră, domn liberator și purtător de grijă al neamului nostru, rugăm să ne primiți sub sceptrul ocrotitor al Majestății Voastre și, reînnodând firul rupt cu silnicie înainte de un veac și jumătate, să reînnoiți strălucirea Coroanei lui Ștefan. Majestate, să trăiți mulți și fericiți ani! Președintele Congresului General al Bucovinei, Iancu Flondor". Apud Maria, Regina României, *op. cit.*, p. 414.

[1757] Larry L. Watts, *Ferește-mă, Doamne, de prieteni. Războiul clandestin al Blocului Sovietic cu România*, București, Editura Rao, 2011, pp. 76–80.

[1758] Unele dintre argumentele vehiculate de adversarii unirii Bucovinei cu România se regăsesc în presa rusă sau bolșevică din Cernăuții anilor 1917 sau 1918 și în documentele ulterioare ale Internaționalei Comuniste privitoare la România.

[1759] Arie Leon Schmelzer, *op. cit.*, p. 67.

[1760] *Ibidem.*

În urma acestor evenimente, comitetele naţionale din Cernăuţi au hotărât înfiinţarea Gărzii civile, care a rechiziţionat sediul pompierilor din Cernăuţi şi a fost dotată cu maşini şi motociclete. Cel care a condus Garda civilă a fost locotenentul Leon Schmelzer. În aceste condiţii, Garda civilă a confiscat din oraş, în câteva săptămâni, 4 480 de puşti, 18 mitraliere, 1 460 de pistoale şi cantităţi mari de muniţie şi explozivi.

În 10 noiembrie 1918 s-a constituit Comitetul Naţional Evreiesc, compus din reprezentanţii diferitelor curente politice ale evreilor bucovineni. Comitetul director al acestui organism era format din deputaţii evreilor în Dieta Bucovinei şi în Parlamentul din Viena şi din 51 de reprezentanţi ai partidelor politice evreieşti din Bucovina. În Comitetul Executiv au fost cuprinşi, între alţii: Moritz Oberlaender, Iacob Pistiner, Bertholt Friedman, Markus Kaswan, Meyer Ebner, Solomon Kassener, Markus Kraemer, Friedrich Billig, Bernhardt Fleminger, şef-rabinul Josef Rosenfeld şi Benno Straucher (membru supleant). Comitetul Naţional Evreiesc s-a confruntat cu chestiuni dificile, legate de evenimentele din Bucovina, între acestea, folosirea forţei împotriva evreilor şi brutalizarea unora dintre aceştia, incendierea averilor evreilor în unele sate din Bucovina (Dorna Candreni, Poiana Stampei şi Todireşti[1761]). Comitetul Naţional Evreiesc a fost preocupat de chestiunile privitoare la dreptul acestei comunităţi la autodeterminare, pentru apărarea drepturilor acesteia în conformitate cu principiile wilsoniene şi reglementarea raporturilor cu grupurile etnice care revendicau teritoriul Bucovinei pentru propriul proiect politic naţional: românii şi ucrainenii. La invitaţia lui Iancu Flondor de a participa la Congresul General al Bucovinei, din 28 noiembrie 1918, evreii au adoptat „o poziţie neutră", refuzând să participe, cu precizarea conform căreia „Congresul Naţional Evreiesc recunoaşte unirea teritoriilor româneşti într-un singur stat şi, în cadrul acestuia, a [respectării] principiilor autodeterminării, la care poporul român are dreptul. În lumina faptului că evreii din România nu se bucură de drepturi egale şi că situaţia actuală nu pare să promită drepturile civile şi politice egale evreilor din România, în condiţiile legii, Congresul Naţional Evreiesc cere, pentru viitor, drepturi egale necondiţionate"[1762]. Documentul prezentat mai sus a fost adoptat în 27 noiembrie şi semnat de Meyer Ebner, Iacob Pistiner şi Bertholt Friedman. Istoriografia evreiască este de părere că atitudinea evreilor bucovineni, în contextul evenimentelor din octombrie – noiembrie 1918, era îndreptăţită şi, de aceea, a fost necesar apelul la mişcările evreieşti din diferite ţări. Aşa s-a întâmplat în 15 decembrie 1918, când Congresul American Evreiesc a solicitat prin reprezentanţii săi, care au participat la tratativele de la Paris, libertatea religioasă şi politică pentru toate persoanele, indiferent de etnie, garanţii internaţionale pentru siguranţa şi drepturile evreilor din România ca minoritate naţională.

La tratativele de pace de la Paris, o parte dintre adversarii sau scepticii unirii, între care unii erau reprezentanţi ai unor grupuri etnice din Bucovina (evrei, ucraineni ş.a.), a căutat să slăbească poziţia de negociere a României şi să prezinte nefavorabil situaţia din provincie, pentru a obţine condiţii mai bune pentru proiectele lor politice şi naţionale, ulterior valorificate de extremismele naţionale ce s-au manifestat în perioada interbelică. În acest context, consemnăm şi o anumită opacitate a autorităţilor româneşti faţă de unele cereri ale noilor cetăţeni ai Regatului şi tendinţa politicienilor români de a neglija specificul provinciei şi de periferizare a acesteia, în raport cu centrul politico-administrativ – Bucureşti. Aşa se explică faptul că, prin anii '30 ai secolului trecut, în rândul românilor bucovineni erau evocate bunele rânduieli din vremea austriecilor.

[1761] *Ibidem.*

[1762] *Ibidem.*

Desfăşurarea războiului pe teritoriul Bucovinei a provocat imense pagube materiale şi a dus la numeroase pierderi de vieţi omeneşti. Din păcate, nici până acum nu se ştie care a fost tributul de vieţi omeneşti pe care Bucovina l-a plătit între anii 1914 şi 1918. În acelaşi timp, desfăşurarea războiului pe teritoriul Bucovinei a pus în evidenţă slăbiciunile administraţiei civile şi militare austriece din provincie, fapt evidenţiat de comportamentul brutal sau jignitor al unor funcţionari, care îi tratau pe unii dintre cetăţenii provinciei după apartenenţa etnică sau religioasă. Acest fapt, precum şi aplicarea parţială sau părtinitoare a legislaţiei, cu toate consecinţele ce decurg de aici – numeroase procese de „trădare”, condamnările nedrepte, deportarea unor cetăţeni ai Bucovinei în lagăre din interiorul imperiului, numeroasele rechiziţionări de bunuri şi produse etc. – au contribuit la erodarea încrederii „bunului supus austriac” şi evidenţierea carenţelor birocraţiei austriece (în timp de război, contemporanii găseau numeroase asemănări cu cea instituită de Imperiul Rus în teritoriile cucerite). În acelaşi timp, comportamentul unor funcţionari austrieci a pus la grea încercare cunoscuta toleranţă şi înţelegerea interetnică existente în provincie. Aceasta a contribuit la radicalizarea poziţiilor grupurilor etnice din Bucovina, care au acordat o atenţie sporită proiectelor lor naţionale, ducând în acest fel la slăbirea imperiului, formarea statelor naţionale sau întregirea celor existente, între care şi România. Ulterior, mişcările extremiste au folosit, drept argumente, stările de lucruri din timpul Primului Război Mondial şi de la începutul perioadei interbelice.

În condiţiile dificultăţilor ivite în integrarea provinciilor unite cu Regatul României (proces pe care îl regăsim la toate statele formate sau întregite după 1918), între care şi Bucovina, au apărut reacţii nostalgice şi resentimente, mai ales între cei care deplângeau căderea Imperiului Austro-Ungar. Astfel, tarele stăpânirii austriece au fost atenuate sau uitate de cei care trăiseră în Imperiul dualist. Chiar şi apariţia graniţelor statelor naţionale, în centrul şi răsăritul Europei, era un bun prilej pentru a aminti de libertatea de mişcare între Cernăuţi şi Viena, ce existase până la 1918, împiedicată, după acest an, de numeroasele vămi.

UNELE PRECIZĂRI CU PRIVIRE LA REVENIREA BUCOVINEI LA ROMÂNIA[1763]

PAVEL ȚUGUI

Some Clarifications Regarding the Return of Bukovina to Romania

(*Summary*)*

Bukovina's return to the Motherland was carried out under dramatic political, diplomatic, military, legal, internal and external legal conditions. Thus, researchers, wherever they are and of any nationality, must prove maximum objectivity, impartiality and rigor by rejecting any political or national partisanship, revealing the essential and secondary facts, in all aspects of their unfolding and their implications on the inhabitants of Bukovina. The following study analyzes the historical events of 1918, when Bukovina was reunited with Romania, and insists on some aspects interpreted unilaterally be the historians. It is underlined that the Romanian army did not occupy Bukovina, but was called by the legally constituted authorities.

Keywords: Bukovina, Romania, the Union of 1918, politics, diplomacy, military events.

Privitor la evenimentele istorice de la sfârşitul anului 1918, care au favorizat revenirea Bucovinei la România, s-au publicat zeci de cărți, broşuri, studii şi articole, atât de către istorici şi politologi români, cât şi din alte țări, cu deosebire din Ucraina, Rusia, Austria, Germania şi țări anglofone. Revenirea Bucovinei la Țara Mamă s-a înfăptuit în condiții politice, diplomatice, militare, juridice interne şi externe dramatice. Astfel, cercetătorii, de oriunde ar fi ei şi de orice naționalitate, trebuie să dovedească maximă obiectivitate, imparțialitate şi rigoare prin respingerea oricărui partizanat politic ori național, dezvăluind faptele esențiale şi secundare, sub toate aspectele desfăşurării şi implicațiile lor asupra locuitorilor din Bucovina.

Trebuie să reținem nenorocirile abătute asupra bucovinenilor, în cei peste patru ani de război (1914–1918). Bărbații au fost concentrați şi trimişi de Austro-Ungaria pe fronturile europene, în răsărit sau pe câmpurile de bătaie din Italia; bătrânii, femeile şi copiii rămaşi acasă au fost puşi de cătanele austriece, apoi de cazacii şi tunarii mareşalului Brusillov, la corvoadă, muncă la „ordin", bunurile le-au fost rechiziționate, casele adesea transformate în „gazde" pentru ofițeri şi soldați etc. Trupele ruseşti îi urmărea pe „colaboraționiştii cu nemții", iar cele austro-ungare îi acuzau de „înaltă trădare" şi treceau la execuții prin spânzurătoare ori prin împuşcare. De bună seamă, locuitorii Bucovinei au fost cei mai năpăstuiți în anii Primului Război Mondial[1764]. Al doilea eveniment ce duce la intensificarea opresiunii populației româneşti şi a grupurilor etnice slave din Bucovina este intrarea României (Vechiului Regat) în război contra Austro-Ungariei şi Germaniei. Alianța cu Rusia, Franța, Anglia şi Italia avea ca temelie Tratatul încheiat între România, Rusia, Franța, Anglia şi Italia în 4/17 august 1916 la Bucureşti, document de valoare internațională şi națională, ce a deschis calea înfăptuirii statului român modern.

Pentru că mulți cercetători, din motive inexplicabile, au evitat şi încă evită să apeleze la textul acestui tratat, îmi îngădui să reproduc articolele ce privesc granițele viitoarei Românii. Reprezentanții Rusiei, Franței, Angliei, Italiei, stabilesc: „I. Rusia, Franța, Anglia şi Italia garantează integritatea teritorială a Regatului României, în toată întinderea fruntariilor sale actuale; II. România se obligă să declare război şi să atace Austro-Ungaria în condițiile stabilite prin convenția militară; România se obligă, de asemenea, să înceteze, de la declararea războiului, orice legături economice şi orice schimb comercial cu toți duşmanii aliaților; III. Rusia, Franța, Anglia şi Italia recunosc României dreptul de a anexa teritoriile Monarhiei Austro-Ungariei prevăzute şi hotărnicite la art. 4; IV. Marginile teritoriilor despre care e vorba în articolul trecut sunt hotărâte după cum urmează: linia de hotar va începe de la Prut, de la un punct al frontierelor actuale între Rusia şi România aproape de Novosulița şi va urca râul până la granița Galiției, la întâlnirea Prutului cu Ceremușul. De aici va urma frontiera dintre Galiția și Ungaria până la punctul Steag, cota 1655. Mai departe, va urma linia de despărțire dintre apele Tisei și Vizului ca să ajungă la Tisa, la satul Trebuza, mai sus de locul unde se unește cu Vizo. De la acest punct ea va coborî malul Tisei până la 4 km, mai jos de locul unde se întâlnește cu Someșul, lăsând satul Vesares-Nameni României"[1765]. Actul oficial este semnat de Ion I. C. Brătianu, de reprezentanții statelor citate și contrasemnat de Regele Ferdinand, cu siguranță după aprobarea lui de către membrii Consiliului de Coroană.

[1763] „Analele Bucovinei", anul III, nr. 2, 1996, pp. 467–476.

* Traducere: Ştefănița-Mihaela Ungureanu.

[1764] Teodor Balan, *Suprimarea mişcărilor naționale din Bucovina pe timpul Războiului Mondial 1914–1918*, Cernăuți, Societatea Tipografică Bucovineană, 1923 (cercetare întemeiată pe zeci de documente şi declarații ale unor martori).

Din acest document oficial – act de drept internațional – reiese limpede că Puterile Aliate, în frunte cu Rusia, au recunoscut teritoriul Bucovinei, inclusiv orașul Cernăuți, până la confluența Ceremușului cu Prutul, ca parte a României. Vechiul „Ocol al Nistrului" dintre Prut și Nistru, la nord de Cernăuți, rămânea în aria Basarabiei, parte a Imperiului Țarist, însă problema „în litigiu" urma să fie definitiv soluționată la încheierea păcii. Altă constatare care se impune este că după începerea campaniei armatei române contra Austro-Ungariei, în temeiul înțelegerii între aliați, trupele române n-au deschis front în Bucovina, chestiune ce trebuie luată în considerare la deslușirea planurilor strategice româno-ruse.

Formațiunile politice bucovinene din preajma și în timpul Primului Război Mondial erau: Partidul Creștin Social Român – președinte Iancu Flondor, vicepreședinți Aurel Onciul și Dionisie Bejan; Partidul Social-Democrat din Bucovina – condus de George Grigorovici; Partidul Național („apărătist") – condus de Eusebie Popovici; Partidul Național Țărănesc (formație politică ce anticipa idei din programul Partidului Țărănesc organizat în Vechiul Regat) și alte facțiuni concepute de unii veleitari politici. În paralel, existau partide și organizații politice ale rutenilor, germanilor și polonezilor. Partidul care reușise să strângă în rândurile sale alături de români și reprezentanți ai germanilor, evreilor, polonezilor, lipovenilor și rutenilor era Partidul Social-Democrat. Cu influență certă în orașele și târgurile bucovinene, P.S.D. din Bucovina, spre deosebire de social-democrații austrieci și unguri, se opunea categoric principiului „federalizării" și susținea programatic, alături de social-democrații din Ardeal, unirea tuturor românilor într-un singur stat. Românii bucovineni aleseseră în Parlamentul de la Viena șase deputați: George Grigorovici, Constantin Isopescu-Grecul, Aurel Onciul, Gheorghe Sârbu, Teofil Simionovici și Alexandru Hurmuzachi, iar în Dieta provincială din Cernăuți aveau numeroși deputați. Actele de arhivă și presa vremii arată că deputații români din Parlamentul din Viena au luptat pentru a-și coordona acțiunile politice cu deputații reprezentanți ai rutenilor și germanilor din Bucovina.

În noiembrie 1917, după răsturnarea țarismului și preluarea conducerii Rusiei de către puterea sovietică, Frontul de Răsărit se prăbușește, fapt ce obligă România să găsească o soluție spre a-și salva forțele militare și teritoriul deținut în Moldova. În aceste condiții tragice, se formează un guvern conservator, filoaustro-ungar, condus de Alexandru Marghiloman care, în 18 martie 1918, semnează umilitorul Tratat de Pace de la Buftea, ce lovește cumplit în mișcarea națională a românilor ardeleni și bucovineni. Românii bucovineni primiseră și în 8 februarie 1918 altă lovitură politică: încheierea tratatului de pace între Austro-Ungaria și Ucraina, condusă de guvernul Radei ucrainene, care reprezenta o contrapondere politică și militară față de puterea sovietică de la Petrograd. Se știe că printre primele demersuri internaționale ale guvernului Radei ucrainene a fost acela de a soma guvernul român din Iași să predea Ucrainei teritoriul dintre Prut și Nistru, adică și Basarabia. În toamnă, cancelarul austriac Seidler recomandă ucrainenilor, după ce Rada primise câteva lovituri militare severe din partea bolșevicilor, să organizeze Ucraina vestică sub patronajul guvernului austro-ungar și să înființeze imediat unități militare. Noile unități de „legionari ucraineni" au și fost trimise în Galiția. Acum începe adevărata luptă a românilor bucovineni pentru unirea cu Vechiul Regat. Politica antiromânească concepută la Viena de către guvernanții austrieci și Casa Habsburgică, împreună cu naționaliștii ucraineni și maghiari este demonstrată de manifestul *Către popoarele mele credincioase*, lansat de împăratul Carol I de Habsburg, în 16 octombrie 1918, act politic de o agresivitate unică în istorie, deoarece autorii lui se pronunță pentru o federație de șase state „independente", anume austriac, ungar, ceh, iugoslav, polonez și ucrainean, ignorând realitatea că în Austro-Ungaria trăiau și munceau peste șase milioane de români.

[1765] Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale, București, Fond *Casa Regală*, dosar 20. Aici se găsește textul în limba franceză, în patru exemplare. În românește textul este publicat în „Gând românesc", anul I, nr. 3, noiembrie 1990, p. 2.

Programul „legitimist și imperialist de conservare a anacronicului Imperiu Habsburgic a constituit cheia neînțelegerilor și divorțului total între reprezentanții autorizați ai românilor și cei ai facțiunilor politice ucrainene din Bucovina. Politicienii ruteni au încheiat o alianță politică și militară cu guvernanții austro-ungari, în vederea instaurării prin violență a dominației politice asupra populației românești, ignorând drepturile ei istorice, juridice și politice consfințite prin tratatul din august 1916.

A doua zi după apariția manifestului imperial se înființează, la Viena, Consiliul Național Român din Austro-Ungaria, condus de deputatul bucovinean Constantin Isopescu-Grecul. Consiliul declară împăratului Carol I de Habsburg că românii refuză menținerea Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului în cadrul Ungariei și a Bucovinei în cadrul Ucrainei vestice. În 22 octombrie 1918, Constantin Isopescu-Grecul și George Grigorovici declară oficial în Parlamentul austro-ungar hotărârea nestrămutată a românilor din toată Austro-Ungaria de autodeterminare și unirea lor într-un singur stat[1766]. Reacția ucraineană la manifestul imperial a fost înființarea Consiliului Național numit „Ukrainska naționalna Rada", care proclamă Ucraina Vestică, în componența sa intrând Galiția de Est, Rusia Subcarpatică și Bucovina până la Siret, inclusiv orașele Cernăuți, Storojineț și Siret. La cererea Radei din Galiția, reprezentanții Radei ucrainene din Bucovina convoacă, în 3 noiembrie 1918, o adunare în Cernăuți și decid, fără să îi consulte pe reprezentanții autorizați ai românilor, polonezilor, evreilor etc., că teritoriile bucovinene până la râul Siret și unele sate din județele Suceava și Câmpulung-Moldovenesc să fie integrate în Ucraina Vestică. Acțiunile extremiștilor ucraineni nu s-au limitat doar la declarații politice, ci Rada a recurs la forță. Deci, printr-un dictat politic antidemocratic, întemeiat pe forța armelor și dispreț total față de bucovinenii autohtoni și de alte etnii, Bucovina urma să fie integrată într-un stat-avorton, proiectat de strategii imperialismului austro-ungar. Coabitarea federalismului imperialist austriac cu șovinismul ucrainean galițiano-bucovinean reprezenta lancea otrăvită aruncată împotriva românilor bucovineni, militanți pentru unirea cu Țara, dar și contra mișcării naționale poloneze, care revendica drepturi istorice asupra Galiției și reconstituirea Poloniei libere și moderne.

Cum au reacționat românii din Bucovina în fața acestor manevre politico-militare ale Imperiului Habsburgic? Strategia românilor asupriți din Austro-Ungaria s-a întemeiat pe lupta politică pașnică, de mobilizare a populației, la acțiunile de pregătire concretă a unirii. În consens cu orientarea Consiliului Național Român din Viena, în 27 octombrie 1918, se întrunesc la Cernăuți delegați ai locuitorilor bucovineni și aleg un Consiliu Național, format din 50 de delegați (peste câteva zile, va avea 100 de membri), în frunte cu preotul Dionisie Bejan. În aceeași zi de 27 octombrie, delegații la adunare proclamă, în unanimitate, „unirea tuturor românilor într-un singur stat național", astfel că adunarea se transformă și ia numele de Constituantă. De la început, liderii mișcării naționale românești au militat și au izbutit să lărgească Consiliul Național cu reprezentanți ai populației ucrainene, poloneze, evreiești, lipovene și germane.

Fără întârziere, membrii Consiliului Național îl însărcinează pe Iancu Flondor, președintele Partidului Creștin Social Român, să formeze guvernul provizoriu al Bucovinei. El a fost alcătuit din 14 secretari de stat, între care: Sextil Pușcariu, dr. Dori Popovici, Nicu Flondor, dr. Ipolit Tarnavschi, Max Hacman, dr. Radu Sbiera, dr. Gheorghian, Cornel Tarnoviețchi, G. Sârbu, Aurel Țurcan. Precizez că toate actele oficiale ale Consiliului Național și ale guvernului provizoriu sunt semnate de Iancu Flondor, președinte și de dr. Radu Sbiera (uneori scris greșit „Sbere") secretar. Aceste evenimente au fost evocate cu relevanță de participanții la acțiunile politice de atunci[1767].

Care sunt meritele și minusurile activității Consiliului Național și ale guvernului provizoriu din Bucovina? Fără șovăire și poticneli au îmbrățișat lupta politică deschisă pentru revenirea Bucovinei la România (Vechiul Regat), alături de Transilvania și celelalte provincii românești din Imperiul Habsburgic și, de aceea, au respins orice tranzacții cu guvernatorul Bucovinei, Etzdorf, care a insistat pentru acceptarea propunerilor împăratului Carol I; din momentul în care naţionaliştii ucraineni au acceptat politica cancelariei din Viena, subordonându-se politicii diversioniste a habsburgilor, guvernul provizoriu a înţeles marele pericol pentru români şi a refuzat orice tratative cu Rada ucraineană, propuse cu stăruinţă de Etzdorf şi Aurel Onciul; când „legionarii ucraineni" au recurs la forţă, liderii Consiliului Naţional Român s-au ascuns, au trecut în clandestinitate, au continuat activitatea politică şi au respins defetismul unor cernăuţeni, păstrând instituţiile înfiinţate şi programul de luptă pentru unire cu Ţara.

[1766] Constantin Isopescu-Grecul, „Amintiri asupra evenimentelor din 1918", G. Sârbu, „Amintiri din vremea unirii", în vol. *Amintiri răzlețe din timpul unirii. 1918*, editat de Ion Nistor, Cernăuți, 1938, pp. 178–184, 376–380. Relevăm că, după cartea din 1938, prezintă fapte noi despre unirea Bucovinei Sextil Pușcariu, *Memorii*, București, Editura Minerva, 1978, precum și studiile publicate în „«Suceava». Anuarul Muzeului Județean", vol. I–X. Reținem medalionul lui Petru Rusșindilar, *Un precursor al socialismului în Bucovina – George Grigorovici*, în „«Suceava». Anuarul Muzeului Județean", vol. IX, 1982, pp. 433–449.

[1767] A. Țurcan, „Amintiri despre Unire"; Radu I. Sbiera, „Clipe de mare înfrigurare și aleasă înălțare", în vol. *Amintiri răzlețe din timpul unirii. 1918*; Sextil Pușcariu, *op. cit.*, pp. 316 și urm.

Mişcarea naţională bucovineană a comis anumite erori, dintre care două sunt esenţiale: membrii Consiliului Naţional n-au organizat în octombrie 1918 consilii locale în provincie, în vederea coalizării în lupta politică pentru unire, a zecilor de mii de bucovineni, aşa cum a procedat, cu iscusinţă şi succes deplin, mişcarea naţională din Transilvania; liderii Consiliului Naţional au pierdut din vedere să organizeze un „corp de voluntari cu soldaţi români de la cele două regimente bucovinene", eroare tactică semnalată de istoricul Teodor Balan[1768], consecinţele nefaste ale acestei nechibzuinţe văzându-se în primele zile ale lui noiembrie 1918.

Sub păvaza unităţilor paramilitare, deputaţii ucraineni din Bucovina înfiinţează în 3 noiembrie 1918, în Cernăuţi o, „sucursală" a Radei ucrainene din Galiţia şi somează pe guvernatorul Etzdorf să predea conducerea provinciei ucrainenilor şi deputatului român Aurel Onciul. Acesta părăsise postul de vicepreşedinte al partidului condus de Iancu Flondor şi se alăturase Radei ucrainene, punându-şi semnătura pe apelul adresat populaţiei de aşa-zisul „guvern ucraineano-român", în frunte cu ucraineanul Omelian Popovici, Aurel Onciul fiind „comisarul naţional român"[1769].

Beneficiind de sprijinul diversionistului Aurel Onciul, extremiştii ucraineni redactează şi un *Mémorandum, présenté à Monsieur le Président des Etats-Unis d'Amérique par le Comité National Ukrainien à Leopole (Galicie) faisant fonction de gouvernement provisoire de l'Etat Ukrainien de Halitch sur les territoires ukrainiens de l'ancienne Monarchie Austro-Hongroise. Laussane, 1918*, document ce conţine numeroase falsuri istorice, diversiuni şi minciuni demografice preluate, mai târziu, de diplomaţii şi istoricii lui Stalin.

Întrunit în clandestinitate, guvernul Iancu Flondor decide, în dimineaţa zilei de 2 noiembrie, să informeze guvernul român de la Iaşi despre noua situaţie creată în Bucovina. La ora 12,30 avocatul Vasile Bodnărescu împreună cu Nicu Gherghel pleacă din Cernăuţi spre Herţa şi sunt trecuţi noaptea peste graniţă, astfel încât duminică, 3 noiembrie, ajung la Iaşi la ora 2,30 noaptea. Luni, 4 noiembrie, Vasile Bodnărescu este primit în audienţă la Alexandru Marghiloman, preşedintele Consiliului de Miniştri. „Cu Marghiloman discutat chestia Bucovinei şi Ucrainei, ocupare numai cu poliţie"[1770]. Iată ce scrie Al. Marghiloman despre acea întâlnire din 22 octombrie/4 noiembrie 1918: „Devreme soseşte Bodnărescu, condus de fostul deputat Nicu Gherghel. Bodnărescu este trimisul guvernului provizoriu românesc de la Cernăuţi. Împuternicirea lui e semnată de Flondor, prezident, Radu Sbiera, secretar. El aduce textul exact al rezoluţiunilor Consiliului Naţional Român. Bodnărescu, destul de tânăr, inimos, mergând până la a nega realitatea unei Ucraine, cere concursul material şi moral al României. Pe lângă noi trei, mai erau prezenţi Corteanu, Bărbătescu şi generalul Nicoleanu. Răspund: «Felicitări!». Ei dau un bun exemplu ardelenilor, care au aşteptat totdeauna prea mult ca să le vie libertatea din afară; nu pot să făgăduiesc alt ajutor decât să dau arme pentru ca să-şi organizeze jandarmerie sau o gardă naţională. Armata n-ar putea să intervie decât dacă ar fi chemată să ajute la reprimarea unei revoluţii ameninţând viaţa şi bunurile naţionalilor noştri, ca ajutor moral, stabilirea de raporturi zilnice, dau ordin să se furnizeze automobile, curieri, bani"[1771].

Trecând peste reproşul, nedrept şi infirmat de evenimente, făcut ardelenilor, prim-ministrul conservator vădeşte înţelegere faţă de situaţia dificilă în care se găsesc liderii românilor bucovineni, are anumite rezerve în legătură cu poziţia intransigentă a inimosului Bodnărescu faţă de „realitatea unei Ucraini" şi susţine că armata română ar putea interveni doar atunci când „ar fi chemată" să „reprime o revoluţie". În fond, Alexandru Marghiloman nu putea ordona intervenţia armatei române în Bucovina, deoarece guvernul de la Iaşi trebuia să respecte prevederile Tratatului de Pace de la

---

[1768] Teodor Balan, *Rolul lui Vasile Bodnărescul în preajma Unirii*, Cernăuţi, Tipografia „Mitropolitul Silvestru", 1938, p. 4.

[1769] *Ibidem*, pp. 13–14.

[1770] T. Balan, *op. cit.*, p. 42.

[1771] Alexandru Marghiloman, *Note politice, 1897–1924*, vol. IV, Bucureşti, Editura Institutului de Arte Grafice „Eminescu", 1927, pp. 109–110.

Buftea, încheiat cu guvernul Austro-Ungariei. Un guvern responsabil de faptele lui şi cu respect pentru legile dreptului internaţional, putea doar să denunţe unilateral Tratatul de la Buftea şi să reînceapă ostilităţile cu Austro-Ungaria, pe temeiul Tratatului de Alianţă cu Puterile Aliate, din august 1916. Dar o asemenea decizie capitală nu putea fi luată de un guvern de orientare filogermană şi filoaustro-ungară.

Fără să mai aştepte reîntoarcerea în Cernăuţi a lui Vasile Bodnărescu, Iancu Flondor şi Radu Sbiera expediază lui Sever Zotta din Iaşi, în ziua de 5 noiembrie, la orele 16,20, o telegramă în care cer să i se comunice lui Bodnărescu că situaţia „din ce în ce mai critică reclamă imperios, neîntârziat, intervenţia armatei române"[1772]. În seara zilei de 5 noiembrie revine în Cernăuţi Vasile Bodnărescu şi află de la Iancu Flondor şi Radu Sbiera de telegrama trimisă lui Sever Zotta. În aceeaşi seară, Vasile Bodnărescu, însoţit acum de ofiţerul bucovinean Pridie, pleacă din nou spre Iaşi, unde ajunge în seara zilei de 6 noiembrie 1918. Telegrama lui Flondor şi Sbiera ajunge la Marghiloman tot în seara zilei de 5 noiembrie, astfel că primul ministru notează: „Bucovina – o depeşă trimisă de Flondor lui Zotta cere ajutorul României. Jandarmeria din Suceava imploră protecţiunea jandarmeriei noastre contra bolşevicilor care jefuiesc. La fel din Iţcani, Gura-Humorului. În urma acestor documente scriu ca trupele de la graniţă să ocupe Suceava şi Iţcani. Repet acelaşi ordin pentru Gura-Humorului. Se vor lua măsuri pentru a se proteja populaţiunea contra exceselor"[1773].

Istoricul Teodor Balan arată că, în primele zile ale lui noiembrie 1918, s-au produs „vaste dezordini" în partea de sud a Bucovinei, adică la graniţa cu Vechiul Regat. „Unităţi din armata austriacă şi ungară – scrie Balan – se retrăgeau înspre Ardeal, arzând şi prădând". În 6 noiembrie, cetăţenii din Câmpulung trimit la Fălticeni o delegaţie, în frunte cu profesorul Cătălin, care cerea prefectului şi generalului Neculcea ajutorul grănicerilor români. În seara zilei de 5 noiembrie grănicerii români se îndreptau spre Suceava, unde ajung în ziua următoare. În seara zilei de 6 noiembrie, comandantul Diviziei a VIII-a, în frunte cu generalul Iacob Zadik, se mută în localitatea de graniţă – Burdujeni. În acest fel, ordinul prim- ministrului Marghiloman se îndeplinea, fără însă ca Divizia a VIII-a română să înainteze în Bucovina, România având încă tratat de pace cu Austro-Ungaria.

În ziua de 6 noiembrie 1918 ora 11, regele Ferdinand îl invită pe Al. Marghiloman şi-i spune: „Miniştrii Antantei [...] n-au încredere în guvernul dv. şi, după cum ştiţi, Antanta, în acest moment [...] vă reproşează de a fi dat ordinul de intrare în Bucovina, fără să vă fi înţeles mai înainte cu ei". După aceea, regele îi comunică lui Alexandru Marghiloman că s-a gândit la un guvern „în afară de partide", condus de generalul Constantin Coandă[1774].

Radu Economu publică o scrisoare inedită a lui Sever Zotta către Iancu Flondor, datată „Iaşi, 20 oct./6 nov. 1918"[1775], care prezintă noi amănunte privitoare la poziţia guvernului Marghiloman faţă de evenimentele din Bucovina. Comentând informaţiile din scrisoare, Radu Economu arată că telegrama lui Iancu Flondor către Sever Zotta[1776] din 5 noiembrie 1918 a fost predată lui Marghiloman, care a transmis că „lucrul s-a făcut". Apoi reţine informaţia despre declaraţiile prim- ministrului făcute în Senat, unde „a anunţat că România a luat sub ocrotire Bucovina, încheind cu cuvintele «Trăiască România Mare»". Presa ieşeană apărută în cursul dimineţii anunţa intrarea armatei române în Bucovina. Autorul scrisorii considera că Marghiloman este un om politic abil, care se va acomoda „împrejurărilor"[1777]. În continuare, autorul articolului se referă la evenimentele politice din Iaşul zilelor de 6–29 noiembrie 1918.

Aşa cum am arătat mai înainte, guvernul conservator Marghiloman n-a luat decizia fermă ca armata română să intre în Bucovina. Referindu-se la poziţia lui Alexandru Marghiloman, Sextil Puşcariu notează în memoriile sale: „Marghiloman şovăie". Primul ministru şi-a exprimat doar intenţia de „ocrotire" a Bucovinei. Comportamentul lui Marghiloman este legitimat de opţiunile de politică externă şi respectul faţă de angajamentele României prin Tratatul de Pace cu Austro-Ungaria şi Germania. El şi-a asumat întreaga responsabilitate civică şi naţională, chiar dacă evenimentele au infirmat propriile acţiuni şi convingeri. Faptele istorice arată indubitabil că guvernul Marghiloman n-a avut niciun merit concret în trimiterea armatei române spre Cernăuţi. El a aprobat doar intervenţia grănicerilor români în Suceava şi Gura-Humorului.

[1772] Teodor Balan, *op. cit.*, p. 26.

[1773] Alexandru Marghiloman, *op. cit.*, p. 114.

[1774] *Ibidem*, p. 114.

[1775] Radu Economu, „Iancu Flondor. Date inedite din Arhivele Statului", în „Analele Bucovinei", anul I, nr. 1, 1994, pp. 60–61.

[1776] Textul a fost reprodus de T. Balan, *op. cit.*, p. 26.

[1777] Radu Economu, *op. cit.*, p. 57.

În seara zilei de 6 noiembrie 1918, noul guvern condus de generalul Constantin Coandă depune jurământul, apoi declară nul şi neavenit Tratatul de Pace de la Buftea, se angajează faţă de puterile Antantei să respecte integral prevederile Tratatului de Alianţă din august 1916, se pronunţă contra Austro-Ungariei şi Germaniei şi adresează trupelor de ocupaţie germane un ultimatum de a părăsi teritoriul României. În 8 noiembrie 1918 ofiţerul Aurel Popescul şi medicul Octavian Gheorghian, în calitate de delegaţi ai Consiliului Naţional din Cernăuţi, sosesc la Burdujeni şi-i transmit generalului Iacob Zadik mesajul Consiliului de a intra în Bucovina şi de a înainta, cât mai repede, spre Cernăuţi. Generalul Zadik primeşte de la Iaşi ordinul guvernului Coandă să pornească spre capitala Bucovinei. Deoarece înaintarea armatei decurgea foarte încet, Iancu Flondor expediază în 9 noiembrie o nouă telegramă lui Vasile Bodnărescu, în care arăta că situaţia este extrem de gravă şi ar putea determina demisia Consiliului Naţional Român[1778]. Vasile Bodnărescu fusese primit în zilele de 7 şi 8 noiembrie de generalii C. Coandă şi E. Grigorescu, de generalul Cristescu, şeful Statului Major, şi de Gorschi, secretar general la Ministerul de Război. Apoi se întâlneşte cu N. Iorga, care intervine pentru audienţă la rege. Regele Ferdinand îl asigură pe Vasile Bodnărescu că se vor lua toate măsurile pentru ca Divizia a VIII-a să ajungă cât mai repede la Cernăuţi. În 11 noiembrie 1918 trupele române pătrund în Cernăuţi, alungă pe legionarii ucraineni, iar a doua zi populaţia face armatei române o primire triumfală.

Am transcris filmul întâmplărilor din primele 12 zile ale lui noiembrie 1918, cu scopul de a risipi aprecieri şi afirmaţii eronate ce aduc prejudicii cauzei româneşti. Este indiscutabil că istoria Marii Uniri din toamna anului 1918 trebuie să ia în considerare factorii interni şi externi specifici fiecărei provincii româneşti. Din punct de vedere al dreptului internaţional, intrarea trupelor Regatului României pe teritoriul Bucovinei, atunci parte a Austro-Ungariei, a fost perfect legitimă şi în conformitate cu prevederile Tratatului de Alianţă din august 1916. Rada ucraineană s-a născut în alianţa şi sub pavăza militară a Austro-Ungariei şi a Casei de Habsburg şi, fără consultarea populaţiei bucovinene, a decis sa alipească Ducatul Bucovinei la Galiţia, însăilând prin forţa armelor „un stat" al cărui rege urma să fie arhiducele austriac Wilhelm, comandantul suprem al legiunii ucrainene[1779]. În acelaşi timp, Consiliul Naţional din Cernăuţi a ţinut seamă de celebra declaraţie în 14 puncte a lui Th. W. Wilson, preşedintele S.U.A., care proclama: „Popoarelor Austro-Ungariei, al căror loc între naţiuni noi dorim să-l vedem salvgardat şi asigurat, trebuie să li se acorde posibilitatea cea mai liberă a dezvoltării autonome" (art. X), cerând şi „evacuarea teritoriilor româneşti ocupate" (art. XI), prevederi ce vor fi apoi lărgite prin modificări şi adăugiri importante, în favoarea recunoaşterii dreptului la autodeterminare al românilor din Imperiul Habsburgic.

Divizia a VIII-a a armatei române n-a ocupat Bucovina, ci ea a fost chemată la Cernăuţi de Consiliul Naţional. Prin natura lor democratică şi politică paşnică, tolerantă şi străină exclusivismului etnic, cele două foruri civile s-au întrunit în Congresul General al Bucovinei care, în ziua de 28 noiembrie 1918, în conformitate cu principiile autodeterminării şi ale dreptului internaţional hotărăşte, în unanimitate, „unirea necondiţională şi pe vecie a Bucovinei, în vechile ei hotare până la Ceremuş, Colacin şi Nistru, cu Regatul României".

Evident, această hotărâre istorică a Congresului General al Bucovinei urma să fie recunoscută de statele europene interesate. Evoluţia tratativelor de la Paris din anul 1919 constituie un subiect aparte ce trebuie cercetat cu răbdare şi responsabilitate. Din ce ştim până acum, în afara cercurilor Radei ucrainene, niciun stat sau guvern european, inclusiv Rusia şi Ucraina Sovietică n-au protestat sub nicio formă împotriva declaraţiei Congresului General al Bucovinei din 28 noiembrie 1918.

Nordul Bucovinei, cunoscut apoi sub numele Bucovina, a fost rupt în mod samavolnic din trupul Principatului Moldovei şi integrat în Imperiul Habsburgic în anul 1775, astfel că poporul român, ca realitate etnică-demografică, culturală şi geopolitică europeană, avea dreptul sacrosanct să-şi revendice teritoriul ce i-a aparţinut din vremuri imemoriale. Niciodată aria din nordul Moldovei n-a aparţinut Ucrainei, Rusiei sau Poloniei şi cu atât mai puţin Ungariei sau vechiului Imperiu German. În lumina acestor considerente istorice, demografice şi de drept internaţional, Rusia, Franţa, Anglia şi Italia au recunoscut în august 1916 dreptul României asupra Bucovinei. Se ştie că în 10 decembrie 1919, după îndelungi şi intense dezbateri se definitivează textul Tratatului de Pace cu Austria, astfel că art. 56 este reformulat în sensul recunoaşterii explicite a unirii Bucovinei cu România. Tratatul este semnat de Austria, de reprezentanţii României şi ai tuturor puterilor Antantei. În acelaşi timp, delegaţia română semnează şi Tratatul minorităţilor, prima reglementare juridică şi politică de valoare internaţională, cu privire la spinoasa problemă a minorităţilor naţionale.

[1778] Teodor Balan, *op. cit.*, pp. 18–19.

[1779] Amănunte despre aceste probleme în Pavel Ţugui, „Unirea Bucovinei cu România", în „Totuşi iubirea", nr. 47, 48, 49, 50, 31 decembrie 1992.

UNIREA BUCOVINEI: IDEALURI ŞI PROIECTE ÎN CONTEXT INTERN ŞI INTERNAŢIONAL[1780]

ŞTEFAN PURICI

The Union of Bukovina: Ideals and Projects Within the Internal and International Context

(*Summary*)[*]

In the autumn of 1918, Bukovina was one of the former dualist monarchy territories that did not wanted to contribute to the perpetuation of the existing imperial pattern. Despite being considered a successful model of multi-ethnic territory administration for the Habsburg Dynasty, at the end of the First World War, the nationalities of this province expressed their desire to leave the bi-cephalic empire and become independent.

The path that led to the materialization of these projects was a long and sinuous one. Out of all the projects regarding Bukovina's future, that were spread between the 1914–1918 by Russia, Austria-Hungary, Germany, Romania or Ukraine, or of those launched by the local communities (Jewish, German, Romanian, Ukrainian) between 1917 and 1918 in the public debate, the plan elaborated and implemented by the Romanian National Council from Bukovina was the winner.

Keywords: Bukovina, Union, 1918, Romanian National Council.

Împlinirea unui secol de la momentul în care, practic, întreaga naţiune română s-a regăsit în interiorul graniţelor aceluiaşi stat, numeroasele evenimente organizate cu prilejul marcării Centenarului României întregite şi a încheierii Marii Conflagraţii Mondiale (1914–1918) ne îndeamnă, o dată în plus, să medităm asupra vremurilor şi oamenilor de atunci, să încercăm să pătrundem în spiritul faptelor generaţiei Unirii, să transcendem carapacea atitudinilor afişate şi să le contextualizăm în acord cu realităţile Primului Război Mondial şi ale finalului de „secol al naţionalităţilor". Obiectivizarea reflectării trecutului, analiza realizărilor şi eşecurilor reprezentanţilor elitelor bucovinene, construirea sau demolarea unor piedestale ale liderilor autentici ori conjuncturali, oglindirea stărilor emoţionale, aşteptărilor şi năzuinţelor maselor sunt doar câteva dintre aspectele ce ar putea contribui la o mai bună înţelegere a istoriei Bucovinei şi a ceea ce a însemnat unirea provinciei cu celelalte teritorii româneşti. Din păcate, generaţiile de istorici care s-au succedat de atunci, inclusiv cele postdecembriste, au materializat doar parţial obligaţia de a transpune în studii ştiinţifice şi în volume de documente evenimentele din anii premergători şi cei ce au urmat unirii Bucovinei cu Regatul României. Suntem convinşi, însă, că tipăriturile apărute pe parcursul anului 2018 vor acoperi, măcar parţial, golurile existente în istoriografia Bucovinei şi vor contribui la extinderea orizontului de abordare şi de cunoaştere a trecutului.

Chiar dacă vorbim adeseori despre „luna Bucovinei", perioada cuprinsă între 27 octombrie şi 28 noiembrie 1918, când cea mai mică provincie austriacă s-a emancipat de sub tutela Casei de Habsburg, parcursul către acest moment a fost unul lung şi a fost marcat de specificul evoluţiei ţinutului în secolul premergător Primului Război Mondial. Spre deosebire de Vechiul Regat şi Dobrogea (aflate *de facto* sau *de jure* sub suzeranitate otomană, cu „paratrăsnete" europene, până la 1878), Basarabia (aflată sub control rusesc încă din anul 1806) şi chiar Transilvania sau Banatul (aflate sub administraţia guvernului de la Budapesta, deloc liberal în politica sa faţă de românii ajunşi supuşi ai Coroanei Sf. Ştefan), marcate de pecetea balcanismului, pravoslavniciei ori toleranţei încorsetate, Bucovina – partea Moldovei încorporată în cadrul Imperiului Austriac – a fost scoasă de timpuriu (1774) de sub suzeranitatea otomană şi din ordinea balcanică de organizare a societăţii, înregistrând o tranziţie sinuoasă spre modelul social şi economic central-european, influenţat profund de Iluminism şi, ulterior, liberalism. Practic, în urma includerii ţinutului în rândul posesiunilor Coroanei de Habsburg, populaţia provinciei a fost extrasă din Evul Mediu şi forţată să accepte un nou mod de structurare socială, o nouă formă de funcţionare a economiei, noi mecanisme politice şi administrative, un cadru juridic total diferit de cel moldovenesc şi să se adapteze normelor şi regulilor societăţii moderne.

[1780] „Analele Bucovinei", anul XXV, nr. 1 (50), 2018, pp. 23–49.

[*] Traducere: Ştefan Purici.

Liberalismul se întemeiază pe un control lax al societăţii din partea guvernului şi structurilor administrative, pe iniţiativa şi autonomia individului, grupurilor şi comunităţilor, creând cadrul propice de manifestare a libertăţilor şi responsabilităţilor cetăţenilor şi autorităţilor publice. În acest context social favorabil, întemeindu-se pe conştiinţa autohtonităţii şi pe exemplele de manifestare identitară a reprezentanţilor altor naţiuni (polonezi, cehi, unguri ş. a.) din componenţa imperiului, românii bucovineni au făcut vizibil, inclusiv la nivelul guvernului central şi al Curţii de la Viena, procesul de afirmare a individualităţii celei mai mici provincii habsburgice şi a populaţiei acesteia. În ultimul pătrar al secolului al XVIII-lea şi primul sfert al veacului al XIX-lea, mazilii cernăuţeni, boierul Vasile Balş, episcopul Dositei Herescul, Vasile Ţîntilă, Teodor Racoce şi alţii au fost reprezentanţii intereselor şi purtătorii mesajului românilor bucovineni[1781], prin faptele şi atitudinile lor promovând ideea necesităţii respectării elementului românesc de către autorităţile imperiale şi adaptarea politicilor habsburgice la specificul provinciei.

Alternarea regimurilor politice liberale cu cele conservatoare la nivelul imperiului a făcut ca tranziţia la noua ordine socială să fie mai întinsă şi mai puţin brutală. Recunoaşterea drepturilor elitei autohtone, configurarea unei societăţi multietnice prin aşezarea coloniştilor, funcţionarilor şi militarilor germani, dar şi polonezi, armeni sau unguri, şi acceptarea implicării localnicilor în gestionarea problemelor provinciei au consacrat românitatea bucovineană drept o importantă forţă socială şi politică în această regiune a Austriei. Nu este deloc întâmplător faptul că în seria de şefi ai administraţiei bucovinene înainte de 1848, alături de mai mulţi germani, regăsim numele lui Vasile Balş[1782] (1792–1803) şi pe cel al lui Gheorghe Isăcescu (1840–1849). Este o recunoaştere – din partea guvernului de la Viena – a rolului elitei româneşti la nivelul provinciei, dar şi o dovadă a faptului că populaţia băştinaşă s-a integrat destul de profund în cadrul Imperiului Habsburgic. În perioada premergătoare Revoluţiei de la 1848 se înregistrează o creştere a numărului de persoane culte în rândul românilor, mulţi tineri bucovineni obţinând studii superioare în universităţile imperiului, în special la Viena. Bine pregătiţi profesional, conectaţi la spiritul capitalei imperiului, conştienţi de locul pe care meritau să-l ocupe în societate, aceşti tineri, alături de alţii care s-au format în liceele şi gimnaziile publice din Bucovina, au constituit generaţia paşoptistă, generaţia care a adus în discuţia guvernului şi Casei de Habsburg – dar şi în atenţia Europei – chestiunea individualităţii Bucovinei[1783], provincie cu rădăcini, cultură, religie şi tradiţie româneşti, transformată, în anul 1787, într-un district (Kreis) al Regatului Galiţiei şi Lodomeriei. În istorie vom găsi puţine exemple similare gestului făcut de elitele bucovinene care au refuzat oficial să facă parte din nobilimea Regatului, respectiv să participe la lucrările adunărilor stărilor din ţara la care au fost anexaţi (Regatul Galiţiei şi Lodomeriei) fără voinţa lor[1784], chiar dacă nobilii din Bucovina erau conştienţi că prin această atitudine pierd posibilitatea de a-şi expune drepturile şi opiniile şi de a-şi promova interesele la nivelul Regatului, dar convinşi că vor avea câştig de cauză la nivel central.

Revoluţia de la 1848–1849 a descătuşat energiile naţionale din cadrul imperiului, constituind şansa reală pentru bucovinenii domici de separarea de Galiţia de a mobiliza suportul maselor şi de a înainta doleanţele lor guvernului şi împăratului de la Viena. În pofida opoziţiei administraţiei de la Lemberg şi nobililor galiţieni, în ciuda identificării şi utilizării de către reprezentanţii acestora a unor mase de săteni, care au fost convinse că revendicările de separare de Regatul Galiţiei şi Lodomeriei ascund în spate dorinţa nobililor bucovineni de a introduce iobăgia, liderii românilor din Bucovina au reuşit să construiască o opoziţie reală, în care au fost încadrate elitele celorlalte grupuri etnice (germani, armeni, evrei, ucraineni ş. a.), care s-a afişat în faţa opiniei publice, a Parlamentului şi Guvernului de la Viena, a împăratului Austriei, drept delegaţia ce reprezintă toate categoriile sociale, grupurile etnice şi religiile provinciei, iar memoriul *Petiţia Ţării*, reprezintă „cea mai adevărată expresie a opiniei publice şi a conglăsuitoarelor dorinţi ale naţiunei”[1785].

[1781] Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I, *De la administraţia militară la autonomia provincială (1774–1862)*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1993, pp. 317-360.

[1782] Mihai-Ştefan Ceauşu, *Un iluminist bucovinean: boierul Vasile Balş (1752–1832)*, Iaşi, Editura Junimea, 2007, 462 p.

[1783] Ştefan Purici, *Mişcarea naţională românească în Bucovina în anii 1775–1861*, Suceava, Editura „Hurmuzachi", 1998, pp. 184–238.

[1784] Mihai-Ştefan Ceauşu, *Parlamentarism, partide şi elită politică în Bucovina habsburgică (1848–1918). Contribuţii la istoria parlamentarismului în spaţiul central-est european*, Iaşi, Editura Junimea, 2004, p. 55.

În pofida condiţiilor puţin prielnice de manifestare a identităţilor naţionale şi regionale în condiţiile sistemului politic autoritar cunoscut drept regimul Metternich, în Bucovina se articulează o viaţă asociativă transnaţională, dar cu pronunţate accente etnice şi cu sensibilităţi confesionale şi culturale distincte. În contextul în care majoritatea societăţilor şi asociaţiilor[1786] erau organizate pe principii teritoriale, din acestea făcând parte fără vreo discriminare sau îngrădire germani, români, armeni, polonezi, evrei, ucraineni ş. a., asumarea identităţii naţionale, manifestarea conştiinţei apartenenţei la un grup cultural şi religios distinct au fost elemente care arătau că românii bucovineni militau pentru obţinerea locului pe care îl meritau la nivelul administraţiei, justiţiei şi economiei provinciei. La sfârşitul anilor ’30, călătorul german Johann Kohl, aflat în vizită în Bucovina, întâlnind în Cernăuţi nişte tineri pe care îi cataloghează drept „patrioţi entuziaşti în serviciul austriac”[1787], relata că aceştia i-au povestit cu mândrie despre „marele lor trecut, despre moldoveni, sau, cum se spune mereu, despre mitologia daco-romană, despre Ştefan cel Mare şi despre alţi mari oameni şi principi din patria lor. Noi n-am mai văzut până acum patrioţi moldoveni şi, cum se întâmplă la restul europenilor, n-am ştiut nimic despre existenţa patriotismului moldovenesc. Spre uimirea noastră, am aflat că acest patriotism este răspândit peste tot, până departe la Lemberg [unde un număr de bucovineni se afla în serviciul administraţiei galiţiene, precum şi studia în şcolile lvovene – n. n.], unde multe inimi se aprind cu entuziasm pentru timpul de odinioară atât de important din vremea lui Decebal, precum şi pentru *marele Regat Dacic* (subl. n.)”[1788].

Din această perspectivă, deloc întâmplător a fost faptul că primele tipărituri de publicistică în Bucovina au aparţinut unor autori români (Vasile Ţîntilă, Teodor Racoce, fraţii Hurmuzachi), iar primele asocieri culturale (Soţietatea literală din Eparhia Bucovinei, 1846 şi Reuniunea pentru Leptură, 1862) sau politice (Patriotenpartei, Partida patrioţilor, atestată la 1851; Societatea politică „Concordia”) fie au avut un caracter naţional românesc, fie au fost create şi conduse de lideri proveniţi din rândul românilor bucovineni. Putem afirma, cu multă certitudine, că sentimentul identitar s-a manifestat în rândul românilor mult mai devreme decât în rândul celorlalte grupuri etnice din Bucovina. Pe de altă parte, însă, dezvoltarea timpurie a formelor cultural-naţionale şi politice de organizare comunitară a condus, mai devreme decât în cazul altor naţionalităţi, la o mai mare fragmentare a participării româneşti la viaţa politică şi culturală a provinciei.

În contextul unui regim liberal, în condiţiile în care puterea administrativă aparţinea în cea mai mare parte guvernului central, multe probleme fiind însă transferate la nivelul autorităţilor locale, bucovinenii au devenit, la finele anului 1918, cetăţenii români cu o foarte bună cunoaştere a mecanismelor constituţionale de funcţionare a societăţii (Constituţiile austriece de la 1849 şi 1867, „Constituţia” Bucovinei de la 1861) şi cu cea mai vastă experienţă de exerciţiu democratic (legislaţia electorală bucovineană din anii 1850, 1861, 1909, alegerile liberale din 1848 şi, apoi, din 1861–1911 pentru Parlamentul de la Viena şi pentru Dieta de la Cernăuţi etc.).

Totuşi, calea spre unirea cu Regatul României nu a fost una rectilinie, lipsită de obstacole, intersecţii ori devieri. Alternativele privitoare la viitorul Bucovinei, în urma Primului Război Mondial, au fost numeroase, au depins de evoluţia şi finalitatea războiului, unele profilându-se cu mai multă tărie în dauna altora, în raport cu circumstanţele internaţionale şi cu mutaţiile pe scena politică internă a Austro-Ungariei. Soarta provinciei era determinată de victoria uneia dintre cele două tabere (Puterile Centrale sau Antanta), de poziţia pe care se plasa Regatul României în acel război, dar şi de atitudinea bucovinenilor înşişi.

Perioada de neutralitate (1914–1916) a permis României să negocieze cu puterile Antantei, pe de o parte, şi, pe de alta, cu Germania şi Austro-Ungaria cu privire la garanţiile pe care le puteau acorda Bucureştiului aceste mari puteri la încheierea păcii. Spre exemplu, pentru intrarea României în război de partea Antantei, Imperiul Rus a promis, în anul 1914, că va susţine şi va recunoaşte unirea Transilvaniei şi, ulterior, şi a părţii de sud a Bucovinei cu statul român. În timpul primei ocupaţii a Bucovinei, armatele ţariste au avansat pe teritoriul acesteia doar până la linia Siretului, făcând practic o „invitaţie" guvernului de la Bucureşti să intre în război de partea Antantei şi să instaureze controlul asupra părţii de sud a Bucovinei. Un alt semnal a fost dat cu ocazia numirii avocatului român Temistocle Bocancea, în 15 septembrie 1914, în funcţia de primar al oraşului Cernăuţi. La fel au procedat autorităţile militare ţariste cu ocazia celei de-a doua ocupaţii ruse, când primar al capitalei Bucovinei a fost desemnat, la finele lunii noiembrie 1914, dr. Constantin Hostiuc, român din Cernăuţi. În timpul celei de-a treia ocupaţii, practic în toate funcţiile superioare au fost numiţi români basarabeni: prefect de poliţie a fost instalat căpitanul Capşa, Levinschi a fost plasat în fruntea Siguranţei, avocatul Danielev devenind adjunct al şefului de Siguranţă. Cu toate că sergenţii de stradă erau toţi originari din Rusia, autorităţile au permis exercitarea atribuţiilor de ordine publică şi poliţiei locale, care purta un semn distinctiv[1789].

[1785] „«Bucovina». Gazetă românească pentru politică, religie şi literatură/Römanische Zeitung für Politik, Kirche und Literatur”, anul I, nr. 9, 1848, p. 67.

[1786] Der Verein zur Unterstützung Hilfsbedürftiger Mitglieder der Kimpolung (Societatea pentru sprijinirea membrilor nevoiaşi din Câmpulung, înfiinţată în anul 1825), Der Schützenverein in Czernowitz (Asociaţia de tir, înfiinţată în 1825), Der Verein für Landeskultur im Herzogthum Bukowina (Societatea pentru cultura ţării în Ducatul Bucovinei, înfiinţată în 1851), Landes-Bibliotheks-Comités (Comitetul pentru Biblioteca Ţării, constituit în anul 1851) ş.a.

[1787] Johann Kohl, *Reisen im Inneren von Russland und Polen*, Bd. III, *Die Bukowina, Galizien, Krakau und Mähren*, Dresden, Leipzig, 1841, p. 20.

[1788] *Ibidem*, pp. 20–21.

Unii au văzut în poziţia de neutralitate a Regatului României chiar o şansă de salvare ratată pentru bucovineni. Astfel, un voluntar bucovinean (din unităţile formate de Aurel Onciul) care se refugiase în România, a afirmat: „Dacă veneaţi dumneavoastră, românii, altfel era. Barem să fi venit oricum: fie ca prieteni, fie ca duşmani. Că noi eram în credinţă, că, dacă veneaţi ca prieteni, ne scăpaţi de ruşi, iar dacă năvăleaţi ca duşmani, încă era bine, că austriecii ar fi fost bătuţi şi alungaţi, şi rămâneam cu oştile româneşti, care altfel s-ar fi purtat, nu ca armatele ungureşti sau căzăceşti, care o să ne lase lipiţi pământului şi o să ne stârpească seminţia"[1790].

Autorităţile de la Petrograd au considerat că nu este nevoie să pregătească anexarea întregii provincii, ci doar a părţii ei septentrionale, fiindcă, potrivit afirmaţiei ţarului Nicolai al II-lea, „Galiţia şi partea de nord a Bucovinei permit Rusiei să-şi atingă frontierele sale naturale – Carpaţii"[1791]. Întemeindu-se pe această viziune a guvernului ţarist, în lunile septembrie – noiembrie 1914, Muraviov, secretarul cancelariei diplomatice pe lângă Cartierul General al Armatei Ruse, a efectuat o vizită în Bucovina şi a întocmit un raport, în care a propus demarcarea viitoarei graniţe ruso-române: de la satul Botoşaniţa, spre gura râului Climăuţi, la vărsare în râul Suceava. De aici, pe râul Suceava, până la Falcău, care va rămâne pe partea rusă; de la Falcău la Ciumârna, Ruşii-Moldoviţei, Ruşii-pe-Boul, Breaza, până la Valea Stânei, toate aceste localităţi urmând să intre în componenţa Rusiei[1792]. Totuşi, în contextul victoriilor înregistrate de trupele ţariste, în lunile ianuarie –februarie 1915, reprezentanţii autorităţilor militare ruseşti ai Ministerului de Externe, pe baza unor consideraţii strategice, au propus ţarului anexarea întregii Bucovine. De altfel, în timpul celei de-a doua ocupaţii ruseşti, trupele ţariste au depăşit linia Siretului, ocupând Siretul şi Suceava. În memoriul întocmit de Nicolai Kudashev, director al Cancelariei Diplomatice pe lângă Cartierul General al Comandantului Suprem, adresat lui Serghei Sazonov, ministrul de Externe al Rusiei, în 14 februarie 1915, se sublinia că reprezentanţii armatei ruse apreciază că, anexată Rusiei, Bucovina va închide accesul în Galiţia Orientală din partea României şi va acorda Rusiei o direcţie accesibilă pentru ofensivă atât în România, cât şi în Transilvania[1793], însă, menţiona Kudashev, Rusia nu poate ignora prevederile Convenţiei ruso-române din octombrie 1914, care recunoştea dreptul României de a alipi toate teritoriile locuite de români din componenţa Austro-Ungariei. În 3 iunie 1915, în contextul înfrângerilor militare înregistrate de trupele ţariste în Bucovina şi Galiţia, reprezentanţii diplomatici ai Marii Britanii, Franţei şi Italiei au sugerat Petrogradului să accepte trasarea viitoarei graniţe pe Prut şi să promită României cedarea oraşului Cernăuţi. Drept urmare, în urma negocierilor cu Antanta, prin semnarea Tratatului de la Bucureşti, în 17 august 1916, care includea o convenţie politică şi una militară, aliații garantau României alipirea teritoriilor ocupate de Austro-Ungaria, inclusiv a părții de sud a Bucovinei, cu granița pe râul Prut și cu orașul Cernăuți[1794].

[1789] „Adevărul", Bucureşti, anul XXIX, 5 iulie 1916, p. 2.

[1790] Idem, anul XXVIII, 7 ianuarie 1915, p. 3.

[1791] В. М. Ботушанський, С. М. Гакман, Ю. І. Макар, О. М. Масан, І. А. Піддубний, Г. М. Скорейко, *Буковина в контексті європейських міжнародних відносин (з давніх часів до середини XX ст.)*, Чернівці, Рута, 2005, p. 305.

[1792] Ion Varta, *Bătălia pentru Bucovina în ajunul Unirii cu România (1913–1917). Documente inedite din arhivele din Federaţia Rusă şi Republica Moldova*, Chişinău, Editura Cartdidact, 2008, p. 59.

[1793] В. М. Ботушанський, С. М. Гакман et al., *op. cit.*, pp. 441–442.

De partea cealaltă, în toată această perioadă de neutralitate (1914–1916), reprezentanții Puterilor Centrale au purtat negocieri cu autoritățile române. Astfel, pentru a convinge România să intre în război de partea Puterilor Centrale, în iulie 1914 Germania a făcut presiuni asupra împăratului Franz Josef pentru a-l determina să cedeze districtele Rădăuți și Suceava, Berlinul revenind cu aceeași solicitare și în luna august 1915[1795]. Potrivit raportului trimis la Viena, în 6 septembrie 1914, de Ottokar Czernin, ambasadorul Austro-Ungariei la București, contele Waldburg, secretarul Ambasadei Germaniei a avut o întrevedere secretă cu Alexandru Marghiloman, liderul Partidului Conservator. Conform datelor obținute de ambasadorul dublei monarhii, la acea întâlnire a fost prezent și regele Carol I. Acesta din urmă a atras atenția diplomatului german că, pentru intrarea în război de partea Antantei, Rusia intenționează să promită României Bucovina. Suveranul României a menționat că, în situația în care Transilvania va obține un statut politic distinct în cadrul imperiului, iar României se vor propune Suceava și împrejurimile, inclusiv Putna, cu mormântul lui Ștefan cel Mare, guvernul de la București nu numai că nu va susține Rusia, ci va intra în război de partea Austro-Ungariei și Germaniei[1796]. La finele lunii septembrie 1914 a fost trimis la București bucovineanul Nicolai von Wassilko, deputat în Parlamentul de la Viena, cu misiunea de a purta negocieri cu guvernul României, în numele guvernului austriac, și de a promite României alipirea Basarabiei în schimbul intrării în război împotriva Antantei. În același timp, din rândul românilor bucovineni – inclusiv la îndemnul autorităților austriece – au fost lansate apeluri ce au fost publicate în presa locală și centrală, adresate regelui Carol I și, ulterior, regelui Ferdinand al României de a intra în război alături de Casa de Habsburg.

În contextul înfrângerilor pe care le înregistrau Puterile Centrale în iarna anului 1914/1915, Viena și Berlinul erau interesate să împiedice intrarea României în război de partea taberei adverse. Drept urmare, la mijlocul lunii ianuarie 1915, Ion I. C. Brătianu, președintele Consiliului de Miniștri, a comunicat ambasadorului Ottokar Czernin că România nu va renunța la statutul de neutralitate. Însă, în situația în care Rusia va reuși să ocupe și Transilvania, pe lângă Bucovina, guvernul român va fi nevoit să își revizuiască fundamental poziția[1797], primul ministru sugerând posibilitatea intrării României de partea Antantei. Preluarea inițiativei strategice de către armatele Puterilor Centrale și victoriile înregistrate pe Frontul de Est erau elemente care determinau guvernul român să obțină promisiuni concrete din partea Berlinului și Vienei. În 1 iunie 1915, șeful guvernului român îl anunța pe Ottokar Czernin că România Mare, extinsă grație Basarabiei și unei părți din Bucovina, este prețul asupra căruia s-ar putea conveni. „Eu am venit [la negocieri] nu cu o rugăminte, ci am venit după cele două acorduri perle. Altfel, nu are sens să negociem"[1798]. Pe parcursul anului 1916, constatând că diplomația austriacă nu vrea să apeleze la argumente care să convingă România să intre în război împotriva Antantei, guvernul german a încercat să atragă România în tabăra Puterilor Centrale, promițând să recunoască printr-un acord dreptul românilor asupra unei părți din Transilvania. Dar acest proiect a fost respins de premierul ungar Istvan Tisza.

Intrarea României în război contra Austro-Ungariei, în august 1916, a creat dificultăți liderilor bucovineni. Toți cei cinci deputați bucovineni, membri ai Clubului Parlamentar Român, au semnat, în august 1916, o declarație prin care condamnau alianța României cu Rusia, catalogând-o drept o amenințare teribilă pentru identitatea națională românească. Mai târziu, în iunie 1917, Aurel Onciul avea să declare că scopul suprem al românilor din Bucovina este unificarea, sub sceptrul Habsburgilor, a tuturor teritoriilor românești, atât din interiorul imperiului dualist, cât și din afara acestuia[1799].

[1794] *Tratatul de alianță între România, Republica franceză, Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei, Dominioanele de peste mări și Imperiul Indiilor, Regatul Italiei și Imperiul tuturor Rusiilor.* http://verdun.mapn.ro/pages/view/115 (6 februarie 2018).

[1795] Manfried Rauchensteiner, *The First World War and the End of the Habsburg Monarchy, 1914–1918*, Wien-Köln-Weimar, 2014, pp. 360, 454.

[1796] В. М. Ботушанський, С. М. Гакман et al., *op. cit.*, pp. 429–430.

[1797] *Ibidem*, p. 439.

[1798] *Ibidem*, p. 468.

[1799] Robert A. Kann, David V. Zdeněk, *The People of the Eastern Habsburg Lands, 1526–1918*, Seattle – London, University of Washington Press, 1984, pp. 445–446.

Participarea la război de partea Antantei părea să garanteze integrarea teritoriilor locuite de români din Austro-Ungaria, la finele marii conflagrații, la Regatul României. Însă victoriile repurtate de armatele austro-germane și ieșirea din război a Rusiei, în urma revoluției bolșevice, au determinat guvernul român să accepte înfrângerea. Prin articolul 11 al Tratatului de la București (semnat la 7 mai 1918), Austro-Ungaria a obținut dreptul să anexeze în partea de sud și est a Bucovinei, aproape 600 de kilometri pătrați din teritoriul României[1800]. Pe marginea prevederilor tratatului de pace, presa bucovineană consemna: „Luni, în 7 mai, în ziua de Sf. George, s-a încheiat pacea între Puterile Centrale și România. Pierderile teritoriale ale României sunt destul de însemnate. [...] Înspre Bucovina, rectificările de frontieră cuprind un teritoriu de 1 800 de kilometri pătrați. În colțul dinspre Transilvania și Bucovina, noua frontieră duce, de pe muntele Ceahlău, peste Bistricioara și muntele Bivol, înspre Cornu Luncii. Ea cuprinde satele Borca, Drăgoiasa, Șarul Negri, Șarul Dornei, Arinii, Broșteni, Găinești ș. a. Înspre est, noua frontieră o ia, mai în jos de Siret, la punctul numit «La Țară», și duce, peste Cândești, dincolo de Herța, la Lunca, de lângă Noua Suliță. Localitățile mai însemnate, de pe acest teritoriu, sunt: orașele Mihăileni și Herța, apoi Mamornița și Molnița. Se așteaptă că această rectificare în est va fi întregită prin colțul de nord al Basarabiei, care este Cercul Hotinului, astfel că linia frontului, care duce peste Mihăileni și Herța, și-ar găsi continuarea firească în linia Mămăliga - Hotin. Teritoriul din est se va alătura numaidecât Bucovinei. Ce se va întâmpla cu pământul din colțul întins, dintre Bucovina și Transilvania, pare a nu fi încă hotărât. Ar fi însă de dorit ca el să se alăture Bucovinei, cu care-l leagă apa Bistriței, lanțul munților și, îndeosebi, ființa populației, care este una și aceeași”[1801].

Astfel, în baza prevederilor Tratatului de Pace de la București, suprafața districtelor Siret, Gura Humorului și Câmpulung urma a fi extinsă pe contul teritoriilor Regatului României. Comuna Țureni (situată la granița austro-română) urma să devină reședința unui nou district ce trebuia să cuprindă districtul judecătoresc Boian existent la acea dată și viitoarele districte judecătorești Țureni și Herța. Partea de nord a Basarabiei, încorporată Bucovinei, urma să fie organizată într-un district cu centrul în Hotin. În spiritul respectării sensibilităților locale, pentru a da satisfacție celor două națiuni competitoare, guvernul intenționa să înființeze două districte românești (Vatra Dornei și Țureni) și două ucrainene (Hotin și Seletin)[1802]. Trasarea liniei noii frontiere austro-române a început în ziua de 15 iulie 1918, fiind realizată de ofițeri-topografi din cele două state, membri ai Comisiei politico-militare de delimitare a graniței, urmând a fi încheiată la finele toamnei[1803]. Reprezentanții unor comune românești de pe valea Bistriței (Borca, Broșteni, Crucea, Farcașa, Gura Negrii, Medeia, Neagra Șarului, Păltinoasa și Șarul Dornei) au adresat, în 20 iulie, un memoriu împăratului Carol solicitând ca, în cadrul delimitării teritoriului, aceste comune să fie alipite Bucovinei și nu Transilvaniei, deoarece nu au nimic în comun (sângele, religia, limba și valorile) cu ungurii din Ardeal[1804].

Trebuie să menționăm faptul că, în 8 februarie 1918, Austro-Ungaria a semnat cu Republica Populară Ucraineană un acord secret, prin care guvernul de la Viena se obliga să unifice, până în 20 iulie 1918, teritoriile locuite de ucraineni din Galiția răsăriteană cu Bucovina, într-o singură țară a Coroanei[1805]. Pe de altă parte, de la tribuna Parlamentului de la Viena, precum și prin intermediul diverselor publicații sau luări de cuvânt, liderii ucrainenilor din Austria au pus în dezbatere ideea constituirii unui stat național ucrainean în cadrul monarhiei. Posibilele implicații ale acestor proiecte au fost analizate, la începutul lunii iunie 1918, în paginile unui periodic sucevean: „Dacă dorința națională a polonilor și făgăduielile ce li s-au făcut ajung să se îndeplinească, prin înfăptuirea unui stat polon, care să cuprindă și întreaga Galiție, Bucovina atunci rămâne fără legătură directă cu cealaltă parte a imperiului. Situația ajunge și mai încurcată, dacă se realizează aspirațiile ucrainenilor din Galiția, care cer, cu toată stăruința, ca din teritoriul ucrain din estul monarhiei să se formeze o provincie curat ucraină. Compatrioţii noştri ucraini doresc şi ei, precum nici nu s-ar putea altfel, să facă parte din această nouă provincie, «Ucraina Austriacă», numai că nu prea vroiesc să se mulţumească cu frontiera firească, care se sfârşeşte pe malul stâng al Prutului şi al Ceremuşului, ci arată pofta de a coborî până dincoace de apa Siretului, ceea ce, în urmă, ar încăpea în concepţia modernă a paşnicelor rectificări de frontieră. Alipirea teritoriului ucrain al Bucovinei, însă numai a acestuia, către «Noua Ucraină» n-ar micşora, întru nimic, vitalitatea provinciei Bucovina, care, sporită cu noile teritorii din Moldova, cuprinse în noile rectificări de frontieră, ar întruni toate condiţiile pentru ca, rămânând neîmpiedicată în dezvoltarea sa, să se ridice, aici, în estul monarhiei, la asemenea valoare culturală şi materială ca şi ţările mai înaintate, din vestul imperiului"[1806].

[1800] Manfried Rauchensteiner, *op. cit.*, p. 884.

[1801] „Viața Nouă”, 26 mai 1918, p. 7.

[1802] Erich Prokopowitsch, *Das Ende der österreichischen Herrschaft in der Bukowina*, München, Verlag R. Oldenburg, 1959, pp. 11–12.

[1803] В. М. Ботушанський, С. М. Гакман et al., *op. cit.*, p. 358.

[1804] „Die Bewohner der Dreiländerecke wünschen die Vereinigung mit der Bukowina”, în „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt”, 1918, 21. Juli, p. 1.

[1805] Joseph Healy, *Central Europe in flux: Germany, Poland and Ukraine, 1918–1922. Phd Thesis*. University of Glasgow, 2003, p. 166. http://theses.gla.ac.uk/2324/1/2003healyphd.pdf (6 februarie 2018).

Astfel, chiar dacă, în ansamblu, Tratatul de Pace de la Bucureşti impunea condiţii foarte dure Regatului României, intelectualii bucovineni vedeau şi anumite efecte pozitive pentru românii din mica provincie, bucurându-se că, prin alipirea unor teritorii, va creşte ponderea acestui grup etnic în ansamblul populaţiei, în contextul în care fenomenele migraţioniste din ultimul secol şi jumătate au condus la o însemnată descreştere procentuală a elementului românesc în Bucovina.

În prima jumătate a lunii iulie 1918, în diverse publicaţii din Bucovina au apărut mai multe articole legate de revendicările ucrainenilor şi de potenţiala divizare a provinciei. Acest aspect transpărea şi în luările de poziţie ale parlamentarilor ucraineni. Drept urmare, în 22 iulie 1918, Constantin Isopescu-Grecul, preşedintele Clubului parlamentarilor români, răspunzând inclusiv declaraţiilor făcute de deputatul Romanczuk, care făcea referire la programul ucrainenilor de „autonomie naţional-teritorială" şi la cererile ucrainenilor din Galiţia şi Bucovina de a separa teritoriile din estul Galiţiei şi nord-estul Bucovinei[1807] de cele două provincii istorice, a arătat că obiectivul programatic al românilor constă în autoguvernarea lor în cadrul Ducatului Bucovinei şi al Austriei. El a continuat: „Noi ţinem la dreptul istoric al românilor la trupul Bucovinei, care a fost, timp de secole, o parte a Moldovei şi reşedinţa sa domnească, dar recunoaştem că, în timp, naţiunea ucrainenilor s-a aşezat pe o parte a acestui pământ şi populează astăzi patru mari districte. Prin urmare noi, românii, împărtăşim punctul de vedere al Bucovinei indivizibile"[1808]. Liderul grupului parlamentar român a specificat că, în chestiunea autoguvernării districtelor ucrainene, românii nu se vor opune, fiindcă provincia va continua să fie un Ducat autonom[1809].

Între timp, proiectul constituirii unei Ucraine habsburgice, aşezată pe doi piloni - primul, reprezentând teritoriile locuite majoritar de ucrainenii din Galiţia poloneză şi al doilea, Ducatul Bucovinei - a rămas doar un vis în urma renunţării, în 4 iulie 1918, a guvernului de la Viena de a materializa prevederile acordului secret dintre Austro-Ungaria şi guvernul Republicii Populare Ucrainene, din cauza neîndeplinirii angajamentelor asumate de către partea ucraineană de a livra un milion de tone de cereale guvernului austriac, precum şi din cauza nemulţumirilor şi presiunilor exercitate asupra conducerii imperiului de elitele poloneze[1810].

Încă înainte de semnarea tratatelor de pace separate cu Rusia şi Ucraina, trupele austro-ungare au ocupat Podolia ucraineană şi ţinutul Hotin din nordul Basarabiei[1811]. După încheierea Păcii de la Bucureşti (7 mai 1918), pe Frontul de Est a fost anulată starea de război, iar Bucovina a fost extrasă, începând cu data de 20 mai 1918, din „zona îngustă de război" şi inclusă în rândul teritoriilor îndepărtate de regiunea operaţiunilor militare[1812]. Din acest motiv, în toamna anului 1918, în Bucovina se aflau puţine forţe militare austriece. Brigada 187 infanterie, dislocată la nord-est de Cernăuţi, controla nordul Basarabiei până la linia Hotin – Coşuleni; Regimentul 203 era amplasat în Rădăuţi; la graniţa cu Ardealul şi Galiţia se afla Batalionul 4/13, iar Regimentele 41 Infanterie şi 22

[1806] „Viaţa Nouă", 9 iunie 1918, p. 2.

[1807] *Stenographisches Protokoll. Haus der Abgeordneten. XXII. Session. 79. Sitzung, Montag, den 22. Juli 1918*, p. 4169.

[1808] *Ibidem*, p. 4170.

[1809] *Ibidem*, pp. 4173–4174.

[1810] *Brest-Litovsk, PeaceTreaty of.* http://www.encyclopediaofukraine.com/display. asp?linkpath=pages%5CB%5CR%5CBrest6LitovskPeaceTreatyof.htm (6 februarie 2018); Олександр Добржанський, Володимир Старик, *Змагання за українську державність на Буковині (1914–1921 pp.). Документи і матеріали*, Чернівці, 2009, pp. 131, 136.

[1811] Володимир Заполовський, *Буковина в останній війні Австро-Угорщини 1914–1918*, Чернівці, Золоті литаври, 2003, p. 180.

[1812] Erich Prokopowitsch, *op. cit.*, p. 10. Autorul indică, însă, din greşeală, data de 26 iunie. Pentru data de 20 mai, vezi *Nota Comandamentului Armatei a 7-a austro-ungare*, din 18 mai 1918, adresată Guvernământului Bucovinei, în B. M. Ботушанський, *Буковина в роки Першої світової 1914–1918 pp. Документи*, Чернівці, Технодрук, 2014, pp. 299–300.

Carabinieri erau încartiruite în Cernăuți[1813]. În ziua de 9 octombrie 1918, în Bucovina a sosit Legiunea Carabinierilor Ucraineni „Sici” (circa 1 500 de militari), aflați sub comanda arhiducelui Wilhelm Franz von Habsburg-Lothringen (care își luase nume de ucrainean: Vasyl Vyshyvani[1814], adică Vasile Brodatul – de la cămașa ucraineană brodată pe care o purta), fiind încartiruită în Cernăuți, Vijnița și pe granița bucovineano-basarabeană[1815].

Evenimentele de pe front au avut implicații directe în starea de spirit a românilor bucovineni. Evaluând situația din provincie pentru luna iunie 1918, general-maiorul Eduard Fischer, șeful Jandarmeriei pentru Galiția și Bucovina, aprecia că după victoriile pe front înregistrate de Puterile Centrale, după dispariția Frontului de Est și în urma numeroaselor arestări ale liderilor iredentei românești, intelectualitatea română a devenit mai discretă și nu afișează simpatiile față de dușmanii Austro-Ungariei. Totuși, remarca Fischer, „în cadrul unor reuniuni secrete sau acolo unde dânșii se simt într-un mediu prietenos, ei dau libertate sentimentelor lor, care nicidecum nu au murit. [...] Visul lor, cu privire la faptul că idealul distrus de acordul de pace de la București poate renaște și se poate realiza, se discută cu înflăcărare cu aceste ocazii cu toată elocvența specifică lor și cu patosul aferent”[1816]. Șeful Jandarmeriei remarca, în același raport, că în rândul ucrainenilor este o dezorientare totală, generată de evenimentele din Rusia și de incapacitatea conaționalilor lor din Galiția și din Rusia de a se organiza. În cazul polonezilor și germanilor nu existau motive de neliniște, în timp ce în rândul evreilor și lipovenilor se manifestau simpatii pentru Antanta, respectiv Rusia[1817].

În pofida contextului politic nefavorabil, liderii românilor bucovineni realizau o vastă campanie de promovare a ideii unirii Bucovinei cu România, inclusiv în rândul celorlalte grupuri etnice. Protestând împotriva acestor acțiuni, în cadrul unei întruniri publice desfășurate în 14 septembrie 1918, ucrainenii rusofili au votat o rezoluție în care revendicau unirea Bucovinei „cu Ucraina, strâns legată de statul rus”[1818].

Evoluțiile internaționale și cele militare, fenomenele de manifestare identitară în interiorul imperiului dualist obligau elitele locale să mediteze asupra unor potențiale scenarii legate de locul fiecărei națiuni și a fiecărui teritoriu în lumea postbelică. În mod firesc, viitorul Bucovinei a devenit subiect al dezbaterilor la nivelul elitelor și mass-media bucovinene. Probabil, având în vedere faptul că suprafața Bucovinei urma, potențial, să se extindă, că Rusia se prăbușise, iar o mare parte a teritoriului ucrainean, precum și nordul Basarabiei (provincie care se unise cu Regatul României în 27 martie 1918) erau sub ocupație austro-germană, a apărut ideea înființării unui nou stat pe harta politică a Europei. Astfel, în 20 octombrie 1918, într-un periodic cernăuțean, a fost publicat un proiect de organizare al „Statului Bucovina”, cu statut de țară neutră (după modelul Elveției), în care să se includă Bucovina habsburgică și județul Hotin al Basarabiei și care să fie un element de legătură între România și Ucraina[1819].

Evenimentele nefavorabile de pe fronturile războiului, presiunea internă a forțelor politice și elitelor naționale, conjunctura internațională marcată de spiritul revoluției și al reformelor, au determinat Curtea de la Viena să identifice soluții de salvare a imperiului. Spre exemplu, principiile de reorganizare a lumii postbelice, propuse de S.U.A. și cunoscute drept cele „14 puncte”, au fost dezbătute, în 4 octombrie 1918, în Parlamentul de la Viena. Trebuie menționat, însă, faptul că, dacă la începutul anului 1918 S.U.A. apreciau că Austro-Ungaria trebuie să își păstreze integritatea prin acordarea unei largi autonomii națiunilor componente, din luna mai, având în vedere faptul că imperiul dualist nu a renunțat la alianța cu Germania și nu a ieșit din război, Washingtonul a ajuns la concluzia că soluția dezirabilă este acordarea independenței popoarelor imperiului. În acest context, atitudinile liderilor politici negermani au devenit mult mai radicale, loialismul naționalităților reducându-se, progresiv, într-un ritm alert. De pildă, deputatul galițian Eugen Petruszewicz a revendicat separarea tuturor teritoriilor locuite de ucrainenii din Austro-Ungaria și unirea lor într-un stat național Ucraina[1820]. În schimb, deputatul cernăuțean Benno Straucher, în numele evreilor, a exprimat speranța că Austria va rămâne protectoarea popoarelor libere[1821]. Totuși, în timp ce reprezentanții etniilor negermane pledau pentru obținerea independenței naționale, deputații românilor din Bucovina[1822], chiar dacă scoteau în evidență individualitatea națiunii lor divizate de granițe politice, continuau să își manifeste loialitatea față de monarhie și să susțină ideea restructurării imperiului pe baze federaliste mai largi decât cele antebelice. Astfel, de la tribuna Parlamentului, Constantin Isopescu-Grecul, președintele Clubului parlamentar român, a pledat pentru o Austrie federativă, în cadrul căreia cei patru milioane de români să se bucure de o largă autonomie, urmând ca noua entitate statală românească „să exercite o mare putere de atracție asupra României libere și să determine o raliere a acesteia la monarhie"[1823].

[1813] Володимир Заполовський, *op. cit.*, p. 181.

[1814] Ion I. Nistor, *Problema ucraineană în lumina istoriei*, Rădăuți, Editura Septentrion, 1997, p. 207.

[1815] В. М. Ботушанський, С. М. Гакман et al., *op. cit.*, p. 411.

[1816] Erich Prokopowitsch, *op. cit.*, pp. 15–16.

[1817] *Ibidem*, pp. 16–17.

[1818] Олександр Добржанський, Володимир Старик, *Змагання за українську державність...*, p. 152.

[1819] „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt”, Czernowitz, 20. Oktober 1918. Apud В. М. Ботушанський, С. М. Гакман et al., *op. cit.*, p. 360.

Într-o ultimă sforțare de a evita dezmembrarea imperiului dualist, în ziua de 16 octombrie 1918, împăratul Carol I a semnat manifestul intitulat *Credincioaselor mele popoare austriece*, îndemnând națiunile Austriei „să reconstruiască Patria pe baza celor mai naturale și viabile principii ale sale". În concepția Casei de Habsburg, „Austria, în conformitate cu voința poporului său, trebuie să devină un stat federal, în care fiecare naționalitate își va forma propriul teritoriu național în propria sa zonă de locuire"[1824]. Faptul că împăratul garanta integritatea Regatului Ungariei, nu putea să nu nemulțumească, alături de slovaci, croați, sloveni, și pe românii din Transilvania și Bucovina.

În acord cu prevederea *Manifestului imperial* din octombrie 1918, potrivit căreia interesele popoarelor urmau a fi exprimate de organisme reprezentative, alcătuite din deputații națiunilor respective în Parlamentul de la Viena, bucovinenii au procedat la înființarea Consiliilor Naționale. Drept urmare, în 17 octombrie, odată cu publicarea *Manifestului imperial*, deputații bucovineni s-au constituit în Consiliul Național Român din Austria, în frunte cu Constantin Isopescu-Grecul[1825]. În 20 octombrie 1918, în Viena, la propunerea delegației bucovinene, s-a constituit Consiliul Național Evreiesc, în care au fost cuprinși parlamentarii evrei, reprezentanți ai partidelor politice evreiești, ca structură reprezentativă pentru evreii din Austria[1826]. La nivel local, în Bucovina, Consiliul Național Evreiesc a avut adunarea de constituire în ziua de 10 noiembrie 1918[1827]. Germanii bucovineni se vor organiza într-un Consiliu Național în ziua de 27 octombrie 1918. În 31 octombrie 1918, Clubul polonez din Dieta Bucovinei a decis înființarea unui Comitet Național Executiv, care să apere interesele polonezilor și să le reprezinte în raporturile cu celelalte grupuri etnice din provincie, până la constituirea Consiliului Popular Polonez din Bucovina[1828]. De asemenea, în 25 octombrie 1918 a fost înființat Comitetul Ținutal Ucrainean, care s-a declarat secție a Consiliului Național Ucrainean din Lemberg (Lviv), constituit în data de 18 octombrie 1918[1829]. În fruntea Comitetului Ținutal Ucrainean a fost desemnat Omelian Popowicz, deputat în Dieta Bucovinei, vicepreședinte fiind ales profesorul

---

[1820] *Stenographisches Protokoll. Haus der Abgeordneten. XXII. Session. 87. Sitzung, Freitag, den 4. Oktober 1918*, p. 4407.

[1821] *Ibidem*, pp. 4435–4436.

[1822] În Parlamentul de la Viena, românii bucovineni erau reprezentați de deputații George Grigorovici (Partidul Social-Democrat), Alexandru Hurmuzaki (Partidul Național Român), Constantin Isopescu-Grecul (Fracțiunea radical-populară „apărăristă"), Aurel Onciul (Partidul Democrat), George Sârbu (Fracțiunea radical-populară „apărăristă") și Teofil Simionovici (Fracțiunea radical-populară „apărăristă"). În timp ce George Grigorovici a aderat la Clubul Social-Democrat din Camera Deputaților, ceilalți cinci au înființat Clubul Parlamentar Român (vezi Teodor Bălan, *Bucovina în războiul mondial*, Cernăuți, Editura „Glasul Bucovinei", 1929, p. 82). Menționăm că cei cinci deputați ucraineni bucovineni au intrat, alături de 26 de parlamentari din Galiția, în Clubul Parlamentar Ucrainean.

[1823] *Stenographisches Protokoll. Haus der Abgeordneten. XXII. Session. 87. Sitzung, Freitag, den 4. Oktober 1918*, p. 4441; Radu Economu, *Unirea Bucovinei 1918*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1994, p. 11.

[1824] „Wiener Zeitung" (Extra-Ausgabe), 17. Oktober 1918, p. 1; Wolfdieter Bihl, *Der Erste Weltkrieg 1914–1918. Chronik – Daten – Fakten*, Wien-Köln-Weimar, 2010, p. 230.

[1825] Marin C. Stănescu, *Armata română și unirea Basarabiei și Bucovinei cu România. 1917–1919*, Constanța, Editura Ex Ponto, 1999, p. 169.

[1826] „Der Jüdische Nationalrat", in „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt", 24. Oktober 1918, p. 2.

[1827] „Sitzung des Jüdischen Nationalrathes", in „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt", 13. November 1918, p. 3.

[1828] „Die Bukowinaer Polen", in „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt", 3. November 1918, p. 2.

[1829] В. М. Ботушанський, С. М. Гакман et al., *op. cit.*, p. 414.

Agenor Artymowicz[1830]. Având drept obiectiv preluarea puterii, Comitetul a fost structurat pe comisii de specialitate: redacţională (preşedinte, Miron Korduba), apărare populară (Osyp Bezpalko), financiară (Roman Cegelski), externe (Omelian Popowicz) şi administrativă (Gedymin Lisiniecki)[1831].

Propunerea lui Carol I de reaşezare a imperiului a fost supusă dezbaterii parlamentare în ziua de 22 octombrie 1918. Reprezentanţii naţiunilor negermane ale imperiului s-au pronunţat pentru urmarea unor căi distincte de cele ale Austriei, considerând că oferta împăratului nu se mai încadrează în spiritul timpului. Majoritatea parlamentarilor au susţinut ideile legate de coagularea naţională în entităţi statale independente. Acest punct de vedere, în special în ceea ce priveşte unirea comunităţilor naţionale din Austro-Ungaria într-un singur corp politico-administrativ, a fost promovat de deputaţii români în Parlamentul austriac. Totuşi, lucrurile nu se rezumau doar la incapacitatea Casei de Habsburg de a gestiona destinul monarhiei, ci trebuia să se ţină cont şi de interesele adeseori divergente ale grupurilor etnice din cadrul imperiului dualist. De exemplu, deputatul român Constantin Isopescu-Grecul a criticat dur atitudinea ungurilor care, după realizarea dualismului, nu au înţeles să acorde largi drepturi naţionale şi culturale grupurilor etnice nemaghiare, dar şi poziţia Curţii de la Viena, care permitea Ungariei să ignore dreptul popoarelor la independenţa naţională. Parlamentarul a pledat pentru ideea potrivit căreia la baza restructurării Austro-Ungariei trebuie să stea principiul naţionalităţilor[1832]. În finalul discursului său, încheiat de altfel cu intonarea – în limba română – a primei strofe din „Deşteaptă-te, Române!”, Constantin Isopescu-Grecul a solicitat unirea românilor din Bucovina şi din Ungaria într-un singur stat naţional, în cadrul monarhiei reorganizate[1833]. La rândul său, deputatul George Grigorovici a subliniat că şi românii doresc unirea, dar rezoluţiile adoptate de Consiliile Naţionale Ucrainene din Cernăuţi şi Lemberg nu ţin cont de acest deziderat[1834]. El a protestat împotriva pretenţiilor exagerate ale ucrainenilor în Bucovina, apreciind că zona Siretului, până la Cernăuţi inclusiv, trebuie să fie a românilor[1835]. Dimpotrivă, deputatul ucrainean Nikolai von Wassilko a arătat că pretenţiile ucrainenilor nu sunt exagerate şi că informaţiile potrivit cărora Tratatul de Pace de la Brest-Litovsk a prevăzut ca întreaga Bucovină să fie alipită Galiţiei de Est, sunt legendă şi simple speculaţii[1836]. Tratatul respectiv, semnat în 9 februarie 1918, nu se referea la anexarea Bucovinei, însă, în 8 februarie, Austro-Ungaria semnase cu Republica Populară Ucraineană acel acord secret, prin care Bucovinei urmau să i se alipească teritoriile locuite de ucrainenii din Galiţia răsăriteană. Continuând polemica cu George Grigorovici, Nikolai von Wassilko a replicat că, la fel cum românii din Ungaria militează pentru unirea cu conaţionalii lor din Banat, Transilvania şi Bucovina, ucrainenii luptă pentru unirea Bucovinei cu Galiţia de Est[1837]. În luarea sa de cuvânt, deputatul german Anton Keschmann a exprimat un protest ferm împotriva divizării provinciei şi a opinat că, în cazul în care partea ucraineană a Bucovinei va fi încorporată unui stat ucrainean, atât în regiunile bucovinene revendicate de ucrainenii din Galiţia, cât şi în partea românească a Bucovinei, cu Cernăuţi inclusiv, germanii ar trebui să se bucure de autonomie naţională[1838]. Boemianul Karl Renner a specificat că, în disputa dintre ucraineni şi români, interesele germane din Cernăuţi nu trebuie să ajungă sub ameninţare. Deputatul ucrainean bucovinean Anton von Łukaszewicz a replicat că ucrainenii nu vor ceda niciodată Cernăuţii. În opinia deputaţilor Rudolf von Auen Lodgman şi František Udržal (Boemia) lucrurile erau deja stabilite[1839]. Menţionăm că, în 19 octombrie, la Lemberg, Adunarea Naţională a Ucrainenilor a îndemnat populaţia să lupte pentru înfiinţarea unui stat naţional ucrainean în cadrul Austro-Ungariei, din care să facă parte şi zonele cu populaţie slavă din Bucovina[1840].

[1830] О. В. Добржанський, „Соборницькі прагнення українців Буковини восени 1918 р.”, in „Український історичний журнал”, nr. 1, 2009, p. 31.

[1831] Мирон Кордуба, „Переворот на Буковині (З особистих споминів)”, in О. В. Добржанський, В. П. Старик, *Бажаємо до України! Змагання за українську державність на Буковині у спогадах очевидців (1914–1921 pp.)*, Одеса, Маяк, 2008, p. 828.

[1832] „Der Kampf um Czernowitz”, in „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt”, 1918, 24. Oktober, pp. 3–4.

[1833] *Stenographisches Protokoll. Haus der Abgeordneten. XXII. Session. 92. Sitzung, Dienstag, den 22. Oktober 1918*, p. 4647.

[1834] „Der Kampf um Czernowitz. Rede des Abgeordneten Grigorovici, gehalten in der Sitzung des Abgeordnetenhauses am 22. Oktober 1918”, in „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt”, 3. November 1918, p. 3.

[1835] „Der Kampf um Czernowitz”, in „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt”, 1918, 24. Oktober, p. 4.

[1836] „Der Kampf um Czernowitz. Rede des Abg. Nikolai R. v. Wassilko, gehalten in der Sitzung des Abgeordnetenhauses am 22. Ocktober 1918”, in „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt”, 3. November 1918, p. 6.

[1837] „Der Kampf um Czernowitz”, in „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt”, 24. Oktober 1918, p. 4.

[1838] *Stenographisches Protokoll. Haus der Abgeordneten. XXII. Session. 92. Sitzung, Dienstag, den 22. Oktober 1918*, pp. 4662–4664.

Abordările parlamentarilor reflectau doar parţial ideile şi proiectele ce erau vehiculate în provincie. Spre exemplu, în raportul general-maiorului Eduard Fischer, din 21 octombrie 1918, se arăta: „În contextul situaţiei dificile a monarhiei, inteligheniţia română nutreşte noi speranţe legate de planurile sale ale României Mari, planuri cu care, încă în septembrie, ea nu îndrăznea să se manifeste deschis în public, ci doar le înainta ca obiect de discuţii în cadrul liniştitelor reuniuni secrete. Tendinţele inteligheniţiei ucrainene se suprapun în totalitate cu dispoziţiile conaţionalilor lor galiţieni şi, drept urmare, din acea parte a fost inspirat un ton neobişnuit de ascuţit în Bucovina”[1841].

Luările de poziţie ale celor şase deputaţi în Parlamentul de la Viena creau în rândul comunităţii româneşti din Bucovina impresia că, fără să fi convocat vreo adunare naţională şi fără să simtă pulsul conaţionalilor lor, parlamentarii au decis destinul provinciei[1842]. Românii din Cernăuţi, constatând schimbările fulgerătoare care se produceau pe arena internaţională şi considerând că reprezentanţii bucovinenilor în Parlamentul de la Viena nu cunosc bine situaţia din Bucovina, au decis să nu asiste pasiv la desfăşurarea evenimentelor. Drept urmare, în zilele de 12 şi 15 octombrie, la Cernăuţi, au avut loc două întruniri[1843] ale unor intelectuali şi oameni politici români, care au decis să acţioneze mai ferm şi organizat pentru aducerea la cunoştinţa opiniei publice a doleanţelor comunităţii româneşti. În cadrul primei consfătuiri, s-a decis publicarea gazetei „Glasul Bucovinei” şi invitarea lui Iancu Flondor, aflat în Storojineţ, să se asocieze grupului. În 27 octombrie[1844], Flondor a ajuns în capitala Bucovinei şi i s-a încredinţat conducerea mişcării naţionale. Prin revenirea lui Iancu Flondor în viaţa politică, capacitatea parlamentarilor bucovineni şi, în special, a lui Aurel Onciul, de a exercita influenţă asupra situaţiei din provincie şi chiar de a gestiona cursul evenimentelor, s-a redus drastic[1845]. Preluarea controlului mişcării politice de către românii din Bucovina, în detrimentul grupului parlamentarilor bucovineni la Viena, a fost consacrată formal prin prevederile Moţiunii Constituantei Bucovinei din 27 octombrie 1918, care, la punctul 3, preciza: „Constituanta constituie un Consiliu Naţional de 50 de membri. [...] şi, în afară de el, nu recunoaştem nimănui dreptul de a hotărî sau trata asupra poporului român din Bucovina”[1846].

În ziua de 22 octombrie, ziua în care în Parlamentul de la Viena se dezbăteau propunerile incluse în *Manifestul imperial*, gruparea românilor cernăuţeni a reuşit să scoată de sub tipar primul număr al periodicului „Glasul Bucovinei”. Prima pagină găzduia articolul programatic al grupării, intitulat „Ce vrem?”, care era semnat de 14 persoane. Constatând că „evenimentele se precipită”, iar publicul larg are nevoie de un program, semnatarii considerau a fi necesară clarificarea poziţiei românilor din Bucovina, în condiţiile în care viitorul provinciei urma a fi decis la conferinţa de pace: „trebuie să ştim de pe acum ce vrem şi să o spunem cu glas tare”. Apreciind că exprimă interesele şi opiniile întregii comunităţi româneşti din Bucovina, autorii subliniau: „*Vrem*: să rămânem români pe pământul nostru strămoşesc [...]; *nu mai vrem*: să cerşim de la nimeni drepturile care ni se cuvin [...]; *pretindem*: ca împreună cu fraţii noştri din Transilvania şi Ungaria, cu care ne găsim în aceeaşi situaţie, să ne plăsmuim viitorul care ne convine nouă în cadrul românismului; *cerem*: să putem aduce la Congresul de Pace aceste postulate ale noastre [...]"[1847].

[1839] „Bukowinaer Abgeordnete über das Schicksal der Bukowina”, in „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt”, 24. Oktober 1918, p. 1.

[1840] В. М. Ботушанський, С. М. Гакман et al., *op. cit.*, p. 413.

[1841] Erich Prokopowitsch, *op. cit.*, p. 18.

[1842] *Ibidem*, p. 38.

[1843] Prima, în casa doctorului Isidor Bodea, la care au participat 14 persoane; a doua, în casa lui Alexandru Hurmuzachi, unde s-au reunit şapte persoane. Singurul care a participat la ambele întruniri a fost Sextil Puşcariu, profesor la Universitatea din Cernăuţi. Vezi Radu Economu, *op. cit.*, pp. 1–2.

[1844] Vlad Gafiţa, *Iancu Flondor (1865–1924) şi mişcarea naţională a românilor din Bucovina*, Iaşi, Editura Junimea, 2008, p. 265; Erich Prokopowitsch, *op. cit.*, p. 38. Această dată este preluată din raportul contelui von Etzdorf, înaintat în decembrie 1918 Ministerului de Interne. În istoriografie este menţionată şi data de 16 octombrie, fără a se face trimitere la vreo sursă documentară. Vezi Radu Economu, *op. cit.*, p. 2; Constantin Ungureanu, „Unirea Bucovinei cu România în 1918”, în „Revista de Istorie a Moldovei”, nr. 1, 2013, p. 40.

[1845] Vlad Gafiţa, *op. cit.*, p. 265.

[1846] Ion Calafeteanu, Viorica-Pompilia Moisuc, *Unirea Basarabiei şi a Bucovinei cu România, 1917–1918. Documente*, Chişinău, Editura Hyperion, 1995, p. 260.

Aceste idei vor sta la baza moţiunii Constituantei din 27 octombrie. Informaţii cu privire la textul preliminar al rezoluţiei au ajuns în mâinile guvernatorului Bucovinei care, în 23 octombrie, raporta Ministerului de Interne că se va propune crearea unui organism comun, care să-i reprezinte pe românii din Austro-Ungaria, din care să facă parte şi reprezentanţii Constituantei Bucovinei. Constituanta urma să aleagă un Consiliu Naţional alcătuit din 36 de membri care, alături de organismul comun, erau singurele structuri ce vor putea „reprezenta interesele juridice" ale românilor din imperiu[1848]. Totuşi, aceste informaţii au fost doar parţial confirmate de textul ce va fi adoptat în cadrul adunării din 27 octombrie.

Convocarea unei Adunări Naţionale a românilor pentru ziua de duminică, 27 octombrie 1918, a fost iniţiată în mod oficial de parlamentarii George Grigorovici şi George Sârbu. La acest eveniment au participat circa 400 de persoane, fiind invitaţi toţi parlamentarii români, toţi deputaţii români din Dieta Bucovinei şi toţi primarii din comunele cu populaţie românească, alături de reprezentanţi ai partidelor politice, funcţionari, clerici, universitari ş. a. Invocând faptul că deţine funcţia de preşedinte al Dietei Bucovinei, fiind instalat în această dregătorie prin decretul împăratului, Alexandru Hurmuzaki a comunicat că nu poate participa la o adunare naţională ce ar putea adopta decizii care ar atenta la integritatea teritorială a imperiului. De asemenea, Aurel Onciul, constatând că ideile sale de divizare a Bucovinei pe criterii etno-teritoriale nu au fost agreate de iniţiatorii adunării, nu a luat parte la lucrările Constituantei[1849]. Din cauza întreruperii circulaţiei feroviare, Constantin Isopescu-Grecul şi Teofil Simionovici[1850] nu au putut pleca din Viena spre Cernăuţi.

În cadrul întrunirii, Iancu Flondor a susţinut un scurt discurs cu privire la importanţa momentului şi responsabilitatea ce cade pe umerii delegaţilor, iar Dorimedont (Dori) Popovici, viceprimar al oraşului Cernăuţi, a dat citire textului moţiunii. Rezoluţia adoptată de participanţi stipula că Adunarea Naţională a românilor se proclamă Constituantă a Bucovinei. Constituanta a hotărât „unirea Bucovinei integrale cu celelalte ţări româneşti într-un stat naţional independent" şi a respins „cu hotărâre orice încercare care ar ţinti la ştirbirea Bucovinei", subliniind, însă, că românii doresc „să se înţeleagă cu popoarele conlocuitoare"[1851]. În Consiliul Naţional Român al Bucovinei au fost aleşi şi cei şase deputaţi în Parlamentul de la Viena[1852]. În cadrul primei şedinţe a Consiliului Naţional Român (CNR), desfăşurată în aceeaşi zi, au fost fixate bazele viitoarelor structuri de conducere ale administraţiei româneşti a Bucovinei, au fost clarificate direcţiile de acţiune şi adoptate poziţiile faţă de autorităţile habsburgice şi faţă de celelalte grupuri etnice.

În aceeaşi zi, în Casa Germană, a avut loc adunarea convocată de Consiliul Naţional German al Bucovinei. După îndelungi dezbateri, participanţii au votat o rezoluţie, în care revendicau păstrarea Bucovinei integre în cadrul viitoarei federaţii austriece. În situaţia în care se va ajunge la împărţirea Bucovinei pe criteriul lingvistic, germanii optau pentru unirea părţii româneşti a provinciei cu Transilvania şi Banatul într-un singur organism statal[1853].

În ziua de 28 octombrie, Iancu Flondor, preşedintele CNR, Dori Popovici, vicepreşedinte, şi George Sârbu, în calitate de membru al Secţiei Externe a CNR, s-au prezentat în faţa Guvernatorului Bucovinei, i-au adus la cunoştinţă hotărârile adunării naţionale din ziua anterioară şi au cerut să li se înmâneze puterea. Contele von Etzdorf a refuzat să facă transferul autorităţii şi nici nu a agreat propunerea de a permite exercitarea influenţei CNR asupra administraţiei Bucovinei, făcând trimitere la *Manifestul imperial* din 16 octombrie[1854]. Iancu Flondor i-a cerut contelui von Etzdorf să recheme acasă ostaşii bucovineni de pe front, deoarece, în situaţia în care se afla Austria, continuarea luptelor nu avea nici sens, nici scop şi nu putea aduce beneficii românilor. Guvernatorul a respins această idee, precum şi propunerea lui Flondor ca după evacuarea trupelor austriece şi până la intrarea armatei române, cu scopul menţinerii ordinii şi liniştii, să fie trimişi în comune militari etnici români sau să fie menţinută jandarmeria imperială, care să fie subordonată Consiliului Naţional Român[1855].

[1847] „Glasul Bucovinei", 22 octombrie 1918, p. 1.

[1848] Erich Prokopowitsch, *op. cit.*, p. 33.

[1849] Radu Economu, *op. cit.*, p. 7.

[1850] Teofil Simionovici, în calitate de vicepreşedinte al Camerei Deputaţilor, a rămas în Viena şi a participat la toate şedinţele acesteia, inclusiv la ultima, cea din 12 noiembrie 1918.

[1851] Ion Calafeteanu, Viorica-Pompilia Moisuc, *op. cit.*, p. 260.

[1852] Radu Economu, *op. cit.*, p. 141.

[1853] „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt", 27. Oktober 1918.

[1854] Erich Prokopowitsch, *op. cit.*, pp. 38–39.

În timp ce comunitatea românească milita pentru unirea românilor din Austro-Ungaria într-un stat naţional, iar ucrainenii nutreau visul Ucrainei independente, din care să facă parte şi teritorii dezlipite de la Bucovina, germanii şi evreii considerau drept soluţii mai bune păstrarea statutului politic al Ducatului. Astfel, evreii din Bucovina apreciau menţinerea ţinutului în cadrul Austriei drept garanţie pentru prosperitatea şi securitatea comunităţii mozaice, la fel precum evreii din Galiţia, care nu agreau ideea înglobării acestei provincii în cadrul unei Polonii independente, din cauza potenţialelor persecuţii la care ar putea fi supuşi – în absenţa administraţiei austriece – din partea polonezilor[1856].

În presa locală au fost publicate informaţii cu privire la negocierile purtate între deputaţii români în Parlamentul de la Viena şi Consiliul Naţional Ucrainean. În timp ce deputaţii ucraineni revendicau o mare parte a Bucovinei, inclusiv oraşul Cernăuţi, parlamentarii români acceptau să cedeze doar patru districte (Coţmani, Zastavna, Vaşcăuţi pe Ceremuş şi Vijniţa)[1857]. Totodată, s-a discutat propunerea lui Aurel Onciul, potrivit căreia comunele cu populaţie majoritară indiscutabilă românească să fie trecute sub administraţie românească, cele cu populaţie majoritară indiscutabilă ucraineană să fie trecute sub administraţie ucraineană, în timp ce cele cu populaţie mixtă ar urma să decidă cărui teritoriu să se alipească, pe baza unui plebiscit sau în temeiul hotărârii consiliilor locale alese[1858]. Oraşul Cernăuţi urma să rămână sub ambele administraţii, românească şi ucraineană. Această formă de administrare a Bucovinei trebuia să fie una provizorie, urmând ca decizia finală să fie adoptată la viitoarea Conferinţă de Pace, perioadă în care ambele naţiuni urmau să se abţină de a înainta alte pretenţii[1859]. Ziariştii menţionau că, potrivit zvonurilor, delegaţii ucraineni au agreat ideile respective, în timp ce reprezentanţii români, care participaseră la Adunarea Constituantă din Cernăuţi şi se pronunţaseră pentru o provincie separată, au respins proiectul lui Onciul şi au declarat că se conformează principiului director (unirea românilor din Austro-Ungaria într-o singură entitate politico-administrativă) adoptat în cadrul Adunării din 27 octombrie.

Hotărârile CNR i-au îndemnat de liderii Comitetului Ţinutal Ucrainean să organizeze, în ziua de 3 noiembrie, propria adunare naţională şi, pentru a-i da mai multă greutate, au decis să aducă în capitala Bucovinei câteva mii de participanţi. Între timp, situaţia în Bucovina devenea tot mai tensionată. În contextul în care zilele Austro-Ungariei erau numărate, iar potenţialul militar şi administrativ-poliţienesc austriac era în descreştere, în condiţiile în care numărul persoanelor care se întorceau de pe front şi traversau Bucovina nu se diminua, iar disensiunile politice şi tulburările sociale deveneau tot mai evidente, autorităţile habsburgice s-au dovedit parţial incapabile să gestioneze situaţia. Guvernatorul Bucovinei raporta că nici chiar în capitala provinciei nu dispunea de suficiente forţe de asigurare a ordinii[1860]. Situaţia s-a agravat în ziua de sâmbătă, 2 noiembrie, când ostaşii regimentelor bucovinene 41 şi 22 au părăsit înarmaţi cazărmile şi au plecat spre case[1861]. Totodată, au dezertat ostaşii detaşamentului de gardă şi cei ai poliţiei militare[1862]. Potrivit informaţiilor oferite de un martor ocular, în Cernăuţi se instalase o „anarhie totală. Poporul scotea din cazărmi şi depozitele armatei totul ce îi cădea sub mână, inclusiv arme şi muniţii. [...] Populaţia cernăuţeană locală, precum şi [cea] din satele vecine cu Cernăuţiul, cu miile s-a năpustit asupra cazărmilor şi depozitelor militare şi, în câteva ore, a luat, în primul rând, toate produsele alimentare, apoi lenjeria de pat, uniformele şi alte obiecte de echipament ostăşesc. Cui nu i-au ajuns dintre acestea, acela lua arme şi muniţie”[1863].

[1855] *Ibidem*, pp. 49–50.

[1856] Marshall Rozenblit, „The Dilemma of National Identity. The Jews of Habsburg Austria in World War I”, in *Central European University's Jewish Studies Yearbook*, Vol. III (2002–2003), Budapest, 2004, p. 154.

[1857] Агенор Артимович, „Переворот на Буковині. Спомини”, in О. В. Добржанський, В. П. Старик, *Бажаємо до України!*, p. 820.

[1858] Avocatul Aurel Onciul, liderul Partidului Democrat din Bucovina, un filoaustriac convins, era recunoscut pentru calităţile sale intelectuale (vezi Teodor Bălan, *op. cit.*, p. 87), fiind implicat în elaborarea diverselor proiecte de reformare şi modernizare a monarhiei dualiste sau a sistemului legislativ bucovinean. Astfel, de pildă, în ianuarie 1916, el a înaintat Ministerului de Interne de la Viena un proiect de introducere a unor modificări în Constituţia ţărilor Coroanei din Cisleithania, în vederea adaptării imperiului la noile realităţi interne şi internaţionale (Erich Prokopowitsch, *op. cit.*, pp. 12–13).

[1859] „Die Situation in Czernowitz. Czernowitz, 3. November”, în „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt”, 4. November 1918, p. 1.

[1860] Володимир Заполовський, *op. cit.*, p. 191.

[1861] В. М. Ботушанський, С. М. Гакман et al., *op. cit.*, p. 416.

[1862] Erich Prokopowitsch, *op. cit.*, p. 40.

Direcţia de Poliţie a emis o dispoziţie, prin care a ordonat ca unităţile comerciale să îşi încheie programul la ora şase seara, iar restaurantele la ora şapte seara. Teatrul municipal a fost nevoit să îşi anuleze reprezentaţia programată pentru seara lui 3 noiembrie. Circulaţia pe calea ferată spre Lemberg era suspendată. În Cernăuţi, pe parcursul zilelor de 2–4 noiembrie, s-au înregistrat împuşcături şi explozii de grenade[1864]. Potrivit raportului contelui von Etzdorf, unii dezertori din rândul Legiunii Carabinierilor Ucraineni s-au unit cu soldaţii ucraineni din Regimentele 41 şi 22 şi au provocat numeroase incidente[1865]. Oraşul a fost cuprins de violenţe, indivizi cu intenţii criminale utilizând arme pentru a opera furturi, devastări, jafuri etc. În urma acestor violenţe, în rândul civililor au fost înregistraţi trei morţi şi circa 30 de răniţi[1866]. În acest context de nesiguranţă generală, în condiţiile în care CNR nu dispunea de forţele necesare pentru a transpune în viaţă hotărârile Constituantei, în 2 noiembrie Iancu Flondor a solicitat intervenţia şi protecţia armatei române, solicitare aprobată de guvernul României în ziua de 6 noiembrie 1918[1867].

În ziua de 2 noiembrie, liderii evrei Max Anhauch, dr. Billig şi Jakob Pistiner[1868] au încercat să medieze între ucraineni şi români, dar tentativa lor a eşuat. Iancu Flondor şi-a menţinut opinia cu privire la indivizibilitatea Bucovinei, subliniind că Adunarea Naţională a Românilor din 27 octombrie s-a pronunţat pentru integritatea provinciei. Ulterior, Flondor a propus o variantă de preluare a puterii, potrivit căreia guvernul austriac ceda întreaga putere Consiliului Naţional Român, iar acesta din urmă transmitea în administrarea Comitetului Ţinutal Ucrainean „partea ucraineană a Bucovinei”[1869], fără a se atenta la integritatea Bucovinei[1870]. Reprezentanţii Comitetului Ţinutal Ucrainean au declarat că nu pot să accepte acest act de „învestire” din partea românilor şi că, oricum, deja de trei zile puterea se află în mâinile lor[1871].

În seara zilei de 2 noiembrie, la invitaţia lui Etzdorf, în sediul Guvernământului Bucovinei au avut loc discuţii[1872] la care au participat parlamentarii români George Grigorovici, Aurel Onciul şi Alexandru Hurmuzaki, pe de o parte, şi Omelian Popowicz, Osyp Bezpalko, Elias Semaka şi Miron Korduba, de cealaltă parte. George Grigorovici a criticat Comitetul Ţinutal Ucrainean pentru lipsa dorinţei de a se înţelege cu celelalte naţionalităţi şi de tentativa de a prelua puterea prin intermediul forţei militare. În ceea ce priveşte viitorul Bucovinei, în cazul în care se va ajunge la împărţirea în două a provinciei, aceasta nu se poate realiza exclusiv pe baza principiului etnografic, ci trebuie avute în vedere criteriile geografice şi strategice, iar oraşul Cernăuţi trebuie să aparţină românilor. Grigorovici a menţionat că puterea trebuie păstrată în mâinile guvernatorului, care să fie asistat de membrii executivului Dietei Bucovinei, idee susţinută şi de Alexandru Hurmuzachi. În intervenţia sa, Aurel Onciul a supus unei critici dure hotărârile Constituantei româneşti din 27 octombrie, apreciind că liderii CNR, catalogaţi drept „fanatici şi şantajişti politici”, ar trebui ignoraţi. Miron Korduba a arătat că membrii Comitetului Ţinutal Ucrainean agreează proiectul lui Aurel Onciul, cu excepţia punctului privitor la Cernăuţi, care ar trebui să aparţină ucrainenilor. Pe aceleaşi coordonate s-au înscris intervenţiile lui Popowicz şi Bezpalko. Osyp Bezpalko i-a sugerat lui Etzdorf să coopteze la conducerea Bucovinei pe Popowicz şi Onciul, însă acesta din urmă a respins ideea, subliniind că ori este înlăturată total administraţia austriacă, ori aceasta continuă în forma existentă. Participanţii nu au reuşit să ajungă la vreo înţelegere[1873].

[1863] О. В. Добржанський, „Українська влада на Буковині в листопаді 1918 р.: встановлення, функціонування, причини поразки”, in „Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету”, Вип. XXIV: „Соціальні та національні чинники революцій і реформ в Україні: проблеми взаємовпливів”, Запоріжжя, 2008, p. 160.

[1864] „Die Situation in Czernowitz. Czernowitz, 3. November”, in „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt”, 4. November 1918, p. 1.

[1865] Erich Prokopowitsch, *op. cit.*, p. 41.

[1866] Володимир Заполовський, *op. cit.*, p. 192.

[1867] Constantin Ungureanu, „Unirea Bucovinei cu România în 1918”, în „Revista de Istorie a Moldovei”, nr. 1, 2013, p. 42.

[1868] Олександр Добржанський, Володимир Старик, *Змагання за українську державність* ..., p. 231.

[1869] „Mitteilungen im ukrainischen Nationalhause”, in „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt”, 1918, 7. November, S. 2; Агенор Артимович, „Переворот на Буковині. Спомини”, in О. В. Добржанський, В. П.Старик, *Бажаємо до України!*, p. 822.

[1870] Мирон Кордуба, „Переворот на Буковині (З особистих споминів)”, in О. В. Добржанський, В. П. Старик, *Бажаємо до України!*, p. 834.

[1871] „Mitteilungen im ukrainischen Nationalhause”, in „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt”, 7. November 1918, p. 2.

[1872] Erich Prokopowitsch, *op. cit.*, pp. 41–42.

Potrivit mărturiilor contemporanilor, duminica de 3 noiembrie se anunţa a fi o zi critică pentru Cernăuţi, însă situaţia a rămas calmă. În pofida insistenţelor guvernatorului Bucovinei pe lângă Omelian Popowicz de a nu organiza o acţiune cu un mare număr de participanţi, existând un risc sporit de generare a unor tulburări de ordine publică, liderul Comitetului Ţinutal Ucrainean a refuzat să se conformeze[1874]. Manifestarea naţională a ucrainenilor, la care au luat parte circa 8 000 de persoane, a început la ora 10 dimineaţa, în „Narodnyi Dim" (Casa Naţională Ucraineană, str. Petrowicz), „Arbeiterheim" (Casa Muncitorilor, vechea Piaţă a Teatrului, pe str. Turcească) şi Casa „Societăţii Muzicale" (Filarmonica, Piaţa Rudolf), având „un curs demn"[1875]. După încheierea acesteia, a fost organizat un marş la care au participat „multe mii de ucraineni", care s-a încheiat în Piaţa Elisabeta (actuala Piaţă a Teatrului). Rezoluţia adoptată era identică cu moţiunile dezbătute anterior de societăţile studenţeşti ucrainene[1876] şi, alături de alte aspecte, cuprindea referirea la nerecunoaşterea hotărârilor Constituantei româneşti din 27 octombrie 1918. Poziţia pe care s-au plasat liderii ucrainenilor bucovineni se întemeia pe rezoluţia Consiliului Naţional Ucrainean din Lemberg, votată în 19 octombrie 1918, potrivit căreia în viitorul stat ucrainean urma să fie inclusă partea de nord a Bucovinei, cu oraşele Cernăuţi, Storojineţ şi Siret[1877].Comitetul Ţinutal Ucrainean a pledat pentru divizarea Bucovinei în baza dreptului popoarelor la autodeterminare, susţinând că, întemeindu-se pe principiile programului enunţat de Woodrow Wilson şi prevederile *Manifestului imperial* din 16 octombrie 1918, are dreptul şi datoria de a administra partea ucraineană a provinciei. Rezoluţia adoptată în 3 noiembrie 1918 făcea publică doleanţa ucrainenilor bucovineni de a uni teritoriul revendicat Republicii Populare Ucrainene cu capitala în Lviv[1878]. În seara zilei de 3 noiembrie 1918, Omelian Popowicz, preşedintele Comitetului Ţinutal Ucrainean, împreună cu Aurel Onciul, s-au prezentat la guvernatorul Bucovinei şi au cerut să li se înmâneze puterea. Contele von Etzdorf a subliniat că nu acceptă să renunţe la responsabilitatea încredinţată de împărat şi va conduce în continuare administraţia Bucovinei pentru a asigura ordinea şi a proteja populaţia[1879].

Într-adevăr, în acest context de confruntare politică, autorităţile habsburgice practic nu mai puteau controla situaţia. Ostaşii disponibilizaţi, pe măsură ce au luat arme şi muniţii, distribuindu-le locuitorilor din suburbii şi din mediul rural, au sporit teama în rândul populaţiei Cernăuţiului[1880]. Potrivit informaţiilor furnizate de reprezentanţii Poliţiei Cernăuţi, întreaga noapte dinspre 3 spre 4 noiembrie 1918 s-au înregistrat împuşcături „sălbatice" cu arme Mannlichen şi explozii de grenade de mână. În pofida faptului că nu au fost raportaţi morţi sau răniţi, iar devastările au avut drept ţintă depozitele militare, „populaţia era foarte îngrijorată"[1881]. În 4 noiembrie 1918, contele Etzdorf trimitea la Viena o telegramă prin care informa că „unităţile militare amplasate pe teritoriul Bucovinei s-au autodizolvat", în urma cărui fapt în capitală se observă „sabotajul, multe persoane fiind ucise. Instrumentele de care dispun sunt insuficiente pentru a asigura în totalitate ordinea în Cernăuţi". Guvernatorul a solicitat instrucţiuni cu privire la transmiterea puterii, menţionând că, „în cazul în care o va dicta situaţia, eu, liniştit, cinstit, în acord cu conştiinţa voi transmite puterea reprezentanţilor legitimi ai naţiunilor, deoarece la ultimul meu memoriu deja de 6 zile nu există vreun răspuns"[1882].

[1873] Мирон Кордуба, *op. cit.*, pp. 834–836.

[1874] Василь Ботушанський, „Буковинці у боротьбі за українську державність: до 95-річчя Буковинського народного віча 3 листопада 1918 р.", in „Науковий вісник Чернівецького університету: Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини", 2013, Вип. 676–677, p. 22.

[1875] Această apreciere se datorează faptului că proprietarii şi comercianţii cernăuţeni se aşteptau ca prezenţa unui număr însemnat de ţărani ucraineni la adunările publice, în contextul agitaţiilor politice, să degenereze în violenţe şi devastări. Vezi Leon Arie Schmelze, „The Jews in Bukowina (1914–1919). World War and Russian Occupation, in Hugo Gold (ed.), History of the Jews in the Bukowina", vol. 1, Tel Aviv, 1958. https://www.jewishgen.org/Yizkor/Bukowinabook/buk1_067.html (6 februarie 2018).

[1876] „Die Situation in Czernowitz. Czernowitz, 3. November", in „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt", 4. November 1918, p. 1.

[1877] „Was wird jetzt geschehen?", in „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt", 9. November 1918, p. 1.

[1878] О. В. Добржанський, *Соборницькі прагнення українців Буковини* ..., p. 33.

[1879] Erich Prokopowitsch, *op. cit.*, p. 43.

[1880] „Die Situation in Czernowitz. Czernowitz, 3. November", in „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt", 4. November 1918, p. 1.

[1881] „Eine unruhige Nacht", in „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt", 4. November 1918, p. 2.

În ziua de 4 noiembrie 1918, a avut loc o întrevedere între contele von Etzdorf şi Iancu Flondor, preşedintele CNR, în prezenţa lui Alexandru Hurmuzaki, Aurel Ţurcan, vicepreşedinte al Dietei Bucovinei, şi a baronului Ioan Victor Stârcea[1883]. Guvernatorul i-a adus la cunoştinţă evenimentele din seara anterioară, a menţionat că în cadrul tratativelor s-ar fi ajuns la soluţia guvernării comune româno-ucrainene: sudul Bucovinei până la râul Siret urmând a fi administrat de români, nordul Bucovinei până la Prut de ucraineni, iar regiunea dintre Prut şi Siret să fie sub administrare comună[1884]. Etzdorf a subliniat că e decis să cedeze puterea şi i-a cerut lui Iancu Flondor ca, în numele Consiliului Naţional Român, să accepte să preia puterea împreună cu reprezentanţii Consiliului Naţional Ucrainean[1885]. Flondor a respins propunerea şi l-a rugat pe Etzdorf să conducă administraţia Bucovinei cât se poate de mult. De asemenea, l-a informat pe guvernator (care ştia deja din surse confidenţiale) că a trimis un curier la Iaşi[1886], cu rugămintea ca guvernul român să introducă trupe în Bucovina, în vederea restabilirii ordinii şi apărării românilor bucovineni[1887].

În urma unor măsuri energice, în strânsă cooperare cu consiliile naţionale bucovinene, care au organizat gărzi civile, pe parcursul zilei de 5 noiembrie 1918 situaţia privind securitatea generală a suferit o îmbunătăţire semnificativă. Străzile oraşului erau străbătute de patrule puternice, care dezarmau soldaţii care se întorceau acasă şi confiscau puştile de la civili, intervenind acolo unde siguranţa populaţiei era pusă în pericol. În aceeaşi direcţie a evoluat situaţia şi în ziua următoare[1888]. Presa locală constata că, în ultimele trei zile (4–6 noiembrie), liderii românilor şi ucrainenilor au demonstrat că pot asigura aprovizionarea populaţiei cu alimente şi buna funcţionare a masivului aparat administrativ[1889]. Totuşi, atât în sudul Bucovinei, cât şi în partea de nord, autorităţile austriece nu stăpâneau situaţia, înregistrându-se numeroase tulburări, violenţe, înlăturări din funcţii ale reprezentanţilor administraţiei habsburgice etc.[1890].

Constatând fragilitatea administraţiei habsburgice, întemeindu-se pe forţele paramilitare ucrainene disponibile, care controlau, începând cu data 4 noiembrie 1918, în mare parte Bucovina, reprezentanţii Comitetului Ţinutal Ucrainean au considerat necesar să dea o formă juridică acestei stări de fapt şi să preia puterea în oraşul Cernăuţi şi în partea ucraineană a Bucovinei[1891]. Drept urmare, în dimineaţa zilei de 6 noiembrie au fost ocupate comandamentul corpului de jandarmi, prefectura poliţiei, poşta, direcţia căilor ferate, administraţia financiară şi Banca Ţării Bucovina[1892]. Potrivit informaţiilor furnizate de guvernatorul Bucovinei, în ziua de 6 noiembrie 1918, la ora 11.35, din partea Consiliului Naţional Ucrainean, la el s-au prezentat Elias Semaka şi Nikolaj Spenul, deputaţi în Parlamentul de la Viena, Omelian Popowicz, membru al Consiliului Provincial Permanent al Bucovinei, şi locotenentul Ilia Popowicz. În cadrul întrevederii, Semaka l-a anunţat pe contele Josef von Etzdorf că sediul guvernului Bucovinei a fost ocupat de militarii ucraineni şi i-a cerut să cedeze prerogativele autorităţii guvernamentale în „teritoriile ucrainene din Bucovina şi în oraşul Cernăuţi" în mâinile Consiliului Naţional Ucrainean. Guvernatorul a evidenţiat că această abordare îl va determina să cedeze sub presiunea forţei, însă este dispus să transfere puterea doar împreună reprezentanţilor naţiunilor română şi ucraineană[1893]. El a propus să încerce încă o dată să medieze un acord între români şi ucraineni şi, în cazul în care şi această tentativă va eşua, va transfera puterea

---

[1882] Erich Prokopowitsch, *op. cit.*, p. 35.

[1883] Doctor în drept, şambelan al Curţii Imperiale din Viena, ambasador al Austro-Ungariei în Chile, între 16 decembrie 1912 şi 8 noiembrie 1916.

[1884] Teodor Bălan, *op. cit.*, p. 97.

[1885] Radu Economu, *op. cit.*, p. 14.

[1886] Era vorba despre Vasile Bodnărescu.

[1887] Erich Prokopowitsch, *op. cit.*, p. 44.

[1888] „Die Krise", in „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt", 6. November 1918, p. 1.

[1889] *Ibidem.*

[1890] Erich Prokopowitsch, *op. cit.*, pp. 44–45.

[1891] „Die Krise", in „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt", 6. November 1918, p. 1.

[1892] Teodor Bălan, *op. cit.*, p. 94.

[1893] „Protokoll ausgenommen in Czernowitz am 6. November 1918", in „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt", 7. November 1918, p. 1.

Consiliului Naţional Ucrainean şi lui Aurel Onciul[1894]. Contele von Etzdorf i-a invitat pe Iancu Flondor şi Nicu Flondor la discuţii, însă aceste tratative s-au încheiat fără vreun rezultat[1895].

Ulterior, la ora 16, în faţa sa s-au prezentat din nou liderii Consiliului Naţional Ucrainean, însoţiţi de această dată de deputatul Aurel Onciul, acesta din urmă declarând că este delegatul Consiliului Naţional Român, format din membri ai Parlamentului, structură constituită în baza înaltului *Manifest imperial*, şi că cele două părţi sunt pregătite să-şi asume de comun acord exercitarea autorităţii guvernamentale în Bucovina. Prin semnarea *Protocolului* respectiv, contele Josef von Etzdorf, în numele autorităţilor de la Viena, transmitea autoritatea guvernamentală asupra „ţării Bucovinei" reprezentanţilor „naţiunilor română şi ucraineană"[1896]. Protocolul era semnat, pe de o parte, de contele Josef von Etzdorf, în calitate de „informator", pe de alta, în calitate de „receptori ai informaţiei", de Omelian Popowicz, Elias Semaka, Nikolaj Spenul, pentru ucraineni, iar pentru români, de Aurel Onciul.

Printr-o *Proclamaţie*, semnată în data de 6 noiembrie 1918 de Aurel Onciul şi Omelian Popowicz, cei doi anunţau: „Guvernul imperial, care consideră că sarcina sa s-a încheiat, astăzi ne-a înmânat nouă, în calitate de comisari naţionali ai popoarelor ucrainean şi român, nedivizată puterea de guvernământ din Bucovina. După ce am pregătit acest fapt final, pentru a preveni condiţiile anarhice şi pentru a menţine ordinea şi securitatea publică, am preluat guvernul"[1897].

Ziarele cernăuţene care anunţau preluarea puterii de către cei doi „comisari naţionali", subliniau că încă nu este cunoscută opinia Consiliului Naţional Român pe marginea acestei schimbări de administraţie[1898]. În acest context, în ziua de 7 noiembrie 1918, George Grigorovici a făcut public faptul că Aurel Onciul s-a erijat în delegat al Consiliului Naţional Român fără a consulta şi fără a avea acceptul celorlalţi parlamentari români[1899].

Primul apel făcut public de „noul Guvern" menţiona că în Bucovina au loc neîngrădit jafuri şi că au fost primite numeroase rapoarte din satele şi oraşele provinciei cu privire la devastări, jafuri şi crime, „care amintesc de atrocităţile comise de bolşevici"[1900]. De asemenea, într-un *Apel* adresat locuitorilor capitalei Bucovinei în ziua de 7 noiembrie, Osyp Bezpalko, care se intitula „comisar municipal", în numele „administraţiei provinciei", anunţa că a fost desemnat responsabil cu reorganizarea consiliului local de către delegaţia bucovineană a Consiliului Naţional Ucrainean şi îndemna populaţia la păstrarea vigilenţei, păcii şi ordinii[1901]. Iar în ziua următoare, 8 noiembrie, maiorul Jaskiewicz lansa un apel ofiţerilor şi soldaţilor jandarmi să nu renunţe la exercitarea responsabilităţilor conferite de lege, să conştientizeze că jandarmeria imperială a fost desfiinţată, dar ei se vor putea transfera în unităţile ucrainene şi cele române de jandarmi bucovineni. Maiorul comunica populaţiei că el a fost desemnat drept şef al jandarmilor ucraineni, iar jandarmii români urmau a fi coordonaţi de căpitanul Wilhelm Man[1902].

În pofida preluării pe cale paşnică a puterii, în provincie exista o stare de nelinişte profundă. Ziarul „Czernowitzer Morgenblatt", din 8 noiembrie 1918, relata: „Pe parcursul zilei domină o nervozitate extraordinară în rândul tuturor categoriilor populaţiei, care se reflectă pe chipurile oamenilor. [...] Organele ucrainene de putere depun toate eforturile pentru menţinerea siguranţei şi ordinii, dar nu se poate să nu observi că, în prezent, oraşul a găzduit elemente pe lângă care, spre regret, nu se poate trece fără atenţionare sau apel. De fapt, rătăcesc mici bande care, sub diverse forme, îşi însuşesc bunuri străine, practică extorcările şi nelinişteşc diverse cartiere ale oraşului prin intermediul jafurilor şi actelor de violenţă. Din fericire, până astăzi, aceste cazuri nu au îmbrăcat un caracter catastrofal, dar ele alimentează neliniştea şi sporesc nervozitatea"[1903].

[1894] Олександр Добржанський, *Листопад 1918 р.на Буковині. Ще раз про втрачені можливості*, in *Питання історії України. зб. наук. ст.*, Чернівці, Технодрук, 2008, т. 11, p. 68.

[1895] Erich Prokopowitsch, *op. cit.*, p. 45.

[1896] „Protokoll ausgenommen in Czernowitz am 6. November 1918", in „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt", 7. November 1918, p. 1.

[1897] „Proklamation", in „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt", 7. November 1918, p. 1.

[1898] „Der Umschwung. Abg. Dr. v. Onciul übernimmt gemeinsam mit der Ukrainska Rada die Regierung", in „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt", 7. November 1918, p. 2.

[1899] „Eine Erklärung des Abg. Grigorovici", in „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt", 8. November 1918, p. 3.

[1900] „Appel an die neue Regierung", in „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt", 7. November 1918, p. 2.

[1901] „An die Bevölkerung der Landeshauptstadt Czernowitz!", in „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt", 9. November 1918, p. 3.

[1902] „Die Bukowinaer Gendarmerie. An alle Offiziere und Gendarmen!", in „Czernowitzer Allgemeine Zeitung – Czernowitzer Tagblatt", 10. November 1918, p. 3.

În după amiaza zilei de sâmbătă, 9 noiembrie, în faţa Casei Naţionale a Românilor s-a adunat o mulţime de bucovineni (orăşeni, studenţi, ofiţeri, clerici, soldaţi ş. a.) îmbrăcaţi în haine de sărbătoare, unii cu buchete de flori, veniţi să întâmpine armata română. În jurul orei 18, o patrulă ucraineană a ordonat mulţimii să se disperseze, însă românii au refuzat, ajungându-se la altercaţii. Ucrainenii au început să tragă în aer, provocând panică în piaţă. Câteva doamne şi-au pierdut cunoştinţa, iar una a decedat[1904].

În pofida faptului că, în ziua de 8 noiembrie 1918, în cadrul şedinţei Comitetului Ţinutal Ucrainean s-a adoptat hotărârea ca funcţionarii desemnaţi să rămână la post până în momentul în care în Cernăuţi va intra armata română[1905], în 9 noiembrie majoritatea membrilor Comitetului Ţinutal Ucrainean, inclusiv Omelian Popowicz, s-a retras la Coţmani, iar apoi în Galiţia[1906], aceeaşi atitudine adoptând şi membrii formaţiunilor militare ucrainene[1907]. Menţionăm că Legiunea Carabinierilor Ucraineni „Sici" primise ordin, în 24 octombrie, de la comandantul Armatei a 4-a austro-ungare din Lemberg de a se deplasa în Galiţia[1908]. În plus, în 31 octombrie, căpitanul Dmytro Vitovski, şeful Comitetului Militar Central din Lviv, a dat ordin tuturor forţelor paramilitare ucrainene din Cernăuţi, Stanislaw, Kolomyia şi Zolochiv să se concentreze în Lviv, în sprijinul Consiliului Naţional Ucrainean. Totodată, ordinul transfera responsabilitatea pentru „realizarea acţiunii în Cernăuţi" Regimentului 41 infanterie[1909]. Drept urmare, legionarii ucraineni au părăsit Bucovina, în 2 noiembrie, ajungând în ziua de 3 noiembrie la Lviv[1910]. Legionarii rămaşi la dispoziţia Comitetului Ţinutal Ucrainean au părăsit Cernăuţiul în ziua de 9 noiembrie, devastând, înainte de plecare, depozitele din gara Jucica[1911].

Consiliul Naţional Polonez a decis să susţină preluarea puterii de către Consiliul Naţional Român şi a pus la dispoziţia acestuia legionarii polonezi. În ziua de duminică, 10 noiembrie, detaşamentul de legionari polonezi a trecut în marş prin faţa Casei Naţionale a Românilor, salutând mulţimea aflată în aşteptarea armatei române. Legionarii polonezi au participat şi în ziua de 11 noiembrie la marea demonstraţie organizată cu ocazia intrării trupelor conduse de generalul Iacob Zadik[1912].

Practic, din 10 noiembrie 1918, Consiliul Naţional Român a preluat conducerea asupra tuturor instituţiilor din capitala Bucovinei şi a întâmpinat, în ziua de 11 noiembrie, intrarea Armatei Române în Cernăuţi. În perioada următoare, în condiţiile stabilirii ordinii, CNR a format un guvern al Bucovinei care a gestionat problemele până la finele anului 1918, a purtat negocieri cu celelalte consilii naţionale în vederea asocierii grupurilor etnice respective la programul Constituantei din 27 octombrie şi a pregătit Congresul General al Bucovinei[1913]. În urma întrevederii avute în ziua de 23 noiembrie 1918 de Iancu Flondor cu liderii Consiliului Naţional Polonez, această comunitate a decis să susţină ideea unirii Bucovinei cu Regatul României. Germanii bucovineni au menţionat că vor da răspunsul în urma consultării opiniei membrilor comunităţii, acţiune realizată în cadrul adunării naţionale organizate în ziua de 26 noiembrie, când Consiliului Naţional German s-a pronunţat pentru unirea cu statul român[1914].

[1903] „Czernowitzer Morgenblatt", 8. November 1918. Apud Олександр Добржанський, Володимир Старик, *Змагання за українську державність ...*, pp. 274–275, 277.

[1904] „Czernowitzer Morgenblatt", 10. November 1918. Apud Олександр Добржанський, Володимир Старик, *Змагання за українську державність ...*, pp. 274–275, 277.

[1905] Мирон Кордуба, *op. cit.*, p. 849.

[1906] В. М. Ботушанський, С. М. Гакман et al., *op. cit.*, pp. 424–425.

[1907] Мирон Кордуба, *op. cit.*, p. 851.

[1908] Ion Nistor, *Problema ucraineană...*, p. 265.

[1909] Олекса Кузьма, „Листопадові дні 1918 р.", in О. В. Добржанський, В. П. Старик, *Бажаємо до України!*, pp. 811–812.

[1910] „Ukrainian Sich Riflemen". http://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?link path=pages%5CU%5CK%5CUkrainianSichRiflemen.htm. (6 februarie 2018).

[1911] „Czernowitzer Morgenblatt", 10. November 1918. Apud Олександр Добржанський, Володимир Старик, *Змагання за українську державність ...*, p. 276.

[1912] „Czernowitzer Morgenblatt", 12. November 1918. Apud Олександр Добржанський, Володимир Старик, *Змагання за українську державність ...*, p. 282.

[1913] Constantin Ungureanu, „Consiliul Naţional Român din Bucovina (toamna anului 1918)", în „Revista de Ştiinţe Politice şi Relaţii Internaţionale", anul XV, nr. 1, 2018, pp. 112–116.

În 28 noiembrie 1918, Congresul General al Bucovinei, la care au participat membri ai Consiliului Naţional Român, Consiliului Naţional Polonez, Consiliului Naţional German şi 13 reprezentanţi ai unor comune ucrainene din Bucovina, în urma unor dezbateri şi luări de poziţie, a votat în unanimitate „unirea necondiţionată şi pentru vecie a Bucovinei, în vechile ei hotare până la Ceremuş, Colacin şi Nistru, cu Regatul României"[1915]. Unirea Bucovinei la Regatul României a fost recunoscută şi consacrată prin Tratatul de Pace cu Austria, semnat în 10 decembrie 1919.

Astfel, în toamna anului 1918, Bucovina a devenit unul dintre teritoriile fostei monarhii dualiste care nu a mai dorit să contribuie la perpetuarea formulei imperiale existente. Dintre proiectele privitoare la viitorul Bucovinei, lansate în anii 1917-1918 în dezbaterea publică (evreiesc, german, român, ucrainean), unele intrate în focul verificării (ucrainean), altele respinse total (proiectul evreiesc) sau parţial (cel german) de mersul evenimentelor, proiectul românesc s-a dovedit a fi cel câştigător. Pe lângă conjunctura internaţională, succesul acestuia s-a datorat abilităţii Consiliului Naţional Român din Bucovina de a negocia cu toate părţile, de a nu genera tulburări şi violenţe şi de a-şi urmări cu consecvenţă obiectivele. În lunile octombrie - noiembrie 1918, liderii românilor bucovineni au demonstrat capacitatea de a acţiona cu fermitate şi inteligenţă în circumstanţe extrem de complexe şi de a identifica soluţiile care să le aducă câştig de cauză.

[1914] Teodor Bălan, *op. cit.*, p. 102.

[1915] Ion Calafeteanu, Viorica-Pompilia Moisuc, *op. cit.*, pp. 333–335.

CULTURA ŞI SPIRITUALITATE

SCHITURI ŞI BISERICI DIN ŢINUTUL CERNĂUŢI[1916]

MIRCEA PAHOMI

Monasteries and Hermitages from the Chernivtsi Region

(Summary)*

Mircea Pahomi shows in his article that all Orthodox monasteries and hermitages from the north of Bukovina were located in the border area, i. e. along the rivers Dniester and Cheremosh. They were built of wood and provided a living space suitable for 1 up to 6 monks. Their cultural and spiritual influence was mainly local. These monasteries and small churches were built by Romanian boyars, free peasants and mazils, who also donated them land and mills. In 1783, the Austrian authorities appointed special commissions to demarcate the land properties in Bukovina, thereby abolishing all the hermitages and monasteries. The author shows that between 1772 and 1861 many Romanian boyar families such as Tăutu, Flondor, Cuparencu, Hurmuzachi, Onciul and others founded Orthodox churches in the Chernivtsi area, thus trying to protect and support the national Romanian spirit and religion.

Keywords: Bukovina, Chernivtsi, monasteries, hermitages, Orthodox religion, boyar families.

Vechile lăcaşuri monahale ale cultului ortodox din acest colţ de ţară, aflat la hotarele de nord ale Moldovei, permanent călcat în picioare, prădat şi pustiit prin năvălirea oştilor străine, sunt foarte modeste şi sărace. Bisericile schiturilor, numite şi mănăstioare, fiind din lemn şi lăsate după 1783 în părăsire, au fost supuse şi distrugerii de către intemperiile vremurilor trecute. Ele au fost situate în zona râurilor de hotar, Nistru şi Ceremuş, şi mai puţin în interiorul ţinutului. Având, în general, între unul şi şase călugări, influenţa lor culturală şi spirituală românească s-a manifestat numai pe plan local, spre deosebire de cea a însemnatelor mănăstiri din sudul Bucovinei.

Cu toată sărăcia izvoarelor documentare privind existenţa şi funcţionarea lor, se desprind unele concluzii generale asupra schiturilor din nordul Bucovinei: – majoritatea lor au fost situate în partea de nord a Ţinutului Cernăuţi, în special în apropierea zonelor de graniţă, fiind ctitorite de către boieri, mazili şi răzeşi români, care erau proprietarii locurilor respective şi care le şi înzestrau cu loturi de pământ de mică întindere; – oficierea cultului ortodox în biserici se făcea în limba română, deoarece în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, majoritatea absolută a locuitorilor, chiar şi între Prut şi Nistru erau români. După 1786, când Austria, a dispus alipirea Bucovinei la Galiţia – cu capitala la Lemberg (Lwow) – a început procesul de deznaţionalizare şi o parte a românilor, în special din această zonă nordică, şi-a însuşit limba ucraineană. Recensămintele făcute în decursul timpului stabileau naţionalitatea după limba vorbită, falsificând astfel realitatea demografică. La mijlocul secolului al XIX-lea, episcopul Eugenie Hacman aprobă ca în unele sate dintre Prut şi Nistru, unde rutenii deveniseră majoritari, slujbele religioase să fie făcute şi în limba acestora.

În anul 1782, austriecii au constituit comisii speciale, care, pe baza actelor prezentate, au înregistrat delimitarea proprietăţilor din Bucovina, iar în anul 1783 s-a trecut la desfiinţarea tuturor schiturilor şi a mănăstirilor, păstrând doar pe cele de la Putna, Suceviţa şi Dragomirna. În prezenţa vornicilor şi juraţilor din localităţile în care se aflau situate schiturile, împreună cu delegatul episcopului Bucovinei, s-au întocmit inventare ale bunurilor imobile, obiecte de cult, cărţi, vânzându-se „pâinea", fânul, animalele ş.a., consemnându-se sumele realizate care au fost depuse la lada (casieria) consistoriului Episcopiei din Cernăuţi. Unele biserici au fost lăsate ca parohii, iar altele au fost închise şi, fiind din lemn, s-au dărăpănat cu trecerea timpului. Suprafeţele de pământ deţinute de schituri au fost preluate de Fondul religionar din Bucovina.

Urmând tradiţii străvechi, familii boiereşti române au ctitorit în continuare biserici ortodoxe săteşti care păstrau religia strămoşească, obiceiurile, datinile, şi fiinţa naţională. Redăm mai jos un tabel cuprinzând ctitoriile de biserici ortodoxe între anii 1772 şi 1861:

[1916] „Analele Bucovinei", anul I, nr. 2, 1994, pp. 321–337.

* Traducere: Ştefăniţa-Mihaela Ungureanu.

Nr. crt.	Anul zidirii	Numele de familie al ctitorului	Satul sau comuna	Numele, hramul bisericii noi
1.	1772	Tăutu	Comăneşti	Adormirea Maicii Domnului
2.	1773	Tăutu	Nepolocăuţi	Sf. Parachiva
3.	1778	Stroescu	Băişeşti	Sf. Arhangheli Mihail şi Gavril
4.	1779	Moţoc	Culeuţi	Adormirea Maicii Domnului
5.	1779	Cantacuzino	Oşehlib	Sf. Constantin şi Elena
6.	1786	Cârstea	Dănila	Sf. Cosma şi Damian
7.	1786	Flondor	Hliniţa	Adormirea Maicii Domnului
8.	1791	Morţun	Budeniţa	Sf. Mihail şi Gavril
9.	1791	Marcu	Răpujineţi	Acoperământul Maicii Domnului
10.	1793	Ilschi	Crasna-Ilschi	Sf. Ioan Botezătorul
11.	1794	Zotta	Vrânceni	Adormirea Maicii Domnului
12.	1798	Grigorcea	Prisăcăreni	Sf. Evanghelist Ioan
13.	1798	Volcinschi	Poeni	Sf. Dimitrie
14.	1804	Goian	Jadova	Sf. Mihail şi Gavril
15.	1805	Cuparencu	Călineşti-Cuparencu	Sf. Mihail şi Gavril
16.	1807	Vasilco	Baineţ	Sf. Dimitrie
17.	1808	Enachi	Istrăţuţă-Stăneşti	Sf. Nicolae
18.	1811	Cârstea	Costâna	Sf. Gheorghe
19.	1811	Volcinschi	Poieni	Sf. Dimitrie
20.	1812	Costin	Şipeniţi	Sf. Gheorghe
21.	1812	Mustaţă	Drăcineţ	Sf. Nicolae
22.	1816	Grigorcea	Prisăcăreni	Sf. Cosma şi Damian
23.	1820	Bontaş	Valea Seacă	Pogorârea Sf. Duh
24.	1822	Onciul	Cuciurul Mic	Sf. Nicolae
25.	1822	Tabără	Cuciurul Mic	Sf. Nicolae
26.	1825	Hurmuzachi	Cernauca	Sf. Arhanghel Mihail
27.	1826	Cantacuzino	Ocna	Sf. Ioan Teologul
28.	1826	Dobrovolschi	Dobronăuţi	Sf. Nicolae
29.	1833	Grigorcea	Gogolina	Sf. Dimitrie
30.	1834	Neculce	Boian	Adormirea maicii Domnului
31.	1834	Petrino	Văşcăuţi	Sf. Nicolae
32.	1835	Vasilco	Stăneştii de Sus	Aducerea Moaştelor Sf. Nicolae
33.	1835	Tabără	Vasilău	Biserica Naşterea Maicii Domnului
34.	1851	Zotta	Borăuţi	Acoperământul Maicii Domnului
35.	1855	Vlaicu	Horoşăuţi	Adormirea Maicii Domnului
36.	1861	Popovici	Stroieşti	Naşterea Maicii Domnului

Schitul Jadova, Storojineţ

Biserica din satul Jădăuţi, Ţinutul Cernăuţi, este menţionată în uricul lui Ştefan cel Mare din 15 martie 1490, ea fiind dată Episcopiei Rădăuţi de către Alexandru cel Bun (1400–1431). În 30 aprilie 1704, voievodul Moldovei, Mihai Racoviţă, întăreşte uricul Episcopiei de Rădăuţi de stăpânire a 50 de biserici cu popi, între care figurează şi cea din Jadova; aceste biserici erau obligate să plătească episcopiei dajdia, plocoanele, gloabele şi toate veniturile bisericeşti[1917].

În ultimele decenii ale secolului al XVII-lea, Ţinuturile Cernăuţi, Suceava şi Ocolul Câmpulungului au fost ocupate de către trupele polone, în care erau înrolaţi şi moldoveni, iar unii boieri se ocupau cu administraţia zonei respective, fiind sub ascultarea coroanei poloneze.

Într-un document din 19 februarie 1687, dat la Lwow, Stanislaw Jablonovschi, hatmanul Poloniei, scuteşte moşia Jadova a fraţilor Isac şi Gheorghiţă Goian, interzicând staţionarea şi întreţinerea trupelor, confiscarea „pâinii" şi a căruţelor de pe această moşie[1918].

Prin anul 1742, Gheorghe Vlad, fiul lui Andronache Vlad, călugărit sub numele de Gherasim, înfiinţează schitul Jadova, dăruindu-i şi locul respectiv.

[1917] Veronica Vasilescu, Doina Duca-Tinculescu, *Catalogul documentelor moldoveneşti din Direcţia Arhivelor Centrale*, vol. V (1700–1720), Bucureşti, Întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918", 1974, pp. 79–80.

[1918] Vasile Gh. Miron, Mihai-Ştefan Ceauşu, Gavril Irimescu, Sevastiţa Irimescu, *Din tezaurul documentar sucevean. Catalog de documente: 1393–1849* (în continuare se va cita: *Din tezaurul documentar sucevean*), Bucureşti, Direcţia Generală a Arhivelor Statului, 1983, pp. 199, 289.

În 21 mai 1752, Antohie, fiul lui Gavril Goian, cu mama şi fraţii săi, dau lui Dositei (Herescu) episcop de Rădăuţi, scrisoare de despărţire de soţia sa Ilinca. Martori au fost: Teofan – ieromonah din Jadova, Toader Goian şi Ştefan, diacon. Documentul a fost scris de Ioan, protopop[1919]. În 1754, fraţii Ştefan şi Dumitru Taboră dăruiesc schitului cu hramul „Naşterea Mariei" (Maicii Domnului), o poiană numită Lazul Ciolan. În 19 mai 1758, Scarlat Grigore Ghica, domnul Moldovei, trimite pe Constantin Başotă, ispravnic de Suceava, să stingă conflictul dintre Sava, stareţul schitului Jadova, şi boierul Alexandru Vasilco, pentru satul Lucavăţ, ţinutul Suceava, pe care-l împresoară „în tăria lui fără de cale"[1920]. Andrei fiul lui Vasile Vlad, vinde egumenului Gherasim (Gheorghe Vlad), în 10 mai 1761, cu doi galbeni, unele ogoare din ţarina Jadovei[1921]. Gheorghe Vlad, cu numele călugăresc Gherasim, fiul lui Andronache Vlad, dăruieşte în 20 februarie 1765, mănăstirii Jadova, 1,5 otgoane de loc din satul Vasilău pe Nistru, cerând şi carte de blestem de la episcopul de Rădăuţi, Dositei Herescu, pentru a nu se mai amesteca şi certa cu fraţii săi[1922].

În anul 1776, schitul Jadova avea şase călugări. Egumenul Gherasim de la schitul Jadova fiind bătrân, trimite în 18 februarie 1782 în locul lui pe ieromonahul Clement, care declară Comisiei imperiale austriece de delimitare a proprietăţilor din Bucovina, averea pe care o poseda schitul.

În august 1783, schitul Jadova a fost desfiinţat de către autorităţile austriece, timp în care aici erau cinci călugări, precum şi egumenul Gherasim. Cele zece fălci de pământ pe care le deţinea schitul au fost înapoiate ctitorilor donatori care mai erau în viaţă[1923].

În 8 octombrie 1788, Forum Nobilium al Galiţiei şi Lodomeriei acordă, la cererea lui Gheorghe, Dumitru, Vasile şi Teodor Goian, mazili din satul Jadova, ţinutul Suceava, titlul de nobili[1924].

Schiturile de la Mămăieşti pe Prut

Mănăstirea Suceviţa, ctitorie a lui Ieremia Movilă, domnul Moldovei, avea primit în dar de la fratele acestuia, mitropolitul Gheorghe Movilă şi satul Mămăieşti din ţinutul Cernăuţilor. În timpul luptelor pentru domnie dintre membrii familiilor lui Ieremia şi Simion Movilă, precum şi cele cu partizanii lui Ştefan Tomşa voievod, mănăstirea Suceviţa ajunsese la mare sărăcie din cauza jafului oştilor polone şi turceşti antrenate în acest conflict, fiind apoi prădată şi de tâlharii din Bistriţa. Mănăstirea Suceviţa, cu o parte din averea sa, a fost închinată Schitului Mare din Galiţia – Polonia, unde trăia Maria, fiica lui Ieremia Movilă.

Prezentăm în continuare unele documente privitoare la schiturile de la Mămăieşti pe Prut, care redau informaţii istorice privitoare şi la subordonarea acestora faţă de Schitul Mare din Galiţia.

Un document din 1 august 1615, dat în Iaşi de Ştefan Tomşa, voievod al Moldovei, menţionează că „mănăstirea Suceviţa a fost prădată de leşi"[1925]. În 20 octombrie 1629, scrisoarea egumenului Anastasie menţionează că 50 de tâlhari şi furi din Bistriţa „au tâlhuit mănăstirea Suceviţa, de-au rămas numai piatra"[1926]. Într-un document din 31 martie 1648, dat în Iaşi, se menţionează că „Mănăstirea Suceviţa, din cauza multor neorânduieli a ajuns aproape de pustiire". La dorinţa Mariei, fiica lui Ieremia voievod, domnitorul Vasile Lupu, împreună cu ierarhii bisericii şi marii boieri încuviinţează ca acest locaş, cu averea şi supuşii săi, să fie închinată părinţilor din Schitul Mare – Galiţia[1927]. În 13 iulie 1659, Gheorghe Ghica voievod dăruieşte Schitului Mare din Galiţia zeciuiala din cereale (fără fâneţe) de la târgul Cernăuţi[1928]. În 6 martie 1660, Ştefăniţă vodă, fiul lui Vasile Lupu voievod, întăreşte închinarea mănăstirii Suceviţa către Schitul Mare, dăruindu-i şi satul Mămăieşti, care era în stăpânirea mănăstirii[1929]. Istrate Dabija voievod, cu încuviinţarea mitropolitului Ghedeon, a episcopilor de Roman şi Huşi şi a boierilor ţării, dă în 18 martie 1665, Schitului Mare, biserica din întregii Mămăieşti, Ţinutul Cernăuţi, cu 12 case de supuşi, cu mori pe Prut şi patru prisăci, care erau ale Mănăstirii Suceviţa, precum şi scutiri de dări, „ca să le fie de metoh"[1930]. În 1 septembrie 1666, Iliaş Alexandru întăreşte Schitului Mare din Ţara Leşească, cu hramul „Răstignirea lui Hristos", satul Mămăieşti şi seliştea Revna din apropierea acestuia, dăruit de marele logofăt Solomon Bârlădeanu, scutindu-le de dări. Schitul Mare va trimite călugării lor la acest metoh, iar ţăranii să asculte de acest schit[1931]. Nicolae Alexandru Mavrocordat voievod, întăreşte în 4 iulie 1712, în Iaşi, Schitului Mare din Ţara Leşească, cu hramul Sfintei Cruci, satul Preşeşti, ţinutul Hârlău, jumătate din satul Mitcău şi satul Pilipăuţi, ambele din Ţinutul Cernăuţi, care au fost dăruite de boieri[1932]. Tot Nicolae Alexandru Mavrocordat, întăreşte în 29 mai 1713 Schitului Mare „care au metoh în ţară, la Mămăieşti, satul Mitcău din ţinutul Cernăuţi"[1933]. În 20 iunie 1767, voievodul Grigore Ioan Calimachi, întăreşte Schitului Mare daniile domnilor de dinaintea sa. Scuteşte de dări „metohul schitului ce este la Mămăieşti pe Prut, Ţinutul Cernăuţiului". Cei 12 oameni străini ruşi ce s-ar aduce din Ţara Leşească acolo, se vor prezenta la visterie pentru a li se stabili birul după putinţa lor, „şi apoi să se aşeze cu traiul lor la Mămăieşti"[1934].

[1919] *Ibidem.*

[1920] Teodor Balan, *Documente bucovinene*, vol. IV, Cernăuţi, Tipografia „Mitropolitul Silvestru", 1938, pp. 180–181.

[1921] *Ibidem.*

[1922] Isidor Onciul, *Fondul religionariu greco-ortodox al Bucovinei. Substratul, formarea, dezvoltarea şi starea lui de faţă*, Cernăuţi, Tipo şi litografia concesionată arch. Silvestru Morariu Andrievici, 1891, p. 64; Erast Hostiuc, *Schiturile şi sihăstriile Bucovinei de altădată*, Cernăuţi, Tipografia „Mitropolitul Silvestru", 1936, pp. 77 – 80, 172, 175.

[1923] Isidor Onciul, *op. cit.*, p. 64.

[1924] *Din tezaurul documentar sucevean*, p. 489

[1925] Teodor Balan, *Documente bucovinene*, vol. I, Cernăuţi, Tipografia „Glasul Bucovinei", 1933, pp. 158 – 163; *Din tezaurul documentar sucevean*, pp. 96–97.

[1926] Nicolae Iorga, *Documente româneşti din arhivele Bistriţei*, vol. I, Bucureşti, Editura Socec, 1903, pp. 46–47.

[1927] Dimitrie Dan, *Mănăstirea Suceviţa cu anexe de documente ale Suceviţei şi Schitului celui Mare*, Bucureşti, Tipografia Bucovina, 1923, pp. 203–205.

[1928] Teodor Balan, *op. cit.*, vol. III, p. 162.

În faţa Comisiei de delimitare a proprietăţilor, se prezintă în 15 februarie 1782, eclesiarhul Schitului Mare, Isachie, ieromonahul Ghelasie şi Gurie (Hurie), proegumenul Mănăstirii Suceviţa, care declară că schitul posedă în Bucovina următoarele proprietăţi: satele Mămăieşti, Revna, jumătate din Mitcău, o măcrişte în oraşul Cernăuţi (dăruită de Ieremia fiului său, Marcu, care mai trăieşte şi fiind foarte bătrân este susţinut de Marele Schit) şi zeciuiala de pe locurile oraşului Cernăuţi, însă fără cea de pe fâneţe. La supunerea mănăstirii Suceviţa către Schitul Mare, aceasta şi-a rezerva o parte din sate, predând numai satul Mămăieşti din apropierea Galiţiei „ca să aibă o macrişte şi să poată trage foloase din acest sat".

În 2 iulie 1777 încetează relaţiile de subordonare a Mănăstirii Suceviţa faţă de Schitul Mare din Galiţia, care a fost desfiinţat de către austrieci în 1 iulie 1785. Autorităţile au avut dificultăţi cu personalul monahal al Schitului Mare, care s-au opus un timp să evacueze schiturile de la Mămăieşti[1935].

Isaia, ierodiacon la mănăstirea Putna, în 18 ianuarie 1784, întocmeşte izvodul vaselor de cult, veşmintelor şi cărţilor ce se aflau în schitul de la Mămăieşti la desfiinţarea lui[1936]. În 1773, Dositei Herescu, episcop de Rădăuţi, ridică în satul Vlădichii pe pârâul Suceviţa, lângă Rădăuţi, o biserică de lemn, pe care o mută apoi în satul Mămăieştii Noi sau de Jos. În anul 1789, Consistoriul din Cernăuţi dăruieşte bisericii din Mămăieştii Noi catapeteasma şi stranele de la Sihăstria Putnei, desfiinţată în 1785[1937].

După lucrările publicate de către Erast Hostiuc şi Isidor Onciul, în satul Mămăieşti, Schitul Mare din Galiţia a ridicat, în 1667, un schit şi apoi un metoh de călugări, care au fost desfiinţate în 1783. Una dintre biserici devine parohie, iar alta a fost dăruită satului Sadagura, însă fără catapeteasmă, care a fost aşezată în capela episcopală din Cernăuţi. După construirea noii reşedinţe mitropolitane din Cernăuţi, această catapeteasmă a fost dăruită bisericii din Sasca, cu hramul „Sfântul Ioan cel Nou de la Suceava", ctitorită în 1878, ce aparţine de parohia satului Mihalca din Ţinutul Cernăuţi.

În anul 1744, Isaia, proegumenul Schitului Mare, ridică în satul Revna, o biserică de lemn, devenită schit de călugăriţe şi desfiinţată de austrieci în 1783, fiind apoi transformată în parohie.

Odată cu reorganizarea bisericilor eparhiei Bucovinei din 1784, satul Mămăieşti figurează cu două biserici şi trei preoţi. În 1889 a fost ridicată în satul Revna, cu contribuţia Fondului bisericesc, o nouă biserică cu hramul „Sfântul Nicolae". Vechea biserică de lemn, având o formă mai deosebită şi cu turn, a fost mutată în satul Slobozia – Comăreşti (Storojineţ), în anul 1895, dar ea a ars în timpul Primului Război Mondial. Anuarul Arhidiecezei Bucovinei pe anul 1924 (pp. 22–23) menţionează în Mămăieştii Vechi Biserica Sf. Ioan Botezătorul, ridicată în 1864 prin contribuţia Fondului bisericesc. În Mămăieştii Noi este consemnată biserica filială cu hramul „Acoperământul Maicii Domnului" din anul 1773, precum şi noua biserică cu acelaşi hram, clădită în 1908, prin contribuţia Fondului bisericesc şi a sătenilor.

[1929] Mihai Regleanu, Doina Duca, Constanţa Negulescu, *Catalogul documentelor moldoveneşti din Arhiva Istorică Centrală a Statului*, vol. III (1653 – 1675), Bucureşti, Editura Arhivele Statului, 1968, p. 124.

[1930] Dimitrie Dan, *op. cit.*, pp. 204–205.

[1931] Teodor Balan, *op. cit.*, p. 28.

[1932] *Ibidem*, pp. 168–170.

[1933] Veronica Vasilescu, Doina Duca Tinculescu, *Catalogul documentelor moldoveneşti din Direcţia Arhivelor Centrale*, vol. V (1701–1720), Bucureşti, Întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918", 1974, pp. 317–318.

[1934] Nicolae Iorga, *Studii şi documente*, vol. VI, Bucureşti, Editura Socec, 1904, p. 134.

[1935] Dimitrie Dan, *op. cit.*, pp. 203–206; Teodor Balan, *op. cit.*, vol. IV, pp. 245–247.

[1936] *Din tezaurul documentar sucevean*, p. 471.

[1937] Dimitrie Dan, *Mănăstirea şi comuna Putna*, Bucureşti, 1905, pp. 24, 79.

Condica lui Constantin Mavrocordat din anii 1742–1743 cuprinde şi alte documente privind schitul Mămăieşti. În 10 martie 1710, Nicolae Mavrocordat scuteşte de plata goştinei 220 de oi ale schitului din Mămăieşti. În 26 iulie 1733, domnitorul Grigore Ghica scuteşte metohul Mămăieşti de orice dajdie şi precizează că cinci „liudi" ruşi să fie posluşnicii schitului.

În 1 ianuarie 1741, domnitorul Ghica al II-lea dă lunar din vama de la Cernăuţi câte două ocă de untdelemn, o litră tămâie, scutind de dări 50 de stupi, 15 vite, cinci cai ai metohului Mămăieşti. În 3 martie 1742, voievodul Constantin Mavrocordat dă acelaşi scutiri şi miluiri ca cele din 1741, scutind în plus 250 de oi de goştină şi, în plus, întărindu-i dijma locului domnesc din Cernăuţi.

Schitul de maici din Voloca, Ţinutul Cernăuţi

Satul Voloca era stăpânit, la 1753, de către mazilul Nichita Mitran, împreună cu feciorii săi, Nicolai şi Onufraş, aflându-se în hotar cu satul Cuciurul Mare, ce era stăpânit de către Mănăstirea Putna. Uricul lui Ştefan cel Mare din 15 martie 1490, menţionează în satul Cuciurul Mare trei biserici cu popi, care erau existente şi pe timpul domniei lui Alexandru cel Bun (1400–1432).

În 17 februarie 1782, ieromonahul Anton declară, în faţa Comisiei imperiale austriece de delimitare a proprietăţilor din Bucovina, că schitul fusese ctitorit „acum 40 de ani" (deci în 1742), de către călugărul Dumnici. Schitul se află în pădurea ce este a răzeşilor. În jurul schitului se afla o falce de loc, dăruită acestuia de călugărul Dumnici[1938]. Schitul nu are zapise pentru acest loc. În anul 1783, schitul din Voloca împreună şi cu celelalte schituri au fost desfiinţate de către autorităţile austriece.

În anul 1784, în satul Voloca, se ridica Biserica Adormirea Maicii Domnului, care a fost lărgită în 1890.

Schitul Crisceatec pe Nistru

Pe locul unui vechi sat de lemn cu hramul „Sfântul Ioan Teologul", datând din prima parte a secolului al XVIII-lea, a fost ridicată o biserică din piatră în anul 1766, care a dus şi la reînfiinţarea schitului Crisceatec. După cum remarca Gh. Balş în anul 1933, biserica este mai mult pitorească, decât cu valoare arhitecturală. Biserica are dimensiunile de 11,80 m × 7,50 m, turnul clopotniţei (5,60 m × 6,70) se află alipit lăcaşului sfânt, având în el şi intrarea credincioşilor. În interiorul bisericii se află un mormânt din anul 1772[1939].

Prezentăm în continuare o serie de documente care aduc informaţii privitoare la istoria acestui locaş de origine moldovenească: – 1 martie 1768. „Pe timpul părinţilor noştri a stat pe moşia Repujniţa, dinspre Zalescic, pe stânca izvorului Crisceatec, un schit de lemn cu hramul «Sf. Apostol Ioan». Fiind gâlceavă între călugări, schitul a fost dărâmat la porunca episcopului [de Rădăuţi], locul rămânând pustiu. Oamenii ziceau că la izvorul de lângă biserică, în ziua hramului se vede o lumină. La acest izvor s-au tămăduit mai mulţi bolnavi. La îndemnul călugărului Venedict, răzeşii se învoiesc ră ridice o biserică de lemn. Le cerea târgoveţului sârb Toader Hagiu, care se angajează să ridice o biserică din piatră, răzeşii din familiile Talpă şi Botez se învoiesc, stabilind condiţiile şi hotarul locului respectiv"[1940]; 1 martie 1768. „Mihalache Talpă – capitan, Constantin Talpă, Grigore Botez, Ieremia Botez, Gheorghe Talpă – postelnic, Caterina Botezoaia şi Ioan Cozma, mare căpitan de Iaşi, dăruiesc mănăstirii Crisceatec, aflată în satul lor, Repujniţa, Ţinutul Cernăuţi, bucata de loc ce este în jurul mănăstirii. Această mănăstire a fost construită din piatră de către negustorul sârb Toader Hagiu, pe locul bisericii de lemn ridicată de către Talpă şi Botez, la îndemnul călugărului Venedict, lângă izvorul de la Crisceatec, unde s-au lecuit mulți oameni bolnavi. Mai înainte pe acest loc, la izvorul dinspre Zalescic, pe stânca numită Crisceatec, a fost un schit de călugări, care a fost mai apoi dărâmat din porunca episcopului, deoarece călugării se certau între ei, locul rămânând o vreme pustiu. Hotarul acestei bucăți de loc din Repujnița: malul Nistrului, satul Dumbrăveni din Poiana, dealul Stânca, pârâul Pujiliuca, Zapodie drumul de la Repujnița la Zwiniace, movila Hoşorova, pârâul Cernetinului, hotarul Zwiniace. Toader Hagiu şi călugării mănăstirii să se lege în scris că nu se vor întinde mai mult şi vor stăpâni numai partea lor. Blestem. Martor: Constantin Cogălniceanu, fost mare stolnic"[1941]; – 10aprilie 1768. „Toader Goian, Gheorghe Carp şi Grigorie Ceauş, răzeşi, vând negustorului Hagi Toader jumătate din satul Zwiniace cu două mori situate pe malul Nistrului, Ținutul Cernăuți, cu prețul de 1 000 de lei pentru a înzestra schitul Crisceatec, ctitoria cumpărătorului pe moşia Repujnița. Această jumătate de sat, Zwiniace, a fost vândută de Țintă, fratele socrului lor Toader Nacul, nemților luterani din satul vecin Prelipce, cu 80 lei şi răscumpărată de vânzători cu suma de 1 017 de lei, care cu cheltuiala şi dobânda banilor, se ridica la peste trei pungi de bani [punga conținea câte 500 de monede de acelaşi fel]"[1942]; – 12 aprilie 1768, Iaşi. „Grigore Calimachi, domnul Moldovei, întăreşte dania făcută mănăstirii Crisceatec de către Toader Hagi, negustor, anume ½ din satul Zwiniace din ținutul Cernăuți, cumpărată de el cu zapisul din 10 aprilie 1768, cu suma de 1 000 de guldeni, de la Tănase Goian, logofăt de visterie, Grigorie Ceauşul şi Gheorghe Carp – vătaf de cămăraşi, ginerii lui Toader Nacul. Acesta cu nepotul său Toader Volcinschi stăpânesc ½ din satul Zwiniace pe Nistru, cealaltă jumătate de sat, partea familiei Țintă, a fost vândută de frații Țintă unor nemți luterani din satul vecin, Prelipcea, cu 470 de guldeni. Împotriva acestei vânzări s-au ridicat ginerii lui Nacul şi, în urma procesului, s-a hotărât ca ei să răscumpere această parte de sat de la nemți. Aceştia însă au mai cerut 537 de guldeni, pe care i-au plătit lui Țintă drept arendă, sumă pe care le-a recunoscut-o. Păun starostele de atunci al Cernăuților. Toată cheltuiala cu dobânda pentru ½ din satul Zwineacea se ridică la 1 500 de guldenui"[1943]; – 29 iulie 1771. Este menționată zidirea schitului Crisceatec şi înzestrarea lui de către Toader Hagiu, fiind pe hotarul satului Repujnița şi închinat mănăstirii Zograful de la Svetagora (Muntele Athos)[1944]; – 15 februarie 1782. Paisie, egumenul schitului Crisceatec, se prezintă în fața Comisiei imperiale de delimitarea proprietăților din Bucovina şi declară că schitul a fost ridicat de un negustor, Toader Hagiu, şi se află pe pământul satului Repujnița. Poseda jumătate din satul Zwineace, danie de la ctitor, pe care-l cumpărase cu 1 000 de guldeni de la nemții luterani de acolo. Schitul nu posedă un act de danie de la Hagiu, ci o confirmare a acestei cumpărături de la voievodul Grigore Calimachi. Egumenul arată că posedă „o scrisoare hotarnică polonă pentru jumătatea sa de sat, pentru care a avut certuri cu Ioniță Volcinschi, posesorul celeilalte jumătăți de sat, care a uzurpat o parte din moşia sa. Pământul pe care se află schitul a fost dăruit de către răzeşii Talpă şi Botea. Semnează comisia"[1945].

[1938] Teodor Balan, *op. cit.*, p. 103.

[1939] G. Balş, *Bisericile şi mănăstirile moldoveneşti din veacurile XVII–XVIII*, Bucureşti, Fundaţia „Regele Ferdinand I", 1933, pp. 255–257, 302, 549.

[1940] Teodor Balan, *op. cit.*, vol VI., pp. 203–205.

În anul 1783, schitul Crisceatec a fost desființat de către comisiile austriece, iar proprietățile sale au fost preluate de către Consistoriul din Cernăuți, trecând apoi la Fondul religionar al Episcopiei Bucovinei.

Nicolae Iorga a publicat următoarele inscripții aflate în biserică: pe uşa bisericii: „În anul Domnului 1765. Uşa aceasta a scris-o închinătorul mormântului lui Dumnezeu, al lui Toader ctitorul fiu, Preda"; pe uşa de la clopotniță: „În anul Domnului 1765, fiul lui Hagi Toader Preda"; în pronaos: „1772, anul, luna fevruar, 10 zile"[1946].

În anul 1936, prin grija Comisiunii Monumentelor Istorice din România, biserica din Crisceatec, județul Cernăuți, a fost renovată, reparându-se în acelaşi timp şi iconostasul, fiind apoi sfințită şi redată cultului religios ortodox[1947].

[1941] *Ibidem*, pp. 208–211; Erast Hostiuc, *op. cit.*, pp. 141–144; *Din tezaurul documentar sucevean*, pp. 387–389, 450–451.

[1942] *Ibidem*.

[1943] *Ibidem*.

[1944] *Ibidem*.

[1945] *Ibidem*.

[1946] N. Iorga, *Românismul în trecutul Bucovinei*, Bucureşti, Vălenii de Munte, Aşezământul tipografic „Datina Românească", 1938, p. 366.

[1947] Dr. Petre Luția, „Raportul secțiunii regionale a Comisiunii Monumentelor Istorice", în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice", aprilie – iunie 1937, p. 95.

În anii stăpânirii sovietice, după informaţiile din „Calendarul creştin ortodox al românilor bucovineni pe anii 1992–1993”, biserica a fost renovată, ea funcţionând ca mănăstire cu zece călugări[1948].

Schitul Luca pe Nistru

Schitul Luca a fost situat în satul Zwiniace pe Nistru, Ţinutul Cernăuţi, pe moşia Costriujuca (nume care provine de la numele familie româneşti Costriuj). Aici era un schit de lemn ridicat pe la 1740, de către mazilul român Atanasie Ţintă, care avea în anul 1776 un număr de şapte călugări. Schitul a fost desfiinţat de către austrieci.

Redăm mai jos documentele care se referă la acest schit: – 21 iunie 1747. „Tănase Ţintă căpitan şi fratele său Ilie Ţintă moşteniseră de la mama lor, Iftimia, fiică a lui Isac Cocoran, jumătate din satul Zwiniace, revenindu-le fiecăruia câte un sfert din sat. Tănase Ţintă căpitan dăruieşte partea sa de sat nepotului său Gheorghe, fiul lui Ilie, care la rândul său o donează schitului Luca pe Nistru, unde era egumen Gherasim. Hotarul acestui sfert de sat dăruit schitului era următorul: Nistru, partea de Prelipce a lui Manoli, Drumul îngust, pârâul Ciurac, Piatra culcată, hotarul Prelipcei. Martori: Niculai Manoli, Ilie popa din Repujniţa, Miron Gafencu-stolnic”[1949]; – 5 februarie 1782. „În faţa Comisiei austriece de delimitare a proprietăţilor se prezintă ieromonahul Gherasim, egumenul schitul Luca. Acesta declară că schitul a fost clădit de Anastasie Ţintă, mazil, în urmă cu aproximativ 40 de ani, având ca proprietate o bucată de pământ de 12 fălci în jurul său, teren care i-a fost dăruit de Ţintă şi pe care-l stăpâneşte în linişte. Comisia consemnează că schitul avea 8 fălci de arătură, 4 fălci de fâneţe, ½ falce de grădină, 3 fălci de pădure, 4 cai, 10 vite, 7 oi, 12 stupi şi 8 ţigani”[1950].

În august 1783 schitul a fost desfiinţat de către austrieci, biserica a fost închisă şi s-a năruit în timp. Obiectele de cult au fost date altor biserici, iar clopotele au fost dăruite bisericii din satul Ţibeni de pe râul Suceava. Cele 12 fălci de pământ s-au numit Costriujuca, fiind vândute, prin anii 1811–1812, de către Fondul religionar ortodox din Bucovina. În anul 1887, boieroaica Safta Zotta, născută Gafencu, dă 1050 de ducaţi, cu care se construieşte o biserică nouă[1951].

Schitul Babin pe Nistru

Satul Babin de pe Nistru, Ţinutul Cernăuţi, se afla în secolul al XVII-ea în stăpânirea marelui logofăt Gavrilaş Mateiaş, cumnatul domnitorului Miron Barnovschi. În anul 1660, domnitorul Ştefan Lupu întăreşte lui Iordache Cantacuzino, căsătorit cu Alexandra, fiica lui Gavrilaş Mateiaş, satele moştenite de la socrul său, între care figurează: Chiselu, Borăuţi, Stefanofca, Inueuţi, Sişcăuţi, Zastavna, Doroşcăuţi, Babin, Prelipcea, Vasileu, Cernauca, Rohozna, Lenteşti, Ciucur, Lehăceni, o parte din Boian, Oroftiana, Onut şi Samuşin[1952].

În satul Babin a existat în timpurile vechi o mănăstire – sihăstrie, dar prin multele războaie cu turcii sau cu polonii, aceasta a fost distrusă şi dărâmată. Prin anul 1751, călugărul Onufrei a clădit o nouă biserică din lemn şi chilii pentru câţiva călugări ai schitului. Acest schit avea numai o jumătate de falce de teren, răzeşii satului lăsându-i pe călugări să are câte o bucată de loc, dându-le puţin fânaţ şi lemne de foc. În anul 1776, în schitul Babin erau trei călugări.

În documentul de la 15 februarie 1782, este amintit Laurentie, egumenul schitului Babin. Acesta declară în faţa Comisiei austriece de delimitare a proprietăţilor din Bucovina că schitul a fost construit de către călugărul Onufrei, în urmă cu aproximativ 30 de ani, pe locul unde pe vremuri fusese o biserică şi o sihăstrie care au fost distruse din cauza numeroaselor războaie cu turcii. Schitul poseda o jumătate de falce de grădină pe care era aşezat. Din documentul amintit, reiese că locul din jur era al răzeşilor, care prin fâneţe, lemne şi alte danii asigurau existenţa călugărilor. Schitul mai avea şi o moară cu un vârtej, aflată tot pe pământul răzeşilor, doi cai, şapte vite şi 50 de stupi[1953].

[1948] „Calendarul creştin ortodox al românilor bucovineni pe anul 1992–1993”, Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1992, p. 23.

[1949] *Din tezaurul documentar sucevean*, pp. 40–41.

[1950] Erast Hostiuc, *op. cit.*, pp. 83–85.

[1951] Isidor Onciul, *op. cit.*, p. 55.

[1952] Maria Soveja, Mihai Regleanu, Doina Tinculescu, ş.a., *Catalogul documentelor moldoveneşti din Direcţia Arhivelor Centrale*, Supliment I, Bucureşti, Editura Arhivele Statului, 1975, p. 252.

În 23 ianuarie 1784, Toader Zaharovschi, preot asesor, întocmeşte inventarul „rădicatului" schit Babin de pe malul Nistrului, în care menţionează: o biserică mijlocie de lemn cu turn şi cruce de fier, o casă din bârne, două chilii, o moară cu piatră pe pârâul Babin. În jurul schitului, o pădurice de stejar şi aluni, o falce de pământ, o moşie spre hotarul leşesc[1954]. În 29 ianuarie 1784, în Cernăuţi, Toader Zaharovschi, preot asesor, declară că „moşia" schitului Babin a fost vândută lui Vasile Marcu pe trei ani, cu patru galbeni pe an, sumă depusă în lada Consistoriului. Cumpărătorul este obligat să repare moara cu cheltuiala sa. Schitul păstrează 50 de clăi de grâu, 40 de clăi de orz, două coreţe ovăz, un stog de fân[1955].

Schitul a fost desfiinţat de autorităţile austriece, biserica fiind închisă, ea dărâmându-se prin trecerea timpului. În 1785, episcopul Dositei Herescu, dăruieşte catapeteasma bisericii din Babin satului Dubăuţi – Ţinutul Cernăuţi. În anul 1908, a fost ridicată în satul Babin o nouă biserică.

Schitul Zamostea pe Ceremuş

Satul Zamostea din Ţinutul Cernăuţi apare între localităţile în care erau cele 50 de biserici cu popi pe care Alexandru cel Bun (1400–1432), domnul Moldovei, le întăreşte Episcopiei de Rădăuţi, „ca să asculte de acestea cu darea, plocoanele, pricinile şi tot venitul popesc". Acest uric a fost întărit Episcopiei de Rădăuţi de către Ştefan cel Mare, în 15 martie 1490, apoi în 30 aprilie 1704, de către domnitorul Mihai Racoviţă voievod[1956].

În prima parte a secolului al XVII-lea, satul Zamostea se afla în stăpânirea lui Dumitru Gherman, iar în ultimul deceniu al aceluiaşi secol, nepotul său Constantin Turcu, rohmistru în armata polonă şi fost staroste de Cernăuţi, avea ¼ din Zamostea, „parte aleasă şi stâlpită de către vornicul Petriceicu, fiind zălogită lui Ţintea pentru un împrumut de 20 lei".

În anul 1704, domnitorul Mihai Racoviţă întăreşte lui Constantin Turcu, rohmistru moşiile: ½ din Banila, 1/8 din Zamostea, ½ din Horoşăuţi, ¼ din Putila, 1/5 din Răstoace şi o parte din Doroşăuţi[1957]. În 4 iulie 1705, o parte din Zamostea din Ţinutul Cernăuţi, se afla în stăpânirea lui Grigoraşco Tabără, iar în 9 octombrie 1728, un sfert din sat se afla în posesia lui Toader Ţintă, care avea pricină cu fiii lui Onciu[1958].

Începând cu anul 1723, apare menţionată în documente mănăstirea Zamostea, care primeşte danii domneşti şi numai în anul 1782 ea este numită schit. Ctitor al schitului este menţionat Dumitru Para, fost staroste de Cernăuţi, dar, în 1750, Dumitrescu Vlad se declară ctitor al mănăstirii Zamostea.

În documentul din 13 decembrie 1723, dat la Iaşi, domnitorul Mihai Racoviţă dăruieşte mănăstirii Zamostea, din ţinutul Cernăuţi, câte două ocale de untdelemn pe lună din vama Cernăuţi[1959].

În jurul anului 1726, Maria Vlad, fiica lui Vasile Cernauvschi, dăruieşte mănăstirii Zamostie o bucată de pământ[1960]. În 22 februarie 1726, Dumitraşcu Cernauvschi dăruieşte mănăstirii Zamostie o bucată de pământ[1961]. În 23 martie 1733, într-un document dat în Iaşi, domnul Grigore al II-lea, reduce mănăstirii Zamostie din Ţinutul Cernăuţi, deseatina din stupi până la 200 de stupi, să se dea câte un leu la zece stupi, ca să fie pentru întreţinerea bisericii şi chiverniseala călugărilor. Porunceşte deseatnicilor „să urmaţi nartul ce mai sus scriem până la acea somă, să luaţi din 10 câte un leu"[1962]. În 14 ianuarie 1727, în Iaşi, Grigore Ghica al II-lea, domnul Moldovei, dăruieşte mănăstirii Zamostie câte două ocale de untdelemn pe lună din vama de la Cernăuţi[1963]. Dumitraşco Vlad, ctitorul mănăstirii Zamostie din Ţinutul Cernăuţi, emite, în 28 octombrie 1750, o scrisoare către Iacov Putneanu, episcop de Rădăuţi, prin care închină ctitoria sa Episcopiei de Rădăuţi, pentru a-i purta de grijă şi să-i administreze bunurile predate cu izvod. În cazul când vreunul din episcopi nu va respecta condiţiile stabilite, îşi rezervă dreptul de a lua înapoi această mănăstioară cu bunurile ei pentru a o închina cui va voi. Martori au fost: Vasile Donici, Manoli Zamfir, Ioan, mare căpitan[1964].

[1953] *Din tezaurul documentar sucevean*, p. 450; T. Balan, *op. cit.*, vol. VI, pp. 188–189.

[1954] T. Balan, *op. cit.*, p. 189.

[1955] *Ibidem.*

[1956] C. Cihodaru, I. Caproşu, N. Ciocan, *Documenta Romaniae Historica*, A, *Moldova*, III, *1487–1504*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1980, pp. 137–138; Veronica Vasilescu, Doina Duca Tinculescu, *op. cit.*, pp. 79–80.

[1957] Veronica Vasilescu, Doina Duca Tinculescu, *op. cit.*, p. 92; *Din tezaurul documentar sucevean* , pp. 203, 209 şi 234.

[1958] Veronica Vasilescu, Doina Duca Tinculescu, *op. cit.*, p. 92.

[1959] *Din tezaurul documentar sucevean*, p. 229.

[1960] Erast Hostiuc, *op. cit.*, pp. 30–32.

[1961] *Ibidem.*

[1962] *Din tezaurul documentar sucevean*, pp. 231, 240, 281, 467.

Satul Zamostie cu biserică apare menţionat încă din timpul lui Alexandru cel Bun, apoi în 1490 şi 1704, ceea ce presupune că lăcaşul fiind din lemn a fost refăcut de mai multe ori, până ce acesta a fost ctitorit din nou de către Dumitraşco Vlad.

În 25 martie 1776, se face hotărnicia satului Zamostie, în care mănăstirea avea ca egumen pe Veniamin Căbici; ea este stăpână pe ¼ şi 1/8 din sat, restul fiind al răzeşilor[1965].

În faţa Comisiei imperiale austriece de delimitare a proprietăţilor din Bucovina, se prezintă, în 16 februarie 1782, egumenul Mihail, care declară că schitul Zamostie a fost clădit de fostul staroste de Cernăuţi, Dumitru Para. Schitul stăpâneşte 1/3 din Zamostie, dăruită pe rând de răzeşii satului. Schitul mai stăpânea trei pământuri în Vilaucea, din care două sunt dăruite de Dumitraş şi Maria Cernauvschi[1966].

În 6 iulie 1783, episcopul Dositei Herescu, pe baza dispoziţiilor primite de la administraţia ţării, îl însărcinează pe ieromonahul Ignatie să inventarieze, în prezenţa vornicului şi a juraţilor, averea şi bunurile schitului Zamostie, să vândă „pâinea”, fânaţul, întocmind sama banilor, să închidă biserica, iar pe călugări să-i trimită la Cernăuţi sau Rădăuţi[1967].

O nouă biserică a fost ridicată în anul 1898 de către fundaţia boierului român Andrei Gafencu.

Schitul Bezerniţa pe Ceremuş

Schitul Berezniţa pe Ceremuş, aflat în hotar cu satul Banila, Ţinutul Cernăuţi, a fost ctitorit din lemn de către mazilul Isac Cocoran şi soţia sa Sofronia. Este atestat documentar între anii 1637 şi 1649, stăpânind, în 4 mai 1649, o parte din satul Banila. În 25 februarie 1663, fiii şi fiicele acestuia îşi împart moşiile moştenite de la tatăl lor, revenind fiilor Constantin şi Săcuianu o pătrime din satul Banila[1968]. Deci ctitorirea schitului poate fi stabilită pe la mijlocul secolului al XVII-lea.

În 10 iulie 1709, Gheorghe Isac vinde lui Constantin Turcu, rohmistru, partea sa din Banila, pe care o stăpânea împreună cu Gheorghe Goian[1969]. Tănasie Ţintă, căpitan, fiul lui Tudose Ţintă din Vilaucea, dăruieşte, în 21 iunie 1747, schitului Berejniţa, jumătate din 1/8 parte din satul Banila de pe apa Ceremuşului, cu partea sa de moară, din selişte cu toţi vecinii, toate iazurile şi partea sa de pădure ce i-a revenit de la mama sa Iftimia, fiica lui Cocoran (Isac) din Banila, în urma împărţelii făcute cu fratele său, Ilie Ţintă şi sora sa, Drăguna Mălăiasa.

Schitul Berezniţa aflat în hotarul Banilei, pe pârâul Berezniţa, a fost zidit de Isac Cocoran, bunicul lui Tănasie Ţintă. Martori au fost la încheierea documentului amintit mai sus: Gh. Turcu, postelnic, Miron Gafencu, stolnic II, Lupu Popşa din Cireş, popa Grigorie, Sandul Arapu, paharnic[1970].

În documentul din 20 mai 1748, în Banila pe Ceremuş, Tănasie Ţintă, căpitan, împuterniceşte pe Miron Gafencu ca, după moartea sa, să împlinească cele hotărâte de el privind dania făcută schitului Berezniţa, aflat în hotarul Banilei de pe Ceremuş, anume partea sa din Banila cu lazuri, vecini şi partea sa din locul de moară. Totodată să se îngrijească să nu piardă scrisoarea de danie şi schitul să nu rămână fără călugări. Martori au fost: Gligorie, preot din Banila, Costaşco, vornic de Banila, Constantin Cocoran, vornic şi Vasile Grierosu[1971].

[1963] *Ibidem.*

[1964] *Ibidem.*

[1965] Erast Hostiuc, *op. cit.*, pp. 30–32.

[1966] *Ibidem.*

[1967] *Din tezaurul documentar sucevean*, p. 231.

[1968] Maria Soveja, Mihai Regle, Doina Tinculescu, *op. cit.*, p. 337.

[1969] Veronica Vasilescu, Doina Duca Tinculescu, *op. cit.*, p. 234.

[1970] *Din tezaurul documentar sucevean*, pp. 270, 271, 273, 450; T. Balan, *op. cit.*, pp. 35–37.

[1971] T. Balan, *op. cit.*, pp. 35–37.

Ghedeon, egumenul schitului Berezniţa, declară, în 15 februarie 1782, Comisiei imperiale de delimitare a proprietăţilor din Bucovina, că „schitul a fost construit de Miron Gafencu mazil [corect Isac Cocoran]”, el posedând 1/6 parte din Banila de pe Ceremuş, dăruită de Atanasie Ţintă, căpitan, cu fraţii şi surorile sale. Schitul Berezniţa poseda o parte de moară, pe care a părăsit-o din cauza unei dări mari anuale, numită fumărit, ce nu o mai putea plăti. În urmă cu şase ani, Gheorghe Lenţa a construit pe contul său, pe acest loc, o moară. Pentru 1/16 parte din Banila nu are nicio hotarnică, iar alte bunuri nu posedă[1972].

În 6 iulie 1783, la Cernăuţi, Dositei Herescu, episcopul Bucovinei, dă dispoziţia primită din partea administraţiei Bucovinei, împuternicind pe Ignatie, ieromonah, să meargă la schiturile aflate pe Ceremuş, între care şi Berezniţa, să inventarieze în prezenţa vornicului şi a juraţilor obiectele de cult şi să vândă „pâinea”, iarba de fânaţ, vitele şi oile, întocmind sama banilor. După închiderea bisericii să-i ridice pe călugării cu bunurile lor şi să-i aducă la Cernăuţi sau la Rădăuţi[1973].

În anul 1783, autorităţile austriece au desfiinţat schitul Berezniţa de pe Ceremuş, biserica de lemn fiind închisă, astfel că prin nefolosinţa ei, odată cu trecerea timpului, ea s-a năruit. Puţinele obiecte de cult existente au fost dăruite altor biserici. La 1876 a fost ridicată o nouă biserică, având hramul „Arhanghelii Mihail şi Gavril”.

Schitul Vijniţa pe Ceremuş

După tradiţie, schitul Vijniţa de pe Ceremuş a fost ridicat în ultimul deceniu al secolului al XVII-lea, când nordul Moldovei a fost ţinut sub ocupaţia oştilor polone ale regelui Sobieski. Ctitorul schitului a fost Nicolae Vasilovici, preot din Suceava, pe care-l luase cu sine mitropolitul Dosoftei în anul 1686, când acesta a plecat în Polonia cu moaştele Sf. Ioan cel Nou de la Suceava, precum şi cu patrimoniul artistic bisericesc al Mitropoliei Moldovei. Întrucât polonii ţineau sub ocupaţie teritoriul aflat sub ascultarea Episcopiei de Rădăuţi, mitropolitul Dosoftei l-a uns pe Nicolae Vasilovici ca episcop de Rădăuţi, acesta păstorind în anii 1694 şi 1695.

La ridicarea schitului Vijniţa, aflat la hotarul Moldovei cu Polonia, a contribuit şi boierul moldovean Constantin Turcu, staroste de Cernăuţi (1692–1697), vestit rohmistru şi nobil al regelui Sobieski al Poloniei. El stăpânea în Ţinutul Cernăuţi moşiile Zastavna, Pohorlăuţi, Boianciuc. Vilauce şi Budineţ. Satul Vijniţa de pe Ceremuş se afla, în 1644, în stăpânirea lui Bucium, mare vornic, care-l avea primit de la Tăutu, mare logofăt. În 1730 satul se afla în stăpânirea lui Sandul, mare vistier şi a lui Macri, care a fost staroste de Cernăuţi[1974].

Un document din 17 aprilie 1696 aminteşte pe Vasile Căzăcescu, Gavril Lucaveţchi, Gheorghiţă şi Darie Onciulescu cu fraţii lui, care dăruiesc mănăstirii Vijniţa, făcută de episcopul Niculai, Vlădica de Rădăuţi, cu hramul Sfântul Nicolae, poiana din obârşia Mihoderca dinspre Vijniţa, din hotarul Lucovăţului[1975]. În 5 aprilie 1742, „domnia Moldovei miluieşte schitul Vijniţa în fiecare lună cu două ocă de untdelemn, 100 dramuri de tămâie şi trei camene de morun”[1976].

În 15 februarie 1782, ieromonahul Samuil, egumenul schitului Vijniţa din Ţinutul Cernăuţi, declară în faţa Comisiei imperiale austriece de delimitare a proprietăţilor din Bucovina, că nu are scrisori care să documenteze asupra întemeietorului schitului. Se ştia că Nicolae, episcop de Rădăuţi, a fost ctitorul. O însemnare pe un Apostol aflat în biserică, menţionează şi un alt binefăcător, anume Constantin Turcu. Schitul se susţinea din elemozină (pomană, binefacere), poseda un petec de fânaţ din care-şi hrănea un cal; pe aceeaşi bucată de pământ se afla şi o grădină. Hramul bisericii era „Adormirea Maicii Domnului”.

Schitul a fost desfiinţat de către austrieci în anul 1783, iar biserica a devenit parohie[1977]. În anul 1784, episcopul Dositei Herescu menţionează în Protopopiatul Ceremuşului, satul Vijniţa şi Cernahus, cu 184 familii ortodoxe, având două biserici şi doi preoţi[1978].

[1972] *Ibidem.*

[1973] *Din tezaurul documentar sucevean*, p. 467.

[1974] *Ibidem*, pp. 153, 236, 237; Teodor Balan, *op. cit.*, vol. IV, pp. 96–97.

[1975] Teodor Balan, *op. cit.*, vol. III, pp. 86–87.

[1976] Corneliu Istrati (ed.), *Condica lui Constantin Mavrocordat*, Iaşi, Editura Universităţii „Al. I. Cuza”, 1987, p. 235.

[1977] Dimitrie Dan, *Cronica Episcopiei de Rădăuţi*, Viena, Tipografia I. R. a Curţii şi a Statului, 1912, pp. 95, 263–264.

Schitul Broscăuţi pe Ceremuş

Satul Broscăuţi pe Ceremuş se afla în 1602 în stăpânirea marelui logofăt al Moldovei, Luca Stroici, el fiind dăruit Mănăstirii Dragomirna în 20 august 1616 de către fiul său, Ionaşcu Stroici. În 4 martie 1648, jumătate din satul Broscăuţi, Ţinutul Cernăuţi, se afla în stăpânirea lui Grigore Ropceanul, trecând apoi de la acesta în proprietatea lui Dumitraşcu din Călineşti.

Schitul de lemn din Broscăuţi a fost ridicat în 1752 de către mazilul român Constantin Volcinschi şi soţia sa Maria, născută Goian. În 6 februarie 1771, aceasta, împreună cu copii săi, Ioan şi Paraschiva, dăruiesc schitului Broscăuţi o fântână făcută lângă schit în 11 octombrie 1770. Schitul a fost ridicat la îndemnul lui Dositei (Herescu), episcopul de Rădăuţi, care-l şi sfinţeşte. În 10 iunie 1752, ctitorul şi soţia sa Maria, împreună cu fraţii ei, Gavrilă căpitan şi Gheorghe, înzestrează schitul cu un mic deal ce se afla foarte aproape[1979].

La Cernăuţi, în 19 ianuarie 1778, Nicolae, fiul lui Sandul Slăvescu şi al Aniţei, fiica lui Drăghin din Cuciurul Mic, dăruieşte lui Casian Grievschi, ieromonah şi egumen al schitului Broscăuţi, părţile sale şi ale fraţilor săi din satul Broscăuţi, Ţinutul Cernăuţi. Pentru părţile lor din Broscăuţi, Nicoale i-a despăgubit pe fraţii săi, dându-le părţi din alte sate ale sale. Egumenul urma să stăpânească aceste părţi din sat pe timpul vieţii sale, iar după aceea să treacă în stăpânirea schitului[1980].

Nazarie, egumenul schitului Broscăuţi declara, în 16 februarie 1782, Comisiei de delimitare a proprietăţilor că „Volcinschi Constantin a dat o bucată de pământ lui Ilarion călugăr, pe care acesta a ridicat schitul cu ajutorul lui Volcinschi. Schitul poseda de la Volcinschi un teren de circa zece fălci, pe care are o livadă, o grădină de zarzavat, iar pe rest porumb, fân şi trei fălci pădure. Semnează comisia".

Schitul a fost desfiinţat în august 1783, biserica de lemn fiind închisă, astfel că ea s-a năruit în timp[1981].

Schitul Ostra sau Barbeşti pe Ceremuş

Data privind înfiinţarea schitului Ostra sau Vostra de pe teritoriul satul Barbeşti pe Ceremuş, Ţinutul Cernăuţi, o aflăm dintr-un zapis al lui Nicolae Calmuţchi, din 3 iulie 1776, care stăpânea o parte din acest sat. El scrie că s-a călugărit la Mănăstirea Neamţ pe timpul egumenului Benedict, luând numele monahal de Natanail sau Nafton. În anul 1762 el a ridicat, pe partea lui de moşie din Barbeşti, schitul Ostra, pe care l-a înzestrat cu 92 de fălci de pământ, cu sume de bani, vase de argint, odăjdii pentru cult, un potir de aur, animale şi multe altele. Timpul cât a funcţionat acest schit a fost foarte scurt[1982].

În 5 februarie 1782, în faţa Comisiei imperiale de delimitare a proprietăţilor din Bucovina se prezintă diaconul Ignatie, egumenul schitului Ostra – Barbeşti, care declară în plus faţă de cele de mai sus că schitul mai posedă trei fălci de pământ dăruite de către fiica lui Samson, având în total 100 de fălci[1983].

Schitul a fost desfiinţat de către autorităţile austriece în august 1783. Catapeteasma bisericii a fost vândută cu 130 de florini, cărţile au fost împărţite pe la alte biserici. Unele dintre clădirile din lemn s-au vândut, iar altele au fost utilizate de către economatul de la Coţmani.

„În 13 octombrie 1783, Ignatie ieromonah, fost purtător de grijă al schitului Ostra, Ţinutul Cernăuţi, timp de doi ani şi jumătate, se plânge lui Dositei [Herescu], arhiepiscopul Rădăuţiului şi consistoriului [din Cernăuţi] că, la rechemarea lui la Rădăuţi, protopopul Toader Zelenevschi, care a venit cu răvaşul arhimandritului Meletie să vândă lucrurile tuturor schiturilor, i-a luat bunurile personale şi anume: o *Psaltire* de Kiev, material de construcţie, un caş, 87 de păsări şi 11 raţe, pe care le-a dus la casa sa". Arată că „din 1782 au rămas la schit 30 coreţe păpuşoi, două pătrări mazăre, două

[1978] Ion Nistor, *Istoria bisericii din Bucovina şi a rostului ei naţional-cultural în viaţa românilor bucovineni*, Bucureşti, Editura Casa Şcoalelor, 1916, pp. 203–210.

[1979] *Din tezaurul documentar sucevean*, pp. 403–404.

[1980] *Ibidem*, p. 428, 451.

[1981] Teodor Balan, *op. cit.*, vol. IV, pp. 125–126.

[1982] Erast Hostiuc, *op. cit.*, pp. 95–99

[1983] *Din tezaurul documentar sucevean*, p. 471.

pătrări fasole. În 1783 a însămânțat: 7 fălci păpușoi, o falce cu ovăs, ½ falce parâng, fasole și grădina de legume"[1984].

Lângă dumbrava unde a fost schitul, moșiereasa Alexandra Dileirschi a ridicat în 1885 o biserică nouă, cu hramul „Sf. Dumitru".

Schitul Corâbnița pe Ceremuș

Schitul Corâbnița a fost unul dintre cele mai sărace schituri din nordul Bucovinei. În 15 februarie 1782, în fața Comisiei imperiale austriece de delimitare a proprietăților din Bucovina se prezintă egumenul Benedict, care declară că schitul Corâbnița a fost făcut pe pământul lui Tăutul, călugărit sub numele de Silvestru. Schitul posedă patru fălci de loc situat în codru, loc pietros și sterp, folosit pentru fânaț și grădină. Pământul, pentru care nu are documente, a fost dăruit de către Iordache Tomovei, Ștefan Giurgiuvean și Ioan Tăutul. Când a venit el la schit, acesta avea numai pereții, astfel că a fost nevoit să locuiască un timp în colibă, până ce, cu ajutor de la creștini, a putut acoperi biserica. Schitul este atât de sărac, încât călugării trebuie să-și care iarna lemnele cu spinarea.

Schitul a fost desființat în august 1783, iar cele patru fălci de pământ au fost restituite donatorilor care se mai aflau în viață[1985].

[1984] Dimitrie Dan, *Mănăstirea și comuna Putna*, p. 101.

[1985] Erast Hostiuc, *op. cit.*, pp. 56–57.

PRESĂ ŞI CENZURĂ ÎN MONARHIA HABSBURGICĂ ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA[1986]

ŞTEFĂNIŢA-MIHAELA UNGUREANU

Press and Censorship in the Habsburg Monarchy During the Second Half of the 19th Century

(*Abstract*)[*]

The following article focuses on the evolution of the periodical press (newspapers) after the Revolution of 1848 under the influence of two main press laws, which were issued in 1862 and 1867. They were applied in the entire Habsburg Monarchy and were the first to provide certain liberties to the newspaper industry in each province. At the same time, the central Austrian authorities maintained strict censorship rules, in order to control the content of the press. After the promulgation of the liberal Constitution in 1867, the freedom of the press was guaranteed by the law. The fact itself had the appearance of a high number of newspapers as a result, including in Bukovina.

Presa, ca mijloc de informare publică, a constituit dintotdeauna o cale de răspândire a ideilor şi ideologiilor către şi între mase, o modalitate de educare si influenţare a acestora, o modalitate prin care acestea îşi exprimă propriile opinii, dar în acelaşi timp un fenomen dificil de controlat, mai ales într-un stat multinaţional, cum era Monarhia Habsburgică şi care, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, s-a confruntat cu mişcări sociale şi politice revoluţionare ample.

În anul 1848, pe fondul evenimentelor revoluţionare franceze, pe teritoriul Monarhiei Habsburgice are loc o explozie de publicaţii, majoritatea cu caracter politic. Cele mai multe dintre acestea apar la Viena: din 227 existente, 192 sunt noi[1987]. Publicaţiile de amuzament sau de teatru se văd nevoite, din cauza concurenţei, să îmbrace şi ele o „haină” politică. Presa adoptă, în general, următoarele direcţii: a) progresistă (liberală), din care se vor desprinde cea ultra radicală şi cea comunistă; b) conservatoare, reacţionară, căreia i se va alătura cea clericală; c) naţională, cu următoarele tendinţe: centralistă şi federalistă, susţinute de presa vieneză; d) cea separatistă, reprezentată de presa cehă, polonă, slovenă, italiană.

Existau şi publicaţii fără o orientare declarată sau precis conturată. În acelaşi timp, se constată influenţa deosebită pe care o exercită ziarele ultra radicale, extremiste, de exemplu „Die Constitution” sau „Der Freimüthige” („Liber-cugetătorul”), care circulă sub formă de foi volante, distribuite pe stradă (Strassenblätter), şi care alimentează starea de revoltă, de frondă, de nelinişte şi dezordine în rândul maselor. La acestea se adaugă cele de orientare comunistă, care susţineau clasa muncitoare („Arbeiterzeitung” – „Ziarul muncitoresc”, „Wiener Arbeiter-Courier” – „Curierul Vienez al Muncitorilor”), o publicaţie socialistă („Reform”) şi una reacţionară, intitulată „Sprecher für Staat und Kirche” („Purtătorul de cuvânt al statului şi al bisericii”), ziar ce va deveni ulterior organul de presă al clerului catolic.

Presa liberală (moderată sau conservator-constituţională) pleda pentru calm şi echilibru politic. „Die Presse”, ziarul acestei orientări, nu s-a putut impune, însă, decât pentru scurtă vreme.

Odată cu înfiinţarea primelor asociaţii cu caracter naţional, apar şi ziare în limbi naţionale: cel dintâi, cu tendinţe separatiste, se publică în Boemia, cu titlul „National-Zeitung”.

Ocuparea Vienei în anul 1848 a generat sistarea tuturor ziarelor politice, cu excepţia „Ziarului de Viena”, care conţinea numai ştiri şi anunţuri oficiale. Au existat încercări de publicare şi a altor ziare, cu ton mai moderat spre conservator, dar autorităţile vieneze s-au opus cu vehemenţă. Două Patente imperiale, publicate în „Reichs-Gesetzblatt” (Foaia legilor imperiale), nr. 161 din 13 martie 1849 şi nr. 164 din 14 martie 1849, anunţau intrarea în vigoare a aşa-numitei Gesetz gegen den

---

[1986] „Analele Bucovinei”, anul XXVII, nr. 1 (54), 2020, pp. 29–38.

[*] Traducere: Ştefăniţa-Mihaela Ungureanu.

[1987] Pentru informaţii detaliate privind începuturile presei în Monarhia Habsburgică, vezi Johann Winckler, *Die periodische Presse Oesterreichs. Eine historisch-statistische Studie*, Wien, Hrsg. von der k. k. Statistischen Central-Commission, 1875; Ernst Viktor Zenker, *Geschichte derJournalistik in Österreich*, Wien, 1900.

Mißbrauch der Presse (Legea împotriva abuzului presei)[1988], iar în 1851 se introducea temutul „Verwarnungssystem" (Sistem de avertismente). Art. 1 al acestui document dădea autorităților (mai exact, Ministerului Justiției) dreptul de a sista periodicele „ostile tronului, unității și integrității imperiului, religiei, bunelor moravuri, sau care urmează o tendință incompatibilă cu fundamentele societății de stat, cu păstrarea liniștii și ordinii publice"[1989].

Până în anul 1850, pentru tipărirea unui ziar se percepea o taxă numită „Zeitungsstempel" (dovada achitării era o ștampilă aplicată pe ziar). Valoarea ei era între 1 și 2 cruceri pentru fiecare exemplar, în cazul ziarelor interne, și 2–3 cruceri pentru cele din străinătate și din Ungaria, Transilvania și Lombardo–Veneția. Din 1850, această taxă a fost anulată, în locul ei fiind introdusă „taxa pentru inserate", adică pentru anunțuri și știri cu caracter publicitar, pentru fiecare dintre acestea plătindu-se câte 10 cruceri (în Lombardo–Veneția, 50 de centime)[1990].

În 27 mai 1852, se introduce un cod de procedură (Pressordnung) extrem de strict, cu aplicare din luna a septembrie a aceluiași an în întreaga monarhie, măsurile de controlare a presei trecând în sarcina Ministerului de Interne, prin intermediul procuraturilor. În Lombardo–Veneția, Dalmația, Galiția–Lodomeria, Transilvania și Bucovina, unde instituția procuraturii nu exista la acea vreme, atribuțiile de supraveghere și control în domeniul presei urmau să fie preluate de Tribunalul penal și autoritățile polițienești[1991].

Pentru înființarea unei publicații periodice, erau necesare obținerea unei concesiuni din partea autorităților polițienești (Oberste Polizeibehörde) și depunerea unei cauțiuni între 1 500 și 2 000 de guldeni. Aceasta se aplica în cazul periodicelor cu conținut politic ce se tipăreau mai mult de două ori pe lună și era calculată în funcție de periodicitate și locul apariției[1992].

Redactorul/editorul trebuia să fie „educat și de o moralitate impecabilă", să aibă cel puțin 24 de ani, să fie cetățean austriac și să aibă domiciliul în localitatea unde apărea ziarul. De asemenea, el era obligat să trimită exemplare din fiecare număr al publicației la poliție, Ministerul de Interne, Biblioteca Aulică și bibliotecile locale. Vânzarea ambulantă era interzisă, se permitea doar vânzarea în spații comerciale autorizate ale unor „persoane de încredere", ce puteau obține licența de distribuire contra cost a ziarelor pentru o perioadă de șase luni.

În privința conținutului, erau cenzurate toate articolele suspectate de instigare la „ură față de persoana împăratului", „nerespectarea legii", „sustragere de la plata taxelor" și, în general, tot ceea ce însemna critică la adresa autorităților și a ordinii sociale. Inutil să mai spunem că participarea presei la actul politic rămânea, practic, imposibilă.

Pedepsele includeau închiderea redacției, sistarea apariției ziarelor (timp de trei luni sau definitiv), amenda (între 50 și 500 de guldeni) sau arestul (între una și trei luni). Continuarea vânzării unei publicații sub un alt nume, comercializarea, reclama și difuzarea tipăriturilor interzise, locale sau străine, aveau drept consecință pedepsirea tuturor celor implicați: autorul, traducătorul, editorul, redactorul, tipograful etc.[1993].

În 1 ianuarie 1858, se reintroduce taxa de tipărire (Zeitungstempel) pentru toate ziarele ce apar cel puțin o dată pe săptămână. În sine, tipărirea unui ziar săptămânal reprezenta o întreprindere de anvergură mică sau cel mult medie, dar conținutul era mai dificil de controlat sub aspect politic, așa încât taxa de tipărire însemna o măsură de constrângere economică în plus, care îi îngreuna activitatea. Taxa nu era valabilă în cazul ziarelor oficiale, al celor cu profil tehnic, ştiinţific, artistic sau al suplimentelor, care nu trebuiau să depăşească numărul de exemplare al ziarului propriu-zis[1994].

[1988] Franz von Liszt, *Lehrbuch des österreichischen Presserechts*, Leipzig, Druck und Verlag von Breitkopf und Härtel, 1878, p. 14.

[1989] *Ibidem*, p. 17. În original: „§1 gestattet die Einstellung jener periodischen Druckschriften, welche «beharrlich eine dem Throne, der Einheit und der Integrität des Reiches, der Religion, der Sittlichkeit oder überhaupt den Grundlagen der Staatsgesellschaft feindselige, oder mit der Aufrechterhaltung der öffentlichen Ruhe und Ordnung unvereinbare Richtung verfolgen»".

[1990] Thomas Olechowski, „Das Preßrecht in der Habsburgermonarchie", în *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*, Bd. VIII, *Politische Öffentlichkeit und Zivilgesellschaft*, 2. Teilband, *Die Presse als Faktor der politischen Mobilisierung*, I. *Pressewesen und öffentliche Meinung* (în continuare se va cita: *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*), Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2006, p. 1503.

[1991] *Ibidem*, pp. 1504–1505.

[1992] Gabrielle Jelinek, Josef Seethaler, „Presse und Modernisierung in der Habsburgermonarchie", în *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*, p. 1553.

[1993] Thomas Olechowski, *op. cit.*, pp. 1505–1507.

Aşadar, din cauza sistemului represiv de cenzură şi a limitărilor de ordin economic, puţine sunt ziarele care se menţin pe piaţa presei din monarhie. În această perioadă, în afară de „Wiener Zeitung", circulă: „Die Presse", „Ostdeutsche Post", „Das Fremdenblatt" sau „Vorstadtzeitung". În provincie se citeau „Bohemia" (Praga), „Die Grazer Tagespost", „Czas" (Cracovia). Se observă o uşoară creştere a numărului de cititori şi a publicaţiilor de specialitate, beletristice sau de amuzament. Majoritatea ziarelor renunţă la articolele cu caracter politic şi se orientează spre simple relatări din alte domenii, ştiri locale, anunţuri.

Prin Diploma imperială din octombrie 1859 (Oktober-Diplom) şi Patenta din februarie 1861 (Februar-Patent), în Monarhia Habsburgică are loc o restabilire a regimului constituţional. Introducerea liberalismului a dus la restabilirea vechilor autonomii provinciale. Regimul presei în Cisleithania putea acum fi reglementat mai mult de către membrii Consiliului imperial restrâns, adică de cei care nu erau de origine maghiară.

La solicitarea membrilor Consiliului imperial, se hotărăşte îmbunătăţirea legislaţiei în domeniul presei, aşa încât ea să corespundă „timpului nou şi trebuinţelor sale"[1995]. Mai ales în rândul presei politice austriece se constată o „nevoie stringentă de dezbatere publică şi de foruri ale acesteia"[1996]. Prin urmare, în 17 decembrie 1862, se promulgă noua Lege a presei, care intră efectiv în vigoare în martie 1863[1997].

Valabil doar pentru Cisleithania şi pentru zona de graniţă maghiară, aflată sub jurisdicţie militară, în restul monarhiei rămânea valabilă legea presei din 1852, noul act normativ părea să înlesnească producţia şi tipărirea de ziare, primele măsuri concrete fiind anularea concesiunii şi a sistemului de avertismente. În realitate, fiecare măsură de „relaxare" a sistemului de control era contracarată de menţinerea unor prevederi anterioare stricte. De pildă, legile comerciale existente au fost păstrate, deşi s-a stabilit că pierderea licenţei pentru vânzarea cu amănuntul (Verschleißlizenz) putea avea loc numai după a treia condamnare pentru delicte de presă în termen de doi ani. Interdicţiile de ordin administrativ în cazul ziarelor străine au fost desfiinţate, dar a rămas interdicţia de expediere a acestora prin poştă, care putea fi impusă de Ministerul de Stat. Publicarea unui ziar trebuia comunicată obligatoriu printr-un anunţ oficial, depunerea exemplarelor obligatorii la sediul autorităţilor de siguranţă trebuia să aibă loc odată cu lansarea tirajului, iar în cazul altor tipuri de publicaţii, cu 24 de ore înainte. Nu se supuneau acestei prevederi scrierile neperiodice al căror volum era mai mic de cinci pagini sau depăşea 80 de pagini şi tipăriturile necesare în comerţ, transporturi, administraţie (formulare, chitanţe, cărţi de vizită etc.)[1998]. Obligaţia de a tipări decretele oficiale rămânea neschimbată. Oricine era liber să îşi publice propriile scrieri şi să le vândă; dar vânzarea depindea de reglementările generale de drept comercial şi, prin urmare, necesita aceeaşi licenţă menţionată anterior[1999]. Colportajul rămânea complet interzis, iar distribuirea ziarelor în scopul câştigării unui număr cât mai mare de abonaţi avea nevoie de o aprobare oficială specială.

Redactorului responsabil al unei publicaţii periodice i se cerea acum doar să fie cetăţean austriac, cu personalitate juridică şi să aibă domiciliul în locul de apariţie al publicaţiei. Rămâneau valabile, însă, obligaţiile de natură financiară. Se păstra taxa de tipărire[2000] şi cauţiunea pentru orice publicație ce apărea mai mult de două ori pe lună și care trata, chiar și tangențial, evenimentele politice ale zilei sau chestiuni curente politice, religioase sau sociale. Valoarea cauțiunii pentru publicațiile periodice, ce apăreau în Viena sau cel mult la o distanță de 2 mile de aceasta, era de 8 000 de guldeni; în localitățile cu mai mult de 60 000 de locuitori sau în apropierea lor – 6 000; în cele cu peste 30 000 de locuitori sau în apropierea lor – 4 000; în restul localităților – 2 000 de guldeni. Scutite de taxă erau doar publicațiile științifice și de specialitate, care dezbăteau probleme actuale legate de profilul acestora[2001].

[1994] Gabrielle Jelinek, Josef Seethaler, *op. cit.*, p. 1554.

[1995] Thomas Olechowski, *op. cit.*, pp. 1508–1509.

[1996] Ernst Viktor Zenker, *op. cit.*, p. 64.

[1997] *Brockhaus' Konversations-Lexikon*, cap. „Österreichisch-Ungarische Monarchie (Kirchenwesen. Zeitungswesen)", 1895, p. 729.

[1998] Thomas Olechowski, *op. cit.*, pp. 1510–1511.

[1999] *Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Österreich*, Jahrgang 1863, IV. Stück. Ausgegeben und versendet am 23. Jänner 1863 / *Foaia ordinăciunilor pentru Imperiul Austriac*, anul 1863, partea a IV-a. Publicată şi trimisă la data de 23 ianuarie 1863; Cap. 6: „Preßgesetz vom 17. Dezember 1862 / Legea Presei din 17 decembrie 1862", valabilă pentru Regatele Boemia, Galiţia şi Lodomeria, cu Ducatele Auschwitz şi Zator şi cu Marele Ducat al Cracoviei, pentru Regatul Lombardo-Veneţian şi Regatul Dalmaţiei, pentru Arhiducatul Austriei Superioare si Inferioare, ducatele Silezia, Steiermarkt, Carintia, Kraina, Salzburg şi Bucovina, comitatul Moraviei, principatul Tirol, regiunea Vorarlberg, principatul Görz şi Gradisca, comitatul Istria şi oraşul Triest cu ţinuturile sale, p. 148 (în continuare se va cita: *Preßgesetz vom 17. Dezember* 1862, RGBl, 1863).

[2000] *Preßgesetz vom 17. Dezember* 1862, RGBl, 1863, p. 149. Taxa pentru tipărirea ziarelor şi calendarelor va fi abrogată abia în 1899, prin Legea din 27 decembrie, publicată în „Reichs-Gesetzblatt", nr. 261. Vezi şi Ernst Victor Zenker, *op. cit.*, cap. „Die neueste Zeit", p. 62.

Presiunile de ordin economic împovărau ziarele independente și cele afiliate partidelor care își doreau ascensiunea pe scena politică, împiedicându-le să concureze pe piața publicațiilor periodice din imperiu[2002]. Și mai dificilă era situația ziarelor mici, de provincie, care solicitau subvenții din partea statului pentru a putea supraviețui, prenumerațiile nefiind suficiente pentru a le asigura supraviețuirea. „La Gazzetta Ufficiale di Venezia”, de pildă, ziarul oficial al provinciei Lombardo–Veneto, a adresat ministrului Anton von Schmerling o astfel de cerere încă din 1861[2003]; de asemenea, „Observatore Triestino” și alte ziare oficiale provinciale.

Problema subvenționării ziarelor a fost soluționată prin Hotărârea imperială din 6 aprilie 1862. În baza acesteia, conducerea administrativă superioară a tuturor ziarelor oficiale intra în sfera de activitate a Ministerului de Stat, prin intermediul Direcției Centrale a Administrației Politice. Fondurile necesare subvenționării, care anterior erau direcționate către Fondul Cameral, ajungeau acum tot la Ministerul de Stat. Cheltuielile de redacție ale ziarelor trebuiau comunicate acestuia la sfârșitul anului administrativ. Exemplarele gratuite sau cele destinate autorităților trebuiau consemnate într-un registru de evidență. Deoarece înștiințările oficiale în ziar se făceau gratuit, se dorea pe viitor să se facă o estimare anuală a costurilor legate de inserarea anunțurilor[2004].

Încălcările reglementărilor menționate se judecau în instanță și se pedepseau cu amendă și, în circumstanțe agravante, cu arest de până la o lună de zile. Dacă nu se plătea cauțiunea stabilită, autoritățile abilitate puteau ordona suspendarea temporară a periodicului, apoi cea definitivă, mergând până la distrugerea instrumentelor necesare multiplicării acesteia (mașina de tipar etc.)[2005].

În același timp cu noua lege a presei, s-a promulgat și Legea privind procedura penală în probleme de presă (Gesetz über das Strafverfahren in Pressesachen). Articolul 16 introducea o măsură care vulnerabiliza considerabil întregul proces de funcționare al unui ziar. Este vorba de așa-numita „procedură obiectivă” (obiektives Verfahren), care stipula că acuzațiile în cazul unui delict de presă puteau viza ziarul, văzut ca „obiect” al delictului, și nu persoana responsabilă de redactarea sau tipărirea acestuia. Acest lucru însemna că tribunalul decidea soarta periodicului în baza unei simple sesizări din partea procurorului, redactorul sau editorul putând doar să facă recurs. Toate exemplarele ziarului erau confiscate și distruse.

Așadar, libertatea presei rămânea încă legată de „rațiuni politice”[2006]. „Procedura obiectivă” a asigurat, în continuare, influența autorităților statului asupra presei periodice, fiind tot o formă de cenzură și chiar determinând redactorii responsabili să autocenzureze conținutul periodicelor[2007].

[2001] *Preßgesetz vom 17. Dezember* 1862, RGBl, 1863, p. 150.

[2002] Markus Winkler, „Pressegesetze und Zensur. Gesetzliche Rahmenbedingungen”, în *Jüdische Identitäten im kommunikativen Raum. Presse, Sprache und Theater in Czernowitz bis 1923*, Bremen, Ed. Lumière, 2007, p. 101.

[2003] Document nr. 6666/1861, Allgemeine Verwaltungs-Archiv, Wien, Ministerium des Innern, Präsidiale, 16/1, Karton 607/1861–1866, fila 1.

[2004] Document nr. 4529 din 29 octombrie 1862, Allgemeine Verwaltungs-Archiv, Wien, Ministerium des Innern, Präsidiale, 16/1, Karton 607/1861–1866, fila 1.

[2005] *Preßgesetz vom 17. Dezember 1862*, RGBl, 1863, *Secțiunea a III-a – Reguli privind infracțiunile ce rezultă din conținutul tipăriturilor*, pp. 152–154. Interzicerea apariției unei publicații se putea face până la o perioadă de trei luni, numai pe baza unei solicitări speciale a procurorului și numai în cazul în care, datorită conținutului, pedeapsa aferentă se ridica la mai mult de cinci ani de închisoare, sau au fost comise două infracțiuni mai mici în același an, sau infracțiunea respectivă a fost comisă de trei ori la rând.

[2006] Ernst Viktor Zenker, *op. cit.*, pp. 60–62; Markus Winkler, „Legea presei și cenzura în Monarhia Habsburgică și în România”, în Andrei Corbea-Hoișie, Ion Lihaciu, Markus Winkler (ed.), *Prolegomene la un dicționar al presei de limbă germană din Bucovina istorică (1848–1940)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, p. 80. În acest volum găsim și un index alfabetic al periodicelor de limbă germană din Bucovina între 1848 și 1940, alcătuit de Markus Winkler și Ion Lihaciu (pp. 153–200).

[2007] Markus Winkler, *op. cit.*, p. 102.

Legea presei din 1862 a rămas valabilă în Austria, cu unele modificări, până în anul 1922, iar în Bucovina până în 1923, când regimul presei a fost modificat în acord cu prevederile Constituției statului român întregit[2008].

În perioada următoare (1862–1867), în ciuda restricțiilor, presa periodică se dezvoltă treptat, alimentată fiind de contextul politic intern (conflictul dintre centraliști și federaliști referitor la constituția imperiului, lupta pentru drepturi naționale, lupta dintre conceptul de stat modern și vechile privilegii ale bisericii și ale stărilor nobiliare etc.) La acesta se adaugă evenimentele externe, la rândul lor de o mare importanță pentru reașezarea pe baze legislative, economice și politice a Imperiului Austro-Ungar, și anume conflictele cu Ungaria și cu Germania (războiul din 1866, soldat cu pierderea provinciilor italienești) și instaurarea dualismului austro-ungar în 1867.

Toate aceste probleme aveau nevoie de un for prin care să se exprime, iar acesta nu putea fi altul decât presa. „Nu exista o a doua țară în lume care să aibă de dus, concomitent, o povară mai grea decât cea a luptelor cu propriul destin și nicio presă din lume nu avea o misiune atât de dificilă, plină de responsabilitate, de a prelucra probleme atât de noi, ca presa austriacă de la începutul erei parlamentare”[2009].

Constituția din 21 decembrie 1867, „expresia cea mai înaltă a constituționalismului în Monarhia de Habsburg, ce îngemăna principiul suveranității poporului cu cel al legitimității monarhice”[2010], garanta cetățenilor Imperiului o serie de drepturi fundamentale, între care și libertatea de exprimare. Articolul 13, paragraful 1, stipula următoarele: „Fiecare are dreptul, prin cuvânt, scris, tipar sau imagine, să-și exprime liber opinia, în limitele legii”[2011]. În paragraful 2 se arăta că „presa nu are voie să fie supusă cenzurii sau limitată de sistemul de concesiuni. Interdicțiile poștale administrative nu se mai aplică în cazul tipăriturilor interne”[2012].

Altă decizie importantă, cuprinsă în articolul 9, a fost înființarea Curții Supreme de Justiție (Reichsgericht) și reintroducerea completului de jurați, care hotăra și în cazul unui proces de presă[2013].

Toate aceste prevederi au favorizat dezvoltarea presei, mai ales a celei politice. Se înființează periodice valoroase, precum „Neue Freie Presse”, cel mai important organ al grupării liberale pro-constituționale germane, în 1864, sau „Neues Wiener Tagblatt”, ziar democrat, militant pentru drepturile micii burghezii radicale, în 1867.

Legea presei din 1862, chiar dacă nu a avut o orientare liberală, și Constituția din 1867 au creat fundamentele juridice ale regimului presei din Monarhia Habsburgică, care s-au păstrat, în linii largi, până în primele două decenii ale secolului al XX-lea.

Se cuvine, totuși, să menționăm faptul că libertatea atât de mult dorită a presei nu era absolută. Prin articolul 20, Constituția din 1867 dădea statului posibilitatea de a suspenda activitatea redacțiilor și editurilor de ziare în caz de război sau alte „tulburări”, a se înțelege de natură politică sau socială. În urma unei petiții înaintate Parlamentului imperial de către Asociația Jurnaliștilor din Viena, „Concordia”, în 15 octombrie 1868 se promulgă o nouă lege a presei[2014], care conținea prevederea că un ziar sau o revistă nu se mai puteau interzice în totalitate, ci doar anumite ediții[2015].

Până la sfârșitul secolului al XIX-lea, regimul presei a fost supus și altor rectificări, precum anularea taxei pentru anunțuri publicitare în 1874 sau anularea obligativității cauțiunii în 1894[2016]. În pofida numeroaselor petiții venite din partea redactorilor și editorilor de periodice, taxa de tipărire (Zeitungsstempel) s-a păstrat până în 1899 (în Cisleithania), în condițiile în care ea fusese anulată în

---

[2008] *Ibidem*, p. 100.

[2009] Ernst Viktor Zenker, *op. cit.*, pp. 64–65.

[2010] Mihai-Ștefan Ceaușu, *Parlamentarism, partide și elită politică în Bucovina Habsburgică (1848–1918)*, Iași, Editura Junimea, 2004, p. 267.

[2011] Thomas Olechowski, *op. cit.*, p. 1512. În original: „Jedermann hat das Recht, durch Wort, Schrift, Druck oder bildliche Darstellung seine Meinung innerhalb der gesetzlichen Schranken frei zu äußern”.

[2012] *Ibidem*. În original: „Die Presse darf weder unter Censur gestellt, noch durch das Concessions-System beschränkt werden. Administrative Postverbote finden auf inländische Druckschriften keine Anwendung”.

[2013] Franz von Liszt, *op. cit.*, p. 23.

[2014] *Reichs-Gesetz-Blatt nr. 142/1868: Gesetz, wodurch mehrere Bestimmungen des Preßgesetzes und des Gesetzes über das Strafverfahren in Preßsachen vom 17. December 1862, Nr. 6 und 7 des Reichs-Gesetz-Blattes vom Jahre 1863, abgeändert werden*; http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?apm=0&aid=rgb&d (10 septembrie 2018).

[2015] Thomas Olechowski, *op. cit.*, p. 1513.

[2016] Gabrielle Jelinek, Josef Seethaler, *op. cit.*, p. 1557.

Ungaria la scurt timp după instaurarea dualismului, în Franţa în 1870, în Germania în 1874 şi în Marea Britanie încă din 1855[2017].

Parcurgând aceste etape de liberalizare, începând cu ultimele decenii ale secolului al XIX-lea presa intră într-o perioadă prosperă[2018], avantajată fiind de modernizarea sistemelor de comunicaţie (căi ferate, telegraf) şi de progresul tehnic (îmbunătăţirea performanţelor tiparului). Efectele acestei noi stări de lucruri au fost, în principal, scăderea ratei analfabetismului şi dezvoltarea sistemului de educaţie şi învăţământ, afirmarea în plan social şi politic a partidelor, constituirea asociaţiilor profesionale şi culturale şi, ulterior, a unei prese a asociaţiilor.

Procesul de liberalizare a presei, iniţiat prin Legea din 1862, a fost determinat de dorinţa publicului de informare şi de cererea tot mai mare de ziare accesibile, din punct de vedere financiar, a acestuia. Încă din perioada neoabsolutistă, ministrul de Interne Alexander Bach remarca faptul că „lectura presei cotidiene a devenit o nevoie vitală"[2019]. Prin urmare, autorităţile centrale vieneze au încercat să controleze oferta de publicaţii pe de o parte cu ajutorul unei legislaţii stricte, pe de altă parte prin măsuri pozitive, precum înfiinţarea ziarelor proguvernamentale subvenţionate şi a birourilor de informare şi de presă. Această politică de modernizare „de sus în jos", corelată cu factori economici – construirea de căi ferate, inovaţii în domeniul instituţiilor bancare şi de credit – au constituit premise importante de dezvoltare a presei. Devenise evident faptul că funcţia socială a presei nu mai putea fi limitată doar la implementarea deciziilor sistemului politic şi nici nu mai putea fi neglijat aportul ei în articularea şi afirmarea intereselor şi nevoilor cetăţenilor.

Garantarea libertăţii de exprimare şi a autonomiei faţă de sistemul politic, prin Constituţia din 1867, au permis formarea unei societăţi diferenţiate din punct de vedere funcţional. Presa, mai ales cea politică, tinde să-şi construiască propriile structuri şi să se instituţionalizeze; se conturează o nouă ocupaţie, de sine stătătoare, cea de jurnalist, iar editorii îşi construiesc treptat propriul segment de piaţă şi de public.

În încheiere, adăugăm câteva observaţii şi date statistice despre piaţa ziarelor din Monarhia Habsburgică în intervalul studiat. Într-o lucrare apărută în 1882, *Hubbard's Newspaper and Bank Directory*, s-a publicat un clasament al statelor Europei şi ale Americii de Nord în funcţie de numărul de exemplare al ziarelor cotidiene tipărite la 1 000 de locuitori. Austro-Ungaria se afla pe locul al treisprezecelea dintr-un total de 20 de ţări, cu o densitate de cititori de 24,6 %. Belgia (133,3%), Marea Britanie (112,9%) şi Franţa (99,5%) ocupau primele trei locuri, urmate de: Statele Unite, Germania, Elveţia, Danemarca, Canada, Olanda, Spania, Portugalia şi Norvegia. Cu un procent mai mic decât al Austro-Ungariei urmau: Italia, Suedia, Grecia, România, Rusia, Turcia şi Bulgaria[2020]. Autorii studiului consideră că, deşi poziţia Austro-Ungariei nu era una fruntaşă, perioada anilor '80 a fost cea în care piaţa presei a început să se consolideze, nu doar în regiunile mai bine dezvoltate sub aspect economic şi cultural, ci şi în provincii. În acest sens, menţionăm încă un studiu, deosebit de interesant, care analizează, între altele, producţia de periodice şi gradul de răspândire al acestora în Austro-Ungaria după 1867[2021]. Studiul se bazează pe recensămintele efectuate între anii 1880 şi 1910, deoarece acestea conţin date complete legate de gradul de alfabetizare, industrializare şi urbanizare (factori care au influenţat şi evoluţia pieţei publicaţiilor) din districtele administrative, la care se adaugă informaţii din statisticile şcolare. Au fost luate în considerare tirajele ziarelor apărute până la data de 31 decembrie a anilor 1855, 1869, 1880, 1890, 1900 şi 1910.

Conform tabelului centralizator[2022] pentru anul 1855, în cazul Bucovinei nu sunt trecute periodice cu frecvenţă săptămânală[2023]; găsim, în schimb, periodicul „«Bukowina». Landes- und

---

[2017] *Ibidem*.

[2018] Dacă în anul 1862, în Imperiul Austriac existau 345 de publicaţii periodice, la începutul lui 1869 erau 2 523. Raportat la numărul populaţiei, în Bucovina, în acelaşi an, exista un singur ziar la 65 000 de locuitori, spre de deosebire de Austria Inferioară, cu unul la 17 750, sau de Boemia, cu 1 la 40 000 de locuitori. Vezi Ernst Viktor Zenker, *op. cit.*, pp. 63–64.

[2019] Gabrielle Melischek, Josef Seethaler, „Dokumentation der Tagespresse der Habsburgermonarchie. Entwicklung des Tageszeitungsmarktes", în *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*, p. 1563. În original: „das Lesen der Tagespresse an die Stelle eines nothwendigen Lebensbedürfnisses gerückt war".

[2020] *Ibidem*, p. 1556.

[2021] *Ibidem*, pp. 1666–1697.

[2022] *Ibidem*, p. 1697.

[2023] În Bucovina, în 1855, circulau două periodice oficiale în limba germană, şi anume: „Allgemeines Landes-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kronland (Herzogthum) Bukowina"/ „Generala ſoaea a legilor şi a Guvernului Ţării

Amtszeitung”, redactat de Ernst Rudolf Neubauer, în coloana corespunzătoare anului 1869. Explicaţia este că, din 1868, ziarul îşi schimbă denumirea în „Czernowitzer Zeitung”, continuând să fie editat cu sprijinul direct al autorităţilor provinciale.

Apariţia periodicelor „Bukowiner Rundschau”, din 1882, şi „Bukowiner Nachrichten”, din 1888, marchează şi în Bucovina începutul „erei presei politice de limbă germană de durată”, o consecinţă naturală a fenomenului de evoluţie şi modernizare a presei în întreaga Monarhie Habsburgică.

Locul apariţiei: Bucovina (Cernăuţi)								
Anul apariţiei /schimbării titlului	Titlul	Limba	Modul de apariţie până la 31 decembrie					Tiraj (ca ziar cotidian) 1869-1910 (min./max.) Orientare politică
			1869	1880	1890	1900	1910	
1888	„Bukowinaer Nachrichten”	germană			cotidian	cotidian	cotidian	2 000-3 000 –
1882 1907	„Bukowinaer Rundschau” „Bukowinaer Volkszeitung”	germană			2–3x săptămână	cotidian		1 000 liberal, progresist
1903	„Czernowitzer Allgemeine Zeitung”	germană					cotidian	11 500 nespecificat
1903	„Czernowitzer Tagblatt”	germană					cotidian	10 000 nespecificat
1862 1868	„Bukowina” „Czernowitzer Zeitung”	germană	2–3x săptămână	cotidian	cotidian	cotidian	cotidian	600–1 000 oficial

---

pentru Ţara de Coroană a Bucovinei” (Cernăuţi, 1850–1859, bilunar) şi „Landes-Regierungsblatt für das Herzogthum Bukowina”/„Foaea Guvernului Ţării pentru Ducatul Bucovina” (Cernăuţi, 1850–1859, lunar), precum şi o publicaţie românească, cu grafie chirilică şi apariţie anuală, „Calendariul pentru Ducatul Bucovinei”. Vezi: „Index alfabetic al periodicelor de limbă germană din Bucovina (1848–1940)”, în Andrei Corbea-Hoişie, Ion Lihaciu, Markus Winkler (ed.), *op. cit.*, pp. 154, 185; Vasile I. Schipor, *Calendare şi almanahuri româneşti din Bucovina (1811–1918)*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”, 2016, pp. 218, 232.

VALORIFICAREA CULTURII POPULARE ÎN BUCOVINA, ÎNTRE ANII 1850 ŞI 1900[2024]

ELENA PASCANIUC

The Valorisation of Folk Culture in Bukovina between the Years 1850 and 1900

(*Summary*)*

In the cultural development of a people, folklore is closely related to social, political, internal and external cultural conditions. The valorisation of folklore was one of the main goals of the '48 revolution. The relations of the Bukovinians with the Moldavian refugees contributed to the development and enforcement of national consciousness. The reasons that led to folklore collection and later to the composition of folklore anthologies – in Bukovina, as in the other Romanian provinces – were: the search for arguments for cultural identity, local patriotism, the defence of the spiritual rural patrimony against the "invasion" of the city, the rescue and preservation of the authenticity of folk songs, the interest in folklore as a pattern and source of inspiration for the creation of an original literature. A clear stimulus for arousing interest in folklore was the founding of the Society for Romanian Culture and Literature in 1865. Its aim was to promote national culture by all means. Later, the publications of that time – local newspapers, small magazines, periodicals published annually or only briefly – devoted large chapters to folk art and created a true movement in the sense of collecting and using the folkloric elements, but also enabled the emergence of various folkloric occupations, from amateurism to scholarly research that is still relevant today. Very often, the occupations with folklore arise as an additional activity, as a supplement to a main profession: teacher or priest. Sometimes such pursuits become valuable, crucial research that brings academic validation and recognition to some researchers, such as Simeon Florea Marian or Dimitrie Dan. The use of folklore within the classroom is also due to the participation of teachers and pupils/students in the collection of folk songs. In the program of the Greek-Orthodox secondary schools in Suceava between 1892 and 1904 they are mentioned as term papers on folklore topics that the students were to write. Among the activities that promoted folklore were also the folk costume and domestic industry exhibitions, which were organized by various cultural societies within major world exhibitions (in Paris, Bucharest, Vienna) and became more frequent in the last decade of the 19th century.

Keywords: Bukovina, folklore, folk culture, cultural identity, local patriotism, national consciousness.

În contextul politic, social şi cultural de la jumătatea secolului al XIX-lea, mişcarea de definire a folclorului în spaţiul românesc era o mişcare modernă, deschisă şi consonantă cu ce se întâmpla în celelalte state europene, ataşată valorilor civice şi culturale universale. În cadrul programelor ideologice ale secolului al XIX-lea, „secolul popoarelor", elementele de cultură tradiţională ţărănească sunt investite cu valori simbolice identitare, etnice. Folclorul este reper, sursă de inspiraţie, capătă valoare exemplară.

Spre sfârşitul secolului al XIX-lea, cultura şi literatura populară erau considerate coincidente sferei folclorului. Conceptul pătrunsese deja în limba română, iar Hasdeu îl definea astfel: „toate prin câte se manifestă spiritul unui popor, obiceiele lui, ideile-i despre sineşi şi despre lume, literatura lui cea nescrisă, mii şi mii de trăsure caracteristice, cu rădăcini în inimă şi cu muguri în grai"[2025]. Definirea folclorului se face doar în relaţie cu satul şi trecutul, excluzând din sfera preocupărilor programatice a restituirilor şi revalorizărilor folclorice expresiile orale ale culturii create şi colportate în mediile orăşeneşti contemporane epocii.

Valorificarea creaţiei populare s-a constituit ca deziderat pentru epoca paşoptistă, perioada în care s-a elaborat „un întreg corp de doctrină ştiinţifică privind valoarea şi funcţia creaţiei folclorice", cum observa Adrian Fochi în studiul rămas inedit până în 1994, „Schiţă de istorie a folcloristicii românești"[2026]. Curentul național, istoric și literar lansat de „Dacia literară" la 1840, continuat de „Propășirea" și de „România literară", promova cunoașterea folclorului pentru crearea unei literaturi naționale, originale.

[2024] „Analele Bucovinei", anul XX, nr. 1 (40), 2013, pp. 219–229; anul XX, nr. 2 (41), 2013, pp. 599–607.

* Traducere: Ştefăniţa-Mihaela Ungureanu.

[2025] B. P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicţionarul limbii istorice şi poporane a românilor (Pagini alese)*, vol. I, ediţie îngrijită de Andrei Rusu, studiu introductiv de Paul Cornea, Bucureşti, Editura Minerva, 1970, p. 29.

În Bucovina, Revoluția de la 1848 și colaborarea bucovinenilor cu refugiații moldoveni au contribuit la dezvoltarea și afirmarea conștiinței naționale. Presa românească din Bucovina a stat, de la începuturile ei, sub imperativul luptei de afirmare națională, dusă inclusiv pe teren literar, atâta timp cât, în epocă, literatura era investită cu rolul de a lumina și de a întări conștiința națională. În aceste condiții, „culegerea, cercetarea și sistematizarea folclorului au constituit, în contextul acestor complexe probleme de identitate națională, etnică, religioasă, de autoritate zonală și apartenență culturală, o preocupare majoră. Capitole ale cercetării au fost orientate programat spre colectarea informațiilor folclorice prin care să poată fi abordate și – în măsura posibilului – să poată fi date răspunsuri unor întrebări ridicate de evenimentele politice și orientările ideologice"[2027].

Revistele timpului, ziare minore, foi locale, perene sau efemere, consacră capitole masive culturii populare, contribuind la crearea unei adevărate mișcări în sensul culegerii, cercetării și valorificării elementelor folclorice.

Preocupările de folclor apar adesea ca o activitate complementară ocupației de bază – de învățător, preot sau avocat –, activitate care poate atinge cote valorice remarcabile, aducând consacrarea și recunoașterea academică celor dedicați punerii în valoare a culturii populare. Exemple elocvente sunt, în spațiul bucovinean, S. Fl. Marian și Dimitrie Dan. Despre Marian, Gh. Vrabie afirma că „a alcătuit o adevărată arhivă de folclor pentru Bucovina", atât prin modalități directe de culegere, cât și prin apelul la intermediari, colaboratori solicitați de pe întreg cuprinsul românesc, iar, în calitate de dascăl, și-a solicitat elevii să răspundă la chestionare.

Valorificarea folclorului în cadrul publicațiilor românești din Bucovina, în secolul al XIX-lea

Prezența expresiilor culturii populare în cuprinsul primelor publicații – calendarele din secolul al XIX-lea – este legată și de funcția de divertisment a literaturii, care motivează inserarea transcrierilor de folclor în calendare, a prelucrărilor, adaptărilor, repovestirilor sau a unor simple descrieri de obiceiuri.

În Bucovina, calendarul „a apărut într-o vreme când poporul numai cu greu putea pune mâna pe o carte românească"[2028]. Ca „prim sfătuitor al țăranului", calendarul a fost dublat și de „o parte curat distractivă". Primul calendar românesc din Bucovina, „Calendar de casă", apărut în 1811, i se datorează lui V. Țântilă, dascăl la școala trivială din satul Tereblecea. Apariția lui a fost întreruptă în 1820. Abia după două decenii, în 1841, preotul Porfiriu Dimitrovici primește aprobarea de a tipări un alt calendar, al cărui redactor rămâne până în 1848. Așa-numitele suplimente literare ale calendarului, ce apar din al doilea an de existență a publicației, poartă denumirea de „alegate de petrecere"[2029]. Aici, articolele sunt în mare parte nesemnate, dar Constantin Loghin este de părere că i s-ar putea atribui tot lui P. Dimitrovici. Suplimentul conține anecdote, glume, proverbe, zicători, scurte povestiri, motiv pentru care Grigore C. Bostan afirma că valorificarea creației orale în Bucovina începe în primele decenii ale secolului al XIX-lea[2030].

Venirea lui Vasile Alecsandri la Cernăuți, în împrejurările binecunoscute deja, activitatea lui intensă, legată de emanciparea național-culturală, de culegerea și valorificarea creației populare, participarea dedicată, alături de Gheorghe și Alecu Hurmuzachi, la „Bucovina. Gazetă românească pentru politică, religie și literatură" (Cernăuți, 4 octombrie 1848 – 20 septembrie 1850), au fost un impuls puternic și în trezirea interesului pentru domeniul folclorului în Bucovina.

[2026] Adrian Fochi, „Schiță de istorie a folcloristicii românești – studiu inedit. Text stabilit și prezentare de Marin Aiftincă", în „Revista de etnografie și folclor", tomul XXXIX, nr. 1–2, 1994, pp. 57–73.

[2027] Radu Toader, „Prolegomene", în vol. *Etnologie românească*, I, *Folcloristică și etnomuzicologie*, București, Editura Academiei Române, 2006, p. 5.

[2028] C. Loghin, *Istoria literaturii române din Bucovina. 1775–1918*, Cernăuți, Editura „Alexandru cel Bun", 1996, p. 51.

[2029] *Ibidem*, p. 53.

[2030] Grigore C. Bostan, *Poezia populară românească în spațiul carpato-nistrean*, Iași, Editura Cantes, 1998, p. 9.

Publicaţie al cărei rol principal a fost afirmarea drepturilor politice ale românilor bucovineni, gazeta „Bucovina"[2031] a marcat şi viaţa culturală românească a provinciei. Intelectuali cu un larg orizont cultural, Hurmuzăcheştii au conceput prima publicaţie românească din Bucovina şi ca pe un liant al unităţii spirituale a românilor, idee afirmată în articolul-program: „Colaborarea multor scriitori de talent făgăduită acestei foi ne pune în plăcuta poziţie de a împărtăşi cetitorilor noştri, pe lângă deosebite articole de un interes comun, şi noue [noi] producţii ale literaturii româneşti – încât aceste se vor potrivi cu scopul gazetii noastre. Într-acest chip, foaia noastră va fi o oglindă a activităţii intelectuale a românilor"[2032].

Programul gazetei cernăuţene îl urmează întocmai pe cel al „Daciei literare", astfel că în paginile ei tradiţiile populare şi folclorul ocupă un spaţiu generos, mai ales că, de-a lungul existenţei ei, publicaţia s-a bucurat de colaborarea constantă a lui Vasile Alecsandri, care a trimis redacţiei atât poezii din creaţia proprie[2033], cât şi lirică populară. Astfel, prestigiul numelui „unuia din cei mai [*sic*!] geniali poeţi" români ai momentului paşoptist, a influenţat şi valoarea „Foiţei" literare a „Bucovinei". Primul articol referitor la cultura populară, apărut în gazetă, în două numere, este „Tradiţii populare româneşti"[2034], semnat de „Dr. N.", care prefaţează legenda întemeierii Bucureştiului („Fondaţia Bucureştilor"). Autorul defineşte tradiţia populară drept „cartea deschisă, unde se însemnează viaţa unei naţii, ce strămoşii ca o moştenire lasă nepoţilor lor"[2035].

Sub titlul „Poezia populară a românilor"[2036], Alecu Hurmuzachi publică o primă scrisoare primită de la V. Alecsandri, în care poetul, propunându-i spre publicare în paginile gazetei bucovinene colecţia sa de poezii populare, pe care o avea gata de tipar încă din 1847, face şi un comentariu asupra specificului şi valorii liricii populare româneşti. Răspunsul redacţiei vine nu numai ca o mulţumire, ci şi ca un elogiu adus „penei măestroase unuia bărbat, pe care noi ne ţinem a-l numi între amicii noştri, şi pe care naţia română de mult îl preţuieşte ca pe unul din cei mai geniali poeţi ai săi. Acest articol este comentariul unei culegeri de poezii populare pe care dumnealui binevoi a promite gazetei noastre [...]. Deschizându-ne un aşa însemnat tezaur de poezie, cu totul original şi popular, dumnealui şi-au dobândit un nou drept la recunoştinţa patriei pentru o asemenea îmbogăţire a literaturii naţionale"[2037]. Din octombrie 1849 până în 20 septembrie 1850, când îşi încetează apariţia, „Bucovina" publică „Cântece poporale româneşti" – 11 balade, cele mai multe însoţite de note şi comentarii – şi „Hore româneşti" – 11 texte, precedate de un studiu. Primele balade oferite spre publicare gazetei „Bucovina", „Codreanu"[2038] şi „Păunaşul codrilor"[2039], au note explicative, iar balada „Codreanul" este însoţită şi de câteva informaţii privind locul, anul şi performerul de la care a auzit-o poetul: „Această baladă a «Codreanului» mi-a cântat-o un orb, anume Neculai Nastase din satul B..., septembrie 1847".

Ideile exprimate în scrisorile către Alecu Hurmuzachi, în care Alecsandri înfăţişează, de fapt, concepţia epocii despre folclor, ca izvor de cunoaştere a tradiţiilor, moravurilor şi obiceiurilor româneşti, se vor regăsi în studiul „Românii şi poezia lor".

Cu o existenţă scurtă, cum au avut mai toate publicaţiile româneşti bucovinene, politice sau culturale de până la 1900 – datorată cenzurii, în cazul primului ziar politic românesc bucovinean, sau greutăţilor financiare, în cazul altor periodice –, gazeta „Bucovina" a afirmat, prin paginile sale de literatură (unde semnează Aron Pumnul, Andrei Mureşanu, Vasile Alecsandri, Iraclie Porumbescu), unitatea culturală a românilor din provinciile anexate Imperiului Habsburgic cu cei din Ţările Române.

[2031] Un studiu monografic referitor la prima publicaţie românească din Bucovina habsburgică a scris Mircea Cenuşă, „Ziarul «Bucovina» – tribună a unităţii culturale româneşti", în „«Suceava». Anuarul Muzeului Judeţean", anul IX, 1982, pp. 329–346.

[2032] „Bucovina. Gazetă românească pentru politică, religie şi literatură", anul I, nr. 1, 1848, p. 1.

[2033] În gazeta din Cernăuţi, Alecsandri a publicat opt poezii originale, şase dintre ele fiind tipărite pentru prima dată în „Bucovina". Vezi Mircea Cenuşă, *op. cit.*, p. 341.

[2034] „Bucovina", anul I, nr. 8, 1848, pp. 57–60.

[2035] *Ibidem*, p. 57.

[2036] Vasile Alecsandri, „Poezia populară a românilor", în „Bucovina", anul II, nr. 32, 1849, pp. 175–178.

[2037] *Ibidem*, p. 175.

[2038] „Bucovina", anul II, nr. 33, 1849, pp. 181–183.

[2039] Idem, nr. 36, pp. 205–208. Pe parcursul anului 1850, mai sunt tipărite baladele: *Toma Alimoş* („Bucovina", anul III, nr. 2, 1850 pp. 7–8); *Blăstămul* („Bucovina", anul III, nr. 4, 1850, p. 19); *Serb sărac* („Bucovina", anul III, nr. 8, 1850, p. 35–37); *Mioara* [*Mioriţa*] („Bucovina", anul III, nr. 11, 1850, pp. 49–52); *Mihu Copilul* („Bucovina", anul III, nr. 20, 1850, pp. 85–88); *Balaurul* („Bucovina", anul III, nr. 33–34, 1850, pp. 133–134); *Turturica şi cucul* („Bucovina", anul III, nr. 45–46, 1850, p. 157); *Sealga* („Bucovina", anul III, nr. 47–48, 1850, p. 161); *Inelul şi năframa* („Bucovina", anul III, nr. 51–52, 1850, p. 169). În ultimele patru numere pe 1850 ale gazetei sunt publicate *Horele româneşti*: nr. 57, pp. 181–182; nr. 58, p. 185; nr. 59, p. 189; nr. 60, p. 193.

În 1862, la iniţiativa lui I. G. Sbiera, este înfiinţată Reuniunea Română de Leptură din Cernăuţi. Conducerea ei i-a fost încredinţată lui Alexandru Hurmuzachi care, în cuvântul de deschidere, publicat în broşură, la Cernăuţi, anunţa că societatea „va avea să fie un loc de întâlnire pentru acei români care vor să citească gazete şi reviste româneşti, să cunoască producţiile literare româneşti şi să discute diferite chestiuni culturale româneşti"[2040]. După modelul oferit de ASTRA, Reuniunea se transformă, în 1865, într-o societate culturală şi literară. Scopul declarat al Societăţii pentru Literatura şi Cultura Română în Bucovina a fost „de a lăţi şi spori cultura şi literatura poporului român", promovarea „pe toate căile şi în toate direcţiile a culturii naţionale". Sub patronajul Societăţii a apărut, în perioada martie 1865 – decembrie 1869, revista lunară de cultură şi literatură „Foaia Societăţii pentru Literatura şi Cultura Română în Bucovina"[2041]. În primul an, redactor a fost Ambrosiu Dimitroviţă, iar din august 1866, I. G. Sbiera. Revista înscrie în programul ei cultivarea literaturii naţionale, a limbii „vii" a poporului, promovarea talentelor autentice, o critică nepărtinitoare, desfăşurarea unei ample acţiuni de culturalizare. Necesitatea culturalizării Bucovinei era resimţită acut de tinerii intelectuali, având în vedere cadrul general în care s-a dezvoltat/desfăşurat viaţa culturală şi literară a provinciei de la 1775, momentul anexării, până la autonomia din 1861. Despre situaţia în care s-a aflat provincia în această perioadă, scrie I. G. Sbiera în „Mişcări literare la românii din Bucovina de la 1775 până la 1889": „Împreunarea Bucovinei cu Galiţia a împins cultura locuitorilor ei pe alte căi şi a dat învăţământului din ţară o direcţiune defavorabilă unei dezvoltări naţionale".

În paginile „Foii Societăţii pentru Literatura şi Cultura română în Bucovina", folclorul este reprezentat prin câteva culegeri de texte – „cântece poporale", ghicitori, tradiţii şi legende, doine – care apar abia spre sfârşitul lui 1865 şi nici mai târziu nu vor fi mai numeroase, prin lucrări teoretice şi descrierea a două obiceiuri populare.

Sumarul revistei pe anul 1865 cuprinde două studii de folclor şi, sub titlul „Câteva cântece poporale culese în Bucovina"[2042], două cântece de dor, culese de Vasile Bumbac.

Semnat de I. G. Sbiera şi publicat în primul număr[2043], amplul studiu „Despre însemnânţa refrenului „«O! Lere Doamne» din colindele române, despre timpul ivirii şi despre însemnătatea lor"[2044], propunea noi semnificaţii ale expresiei-refren a colindei. Cel de-al doilea studiu, „Despre cântecul popular"[2045], este semnat „Un amatoriu şi culegătoriu de cântece poporale române". Studiul acesta este unul dintre puţinele la acea dată în care se analizează apariţia cântecului popular, caracterul naţional şi valoarea de document istoric, structura şi particularităţile frazei melodice a cântecului popular românesc. Autorul lui nota că specificul naţional al creaţiei orale este determinat de istorie: „Nu numai temperamentul, moravurile şi datinile înrâurează asupra cântecului poporal, ci mai ales istoria unui popor lasă întipăririle cele mai puternice" (p. 116). La final, autorul[2046] propunea clasificarea în cinci grupe a cântecului popular: „1) cântecul istorico-epic; 2) doinele sau cântecele de dor; 3) cântece de natură erotică; 4) cântece ocazionale (colindele, cântecele la culesul viilor şi al grâului, la clacă, la nuntă şi la înmormântare – aşa-numitele bocete); 5) cântece de joc, adică horele"[2047] – o clasificare ce vine în completarea celor întreprinse de C. Negruzzi în articolul „Cântece populare a Moldaviei" (1840) şi de V. Alecsandri, în cuvântul introductiv la culegerea de poezii din 1852–1853.

[2040] *Cuvânt de deschidere rostit în I-a adunaţie generală a Reuniunei române din Cernăuţi*, Cernăuţi, Tip. Eckhardt, 1862; vezi şi Constantin Loghin, *op. cit.*, p. 122.

[2041] Despre periodicul bucovinean au scris studii monografice Pavel Ţugui, „«Foaia Societăţii pentru Literatura şi Cultura Română în Bucovina» (1865–1869)", în „Analele Universităţii din Craiova", seria Istorie. Geografie. Filologie, anul I, 1972, pp. 185–195; republicat în vol. Pavel Ţugui, *Bucovina. Istorie şi cultură*, Bucureşti, Editura Albatros, 2002, pp. 121–132.; Dan Constantin Mărgineanu, *„Foaia Societăţii pentru literatura şi cultura română în Bucovina" (1865–1869)*, ediţie revizuită, Suceava, Editura „George Tofan", 2009, 126 p.

[2042] „Foaia Societăţii pentru Literatura şi Cultura Română în Bucovina", anul I, nr. 11, 1865, pp. 268–270.

[2043] Primul număr al periodicului „Foaia Societăţii pentru Literatura şi Cultura Română în Bucovina" a apărut la Cernăuţi, în 1 martie 1865, ca număr triplu (nr. 1, 2, 3).

[2044] „Foaia Societăţii pentru Literatura şi Cultura Română în Bucovina", anul I, nr. 1, 2, 3, 1865, pp. 25–40. Într-o notă, redacţia făcea menţiunea că: „Acest tractat menit pentru adunarea generală a Societăţii din 11/23 ian. şi nevenind la rândul său, ca şi altele, din cauza prelungitelor dezbateri, îl publicăm aici".

[2045] „Foaia Societăţii pentru Literatura şi Cultura Română în Bucovina", anul I, nr. 4, 1865, pp. 115–120.

[2046] Mircea Fotea presupunea că autorul studiului „Despre cântecul popular" ar putea fi Isidor Vorobchievici, profesor de muzică corală la Cernăuţi. Acesta este şi autorul primului *Manual de armonie muzicală*, apărut la Cernăuţi în 1869, tipărit cu sprijinul Societăţii pentru Literatura şi Cultura Română în Bucovina. Cf. Mircea Fotea, *Simeon Florea Marian, folclorist şi etnograf*, Bucureşti, Editura Minerva, [1987], p. 192, nota 47.

Tot prin pana autorului anonim, redacţia îşi afirma intenţia „de a reproduce, din timp în timp, în coloanele acestei foi unele cântece cu melodia lor, pentru ca astfel să se păstreze şi cuvântul şi tonul şi să treacă şi la generaţiunile viitoare"[2048]. Cântece populare însoţite de partitura muzicală n-au fost tipărite niciodată în revistă, dar sub semnătura lui Isidor Vorobchievici au apărut, în 1868 şi 1869, cinci „compuneri muzicale", iar Ştefan Nosievici a publicat şi el două astfel de „compoziţiuni" pe versuri culte.

Periodicul cernăuţean publică, în toate cele 12 numere ale anului 1866, numai două grupaje de „cântece poporale"[2049], culese de I. G. Sbiera, unul dintre primii culegători de folclor bucovinean. Devenit şi redactor al publicaţiei, din august 1866, el mai publică aici doar 13 texte poetice[2050], în anul 1867, deşi avea o bogată culegere de literatură populară la acea dată, adunând mai ales poveşti, dar şi lirică populară, încă din 1855. Explicaţia pentru această situaţie o găsim în faptul că orientarea „Foii Societăţii", în privinţa valorificării folclorului, a fost impusă de Gheorghe Hurmuzachi, redactorul periodicului. Acesta şi-a exprimat ferm punctul de vedere privind tipărirea textelor folclorice, în nota publicată la „Cinelituri române poporale din Bucovina"[2051]. Menţionând că cimiliturile publicate sunt doar un „extras ca probă dintr-un manuscris ce cuprinde «Cinelituri, prejudeţe, descântece, vrăjitorii şi alte superstiţiuni de ale poporului român», adunate de Ion B[umbac]", el îi recomandă culegătorului, „precum şi altor scriitori juni, de care am aflat că ar fi pregătind tot asemenea culegeri pentru tipar", să se apropie de aceste specii folclorice cu „cea mai severă critică şi cea mai conştiincioasă luare aminte la bunul simţ, la cerinţele raţiunii şi la privirile estetice"[2052]. Adept al ideilor iluministe, Gheorghe Hurmuzachi crede că publicarea descântecelor şi a superstiţiilor „fără remedii, explicări, povăţuiri", este periculoasă pentru „oamenii neculţi", aşa că a selectat piesele folclorice conform criteriilor enunţate.

Mai târziu, în *Amintiri*, Sbiera va nota, în subcapitolul „Piedici la publicarea unei colecţiuni de poesie poporană": „Prin «Foaia» aceasta credeam că-mi voi realiza unul din visurile mele cele mai plăcute, conceput şi nutrit încă de pe timpul studiilor mele universitare, acela, adică, de a-mi vedea, treptat, publicată colecţiunea de poveşti, cântece, cimilituri şi descântece poporane. Dindată ce luasei redigerea foii, am şi început, mai întâi, cu publicarea cântecelor. Am împărtăşit preşedintelui Societăţii noastre literare şi culturale, espertului şi merituosului bărbat Giorgiu Hurmuzachi, intenţiunea mea; am avut cu el mai adeseori discuţiuni temeinice şi animate asupra realizării ei; cu toate acestea, n-am putut căpăta aprobarea domniei sale, fiindcă nu ne înţelegeam nici în privinţa formei în care să se publice, nici ce să nu se publice"[2053]. Culegerile de folclor ale lui I. G. Sbiera văd lumina tiparului târziu, abia în 1886 îi apare volumul *Poveşti poporale româneşti. Din popor luate şi poporului date*, la Cernăuţi, în editura proprie. Referitor la apariţia acestui volum, Sbiera nota, tot în *Amintiri*: „Cu preţul exemplarelor vândute până acum nu mi-am acoperit nici a cincea parte a speselor făcute cu tipariul"[2054]. Culegerea de 54 de naraţiuni a fost efectuată în perioada anilor 1855 şi 1856. În activitatea de culegere, Sbiera a fost ajutat de fratele său, Niculaiu Sbiera şi de Porfiriu Popescu din Ciudei. În „Precuvântare", autorul antologiei prezintă „traseul" dificultăţilor legate de publicarea târzie a poveştilor faţă de momentul culegerii, traseu presărat cu tentative eşuate şi reveniri succesive asupra materialului epic. Colecţia grupează 25 de basme propriu-zise, 13 basme despre animale, 12 snoave şi patru legende, la care se adaugă 169 de cimilituri, iar la sfârşitul volumului sunt incluse descrieri de personaje fantastice. Cu poveştile repovestite fără verva şi strălucirea performării narative orale, dar păstrând formele dialectale, lexicale şi locuţionale zonale, antologia este valoroasă prin oferta inedită de repertoriu epic bucovinean.

[2047] „Despre cântecul popular", în „Foaia Societăţii pentru Literatura şi Cultura Română în Bucovina", anul I, nr. 4, 1865, pp. 118–119.

[2048] *Ibidem*, p. 120.

[2049] „Foaia Societăţii pentru Literatura şi Cultura Română în Bucovina", anul II, nr. 8–11, 1 august – 1 noiembrie 1866, pp. 263–266; nr. 12, 1 decembrie 1866, pp. 280–287.

[2050] „Cântece poporale", în „Foaia Societăţii pentru Literatura şi Cultura Română în Bucovina", anul III, nr. 5– 6, 1 iunie 1867, pp. 138–140; „Poesii poporale", în „Foaia Societăţii pentru Literatura şi Cultura Română în Bucovina", anul III, nr. 9–11, 1 septembrie – 1 noiembrie 1867, pp. 274–280.

[2051] „Foaia Societăţii pentru Literatura şi Cultura Română în Bucovina", anul III, nr. 4, 1 aprilie 1867, pp. 94–96.

[2052] *Ibidem*, p. 96.

[2053] I. G. Sbiera, *Familia Sbiera, după tradiţiune şi istorie. Amintiri din viaţa autorului*, Cernăuţi, Tipografia universitară „R. Eckhardt", 1899, p. 198.

[2054] *Ibidem*, p. 410.

În 1888, I. G. Sbiera tipăreşte *Colinde, cântece de stea şi urări la nunţi (Din popor luate şi poporului date)*. În „Precuvântare", el menţionează că, din „colecţiunea destul de însemnată" de literatură populară pe care a avut-o la un moment dat, „descompletată foarte mult în decursul timpului prin pierdere", publică „bucăţile [care] reprezintă aproape tot ce şi cum se întrebuinţează de românii din Bucovina la numitele serbări": 13 colinde de Crăciun, şase colinde de Anul Nou, 18 cântece de stea, o colindă de Bobotează şi una de Paşti (cu o variantă) – la data publicării, trecute deja în repertoriul pasiv – 11 colocării (urări la nunţi, dintre care, patru variante).

Bucurându-se de prietenia lui Alecsandri şi având experienţa fructuoasă a colaborării poetului la gazeta „Bucovina", fraţii Hurmuzachi îi solicită şi pentru „Foaia Societăţii" sprijinul. Alecsandri a publicat în „Foaia Societăţii" mai multe poezii şi comedii, dar ceea ce interesează aici, din punctul de vedere al valorificării folclorului, sunt câteva dintre scrierile lui Alecu Russo privind literatura populară, oferite redacţiei de Vasile Alecsandri, în custodia căruia rămăseseră după moartea autorului. Astfel, în 1868, la aproape un deceniu de la moartea scriitorului moldovean, „Foaia" bucovineană publică, în două numere omagiale, 6–7 şi 8–10, o biografie a lui Alecu Russo, semnată de V. Alecsandri[2055], trei studii[2056] şi o legendă[2057] culeasă de Russo.

Studiul literar „Poezia poporală", inedit la acea dată, a fost publicat ca editorial în nr. 8–10/1868. În spirit romantic, Russo afirmă la începutul studiului: „Datinele, poveştile, muzica şi poezia sunt arhivele popoarelor. Cu ele se poate oricând reconstitui trecutul întunecat", subliniind relaţia poezie – popor – istorie, o relaţie care a caracterizat întreaga viaţă culturală din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Studiul lui Russo continuă cu ilustrarea principalelor teze ale perioadei paşoptiste, aşa cum au fost ele concepute prin programul „Daciei literare" – folclorul, ca document istoric, este sursa de revigorare a fiinţei naţionale româneşti şi a limbii, iar crearea unei literaturi naţionale, originale, nu se poate realiza fără (re)cunoaşterea valorii estetice a culturii populare, a asumării ei ca model.

Preocuparea redacţiei primei reviste literare bucovinene de a promova tineri scriitori din toate provinciile româneşti, duce la apariţia, în paginile „Foii", a semnăturilor transilvănenilor Ioniţă Bădescu (I. Bădescul) şi Miron Pompiliu, alături de ale bucovinenilor D. Petrino, V. Bumbac şi Vasile Gr. Pop[2058]. Acesta din urmă, coleg al lui S. Fl. Marian în 1868, la gimnaziul din Suceava, devine secretar, alături de Ioniţă Bădescu, al Societăţii literare „Orientul"[2059], din Bucureşti, înfiinţată în 1 aprilie 1869, preşedinte fiind Gr. H. Grandea. Scopul societăţii, la care a activat şi M. Eminescu, era „cultura literară prin discuţii, lecturi, comunicări intime şi publicaţii", dar şi „strângerea basmelor, poeziilor populare şi a documentelor care interesează istoria şi literatura patriei". Societatea iniţiază un „proiect folcloristic foarte temerar pentru vremea aceea"[2060], care prevedea fixarea unor comisii de teren, cu rolul de a întreprinde excursii în scopul realizării de anchete folclorice. Se preconiza cercetarea provinciilor româneşti „în toată întinderea lor", iniţiativa culegerii sistematice a folclorului apropiindu-se de acţiunile lui Hasdeu. În şedinţa din 29 iunie 1869 sunt propuse şapte comisii care să străbată „toate părţile Daciei" pentru a aduna „tot ce vor putea din ceea ce se atinge de literatura poporană". Pentru Bucovina, este însărcinat să culeagă folclor Vasile Gr. Pop, pentru Transilvania, I. Bădescu şi Miron Pompiliu. Risipirea membrilor societăţii, în toamna aceluiaşi an, pentru urmarea studiilor universitare, a făcut ca rezultatele anchetelor, câte au fost, să fie prea puţin cunoscute. În acest context, Vasile Gr. Pop a publicat în „Foaia Societăţii pentru Literatura şi Cultura Română în Bucovina" două balade populare, „Bujorel" şi „Corbea"[2061], iar I. Bădescu, „Doine ostăşeşti" [2062]. Împreună cu studiul etnografic semnat de T. St. (Teodor Stefanelli), „Drăgaiţa şi papaluga"[2063], acestea sunt ultimele texte populare apărute în periodicul „Foaia Societăţii pentru Literatura şi Cultura Română în Bucovina", care îşi încetează apariţia în decembrie 1869.

[2055] Vasile Alecsandri, „Alecu Russo, biografie", în „Foaia Societăţii pentru Literatura şi Cultura Română în Bucovina", anul IV, nr. 6–7, iunie–iulie 1868, pp. 148–155.

[2056] A. Russo, „Decebal şi Ştefan cel Mare, studiu istoric", *ibidem*, pp. 158–160; „Studii naţionale", *ibidem*, pp. 160–165; „Poesia poporală (studiu literar)", idem, anul IV, nr. 8–10, august–octombrie 1868, pp. 189–195.

[2057] „Peatra Corbului", în „Foaia Societăţii pentru Literatura şi Cultura Română în Bucovina", anul IV, nr. 6–7, iunie–iulie 1868, pp. 141–144.

[2058] Vasile Gherman Pop (13 octombrie 1850, Crasna, Storojineţ – 21 iunie 1909, Bucureşti). Profesor, scriitor, critic literar. În 1872, publică broşura de versuri *Aurora Bucovinei*. Vezi Stănuţa Creţu, „Pop, Vasile Gherman", în *Dicţionarul literaturii române de la origini până la 1900*, ediţia a II-a, Editura Academiei Române, Editura Gunivas, 2002, p. 709.

[2059] *Ibidem*, p. 669.

[2060] Petru Ursache, *„Şezătoarea" în contextul folcloristicii*, Bucureşti, Editura Minerva, 1972, p. 62.

În cei cinci ani de existenţă a revistei, poate părea curios de ce nu-l întâlnim deloc între colaboratori pe S. Fl. Marian, care deja îşi începuse asidua activitate de culegător de folclor şi al cărui debut publicistic datează din 1866, când a început să publice în periodicele transilvănene „Familia" şi „Albina". Absenţa lui din paginile „Foii Societăţii" este explicată de Mircea Fotea[2064], iniţial, tot în legătură cu concepţia asupra valorificării folclorului, exprimată de redactorul Gheorghe Hurmuzachi în nota prezentată mai sus. Amintind, însă, de corespondenţa pe care Marian (pe atunci „student de a VI cl. a gimn. rum. din Suceava") a iniţiat-o cu Societatea pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina, în februarie 1868[2065], cu rugămintea de a i se tipări „suma de 100 de doine într-o broşurică pe spesele Societăţii [...] şi un opuşor, anume «Nunţile românilor ţărani», scris în stil poporal, cuprinzător din vreo opt oraţiuni în versuri, vreo două în proză, jocuri, chiuituri, precum şi toate obiceiurile câte mai sunt la nunţi", monograful folcloristului bucovinean subliniază şi alte aspecte. Marian trimite Societăţii manuscrisul *Nunţile românilor ţărani* şi o colecţie de oraţii populare, în locul volumului de doine anunţat. Deşi acceptate pentru tipărire, ele au fost cerute înapoi de culegător, printr-o scrisoare datată 12 noiembrie 1869, pe considerentul că în ele ar fi „mai multe greşele" şi „mai aflând mai multe oraţiuni de pe la nunţile ţărăneşti, aş dori acum să le mai coreg şi să le mai adaog o dată, de aceea tare vă poftesc să mi se trimită îndărăpt"[2066].

S. Fl. Marian îşi începe activitatea de culegător de folclor sub influenţa lui Alecsandri, dar destul de repede, în 1869/1870, intră în contact cu ideile şi cu noile norme metodologice de culegere a folclorului, promovate de folcloristul bănăţean At. M. Marienescu, cu concepţiile despre cultură, limbă şi literatură populară formulate de Hasdeu. At. M. Marienescu este primul folclorist român care atrage atenţia la acea dată asupra modului greşit de culegere a folclorului şi insistă asupra respectării autenticităţii textelor folclorice culese. El impune culegătorului, prin apeluri repetate în diferite reviste, să noteze numele său, numele comunei unde s-a cules, „pentru că fiecare datină trebuie dovedită prin trimiţători şi locul unde e în viaţă". Urmând aceste îndemnuri, Marian recunoaşte propriile erori şi caută să-şi îmbunătăţească modalitatea de culegere, retragerea celor două volume de la publicare fiind pusă, astfel, sub semnul dorinţei de a-şi perfecţiona munca de culegător. În „Foaia Societăţii" asemenea chestiuni n-au fost discutate. O singură dată, Gh. Hurmuzachi a făcut precizarea – în nota deja amintită – că activitatea de culegere trebuie să se realizeze „fără alterarea veşmântului original" al textelor folclorice.

Prima revistă literară a Bucovinei, „Foaia Societăţii", nu a reprezentat un anumit curent literar, şi destul de vag un curent lingvistic, „tocmai de aceea a putut să concentreze în coloanele ei scrieri disparate ca formă şi fond". Apunerea ei, în 1869, a lăsat pentru mai bine de un deceniu şi jumătate un gol în peisajul revuistic bucovinean.

Formele de valorificare a culturii populare în periodicele analizate până la 1870 sunt modeste, atât cantitativ cât şi calitativ, în raport cu valorificarea complexă a folclorului şi a culturii populare în şi din Bucovina secolului al XIX-lea, după 1875, aşa cum a fost concepută în lucrările lui Simeon Florea Marian, ale lui Dimitrie Dan sau ale Elenei Niculiţă Voronca.

La un deceniu de la încetarea apariţiei periodicului „Foaia Societăţii pentru Literatura şi Cultura română în Bucovina", timp în care numeroase materiale folclorice adunate din Bucovina (de S. Fl. Marian, Dimitrie Dan, Vasile Bumbac) apar în publicaţii transilvănene[2067], în cele conduse de B. P.-

---

[2061] „Foaia Societăţii pentru Literatura şi Cultura Română în Bucovina", anul V, nr. 6–12, iunie–decembrie 1869, pp. 239–246.

[2062] *Ibidem*, pp. 272–275.

[2063] Idem, anul V, nr. 3–5, martie–mai 1869, pp. 110–114.

[2064] Mircea Fotea, *op. cit.*, pp. 33, 64, 67–68.

[2065] *Ibidem*, p. 64. Vezi şi Mircea Irimescu, *Societatea pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina (1862–2012). La 150 de ani. Istoric şi realizări*, vol. I, Rădăuţi, Editura Septentrion, 2012, pp. 58–60.

[2066] Mircea Fotea, *op. cit.*, p. 68.

[2067] Revistele conduse de Iosif Vulcan, „Familia" şi „Şezătoarea", au fost mereu deschise colaboratorilor din Bucovina. Vezi articolele: George Tofan, „Colaboratori bucovineni ai «Familiei»", în „Junimea literară", anul IV, nr. 10–11, Hasdeu, „Traian”, „Columna lui Traian”, dar şi în „Convorbiri literare”, Societatea hotărăşte, în Adunarea generală din 1879[2068], să editeze o nouă publicaţie, „Aurora română”, până la a cărei apariţie efectivă mai trec doi ani. Motivele acestei amânări sunt de ordin financiar[2069], dar existenţa efemeră a revistei s-a datorat, în egală măsură, numărului redus de colaboratori.

„Aurora română”[2070], ca organ beletristic-literar al Societăţii pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina, apare la Cernăuţi în perioada august 1881 – decembrie 1882. Numerele din ianuarie–august 1884 ale revistei sunt scoase pe cheltuiala redactorului responsabil, Ion I. Bumbac. Foarte curând, acesta se vede nevoit să răspundă cititorilor care îşi exprimă nemulţumirea că revista nu publică articole ştiinţifice, aşa că, la rubrica „Cătră publicul cetitoriu”, redacţia publică un răspuns, anunţând că una dintre preocupările revistei este de a publica în special producţii populare, care să devină sursă de inspiraţie pentru creaţiile culte. Dar materialele folclorice publicate în revistă sunt puţine, iar de la jumătatea anului 1882 lipsesc de tot.

Apar în „Aurora română” câteva culegeri de „poezii poporale”, balade, o legendă, o tradiţie populară, un grupaj de descântece. În primul număr al periodicului, S. Fl. Marian publică balada populară „Finul şi nănaşa”[2071], iar Dimitrie Dan tipăreşte „Poesii poporale”[2072] adunate din comuna Bilca. Sub semnătura lui S. Fl. Marian mai apar două articole de botanică populară, „Scumpia”[2073] şi „Însemnătatea alunului la poporul român”[2074], acesta fiind publicat ca editorial, la început de an. Descântecele apărute[2075] în revistă sunt adunate de I. Berariu, iar G. Tămăiagă publică, în două părţi, articolul „Moravuri şi datine poporale”[2076]. Articolul „Florile dalbe? sau Florile Dalbei?”[2077], semnat de Ion I. Bumbac, este ultima lucrare tipărită în revistă, care se mai preocupă, la un nivel modest, de expresii ale culturii tradiţionale.

Prima gazetă tipărită la Suceava a fost „Revista politică”[2078], care a apărut bilunar, între 3/15 mai 1886 şi 1 aprilie 1891. Editor a fost avocatul Matei Lupu, iar administrator, S. Fl. Marian. Publicaţia susţinea ideea unităţii naţionale şi apăra – în absenţa altei gazete reprezentative pentru Bucovina, la acea dată – interesele sociale, politice şi culturale româneşti în cadrul Imperiului Austro-Ungar. Interesul pentru viaţa socială şi politică, inclusiv cea internaţională, era completat de iniţiative culturale, de promovarea scriitorilor locali şi de publicarea de materiale folclorice care să atragă atenţia cititorilor asupra valorii artistice şi documentare a folclorului.

De regulă, sub genericul „Foiţa «Revistei politice»”, ultimele patru – şase pagini ale publicaţiei conţin texte de literatură populară sau cultă. În primul an de existenţă a revistei, doar patru texte populare în proză apar în revistă şi ele sunt publicate de S. Fl. Marian, care le clasifică astfel: legende[2079] (două), o tradiţie populară[2080] şi o poveste[2081]. Interesat de proza folclorică încă de la

---

1907, pp. 229–233; Eugen Dimitriu, „Colaboratori bucovineni la revista «Familia»”, în „«Suceava». Anuarul Muzeului Judeţean”, anul VIII, 1981, pp. 333–352; anul IX, 1982, pp. 347–365.

[2068] Mircea Irimescu, *op. cit.*, p. 315.

[2069] *Ibidem.*

[2070] „«Aurora Română». Organ beletristic–literar al Societăţii pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina”, Cernăuţi, 1 august 1881 – 15 decembrie 1882 şi ianuarie–august 1884. Apare lunar. Redactor responsabil şi editor, Ion I. Bumbac. Publicaţia nu este menţionată în *Dicţionarul literaturii române de la origini până la 1900*, ediţia a II-a, [Bucureşti-Chişinău], Editura Academiei Române, Editura Gunivas, 2002. Informaţii biobibliografice vezi la Ioan V. Cocuz, Matei Hulubei, *Presa românească în Bucovina (1809–1944)*, Bacău, f. ed., 1991, pp. 29–30; *Dicţionarul general al literaturii române*, vol. I, *A/B*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2004, menţionează revista cernăuţeană la paginile 272–273, într-un articol semnat de Ion Hangiu, în care sunt destule inexactităţi în ceea ce priveşte conţinutul paginilor din „Aurora română” dedicate literaturii populare. De exemplu, S. Fl. Marian nu a publicat articolele despre moravuri şi datini populare, autorul este G. Tămăiagă.

[2071] „Aurora română”, anul I, nr. 1, august 1881, pp. 12–14.

[2072] *Ibidem*, pp. 14–16.

[2073] Idem, anul I, nr. 2, septembrie 1881, pp. 21–25.

[2074] Idem, anul II, nr. 1, ianuarie 1882, pp. 2–9.

[2075] Idem, anul I, nr. 4, noiembrie 1881, p. 57.

[2076] Idem, anul II, nr. 3, 1882, pp. 41–45; nr. 4, pp. 56–60.

[2077] Idem, anul II, nr. 6, 1882, pp. 81–86.

[2078] Vezi şi Mihai Lazăr, „Din istoricul presei sucevene – «Revista politică»: preocupări culturale”, în „«Suceava». Anuarul Muzeului Judeţean”, anul IV, 1977, pp. 205–212.

[2079] S. Fl. Marian, „Poiana Negrii”, în „Revista politică”, anul I, nr. 1, 1886, pp. 12–16; „Valea lui Pintea”, idem, anul I, nr. 9, 1886, pp. 12–16.

[2080] Idem, „Ştefan Vodă şi turcii”, în „Revista politică”, anul I, nr. 2, 1886, pp. 12–16.

[2081] Idem, „Neaga”, în „Revista politică”, anul I, nr. 12, 1886, p. 18.

începutul activității sale de culegător – proiectase în 1869 și tipărirea unui volum de povești[2082] –, Marian a privit cu cea mai mare atenție legenda istorică (tradiția istorică), ca și pe cea etiologică, pe care a integrat-o în articolele sale de ornitologie sau despre plante.

În anii următori, publică în revistă tradițiile „Movila lui Răsvan”, „Sas-Vodă” și legendele „Stâlpul Tricolicenilor”, „Pârâul Icoanei”[2083]. Folcloristul nu este preocupat de transcrierea exactă a legendelor, le prelucrează în stil personal (de aici, prezența neologismelor și a expresiilor cărturărești), dar fără să le altereze conținutul ideatic. Ulterior, folcloristul le retipărește în volumul *Tradiții poporane române din Bucovina*, apărut la București, în 1895, însoțite de această dată și de notele în care indică informatorii, localitățile de unde le-a cules și data la care i-au fost comunicate, informații care lipsesc din paginile revistei unde au fost publicate inițial. În câteva note, Marian indică și variante ale unor tradiții populare culese de el, care au fost publicate în germană de Ludwig Adolf Staufe-Simiginowicz, în volumul *Volkssagen aus der Bukowina*[2084]. Și pentru două dintre tradițiile apărute inițial în „Revista politică”, „Ștefan Vodă și turcii” și „Sas-Vodă”, Marian menționează titlurile variantelor care se regăsesc în volumul lui Staufe.

Semnătura folcloristului bucovinean ori pseudonimul său, S. Ilișeștean, sunt întâlnite mai frecvent în numerele „Revistei politice” din anul 1888, unde publică zece anecdote[2085], cinci povești[2086] și balada populară „Bobița”[2087]. În anul următor, în „Foița” „Revistei politice” Marian mai publică „Fata din Ștergăreni și Vitriga”[2088].

Basmul animalier „Hrizovul mâții” face parte din categoria pseudo-etiologiilor, prin care se încearcă a răspunde serios la întrebarea „de ce nu se înțeleg câinele și pisica”. Basmul fantastic „Fata din Ștergăreni”, care se încheie cu formula proprie acestui tip, „Ș-am încălecat pe-o șa/Și v-am spus o minciunea” – negarea directă a veridicității celor povestite, a fost inclus de editorul Paul Leu în volumul *Basme populare românești*[2089], ca și „Pogacea”, poveste cu minciuni, ce conține referiri la vechi ritualuri cu caracter ludic, întâlnite și în folclorul copiilor. „Neaga” este o povestire moralizatoare, ce dezvoltă motivul femeii leneșe, iar „Purecii bălțați”, pe care Marian o include și în volumul din 1897, *Răsplata. Povești din Bucovina*[2090], este o snoavă didactic-moralizatoare, pe tema înșelătorului înșelat („Oricine voiește să-nșele pe altul, adeseori se-nșală pe sine îndoit!”).

În paginile de literatură ale revistei, alături de folcloristul bucovinean, îl mai întâlnim pe I. Pop-Reteganul. Colaborarea acestuia la revista suceveană se concretizează în publicarea „Legendei Maicii Domnului”[2091], text în versuri aparținându-i folcloristului transilvănean, la care el face comentariul: „Scrisă după cum o păstrai în memorie de tânăr”. Din culegerile sale, I. Pop-Reteganul mai trimite revistei sucevene șase balade populare[2092], două având-l ca personaj pe haiducul Pintea. Publicarea acestora și sugestia lansată în revista „Gutinul”, în 6 noiembrie 1889, de a se realiza o biografie a legendarului haiduc, îl determină pe S. Fl. Marian să noteze observația că un asemenea demers „va

---

[2082] Cf. Mircea Fotea, *op. cit.*, p. 82. Mai mult, pe baza manuscriselor de povești, datate în perioada 1864–1865 și păstrate în *Fondul memorial și documentar„S. Fl. Marian”*, autorul monografiei consideră că „acestea sunt primele sale culegeri de texte folclorice, care îl situează [pe S. Fl. Marian] în rândul celor dintâi culegători de basme populare românești” (p. 30).

[2083] S. Fl. Marian, „Movila lui Răsvan (legendă)”, în „Revista politică”, anul III, nr. 10, 1888, pp. 14–16; „Stâlpul Tricolicenilor (legendă)”, idem, anul III, nr. 12, 1888, pp. 11–12; „Pârâul Icoanei”, idem, anul IV, nr. 3, 1889, pp. 13–15; „Sas-Vodă (tradițiune)”, idem, anul V, nr. 8, 1890, pp. 7–9.

[2084] Ludwig Adolf Staufe-Simiginowicz, *Volkssagen aus der Bukowina*, Cernowitz, 1885.

[2085] S. FL. Marian, „Drum peste mațe”, „Dascălul Pascal”, „Stoian ciobanul”, „Băetul ispitit”, în „Revista politică”, anul III, nr. 2, 1888, p. 16; „Ungurul și Sânt-Ilie”, idem, nr. 6, p. 16; „Țiganul și oaia”, nr. 7, p. 16; „Lăsatul secului”, „Pipa țiganului”, „Iușca”, nr. 9, pp. 12–13; „Feșterul și românii”, nr. 20, p. 16. Anecdotele apărute în nr. 9 sunt semnate cu pseudonimul S. Ilișeștean, iar anecdota publicată în nr. 20 apare nesemnată. Pe exemplarul de revistă din colecția personală, Marian își trece numele sub text, în creion albastru.

[2086] Idem, „Pogacea”, în „Revista politică”, anul III, nr. 1, 1888, pp. 14–16; „Țapul mincinos”, idem, nr. 14, pp. 14–16; „Pățeniile unui cioban (poveste din Ilișești)”, idem, nr. 18, pp. 10–12; „Purecii bălțați (poveste din Căndreni)”, idem, nr. 19, pp. 15–16; „Hrizovul mâții (poveste din Căndreni)”, idem, nr. 20, p. 15.

[2087] „Revista politică”, anul III, nr. 21, 1888, pp. 13–15.

[2088] Idem, anul IV, nr. 6, 1889, pp. 12–16; nr. 23, pp. 10–12.

[2089] S. Fl. Marian, *Basme populare românești*, București, Editura Minerva, 1986, 526 p.

[2090] Idem, *Răsplata. Povești din Bucovina*, Suceava, 1897. Volumul cuprinde opt narațiuni „și nu este reprezentativ pentru repertoriul de povești din zonă”. Cf. Mircea Fotea, *op. cit.*

[2091] Apărută în „Revista politică”, anul IV, nr. 11, 1889, pp. 9–11.

[2092] „Pintea Viteazul”, „Pintea și soru-sa”, „Nedea și Petrea”, „Nevasta și hoții”, în „Revista politică”, anul IV, nr. 22, 1889, pp. 14–16; „Petru”, „Frații”, nr. 24, pp. 13–14.

putea avea o valoare adevărată când [autorul] își va da silința de-a aduna nu numai datele privitoare la viața lui Pintea, ci totodată și toate legendele, tradițiunile, baladele și alte poezii populare care tratează despre acest viteaz și care provin de la toți românii din Austro-Ungaria"[2093].
Pentru a nu face concurență periodicului „Gazeta Bucovinei", „Revista politică" își încetează apariția la 1 aprilie 1891.

„Gazeta Bucovinei", periodic politic și literar bisăptămânal, a apărut la Cernăuți din 2 mai 1891 până la 6 aprilie 1897 și între 2 aprilie și 1 octombrie 1906. A fost o publicație care, prin paginile literare, se adresa în primul rând cititorului orășean, intelectualului. Condus de directori veniți din Transilvania, în buna tradiție a gazetelor românești tipărite peste munți, periodicul a editat pentru țărani suplimentul literar „Foaia săteanului", din care au apărut doar opt numere, în perioada 5/12 mai – 29 decembrie 1891, sub directoratul lui Pompiliu Pipoșiu. În paginile suplimentului, s-a publicat atât literatură cultă, „selectată cu grijă din periodicele transilvănene sau din cele apărute la Iași și București"[2094], cât și literatură populară. Cu un foileton literar foarte îngrijit, gazeta a publicat atât texte folclorice inedite, cât și reproduceri din alte periodice sau din volumele de literatură populară nou apărute.

Primul text de literatură populară, apărut în „Foița" „Gazetei Bucovinei" este „Apa trage la matcă și omul la teapă"[2095], poveste culeasă probabil în ținutul Iașilor, prelucrată și publicată de Elena O. D. Sevastos, care mai trimite redacției trei texte lirice (un cântec de nuntă, unul de jale și unul de cătănie)[2096].

Apariția, în martie 1892, a primei reviste românești „pentru literatură și tradițiuni populare" „Șezătoarea", condusă de Artur Gorovei, este consemnată[2097] în paginile „Foiței", redacția republicând articolul de semnal dedicat noii publicații de revista „Voința națională".

Mai multe culegeri de lirică populară trimite redacției învățătorul Nicolae Hurjui, din Straja. Acestea apar în „Foiță" cu titlul „Poesii poporale din ținutul Rădăuților"[2098]. Ulterior, redacția mai tipărește „Cântece poporale din ținutul Rădăuțului"[2099].

După colaborarea episodică la „Aurora română", preotul Dimitrie Dan are o colaborare mult mai substanțială la „Gazeta Bucovinei", unde publică două studii de etnografie, „Țiganii din Bucovina"[2100] și „Lujenii. Biserica, proprietarii moșiei, satul și locuitorii lui", schiță istorică, topografică și etnografică[2101]. În prima parte a studiului dedicat țiganilor, foarte bogat sub raportul informației și beneficiind, la acel moment, de o bibliografie de raftul întâi, sunt consemnate și două legende care explică numele lor. De altfel, o particularitate a activității sale pe terenul culturii tradiționale a fost constanta documentare pentru elaborarea unor studii monografice despre naționalitățile din Bucovina: „Armenii orientali din Bucovina" (1891), „Lipovenii din Bucovina" (1894), „Evreii din Bucovina" (1897) etc. Dimitrie Dan a realizat lucrări descriptive, în care a dorit să cuprindă cât mai multe aspecte ale vieții și culturii grupurilor etnice din Bucovina. Integrând folclorul în imaginea de ansamblu a naționalităților prezentate, el a realizat „studii de etnografie spirituală foarte înrudite cu cele de folclor"[2102].

Preotul Dimitrie Dan mai publică și o mie de „Credințe poporale bucovinene"[2103], (19 foiletone) în mai multe numere din anii 1894 și 1895. Lectura acestora trimite la caracterul enciclopedic al folclorului, înțeles ca sumă de cunoștințe care interesează, în primul rând, pentru funcția practică în viața colectivității. Colecția de credințe populare oferită de Dimitrie Dan ilustrează o categorie folclorică al cărei „caracter enigmatic" o face greu de clasificat. Ca norme de conduită sau ca sentinţe, credinţele sunt „nişte survivals"[2104], păstrătoare ale gândirii populare doar fragmentar, ele pierzându-şi sensurile originare: „se crede că nu e bine a coase afară până ce răchita n-a înfrunzit"; „se crede că cel ce citeşte mâncând uită toate câte a citit"; „se crede că nu e bine a strica cuibul unui cocostârc, căci [atunci] el aduce foc în clonţ şi aprinde casa" etc. Credinţele circulau în satul tradiţional ca fragmente ale unor legende superstiţioase din care, în timp, a rămas concluzia: „nu este bine". Aceste „mostre de gândire veche" sunt completate de alte aproape două mii, tipărite în revista „Şezătoarea", la rubrica „Credinţi şi superstiţii", de colaboratori din întreg spaţiul românesc.

[2093] „Revista politică", anul IV, nr. 22, 1889, p. 15.

[2094] Remus Zăstroiu, „Gazeta Bucovinei", în *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, ediția a II a, [București], Editura Academiei Române, Editura Gunivas, 2002, p. 392.

[2095] „Gazeta Bucovinei", anul I, nr. 56, 1891, pp. 1–2; nr. 57, pp. 1–2; nr. 58, pp. 1–2.

[2096] Idem, anul II, nr. 12, 1892, pp. 1–2 (a doua ediție, prima fiind cenzurată).

[2097] Idem, anul II, nr. 30, 1892, pp. 1–2.

[2098] Idem, anul II, nr. 35, 1892, p. 1 (cinci texte); nr. 36, p. 2 (opt texte); nr. 58, p. 2 (patru texte).

[2099] Idem, anul III, nr. 6, 1893, p. 1 (zece texte).

[2100] Dimitrie Dan, „Țiganii din Bucovina", cap. I, în „Gazeta Bucovinei", anul II, nr. 36–37, 1892, pp. 1–2; nr. 39, cap. II, pp. 1–2; nr. 40, cap. III, pp. 1–2; nr. 42, cap. IV, pp. 1–3; nr. 43, pp. 1–2; nr. 44, pp. 1–2; nr. 45, pp. 2–3; nr. 46, cap. V, p. 2; nr. 47, p. 1; nr. 48, 49, pp. 1–2.

[2101] Idem, „Lujenii Biserica, proprietarii moșiei, satul și locuitorii lui", idem, anul III, nr. 45, 1893, pp. 1–2; nr. 46, pp. 1–3; nr. 48, pp. 1–3; nr. 49, pp. 1–2.

[2102] Gh. Vrabie, *Folcloristica română. Evoluție, curente, metode*, București, Editura pentru Literatură, 1968, p. 20.

[2103] Dimitrie Dan, „Credințe poporale bucovinene adunate de...", în „Gazeta Bucovinei", anul IV, nr. 30, 63, 67, 70, 74, 79, 84, 97, 99, 1894, pp. 1–2; anul V, nr. 2, 5, 12, 17, 37, 43, 1895, pp. 1–2.

În perioada 1890–1900, S. Fl. Marian este antrenat în elaborarea şi publicarea monografiilor etnografice dedicate evenimentelor majore din viaţa omului – naşterea, nunta, înmormântarea –, dar şi sărbătorilor şi obiceiurilor, creaţiilor folclorice care le ilustrează şi le însoţesc în existenţa satului tradiţional. Activitatea lui publicistică în spaţiul bucovinean este mult diminuată. Singura dată când folcloristul publică vreun material în „Gazeta Bucovinei" este în ianuarie 1893. Redacţia îi tipăreşte un „Apel literar"[2105] însoţit de 49 de întrebări referitoare la terminologia populară a speciilor folclorice din zonele etnofolclorice româneşti, adresat intelectualilor de la sate. Marian era interesat de creaţiile folclorice: cântece, cântece bătrâneşti, cântece haiduceşti, cântece de leagăn, cântece de cumetrie, cântece de nuntă, doine, cântece cântate de lăutari, hora, strigătura, colinda, pluguşorul (uratul), colinda cu steaua, Irozii, Capra, Malanca, bocet, vrajă, farmec, descântec, basm, poveste („Oare cine să fi stârnit, după credinţa poporului, întâia oară poveştile?"), snoavă, tradiţie, legendă, păcălitură, cimilitură, zicală, proverb, pildă, icoană („Cine şi cum vorbeşte în icoane?"), frântură de limbă. Ultima întrebare îl arată preocupat pe S. Fl. Marian să identifice un eventual termen popular pentru literatura populară: „Oare cum s-ar putea numi «literatura poporană» cu un singur cuvânt? Nu cumva are poporul vreun atare termen?"[2106]. Intenţia sa era ca răspunsurile să le publice „într-un op de sine stătător, dimpreună cu toate explicările şi exemplele ce sper că mi se vor trimite"[2107]; mai mult, solicita „pe lângă termenii despre care ne-a fost până aici vorba, încă şi titlul tuturor colecţiunilor de literatură populară, câte au apărut până acum", rugându-i pe culegători, autori de studii şi redactori de publicaţii să-i trimită lucrările sau măcar titlurile lor. Astfel, cum observa biograful său[2108], planul pe care îl avea era să întocmească o primă bibliografie a folclorului românesc. Punctând încercarea etnografului şi folcloristului sucevean de a realiza un instrument de lucru necesar dezvoltării folcloristicii şi cercetării ei ştiinţifice, Mircea Fotea remarca: „Deşi nu au fost realizate, impresionează profund, şi în acest caz, claritatea cu care cercetătorul sucevean îşi dă seama care sunt cele mai stringente lucrări de care avea nevoie, în acel moment folcloristica română"[2109].

„Foiţa" „Gazetei Bucovinei" publică articolul de semnal[2110] pentru volumul lui S. Fl. Marian, *Vrăji, farmece şi desfaceri* (Bucureşti, 1893), şi reproduce *in extenso* introducerea autorului. Un alt text folcloric, publicat sub titlul „Cosmogonia poporului"[2111] şi preluat de „Gazeta Bucovinei" din „Şezătoarea" lui Artur Gorovei, este o legendă dualistă despre facerea lumii, culeasă de învăţătorul I. Teodorescu din Cotârgaş (Suceava). Legenda a apărut[2112] în revista fălticeniană, „sub directa supraveghere a directorului revistei, care a avut grijă să menţioneze că n-a mai întâlnit până atunci, la noi, asemenea texte tipărite"[2113], unde a fost tipărită pe două coloane, una în scriere literară, cealaltă în varianta dialectală. „Foiţa" „Gazetei Bucovinei" republică numai transcrierea literară. Episoadele legendei sunt cele din „Cartea facerii", dar în relatare nu se mai păstrează solemnitatea biblică. Petru Ursache observă: „Culegerea lui I. Teodorescu este o naraţiune plină de episoade palpitante şi se citeşte ca un text umoristic de bună calitate, mai ales în acele pasaje unde tatăl ceresc o face pe meticulosul şi atotştiutorul[2114]”. Lumea este, în egală măsură, creaţie a lui Dumnezeu şi a diavolului, care apar în creaţia populară cu caractere complexe, sunt personaje bine individualizate, prin bonomie şi umanitate.

[2104] P. Ursache, *op. cit.*, p. 134.

[2105] S. Fl. Marian, „Apel literar", în „Gazeta Bucovinei", anul III, nr. 5, 1893, pp. 2–3. Apelul a fost reluat şi în alte publicaţii: „România musicală", 1893, pp. 128–130; „Biserica şi şcoala", 1893, pp. 27–28, 35–37; „Tribuna", anul X, nr. 18, 1893, p. 69; nr. 19, pp. 73–74.

[2106] *Ibidem*, p. 3.

[2107] *Ibidem*, p. 2.

[2108] Mircea Fotea, *op. cit.*, p. 161.

[2109] *Ibidem*, p. 162.

[2110] „Vrăji, farmece şi desfaceri", în „Gazeta Bucovinei", anul III, nr. 92, 1893, p. 2.

[2111] „Gazeta Bucovinei", anul III, nr. 99, 1893, pp. 1–2.

[2112] „Cosmogonia poporului. Facerea lumii. Legende culese de I. Teodorescu", în „«Şezătoarea». Revistă pentru literatură şi tradiţiuni populare", anul II, nr. 5–6, octombrie–noiembrie 1893, pp. 98–105.

[2113] Petru Ursache, *op. cit.*, p. 135.

Obiceiul de a retipări materiale folclorice din alte publicaţii româneşti este continuat cu trei texte în proză. Sub genericul „Snoave din popor, „Foiţa” preia din „«Vatra». Foaie ilustrată pentru familie”, naraţiuni culese de D. Stăncescu: „Mai mare...”, „Bucate bune” şi „Pentru boală”[2115]. Două snoave îl au ca personaj pe ţigan, a treia, pe evreu. Lor le urmează altele[2116], din volumul *Glume şi poveşti*, al aceluiaşi Dumitru Stăncescu, volum din care mai este retipărită „epistola prefaţă”, scrisă de Al. Vlahuţă. Scriitorul apreciază munca de culegător a lui D. Stăncescu astfel: „Îmi pare bine că frumoasele snoave ale poporului nostru au încăput pe o mână bună. D-ta n-ai stricat nimic din podoaba şi arta lor, pentru că n-ai căutat să le dregi, – şi ştii cât de mulţi sunt «meşterii de oraş» care au pus dresuri cu bidineaua pe figura curată, inteligentă şi sănătoasă a literaturii noastre populare! D-ta ai înţeles că cel mai mare artist e poporul şi ai căutat să-i prinzi snoavele şi să le scrii sobru natural, aşa cum le-a gândit, aşa cum le spune el. Nici nu poate fi un merit literar mai mare în direcţia în care, cu atâta hărnicie şi pricepere, s-a îndreptat talentul d-tale”[2117].

Prin politica de republicare a materialelor de folclor menţionate, „Gazeta Bucovinei” a contribuit la cunoaşterea literaturii populare din spaţiul românesc, a oferit cititorilor o perspectivă asupra începutului şi direcţiilor dezvoltării unei noi ştiinţe – folcloristica românească.

În revistele bucovinene nu se întâlnesc dezbateri privind teoria, metodologia sau speciile folclorului. Problemele privind arta şi cultura populară se limitau, în epocă, la descrieri de obiceiuri şi consemnarea/publicarea materialelor folclorice culese. Simion Florea Marian, care a avut o activitate publicistică bogată, publică destul de puţin în revistele din Bucovina, preocupat fiind în acel timp, pe bună dreptate, de tipărirea lucrărilor sale în volumele care i-au adus recunoaşterea meritelor de întemeietor al ştiinţei etnografiei şi folclorului nu numai la nivel naţional, ci şi internaţional.

[2114] *Ibidem*, p. 38.

[2115] „Gazeta Bucovinei”, anul IV, nr. 81, 1894, pp. 1–3.

[2116] Idem, anul V, nr. 4, 1895, p. 1.

[2117] *Ibidem*.

SISTEMUL DE ÎNVĂŢĂMÂNT DIN BUCOVINA LA SFÂRŞITUL SECOLULUI AL XIX-LEA – ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA[2118]

CONSTANTIN UNGUREANU

The Education System of Bukovina at the End of the 19th – Beginning of the 20th Century

(*Summary*)*

Bukovina's education system developed especially at the end of the 19th and the beginning of the 20th century. In Bukovina there were mixed elementary schools with three and even four teaching languages. In the school year 1912/13 there were 564 public primary schools in Bukovina, among them 219 Ukrainian, 190 Romanian, 97 German, 15 Polish, 4 Hungarian and 39 mixed. The number of grammar schools rose rapidly at the beginning of the 20th century. In the school year 1913/14 there were 13 boys' grammar schools in Bukovina, among them 4 German, 4 German-Romanian, two German- Ukrainian, two Ukrainian and one Polish grammar school. In 1913, 6,108 students studied in these grammar schools, of which 51.3% were German-speaking (mostly Jews), 22.8% Ukrainians, 20.8% Romanians and 4.8% Poles. At the end of the Austrian rule, there were still two secondary schools, a vocational school, some public and private girls' lyceums and two educational institutions for the preparation of teachers in Bukovina. On October 4, 1875, a university with German teaching language was opened in Chernivtsi. In the period between 1875 and 1918, three faculties functioned at the University of Chernivtsi: Theology, Law and Philosophy. Professors of different nationalities and political views worked at this university. The rectors and deans of the faculties were elected without considering ethnic or confessional origin. A special role within the framework of the university has been played by the Faculty of Orthodox Theology. At this faculty studied not only Romanian and Ukrainian Orthodox students from Bukovina, but also from Romania, Transylvania and even from Bulgaria, Serbia, Bosnia and Dalmatia.

Keywords: Bukovina, education system, grammar schools, German language teaching, mother-tongue teaching.

Legislaţia, consiliile şcolare şi inspectorii şcolilor primare

La sfârşitul anilor '60 ai secolului al XIX-lea, Monarhia Habsburgică a cunoscut profunde transformări politice şi constituţionale. În anii '60–'70, Parlamentul austriac a adoptat mai multe legi importante, menite să modernizeze economia şi societatea, inclusiv şi cea referitoare la învăţământ, care a fost promulgată în 14 mai 1869. Prin adoptarea acestei legi, se conferea un caracter uniform organizării şcolare din Austria, fiind proclamată independenţa învăţământului faţă de autoritatea bisericească.

După adoptarea legii imperiale, Dieta Bucovinei a votat o lege privitoare la controlul şcolilor, care a fost sancţionată în 8 februarie 1869. În 26 martie 1869 a fost aprobată altă lege cu privire la organizarea Consiliului şcolar provincial şi a consiliilor districtuale. Legea provincială din 8 februarie 1869 a fost ulterior modificată prin alte legi, votate în 13 decembrie 1869, 16 noiembrie 1871, 26 noiembrie 1874 şi în 8 iulie 1895[2119]. În 30 ianuarie 1873, Dieta Bucovinei a votat legea provincială despre învăţământ, care reglementa modalitatea de înfiinţare, întreţinere şi de frecventare a şcolilor primare. Şcolile primare din Bucovina au funcţionat în baza acestei legi până la izbucnirea Primului Război Mondial.

Legile şcolare imperiale şi provinciale au acordat un rol important consiliilor şcolare provinciale, districtuale şi locale, care erau împuternicite să conducă şi să controleze învăţământul primar pe plan local. Autoritatea supremă de control şcolar în Bucovina a fost Consiliul şcolar provincial. Membrii în Consiliul şcolar provincial şi în consiliile şcolare districtuale erau numiţi prin rezoluţie imperială, pentru o perioadă de activitate de şase ani. La sfârşitul stăpânirii austriece, fiecare consiliu şcolar districtual avea circa 9–11 membri, iar Consiliul Şcolar al Ţării era constituit din 16 persoane (împreună cu preşedintele), dintre care şase germani, patru români, patru ucraineni, un polonez şi un evreu.

[2118] „Analele Bucovinei", anul XXII, nr. 1 (44), 2015, pp. 75–103.

* Traducere: Ştefăniţa-Mihaela Ungureanu.

[2119] Constantin Ungureanu, *Învăţământul primar din Bucovina (1774–1918)*, Chişinău, Editura Civitas, 2007, p. 56.

La începutul secolului al XX-lea, românii şi ucrainenii din Bucovina au cerut ca instituţia Consiliului şcolar provincial, cele districtuale şi locale să fie separate pe criterii etnice, dar aceste revendicări nu au fost realizate, iar procedura de constituire a acestor organe şcolare a rămas neschimbată pe parcursul perioadei 1869–1914. Consiliile şcolare din Bucovina au avut un rol hotărâtor în privinţa dezvoltării şi modernizării învăţământului primar din provincie. În Consiliul Şcolar al Ţării au activat persoane cu mare autoritate şi experienţă, care erau bine cunoscute de către corpul didactic din Bucovina.

Un rol foarte important în învăţământul primar din Bucovina l-au jucat şi inspectorii şcolari provinciali şi districtuali, care erau membri ai Consiliului şcolar provincial al Bucovinei, respectiv ai consiliilor şcolare districtuale. Aceştia erau obligaţi să verifice şcolile primare aflate în subordinea lor. Până la sfârşitul stăpânirii austriece, procedura de inspectare şi examinare a şcolilor primare din Bucovina fusese în totalitate naţionalizată. În ajunul declanşării războiului, şcolile primare germane, româneşti, ucrainene, poloneze şi maghiare dispuneau de inspectori şcolari provinciali şi districtuali proprii, care aveau dreptul să verifice doar şcolile sau clasele cu limba respectivă de instruire. Atunci, în oraşul Cernăuţi erau un inspector german, unul român, unul ucrainean şi unul polonez, iar în celelalte districte şcolare activau cinci inspectori germani, şapte români, opt ucraineni, doi polonezi şi un maghiar[2120].

De asemenea, Comisia pentru examinarea şcolilor primare fusese reorganizată pe criterii etnice, fiind create patru comisii autonome, care erau obligate să examineze numai şcolile cu limba respectivă de instruire. Această modalitate de inspectare şi de examinare a şcolilor primare constituia un caz unic în întreaga Monarhie Austro-Ungară şi reprezenta un exemplu modern de soluţionare a unor probleme sensibile din domeniul învăţământului într-o provincie multietnică.

Frecvenţa şcolilor primare şi ştiinţa de carte

La momentul adoptării noii legi a învăţământului, frecvenţa şcolilor primare din Bucovina era cea mai scăzută din toate provinciile austriece. În 1871, doar circa 12-13% dintre copiii de vârstă şcolară erau şcolarizaţi. În deceniile următoare s-a dezvoltat rapid sistemul de învăţământ primar din Bucovina, mărindu-se atât numărul de şcoli oficiale şi particulare, cât şi procentul copiilor şcolarizaţi. Astfel, în anul de învăţământ 1881/1882 doar circa 19 000 de copii erau şcolarizaţi. În anul şcolar 1889/1890 deja 54,5% din numărul total de copii frecventa o şcoală primară publică sau particulară ori o altă şcoală. La începutul secolului al XX-lea, din totalul de 96 973 de copii de vârstă şcolară, 75 836 (78,2% din total) erau şcolarizaţi, iar în anul de învăţământ 1912/1913 frecvenţa se ridicase la 96,1%.

În ultimii ani de stăpânire austriacă s-a modificat şi contingentul de elevi după limba de instruire. La începutul secolului al XX-lea a crescut foarte rapid mai ales numărul elevilor care erau instruiţi în şcolile cu limbile de predare română şi polonă; în schimb, s-a micşorat ponderea elevilor din şcolile germane şi ucrainene. La sfârşitul anului 1913, şcolile primare publice şi cursurile de repetiţie erau frecventate de 117 009 elevi, inclusiv 44 246 (37,8%) la şcolile româneşti, 40 700 (34,8%) – în şcolile ucrainene, 18 972 (16,2%) – în şcolile germane, 1 709 (1,5%) – în şcolile maghiare, 1 470 (1,2%) – în şcolile polone şi 9 912 – în şcolile mixte[2121].

Potrivit statisticilor publicate de Consiliul şcolar provincial, în anul 1913, la şcolile primare publice şi private din Bucovina, erau şcolarizaţi 109 441 de copii, dintre care 41 635 (38%) români, 38 081 (34,8%) ucraineni, 23 072 (21,1%) germani şi evrei, 4 791 (4,4%) poloni şi 1 510 (1,4%) maghiari[2122]. În localităţile urbane, peste 50% dintre elevi erau vorbitori de germană, circa 20–21% români, circa 17–18% ucraineni şi circa 10% polonezi. În schimb, la sate cei mai mulţi elevi erau de origine română sau ucraineană; germanii constituiau circa 13%, maghiarii – circa 2%, iar polonezii – mai puţin de 2%. În perioada 1896–1913, ponderea elevilor români din localităţile rurale a crescut de la 37,4% la 42,7%, dar s-a redus ponderea elevilor ucraineni (de la 43,5% la 40,1%) şi germani (de la 15,5% la 12,5%)[2123].

[2120] *Ibidem*, p. 89.

[2121] *Statistische Nachweisung über den Stand der Volksschulen und Lehrerbildungsanstalten nebst einem Schematismus der Volksschulen und Lehrer in der Bukowina nach dem Stande vom 31. Dezember 1913*, Czernowitz, 1914, pp. XIV–XV.

[2122] Constantin Ungureanu, *op. cit.*, p. 195.

La sfârşitul anului 1913, şcolile primare din capitala Bucovinei erau frecventate de 9 771 de elevi. Mai mult de jumătate dintre elevii din oraşul Cernăuţi erau germani şi evrei, urmaţi de români (16,3%), polonezi (15,1%) şi ucraineni (14,3%). După confesiuni, cei mai mulţi elevi erau mozaici (32,7%) şi romano-catolici (30,5%), urmaţi de ortodocşi (20,8%), greco-catolici (10%) şi evanghelici (5,7%). Şcolile primare publice din partea centrală a oraşului erau frecventate de 5 445 de elevi, dintre care 57,7% germani, după limba maternă, 22,4% polonezi, 16,5% ucraineni şi numai 3,1% români. În schimb, la şcolile din suburbii îşi făceau studiile 3 018 copii, inclusiv 41,4% români şi 40,4% germani şi evrei. Peste 1 300 de copii frecventau diferite şcoli particulare din capitala Bucovinei[2124].

În preajma declanşării Primului Război Mondial, sistemul de învăţământ din Bucovina era superior faţă de cel din Basarabia, din Vechiul Regat şi chiar din Transilvania şi Banat. Atunci, circa 62% dintre copiii de vârstă şcolară din România, circa 2/3 dintre copiii români din Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş şi circa 95–97% dintre copiii români din Bucovina erau înscrişi la o şcoală primară oficială, confesională sau particulară. În Basarabia, însă, marea majoritate a copiilor nu frecventa nicio şcoală şi era neştiutoare de carte.

Pentru învăţământul primar din Bucovina problema cea mai delicată era alegerea limbii de predare în şcoli. În provincie existau multe localităţi cu populaţie mixtă, ceea ce îngreuna considerabil alegerea limbii de predare în şcoală. Cel mai greu se rezolva această problemă în localităţile cu populaţie mixtă, românească şi ucraineană. Pentru a soluţiona cât mai judicios aceste probleme, au fost deschise, iniţial, multe şcoli primare mixte cu două, trei şi chiar patru limbi de instruire. Treptat, odată cu dezvoltarea reţelei şcolare, multe dintre aceste şcoli au fost separate pe criterii etnice.

Procesul de naţionalizare a învăţământului primar s-a intensificat mai ales după anul 1905, când Dieta Bucovinei şi Consiliul şcolar provincial au adoptat hotărâri cu privire la înfiinţarea şi întreţinerea şcolilor minoritare. Până în anul 1914, practic toate şcolile mixte cu trei şi patru limbi de instruire au fost desfiinţate, iar în multe şcoli mixte încă existente clasele au fost separate pe criterii etnice. Dacă în anul 1900, în Bucovina existau 362 de şcoli primare oficiale, dintre care 147 ucrainene, 121 româneşti, 42 germane, trei maghiare, una poloneză şi 48 cu mai multe limbi de instruire, atunci în anul şcolar 1912/1913, deja fiinţau 564 de şcoli primare oficiale, inclusiv 219 ucrainene, 190 româneşti, 97 germane, 15 poloneze, 4 maghiare şi 39 mixte[2125].

În perioada 1900–1913, în Bucovina s-a produs o scădere rapidă a numărului elevilor de la şcolile mixte – de la circa 22 000 (31,6% din total) în anul 1900, la circa 10 000 (8,6%) în anul 1913. Naţionalizarea învăţământului primar la începutul secolului al XX-lea a asigurat, în mare parte, instruirea în limba maternă a copiilor de diferite naţionalităţi şi a contribuit la îmbunătăţirea nivelului de şcolarizare a copiilor de vârstă şcolară, mai ales a celor de etnie română şi ucraineană.

În unele cazuri, însă, autorităţile şcolare au neglijat nenumăratele revendicări ale locuitorilor de a avea învăţământ public în limba română. În majoritatea cazurilor nu au fost înfiinţate şcoli sau clase oficiale româneşti, fiindcă, după recensămintele oficiale, numărul românilor din satele respective era foarte mic. De aceea, după anul 1910, în mai multe sate mixte româno-ucrainene din nord-vestul Bucovinei au fost deschise 14 şcoli private româneşti, în care au fost instruiţi circa 1 400 de copii. Aceste şcoli particulare erau susţinute financiar de către societăţile culturale româneşti din Bucovina şi de diferite persoane particulare. A fost înfiinţat şi un fond special, Fondul „Hurmuzachi", pentru ajutorarea materială a acestor şcoli. După cinci ani de activitate, aceste şcoli puteau fi transformate în şcoli publice. Înfiinţarea acestor şcoli particulare a contribuit la redeşteptarea naţională a românilor din mai multe sate mixte, unde anterior limba română pierduse teren în faţa limbii ucrainene.

Dezvoltarea rapidă a învăţământului primar din Bucovina în ultimele decenii de stăpânire austriacă a contribuit la diminuarea semnificativă a populaţiei neştiutoare de carte din acest teritoriu (de la 87,5% în anul 1880, la 53,9% în anul 1910), reducându-se astfel şi decalajul dintre Bucovina şi alte provincii austriece în ceea ce priveşte ponderea populaţiei analfabete. La începutul secolului al XX-lea erau ştiutori de carte 46,1% dintre locuitorii de peste 10 ani din Bucovina (în anul 1910),

---

[2123] *Ibidem*, pp. 193, 194.

[2124] *Ibidem*, p. 196.

[2125] *Ibidem*, p. 187.

43,5% din totalul populaţiei din Transilvania şi Banat (în anul 1910), 39,3% dintre locuitorii de peste opt ani din România (în anul 1912) şi doar 15,6% din totalul populaţiei Basarabiei (în anul 1897)[2126]. În Bucovina, 39,6% dintre românii în vârstă de peste zece ani puteau, în anul 1910, să scrie şi să citească. În Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş ponderea locuitorilor cărturari era mai scăzută la români decât la alte popoare, precum germani şi maghiari. Astfel, în ajunul izbucnirii războiului, nivelul de instruire al românilor bucovineni era ceva mai bun decât la românii din Transilvania şi Vechiul Regat, dar incomparabil mai bun decât la românii basarabeni.

Pregătirea, salarizarea şi activitatea cadrelor didactice din învăţământul primar

Una dintre priorităţile autorităţilor şcolare din Bucovina a fost pregătirea unor învăţători calificaţi. Încă de la sfârşitul administraţiei militare au fost deschise două şcoli normale, la Cernăuţi şi Suceava, la care urmau să fie pregătiţi şi învăţători pentru şcolile elementare din Bucovina. Sub presiunea evenimentelor revoluţionare din anul 1848, s-a realizat şi o doleanţă a românilor bucovineni, aceea de a avea o Preparandie ortodoxă la Cernăuţi. După adoptarea, în anul 1869, a noii legi imperiale cu privire la reorganizarea învăţământului, a fost necesar de a se modifica substanţial şi modul de pregătire a cadrelor didactice. În 1 octombrie 1870 a fost deschisă, la Cernăuţi, Şcoala Normală de Învăţători, iar în toamna anului 1872 s-a înfiinţat şi Şcoala Normală de Învăţătoare.

Şcoala Normală de Învăţători şi Învăţătoare din Cernăuţi a fost o instituţie şcolară unită, cu o singură direcţie şi cu aceleaşi cadre didactice, dar procesul de instruire s-a realizat separat pentru clasele de băieţi şi cele de fete. În perioada 1870–1895, la Şcoala Normală, atât la cele două şcoli de aplicaţie, cât şi la grădiniţa de copii au activat în total 108 cadre didactice[2127]. Dimitrie Isopescul a fost director al acestei instituţii mai bine de 30 de ani, până în anul 1901.

Până la începutul secolului al XX-lea, limba de instruire la Şcoala Normală a fost germana, dar s-au predat şi unele discipline în română sau ucraineană. Odată cu naţionalizarea învăţământului primar, s-a cerut ca la Şcoala Normală elevii români şi ucraineni să studieze toate obiectele în română, respectiv în ucraineană. Această doleanţă s-a realizat parţial în anul 1909, când Şcoala Normală de Învăţători a fost separată în trei secţii naţionale (germană, română şi ucraineană). Fiecare secţie naţională a fost condusă, din punct de vedere didactico-pedagogic, de către un coadiutor (adjunct), subordonat directorului. Viitoarele învăţătoare, însă, au continuat să fie instruite în germană, cu excepţia religiei, limbii materne şi a orelor practice, care erau predate în română, respectiv în ucraineană. De aceea, după anul 1910 s-au deschis la Cernăuţi câteva şcoli normale private pentru fete, dintre care două germane, una română şi una ucraineană. Şcoală normală privată românească a luat fiinţă la Cernăuţi în septembrie 1912. Această instituţie a funcţionat şi în perioada războiului, reuşind să dea în total două promoţii.

În perioada 1869–1914 a crescut semnificativ numărul şcolilor primare, al claselor şi al cadrelor didactice din învăţământul primar, dar costurile pentru întreţinerea învăţământului au crescut într-un ritm şi mai accelerat. Cheltuielile pentru susţinerea şcolilor primare erau suportate de Fondul şcolar provincial şi de către autorităţile publice locale. Şcolile primare din oraşul Cernăuţi erau finanţate de către autorităţile municipale. La începutul secolului al XX-lea, pentru învăţământul primar s-au alocat sume foarte mari, care constituiau mai mult de 1/3 din totalul cheltuielilor Fondului provincial al Bucovinei.

Salariile învăţătorilor din Bucovina au fost reglementate prin câteva legi provinciale, adoptate în anii 1873, 1885, 1898, 1903, 1904 şi 1908. În ajunul declanşării războiului, învăţătorii definitivi din Bucovina erau repartizaţi în categorii de salarizare, în dependenţă de anii de activitate şi nivelul de instruire. 30% dintre învăţători aveau salarii de 2 200–2 800 de coroane anual; 50%: 1 600–2 200 de coroane, iar 20%: 1 200 de coroane pe an[2128]. Diriginţii şcolilor mai primeau suplimente de funcţie şi bani pentru locuinţă, iar ceilalţi învăţători definitivi beneficiau de suplimente de activitate. Costurile pentru plata salariilor şi a suplimentelor cadrelor didactice reprezentau circa 75–80% din totalul cheltuielilor necesare pentru învăţământul primar bucovinean.

[2126] *Ibidem*, pp. 207–208.

[2127] Dimitrie Isopescul, „Zur Geschichte des 25 jährigen Bestandes der Anstalt", în *Bericht der k.k. Lehrer- und Lehrerinnenbildungsanstalt in Czernowitz über die Schuljahre 1870/71 bis 1895/96*, Czernowitz, 1896, pp. 106–113.

[2128] Constantin Ungureanu, *op. cit.*, p. 103.

Prima conferinţă provincială a învăţătorilor s-a desfăşurat la Cernăuţi, în perioada 28 iulie – 1 august 1874. A şaptea şi ultima conferinţă provincială a avut loc în capitala Bucovinei în perioada 8–10 iulie 1913. Conferinţele provinciale ale învăţătorilor au jucat un rol foarte important în dezvoltarea sistemului de învăţământ, în cadrul acestor manifestări fiind dezbătute cele mai actuale probleme ale învăţământului şi propuse soluţii pentru îmbunătăţirea situaţiei existente. Atât procedura de alegere a delegaţilor, cât şi modul de organizare şi de desfăşurare a acestor conferinţe, au avut un profund caracter democratic, asigurându-se libera expunere a diferitor puncte de vedere pe parcursul discutării anumitor probleme.

La sfârşitul secolului al XIX-lea, cadrele didactice din Bucovina s-au organizat şi în asociaţii profesionale, cu scopul de a-şi apăra mai eficient drepturile, de a-şi îmbunătăţi nivelul de trai şi condiţiile de lucru, de a contribui la dezvoltarea calitativă şi cantitativă a sistemului de învăţământ din Bucovina. În anul 1872 a fost înfiinţată Societatea învăţătorilor din Bucovina, în cadrul căreia au activat învăţători de diferite etnii şi confesiuni. Organul de presă al acestei societăţi a fost „Bukowiner Pädagogische Blätter", care a fost publicat pe parcursul a 30 de ani, din anul 1873 până în anul 1902. În fiecare vară, în diferite localităţi din Bucovina, se organiza adunarea generală a acestei asociaţii.

La începutul secolului al XX-lea, cadrele didactice şi-au manifestat tot mai hotărât dorinţa de a se organiza şi activa în societăţi pedagogice naţionale. Astfel de societăţi au înfiinţat învăţătorii ucraineni, români, germani, evrei. În 27 august 1905 a avut loc adunarea de constituire a Reuniunii Şcolare Române din Bucovina. În 31 ianuarie 1909, Reuniunea a fost transformată în Asociaţia Corpului Didactic Român din Bucovina. Preşedinte al Asociaţiei a fost ales George Tofan. Organul de presă al Asociaţiei a fost revista „Şcoala", care a apărut în perioada mai 1907 – aprilie 1908 şi ianuarie 1911 – iulie 1914. În perioada 7–8 iunie 1914 s-a desfăşurat la Suceava primul congres al corpului didactic român, la care au participat peste 500 din totalul de circa 700–800 de învăţători români bucovineni[2129]. Congresul învăţătorilor români s-a bucurat de un mare succes, fiind, totodată, ultima mare manifestare naţională a românilor din Bucovina în cadrul Monarhiei Habsburgice.

Gimnaziile pentru băieţi din Bucovina

Pe parcursul secolului al XIX-lea, în Monarhia Habsburgică s-a produs o dezvoltare evidentă a învăţământului secundar, mai ales a gimnaziilor pentru băieţi. Până la mijlocul secolului al XIX-lea, în Monarhia Habsburgică au existat gimnazii cu şase clase (patru clase de gramatică şi două clase umaniste), o mare importanţă fiind acordată studierii limbilor clasice, latină şi greacă. Revoluţia din 1848 a contribuit şi la reorganizarea învăţământului secundar, fiind create gimnazii inferioare şi superioare, cu câte patru clase fiecare. În Monarhia Habsburgică şcolile secundare pentru băieţi se numeau gimnazii, cu cele două trepte: Untergymnasium (cursul inferior, cu patru clase, echivalent cu denumirea de gimnaziu în prezent) şi Obergymnasium (cursul superior, mai întâi cu două, apoi cu patru clase, echivalent cu clasele de liceu în prezent). Termenul de „Lyzeum" se utiliza atunci în limba germană numai pentru liceele de fete, realizându-se astfel o diferenţiere între şcolile secundare pentru băieţi şi cele pentru fete.

În ajunul izbucnirii războiului, numărul gimnaziilor din partea austriacă a Monarhiei a ajuns la 324, dintre care 138 germane, 72 poloneze, 68 cehe, 10 ucrainene, 9 italiene, 7 sârbo-croate, 2 slovene şi 18 mixte. În anul şcolar 1913/1914, la toate gimnaziile din provinciile austriece erau înscrişi circa 103 000 de elevi, dintre care, după limba maternă, 36,9% erau germani, 26,8% polonezi, 17,5% cehi, 8,9% ruteni, 3,6% sloveni, 3,3% italieni, 1,6% sârbo-croaţi, 1,3% români[2130].

Primul gimnaziu din Bucovina s-a deschis în 16 decembrie 1808. Până la mijlocul secolului al XIX-lea, majoritatea cadrelor didactice de la Gimnaziul din Cernăuţi provenea din Galiţia. Deşi aproape 1/3 dintre elevii de la gimnaziu erau români, până în anul 1848 la această instituţie nu a activat niciun învăţător român, cu excepţia celor care au predat religia ortodoxă.

[2129] „Viaţa Românească", anul IX, nr. 3, 1914, p. 255.

[2130] Hannelore Burger, *Sprachenrecht und Sprachgerechtigkeit im österreichischen Unterrichtswesen 1867–1918*, Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1995, pp. 256, 258.

În anul 1849, Gimnaziul din Cernăuţi a devenit superior, de opt clase. În timpul Revoluţiei din anul 1848 s-a realizat şi dorinţa românilor bucovineni de a obţine o Catedră de limba şi literatura română. În urma unui concurs, profesorul Aron Pumnul a devenit profesor titular la Catedra de limba şi literatura română a Gimnaziului din Cernăuţi. Aron Pumnul şi-a orientat activitatea în două direcţii principale: atragerea elevilor spre studierea şi cultivarea limbii şi literaturii române, precum şi elaborarea şi asigurarea manualelor necesare pentru acest obiect. Elevii români au dispus, după anul 1858, de o bibliotecă a gimnaziştilor, unde timp de două decenii au fost colectate aproape 900 de cărţi şi reviste, majoritatea în limba română[2131].

Gimnaziul din Cernăuţi a cunoscut o dezvoltare deosebită în perioada 1859–1887, cât timp director al instituţiei a fost profesorul Ştefan Wolf. Următorii directori ai gimnaziului au fost Christoph Würfl (1887–1892), Karl Tumlirz (1892–1894), Heinrich Klauser, primul bucovinean în conducerea acestei instituţii (1895–1909) şi Karl Wolf (1909–1918)[2132]. Până în anul 1914, la acest gimnaziu au activat, în total, 299 de cadre didactice, inclusiv mai mulţi profesori români, care au predat, în principal, limba şi literatura română sau religia ortodoxă, dar şi alte obiecte, precum istoria, geografia, limba latină.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea a crescut semnificativ numărul elevilor de la Gimnaziul Superior din Cernăuţi, acesta apropiindu-se de 1 000 la începutul secolului al XX-lea. Majoritatea elevilor vorbitori de limbă germană era de confesiune mozaică. Astfel, deşi gimnaziul era cu limba germană de instruire, elevii de etnie germană constituiau doar o minoritate. Totodată, la începutul secolului al XX-lea, s-a diminuat brusc numărul elevilor români şi ucraineni de la această şcoală, fiindcă atunci au fost deschise două gimnazii noi la Cernăuţi, cu predare parţială în română şi ucraineană.

Gimnaziul de Stat nr. I din Cernăuţi a fost cea mai importantă şcoală secundară din Bucovina în perioada austriacă, care a fiinţat mai bine de o sută de ani. În perioada 1808–1908, la acest gimnaziu au învăţat 11 191 de elevi, iar 3 824 (34% din total) au absolvit gimnaziul complet. Totodată, în perioada 1849/1850–1907/1908, 2 536 de absolvenţi ai claselor de liceu au susţinut examenul de bacalaureat. Dintre aceştia, 40% şi-au continuat studiile la facultăţi de drept şi ştiinţe ale statului, 18% la medicină, 15% la teologie, 14% la filosofie şi 4% la facultăţi tehnice[2133].

Al doilea gimnaziu din Bucovina a fost înfiinţat abia în anul 1860, la Suceava. În anul şcolar 1865/1866, Gimnaziul ortodox din Suceava a devenit complet, cu opt clase. În primul deceniu de existenţă a Gimnaziului din Suceava, s-a remarcat la această instituţie, între alţii, directorul Josef Marek. În perioada 1870–1883, cât timp a fost director Johann Limberger, s-a produs românizarea treptată a corpului didactic şi s-a trecut la înfiinţarea primelor clase paralele româneşti. În anul şcolar 1870/1871, din 15 profesori de la gimnaziu, numai doi erau români, iar în anul de învăţământ 1883/1884, deja 14 profesori erau români şi numai trei de alte etnii. În anul 1884, profesorul Ştefan Dracinschi a fost numit director, acesta fiind astfel primul conducător de etnie română al Gimnaziului din Suceava. Ştefan Dracinschi a fost director al gimnaziului mai bine de zece ani, până în august 1895. Toţi directorii ulteriori ai acestui gimnaziu au fost, de asemenea, români: Ştefan Repta (1895–1906), Constantin Cosovici (1907–1910) şi Constantin Procopovici (1910–1918)[2134].

La sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, Gimnaziul din Suceava a dispus de un corp didactic remarcabil, constituit din multe personalităţi bine cunoscute atunci în Bucovina, majoritatea fiind de naţionalitate română. Datorită strădiunţelor profesorilor de la acest gimnaziu, între anii 1881 şi 1884 s-au înfiinţat secţii române în clasele inferioare, iar în perioada 1902–1905 şi în clasele V–VIII. În perioada 1860–1918, în această şcoală secundară au fost angajate şi au activat în total 173 de cadre didactice, mai mult de jumătate fiind de naţionalitate română[2135].

[2131] Dimitrie Vatamaniuc, „Intelectualii bucovineni, Eminescu şi biblioteca gimnaziştilor români din Cernăuţi", în „Analele Bucovinei", anul IV, nr. 2, 1997, p. 332.

[2132] Erich Prokopowitsch, „Die Entwicklung des Schulwesens in der Bukowina" (în continuare se va cita: Erich Prokopowitsch, *Die Entwicklung des Schulwesens*), în *Buchenland. 150 Jahre Deutschtum in der Bukowina*, München, Verlag des Südostdeutschen Kulturwerks, 1961, p. 284.

[2133] Vladimir Trebici, „Liceul «Aron Pumnul» din Cernăuţi (1918–1940 şi 1941–1944)", în „Almanahul Societăţii pentru Cultura Românească «Mihai Eminescu» din Cernăuţi", Bucureşti, 1993, p. 26.

[2134] Eusebie Popovici, *Din istoricul Liceului „Ştefan cel Mare" din Suceava, 1860–1935*, Suceava, Editura „Beiner", 1935, p. 128.

[2135] Ligia-Maria Fodor, „Învăţământul multinaţional secundar în Ducatul Bucovinei (1861-1918). Gimnaziul Superior Greco-Oriental din Suceava", în „Analele Bucovinei", anul XVII, nr. 1, 2010, pp. 92–96.

În anul 1872, a fost deschis un gimnaziu german la Rădăuţi. În primii ani de fiinţare, Gimnaziul din Rădăuţi a activat ca o şcoală secundară reală, cu predarea obligatorie a desenului în toate cele patru clase şi a limbii franceze, începând cu clasa a III-a. Însă, în 30 iunie 1878, Ministerul Cultelor şi Învăţământului a emis un ordin de transformare a 19 gimnazii reale în clasice. Aceeaşi soartă a avut-o şi Gimnaziul din Rădăuţi. Începând cu anul şcolar 1878/1879, toţi elevii de la această şcoală secundară au fost obligaţi să înveţe limba greacă, iar franceza s-a predat ca obiect facultativ.

În perioada 1872–1914, Gimnaziul din Rădăuţi a avut trei directori, toţi de naţionalitate germană: Ernst Rudolf Neubauer (1872–1883), Heinrich Klauser (1883–1895) şi Gabriel von Mor (1895–1914), care a publicat şi câteva materiale foarte valoroase şi detaliate despre Gimnaziul din Rădăuţi în primii 25 de ani de activitate. Marea majoritate a cadrelor didactice de la Gimnaziul din Rădăuţi era din diferite provincii austriece. Din 45 de profesori şi învăţători titulari şi suplinitori, care au activat la acest gimnaziu în perioada 1872–1897, numai 14 erau originari din Bucovina[2136]. În această perioadă, la Gimnaziul din Rădăuţi au predat doar câţiva profesori şi învăţători de etnie română.

Deşi Gimnaziul din Rădăuţi era situat în partea centrală a Bucovinei, cu populaţie majoritar românească, numărul elevilor români de la această instituţie şcolară a fost destul de redus. Anual îşi făceau studiile la acest gimnaziu circa 50–60 de elevi de naţionalitate română. Numai în perioada 1895–1901 s-au înscris în fiecare an circa 75–80 de elevi români. În total, în perioada 1872–1914, la Gimnaziul din Rădăuţi s-au înscris 12 676 de elevi, adică, în medie, câte aproximativ 300 de elevi pe an. Din totalul acestor elevi, 5 445 (43%) au fost evrei, 3 783 (29,8%) etnici germani, 2 234 (17,6%) români, 704 (5,5%) polonezi, 438 (3,5%) ruteni, restul de alte etnii[2137].

Până în anul 1910, elevii români de la Gimnaziul din Rădăuţi au fost obligaţi să studieze toate obiectele în limba germană, cu excepţia lecţiilor de română şi religie ortodoxă. Pe măsură ce se dezvolta învăţământul primar şi românii din zona Rădăuţilor au revendicat învăţământ secundar în limba maternă, dar abia în anul şcolar 1910/1911, printr-un decret din 4 iulie 1910, s-a decis aici înfiinţarea claselor paralele cu limba de instruire germană şi română. Clasele româneşti de la acest gimnaziu au fost conduse de Leonida Bodnarescu şi Emanoil Isopescu. Deşi toţi elevii din secţia paralelă a gimnaziului erau români, doar unele dintre obiecte au fost predate în română.

În septembrie 1899 s-a deschis Gimnaziul „Franz Josef" din Siret. Deşi acest gimnaziu a activat în partea centrală a Bucovinei, unde marea majoritate a locuitorilor era formată din români şi ucraineni, limba de instruire la această şcoală a fost doar germana. În decursul anilor 1899–1919, Gimnaziul de Stat din Siret a avut şase directori şi 71 de profesori. Directori ai acestei şcoli au fost Anton Paul (1899–1910), Josef Jenko (1910–1911), Hermann Rump (1912–1914), Michael Babor (1914–1915, 1918–1921), Romuald Würzer (1915–1916)[2138]. În ajunul declanşării războiului, românii şi ucrainenii din zona Siretului au revendicat înfiinţarea aici a unor secţii paralele române, respectiv ucrainene, dar aceste solicitări nu a fost aprobate de către autorităţi.

Începând cu anul şcolar 1898/1899, la Gimnaziul nr. I din Cernăuţi s-a înfiinţat prima clasă paralelă românească, în care aproape toţi elevii erau români, dar majoritatea obiectelor era predată în limba germană. În următorii doi ani s-au mai creat secţii paralele româneşti în clasele inferioare, astfel că în anul şcolar 1900/1901 existau deja trei grupe paralele româneşti la acest gimnaziu.

În 1 aprilie 1901 a fost emis un ordin ministerial de înfiinţare a unei filiale germano-române, care a existat timp de cinci ani şcolari, din 1901/1902 până în 1905/1906. În 29 aprilie 1906 a fost emisă o ordonanţă împărătească, prin care se decidea transformarea filialei germano-române în Gimnaziul de Stat nr. III din Cernăuţi. Începând cu anul şcolar 1909/1910, Gimnaziul nr. III germano-român din Cernăuţi a devenit complet, cu opt clase germane şi opt clase germano-române. Director al Gimnaziului nr. III din Cernăuţi a fost profesorul Teodor Bujor. La sfârşitul anului şcolar 1913/1914, la acest gimnaziu activau 20 de profesori şi învăţători titulari, dintre care zece erau de naţionalitate română[2139].

[2136] Gabriel von Mor, *Geschichte der Gründung und Erweiterung des k.k. Gymnasiums in Radautz*, în *XVII Jahresbericht des k.k. Staats-Ober-Gymnasiums in Radautz über das 25. Schuljahr 1896–1897*, Radautz, 1897, pp. 56–64.

[2137] Emanoil Isopescu, *Anuarul I al Liceului de Stat „Eudoxiu Hurmuzachi" din Rădăuţi pe anul şcolar 1921–1922*, Cernăuţi, 1923, pp. 72–73.

[2138] Franz Pieszczoch, *Din istoria Liceului „Laţcu-Vodă" Siret*, Siret, f. e., 2005, p. 141.

[2139] Rudolf Wagner, *Das multinationale österreichische Schulwesen in der Bukowina*, München, Verlag „Der Südostdeutsche", 1985, pp. 97–98.

Înfiinţarea Gimnaziului de Stat nr. III germano-român din Cernăuţi a fost benefică nu numai pentru românii din capitala Bucovinei. La acest gimnaziu veneau la studii tineri români din satele apropiate, dar şi din localităţi mai îndepărtate, mulţi fiind din satele ucrainizate din partea de nord a Bucovinei. Astfel, în 1913 învăţau la Gimnaziul nr. III 406 elevi români, inclusiv 29 originari din diferite sate ucrainizate din nord-vestul Bucovinei, unde nu existau şcoli primare în limba română[2140].

În 27 septembrie 1907 a fost emis un decret împărătesc de înfiinţare a unui gimnaziu de stat bilingv la Câmpulung Moldovenesc. În anul şcolar 1912/1913 existau deja şase clase germano-române la acest gimnaziu, frecventate de 245 de elevi. Circa 70% dintre elevi erau români ortodocşi şi aproximativ 30% germani şi evrei[2141]. Gimnaziul din Câmpulung a fost organizat conform planului de învăţământ al claselor germano-române de la Gimnaziul nr. III din Cernăuţi.

Pe parcursul fiinţării Gimnaziului de Stat din Câmpulung, aproape toţi profesorii şi învăţătorii de la această şcoală au fost de naţionalitate română. Totuşi, ca şi la alte gimnazii germano-române din Bucovina, elevii au studiat în limba română doar orele de română, limba latină, matematică şi religia ortodoxă, restul obiectelor fiind predate în germană, dar tot de profesori români. Până la izbucnirea războiului, director al acestui gimnaziu a fost profesorul Daniel Verenca.

La începutul secolului al XX-lea au fost înfiinţate câteva gimnazii pentru băieţi, în care instruirea s-a realizat parţial şi în ucraineană. În anul şcolar 1896/1897 a fost deschis un gimnaziu germano-rutean la Cernăuţi. Ca şi în gimnaziile germano-române, la această şcoală secundară au existat clase germane şi clase paralele germano-rutene, în care o parte dintre obiecte s-a predat în ucraineană, restul în germană. Gimnaziul de Stat nr. II germano-rutean din Cernăuţi a fost cea mai importantă şcoală secundară din Bucovina, unde instruirea s-a realizat parţial şi în ucraineană. La acest gimnaziu au studiat mulţi elevi de etnie ucraineană din Bucovina, dar şi un număr însemnat originari din Galiţia. Director al acestui gimnaziu a fost profesorul Kornel Kozak.

În anul 1904 s-a înfiinţat al doilea gimnaziu germano-rutean la Coţmani. La acest gimnaziu au existat doar clase de bază germano-rutene, la fel ca la Gimnaziul germano-român din Câmpulung Moldovenesc. Programul de învăţământ de la acest gimnaziu a fost asemănător cu cel de la Gimnaziul nr. II din Cernăuţi, dar, totuşi, mai multe obiecte s-au predat în ucraineană. Majoritatea absolută a elevilor de la acest gimnaziu a fost de naţionalitate ucraineană, o bună parte fiind ruteni greco-catolici, originari din Galiţia. De asemenea, mai mult de jumătate dintre profesorii acestui gimnaziu erau veniţi din Galiţia.

În ultimii ani de stăpânire austriacă au mai fost înfiinţate două gimnazii în nordul Bucovinei, în care instruirea s-a realizat în limba ucraineană. În 1 septembrie 1908 a fost emis un ordin ministerial de înfiinţare a unui gimnaziu de stat în oraşul Vijniţa, situat la hotar cu Galiţia. Deşi acest gimnaziu a funcţionat într-o localitate din teritoriul Bucovinei, mai mult de jumătate dintre elevii acestei şcoli secundare şi majoritatea profesorilor erau veniţi din Galiţia. În anul şcolar 1912/1913, ucrainenii au obţinut încă un gimnaziu cu instruire în ucraineană, la Văşcăuţi pe Ceremuş.

Autorităţile şcolare din Bucovina au urmărit scopul de a păstra echilibrul între români şi ucraineni, inclusiv în domeniul învăţământului secundar. De aceea, când se deschidea un gimnaziu cu instruire parţială în română, în scurt timp era înfiinţat şi un gimnaziu cu instruire parţială în ucraineană. În ajunul declanşării războiului, în Bucovina funcţionau patru gimnazii mixte germano-române (la Cernăuţi, Suceava, Rădăuţi şi Câmpulung Moldovenesc), două gimnazii germano-rutene (la Cernăuţi şi Coţmani) şi două gimnazii cu instruire în ucraineană, la Vijniţa şi Văşcăuţi. În anul şcolar 1911/1912 s-a realizat şi dezideratul polonezilor din Bucovina de a dispune de un gimnaziu cu predare parţială a obiectelor în limba polonă, la Cernăuţi.

În anul şcolar 1913/1914, în Bucovina fiinţau 13 gimnazii pentru băieţi, care erau frecventate de 6 108 de elevi. După limba maternă, 3 136 (51,3%) de elevi erau vorbitori de germană, 1 393 (22,8%) – ruteni, 1 268 (20,8%) – români, 292 (4,8%) – polonezi şi 19 de alte naţionalităţi. După confesiuni, cei mai mulţi elevi erau mozaici (2 422 – 39,6%) şi ortodocşi (2 107 – 34,5%), urmaţi de romano-catolici (815 – 13,3%), greco-catolici (510 – 8,3%) şi protestanţi (218 – 3,6%)[2142].

[2140] George Tofan, „În ce măsură alimentează satele noastre şcolile secundare din ţară", în „Şcoala", nr. 7–8, 1913, p. 181.

[2141] *Oesterreichische Statistik*, ediţie nouă, vol. 14, Caietul 3, Wien, Hrsg. von der k. k. statistischen Central-Comission, 1918, pp. 74–75.

[2142] *Oesterreichische Statistik*, ediţie nouă, vol. 17, Caietul 3, Wien, 1919, pp. 50–52.

Deşi limba germană încă era dominantă în gimnaziile pentru băieţi, totuşi marea majoritate a elevilor de naţionalitate română şi ucraineană învăţa în clase sau secţii paralele, în care aproape toţi elevii şi profesorii erau români, respectiv ucraineni. În anul şcolar 1912/1913, în patru gimnazii germano-române din Bucovina existau 25 de clase paralele române sau germano-române, în care învăţau 1 209 elevi, inclusiv 1 126 (93,1%) români, 69 de germani şi evrei, cinci ruteni, trei polonezi. Tot atunci, ucrainenii dispuneau de 22 de clase rutene sau germano-rutene la patru gimnazii, care erau frecventate de 1 482 de elevi, dintre care, după limba maternă, 1 411 (95,2%) erau ucraineni, 48 germani, 21 polonezi[2143]. Astfel, în anul şcolar 1912/1913, din totalul de 1 290 de elevi români de la 13 gimnazii din Bucovina, 1 126 (87,3% din total) erau concentraţi în 25 de clase naţionale, iar din 1 490 de vorbitori de ucraineană, 1 411 (94,7%) studiau în 22 de clase cu instruire parţială în ucraineană.

Şcolile reale din Bucovina

Până la mijlocul secolului al XIX-lea, în Monarhia Habsburgică au existat puţine şcoli reale, iar cei mai mulţi copii îşi făceau studiile la diferite gimnazii. Dezvoltarea rapidă a industriei, comerţului şi a căilor de comunicaţii, după Revoluţia din anul 1848, a necesitat tot mai mulţi specialişti şi muncitori cu pregătire tehnică, de aceea a crescut interesul şi pentru înfiinţarea mai multor şcoli reale. Deja în anul 1851 au fost adoptate câteva legi şcolare, care precizau statutul şi programul de învăţământ din şcolile reale, precum şi modalitatea de organizare şi funcţionare a acestor instituţii şcolare.

În anul 1851, în întreaga Monarhie Habsburgică (inclusiv în provinciile ungare şi italiene) fiinţau 38 de şcoli reale. Limba de instruire în 16 şcoli reale era germana, în 11 se preda în italiană, în cinci se studia într-o limbă slavă, iar în trei şcoli reale se preda în limba maghiară. În aceste şcoli reale erau înscrişi 4 251 de elevi, dintre care 1 685 germani, 1 669 slavi de diferite naţionalităţi, 297 evrei, 292 maghiari, 236 italieni[2144]. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea a crescut atât numărul şcolilor reale, cât şi al elevilor de la aceste instituţii şcolare. În ajunul declanşării Primului Război Mondial, în provinciile austriece ale Monarhiei Austro-Ungare funcţionau 148 de şcoli reale, dintre care 83 în limba germană, 43 cehe, 14 poloneze, şase italiene. În anul şcolar 1913/1914, în şcolile reale din provinciile austriece erau instruiţi 47 730 de elevi, dintre care 52,3% erau vorbitori de germană, 31,7% cehi, 7,6% polonezi, 4,3% italieni, 1,7% sloveni, 0,9% sârbi şi croaţi, doar 0,7% ruteni şi 0,2% români[2145].

Reprezentanţii românilor bucovineni au cerut încă în timpul Revoluţiei din anul 1848 înfiinţarea unei şcoli reale inferioare separate la Cernăuţi, dar abia peste mai bine de un deceniu avea să se realizeze această doleanţă. În 4 septembrie 1862 a fost emisă o rezoluţie împărătească, care prevedea înfiinţarea în capitala Bucovinei a unei şcoli reale superioare de şase clase. În anul 1863 au fost deschise concomitent patru clase, iar din anul şcolar 1865/1866, Şcoala Reală Ortodoxă din Cernăuţi a devenit completă, cu şase clase. În conformitate cu prevederile Legii imperiale din 19 septembrie 1868, Şcoala Reală Superioară s-a transformat într-o instituţie şcolară cu şapte clase.

Potrivit unor estimări, în intervalul 1863–1888, la această instituţie au învăţat anual în total 5 773 de copii germani şi evrei, 2 064 polonezi, 683 români, 488 ucraineni, restul de alte etnii[2146]. Numărul elevilor de la Şcoala Reală Superioară a crescut constant la începutul secolului al XX-lea, trecând de 500 în anul 1901 şi ajungând la peste 600 în anul şcolar 1905/1906. Primul director al acestei şcoli a fost Hermann Tausch, urmat de Wenzel Korn şi românul Constantin Mandicevschi, ultimul aflându-se la conducerea şcolii în perioada 1896–1918.

În anul 1914, la Şcoala Reală Superioară Ortodoxă din Cernăuţi activau 22 de profesori şi învăţători titulari, 18 fiind originari din Bucovina, iar cel puţin 12 erau români. Astfel, după 50 de ani de la înfiinţare, se realizase parţial dorinţa românilor bucovineni ca la această şcoală secundară să fie angajaţi cu prioritate bucovineni de confesiune ortodoxă şi de naţionalitate română. Nu s-a realizat, însă, doleanţa românilor bucovineni ca instruirea la această şcoală să se efectueze şi în română.

[2143] Calculat după *Oesterreichische Statistik*, ediţie nouă, vol. 14, Caietul 3, pp. 74–75.

[2144] *Die höheren Lehranstalten und Mittelschulen der österreichischen Monarchie im Studienjahre 1851*, în *Mitteilungen aus dem Gebiete der Statistik*, 1 Jg., 4 Heft, Wien, 1852, p. 197.

[2145] Hannelore Burger, *op. cit.*, p. 252.

[2146] Constantin Morariu, *Părţi alese din istoria românilor bucovineni*, Cernăuţi, Tipografia „Mitropolitul Silvestru", 1893, p. 136.

Pe parcursul stăpânirii austriece, în Bucovina au funcţionat doar câteva şcoli secundare cu profil real. Gimnaziul inferior din Rădăuţi, în primii ani de fiinţare, a activat ca o şcoală secundară reală, dar în anul şcolar 1878/1879 a fost transformat în gimnaziu clasic. În perioada 1873–1889, o Şcoală Reală Inferioară a existat în oraşul Siret, condusă de trei profesori: Titus Alth (1873–1880), Michael Godlowski (1880–1881) şi Rudolf Junowicz (1881–1889). În această perioadă, la Şcoala Reală din Siret au activat 26 de cadre didactice, iar 175 de elevi au absolvit şcoala[2147].

În anul 1908 a fost înfiinţat un gimnaziu cu profil realist în oraşul Gura-Humorului. În comparaţie cu gimnaziile clasice, la acest gimnaziu realist s-a acordat o mai mare atenţie învăţării limbilor moderne, în special franceză şi engleză, fiind prevăzute mai puţine ore pentru limbile latină şi greacă. În ultimii ani de stăpânire austriacă au mai fost înfiinţate câteva gimnazii particulare cu profil real la Storojineţ, Văşcăuţi pe Ceremuş şi Cernăuţi. Gimnaziul Real Privat din Storojineţ, susţinut de comunitatea evreiască din oraş, a funcţionat în limba germană, dar elevii au avut în programul de învăţământ şi şase ore pe săptămână de limbă ebraică. La Gimnaziul Real Privat germano-polonez din Cernăuţi, deschis în anul 1911, practic toţi elevii erau de naţionalitate poloneză, iar o parte dintre obiecte s-a predat în poloneză. În anul 1912, un gimnaziu particular, cu profil real şi cu predare în ucraineană, s-a înfiinţat la Văşcăuţi pe Ceremuş.

În 31 iulie 1911 a fost emisă o decizie împărătească de înfiinţare a Şcolii Reale de Stat din Cernăuţi, cu limba germană de instruire, care şi-a început activitatea în septembrie 1911. Deschiderea acestei şcoli a permis începerea procesului de naţionalizare a Şcolii Reale Superioare Ortodoxe, unde, în ajunul războiului, s-a consemnat o creştere a ponderii elevilor ortodocşi, de naţionalitate română.

Şcolile reale din Bucovina, deşi în număr foarte mic, au avut o contribuţie importantă la dezvoltarea învăţământului secundar şi la pregătirea tinerilor specialişti pentru a profesa o meserie sau pentru a-şi continua studiile la o universitate tehnică. Bucovina fiind o provincie cu o economie preponderent agrară, învăţământul cu profil realist nu a cunoscut o dezvoltare atât de importantă ca în alte provincii austriece mai industrializate din partea de vest a Monarhiei Austro-Ungare. Instruirea în limba germană a constituit, totuşi, o piedică serioasă pentru copiii români şi ucraineni din Bucovina, care nu posedau suficient de bine germana, pentru a învăţa şi absolvi o şcoală secundară cu profil realist.

Liceele pentru fete

La sfârşitul secolului al XIX-lea au început să fie deschise licee pentru fete în cele mai importante oraşe din Austria, ca rezultat al reorganizării şcolilor superioare de fete. În 11 decembrie 1900 a fost emis un ordin ministerial, prin care se aproba statutul provizoriu al acestor şcoli secundare şi programul de învăţământ, potrivit căruia liceele de fete urmau să fie de şase clase, iar absolventele să susţină examene de maturitate. Liceele aveau dreptul să activeze ca instituţii oficiale sau particulare. Programa de învăţământ era mai apropiată de şcolile reale, o atenţie mai mare acordându-se studierii limbilor moderne (franceză şi engleză), precum şi unor obiecte practice, pentru a îmbrăţişa o profesie.

La începutul secolului al XX-lea a crescut rapid atât numărul liceelor pentru fete, cât şi al elevelor din aceste şcoli. Dacă în anul 1901, în provinciile austriece ale Monarhiei Austro-Ungare fiinţau doar nouă licee de fete, cu 1 700 de eleve, la începutul anului şcolar 1911/1912 erau deja 66 de licee, frecventate de 11 286 de eleve[2148], timp de un deceniu consemnându-se o creştere a numărului elevelor de peste şase ori.

În Bucovina, abia în anul 1871 s-a deschis la Cernăuţi o şcoală superioară de fete, cu limba germană de instruire. În 14 aprilie 1898, Consiliul local din Cernăuţi a decis transformarea şcolii superioare de fete într-un liceu cu şase clase, împreună cu o şcoală pregătitoare de patru clase primare. În 2 iulie 1898 a fost emis un ordin ministerial de înfiinţare a unui liceu de fete la Cernăuţi. Director al acestui liceu a fost numit profesorul Josef Frank. El a condus această şcoală mai bine de 20 de ani.

[2147] Franz Pieszczoch, *op. cit.*, pp. 13–14.

[2148] *Anuarul I al Liceului de fete al Statului din Rădăuţi pe anii şcolari 1919–1923*, publicat de Maximilian Ianovici, directorul liceului, Cernăuţi, 1924, p. 5.

Limba de instruire la Liceul Municipal de Fete din Cernăuţi a fost germana, iar româna, ucraineana şi poloneza s-au predat ca obiecte facultative, în principal pentru elevele de etnie respectivă. În anul şcolar 1912/1913, la acest liceu s-a deschis un curs real reformat, de două clase, menit să faciliteze elevelor susţinerea examenelor de maturitate şi continuarea studiilor universitare în calitate de studente ordinare. Până la sfârşitul stăpânirii austriece, numărul elevelor de la Liceul Municipal din Cernăuţi a crescut constant, trecând de 500 în ultimii ani din ajunul războiului. Fiind un liceu cu limba germană de instruire, majoritatea elevelor au fost germane şi evreice.

La începutul secolului al XX-lea a fost înfiinţat un liceu pentru fete şi în oraşul Suceava, în partea de sud a Bucovinei. Deşi Liceul Orăşenesc pentru Fete din Suceava era cu limba germană de instruire, o bună parte din corpul didactic al acestei şcoli era format din profesori şi profesoare de naţionalitate română. Pe parcursul stăpânirii austriece, acest liceu a fost condus de Samuel Isopescul (1904–1911) şi Eusebie Popovici (1911–1918), ambii fiind profesori la Gimnaziul Ortodox din Suceava. În anul şcolar 1912/1913, Liceul Orăşenesc pentru Fete din Suceava a fost frecventat de 380 de eleve, dintre care 217 (57,1%) vorbitoare de germană şi 147 (38,7%) românce[2149].

În 1 octombrie 1905 s-a deschis un liceu privat de fete în oraşul Rădăuţi, în primii ani fiind susţinut de către surorile Karoline şi Natalie Brichze. Director al acestui liceu a fost profesorul Valeriu Serfas. În perioada 1905–1909, liceul din Rădăuţi a funcţionat ca instituţie particulară. În vara anului 1909, liceul a trecut în subordinea autorităţilor locale, devenind oficial Liceul Orăşenesc de Fete din Rădăuţi. Acest liceu a avut un profund caracter german, aproape toţi profesorii şi majoritatea elevelor fiind vorbitoare de germană. Peste 80% dintre elevele liceului au fost evreice şi germane, elevele de naţionalitate română constituind doar circa 13–14% din total[2150].

Prin Decizia ministerială din 3 martie 1902, s-a aprobat înfiinţarea unei şcoli ortodoxe superioare de fete la Cernăuţi. Cursul inferior de cinci clase era divizat în două secţii, una română şi alta ruteană, cu predare în aceste două limbi, dar cu utilizarea crescândă a limbii germane. În cursul superior, de trei clase, majoritatea obiectelor se predau în germană, cu excepţia orelor de istorie, religie, muzică şi limbile naţionale, care se învăţau în secţii separate, în română sau ucraineană.

În 23 septembrie 1908, corpul didactic al Şcolii Ortodoxe Superioare de Fete din Cernăuţi a revendicat transformarea şcolii în liceu. Însă, deşi toate condiţiile erau respectate, iar costurile urmau să fie suportate de către Fondul bisericesc, abia în 21 octombrie 1912 a fost emis un ordin ministerial, prin care se permitea transformarea acestei şcoli în Liceu Ortodox de Fete. Deşi toate elevele de la acest liceu erau ortodoxe, de naţionalitate română sau ucraineană, limba de instruire şi la această şcoală a fost germana. În română sau ucraineană s-au predat numai obiectele de istorie, religie şi limba română, respectiv ucraineană. În anul şcolar 1912/1913, Liceul Ortodox de Fete din Cernăuţi a fost frecventat de 148 de eleve, toate ortodoxe, inclusiv 111 românce şi 37 ucrainene[2151]. Până la sfârşitul stăpânirii austriece, directoare a Liceului Ortodox de Fete din Cernăuţi a fost Ştefania Jemna.

La începutul secolului al XX-lea, în oraşul Cernăuţi şi în alte oraşe importante din Bucovina au mai fost înfiinţate câteva licee pentru fete. În anul 1907 s-a deschis un Liceu Particular de Fete în oraşul Siret. Însă, din cauza refuzului autorităţilor statului sau al Consiliului Local de a prelua în subordine această şcoală, liceul privat din Siret a activat cu mare dificultate, iar în 22 septembrie 1913 a fost desfiinţat.

În anul 1910 s-a deschis un liceu particular de fete la Gura-Humorului, care ulterior a trecut în subordinea autorităţilor locale. În acelaşi an s-a înfiinţat la Cernăuţi un Liceu Particular de Fete, care a activat după un program de învăţământ apropiat gimnaziilor clasice pentru băieţi. Din această cauză, această şcoală secundară se mai numea oficial şi Gimnaziul Privat de Fete din Cernăuţi. În anul 1912 a fost deschis şi un liceu particular de fete în oraşul Câmpulung. Programul de învăţământ de la acest liceu s-a deosebit faţă de alte licee similare, fiindcă obiecte obligatorii erau limbile germană şi română. Director al liceului a fost Modest Sorocean.

În anul şcolar 1913/1914, la şase licee pentru fete din Bucovina activau 147 de cadre didactice şi învăţau 1 388 de eleve. Majoritatea elevelor de la aceste şcoli secundare era vorbitoare de germană

[2149] *V. Jahresbericht des öffentlichen städtischen Mädchenlyzeums in Suczawa...*, pp. 36–37.

[2150] *Oesterreichische Statistik*, ediţie nouă, vol. 11, Caietul 3, pp. 106–107.

[2151] Idem, vol. 14.3, pp. 114–115.

(953), urmate de romance (308), ucrainene (51) şi poloneze (48). După confesiuni, 707 eleve erau mozaice, 359 ortodoxe, 221 romano-catolice, 54 evanghelice şi 15 greco-catolice[2152].

Comparativ cu gimnaziile pentru băieţi din Bucovina, unde deja începuse procesul de naţionalizare, iar majoritatea elevilor români şi ucraineni învăţa în secţii naţionale, liceele pentru fete erau, încă, doar cu limba germană de instruire, iar româna sau ucraineana se preda doar pentru elevele de naţionalitatea respectivă. Procesul de instruire era parţial naţionalizat doar la Liceul Confesional Ortodox din Cernăuţi. O altă deosebire a învăţământului secundar pentru băieţi şi fete era că majoritatea gimnaziilor pentru băieţi era susţinută de către stat, în timp ce liceele pentru fete se aflau în subordinea autorităţilor locale sau a unor persoane particulare.

Şcolile de meserii

La sfârşitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea, în Bucovina s-a dezvoltat şi învăţământul profesional, dar numărul şcolilor de meserii a fost foarte mic comparativ cu provinciile mai industrializate din partea de vest a Monarhiei Austro-Ungare. Şcoala Tehnică Medie de Stat din Cernăuţi a fost cea mai importantă instituţie şcolară profesională, în cadrul căreia au fiinţat câteva secţii, cele mai importante fiind Şcoala Comercială şi secţia de construcţii. Însă, predarea tuturor obiectelor doar în limba germană a îngrădit venirea într-un număr mai mare la studii la această şcoală a copiilor de români sau ucraineni. Cei mai mulţi elevi de la această şcoală de meserii au fost germani şi evrei, iar la secţia comercială, peste 90% dintre elevi au fost evrei, mulţi fiind originari din Galiţia.

În perioada 1876–1914, Şcoala Tehnică Medie de Stat din Cernăuţi a fost absolvită de 1 734 de elevi, inclusiv 1 078 de la Secţia comercială, 576 de la Secţia de construcţii şi 80 de la Secţia de tâmplărie şi mobilă. După naţionalităţi, 1 225 (70,6%) de absolvenţi ai acestei şcoli au fost evrei, 261 (15,1%) germani, 123 (7,1%) polonezi, 65 (3,7%) ruteni, numai 49 (2,8%) români şi 11 de alte etnii[2153].

Pentru românii bucovineni, cea mai importantă şcoală de meserii a fost Şcoala Specială pentru Lucrarea Lemnului din Câmpulung. Graţie curajului şi consecvenţei profesorilor de la această şcoală, instruirea la această instituţie s-a realizat în limba română, ceea ce a stimulat venirea la studii a multor tineri din satele româneşti din sud-vestul Bucovinei. În anul şcolar 1909/1910, la Şcoala pentru Lucrarea Lemnului din Câmpulung au învăţat 192 de elevi, inclusiv 119 români şi 68 vorbitori de germană[2154].

Deşi era o provincie cu o economie predominant agrară, în Bucovina a fiinţat doar o singură şcoală medie de agricultură, la Cernăuţi, dar cu limba germană de instruire. Aceasta a fost închisă în anul 1908 din cauza numărului mic de elevi. În ajunul declanşării războiului, în Bucovina funcţionau doar două şcoli agricole inferioare (la Rădăuţi şi Coţmani) şi trei şcoli agricole elementare, cu studiul pe timp de iarnă, dar care erau frecventate doar de câteva zeci de elevi.

Cele mai numeroase şi mai bine frecventate au fost cursurile de perfecţionare profesională sau şcolile de ucenici meseriaşi. Aceste cursuri se organizau pe lângă şcolile secundare cu profil tehnic sau pe lângă gimnazii, activau de obicei seara sau în zilele de odihnă şi erau destinate atât tinerilor, cât şi maturilor, care erau deja angajaţi în serviciu şi necesitau perfecţionarea cunoştinţelor teoretice şi practice. La sfârşitul stăpânirii austriece astfel de cursuri de perfecţionare pentru meseriaşi fiinţau în toate localităţile urbane mai importante din Bucovina, iar numărul elevilor de la aceste şcoli a crescut continuu, trecând de 1 000 după anul 1909. Deoarece instruirea se realiza aproape exclusiv în germană, şcolile pentru ucenicii meseriaşi au fost de puţin folos pentru românii şi ucrainenii din Bucovina, cei mai mulţi elevi fiind de confesiune mozaică şi romano-catolică, vorbitori de limbă germană. În anul şcolar 1912/1913, la 12 cursuri de perfecţionare profesională s-au înscris în total 1 535 de persoane, inclusiv 604 catolici, 585 evrei, 215 ortodocşi şi 130 protestanţi. După limba maternă, 1 093 (71,2%) erau germani, 163 (10,6%) români, 153 (10%) polonezi şi 118 (7,7%) ruteni[2155].

[2152] Calculat după *Oesterreichische Statistik*, ediţie nouă, vol. 17, Caietul 3, pp. 60–61.

[2153] Traian Procopovici, *Istoricul Şcoalei de conductori din Cernăuţi*, Cernăuţi, Tipografia „Mitropolit Silvestru", 1941, pp. 131-134.

[2154] *Şcoala specială i.r. pentru lucrarea lemnului în Câmpulung. Raportul pentru anul şcolar 1909–1910*, f. e., f. a., pp. 9–10.

[2155] Calculat după *Oesterreichische Statistik*, ediţie nouă, vol. 14, Caietul 3, pp. 290–291.

Înfiinţarea şi activitatea Universităţii din Cernăuţi

Problema înfiinţării unei universităţi la Cernăuţi a fost ridicată după anul 1848 de către elitele bucovinene. Românii din Bucovina au revendicat înfiinţarea unei universităţi sau cel puţin a unor facultăţi româneşti la Cernăuţi. În 23 noiembrie 1872, deputatul român Constantin Tomasciuc, fiind susţinut de către arhimandritul ortodox Bendella şi de deputaţii români Eudoxiu Hurmuzachi şi Orest Renei, a propus în şedinţa Dietei Bucovinei înfiinţarea unei universităţi la Cernăuţi. Tot el a cerut şi în şedinţa Parlamentului din Viena, în decembrie 1874, înfiinţarea unei universităţi în capitala Bucovinei.

Autorităţile austriece erau hotărâte să deschidă o nouă universitate în Austria. După constituirea statului dualist Austro-Ungaria, în anul 1867, fuseseră polonizate universităţile din Cracovia şi Lemberg şi înfiinţată, în anul 1872, Universitatea maghiară de la Cluj. Din anul 1870 a fost maghiarizată şi Academia de Drept, cu limba germană de predare, din Sibiu. În aceste împrejurări, minoritatea germană din estul Austro-Ungariei (în special din Bucovina, Galiţia, Transilvania şi Banat), dar şi românii şi ucrainenii din aceste provincii, erau nevoiţi să-şi continue studiile la universităţile din Viena şi Praga.

După mai multe dezbateri şi discuţii, Parlamentul austriac a hotărât, în 20 martie 1875, înfiinţarea unei universităţi germane în capitala Bucovinei. Au fost câteva argumente convingătoare pentru deschiderea unei universităţi anume la Cernăuţi. După constituirea statului dualist austro-ungar crescuse necesitatea unei universităţi pentru minoritatea germană din estul Monarhiei bicefale, iar Cernăuţi era locul cel mai potrivit pentru o astfel de instituţie. De asemenea, faptul că Cernăuţi dispunea deja de o bibliotecă provincială importantă şi că preconizata Facultate de Teologie putea fi finanţată din veniturile Fondului bisericesc, a contat foarte mult pentru a favoriza Cernăuţii în această chestiune. A existat şi un important motiv de ordin propagandistic, prilejuit de apropierea jubileului de 100 de ani de stăpânire austriacă în Bucovina.

Inaugurarea festivă a Universităţii germane la Cernăuţi a avut loc în 4 octombrie 1875, ziua de naştere a împăratului Franz Josif I. De altfel, Universitatea din Cernăuţi a şi purtat numele împăratului austriac, fiind numită oficial Alma-Mater Francisco-Josephina. Aceasta era a cincea universitate germană din Austria, alături de cele din Viena, Praga, Graz şi Innsbruck. Prin înfiinţarea acestei instituţii superioare de învăţământ la Cernăuţi, se urmărea, în primul rând, propagarea limbii, culturii şi ştiinţei germane în această parte a imperiului. Primul rector al Universităţii din Cernăuţi a fost numit românul Constantin Tomasciuc.

În perioada 1875–1918, Universitatea din Cernăuţi a funcţionat cu trei facultăţi: Teologie, Drept şi Filosofie. În primul an s-au înscris la Universitate 209 studenţi (39 la teologie, 50 la filosofie şi 120 la drept). După limba maternă, 88 erau germani, 53 români, 38 ucraineni, 27 polonezi, iar după confesiuni 85 erau catolici, 70 ortodocşi, 50 mozaici şi patru protestanţi. Universitatea şi-a început activitatea cu 29 de profesori (şapte la teologie, zece la drept şi 12 la filosofie)[2156]. Până în anul 1900 a crescut lent numărul studenţilor care îşi făceau studiile la Cernăuţi. În schimb, în ultimul deceniu din ajunul războiului numărul studenţilor de la Universitate s-a mărit constant, trecând peste 1 000 după anul 1910.

În anul 1913 îşi făceau studiile la Cernăuţi 1 020 de studenţi şi 109 studente, dintre care 845 erau originari din Bucovina, 186 din Galiţia, 54 din Vechiul Regat, 11 din Ungaria (inclusiv din Transilvania); restul provenea din alte ţări sau provincii austriece. Contingentul studenţilor era foarte diferit după confesiune şi originea etnică. Astfel, 424 de studenţi se considerau vorbitori de limbă germană, 302 – de română, 288 – de ucraineană, 82 – de polonă; după confesiuni, 420 erau ortodocşi, 413 – mozaici, 266 – romano- şi greco-catolici, 28 – protestanţi[2157].

Numărul studenţilor care se considerau drept vorbitori de limbă germană era în anul 1913 aproape egal cu numărul studenţilor evrei. Pe de altă parte, la universitate erau înmatriculaţi în acelaşi an 590 de studenţi, care vorbeau în română sau ucraineană, dar numai 420 de studenţi erau ortodocşi. Aceste date statistice ne demonstrează că o bună parte dintre studenţii evrei din Galiţia se considera vorbitoare de limbă ucraineană sau polonă. Studenţii galiţieni îşi făceau studiile numai la Facultăţile de Drept şi Filosofie şi erau în majoritate evrei şi ruteni. Pe de altă parte, majoritatea absolută a studenţilor din România şi Ungaria erau români ortodocşi, care studiau la Facultatea de Teologie.

[2156] „Statistische Jahrbuch”, Wien, Caiet V, 1878, pp. 12–13.

[2157] *Oesterreichische Statistik*, ediţie nouă, vol. 14, Caietul 3, pp. 6–9.

Corpul profesoral al universităţii s-a străduit să cultive prestigiul ştiinţific al acestei instituţii superioare de învăţământ. La universitate a domnit o atmosferă caracterizată printr-o înaltă disciplină şi exigenţă ştiinţifică, precum şi o colaborare foarte bună între profesori şi studenţi. Contactul dintre studenţi şi corpul profesoral era înlesnit substanţial şi de proporţia numerică judicioasă dintre profesori şi studenţi. Astfel, în primul semestru de învăţământ (1875/1876), la 29 de profesori reveneau 209 studenţi, iar în anul 1913, la 72 de profesori reveneau 1 020 de studenţi şi 109 studente[2158].

La universitate au activat profesori de diferite etnii şi cu diferite viziuni politice, fără însă a compromite atmosfera colegială din cadrul instituţiei. Rectorii şi decanii facultăţilor erau aleşi fără niciun fel de restricţii etnice sau confesionale. De la înfiinţarea universităţii şi până în anul 1912 au fost aleşi 44 de rectori, dintre care 22 germani, 11 români (majoritatea de la Facultatea de Teologie), nouă evrei şi doi ucraineni[2159]. În anul 1914, rector al universităţii era juristul Hans Ritter von Frisch; prorector – istoricul Raimund Friedrich Kaindl; decani: Constantin Clement Popovici (Facultatea de Teologie); Josef Mauczka (Facultatea de Drept) şi Josef Plemely (Facultatea de Filosofie). Din Senatul academic al universităţii mai făceau parte trei prodecani şi trei senatori, dintre care doi teologi români – Vasile Gheorghiu (prodecan) şi Emilian Voiuţchi (senator)[2160].

Încă din anul 1904, Universitatea din Cernăuţi a început să organizeze cursuri populare universitare în principalele oraşe din Bucovina cu scopul de a-i familiariza pe cetăţeni cu noile cercetări şi realizări din domeniul ştiinţei. Aceste cursuri instructive s-au bucurat de mare succes în rândul populaţiei, astfel că în iarna anului 1909/1910 au atras 960 de participanţi din Rădăuţi şi 427 din Siret, iar în anul 1911/1912 la Suceava au frecventat aceste cursuri 1 255 de ascultători[2161].

Facultatea de Teologie Ortodoxă

Un rol aparte în cadrul universităţii l-a avut Facultatea de Teologie Ortodoxă, singura de acest fel din Monarhia Austro-Ungară. Alături de instituţiile similare din Kiev şi Atena, celebra Facultate de Teologie din Cernăuţi a fost considerată decenii de-a rândul un focar al spiritualităţii ortodoxe. La această facultate şi-au făcut studiile nu numai ortodocşii români şi ucraineni din Bucovina, dar şi mulţi ortodocşi din România, Transilvania şi chiar din Bulgaria, Serbia, Bosnia şi Dalmaţia.

Facultatea de Teologie s-a constituit prin încorporarea Institutului de Teologie şi încadrarea profesorilor de la Institut la noua facultate. Institutul de Teologie fusese înfiinţat în 4 octombrie 1827, la Cernăuţi, după modelul Seminarului greco-catolic din Lemberg. La acest institut erau primiţi numai absolvenţi de la gimnaziu şi se prevedea un studiu de opt semestre sau patru ani. Importanţa acestui institut a crescut rapid şi deja în anul 1848/1849 s-a propus transformarea lui într-o Facultate de Teologie[2162].

Prin transformarea Institutului de Teologie în Facultate de Teologie s-a asigurat o continuitate atât a cadrelor didactice, cât şi a disciplinelor studiate. La momentul înfiinţării universităţii, Institutul de Teologie a asigurat Facultatea de Teologie cu şase profesori teologi, printre care Vasile Mitrofanovici, Eusebie Popovici, Isidor de Onciul, Vasile de Repta. În cadrul Facultăţii de Teologie se studiau următoarele materii: studiul biblic şi exegeza *Testamentului Vechi* şi *Testamentului Nou*, istoria bisericii, dogmatica şi teologia fundamentală, dogmatica specială, teologia morală, dreptul bisericesc, teologia practică, limbile ebraică, greacă şi slavona bisericească. Durata studiilor era de opt semestre sau patru ani, iar limba de predare era germana, teologia practică fiind predată în română şi ucraineană[2163].

[2158] „Statistische Jahrbuch", Caiet V, 1878, pp. 12–13; *Oesterreichische Statistik*, vol. 14, Caietul 3, 1918, pp. 6–9.

[2159] Emanuel Turczynski, „Die Bukowina", în vol. *Deutsche Geschichte im Osten Europas. Galizien*, Berlin, Siedler Verlag, 1999, p. 259.

[2160] Rudolf Wagner, *Vom Moldauwappen zum Doppeladler. Ausgewählte Beiträge zur Geschichte der Bukowina. Festgabe zu seinem 80.Geburtstag. Herausgegeben i. A. Der Landsmannschaft der Buchenlanddeutschen (Bukowina) e. V. Von Paula Tiefenthaler und Adolf Armbruster*, Augsburg, Hofmann Verlag, 1991, p. 251.

[2161] Emanuel Turczynski, *op. cit.*, p. 260.

[2162] Vladimir Trebici, „Facultatea de Teologie din Cernăuţi (1875–1940)", în „«Glasul Bucovinei». Revistă trimestrială de istorie şi cultură", anul II, nr. 1, 1995, p. 51.

În perioada 1875–1919 au activat la Facultatea de Teologie profesorii Constantin Popovici, Isidor de Onciul, Eusebie Popovici, Vasile Mitrofanovici, Alexie Comoroşan, Ioan Ştefanelli, Silvestru Octavian Isopescul, Vasile de Repta (viitorul mitropolit Vladimir), Constantin Clement Popovici, Teodor Tarnavschi, Emilian Voiuţchi, Vasile Găină, Ştefan Saghin, Vasile Tarnavschi, Vasile Gheorghiu. Toţi aceşti profesori au fost de etnie română şi numai doi profesori de la această facultate au fost ucraineni: Eugen Kozak, titularul cursului de limbă slavonă bisericească şi Dionis Jeremiiciuk, pentru teologia practică în limba ucraineană.

Prestigiul Facultăţii de Teologie se poate vedea şi din faptul că în perioada austriacă mai mulţi profesori teologi, ca Vasile Mitrofanovici, Eusebie Popovici, Vasile de Repta, Constantin Clement Popovici, Emilian Voiuţchi, Teodor Tarnavschi, Vasile Tarnavschi, Eugen Kozak şi Ştefan Saghin, au îndeplinit funcţia de rectori ai Universităţii din Cernăuţi[2164].

Mulţi distinşi teologi români şi-au făcut studiile şi doctoratul la Cernăuţi, iar facultăţile de teologie din Bucureşti, Caransebeş, Arad s-au constituit în mare parte după modelul celei din Cernăuţi. Numărul studenţilor teologi din Vechiul Regat s-a mărit brusc în ultimii ani de stăpânire austriacă, atingând cifra maximă în anul de învăţământ 1911/1912, când la Facultatea de Teologie îşi făceau studiile 204 studenţi, dintre care 99 din Bucovina, 72 din România şi 10 din Ungaria[2165].

La Facultatea de Teologie şi-au făcut studiile şi mulţi tineri creştini ortodocşi din Bulgaria, Serbia, Bosnia şi Dalmaţia. De exemplu, în semestrul de iarnă 1911/1912, din cei 204 studenţi teologi, 181 erau din Bucovina, România şi Ungaria, dintre care 135 români şi 45 ruteni, iar restul de 23 studenţi provenea din alte ţări ortodoxe din Balcani[2166].

Profesorii teologi din Cernăuţi au desfăşurat şi o minuţioasă muncă ştiinţifică. Mulţi dintre aceştia şi-au publicat prelegerile lor, care şi-au păstrat valoarea până în zilele noastre. La Facultatea de Teologie a domnit spiritul de înţelegere, toleranţă şi respect reciproc. Această facultate a contribuit foarte mult la formarea intelectualităţii româneşti şi ucrainene din Bucovina. Viitorii preoţi români şi ucraineni îşi făceau studiile la aceeaşi Facultate de Teologie şi locuiau în acelaşi internat. Revista bisericească „Candela", înfiinţată în anul 1882, era redactată parţial şi în limba ucraineană.

Facultăţile de Filosofie şi de Drept

Facultatea de Filosofie, conform împărţirii specialităţilor de atunci, cuprindea toate disciplinele filosofice, filologice şi de ştiinţe ale naturii, până la fizica teoretică şi farmacologie. Această facultate cuprindea mai multe secţii: filosofie, istorie, filologie şi lingvistică, matematică şi ştiinţe naturale, limbi moderne şi stenografie. O deosebită importanţă în cadrul acestei facultăţi au avut-o catedrele de romanistică şi slavistică, precum şi pentru istoria estului şi sud-estului Europei. Romanistul Theodor Gartner şi Ştefan Smal-Stocki, specialist în slavistică şi ucrainistică, au lucrat împreună asupra elementelor de bază ale limbii rutene populare şi au elaborat o ortografie şcolară, care a fost introdusă, din anul 1893, în toate şcolile austriece cu limba ucraineană de predare. Theodor Gartner a contribuit şi la dezvoltarea gramaticii limbii române, publicând în anul 1904 lucrarea *Descrierea limbii române*[2167]. După plecarea lui Theodor Gartner la Universitatea din Innsbruck, Catedra de romanistică i-a revenit lui Mathias Friedwagner, care a publicat mai multe articole despre etnogeneza şi istoria limbii poporului român. Catedra de slavistică de la Cernăuţi a fost mulţi ani condusă de un mare specialist în domeniu, Emil Kaluzniacki care, pentru meritele sale în activitatea ştiinţifică, a devenit membru al Academiilor de Ştiinţe din Bucureşti şi Sankt Petersburg.

La Facultatea de Filosofie a funcţionat o Catedră de limbă şi literatură română, al cărei titular, până în anul 1906, a fost Ion Sbiera. Din anul 1906, acest post a fost ocupat de ardeleanul Sextil Puşcariu. Ambii profesori au fost aleşi membri ai Academiei Române încă din perioada când activau la Universitatea din Cernăuţi. La aceeaşi facultate a existat şi o Catedră de limba şi literatura ucraineană, care în diferite perioade a fost condusă de K. Gankevici, G. Onişkevici, Stefan Smal-Stocki. Un mare aport în aprofundarea ştiinţei istorice l-au avut profesorii Ferdinand Zieglauer şi Raimund Friedrich Kaindl.

[2163] *Ibidem*, p. 51.

[2164] *Ibidem*, p. 52.

[2165] *Oesterreichische Statistik*, ediţie nouă, vol. 11, Caietul 3, 1915, pp. 2–5.

[2166] *Ibidem*.

[2167] Emanuel Turczynski, „Die Universität Czernowitz und die Hermannstädter Rechtsakademie", în vol. *Deutscher Einfluss auf Bildung und Wissenschaft im östlichen Europa*, Köln, Verlag Boehlau, 1984, p. 168.

La începutul secolului al XX-lea, studenţii români de la Universitatea din Cernăuţi au cerut înfiinţarea unei Catedre pentru istoria românilor. Primul memoriu în acest sens a fost redactat de către studenţii români la adunarea din 5 aprilie 1908. Conducerea Universităţii a decis ca, începând cu semestrul de iarnă 1908/1909, profesorul ucrainean Vladimir Milkowitz, titularul Catedrei de istorie est-europeană a Universităţii, să ţină un curs de istoria poporului român în limba germană. Prin anunţarea acestui curs se spera că studenţii români vor renunţa la înfiinţarea unei Catedre pentru istoria românilor în limba română. Studenţii români, însă, au boicotat cursul, refuzând să accepte ca un profesor ucrainean să le predea istoria naţională în limba germană. În 28 octombrie 1909, un grup de deputaţi români şi italieni din Parlamentul de la Viena, printre care Onciul, Simionovici, Hurmuzachi şi Isopescu-Grecul, au înaintat o interpelare în această privinţă Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii[2168]. Poziţia fermă a românilor în această chestiune a determinat autorităţile austriece să accepte crearea la Universitatea din Cernăuţi a unei noi catedre cu denumirea de „Istoria sud-est europeană cu deosebită privire la români". Sextil Puşcariu l-a propus pe istoricul Ion Nistor ca titular al acestei catedre. Ion Nistor, însă, a fost promovat doctor în filosofie şi litere la Universitatea din Viena abia în 22 martie 1909. Potrivit unei legi austriece, candidatul pentru numirea ca titular la o catedră nu putea fi admis la abilitare decât după doi ani de la doctorat. Din această cauză s-au mai scurs încă doi ani până când Ion Nistor a fost numit, printr-o decizie împărătească, din 14 august 1912, profesor extraordinar pentru istoria sud-est europeană la Universitatea din Cernăuţi[2169]. În 12 octombrie 1912, Ion Nistor şi-a prezentat lecţia inaugurală ca titular al noii catedre.

La Facultatea de Drept juristul Constantin Tomasciuc a fost primul profesor de drept comercial şi filosofia dreptului. Majoritatea profesorilor de la această facultate au fost germani, printre care savanţi cu renume european şi mondial: Hans Groß, Friedrich Kleinwächter, Eugen Erlich, Josef Schumpeter, Franz Exner, Hans Ritter von Frisch, Karl Adler ş.a.

Societăţile studenţeşti

Universitatea din Cernăuţi s-a remarcat şi prin viaţa studenţească foarte interesantă care a existat la această instituţie. Prima societate academică, „Austria", s-a constituit în 17 octombrie 1875, iar în 26 octombrie 1875 a luat fiinţă Asociaţia „Sala de lectură academică". Ambele asociaţii studenţeşti cuprindeau studenţi de diferite naţionalităţi şi confesiuni. Asociaţia „Gothia" s-a înfiinţat în 15 mai 1876, iar peste un an, în 13 mai 1877, se va constitui Asociaţia „Alemannia"[2170].

Din primii ani de existenţă a Universităţii din Cernăuţi s-au constituit şi societăţi studenţeşti pe principii etnice sau confesionale. În 10 iulie 1877 s-a înfiinţat un club al studenţilor germani, din care a rezultat, zece ani mai târziu, în 8 noiembrie 1887, Asociaţia „Arminia". În 5 decembrie 1903 a luat fiinţă o altă asociaţie germană, „Teutonia", ale cărei culori erau similare cu ale Societăţii „Arminia". În 31 ianuarie 1891 s-a înfiinţat Asociaţia catolică „Unitas", care tindea să-i cuprindă pe studenţii romano-, greco- şi armeano-catolici. În 27 octombrie 1906, studenţii catolici germani s-au desprins din această societate academică şi s-au constituit în Societatea germano-catolică „Frankonia"[2171].

În 10 decembrie 1875, din iniţiativa lui Tudor Ştefanelli, s-a înfiinţat prima societate a studenţilor români, „Arboroasa", numită astfel în memoria boierului Luca Arbore. Din 54 de studenţi români, 44 au intrat în Societatea „Arboroasa". Membrii societăţii purtau panglici tricolore, roşu – galben – albastru şi o căciulă roşie. Societatea „Arboroasa" organiza serate muzicale, conferinţe, baluri şi excursii, dispunea de un local cu o bibliotecă şi o sală de lectură, unde existau mai multe ziare şi reviste româneşti din Vechiul Regat şi din Transilvania. Însă, în toamna anului 1877, societatea a fost dizolvată şi au fost arestaţi conducătorii ei: Ciprian Porumbescu, Zaharia Voronca, Constantin Morariu, Orest Popescu şi Eugen Siretean. Drept motiv a fost invocat faptul că societatea a primit o subvenţie din partea ministrului învăţământului din Vechiul Regat, iar în 12 octombrie 1877

[2168] Dragoş Olaru, „Contribuţii la istoricul creării Catedrei de istoria românilor la Universitatea din Cernăuţi", în „«Glasul Bucovinei». Revistă trimestrială de istorie şi cultură", anul II, nr. 1, 1995, p. 82.

[2169] *Ibidem*, p. 83.

[2170] Rudolf Wagner, *op. cit.*, p. 256.

[2171] *Ibidem*, p. 257.

(la 100 de ani de la decapitarea domnitorului Grigore al III-lea Ghica), comitetul Societăţii „Arboroasa" a trimis la Iaşi o telegramă în semn de solidaritate, cu ocazia dezvelirii bustului domnitorului martir.

În anul 1878 membrii societăţii dizolvate, în frunte cu Dimitrie Onciul, s-au constituit în Societatea studenţească „Junimea", care a preluat programul naţional al „Arboroasei". Această nouă societate a avut o activitate rodnică, a organizat şezători literare şi manifestări culturale. Membrii societăţii purtau ca semn distinctiv o panglică în culorile roşu – galben – albastru, aşezate orizontal, una peste alta. Din iniţiativa membrilor Societăţii „Junimea" a început să apară, din anul 1904, revista „Junimea literară". Societatea „Junimea" a desfăşurat şi o bogată activitate teatrală, mai ales după anul 1908.

În 23 august 1880, unii membri ai „Junimii" au părăsit societatea şi au înfiinţat o societate militantă, „Bucovina". Aceasta, prin portul şi activitatea sa, a avut un pronunţat caracter progerman. Către sfârşitul anului 1909, unii membri ai Societăţii „Bucovina" au înfiinţat, după acelaşi principiu, o nouă societate militantă – „Moldova". Membrii ambelor societăţi purtau panglici tricolore. O parte dintre membrii Societăţii „Junimea" a constituit, în 21 mai 1905, Societatea academică „Dacia". Majoritatea membrilor acestei societăţi provenea din familii de ţărani, de aceea societatea şi-a propus drept scop acela de a-i sprijini pe ţăranii români, mai ales pe cei din satele mixte, româno-ucrainene. Societatea „Dacia" a susţinut noul curent democratic, reprezentat de Aurel Onciul şi Florea Lupu.

Studenţii teologi au avut o societate academică proprie, înfiinţată în 23 noiembrie 1884, cu sprijinul mitropolitului Morariu Andrievici. Ea se numea Asociaţia academico-teologică pentru literatură, retorică şi muzică bisericească „Academia Ortodoxă" şi avea două secţiuni: una literaro-retorică şi una muzicală. Membrii asociaţiei purtau o panglică în culorile tradiţionale româneşti, iar cântecul asociaţiei era un text religios compus după muzica lui Isidor Vorobchievici.

Cea mai veche societate studenţească poloneză a fost „Ognisko". La început această societate a activat în cadrul Asociaţiei „Sala de lectură academică" şi abia din anul 1884 s-a constituit într-o societate separată. Scopul principal al respectivei societăţi era de a-i feri pe tinerii polonezi de procesul de deznaţionalizare. În anul 1910, unii membri au părăsit „Ognisko" şi au înfiinţat, după modelul societăţilor germane, corpul polonez „Lechia". Membrii acestei societăţi militante colaborau, mai ales, cu societăţile româneşti „Bucovina" şi „Moldova" şi cu societăţile academice germane. Membrii „Lechiei" constituiau şi nucleul societăţilor sportive poloneze „Polonia" şi „Gwiazda"[2172]. Sediul societăţilor studenţeşti „Ognisko" şi „Lechia" se afla în Dom Polski (Casa poloneză).

Chiar în anul înfiinţării universităţii s-a constituit şi prima societate academică ucraineană, „Sojus". Această societate şi-a propus scopul de a ridica spiritul naţional al membrilor săi. O altă societate studenţească ucraineană, „Sici", s-a înfiinţat în anul 1902. Ambele societăţi îşi aveau sediul în Norodnii Dim (Casa ucraineană). În anii 1910 şi 1913 s-au constituit încă două societăţi academice ucrainene, „Zaporoje" şi „Ciornomore". Acestea s-au afirmat mai mult în perioada interbelică.

Până în anul 1891, studenţii evrei au activat mai ales în cadrul Asociaţiei „Sala de lectură academică" sau, mai puţin, în alte societăţi germane. În 14 iulie 1891, însă, studenţii evrei au înfiinţat prima societate studenţească evreiască, „Hasmoneia". Membrii acestei asociaţii şi-au propus drept scop acela de a ridica conştiinţa naţională la studenţii mozaici, precum şi de a cultiva şi propaga limba şi literatura ebraică. O societate evreiască, „Hebronia", cu scopuri asemănătoare, s-a înfiinţat în 2 aprilie 1899. Către începutul secolului al XX-lea s-au mai constituit încă trei societăţi academice mozaice: „Zephira" (1897), „Humanitas" (1900) şi „Emunah" (1903)[2173]. Înfiinţarea societăţilor academice evreieşti a produs o oarecare dezbinare între studenţii evrei, vorbitori de limbă germană, şi studenţii de etnie germană.

Modelul de activitate al societăţilor studenţeşti de la Universitatea din Cernăuţi a fost preluat din tradiţia universitară germană, existentă şi în Austria. Viaţa studenţească de la Universitatea din Cernăuţi a avut, însă, un specific distinct, unic în felul său, deoarece studenţii români, germani, poloni, ucraineni şi evrei s-au constituit şi au activat în societăţi academice pe criterii etnice. Mai multe societăţi studenţeşti (dintre cele româneşti numai „Bucovina" şi „Moldova") au avut un caracter conservator de organizare; membrii fiecărei societăţi purtau uniforme specifice, şepci şi panglici distincte, de diferite culori. Cu ocazia anumitor festivităţi solemne, conducătorii unor asemenea societăţi purtau costume specifice şi săbii, se respectau anumite ritualuri şi se organizau dueluri studenţeşti. Cel mai important eveniment studenţesc era comersul, adică o întrunire organizată de fiecare societate cu ocazia deschiderii anului universitar[2174]. Cu alte ocazii, societăţile studenţeşti organizau baluri, serate, şezători culturale, la care participau studenţi de diferite etnii. Astfel, forma de organizare şi de colaborare a societăţilor studenţeşti din capitala Bucovinei a fost una de apartenenţă la Europa Occidentală şi a constituit un model de convieţuire interetnică şi interconfesională.

[2172] *Ibidem*, p. 259.

[2173] *Ibidem*, p. 260.

Învăţământul primar, secundar şi superior din Bucovina la începutul secolului al XX-lea

La sfârşitul secolului al XIX – începutul secolului al XX-lea, învăţământul primar din Bucovina a cunoscut un progres evident, a crescut semnificativ numărul şcolilor şi al copiilor şcolarizaţi, s-a diminuat ponderea populaţiei analfabete, s-a îmbunătăţit starea materială şi socială a cadrelor didactice. Totodată, în Bucovina s-a produs naţionalizarea învăţământului primar, majoritatea şcolilor mixte fiind desfiinţate, marea majoritate a copiilor având posibilitatea să fie instruiţi în limba maternă. Au fost numiţi inspectori şcolari provinciali şi districtuali naţionali. Comisia pentru examinarea şcolilor primare a fost reorganizată pe criterii etnice. Învăţători de diferite etnii au înfiinţat asociaţii pedagogice proprii. În Bucovina erau editate reviste pedagogice în limbile germană, română şi ucraineană.

În anul de învăţământ 1912/1913, din cei 127 472 de copii de vârstă şcolară, 103 901 frecventau şcolile primare oficiale, 10 965 – un curs repetat de instruire, 3 128 – şcoli primare particulare, 3 609 – şcoli superioare, 927 erau instruiţi acasă, 1 116 copii nu erau instruiţi din cauza anumitor deficienţe corporale şi 3 826 de copii încă mai rămâneau în afara sistemului de învăţământ[2175], adică numai circa 3% dintre copiii de vârstă şcolară nu erau încadraţi în sistemul de învăţământ al Bucovinei.

La începutul secolului al XX-lea, învăţământul secundar şi profesional din Bucovina a cunoscut, de asemenea, o dezvoltare importantă, fiind deschise mai multe gimnazii pentru băieţi şi licee pentru fete, precum şi câteva şcoli secundare cu profil real. Deşi limba germană continua să domine în şcolile secundare, totuşi românii, ucrainenii şi polonii au obţinut noi drepturi în sistemul de învăţământ. La mai multe gimnazii pentru băieţi au fost deschise clase paralele cu limbile română şi ucraineană de predare, iar în ultimii ani din ajunul războiului s-a manifestat tot mai mult tendinţa de înfiinţare a unor şcoli secundare naţionale.

În anul şcolar 1913/1914, în Bucovina funcţionau 13 gimnazii pentru băieţi, dintre care şapte erau complete, cu opt clase. În alte patru erau deschise deja câteva clase superioare, adică liceale şi doar în două gimnazii particulare fiinţau numai câteva clase inferioare. După limba de instruire, patru gimnazii erau germane, patru germano-române, două germano-ucrainene, două ucrainene şi unul polonez. La sfârşitul stăpânirii austriece, în Bucovina mai activau două şcoli reale, o şcoală de meserii, câteva licee oficiale sau particulare pentru fete, două instituţii pentru pregătirea învăţătorilor şi învăţătoarelor.

Cea mai importantă instituţie de învăţământ din Bucovina era Universitatea din Cernăuţi, cu limba germană de instruire, care funcţiona cu trei facultăţi: Teologie Ortodoxă, Drept şi Filosofie. În anul 1913, la Cernăuţi îşi făceau studiile 1 020 de studenţi şi 109 studente. Contingentul studenţilor era foarte diferit după confesiuni şi originea etnică. După limba maternă, 424 de studenţi erau germani, 302 români, 288 ucraineni, 82 polonezi; după confesiuni, 420 erau ortodocşi, 413 mozaici, 266 romano- şi greco-catolici, 28 protestanţi.

Un rol aparte în cadrul universităţii l-a avut Facultatea de Teologie Ortodoxă, unde şi-au făcut studiile nu numai ortodocşii români şi ucraineni din Bucovina, dar şi mulţi ortodocşi din România, Transilvania şi chiar din unele ţări din Balcani. Această facultate a contribuit foarte mult la formarea intelectualităţii româneşti şi ucrainene din Bucovina. La Facultatea de Filosofie a funcţionat o Catedră de limbă şi literatură română, ai cărei titulari au fost Ion Sbiera (până în 1906) şi ardeleanul Sextil

---

[2174] Vladimir Trebici, „Relaţiile dintre societăţile studenţeşti române şi germane de la Universitatea din Cernăuţi ca model de înţelegere interetnică (1875–1938)", în „Analele Bucovinei", anul IV, nr. 2, 1997, p. 284.

[2175] Erich Prokopowitsch, *Die Entwicklung des Schulwesens*, p. 311.

Puşcariu. Din anul 1912 a fiinţat şi o catedră cu denumirea de „Istoria sud-est europeană cu deosebită privire la români", al cărei titular a fost istoricul Ion Nistor.

Universitatea din Cernăuţi s-a remarcat şi prin viaţa studenţească foarte interesantă, care a avut un specific aparte, unic în felul său, fiindcă studenţii români, germani, poloni, ucraineni şi evrei s-au constituit şi au activat în societăţi academice pe criterii etnice. Prin intermediul societăţilor studenţeşti, reprezentanţii fiecărei naţionalităţi şi-au putut păstra identitatea naţională şi forma idealurile naţionale. Prin colaborarea cu alte societăţi studenţeşti s-au creat punţi de legătură pentru o mai bună cunoaştere a limbii, culturii şi tradiţiilor popoarelor conlocuitoare.

Sistemul de învăţământ în mai multe limbi, cum a existat până în anul 1918 în Bucovina, a permis instruirea în limba maternă a copiilor de diferite etnii, iar în localităţile cu populaţie mixtă au funcţionat şcoli primare şi secundare cu două, trei şi chiar patru limbi de predare. Odată cu creşterea numărului de şcoli primare, s-a diminuat simţitor numărul instituţiilor cu mai multe limbi de instruire. Totodată, pe măsura dezvoltării, mai ales a intelectualităţii locale româneşti şi ucrainene, avea loc o restrângere treptată a influenţei limbii germane în sistemul de învăţământ, îndeosebi în ultimii ani de stăpânire austriacă.

BUCOVINA DE DUPĂ BUCOVINA

RELAȚIILE DINTRE SOCIETĂȚILE STUDENȚEȘTI ROMÂNE ȘI GERMANE DE LA UNIVERSITATEA DIN CERNĂUȚI CA MODEL DE ÎNȚELEGERE INTERETNICĂ (1875–1938)[2176]

Acad. VLADIMIR TREBICI

The Relations between the Romanian and German Student Societies of the University of Chernivtsi as a Model of Interethnic Understanding (1875–1938)

(*Summary*)*

From the interesting history of the University of Chernivtsi (inaugurated on October 4, 1875), the author refers only to the chapter of student societies, which had in their entire period of existence (1875–1938) a particularly important role. The author does not present the history of these societies, he refers only to the years 1933–1938 and bases himself mainly on his own memories. The study is about the relations between the Romanian Academic Societies "Bucovina" and "Moldova" with the German ones "Alemannia", "Arminia", "Teutonia" and "Franconia". Their collaboration is an example of interethnic understanding.

Keywords: Bukovina, University of Chernivtsi, Romanian and German student societies, interethnic understanding.

Universitatea din Cernăuți a fost inaugurată în 4 octombrie 1875, în capitala Ducatului Bucovina din fosta Monarhie Austro-Ungară. Căpătând numele patronului său, împăratul Francisc Iosef I, „Alma Mater Francisco-Josefina", noua instituție de învățământ superior era destinată tuturor naționalităților din acea vreme, ca „Deutschsprachige Nationalitäten-Universität", având deci germana ca limbă de predare.

Caracterul „multinațional" al universității se explică prin structura etnică a populației Bucovinei, ca rezultat al istoriei provinciei în cei o sută de ani (1775–1875) de stăpânire habsburgică.

La înființare, universitatea avea două facultăți: drept și filosofie (aici intrau și științele exacte), cărora li s-au adăugat Facultatea de Teologie (greco-orientală), aceasta fiind preluată de la Institutul Teologic din Cernăuți (înființat în 1827). După „românizarea" universității (1920), s-a mai înființat Facultatea de Științe, desprinsă din Facultatea de Filosofie. Dacă în primul an de existență, universitatea număra circa 200 studenți, în anul 1937/38 numărul acestora s-a ridicat la circa 2 500.

Din interesanta istorie a Almei Mater cernăuțene, vom desprinde numai capitolul societăților studențești, care au avut, în întreaga lor perioadă de existență (1875–1938), un rol deosebit de important. Nu se va reitera istoria lor; autorul se va referi numai la anii 1933–1938 și se va baza, în principal, pe propriile sale amintiri[2177].

Apărute în diferiți ani ai universității, organizate pe criterii naționale, fiecare societate a avut propria sa istorie. În perioada 1933–1938 existau următoarele societăți: Alemannia, Arminia, Teutonia și Frankonia (germane); Ognisko și Lechia (poloneze); Ciorno More și Zaporoje (ucrainene); Hașmonea, Hebronia, Zephir, Emunah și Heatid (evreiești) și șase societăți academice românești. În total, 20 de societăți la o universitate atât de mică.

Modelul societăților studențești a fost preluat din tradiția universitară germană, existentă și în Austria. Aici s-ar putea vorbi despre istoria lor multiseculară (dacă ne gândim numai la universitățile din Heidelberg și Jena), dar nu este locul pentru o asemenea istorie. Forma lor de organizare era de „Burschenschaft", „Verbindung" sau „Korps". Multe dintre ele practicau mensura (duel studențesc), membrii ei erau obligați să dea satisfacție în chestiuni de onoare, purtau semne distinctive (șepci de diferite culori, panglici), la ocazii solemne conducătorii unor asemenea societăți purtau costume specifice, săbii („rapire"), respectau un anumit ritual, de pildă, festivitatea de deschidere a semestrului de iarnă se numea comers, cu un program riguros, balurile, seratele etc. Modelul visat era viaţa studenţească de la Heidelberg.

[2176] „Analele Bucovinei", anul IV, nr. 2, 1997, pp. 281–286.

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

[2177] Autorul, născut în anul 1916, în satul Horecea-Mănăstirii (Cernăuți), după terminarea Liceului „Aron Pumnul", în 1933, s-a înscris la Universitatea din Cernăuți, absolvind în 1938 și respectiv 1939, Facultatea de Litere și Filosofie, precum și Facultatea de Drept. A fost membru al Întrunirii Academice Române „Bucovina", deținând în semestrul de iarnă 1935/36 funcția de „vulpan".

Societăţile din perioada 1933–1938 ale studenţilor români au fost şase la număr. Prima, „Junimea" (1878), era succesoarea glorioasei „Arboroasa", înfiinţată în 1875 şi desfiinţată de autorităţile austriece, în 1877, în urma celebrului proces intentat împotriva conducătorilor ei: Ciprian Porumbescu, Zaharia Voronca, Constantin Morariu, Eugen Siretean şi Orest (Ortisie) Popescu. Avea cel mai mare număr de membri – mulţi dintre aceştia au devenit personalităţi universitare sau administrative – şi desfăşura cea mai bogată activitate.

A doua, „Bucovina" (avea denumirea Întrunirea Academică Română „Bucovina"), a fost înfiinţată în 1880 de către un număr de junimeni. Modelul ei a fost Burschenschaft-ul german. A treia, în ordine cronologică, a apărut Academia Ortodoxă (1884), ai cărei membri erau studenţii teologi. În 1905, a luat fiinţă Societatea Academică Română „Dacia", în 1910 a fost creată Întrunirea Academică Română „Moldova", soră a Întrunirii Academice Române „Bucovina", iar după Primul Război Mondial a apărut Cercul Studenţesc „Arboroasa" (1921), care îşi propunea să reunească pe toţi studenţii români. În perioada interbelică a luat fiinţă Centrul Studenţesc Cernăuţi, afiliat la Uniunea Naţională a Studenţilor Creştini Români (U.N.S.C.R.).

Din cele şase societăţi studenţeşti româneşti, numai două erau „conservative": „Bucovina" şi „Moldova". Cum am mai spus, modelul lor era cel al Burschenschaft-urilor germane: uniforme specifice, duelurile studenţeşti, ritualuri clasice, având la bază regulamente (comment*)*. S-a discutat în epocă dacă era justificat modelul german pentru o societate studenţească românească. Înainte de a aborda această problemă, să spunem că societăţile germane, poloneze, ucrainene şi evreieşti (cu puţine excepţii) erau şi ele „conservative". Adoptarea unui asemenea model era dictată de grija de a feri pe studenţii români de a deveni membri ai societăţilor studenţeşti germane şi de a-şi pierde astfel identitatea naţională. La universităţile din Vechiul Regat (Universitatea din Iaşi, înfiinţată în 1860 şi Universitatea din Bucureşti – 1864) acest lucru era de neconceput. Dar asemenea societăţi nu erau necesare, deoarece toţi studenţii erau români. S-ar putea aminti tradiţia franceză, care avea alte particularităţi. Judecând astăzi, putem spune că pentru studenţii români de la Universitatea din Cernăuţi această formă de organizare era una de apartenenţă la Europa Occidentală. Să reamintim că pentru fiecare naţionalitate, societăţile studenţeşti erau forme de păstrare a identităţii naţionale, de formare a idealurilor naţionale. Intelectualitatea fiecărei naţionalităţi din Bucovina istorică datorează mult acestor societăţi.

Fiind organizate pe principii naţionale, societăţile studenţeşti stabileau relaţii între ele pe baza acestui criteriu. Trebuie spus – problema merită un examen aprofundat – că, în întreaga perioadă 1875–1938, societăţile româneşti nu aveau legături cu cele ucrainene şi evreieşti. Explicaţia trebuie căutată în întreaga istorie a Bucovinei, în situaţia politică a acestei provincii.

Cu privire la societăţile studenţeşti române se cuvine precizat faptul că între ele relaţiile erau de prietenie şi că existau declaraţii de recunoaştere reciproce, cu unele excepţii efemere, cum a fost cazul Societăţii Academice „Dacia" – la înfiinţarea acesteia – şi al Cercului Studenţesc „Arboroasa", diferende curând aplanate. Un principiu important era acela că politica era interzisă în interiorul societăţilor.

Ne vom referi la relaţiile dintre Întrunirile Academice Române „Bucovina" şi „Moldova" cu cele germane „Alemannia", „Arminia", „Teutonia" şi „Franconia". Primele trei erau „conservative", purtau însemnele specifice, practicau mensura, dădeau satisfacţie necondiţionată, ritualul studenţesc se desfăşura după *Comersbuch* – culegere de cântece studenţeşti, ierarhia comporta un senior, consenior (un maestru de scrimă) şi un Fuchsmajor, care se ocupa de educaţia studenţilor din anul întâi. Primul grad era de Fuchs („vulpoi"), după baterea mensurii regulamentare, un Fuchs devenea Bursche („fârtate"); după terminarea studiilor, după trecerea unui număr de ani, în cadrul unei solemnităţi, era proclamat alter Herr *(*„domn bătrân). O organizare foarte riguroasă, care ar aminti de celebrele societăţi discrete, dar nu francmasonice. Fiecare student avea un Leibbursche, expresie devenită în româneşte „fârtate de suflet", un fel de naş pe toată viaţa. Să mai adăugăm că fiecare societate studenţească avea sediul său, numit cabinet (în limba germană Bude), unde se desfăşurau cele mai multe activităţi.

Cu aceste trei societăţi germane – prima era Korps, celelalte două erau Burschenschaft-uri – „Bucovina" şi „Moldova" aveau cele mai strânse legături. Dintre celelalte societăţi, singura cu care existau asemenea relaţii era „Lechia" (poloneză). „Franconia", fiind o societate confesională (catolică), relațiile erau doar prietenești: aceasta nu practica mensura. Membrilor săi li se spunea ironic Milchtrinker; la celelalte societăți băutura oficială era berea, al cărei consum la ocaziile oficiale era prevăzut în „regulamentul de bere".

În ce constau deci relațiile dintre „Bucovina" și „Moldova" și cele germane „Alemannia", „Arminia", „Teutonia"? Mai întâi ele s-au recunoscut reciproc, în care scop au fost bătute „mensurile de recunoaștere". În cazuri speciale, se băteau „mensurile pro Patria suite". Apoi, membrii acestor societăți putea bate între ei „mensuri regulamentare", „mensuri contrahate" – un fel de dueluri pe chestii de onoare – și temutele „mensuri de pedeapsă". Un Fuchs de la „Bucovina", de exemplu, săvârșind o abatere de la regulamentele Întrunirii, trebuia pedepsit. În acest scop, conseniorul „Bucovinei" se adresa conseniorului de la „Alemannia", „Arminia" sau „Teutonia" ca să desemneze pe unul dintre cei mai buni mânuitori de rapir să-l pedepsească pe Fuchs-ul vinovat. De obicei mensura se încheia înainte de termen, prin părăsirea terenului de către Fuchs-ul pedepsit, la avizul medicului, când rana era periculoasă („Abfuhr"). Alt timp de mensuri erau cele „contrahate". Cu membrii altor societăți, neconservative, chestiunile de onoare se rezolvau pe calea duelului cu sabia. Aceeași soluție se aplica și în cazul ofițerilor.

Cel mai important eveniment studențesc era comers-ul, o întrunire organizată de fiecare societate la deschiderea anului universitar („comersul de iarnă"). Iată cum s-a desfășurat comersul organizat de Întrunirile Academice Române „Bucovina" și „Moldova" la deschiderea anului academic 1935–1936. Acesta a avut loc la restaurantul „Astoria", cel mai elegant restaurant. Din timp, erau lansate invitații rectorului universității, profesorilor, unor personalități politice și, bineînțeles, societăților studențești prietene: „Junimea", „Dacia", „Arboroasa", „Academia Ortodoxă" (românești); „Alemannia", „Arminia", „Teutonia", „Franconia" (germane) și „Lechia" (poloneză). Ținuta era de mare protocol: cei de la societățile conservative erau în costume specifice, cu rapire („in vollem Wicks", de unde românescul „a te îmbrăca la marele fix"); ceilalți, în frac sau smoking, haine negre. Costumul național românesc era și el considerat de gală. Masa banchetului era împărțită în două: „masa de sus" și „masa de jos" (acolo erau „fucșii"). „Prezidiul" era deținut de „senior", „contrariul" era de obicei „vulpanul". Ritualul cuprindea: discursuri omagiale la adresa rectorului și altele, saluturile celorlalte societăți studențești (cele străine erau rostite în limbile respective). Cântecele studențești erau executate de cei prezenți, după cartea cântecelor studențești, întocmită de Filimon Taniac, multe preluate din culegerea întocmită de Ciprian Porumbescu, destinată studenților de la „România Jună". Printre acestea: „Tricolorul", „Pe-al nostru steag e scris unire", „Cântecul gintei latine" și, bineînțeles, *Gaudeamus igitur* și „O, trai ferice de student", preluat de la societățile germane. Atmosfera devenea tot mai prietenoasă: profesori și studenți români, germani și polonezi fraternizau în această atmosferă tinerească. La aceasta contribuia și berea! După partea oficială, când profesorii și reprezentanții autorităților se retrăgeau, urma dansul, care ținea până în zori.

Asemenea comers-uri se organizau și de către celelalte societăți: cele germane la Deutsches Haus, cele poloneze, la Dom Polski.

Alte prilejuri erau marile baluri și serate dansante, uneori șezătorile culturale. Fiind vorba de relații interetnice, trebuie amintit că studenții cernăuțeni proveneau, în cea mai mare parte, de la liceele din Cernăuți, Suceava, Rădăuți, Storojineț, Câmpulung Moldovenesc, unde elevii erau români, germani, polonezi, deci prieteniile de pe băncile liceelor se continuau la universitate și în cadrul societăților studențești. Fiind vorba de baluri și de serate, în cultivarea relațiilor interetnice un rol important l-au avut studentele. Multe idile de pe vremea studenției s-au transformat în căsătorii mixte, despre care s-ar putea scrie un studiu special. Aș putea cita din memorie mai multe cazuri, inclusiv din propria familie.

În 1938, prin decret-regal, au fost desființate toate societățile studențești. În 1940, germanii din Bucovina au fost repatriați în Germania. S-a vorbit – se va vorbi și în viitor – despre Bucovina, ca model de conviețuire interetnică și interconfesională. Societățile studențești, amintite în această evocare, pot fi citate ca exemple în acest sens, drept precursoare ale Europei de mâine. Fiind prin excelență naționale, ele împărtășeau totodată valorile europene.

Astăzi, în 1996, foștii studenți de pe vremuri de la Universitatea din Cernăuți, membri ai „Arminiei", „Teutonia", „Alemanniei" și „Bucovinei", trăitori în Germania, se întâlnesc în fiecare an la Prien an der See, săvârșind același ritual studențesc. Întâlnirea este organizată de „Asociația Domnilor Bătrâni" formată din foștii studenți cernăuțeni. Aceleași „Salamandre", aceleași „Kneipe", același ritual din care nu lipsesc *Gaudeamus igitur* și, bineînțeles, nostalgicul „O alte

Burschenherrlichkeit, wohin bist du verschwunden!" („O, trai ferice de student, din timpuri depărtate,/Te-ai dus şi-n veci n-ai să revii cu scumpa-ţi libertate!"). Dar mai ales, aceeaşi prietenie şi colegialitate. Preşedintele are 93 ani, iar cel mai „tânăr", cu care sunt în corespondenţă, a împlinit şi el 85 ani. Printre ei, cunoscutul istoric al Bucovinei, dr. Rudolf Wagner.

O, tempora, o, mores!

BIBLIOGRAFIE

Hans Prelitsch, *Student in Czernowitz. Die Korporationen an der Czernowitzer Universität*, München, Herausgegeben von der Landsmannschaft der Buchenland-deutschen, 1961.

Alma Mater Francisco-Josephina. Die deutschsprachige Nationalitäten Universität in Czernowitz. Festschrift zum 100. Jahrestag ihrer Eröffnung 1875, München, Herausgegeben von Rudolf Wagner, Verlag Hans Meschendörfer, 1975.

Dragoş Rusu, Vladimir Trebici, *Întrunirile Academice Române „Bucovina" şi „Moldova" 1981* (manuscris, Muzeul „Simeon Florea Marian", Suceava)[*].

Orest Tofan, „Societăţile academice din Bucovina (1875–1938). Scurtă privire istorică", în „«Suceava». Anuarul Muzeului Bucovinei", anul XVII-XVIII-XIX, 1990–1991–1992, pp. 314–327.

---

[*] Acesta a fost publicat în anul 2001: Eugen Pitei, Vladimir Trebici, Dragoş Rusu, *Istoria Universităţii Cernăuţi. Întrunirile Academice Române „Bucovina" şi „Moldova" (1880–1938)*, Ploieşti, Fundaţia „Gheorghe Cernea", 2001 (n. ed.).

DE LA DIETA BUCOVINEI LA PARLAMENTUL DE LA BUCUREŞTI (1918–1940)[2178]

ŞTEFAN PURICI

From the Bukovinian to the Bucharest Parliament (1918–1940)

(*Summary*)*

The study presents some aspects of the political-administrative integration of Bukovina into Greater Romania (1918–1940). It will be the policy of the central authorities towards the new provinces, as well as towards the new citizens of different nationalities. The author presents the activities of Bukovinian political parties, the joint enterprises in the national and cultural spheres, the tensions within inter-ethnic cooperation etc. The conclusion, according to the author, would be that the Romanian authorities have not always succeeded in exploiting the creative power of the Bukovinians in the educational development process of Greater Romania.

Keywords: Bukovina, Romania, Parliament, Bucharest, political parties, educational development.

Toamna anului 1918, plină de convulsii politico-sociale, a reprezentat, pe de o parte, sfârşitul unei administraţii, descrisă fie în culori optimiste, fie în culori cenuşii, iar pe de altă parte, inaugurarea dramatică a unui nou destin pentru cea mai îndepărtată provincie a Casei de Habsburg. Bucovina a cunoscut – de la anexarea, în 1775, a părţii de nord-vest a Moldovei la Austria, până la dezmembrarea Imperiului Habsburgic, în toamna anului 1918 – importante procese şi mutaţii sociale, etnodemografice, politice şi culturale care au lăsat urme adânci în caracterul, imaginea şi mentalitatea comunităţilor naţionale, au imprimat trăsături distincte vieţii publice şi structurii etno-sociale ale acestui ţinut. Trecutul românesc al teritoriului de la sud de Nistru, cu toate particularităţile sale[2179], peste care s-au suprapus cultura şi administraţia austro-germană, cu toate laturile lor pozitive şi negative, modul de constituire şi evoluţia socio-politică a României Mari (oscilaţia continuă între modernizarea după modele occidentale şi conservarea tradiţiei autohtone) au determinat în mod decisiv destinele Bucovinei interbelice româneşti.

În urma unor adunări populare, la care românii din Basarabia, Bucovina, Transilvania şi Banat şi-au exprimat dorinţa de a se uni, împreună cu conaţionalii lor din Vechiul Regat, într-o entitate statală unitară, cât şi datorită consacrării internaţionale a unirii acestor teritorii de către Conferinţa de Pace de la Paris, prin semnarea unor tratate internaţionale în anii 1919–1920, în sud-estul Europei s-a constituit România Mare. Temelia politică şi pilonii instituţionali ai noului stat erau fixaţi în Vechiul Regat.

În pofida obiectivului urmărit, timp de mai multe decenii, de forţele politice din Vechiul Regat de a aduna sub cârmuirea de la Bucureşti toate teritoriile locuite de români, în ciuda aspiraţiilor îndreptate în aceeaşi direcţie ale elitelor politice şi intelectuale româneşti din provinciile în cauză, Unirea de la 1918 n-a fost, aşa cum credeau mulţi oameni politici romantici, „o simplă restaurare a graniţelor naţionale şi a coeziunii din trecut”[2180]. Românii care s-au reunit în cadrele României Mari nu erau omogeni sub aspect cultural (impactul civilizaţiei austro-germane, interferenţele româno-maghiare, politica culturală rusească au imprimat provinciilor alipite anumite particularităţi, deosebite de sensibilitatea moldo-munteană), instituţional, economic şi al tradiţiilor politice. Totodată, chiar limitele întregirii naţionale – mult mai extinse decât s-a putut spera, până la 1914, şi cât s-a promis de Puterile Antantei, în 1916 – au condiţionat înglobarea unui important număr de minoritari de naţionalităţi diferite în componenţa unui stat a cărui clasă politică (ca şi în celelalte state central şi est-europene) nu a avut experienţa necesară privind guvernarea unor populaţii cu interese culturale şi politice, deseori deosebite de cele ale naţiunii titulare. Această conjunctură conţinea din start un întreg buchet de tensiuni potenţiale atât între centru şi provincie, cât şi între naţiunea majoritară şi minorităţile naţionale.

[2178] „Analele Bucovinei”, anul IX, nr. 1, 2002, pp. 125–143.

* Traducere: Ştefăniţa-Mihaela Ungureanu.

[2179] Vezi, în acest sens, capitolele privitoare la caracterul, tradiţiile, obiceiurile şi comportamentul moldovenilor din lucrarea lui Dimitrie Cantemir, *Descriptio Moldaviae*.

[2180] Irina Livezeanu, *Cultură şi naţionalism în România Mare. 1918–1930*, traducere din engleză de Vlad Russo, Bucureşti, Editura Humanitas, 1998, p. 29.

În ceea ce priveşte unirea Bucovinei cu România, trebuie să menţionăm că această hotărâre a fost votată nu numai de românii din această provincie; actul a fost susţinut – întemeindu-se pe asigurările, date de Consiliul Naţional Român, privind garantarea necesităţilor sociale, economice şi culturale ale minorităţilor – de polonezii bucovineni, prin declaraţia făcută de Stanislaw Kwiatkowski[2181], cât şi de Consiliul Naţional German, prin mandatul acordat de Adunarea naţională a germanilor bucovineni, din 26 noiembrie 1918[2182]. Evreii din Bucovina au aderat la actul unirii treptat, pe comunităţi locale, pe parcursul anului 1919[2183]. În primii ani, ei au susţinut ideea transformării ţinutului într-o provincie autonomă în componenţa României Mari[2184]. Ucrainenii bucovineni, rămaşi fără liderii care se refugiaseră în Galiţia, n-au făcut nicio declaraţie în acest sens.

Altă trăsătură care a marcat întreaga evoluţie interbelică a României a fost caracterul preponderent rural al românilor şi caracterul covârşitor neromânesc al oraşelor din noile provincii. În pofida promovării unei ideologii autohtoniste şi antimodernizatoare de către o însemnată parte a intelectualităţii şi de multe – dar cu un număr relativ neînsemnat de membri – partide politice, fenomen privit cu toleranţă de cercurile guvernante, formaţiunile politice care s-au aflat la guvernare au condus ţara, cu mai mult sau mai puţin succes, pe calea modernizării. Acest curs a determinat industrializarea şi urbanizarea României, precum şi crearea unui rezervor de cadre calificate. De aici a rezultat şi politica de alfabetizare accelerată a ţărănimii române, românizarea oraşelor şi a instituţiilor.

Bucovina a intrat în componenţa României Mari cu structurile sociopolitice şi mentalităţile configurate în timpul administraţiei habsburgice. Faţă de restul României, ea era caracterizată de o pondere mai însemnată a populaţiei urbane (26,58%) în totalul populaţiei provinciei (faţă de 20,12% în România Mare). Însă românii reprezentau doar 33% din orăşenimea Bucovinei (faţă de 58,6% în întreaga ţară). Românii şi ucrainenii constituiau majoritatea populaţiei provinciei, dar reprezentau o minoritate în rândul orăşenimii şi, mai ales, al elitei, acestea fiind dominate de evrei şi germani (44,7% din populaţia urbană şi doar 19,7% în totalul populaţiei Bucovinei)[2185].

Calitatea unor funcţionari şi specialişti trimişi în provinciile unite lăsa de dorit. Bucovina s-a pomenit practic în aceeaşi situaţie în care s-a aflat în primele decenii ale stăpânirii austriece[2186]. Lipsa de diplomaţie a unor înalţi demnitari din administraţia cernăuţeană în relaţiile lor directe cu populaţia nu putea să nu provoace nemulţumire în rândul bucovinenilor[2187]. Nicolae Iorga, bun cunoscător al realităţilor din Bucovina atât sub stăpânirea austriacă, cât şi sub administraţia românească, susţinea de la tribuna parlamentului: „Eu declar că nu fac nicio parte personală d-lui Toma[2188] în parazitismul care, de când Bucovina a fost unită cu România, domină sub toate regimurile întreaga viaţă administrativă a acestei provincii. Acesta e adevărul, Bucovina e o provincie dată pe mâna unor funcţionari de partid, în cea mai mare parte insuficienţi, care tratează provincia aceasta cum nu merită să fie tratată una din părţile cele mai nobile ale României Mari"[2189]. În noiembrie 1924, în Camera

---

[2181] „Monitorul Bucovinei", 5 ianuarie 1919, p. 4.

[2182] *Ibidem*; Karl M. Reinerth, *Zur politischen Entwicklung der Deutschen in Rumänien 1918–1928. Aus einer siebenbürgisch-sächsischen Sicht*, Thauer/Tirol, Wort und Welt Verlag, 1993, p. 47.

[2183] Radu Economu, *Unirea Bucovinei, 1918*, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1994, p. 38.

[2184] I. A. Piddubnny, „Do pytannya pro kharakter politychnoyi oriyentatsiyi bukovyntsiv pislya zavershennya Pershoyi svitovoyi viyny", in *Materialy III Mizhnarodnoyi istoryko-krayeznavchoyi naukovoyi konferentsiyi, prysvyachenoyi 120-richchyu zasnuvannya Chernivets'koho universytetu (29 veresnya - 1 zhovtnya 1995 r., Chernivtsi)*, Chernivtsi, Ruta, 1995, p. 66.

[2185] Gheorghe Iacob, Luminiţa Iacob, *Modernizare – europenism. România de la Cuza Vodă la Carol al II-lea*, vol. I, Iaşi, Editura Universităţii „Al. I. Cuza", 1995, p. 52.

[2186] Cf. Ioan Budai-Deleanu, Kurzgefasste Bemerkungen über Bukowina, în vol. Adolf Armbruster (Hg.), *Vom Moldauwappen zum Doppeladler. Ausgewählte Beiträge zur Geschichte der Bukowina*, Band II, Augsburg, Hofmann-Verlag, 1993, pp. 268–269.

[2187] Astfel, în anul 1924, Pictorian, inspector general administrativ pentru Bucovina, îşi permitea să-i apostrofeze pe câmpulungeni în felul următor: „Dacă nu vă plac legile româneşti, căraţi-vă la Austria, la Viena cu voi, la America cu voi!". Cf. Iorgu G. Toma, *Din neajunsurile Bucovinei. Discurs parlamentar rostit în ziua de 30 octombrie 1924 în Adunarea Deputaţilor*, Cernăuţi, Institutul de Arte Grafice şi Editură „Glasul Bucovinei", 1924, p. 28.

[2188] Vezi Iorgu G. Toma, *În slujba dreptăţii. Două discursuri parlamentare rostite în zilele de 30 mai şi 9 iunie 1924 în Adunarea Deputaţilor*, Cernăuţi, 1924; Idem, *Din neajunsurile Bucovinei. Discurs parlamentar rostit în ziua de 30 octombrie 1924 în Adunarea Deputaţilor*, Cernăuţi, Institutul de Arte Grafice şi Editură „Glasul Bucovinei", 1924.

[2189] „Monitorul Oficial", 16 mai 1923, pp. 1589–1590.

Deputaților, și unul dintre reprezentanții minoritarilor bucovineni se plângea de faptul că „Bucovina este tratată acum în mai multe privințe ca un copil vitreg, deși Bucovina cu populație civilizată, patriotică și ascultătoare, recunoscătoare și plină de sentimente, formează astăzi o parte integrantă a României Mari și de aceea populația noastră fără deosebire are dreptul să fie tratată în toate privințele pe picior de egalitate cu populația din Vechiul Regat"[2190].

Integrarea Bucovinei în cadrele României Mari s-a produs gradual. De la 10 noiembrie 1918 până în 2 ianuarie 1919, puterea executivă a fost concentrată în mâinile guvernului Bucovinei, în frunte cu Iancu Flondor. Din ianuarie 1919, guvernul Bucovinei a încetat să mai funcționeze, iar administrația Bucovinei a fost pusă sub conducerea unui ministru-delegat al guvernului român cu sediul la Cernăuți, care își exercita atribuțiile prin secretariatele de: 1) Interne; 2) Justiție; 3) Finanțe; 4) Instrucțiune publică; 5) Culte; 6) Lucrări publice; 7) Industrie, comerț și îngrijire socială; 8) Agricultură, domenii și alimentație; 9. Salubritate publică. Un al doilea ministru-delegat al Bucovinei își avea sediul la București[2191]. În 4 aprilie 1920, Secretariatele de stat din Bucovina au fost desființate, iar locul ministrului-delegat a fost ocupat de președintele Comisiei regionale de unificare, care avea menirea de a lichida serviciile provinciale și de a trece atribuțiile lor asupra ministerelor de la București. Această Comisie a funcționat până la adoptarea Legii pentru unificarea administrativă (14 iunie 1925). După traducerea în viață a acestei legi, Bucovina a încetat să existe ca entitate politico-administrativă. Totuși, lichidarea averii fostului Ducat al Bucovinei urma să se încheie în 1 ianuarie 1933[2192].

Între cele două războaie, guvernele românești au trebuit să oscileze între două posibilități de asigurare a integrității teritoriale. Pe de o parte, România Mare – înconjurată de state nemulțumite de consecințele Primului Război Mondial și de faptul că o anumită parte din foștii lor supuși a nimerit sub administrația românească – putea dăinui doar în cazul în care reușea să construiască o societate românească puternică prin nivelarea identităților regionale și eliminarea sau minimalizarea identităților naționale neromânești. Pe de altă parte, România Mare trebuia să se conformeze prevederilor tratatelor internaționale și să asigure drepturi politice și culturale minorităților naționale, în caz contrar riscând pierderea sprijinului de care a beneficiat la Conferința de Pace de la Paris. Se poate aprecia că supravegherea nemijlocită a Societății Națiunilor, prin misiunile trimise în România, a instituit un control asupra funcționării instituțiilor statului român privind respectarea Tratatului asupra minorităților, din decembrie 1919. Pe de altă parte, „acest control, resimțit ca un amestec în treburile interne, are efecte negative și alimentează un naționalism în retragere, defensiv"[2193].

În plus, marea majoritate a opiniei publice românești, cel puțin până la mijlocul anilor '30, partidele politice importante (liberal, național din Transilvania, țărănist, social-democrat ș.a.) și cetățenii de origine neromână au revendicat edificarea unui stat, în care să fie respectate drepturile omului și cele ale minorităților naționale. Din aceste motive, între declarațiile politice ale guvernanților și aplicarea lor în practică au existat de multe ori diferențe, resimțite dureros, atât de românii majoritari, cât și de cei minoritari.

Forța politică care a modelat decisiv cadrul juridico-politic al României interbelice a fost Partidul Național Liberal. Acesta, însă, nu s-a putut desprinde hotărât de elementele și tradiția antebelică: „tentația de a mărgini democrația la aspectele sale formale, cultivarea clientelismului și a relațiilor bazate pe grupuri restrânse de interese. Partidul a recurs la metode autoritare de conducere și la centralizarea excesivă a aparatului de stat"[2194].

Celălalt partid care a dominat, din anul 1927, scena politică românească, a fost Partidul Național-Țărănesc. Față de național-liberali și celelalte forțe politice românești, național-țărăniștii au pus problema drepturilor pentru minorități cu o mai mare deschidere, au formulat principiul egalității ca temelie a unei societăți românești democratice[2195]. În vederea unei integrări armonioase, P.N.Ț. s-a pronunţat pentru raporturi politice şi culturale majoritate – minoritate mai relaxate. Victoria acestui partid în alegerile parlamentare din 1928 a fost şi o expresie a intereselor locale şi regionale împotriva politicii de ultracentralizare a guvernelor anterioare.

[2190] Apud Irina Livezeanu, *op. cit.*, p. 94.

[2191] Radu Economu, *op. cit.*, pp. 170–172, anexa XXIX.

[2192] Serviciul Județean Suceava al Arhivelor Naționale (în continuare se va cita: S.J.S.A.N.), Fond *Prefectura județului Câmpulung*, d. 65/1931, f. 1 5.

[2193] Catherine Durandin, *Istoria românilor*, traducere de Liliana Buruiană-Popovici, prefață de Al. Zub, Iași, Institutul European, 1998, p. 190.

[2194] Damian Hurezeanu, „În căutarea aproapelui. Naționalitățile: abordarea liberală și național-țărănistă", în „Xenopoliana", anul V, nr. 1–4, 1997, pp. 201–202.

[2195] *Ibidem*, pp. 205–206.

Trăsătura fundamentală a vieţii politice şi parlamentare româneşti interbelice a fost construirea naţiunii române în noile hotare. Partidele politice româneşti au urmărit consecvent realizarea acestui obiectiv, propunând şi adoptând măsuri democratice sau mai puţin democratice. Partidele politice ale minorităţilor au fost, în general, loiale faţă de statul român, însă au militat pentru respectarea drepturilor lor naţionale, pentru constituirea unui cadru democratic de convieţuire, au opus – cu mai mult sau mai puţin succes – rezistenţă unor măsuri ale guvernelor române care urmăreau diluarea identităţilor regionale.

Prim-ministrul României, Ion I. C. Brătianu, confruntat cu adversităţile de la Conferinţa de Pace de la Paris, urmărind consolidarea guvernării liberale şi demonstrarea în faţa opiniei publice internaţionale a asentimentului populaţiei din provincii la unirea în cadrele României Mari, a fixat alegeri parlamentare pentru octombrie 1919. În Bucovina, la alegeri au participat Partidul Democrat al Unirii, condus de Ion Nistor, şi candidaţi independenţi. Celelalte formaţiuni politice româneşti – la fel s-a întâmplat în întreaga ţară, cu excepţia partidelor româneşti şi minoritare din Transilvania – au declarat că se abţin de la participare din cauza menţinerii stării de asediu[2196] şi a cenzurii etc. Comunităţile evreiască, germană, ucraineană, poloneză au adoptat aceeaşi poziţie, deoarece nu li s-a acceptat înaintarea candidaţilor pe baza cadastrelor naţionale[2197].

După alegeri, adepţii lui Iancu Flondor au cutreierat satele bucovinene cu scopul de a aduna semnături pentru un protest împotriva modului de desfăşurare a procesului electoral. Au făcut apel şi la reprezentanţii minoritarilor. În timp ce „evreii şi rutenii stau până în prezent în expectativă”[2198], germanii au sprijinit demersurile partidei lui Iancu Flondor[2199].

În primul an al administraţiei româneşti, organele de siguranţă constatau că în rândul populaţiei româneşti din Bucovina „s-a blazat în mare parte spiritul austriac şi dragostea pentru «tătucu de la Viena»”. Totuşi, unii, în special ţăranii bătrâni, erau nostalgici după ordinea, disciplina şi legalitatea austriacă[2200].

La alegerile din mai 1920, populaţia Bucovinei s-a manifestat destul de activ, în campania electorală lansându-se reprezentanţi ai tuturor naţionalităţilor din acest ţinut. Pe lângă 12 deputaţi români, au fost aleşi doi ucraineni (A. Lukaşevici şi Hruşko), doi evrei (I. Pistiner şi B. Straucher) şi un german (A. Kohlruss), iar alături de opt senatori români s-au aflat un reprezentant al minorităţii ucrainene (C. Krakalia) şi unul al celei germane (R. Gaidosch)[2201].

În ceea ce priveşte activitatea partidelor, singura formaţiune politică din această provincie care a supravieţuit Primului Război Mondial şi şi-a continuat activitatea până la instaurarea dictaturii regale, în anul 1938, a fost Partidul Social-Democrat din Bucovina (înființat în 1896). Ca și în perioada austriacă, el era compus din cinci secții naționale (română, germană, evreiască, ucraineană și poloneză). Ulterior, în mai 1930, Congresul P.S.D. a apreciat, însă, că principiul de constituire în organizații naționale, utilizat de bucovineni, „nu este socotit necesar și salutar de imensa majoritate a partidului"[2202]. Congresul extraordinar al partidelor socialiste din Vechiul Regat, Bucovina, Ardeal și Banat, întrunit în zilele de 13–14 octombrie 1919 la București, a hotărât neparticiparea la alegeri și retragerea candidaturilor depuse[2203], decizie ce a reprezentat o gravă eroare politică, lipsindu-i pe social-democrați de posibilitatea de a influența organismele decizionale ale statului.

[2196] În zona stării de asediu, potrivit înştiinţării Biroului 2 Informaţie al Diviziei a 8-a, din 4 februarie 1926, era în vigoare următorul regim al întrunirilor: „1) Întrunirile cu caracter politic sunt complet prohibite; [...] cele cu caracter economic, cultural, sportiv, cinematografice se vor aproba de Comandament; [...] 2) Pentru obţinerea autorizaţiilor, cererile se vor înainta cel puţin cu 10 zile înainte, însoţite de avizele Prefecturii, Serviciului de Siguranţă şi Jandarmeriei”. Cf. S.J.S.A.N., Fond *Prefectura judeţului Câmpulung*, d. 17/1927, f. 2.

[2197] „Glasul Bucovinei”, 2 octombrie 1919, p. 2; 11 octombrie 1919, p. 3; 18 octombrie 1919, p. 1.

[2198] S.J.S.A.N., Fond *Serviciul Special de Siguranţă, judeţul Câmpulung*, d. 3/1919, f. 37.

[2199] Astfel, în 16 noiembrie 1919, o importantă comunitate germană a înaintat următorul protest: „Noi, subsemnaţii alegători germani [46 de persoane – n.n.] din comuna Bucşoaia, ne alăturăm în totul protestului concetăţenilor noştri români contra abuzurilor care s-au făcut la alegerile pentru Parlament. Noi am fost totdeauna prieteni sinceri şi oneşti ai poporului român, cu care am trăit deja 140 [de] ani în bună înţelegere, ne-am alăturat de bună voie României Mari, am ajuns însă să fim amar înşelaţi prin faptul că guvernul actual, în contradicţie cu declaraţiile solemne date cu un an înainte de către Consiliul Naţional Român, desconsideră drepturile cele mai primitive ale poporului nostru şi a creat o lege electorală care desconsideră brutal cerinţele timpului modern. La formarea cercurilor electorale, a fost dreptul coloniştilor germani de a trimite în Parlament un reprezentant german, drept ignorat cu desăvârşire sub pretexte deşarte. Abuzurile numeroase la alegeri şi suprimarea fără considerare a oricărei expresiuni libere şi a libertăţii presei, interzicerea adunărilor de alegători, falsificarea rezultatelor alegerilor au produs cea mai mare indignare şi întristare la toate partidele şi naţiunile acestei ţări. Suntem de acord cu concetăţenii noştri români în cererea ca alegerile care s-au făcut în astfel de condiţii să fie cât mai repede anulate şi să se elaboreze o altă lege electorală, care să corespundă principiilor democratice ale timpului nostru, demnităţii noii noastre patrii şi necesităţilor tuturor popoarelor şi păturilor populaţiei care locuiesc ţara”. Cf. S.J.S.A.N., Fond *Serviciul Special de Siguranţă, judeţul Câmpulung*, d. 3/1919, f. 39.

[2200] *Ibidem*, f. 50–50v.

[2201] Ştefan Purici, „Aspecte ale problemei minorităţilor naţionale în Bucovina istorică între anii 1918 şi 1940” (I), în „Analele Bucovinei”, anul IV, nr. 1, 1997, p. 138.

Instituirea stării de asediu (care a fost abrogată în 1928) a periclitat evoluția normală a vieții politice și mai ales a campaniilor electorale din 1919–1920. În ședința Camerei Deputaților din 23 iulie 1920, deputatul Iacob Pistiner avea să declare: „Starea de asediu și această justiție militară sunt ilegale și ar putea cel mult să fie aplicate într-o țară cucerită împotriva celor învinși. Bucovina n-a fost cucerită, căci armata a fost chemată de Consiliul Național pentru a menține ordinea"[2204].

În mai 1920, în Bucovina au fost aleși în Parlament social-democrații Iacob Pistiner, Rudolf Gaidosch, Constantin Krakalia, Ion Heșca, iar George Grigorovici a fost ales și în Camera Deputaților și în Senat[2205]. La începutul anului 1921, în Camera Deputaților s-a constituit grupul parlamentar social-democrat, din care au făcut parte bucovinenii Iacob Pistiner, Rudolf Gaidosch și Constantin Krakalia, iar în Senat, grupul format din trei membri îl includea pe cernăuțeanul George Grigorovici[2206].

Socialiștii bucovineni erau moștenitorii tradiției social-democrate austriece și adepții principiului evoluției democratice, reformiste a societății, nicidecum ai metodei revoluționare[2207]. Influența și popularitatea de care se bucurau social-democrații bucovineni se poate observa și din faptul că în fruntea Federației Partidelor Socialiste din România (F.P.S.R.) – constituită în iunie 1921 și afiliată Internaționalei a II-a – s-au aflat George Grigorovici, președintele Comitetului Executiv, Iacob Pistiner, unul dintre cei doi secretari, Romulus Dan, membru supleant, Constantin Krakalia, membru al Comisiei de control[2208]. În anul 1922, Partidul Social-Democrat din Bucovina avea, potrivit propriilor evidențe, 2 000 de membri[2209]. Între anii 1922 și 1926, P.S.D. din Bucovina era singurul partid din F.P.S.R. reprezentat în Parlament, prin deputatul Iacob Pistiner, ales la Cernăuți[2210], fiind și formațiunea care a editat cele mai multe publicații, atât în limba română („Vremea nouă"), cât și în limbile minorităților („Vorwärts", „Боротьба", „Der Kampf" și „Der Strahl")[2211].

Social-democrații bucovineni au militat pentru elaborarea unei Legi fundamentale a României Mari cu un caracter profund democratic. Astfel, în cadrul ciclului de conferințe pe tema „Noua Constituție a României", organizat de Institutul Social-Român, în anii 1922–1923, George Grigorovici a susținut prelegerea „Constituția sovietică și constituția democratică", pledând pentru un sistem politic democratic, cu largi drepturi pentru toate categoriile sociale și minoritățile naționale. Totodată, spre deosebire de colegii săi de partid, el s-a pronunțat pentru păstrarea caracterului monarhic al viitorului regim al României, pledând pentru „o monarhie democratică"[2212]. Deputatul Iacob Pistiner a avut câteva intervenții în Parlament, cerând ca noua Constituție să prevadă drepturi pentru minorități naționale, egalitate efectivă în drepturi între bărbați și femei, o reformă a învățământului, precum și respectarea drepturilor sociale și economice ale muncitorilor. Și în cazul dezbaterii proiectului de lege privind unificarea administrativă, I. Pistiner a pledat, în şedinţele Camerei Deputaţilor din 6 şi 8 mai 1925, pentru respectarea strictă a principiului descentralizării administrative[2213].

[2202] Nicolae Jurca, *Istoria social-democrației din România*, București, Editura Științifică, 1994, p. 197.

[2203] *Ibidem*, p. 111.

[2204] Apud Petru Rușindilar, „Mișcarea muncitorească și socialistă din nordul Moldovei, în noile condiții create prin făurirea statului național unitar român (1918–1920)", în „«Suceava». Anuarul Muzeului județean", anul XI–XII, 1984–1985, p. 239.

[2205] *Ibidem*, p. 242.

[2206] Nicolae Jurca, *op. cit.*, p. 136.

[2207] Social-democrații bucovineni s-au opus cu fermitate afilierii la Internaționala Comunistă și, din această cauză, conducerea Cominternului a cerut, în decembrie 1920, liderilor Partidului Socialist din România excluderea din rândurile formațiunii a lui George Grigorovici. Cf. *Ibidem*, p. 123.

[2208] *Ibidem*, p. 139.

[2209] *Ibidem*, p. 141.

[2210] *Ibidem*, pp. 143, 146.

[2211] *Ibidem*, p. 145.

[2212] *Ibidem*, p. 151 .

Pentru alegerile locale din februarie 1926, P.S.D. din Bucovina a încheiat o înţelegere electorală cu Partidul Ţărănesc[2214], repurtând însemnate victorii la nivel de comune în urma acestui scrutin. Însă, în alegerile parlamentare din acelaşi an, F.P.S.R. a hotărât să se prezinte cu liste distincte, suferind un eşec total: niciun mandat în Parlament[2215].

În timp ce o parte a socialiştilor bucovineni s-a menţinut pe poziţiile social-democraţiei, altă parte se apropia tot mai mult de mişcarea comunistă, fenomen care provoca o reacţie dură din partea organelor statului. Astfel, în urma unui denunţ, în 27 octombrie 1925, Carl Mehlferber a fost arestat de către Serviciul de Siguranţă, care a efectuat o percheziţie la domiciliul său. A fost, însă, imediat eliberat deoarece denunţul s-a dovedit neîntemeiat[2216]. La Congresul general al F.P.S.R. (mai 1927), care a hotărât transformarea Federaţiei în Partidul Social-Democrat din România, Iacob Pistiner a prezentat *Raportul privind situaţia economică şi politică a României*[2217], care conţinea, în linii mari, o viziune şi interpretare procomunistă a situaţiei din ţară. Simpatia lui Iacob Pistiner pentru ideologia marxistă s-a putut observa încă de la începutul anilor '20 (poate şi mai devreme): „Socialismul se poate înfăptui numai în urma neclintitei lupte de clasă. Oricât de importante sunt reformele, în cele din urmă nu ele hotărăsc. Dar lupta şi metoda trebuiesc potrivite timpului şi ţării"[2218]. Această alunecare stângistă s-a manifestat şi asupra componenţei structurilor de conducere a P.S.D., din care a fost exclus George Grigorovici, fiind menţinut Iacob Pistiner[2219]. P.S.D. din Bucovina a fost supus şi unor presiuni din exteriorul ţării, fiind finanţat de organizaţii procomuniste şi comuniste internaţionale. Astfel, numai în perioada ianuarie – august 1928, social-democraţii bucovineni au primit, pe diverse căi, 33 100 de dolari[2220]. Nu întâmplător a fost faptul că, în iulie 1927, în timp ce, în întreaga Românie, social-democraţii au obţinut doar 1,81% din voturi în alegerile parlamentare, organizaţia regională Bucovina a P.S.D. a acumulat 16% din simpatiile electoratului din această parte a ţării[2221].

După ce, în timpul campaniei electorale din 1928, P.S.D. s-a aliat cu P.N.Ţ., iar guvernul Iuliu Maniu nu şi-a respectat întru totul angajamentele, socialistul Carl Mehlferber, preşedintele organizaţiei judeţene Câmpulung, a arătat că naţional-ţărăniştii au înşelat speranţele social-democraţilor, „pornind tot pe drumul capitaliştilor"[2222], iar deputatul Teodor Roznovanu a subliniat că social-democraţii bucovineni nu-i mai vor susţine pe ţărănişti în alegerile comunale şi judeţene[2223]. Din decembrie 1933, social-democraţii nu au mai intrat în Parlament.

La Congresul P.S.D. din aprilie 1936, George Grigorovici a prezentat primul dintre rapoartele ce urmau a fi dezbătute de delegaţi, având ca temă „Social-democraţia şi problemele politice şi economice". El a fost ales preşedinte al Comitetului Central al P.S.D. În organele executive au fost aleşi din partea Bucovinei Teodor Roznovan, Carl Mehlferber şi Romulus Dan[2224].

După instituirea dictaturii regale, liderii social-democraţiei din Bucovina, George Grigorovici şi Teodor Roznovan, s-au înscris în Frontul Renaşterii Naţionale. În iunie 1939, primul a devenit senator, iar al doilea deputat în „Parlamentul" lui Carol al II-lea. Grigorovici şi-a justificat decizia sa prin necesitatea de a sprijini pe Carol al II-lea în acţiunea de anihilare a Gărzii de Fier[2225].

O forţă politică mult mai influentă a fost gruparea intelectualilor „glasişti" care s-a constituit, în 15 septembrie 1919, în Partidul Democrat al Unirii din Bucovina, sub preşedinţia istoricului Ion

---

[2213] *Ibidem*, p. 152.

[2214] *Ibidem*, p. 147.

[2215] *Ibidem*, pp. 148–149.

[2216] S.J.S.A.N., Fond *Prefectura judeţului Câmpulung*, d. 22/1922, f. 30, 30v.

[2217] Nicolae Jurca, *op. cit.*, p. 165.

[2218] „Vremea nouă", nr. 102, 22 mai 1921. Apud Petru Rusşindilar, *op. cit.*, p. 245.

[2219] Nicolae Jurca, *op. cit.*, p. 171.

[2220] Ştefan Purici, „Aspecte ale problemei minorităţilor naţionale în Bucovina istorică, între anii 1918 şi 1940" (II), în „Analele Bucovinei", anul IV, nr. 2, 1997, p. 415.

[2221] Nicolae Jurca, *op. cit.*, p. 176.

[2222] S.J.S.A.N., Fond *Prefectura judeţului Câmpulung*, d. 22/1922, f. 59.

[2223] Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuţi (în continuare se va cita: A.S.R.C.), Fond *38*, inv. 2, d. 1248, f. 302.

[2224] Nicolae Jurca, *op. cit.*, pp. 240–241 .

[2225] *Ibidem*, p. 277.

Nistor. Această formaţiune politică era bine organizată şi mult mai activă decât celelalte partide. Astfel, în 20 februarie 1922, Serviciului de Siguranţă Câmpulung informa că, în judeţul Câmpulung, adunări electorale au fost organizate doar de Partidul Democrat al Unirii, în timp ce Partidul Poporului şi cel Ţărănist recurg la propaganda de la om la om[2226]. Programul acestei formaţiuni politice cuprindea revendicări cu caracter general-democratic (înfăptuirea reformei agrare, largi drepturi electorale pentru toţi cetăţenii, ameliorarea condiţiilor de viaţă şi de lucru ale muncitorilor, reorganizarea învăţământului etc.), însă obiectivul fundamental consta în accelerarea procesului de unificare şi consolidare a României Mari. Atitudinea partidului faţă de minorităţile naţionale a fost exprimată destul de tranşant de Iorgu G. Toma, secretar general al P.D.U., care a arătat că „toate minorităţile se vor bucura de toate drepturile ce li se cuvin dacă vor fi cetăţeni buni, vor sprijini interesele noastre şi vor simţi româneşte. Atunci vor fi întotdeauna bine primiţi şi trataţi”[2227]. În 27 ianuarie 1923, P.D.U. a fuzionat cu P.N.L. Cu P.D.U. şi, apoi, P.N.L. au colaborat reprezentanţi ai ucrainenilor, germanilor[2228] şi evreilor din Bucovina. De pildă, la alegerile din 1927, pe listele liberalilor au fost înscrişi ucrainenii L. Ivasiuk, A. Myhasiuk, V. Lukyniuk şi I. Şpytko. Aceştia din urmă au explicat gestul lor prin dorinţa de a micşora presiunea exercitată de guvern asupra ucrainenilor[2229].

Totuşi, după înfrângerea suferită în urma alegerilor din decembrie 1928, editorialul ziarului „Glasul Bucovinei” – publicaţie care era practic oficiosul P.N.L. în Bucovina – constata: „Nu ne iubesc ucrainenii, care prin reprezentanţii lor «independenţi» în Parlament ne înfăţişează ca pe cei ce le-am făcut cel mai mult rău”, nu ne iubesc germanii, „ne acuză în presă şi în parlament că am fi lovit în interesele lor culturale”[2230]. Explicând şi susţinând politica promovată de guvernele liberale, Ion Nistor, subsecretar de stat, în şedinţa Camerei din 6 martie 1934, aprecia că ideea naţională românească şi naţionalismul reprezintă un răspuns la „nedreptatea şi umilirea pe care elementul autohton a trebuit să le suporte” de-a lungul istoriei[2231]. Iar în Senat, în 9 martie 1934, el menţiona că minorităţile trebuie să se subordoneze cu toate mijloacele principiului statului naţional unitar şi politicii de promovare a elementului românesc. Ion Nistor sublinia că pe primul loc trebuie să se afle nu Tratatul pentru minorităţi, ale cărui prevederi au fost impuse României, ci rezoluţiile Adunărilor de la Chişinău, Cernăuţi şi Alba Iulia[2232].

În opoziţie cu naţional-liberalii s-au situat ţărăniştii. În februarie 1922, sub conducerea lui Vasile Bodnarescu, fost membru PDU, s-a constituit Partidul Ţărănesc din Bucovina. În 11 iunie 1922, acesta fuzionează cu Partidul Ţărănesc şi funcţionează ca o organizaţie regională a acestuia[2233]. În 1923, în cadrul organizaţiei regionale ţărăniste din Bucovina s-a constituit secţiunea ucraineană a partidului, condusă de Constantin Krakalia[2234]. Din iunie 1926, în fruntea Partidului Ţărănesc din Bucovina şi, apoi, a organizaţiei regionale a Partidului Naţional-Ţărănesc, s-a aflat Teofil Sauciuc-Săveanu. Obiectivul partidului consta în ameliorarea situaţiei ţărănimii, respectarea strictă a prevederilor legii agrare, dezvoltarea cooperaţiei săteşti, alfabetizarea populaţiei rurale, drepturi economice şi sociale pentru muncitori. Pe plan politic, ţărăniştii revendicau creşterea rolului Parlamentului în viaţa publică, democratizarea societăţii, înlăturarea abuzurilor, desfăşurarea unor alegeri libere, revocarea funcţionarilor corupţi etc.

Pe lângă partidele politice de orientare democratică, în viaţa politică a Bucovinei s-au manifestat, începând cu anul 1922, şi forţele de extrema dreaptă. Iniţial aceste organizaţii au fost tolerate de autorităţi[2235], atât din pricina numărului redus de membri, cât şi din dorinţa de a le folosi pentru împiedicarea mişcărilor politice ale minorităţilor. Însă atunci când cuziştii, legionarii ş.a. au început să depăşească cadrul legal al manifestărilor publice, întrunirile lor au fost interzise[2236], iar Poliţiei şi Siguranţei li s-a cerut organizarea unei supravegheri strânse[2237]. În 22 mai 1930, şeful Poliţiei din oraşul Câmpulung-Moldovenesc a adresat prefectului judeţului un raport confidenţial privind mişcarea de extrema dreaptă. Se aducea la cunoştinţa Prefecturii că, în oraşul Vama, în 18 mai, s-a înfiinţat „Organizaţia muncitorească românească naţional-creştină", care a elaborat o moţiune ce cuprindea câteva puncte „cu greu de realizat"[2238]. Astfel, s-a cerut instituirea unui moratoriu pentru o perioadă de trei ani asupra datoriilor cetăţenilor către bănci şi persoane particulare, desfiinţarea dobânzii, transformarea Băncii Naţionale în instituţie de stat[2239], „puncte de care numita organizaţie agită în scop de a [se] realiza urgent"[2240]. Şeful Poliţiei avertiza că „în toată această acţiune primează curentul antisemit şi adevăratul obiect al mişcării este lupta contra evreilor. Faptul acesta este suficient de îngrijorător şi măsuri energice de preîntâmpinare a altor excese sunt neapărat necesare"[2241]. Totuşi, în anii '30, extrema dreaptă românească devine tot mai puternică, ajungând, la sfârşitul deceniului, la guvernare.

[2226] S.J.S.A.N., Fond *Serviciul Special de Siguranţă, judeţul Câmpulung*, d. 3/1922, f. 18v.

[2227] *Ibidem*, f. 18.

[2228] Astfel, potrivit informaţiilor pe care le deţinea Serviciul de Siguranţă Câmpulung, în februarie 1922, în comuna Pojorâta erau două partide: primul, „glasist-liberal”, în frunte cu gerantul „Simion Zlavoacă, Cvot. Betrule, gospodar fruntaş, precum şi Ţerfas Iosef, fost secretar de Câmpulung, neamţ, care are mare influenţă asupra nemţilor din această comună. Acest partid e foarte tare, căci sunt capii cei mai buni gospodari şi oameni cu vază în această comună şi cu majoritatea poporului de partea lor”; al doilea, partidul „averescan”, care însă „e prea slab faţă de cel «glasist-liberal»”. Cf. S.J.S.A.N., Fond *Prefectura judeţului Câmpulung*, d. 15/1922, f. 3.

[2229] *Bukovyna: istorychnyy narys*, Chernivtsi, Zelena Bukovyna, 1998, pp. 235–238.

[2230] „Glasul Bucovinei”, 16 ianuarie 1929, p. 1.

[2231] Hans-Cristian Maner, *Parlamentarsmus in Rumänien (1930–1940). Demokratie im autoritären Umfeld*, München, R. Oldenbourg Verlag, 1997, p. 398.

[2232] *Ibidem*, p. 402.

[2233] Ion Alexandrescu, Ion Bulei, Ion Mamina, Ioan Scurtu, *Partidele politice din România (1862–1994). Enciclopedie*, Bucureşti, Editura Mediaprint, 1995, p. 119.

[2234] *Bukovyna: istorychnyy narys*, p. 236.

Curentelor extremiste de dreapta, care cucereau masele prin populism, anticomunism şi xenofobie, au încercat să li se opună mişcările minorităţilor. Trebuie subliniat însă că, aşa cum românii erau divizaţi în mai multe partide şi orientări, la fel şi minoritarii nu erau uniţi, fiind separaţi prin originea etnică, limba maternă, religie şi opţiuni politice.

Minoritatea evreiască era poate cea mai bine organizată dintre toate minorităţile, reînnoind deja în 1919 activitatea societăţii sioniste „Poale Zion". Evreii, care erau organizaţi într-o mulţime de societăţi cultural-naţionale, au constituit, în anul 1920, Blocul evreiesc. În alegerile din mai 1920, această formaţiune n-a reuşit să obţină niciun mandat în Parlament. Totuşi, mulţi evrei erau membri ai partidelor româneşti, candidând şi pătrunzând în Parlament pe listele electorale ale acestora[2242].

Între 10 şi 13 noiembrie 1920, organizaţiile cultural-politice evreieşti din Cernăuţi au organizat câteva adunări de protest împotriva dizolvării inspectoratelor şcolare pentru minorităţi şi constituirii unui singur inspectorat pentru întreaga reţea şcolară, considerând această măsură drept o nedreptate şi un pericol pentru şcoala lor naţională[2243]. În vederea apărării drepturilor lor, evreii au încercat să stabilească o colaborare cu celelalte minorităţii din Bucovina[2244], însă aceasta a avut succes doar în cadrul P.S.D.

În august 1925, deputatul Benno Straucher i-a adresat un memoriu primului ministru Ion I. C. Brătianu, în care formula acuzaţia că administratorii evrei din şcolile primare erau daţi afară sau retrogradaţi la rangul de învăţători. Benno Straucher susţinea că şcolile primare din Cernăuţi – oraş în care evreii reprezentau până la 50% din populaţie şi plăteau 90% din taxe – erau „curăţate" de învăţători evrei prin pensionări şi suspendări. Aceeaşi politică era realizată şi în şcolile secundare. Evreii erau înlocuiţi cu neevrei, însă erau angajaţi, eludând poziţia comunităţii, şi evrei tineri pentru a-i înlocui pe cei desemnaţi de comunitate[2245].

În anul 1931, prin fuzionarea diverselor organizaţii regionale evreieşti, s-a constituit Partidul Evreiesc din România. P.E.R. a urmărit promovarea identităţii evreieşti, apărarea drepturilor acestei minorităţi, educarea tineretului în spiritul sionismului şi pregătirea lor pentru plecarea în Palestina[2246].

[2235] S.J.S.A.N., Fond *Prefectura judeţului Câmpulung*, d. 23/1927, f. 2, 8.

[2236] *Ibidem*, f. 24.

[2237] *Ibidem*, d. 23/1930, f. 37; d. 51/1932, f. 14.

[2238] *Ibidem*, d. 31/1930, f. 11.

[2239] *Ibidem*, d. 31/1930, f. 4–4v.

[2240] *Ibidem*, d. 31/1930, f. 11.

[2241] *Ibidem*, d. 31/1930, f. 11v.

[2242] Ion Alexandrescu, Ion Bulei, Ion Mamina, Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 127.

[2243] A.S.R.C., Fond *12*, inv. 3, d. 110, f. 2–4: Ştefan Purici, *op. cit.* (I), în „Analele Bucovinei", anul IV, nr. 1, 1997, p. 136.

[2244] Potrivit raportului Serviciului de Siguranţă Cernăuţi, din 10 ianuarie 1923, studenţii evrei „au făcut propunere studenţilor ucraineni de a le da ajutor şi combate mişcarea antisemită şi că, în acest scop, chiar a avut loc o prima consfătuire–informaţie a unei fracţiuni din societatea ucraineană «Zorja» cu studenţii evrei în ziua de 3 c[urent], la care majoritatea ucrainenilor a fost contra unei asemenea colaborări". Cf. S.J.S.A.N., Fond *Serviciul Special de Siguranţă, judeţul Câmpulung*, d. 5/1923, f. 63.

[2245] Irina Livezeanu, *op. cit.*, p. 90.

[2246] Ion Alexandrescu, Ion Bulei, Ion Mamina, Ioan Scurtu, *op. cit.*, pp. 50–51 .

Din anul 1933, evreii n-au mai fost reprezentaţi în Parlament. Doar în Senat, ca membru de drept, s-a aflat rabinul Niemirower[2247].

În deceniul al IV-lea, raporturile între evrei şi neevrei au cunoscut o evoluţie negativă[2248] (ciocniri între evrei şi studenţii români; animozităţi între comunităţile germană şi evreiască, atacuri din partea presei de extrema dreaptă română, germană, ucraineană etc.). Astfel, în 5 aprilie 1933, participanţii la adunarea Partidului Evreiesc au hotărât să boicoteze mărfurile germane şi să rupă orice relaţii cu prăvăliile creştine care „vor subvenţiona materialiceşte sau moraliceşte acţiunea hitleristă şi cuzistă din Cernăuţi"[2249]. În acelaşi timp, liderii politici evrei, dr. M. Ebner, dr. M. Grünberg, dr. M. Reifer, „au hotărât strângerea de fonduri de la industriaşi şi evrei bogaţi în scop de a organiza o gardă de autoapărare în contra atacurilor cuziştilor şi hitleriştilor"[2250].

Statutul evreilor se va schimba dramatic după instaurarea în România a dictaturii lui Carol al II-lea. Situaţia va deveni cu totul tragică în urma traducerii în viaţă a prevederilor secrete ale pactului Molotov – Ribbentrop, când o parte dintre evreii români a plecat în U.R.S.S., cunoscând direct şi suportând pe pielea proprie „raiul" comunist; altă parte, mult mai mică, a părăsit România, declarându-se de etnie germană. Cei care au avut un rol cât de mic în viaţa publică în România Mare şi au rămas în partea de nord a Bucovinei au fost supuşi unor persecuţii şi deportări, indiferent de naţionalitatea lor. În orice caz, soarta lor nu a fost de invidiat.

Faţă de germanii din Bucovina, autorităţile române au fost mai tolerante datorită ponderii lor relativ neînsemnate (11%) în totalul populaţiei şi lipsei unei unităţi geografice, precum şi graţie faptului că liderii acestora s-au pronunţat chiar din noiembrie 1918 pentru unirea Bucovinei cu România. În 8–9 iunie 1919, la Sibiu s-a desfăşurat prima întrunire a germanilor din România Mare, la care au participat, din partea Bucovinei, Viktor Glondys, protopop evanghelic, şi profesorul Alois Lebouton. Participanţii au discutat probleme ce ţineau de diverse aspecte ale stării de fapt şi perspectivelor constituirii unei comunităţi germane în România[2251].

În anii 1919–1922, germanii din Bucovina au participat la alegerile parlamentare pe baza reprezentării individuale. În urma primelor alegeri parlamentare din România Mare, din 3–8 noiembrie 1919, în Camera Deputaţilor a fost ales germanul bucovinean Norbert Kipper[2252], iar în mai 1920, deputat a devenit Alfred Kohlruss, preşedintele Consiliului naţional german din Bucovina[2253].

În anii 1918–1919, germanii bucovineni au sperat în faptul că „poate va reînvia Austria" sau că „Bucovina va rămâne o republică unică, independentă", însă alegerile din toamna lui 1919 „le-au zdruncinat credinţa aceasta"[2254]. În anul 1920, liderii germanilor au dus o propagandă susţinută privind aderarea tuturor conaţionalilor lor la diverse societăţi cultural-politice germane. În comunele cu o însemnată populaţie germană, ei au încercat să obţină controlul asupra consiliului comunal[2255].

Politica guvernului liberal a pus sub semnul incertitudinii viitorul şcolilor neromâneşti, provocând nemulţumiri în rândul minorităţilor naţionale. Astfel, preşedintele Societăţii Creştine Germane din Bucovina susţinea că examenele de competenţă cerute de autorităţile române ar trebui limitate la examenul de limbă, altfel pedagogii neromâni „sunt păgubiţi din punctul de vedere al stării lor cetăţeneşti, precum şi al garanţiei de profesiunea lor de faţă de cei români de la care nu se cere nicio probă de cunoştinţe speciale la fel"[2256]. Liderii germanilor din Bucovina au organizat câteva adunări la nivel regional (30 august şi 16 octombrie 1924)[2257], şi altele în diverse comune în care locuiau reprezentanţii acestei etnii[2258].

[2247] Hans-Christian Maner, *op.cit.*, p. 395.

[2248] Ştefan Purici, *op. cit.* (II), în „Analele Bucovinei", anul IV, nr. 2, 1997, pp. 418–419.

[2249] A.S.R.C., Fond *38*, inv. 2, d. 597, f. 21.

[2250] *Ibidem*, f. 22; d. 554, f. 33–33v.

[2251] Karl M. Reinerth, *op. cit.*, pp. 99–100.

[2252] *Ibidem*, p. 105; S.J.S.A.N., Fond *Serviciul Special de Siguranţă, judeţul Câmpulung*, d. 4/1920, f. 32.

[2253] Karl M. Reinerth, *op. cit.*, p. 117.

[2254] S.J.S.A.N., Fond *Serviciul Special de Siguranţă, judeţul Câmpulung*, d. 3/1919, f. 49.

[2255] *Ibidem*, d. 4/1920, f. 74.

[2256] Irina Livezeanu, *op. cit.*, p. 97.

[2257] Karl M. Reinerth, *op. cit.*, p. 202.

[2258] În 18 octombrie 1924, şeful Serviciului de Siguranţă Câmpulung raporta că, la întrunirile cu germanii bucovineni, deputatul transilvănean Rudolf Brandsch afirma că „nouă ni s-a promis la congres că vom căpăta drepturi în România Mare, drepturi pe care, după cum vedem, nu le avem. Justiţia nu-i justiţie, căci lucrează cum vrea. Jandarmeria, Poliţia şi Siguranţa de asemenea. Siguranţa ne urmăreşte numai pe noi, germanii. Şcolile germane aproape sunt desfiinţate şi [autorităţile – n.n.] vroiesc să introducă limba română, cum e cazul cu şcoala din Iacobeni, unde s-a adus o [profesoară –

În urma scrutinului electoral din mai 1926, când Partidul Poporului a încheiat un cartel cu Partidul Național German și cu cel Maghiar, în Camera Deputaților germanii bucovineni au fost reprezentați de Alfred Kohlruss[2259]. La alegerile parlamentare din iulie 1927, minoritățile din Bucovina au constituit o alianță care s-a lansat în campania electorală sub numele de Blocul Maghiar-German (reprezentativ pentru Transilvania). Acest cartel electoral n-a inspirat încredere alegătorilor bucovineni, victoria fiind de partea P.N.L.[2260]. Alegerile din decembrie 1928, în care germanii au încheiat cartel cu P.N.Ț., au făcut ca în Senat să fie ales Alois Lebouton[2261]. Aceeași alianță electorală a funcționat și în anul 1932. În anul 1931 și în decembrie 1933, reprezentanții Partidului Național German au candidat pe aceeași listă cu P.N.L.

La începutul anilor '30, pentru a menține orientarea spre metodele legale de activitate politică și a preîntâmpina pătrunderea unor curente ideologice extremiste, P.N.G. a cerut membrilor săi să semneze declarații privind neparticiparea lor la activitățile altor partide și la subordonarea față de conducerea partidului[2262].

Menținerea legăturilor cu patria istorică a înlesnit, însă, pătrunderea și afirmarea în rândul germanilor bucovineni a ideilor național-socialismului. Astfel, în mai 1932, la Cernăuți, sub conducerea lui E. Landwehr de Pragenau, a fost înființată o organizație național-socialistă[2263]. Grupările național-socialiste s-au apropiat de organizațiile de extrema dreaptă românești. La alegerile din iulie 1932, adepții național-socialismului, conduși de O. Beck, s-au prezentat pe aceleași liste cu L.A.N.C.[2264]. Venirea lui Adolf Hitler la putere a fost privită cu simpatie de o mare parte a germanilor bucovineni, care și-au exprimat speranța într-o refacere economică rapidă a Germaniei și în distrugerea „microbului comunist, care era să nimicească poporul german"[2265]. După 1933, minoritatea germană din România intră direct în sfera de influență a Germaniei naziste[2266]. Fracțiunea social-democrată germană părăsește P.S.D. și trece în organizația național-socialistă. Această formațiune politică și-a întemeiat un organ de presă, „Der Scharfschütze", redactat de O. Beck[2267].

Sub impactul acestor mutații politice, aripa reformistă a comunității germane, Uniunea Germanilor din Bucovina (condusă de E. von Millanich, F. Kopezky, F. Stross ș.a.) a ținut, în 11 iunie 1932, o adunare generală la care s-a pus în discuție poziția acestei formațiuni față de nazism. Prof. Alois Lebouton a prezentat referatul cu tema „Mișcarea național-socialistă și mișcarea germană din afara hotarelor Germaniei". În urma unor dezbateri, participanții au adoptat un punct de vedre comun, constatând că „mișcarea germană internă [din România – n.n.] urmărește aceeași țintă ca și programul național-socialist și nu poate fi vorba de o nouă mișcare, așa că Uniunea Germanilor se declară solidară cu mișcarea național-socialistă, afară de problema evreilor, care, din punct de vedere a politicii practice a germanilor [din] afară de hotarele Germaniei și din cauza solidarității minorităților, trebuie eliminată din programul Uniunii Germanilor"[2268]. În anii următori, Partidul Național German s-a menținut pe poziții de loialitate față de statul român, criticând acțiunile național-socialiștilor bucovineni, considerate a fi dăunătoare comunității germane[2269].

Cu toate că foștii lideri din perioada austriacă ai ucrainenilor bucovineni au părăsit ținutul, această comunitate a fost foarte activă pe plan politic, propulsând în Parlament reprezentanți care îi exprimau interesele cu fidelitate. Astfel, în ședința Camerei Deputaților din 12 august 1920, social-democratul ucrainean Constantin Krakalia a cerut chiar organizarea unui plebiscit în regiunea dintre Prut și Nistru a Bucovinei, în vederea stabilirii apartenenței statale a acestui teritoriu. Pe un plan mai

---

n.n.] romancă din Vechiul Regat". De asemenea, deputatul a criticat modul de realizare a reformei agrare. Cf. S.J.S.A.N., Fond *Serviciul Special de Siguranță, județul Câmpulung*, d. 11/924, f. 56.

[2259] Karl M. Reinerth, *op. cit.*, p. 227.

[2260] Gheorghe Iacob, Luminița Iacob, *op. cit.*, vol. I, p. 279.

[2261] Karl M. Reinerth, *op. cit.*, p. 293.

[2262] I. A. Piddubnny, „Nimets'ka hromada Bukovyny u 1918–1940 rr.: Za materialamy Derzhavnoho arkhivu Chernivets'koyi oblasti", in *Bukovyna – miy ridnyy kray. II istoryko-krayeznavcha konferentsiya molodykh doslidnykiv, studentiv ta naukovtsiv. Materialy*, Chernivtsi, «Vizyt-INFO», 1997, p. 79.

[2263] Ștefan Purici, *op. cit.* (II), în „Analele Bucovinei", anul IV, nr. 2, 1997, p. 417.

[2264] I. A. Piddubnny, *op. cit.*, p. 79.

[2265] A.S.R.C., Fond *38*, inv. 2, d. 597, f. 6.

[2266] Catherine Durandin, *op. cit.*, p. 194.

[2267] A.S.R.C., Fond *38*, inv. 2, d. 451a, f. 2v.

[2268] *Ibidem*, d. 557, f. 1 .

[2269] I. A. Piddubnny, *op. cit.*, p. 79.

realist, el a revendicat reprezentare proporţională pentru ucraineni în organele administrative ale provinciei, precum şi asigurarea dreptului la limbă, învăţământ şi cultură[2270]. Iar cernăuţeanul Vasyli Dutciak a înaintat un memoriu pe adresa Societăţii Naţiunilor, revendicând respectarea drepturilor acestei minorităţi în domeniul învăţământului[2271]. În 1921 a fost întemeiat Partidul Popular Ucrainean, având-i ca lideri pe P. Mihulea, S. Koralevici şi R. Ivasiuk, care a colaborat strâns cu guvernul, însă a avut o existenţă efemeră.

În anul 1922, s-a constituit Partidul Popular-Democratic Ucrainean. Acesta a urmărit ca, pe cale legală, să promoveze interesele ucrainenilor în domeniul învăţământului, culturii, cât şi pe plan social. Conducerea partidului a înaintat revendicări privitoare la studierea în şcoli în limba maternă, la suspendarea interdicţiei impuse introducerii în ţară a tipăriturilor în ucraineană, la mărirea numărului de şcoli ucrainene până la cel antebelic[2272]. În anul 1926, P.P.D.U. a încheiat o alianţă cu Partidul Poporului, datorită căreia ucrainenii Anton Lukaşevyci şi Yurij Lysan au fost aleşi în Parlament. În Senat, A. Lukaşevyci a ridicat problemele legate de învăţământ, starea economică a ţăranilor, modul de efectuare a recensământului populaţiei de la 1927[2273], a felului şi a metodelor utilizate în timpul aplicării reformei agrare[2274]. După eşecul suferit în campania electorală din 1927, P.P.D.U. şi-a încetat activitatea[2275].

În toamna lui 1927, foştii membri ai P.P.D.U. au format Partidul Naţional Ucrainean (preşedinte Volodymyr Zalozeţki), care a activat pe scena politică a Bucovinei până la 1938, susţinând interesele ucrainenilor din România Mare. Programul P.N.U. conţinea cerinţa privitoare la introducerea limbii ucrainene ca limbă de predare în instituţiile de învăţământ de diverse niveluri nu numai în Bucovina, ci şi în Basarabia şi Maramureş. De asemenea, partidul milita pentru crearea unor condiţii care să asigure ameliorarea situaţiei materiale a ţăranilor, muncitorilor şi orăşenilor, pentru respectarea drepturilor politice ale ucrainenilor. În toate alegerile parlamentare, P.N.U. a încheiat carteluri electorale cu diverse partide româneşti, fenomen criticat aspru de naţionaliştii ucraineni[2276]. În decembrie 1933, Volodymyr Zalozeţki a fost ales în Parlament pe listele P.N.Ţ.[2277]. În şedinţa Camerei Deputaţilor din 5 martie 1934, V. Zalozeţki a acuzat guvernul de aplicarea unei politici de asimilare „ascunse" şi „forţate", iar în şedinţa din 31 martie 1934, acesta a revendicat dreptul la folosirea limbii ucrainene în şcolile din Bucovina, Basarabia şi Moldova şi s-a plâns de faptul că spectacolele şi concertele în limba ucraineană au fost interzise[2278].

Reprezentanţii guvernului au respins pretenţiile minorităţilor ca fiind neîntemeiate, deoarece prevederile art. 11 din Tratatul minorităţilor fuseseră cuprinse în art. 5 şi 7 ale Constituţiei de la 1923 şi, în plus, comunităţile neromâneşti au fost sprijinite prin legi speciale referitoare la autonomia lor în problemele religioase şi culturale[2279].

Multe dintre măsurile pe care minorităţile le interpretau drept xenofobe au fost adoptate nu atât împotriva neromânilor, cât în favoarea românilor, deşi consecinţele negative ale acestei politici s-au resimţit în rândul naţionalităţilor minoritare. Totuşi, nici chiar românii bucovineni nu aprobau o parte dintre metodele folosite de autorităţi. Astfel, Organizaţia Tineretului Învăţătoresc din România condamna în mod expres Asociaţia Regională a Profesorilor Bucovineni ai cărei lideri, „dintr-un spirit îngust de regionalism şi din meschine interese materiale s-au solidarizat cu fraţii lor dintotdeauna, minoritarii [...]. Protestele minoritarilor au fost numaidecât însuşite de către conducătorii asociaţiei regionaliste, jigniţi în grozava lor demnitate naţională, fiindcă au fost luaţi din scurt sa-şi dovedească românismul"[2280].

[2270] Idem, „Diyal'nist' bukovyns'koyi sotsial-demokratychnoyi orhanizatsiyi v pershi povoyenni roky (1918–1920 pp.)", in *Z istorychnoho mynuloho Bukovyny. Zbirnyk naukovyh statey*, Chernivtsi, 1996, p. 197.

[2271] Irina Livezeanu, *op. cit.*, p. 84, nota 72.

[2272] I. A. Piddubnny, „Problema zakhystu prav ukrayintsiv Bukovyny u diyal'nosti politychnykh orhanizatsiy krayu v 1918–1928 rr.", in *Pytannya istoriyi Ukrayiny. Zbirnyk naukovykh statey*, Chernivtsi, Zoloti lytavry, 1997, p. 212.

[2273] *Ibidem*, pp. 214–215 .

[2274] Ştefan Purici, *op. cit.* (I), în „Analele Bucovinei", anul IV, nr. 1, 1997, p. 140.

[2275] *Bukovyna: istorychnyy narys*, p. 240.

[2276] *Ibidem.*

[2277] Hans-Christian Maner, *op. cit.*, p. 394.

[2278] *Ibidem*, p. 396.

[2279] *Ibidem*, p. 398.

[2280] Irina Livezeanu, *op. cit.*, p. 96, nota 118.

Spre deosebire de alte ţări din Europa de sud-est, în România s-a instaurat un regim autoritar abia la începutul anului 1938. Carol al II-lea a suspendat activitatea tuturor partidelor politice. De pe urma acestui act au avut de suferit cel mai mult forţele politice româneşti, în timp ce minorităţile naţionale şi-au continuat, practic nestânjenit, activităţile cultural-naţionale (chiar şi evreii din Bucovina au organizat un şir de întruniri culturale şi cu caracter sionist).

Din cele expuse, se poate observa că, în pofida limitelor democraţiei parlamentare româneşti, între cele două războaie viaţa politică a cunoscut o dezvoltare apreciabilă. N-a mai existat Dieta Bucovinei, toate atribuţiile legislative fiind concentrate în instituţiile centrale de la Bucureşti – Parlament şi Monarhie. Atât românii, cât şi celelalte naţionalităţi din Bucovina, au avut nevoie de o perioadă relativ scurtă de adaptare la noul regim politic. Acest fapt a fost recunoscut cu sinceritate de mulţi dintre reprezentanţii grupurilor etnice minoritare. Spre exemplu, în anul 1940, Ministerul Propagandei Naţionale era informat că în ziarul „Haareţ" din Tel Aviv, Mayer Ebner, unul dintre liderii sioniştilor bucovineni, a publicat un articol în legătură cu ocuparea de către bolşevici a teritoriilor româneşti dintre Prut şi Nistru. Autorul informaţiei, referentul dr. Boris Reicher, prezenta opiniile lui M. Ebner: „De la începutul alipirii Bucovinei la ţara mumă, relaţiile între români şi evrei n-au lăsat nimic de dorit. Spre cinstea românilor trebuie să amintesc atitudinea civilizată a oştirii române în timpul cuceririi, apărând pe evrei de pogromuri. În chestiuni de învăţământ evreii au păstrat deplină libertate. A fost înfiinţat chiar un liceu evreiesc cu limba de predare ebraică, un liceu care a fost statornicit de sfatul naţional evreiesc". „Evreii din Bucovina, scrie mai departe dr. Ebner, au continuat politica lor naţională împotriva voinţei conducătorilor evrei din Regat, care au cerut participarea tuturor coreligionarilor evrei alături de partidele politice româneşti. Guvernul român a recunoscut partidul evreiesc şi a sprijinit formarea lui. Trebuie să mărturisesc că toate guvernele române au sprijinit totdeauna mişcarea sionistă pentru emigrarea evreilor din ţară". „Nordul Bucovinei – termină articolul sus-menţionat – a fost ocupat de Rusia Sovietică. Nu se ştie dacă această ocupaţie va fi de lungă durată, căci Bucovina n-a aparţinut niciodată Rusiei. Este foarte posibil ca în curând acest colţ de pământ să fie eliberat iar de sub stăpânirea bolşevicilor"[2281].

Din documentele de arhivă, din presa vremii, din mărturii ale contemporanilor, rezultă cu certitudine faptul că, în România Mare, şi minorităţile naţionale au avut posibilitatea să îşi expună şi să-şi susţină aspiraţiile şi doleanţele, realitate pe care am încercat să o prezentăm mai sus. Evident, în pofida demersurilor făcute de ambele părţi, între forţele politice româneşti şi cele ale minorităţilor naţionale nu totdeauna s-a reuşit o colaborare sinceră. Atitudinea guvernelor României Mari faţă de minorităţi a fost marcată de contradicţia dintre teoriile şi legislaţiile politico-juridice internaţionale şi interne şi realitatea cotidiană. Aplicarea în România – ca şi în alte ţări est şi sud-est europene – a democraţiei parlamentare vest-europene, bazată pe state naţionale cvasiomogene, a avut, deseori, urmări nedorite pentru minorităţile naţionale. Deşi pentru statul român politica substituirii elitelor neromâneşti din provinciile unite cu elite mai loiale, româneşti din punct de vedere etnic, îşi avea propria logică şi justificare, acest proces a înlăturat de pe scena partinico-parlamentară un număr semnificativ de oameni politici care aveau acumulată o bogată experienţă civică. În loc să fie cooptaţi şi folosiţi în cadrul procesului de modelare a României Mari, cu beneficii şi avantaje pentru români şi pentru minoritari, aceste elite au fost marginalizate şi împiedicate de a influenţa, în măsura în care şi-au dorit-o, cristalizarea societăţii româneşti interbelice. Totodată, o însemnată parte a „inteleghenţiei" române, grupată în partide sau grupări intelectuale, n-a militat pentru perfecţionarea sistemului partidelor, ci a propus desfiinţarea regimului democraţiei parlamentare. Din perspectiva prezentului şi a multiplelor posibilităţi de acces la diverse surse, se cere o reevaluare a perioadei interbelice din istoria României, o apreciere corectă a nivelului atins de societatea civilă, a laturilor pozitive şi a disfuncţionalităţilor parlamentarismului practicat în România Mare. Cel puţin, nivelul insuficient de politizare a maselor, modul de organizare a partidelor (în jurul unor lideri charismatici) şi activitatea lor politică destul de redusă (ea s-a manifestat în special în perioada campaniilor electorale) au fost nişte verigi slabe ale sistemului politic românesc interbelic.

[2281] *Evreii din România între anii 1940–1944*, vol. III, *1940–1942: perioada unei mari restrişti*, partea I, cuvânt înainte: acad. prof. dr. Nicolae Cajal, Bucureşti, Editura Hasefer, 1997, pp. 56–57.

CONSIDERAŢII ASUPRA EVOLUŢIEI UNIVERSITĂŢII DIN CERNĂUŢI ÎN PERIOADA INTERBELICĂ[2282]

RODICA JUGRIN

Considerations on the Evolution of the University of Chernivtsi in the Interwar Period

(Summary)[*]

The article presents some historical data about the Austrian period of the University of Chernivtsi (founded in 1875), as well as the evolution of this institution in the interwar period. The quality of education at the University of Chernivtsi, which formed an intellectual and political elite, the didactic-scientific activity of teachers of history, theology, chemistry, biology, mathematics and physics, was recognized not only in Bukovina. Some of them were members of the Romanian Academy (Ion Nistor, Eugen Herzog, Al. Procopovici, Teofil Sauciuc-Săveanu, Al. Tzigara-Samurcaş, Mihai Guşuleac, Constantin Hurmuzachi, Eugen Bădărău, Simeon Stoilov, Gheorghe Vrânceanu, Miron Nicolescu). Bukovina's academic ecumenism (interfaith relations between Orthodox, Roman Catholics, Evangelicals, Mosaics and interethnic relations between Romanians, Ukrainians, Germans, Jews and Poles have found at the Faculty of Theology a good place of manifestation, offering "a typical example of integration between ethnicities, with the appreciation of their cultural values", the prestige of this institution abroad, all these were coordinates of the development of the Romanian University in Chernivtsi in support of the idea of cultural progress that marked the entire interwar period.

Keywords: Bukovina, University of Chernivtsi, cultural development, interwar period.

În procesul de restituţie istoriografică, menit să completeze dezbaterile asupra perioadei interbelice, se cuvine să ne oprim şi asupra problematicii culturii, cu atât mai mult cu cât perioada la care ne referim a consacrat un nou cadru instituţional al culturii şi al modalităţilor de afirmare a acesteia. Mai puţin unitară decât s-ar putea crede[2283], perioada celor două decenii interbelice a adus ample modificări generate de „pătrunderea într-un alt timp"[2284] în care obsesia politicului – unitatea naţională se realizase – a fost atenuată prin asumarea unui alt destin, „un destin cultural, valorificând existenţa şi experienţa românească prin creaţii spirituale"[2285]. Noua etapă pretindea ca statul să-şi asume o funcţie culturală, datorită căreia deveneau necesare intervenţiile cu caracter general şi unitar în dezvoltarea iniţiativelor culturale de orice fel. Rolul deosebit acordat culturii răspundea unor nevoi resimţite, după Primul Război Mondial, de aliniere la valorile universale, de integrare în istoria culturală a lumii[2286].

Din perspectiva acestei „scheme" de dezvoltare culturală, conturată în perioada interbelică, s-au pus în discuţie şi probleme legate de integrarea noilor provincii, Basarabia, Bucovina şi Transilvania, aflate din 1918 în hotarele României întregite. Generaţia Marii Uniri, formată în jurul „Junimii literare" în Bucovina, a „Luceafărului" în Ardeal şi a „Neamului românesc" în Vechiul Regat, a întreţinut lupta pentru „unitatea culturală a tuturor românilor", astfel încât accesul la valorile culturii româneşti în noul „spaţiu spiritual"[2287] a fost însoţit de contribuţiile fiecărei provincii la integrarea politico-culturală înfăptuită după 1918. Procesul nu a fost lipsit de dificultăţi, generate de noua realitate geo-politică impusă după Primul Război Mondial, când „România românilor”[2288] trebuia să facă faţă unor probleme noi – integrarea provinciilor în spaţiul românesc şi soluţionarea raportului centru-provincie din perspectiva acceptării sau neacceptării existenţei unui fenomen regional, manifestat la nivel de provincie[2289].

[2282] „Analele Bucovinei", anul V, nr. 1, 1998, pp. 135–151; anul V, nr. 2, 1998, pp. 351–365.

[*] Traducere: Ştefăniţa-Mihaela Ungureanu.

[2283] Zigu Ornea, *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească*, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1996, p. 15. Autorul remarcă faptul că perioada interbelică n-a fost un bloc unitar; fiecare deceniu trebuie examinat separat, centrul de greutate, sub raport social, politic, literar şi în dezbaterea de idei, ocupându-l anii 1918–1930.

[2284] Alexandru Zub, „Preocupări de istoria culturii în România interbelică" (în continuare se va cita: Alexandru Zub, *Preocupări de istoria culturii în România interbelică*), în „Studia Universitatis Babeş Bolyai. Historia", anul XXX, 1985, p. 48.

[2285] Idem, *Istorie şi istorici în perioada interbelică*, Iaşi, Editura Junimea, 1989, p. 198.

[2286] Idem, *Preocupări de istoria culturii în România interbelică*, p. 58.

[2287] Ion Agrigoroaiei, „Implicaţiile unirii din 1918 asupra evoluţiei societăţii româneşti", în vol. *Dezbateri istoriografice*, II, Centrul de multiplicare al Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi, 1983, p. 14.

În spiritul ideii „unirii perfecte”, a ,,intereselor întregului neam românesc”, a unei „binefăcătoare centralizări”, opera de integrare culturală a Bucovinei s-a încadrat în perspectivele deschise societăţii româneşti prin „aportul fiecărei provincii la înflorirea culturală, care nu poate şi nu trebuie să plece numai de la Bucureşti” [2290]. Prezenţa unor momente tensionate în desfăşurarea raporturilor centru-provincie[2291] nu a putut perturba evoluţia unui proces complex, început după 1918, ale cărui rezultate în domeniul educaţiei naţionale şi învăţământului se întrevăd a fi fost adesea superioare celor din perioada antebelică.

Organizarea învăţământului în România[2292] s-a făcut pe etape, prin elaborarea a patru legi: pentru învăţământul primar şi normal (26 iulie 1924; legea a fost modificată parţial în 1934 şi 1937), secundar (8 mai 1928), universitar (22 aprilie 1932; această lege a fost elaborată prin contribuţia esenţială a lui N. Iorga) şi industrial-comercial (16 aprilie 1937). În 19 decembrie 1925 a fost votată şi o lege care reglementa învăţământul particular (prin această lege s-a încercat şi reglementarea problemei minorităţilor naţionale într-un spirit de toleranţă)[2293].

Saltul calitativ înregistrat în domeniul dezvoltării culturale în România poate fi probat prin evidenţierea unor date statistice: faţă de anul 1912, când numărul ştiutorilor de carte era de 38,3%, în 1930 procentul era de 57%; numărul învăţătorilor a crescut de la 13 600 (1918–1919) la 47 914 (1937–1938); numărul şcolilor secundare teoretice şi tehnice a crescut de la 186 (1919) la 825 (1938) [2294]; în ceea ce priveşte învăţământul superior[2295] funcţionau următoarele instituţii: Universităţile din Iaşi (cu Facultatea de Teologie din Chişinău), Cluj, Bucureşti, Cernăuţi, Şcoala Politehnică din Timişoara (1920), Institutul Politehnic din Bucureşti, Academia de Înalte Studii Comerciale din Cluj (exista, din 1913 una şi la Bucureşti), Academiile de Arhitectură şi Arte Frumoase din Bucureşti şi Iaşi, Academiile de Muzică şi Artă Dramatică din Bucureşti, Iaşi, Cluj, Cernăuţi, Academiile de Înalte Studii Comerciale şi Industriale din Bucureşti şi Cluj, Academiile Agronomice din Bucureşti şi Cluj,

---

[2288] Şt. Fischer-Galaţi, *Europa de Est şi războiul rece. Percepţii şi perspective*, Iaşi, Institutul European, 1996, p. 113.

[2289] În epocă, au reţinut atenţia discursurile asupra regionalismului cultural (cel politic era considerat un atentat la integritatea statală), văzut ca „mentalitate ce se afirmă sub semnul celui mai fanatic românism” (cazul Bucovinei), ca dovadă a existenţei conştiinţei româneşti, ca o piedică în faţa tendinţelor de uniformizare pripită. În perspectiva ideii conform căreia cultura unei provincii trebuie să fie o sinteză, se avertiza că „provincia nu este numai un organ de asimilare a valorilor produse în marile centre ale vieţii culturale, ci trebuie să devină în acelaşi timp un semeţ focar de creaţie”. Cf. S. Mehedinţi, „Regionalism cultural”, în „Năzuinţa. Literatură. Ştiinţă. Arte”, anul I, nr. 1, 1922, pp. 1–5; D. V., „Consiliul cultural al Bucovinei”, în „Revista Bucovinei”, anul II, nr. 11, 1943, p. 542; Al. Dima, „Popas înainte de drum”, în „Provincia literară”, anul III, nr. 1, 1934, p. 1; I. Cristureanu, „Regionalism?!”, în „Viaţa Bucovinei”, anul II, nr. 3, 1934, pp. 227–228; Mircea A. Diaconu, „Revista «Iconar» şi mişcarea literară bucovineană interbelică”, în „Analele Bucovinei”, anul II, nr. 2, 1995, pp. 311–322.

[2290] Traian Brăileanu, „Ceterum Censeo...”, în „Glasul Bucovinei”, anul II, 23 septembrie 1919, p. 1; Ion Nistor, „Spre noua orientare”, în „Glasul Bucovinei”, anul I, 13 decembrie 1918, p. 1; Idem, „După nouă ani de zile”, în „Junimea literară”, anul XII, nr. 1–2, 1923, pp. 1–6; Sextil Puşcariu, „Perspective culturale”, în „Gând românesc”, anul I, nr. 9–10, 1933, p. 10.

[2291] Avertismentul lui N. Iorga că „nimeni nu se gândeşte să impună o dictatură a Regatului în cultura românimii” a fost uneori ignorat. Cf. N. Iorga, „Ce este România în mişcarea culturii româneşti?”, în N. Iorga, *O luptă literară*, vol. I, Bucureşti, Editura Minerva, 1979, p. 285.

[2292] Ca o inovaţie în alcătuirea legislaţiei şcolare, în perioada interbelică s-a luat în consideraţie latura psihologică, menită a accentua necesitatea educaţiei morale şi a stabili o legătură organică între şcoală şi progresul cultural. Cf. P. Roşca, „Probleme de învăţământ în cei zece ani de la Unire”, în „Societatea de mâine”, anul V, nr. 22–24, 1928, p. 422.

[2293] Dimitrie Gusti (coord.), *Enciclopedia României*, vol. I, *Statul* (în continuare se va cita: *Enciclopedia României*, vol. I), Bucureşti, Imprimeria Naţională, 1938, pp. 468, 475.

[2294] Ioan Scurtu, „Locul perioadei interbelice în istoria poporului român”, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secţiei de Ştiinţe Istorice”, seria IV, tom VII, 1982, p. 82; Ion Agrigoroaiei, *op. cit.*, p. 15. Nivelul ştiinţei de carte din România interbelică era superior Portugaliei (39,8%), U.R.S.S.-ului (54,3%), Greciei (56,7%), egal cu al Spaniei şi mai mic decât al Bulgariei (60,3%), Poloniei (67,3%), Ungariei (84,8%), Cehoslovaciei (92,6%), Franţei (94,1 %).

[2295] Despre care s-a afirmat că a evoluat peste nevoile societăţii şi în dezacord cu structura acesteia şi cu posibilităţile ei de dezvoltare. Cf. *Enciclopedia României*, vol. I, pp. 479, 490. Remarcăm faptul că, după Primul Război Mondial, dorinţa de absolvire a unor instituţii de învăţământ superior s-a accentuat, în condiţiile tendinţei manifestate în rândul tinerimii de acces la funcţii sociale înalte. Pe de altă parte, obiectivul propus, de aliniere la valorile culturii europene şi universale nu se putea realiza fără o dezvoltare a învăţământului superior.

Institutul de Educaţie Fizică din Bucureşti, Şcoala Superioară de Război, şcoli militare. Din 1920 existau două Şcoli Române de Studii Superioare la Paris şi Roma. După numărul studenţilor înscrişi, România ocupa locul opt în Europa, cheltuielile alocate pentru dezvoltarea învăţământului reprezentând, în perioada 1921–1933, 12,5% din bugetul de stat[2296].

Bucovina a participat la acest proces nu lipsit de dificultate[2297], de dezvoltare şi consolidare a învăţământului, urmărind ideea de „unificare a educaţiei după nevoile românismului întreg"[2298]. Legea fundamentală provizorie, din 12 decembrie 1918, asupra Puterilor Ţării Bucovinei, hotărăşte ca Afacerile Instrucţiunii Publice să fie conduse de un ministru-secretar de stat al Instrucţiunii. Prin Decretul-lege din 18 decembrie 1918, din serviciul administrativ pentru conducerea Bucovinei, constituit sub controlului ministrului-delegat al guvernului la Cernăuţi, făcea parte şi un secretar pentru instrucţia publică[2299]. La începutul anului 1919, ziarul „Glasul Bucovinei" inaugurează rubrica „Ancheta noastră", referitoare la procesul de unificare a Bucovinei cu România, punându-se în discuţie, în primul rând, problemele şcolare. S-au sugerat, printre altele, convocarea de anchete şcolare, desfiinţarea Consiliului Şcolar Provincial, crearea unui Sfat Şcolar, numirea de inspectori (revizori şcolari), menţinerea consiliilor şcolare districtuale[2300]. În 28 martie 1919, a avut loc o conferinţă la Ministerul Instrucţiunii, la care au participat, pentru prima oară, autorităţile şcolare din provinciile reunite. Se preconiza, fără a se promova un centralism exagerat, crearea unei omogenităţi pe teren şcolar[2301]. S-a lucrat şi prin comisiile şi subcomisiile de la Casa Şcoalelor, care au stabilit principiile şi programele viitoarei reforme, ce urmau a fi supuse aprobării reprezentanţilor învăţământului din Ardeal, Bucovina şi Basarabia, anul şcolar 1919/1920 „dorind să aducă ca fapt împlinit unirea culturală a românismului"[2302]. Legea unificării administrative din anul 1925 a consfinţit integrarea definitivă a Bucovinei în cadrul statului român.

În acest context, reorganizarea învăţământului superior în Bucovina viza în mod direct alinierea Universităţii din Cernăuţi la valorile culturii româneşti. Pentru a înţelege specificul acestui proces, considerăm că sunt necesare câteva precizări istorice despre perioada austriacă a acestei universităţi. Ea a fost înfiinţată în anul 1875, în urma unor demersuri anterioare din Parlamentul vienez, susţinute de deputatul Constantin Tomaşciuc. Acesta, în 23 noiembrie 1872, împreună cu arhimandritul ortdox Teofil Bendella, deputatul român Oreste Reney şi Eudoxiu Hurmuzachi, a înaintat un memoriu al Societăţii pentru Propagarea Ştiinţelor în Cernăuţi, în care se cerea înfiinţarea unei Universităţi în Cernăuţi[2303], „luând în consideraţie dorinţele deosebite ale Bucovinei şi în interesul imperiului" („in Berücksiehtingung der besonderen Bedürfnise der Bukowina sowie im Interesse des reiches")[2304].

[2296] România, cu un număr de 18 052 896 de locuitori, avea 25 766 de studenţi, ceea ce reprezenta 0,14% din totalul populaţiei. Cf. *Enciclopedia României*, vol. I, pp. 476, 479; Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 82.

[2297] P. Roşca, analizând situaţia şcolară după 1918, consemna că „trebuia unificat învăţământul imediat după unire. În primii ani s-a accentuat tendinţa de centralizare a administraţiei şcolare la Bucureşti, în loc să se fi făcut o unificare paralel cu o înţeleaptă descentralizare". Cf. P. Roşca, *op. cit.*, p. 421.

[2298] I. Bileţchi, „O propunere de urgenţă", în „Glasul Bucovinei", anul I, 21 decembrie 1918, p. 1.

[2299] Em. Iliuţ, „Învăţământul primar şi normal primar în Bucovina, după Unire", în vol. *Zece ani de la Unirea Bucovinei, 1918–1928*, Cernăuţi, Editura „Glasul Bucovinei", 1928, p. 301.

[2300] „Glasul Bucovinei", anul I, 22 februarie/7 martie 1919, p. 2.

[2301] G. Tofan, „Conferinţa de la Ministerul Instrucţiunii", în „Glasul Bucovinei", anul I, 17/30 martie 1919, p. 1. Comentând această conferinţă, autorul remarcă organizarea superioară a şcolii bucovinene şi deosebirile existente între şcolile din Regatul României şi celelalte provincii.

[2302] „Reorganizarea învăţământului", în „Glasul Bucovinei", anul II, 8 aprilie 1919, p. 3.

[2303] Alexandrina Cernov, „Universitatea din Cernăuţi în contextul evenimentelor premergătoare inaugurării", în „«Glasul Bucovinei». Revista trimestrială de istorie şi cultură" (în continuare se va cita: GB), anul II, nr. 3 (7), 1995, p. 65. Revendicările româneşti de înfiinţare a unei şcoli superioare şi chiar a unei universităţi, în cadrul Monarhiei Austriece, au fost mai vechi. În iunie 1848, românii din Ardeal ceruseră înfiinţarea unor seminarii teologice şi a unei universităţi româneşti. Anton Kral, directorul liceului din Cernăuţi, a solicitat, în august 1848, înfiinţarea unei instituţii de învăţământ superior pentru românii bucovineni. Societatea Studenţească „Junimea Română" din Viena a susţinut, printr-o petiţie înmânată universităţii vieneze, înfiinţarea unei catedre pentru limba şi literatura română în cadrul acestei universităţi. În 1875 s-a cerut înfiinţarea unei universităţi naţionale. În 1868, Eudoxiu Hurmuzachi, susţinut de unii intelectuali români, a propus discutarea necesităţii înfiinţării unei Academii de Drept la Cernăuţi. În aceeaşi vreme, Societatea pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina a propus înfiinţarea unei catedre de studiu a istoriei românilor.

[2304] Rudolf Wagner, *Vom Moldauwappen zum Doppelandler*, Band I, *Ausgewählte Beiträge zur Geschichte der Bukowina. Festgabe zu seinem 80. Geburstag*, Augsburg, Hofmann Verlag, 1991, p. 277. Discuţiile din Parlamentul vienez referitoare la întemeierea universităţii au fost însoţite şi de alte propuneri. Slavistul Franz Miklosich sublinia necesitatea extinderii universităţii din Viena, geologul Eduard Suess nu era de acord cu investirea de bani pentru o universitate „în străinătate" („im Ausland"), Max Menger contesta capacitatea ştiinţifică a viitoarei universităţi, iar juristul Eugen Ehrilich nu

După dezbaterile din Parlamentul vienez[2305], împăratul Austriei a sancţionat legea de înfiinţare a unei Universităţi la Cernăuţi[2306] , în 31 martie 1875, iar prin rezoluţia din 4 iulie 1875 a hotărât ca ea să fie numită „Francisco Josephina"[2307]. Universitatea avea trei facultăţi: teologie, drept şi filosofie, limba de predare fiind germana[2308].

Din expunerea de motive privind înfiinţarea universităţii cernăuţene reţinem, în primul rând, pe cele politice. Rudolf Wagner remarca: „Universitatea [...] nu a fost înfiinţată numai pentru a mulţumi o indiscutabilă nevoie de învăţătură, ci şi cu o misiune politică în interesul statului şi o misiune deosebită de lăcaş al culturii germane" („der «Franz-Joseph Universität» gewesen, die nicht nur gegründet wurde, um ein zweifellos vorhandenes Unterrichtsbedürfnis zu befriedigen, sondern auch um eine politische Aufgabe im Interesse des Staates und eine besondere Mission als Stätte deutscher Kultur zu erfüllen")[2309]. Bucovina şi instituţiile ei culturale „trebuiau să fie un punct de atracţie pentru naţiunile fluctuante ce se unesc acolo" şi care „ar vrea să se alăture unui element cultural"[2310]. Universitatea nou creată ar fi satisfăcut şi necesităţile germanilor din estul Monarhiei, în condiţiile în care cele două instituţii de învăţământ superior apropiate Bucovinei, universităţile din Lvov şi Cracovia, satisfăceau pretenţiile provinciale ale Galiţiei. Din 1861, Universitatea din Cracovia a fost parţial polonizată, iar din 1871 la Universitatea din Lvov, la facultăţile de drept şi filosofie, limbile de predare erau polona şi ucraineana. În aceste condiţii s-a modificat şi situaţia românilor bucovineni, care ar fi trebuit să frecventeze universităţile din zone mai îndepărtate de Bucovina. Acest „nobil şi mărinimos dar al Austriei"[2311] (se apropia jubileul de o sută de ani de la anexarea Bucovinei) îşi propunea, aşa cum preconiza C. Tomaşciuc, să apere „omogenitatea monarhiei, integritatea ei" („die Zusammengehörigkeit des Monarchie, ihre Integrität"[2312]. La solemnitatea inaugurării universităţii (4 octombrie 1875) s-a afirmat, printre altele, că aceasta a fost concepută ca o instituţie de propagare şi dezvoltare a culturii germane în această parte a imperiului. Delegatul Universităţii „Karl Franz" din Graz, prof. dr. Johannes Schmid, sublinia ideea că universitatea nou creată trebuia să reprezinte, aidoma celor din vest, un avanpost al culturii germane în această parte a imperiului[2313].

Devenită astfel instrumentul răspândirii culturii germane în Bucovina şi având drept scop germanizarea românilor, universitatea cernăuţeană a creat o situaţie specifică în rândurile clasei intelectuale româneşti. De altfel, aceasta a privit cu rezerve iniţiativa înfiinţării universităţii, acceptându-se tactica pasivităţii faţă de evenimentele inaugurării instituţiei cernăuţene şi a sărbătoririi a o sută de ani de la anexarea Bucovinei la Austria, tineretul intelectual fiind „frământat de căutarea unei linii de conduită între naţionalism şi directivele date de stăpânirea austriacă"[2314]. Apăreau fireşti

---

era de acord cu înfiinţarea unei universităţi într-o „provincie retrogradă" („ruckständige Provinz") a imperiului. Împotriva înfiinţării unei universităţi la Cernăuţi s-au pronunţat istoricul Kurt Kasser şi avocatul de drept constituţional Hans cavaler de Frisch.

[2305] Propunerii lui Tomaşiuc i-a urmat o alta, a Camerei Deputaţilor, din 26 martie 1874; Karl von Stremayr, ministrul austriac al învăţământului şi culturii, confirmând viabilitatea proiectului de înfiinţare a unei universităţi, a comunicat hotărârea împăratului de a împuternici ministerul pentru rezolvarea acestei probleme. Guvernul a prezentat, în acelaşi timp, două proiecte de legi, repartizate comisiei bugetare, cu referire la înfiinţarea unei universităţi la Cernăuţi, categoriile de salarizare ale viitorilor profesori şi deschiderea unui credit suplimentar pentru anul 1875. Discuţiile au fost continuate în şedinţa Camerei Deputaţilor din 13 martie 1875. Cf. Rudolf Wagner, *op. cit.*, pp. 280–281.

[2306] Au existat şi alte propuneri în legătură cu alegerea oraşului în care urma să fie înfiinţată viitoarea universitate: Praga, Triest, Goriţa, Liubliana, Salzburg, conform dorinţei cehilor, italienilor, slovenilor şi germanilor. Cf. *Cerniveţki universitet. Storinki istorii* (în continuare se va cita: CU), Cernivţi, Ruta, 1995, p. 9.

[2307] Printre altele, Împăratul Franz Josef I a luat în considerare şi ofertele Consistoriului episcopal ortodox român, ale Dietei şi ale Consiliului oraşului Cernăuţi de a pune la dispoziţia guvernului central sume de bani şi localuri pentru instalarea facultăţilor viitoarei universităţi. Cf. Mircea Grigoroviţă, *Învăţământul în nordul Bucovinei (1775–1944)* (în continuare se va cita: Mircea Grigoroviţă, *Învăţământul...*), Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1993, p. 127.

[2308] Cu prilejul dezbaterilor din Parlamentul vienez, Eudoxiu Hurmuzachi a propus fondarea, în cadrul universităţii, a unor catedre de limba şi literatura română la facultăţile de drept şi filosofie, cerând eliminarea paragrafelor de lege despre predarea în limba germană. Propunerea a rămas fără ecou. Cf. Octavian Lupu, *Bemerkungen zur Lage der Rumänen in der Bukowina während der habsburghischen Herrschaft*, Roma, 1980, p. 18; Rudolf Wagner, *op. cit.*, p. 282.

[2309] Rudolf Wagner, *op. cit.*, p. 278.

[2310] Anton Norst, *Alma Mater Francisco Josephina. Festschrift zu deren 25. Jährigen Bestande*, Czernowitz, Verlag der k.k. Universität Buchhandlung „H. Pardini", 1900, p. 13.

[2311] *Ibidem*, p. 15.

[2312] Rudolf Wagner, *op. cit.*, p. 280.

[2313] Anton Norst, *op. cit.*, pp. 17–19.

[2314] Filaret Doboş, *Societatea Academică Română „Dacia". 25 de ani de viaţă studenţească, 21 mai 1905 – 21 mai 1930*, f.l., f.e., 1930, p. 12.

dorinţele de înfiinţare a unei universităţi naţionale sau cu paritate lingvistică şi a unei catedre de limba şi literatura românilor, care ar fi făcut posibilă dezvoltarea unui învăţământ academic în limba naţională[2315]. Până la trecerea universităţii sub administraţie românească, a funcţionat o catedră de limba română, la Facultatea de Filosofie, ocupată de Ion Gh. Sbiera (până în 1907) şi de Sextil Puşcariu (1907–1919). Din 1911, în cadrul universităţii a funcţionat o catedră de „istorie sud-est europeană cu o deosebită privire la români" („Geschichte Südosteuropas mit besonderer Berücksichtigung der rumänischen Geschichte"), al cărei titular era Ion Nistor, unde cursurile s-au ţinut în limba germană[2316].

Din anul 1918, Bucovina a evoluat în cadrele statului naţional unitar român. Noile realităţi politice au impus reorganizarea Universităţii din Cernăuţi, prin alinierea ei la sistemul românesc de învăţământ. Acest proces, nu lipsit de dificultăţi, care au marcat dealtfel întreaga societate românească după Marea Unire, a cunoscut mai multe etape, fiecare dintre ele marcând un anumit stadiu de dezvoltare a universităţii cernăuţene.

În 12 septembrie 1919, prin decret regal (Decretul-lege nr. 4 091, publicat în „Monitorul oficial", nr. 126, 26 septembrie 1919), a fost promulgată legea cu privire la transformarea Universităţii germane din Cernăuţi în universitate românească. Legea, prin cele două articole, prevedea: „1) Universitatea germană din Cernăuţi se transformă pe ziua de 1 octombrie 1919 în universitate românească; 2) Salariile, gradaţiile şi indemnizaţiile profesorilor şi funcţionarilor de la această universitate vor fi aceleaşi cu ale profesorilor şi funcţionarilor de la Universitatea din Bucureşti şi [cea din] Iaşi"[2317].

Până la inaugurarea solemnă a universităţii (octombrie 1920), instituţia a intrat într-un proces de reorganizre, datorită situaţiei speciale în care se afla, colegiile profesorale fiind formate, în mare majoritate, din profesori germani necunoscători ai limbii române (singurii profesori români de la universitate, cu excepţia celor de la Facultatea de Teologie, erau Ion Nistor, Constantin Isopescu-Grecul şi Sextil Puşcariu, care a fost chemat după unire la Cluj şi însărcinat cu reorganizarea universităţii de aici). S-a hotărât, în acord cu Ministerul Instrucţiunii Publice din Bucureşti, menţinerea şi reorganizarea universităţii, prin alinierea ei la sistemul românesc de învăţământ. Această sarcină a fost preluată de Ion Nistor, care, în colaborare cu Vasile Tarnavschi[2318], a convocat, în ianuarie 1919, toţi profesorii români pentru întocmirea unui program de reorganizare, care să aibă în vedere următoarele principii: menţinerea universităţii, românizarea catedrelor, soluţionarea problemei profesorilor străini (propunerea era de a învăţa limba română şi de a depune jurământul de credinţă faţă de statul român – în caz contrar era acceptată demisia acestora), menţinerea celor trei facultăţi, litere, drept, filosofie şi înfiinţarea unei facultăţi de ştiinţe[2319]. Procesul de românizare care se iniţiase a fost susţinut şi de către tineretul român, prin „Resoluţiunea studenţimii române bucovinene, luată în ziua de 23 mai 1919", care s-a constituit într-o formă de protest împotriva menţinerii caracterului german al universităţii, cerându-se prefacerea urgentă a acesteia într-un focar de cultură românească[2320]. Cu toate acestea, trecerea la universitatea românească nu se putea face brusc, iar cercurile guvernamentale româneşti nu puteau iniţia o „românizare accelerată a universităţii", atâta vreme cât complexitatea unei asemenea situaţii a impus o etapizare în rezolvarea acestor probleme organizatorice şi didactice[2321].

[2315] Vasile Puşcaş, „Ideea de universitate în cultura română – aspiraţii naţionale şi modele europene (1848–1918)", în vol. *Cultură şi societate*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1991, pp. 318–319. Manifestări similare s-au înregistrat şi în rândul studenţilor poloni şi ucraineni. Aceştia din urmă, între anii 1908 şi 1909, au militat pentru înfiinţarea, la universitatea cernăuţeană, a unei catedre de istorie ucraineană, cu limba de predare ucraineană. Vezi S. S. Kostîşîn, „Cernivеţkîi derjavnîi universîtet – naukovîi i kulturnîi ţentr Bukovînî", în vol. *Narodne vice Bucovînî, 1918–1993*, Cernivţi, Prut, 1994, p. 90.

[2316] Dragoş Olaru, „Contribuţii la istoricul creării catedrei de istoria românilor la Universitatea din Cernăuţi", în GB, anul II, nr. 1 (5), 1995, pp. 76–85; Ion Nistor, *Originea şi dezvoltarea Universităţii din Cernăuţi. Rezumat după conferinţa ţinută la 9 ianuarie 1927 în Sala Eparhială*, Chişinău, 1927, p. 6; *Omagiu lui Ion Ion Nistor, 1912–1937*, Cernăuţi, 1937.

[2317] Apud Ovidiu Bozgan, „Ion Nistor. Preliminarii monografice" (II), în „Revista istorică", s.n., tomul V, nr. 3–4, 1994, p. 350, nota 53.

[2318] Acesta, după demisia profesorului Pommeranz, primise actele Rectoratului. Vezi Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, ediţie şi studiu bio-bibliografic de Stelian Neagoe, Bucureşti, Editura Humanitas, 1991, p. 411.

[2319] Ovidiu Bozgan, *op. cit.*, p. 350.

[2320] „Glasul Bucovinei", anul II, 25 mai 1919, p. 3.

[2321] Ion Nistor aprecia, într-un interviu acordat ziarului „Morgenblatt", în 19 decembrie 1919, că procesul de tranziţie de la universitatea germană la cea românească ar putea dura trei ani. Cf. CU, pp. 73, 74.

Cursurile universitare au fost reluate în februarie 1919 (în vremea Primului Război Mondial, universitatea şi-a întrerupt activitatea, existând şi propuneri de mutare a acesteia din Cernăuţi) şi s-au desfăşurat la început, bilingv, în limba germană şi română[2322]. În încercarea de a păstra universitatea germană, în martie 1919 s-au dus tratative între conducătorii politici ai provinciei şi o delegaţie a profesorilor germani, care au fost însoţite de un răspuns negativ. Eugen Herzog, decanul Facultăţii de Filosofie, a opinat că „soarta Universităţii germane din Cernăuţi se pare că este hotărâtă". Tratative s-au purtat şi de către o delegaţie a studenţilor evrei care, în octombrie 1919, după ce se elaborase legea de transformare a universităţii germane în universitate românească, a pus problema susţinerii examenului în limba germană. Atunci s-a anunţat oficial că studenţii anilor II–IV de studiu pot susţine examene şi audia cursuri în limba germană[2323].

În 25 iulie 1919 a avut loc ultima şedinţă a Senatului Universităţii germane, iar în august a terminat cursurile ultima promoţie a acestei universităţi; 20 de candidaţi au obţinut titlul de „doctor în drept" (Ioan Cojocar, Ştefan Baculinski, Vasile Baculinski ş.a.), fiind acordate şi alte titluri ştiinţifice[2324].

După elaborarea decretului regal din septembrie 1919, autorităţile române au trecut la soluţionarea problemelor profesorilor de la Universitatea din Cernăuţi, care, în majoritatea lor, erau de origine germană, fiind necunoscători ai limbii române. Cu excepţia lui R. F. Kaindl, profesorii germani nu erau bucovineni, pentru unii dintre aceştia instituţia cernăuţeană reprezentând un punct de lansare pentru ocuparea altor catedre de la universităţile din imperiu[2325]. S-a propus tuturor profesorilor neromâni să rămână la universitate, cu condiţia învăţării limbii române şi a prestării jurământului de credinţă, proceduri fireşti, care se încadrau în practica sistemului de drept internaţional. Ion Nistor, preconizând o consfătuire pe această temă la Ministerul Instrucţiunii Publice, a subliniat ideea că profesorii germani sunt cei care împiedică realizarea treptată a procesului de românizare, aşa cum a fost el conceput. Propunerea de a învăţa limba română, susţinând un examen, în care caz ar fi primit garanţii pentru a-şi păstra catedrele, a fost respinsă, unii profesori solicitându-i lui Ion Nistor un certificat că nu-şi pot păstra catedrele, act în baza căruia ar fi obţinut posturi în Austria – cerere respinsă de autorităţile române[2326]. În aceste condiţii, aproape toţi profesorii germani de la universitate s-au îndreptat către instituţiile germane din Apus, oficialităţile române înlesnindu-le plecarea prin punerea la dispoziţie a unui tren special. Şi-au continuat activitatea la universitate profesorii: Eugen Herzog (decanul Facultăţii de Filosofie), romanist, membru corespondent al Academiei Române, naturalistul Karl Alfons Peneke, economistul Friederich Kleinwechter, membru corespondent al Academiei Române (care rămâne la universitate până în 1920), filosoful Karl Siegel (rămâne la Cernăuţi până în 1928, când a plecat la Universitatea din Graz), Mathias Friedwagner (a plecat de la Cernăuţi în 1935, la Universitatea din Frankfurt am Main, unde a înfiinţat un lectorat de limba română) şi Fritz Netolitzky[2327]. Plecarea profesorilor germani, constitită într-un fel de protest faţă de noile realităţi politice (se spera ca, prin exodul lor, universitatea să fie desfiinţată), nu a implicat autorităţile române decât în măsura în care acestea au propus singura soluţie posibilă – cea a respectării legilor statului român. Soluţionarea problemei profesorilor germani de la universitatea cernăuţeană a reprezentat ultima etapă în transformarea ei într-o instituţie românească de învăţământ.

Între 23 şi 25 octombrie 1920 a avut loc inaugurarea solemnă a Universităţii româneşti din Cernăuţi (ziua de 24 octombrie devine simbolică, destinată deschiderii noului an de studii la universitatea bucovineană, deşi cursurile începeau la 1 octombrie), în prezenţa familiei regale, a membrilor guvernului şi Parlamentului, ministrului Bucovinei, mitropolitului, Senatului universitar, a preşedintelui Academiei Române şi a altor membri, a unor profesori de la Universităţile din Iaşi,

---

[2322] Ziarul „Czernowitzer Algemeine Zeitung" (8 iunie 1919) comunica: „Nu este încă sigură soarta Universităţii din Cernăuţi şi pentru anul de studiu 1919/1920 cursurile se vor ţine în limba germană". Apud CU, p. 73. De altfel, Ion Nistor anunţase că pentru anul de studiu 1919/1920, pentru studenţii neromâni cursurile se vor ţine încă în limba germană. La catedrele ocupate de profesorii români, cursurile s-au ţinut în limba română. Cf. Romulus Cândea, „Învăţământul superior", în vol. *Zece ani de la Unirea Bucovinei, 1918–1928*, Cernăuţi, Editura „Glasul Bucovinei", 1928, p. 266.

[2323] CU, pp. 73, 74.

[2324] „Glasul Bucovinei", anul II, 31 august 1919, p. 3; CU, p. 73.

[2325] Mircea Grigoroviţă, *op. cit.*, p. 132.

[2326] „Glasul Bucovinei", anul II, 18 mai 1919, p. 2.

[2327] Ovidiu Bozgan, *op. cit.*, p. 350.

Bucureşti şi Cluj[2328]. Aflată sub tutelă regală, universitatea a purtat la început numele regelui Ferdinand I; mai târziu, prin decizia Senatului Universităţii, din 25 mai 1933, Carol al II-lea e proclamat patronul Universităţii şi ales *doctor honoris causa* al tuturor facultăţilor, instituţia purtând de acum încolo numele regelui, devenind în limbaj academic „Alma Mater Carolina Cernovicensis". La evenimentul inaugurării au participat şi invitaţi din străinătate: profesorul Ştefan Wedkiewicz – reprezentantul Universităţii poloneze din Posen, ataşaţii militari polonez şi ceh. S-au primit adrese, scrisori şi telegrame de salut de la numeroase instituţii de învăţământ superior franceze, germane, poloneze, cehe ş.a (Universitates Christianensis, Universitates Zürich, Universitates Basel, Universitates de Strasbourg, Universitates Jagellonicae Cracoviensis S.P.D., Universitates of London, Universitates Athena, Université de Laussane, Harward University Cambridge, Universitates Heidelberg, Imperial University of Tokyo şi de la alte centre universitare din 21 de oraşe ale lumii)[2329]. S-au citit mesaje din partea Academiei Române (Dimitrie Onciul), Universităţii din Bucureşti (prof. C. Chiricescu, decanul Facultăţii de Teologie), Universităţii din Iaşi (prof. I. Borcea), Universităţii din Cluj (prof. Romulus Cândea), Universităţii din Posnan (prof. Ştefan Wedkiewicz), a studenţimii române (M. Vlaicu) şi s-au ţinut discursuri de inaugurare de către regele Ferdinand I, Ion Nistor, Romulus Cândea, Maximilian Hacman, P. P. Negulescu, ministrul Instrucţiunii Publice. Reţinem din aceste discursuri, catalogate de R. Wagner drept „prudente şi echilibrate"[2330], pe cel al lui Maximilian Hacman, care afirma, printre altele că „menţinerea Universităţii din Cernăuţi şi transformarea ei într-o instituţie de cultură românească a fost o necesitate de cea mai mare însemnătate naţională. Festivitatea de deschidere a acestei universităţi a fost o festivitate culturală [...] a Bucovinei eliberate de servitute"[2331] şi pe cel al lui I. Nistor, care sublinia că „în hotarele unui stat naţional unitar, [...] Universitatea [...] nu poate fi decât naţională. Acesta e spiritul care a creat-o"[2332].

În anii în care a funcţionat ca universitate românească, instituţia a fost condusă de prestigioşi oameni de cultură[2333]. Rectorii erau numiţi prin ordinul ministrului Instrucţiunii Publice, de regulă pentru un an de studiu. Primul rector al universităţii româneşti a fost Ion Nistor (1920–1921; a activat şi în perioada 1933–1940), care a avut un rol decisiv în reorganizarea universităţii[2334]; i-au urmat: juristul (specializat în drept comercial) Maximilian Hacman (1921–1922); naturalistul Eugen Botezat (1922–1923), membru corespondent al Academiei Române; teologul Valerian Şesan (1923–1925; 1927–1930); istoricul Romulus Cândea (1925–1926), membru corespondent al Academiei Române; juristul (specializat în drept civil) George Drăgănescu (1926); teologul Nicolae Cotos (1927); juristul (specializat în drept penal) Constantin Isopescu-Grecul (1930–1933)[2335].

Ediţiile succesive ale anuarului universităţii, începute cu anul 1923 şi încheiate în anii 1938/1939, oferă date asupra membrilor corpului didactic care au funcţionat la universitatea românească. Menţionăm că, după plecarea profesorilor germani, se impunea completarea catedrelor rămase vacante, posturile fiind ocupate, prin concurs, de intelectuali din Bucovina (în provincie funcţionau mulţi profesori din învăţământul preuniversitar, care au studiat la universităţile din

---

[2328] Istoricul N. Iorga a absentat de la aceste festivităţi. Într-o scrisoare adresată lui Ion Nistor, în 20 octombrie 1920, acesta afirma că, „din cauza împrejurărilor politice şi a jignirilor personale, din cauza guvernului, nu pot lua parte la serbările oficiale". Apud Ovidiu Bozgan, *op. cit.*, p. 350, nota 55.

[2329] Rudolf Wagner, „Die inauguration der rumänische Universität in Czernowitz", în „Kaindl Archiv. Mitteilungen der «Raimund Friedrich Kaindl» Gesellschaft", Heft 3, 1982, p. 7; *Inaugurarea Universităţii româneşti din Cernăuţi, 23–25 octombrie 1920* (în continuare se va cita *Inaugurarea Universităţii româneşti din Cernăuţi*...), Cernăuţi, 1922, p. 53 şi urm.

[2330] Rudolf Wagner, *op. cit.*, p. 8.

[2331] *Ibidem*, pp. 10–11.

[2332] Ion Nistor, *op. cit.*, pp. 413–414.

[2333] Între anii 1875 şi 1918, universitatea a fost condusă de 44 de rectori, din care nouă au fost români (toţi de la Facultatea de Teologie). Cf. Vladimir Trebici, „Bucovina în perioada interbelică: Universitatea" (în continuare se va cita: Vladimir Trebici, *Universitatea*...), în „«Septentrion». Foaia Societăţii pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina", anul II, nr. 6–7, 1992–1993, p. 5.

[2334] Ion Nistor a fost numit de ministerul austriac profesor agregat la Facultatea de Litere în 29 august 1912 şi confirmat titular în 9 mai 1914. După unire, a primit două propuneri pentru a funcţiona ca profesor de istorie la Seminarul Normal Superior din Iaşi (adresa din 16 octombrie 1918) şi profesor suplinitor la catedra de istoria românilor de la universitatea din Iaşi (adresa din 29 octombrie 1918), propuneri respinse de universitarul cernăuţean. Rămânând la universitatea din Cernăuţi, Ion Nistor a desfăşurat o bogată activitate, Ovidiu Bozgan considerându-l pe bună dreptate „al doilea ctitor al Universităţii". Cf. Ovidiu Bozgan, *op. cit.*, pp. 349–350.

[2335] *Ibidem*, p. 351, nota 5; Grigore Bostan, „Universitatea românească din Cernăuţi (1920–1940)", în „«Ţara Fagilor». Almanah cultural-literal al românilor nord-bucovineni", anul IV, 1995, pp. 74–75.

Cernăuţi sau Viena), dar şi de la universităţile din Iaşi şi Bucureşti[2336]. Conform datelor statistice publicate în anuarele universităţii (1923–1929), numărul membrilor corpului profesoral a crescut anual. În 1923 acesta era alcătuit din 70 de profesori onorifici, titulari, agregaţi, suplinitori, conferenţiari, asistenţi preparatori şi laboranţi; în 1928 numai numărul profesorilor agregaţi şi al conferenţiarilor era de 56[2337]. Între anii 1930 şi 1940, numărul membrilor corpului profesoral a crescut până la 119, funcţionând 66 de profesori, 16 conferenţiari, 37 de membri ai personalului ştiinţific ajutător, care au susţinut 1 431 de cursuri de specialitate şi 1 049 de şedinţe de seminar[2338]. Concomitent cu introducerea de noi secţii, mai ales la Facultatea de Ştiinţe – fizică moleculară, astronomie, calcul diferenţial, creşte şi numărul cadrelor didactice.

În primii trei ani de studii, universitatea a funcţionat cu trei facultăţi, existente din perioada austriacă: teologie, filosofie şi drept. În anul 1923, Facultatea de Filosofie este divizată în două facultăţi, Litere-Filosofie şi Ştiinţe. Legea pentru extinderea dispoziţiilor art. 56–117 din Legea învăţământului secundar şi superior (12 iunie 1925) prevedea în componenţa universităţii şi o Facultate de Medicină. Acest lucru nu s-a realizat, deşi la Cernăuţi exista o bună bază clinică şi medici cu studii de specialitate la Viena.

Calitatea învăţământului de la universitatea cernăuţeană poate fi probată prin evoluţia facultăţilor acestei instituţii şi a nivelului ştiinţific de pregătire al profesorilor. Facultatea de Teologie a universităţii, care în perioada austriacă era singura facultate teologică din Imperiul Habsburgic şi care a fost cea mai veche facultate de acest fel din România, a fost reorganizată pe baza rapoartelor asupra organizării seminariilor şi învăţământului teologic întocmite de către directorii de seminarii, în urma hotărârii Conferinţei Ministerului Cultelor, din mai 1919[2339]. Dacă în 1923 la această facultate funcţionau patru catedre, într-o perioadă de zece ani numărul acestora s-a dublat, funcţionând următoarele catedre: de istoria bisericii româneşti (Simeon Reli), teologie morală, istoria bisericii universale (Milan Pavel Şesan), teologie practică (Vasile Tarnavschi) ş.a.[2340]. Conform anuarelor universităţii din anii 1923–1929, la această facultate şi-au desfăşurat activitatea trei profesori emeriţi, cinci profesori titulari, şefi de catedre; între anii 1930 şi 1940, corpul profesoral cuprindea 13 membri, facultatea ţinând 330 de cursuri şi 212 seminarii[2341]. Profesorii Facultăţii de Teologie au avut o activitate didactică de valoare[2342], cea ştiinţifică concretizându-se în elaborarea de lucrări importante pentru teologia ortodoxă. În perioada românească s-au remarcat prin activitatea lor: Vasile Tarnavschi, Milan Pavel Şesan, Valerian Şesan, Petru Rezuş, Simeon Reli etc. Unii dintre cei mai distinşi teologi au fost studenţi ai Facultăţii de Teologie: patriarhul Chiril al Bulgariei, mitropolitul Nicolae Bălan al Ardealului, mitropoliţii Bucovinei, Vladimir Repta şi Nectarie Cotlarciuc. Facultatea cernăuţeană a contribuit la promovarea teologiei în Rusia, Bulgaria, Serbia, Dalmaţia, Bosnia[2343]. În vremea celui de-al Doilea Război Mondial, Facultatea de Teologie din Cernăuţi s-a mutat la Suceava, iar în 1 aprilie 1948 a fost desfiinţată.

[2336] Cei mai mulţi dintre profesorii de la Universitatea din Cernăuţi erau de origine bucovineană. La Facultatea de Teologie, până în anul 1940, corpul didactic era în totalitate bucovinean, cu o excepţie. În perioada austriacă, la această facultate profesorii erau români, cu două excepţii: Eugen Kozak, titularul cursului de limbă slavă bisericească şi literatură şi Dionis Jeremiiv, care ţinea cursuri de teologie practică în limba ucraineană, după ce această materie fusese predată de românii Juvenal Stefanelli şi Vasile Tarnavschi. La Facultatea de Ştiinţe însă, la secţia matematică, toţi profesorii conferenţiari nu erau din Bucovina. Cf. Mircea Grigoroviţă, „Universitatea din Cernăuţi în perioada interbelică. Misiunea educativă şi ştiinţifică" (în continuare se va cita: Mircea Grigoroviţă, *Universitatea*...), în GB, anul II, nr. 3 (7), 1995, p. 73; Vladimir Trebici, „Facultatea de Teologie din Cernăuţi (1875–1940) şi importanţa ei ecumenică" (în continuare se va cita: Vladimir Trebici, *Facultatea de Teologie*...), în GB, anul II, nr. 1 (5), 1995, pp. 51, 54, nota 5.

[2337] CU, p. 76; Ion Nistor, „Zece ani de activitate universitară la Cernăuţi" (în continuare se va cita: Ion Nistor, *Zece ani de activitate universitară*...), în „Revista Fundaţiilor Regale", anul VIII, nr. 8–9, 1941, p. 385.

[2338] În anul de studii 1938/1939, numărul membrilor corpului profesoral era de 104, dintre care şase erau profesori onorifici, 39 profesori titulari, şapte profesori agregaţi (profesori care activau la o catedră condusă de alt profesor sau declarată vacantă), un docent, opt conferenţiari, cinci şefi de lucrări, şase lectori, şapte asistenţi ş.a. În perioada interbelică, în anul de studii 1935/1936, numărul catedrelor din învăţământul superior era de 1 872, universitatea cernăuţeană reprezentând din acest total, prin numărul profesorilor, 5,7%. Cf. Vl. Trebici, *Universitatea*... , p. 6; Grigore Bostan, *op. cit.*, p. 75; Ion Nistor, *op. cit.*, p. 384.

[2339] „Glasul Bucovinei", anul II, 21 mai 1919, p. 3.

[2340] CU, p. 76. În perioada austriacă, la catedra de teologie practică, cursurile se ţineau în limba română şi ucraineană. Cf. Vladimir Trebici, *Facultatea de Teologie*..., p. 51.

[2341] CU, p. 76; Ion Nistor, *op. cit.*, p. 384.

[2342] În anul 1942 erau profesori la facultate, printre alţii, Orest Bucevschi şi Valerian Iordăchescu (teologie morală), Cicerone Iordăchescu (istoria bisericii universale şi patrologie), Alexandru Ieşan (filosofie, pedagogie), Vasile Loichiţa (teologie dogmatică), Leca Morariu (istoria literaturii române), Simeon Reli (istoria bisericii române), Milan Pavel Şesan (istoria bisericii universale). Cf. Mircea Grigoroviţă, *Învăţământul*... , pp. 137–138.

Facultatea de Filosofie a fost scindată din 1923 în Facultatea de Litere-Filosofie şi Facultatea de Ştiinţe. Facultatea de Litere-Filosofie a fost organizată conform regulamentului întocmit de Ion Nistor şi aprobat încă din 30 martie 1922 de către consiliul Facultăţii de Filosofie. Corpul profesoral a cuprins la început 15 profesori, un lector şi un asistent; între anii 1930 şi 1940 corpul profesoral cuprindea 27 de membri, care au ţinut 363 de cursuri şi 228 de şedinţe de seminar[2344]. Facultatea a avut trei secţii: istorie, filosofie, filologie şi în anul de studiu 1933–1934 a funcţionat cu următoarele catedre: la secţia istorie – catedrele de istoria românilor, istoria antică, istorie universală medie, modernă şi contemporană, istorie sud-est europeană, istoria artelor, epigrafie, bizantinologie (cu o conferinţă de ştiinţe auxiliare ale istoriei şi o docenţă de istoria românilor); secţia filosofie – catedrele de istoria filosofiei şi estetică, logică şi psihologie, sociologie etică şi politică, pedagogie şi istoria pedagogiei (cu o conferinţă de pedagogie); secţia filologie – catedrele de istoria limbii şi literaturii române, literatură română modernă şi folclor, limba şi literatura latină, limba şi literatura elină, limba şi literatura franceză, limba şi literatura germană, limba şi literatura engleză (prima catedră de acest fel din România, ocupată, din septembrie 1923, de Dragoş Protopopescu), limba şi literatura italiană (din anul 1937), filologie romanică, catedra de slavistică[2345], filologie indoeuropeană (cu o conferinţă de dialecte române sud-dunărene şi una de filologie indo-europeană; în cadrul acestei catedre au funcţionat şi lectoratele de franceză, germană, engleză, italiană, cehă şi polonă şi un lectorat de muzicologie)[2346].

Facultatea a avut profesori de prestigiu, care s-au remarcat prin activitatea lor ştiinţifică şi didactică: Eugen Herzog, Dragoş Protopopescu, Ion D. Ştefănescu, slavistul Grigore Nandriş, pedagogul Constantin Narly, sociologul Traian Brăileanu ş.a. Decanii facultăţii au fost: Eugen Botezat (1920–1921), Teofil Sauciuc-Săveanu (1921–1922, 1938–1939, 1939–1940), Radu Sbiera (1922–1923), Romulus Cândea (1923–1924), Alexe Procopovici (1924–1925), Alexandru Ieşan (1925–1926, 1926–1927), Vasile Grecu (1927–1928, 1928–1929), Dimitrie Marmeliuc (1929–1930, 1930–1931), Traian Brăileanu (1931–1932, 1932–1933), Ilie Bacinschi (1933–1936), Leca Morariu (1936–1937, 1937–1938). În anul de studii 1933/1934, corpul didactic al secţiei de istorie era format din: Ion Nistor – istoria românilor, Teofil Sauciuc-Săveanu – istorie antică, Romulus Cândea – istorie universală, Alexandru Tzigara-Samurcaş – istoria artei, Vasile Grecu – bizantinologie[2347], Nicolae Grămadă – ştiinţe auxiliare, Alexandru Bocăneţu – istorie sud-est europeană, Teodor Balan – docenţa de istoria românilor[2348], profesori cu o remarcabilă activitate didactico-ştiinţifică.

Facultatea de Ştiinţe a fost organizată în perioada interbelică prin desprinderea ei din Facultatea de Filosofie. Marele prestigiu al şcolii ştiinţifice româneşti de la universitatea cernăuţeană a fost susţinut prin activitatea profesorilor şi a catedrelor, cu atât mai mult cu cât s-au înfiinţat şi catedre noi: algebra superioară (condusă de matematicianul Simeon Stoilov, membru al Academiei Române, laureat al Premiului de Stat al României), chimie anorganică (Nicolae Costeanu, membru al Societăţii de Chimie din Franţa), calcul diferenţial (Gheorghe Vrânceanu, membru al Academiei Române), fizica – cu specializare în domeniul descărcării electrice în gaze şi a plasmei (Eugen Bădărău, membru al Academiei Române, directorul Institutului de Fizică al Academiei Române)[2349], geometrie analitică şi superioară (Miron Nicolescu, membru al Academiei Române), entomologie şi biogeografie (Constantin Hurmuzachi, membru al Academiei Române). Pe lângă aceşti remarcabili oameni de ştiinţă care au profesat la universitatea cernăuţeană s-au remarcat şi fizicienii Herbert

---

[2343] Primul seminar teologic ortodox pentru Bosnia (Relyevo) a fost întemeiat de licenţiaţii teologici din Cernăuţi. Cf. Mircea Grigoroviţă, *op. cit.*, p. 138.

[2344] Ovidiu Bozgan, *op. cit.*, p. 350; CU, p. 76; Ion Nistor, *op. cit.*, p. 384.

[2345] În perioada austriacă, titularul acestei catedre a fost Eugen Kozak; din 1920 a funcţionat profesorul Ilie Bacinschi. Cf. CU, p. 76.

[2346] Mircea Grigoroviţă, *op. cit.*, p. 144; Idem, „Facultatea de Filosofie şi Litere din Cernăuţi în perioada interbelică", în GB, anul II, nr. 4 (8), 1995, pp. 105–119. Aici este publicată şi lista corpului didactic care a funcţionat la această facultate.

[2347] În urma propunerii prim-ministrului României, Armand Călinescu, de „utilizare raţională a catedrelor" (1938), a fost desfiinţată şi această catedră, titularii fiind trimişi la Bucureşti. Cf. CU, p. 77.

[2348] Mircea Grigoroviţă, *Învăţământul...*, pp. 145–146.

[2349] Despre cercetările în domeniul fizicii de la Universitatea din Cernăuţi, vezi Radu Grigorovici, „Şcoala de fizică de la Cernăuţi (1918–1944)", în GB, anul II, nr. 1 (5), 1995, pp. 56–63.

Mayer, Constantin Bedreag, matematicianul Tiberiu Popovici (ulterior membru al Academiei Române), geograful Constantin Brătescu, naturaliştii Eugen Botezat, Mihai Guşuleac ş.a. Activitatea didactică s-a desfăşurat în patru secţii: ştiinţe matematice, ştiinţe fizice, ştiinţe chimice şi ştiinţe naturale, în cadrul cărora funcţionau seminarii şi institute de specialitate. Între anii 1930 şi 1940, Facultatea de Ştiinţe a avut 23 de membri ai corpului didactic, care au susţinut 386 de cursuri şi 339 seminarii[2350].

Facultatea de Drept a funcţionat în primii ani după unire cu unul dintre cele mai numeroase corpuri didactice, care cuprindea 11 profesori, un docent şi patru lectori[2351]. La facultate au funcţionat, printre altele, catedrele de istoria dreptului românesc, economie politică şi naţională, sociologia şi filosofia dreptului, drept penal, constituţional, comercial etc., corpul profesoral remarcându-se şi prin desfăşurarea unei bogate activităţi ştiinţifice, concretizată în publicarea de cărţi şi articole de specialitate. Între anii 1930 şi 1940 aceasta a cuprins un număr de 19 profesori, care au susţinut 352 de cursuri şi 270 de seminarii. La Facultatea de Drept s-au remarcat nume de mare valoare ale ştiinţei româneşti: Constantin Isopescu-Grecul (specialist în drept penal şi procedură penală), Erast Tarangul (drept administrativ comparat), Valentin Al. Georgescu (drept roman), Maximilian Hacman (drept comercial), Constantin Spulber (istoria dreptului românesc), George Alexianu (drept constituţional comparat)[2352].

În urma Decretului regal din 9 decembrie 1933, care se referea la Regulamentul general de aplicare a Legii învăţământului universitar, ce a reglementat principiile autonomiei universitare şi a Legii pentru modificarea şi completarea legilor privitoare la învăţământul superior din 4 noiembrie 1938, s-a aplicat principiul raţionalizării catedrelor, care a afectat şi universitatea cernăuţeană. De acum încolo facultăţile au funcţionat cu următoarele catedre: Facultatea de Teologie – opt catedre; Facultatea de Drept – 14 catedre şi două conferinţe; Facultatea de Litere-Filozofie – 17 catedre şi trei conferinţe; Facultatea de Ştiinţe – 14 catedre şi şapte conferinţe[2353].

În cadrul facultăţilor universităţii din Cernăuţi a funcţionat un număr de institute şi seminarii de specialitate, a căror activitate ştiinţifică, concretizată prin publicarea unor periodice[2354], a completat activitatea didactică.

Din anul 1922 a funcţionat Institutul pentru Istorie şi Limbă, condus de Ion Nistor, înfiinţat ca urmare a unei iniţiative mai vechi, din 20 aprilie 1920, când la universitate s-a constituit „Fundaţiunea «Regele Ferdinand» pentru promovarea studiilor istorice, arheologice şi lingvistice din domeniul trecutului românesc", care şi-a propus, printre altele, şi crearea unui institut ştiinţific pe lângă universitate. Ministerul Instrucţiunii Publice a aprobat, în 5 februarie 1924, funcţionarea acestui institut care îşi propunea, prin statutul său, crearea unei biblioteci de specialitate, îndrumarea şi încurajarea cercetării şi a publicaţiilor de specialitate, editarea unui „Buletin" al institutului[2355]. În ceea ce priveşte membrii acestuia, statutul prevedea că membrii fondatori sunt actualii profesori de la catedrele de istoria românilor, limba şi literatura română, literatura modernă română şi folclor, istorie universală, bizantinologie; membrii activi sunt specialiştii în domeniul istoriei şi limbii, cooptaţi de director; membrii corespondenţi puteau fi numiţi de director, în funcţie de meritele lor ştiinţifice. Institutul i-a avut ca secretari pe Leca Morariu şi, din 28 februarie 1925, pe Vasile Grecu, iar printre membrii s-au numărat, printre alţii, Romulus Cândea, Eugen Herzog, Dimitrie Marmeliuc, Dragoş Protopopescu. Teodor Balan, Vasile Gherasim, Nicolae Grămadă, Claudiu Isopescu, Constantin Loghin, Grigore Nandriş, Simeon Reli, Oreste Luţia. În 2 ianuarie 1924 s-a hotărât publicarea „Buletinului" acestui institut, „Codrul Cosminului", care a apărut în zece volume (vol. X, 1936–1939), până în anul 1940, director fiind Ion Nistor, iar secretar de redacţie, Vasile Grecu. Această publicaţie a cuprins studii de istorie, literatură, filologie, semnate, printre alţii, de Ion Nistor, Ilie

---

[2350] CU, p. 76; Vl. Trebici, *Universitatea...*, p. 6; Mircea Grigoroviţă, *op. cit.*, pp. 147–148 (aici este publicată şi lista corpului didactic al facultăţii pentru anul de studiu 1933–1934); Ion Nistor, *op. cit.*, p. 384.

[2351] CU, p. 76.

[2352] Mircea Grigoroviţă, *op. cit.*, pp. 142–143; Vladimir Trebici, *op. cit.*, p. 6.

[2353] Ion Nistor, *op. cit.*, p. 387.

[2354] În timpul universităţii germane, nu s-a publicat niciun periodic ştiintific, cu excepţia revistei „Candela", editată, din 1882, de profesorii Facultăţii de Teologie. Menţionăm că această publicaţie a fost editată parţial şi în limba ucraineană. Cf. Vladimir Trebici, *Facultatea de Teologie...*, p. 53.

[2355] Ion Nistor, „Prefaţă", în „«Codrul Cosminului». Buletinul Institutului de Istorie şi Limbă", anul I, nr 1, 1924–1925, p. 9; Ovidiu Bozgan, *op. cit.*, p. 351.

Corfus, Romulus Cândea, Teodor Balan, Simeon Reli, Leca Morariu, Vasile Grecu, Vasile Gherasim, Traian Brăileanu, Nicolae Iorga[2356]. În anul 1926, când C. C. Giurescu scria studiul „Considerații asupra istoriografiei românești în ultimii 20 de ani"[2357], istoricul aprecia că „cercetarea istorică e în stadiul grupării forțelor în jurul unor personalități științifice pregnante sau a unor organe de specialitate". Un nucleu al dezvoltării școlii istorice românești l-a reprezentat și Universitatea din Cernăuți, prin publicația „«Codrul Cosminului». Buletinul Institutului de Istorie și Limbă", la această remarcabilă școală istorică formându-se Ilie Corfus, Vianor Bendescu, Mihail Guboglu ș.a.

Pe lângă Universitatea din Cernăuți a funcționat și Institutul și Seminarul Pedagogic, conduse de Constantin Narly. Institutul a avut trei secții: pedagogie (condusă de Constantin Narly), etică (Traian Brăileanu), psihologie (Alexandru Ieșan)[2358] și a editat periodicul „Revista de pedagogie"[2359], al cărui director a fost Constantin Narly. Materialele publicate aici, grupate în mai multe rubrici („Studii", „Politica școlară și culturală", „Școala primară", „Revista documentară") erau semnate, printre alții, de Constantin Narly, Traian Brăileanu, Romulus Cândea, Traian Chelariu, Victor Morariu, Dimitrie Marmeliuc, Grigore Nandriș, Simeon Reli, Gaston Richard, Ernst Kallós[2360].

Din octombrie 1938, a funcționat Institutul de Literatură, care-l avea ca director pe Leca Morariu și care a editat „Buletinul Institutului de Literatură" (mai târziu „Buletinul Institutului «Cernăuți»"), unde au apărut studii semnate de Leca Morariu, Victor Morariu, Nicolae Tcaciuc-Albu. În anul 1940 institutul avea 14 membri onorifici și 38 de membri activi[2361].

La Facultatea de Științele Naturii s-au creat numeroase institute, laboratoare de cercetare și seminarii științifice. În cadrul secțiilor acestei facultăți au funcționat următoarele institute: de chimie neorganică, chimie organică, fizică experimentală, teoretică și cosmică, zoologie, fiziologie animală, botanică, de anatomie și fiziologie vegetală, geologie-petrografie, geografie, care aveau o bună dotare tehnică și care au desfășurat o activitate științifică cunoscută și în afara Bucovinei[2362].

În perioada refugiului Universității, au funcționat două institute la Facultatea de Teologie: Institutul „Cernăuți" (1941), succesorul Institutului de Literatură și Institutul de Istorie, fondat în 5 decembrie 1942, condus de Simeon Reli[2363].

Pe lângă periodicele care au apărut în cadrul institutelor universitare, activitatea publicistică a corpului profesoral al universității a fost mult mai vastă. Amintim, în acest sens, colaborarea universitarilor cernăuțeni la „Revista filologică" (1927–1928) – organ al Cercului de Studii Filologice de pe lângă Facultatea de Filosofie-Litere (constituit în 13 mai 1926) și condus de Alexe Procopovici[2364]; „Candela", Buletinul științific al Facultății de Teologie (1923– 1945); „Buletinul «Mihai Eminescu»" (1930–1944), singurul de acest fel din România din acea perioadă, redactat de

---

[2356] Ion Nistor, *op. cit.*, p. 9; Idem, *Zece ani de activitate universitară...*, p. 385; Mircea Grigoroviță, *Învățământul...*, p. 153.

[2357] Studiul a fost publicat în „Revista istorică", nr. 7–9, 1926, pp. 137–185 și reluat în volumul *Prelegeri universitare inaugurale. Un secol de gândire istoriografică românească (1843–1943)*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza", 1993, pp. 250–273. La dezvoltarea istoriografiei românești și-a adus contribuția și istoricul Dimitrie Onciul (1856–1923), care preconizase crearea unui institut de istorie după model vienez și, împreună cu Ion Bogdan și Nicolae Iorga („triada critică"), au pus bazele școlii critice în istoriografia română. Cf. Alexandru Zub, „Școala critică în istoriografia română: model genetic și strategie", în vol. *Cultură și societate*, București, Editura Științifică, 1991, pp. 286–301. Oprindu-se asupra evoluției istoriografiei române, F. Kellog propune o periodizare, anii 1918–1944 reprezentând vârsta de argint (accent pe document), perioadă în care s-au remarcat, prin contribuția lor, și istoricii bucovineni Ion Nistor și Teodor Balan. Cf. F. Kellog, *O istorie a istoriografiei române*, Iași, Institutul European, 1996, pp. 66, 71 și urm.

[2358] În perioada austriacă, universitatea n-a avut printre cursurile sale și unul de pedagogie. După 1918, prin crearea catedrei de pedagogie și istoria pedagogiei, s-a pus problema coordonării studiilor universitare spre o pregătire practică. Din anul 1925, studenții au putut asista la lecții în licee din Cernăuți. Din 1936, la Cernăuți s-au organizat, în perioada vacanțelor de Paște, cursuri de pedagogie, seminarii practice și excursii, în cadrul „Săptămânii pedagogice", la care a participat un însemnat număr de cursanți. Cf. Mircea Grigorovită, *op. cit.*, p. 157; Idem, *Universitatea...*, p. 76.

[2359] Idem, „Din tradițiile presei pedagogice românești, «Revista de Pedagogie» (1931–1943)", în „Revista de pedagogie", nr. 10, octombrie 1991, pp. 58–61.

[2360] Idem, *Universitatea...*, p. 76.

[2361] Idem, *Învățământul...*, p. 158; Idem, *Universitatea...*, p. 77.

[2362] Idem, *Învățământul...*, pp. 148–150.

[2363] *Ibidem*, pp. 140–141.

[2364] Revista prezintă ample informații despre viața culturală desfășurată în Cernăuți, aduce, printre altele, și date despre organizarea celui de-al treilea congres al filologilor români, desfășurat la Cernăuți, între 20 și 22 mai 1927, unde s-a pus în discuție și necesitatea înființării unei Societăți a Filologilor din România. Cf. Mircea Grigorovită, *Învățământul...*, p. 154.

Gh. Bogdan-Duică şi Leca Morariu; „Junimea literară", redactor Ion Nistor (1923–1939); „«Făt-Frumos». Literatură. Artă. Ştiinţă. Viaţă socială", redactor Leca Morariu (1926–1944); „Fond şi formă" (Leca Morariu), cu o apariţie efemeră (două numere, 1938, 1944), „Revista Bucovinei" (1942–1945), „Revue des études indo-europeénnes", condusă de Vlad Bănăţeanu (1938, 1939, 1943); Buletinul Facultăţii de Ştiinţe (1927–1938), sub conducerea unui comitet de profesori de la această facultate; „«Bucovina». Revistă lunară de drept, sociologie şi criminologie" (1927–1928); „Pagini juridice (1933–1940); „Însemnări sociologice" (1935–1938), condusă de Traian Brăileanu; „Analele Dobrogei", apărută la Cernăuţi între 1924 şi 1938, condusă de Constantin Brătescu, devenit profesor la universitatea cernăuţeană[2365]. La universitate s-au publicat, pentru anii de studii 1923–1928, 1933–1938, anuare, care cuprind ample informaţii despre activitatea universitară – date statistice, date despre activitatea ştiinţifică şi didactică, asistenţă socială, activitatea bibliotecii. În fiecare an s-au publicat „Programele cursurilor şi lucrărilor în seminarii, institute şi laboratoare", care cuprindeau numele personalului didactic, gradul de învăţământ, tematica cursurilor şi a seminariilor etc.[2366].

Activitatea ştiinţifică a profesorilor de la universitatea cernăuţeană a fost completată prin colaborarea acestora la diferite periodice străine: „Südostdeutsche Forschungen", „Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft", „Révue Internationale de l'Administration", „Révue Internationale de Sociologie", „Byzantion", „Bulletin de la Société Mathematique de France", „Zeitschrift für technische Phisik" etc. Unii profesori cernăuţeni au fost chemaţi la universităţile din Iaşi şi Bucureşti (fizicianul Eugen Bădărău, matematicienii Simeon Stoilov şi Gheorghe Vrânceanu, geograful Constantin Brătescu, bizantinologul Vasile Grecu, romanistul Alexe Procopovici ş.a.) sau au conferenţiat la universităţi din străinătate şi au participat la diferite congrese[2367]. O parte a universitarilor cernăuţeni (Leca Morariu, Nicolae Grămadă, Simeon Reli, Aurel Morariu, Teodor Balan, Constantin Loghin) a fost cooptată în realizarea proiectului lucrării *Istoria Bucovinei*, iniţiat de Muzeul Bucovinei în decembrie 1943, proiect care nu a fost dus la îndeplinire[2368].

Activitatea didactico-ştiinţifică a profesorilor cernăuţeni de la universitate (făcând un bilanţ al activităţii Universităţii din Cernăuţi, la zece ani de la unire, Ion Nistor aprecia că, în această perioadă, universitarii cernăuţeni au publicat 1 796 de cărţi şi boşuri)[2369] a fost completată şi de susţinerea unor comunicări în cadrul cursurilor de popularizare, care au început în anul 1920 şi s-au ţinut nu numai la Cernăuţi, ci şi în alte oraşe (Suceava, Siret, Rădăuţi, Storojineţ, Chişinău, Timişoara, Bucureşti, Iaşi, Roman, Galaţi etc.). De exemplu, în anul 1923, în lunile noiembrie – decembrie, universitatea a susţinut 12 cursuri populare pe teme de istorie, literatură română, istoria artei, pedagogie, chimie, medicină, iar în lunile martie – aprilie ale anului 1924 s-au ţinut 15 cursuri pe diverse teme, unii dintre conferenţiari propunând o intensificare a acestei opere culturale, printr-o înfrăţire a celor patru universităţi (Iaşi, Cluj, Cernăuţi, Bucureşti) şi prin schimbul reciproc al conferenţiarilor. Între anii 1930 şi 1940 universitatea a ţinut, prin contribuţia a 74 profesori, 378 de cursuri de popularizare, frecventate de 16 817 cursanţi[2370].

În cadrul universităţii cernăuţene s-au organizat diverse manifestări ştiinţifice: în 8 noiembrie 1923 au avut loc festivităţile de comemorare a lui Dimitrie Cantemir; în aprilie 1936 se deschide o expoziţie de carte istorică veche, închinată Congresului internaţional de ştiinţe istorice, care s-a desfăşurat la Bucureşti; în mai 1936 s-a inaugurat Săptămâna cărţii, unde s-a expus carte bisericească bucovineană; în septembrie 1936 a avut loc, la Cernăuţi, Congresul general al învăţătorilor, cu o expoziţie pedagogică; în 10 octombrie 1937 s-a deschis o expoziţie cu prilejul vizitei participanţilor la Congresul internaţional de antropologie şi arheologie preistorică, expunându-se literatură de specialitate, cărţi rare; între 29 octombrie şi 2 noiembrie 1937 a avut loc Congresul de arheologie şi numismatică etc.[2371].

[2365] Despre activitatea profesorului Constantin Brătescu, vezi Vladimir Trebici, „Constantin Brătescu, profesor la Universitatea din Cernăuţi", în „Analele Bucovinei", anul III, nr. 1, 1996, pp. 14–16.

[2366] Mircea Grigoroviţă, *op. cit.*, pp. 150–161. Dimitrie Marmeliuc aprecia rolul periodicelor universitare în procesul de românizare a universităţii. Cf. Dimitrie Marmeliuc, „Aspecte din viaţa culturală a Bucovinei", în „Revista Fundaţiilor Regale", anul VIII, nr. 8–9, 1941, p. 451.

[2367] Ion Nistor, *Zece ani de activitate universitară...*, pp. 384, 385.

[2368] Mircea Grigoroviţă, *op. cit.*, p. 172.

[2369] Ion Nistor, *op. cit.*, p. 385.

[2370] Romulus Cândea, „Învăţământul superior", în vol. *Zece ani de la Unirea Bucovinei. 1918–1928*, Cernăuţi, Editura „Glasul Bucovinei", pp. 275–276.; „Junimea literară", anul XII, nr. 11–12, 1923, p. 464; anul XIII, nr. 3–4, 1924, p. 191; Ion Nistor, *op. cit.*, p. 384.

Relevantă pentru evoluţia universităţii cernăuţene a fost şi activitatea studenţească, componenţa naţională şi numărul studenţilor modificându-se în perioada românească. Dacă între anii 1875 şi 1900, studiau anual aproximativ 290 de studenţi, între 1901 şi 1913 numărul acestora va creşte la 820; în anul de studii 1912/1913 universitatea avea aproximativ 1 129 de studenţi ; în 1919/1920 – 1 671 de studenţi; între anii 1930 şi 1940 au studiat la universitate 25 569 de studenţi, dintre care 9 993 la Facultatea de Teologie, 7 643 la Facultatea de Drept, 4 308 la Facultatea de Litere-Filosofie şi 3 625 la Facultatea de Ştiinţe[2372]. Sintetizând aceste date şi completându-le cu alte informaţii, putem prezenta următoarea situaţie:

Tabel nr. 1

Numărul studenţilor de la Universitatea din Cernăuţi

Anul de studii	1875/1876[*]	1885/1886	1894/1985	1899/1900	1919/1920	1920/1921	1933/1934	1937/1938	1938/1939
Teologie	38	63	57	36	80	112	1194	1244	716
Drept	101	137	272	306	653	515	1012	936	778
Filosofie	38	60	42	50	938	946			–
Litere-Filosofie	–	–	–	–	–	–	554	274	223
Ştiinţe	–	–	–	–	–	–	447	176	242
Total	177	260	371	392	1671	1573	3207	2630	1959

[*] Pentru anul de studii 1875/1876 sunt prezentate mai multe date referitoare la numărul studenţilor înscrişi la universitatea cernăuţeană: **158** (99 – Bucovina, 49 – Galiţia, 2 – România, 8 – din alte provincii ale Austro-Ungariei) (Cf. CU, p. 16); **188** (119 – Bucovina, 56 – Galiţia, 2 Austria, 2 – România, 9 – din alte provincii al imperiului) (Cf. Alexandrina Cernov, *op. cit.*, pp. 59); **191** (Cf. Vl. Trebici, *Universitatea...*, p. 6); **208** (53 români, 51 evrei, 41 ucraineni, 31 germani, 28 polonezi, 4 cehi) (Cf. O. Tofan, „Societăţile academice din Bucovina (1875–1938). Scurtă privire istorică", în „«Suceava». Anuarul Muzeului Judeţean", anul XVII-XVIII-XIX, 1990–1991–1992, p. 315). În expunerea de motive privind înfiinţarea unei universităţi în Bucovina, ministrul austriac al învăţământului, Karl von Stremayr, propunea ca această instituţie să aibă între 300 şi 400 de studenţi, lucru care ar fi făcut-o superioară altor universităţi (Freiburg, Rostok, Yena, Basel etc.) (Cf. A. Norst, *op. cit.*, p. 13).

Tabel nr. 2

Componenţa naţională a corpului studenţesc

Etnia	Români		Germani		Ucraineni		Polonezi		Evrei		Alţii		Total	
Anul	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%
1875/1876	47	26,6	73	41,2	32	18,1	23	13,0	–	–	2	1,1	177	100
1885/1886	92	35,3	91	35,	39	15,0	35	13,4	–	–	3	1,1	260	100
1894/1895	104	28,0	182	49,0	37	10,0	34	9,1	–	–	14	3,8	371	100
1899/1900	89	22,8	218	55,7	35	9,0	41	10,4	–	–	9	2,2	392	100
1919	217	21,	83	8,0	152	14,6	55	5,3	525	50,5	8	0,8	1040	100
1933/1934	2157	67,2	199	6,2	155	4,9	57	1,8	679	21,1	–	–	3207	100
1937/1938	2186	83,1	101	3,9	75	2,9	–	–	188	7,1	80	3,0	2630	100
1938/1939	1568	80,0	85	4,3	74	3,7	29	1,5	173	8,9	35	1,8	1959	100

Datele prezentate în aceste tabele conduc la următoarele concluzii: – numărul studenţilor înscrişi la Universitatea din Cernăuţi a crescut progresiv (de pildă, în anul de studii 1937/1938 numărul studenţilor a crescut cu 12,5% faţă de anul precedent[2373]). Sigur că, în urma selecţiilor anuale, numărul studenţilor nu se putea menţine acelaşi ca la înscriere. De exemplu, în anul de studii 1920/1921, la universitate s-au înscris 1 573 de studenţi, din care au absolvit 1 165, adică 85,2% (153 – Facultatea de Teologie, 491 – Facultatea de Drept, 371 – Facultatea de Litere-Filosofie, 50 –

[2371] „Junimea literară", anul XII, nr. 11–12, 1923, p. 401; Mircea Grigoroviţă, „Universitatea din Cernăuţi în perioada interbelică. Preliminarii", în GB, anul II, nr. 2 (6), 1995, pp. 125–126.

[2372] CU, p. 80; Grigore Bostan, *op. cit.*, p. 81; Ovidiu Bozgan, *op. cit.*, p. 350; *Inaugurarea Universităţii româneşti...*, pp. 20–21; Ion Nistor, *op. cit.*, p. 388.

[2373] Vladimir Trebici, *Universitatea...*, p. 6. În anul 1935/1936 numărul studenţilor din România era de 38 000, studenţii bucovineni deţinând 7% din acest total.

Facultatea de Științe)[2374]; – accesul celorlalte naționalități la învățământul superior era nestingherit; – majoritatea studenților provenea din spațiul românesc, dar la universitate veneau și studenți din țările vecine[2375]. În perioada interbelică mulți dintre studenți proveneau de la liceele din Bucovina: Liceul „Aron Pumnul", Liceul Real Ortodox „Mitropolit Silvestru" (ambele din Cernăuți), Liceul „Ștefan cel Mare" (Suceava), Liceul „Eudoxiu Hunnuzachi" (Rădăuți), Liceul „Lațcu-Vodă" (Siret), Liceul „Dragoș-Vodă"(Câmpulung Moldovenesc) etc.[2376]. La universitate se înscriau și absolvenți din Basarabia[2377], Transilvania, Banat; absolvenți ai instituțiilor teologice sau teologico-pedagogice din Caransebeș, Arad, Cluj, Sibiu veneau la Universitatea din Cernăuți în vederea obținerii licenței și a doctoratului. Tot aici veneau absolvenții seminariilor teologice din Oltenia, Moldova, Basarabia[2378].

Modalitățile de desfășurare a cursurilor și seminariilor au fost reglementate prin „Regulamentul de activitate al facultăților și catedrelor", confirmat după adoptarea legii cu privire la recunoașterea Universității din Cernăuți ca persoană juridică (28 octombrie 1924). Aceste documente cuprindeau programul de lucru, efectuarea examenelor anuale de stat și doctorat, reguli de înscriere, de frecvență la cursuri, seminarii, lucrări practice, programele diverselor cursuri etc. La universitate puteau studia doar persoanele care au terminat liceul și aveau bacalaureatul, durata cursurilor fiind de patru ani, lecțiile neținându-se pe ani de studiu, separat. Anul de învățământ începea în 1 octombrie și se termina în 1 iulie, vacanțele fiind fixate între 24 decembrie și 7 ianuarie. La înscriere se plăteau mai multe taxe: pentru folosirea bibliotecii (20 lei), frecventarea cursurilor (50 lei), necesități de cancelarie (10 lei). Studenții trebuiau să parcurgă bibliografia și să elaboreze lucrări de licență. Cu două săptămâni înainte de începerea anului universitar se publicau programele cursurilor și lucrărilor practice de seminar, studenții fiind obligați să fie prezenți cel puțin zece ore pe săptămână la cursuri și seminarii în specialitatea aleasă. Între 1 și 20 iunie se susțineau examenele anuale; cei ce nu erau admiși la sesiune puteau susține aceste examene între 1 și 20 octombrie sau 1 și 15 decembrie; studenții care în curs de doi ani nu-și susțineau aceste examene erau exmatriculați. Pentru susținerea fiecărui examen se plătea o taxă de 30 de lei[2379].

Cursurile universitare puteau fi susținute numai de profesori titulari sau suplinitori. Doctorii și docenții în știință puteau suplini, de regulă, pentru două săptămâni. Problemele tratate nu trebuiau să parcurgă o anumită materie. Profesorii își puteau multiplica cursurile (la editurile „Glasul Bucovinei", „Mitropolitul Silvestru" și la Tipografia Universității). Între anii 1923 și 1924, de exemplu, pentru publicarea cursurilor s-a alocat suma de 150 000 de lei (așa s-au editat cursurile lui Leca Morariu, *Mihai Eminescu și Ion Creangă*, Dimitrie Marmeliuc, *Homer și drama greacă antică* etc.); între anii 1927 și 1929 s-au alocat 50 000 de lei pentru publicarea cursurilor lui Traian Brăileanu, *Sociologie generală*, Teofil Sauciuc-Săveanu, *Cercetări arheologice ale ultimilor ani ai Orientului clasic*, Leca Morariu, *Istroromânii* etc.[2380].

La terminarea studiilor, universitatea elibera două tipuri de diplome: de licență și de doctorat. Licența avea două categorii; generală (cu specialitățile drept, teologie, filosofie, științele naturii) și specială (matematică, biologie, filologie, istorie etc.). Licenţa generală reprezenta un grad ştiinţific care permitea înscrierea candidaţilor la examenul de doctorat; licenţa de specialitate pregătea profesori de liceu sau gimnaziu, cu posibilitatea predării unor obiecte înrudite, prin combinarea unor grupe de materii (fizică-matematică, chimie-biologie, istorie-sociologie etc.). Pentru examenul de licenţă se plătea o taxă de 200 de lei, diploma era acordată în numele M.S. Regelui, purta sigiliul facultăţii şi era semnată de ministrul Instrucţiunii Publice, decanul facultăţii respective şi comisia examinatoare, din care făceau parte cel puţin trei profesori.

[2374] Grigore Bostan, *op. cit.*, pp. 81–82. În 13 august 1938, se adoptă o lege conform căreia studenții care timp de doi ani consecutiv n-au trecut examenele unui an de studii urmau să fie exmatriculați. De aceea numărul lor a scăzut cu 650 față de 1937, reprezentând, în 24 octombrie 1939, 1 959 de studenți.

[2375] În perioada austriacă, la universitate majoritatea studenților provenea din Bucovina. Astfel, dacă în anul 1875/1876, din numărul total al studenților, 109 (61,6%) erau bucovineni, 55 (31,0%) erau galițieni, 2 (1,12%) din România și 11 (6,2%) din alte țări, atunci în anul 1899/1900, din Bucovina erau înscriși 293 (74,74%) de studenți, din Galiția 66 (16,83%), din România 6 (1,53%) și 27 (6,88%) din alte țări. Această tendință s-a păstrat și după Primul Război Mondial. De pildă, în anul 1919/1920, erau 1 328 (79,47%) de studenți bucovineni, 250 (14,96%) basarabeni, 48 (2,87%) polonezi, 39 (2,33%) din Regatul României, 3 (0,17%) din Transilvania și 3 (0,17%) din alte țări. Cf. Anton Norst, *op. cit.*, p. 13; *Inaugurarea Universității românești...*, pp. 20–21.

[2376] Față de perioada austriacă, rețeaua școlilor de tip liceal s-a extins. Dacă în anii 1913/1914 existau 16 licee în Bucovina, cu 1 500 de cadre și 7 250 de elevi (24% români), în 1927/1928 existau 20 licee, cu 7 800 de elevi (58,5% români). În anii 1936/1937 existau 35 de școli secundare (licee, gimnazii, școli normale, gimnazii industriale), cu 8 257 de elevi (54% români). Sigur că unii dintre absolvenții liceelor bucovinene se îndreptau și spre instituțiile de învățământ superior din București, Timișoara, Cluj, Iași sau spre universități din străinătate, generând acel fenomen de „mobilitate estudiantină", cu efecte culturale pozitive. Cf. Vladimir Trebici, *op. cit.*, p. 7.

[2377] Aceasta va dispune de instituții de învățământ superior din 1926 (Facultatea de Teologie) și 1933 (Facultatea de Agronomie), subordonate universității ieșene. Cf. Ștefan Ciobanu, *Basarabia. Populația. Istoria. Cultura*, București, Editura Clio, 1992, p. 83.

[2378] Vladimir Trebici, *op. cit.*, p. 7.

[2379] CU, pp. 77, 78.

[2380] *Ibidem*, p. 78.

Candidatul pentru obţinerea titlului de doctor – toţi absolvenţii cu licenţă aveau dreptul să se înscrie la doctorat – trebuia să prezinte o disertaţie asupra unui subiect ales din materiile facultăţii şi confirmat de profesorul din specialitatea respectivă. Examenul de doctorat consta în susţinerea orală a tezei şi într-un examen de specialitate. Diploma conţinea menţiunea *cum laude* sau *magna cum laude*. Pentru examenul de doctorat se plătea o taxă de 250 de lei, iar pentru diplomă 160 de lei. Aceasta era eliberată în numele M.S. Regelui, tipărită în două limbi: română şi latină (pentru studenţii străini), purta sigiliul universităţii şi era semnată de ministrul Instrucţiunii Publice, rectorul universităţii, decanul şi profesorul conducător al lucrării. Examenele de licenţă şi doctorat presupuneau o pregătire temeinică; pentru anul de studii 1933/1934, de exemplu, au obţinut licenţa 280 de studenţi (138 la Teologie, 50 – Drept, 53 – Litere-Filosofie, 39 – Ştiinţe) şi titlul de doctor 15 licenţiaţi (opt în drept, cinci în litere şi doi în ştiinţe), numărul studenţilor înscrişi în 1930/1931 fiind de 2 000; în anul 1937/1938 universitatea a promovat 521 de licenţiaţi (84% români), dintre care zece au obţinut şi titlul de doctor, din numărul de 3 207 studenţi înscrişi în anul 1933/1934; în anul de studii 1938/1939 au fost promovaţi doctori în ştiinţă 17 licenţiaţi[2381].

Studenţii erau organizaţi în societăţi studenţeşti, care aveau o tradiţie mai veche, din perioada germană a universităţii. Atunci, potrivit tradiţiei studenţeşti din spaţiul cultural german, au luat fiinţă diferite societăţi, majoritatea naţionale, ale românilor, germanilor, ucrainenilor, evreilor, polonezilor: – „Arboroasa" (1875), „Junimea" (1878), „Bucovina" (1880), „Academia Ortodoxă" (1884), „Dacia" (1905), „Moldova" (1910), „Arboroasa" (1921); – „Akademische Lesehalle" (1875), „Austria" (1875), „Gothia" (1876), „Alemannia" (1877), „Arminia" (1879), „Franconia" (1890), „Teutonia" (1903), „Katholische Deutsche Verbindung Unitas" (1891), „Katolische Deutsche Verbindung Franconia" (1906); – „Sojuz" (1875); „Sicz" (1902), „Zaporoje" (1910), „Ciornomore" (1913); – „Hasmonea" (1891), „Zefira" (1897), „Hebronia" (1899), „Humanitas" (1900), „Emunah" (1903), „Heatid" (1918); – „Ognisko" (1885), „Lechia" (1910). Relaţiile dintre aceste societăţi studenţeşti erau reglementate prin convenţii, în spiritul respectului reciproc şi al colegialităţii (s-a vorbit chiar de existenţa unui model cultural bucovinean, favorizat de legăturile care s-au stabilit între aceste societăţi aparţinând diferitelor naţionalităţi)[2382]. Societăţile studenţeşti româneşti şi-au desfăşurat activitatea în spiritul ataşamentului faţă de cultura şi istoria naţională, principii care au devenit şi mai actuale în perioada interbelică.

După unirea Bucovinei cu România studenţii români din Cernăuţi s-au reorganizat. Şedinţa societăţilor studenţeşti, din martie 1919, şi-a propus o nouă orientare, prin elaborarea unor principii generale de reorganizare – organizarea unui Centru studenţesc, desăvârşirea operei de consolidare naţională, neamestec în politică. La Adunarea generală a studenţilor români din Cernăuţi s-a hotărât înfiinţarea Centrului Studenţesc „Arboroasa" (23 martie 1919), care a încercat să unească toate societăţile studenţeşti. Acest lucru nu a fost posibil, „Arboroasa" devenind cerc studenţesc în 1921. Acesta a organizat, printre altele, la Roşa, o Academie populară, devenită, cu sprijinul universităţii cernăuţene (catedra de sociologie), „Universitate ţărănească", care a ţinut cursuri de popularizare a rezultatelor investigaţiilor ştiinţifice ale profesorilor cernăuţeni şi conferinţe pe diverse teme culturale[2383]. În perioada interbelică au activat „Academia Ortodoxă" – societatea studenţilor teologi, „Dacia"[2384], „Junimea" (care a contribuit la organizarea unei Universităţi libere la Câmpulung

---

[2381] Ovidiu Bozgan, *op. cit.*, p. 352, nota 66; Grigore Bostan, *op. cit.*, p. 82; Vladimir Trebici, *op. cit.*, p. 6; CU, p. 81.

[2382] Vladimir Trebici, *op. cit.*, p. 6; Mircea Grigoroviţă, *Învăţământul...*, pp. 165–170.

[2383] „Glasul Bucovinei", anul II, 10/23 februarie, 1919, p. 2; 26 februarie/11 martie, 1919, p. 2; 13/26 martie 1919, p. 2; Grigore Bostan, *op. cit.*, p. 83.

[2384] Pentru istoricul Societăţii „Dacia", vezi monografia lui Filaret Doboş, *Societatea Academică Română „Dacia". 25 ani de viaţă studenţească, 21 mai 1905 – 21 mai 1930*, f.e., f.l., 1930.

Moldovenesc, între anii 1934 şi 1935, unde renumiţi oameni de cultură au susţinut prelegeri)[2385]. Alături de acestea şi-au desfăşurat activitatea şi societăţi ale minorităţilor naţionale: „Franconia”, „Zaporoje”, „Ciornomore”, „Ognisko”, „Lehia”[2386]. Aceste societăţi şi-au încetat activitatea în 1938, când au fost desfiinţate[2387].

În ceea ce priveşte sistemul de ajutor material şi asistenţă socială acordate studenţilor, regulamentul pentru acordarea de burse în ţară şi străinătate, publicat în 20 septembrie 1923 („Monitorul oficial”, nr. 137), prevedea acordarea de burse în valoare de 1 000 de lei, 600 de lei şi semiburse de 300 de lei; bursele se acordau în funcţie de note şi prin concurs (se susţinea o probă la limba română sau, când era nevoie, la limba maternă şi la specialitatea respectivă), între 1 şi 15 octombrie, în prezenţa unei comisii formată din profesori numiţi de Ministerul Instrucţiunii Publice. Din darea de seamă a rectorului Valerian Şesan aflăm că, în anul de studii 1923/1924, din aproximativ 1 500 de studenţi, au beneficiat de burse lunare 125; în 1933/1934, 245 de studenţi au obţinut burse integrale, iar 169 semiburse, din totalul de 3 207 studenţi. Studenţii mai primeau burse acordate de Primăria oraşului Cernăuţi, Consiliul eparhial al Mitropoliei Ortodoxe, Fundaţia Universitară „Regele Ferdinand I”[2388].

În perioada românească a universităţii cernăuţene s-a dezvoltat şi serviciul de asistenţă socială, un merit deosebit revenindu-i lui Ion Nistor, care a iniţiat o veritabilă politică socială universitară (acesta a fost şi ministru în anumite perioade în guvernul României, lucru care a facilitat acţiunile lui de întărire a bazei materiale şi sociale ale universităţii). Din 1921 a luat fiinţă sistemul de asistenţă socială a studenţilor, când un comitet compus din profesori şi studenţi se îngrijea de studenţii bolnavi. În anul de studii 1933/1934, Senatul universităţii a hotărât înfiinţarea unui Oficiu universitar, cu un birou permanent de informaţii, care avea patru secţiuni: asistenţă socială, medicală, sportivă, plasare şi îndrumare profesională. În 1936 s-a inaugurat Laboratorul de psihotehnică, iar din 1938 a funcţionat un Serviciu de orientare profesională şi asistenţă psihotehnică academică, condus de Alexandru Ieşan, Traian Chelariu şi Pauliuc Burlă. Aici s-au întocmit fişe antropologice pentru studenţi şi s-au efectuat examene psihologice experimentale pentru testarea aptitudinilor celor ce se orientau spre învăţământul profesional. În octombrie 1937 s-a inaugurat Preventoriul studenţesc de la Gura-Humorului, prima instituţie de acest fel din România[2389].

Baza materială a universităţii a fost consolidată în perioada românească (în 1918, universitatea dispunea de două clădiri, construite de Fondul religionar ortodox român şi Primăria oraşului Cernăuţi; Facultatea de Teologie se afla în complexul Reşedinţei Mitropolitane). Aceasta dispunea de trei cămine studenţeşti, proprietăţi în Cernauca (aici a fost organizată o colonie de vară pentru odihna studenţilor); în 1925, la insistenţele lui Ion Nistor, Ministerul Instrucţiunii Publice cedează un teren de 6 000 de metri în Cernăuţi, pentru construirea unui local al Universităţii[2390].

În activitatea universităţii, un rol important l-a avut biblioteca. Originile acesteia sunt plasate în perioada austriacă, când, la 1852 a luat fiinţă Biblioteca Ţării, cuprinzând aproximativ 2 000 de volume. În 1875 biblioteca a fost integrată universităţii, având atunci 15 544 de volume, la care s-au adăugat şi altele, din bibliotecile particulare, cumpărate de guvern, însumând 31 306 cărţi. În anii ce au urmat, fondurile bibliotecii au crescut (în anul 1913 biblioteca a primit încă 7 000 de volume)[2391]. În timpul Primului Război Mondial, deşi s-a decis evacuarea şi transferarea ei la Viena, biblioteca a rămas intactă, trecând fără dificultăţi sub administraţie românească. Odată cu exodul profesorilor germani de la universitatea cernăuţeană s-a încercat şi evacuarea bibliotecii, însă, la insistenţele lui Ion Nistor, biblioteca şi-a continuat activitatea. Între cele două războaie mondiale biblioteca a fost condusă de Nectarie Cotlarciuc (1919–1923), Constantin Mandicevschi (1923–1930)[2392] şi Eugen Păunel (1930–1940)[2393].

[2385] Societatea a editat în perioada austriacă „Gazeta pentru popor «Deşteptarea»”, care a reapărut între anii 1921 şi 1922, având un conţinut variat, predominând subiectele de istoria românilor şi de teologie. Cf. Mircea Grigoroviţă, *op. cit.*, p. 159.

[2386] CU, p. 82.

[2387] Perioada anilor 1930–1940 a fost dominată de frământări politice care nu au ocolit universitatea cernăuţeană. Criza morală în care se afla România a generat o reacţie de natură naţionalistă, care s-a manifestat în rândurile studenţilor bucovineni, mulţi dintre aceştia fiind adepţi ai mişcării legionare. Tudose Popescu, liderul studenţilor bucovineni, a fost unul dintre fondatorii mişcării legionare, făcând parte din primul grup de legionari închişi la Văcăreşti, în 1924. În anul 1938, mişcările studenţeşti iau amploare, festivitatea de deschidere a anului universitar fiind transformată într-o manifestare prolegionară, cerându-se eliberarea colegilor arestaţi. Cf. Ovidiu Bozgan, *op. cit.*, p. 352, nota 65; N. Ciachir, *Din istoria Bucovinei (1775–1944)*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1993, pp. 113, 114.

[2388] CU, p. 79; Grigore Bostan, *op. cit.*, p. 80; Romulus Cândea. *op. cit.*, p. 271.

[2389] Ovidiu Bozgan, *op. cit.*, pp. 352–354; Romulus Cândea, *op. cit.*, p. 271; Mircea Grigoroviţă, *Universitatea...*, pp. 127, 128.

[2390] Ovidiu Bozgan, *op. cit.*, p. 351.

[2391] *Ibidem*, p. 353, nota 68; Mircea Grigoroviţă, *Învăţământul...*, p. 161; Eugen I. Păunel, „Biliboteca Universităţii din Cernăuţi”, în „Boabe de grâu”, anul IV, nr. 4, 1933, p. 230; „Glasul Bucovinei”, anul II, 9 octombrie 1919, p. 3.

Biblioteca universităţii a avut şi o rodnică activitate ştiinţifică, organizând manifestări şi expoziţii ştiinţifice. Din 1923 biblioteca a realizat o colecţie de cărţi şi reviste pedagogice apărute în ţară; în mai 1934, biblioteca, răspunzând invitaţiei Fundaţiei Culturale Regale, a organizat expoziţia „Bucovina în cărţi şi icoane", prezentând monografii istorice şi geografice despre Bucovina, reviste, dicţionare, calendare vechi etc.; expoziţia din 1925 a avut ca temă răscoala lui Horea, Cloşca şi Crişan, prezentând piese şi documente necunoscute până la acea dată; în acelaşi an s-au organizat „Săptămâna cărţii", o expoziţie închinată istoriei şi literaturii cehoslovace etc.[2394].

Pe lângă Biblioteca Universităţii din Cernăuţi s-au creat şi biblioteci seminariale de specialitate (printre acestea s-a remarcat biblioteca seminarului de istoria românilor, înfiinţată în anul 1919 de către Ion Nistor, care, în 1937, avea un fond de 3 331 de lucrări)[2395] îmbogăţite cu carte românească, în întreaga perioadă interbelică înregistrându-se o dublare a numărului de cărţi, rod al politicii culturale promovate de statul român. În iunie 1918, biblioteca avea un fond de 230 928 de volume, care a înregistrat creşteri: 1919 – 222 000 de tomuri şi 14 000 de lucrări ale bibliotecii Facultăţii de Teologie[2396]; în urma apelului lansat de Universitatea din Cernăuţi, „Daţi-ne carte românească", publicat în ziarele şi revistele din ţară[2397], fondul de carte a crescut: în 1927 biblioteca avea 312 252 de volume, din care 60 807 în limba română (19,5%), până în 1932 biblioteca îmbogăţindu-se cu alte volume. În 1935/1936 biblioteca avea 420 140 de volume, la egalitate cu fondurile Academiei Române (fără manuscrise)[2398]. Din acest an încep şi lucrările pentru ridicarea unui nou edificiu al bibliotecii (până atunci biblioteca funcţiona în incinta Facultăţii de Drept), depozitul de carte fiind construit pentru a adăposti până la 1 000 000 de volume. Din 1939 aici a funcţionat o legătorie şi Tipografia Universităţii. În 1938, biblioteca avea 472 259 de volume (din care 180 107 în limba română), în 1939 – 495 121 de volume, ajungând să dispună, în preajma celui de al Doilea Război Mondial, de un fond de peste 540 000 de volume, fiind considerată a doua bibliotecă a României, după cea a Academiei Române[2399].

În vremea celui de al doilea Război Mondial şi a ocupaţiei ruseşti (1940–1941), au fost transferate la Lemberg 31 283 de volume de la secţia Facultăţii de Drept, readuse în 1943, tezaurul bibliotecii fiind îmbogăţit cu aproximativ 90 000 de cărţi ruseşti[2400].

***

În contextul evoluţiei societăţii româneşti în perioada interbelică, Universitatea din Cernăuţi s-a impus în circuitul valorilor culturale prin prestigioasa activitate pe care a desfăşurat-o. Situaţia specifică cu care această instituţie s-a confruntat până la 1918 ţinea de imposibilitatea unei dezvoltări culturale fireşti, prin caracterul german care i s-a atribuit. Accesul la valorile culturii germane, văzut ca o „posibilitate a realizării unei gândiri europene" (Rudolf Wagner), a fost un fenomen cu implicaţii mai largi, care nu a împiedicat intelectualitatea românească din Bucovina să cultive ideea naţională, rolul societăţilor studenţeşti fiind relevant în acest sens. După anul 1918, universitatea cernăuţeană a fost restructurată în spiritul ideii promovării românităţii şi a creării de elite dedicate consolidării naţiunii. Acest proces de restructurare, bazat pe politica centralistă a guvernărilor liberale, de impunere a modelului din Vechiul Regat în sistemul de învăţământ al provinciei, a determinat reacţii negative în rândul unor reprezentanţi ai elitei bucovinene, care acuzau „românizarea" universităţii, liberalul Ion Nistor fiind considerat unul dintre artizanii acestei acţiuni.

[2392] Venit de la Universitatea din Viena, Constantin Mandicevschi a introdus o metodă modernă a întocmirii cataloagelor sistematice şi topografice. Tot el a elaborat şi proiecte de lege cu privire la funcţionarea bibliotecilor, prezentate spre examinare la consfătuirea bibliotecarilor din România, organizată la Cernăuţi, în iunie 1922, multe dintre inovaţiile sale fiind aplicate în bibliotecile din România. Cf. Grigore Bostan, *op. cit.*, pp. 83–84.

[2393] Dimitrie Vatamaniuc, „Eugen Păunel şi activitatea sa", în „Analele Bucovinei", anul I, nr. 2, 1994, pp. 269–277.

[2394] „Junimea literară", anul XII, nr. 11–12, 1923, p. 464; Mircea Grigoroviţă, *Universitatea...*, p. 125.

[2395] Doina Huzdup, „Ion Ion Nistor şi rolul său în viaţa culturală a Cernăuţiului", în „Analele Bucovinei", anul I, nr. 2, 1994, p. 246.

[2396] „Glasul Bucovinei", anul II, 9 octombrie 1919, p. 3.

[2397] „Junimea literară", anul XIII, nr. 7–8, 1924, p. 392. Conform deciziei Parlamentului României din 27 noiembrie 1922, biblioteca primea gratuit câte un exemplar din producţia fiecărei edituri din ţară; de asemenea, s-au obţinut şi lucrări din străinătate: Franţa, Germania, Italia, Polonia, U.R.S.S., Liga Naţiunilor. Între 1923 şi 1924, s-a întocmit de către Ministerul Instrucţiunii Publice o donaţie bugetară extraordinară pentru acoperirea lipsei de carte românească, completată şi prin donaţiile Academiei Române, Casei Şcoalelor, donaţii publice. Cf. CU, p. 82; Eugen I. Păunel, *op. cit.*, p. 235.

[2398] Romulus Cândea, *op. cit.*, p. 273; Eugen I. Păunel, *op. cit.*, p. 235; Mircea Grigoroviţă, *Învăţământul...*, p. 161; Ovidiu Bozgan, *op. cit.*, p. 353, nota 68.

[2399] Ion Nistor, *Zece ani de activitate universitară...*, pp. 390–391; Mircea Grigoroviţă, *Universitatea...*, p. 124; CU, p. 82; Vladimir Trebici, *op. cit.*, p. 6; Mircea Grigoroviţă, *Învăţământul...*, p. 161.

[2400] *Biblioteca Universităţii din Cernăuţi, 6 VII 1942 – 30 IX 1942. Raport prezentat de dr. Teodor Balan, directorul bibliotecii*, Cernăuţi – Lemberg, 1942, p. 1; Ion Nistor, *op. cit.*, pp. 390–391.

Calitatea învăţământului universitar cernăuţean, care a format o elită intelectuală şi politică, activitatea didactico-ştiinţifică a profesorilor, creatori de şcoală (de istorie, teologie, chimie, biologie, matematică, fizică), recunoscută nu numai în Bucovina, o parte dintre ei membrii ai Academiei Române (Ion Nistor, Eugen Herzog, Alexe Procopovici, Teofil Sauciuc-Săveanu, Al. Tzigara-Samurcaş, Mihai Guşuleac, Constantin Hurmuzachi, Eugen Bădărău, Simeon Stoilov, Gheorghe Vrânceanu, Miron Nicolescu), ecumenismul academic bucovinean (relaţiile interconfesionale între ortodocşi, romano-catolici, evanghelici, mozaici şi raporturile interetnice între români, ucraineni, germani, evrei şi polonezi şi-au găsit la Facultatea de Teologie un bun teren de manifestare, oferind, cum aprecia Vladimir Trebici, „un exemplu tipic de integrare între etnii, cu preţuirea valorilor culturale ale fiecăruia"), prestigiul acestei instituţii în străinătate[2401], toate acestea au fost coordonate ale dezvoltării universităţii româneşti din Cernăuţi în sprijinul ideii de progres cultural care a marcat întreaga perioadă interbelică.

[2401] S-au dezvoltat legături ştiinţifice ale universităţii cernăuţene cu instituţii de învăţământ superior din străinătate (Franţa, Italia, Spania, Germania etc.). Astfel, la Cernăuţi vor conferenţia Oliver Martin – profesor la Facultatea de Drept din Paris, Guido Calza – profesor la Universitatea din Roma, Giacomo de Voto – profesor de glotologie indoeuropeană la Universitatea din Florenţa, Aimé Cotlon – profesor de fizică la Sorbona şi preşedinte al Academiei de Ştiinţe din Franţa, H. Focillon – filolog la Universitatea din Sorbona. Cf. Doina Huzdup, *op. cit.*, p. 254; Mircea Grigoroviţă, *op. cit.*, p. 163. Între anii 1933 şi 1938, au fost proclamaţi *doctor honoris causa* ai universităţii nouă oameni de ştiinţă din străinătate. Cf. Ion Nistor, *op. cit.*, p. 385.

ENCICLOPEDIA BUCOVINEI ÎN STUDII ŞI MONOGRAFII

COLECŢIE FONDATĂ ÎN ANUL 1996

1) Nicolai Grămadă, *Toponimia minoră a Bucovinei*, vol. I–II, îngrijirea ediţiei, studiul introductiv, bibliografia, notele şi indicele: Ion Popescu-Sireteanu, introducere: D. Vatamaniuc, Bucureşti, Editura Anima, 1996, 366 + 374 p. + 26 p. cu facsimile + *Harta Bucovinei* (politică şi administrativă post 1994).

2) *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice şi demografice*, ediţie bilingvă îngrijită, cu introduceri, postfeţe, note şi comentarii de acad. Radu Grigorovici, prefaţă de D. Vatamaniuc, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1998, 464 p.

3) Ştefan Purici, *Mişcarea naţională românească în Bucovina între anii 1775–1861*, cuvânt-înainte de Mihai Iacobescu, Suceava, Editura „Hurmuzachi" – Liga Tineretului Român din Bucovina, 1998, 272 p.

4) Mircea Pahomi, *Biserici şi schituri ortodoxe româneşti din Ţinutul Cernăuţi. Din istoria Bisericii Ortodoxe Române în nordul Bucovinei. Episcopia de Rădăuţi*, Suceava, Editura „Hurmuzachi"– Liga Tineretului Român din Bucovina, 1998, 272 p. + 28 planşe cu reproduceri după fotografii.

5) Constantin Morariu, *Cursul vieţii mele. Memorii*, ediţie îngrijită, prefaţă, microbiografii, glosar şi note: prof. univ. dr. Mihai Iacobescu, traducerea, rezumatul lucrării şi verificarea textelor în limba germană: lector dr. Gina Măciucă, indice general: Veronica Iacobescu, Suceava, Editura „Hurmuzachi" – Liga Tineretului Român din Bucovina, 1998, 198 p. + 15 planşe cu facsimile.

6) Mircea A. Diaconu, *Mişcarea „Iconar". Literatură şi politică în Bucovina anilor '30*, Iaşi, Editura Timpul, 1999, 220 p.

7) *Bucovina în prima descriere fizico-politică. Călătorie prin Carpaţii Dacici (1788–1789)*, ediţie bilingvă îngrijită, cu introduceri, postfeţe, note şi comentarii de acad. Radu Grigorovici, prefaţă de D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, Rădăuţi, Editura Septentrion, 2002, 136 p. + 14 planşe cu reproduceri după vignete şi desene colorate.

8) Ştefan Purici (editor), *Procese politice, sociale, culturale şi economice în Bucovina, 1861–1918. Aspecte edificatoare pentru o Europă unită?*, Materialele Conferinţei Ştiinţifice Internaţionale, Rădăuţi, 20–22 septembrie 2000, Suceava, Editura Universităţii, 2002, 264 p.

9) Marian Olaru, *Mişcarea naţională a românilor din Bucovina la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea*, cuvânt-înainte de prof. univ. dr. Gheorghe Platon, membru al Academiei Române, Rădăuţi, Editura Septentrion, 2002, 256 p.

10) Valerian I. Procopciuc, *Suceviţa – sat al Obcinilor Bucovinei şi gropniţă a Movileştilor*, cuvânt-înainte de D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, [Cuvânt de încheiere: Vasile I. Schipor], Rădăuţi, Editura Septentrion, 2003, 312 p. + 27 planşe cu reproduceri după fotografii şi facsimile.

11) Petru Bejinariu (coord.), *Familia Isopescu în mişcarea naţională din Bucovina*, cuvânt-înainte de D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, Rădăuţi, Editura Septentrion, 2004, 262 p.

12) Petru Bejinariu, *Eugen Botezat şi şcoala de biologie de la Cernăuţi*, cuvânt-înainte de prof. univ. dr. Constantin Toma, m. c. al Academiei Române, Rădăuţi, Editura Septentrion, 2005, 152 p.

13) Teodor Balan, *Istoria teatrului românesc în Bucovina*, ediţie după manuscrise de D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005, 276 p.

14) Daniel Hrenciuc, *Continuitate şi schimbare. Integrarea minorităţilor naţionale din Bucovina istorică în Regatul României Mari (1918–1940)*, vol. I, *Perspectiva naţional-liberală (1918–1928)*, Rădăuţi, Editura Septentrion, 2005, 240 p.

15) Elena Olaru, Marian Olaru (coordonatori), *Colegiul Tehnic Rădăuţi. Studiu monografic*, cu o postfaţă de Vasile I. Schipor, Rădăuţi, Editura Septentrion, 2005, 326 p.

16) Teodor Balan, *Documente bucovinene*, vol. VII–IX, ediţie îngrijită, note şi comentarii de prof. univ. dr. Ioan Caproşu, indici de nume şi de materii de Arcadie Bodale, prefaţă de D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, postfaţă de prof. univ. dr. Pavel Ţugui, Iaşi, Editura Taida, 2005–2006, 318 + XVI + 164 p.

17) *Bucovineni împotriva comunismului: fraţii Vasile şi George Motrescu*, ediţie îngrijită, note şi comentarii de Marian Olaru, prefaţă de D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, postfaţă de Vasile I. Schipor, [indice de nume de Rodica Iaţencu], Suceava, Editura Universităţii, 2006, 344 p.

18) *Claudiu Isopescu, mesager al spiritualităţii româneşti în Italia*, I. *Corespondenţă (1926–1942)*, ediţie, prefaţă şi studiu introductiv de D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, notă asupra ediţiei de Elena Pascaniuc, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2006, 246 p.

19) Acad. Radu Grigorovici, *Bucovina între milenii. Studii şi documente*, cuvânt-înainte: D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, ediţie îngrijită de Rodica Marchidan şi Rodica Iaţencu, indice de nume de Rodica Iaţencu, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2006, 492 p.

20) D. Vatamaniuc, *Bucovina între Occident şi Orient. Studii şi documente*, cuvânt-înainte de acad. Ştefan Ştefănescu, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2006, 688 p.

21) Teodor Balan, *Die Geschichte des deutschen Theaters in der Bukowina. 1825–1877. Istoria teatrului german în Bucovina, 1825–1877*, editată după manuscrise de către D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, traducere din limba germană de Ida Alexandrescu, Bucureşti, Editura Anima, 2007, 208 p.

22) Vasile I. Schipor, *Bucovina istorică. Studii şi documente*, cuvânt-înainte de D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2007, 642 p. + 40 planşe cu facsimile şi reproduceri după lucrări de artă.

23) Teodor Balan, *Lupta pentru Tricolor. Un capitol din istoria politică a Bucovinei, 1898–1904*, ediţie îngrijită, comentarii, cronologie şi indice de nume de prof. dr. Marian Olaru, prefaţă de prof. univ. dr. Pavel Ţugui, traducerea textelor din limba germană de Ştefăniţa-Mihaela Ungureanu, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2007, 306 p.

24) Dimitrie Onciul, *Scrieri istorice despre Bucovina şi Transilvania şi studii lexicografice*, cuvânt-înainte de acad. Radu Grigorovici, ediţie, studiu introductiv, note şi comentarii de D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, [indice de nume de Rodica Iaţencu], Bucureşti, Editura Academiei Române, 2007, 278 p.

25) Petru Bejinariu, *Constantin N. Hurmuzachi – om de ştiinţă şi om politic*, prefaţă de prof. univ. dr. Constantin Toma, m. c. al Academiei Române, postfaţă: Anatolie-Alexandru Hurmuzachi, membru al Academiei de Ştiinţe a Republicii Moldova, Rădăuţi, Editura Septentrion, 2007, 202 p.

26) Filimon Rusu, *Amintiri. Oameni şi locuri din Ţara Fagilor*, cuvânt-înainte de D. Vatamaniuc, m. o. al Academiei Române, ediţie îngrijită, studiu introductiv, note şi comentarii, tabel cronologic [şi album], *Filimon Rusu şi Bucovina în care a trăit*, de Vasile I. Schipor, indice de nume de Rodica Iaţencu, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2009, 300 p.

27) Petru Bejinariu (coordonator), *Ion T. Tarnavschi – biolog, întemeietorul Şcolii de palinologie*, cuvânt-înainte de Constantin Toma, m. c. al Academiei Române, Suceava, Editura Universităţii „Ştefan cel Mare”, 2009, 238 p.

28) Constantin Hrehor, *Silvestru Morariu-Andrievici*, cuvânt-înainte de prof. univ. dr. Mihai Iacobescu, Iaşi, Editura Timpul, 2009, 168 p. + 60 de planşe cu facsimile şi reproduceri după fotografii.

29) Dan Camer, *Mazilii şi răzeşii din Bucovina. Studiu istoric şi statistic elaborat pe baza materialelor recensămintelor moldoveneşti din anii 1772–1773 şi 1774*, cuvânt-înainte de Vasile I. Schipor, Buzău, Editura Omega, 2009, 258 p.

30) Ilie Dugan-Opaiţ, *Familia Dugan din Cireş-Opaiţeni*, ediţie îngrijită, studiu introductiv, notă asupra ediţiei, comentarii, glosar, postfaţă, anexe şi album: Vasile I. Schipor, indice de nume: Rodica Iaţencu, Rădăuţi, Editura Septentrion, 2009, 638 p.

31) Al. Bocăneţu, *Istoria oraşului Cernăuţi pe timpul Moldovei*, studiu introductiv de Ştefan Purici, notă asupra ediţiei şi indice de nume: Rodica Iaţencu, Cernăuţi, Editura Zelena Bukovyna, 2010, 116 p. + *Planul oraşului Cernăuţi*, tipărit de D. Werenka, în 1898, după *Protocolul Pitzelli* (1787).

32) Tudor Nandriş, *Jurnal de campanie. 1939–1945*, cuvânt-înainte de prof. univ. dr. Ştefan Purici, ediţie îngrijită, studiu introductiv, notă asupra ediţiei şi comentarii: Iulia Brânză, indice de nume: Rodica Iaţencu, Rădăuţi, Editura Septentrion, 2010, 224 p.

33) Dimitrie Vatamaniuc, Constantin Hrehor, *Convorbiri sub scara cu îngeri*, cuvânt-înainte: acad. Eugen Simion, Iaşi, Editura Timpul, 2010, 405 + 147 p. cu anexe.

34) Constantin Hrehor, *Letopisețul de mătase. Episcopul Gherasim Putneanul și Bucovina*, cuvânt-înainte: Grigore Ilisei, Rădăuți, Editura Septentrion, 2012, 452 p. + 26 planșe cu reproduceri după fotografii + 6 planșe cu facsimile.

35) Constantin Hrehor, *Muntele mărturisitor. Anii rezistenței, anii suferinței. Convorbiri cu Gavril Vatamaniuc*, ediția a II-a revăzută, prolog de Dan Puric, studiu introductiv de dr. Marian Olaru, postfață de Vasile I. Schipor, Suceava, f. ed., 2012, 308 p. + 13 planșe cu reproduceri după fotografii + 3 p. *Curriculum vitae Constantin Hrehor.*

36) Arthur Loebel, *Geschichtliche Entwicklung des Eisenbades Dorna / Evoluția istorică a băilor feroase Dorna*, ediție bilingvă îngrijită, notă asupra ediției și indice de nume: Ovidiu Bâtă, traducerea textului german: Ștefănița-Mihaela Ungureanu, Iași, Editura Terra Nostra, 2012, 280 p.

37) Constantin Hrehor, *Grănicești. Un sat sub pecete domnească*, cuvânt-înainte, *Carte pentru inimă și minte*, de prof. univ. dr. Mihai Iacobescu, Iași, Editura Timpul, 2014, 936 p.

38) *Bucovineni în Parlamentul României Întregite*, vol. I, *Sesiunea 1919–1920*, cuvânt-înainte de Ion Agrigoroaiei, ediție îngrijită, studiu introductiv, note și comentarii de Rodica Iațencu și Marian Olaru, indice de nume de Rodica Iațencu, București, Editura Academiei Române, Seria „Documente" (1), 2015, 300 p.

39) Constantin Hrehor, *Casian Bucescu, omul de piatră*, cuvânt-înainte de Elvira Sorohan, studiu [introductiv] de Vasile I. Schipor, Iași, Editura Timpul, 2014, 484 p.

40) *„Revista Bucovinei", București, 1916; Cernăuți–Timișoara, 1942–1945. Bibliografie*, studiu introductiv și notă asupra ediției: dr. Vasile I. Schipor, bibliografie, indice de nume și album: dr. Alis E. Niculică, Suceava, Biblioteca Bucovinei „I. G. Sbiera", MMXV, seria „Instrumente de lucru" (1), 2015, 156 p.

41) Arcadie Dugan-Opaiț, *Albumul Mare al Societăților Academice „Arboroasa" și „Junimea" din Cernăuți*, ediție îngrijită, prefață, notă asupra ediției, index și glosar: Olaru Marian și Bodale M. Arcadie, Suceava, Editura Universității „Ștefan cel Mare", 2015, 407 p.

42) *Bucovineni în Parlamentul României Întregite*, vol. II.1, *Adunarea Deputaților, legislatura 1920–1922*, ediție îngrijită, studiu introductiv, note și comentarii de Rodica Iațencu și Marian Olaru, indice de nume de Rodica Iațencu, București, Editura Academiei Române, seria „Documente" (2), 2016, 341 p.

43) Vasile I. Schipor, *Calendare și almanahuri românești din Bucovina (1811–1918). Contribuția lor la propășirea cultural-națională a românilor bucovineni*, cuvânt-înainte de Mihai-Ștefan Ceaușu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", seria „Studii monografice" (1), 2016, 791 p. (premiul „Dimitrie Onciul" al Academiei Române).

44) Alis E. Niculică, Vasile I. Schipor, *„Făt-Frumos" (Suceava, 1926 –Cernăuți, 1934 – București, 1940 – Cernăuți, 1941 – Râmnicu Vâlcea, 1944). Bibliografie*, Studiu introductiv și notă asupra ediției: dr. Vasile I. Schipor, Bibliografie, indice de nume și album: dr. Alis Niculică, Suceava, Editura Accent Print, seria „Instrumente de lucru" (2), MMXVI, 2016, 300 p.

45) *Bucovineni în Parlamentul României Întregite*, vol. II.2, *Senatul, legislatura 1920–1922*, ediție îngrijită, studiu introductiv, note și comentarii de Rodica Iațencu și Marian Olaru, indice de nume de Rodica Iațencu, București, Editura Academiei Române, seria „Documente" (3), 2018, 419 p.

46) *Bucovina în Primul Război Mondial. Studii și documente*, coordonator Rodica Jugrin, București, Editura Academiei Române, 2018, 356 p.

47) Cătălin-Marian Maxim, *Șerbăuți – file de cronică*, Suceava, Editura Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților, seria „Documente" (4), 2019, 124 p.

48) Constantin Hrehor, *Dimitrie Vatamaniuc, o viață între manuscrise*, Cuvânt-înainte: acad. Eugen Simion, Postfață de Mircea A. Diaconu, Iași, Editura Timpul, 2019, 557 p.

49) Marian Olaru, *Bucovineni împotriva comunismului. Cazul avocatului Pantelimon Chirilă*, Târgoviște, Editura „Cetatea de Scaun", seria „Studii monografice" (2), 2020, 187 p.

50) Eduard Fischer, *Război fără armată. Lupta mea pentru apărarea Bucovinei contra rușilor*, traducere de Carol-Alexandru Mohr, studiu introductiv de Ștefan Purici, ediție îngrijită, note și comentarii de Rodica Jugrin și Ștefan Purici, indice de nume de Rodica Jugrin, București, Editura Academiei Române, seria Memorii (1), 2020, 169 p.

51) Constantin Hrehor, *Fluierul pe sub grinda lunii*, Cuvânt-înainte de Ion Mircea, Iași, Editura Timpul, 2021, 300 p.

INDICE DE NUME

A

Aaron, Petru 184
Abazeştii 180
Abrahamowicz, Dominik 185
Abramovici 181
Adamescu, Gh. 82, 83
Adameştii 179
Adamovici, Simona-Teodora 18
Adăscăliţei, Vasile 17
Adler, Karl 536
Agopscha 432
Agrigoroaiei, Ion 443, 558, 559, 578
Aiftincă, Marin 510
Aivas, Basilius 184
Aivas, Christoph 184
Aivas, Nicolai 184
Alecsandri, Iancu 325
Alecsandri, Vasile 61, 325, 326, 330, 354, 403, 510–515
Alesani, Hieronymus Freiherr von 111, 337
Alexandrescu, Gr. 31, 32
Alexandrescu, Ida 577
Alexandrescu, Ion 552, 553
Alexandru cel Bun 64, 171, 175, 225, 369, 491, 494, 497, 498
Alexani 392
Alexeev, Alexandru 195
Alexianu, George 567
Alistarco 177
Alth, Schmerling de Wilhelm von 415, 417
Alth, Titus 530
Amadei, Rudolph von 111, 353
Amirowicz, August 270
Anastasie 492
Andreescu, C. I. 179
Andrei 94
Andrievici-Morariu (Andriewicz-Morariu), Samuil (Samuel) (Silvestru) 68, 316, 319, 336, 343, 355, 358, 359, 395, 404, 537
Andronic, Melanie 431
Andronic, Nicanor 431
Anghel, Florin 261, 268, 269–271
Anghelache 96
Anhauch, Max 483
Antioh (Antonchie) Vodă 177, 178
Antonescu, Victor 458
Antoni, Ştefan 185
Antonovici, Gh. 60
Antonowicz, Ignatz 185
Anuşca 179
Arab, familie 182
Arancuteanu, Liliana 14
Arap, Zoiţa 184
Arapu, Sandul 498
Arapu, Ştefan 143
Arapul (Arapu), Constantin 96
Arbore, Luca 65
Arbure, familie 182
Arbureştii 180
Archip, Filip 96
Archip, Luca 96
Ardelean, Costan 433
Argetoianu, Constantin 272
Arhip, familie 182
Arhip, Ioniţă 179
Arion, C. C. 456, 458
Ariutinov 443, 445
Armbruster, Adolf 49, 220, 294, 547
Artmann, Philipp 291
Artymovych (Artymowicz), Agenor 479, 482, 483
Asboth, Gottfried von 283
Aschenbrenner, Anton 297
Aschenbrenner, Georg 297
Aslan, Vasile 181
Atanasiu, Mihai-Bogdan 307, 315
Atila 176
Auen Lodgman, Rudolf von 480
Auersperg 166
Auffenberg 442
August al II-lea Saski 177
Aurelian, P. S. 302, 317
Aurite, Joan 434
Aystetten, Dominik von 296, 297

B

Baal-Şun, Israel 220
Babor, Michael 527
Bach, Alexander von 35, 110, 411, 507
Bach, Eduard von 109, 111
Bach, J. S. 48
Bacinschi, Ilie 566
Baciu, Aurelian 433
Baciu, Konstantin 431
Baciu, Michaiu (Mihai) 420, 430
Baciu, Stefanie 432
Baculinski, Ştefan 563
Baculinski, Vasile 563
Bacunin 445
Baczynski, Nico 428, 432
Bahrin, Agapi 97
Bahrin, Grigoraş 97
Bahrin, Nicolae 97
Bahrin, Patraş 97
Balan (Bălan), Teodor 10, 66, 69, 102, 151, 152, 176, 177, 179, 183, 184, 225, 229, 262, 325, 373, 408, 413–416, 437–454, 456–458, 463, 466–468, 478, 482, 485, 488, 492–494, 499, 500, 566–568, 576, 577
Balan, Grigori 373
Balan, Iliaş 97
Balan, Ion 97
Balan, Maria 373
Balan, Marius 373
Balan (Bălan), Silvia 373, 393
Balan, Virgil 373
Balasinovici, Dumitraş 97
Balasinovici, familie 184
Balaşinovici 243
Balmosch, Nikolaus 113
Balmoş, Iancu 355
Baloşescu (Băloşescu), Isaia 316, 318, 323
Baloşescul, familie 146
Balsch, Bassilius 320
Balş, familie 146
Balş, Gh. 494
Balş, Ilinca 146
Balş, Ionaşco 177
Balş, Iordache 181
Balş, Lupul 179, 181

Balş, Maria 95, 96
Balş, Teodor 179
Balş, Vasile 79, 96, 104, 105, 107, 146, 147, 177, 181,, 231, 306, 308, 316, 318–322, 471
Balşe 176
Balşo, Andrei 177
Baluşcă, Iuon 185
Bamberg, Friedrich Bourgignon von 111
Bantaşeştii 180
Banteş, familie 182
Barasch, Iulius 237
Barber, John R. 100
Barbier, familie 182, 184
Barbu, Paul 32
Barbul, familie 182
Barco, Vincenz von 132, 138
Barculian, Onislav 433
Bariţiu, George 326, 330, 403, 404
Barnovschi, familie 184
Barnovschi, Ion 97
Barnovschi, Miron 436
Barnovschi, Toma 97
Barnovschi-Movilă, Miron 176
Barvinciuc, Alexandru 97
Barvinciuc, Ion 97
Başotă, Constantin 492
Başotă, Ion 178
Başotă, Ioniţă 184
Başotă, Pătraşco 178
Başotă, Zosim 178
Başoteştii 180
Bataillard, Paul 36, 37
Baţarină, Andrei 97
Bauer, Franz 298
Bauer, Martin 298
Băcel, Cozma 247
Bădărău, Eugen 558, 566, 567, 575
Bădărău, Gabriel 163, 322
Bădescu (Bădescul), Ioniţă 514, 515
Bălan, Nicolae 565
Bălcescu, Nicolae 28, 30–33, 403
Bălşeştii 180
Bănar, Gavril 97
Bănăţeanu, Vlad 569
Bănescu, Nicolae 330
Bărbulescu, Anca 457
Bărbulescu, Mihai 414
Bâcu, Danilă 97
Bâlea (Bilewicz), Ion 323
Bârlădeanu, Solomon 493
Bâtă, Ovidiu 14, 297, 288, 300, 578
Beck, Erich 10, 19, 112
Beck, Joseph von 104
Beck, O. 555
Beddäus 192
Bedreag, Constantin 567
Bejan, Dionisie 355, 362, 438, 455, 464, 465
Bejan, Elisaveta 393
Bejan, familie 182, 184
Bejenaru, Luca 17
Bejenaru, Petru 11, 14, 18, 576, 577
Belafalva, Johann Fekete de 113
Belcot, C. 359
Beldiman, Gheorghi 181
Bell, Benjamin 283
Bellegarde, Franz 341, 342, 346, 427
Beller, Josef 293, 297
Bellio, Emilie 420
Bendella, Teofil (Theophil) 336, 337, 343, 533, 560
Bendescu, Vianor 566
Benedict 500, 501
Berariu, I. 516
Berariu, Ştefan 434
Berariu-Ieremievici, Artemie 353
Berclay, G. 458
Berezecki, Wladislaw 270
Bereznicki, Anton 268
Berezowski 262
Berger, Gustav 427
Bernatzik, Edmund 119, 345
Bernatzik, Eduard 109, 110
Beuca, Emilian 429
Bezpalco (Bezpalko), Iosif (Osyp) 459, 483, 486
Bidermann, H. J. 101, 191, 192, 194, 196, 232, 235, 250, 322
Biedrzycki, Emil 262, 264, 265
Bihl, Wolfdieter 478
Bileţchi-Albescu, Ion 458, 459, 560
Billig, Friedrich 461, 483
Birnbaum 461
Blajevici (Blazewicz), Theoctist (Teoctist, Theoktist) 343, 348, 414
Blanar, Theodor 431
Blându, Nicu 425, 432, 438
Bleyleben, Oktavian Regner von 111, 113
Bobescu, A. 359
Bobeta, familie 183
Boca, Constantin (Konstantin) 433, 431
Boca, Simion 473
Bocance (Bocancea), Temistocle (Themistokles) 425, 433, 444, 445, 473
Bocancea, Eufrozina 371
Bocanetu 426
Bocaneţ, Theodor 434
Bocaneţu, Alexander 431
Bocăneţu, Alexandru 227, 247, 420, 566, 567
Bocşa, Constantin 184
Bocşan, Andronachi 97
Bodale, Arcadie M. 306, 576, 578
Bodea, Cornelia 18, 29, 30, 220, 326, 408
Bodea, Isidor 454, 480
Bodnar (Bodnărescu), Mihai 48, 316, 317, 319, 325, 404, 410, 411–412
Bodnarescu 389
Bodnarescu, Leonida 20, 527
Bodnarescu, Nicolae 376
Bodnarescul, Victor (Viktor) 428
Bodnarescu, Fabian 376
Bodnărescu, Glicheria (născută Daşchevici) 376
Bodnarescu, Ifrim 376
Bodnărescu, Vasile 454, 4456, 457, 466–468, 485, 552
Bogdan Vodă 75, 77, 88, 176, 179, 224
Bogdan, Ioan (Ion) 191, 5568
Bogdan, Ştefan 191
Bogdan-Duică, George 40, 78, 264, 569
Bogdanowicz, Gregor 184
Bogdanowicz, Iacob 300
Boghian, Cristian-Alexandru 14, 25
Bohatereţ, Costaş 97
Bohatereţ, familie 184
Bohatereţ, Iuon 97
Bohosiewicz, Franciszek 270
Bohosiewicz, Johann 113
Bohosiewicz, Zacharias 340

Boia, Lucian 436, 457
Boicu, Leonid 30, 31, 33, 34, 322
Bojescul, Vasile 96
Boldescu, Simion 96
Boldescul, familie 182, 184
Bolintineanu, Dimitrie 326
Böller 295
Bolohan, Lazăr 374
Bontaş, familie 182
Borca, familie 182
Borcea, Andrei 184
Borcea, I. 564
Bornemann, Irma 46, 220
Borşan, familie 184
Boskowich 227
Bossy, R. V. 35
Bostan, Grigore C. 9, 11, 18, 510, 564, 565, 570–574
Boşneag, Toader 97
Botaş, Vasile 97
Botea 495
Botez, familie 494
Botez, Grigore 494
Botez, Ieremia 494
Botezat, Eugen 564, 566, 567
Botezoaia, Caterina 494
Bottwerk, Johann 297
Botushanskyi (Botušanskyj), V. M. 18, 256, 484, 487, 473–478, 480, 482, 484, 487
Botuşe, Andrei 96
Botuşe, Manoli 97
Botuşe, Vasile 97
Bozdech, G. 358
Bozgan, Ovidiu 562–564, 566, 567, 570, 572–574
Braescul (Braiescul), familie 182, 184
Braescul, Vasilii 128
Braha, Andronachi 97
Braha, familie 128, 182
Braha, Gheorghe 184
Braha, Lupul 97
Brahms 48
Brahoaie, Ioniţă 97
Branişte, Valeriu 269
Brăescu, Solomon 178
Brăescul, Neculai 178
Brăilean, Maria 394
Brăileanu, Traian 61, 559, 566, 568, 569, 571
Brătescu, Constantin 5567, 569
Brătescu, Gheorghe 278
Brătianu, Ion I. C. 28, 35–37, 362, 375, 449, 452, 464, 474, 549, 553
Brânzan, familie 184
Brânzan, Gavril 97
Brânzan, Grigoraş 97
Brânzan, Ioniţă 97
Brânzan, Luca 97
Brânză, Iulia 14,, 577
Breabăn, Casian 380
Breabăn, Iustin (Justin) 364, 380
Bredezan, Emanuel 433
Bredezan, Ilie 433
Brendzan, Theophil 165
Brichze, Karoline 531
Brichze, Natalie 531
Broniewski 263
Bruck 35
Brucker, Emil 434
Brudermannn 442
Bruja, Radu-Florian 18
Brusillov, A. A. 463
Bucescu, Florin 18
Bucevschi, Dimitrie 454
Bucevschi, Epaminonda 360
Bucevschi, Nicolai 185
Bucevschi, Orest 565
Bucevschi, Ştefan 96–98
Buchenthal, Constantin cavaler de 80
Buchenthal, Nicolae von 412
Buchenthal-Dobrowolski, Isabella de 392
Bucium 499
Bucov, Emilian 82
Bucur, Cornelia 103
Buczewski, Stefan 433
Budai-Deleanu, Ioan (Ion) 40, 78, 107, 196, 197, 241, 319, 321, 547
Budinszky, Johann 101, 166, 170, 189, 190
Buhuş, Neculai 177
Buhuş, Sandul 178
Buhuş, Toader 177
Buhuşi 176
Bujor, Teodor 527
Bujoren, Chiriac 178
Bujoren, Ion 178
Bujoren, Iordache 178
Bulei, Ion 552, 553
Buliga, Gherasim 358
Bulwer 35
Bumbac, Ion I. 330, 516
Bumbac, Iulia 393
Bumbac, Vasile 512, 514, 515
Bumbacu, I. I. 193
Burger, Hannelore 525, 529
Burian, P. 194, 196–198
Burla, Olexa 194
Burlă, Alecu 384
Burlă, Dimitrie 384
Burlă, Domnica (născută Bojescu) 384
Burlă, Pauliuc 573
Butkiewicz, Piotr 263
Butucioaia, Maria 184
Buţura (Buţură), Vasile 97
Buţura, familie 184
Buţura, Ursul 97
Buţură, Gheorghe 97
Buţură, Iordache 97
Buţură, Iuon 97

C

Cabuzan, N. 165
Cailean, Petru 432
Cajal, Nicolae 557
Calafeteanu, Ion 480, 481, 488
Calenciuc, Ion 411
Calimachi, Grigore Ioan 493, 495
Calinciuc, Ioan (Ion) 353, 354, 355, 414
Calinescu, Miron 355
Calistru 96
Callimachi, Grigore 179
Callimachi, Scarlat 232, 245
Calmuţchi, familie 176, 182, 184
Calmuţchi, Ioan (Ion) 96, 97
Calmuţchi, Mihalache 95
Calmuţchi, Nicolae (călugărit Natanail sau Nafton) 500
Calmuţchi, Teodor 96
Calmuţchi, Vasile 96

Calza, Guido 575
Carner, Dan 577
Canano, Constantin 178
Canano, Gheorghie 178
Candrea 426
Candrea, Claudius 434
Candrea, I. Aurel 82, 83
Cantacuzinii 180
Cantacuzino, Dimitrie 300
Cantacuzino, familie 180, 184, 491
Cantacuzino, Ioan (Ion) 72, 74, 181
Cantacuzino, Iordache 177, 178, 496
Cantacuzino, Matei 420
Cantemir, Dimitrie 47, 76, 78, 135, 175, 180, 546, 569
Cantemir, Dumitraşco 178
Cantemir, Ştefan 97
Cantemir, Vasile 324
Capri, familie 16, 181, 308
Capri, Ivan 183
Capri, Josef 279
Capri, Leon von 412
Capri, Nicolai 278
Caproşu, Ioan 277, 279, 497, 576
Capstrîmb, Ioniţă 278
Capşa 473
Capverde, Ioan 388
Capverde, Mardari 388
Capverde, Parascheva 388
Carabiovschi, Nicu 432
Carage, Dumitraş 97
Carol al II-lea 59, 551, 557, 564
Carol de Habsburg (Carol al IV-lea, Carol I de Habsburg, Karl I) 43, 453, 464–466, 478, 479
Carol I 437, 449, 474
Carol Ludwig 397
Carp, Gheorghe 495
Casul, Sava 433
Catană, Vasile 97
Catargieştii 180
Catargiu, Constantin 181
Catargiu, Daniel 11
Catereniuc 459
Catiuş (Cautiş), familie 182, 184
Cavallar, Joseph von 292, 293
Cazac, Gligoraş 97
Cazac, Iuon 97
Cazacescu, familie 182
Cazimir cel Mare 226
Călinescu, Armand 566
Călinescu, G. 209
Călinescu, Mihail 64
Călinescu, Miron Mihai 355, 392
Călugărul, Misail 175
Căzac, Dănilă 97
Căpitan, Antiochi 96
Căzăcescu, Vasile 499
Cândea, Romulus 563, 564, 566–569, 573, 574
Cârlan, Nicolae 11, 385, 386
Cârlova, Vasile 326
Cârste (Cârstea), familie 182, 184, 308, 491
Cârste, Ilie 96
Cârste, Vasile 97, 412
Cârste, Vnuc 178
Ceauş (Ceauşul), Grigorie 495
Ceauşu, Mihai-Ştefan 16, 18, 103–105, 109, 110, 119, 177, 187, 190, 245, 277, 279, 287, 307, 321, 322, 391, 407, 409, 410, 471, 491, 506, 578
Cechovschi, Virgil 363
Cegelski, Roman 479
Celan, Paul 48
Cenuşă, Mircea 511
Ceopa, familie 184
Cernat, Ion 18
Cernauvschi, Dumitraşcu 497, 498
Cernauvschi, Maria 498
Cernauvschi, Vasile 497
Cernăhuz, Ion 97
Cernăuţean, Vasile 97
Cerniewski (Cerniovschi), Michalakhi (Mihalachi) 96, 250
Cernov, Alexandrina 9, 11, 14, 16, 18, 560, 570
Cernuşca, Joan 431
Cewe, Josef 271
Chelariu, Traian 60, 61, 568, 573
Chindriş, Loredana-Mihaela 277
Chiraş, Gabriel 18
Chiricescu, C. 564
Chiril 565
Chirimescu, L. 359
Chopin, Frédéric 330
Chotek, Johann Rudolph conte de 306, 308, 313, 315
Christof, Peter 417
Christurean, Georgi 433
Ciachir, N. 10, 573
Cichomski 263
Cigal, Gligori 97
Cigal, Vasile 97
Cihodaru, C. 497
Ciobanu, Ştefan 571
Ciobanu, Veniamin103
Ciobatura, Nicolai 434
Ciobotar, Nicolai 361, 365, 372
Ciocan, N. 497
Ciogoleştii 180
Ciohodar, Nicuţă 97
Ciolpan (Cioplan), familie 182, 184
Ciolpan (Cioplan), Iordache (Iordachi) 96, 185
Ciolpan, Constantin 96
Ciomârtan, Ioniţă 184
Ciopraga, Constantin 82
Ciorănescu, Alexandru 79
Ciornei, Vasili 184, 185
Ciornohuz, Toader 184, 185
Ciorteanu, Călin-Cezar 18
Cipariu, Timotei 392, 403
Ciudin, Constantin 178
Ciudin, Gheorghiţă 178
Ciudin, Vasilie 178
Ciupârcă, George 364
Ciupercă (Ciupercovici), Miron 316, 317, 319, 325, 404, 405, 410–412
Ciupercovici (Czuperkowicz), Arcadie 338, 392
Ciupercovici, Leon 353, 354
Ciuraş, Alexandru 177
Ciuş, Nistor 431
Clement 492
Clipa, Gherasim 316, 318
Coandă, Constantin 456–458, 467, 468
Cobâliţa, Lukian 194
Coca, Calistrat 355
Coca, Georgi 429, 434
Coca, Ghedeon 60
Coca, Minodora 393
Coca, Petru 433
Cocea, familie 182

Cocea, Vasile (Vasilii) 97, 184
Coceala (Coceata), familie 182, 184
Cocoran, Constantin 498
Cocoran, familie 184
Cocoran, Iftimia 496, 498
Cocoran, Isac 496, 498, 499
Cocoran, Săcuianu 498
Cocoran, Sofronia 498
Cocorean, Costaş 97
Cocorean, Gavril 97
Cocuz, Ioan V. 265, 383, 516
Codrescu, Ienachi 96
Cogălniceanu, Constantin 495
Cojan, familie 184
Cojocar 425, 429, 435
Cojocar, Ioan 563
Cojocar, Justinian-Remus 18
Cojocar, Ştefan 97
Cojocari, Ioan 361, 365, 366
Cojocariu, Dimitrie 373
Cojocariu, Georg 420, 431
Cojocarul, Dimitrie 363
Coman, Vasile 97
Comoroşan, Alexie 535
Comoroşan, Aurelian 387
Conachi, Gavril 184
Condurache, Pătraşco 183
Constantinescu, Ioana 76
Constantinescu, N. 359
Constantinovici, Eusebius 428
Conta 451
Coon, Moise 250
Copceu 429
Cor, Mathurin Joseph 32
Corbea-Hoişie, Andrei 505, 508
Corfus, Ilie 61, 568
Cornea, Paul 509
Cosma, familie 184
Cosmiţa, Constantin 184
Cosmiţa, Costachi 184
Cosovici, Aglaia 393
Cosovici, Constantin 526
Costache, Lupul 181
Costaşco 498
Costăchescu, Mihai 75, 175
Costeanu, Nicolae 566
Costin, Alexandru 353, 354
Costin, familie 491
Costin, Iancu 176, 353
Costin, Ion 96
Costin, Ioan von 414
Costin, Miron 76, 176
Costin, Victoria 392
Costineştii 180
Costiniuc, Vasile 97
Costreş, Iuon 97
Costriş (Costraş), Miron 97
Costriş, Alexandru 97, 185
Costriş, familie 184
Costriş, Georgi 96
Costriş, Iuoniţă 97
Costriş, Vasile 185
Coşan, Teodor 97
Coştiuca, Mihai 97
Cotlarciuc, Nectarie 565, 574
Cotlon, Aimé 575
Cotos (Cotoş), Nicolae (Nikolai) 435, 564
Coudenhove-Kalergi 41
Cozacescul, Gavril 184
Cozma, Ioan 97, 494
Cozmica, Costache 193
Cracalia, Gavril 96
Cracalia, Mihalachi 96
Cracalie, familie 182, 184
Cracalie, Grigoraş 179
Cracalie, Vasilie 179
Craddock, Elfriede (născută Winkelbauer) 284
Creangă, Ion 209
Creţu, Stănuţa 514
Creţula, Parasca 184
Crimca, Anastasie 277
Cristescu 457, 468
Cristureanu, I. 559
Criş-Cristian, S. 232, 245
Criţan, Vasile 97
Crupenscheştii 180
Crupenschie, Lupul 178
Cuparenco, Iancu cavaler de 438
Cuparencu, Alexie cavaler de 386
Cuparencu, familie 182, 490, 491
Cuparencu, Ion 96
Cuparencu, Iosefina (născută Limberger) 386
Cuparencu, Mihalachi 96
Cuparencu, Tit cavaler de 386
Cuparencu, Vasile 96
Curkowski, Julian 115
Cusiac, Dragoş 14, 17
Cusiac, Liliana-Carmen 14
Custhau, Algey von 239
Cute, Nikolai 434
Cuţui, Alexandrina 419, 420
Cuza, Al. I. 403
Czajkowski (Czaykowski), Michal (Mihał) 30, 263
Czeban, Galina 112
Czerkawski, Tytus 268, 270, 271, 273
Czernin, Ottokar 452, 474
Czörnig 194

D

Dabija, Istrate (Istrati) 178, 493
Damisch, Haralampi 433
Dan, Dimitrie 364, 492, 493, 501, 510, 515, 516, 518
Dan, Ilie 89
Dan, Romulus 550, 551
Danciu, Grigori 433
Danielev 473
Dankl, Viktor 442
Dans, Ferdinand 290
Darie, Mihalache 178
Darie, Toader 178
Darie, Vasilache 178
Dascălu, Nicolae 271, 272
Daşchevici (Daschievici), familie 177, 182, 184
Daşchievici, Andrei 97
Daşchievici, Simion 97
Daşco 177
David, Iacob 247
David, Ioel 247
Daviduc, Andrei 97
Dax, Iosif 80
Dâmbrovan, Gheorghe 97
Dârdală, Ionel 263
Decebal 228, 472
Deckert 170

Deladorna, Romulus 444
Deletant, Dennis 414
Demblin 457, 458
Demeter 429
Demetriade, C. 359
Denesczuk, Wolodemar 258
Denisko, Ioachim 262
Descartes 199
Desetorius, Iliia 433
Despot Vodă 225
Diacon, Iuon 97
Diacon, Peter 433
Diacon, Theodor 432
Diaconescu, Emanuel 11, 12
Diaconescu, Emil 225
Diaconescu, Thalaläus 431
Diaconu, Mircea A. 16, 18, 57, 559, 576, 578
Diakon, Ilie 432
Diecicki, Slanislaw 264
Dileirschi, Alexandra 501
Dima, Al. 559
Dimitriev (Dmitriev), Pavel G. 40, 77, 124, 130, 163, 316
Dimitriu, Eugen 325, 516
Dimitrovici (Dimitroviţă), Porfiriu 316, 318, 323, 510
Dimitrovici, Vladimir 431
Dimitroviţă, Ambrosiu 355, 356, 512
Djuvara, T. G. 33
Dlugoborski, Wilhelm 300
Doblhoff, Anton Freiherr von 409
Doboş (Doboj), Filaret 430, 561, 572
Dobrincu, Dorin 176, 179
Dobrovolschi (Dobrowolski), familie 80, 176, 491
Dobrovolschi, Toader 184
Dobrowski 263
Dobrshanski (Dobrzanskyj), Oleksandr 18, 111, 254, 476, 477, 479, 482–484, 486, 487
Dobržanskyj, Serhij 256, 257
Dolenciuc, Ioan 412
Dombrovschi, Mihalachi 97
Dominte, Simion 432
Domoszewski 263
Donici, Andrei 181
Donici, familie 184
Donici, Maria Armăşoaia 184
Donici,Vasile 498
Dorbath 105
Dorfmeister 94
Dornean, Arkadie 433
Doroftei, Aurelian 433
Dosoftei 47, 176, 499
Drabitzki, Vasile 412
Drace, Grigori 179
Dracinschi, Ştefan 526
Dräger, Horst 252
Draghinda, familie 182, 184
Draghinda, Gavril 97
Draghinda, Mihalachi 97
Draghinda, Miron 97
Dragomirescu, Mihail (pseudonim Radu Bucov) 82
Dragoş Vodă 64, 88, 176
Drăgan, Didi 385
Drăgănescu, George 564
Drăghin 499
Drăghinici, Dumitraş 96
Drăghinici, familie 182, 184
Drăghinici, Ion 96
Drăguş, Iuon 97
Drăguşanul, Ion 278, 279
Drembei, Nico 432, 434
Drogli, Aglaia 64
Drogli, Ioan 64, 358
Drumur, George 60
Dubău-Ieremievici, familie 182
Dubeţ, Vasile 97
Dubicki, Mieczyslaw 270
Duca, Constantin 177–179
Duca, Gheorghe 178
Duca-Tinculescu, Doina 491, 493, 496, 496–498
Ducilovici, Dragoş 184
Dugan, N. 433
Dugan-Opaiţ (Opaitz), Ilie 362, 364, 367, 380, 432, 577
Dugan-Opaiţ, Arcadie 383, 578
Duminte, Joan 432
Dumitraşcu 500
Dumitrescu, Vlad 497
Dumnici 494
Durandin, Catherine 451, 548, 555
Dutceac, Viorel 437
Dutciak, Vasyli 556

E

Ebner, Mayer 461, 554, 557
Ecaterina a II-a 69
Eckhart, Ferdinand 408
Economu, Radu 9, 12, 16, 18, 209, 454, 456–459, 467, 478, 480, 481, 485, 547, 548
Ehrendorf, Israel Josef 249
Ehrilich, Eugen 560
Eistein, Alfred 48
Eliade, Mircea 62
Ellrichhauser 229
Emandi, Emil Ioan 187, 188, 190, 192, 193, 233, 237, 278, 279
Eminescu (Eminovici), Mihai 47, 51, 53, 54, 62, 63–70, 215, 321, 353, 355, 359, 514
Eminescu, Matei 63
Eminovici, Ioana 64
Eminovici, Vasile 64
Enachi, familie 491
Enzenberg, Karl von 104, 105, 106, 123, 147, 155, 162–173, 187–197, 218, 230, 231, 237–249, 277, 278, 289
Epatov, Maria 18
Erggelet 184
Erlich, Eugen 536
Esenin, S. 82
Etzdorf, Josef (Joseph) von 43, 111, 437, 456–459, 465, 466, 480, 486
Evreinov, Simeon 444, 445
Exner, Franz 536

F

Fabre 33, 34, 38
Fakas, Samuel 433
Falkenhayn 398
Fassel, Horst 18, 19
Fădor, Serafim 11
Făliş, Iuoniţă 97
Fedkovyč, Yurij 254, 258
Feldigel, Wenzel 295
Feldigl, Albert 298
Feldigl, Josef 298
Feleszko, Kazimerz 19
Fellner 48

Ferdinand I 100, 367, 375, 383, 445, 458, 460, 467, 468, 564
Ferro, Maurice 33
Ficker, A. 172
Filievici, Aurora 397
Filimon, Grigori 366
Filipciuc, Ion 18, 458
Filipescu 419
Filipoaia, Maria 278
Finzsch, Norbert 277
Fisanov, Volodymyr 18
Fischer, Eduard 43, 365, 418, 440–442, 444, 446, 477, 480, 578
Fischer, Josef 300
Fischer, Karl 298
Fischer, Paul 289
Fischer-Galaţi, Şt. 559
Fleisch 276
Fleminger, Bernhardt 461
Flondor (Albotă), familie 16, 80, 182, 184, 490, 491
Flondor, Gheorghe cavaler de 366, 392
Flondor, Iancu 355, 366, 437, 455, 456–461, 464–468, 480–482, 485–487, 548, 549
Flondor, Ilie 96
Flondor, Ion 96
Flondor, Isabella 392
Flondor, Lilli 397
Flondor, Nicu cavaler de 366, 397
Flondor, Teodor 96, 341
Flondor, Tudor 366
Flondor, Vasile 96
Flora, Doş 268
Fochi, Adrian 509, 510
Focillon, H. 575
Fodor, Ligia-Maria 18, 417, 526
Földigl, Adalbert 297
Forgaci, Ioan (Joan) 420, 430
Formagiu 278
Foska, Olexa 194
Fotea, Mircea 512, 515, 517, 519
Francisc I (Franz Joseph, Franz Josef, Franz Josif) 43, 100, 104, 113, 119, 294, 298, 300, 358, 406, 411–413, 438, 474, 561, 533
Franciuc, Vichenti 434
Frank, Josef 530
Frankl, Jakob 250
Franko, Ivan 256, 258
Frankwell, Johann Karl Umlauff von 118, 331
Frankwell, Viktor Umlauff von 48
Franz Ferdinand 41, 361, 437
Franz Joseph 112, 119
Franzos, Karl Emil 47, 226
Fraţian, Iuon 97
Freund, Fritz 346
Freytag, G. 136, 148
Fried, Pankraz 54
Friedel, Alois 272
Friederic al II-lea 69
Friedman, Bertholt 461
Friedmann, Israel 220
Friedwagner, Mathias (Matthias) 88, 535, 563
Frimen, Brawert 226
Frisch, Hans cavaler de 534, 536, 561
Frisch, Helmuth 19
Frunză, Andronachi 97
Frunză, familie 182, 184
Frunză, Iuon 97
Frunză, Manoli 97
Fuchs, Andreas 297
Fuchs, Anton 295
Fürth, Felix von 113

G

Gadzilescul, Wasile 434
Gafenco (Gafencu), Andrei 184, 498
Gafenco, Bazilius 185
Gafencu, Dumitraş 96
Gafencu, familie 182
Gafencu, Miron 496, 498, 499
Gafencu, Nicolae 96
Gafiţa, Vlad 18, 452, 453, 480
Gaidosch, Rudolf 549, 550
Galan, George 11
Galer, familie 182
Galer, Lupul 96
Galer, Sandul 97
Galeriu, familie 184
Galin, Gheorghe 443
Galinalias-Popaza, familie 182
Galino, Mihail 330, 359
Galiţa, Ivan 194
Galiţin 177
Gallin, George Traian von 362, 379
Gankevici, K. 536
Garampi, J. 193
Gartenberg (Sadagorski) 134, 237
Gartner, Theodor 535
Gaschler, Michael 289
Gaschler, Anton 298
Gaschler, Christof 298
Gaschler, Franz 115
Gaschler, Ignatz 297
Gaschler, Johann 298
Gaschler, Josef 296
Gaschler, Leopold 297
Gaschler, Matthias 296–298
Gaschler, Norbert 116, 289, 290
Găină, Vasile 420, 535
Găină, Victoria 420
Gedimin 177
Geiger, Moritz 461
Gelber, N. M. 229, 230, 233, 235, 237, 239, 241, 243, 245, 246, 248–250
Genge (Ghenge), familie 185
Georgescu, Valentin Al. 567
Gerowski, Alexei 444, 445, 450
Ghedeon 60, 493, 499
Ghelasie 493
Ghenadie 294
Ghenghe, familie 182
Ghenghea, Mircea-Cristian 307, 315
Ghengheştii 180
Ghengoaie, familie
Gheorghian, Octavian 465, 468
Gheorghian, Vasile 97
Gheorghiu, Vasile 364, 534, 535
Gherasim, Vasile 567, 568
Gherghel, Nicu 456, 466
Ghergheloaia, Maria 185
Gherman, Atanasie 361, 363, 365, 369, 370
Gherman, Dumitru 497
Gherman, Lazăr 419, 420
Gherman, Marin 18
Gherman-Pop, Vasile 514

Gheţău, Vasile 18
Ghibu, Onisifor 420
Ghica al II-lea 494, 497
Ghica, Gheorghe 492
Ghica, Grigore Alexandru 39, 68, 69, 95, 136, 167, 178, 191, 492, 567
Ghica, Ion 30–34
Ghica, Scarlat Grigore 492
Ghienge (Ghenge), Dumitraş 97
Ghienghe, Toader 97
Ghienghe, Vasile 97
Ghiorghian, familie 182
Ghiţeschu (Ghiţescul), familie 182
Ghiţescu, Grigoraş 97
Ghiţescu, Iordachi 97
Giurescu, C. C. 568
Giurgiuvan (Giurgiuvean), Ştefan 97, 501
Giurgiuvan, familie 182
Giurgiuvan, Mihalachi 97, 184
Glauche 84
Gligoraş, Iuon 182
Gligorce, Gligoraş 97
Gligorie 498
Glondys, Viktor 554
Glownia 262
Glück, Eugen 155, 224
Godlowski, Michael 530
Goehlert, J. V. 164
Goes (Goess), Leopold 111, 395
Goethe, Johann Wolfgang 47, 56
Goetzel, David Schmiel 283
Goga, Octavian 362
Goian (Gojan), Leon cavaler de 392
Goian, Alexandru von 411
Goian, Antohie 492
Goian, Dumitraş (Dumitru) 96, 183, 492
Goian, familie 182, 183, 185, 491
Goian, Gavril 492, 500
Goian, Gheorghe (Gheorghiţă) 96, 177, 183, 491, 498, 500
Goian, Ilie 96
Goian, Ilinca 96
Goian, Ion 96
Goian, Isac 177
Goian, Mihalachi 96, 97, 183
Goian, Tănase 495
Goian, Teodor 183, 492
Goian, Toader 492, 495
Goian, Vasile 183, 492
Goianeştii 177, 180
Golescu, Al. G.
Golescu, Iordachi 97
Golescu, Vasilică 97
Goluchowski, Agenor 118, 407, 409, 412–415
Goraş, Andrei 97
Goraş, Gligoraş 97
Gore, Costachi 96
Gore, familie 182, 185
Gore, Ioniţă 96
Gore, Mateiu 97
Gorki, M. 82
Goron, Doru E. 421
Gorovei, Artur 518, 519
Gorovei, Ştefan 12
Gorschi 468
Gottsmann, Andreas 409
Grabinski, Mieczyslaw 272
Grabski 268
Gramatovici, Teodosie378, 379
Grandea, Gr. H. 514
Graţiani, Gaşpar 277
Grămadă, Ilie 60
Grămadă (Gramada), Ion (Joan) 93–95, 229, 280, 364, 375, 376, 418, 420, 422, 431
Grămadă, Nicolae (Nicolai) 10, 79, 80, 81, 148, 150, 288, 295, 302, 320, 566, 567, 569, 576
Greciuc, Vasile420, 430, 432, 566–569
Grecul (Grecu), Vasile 58, 97
Grecul, Aristea 393
Grecul, Constantin 97
Grecul, Lazăr 97
Grecul, Mihalachi 97
Grecul, Paraschiv 96
Gribowski, Eudoxius 432
Grierosu, familie 182, 185
Grierosu, Vasile 498
Grievschi, Casian 500
Grigorce, Nicolae 97
Grigorcea, Alexie von 368
Grigorcea, Dimitrie 368
Grigorcea, familie 182, 185, 491
Grigorcea, Mihail von 368
Grigorcea, Nicolai 96, 97
Grigorcea, Olga (născută contesă Logothetti) 368, 392, 393
Grigorcea, Radu 368
Grigorcea, Victoria 394, 398
Grigorcia, Nikolaus von 338, 345
Grigore 143
Grigorescu, E. 468
Grigorescu, N. 360
Grigorie 178, 498
Grigorovici, Al. 163
Grigorovici, Anibal 420
Grigorovici, Epaminondas 420
Grigorovici, George (Gheorghe)346, 453, 456, 458, 464, 465, 478, 479, 481, 483, 486, 550, 551
Grigorovici, Radu 7, 9, 11, 16, 18, 21, 24, 39, 40, 42–44, 46, 77–79, 102, 107, 122, 125, 131, 134, 135, 155, 199, 216, 277, 288, 566, 576, 577
Grigorovitza (Grigoroviţă), Emanoil (Emil) 43, 128, 148, 280, 288, 289, 290, 295, 263
Grigoroviţă, Barbu 381
Grigoroviţă, Mircea 9, 18, 112, 186, 561, 563, 565–570, 572–575
Grigorowicz, B. C.46, 208
Grillparzer, Franz 403
Grirosu (Grierosu), Serghi 97
Groholschi, Anton 185
Groholschi, Iuon 185
Grosariu, Georg 427
Groß, Hans 536
Grudzcznsky, familie 263
Grünberg, M. 554
Guboglu, Mihail 568
Gurgan, Constantin 97
Gurie (Hurie) 493
Gusti, Dimitrie 559
Guşă, Constantin 97
Guşuleac, Mihai 558, 567, 575
Gutter, Tiberius 277
Guţu, Gh. 76

H
Habsburg, Karl von 292
Habsburg, Otto von 49
Habsburg, Wilhelm de 451
Habsburg-Lothringen, Wilhelm Franz von (Vasyl Vyshyvani, Weschywan Wasyl, Vasile Brodatul, cneaz Stefanovici) 477, 456, 468
Hack, Christian 114
Hacman, Eugen (Eugenie) 114, 119, 254, 354, 404, 408, 411, 490
Hacman, Maximilian 438, 465, 564, 567
Hacman, Nicolae 411
Hacquet, Balthasar 78, 79, 277
Hadenca, Dumitraş 185
Hadik 105, 192, 195, 197, 229, 238
Haendtl, Guido Freihern von 183
Hafenbrädl, Hans Wenzel 291
Hagauer 441
Hager, Mendel 221
Hagi (Hagiu), Toader 494–496
Hain 194
Haiseniuk, Vytaliy 447
Hakman, S. M. 473–475, 477, 478, 480, 482, 487
Hakman, Serhii 18
Halatktowicza 262
Haliapinschi 176
Halicki, Anton 268
Halip, G. 193
Halipa, Pan 60
Hallabrin, Otto-Friedrich 51, 55, 109, 332
Hampeis, Carl 279, 282, 283
Hampel, Johannes 54, 55, 56
Hampel, Joseph 107
Hangiu, Ion 516
Hankevyč, Kost 257
Hansen, Teophil von 335
Hantsch, Hugo 412
Harsany 184
Hartinger, Andreas 291
Hartl 300
Haţieganu 60
Hausleitner, Mariana 254, 255
Haydn 48
Hăbăşeştii 180
Healy, Joseph 475
Heinrich al IV-lea 84
Heitmann, K. 101
Heliade-Rădulescu, I. 391
Hellbling, Ernst C. 118
Helmer 48
Henke, Rudolf 101
Henniger, Adalbert von 111
Henry, Paul 318
Herasymovyč, Ivan 259
Herbich, Franz 20
Herescu (Herescul), Dosoftei (Dositei, Dosithei) 93–96, 101, 181, 195, 308, 316, 318, 323, 471, 492, 493, 497–500
Herescu, familie 182
Herescul, Ilie 94–96, 122
Herescul, Teodor 96
Herescul, Vasile 96
Hermet, Guy 263
Hersch, Berl 240
Herşeni (Herszeny), Orest (Oreste, Orestes) Renei (Reney, Renny) de 183, 337, 353, 354, 533, 560
Herzog, Eugen 58, 558, 563, 566, 567, 575
Heşca, Ion 550
Hiller 369
Hiller, Schwartz 445
Himka, John-Paul 252
Himmel, I. 226
Hitchins, Keith 414
Hitler, Adolf 45, 555
Hîncu, D. 101
Hmelniţki, Bogdan 226
Hochstadt, Moses 461
Hociotă, Ilie 371
Hofbauer, Hannes 276
Höfer, Karl 427
Hoffmann, Johannes 48
Hoffmann, Joseph 283
Hohenauer 296
Hohenlohe-Schillingfürst, Konrad 111
Hoidragu, Gavril 97
Holban, Damian 96
Holban, Maria 76
Holicki, Sebastian 114
Holubei, Apostol 97
Holubei, familie182
Holubei, Teodor (Toader) 96, 97
Holubei, Ursul 97
Holubei, Vasile 97
Holzer, Jerzy 263
Horodnic, Mihai 17
Hostiuc, Constantin 473
Hostiuc, Erast 492, 493, 495–498, 500, 501
Hotincean, Eusebius 432
Hotinician, Petru 97
Hrehor, Constantin 21, 577, 578
Hrenciuc, Daniel 261, 576
Hruschewskyj, Michael 253
Hruska, Eduard 342, 343
Hruşko 549
Hufeland, Christoph Wilhelm 283
Hulubei, Matei 516
Hurezeanu, Damian 548
Hurjui, Nicolae 518
Hurmuzachi (Hurmuzaki), Alexandru (Hormuzaki, Alexander Freiherr von) 329, 352, 353, 355
Hurmuzachi (Hurmuzaki), Doxache (Doxachi) 193, 324, 326, 329, 331, 404, 408, 415
Hurmuzachi (Hurmuzaki), Eudoxiu (Hormuzaki, Eudoxius Freiherr von) 69, 105, 119, 172, 176, 321, 322, 324, 325, 328, 329–331, 336, 352, 355, 393, 408, 411, 413, 414–416, 533, 536, 560, 561
Hurmuzachi (Hurmuzaki), fraţii 328–330, 353, 354, 392, 411, 412, 472, 514
Hurmuzachi (Hurmuzaki), Gheorghe (Hormuzaki, Georg von) 328–331, 350, 337, 339, 340, 345, 352–355, 408, 413, 414, 510, 513, 515
Hurmuzachi (Hurmuzăcheştii), familie 16, 182, 316, 319, 323, 326, 328–331, 402, 406, 490, 491
Hurmuzachi, Alexandru (Alecu) 328–330, 337, 341, 342, 345, 346, 353–356, 360, 454, 464, 480, 483, 510–512, 408, 436–438, 454–458, 478, 481, 483, 485
Hurmuzachi, Anatolie-Alexandru 577
Hurmuzachi, Constantin 184, 328, 330, 331, 558, 566, 575
Hurmuzachi, Eudoxiu (Doxuţă) Gh. 355
Hurmuzachi, Eufrosina 393
Hurmuzachi, Ilinca 392
Hurmuzachi, Iordachi 184
Hurmuzachi, Natalia 391–393

Hurmuzachi, Nicolae 392
Hurmuzachi, Nicu 331
Hurmuzachi, Ştefan 122
Hurmuzachi, Ştefania 393, 397
Hussarek 452, 453
Hutu (Huttu), Aurel 420, 428
Hutu, George (Giorgi) 420, 428
Hutu, Paraschiva 428
Huţan, Vasile 431
Huzdup, Doina 574, 575

I

Iacob al VI-lea Putneanul 96
Iacob, Gheorghe 547, 555
Iacob, Luminiţa 547, 555
Iacobescu, Mihai 10, 11, 16–18, 21, 40, 66, 76, 92, 103, 107, 110, 163, 168, 187, 190–192, 195, 197, 218, 220, 261, 262, 264, 265, 268, 306–308, 316–318, 320, 321, 323–326, 402, 408, 411, 412, 438, 471, 576–578
Iacobescu, Veronica 576
Iacobowski, Gregor 185
Iacoviţă, Alecu 370
Iaczkovicz 437
Iagelloni, familie 177
Iamandi, Cârstea 178
Iamandi, familie 185
Iamandi, Ioniţă 178
Iamandi, Ştefan 178
Iamandi, Ştefăniţă 179
Iamandi, Toma 181
Iancu, Avram 326
Iancu, Ilie 97
Ianoş, Constantin 97
Ianoş, familie 182, 185
Ianoş, Iliaş 97
Ianovici, Maximilian 379, 530
Ianovici, Vasile 358
Iaskiewicz 444, 445
Iaţencu, Rodica 441, 577, 578
Iaworski 263
Ieremievici-Dubău, Nicolae 358
Ieremiţă, Vasile 96
Ieşan, Alexandru 565, 566, 568, 573
Ieşan, Dorin 16
Ieşan, Mihai 420
Ieşan, Ştefan 383
Ieşan, V. 58
Ieşanu, Isidor 10
Iftimie 96
Ignatie 500
Ilarion 500
Ilf, I. 82
Iliaş, Alexandru (Alixandru) 178, 493
Ilie, Niculiţă 405
Iliescu, Vladimir 18
Ilinski 262
Ilisei, Grigore 578
Ilişeştean, S. 517
Iliutz, Gregor 336
Iliuţ 448
Iliuţ, Daria (născută Daşchevici) 381
Iliuţ, Emanuel58, 420, 430, 560
Iliuţ, Grigore 67
Iliuţ, Ioan 381
Iliuţ, Octavian 381
Iliuţ, Traian 374
Ilnitzki, Andreas 432
Ilschi, Alexandru 96, 184, 288
Ilschi, familie 97, 182
Ilschi, Ilie 185
Ilschi, Iordachi 185
Imbault, Leon 96
Imbo 122
Imsel, Johann 291
Ioan al III-lea Sobieski 176, 177, 369, 499
Ionaş, Constantin 97
Ionaş Viteazul 75
Ionescu, I. D. 359
Ionescu, Ion 82
Ionescu, N. 215
Ionescu, Tache 382, 419
Ionesi, Liviu 9, 16, 18
Iordache, Anastasie 191, 458
Iordache, Ion 18
Iordan, Iorgu 77, 79
Iordăchescu, Cicerone 565
Iordăchescu, Valerian 565
Iorga, Nicolae 10, 62, 226, 239, 326, 363, 387, 403, 426, 427, 447, 448, 468, 492, 493, 495, 547, 559, 564, 568
Iorgulescu, Adrian 13
Iosif al II-lea 39, 44, 69, 94, 100, 105, 153, 166, 180, 181, 190, 192, 195, 197, 230, 231, 242, 243, 246, 247, 250, 288, 306–309, 315, 321, 407
Iosif, Victor 17
Irimescu, Gavril 177, 277, 279, 409, 410, 491
Irimescu, Mircea 350, 356, 515, 516
Irimescu, Sevastiţa 177, 409, 410, 491
Isaak, Mendel 240
Isac, Gheorghe 498
Isachie 493
Isaia 493
Isar, familie 182, 185
Isar, Gheorghe 97
Isăcescu (Isăcescul), Gheorghe von 104, 108, 409, 471
Isăcescu, Mihai 97
Isăceştii 180
Isărescu, familie 182
Isculescul, Vasili 185
Iseczeskul, Leo 336
Isepciuc, Dimitrie 431, 524
Isopescu, Claudiu 382, 383
Isopescu, D. C. 358
Isopescu, Emanoil 527
Isopescu-Grecul, Constantin (Konstantin) 341, 342, 346, 452–455, 464, 465, 476, 478, 479, 481, 536, 562, 564, 567
Isopescul, Aglaia 392, 393
Isopescul, Demeter (Dimitrie) 340
Isopescul, Samuel 531
Isopescul, Silvestru Octavian 535
Israel, David 247
Israel, Şmul 247
Isseczeskul 109
Istrati, Corneliu 179, 499
Istrati Dabija Vodă 178
Istrati, Gheorghe 97
Istrătoaie, Georgeta 97
Istrătuţă, Ienachi 185
Iţcuş, N. 61
Iurie 122
Ivanov 442
Ivasiuk, L. 552

Ivasiuk, R. 556
Iwanowicz, Wasili 432
Izrael 227
Izrael, Lazăr 243, 248

J

Jabilkomski, Siegmund 115
Jablonovschi, Stanislaw 491
Jakobowski, Gregor 185
Jakubowicz, Krzysztof 271
Jaloba, Ihor 18
Jasinski, Wasili 432
Jaskiewicz 486
Jauca, Vasile 431
Jech, Leo 113
Jelinek, Gabrielle 503, 504, 506
Jemna, Ştefania 531
Jenisch, M. de 77, 130
Jenko, Josef 527
Jeremiiciuk, Dionis 535
Jeremiiv, Dionis 565
Jesan 426
Jeşan, Mihaiu 431
Jian, familie 182, 185
Jonaki, Mircia 435
Jora, Constantin 178
Jora, Grigorie 178
Jora, Sandul 178
Jugrin, Rodica 11, 14, 25, 419, 558, 578
Jukovski, Arkadii 165, 188
Junowicz, Rudolf 530
Jura, Johann 429
Juravschi, Iacob 97
Juravschi, Iliaş 97
Jurca, Nicolae 550, 511
Jurgea 550, 551
Jütte, Robert 277

K

Kaindl, Raimund Friedrich 47, 48, 109, 111–113, 164–171, 235, 239, 243, 249, 280–282, 289, 292–294, 296, 297, 299–301, 316, 317, 331, 412, 534, 536, 563
Kallós, Ernst 568
Kaluzniacki, Emil 535
Kamienecki, Kasimir 115
Kampelmacher, Elias 114
Kann, Robert A. 104, 474
Kapri 41, 119
Kapuscinski, Johann 113
Karaczay, F. 101
Kassener, Solomon (Salomon) 461
Kasser, Kurt 561
Kaswan, Markus 461
Kaunitza 92
Keller, Franz 295
Kellog, F. 568
Kelsen, Hans 118
Kerenski 450
Keschmann, Anton 341, 342, 346, 454, 479
Kielmansegg, Erich 396
Kieniewicz, Jan 263
Kiesler, Heinrich 113, 115
Kijak, Andrij 52
Kijak, Taras 51–53
Kipper, Norbert 554
Kirilenko 444
Kiriţescu, Constantin 387
Kiteac, Christian 184
Klar, Kajetan 114
Klauser, Heinrich 526, 527
Kleinwächter (Kleinwechter), Friedrich 536, 563
Kloubert, Tetyana 251
Kobelli, Aurora 431
Kobelli, Kosma 431
Kobusiewicz, Dominik 270
Kocój, Ewa 18
Kodelka, Andreas 292
Koevess, von 441, 442
Kogălniceanu, Enache 179
Kogălniceanu, Mihail 69, 326, 403
Kohl, Johann 472
Kohlruss, Alfred 456, 549, 554, 555
Kolberter, Lorenz 297
Kollowrat, Leopold conte de 306, 308, 313, 315
Kolmer, Gustav 118, 413, 414
Kopczinski 262
Kopezky, F. 555
Koralevici, S. 556
Korbut 177
Korduba, Myron (Miron) 479, 483, 484, 487
Kormal 262
Korn, Robert 113
Korn, Wenzel 529
Kosiul, Willi 280, 281, 291, 301
Kossowicz, Cornel 338
Kostîşîn, S. S. 562
Kotljarevskyj, Ivan 258
Kotzian, Ortfried 16, 18, 51, 112, 255
Kovats, Anton von 337
Koza 262
Kozak, Eugen 535, 565, 566
Kozak, Kornel 528
Kraemer, Markus 461
Krahl, Maximilian 113
Krakalia, Constantin 549, 550, 552, 555
Kral, Anton 118, 299, 325, 410–412, 560
Krasa, Emanuel 114
Krasowska, Helena 16
Kratter, Franz von 104, 198
Kraus, Franz von 111
Krieger, Franz 427
Kriegshaben 263
Kriegshaber, Abraham 289, 300, 301
Krucher, Alois 429
Krzesniowski, Karl Felix 113
Kudashev, Nicolai 473
Kufner, Anton 297
Kugler, Albert von 290
Kuhn, Béla 43
Kukla, Marjan 270
Kuks 278
Kundlich, Hans 410
Kuppetz, Franz 294
Kuzma, Oleksa 487
Kwiatkowski, Josef 271
Kwiatkowski, Stanislaus (Stanislaw) 113, 268, 247
Kwitkowskij, Denys 165

L

La Bruyère, Jean de 8
Ladu, Johann 422, 434
Lakatusch, Georgi 429
Lambsdorf-Galagan 449
Lan, Iankel 247

Lang, Franz 107, 112, 291, 294
Langenhan, Friedrich 114
Lansing, Robert 458
Larionescu, Traian 176, 177, 179, 181, 182, 307–309, 313, 315
Larionov, Nichifor 195
Lastiuca, familie 182, 185
Lastiuca, Ştefan 97
Laşinschi, Timofei 97
Latour 32
Laurentie 496
Laurentiev 445
Lavric, Nikolai 434
Lazăr, Ilie 459
Lazăr, Mihai 516
Lebedeff, Maria de 396
Lebius 107
Lebouton, Alois 554, 555
Lebouton, Ekkehart 117
Lechner, Elmar 112
Leciţchi 449
Lehner, Josef 116
Leiban, Petro 194
Lenţa (Lenţă), Gheorghe (Gheorghi, Georgi) 96, 185, 499
Lenţa, familie 182
Lenţa, Nicolai 97
Lenţa, Ştefan 97
Leonteş, Johann 432
Leontie, Ichim 377
Leopold al II-lea 103, 322, 408
Lepădat, Constantin 96
Lepădat, familie 182, 185
Lepszy, Joseph 414
Leu, Paul 451, 517
Levescu, Athanasius 425, 429
Levescu, Erast 425, 429
Levinschi 473
Lezzeni, von 289
Liciu, Petre 359
Lighin 449
Lihaciu, Ion 18, 505, 508
Lilienhof 440, 445, 446
Limberger, Johann 356, 526
Lincuţă, Iuon 97
Lindelfels, J. 191
Lintencu, Nikolaus (Niculescu, Nicolae) 430
Linz, Elena 76
Lisiniecki, Gedymin (Gydimin) 115, 479
Liszt, Ferenc 330, 331
Liszt, Franz von 503, 506
Liszt, Viktor 331
Liteanu, Amulius 430
Litviniuc, Amuliu 371
Litviniuc, Ioan 392
Litviniuc, Romulus 432
Litviniuc-Liteanu, Ion 358
Livezeanu, Irina 546, 548, 553, 554, 556
Löber, Hirschl 244
Löber, Abraham (Besalele) 244
Löbl, Simon 249
Loebel, Arthur 578
Loesch, von, familie 84
Löffelmann, Jakob 292
Löffelmann, Josef 291, 292
Loghin, Constantin 358, 378, 384, 510, 512, 567, 569
Logigan, Dimitrie (Dumitru) 420, 430, 432
Logoş, Ulas 194
Logoteti, Iacob 96
Logothetti 176, 184
Logothetti, Emanuil 392
Logothetti, Luis de 392
Loichiţa, Vasile 565
Lopeisky 184
Lorber, August 115
Lorenz, Ottokar 48
Løvendal, Gheorghe 16
Löwel, Samuel 246
Lozan 176
Luca, Adam 179
Luca, Ignaz 171
Luca, Ştefan 179
Lucaciu, Vasile 420
Lucasiewitz, Andrej 270
Lucaveţchi, Andrei 176
Lucaveţchi, Gavril 499
Lucaveţchi, Şerbiţă 176
Lucaveţchi, Vasile 176
Luceac, Ilie 9, 328–331
Luchi, Iordachi 184, 185
Luchian, Dragoş 264
Luchian, Şt. 360
Luculeştii 179
Ludovic al XIV-lea 69
Ludwig II 53
Lugoşianu, C. 359
Lukanjuk, Serhij 51
Lukasiewitz, Andrez 270
Łukaszewicz (Lukaşevici, Lukaşevyci), Anton von 480, 549, 556
Lukianiuk, Korniy 104
Lukyniuk, V. 552
Lungoci, Elena 18
Lunguleac 429
Lupaşcu, Toader 185
Lupoian (Lupoi) 179
Lupu, Florea 113, 436, 537
Lupu, Matei 516
Lupu, Octavian 277–279, 281–283, 561
Lupu, Ştefan 496
Lupu, Vasile 150
Lupul, Johann 338–340, 345
Lupulenco (Lupulencu, Lupulunco), Ion (Iuon) 97, 185
Lupulencu, Alexă 97
Luther 47
Luţia, Lascăr 364, 386, 387, 389
Luţia, Oreste 567
Luţia, Petre 495
Lysan, Yurij 556
Lytwynowytsch, Michael 243

M

Macaulay, Alexander 280
Machiavelli 44
Mack, Friedrich 289
Mackensen, August von 450
Macri 499
Madiuk, Nikita 432
Mahr, Alexander 114
Maiakovski, Vladimir 82
Maiorescu, Ion 392
Maiorescu, Titu 82
Makar, Yu. I. 18, 473
Malai, Sandul 97
Malai, Todor 97

Malikiewiewicz, Eugenjus 270
Malinas, Julius 427, 428
Malinescu, familie 182, 185
Malinescu, Gheorghe 97
Malinescu, Ştefan 97
Mallek, Anton 115
Maltzek, Johann von 104
Mamina, Ion 552, 553
Man, Wilhelm 496
Manastyrski, Artemon 437
Mandicevschi (Mandyczewski), Constantin (Konstantin) 529, 574, 424
Mandicevschi (Mandyczewski), Eusebiu (Eusebius) 48
Maner, Hans-Cristian 552, 554, 556
Manescu, familie 182
Manole, familie 185
Manowarda 176
Marchidan, Rodica 125, 156, 577
Marco, Vasili 185
Marcu, familie 182. 491
Marcu, Iuon 97
Marcu, Vasile 96, 497
Mareci-Sabol, Harieta 14, 276, 391
Marek, Josef 526
Marghiloman, Alexandru 456–458, 464, 466–468, 474
Margină, Tănasă 97
Maria Josefa 391, 398
Maria Theresia (Tereza) 69, 92, 94, 100, 166, 230, 306
Maria, regină 457, 460
Marian, S. Fl. 510, 514–517, 519
Marianciuc, Ioan 97
Marienescu, At. M. 515
Marin, Gustav 414, 415
Marki, Anton de 319
Marmeliuc, Dimitrie (Dumitru) 58, 59, 62, 375, 420, 426, 431, 566–569, 571
Marşal, Valentin 95
Martin, Oliver 575
Martina, Wenzel von 111
Martinescu, familie 182
Martonfy 168
Marţian, D. P. 31
Masan, O. M. 410, 473
Masichievici, Parthenius 425, 430
Massichievici, Sophie 429
Massier, Erwin 46, 171, 208
Mateiaş, Alexandra 496
Mateiaş, Gavrilaş 496
Matiasevici, Crisant 348
Matthisson, Friedrich 20
Mauczka, Josef 534
Mavrocordat, Constantin 176, 177, 179, 494
Mavrocordat, Nicolae Alexandru 178, 179, 493
Mawcielinski, Karl 115
Maxim, Cătălin-Marian 578
Maximilian, Eugen 115
Mayer, Herbert 567
Măciucă, Gina 576
Mălai, familie 182, 185
Mălăiasa, Drăguna 498
Mănescu, Teodor 96
Mănescul, Mihalachi 185
Mănucă, Dan 82
Mărgineanu, Dan Constantin 512
Mătăsar, Gheorghe 97
Măzăreanu, Vartolomeu 316, 318
Mândrescu, Simion 382, 418
Mâţă, Iuoniţă 97
Mehedinţi, S. 559
Mehlferber, Carl 551
Meletie 500
Melischek, Gabrielle 507
Menczel, Philipp 443
Mendrak, Ludwik 270
Menger, Max 560
Meran, Rudolf von 111, 418, 419, 422, 423, 437–439, 443
Merlaub, Berta 232, 250
Messner, W. 316
Metternich-Winneburg, Klemens von 30, 100, 322, 324, 403, 472
Metzeltin, M. 13
Metzger, von 184, 241
Meyer, Anton 278
Michalski, Wladimir 114
Michelis 452
Miclescu, Gavril 178
Miclescu, Ghiorghie 178
Miclescu, Grigorie 178
Miclescu, Vasilie 178
Micleştii 180
Miculi, Carol 326, 330
Miculi, Iacob von 411, 413–415
Miculici, Andreas 415
Mieg, Friedrich von 78, 135, 148–150, 163, 188
Mihai Viteazul 370
Mihaiescu, Elisaveta (născută Manescu) 387
Mihaiescu, Gheorghe 387
Mihaiescu, Iancu 387
Mihail 498
Mihaileţ, Ienachi 185
Mihailiuc, familie 182
Mihailiuc, Gavril 97
Mihailiuc, Iuon 97
Miháldy, Gabriel Splény von 47, 77, 78, 81, 92, 93, 95, 102, 104–106, 122–125, 129, 130, 132, 134, 138, 137, 142, 143, 146, 147, 150–155, 162, 168, 171–173, 187, 188, 190, 197, 228–234, 237, 239, 243, 244, 246, 248, 287, 289
Mihăilă, Gh. 175
Mihăilescu, Ştefania 391, 392
Mihăilescu, Vintilă 76
Mihovan, Manoli 97
Mihovan, Toder 97
Mihulea, P. 556
Miklosich, Franz 560
Mikulariu, Ambrosi 433
Mikuli, Ioan von 412
Mikuli, Jakob von 111, 118, 119
Mikulicz, Mellita von 296
Milbacher, Kasimir von 104
Milkowitz, Vladimir 536
Millanich, E. von 555
Millo, Matei 330, 359
Milo, Iordachi 184
Mintici, Andrei 97
Mintici, Axente 97
Mintici, familie 185, 187
Mintici, Sandul 97
Mintici, Teodor 97
Mircea, Ion 578
Miron, Vasile Gh. 277, 279, 383, 409, 410, 491
Miroş, Gheorghe 97
Miroş, Ioan 97

Miroş, Toader 185
Mischler, Ernst 118
Misiewitz 262
Mitescu, familie 182
Mitescul, Gheorghi 185
Mitescul, Teodor 96
Mitiescul, Ioan 96
Mitran, Nichita 494
Mitran, Nicolai 494
Mitran, Onufraş 494
Mitric, Octavian 276
Mitrofanovici (Mitrofanowicz), Vasile (Basil) 345, 534, 535
Mitrofanovici, Veronica 393, 394
Mitscha, von 104
Mocioni, Alexandru N. von 413, 414
Modes, Johan 290
Mohanu, Constantin 64
Mohorât, Ion 185
Mohr, Carol-Alexandru 14, 25, 578
Mohr, Eduard 54
Moisuc, Viorica-Pompilia 480, 481, 488
Moldovan 432
Moldovan, Aurel 428
Moldovan, Aurelian 430
Moldovan, Dimitrie 431
Moldovan, Dragoş 79
Moldovan, Eleonora 431
Moldovan, Petru 431
Moldovan, Viorica 431
Moldoveanu, Gheorghe C. 76, 79, 81, 104
Molea, Ilie 18
Monoranu, Octav 327
Mor, Gabriel von 527
Morariu 434
Morariu, Alexandru Leca 294, 363, 364, 565–569, 571
Morariu, Aurel 58, 188, 229, 569
Morariu, Aurelian 432
Morariu, Constantin 68, 364, 438, 529, 536, 543, 576
Morariu, Eugenia Olga 393
Morariu, Vasile 68, 433
Morariu, Victor 568
Moroianu, G. 362
Moroschan, Alexander 427
Morţun, Constantin 96
Morţun, familie 182, 185, 491
Morţun, Nicolae 96
Morţun, Petre 96
Morţun, Sandul 96
Morţun, Teodor 96
Morţun, Toader 97
Morţun, Vasile 96
Moruz, Constantin Dimitriu 72, 74
Moruzi, Alexandru C.146, 179, 191
Moruzi, Costache 229
Moscal, Gavril 97
Moscu 243
Moşan, Gheorghe 96
Moţoc, familie 182, 185, 491
Moţoc, Gheorghe 178
Moţoc, Grigore 178
Moţoc, Ilie 178
Moţoc, Ioniţă 96
Moţoc, Mihalachi 96
Moţoc, Neculai 178
Movilă, Gheorghe 492
Movilă, Ieremia 176, 178, 179, 492
Movilă, Maria 492
Movilă, Simion 81, 492
Movileştii 180
Mueller, Anita 445
Müller, Edgar 117
Müller, Joseph 408
Muntean, Chiriac 97
Muntean, Constantin 97
Muntean, George 9, 11
Muntean, Ioan 97
Muntean, Iordachi 97
Muntean, Mihalachi 97
Muntean, Nicolai 97
Muntean, Simion 185
Muntean, Tănase 97
Muntean, Teodor 97
Munteanu, Gheorghe 18
Muntian, familie 182
Münzel 442
Muraviov 473
Mureşanu, Andrei 512
Mureşianu, Iacob 392
Murgoci, Vasile 412
Murguleştii 180
Murguleţ 184
Murguleţ, Ion 181
Murguleţ, Iordachi 392
Muscă, Raluca-Irina 14, 25
Mustatza (Musteaţă), Anesia (Anisia) 397, 393
Mustaţa, Toader 185
Mustaţă (Mustatza, Mustazza), familie 119, 182, 491
Mutenco, Dumitraş 185
Myhasiuk, A. 552

N

Nacu, Lupul 181
Nacul, Toader 495
Naculeştii 180
Nadriş-Cudla, Aniţa 45, 209
Nagici, Petre 96
Nalevaico, Toder 97
Nandriş, Gh. 93
Nandriş, Grigore (Grigori) 433, 566–568
Nandriş, Ion 93, 96
Nandriş, Tudor 577
Napoleon I 33
Narly, Constantin 566, 568
Narodowzi 256, 260
Nastasă, Lucian 322
Nastasi, Andreas 431
Nastasi, Artemie 434
Nati, Constantin 61
Nazarie 500
Năsăudean, Viorel 11
Neagoe, Stelian 81, 92, 164, 181, 187, 220, 307, 315, 436, 562
Neale, Adam 276
Nechayeva-Yuriychuk, Nataliya 18
Neculai, Constantin 177, 178
Neculce, Alexandru 181
Neculce, familie 491
Neculce, Ion 77, 177, 178
Neculcea 467
Negoiţă, Iuon 97
Negri, Costache 403
Negriş, Costan 434
Neguţi (Neguţ), Ecaterina 167, 237

Negruzzi, Costachi 326, 513
Negulescu, Constanţa 493
Negulescu, P. P. 564
Nemeczek, Wenzel 297, 300
Nemetschek, Mathias 297
Netea, Gheorghe (a lui Pricop) 454
Netolitzky, Fritz 58, 563
Neubauer, Ernst Rudolf 20, 508, 527
Neuborn, Erich 283
Nicoară, Moise 29
Nicolai al II-lea 473
Nicolescu, Miron 558, 566, 575
Niculencu, Domnica (născută Babii) 388
Niculencu, Dumitru 388
Niculencu, Simion 388
Niculică, Alis E. 18, 578
Niculică, Bogdan-Petru 18
Niculici, Vasilii 184
Niculiţa, Nikolai 433
Niculiţă, Ilie 325, 404, 405
Niculiţă-Voronca, Elena 515
Niemeczek, Mathias 289
Niemirower 554
Nimigean, George C. 60, 88
Nimigean, Leon Joan 432
Nimigean, Vasile 432
Nistor, Ion I. 10, 40, 49, 58–60, 81, 92, 1264–168, 172, 180, 181, 187–192, 194, 195, 197, 198, 220, 255, 264, 272, 307–309, 313, 315, 326, 329, 375, 392, 404, 414, 419, 420, 425, 429, 436, 437, 439, 442, 443, 465, 477, 487, 500, 536, 539, 549, 552, 558, 559, 562–570, 573–575
Nogotini, Alexandru 97
Nojan, Mihai 185
Norst, Anton 561, 570, 571
Nosievici, Ştefan 513
Nussbaum, O. J. 300
Nuţul, Grigori 97

O

Oberlaender, Moritz 461
Oblinger, Hermann 56
Ohui, O. D. 102
Olariu, Theodor 427
Olaru, Dragoş 536, 562
Olaru, Elena 576
Olaru, Marian 8, 9, 11–18, 21, 436, 441, 459, 576–578
Olechowski, Thomas 503, 504, 506
Olgrid 177
Olinescu (Olenici), Dionisie (Dionisiu) O. 300, 392, 393, 398
Onciul (Onciu), Aurel Ritter von 43, 341, 342, 346, 437, 445, 446, 452, 456, 458, 459, 464, 466, 473, 474, 478, 480, 481–486, 536, 537
Onciul (Onciu), Dimitrie 48, 537, 564, 568, 577
Onciul, Agripina 393
Onciul, familie 182, 185, 490, 491
Onciul, Gavril 97
Onciul, Georg 435
Onciul, Grigoraş 97
Onciul, Ilie 97
Onciul, Ioan 97, 420
Onciul, Isidor de 492, 493, 496, 534, 535
Onciul, Nicolae 97
Onciul, Pentelei 97
Onciul, Vasile 97
Onciulescu 193
Onciulescu, Darie 499
Onciulescu, Gheorghiţă 499
Onişkevici, G. 536
Onişoru, Gheorghe 18
Onofreiczuk, Theodor 434
Onufrei 496
Ornea, Zigu 57, 558
Ortmann, Georg 298
Orză, Tănase 97
Osatschuk, Sergij 53
Osvadă, Vasile 420

P

Pace, Anton 111
Pacholkiv, Svjatoslav 252
Pahomi, Mircea 18, 92, 175, 307–309, 313, 315, 490, 576
Paisie 495
Palade (Paladi), Constantin 97, 181
Palade, familie 182
Palade, Toader 177, 178
Paladeştii 180
Paladi, Vasile 96
Palagian, Joan 432
Panaitescu, P. P. 76, 77, 175, 225, 263
Panciuk (Pantschuk), Oleg 18, 52, 53
Pankratz, Adam 297
Pankratz, Franz 298
Pantazi, Constantin 97
Pantazi, Dumitru 98
Panu, Miron 97
Papacostea, Şerban 414
Papiu-Ilarian, Alexandru 392
Papuc, Liviu 18, 443
Para, Dionisie 362, 380
Para, Dumitru 497, 498
Pascaly, Mihail 330, 359
Pascaniuc, Elena 14, 17, 509, 577
Pascu, Şt. 30
Paşcanu, Gheorghe 181
Patraş, Eugen 14
Patraş, Mihai 11
Patraş, Silviu 377, 378
Paul, Anton 527
Paulowicz, Alexander 429
Paulus, N. 283
Pauly, Franz 291, 297
Paus, familie 182
Pavlov 443
Părjilă, Costachi 96
Pătraş, Sandul 185
Pătraşcu, D. D. 449
Păţarină, Gligoraş 97
Păţarină, Vasile 97
Păunel, Eugen I. 573, 574
Păunel, familie 182, 185
Păunel, Gligoraş 179
Păunel, Sandul 96, 179
Păunel, Teodor (Toader) 96, 179
Păuş, Lupaşcu 97
Păuş, Vasile 97
Pânzar, George 380
Pârvu, familie 182
Pârvul, Constantin 96, 185
Pâslaru, Mariana 14
Peletiuc, familie 182, 185
Peneke, Karl Alfons 563
Pepon, Dmitrie 122

Perhinski, Vasile 434
Perjul, Dumitru von 412
Perjul, familie 182, 185
Perjul, Gheorghe 96
Perjul, Iordachi 96, 182
Perjul, Iuon 97
Pervul, Constantin 182
Pescariu, Ariton 432
Petraş, Sandul 97, 183
Petraşcu, familie 182
Petrescu, Ghenadie 35
Petriceicu 497
Petriceicu, Ştefan 176
Petriceicu-Hasdeu, Bogdan 509, 514–516
Petrino, Alexandru (Alexander) N. von 336, 413, 414
Petrino, Dimitrie 65, 354, 393, 514
Petrino-Armis, Eufrosina 326, 337, 345, 393
Petrino, familie 16, 119, 491
Petrino, Nikolaus (Nicolae) von 110, 118, 283
Petrov, E. 82
Petrovici, Cristof von 408, 411
Petrovici, Emilian Dan 391, 394
Petrovitz, Andreas 292
Petru I Muşat 75
Petru Rareş 225
Petru Şchiopul 225
Petruszewicz, Eugen 477
Piddubnny, I. A. 547, 555, 556
Pieszczoch, Franz 527, 530
Pietraru, Marius Iulian 262–265
Pigarewski 443
Pihuliak, Hierotheus 340–342, 346
Pihuljak, Jerotej 252
Pillmon, Ioan 433
Pino-Friedenthal, Felix von 111, 337, 338, 345
Pintea 517, 518
Pintescu, Florin 18
Pintilei, Elena 18
Pipoşiu, Pompiliu 518
Pippidi, D. M. 76
Pisemenski 449
Pislea, Johan 427
Pistiner, Iacob (Jakob) 461, 483, 549–551
Pitar, Todor 97
Pitaru, Teodor 96
Pitei, Eugen 545
Pitei, Mihai 284
Piticar, George 383
Piticar, Petru 432
Piticariu, Ilie 429
Pitzelli 184
Piţul, Peter Vasile 434
Piţul, Stefanie 431
Pînzar, Ioan 104
Plannzer-Baltin, Karl von 446
Platon, Gheorghe 9, 12, 16, 18, 19, 28, 30, 458, 576
Platon, Maria 18
Platter, Julius 67
Platzer, Johann von 104
Plechina, Georg 292, 293
Plechina, Iohann 292
Plemely, Josef 534
Pleşu, Catrinel 329
Plewan, Nikolai 432
Pochmarski, Isidor 269
Poclitar, familie 182, 185
Pohoaţă, Ion 381
Pokorny, Franz 116
Pokrzyńska, Magdalena 18
Polaschi, Leon 403
Polâk, Petro194
Polek, Johann 96, 98, 125, 136, 162, 164–166, 168–173, 188, 195, 226, 229, 232, 234, 235, 237, 239, 242–245, 247–250, 278, 295, 318
Pollmann, Johann 295, 297
Polonic, Aurel 368
Polonic, Constantin 387
Pommeranz 562
Pomohaci, Nicolae 18
Pompiliu, Miron 514, 518
Ponteurin, Victor Ritter Ofenheim von 337
Pop (Papp), Daniil 446, 447
Pop, Gh. 77
Pop, Vasile Gr. 515
Popa, Anghel 361–363, 365, 366, 373, 375–377, 379, 380, 382–386, 388
Popescu 432
Popescu, Catinca 394
Popescu, Constantin 12
Popescu, Daniela 391
Popescu, Dumitraş 97
Popescu, familie 182, 185
Popescu, G. 359
Popescu, Gheorghe 97
Popescu, I. 162, 163, 168, 170, 189, 198
Popescu, Leon 353–355
Popescu, Nicolae C.445, 450, 451, 454
Popescu, Orest (Ortisie) 68, 536, 543
Popescu, Porfiriu 513
Popescu, Tudose 573
Popescu, Vasile 97, 429
Popescul, Alexander 420
Popescul, Aurel 468
Popescul, Fevronia 393
Popescul, Ioan (Johann) 280, 429
Popescu-Marin, Magdalena 79
Popescu-Sireteanu, Ion 18, 80, 148, 289, 576
Popescu-Spineni, M. 163
Popic, Ursul 97
Popovici Logothetti, Elena 391–394
Popovici (Popowicz), A. 432, 436
Popovici, Alecu cavaler de 392
Popovici, Alexander 115
Popovici, Antioh 97
Popovici, Anton 97, 420, 431
Popovici, Aurel C. 41
Popovici (Popowicz), Constantin 411, 535
Popovici, Constantin Clement 534, 535
Popovici, Dorimedont (Dori) 355, 356, 436, 437, 455, 456, 465, 481
Popovici, Dumitru von 415
Popovici, Elena 396, 397
Popovici, Euseb (Eusebie, Eusebiu, Eusebius) 417, 433, 437, 464, 526, 531, 534, 535
Popovici, familie185, 491
Popovici, Georg (George) 339, 340, 345, 395
Popovici, Ioan 389
Popovici, Iuon 97
Popovici, Leon 389
Popovici (Popowicz), Omelian 466, 458, 478, 479, 483–487
Popovici, Tiberiu 567
Popovici, Vasile 97
Popovici, Zaharias 430

Popovici-Tonate 433
Popovyč 259
Popowicz, Ilia 485
Popowicz, Isaia 432
Popper, Heinrich 338
Poppini, F. 107
Pop-Reteganul, I. 517
Popşa, Lupu 498
Popyk, Serhij 18
Porumbescu, Ciprian 16, 68, 69, 294, 330, 536, 543, 544
Porumbescu, Iraclie 66, 294, 315, 318, 404, 512
Posteuca, Georg 431
Posteucă, Vasile 60, 431
Poştarencu, Dinu 9, 18
Potlog, familie 182, 185
Potlog, Manole 96
Potocki, J. 85
Povidas, Mâkola 194
Pragenau, E. 555
Prăjescul, Andrei 178
Prăjescul, Ştefan 178
Prăjescul, Toader 178
Prăjeştii 180
Precup, Vasile 11, 12
Preda, familie 182, 185
Preda, Vasile (a lui Damian) 97
Predescu, Lucian 79, 80, 81, 83
Preidziecky, familie 263
Prelici, Eufrozina (născută Bocancea) 371
Prelici, Eusebie 371
Prelici, Gheorghe 371
Prelicz, Viktor 233
Prelipcean, Aurel 435
Prelipcean, Vasile 433
Prelitsch, Hans 317, 345
Prezan, Constantin 386
Pridie, George 361, 467
Prisacaru, Ana-Maria 295
Priscornic, Toader 97
Procopciuc, Valerian I. 296, 300, 576
Procopovici, Alexe 558, 566, 568, 569, 575
Procopovici, Constantin 526
Procopovici, Traian 532
Prodan, familie 182, 256
Prodan, Nicolai 97
Prodan, Ştefan 97
Prodan, Vasyl 256
Prokopovici, Trajan 427
Prokopowicz (Prokopowitsch), Erich 41, 105, 107, 112, 291–294, 318, 475–477, 480–486, 526, 538
Prokopowicz, Josef 336
Prokopowicz, Robert 113
Protopopescu, Dragoş 566, 567
Pruncul, familie 182
Püchler 193
Pumnul, Aron 63–66, 326, 329, 350, 353, 354, 358, 360, 403, 406, 512, 526
Pungă, Zinaida 410
Puric, Dan 578
Purici, Ştefan 14, 16, 19, 96, 99, 103–108, 118, 119, 155, 165, 187, 408, 410, 412, 414, 470, 471, 546, 549, 551, 553–556, 576, 578
Puşcariu, Sextil 355, 454, 457, 465, 467, 480, 535, 536, 539, 559, 562
Puşcaş, Vasile 562
Putneanu (Putneanul), Iacov (Iacob) 316, 318, 498
Putneanu, Aurel

Q

Quirsfeld 60

R

Raab, Iosef von 198
Racoce, familie 182, 185
Racoce, Ioan 185
Racoce, Teodor 316, 319, 323, 324, 471, 472
Racoce, Toader 185
Racoviţă, Mihai 177, 491, 497
Racoviţă, Neculai 176
Radaşeanu, Nicolai 431
Radaşeanu, Stefanie 431
Rakovski, Cristian 460
Ratcu, Ileana-Maria 329
Rauchensteiner, Manfried 474, 475
Ravociţeştii 180
Razul, Costache 177, 178
Rădulescu, Constantin 218
Rădulescu-Pogoneanu, Elena 390
Râpta, Constantin 97
Râpta, Dumitraş 98
Râpta, familie 185
Râpta, Gavril 98
Râpta, Iuon 97
Râpta, Petru 97
Râpta, Tanasi 97
Râpta, Toader 98
Rechberg, Johann Bernhard von 118, 415
Reciuschi, Emilie 431
Regleanu, Mihai 493, 496
Reguş, Mihai 374
Rehbinder, Manfred 18
Rehtivan, Ioniţă 184
Reichenberg, Jossel (Zossel) 291–294, 298, 299
Reicher, Boris 557
Reichmann, August von 107
Reifer, Manfred 224, 554
Rein, Kurt 51, 54, 55
Reinerth, Karl M. 547, 554, 555
Reitmaier, Josef 298
Reli, Simeon 289, 292, 293, 565, 567–569
Remer, Claus 252
Renner, Karl 479
Repta, Ştefan 526
Repta, Vasile de 534, 535
Repta, Vladimir (Wladimir) de 58, 116, 340, 343, 355, 443, 445, 565
Reus (Mârza), familie 182, 183, 185
Reus, Gligoraş 97
Reus, Georgie 183
Reus Grigorii 183
Reus, Ilie 97, 183
Reus, Toader 97
Reus Theodori 183
Reus-Mârza, Elena 393
Reus-Mârza, Eugen-George cavaler von 385
Reut, Romulus 115
Reymont 40
Rezachevici, Constantin 89
Rezuş, Petru 326, 565
Rheinfeld, Franz Myrbach von 111
Richard, Gaston 568
Richter, Josef 429
Riemann 48
Rimskii-Korsakov, A. V. 122
Rogojinska, Smaranda 185

Rohrer, Josef 226
Rohrer, W. 226, 243
Rojek 432
Roman, Alexandru 98
Roman, Viorel 208, 276
Romanczuk 452, 476
Romanets, Oleksa 104
Romankiewitsch, Jakob 292
Romankiewitsch, Sebastian 292
Romanovici, Teofil 354
Romanovski, Gregor 184
Romaszkan, Michael 113
Romaş, Alexander 431
Romaş, Marie 431
Romaşcan, familie 185
Romsdorfer, I. 232
Romstorfer, K. A. 291, 294
Ropceanul, Grigore 500
Ropceneştii 180
Rósăt, Lascarachi 72, 74
Rósăt, Nicolai 72, 74
Roschip, familie 182
Roschip, Iuon 98
Roschip, Sandul 185
Roschmann-Hörburg, Julius von 339, 340
Rosenfeld, Alexandru 461
Rosenfeld, Josef 461
Rosenzweig, Leon 340
Rosetti, Radu 123, 124, 143, 146
Rosin, Karl 113
Rosseti, C. A. 32
Roşca, Anton 431
Roşca, familie 182
Roşca, Ion 60
Roşca, Nicolae 60
Roşca, P. 559, 560
Roşca, Zacharie 431
Roşu, Ion 63
Roşu, Traian 458, 459
Roşu, Vasile 434
Rotar (Rotariu), Gavril (Gawril) 420, 426, 427, 431
Roth, Rainer 18
Rothkirch-Panthen, Karl 111, 118
Rotica (Rotică, Rotariu), Gavril 58, 59, 420
Rotompan (Rotopan), Dumitraş 97
Rotompan (Rotopan), familie 182, 185
Rott, Josef 338
Rozenblit, Marshall 482
Rozmariţă, Iuon 98
Roznovanu, Teodor 551
Rubânâi, Mâkola 194
Rubieczka, Tadeus 297
Rubinowicz, Wojciech 48
Rubinstein, Isak 337
Ruckenstein, Mane 300
Rudeiczuk, Basil 429
Rudich 450
Rudolf de Austria 300
Rumianţev, P. A. 122, 132, 140, 144, 145, 154, 189, 261
Rump, Hermann 527
Ruset, Anton (Antonie) 177, 179
Ruset, Constantin Neculae 181
Ruset, familie 185
Ruset, Iordache 177–179
Ruset, Ştefan 178
Ruseteştii 180
Russel, John 35
Russki 442
Russo, Alecu 403, 514
Russo, Vlad 546
Russu, Michael 429
Ruşindilar, Petru 392, 408, 411, 465, 550, 551
Rusu, Andrei 509
Rusu, Dragoş 545
Rusu, Filimon 577
Rusu, Liviu 61
Rusu, Victor 446
Rybicki, Valentin 293, 294
Rzadkiewicz 262

S

Sadoveanu, M. 359
Saghin, Gavril 432
Saghin, Ştefan 534
Sahin, Constantin 97, 185
Saiko, M. M. 102, 118
Samircius, Vasile 97
Samson, familie 182
Samson, Vasile (Vasili) 96, 185
Samuil 499
Sandess 404
Sandulachi, Vasile 98
Sanicki, Waclaw 270
Šaškevyč, Markian 258
Sastal, Atanasie 98
Satco, Emil 11, 18, 80, 104
Sauciuc, Artemisa 381
Sauciuc, Elisaveta (născută Popescul) 381
Sauciuc, Emanuil 389
Sauciuc, Maria (născută Palievici) 389
Sauciuc, Samuil 381
Sauciuc, Teofil 389
Sauciuc, Vasile 381
Sauciuc-Săveanu, Teofil 522, 558, 566, 571, 575
Sava 492
Sava, familie 182
Sava, Ion 96
Savescul, familie 185
Savin 178
Savineţ, Andrei 185
Savoia, Aniţa 185
Sawa, Georg 433
Sazonov, Serghei 473
Săpun, Vasile 98
Sărindar, Ştefan 97, 98
Săul, Ion (Iuon) 98, 185
Săul, Toader 98
Săvescu, Ştefan 97
Săvescul, Ioan 193
Sârbu, George (Gheorghe) 452, 456, 464, 465, 478, 481
Sârbu, Mihai 445
Sbiera, Ion G.64, 68, 119, 325, 330, 353, 354–356, 358, 411, 412, 512–514, 535, 538, 562
Sbiera, Niculaiu 513
Sbiera, Radu I. 64, 465, 466, 467, 566
Sbiera, Traian 115
Scharr, Kurt 18
Schätz, Michael 292
Schessan, Anton 115
Schessan, Stefan 427
Schipor, Vasile I. 11, 12, 14–21, 75, 317, 323, 508, 576–578
Schlomo, Baruch 249
Schmelzer, Arie Leon 444, 445, 460, 461

Schmerlig, Anton von 119, 415, 416, 505
Schmid, Johannes 561
Schmiedebauer 95
Schmil, Ferdinand 292
Schmück, Franz von 111
Schmul-Pultawem, Josef 248
Schneider, Werner 220, 221
Schönbach, Anton 337
Schreiber, von 104, 107
Schröder, W. 105, 231
Schubert, Franz 48, 299
Schuller, Andreas 280
Schulsohn, Samuel Joseph 224, 225, 232, 246
Schulz, Richard 337
Schumpeter, Josef 536
Schuster, Franz 298
Schuster, Jakob 298
Schuster, Sebastian 296
Schwarzenberg 31
Scraba, familie 185
Scriban, August 79
Scripa, Domnica (născută Popovici) 388
Scripa, Eudoxiu 388
Scripa, Ion 388
Scurtu, Ioan 266, 269, 271, 272, 552, 553, 559, 560
Sedlmeyer, Balthazar 247
Seethaler, Josef 503, 504, 506, 507
Seidler 452, 464
Seilern, Christian August von 307
Sekin 445
Seleschi, Iosefina 393
Semaca, familie 185
Semaca, Nicolai 458
Semaca, Vasile 96
Semaka, Elias von 115, 341–343, 346, 483, 485, 486
Serbiac, Gligori 185
Serfas, Valeriu 531
Sevastos, Elena O. D. 518
Ševčenko, Taras 256, 258
Shibinski 272
Siarczynski, Stanislaw 270
Sidorovici, Theofil 433
Siegel, Karl 58, 563
Siewemieniecky, familie 263
Sigismund al III-lea 176
Sigismund I 225
Sigowsky 105
Silion 432
Silion, Ştefan 182
Simiginowicz, Eugen 108, 112
Simion, Eugen 13, 14, 82, 577, 578
Simionescu, Cristofor I. 7, 11, 12
Simionescu, I. 57
Simionovici, Teofil (Teophil) 113, 345, 346, 454, 455, 464, 478, 481, 536
Simionovici, Dionys 424
Simionovici, Theodor 431
Simmeyer, Johann 283
Simolinschi, Gheorghe 98
Simonowicz, Jakob Ritter von 336
Siretean (Sireteanu), Eugen 68, 536, 543
Siretean, Viktor 429
Siskowis 93
Skarbek, Ludovic 193
Skedl, Arthur 113, 340, 341, 342, 346
Skinteutza, Georg 115
Skoreyko, G. M. 473
Slavici, I. 69
Slawinski, Ilona 112
Slăvescu, Aniţa 500
Slăvescu, Nicolae 500
Slăvescu, Sandul 500
Slusanschi (Sluşanschi, Şlusanschi), Emilian 363, 367, 418, 419, 422, 432, 443, 444
Sluşanschi, Barbu 60
Smal-Stocki (Stocky), Ştefan (Stepan) von 257, 259, 342, 437, 535
Smolka, Francisc 411
Socolean, Dimitrie 355
Sofroni, Constantin 11
Sokotowsky, familie 263
Sophie Albina Chotek 437
Sorocean, Andrei 185
Sorocean, Constantin 185
Sorocean, familie 182, 185
Sorocean, Modest von 372, 531
Sorocean, Ostafi 97
Sorocean, Ursachi 96
Sorohan, Elvira 578
Soveja, Maria 496, 498
Sovetov (Sovietov), Pavel V. 124, 163, 316
Spenul, Ilie 458
Spenul, Nikolaj 341–343, 346, 485, 486
Spinder 32
Spinei, Victor 7, 16
Spiru, D. Ioan 376
Spulber, Constantin 567
Stadler, Benedict 297
Stadler, Emil 301
Stadler, Franz 297
Stadler, Ignatz 297, 298
Stadler, Jakob 297, 298
Stadler, Josef 298
Stadler, Katharina 298
Stalin 45, 466
Stamati, Dumitru 98
Stambrook, Fred 443
Stammen, Theo 51, 55, 56
Stammen-Lamberty, Irene 56
Stan, Apostol 30
Stan, Constantin I. 421
Staryk, Volodymyr 476, 477, 479, 482, 483, 487
Staufe-Simiginowicz, Ludwig Adolf 517
Stawczan Kochanowski, Anton 271, 337, 345
Stăncescu, Dumitru 520
Stănescu, Marin C. 478
Stângaci, Andrei 97
Stângaci, Dumitraş 97
Stângaci, Gligoraş 97
Stângaci, Mihaiu 97
Stângaci, Vasile 97
Stârcea (Stârce), familie 16, 182, 185
Stârcea (Styrcea, Styrcza), Eugen 337, 345, 392
Stârcea, Ilie 96
Stârcea, Ioan Victor 457
Stârcea, Manolachi 392
Stârcea, Mihalache 122
Stârcea (Styrcea), Victor baron de 337, 355, 392, 398, 484
Stârcea, Victoria 393
Stârceştii 180
Stebliy, F. I. 194
Stefanelli (Ştefanelli), Teodor (Theodor) V. 64, 66, 69, 151, 152, 355, 391, 393–395, 420, 425, 432, 515

Stefanelli, Aurel 420, 433, 434
Stefanelli, Juvenal 565
Stefanelli, Tudor 536
Stefureac, Johann 427
Steiger, Karl 292, 293
Steiner, Aba 300
Stempel-Gancarczyk, Karina 18, 89
Stephani, Claus 292
Stephanovici 181
Stephanowicz, Stefan 339, 340
Stere 449
Sternberg, Benno 461
Sternberg, Herman 283
Sternlieb, Ferdinand 461
Stipor, Aurel 435
Stöberl, Johann 292
Stoiber, Martin 296
Stoicescu, N. 76
Stoilov, Simeon 558, 566, 569, 575
Stolzenburg, Bukowski von 293
Storr 171
Strachwitz, Friedrich de 84
Stratescu (Strachina), Vasile 429
Stratulat, familie 182
Stratulat, Nicolai 184
Straucher, Benno 113, 339–343, 345, 346, 438, 461, 478, 549, 553
Strâşca, familie 182
Strâşca, Iuon 182
Streinul, Mircea 60
Streinz, Wenzel 281
Strejac, Mihai 378
Strejac, Parascheva (născută Piteiu) 378
Strejac, Vasile 378
Strelka, Joseph P. 112
Stremayer, Karl von 337
Strileţchi, Iuon 98
Strişca, familie 185
Strişca, Ioniţă 96
Strişca, Vasile 96
Stroescu (Stroiescul), familie 182, 185
Stroescu, Panaite 96
Stroescul, Constantin 96
Stroescul, Mihalachi 96
Stroici, Antohi 185
Stroici, Dumitraşco 179
Stroici, familie 182
Stroici, Ionaşcu 500
Stroici, Luca 176, 500
Stronczynski, Antoni 271
Stross, F. 555
Stumm, Carla Braun von 30
Sturdza (Sturza), Eliza (Săftica) (născută Hurmuzachi) 330, 354
Sturdza, Constantin 181
Sturdza, Dimitrie A. 35
Sturdza, Ioniţă 181
Sturdza, Mihai D. 29
Sturza, Gheorghe 72, 74
Sturza, Mihai 179
Sturza, Sandul 177–179
Sturza, Scarlatachi 72, 74
Sturza, Ştefan 72, 74
Sturzeştii 180
Stutterheim, Anton von 104
Suess, Eduard 560
Sulschi, Niku 434
Sulzer, Franz Joseph 101
Sutu, Georg 433
Sworakowski, Edward 271
Syrzistie, Ferdinand 115
Szczuka, Stanisław 76
Szimonovicz (Szymonowitz), Grezegor 272
Szymonski 263
Ş
Şaguna, Andrei 325, 326, 403, 413, 414
Şandru, George 364
Şandru-Mehedinţi, Tudora 79
Şcheianu, Dumitraş 96
Şcheianu, Mihalachi 96
Şcheianu, Ştefan 96
Şelpan, Iordachi 96
Şepteliceştii 180
Şerban, Constantin 187, 188, 190–193, 233, 237
Şerban, Mirela 265
Şesan, Antoniu 367
Şesan, Milan Pavel 565
Şesan, Dimitrie 367
Şesan, Parascheva (născută Nichitovici) 367
Şesan, Valerian 564, 565, 573
Şpytko, I. 552
Ştefan 491
Ştefan cel Mare 16, 66, 69, 76, 78, 99, 171, 176, 179, 398, 472, 474, 491, 494, 497
Ştefanelli, Ioan 535
Ştefanovici, Olga 187, 391, 398
Ştefanovici, Sofia 391–396, 398
Ştefănescu, Ion D. 566
Ştefănescu, Ştefan 9, 16, 577
Ştefăniţă Vodă 492
Ştirbăţ, familie 182
Ştirbăţ, Ruxandra 95, 96
Ştirbei, Constantin 185
Ştirbu, Gheorghe 97
Ştirbu, Vasile 325, 404, 405
T
Tabără, Dumitraş 97
Tabără, familie 182, 491
Tabără, Grigoraşco 497
Tabără, Iuoniţă 97
Tabără, Manoli 97
Tabora, familie 185
Taboră, Dumitru 492
Taboră, Ştefan 492
Talleyrand 33
Talpă, Constantin 494, 495
Talpă, familie 494
Talpă, Gheorghe 494
Talpă, Mihalache 494
Talpeştii 180
Talski (Talsky), Josef 46, 171, 208
Taniac, Filimon 544
Tannenhaus, Chain 232, 244
Tarangul, Constantin 113, 183, 459
Tarangul, Erast (Ernst) Diti 113, 440, 445, 567
Tarangul, familie 182
Tardini, Ştefania (Fany) 330, 359
Tarnavschi, Alexie 385
Tarnavschi, Eudoxie 385
Tarnavschi, Eugenia (născută Patraş) 385
Tarnavschi, Ipolit 364, 438, 465
Tarnavschi, Nistor von 433
Tarnavschi, Otto 434
Tarnavschi, Teodor 535

Tarnavschi, Vasile 363, 535, 562, 565
Tarnawski, Georg 115
Tarnovieţchi, Cornel 459, 465
Taţomir, Eugen 243
Tausch, Hermann 529
Taylor, A. J. P.103
Tălăbeştii 180
Tămaş, Sergiu 99
Tămăiagă, G. 516
Tăslăuanu, Octavian C. 363, 420, 421
Tătărăscu, Gh. 59
Tăutu (Tăutul), Andrei 96
Tăutu (Tăutul), familie 128, 182, 185
Tăutul (călugărit Silvestru) 501
Tăutul, Alexandru 97
Tăutul, Constantin 179
Tăutul, Costachi 179
Tăutul, Dumitraş 96
Tăutul, Gheorghe 179
Tăutul, Gligoraş 97
Tăutul, Grigoraş 97, 182
Tăutul, I. Ion (Ioan) 96, 179, 501
Tăutul, Lupul 179
Tăutul, Nicolae 96
Tăutul, S. Ion 96
Tăutul, Simeon (Simion) 96
Tăutul, Tanase 97
Tăutul, Toader 97, 98, 179
Tăutul, Toma 97
Tăutul, Vasile 97, 179
Tăutuleştii 180
Tcaciuc-Albu, Nicolae 568
Teleaga (Teleagă), Pantelimon 426, 430
Teleaga, Petru 431
Teliman, Antiochi 96
Teliman, familie 182
Teliman, Joan 432
Teliman, Konstantin 115
Teliman, Nepot 97
Telusco, Ioan 96
Teoctist 318
Teodor, Pompiliu 414
Teodorescu, I. 519
Teodosie 96
Teofan 492
Teutul, Vasile von 412
Thierberger 446
Thugut 92, 137
Tiefenthaler, V. Paula 208, 220, 294
Timiş, Gheorghe 325, 410, 412
Timu, Konstantin 433
Tiron, familie 182, 185
Tiron, Georg 433
Tisza, Istvan 474
Tittinger, David 338–340
Tittinger, Wilhelm 113
Tkacz (Tkaczuk), Leonti 433, 434
Toader, Radu 510
Tofan, George 515, 525, 528, 560
Tofan, Orest 545, 570
Tofana 179
Tokarz, W. 194
Tolocariu, Ioan 326
Toma 425
Toma, Constantin 18, 576, 577
Toma, Georg (George) 363, 366, 367, 387, 429
Toma, Iorgu G. 81, 420, 547, 552
Tomasciuc (Tomaşciuc, Tomaszczuk), Constantin (Konstantin) 337, 338, 345, 533, 536, 560, 561
Tomislawicz, Mikolai 177
Tomorug, Niculae 97
Tomovei, Iordache 501
Tomşa, Ştefan 148, 492
Tomusei, Gheorghi 96
Tomusei, Iordachi 96
Tomuşei (Tomuzeu, Tomuzei, Tumuzei), familie 182, 195
Tonouţă, Andrei 98
Tonouţă, Constantin 98
Torbinski 263
Torke, Hans-Joachim 252
Torouţiu, Ilie E. 165, 188, 196, 198, 199, 265, 433
Totoiescu, familie 182
Traian, împărat 176
Trebici, Vladimir 7, 9, 11, 12, 15, 15, 18, 156, 187, 218, 316, 526, 534, 538, 542, 545, 564, 565, 567, 569, 570–572, 574, 575
Trelea, Sorin 14, 17
Treptov 449
Trimescu, Marian 433
Troian, Serhii 18
Trubeţcoi 177
Tumlirz, Karl 526
Tumurg, familie 182
Tunir Agai, Mehmet 138
Turcu (Turcul), Constantin 177, 497–499
Turcu, Gh. 498
Turcul 169, 176
Turcul, familie 182, 185
Turcul, Simion 96
Turculeţeştii 180
Turczynski, Emanuel 40, 41, 47, 108, 112, 119, 254, 534, 535
Turecki, Georg 336
Tureţchi, Ştefania 394
Turturean, Georgi 432
Turturean, Lazăr 358
Turturean, Leon 412
Turturean, Theodor 431
Turturean, Toader 364, 365
Turza 262
Tymowski, Michal 263
Tzigara-Samurcaş, Alexandru 558, 566, 575

Ţ

Ţărână, Costaşcu 97
Ţenchea, Alexandru 12
Ţiganiuc, Andrei 97
Ţiganiuc, familie 185
Ţiganiuc, Gheorghe 97
Ţintă, Tănasie498
Ţintă, Atanasie 496, 499
Ţintă, familie495
Ţintă, Gheorghe (Ghiorghi) 98, 185
Ţintă, Ilie 496, 498
Ţintă, Toader 497
Ţintă, Tudose 498
Ţintilă (Ţîntilă), Vasile 316, 318, 323, 471, 472
Ţopa, Andrieş 182
Ţopa, Arsenie 182
Ţopa, Dimitrie 96–98, 183
Ţopa, Dumitraş 97
Ţopa, Dumitru 182
Ţopa, familie 182, 185

Ţopa, Filip 88
Ţopa, Gligoraş (Grigoraş) 98, 181, 182
Ţopa, Ion (Iuon) 98, 179, 182, 183
Ţopa, Mihai 182
Ţopa, Mihalachi 183
Ţopa, Sandul 182
Ţopa, Ştefan 182
Şopa Toader 183
Ţopa, Vasile 98, 182, 183
Ţopenii 182
Ţugui, Pavel 9, 18, 64, 65, 163, 168, 170, 171, 189, 453, 456–458, 463, 468, 512, 576, 577
Ţurcan, Aurel 436, 457, 465, 485
Ţurcan, Ion 397
Ţurcan, Nicu 390
Ţurcan, Virginia 396
Ţurcan, Zoe 390
Ţurcanu, Aurel 436

U

Ucakar, Karl 110, 119
Udržal, František 480
Ugarte, Alois de 306, 308, 315
Ugarte, Johann Wenzel de 308, 309, 313
Ulbirch, Josef 118
Ullrich 297
Ungurean, familie 182
Ungurean, Iuon 98
Ungurean, Tanase 98
Ungurean, Vasile 431
Ungureanu, Constantin 18, 101, 106, 162, 163, 166, 167, 168, 170–172, 294, 296, 351, 417, 480, 483, 487, 521, 522, 524
Ungureanu, Ştefăniţa-Mihaela 14, 16, 20, 28, 39, 51, 57, 63, 75, 92, 99, 109, 122, 162, 175, 187, 199, 224, 251, 261, 280, 287, 306, 316, 328, 332, 350, 361, 402, 407, 417, 436, 463, 490, 502, 509, 521, 542, 546, 558, 577, 578
Ungurian, Ion 185
Urbanitsch, Peter 110, 118
Ureche, Constantin 55, 437–439, 441, 442, 446–451
Ureche, Grigore 28, 175, 177
Ureche, Nestor 176
Urecheştii 180
Urquhart, David 34
Ursache, Petru 514, 519
Ursachi, Iuon 98
Ursachi, Niţuca 434
Ursuleac, Emilian 363
Ursuleac, Iancu 376, 377
Ursuleac, Mihai 363, 376, 377
Ursuleac, Olimpia 377
Ursulean, Gavril 98
Ursulean, Sava 434
Ustianski, Rudolf 272

V

Vacumenco, Ioniţă 280
Vaida-Voevod, Alexandru 59
Valenciuc, Dumitru 183
Varta, Ion 452, 473
Varteresievici 181
Vartolomei, Iosif 96
Vasânta 194
Vasilco, Alexandru 369, 492
Vasilco, familie 16, 119, 176, 177, 182, 185
Vasilco, Ioan 193
Vasilco (Wassilko), Nicolae (Nicolaj, Nikolaus) von 113, 340–343, 353, 354, 345, 346, 445, 452, 454, 474, 479
Vasilco-Sereţchi (Wassilko-Serecki), Alexandru (Alexander) von 344, 415
Vasilco-Sereţchi, Iordache von 411, 414, 415, 491
Vasilcu, Alexandru 97
Vasile, Vasile 294
Vasilescu, M. 359
Vasilescu, Maria 330
Vasilescu, Veronica 491, 493, 497, 498
Vasiliu, Aurel 64, 66
Vasiloschi, Aurelian 433
Vasilovici, Nicolae 499
Vatamaniuc, Dana 460
Vatamaniuc, Dimitrie 7–9, 11, 12, 14–16, 18, 19, 21, 24, 51, 53, 54, 63–66, 77, 79, 88, 102, 107, 125, 135, 148, 156, 209, 277, 288, 289, 526, 574, 576, 577
Văitoianu, Artur 457
Vătav, Nicolai 96
Vârguleţ, Gheorghi 185
Vârnav, Constantin 106
Vârnav, Ioniţă 185
Venedict 494
Venizelos, Eleftherie 448
Verax 234, 235
Verdeş, familie 182
Verenca, Daniel 528
Verenca, Iuon 98
Vereş (Verdiş), Iuon 98
Vergulici, Gheorghi 97
Verigă, familie 182
Veriha, familie 185
Veslovski, Elias 426, 427
Vesper, Iulian (născut T. C. Grossu) 60, 61
Vicol, Aglaia 434
Vicol, Aurora 425, 429
Vicol, Konstantin 434
Vicol, Mihai 358
Vicol, Theodor 429
Vintilă, Alexandru-Ovidiu 18
Virneşan, Vasile 432
Visteg, Ana 397
Vitencu, Dragoş 62, 188
Vitovski, Dmytro 487
Vlachovici, Peter 185
Vlad 75
Vlad, Andrei 491
Vlad, Andronache (călugărit Gherasim) 491, 492
Vlad, Dumitraş (Dumitraşco) 97, 498
Vlad, familie 182, 185
Vlad, Gheorghe (călugărit Gherasim) 491, 492
Vlad, Ilie 97
Vlad, Ion 97
Vlad, Iuon-Velicica 97
Vlad, Maria 497
Vlad, Vasile 97, 492
Vlaicu (Vlaico), familie 491
Vlaicu, Aurel 359
Vlaicu, Constantin 97
Vlaicu, familie 182
Vlaicu, Ilie 97
Vlaicu, Mihai 97, 387, 564
Vlădicescu-Tardini 359
Vodală, Gafiţa 278
Voevidca, Alexandru 88

Voinowicz 177
Voiuţchi, Emilian 534, 535
Volcinschi, Alma 356, 392, 393
Volcinschi, Antiochi 97
Volcinschi, Constantin 97, 500
Volcinschi, familie 182, 185, 491
Volcinschi, Gligoraş 97
Volcinschi, I. Ion (Ioan, Ioniţă) 97, 356, 495
Volcinschi, Iancu de 395
Volcinschi, Maria (născută Goian) 500
Volcinschi, S. Ion 96
Volcinschi, Ştefan 97
Volcinschi, Toader 495
Voltaire 318
Vorobchievici, Ipolit 363
Vorobchievici, Isidor 512, 513, 537
Vorobkevyč, Sydir 260
Voronca, Elena 393, 394
Voronca, Epaminonda 445
Voronca, Trajan 433
Voronca, Zacharie (Zaharia) 68, 430, 536, 543
Voto, Giacomo de 575
Vrabie, Gh. 510, 518
Vrânceanu, Gheorghe 558, 566, 569, 575
Vuia, Traian 382
Vulcan, Iosif 392, 397, 515

W

Wachowski, Johann 268
Wagner, familie 84
Wagner, Heinrich 337, 338
Wagner, Rudolf 19, 46, 49, 111, 112, 114, 117, 147, 220, 291, 294, 527, 534, 536, 545, 560, 561, 564, 575
Waldburg 474
Wandruszka, Adam 110, 118
Wassilko, Ecaterina (născută Flondor) 369
Wassilko, Gavril 369
Wassilko, Vasile 369
Wassilko, Victor von 368, 369
Wassilko-Serecki, Georg von 338, 339–341, 344, 345
Watts, Larry L. 460
Watzlawek, Simon 292, 293
Webenau, Karin von 54
Weber, Anton 292
Weber, Eugen Joseph 254
Weber, Franz 295, 297, 298
Weber, Johann 295 296
Weczerka, Hugo 18, 106, 281, 282, 294
Wedkiewicz, Ştefan 564
Weger, von 84
Weglitzky, H. 232
Wehrborn, Gustav Wagner von 113
Weibel, Jakob (Schmul Jankel) 283
Weidle, Alexander 18
Weigand, Gustav 42
Weineck 281
Weinfelder, Michael 298
Weinzierl, Erika 412
Weismann, Ignatz 414
Weisselberger, Salo 113, 438, 443
Wejdelek, Wojciech 270
Wendling, Christian 112
Werenka, Daniel 78, 104, 162, 163–166, 168, 172, 187, 197, 426, 577
Wertheimer, Josef 235
Wickenhauser, Adolf Franz 134, 166, 168, 235
Wickenhauser, N. 249
Wieruszewska-Calistru, Elżbieta 89
Wilaume, Marguerite 263
Wild, Ferdinand 292
Wilde, William Robert 277, 279, 280
Wilhelm de Habsburg 451
Wilhelm, Eufrosina 397
Wilson, Th. W. 451, 453, 458, 468, 484
Winckler, Johann 502
Winiarski, Eduard 444
Winiger, Schlomo 283
Winkler, Markus 505, 508
Winniki, Isidor 339, 340, 345
Winzinger, Titus 454
Wisjnoviecki 117
Wiszniowski, Franz 291, 292, 294, 459
Witowski, Johann 292
Woilerowicz, Tomasz 297
Woinovski, Ştefan 185
Wojucki, Sinclitichia 393
Wolan, Basil 339, 340
Wolf, Karl 113, 526
Wolf, Stefan 526
Woynarowicz, Johann 337
Wproniecki 177
Würfl, Christoph 526
Würzer, Johann 295, 298
Würzer, Romuald 527

Y

Yatseniuk, F. S. 106

Z

Zachar, Anton 211, 218, 221
Zachmann, Mendel 220
Zadik, Iacob 457–460, 467, 468, 487
Zaharia, E. Ar. 58, 60
Zaharovschi (Zaharowski), Toader 497
Zajatsik 246
Zalozeţki, Volodymyr 556
Zaloziecka, Sofia 393
Zamfir, Manoli 498
Zamoiski 81
Zane, Elena G. 31
Zane, G. 31
Zapolovsky, Volodymyr 476, 477, 482, 483
Zarifopol 82
Zastawczan, Luka 429
Zavadovschi 377
Zavialeţ, Gligoraş 97
Zăstroiu, Remus 518
Zdeněk, David V. 104, 474
Zeidner, Ferdinand 300
Zelenevschi, Toader 500
Zemna, Eusebius 431
Zenker, Ernst Viktor 502, 504–507
Zewe, Iosef 270
Zgură, familie 182
Zhaloba, I. V. 106
Zieglauer, Ferdinand V. 162, 163, 166, 250, 277, 318, 321, 536
Zmucilă, Grigorie 178
Zmucilă, Dumitraşco 179
Zmucilă, Ilie 178
Zmucilă, Savin 178
Zoiţa lui Arbure 179
Zöllner, Erich 100–103, 119, 408, 415
Zoppa, Konstantin 422, 431

Zoppa, Ovid von 430
Zota, Iftini 96
Zota, Ion (Iuon) 97, 98, 355
Zota, Ştefan 97
Zotta, familie 182, 185, 491
Zotta, Iancu de 355
Zotta, Isidor von 338
Zotta, Johann von 338
Zotta, Mihai von 353, 354, 411
Zotta, Safta (născută Gafencu) 496
Zotta, Sever 330, 456, 467
Zub, Alexandru 548
Zubaroff 450
Zucker, Markus 283
Zukowsk, Kazimierz 270
Zukowski, O. M. 196
Zurcan, Virginia 393
Zurkan, Johann 339, 340
Zus, Julian 429

ISBN 978-973-666-738-1